BARTIN ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO: 29
İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ YAYIN NO: 02

BARTIN ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI İSLAMOFOBİ VE TERÖR SEMPOZYUMU (01-02 ARALIK 2016)

BİLDİRİLER KİTABI

Editörler

Prof. Dr. Azize TOPER KAYGIN

Yrd. Doç. Dr. Cüneyd AYDIN

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Nihat DURMAZ

Bartın 2017

Bartın Üniversitesi Yayınları No: 29
İslami İlimler Fakültesi Yayın No: 02

BARTIN ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI İSLAMOFOBİ VE TERÖR SEMPOZYUMU (01-02 ARALIK 2016)

BİLDİRİLER KİTABI

Editörler

Prof. Dr. Azize TOPER KAYGIN

Yrd. Doç. Dr. Cüneyd AYDIN

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Nihat DURMAZ

Bartın 2017

Bu kitap Bartın Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 17/04/2017 tarih ve 2017/08 nolu kararı ile basılmıştır.

© Copyright

Bu eserin tüm yayın hakları Bartın Üniversitesi Rektörlüğü'ne aittir. Rektörlüğün yazılı izni olmadan kitabın tümünün ya da bir kısmının elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu kitapta yer alan tüm bildirilerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir

Eser Adı **: Bartın Üniversitesi Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu**

Kapak Tasarımı **: Bekir Erdoğan**

Dizgi **: Bekir Erdoğan**

Baskı Adedi **: 500**

ISBN **: 978-605-9895-13-2**

Birinci Baskı **: 2017**

Kütüphane Bilgi Kartı

Bartın Üniversitesi Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu

(01-02 Aralık 2016): Bildiriler kitabı / Editör Azize TOPER KAYGIN,

Cüneyd AYDIN; Editör Yrd. Nihat DURMAZ. Bartın Üniversitesi, Bartın 2017.

636 s. ; 24 cm.

Kaynakça var.

1.İslam dini 2. İslamofobi 3. Cihad-İslam dini 4. Terör

Baskı : Mutlu Basım Yayın-Bahri Mutlu • mutlubasim@gmail.com

Cilt : Sağlam Mücellit Mat. ve Yay. San. Tic. Ltd. Şti.

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Kurulları 7

Önsöz 11

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Sempozyum Başkanının Açılış Konuşması
Prof. Dr. Azize TOPER KAYGIN 15

Bartın Üniversitesi Rektörünün Açılış Konuşması
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN 17

AÇILIŞ OTURUMU

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ
İslamofobik Oyunda Müslümanlar 21

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Bazı Fıkhî Hükümlerin İslamofobi'ye Etkisi 49

Prof. Dr. Remzi FINDIKLI
Türkiye'de Terör: Sebepleri ve Çözüm Yolları 55

Dr. Necdet SUBAŞI
İslamofobi: Eski ve Yeni Sınırlar 73

Osman KAYA
Dini Radikalizm-Terör, Din İstismarı ve Terör Örgütlerine Katılımı Etkileyen Faktörler 89

TÜRKÇE BİLDİRİLER

Doç. Dr. Mahmut BOZAN
Küresel Gücün Tahkiminde Düşmanca Bir Tavır: İslamofobi 101

Doç. Dr. Mehmet Nadir ÖZDEMİR
İslam Karşıtı Söylemin Konusu Olarak Hz. Peygamber'in Gazveleri –Maxime Rodinson'un "Muhammed" İsimli Kitabı Örneği 117

Doç. Dr. Mücahit ARPACI - Arş. Gör. Yasemin İPEK
Ergenlerin Değerleri Algılama Biçimleri ve Günümüz Ahlaki Problemlerine Karşı Çözüm Önerileri 129

Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman DEMİRCİ
İslamofobi'nin Anlaşılmasında Siyer'i Doğru Okuma Biçimi 145

Yrd. Doç. Dr. Ahmet YEMENİCİ
İslamofobi Karşısında İslam Algısına Dair Bir Türkiye Örneği: Hoşislamlar ve Pedagojik/Eğitsel Değeri 159

Yrd. Doç. Dr. Arif KORKMAZ
Kuran'da Şiddet ve Savaş: Sosyolojik Bir Analiz 187

Yrd. Doç. Dr. Erdoğan KÖYCÜ
Değerler Eğitimi'nde Sevgi ve Saygı Öğretimi Bağlamında Hadislerin Rolü 203

Yrd. Doç. Dr. Ergin ÖGCEM
Bir Din Dili Problemi Olarak İslamofobi 217

Yrd. Doç. Dr. Furat AKDEMİR
Batı Dünyasında İslamofobi/Zenofobi ve Nedenleri 231

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakkı İMAMOĞLU
Cihat Ayetlerine Giydirilmiş Bir Şiddet Elbisesi: İslamofobi 257

Yrd. Doç. Dr. İlyas CANİKLİ
İslamofobi'nin Bir Tezahürü Olarak Peygamber Karşıtlığı 269

Yrd. Doç. Dr. İsmail BAŞARAN-Öğr. Gör. Hüseyin ÖZBAY
Avrupa'da İslamofobi ve Aşırı Sağ Hareket'in Yükselişi 287

Yrd. Doç. Dr. Kamil ÇOŞTU
15 Temmuz: Bir İhanet Terörü 303

Yrd. Doç. Dr. Kutbettin EKİNCİ
Kur'an Yorumlarının Şiddet Algısındaki Rolü 309

Yrd. Doç. Dr. M. Abdülmecit KARAASLAN
İslam Savaş Hukuku Bağlamında İslamofobi'ye Diyalektik Bir Yaklaşım 319

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALTUNMERAL- Öğr. Gör. Coşkun BABA -Arş. Gör. Nihat DURMAZ
İslamofobi'ye Sebep Olan Bir Etken: İkrâh 343

Yrd. Doç. Dr. Muhammed ERSÖZ
Kur'an'da Şiddetin ve Terörün Önünü Kapatmanın Temel Dinamikleri-İtidâ Kelimesi Bağlamında 351

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZDEN
Bir Algı Yanılgısı Olarak Fundamentalizm'den İslamofobi'ye 361

Yrd. Doç. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU
Yahudilerin İslam ve Müslümanlara Karşı Sürdürdüğü Alaycı Politikası 373

Yrd. Doç. Dr. Sait KAR
İslamofobi'nin Felsefi Temelleri ve Felsefi Bağlamda Tenkid Zarureti 385

Yrd. Doç. Dr. Seyyid SANCAK
Kur'anî Bakış Açısından Toplumsal ve Kültürlerarası Barışın Sağlanması İçin Yapılması Gerekenler 387

Yrd. Doç. Dr. Suat ERDOĞAN
Literatürümüzde İslamofobi'yi Destekleyen Olgulardan Birisi: Hz. Peygambere Hakaret Suçu ve Cezası 397

Öğr. Gör. Tunay KARAKÖK
Ortaçağ'da İslamofobi'nin Adı: Haçlı Seferleri 409

Öğr. Gör. Ümmühan ARK
Kitabü's- Siyer ve Kitabü'l-Cihad Bahislerindeki Fıkhî Hükümlerin İslamofobi'ye Etkisi 419

Arş. Gör. Cihan ÖZAYKAN
Terör, İslamofobi ve İslam Hukukunda Yer Alan Bazı Cezaî Uygulamalar 427

Arş. Gör. Feyza DOĞRUYOL
"Konstantiniyye": Amaç mı, Araç mı? 443

ARAPÇA-İNGİLİZCE BİLDİRİLER

Prof. Dr. Ezzat Assayed AHMAD
Yalan ve Aldatma Arasında İslamofobi.....461

Prof. Dr. Raed Mustafa ABDELRAHEEM
Haçlı Seferleri Propagandası: Avrupa ve Rus Ortaçağ Edebiyatında Müslümanların Tasviri.....473

Prof. Dr. Thana AYYASH
Kur'an'da Savaş Ayetleri: Retorik Bir Çalışma.....509

Yrd. Doç. Dr. Ayman Jassım AL DOORI
Sünnet Işığında Terörizm ve Cihad Arasındaki Ayrımla İnsanları Aydınlatma.....517

Yrd. Doç. Dr. Muhammed Mehdi RİFAE
Kur'an'da Velâ ve Berâ Kavramları ve Terörün Dinle Özdeşleştirilmesi.....535

Yrd. Doç. Dr. Yahya Salih Al-HAJM
Siyasi ve Dini Açıdan Terör Kavramı.....547

Dr. Ali BOKRETA
İslamofobi ve Terör Arasındaki İlişki ve Bu İlişkinin Uluslararası ve Müslüman Devletler Üzerindeki Etkisi.....561

Dr. Souad RAJAD
Terör ve İslamofobi Arasında İslam'ın İmajı.....577

Öğr. Gör. Mohammed Musdif THER
İslamofobi Fenomeni: İnşası, Sebepleri ve Reformu.....591

Djallel KHECHİB
Aşırılık Olgusunun Sebeplerini Araştırmada Entelektüel Boyut: Şiddet, Terör ve Yapısal Çözüm Yolları.....601

Muhammed SIDDIK
Tasnif Sürecinde Muhaddislere Göre Ahlakın Önemi ve Rolü.....617

Leyla YILDIRIM
İslamofobi Yeni Bir Irkçılık Tezahürü müdür? Hollanda Örneği.....627

KURULLAR

ONUR KURULU

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ	Diyanet İşleri Başkanı
Nusret DİRİM	Bartın Valisi
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN	Bartın Üniversitesi Rektörü

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. Ramazan KAPLAN	Bartın Üniversitesi Rektörü

SEMPOZYUM BAŞKANI

Prof. Dr. Azize TOPER KAYGIN	Bartın Üniversitesi Rektör Yardımcısı İslami İlimler Fakültesi Dekan Vekili

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Asife ÜNAL	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Cüneyd AYDIN	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Kamil ÇOŞTU	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Yunus ABDURAHİMOĞLU	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Öğr. Gör. Coşkun BABA	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Öğr. Gör. Ümmühan ARK	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Arş. Gör. Nihat DURMAZ	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)

YÜRÜTME KURULU

Yrd. Doç. Dr. Cüneyd AYDIN (Başkan)	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdoğan KÖYCÜ	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. M. Abdülmecit KARAASLAN	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Mahmoud M. QADDOM	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALTUNMERAL	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZDEN	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ	(Diyanet İşleri Başkanı)
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL	**(**Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı)
Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR	**(**Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı
Prof. Dr. Adem EFE	(Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Babahan Muhammed ŞERİF	**(**Özbekistan Taşkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal TÜRER	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ANIK	**(**Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ	(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ghazali BASRİ	**(**Malezya Akademi Med. Arşt. Dirk.)
Prof. Dr. Halife KESKİN	(DİB Dış İlişkiler Genel Müdürü)
Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ	**(**İstanbul Müftüsü)
Prof. Dr. Hasan ONAT	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hassan MUSA	(İsveç İslam Merkezi Başkanı/İsveç)
Prof. Dr. Hüsameddin ERDEM	(Emekli Akademisyen)
Prof. Dr. Hüseyin PEKER	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin SARIOĞLU	(Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. İlyas ÜZÜM	**(**Emekli Akademisyen)
Prof. Dr. İsmail Latif HACINEBİOĞLU	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir CANATAN	(Sebahattin Zaim Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ali BÜYÜKKARA	(İstanbul Şehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet DALKILIÇ	**(**İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhammed BİŞARİ	**(**Avrupa İslam Konferansı Gen. Sekt.)
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Raed Abdel-RAHİM	(Najah Üniversitesi/Filistin)
Prof. Dr. Saleh Fadlelsid Hamad WAEE	(West Kordufan Üniversitesi/Sudan)
Prof. Dr. Saffet KÖSE	(İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Turan KOÇ	(Sebahattin Zaim Üniversitesi)
Prof. Dr. Thana AYYASH	(Haşimi Üniversitesi/Ürdün)
Doç. Dr. Berdi SARIYEV	(Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU	(Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mariyam J. GHAZALİ	(Kebangsaan Üniversitesi/Malezya)
Dr. Necdet SUBAŞI	(Başbakan Başdanışmanı)

SEMPOZYUM SEKRETERYASI

Arş. Gör. Cihan ÖZAYKAN	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Arş. Gör. Mehmet Y. YAZICI	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Arş. Gör. Hayrettin BAHAR	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Arş. Gör. Zeynep YAZICI	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)
Ekrem ÖZTEKNECİ (Sekreter)	(BÜ, İslami İlimler Fakültesi)

ÖNSÖZ

Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi tarafından düzenlenen "Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu"nun temel amacı, son İlahi din olmasının dışında sevgi, barış ve kardeşlik dini olan İslam dinine karşı yürütülen kara propagandalara karşı farkındalık oluşturmaktır.

Fakültemiz böyle önemli bir konuda ve uluslararası sempozyum düzenlemenin heyecanını yaşarken; gerek yurt içinden gerekse Cezayir, Fas, Amerika, Fransa, Sudan, İsveç, Ürdün, Filistin, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi yurt dışından katılımcıları ağırlamanın mutluluğunu ve gururunu yaşamıştır.

Sempozyum sonrasında, bildirisinin Sempozyum Bildiri Kitabı'nda basılmasını isteyen katılımcılar gerekli düzeltmeleri yaparak Düzenleme Kurulumuza göndermişlerdir. Düzenleme ve Bilim Kurulumuz tarafından bilimsel, özgün, daha önce sunulmamış ve yayınlanmamış bildiriler sunuma kabul edilmiş olup, Sempozyumun dili Türkçe, İngilizce ve Arapça olarak belirlenmiştir. Toplam 43 bildiri kitapta yer almaktadır. Kitap içinde bildiriler, unvana bağlı ve alfabetik sıra dikkate alınarak yazarların isimlerine göre sıralanmıştır. Yazarlar bildirilerinde kaynak gösteriminde tercih ettikleri yöntemleri kullanmışlardır. Sadece bildiri özetinin yayınlanmasını talep eden bir katılımcımız bulunmaktadır. Bildirileriyle sempozyumu anlamlı kılan; araştırma sonuçlarını, tecrübelerini ve bilgi birikimlerini paylaşan tüm katılımcılara şahsım ve Düzenleme Kurulumuz adına tekrar teşekkür ederim.

Ayrıca başta Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Ramazan KAPLAN olmak üzere; sempozyumun düzenlenmesinde katkısı olan ve emeği geçenlere; Onur Kurulumuzun, Bilim Kurulumuzun, Düzenleme ve Yürütme Kurulumuzun değerli üyelerine şükranlarımızı sunarım.

İslam Dinine olan olumsuz yaklaşımların tetiklendiği, politika ve terör malzemesi yapıldığı, Müslümanların haksız ve tutarsızca ötekileştirildiği günümüzde mevcut sorunları konu edinen sempozyumların, kongrelerin, çalıştayların düzenlenmesinin önemli olduğu düşüncesindeyiz. Ana teması üzerinde hassasiyetle durarak bu sempozyumun önümüzdeki yıllarda da devam etmesi arzusunda olduğumuzu belirtir, "Sempozyum Bildiriler Kitabı"nın hayırlı ve yararlı olmasını dileriz.

Prof. Dr. Azize TOPER KAYGIN
Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Açılış Konuşması

Prof. Dr. Azize TOPER KAYGIN*

Sayın Protokol üyeleri, kıymetli katılımcılar, sevgili öğrenciler ve değerli basın mensupları, "İSLAMOFOBİ VE TERÖR"ü konu aldığımız uluslararası sempozyuma "hoş geldiniz" diyor sizleri saygıyla selamlıyorum.

'İslâm' kelimesi, barış ve güvenliği ifade eden kapsamlı bir kelimedir. İslâm dini ise sevgi, barış ve kardeşlik dinidir. İslâm evrensel ve son ilahi dindir. Kur'an-ı Kerim'de İslam dininin felsefesini ifade eden pek çok ayet bulunmaktadır. Bunlardan sadece bir kaçını sizlerle paylaşmak istiyorum.

Bismillahirrahmanirrahim.

"Dinde zorlama (ve baskı) yoktur…"(Bakara Suresi, 256)

"Artık sen, öğüt verip-hatırlat. Sen, yalnızca bir öğüt verici-bir hatırlatıcısın. Onlara `zor ve baskı` kullanacak değilsin. " (Ğâşiye Suresi, 21)

"Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır. (Nisa, 4/93)

"Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur." (Maide, 5/32)

İslam'ın yayılmasını sağlayan son peygamber Resulü Ekrem Hz. Muhammed (S.A.V.) Müslüman'ı; "Gerçek Müslüman, elinden ve dilinden herkesin emin olduğu kimsedir. Hakiki muhacir de, Allah'ın yasak ettiği şeylerden uzaklaşıp, onları terk edendir." diyerek tarif etmiştir. "İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez" buyurmuşlardır.

Terör ise kavram olarak, "korkutma, yıldırma" anlamında olup; korku, endişe, dehşet ve genel bir huzursuzluk hali oluşturmak amaçlanır. Örgütleşmiş bir grubun şiddet yoluyla belirli bir hedefe ulaşmak için başvurduğu bir yöntemdir.

Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlerden ve Sevgili Peygamberimizin hadislerinden de anlaşıldığı üzere İslam'ın terörle hiçbir bağlantısı yoktur. İslam tarihinde çıkan terör olayları ise dinimizin ruhundan, özünden değil; genellikle kötü niyetli, dini bilmeyen, cahil dindarlar ya da dini kullanarak kötü emellerine ulaşmak isteyen münafık kişilerden kaynaklanmaktadır.

Bildiğiniz gibi Musevilik Hristiyanlığın gelmesiyle; Hristiyanlık ise İslam'ın gelmesiyle hükmünü yitirmiş ilahi dinlerdir. Biz Müslümanlar imanın şartlarından biri olarak bu dinlerin temsilcisi Peygamberlere iman ederiz. Bu dinlerin de terörü kabul etmeyeceğine inanırız. Ancak bu dinlerden birine mensup olduklarını beyan etmelerine rağmen; bu dinlerden olan milletlerin, devletlerin işledikleri insanlık suçları ise ortadadır. Tarih pek çok acı olayların şahididir. Bilindiği gibi Amerika'da Kızılderililere adeta katliam yapıldı. Almanlar milyonlarca Yahudi'nin yanı sıra Romanları, Rusları ve Polonyalıları toplama kamplarında öldürmekle kalmadı insanlık dışı deneyler de uyguladılar. Fransızlar Cezayir'de 1 milyondan fazla Müslümanı katletti. Avrupa'da yakın geçmişte (1995) Srebrenitsa'da Sırplar Müslümanlara katliam yaptı. İsrail'in kurulduğundan beri yaptıkları ise herkesin malumudur. Buna rağmen bir İslamofobi ve İslam terörü furyası sürdürülmektedir.

* Bartın Üniversitesi Rektör Yardımcısı, İslami İlimler Fakültesi Dekan Vekili.

İslamofobi; İslam karşıtı olan toplumların bilinçli olarak dinimizi karalamaya dair başlattıkları bir ayrımcılık politikasının sonucudur. Tekrarla belirtmek isterim ki hiçbir İlahi din haksız yere insanlara eziyet etmeyi, insanları katletmeyi ve bozgunculuk çıkarmayı emretmez. Bilakis böyle davranılmaması gerektiğini öğütler ve emreder. Özellikle de son olarak gelen İslam dini bütün bu kötü sıfatlardan münezzehtir. Öyleyse hangi dine bağlı olursak olalım öncelikle mensup olduğumuz dinimizi iyi öğrenelim, kutsal kitabımızı mutlaka okuyalım ve sorumluluklarımızın farkında olalım.

Bu sempozyumun düzenlenmesinin temel amacı da İslam'a isnat edilen mesnetsiz yakıştırmalar ile teröre karşı farkındalık oluşturmaktır.

Değerli katılımcılar, sempozyuma gerek yurt içinden gerekse Cezayir, Fas, Amerika, Fransa, Sudan, İsveç, Ürdün, Filistin, Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere yurt dışından, alanında uzman, pek çok bilim insanı katılmıştır. Bildiri için başvuruda bulunanlar arasından 43 bildiri bilim kurulumuz tarafından sunuma kabul edilmiştir. Bildirilerin düzeltilmiş tam metinleri elimize ulaştığında bunlar kitap haline getirilecektir ve bir nüshası sizlere gönderilecektir. Sempozyuma katılarak bizleri onurlandıran; araştırma sonuçlarını, bilgi ve tecrübelerini paylaşan tüm katılımcılara şahsım ve düzenleme kurulumuz adına şükranlarımı sunarım.

Sempozyumun düzenlenmesinde destek ve katkıları için Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Ramazan KAPLAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Sempozyum için gönderilen bildirilerin bilimsel anlamda seçimi ve değerlendirmesini yapan, ülkemizin seçkin bilim insanlarından oluşan Bilim Kurulumuza, sempozyumdaki oturumları yönetmekte görev alan Oturum Başkanlarımıza ve sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçenlere gönülden teşekkür ediyorum.

Sempozyumun hayırlı ve faydalı olmasını temenni ediyor, saygılar sunuyorum. 01.12.2016.

Açılış Konuşması

Prof. Dr. Ramazan KAPLAN*

Değerli misafirlerimiz, değerli bilim insanları, ülkemizin ve İslam coğrafyamızın çok değişik yerlerinden Bartın'ımıza gelen ve sempozyumumuzda görev alan değerli bilim insanları, Bartın'ımızdan katılan hemşerilerimiz ve sevgili öğrenciler! Hepinizi saygıyla ve muhabbetle selamlıyorum.

Gönülden konuşuyoruz ama Arapça gibi dinimizin dili olan bir dille ne yazık ki konuşamıyoruz. Halklar ölçüsünde olmasa dahi bilim insanları olarak Arapça ile konuşamıyor olmamız gerçekten acıdır. Ama bütün bunlara rağmen bir şeye gerçekten şükretmeliyiz. Allah'a şükürler olsun ki, İslam coğrafyasının çocukları ortak bir zeminde buluşuyor ve böyle toplantılar düzenliyoruz.

Bu toplantı İslam coğrafyasındaki bilim insanlarına ortak zemin olacak ve coğrafyamızın, sosyolojimizin temel sorunlarını konuşacağız.

Sempozyumumuza da adını veren bir kelimeden başlamak istiyorum. İslamofobi. Maalesef bu kelime, Müslümanların sırtına bindirilmiş bir kambur gibi devam ediyor. Çünkü kelimenin hemen anlamında Müslüman ve İslam korkulacak bir öğe olarak sunuluyor. Oysa antisemitizm deniliyor. Bir şeye karşı olmakla bir şeyden korkmak çok farklı şeylerdir. Korkmazsınız ama karşı olabilirsiniz. Ama bugün yapılan propaganda neticesinde bizim dışımızdaki toplumlarda İslam dini ve Müslüman korkulacak bir varlık olarak sunuluyor. Yazık ki, buna biz inanmamakla birlikte, literatürümüzde bu kelimeyi kullanmaya başladık. Belki bundan sonraki kullanımlarımızda bundan başka bir terminoloji seçmemiz gerekiyor. Elbette biz dinimizin bir muhabbet dini olduğunu biliyoruz. "Bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibidir, bir insanı dirilten de bütün insanlığı diriltmiş gibidir" diye buyuran bir dinden asla korkulamaz. Bütün canlılara muhabbetle yönelen bir dinden asla korkulamaz. Kurban keserken kurbana merhametle davranılmasını öğütleyen bir dinden asla korkulamaz. Asıl korkulacak olanlar dünyanın dört bir yanında cinayet işleyenlerdir. Bugün bakalım işlenen cinayetlerde kimlerin parmağı var ve Müslümanlar nerede? Bu vesileyle bir anekdot sunmak istiyorum sizlere:

İstanbul'da 2006 yılında bir eğitim kongresi düzenlenmişti. Eğitimin sorunları görüşülüyordu. Oturumu yöneten bir yabancı, eğitim konusunda Türkiye'ye öğütlerde bulunuyordu. Ve bize Batılı bir ülkeyi de model almamız konusunda örnekler sunuyordu. Dedim ki: "Eğitimin faziletlerinde bahsediyoruz burada. Muhakkak ki, eğitilmiş insanlar, mükemmel insanlar olması gerekiyor ve beklentimiz o. Bütün dünyada olması gereken de bu. Ama bugün görüyoruz ki, en büyük cinayetler eğitimli insanlar eliyle işleniyor. Bu nasıl bir iştir? Eğitimde mi bir sorun var yoksa bizde mi bir sorun var? Bize öğütlerde bulunan kişi;

"Bu çok tehlikeli bir soru" dedi. Çünkü o gün Irak'ta cinayetlerin en muhteşemleri işleniyordu. Bu soruya cevap veremedi, çünkü bu soruya cevap vermiş olsaydı kendisini inkâr etmiş olacaktı. Bütün bunlardan sonra şunu söylemek istiyorum değerli arkadaşlar ve sevgili öğrenciler:

"Dünya kurulduğundan ve insan var olduğundan beri, dünya iki kutbun mücadelesine tanıktır. Bu, küfür ve iman noktasıdır. Herkes safını belirleyecektir.

* Bartın Üniversitesi Rektörü.

Biz Müslümanlar olarak, Allah'a şükürler olsun ki, insanlığın selameti için çalışacağız. Bizim dışımızdaki şer güçler, bugün yapmaya devam ettikleri gibi yapacaklarını yapacaklar. Ama biz dinimizin buyruklarına uyarak daha çok çalışacağız. Bütün İslam coğrafyasında İslam ümmetinin bütün çocukları hakkın ve adaletin tesisi için çalışacağız.

Çok daha edebi bir konuşma yapmayı isterdim. Bildiğiniz gibi ben bir edebiyat profesörüyüm. Ama kardeşimi daha fazla yormak ve süreyi uzatmak istemiyorum. Biraz sonra değerli konuşmacılarımız çok kıymetli fikirleriyle zaten bize çok güzel şeyler söyleyecekler. Çevirinin imkânları ölçüsünde sadece sizlerle hissiyatımı paylaşmak istedim. Değerli bilim insanlarımıza tekrar hoş geldiniz diyorum. İnşallah burada bulundukları sürece kendilerini misafir etmekte bir kusur işlemeyiz ve buradan memnun ayrılırlar. Ve hepimiz bu vesileyle zihinlerimizi tekrar yenileme fırsatı bulmuş oluruz. Elbette bütün toplantılarda söylediğim gibi en büyük teşekkür, geleceğimizin teminatı olan sevgili öğrencilerimizedir. Hepinizi saygıyla ve muhabbetle selamlıyorum.

AÇILIŞ OTURUMU

İSLAMOFOBİK OYUNDA MÜSLÜMANLAR

Ejder OKUMUŞ*

ÖZET

İslamofobia oyunu veya İslamofobik oyun, özellikle Batı'da ve ABD'de İslam'a ve Müslümanlara karşı nefreti, karşıtlığı, düşmanlığı, yani antiislamizmi konu edinen bir oyundur. Batı temelli küresel aktörler ve güçler, bu oyunu Müslümanlara karşı düzenlemişlerdir. Öyle düzenlemişlerdir ki, Müslümanlar, kendi iradelerinin dışında kurulan ve kurallarının konulmasında rol sahibi olmadıkları bu oyunda figüran olmak durumunda kalmaktadırlar. Tarihsel kökenleri çok gerilere gitse de, modern ve postmodern dönemde gittikçe kurumsallaşan ve endüstrileşen İslamofobi, Müslümanların Batı'da, Batı dışında ve Batı için güçlü, gücü/etkisi hissedilir denilebilecek düzeye gelmesine paralel olarak artmış, derinleşmiştir. Fakat 11 Eylül olaylarından sonra İslamofobi, çok daha derinleşmiştir. Müslümanlar söz konusu olduğunda özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde ve Avrupa'da çoğulculuk ve çok-kültürlülük yaklaşımından uzaklaşılmaktadır. İşte bu çalışma, Müslümanların muhatap kılındığı İslamofobi gibi bir kötülük problemini oyun bakışı temelinde konu edinmektedir. Çalışmanın amacı, küresel Batılı aktörler tarafından oynanan İslamofobik oyunda Müslümanların durumunu anlamak ve anlamlandırmaktır.

Anahtar Sözcükler: İslamofobi, İslam, antiislamizm, oyun, terör, küresel güçler.

THE MUSLIMS IN THE ISLAMOPHOBIC GAME

ABSTRACT

The Islamophobia game or the Islamophobic game is a game/play about the hate, contrast, and hostility against Islam and the Muslims, that is, antiislamism especially in the West and in the USA. Western-based global actors and forces have organized this game against Muslims. They have organized so that Muslims are supposed to be extrinsic in this game, which is established outside their own will and does not have a role in the establishment of their rules. Islamophobia, which has become increasingly institutionalized and industrialized in the modern and postmodern era although their historical origins go back to the very end, has grown and deepened in parallel with the fact that Muslims have come to the point where they can be said to be and their might and dominance is sensible in the the West, outside the West and fort he West. But after the events of September 11, Islamophobia has become much deeper. In the case of Muslims, the approach of pluralism and multiculturalism especially in the United States and Europe, is moved away from. This work considers a problem of evil such as Islamophobia, which Muslims are the object of it, on the base of the view of the game. This study aims understanding position of Muslims in the Islamophobic game played by global Western actors and to give the meaning of it.

Key Words: İslamophobia, Islam, antiislamism, game, terror, global powers.

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ejder.okumus@gmail.com.

GİRİŞ

İslamofobia, İslam ve Müslüman karşıtı önyargı, nefret, ırkçılık ve düşmanlığı; antiislamizmi, İslam düşmanlığını, İslam karşıtlığını ifade etmektedir. İslam ve Müslüman korkusu ile nefreti, Müslümanlara karşı önyargıyı, ayrımcılığı, ayrıştırmayı, ötekileştirmeyi, damgalamayı, dışlamayı, yabancılaştırmayı, kin gütmeyi, aşağılamayı, saldırganlığı, şiddeti, çok-kültürsüzlüğü, çoğulcu yaklaşmamayı, düşmanlığı vs. beraberinde getirmektedir.

İslamofobia oyunu veya İslamofobik oyun, özellikle Batı'da ve ABD'de ve ayrıca İslam karşıtı olan birey ve grupların etkili olduğu diğer ülkelerde İslam'a ve Müslümanlara karşı duyulan korku ile bu korkunun getirdiği nefreti konu edinen bir oyundur. Batı temelli küresel aktörler ve güçler, bu oyunu Müslümanlara karşı düzenlemişlerdir. Öyle düzenlemişlerdir ki, Müslümanlar, kendi iradelerinin dışında kurulan ve kurallarının konulmasında rol sahibi olmadıkları bu oyunda figüran olmak durumunda kalmışlardır.

Tarihsel kökenleri çok gerilere gitse de (al-Shaikh-Ali 2015), modern ve postmodern dönemde gittikçe kurumsallaşan ve endüstrileşen İslamofobi, Müslümanların Batı'da ve Batı dışında Batı için güçlü, gücü/etkisi hissedilir denilebilecek düzeye gelmesine paralel olarak artmış, derinleşmiştir. Fakat 11 Eylül olaylarından sonra İslamofobi, çok daha derinleşmiştir. Müslümanlar söz konusu olduğunda özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde ve Avrupa'da çoğulculuk ve çok-kültürlülük yaklaşımından uzaklaşılmaktadır.

Müslümanlar, bugünlerde Amerika ve Batı Avrupa'da had safhaya çıkan İslamofobiye maruz kalma durumu içinde yaşamaktadırlar. Bu bağlamda İslamofobi'nin Müslümanlar için acı verici, can yakıcı büyük bir kötülük problemi olduğu söylenebilir. Belirtilmelidir ki Batı'ya, Batılı islamofobik güçlere öykünen, modernleşme serüvenini batılılaşma olarak anlayıp kendi toplumunda öyle uygulamak isteyen İslam ülkelerinde ve diğer Batı dışı toplumlarda da İslamofobi, bir gerçeklik olarak mevcuttur. İslamofobik süreçte Müslümanlar aslında bir tür İslamofobik oyunun parçası haline gelmiş olmaktadırlar.

İslamofobi oyunu, yeni bir ilişki biçimi üretmektedir. Bu ilişkide Batı ve Batıcılar, kendini asıl/merkez, Müslümanları öteki olarak konumlandırmkatadır.

İşte bu çalışma, Müslümanların muhatap kılındığı İslamofobi gibi bir kötülük problemini oyun bakışı (Bkz. Metin 2014; Özarı, Turan ve Ulusoy 2016) temelinde konu edinmektedir. Çalışmanın amacı küresel Batılı aktörler tarafından oynanan İslamofobik oyunda Müslümanların durumunu anlamak ve anlamlandırmaktır.

İslamofobia hakkında gittikçe daha fazla literatür, Almanca, Fransızca, Felemenkçe, Hollandaca, Sırpça, İtalyanca, Danimarkaca, İspnyolca vd. bilhassa da İngilizce literatür birikmektedir. Bu durum, aynı zamanda İslamofobi'in özellikle İslam dışındaki toprak ve toplumlarda önemli bir gündem maddesi ve gerçeklik olduğuna işaret etmektedir. Bundan dolayı doğal olarak İslam dünyası ve diğer Batı dışı dünyalarda da ele alınan, araştırılan bir konu haline gelmektedir.

İslamofobi Oyunu

Teknik anlamda tarihsel olarak çok gerilere, Hz. Muhammed'in (s) Mekke'de İslam'ı anlatmaya ve yaymaya başlaması, Endülüs'te İslam'ın egemen hale gelişi ve Haçlı Seferlerine kadar gerilere dayandırılabilecek İslamofobi, çağdaş dünyada Müslümanlara yönelik ortaya çıkan karşıtlık, korku, nefret,

diskriminasyon ve ötekileştirmeyi ifade eder. Belirtmek gerekir ki, Batı toplumlarında evvela 11 Eylül (ABD), daha sonra 7 Ocak (Fransa'da Charlie Hebdo olayı), İslamofobi zihniyeti, kültürü ve endüstrisini daha bir yayan ve köklüleştiren derin deprem dalgalarıdırlar. Batı'nın geliştirip piyasaya sürdüğü; bazı İslamî grup ve örgütlerin yapıp ettikleriyle katkı sunduğu, fakat Batı'nın üretip geliştirerek derinleştirdiği İslamofobi, Batı ülkelerinde evvelemirde İslam korkusunu yaydı, ardından bu korkuyu nefrete evriltti ve ondan sonra da bu nefreti düşmanlığa, şiddete, saldırganlığa taşıdı. Denilebilir ki İslamofobi, film sektörü (birçok sinema filminde işaretlenir), medyası (gazete, dergi, televizyon, internet vs.), retoriği, akademik çalışmaları (Huntington'ın medeniyetler çatışması tezinde ile Lewis'in Müslümanları terörle bulaşık gösteren çalışmalarında görüldüğü gibi), Afganistan'a, Irak'a, Suriye'ye askerî, siyasî, kültürel vd. müdahaleler, Batılı ülkelerde camilere yapılan çeşitli boyutlardaki saldırılar, Ağustos 2014'te kurulan Almanya menşeli Pegida hareketi (Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar: Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes: Patriotic Europeans Against the Islamization of the West), Hollanda, Danimarka vs. Avrupa ülkelerindeki İslam karşıtı davranışlar, ABD'deki İslamofobik tutumlar gibi durum, sebep veya etkenlerle (Bkz. Younes 2016) Müslümanlara karşı kurumsallaştı, piyasa mali haline getirildi, endüstrileştirildi (Okumuş 2015a; Okumuş 2015b; Said 2001).

İslamofobi, bir tür oyun olarak görülebilir. Bu oyunun tarafları gayri Müslimlerle, özellikle Batılı gayri Müslimlerle Müslümanlar olarak görünmekle birlikte oyunu kuranlar, Batılı ve küresel aktörlerdir. Bundan dolayı İslamofobi oyun teorisi perspektifiyle ele alınabilecek içerik ve boyutlara sahiptir.

İslamofobi oyunu, Huntington öncesinden de sonrasında da çatışmacı zihniyet ve teorilere sahip olanların kurduğu bir oyundur. İslamofobi, çatışmacılar tarafından uygulamaya konulurken, İslamofobi oyunu da aynı kişiler tarafından kurgulanan çatışma ve şiddet temelli bir oyundur.

İslamofobik Oyunda ABD Örneği[1]

Amerika Birleşik Devletlerinde son zamanlarda İslamofobi endüstrisi, hem de daha güçlü ve yoğun olarak işlemeye, işletilmeye devam etmektedir. Bundan dolayı ABD'de İslamofoi ve İslam karşıtlığına dair bazı hususlara işaret etmekte fayda mevcuttur.

11 Eylül Öncesi İslamofobia

ABD'de İslamofobi, 11 Eylül 2001'deki saldırı olaylarından çok öncelere dayanır. Bunun en iyi kanıtlarından biri, medya (Said 2001) ve Hollywood yapımı filmlerdir. Bu filmlerin bir kısmında Müslümanlar kötü, tehlikeli, şiddete başvuran, öldürücü, terörist vs. olarak gösterilmekte ve böylece bir İslamofobi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca Amerikan medyası öteden beri İslam ve Müslümanlar hakkında verdiği yanlış bilgiler ve yaptığı kötü haberlerle İslamofobinin oluşmasında başat rol oynamıştır.

Bunun dışında Amerikan hükümetlerinin Müslümanlara karşı izlediği politika, uzun süredir İslamofobiyle birlikte kendini gösteren İslam karşıtlığını göstermektedir. Amerika'da İslam karşıtlığının tarihsel arkaplanına bakldığında,

[1] Çalışmanın bu kısmı yazarın daha önce yayımladığı "ABD'de İslamofobi ve Anti-İslamizm: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası"(2007) başlıklı makalesinden türetilmiştir.

Müslümanların ne tür durumlarla karşılaştıklarını görmek mümkün olacaktır (Okumuş 2007).

Tarihsel olarak Arap-Amerikalılar, Orta Doğu'da ne zaman kriz çıksa marjinalleşmiş ve sıkışmış bir azınlık olmuşlardır. 1967 ve 1973 Arab-İsrail savaşlarından sonra Arab-Amerikalılar, kendilerini, hem medyadan hem de Amerikan toplumunun çoğundan gelen anti-Arap ırkçılığının tufanıyla mücadele edebilecek donanımdan yoksun buldular. Saldırılar gerçekte Arapkarşıtlığı, etnik sindirme, ırki sterotipleştirme, damgalama ve zaman zaman fiziksel saldırılar vs. şeklinde toplumsaldı (Terry 2006: 117).

Eylül 1972 Olimpiyatlarındaki Münih olayını[2] müteakip Nixon yönetimi, "Operasyon Boulder" kod adı altında bir takım önlemleri içeren direktifler çıkardı. Müslümanlar için vize sınırlandırmaları da dahil bir takım ciddi olumsuzluklar getiren bu direktiflerin Siyonist güçler ve İsrail'in isteği veya baskısıyla çıkarıldığı iddia edilmektedir (Hagopian, 100-101). Denilebilir ki Nixon idaresinin "Operasyon Boulder"i, Amerikan hükümetinin ABD'deki Arapları soruşturma için hedef göstermede ve onların Orta Doğu meselelerindeki siyasal aktivizminin önünü kesmede erken bir çabaydı. Gerçekten de Nixon yönetimiyle birlikte Amerika'da resmi hükümet, özellikle Arapça konuşan toplumlara kuşkuyla yaklaştı. Arap ülkeleri ve Amerika'daki başta Arap kökenli vatandaş ve mukimler olmak üzere Müslümanlarla bu yaklaşım temelinde olumsuz bir ilişki geliştirmeye çalıştı. İsrail yanlısı bir politika benimsenerek Filistinli Müslümanların atakları "İslami terörizm" olarak tanımlandı ve bu tanımlamayla özellikle Ortadoğu kökenli Amerikan vatandaşı ve mukimi Müslümanların anayasal olarak garanti altına alınmış haklarını ihlal etmeyi meşrulaştırdı. Mezkur prensipler, FBI'a "Arap kökenli" insanları, Arap-İsrail çatışması ile ilgili terörist eylemlerle potansiyel ilişkilerini belirlemek için soruşturma yetkisi veriyordu. Nitekim FBI hemen meşhur Detroit avukatı Abdeen Jabara'yı ve ardından Arap-Amerikan Üniversite Mezunlar Derneği'nin Başkanı'nı dinlemeye aldı (Akram ve Johnson, 2002; (Hagopian 1975-76: 101-102).

1970'lerde Carter Amerikan vatandaşlarının Tahran'da rehin tutulduğu krize cevaben İranlılara ve İran'a karşı çeşitli adımlar attı. Bu adımlardan diğer Müslümanlar da paylarına düşeni aldı.

1980'lerde Reagan yönetiminin dış politikası "terörizm"le savaşı da içine aldı. Libya'nın terörizm faaliyetlerinde bulunduğu iddia edildi ve Libya bombalandı. Bu hengamede Amerika'da oturan Müslümanlara karşı bir tür vandalism ve şiddet devreye sokuldu ve onların toplanma merkezleri, camileri, iş yerleri ve evlerine çeşitli saldırılar yapıldı (Akram ve Johnson 2002).

Bir başka örnek, 1985'de bir Şii Lübnanlı tarafından gerçekleştirilen uçak kaçırma olayıyla birlikte bir Arap-Amerikan politik aktivistin katledilmesi ve kültürel ve dinî merkezlerin vandalizasyonu da dahil Müslümanlara karşı yönelen şiddet dalgaları kendini gösterdi. Bu uçak kaçırmayla Şii Lübnanlı gerçekte Amerika ve Avrupa'nın Lübnan'a müdahalelerini ve 1986'da Reagan yönetiminin Libya'yı bombalamasını protesto ediyordu. Bu süreçte Müslümanların kurdukları merkezlere, camilere, organizasyonlara saldırılar oldu. Örneğin Houston'daki bir cami kundaklandı ve ateşe verildi. Boston'da Amerikan-Arab Anti-Discrimination

[2] 1972'de Münih Olimpiyat Köyü'nde bir grup Filistinli'nin rehin aldığı 11 İsrailli sporcunun Alman güvenlik güçlerinin kurtarma operasyonunda öldürülmesi olayı.

Committee ofisinde bir bomba patladı ve iki polisi şiddetli bir biçimde yaraladı. Yine aynı Komite'nin bir başka ofisine bomba atıldı ve onun yerel yürütücü direktörü öldürüldü.

1990'larda ABD'nin Kuveyt istilasından sonra, Amerikan yönetiminin "terörizme savaş" siyaseti, Irak'a ve liderine odaklandı. Bu süreçte Müslümanlara çeşitli baskılar yapıldı, liderler, aktivistler, göstericiler vs. FBI tarafından sorgulandı. INS (The Immigration and Neutralization Service), federal hükümetin FKÖ'nün ABD'deki ofislerini kapatmasıyla eşzamanlı olarak Filistin kökenli olup ABD vatandaşı olmayan Müslümanları sınır dışı etmenin peşine düştü (Akram ve Johnson 2002). Ayrıca Arap ve Müslüman işyerleri ve topluluk organizasyonları bombalandı, yağmalandı ve şiddete maruz kaldı (Akram ve Johnson 2002). Şu halde Amerika'nın Müslümanlara karşı geliştirdiği İslamofobi ve antiislamizm politikası, 1991 Birinci Körfez Savaşı boyunca da belli düzeylerde devam etti.

19.04.1995'de Oklahoma City'de federal bir binanın bombalanması olayından sonra bombalama eylemini gayri Müslim bir Amerikalı gerçekleştirdiği halde Müslümanların suçlu ilan edilmesinin de, Amerika'da İslamofobi'yi ve İslam karşıtlığını körüklediği malumdur (Heck 2007).

İslamofobik süreçte Amerikan yönetiminin "gizli delil" olarak bilinen "terörist ya da suçludur diye tespit edilip tutuklanan kimsenin suçunun ne olduğunu açıklamama hakkı"nın yaygın olarak kullanmasının Müslümanlar üzerindeki baskıyı nasıl şiddetlendirdiğini de belirtmek gerek. INS, gizli delili kullanmakla özellikle Müslümanları hedef almıştır. 1999'a kadar ABD'de 25 gizli delil davası söz konusuydu. Bu bağlamda Mazen Neccar ile Enver Haddam olayı örnek olarak zikre değerdir. Bu ikisi, gizli delil muameleleriyle ilgili en uzun tutuklamaları tecrübe etti. İlk 1997 Mayıs'ında hapse atılan Neccar 3,5 yıl tutuldu. Haddam 4 yıl tutuklu kaldı. Neccar University of South Florida'da Kurulu bir think-tank kuruluşu olan the World and Islam Studies Enterprise'ın (WISE) dergisinin editörüydü. INS Neccar'ı tutukladı. Tutuklama ve sorgulama gizli delile dayanıyordu. Enver Haddam, University of Algiers'de fizik profesörü olup Cezayir Parlamentosu'nun seçilmiş bir üyesiydi. İslami Kurtuluş Cephesi'nin (FIS) bir üyesi olarak Cezayir'de seçimlere girdi ve FIS kazandı. Fakat daha sonra malum olaylar cereyan etti. Haddam da 1992'de geçerli bir nonimmigrant (göçmen olmayan) vizeyle ABD'ye giriş yaptı ve daha sonra iltica talebinde bulundu. INS onu gözaltına aldı ve gizli delile dayanarak sorguladı. Her iki olayda da güvenilmez deliller üzerine hareket edilmişti. Yukarıda belirtilen süreden sonra onlar serbest bırakıldılar. Buna benzer başka olayların olduğunu da söylemek gerek (Akram ve Johnson 2002).

11 Eylül ve İslamofobi

11 Eylül 2001 olayları, Amerikan tarihinde bir dönüm noktası olarak tespit edilebilir. 11 Eylül olayları, Amerika Birleşik Devletleri'nin iç ve dış politikasında temel değişikliklere gidilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu değişimin birincil muhatabı ise Müslümanlar olmuştur. Amerikan yönetimi, 11 Eylül'den sözüm ona "İslami terörizmi" sorumlu tutarak hem Amerika'daki hem de Amerika dışındaki Müslümanlara karşı "kuşku", "baskı" ve "şiddet"e dayalı bir politika geliştirmeye başlamıştır.

Esasen genel olarak şiddet, özelde çatışma, terör, saldırganlık, bugünün dünyasında küreselleşmenin en ciddi boyutu haline gelmiştir. 9/11 saldırıları da

küreselleşmeden bağımsız değerlendirilemez. Bu olaylarla beraber globalleşme, şiddet ve terör boyutunu "uluslararası şiddet" veya "uluslararası terör" nitelemesiyle daha güçlü göstermeye başlamıştır (Okumuş 2007).

9/11 olaylarından sonra izlenen politikanın bir gereği olarak Müslümanlar ve İslam, sürekli olarak ve eskisinden daha sıkı bir şekilde terörle birlikte zikredilmeye başlanmıştır. Bu süreçte İslam'ın şiddet ve terör dini olduğunu ya doğrudan vurgulayan veya dolaylı bir şekilde ima eden bir politika izlenmiştir. Son çözümlemede Amerika'da İslam ve terör yanyana getirilerek derin bir İslamofobi oluşturulmuştur. Bugün gelinen noktada Amerikalıların önemli bir nüfusunun bu İslamofobiye yakalandığı söylenebilir. İslamofobi, Amerikan halkının Müslümanlarla ilişkisini olumsuz etkilemiştir. Bu fobinin oluşmasında baş aktör konumundaki Amerikan yönetimi de İslamofobinin etkisiyle Müslümanlara karşı daha baskıcı bir politika izlemektedir (Okumuş 2007).

11 Eylül olaylarından sonra yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi Amerikan kamuoyu İslam'a ve Müslümanlara karşı eskisinden daha büyük bir fobi psikolojisi içine girmeye başladı. Amerikan halkının İslamofobi'si o boyutlardadır ki, Müslümanları kendileri için Nazilerden daha kötü, potansiyel bir tehdit, tehlike, katil, terrorist ve İslamî şeytani bir din olarak görmektedirler (Cainkar 2004).

İslamofobinin En Önemli Sonucu: Antiislamizm

Amerikan yönetimi, 11 Eylül terörist saldırılarından sonra ulusal güvenlik ve terörizmle savaş adı altında yasama, idare ve yargı ile ilgili bir takım iç tedbirler alma yoluna gitmiştir. Denilebilir ki ABD'de İslamofobi temelinde bir siyaset izlenmiştir. Amerika'da resmi ve gayr-i resmi düzlemde yönetici olan ve olmayan seçkinler tarafından izlenen İslamofobi politikasının bir sonucu olarak Amerikan halkı arasında gerçeklik bulan İslam korkusu, Amerikan yönetiminin ve bazı Amerikalıların, antiislamist olmasını ve Müslümanları yaygın anlamda rahatsız etmesini, damgalamasını, tehdit etmesini, Müslümanlara karşı ayrımcılık (diskriminasyon) yapmasını, ırkçı tavrılar geliştirmesini ve kötü davranışlarda bulunmasını, örneğin Camilere saldırması, başörtülü insanlara hakaret etmesi, tacizde bulunması, hatta saldırması,[3] Müslüman komşularıyla ilişkileri kesmesi, çocuklarının Müslüman çocuklarla birlikte bulunmasına izin vermemesi gibi rahatsız edici davranışlar geliştirmesini intaç etmiştir. Denilebilir ki İslamofobinin en önemli sonucu antiislamizmdir. İslam karşıtlığının önemli bir boyutu başta Araplar olmak üzere Müslümanlara karşı ırkçılık olarak gözükmektedir (Akram ve Johnson 2002: 301-313 vd.). İslamofobi, resmi kurumlarda da Müslümanlara karşı diskriminasyonu ve kötü muamaleyi beraberinde getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Müslüman Amerikan vatandaşlarını ayrımcı muameleyle kayıt sistemi, parmak izi alma, vize süreci, takip altına alma,[4] işten çıkarma, çalışma

[3] New York'da bir Müslüman'ın tanıklık ettiği bir olayda, bir Amerikalı erkek, bir grup Müslüman kadını onlardan birinin şoförlüğünü yaptığı arabalarıyla sefer halindeyken sıkıştırıyor, taciz ediyor, bağırıp çağırıyor ve korkuyla kaçan kadınar, bir ara kurtulduklarını sanarak aracı park edip indiklerinde aynı kişinin fiilî saldırısına uğruyorlar ve mezkur şahıs bir kadının yüzünü tırmalıyor, başörtüsünü çekip çıkarıyor.

[4] Nevada Eyaleti'nin kentlerinden Las Vegas'ta 2007'de Üniversite hocası bir Türk'ün (dindarlık düzeyi nispeten düşük veya popüler anlamda dindar değil), yine bir Filistinli (aynı şekilde dindarlık düzeyi nispeten düşük veya popüler anlamda dindar değil) ile birlikte çalıştığı ve

iznini iptal etme, ev ve iş yerlerini ziyaret, tutuklama ve kötü mülakatlar gibi uygulamalarla veya tedbirlerle yüzyüze bırakmıştır[5] (Cainkar, 2004). Bu noktada en başta Polisiye muameleleri zikredebiliriz. Şüpheli bulunarak alınıp sorgulanan Müslümanları takip etmek, kimlik kontrolüne tabi tutmak, hapse atmak, Müslümanların evlerine girmek,[6] onlara baskı ve şiddet uygulamak ve hatta sınırdışı etmek, Camileri kontrol altında tutmak, bu kötü muameleler cümlesindendir. Başka resmi kurum ve kuruluşlarda da zaman zaman bazı memurların Müslümanlara karşı kötü muamelede bulunduğu, örneğin başörtülü bayanın ehliyet başvurusunda zorluk çıkardığı,[7] okullarda bazı öğretmelerin Müslüman öğrencilere karşı ayrımcılık yaptığı, başörtülerine müdahale ettiği, hatta bazı öğrencilerin Müslüman öğrencilere karşı olumsuz baktığı da bilinmektedir. Bunların dışında bazı Amerikalıların Müslümanlara karşı sonu öldürmeye kadar varan saldırıları söz konusudur.[8] Ayrıca havaalanlarında uçağa binmeden önceki işlemlerde Müslüman ülkelerden gelenlere yapılan muameleler, örneğin daha sıkı ve fazla aramalar, şüpheli adı altında uçaktan indirmeler, yolcuların "bu uçakta Arap var, ben binmem!" diyerek uçaktan ayrılması vs., aynı antiislamist tutum ve davranışlara örnek verilebilir. Özetle Müslümanlara karşı dinî, eğitimsel, ulaşımsal, askerî, polisiye, ekonomik, siyasal, sosyal vs. alanlarda ırkçılık ve ayrımcılık temelinde kötü tutum ve davranışlar geliştirilmiştir (Stewart 2003). Bütün bunlarla Müslümanların "ötekiliği" koyulaşmıştır.

İslamofobi ve antiislamizmin boyutlarını anlamak bakımından bazı hususlara kısa kısa değinmek yararlı olacaktır. Örneğin 11 Eylül'den sonra uygulanan *özel kayıt sistemi*, Müslümanlara karşı bir tür önlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sistem Amerikan hükümetinin özel kayıt programı olup the National Security Entry and Exit Registry System (NSEERS) olarak bilinir. 11 Eylül 2002'de the Immigration and Naturalization Service'de (INS) ve sonra the Department of Justice'da bu program yürürlüğe girdi. Göçmen olmayan yabancıların, bu sisteme göre Amerikan göçmen otoriteleriyle, parmak basma, fotoğraf çektirme, sorulan sorulara cevap verme ve rutin raporlamaya razı olma gibi uygulamalara tabi tutulması gerekiyor. Özel kayıt sisteminin öncelikle bu

kaldığı gerekçesiyle çalışma izni iptal edilmiş ve yeniden çalışma izni sürecinde pek çok zorluklar çıkartılmıştır. Çalışma izninin iptali nedeniyle Üniversite'deki işine de son verilmiştir.

[5] Bu tür tedbirleri Amerika'daki Arap ve Müslümanlardan en az 100 bin kişi şahsen tecrübe etmiştir (Cainkar, 2004).

[6] Nisan 2007'de Ohio Eyaleti'nde başarılı bir doktora öğrencisinin (Arap) evine gündüz gözü iki kişi gelerek kendilerini görevli diye tanıtmış ve kimlik ve pasaport kontrolü yaparak gitmişlerdir. Bunun sonuçlarının neler olabileceği açıktır. Nitekim bu olaydan sonra üniversitedeki ofisine gelen öğrenci, olayın etkisinden hala kurtulamamıştı.

[7] Böyle bir olay, 2004'te Louisiana Eyaleti'nin başkenti Baton Rouge'da yaşanmıştır. Ehliyet almak için ilgili daireye başvuran bir başörtülü kadın Müslüman'a (Türk), söz konusu dairede görev yapan bir kadın memur tarafından kötü muamelede bulunulmuş ve aynı memur tarafından başörtüsüyle ehliyet alamayacağı belirtilmiştir. Olaydan oldukça olumsuz etkilenen kadın ve eşi, dairenin yetkililerine anında durumu iletmiş ve kendilerinden özür dilenerek başvuruları kabul edilmiştir. Bu olay, belki ilk bakışta sıradan gibi gözükebilir; fakat Amerika gibi özgürlüklerin ve demokrasinin en iyi işlediği ve de Müslümanların her şeye rağmen özgürce ibadetlerini yerine getirebildikleri ve başörtüsü yasağının olmadığı bir ülkede bu olayın cereyan etmesi, izahı kolay yapılabilir bir şey olmadığı için insanlar üzerinde ciddi olumsuz etkilerde bulunmaktadır.

[8] Örneğin Arinoza'da ülkesinin intikamını alma peşine düşen bir Amerikan vatandaşı, Hindistan'dan gelen sarıklı ve sakallı bir Sih'i Arap olduğunu zannederek öldürmüştür (Akram ve Johnson, 2002: 296).

sisteme tabi tutulan insanlar üzerindeki etkisi derin olmuştur. The Department of Homeland Security'e göre 1 Haziran 2003'e kadar, Amerika'da yaşayan 82.880 kişi özel olarak kaydedilmiştir. Bunlardan hatırı sayılır bir miktarı sınırdışı edilmiş, bir kısmı farklı muamelelere tabi tutulmuş, örneğin bir kısmı tutuklanmış vs. (Cainkar 2004).

Nonimmigrant visa uygulaması da 11 Eylül'den sonra Müslümanlara yapılan İslamofobik ve antiislamik muamelelerdendir. Müslümanlar bu uygulamadan da oldukça olumsuz etkilenmişlerdir. Özellikle öğrencileri, misafir araştırmacıları, misafir öğretim üyelerini, bursiyerleri, medikal ve kemoterapi hastalarını, sanatçıları, müzisyenleri, işadamlarını vs. bu vize uygulaması daha olumsuz etkilemiştir (Cainkar 2004).

Müslümanlar için bir diğer kötü gelişme, *kin, nefret* ve *önyargıya dayalı cürümleri*dir (hate crimes). Müslüman Amerikan toplulukları, kin ve nefret cürümleri, iftiralar, iş ayrımcılığı gibi olumsuzluklara maruz kalmışlardır. 11 Eylül'ü takip eden ilk 7 gün içinde, Araplar ve Güney Asyalılar CAIR'e (the Council on American-Islamic Relations) 645 "peşin hükümlü ve tarafgir olay ve nefret cürmü" rapor etmiştir. 2003 ve daha sonraki yıllarda nefret ve kin saldırıları devam etti. Örneğin 5 Ekim 2003'de bir Müslüman kadın Virginia Springfield'da arkadan saldırıya uğradı. Beyaz erkek genç saldırgan bağırarak "seni terörist domuz" demiş ve kaçmıştır. Eylül 2003'de bir kundakçı Georgia'da bir camiye saldırmıştır (Cainkar 2004).

Denilebilir ki Amerika'da İslamofobinin neden olduğu antiislamizm, Müslümanlar üzerinde tedirginlik, korku, stress gibi olumsuz etkilerde bulunmuştur. Hatta Amerikalıların Müslümanlara olumsuz yaklaşımlarından dolayı yıllardır burada yaşayan bazı Müslümanlar, daha önce geldikleri kendi ülkelerine dönmüşlerdir.

Antiislamizm, Amerika'da en çok Arapları vurmuştur. Bu noktada Araplardan sonra Pakistanlılar ve İranlılar zikredilebilir. Arapların imajı ABD halkı katında o kadar bozuk ki, Müslüman olmayan Araplar bile bu kötü imajın olumsuz sonuçlarına maruz kalabilmektedirler.

Amerikan halkının bu İslam karşıtı tutumlarından dolayı bazı Müslümanların, isimlerini değiştirdikleri dahi görülmektedir.

Amerikalılar, Müslümanlara karşı kuşkulu yaklaşımlarını komşuluk ilişkilerinde, işyerlerinde vs. de göstermektedirler.

İslamofobinin ürettiği İslam karşıtlığıyla, Amerikalılar Müslümanları etiketlemiş ve damgalamıştır. Bu tespit, Amerika'da Müslümanların mevcut durumlarını anlayabilmek bakımından son derece önemlidir. Söz konusu damgalama ve olumsuz yaklaşım, bazı yazarlarca "Yeni Makkartizm" (New-McCarthyism) olarak isimlendirilmiştir (Cole, 2003). Gerçekten de John le Carré'in dediği gibi Amerika, tıpkı McCarthy zamanlarındaki gibi, Amerika'yı Dünyanın gözdesi yapan özgürlükleri sistematik olarak kaybediyor (Le Carré 2003).

Amerikan yönetimi 11 Eylül'den sonra "terörizmle savaş" adı altında izlediği politikayla bir yandan toplum arasında İslam korkusunu yayarken, bir yandan da kendisi Müslümanların hakları konusunda bazı kısıtlamaları beraberinde getiren yeni yasal düzenlemeler yapmış ve kararlar almıştır. Tarihse olarak Araplar da dahil Müslümanların sterotipleştirilmesinin, göç yasası ve siyaseti üzerinde dramatik bir etkisi olmuştur. 11 Eylül'den sonra geliştirilen

"terörizme karşı savaş" politikası, önceki anti-terörist tedbirler üzerine bina edilmiştir (Akram ve Johnson 2002: 355).

Özetle 11 Eylül'den sonra Amerika'da yaşayan Müslümanları rahatsız eden ciddi gelişmeler olmuştur. Bazılarını toplu olarak vermek gerekirse, 11 Eylül saldırılarını takip eden ilk 9 hafta içinde Müslümanları hedef alan bir kaç öldürme de dahil 700 şiddet içerikli olay olmuştur. 1 Ocak-11 Ekim 2002 arasında 165 şiddete dayalı olay gerçekleşmiştir. Bu olayların içerisinde kötü bakış ve sözlü saldırılardan tutun yaralama ve öldürmeye ve de iş merkezlerine, kültürel ve dinî merkezlere saldırılara kadar çok çeşitli olaylar vardır. Olayları ayrıntılandırdıkça ve çeşitliendirdikçe binlerce olaydan söz etmek mümkün hale gelmektedir. Uçak kalkmadan, fakat yolcular bindikten sonra yolcuların etnisitesine göre illegal ve ayrımcı bir yolla indirilmeleri noktasında 80 vaka meydana gelmiştir. Arap Amerikalıların aleyhine 800'ü aşkın istihdam ayrımcılığı vakası olmuştur (Stewart 2003; Heck 2007).

Kadınların, Post-9/11 Amerika'sında gelişen olaylardan en fazla etkilenen Müslümanlardan olduğu söylenebilir. Onların kılık kıyafetleri, yeterince dikkat çektiğinden kendilerini fazlasıyla ele veriyorlar! (Cainkar 2004). Bu durum sadece kadınları değil, bütün Müslümanları olumsuz etkilemiştir. Zira Müslüman kadınlar, özellikle İslam merkezlerinde ve diğer İslami organizasyonlarında oldukça aktif görev ve hizmetlerde bulunmaktadırlar.

Antiislamizmin en önemli sonuçlarından biri de, Amerika'daki çeşitli İslamî grupların -ki bu gruplar farklı ülkelerden gelmektedir- birbirleriyle ilişkileri noktasında kendini göstermiştir. Tam da bu noktada Fethullah Gülen hareketinin özellikle Araplara ve diğer çoğu İslamî gruplara karşı mesafeli olmayı tercih ettikleri hatırlanabilir. Araştırmacının gerek 2004'te gerekse 2007'deki Amerikan gözlemlerinden Örgütlü Paralel Dinsel Yapının Araplarla birlikte hareket etmekten ve birlikte görülmekten azami ölçüde kaçınmayı bir politika olarak belirlediği anlaşılmaktadır. Amerika'da İslamofobiden genel olarak bütün Müslümanlar olumsuz etkilenseler de en çok etkilenenler Araplar olduğundan ve dolayısıyla Arapların imajı Amerika'da iyi olmadığından, Cemaat, onlardan uzak durmayı yeğlemekte ve özellikle "Türk İslamı" vurgulu bir Müslümanlığı öne çıkarmaktadır. Bu nedenle zorunlu durumlar dışında camilere gitmeyi de uygun bulmadıkları anlaşılmaktadır. Yazarın çeşitli yerlerde yaptığı gözlem ve görüşmelerde bu siyasetin izlendiği anlaşılmaktadır. Arapların Cemaatin bu davranış biçiminin de farkında olduğu söylenebilir. Cemaatin etkili olduğu yerlerde yapılan görüşmelerde bazı Araplar, Paralel Yapı mensuplarının böyle bir siyaset izlediğini söylemişlerdir.

Buraya kadar söz edilen hususlar, İslamofobi ve antiislamizmin Amerika içindeki sonuçlarıyla ilgilidir. İslamofobi ve antiislamizmin en önemli sonuçlarından biri ise Amerikan hükümetinin küresel düzlemde gerçekleşen terörizme karşı küresel savaş adı altında Lübnan, Filistin, Irak, Afganistan gibi ülkelerde izlediği politikalar ve yürüttüğü savaşlarla İslam dünyasında sebep olduğu kargaşa, şiddet, terör ve savaştır. Daha önce de belirtildiği gibi Amerika'nın içerde izlediği İslamofobik siyaseti dışpolitikada Müslüman ülkelere karşı izlediği siyasetten ayrı düşünmek olası değildir.

Amerika'da yaşayan Müslümanlar, Amerika'da gördükleri ve yaşadıkları olumsuzluklar karşısında sivil toplum örgütleri tesis etmeye ve bu örgütler etrafında organize olup haklarını savunma mücadelesi vermeye başlamışlardır.

Özellikle de 11 Eylül olaylarından sonra örgütlenmeye daha bir önem verdikleri söylenebilir.

Yine İslamofobi ve İslam karşıtlığı, Amerika'daki Müslümanların siyasetle ilişkilerini, emniyet ve istihbarat kuvvetleriyle ilişkilerini vs. etkilemiş ve de Müslümanları bu noktada yeni yöntemler geliştirmeye itmiştir.

Müslümanlar, mezkur süreçle birlikte dinler arası diyalog çalışmalarına da ayrı bir önem vermeye başlamışlardır.

11 Eylül 2001'den sonra İslam karşıtlığının önemli bir sonucu da Amerika'da Müslümanlaşmanın çok hızlı bir trende girmesidir. İslam aleyhtarlığı ve Müslümanlara karşı kötü muamele ve ayrımcılık, özellikle entellektüel ve akademik düzeyde, araştırmaya dayalı Müslüman olmada hatırı sayılır bir artış olmuştur.

Sonuç olarak öncelikle belirtmek gerekir ki, Amerika'da İslam nefreti, düşmanlığı ve Müslümanlara yönelik karar, direktif, baskı, engelleme, sınırlandırma vs. gibi hususlarda, Amerikan hükümetlerinin dış politikaları büyük bir rol oynamıştır.

Ayrıca Amerika'da İslamofobi ve antiislamizm, 11 Eylül öncesinde çeşitli süreçlerle temellendirilmiş, oluşturulmaya çalışılmış ve 11 Eylül 2001 ile birlikte netleştirilmiş, derinleştirilmiş, hatta kurumsallaştırılmıştır. İslam karşıtlığının kurumsallaşması, Amerikan resmi anlayışının ve bazı halk kesimlerinin, Müslümanlara karşıt bir duruş sergilemelerini, kötü davranmalarını, onları potansiyel düşman görmelerini ve ona göre Müslümanlara karşı gardlarını almalarını intaç etmiştir. Amerika'nın dış politikasından, özellikle Ortadoğu politikasından ayrı değerlendirilemeyecek olan Amerika içindeki İslamofobi ve İslam karşıtlığı, Müslümanları korku psikolojisi içine sokmakta, marjinalize etmekte, ötekileştirmekte ve onların Amerika'daki yaşamlarını zorlaştırmaktadır. Bundan Amerikan yönetimi ve halkı da aslında zarar görmektedir. Zira Amerika, İslam karşıtlığıyla, kendi tarihsel demokratik ve özgürlükçü çizgisinden uzaklaşmakta ve böylece kendi değerleriyle çelişmektedir.

Farklı etnik kökene sahip Müslümanların birbirleriyle ilişkilerinin mesafeli oluşu da, uzun vadede hem Müslümanlar açısından hem de Amerikan toplumu açısından iyi bir olay değildir.

Son çözümlemede denilebilir ki ABD'de var olan İslamofobi ve antiislamizm, sadece Müslümanların değil, bütün Amerikalıların ve Amerika'da mukim olanların sivil haklarının ihlalini beraberinde getirmiştir. Amerikan toplumunda özgürlükler, İslamofobi ve antiislamizm sürecinde dikkat çekici bir biçimde kısıtlanmıştır. Bu süreçte özelde Amerika'da yaşayan Müslümanlar maddi ve manevi büyük zararlara maruz bırakılmışlardır.

Şu da belirtilmelidir ki özellikle 11 Eylül'den sonra Müslümanlar, "Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayacaklarsa daha köklü ve kalıcı bir takım çabalar içerisine girmeleri gerektiğini" düşünmeye başlamışlardır. Bu düşünceyle eskiye oranla daha fazla örgütlenmeye ve sivil toplum örgütleri etrafında toplanarak aktiviteler geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Ayrıca gerek genel olarak sosyal hayatta gerekse Camilerdeki hutbelerde söylemlerinde bazı değişikliklere gitme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bununla bağlantılı olarak da Amerika'nın Müslüman olmayan insanlarına İslam'ı doğru bir biçimde anlatmanın ve Müslümanların onlar için tehlikeli olmadığını göstermenin peşine düşmüşlerdir.

Son Gelişmeler

Son zamanlarda ABD'de İslamofobik olayların daha da arttığı söylenebilir. ABD'nin California eyaletinde üç camiye İslamofobik, zenofobik ve ırkçı ifadeler ihtiva eden tehdit mektupları gönderildi. Müslümanlara ağır hakaretlerin bulunduğu mektuplarda ABD'nin yeni başkanı Trump'ın yapacaklarından, 'Amerika'yı temizleme işine Müslümanlardan başlanacağından, Hitler'in Yahudilere yaptığını Trump'ın Müslümanlara yapacağından vs. bahsedilemsi dikkat çekicidir (http://www.yeniakit.com.tr/haber/hitlerin-yahudilere-yaptigini-muslumanlara-239416.html (Giriş: 27.11.2016)).

İsrail Örneği

İsrail'de İsrail devlet oldu olalı Müslümanlara ve Filistinlilere karşı izlenen politika, savaş siyaseti, kin ve nefret, düşmanlık, sürgünler, işgaller, arsa ve arazilere el koyma vs. Müslümanlara karşı nasıl bir İslamofobi kültürü, endüstrisi olduğunu gösterir (Bkz. Lean 2015).

İsrail'de son ezan yasağı çabaları dahi, İslamofobi'nin boyutlarını anlamak bakımından oldukça önemlidir. Fakat İsrail gerek kültür, gerek siyaset, gerek ekonomi ve gerekse sanat ve sinema vs. alanında ciddi ve zengin bir İslamofobi birikimine ve endüstrisine sahiptir.

İsrail'in ezanın cami hoparlöründen okunmasını yasaklamaya yönelik yasa tasarısını protesto için İsrail meclisinin (Knesset) kürsüsünden ezan okuyan Arap asıllı milletvekili Ahmed et-Tiybi, İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun, "ezanın hoparlörlerden okunmasını yasaklayan yasa tasarısından geri adım atmayacağını" belirtti.

Tasarının bu pazar yeniden Knesset'e getirilebileceğini söyleyen Tiybi, "Netanyahu bu yasayı geçirmeyi tekrar deneyecektir. Ancak bunun öncesinde bazı dindar Yahudilerin, 'yasasının kendi dini ritüellerini de yasaklayabileceği' yönündeki endişelerini gidermek isteyecektir. İsrail Sağlık Bakanı ve dindar Yahudi partisi Yahudot HaTora (Birleşik Tevrat) lideri Yakup Litzman'ın bu yöndeki çekincelerini giderip Yahudilerin hakkını garanti altına aldıktan sonra ezan yasağını geçirebilirler" diye konuştu.

Kamuoyunda "listin" olarak bilinen bu yasa tasarısının Knesset'e gelmesi halinde, kanunlaşacağını belirten Tiybi, "Sağlık Bakanı Litzman'ın dün sabah 'Eğer Yahudilerin kutsal cumartesilerine (Şabat) dokunmayacak ise bu yasayı (ezan yasağı yasası) desteklerim' şeklindeki sözlerini duymaktan büyük üzüntü duydum. Bu kanunu sadece Müslümanlara karşı kullanma yönünde girişimleri var. İşte tam da bu nedenle Netanyahu'nun İslamafobik birisi olduğunu söylüyorum" ifadelerini kullandı.

İsrail meclisinin kürsüsünden ezan okuyarak bu yasaya hayır dediğini ve dünyaya bir mesaj vermek istediğini belirten, Tiybi, "Tüm dünyaya her yerde ezan okuyabileceğimizi ve bunun engellenemeyeceğini göstermek istedim. Eğer yasaklamayı denerseniz İsrail meclisinin kürsüsünden bile okuruz" dedi.

Meclis kürsüsüne çıkmadan önce orada ezan okumayı planlamadığını anlatan Tiybi, "Ancak kürsüye çıktığımda ezanın dilimden dökülecğini biliyordum. Kalbimin derinliklerinden geldi bu sözler ve dünyanın dört bir yanında insanların kalbine dokundu. İsrail meclisinde 'Allahu ekber' diyerek dünyaya mesaj gönderdim." ifadelerini kullandı.

İsrail Mesclisi Başkan Yardımcılığı görevini de yürüten Tiybi, "Bizler toleranslı insanlarız. Ben bir Müslüman olarak hoşgörülü biriyim. Diğer dinlere saygı duyuyorum. Diğer dinlerin tüm ritüellerine de saygı duyuyorum. Yahudiler de bizim ezanımıza saygı duysun" diye konuştu.

Ezanın Filistinliler için sadece dini bir ritüel değil, aynı zamanda vatanlarının bir sembolü ve parçası olduğunu ifade eden Tiybi, "Yahudilerin Yom Kippiur (Gufran Günü) bayramlarında araç kullanmak yasak. Müslümanlar olarak biz buna saygı gösteriyoruz. Yahudilerin cumartesilerinin (Şabat günü) başladığını ilan eden borazanlar (şofar) yüksek sesle çalındığında biz buna da saygı gösteriyoruz. Evet, bu borazanlar da yüksek sesle çalınıyor ancak biz bunun yasaklanması için kanun çıkarılması çağrısında bulunmuyoruz. Çünkü birbirimize karşı toleranslı olmalıyız" görüşünü dile getirdi.

Türkiye'nin bölgede çok özel ve önemli bir konuma sahip olduğunu kaydeden ve İsrail'i ezan yasağından vazgeçirmek için Ankara'nın baskı yapabileceğini söyleyen Tiybi, "İsrail ile Türkiye arasında ilişkiler yeniden tesis edildi. Bu ilişkinin İsrail'e baskı yaparak bu konuda geri adım atması için kullanılabileceğine inanıyorum" ifadelerini kullandı (http://www.haber7.com/ortadogu/haber/2216937-turkiye-israile-baski-yapabilir).

Avrupa Örneği

Avrupa'da güçlü bir İslamofobi kültürü gelişmiştir. İslam nefreti ve karşıtlığı, Avrupa ülkelerinde çok ciddi düzeylerdedir (Cesari 2015; Cherribi 2015; Abbas 2015; al-Shaikh-Ali 2015).

Avrupa tarihi İslamofobi konusunda oldukça zengin bir birikime sahiptir. Seta'nın yayımladığı ve editörlüğünü Enes Bayraklı ve Farid Hafez'in yaptığı 2015 Avrupa İslamofobi raporuna göre (2016) Avrupa'da, örneğin Almanya, Fransa, İngiltere, Belçika, İtalya, İsviçre, Avusturya, Hollanda, İsveç, Yunanistan, İspanya, Norveç, Finlandiya, Danimarka, İzlanda, Macaristan, İrlanda, Polonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Makedonya gibi ülkelerde İslamofobi, önemli bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'da Müslümanlara karşı önyargı çok yaygın hale gelmiştir (Kalın 2015). Avrupa ülkelerinde psikolojik baskılardan tutun siyasal baskılara, sözlü saldırı ve hakaretlerden fiili saldırılara, hakaret içeren konuşmalardan hakaret içeren yazı ve karikatürlere, psikolojik şiddetten fiziki şiddete, sokak saldırılarından, medyanın baskısından tutun cami, ev ve mezarlık saldırılarına kadar birçok İslamofobik olay örnekleri getirilebilir. Avrupa'da Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, Danimarka, Avusturya gibi ülkeler, Avrupa'da İslamofobinin çok güçlü olduğu ülkelerdir. Avrupa'da İslamofobinin yayılmasında Hollanda'nın rolü büyüktür. Birçok İslamoofobik tartışma, Hollanda'da ortaya çıkmış ve Almanya ve Avusturya dahil diğer Arupa ülkelerine kopyalanmıştır. Hollanda'da İslamofobi, bazı siyasilerin ve medyanın da etkisiyle gelişmiş ve oradan da diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Belirtilmelidir ki, Avrupa'da "Avrupa Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu" gibi İslamofobiye karşı mücadele veren kuruluşlar da vardır (Cherribi 2015). Almanya'da kurulup bütün Avrupa'da Müslümanlara karşı konumlanan Pegida, İslamofobi denildiğinde ilk hatırlanması gereken örgütlerdendir (http://www.takvim.com.tr/dunya/2015/06/07/islamofobi-danimarkada;

http://www.dw.com/tr/danimarka-islamofobi-konusunda-uyar%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1/a-2522459).

İslamofobik Oyunda Sahaya Bırakılan Kavramlar

İslamofobi oyununda sahaya bırakılan bazı kavramlar vardır. Bu kavramlar, İslamofobiyi haklılaştıran, geçerli hale getiren bir meşrulaştırma sürecinin üretilmeside işlevsel olmak üzere istihdam edilmektedirler. Bunun için İslamofobi kavramının bizzat kendisi ve fundamentalizm, köktendincilik, radikalizm, aşırı dincilik, İslami terörizm, İslam terörü, İslamofaşizm, cihadizm gibi kavramlar piyasaya sürülmüştür.

İslamofobi: Çok-kültürlülük ve Müslümanları Ötekileştirme

İslamofobinin birçok boyutta ve toplumsal alanda etkileri olduğunu belirtmek gerekir. İş hayatında, eğitimde, siyasette, medyada, hukukta vs. İslamofobinin ağır etkilerinden Müslümanlar olumsuz etkilenmektedirler. Toplumun birçok sahasında Müslümanlar ötekileştirilmektedirler. Gerçekten de Batılılar, İslamofobi ile Müslümanları ötekileştirmeyi meşrulaştırmanın yolunu açmış olmaktadırlar. İslamofobi, Batı'nın İslam nefreti ve düşmanlığının bir tür savunma mekanizmasıdır. Sosyolojik düzlemde Müslümanlar, tarihte ve günümüzde gayrimüslimlerle aynı ortamlarda barış içinde yaşarken, bu yaşama dair çok güzel örnekler ortaya koymuş olmasına rağmen, Batı'da çeşitli düşünce sahipleri, entelektüeller, akademisyenler, siyasal aktörler, küresel güçler, İslamofobi üreterek Müslümanları ve Müslümanlığı çoğulcu bir anlayışla toplumsal hayatı paylaşmaya layık görmediklerini göstermiş bulunmaktadırlar. Bir yandan postmodern çoğulcu kültürün yaygınlaşmasını, farklı inanç, farklı hayat tarzı ve farklı kültürlere mensup toplumsal aktörlerin birarada yaşamasının yollarını geliştirmeyi savunurken, öte yandan İslam'a karşı bir korku, nefret, ayrımcılık, düşmanlık ve saldırganlık duygusu ve pratiği üretmesi, bugün Batı'nın en büyük tutarsızlıklarından, en derin çelişkilerinden biri olarak görülebilir (Okumuş 2015a; Okumuş 2015b). Batı'da çok kültürlülük söz konusu olduğunda, hemen İslamofobi gündeme gelir ve konu İslam ile Müslümanlar hakkında olumsuz bir tartışma haline dönüşür (Taylor 2007). Taylor'ın (2017) yaklaşımında son zamanlarda çok kültürlülük, dünyada, ama özellikle Avrupa'da şüpheli bir terim haline gelmiş olup hoşgörünün itibardan düşmesi veya olumsuz çağrışımlar yapması, İslam ile ilişkilidir (Kalın 2015).

Gerçekten de Batı'da İslam söz konusu olduğunda çok kültürlülüğün ve hoşgörüye dayalı ilişki biçiminin, hoşgörüsüzlüğe dönüşmesi, İslam'a ve Müslümanlara karşı ayrımcılık, hoşgörüsüzlük, ırkçılık halini alması durumu kendini göstermektedir. Nitekim Avrupa'daki İslamofobik tutum ve davranışlardaki yaygınlık, bunu doğrulamaktadır (Kalın 2015).

İslamofobiyi Üreten Batı'nın Kendisidir

Gerçekte İslam, değişik din, inanç ve kültürlerin bir arada/birlikte yaşamasına her zaman imkân vermiştir. Müslümanlar arasında Müslüman olmayanların ve özelde Batılıların İslam'dan korkmasını besleyecek genel bir İslamî söylem ve pratiğin olduğunu iddia etmek güçtür. Müslümanlardan gelen çok kısmî, çok lokal bazı olaylar olmuş olabilir; ancak bu tür olaylarla İslamofobiyi izah etmek ve temellendirmek mümkün olmaz. Kaldı ki Batı'da,

bilhassa Yahudi ve Hıristiyanların Müslümanlara yönelik diskriminatif yaklaşımlarının çok yeni olmadığı bilinmektedir (Okumuş 2015a; Okumuş 2015b).

Müslümanlara Yönelik Korku Endüstrisi

Denilebilir ki, İslamofobi adı altında Müslümanlardan korku yaratma üzerinden işleyen bir endüstri var, bir kültür var, belki bir kültür endüstrisi var. (Bkz. Okumuş 2015a; Okumuş 2015b).

Bir Kötülük Problemi Olarak İslamofobi Oyunuyla Baş Etme Sorumluluğu

Gerçekte İslamofobi hem Müslümanlar, hem de Batılılar için bir kötülük problemi, bir teodise konusudur. İslam, birçok Amerikalı ve Avrupalının gözünde beladan başka bir şey değildir (Said 2001). Toplumsal bir afettir. Batılılar bunu üretmek için ellerinden geleni yaptılar ve yapmaya da devam etmektedirler; fakat bu artık onların hesap ettiklerini çoktan aştı, hayatlarının kabusu oldu. Batılılar ve herkes için İslamsız bir dünya mümkün olmadığına göre (Fuller 2012) Batı, İslamofobi patolojisinden kurtulmak için elinden geleni ve üzerine düşeni yapmak zorundadır (Ahmed 2008). Müslümanlara yaşatılanlara bakıldığında, bu, Müslümanlar için de büyük bir fitne, imtihan ve şer kaynağıdır.

Müslümanların, bu kötülük problemini Batılıların nasıl aşacaklarından çok kendilerinin nasıl aşacakları üzerine düşünmeleri, strateji geliştirmeleri, bir zorunluluk olarak görünmektedir. Hz. Muhammed'e ve Müslümanların kutsallarına ve değerlerine hakareti hiçbir güç, anlayış ve siyaset savunamaz. Müslümanlar elbette teröre bulaşmadan, hukuksuzluklara başvurmadan değerlerine sahip çıkmak zorundalar; ancak İslamofobi illeti ve kötülüğüyle de mücadele etmelidirler. Denilebilir ki, Müslümanların bugün en acil işlerinden biri, küresel ölçekte İslamofobi afetiyle nasıl baş edecekleri konusunda kafa yormalarıdır (Okumuş 2015a; Okumuş 2015b).

İslamofobi Oyununda Oryantalizm[9]

İslamofobi oyununda en önemli ve en köklü araçlardan biri oryantalizmdir. Esasen oryantalizm, İslamofobinin ta kendisidir. İslam korkusu ve nefreti ve düşmanlığının akademik boyutta oryantalizm ile beslendiği, temellendirildiği söylenebilir. Edward Said (1982) ünlü eserinde bunu açıkça ortaya koymaktadır. Batı'da üniversitelerde ve diğer merkezlerde akademik çalışmalarda İslam ve Müslümanlar üzerine kullanılan dil, söylem, üslup, metodoloji, oryantalimin İslamofobi boyutunu gözler önüne sermektedir (Turner 2002; Okumuş 2008; Okumuş 2002).

Okumuş (2002), "Güncelliğini Yitirmiş Bir Oryantalizmden Global Sosyolojiye Geçiş İmkanı" başlıklı makalesinde Turner'in bir kitabından (2002) hareketle oryantalizmin, sosyoloji örneğinden hareketle bilimsel saha ve çalışmalarda, İslam ve Müslümanlara karşı önyargılar oluşturmada, Müslümanları ötekileştirmede nasıl etkili olduğunu Marx, Weber gibi sosyologların yaklaşımları üzerinden ele almaya çalışmaktadır.

Dikkatlice bakılırsa görülebilir ki, genelde sosyal bilimlerin, özelde ise sosyolojinin oryantalist söylemin miras(çıs)ı olduğunu söylemeyi haklı çıkaracak

[9] Çalışmanın bu kısmı, yazarın daha önce yayımladığı "Güncelliğini Yitirmiş Bir Oryantalizmden Global Sosyolojiye Geçiş İmkânı" (2002) başlıklı makalesinden türetilmiştir.

durumlar söz konusudur. "Bugün oryantalizm, ideolojik olduğu gerekçesi ile ya da sömürgecilikle ilişkili görülüp eleştirilirken, oryantalizmdeki hakim şablonlar sosyal bilimlerde rahatlıkla ve yaygın bir biçimde kullanılabilmektedir. Oryantalizme hakim olan temel zihniyet ve düşünce biçimi, günümüz sosyal bilimlerinde tartışılmakta olan modernleşme, azgelişmişlik, bağımlılık gibi pek çok teoride de varlığını sürdürmektedir. Sosyal bilimler alanında "bilimsellik" zırhı ile gizlenen bu teoriler, Batı-dışı toplumlara, sorunlarının tek geçerli çözümü olarak sunuluyor." (Bulut 2002: 10).

Oryantalist teriminin 1973'te Paris'te yapılan "29. Uluslararası Oryantalistler Kongresi"nde resmen kaldırılması ve yerine "Kuzey Afrika ve Asya Konulu Uluslararası Beşerî Bilimler Kongresi" isminin konulması (Lewis 1982) dahi, sosyal bilimlerin oryantalizmin mirası olarak karşımıza çıkabileceğinin bir bakıma ifadesi olmaktadır.

Turner (2002), *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*'de *Marks ve Oryantalizmin Sonu* (1985) ismiyle yayımladığı kitabıyla bağlantılı olarak demektedir ki "Benim çalışmamın eleştirel özü ise, Marx'ın da Orient'i, statükoculuk, sosyal değişim eksikliği, modernleşmeden yoksunluk ve bir *sivil toplumun yokluğu* ile karakterize edilen bütüncül bir sistem olarak görmeyi içeren Batı mirasını büyük ölçüde paylaştığını göstermekti. Bu eleştirel noktadan bakıldığında, hem Marx hem de Weber'in Batı'nın Doğu analizi kalıplarının dışına çıkmadığı görülebilmektedir. Asya tipi üretim biçimine ilişkin Marksist nosyon ve Weber'in patrimonyalizm (Hanedancılık) kavramı ortak varsayımları paylaşmaktadır." Bu, bize sosyal bilimlerde oryantalist mirasın varlığına işaret etmektedir (Turner 2002).

Turner (1991), benzer hususları, *Max Weber ve İslam* adlı eserinde de ele alıp tartışmaktadır.

Gerçekten de Marx ve Engels tarafından Doğulu toplumları incelemek üzere kavramlaştırılan Asya tipi üretim tarzı, oryantalist yaklaşımın temel karakteristiklerinden birini ortaya koymaktadır. Bu ve benzeri yaklaşımlar, Marx'ın Doğu toplumları hakkındaki görüşlerinin, kapitalizmi ve onun toplumsal ve ekonomik kökenlerini meydana çıkarmak için kullandığı tarihsel materyalist yöntemin nesnelliğine zıt bir biçimde, Avrupa-merkezli geliştirildiğini göstermektedir (Boztemur 2002).

Yukarıdaki düşünceleri destekler mahiyette, Karl Marx ve Engels'in İslâm toplumları hakkındaki olumsuz söylemleri ve bu toplumlar üzerindeki Batı sömürgeciliğini, örneğin İngilizlerin Hindistan sömürgeciliğini ve Fransızların Cezayir sömürgeciliğini kendi öngörülerinin gerçekleşmesi açısından olumlu bir gelişme olarak görmeleri (Turner 1985), oryantalist söylemin etkisiyle veya oryantalist zihniyetle izah edilebilecek bir şey olsa gerektir.

Bir sosyolog olarak Max Weber'in İslam toplumuna bakışı da, Orta Doğu'ya ilişkin oryantalist zihniyeti oluşturan tarihsel, ekonomik, dinsel ve sosyolojik bütün çözümlemelerin geniş bir toplamı olarak değerlendirilmeye çok müsaittir. Weber'in oryantalizmi, Batı kapitalizminin doğuşunu bir dizi kültürler arası, dinler arası veya medeniyetler arası karşılaştırmalar bağlamında, yani kültür sosyolojisi, din sosyolojisi ve medeniyetler sosyolojisi çerçevesinde açıklama çabasından kaynaklanmaktadır. Weber, bu karşılaştırmaları yapabilmek için Batı'nın feodal ekonomileri ile Doğu'nun patrimonyal ekonomileri arasındaki temel ayrımı kullanmaktadır. Ne yazık ki Weber, sözkonusu İslam

patrimonyalizmi incelemesini içselci gelişme yorumlamalarının hammaddesini oluşturagelmiş ek iki bileşenle –İslâmî ahlâk felsefesi ve girişimci kent burjuvazisinin yokluğu ile- çakıştırmaktadır. Weber'in İslâm'ın kişilik üzerinde dinamik ve çileci isteklerinin bulunmadığı ve bu dünyanın kabullenilmesini olumlu yönde desteklediği biçimindeki tezi inandırıcı görünmemektedir. Weber'in Kutsal Yasa'nın, ticari gelişmeyi, ticaretin ve tefeci sermayenin rasyonelleşmesini engelleme yollarına ilişkin diğer gözlemleri de aynı ölçüde problemlidir. Ancak Weber'in İslam kültürü hakkında ileri sürdüğü sınırlı görüşlerinin zaafları, sonraki akademisyenleri, Protestan ahlâkının değişik Müslüman toplumlardaki benzeşimlerini tespit etme girişimlerinden alıkoymamıştır (Subaşı 1999).

Bu genel işaretlemelerden sonra oryantalizmin sosyolojideki izdüşümlerinden öne çıkan bazı noktalar zikr edilerek konunun açılması faydalı olabilir.

Sosyolojinin oryantalist söyleminde, asıl kalkış noktası, iki farklı toplum tipi olduğu tezidir. Buna göre Batı toplumları, Doğu toplumlarından farklı özelliklere sahiplerdir. Geleneksel oryantalizm de, modern tarihin başlangıcından günümüze kadar geçen süre içinde, yabancı bir dünyayı ele alan düşünce sistemi olarak, farklılıklar üzerine kurulmuş bütün diğer bilim dalları gibi insan düşüncesini Doğu ve Batı diye iki bölüm içinde kanalize etmiştir. Bu eğilim, oryantalizmin özü, teorisi ve pratiğidir (Sid 1982: 84). Sözkonusu farklılık, oryantalizmin çok büyük bir alanını oluşturan İslam'a ilişkin boyutu bağlamında Hıristiyan toplumların İslam toplumlarından üstün özellikler taşıdığı biçiminde ortaya konulan, yani Batı'nın üstünlüğünü vurgulayan bir farklılık olarak kabul edilmiştir.

Bu bağlamda denilebilir ki "Weber'in İslam toplumuyla ilgili görüşünün merkezinde, özellikle hukuk, bilim ve sanayi alanında olmak üzere, Batı toplumunun rasyonel ve sistematik karakteri ile, Doğulu uygarlıkların, özellikle de İslam uygarlığının, keyfi, istikrarsız siyasi ve ekonomik koşulları arasında bir karşıtlık vardı. Bu karşıtlaştırmayı yaparken Weber 19. yüzyıl siyasal kuramcıları, filozofları ve klasik iktisatçılarında ortak olan Doğu-Batı farklılıkları görüşünü tekrarlamış, aynı zamanda da özenle işlemiştir." (Turner 1991: 27) Esasen Marx'ta da aynı şeyi görmek mümkündür.

Mezkur farklılık ve ayrım temelinde Oryantalizm (Pruett ty.: 61), Doğu ve İslam'ı şu şekilde görür: "Güçlü bir düşman, yakın doğunun ürettiği sapkın ve egzotik bir yapı, yarı durağan ve içine dönük bir kitle, yeniden yapılanmayı becerememiş bir medeniyet ve modern çağa fanatik, hatta intiharvarî bir tepki." Bu bakış açısının klasik sosyolojide de hemen hemen var olduğunu söylemek mümkündür.

Oryantalist sosyolojik söylemin bu farklılıkla ilintili olarak önemli bir yönü, İslam toplumlarında bağımsız şehirlerin, özerk burjuva sınıfının, rasyonel bürokrasinin, yasal sorumluluğun, özel mülkiyet ve burjuva hukuk kültürünü kapsayan haklar mecmuasının ve bunlarla bağlantılı olarak sivil toplumun olmayışı üzerine vurgudur.

Oryantalist bakış açısında gerçekten de en çok vurgulanan hususların başında belki de Doğu'nun despotik yönü ve sivil toplum yoksunluğu gelir. Doğu Despotizmi, Batı'nın Doğu hakkındaki söyleminde hakim bir anlayıştır. Batı Osmanlı Devleti'ni canlandıran bir imge olarak da Doğu Despotizmi savını bolca kullanmıştır (Mardin 2002: 113-14). Aynı savı Doğu ve İslam toplumları için Weber ve Marx başta olmak üzere birçok Batılı sosyolog da kullanmıştır.

Oryantal despotizm söylemini ve *durağan Doğu* nitelemesini destekler mahiyette oryantalistik mozayik toplum bakışı da, oryantalizmin ve oryantalizmden menkul sosyolojinin Doğu yorumlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakışta İslam toplumu, sosyal gruplar mozayiğinden oluşmuş bir yapı arz etmektedir. Bu haliyle Doğu ve İslam toplumu, kendi içinde "birleşik" bir farklı gruplar birlikteliğine sahip bulunup, bu toplumda muhalefeletin çıkması da güç veya muhal olmaktadır. Toplumsal yapının mozayik çeşitliliği, toplumu bölüp bütünlenmiş ve düzenli bir muhalefet korkusu olmaksızın yönetebilen keyfi despot hükümrana tâbi bir ortam sağlamaktadır.

Görüldüğü gibi mozayik İslam toplumu modelinin, diğer oryantalist bakış açıları gibi ikna edici olmaktan uzak olduğu ortadadır (Subaşı 1999: 94-97).

Turner'e (2002: 63) göre İslâm'da sivil toplum yokluğu konusundaki oryantalist retorik, Batı'daki siyasal özgürlük konusundaki temel siyasal endişelerin bir tezahürüydü. Bu çerçevede oryantalizmin problemi Orient değil, Occident idi. Daha sonra bu problem ve endişeler Orient'e aktarıldı. Böylelikle Orient, Doğu'nun bir temsilcisi değil, Batı'nın bir karikatürü haline geldi. Doğu despotizmi, sadece Batılı monarşinin yüce buyruğuydu; bundan dolayı çağdaş oryantalizmin kriz ve çelişkileri, Batı toplumunun, küresel kontekste aktarılmış, devam edegelen krizlerinin bir cüzüdür.

Sosyolojinin oryantalistik yönlerine ilişkin örneklerden bir diğeri, yukarıdaki cümlelerle ilişkili olarak Doğu'nun ve İslam toplumunun toplumsal değişime kapalı, yani durağan oluşudur. Klasik sosyolojik perspektifte, oryantalizmin bakışına paralel olacak biçimde, Doğu *statik* –ve tabiatıyla *tembel*- bir toplumsallık arz eder.

Bir başka örnek *cinsellik* ve *tensellik* temelinde kendini göstermektedir. Oryantalizmin cinsellik ve tensellik teması, Max Weber sosyolojisinde de ileri sürülmektedir. Weber, karşılaştırmalı din sosyolojisinde, İslâm'ın tenselliğini Protestan ruhbanlığının lüksün reddi ve asketik istekleriyle karşılaştıran küresel bir asketizm teorisi ortaya koydu. Duyguların rasyonel disiplini, kapitalizmin ortaya çıkması için lazımolan alt yapıyı tesis etmişti. Çünkü red veya inkâr, iktisadî biriktirmenin psikolojik temelini meydana getiriyordu. Orient'in tenselliği, buna benzer disiplinleri geçersizleştirdi ve geleneksel ekonomiden serbest piyasa şartlarının egemen olduğu bir topluma geçiş imknını kaldırdı. Doğu toplumunun oryantalist yapısının önemli bileşkelerinden biri olan rasyonalite teorisi, Weber'in sosyolojisindeki asketizm delili ve yaklaşımıyla çok bağlantılıdır. Weber'in sosyolojisinde rasyonalleşme teorisi, Batı'ya özgü bir kültürel değişim süreci olarak gerçekte Weber'in bütün sosyolojik bakış açısının zeminini meydana getiriyordu (Turner 2002: 152-154).

Esasen klasik oryantalist sosyolojik bakış açısında oryantal toplum, bir *yoksunluklar* bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Weber'in sosyolojisinde de bunu görmek mümkündür. Bu bakış açısında Doğu toplumu, olmayan kentler, kayıp orta sınıf, kayıp özerk kentsel kurumlar, kayıp mülkiyet, olmayan değişim, olmayan sosyal sınıflar vs. toplumudur (Turner 2002: 70-71). Bu demektir ki Batı toplumu bunun tersine söz konusu niteliklere sahip bir toplumdur. Zaten Batı'nın kendi bilincine erişmesinin en önemli aracı anlamında oryantalizm, Batı'nın kendisine ait olup ta görmek istemediği veya eleştirdiği özelliklerini Doğu'da görme/gösterme girişimi biçiminde anlaşılabilir. Bu manada Doğu var olmasaydı, Batı da var olmazdı. Batı, oryantalizmle bir Doğu imajı yaratarak, öteki bir Doğu

oluşturarak, Doğu'yu doğulaştırarak kendini tanımayı (Bulut 2002: 25) dener. O halde denilebilir ki oryantalist retorik ve yaklaşım, son tahlilde Doğu'nun değil, Batı'nın kökenleri konusunda bir retorik ve yaklaşımdı. Toplumsal teorisyenler, 19. yüzyılda bu konuda çok farklı perspektifleri tercih veya kabul ettiler. Weber'in din sosyolojisinde, rasyonalliğin kökenlerini Batı kültüründe ve Hıristiyan geleneğinde tanımladığı ve bu tanımları açıkça occidental olarak nitelediği bilinmektedir (Turner 2002: 154).

11 Eylül, Medeniyetler Çatışması, Globalleşme ve Oryantalizm

11 Eylül Olayından sonra Amerika ve Avrupa'nın ortaya koyduğu tutum ve tavırlar, klasik oryantalizmin postmodern bir biçimde devam ettiğine dair bir his uyandırmaktadır. ABD, kendi içinde pek çok muhalif, şiddet yanlısı vb. olmasına rağmen hemen terörist düşmanın İslam dünyasından olduğunu ilan etti. Buna göre öteki, Müslümanların içindeydi. Afganistan'a müdahele, Irak'a saldırı hazırlıkları vs. "terörizm"le postmodern oryantalist bakış açısının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Global terörizme karşı global savaş sloganıyla hareket eden ABD'nin terörizmin kaynağını Doğu'da araması, ister istemez insanın, klasik oryantalizmin değişik bir versiyonuyla karşı karşıya olduğumuz hissine kapılmasına vesile olmaktadır.

11 Eylül sonrasında biz ve ötekiler ayrımıyla dünya ölçeğinde ortaya konan politikalar, medeniyetler çatışması tezini de popülerleştirmiş ve hakim söylem konumuna getirmiştir. Batı, bu söylemle hareket edercesine Doğu ile ilişkilerinde savaş gibi en katı ve olumsuz yolu tercih ederek Doğu'ya bakışında esasta bir değişiklik olmadığını göstermiş veya gösterme yönünde bir mesaj vermeyi tercih etmiştir.

Ayrıca bir sosyal bilimci olan Huntington'un medeniyetler savaşı tezini öne sürmesi, oryantalizmle sosyal bilimcilerin bir tür ilişkisini de bize göstermektedir.

11Eylül sonrası izlenen politikalar ve savaşçı yaklaşımlar, genel olarak çeşitli şüphelere konu olan globalleşmeye karşı, bu şüphenin artmasına sebep olmuştur. Globalleşme çerçevesinde Doğu'ya ve İslam'a karşı ortaya konan davranışlar, globalleşmenin olumsuz imajının daha da olumsuzlaşmasına katkıda bulunmuş ve globalleşme ile oryantalizm arasında da bağıntı kurulmasına vesile olmuştur.

Kısaca 11 Eylül sonrası yaşananlar, "E. Said'in oryantalizm bağlamında Batı emperyalizmi için söylediklerini haklı çıkartacak boyutlarda değil mi?" sorusunu sordurtacak boyutlar taşımaktadır.

Velhasıl oryantalizm ve klasik sosyolojiye ilişkin yukarıda ortaya getirilen hususlar, Turner'i oryantalizme alternatif aramaktan alıkoymamıştır. Turner, oryantalist yöntem yerine Marxist çözümleme anlayışını tercih etmekle birlikte bu anlayışın içindeki oryantalist unsurların ayıklanması gerektiğine de dikkat çekmektedir. Bu durum göz önüne alındığında Turner, Ortadoğu üzerine yapılan araştırmalarda hakim yaklaşımlar olan klasik Weber sosyolojisi, -tarihsel Marxizm ve oryantalizm metodolojilerinin sınırlarını aşacak- bir yaklaşımı önermektedir (Nyang ve Abed-Rabbos ty.: 206-207).

Turner'e (2002: 63) göre oryantalizmin sonu, bakış açılarıyla paradigmaların köklü olarak yeniden formüle edilmesine ihtiyaç duyar. Fakat bilginin bu yeniden yapılandırması, ancak Orient (Doğu) ile Occident (Batı) arasındaki siyasal münasebetlerde büyük kaymalar çerçevesinde gerçeklik

kazanabilir. Çünkü retoriğin transformasyonu, ayrıca gücün transformasyonunu da gerekli kılar.

Kültür, Sanat ve Edebiyatta İslamofobi

İslamofobi çok yönlü çalışmalarla ve çok çeşitli sahalarda üretilmekte, beslenmekte, takviye edilmekte ve derinleştirilmektedir. Kültür, sanat ve edebiyat eserleri de İslamfobinin üretilip desteklendiği ve beslendiği bu çalışma alanları arasında en önemlilerindendir. Said (1998), bir çalışmasında bunu romanlar üzerinden emperyalizmi ele alırken incelemektedir. al-Shaikh-Ali (2015) de, bir çalışmasında Batı'da bazı kültür, sanat ve edebiyat eserlerinin, örneğin bazı şiirlerin, romanların, öykülerin, resimlerin vs., öteden beri İslam ve Müslümanları olumsuzlayan, ötekileştiren önyargı, dil ve söylemlerle dolu olduğunu belirtmektedir. al-Shaikh-Ali'ye (2015) göre "Birçok insan, edebi eserler ve sanat eserlerinin sadece popüler bilinci veya ruh halini değil, aynı zamanda politikaları da şekillendiren etkisini küçümsemektedir. 4 Ekim 2004'te *Washington Times* gazetesi, Türkiye'nin AB'ye geçişi ile alakalı gelişmeleri ve siyasetçilerin ve medyanın beyanatlarını yorumlayan Arnaud Borchgrave imzalı "Korkuları Kurgudan Kurtarmak" (Relieving Fears from Fiction) başlığını taşıyan bir makale yayınladı. Makale bir Fransız yazarın ödüllü ve çok satanlar listesindeki *Le Camp des Saints* (1973) başlığını taşıyan, 1975'te *The Camps of Saints* (azizler Kampı) adıyla İngilizceye ve o günden beri de diğer Avrupa dillerine tercüme edilmiş romanına atıfta bulunuyordu. Borchgrave, 'Roman/kısa hikaye her yıl binlerce nüsha satmaya devam ediyor; büyük ihtimalle bunun nedeni, Kuzey Afrika, Sahra Altı Afrika, Orta Doğu, Güney ve Güneydoğu Asya kökenli tahmini 20 milyon Müslüman tarafından yavaş yavaş 'İslamlaştırıldığı' konusunda Avrupa'nın sahip olduğu korku' yorumunu yapmaktadır. Yazar, 'Türkiye'nin AB'ye girişinin 71 milyon Müslüman Türk'ün herhangi bir yere yerleşmesine ve Avrupa'nın Hıristiyan medeniyetini işgal etmesine imkan tanıyacağına ikna olmuş olan birçok Avrupalının buna karşı olduğunu' düşünmektedir. (…)"

İslamofobi Endüstrisi ve Medya

İslamofobi endüstrisi, mesajını, İslam korkusunu besleyen ürünlerini, söylemlerini vs. halka yaymak için elinden geleni yapar ve medyayı araç olarak kullanır. Hatta islamofobi endüstrisini ürününü yayan medya organlarının veya yayın ağlarının bizzat kendileri, halk arasında Müslüman korkusunu kamçılama oyununun ortaklarıdırlar. Bu ana televizyon ağlarında farklı kişilerin panik pazarlamacılıklarıyla ürünlerinin reklamını yaptıkları türden bir alıcı-satıcı ilişkisi değildir. Bu daha çok ideolojik ve politik eğilimlerin aynı gündemi öne çıkarmada bir noktada birleştikleri, karşılıklı menfaat ilişkilerdir (Lean 2015).

Batı'da İslamofobinin yaygınlaştırılmasında en önemli ve güçlü araç gerçekten de medya ve basın yayın organlarıdır. Birçok televizyon kanalı, radyo, gazete, internet sitesi vs. İslamofobi endüstrisinin ürünlerini pazarlamada, reklamlarını yapmada önemli roller üstlenirler (Bkz. Said 2007; al-Shaikh-Ali 2015).

"Popülist medyanın Avrupa'daki İslam'ı ele alışı, belki de İslamofobiyi yaratan önde gelen unsurdur." (Cherribi 2015: 95).

Küreselleşme Sürecinde İslamofobi ve İslam ile Müslümanlara Atfedilen Terör

Batılılar ve İslamofobi endüstrisini besleyenler açısından İslam'a ve Müslümanlara atfedilen terör, bir yandan İslamofobiyi meşrulaştırma aracı olarak görülürken, hatta kimi zaman istihdam edilirken, bazı gruplar açısından ise İslamofobiyle mücadelenin aracı olarak görülmektedir.

Esasen sorun oldukça karmaşıktır. Küreselleşme sürecinde küresel aktör veya güçlerin yaptıklarıyla, stratejileriyle, planlamalarıyla, siyasetleriyle, ticaretleriyle vs. ilişkili olarak İslamofobi, terör, çatışma, savaş ve genel olarak şiddet küresel ölçekte farklı biçim, içerik, söylem, dil, iddia ve tezlerle kendini göstermektedir.

İslamofobi küreselleşme süreçleri ile daha da yaygınlaşan bir kültür ve endüstri halini almıştır. Küreselleşme ile artık küresel bir İslamofobiden söz etmek mümkündür. Bazı İslam ülkelerinde dahi İslamofobi'nin varlığı da hesaba katılırsa İslamofobinin Müslümanlar açısından ne büyük bir bela olduğu anlaşılacaktır.

Küresel İslamofobi ile küresel terör, Müslümanlardan korku ve nefreti, Müslümanlara karşı önyargıları, düşmanca tutumları küresel hale getirmiştir. Dünyada birçok toplumun, hatta küresel güçlerin dahi bir "küresel durum problemi" ile yüz yüze oldukları söylenebilir. Belki de bu küresel durum probleminin en önemli özelliği, eşitsizlik, ayrımcılık, şiddet, çatışma ve terördür. Bu çerçevede "küresel durum problemi"nin en ciddi boyutu olan şiddet ve terör karşısında evrensel bir barış dini olarak İslam'ın durumu ve barışçı yaklaşımı üzerine eğilmek gerekmektedir (Okumuş 2008).

"Müslümanların İslam tarihinde diğer dinlerle mukayese edilemeyecek şekilde barışa dayalı dünyalar tesis ettikleri bir gerçektir. Bu varsayımla Hıristiyanlığın, Yahudiliğin veya dünyada etkili olmuş diğer herhangi bir dinin, İslam karşısında kötü veya şiddete dayalı olduğunu söylemek amaçlanmamaktadır. Burada tarihsel olarak -bazı yanlış örnekler de inkar edilmemek kaydıyla- Müslümanların dünyaya barışı getirebileceklerinin, tesis ve inşa ettikleri toplumsal ve siyasal düzenlerle anlaşılabildiği savunulmaktadır. Bu yaklaşıma bağlı olarak bugün İslam'ın terörle birlikte adının zikredilmesi, bir illüzyonun ve bazı ideolojik, siyasal olayların sonucudur. Müslümanların, küreselleşmenin baş aktörlerince küreselleşme sürecine şiddet ve terör tarafından dahil edilme politikaları sonucu İslam'la terör ve şiddet yan yana zikredilmektedir. Burada söz konusu baş aktörlerle, İslam'ı şiddetle yan yana kullananların aynı olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Müslümanların Ortadoğu'da ve dünyanın bazı yerlerinde şiddetle iç içe görüntülerini "fotoğraflayanlar", onların objektiflerin karşısına geçmelerini sağlayanlardır. Burada iki husus önemlidir: Birincisi, Müslümanların bugün belli yerlerde icra ettikleri eylemleri terör olarak kabul etsek dahi -tabii ki terör terördür, şiddet şiddettir, azı da çoğu da reddedilmelidir-, bunun, medya ve internet gücüyle dünyaya abartılarak ve sanki bütün Müslümanlar terör yapabilecek potansiyel ve de amaca sahiplermiş gibi kötü propaganda edilmesiyle yakın ilişkisi vardır. İkinci husus, söz konusu eylemlerin ne gibi ölçütlerle terör olarak adlandırıldığına da dikkat etmek gerekir. Ölçütlerin oldukça göreceli olduğu aşikardır. Batı kendini esas alarak kendi çıkarları temelinde terör tanımı yaparak, en azından uygulamada böyle yaparak Müslümanların yaptığı her türlü savunma eylemini dahi şiddet ve terörle

damgalarsa, evrensel ahlakî temelde bir terör karşıtlığına ulaşmak mümkün olabilir mi? Her halükarda Müslümanların bugün var olan fotoğraftan ders almaları gerektiği de bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. Müslümanlar, İslam'ın ve kendilerinin öyle olmadığını tüm dünyaya göstermek durumundadırlar. Bu fotoğrafın neresinden bakılırsa bakılsın yanlış bir fotoğraf olduğunu, tarihsel misyonları gereği tüm dünyaya pratikleriyle, gönüllere hitap ederek göstermeleri mümkündür. Batı'nın da, -günümüzün en büyük sorununu kendi dünyasıyla İslam ülkeleri arasındaki gerginliğin oluşturduğunu[10] ve maddi olarak kendisinin güçlü taraf olduğunu hiç unutmaksızın- barışın gerçekleşmesi ve Müslümanların barışçı olduklarını göstermesine engel çıkarmaması, kendi insanlarına layık gördükleri muameleye Müslümanların da layık olduğunu kabul etmesi, dahası empati yaparak Müslümanları anlamaya çalışması büyük önem arz etmektedir." (Okumuş 2008).

İyi ve doğru gözlemler, bir problem olarak küresel durum karşısında dünyanın içinde bulunduğu şiddet ve terör dolu kaos ortamından çıkmasında evrensel bir dünya dini olarak İslam'ın esaslı rolünün görülmesini sağlayacaktır. Küreselleşme süreçlerinde farklı hallerde ortaya çıkan İslamofobik oyunda İslam'ın terörizmle ilişkilendirilmesi yanlıştır. Bu noktada tarihsel olarak İslamiyetin terör ve şiddet yönünün ağır basmadığı, günümüzde de küreselleşmenin olumsuz sonuçları ve boyutlarından dolayı İslam toplumlarında yaşanan huzursuzlukların ve buna bağlı olayların dünyaya terör olarak yansımasıyla İslam ve terör ilişkisinin kurulduğu üzerinde durulmalıdır (Okumuş 2008).

Belirtmek gerekir ki "Evrensel dinlerin küresel durum içinde ve karşısında "şiddet ve terör"e bulaştırılmış olmaları, onların küresel durumun olumsuzluklarına alternatif olmalarıyla açıklanabilir. Bu bağlamda dindarlar tarafından gelen yanlışların şiddet ve terör kısımlarının geçici olduğu söylenebilir. Dinler ve dünya açısından bir geçiş dönemi, bir sancılı dönem yaşanmaktadır. Dinler, insanların bu dönemi atlatmalarında temel rolü oynayacaklardır. En önemli rolü ise *ev-küyerel* boyutuyla İslam dini oynayacaktır. İslam dininin bu özelliğinin işaretlerini aldıklarından dolayı küresel güçler, Müslümanlara karşı sonucu şiddetle noktalanacak çeşitli politikalar uygulamaktadırlar. Müslüman toplumların içinden çıkan bazı birey veya grupların, din adına veya başka bir şey adına bir tepkide bulunmaları, hatta eylemde bulunmaları, İslamî terörizmden bahsetmeyi veya Müslümanlar arasında terörün yaygın olduğundan söz etmeyi ya da dünyada en çok Müslümanların şiddet ve terörle içiçe olduklarını söylemeyi haklılaştırmaz. Şiddet ve terör diye nitelendirilen olayları bağlamlarından koparark ele almak ve ardından onları İslam ve Müslümanlara bağlı terör eylemleri olarak tanımlamak bilimsellikle bağdaşmaz. Elbette terör terördür, şiddet şiddettir. Kimden çıkarsa çıksın yanlıştır, kötüdür ve karşı çıkılmalıdır. Fakat son derece karmaşık olayların, oyunların oynandığı bir arenada, bir takım zayıf insanların ortaya koyduğu "şiddeti", salt şiddet veya terör olarak tanımlamak ve bunun üzerinden tüm dünyada, hassaten Avrupa ve Amerika toplumları nezdinde Müslümanları mahkum etmeye çalışmak, olayların anlaşılmasını ve

[10] Gunter Verheugen'e göre "21. yüzyılın en büyük sorununu Batı dünyasıyla İslam ülkeleri arasındaki gerginlik oluşturmaktadır." (http://www.tercumangazete. com/hoku. aspx?id = 10661, 07 Ekim 2004 Perşembe)

dolayısıyla bitirilmesini engeller. Bu ise küreselleşmenin yıkıcı yönlerinin, yeni dünya düzeninin şiddet ve terör uzanımlarının daha da derinleşmesine ve katmerleşmesine yarar." (Okumuş 2008).

"Amerika'nın ve Batı'nın diğer etkili siyasal aktör devletlerinin, terörizmi kendilerini merkeze alarak tanımlamaktan da vazgeçmeleri gerekmektedir. Onlar, terörizme, kendilerini, kendi siyaset, ideoloji, güç ve iktidarlarını esas alarak tanım getirmekte, istediklerine terörist demekte, istediklerini de kahraman yapmaktadırlar. Bu çifte standard doğurmakta ve Batı'nın güvenilmezliğine yol açmaktadır. Terör konusunda evrensel yaklaşımlar geliştirme konusunda gerekli çabaların ilgili devlet ve aktörlerce gösterilmesi kaçınılmazdır. Ayrıca Amerika'nın halkına İslam'ı ve Müslümanları doğru bir şekilde öğretmesi şarttır. Bugün, Amerikalıların üzülerek söylemek gerekirse İslam'ı bilmedikleri halde Müslümanlarla ilgili olumsuz önyargıları bulunmaktadır. Bu noktada 31 Ocak-19 Nisan 2007 tarihleri arasında bulunduğum ve bir kaç eyaletine gitme imkanı elde ettiğim Amerika'da dikkatimi çeken bir hususu zikretmek istiyorum. Bu husus, Amerika'da İslam'ın şiddet dini olduğu yönünde, Müslümanların terörist oldukları yolunda ciddi bir propagandanın olduğu gerçeğidir. Gerçekten de Amerika'da bazı siyasal güçler, bazı akademisyenler, bazı kiliseler ve medya önyargılar ve ideolojik, siyasal amaçlarla İslam'ı hep terör ve şiddetle anmakta (Davidson, 2003: 71) ve bu da İslam hakkında maalesef son derece bilgisiz olan Amerikan halkının İslam ve Müslümanlarla ilgili olarak olumsuz düşünmesine, Müslümanları Amerika için çok tehlikeli görmesine ve dolayısıyla Müslümanlardan nefret etmesine yol açmaktadır. Bu gerçeği Amerika'da yaşayan Müslümanlar görmekte ve bundan olumsuz etkilenmektedirler. Ayrıca yazılan bazı kitaplarda Müslümanlar hakkında ciddi dezenformasyonlar yapılmaktadır. Bazı Medya grupları aynı şekilde Müslümanlığı terörle ilişkilendirmeyi meslek edinmişlerdir. Avrupa'da da durumun farklı olduğunu söylemek güçtür. Bu durumu düşününce şu sorular, anlamlı hale gelmektedir: 1. Sürekli şiddet ve terörden bahsediliyor. Acaba terör, önce sanal olarak üretiliyor, sonra da gerçekleştiriliyor mu? Teröre belli uluslararası veya küresel merkezler mi kumanda ediyor? 2. Dünyanın en çok terörden bahsedilen yerlerinde, karmaşık ilişkileri çözümlemeden terörü çözebilmek, hatta bizzat terörü yürütenlerin terör yaptıklarını söyleyebilmek mümkün müdür? İslamî bağlamda; terörizm, fundamentalizm, radikalizm, extremizm, dindarlık, Müslümanlık ve İslam bilerek ve bilmeyerek birbirine karıştırılmak suretiyle, İslam'ın ve Müslümanların şiddet ve terörle ilişkilendirilmesi, Müslümanların barışçı yönlerini ortaya koymalarına engel teşkil etmektedir. Batı'nın bundan vazgeçmesi ve Müslümanların da kendilerini doğru ifade etmeleri gerekmektedir. Gerçekte İslam'ın ve kendilerinin öyle olmadığını iyi anlatmaları gerekmektedir. Sonuç olarak İslam, ev-küyerel yaklaşımıyla dünyada var olan şiddet ve terörü durdurmada çok büyük bir potansiyele ve tecrübeye sahiptir. İslam, küresel durumu ev-küresel duruma dönüştürerek hem evrensellik özelliğiyle dünyaya değerlerini yayabilecek, hem yerellikleri koruyacak, çoğulculuk temelinde farklı inançların kendi durumlarını devam ettirmelerini temin edecek birikimle küresel dünya düzeninin özellikle şiddet ve terör boyutuna set çekebilir. Küresel güçlerin, İslam ülkelerini kendi haline bırakması, İslam'ın bu potansiyel ve tecrübesini zamanında ortaya koyması ve dolayısıyla bütün dünyada barışa giden yolu açması için önemlidir. Müslümanların kendi haline bırakılması, Müslüman toplumların kendi ülkelerinde

özgürlükçü yapılanmayı da beraberinde getirecektir. Tabii ki Müslümanların da ne tür olayların içinde olurlarsa olsunlar, İslam'ın temel prensiplerinin belirlediği şekilde şiddet ve teröre bulaşmamaya dikkat etmeleri şarttır." (Okumuş 2008).

SONUÇ: İslamofobi'ye Çözüm İslam'ın Kendisi

İslamofobi oyununda Müslümanların durumunu anlama çabası olan bu çalışmada şu bulgulara erişilmiştir:

1. İslamofobi, yani kısaca İslam nefreti, karşıtlığı ve düşmanlığı, Batı'da oldukça yaygın bir durum, kültür ve endüstridir.

2. Buna bağlı olarak İslamofobi, dünyada birçok ülkede, hatta bazı İslam ülkelerinde dahi etkili olabilmektedir.

3. İslamofobi tarihsel temelleri itibariyle Hz. Muhamed'in (s) Meke'de ilk İslam'ı anlatmaya başlaması, Medine döneminden itibaren İslam'ın farklı coğrafya ve kültürlere yayılması, Endülüs'ün İslamlaşması, Haçlı Seferleri, oryantalizm, modern ve postmodern zamanlar olarak dönemleştirilebilir.

4. Medya, sinema, kültür, sanat ve edebiyat eserleri, İslamofobinin en önemli ve en etkili araçlarındandır.

5. İslamofobiyle mücadele noktasında bütün dünyada İslamofobinin bir suç olarak ilan edilmesi ve bütün ülkelerde mümkün olduğu ölçüde bu suça dair yasal düzenlemelerin yapılması için çaba harcanmalıdırlar.

6. Batılılar, İslamofobinin başta kendileri için ciddi bir kötülük problem olduğunu görmeli ve İslamofobiyle mücadele etmelidirler ve kendi ülkelerinde Müslümanlara yardımcı olmalıdırlar. İslamofobiyi önlemek için bunu yapmalıdırlar.

7. Batı kaynaklı güçlerin kurduğu ve kurallarını belirlediği İslamofobik oyun, Müslümanlar için "yukarı tükürsen bıyık, aşağı tükürsen sakal" türündendir. Bu oyunda kurallar öyle konulmuştur ki bir bakıma "tavşana kaç, tazıya tut" deyişiyle anlam kazanmaktadır. Öyleyse Müslümanların bu oyundan çıkışları, ancak oyunun kurallarını bozmakla ve kendi kurallarını koymakla mümkün görünmektedir. Sonuç olarak Mevlânâ'nın Aslan ile Tavşan metaforuyla hikaye ettiği oyunu oynamak, Müslümanlara çıkış yolu gösterebilir.

8. Müslümanlar, oyuna karşı oyun oynarken İslamofobiye karşı bizzat İslam'ı ortaya koyarak çözüm üretmeleri gerektiğini unutmamalıdırlar. Bu noktada şu ayetleri yeniden düşünmeli ve gereğini yerine getirmelidirler:

"Ey iman edenler! İman ediniz!..." (Nisa 4/136).

"Bir toplum kendinde olanı değiştirmedikçe, Allah o toplumu değiştirmez." (Ra'd 13/11).

9. İslamofobiyle mücadelenin en önemli boyutlarından biri de Müslümanların birlik olmaları, kardeşlik hukukuna tabi olmalarıdır. Örgütlü Paralel Dinsel Yapı'nın ve başka bazı grupların yaptığı gibi kendini merkeze koyarak ve Batı'nın İslamofobi oyunu ve stratejilerine destek çıkarak Müslümanlara karşı dışlayıcı, damgalayıcı, ötekileştrici tutum içine girmemeleridir.

10. Müslümanlar kendi içlerinde teröre, zulme meyleden, İslam'ın temel ilkelerine aykırı hareket ederek İslam'a ve Müslümanlara zarar veren grup veya yapılara karşı net bir tavı koymalı ve onları asla sahiplenmemelidirler. Batılı güçler de İslam topraklarında meydana gelen olaylara ne adına olursa olsun asla müdahale etmemelidirler.

KAYNAKLAR

Abbas, Tahir (2015). "İngiltere'de İslamofobi: 21. Yüzyılda Müslüman Karşıtı Irkçılığın Şekillenişi Konuusunda Tarihe ve Günümüzde Siyaset ve Medya Tartışmaları". *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. Ed. J. L. Esposito ve İ. Kalın. Çev. İsmail Eriş. İstanbul: İnsan Yayınları, ss. 115-131.

Ahmed, Akbar (2008). *İslâm'a Yolculuk: Küreselleşme krizi*. Çev. Faruk Tuncer. İstanbul: Ufuk Kitap Yyaınları.

Akram, Susan M. ve Johnson, Kevin R. (2002). "Race, Civil Rights, and Immigration Law after September 11, 2001: The Targeting of Arabs and Muslims". *NYU Annual Survey of American Law*. 58/3, ss. 295-355.

al-Shaikh-Ali, Anas (2015). "Sanat ve Edebiyat Kılığına Girmiş İslamofobi Söylem: İlerlemeci Eğitim Yardımıyla Efsane ile Mücadele". *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. Ed. J. L. Esposito ve İ. Kalın. Çev. İsmail Eriş. İstanbul: İnsan Yayınları, ss. 217-254.

Bauman, Zygmunt (1999). *Küreselleşme*. Çev. A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayraklı, Enes ve Hafez, Farid (ed.) (2016). European Islamophobia Report. Ankara: SETA.

Beyer, P. (2002). "Globalization". http://aix1.uottawa.ca/pbeyer/globalization.html.

Boztemur, Recep (2002). "Marx, Doğu Sorunu ve Oryantalizm", *Doğu Batı*. 5/20. Ağustos-Eylül-Ekim/1 2002, ss. 135-150.

Bulut, Yücel (2002). *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.

Cainkar, Louise (2004). "The Impact of the September 11 Attacks and Their Aftermath on

Arab and Muslim Communities in the United States". 13 *GSC Quarterly*. Yaz/Sonbahar, 2004.

Cesari, Jocelyne (2015). "Batı'da İslamofobi: Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Bir Mukayese". *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. Ed. J. L. Esposito ve İ. Kalın. Çev. İsmail Eriş. İstanbul: İnsan Yayınları, ss. 63-92.

Cherribi, Sam (2015). "Bir Saplantının Canlanışı: Hollanda, Avusturya ve Almanya'da İslamofobi". *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. Ed. J. L. Esposito ve İ. Kalın. Çev. İsmail Eriş. İstanbul: İnsan Yayınları, ss. 95-114.

Cole, David (2003). "The New McCarthyism: Repeating History in the War on Terrorism". *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*. 38/1. Kış, ss. 1-30.

Davidson, Lawrence (2003). *Islamic Fundamentalism*. Westport, London: Greenwood Press.

Elliot, Andrew (2006). "After 9/11, Arab-Americans Fear Police Acts, Study Finds". *The New York Times*. June 12.

Esposito, John L. (1999). *The Islamic Threat: Myth or Reality?* 3. bs. New York, Oxford: Oxford University Press.

Fuller, Graham E. (2012). *İslamsız Dünya*. 4. bs. Çev. Hasan Kaya. İstanbul: Profil Yayınları.

Hagopian, Elaine (1975-76). "Minority Rights in a Nation-State: The Nixon Administration's Campaign against Arab-Americans". *Journal of Palestine Studies*. c. 5. No. 1/2. Sonbahar, 1975 - Kış, 1976, ss. 97-114.

Heck, Robert (2007). "Towards A Sociological Understanding of American Islamofobia". *70th Annual SSS Meeting*'de (*Southern Sociological Society, 10-14 Mart 2007*, Atlanta, ABD) sunulan bildiri.

Kalın, İbrahim (2015). "İslamofobi ve Çok Kültürlülüğün Sınırları". *İslamofobi: 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. Ed. J. L. Esposito ve İ. Kalın. Çev. İsmail Eriş. İstanbul: İnsan Yayınları, ss. 39-62.

Lang, Michael (2006). "Globalization and Its History". *The Journal of Modern History*. c. 78, ss. 899–931.

Lean, Nathan (2015). *İslamofobi Endüstrisi*. Çev. İbrahim Yılmaz. Ankara: DİB Yayınları.

Le Carré, John (2003). "The United States of America Has Gone Mad". *Times/UK*. Şubat 21 (http://www.commondreams.org/views03/0115-01.htm.).

Lechner, Frank J. (1989). "Cultural Aspects of the Modern World-System". *Religious Politics in Global and Comparative Perspective*. Ed. W. H. Swatos. New York: Greenwood Press

Lewis,Bernard (1982). "The Question of Orientalism". *New York Review of Books*. 24 Haziran 1982.

Lewis, Bernard (2003). *The Crisis of Islam, Holy War and Unholy Terror*. New York: Modern Library.

Mardin, Şerif (2002). "Oyantalizmin Hasıraltı Ettiği". *Doğu Batı*. 5/20. Ağustos-Eylül-Ekim/1 2002.

Mazrui, A. (1998). "Globalization: Homogenization or Hegemonization". *The American Journal of Islamic Social Science*. c. 15. Sayı: 3.

Metin, Sevtap (2014). "Oyun Teorileri Işığında Thomas Hobbes'un Sosyal Sözleşme Kuramının Analiz ve Yorumu". İÜHFM. LXXII/1, ss. 235-264.

Nyang, Süleyman S. ve Abed-Rabbos, S. (ty.). "Bernard Lewis ve İslamî Araştırmalar: Bir Değerlendirme". *Oryantalistler ve İslamiyatçılar: Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi*. Ed. Asaf Hüseyin vd. 2. bs. İstanbul: İnsan Yayınları.

Okumuş, Ejder (2002). "Güncelliğini Yitirmiş Bir Oryantalizmden Global Sosyolojiye Geçiş İmkânı". *Marife*. 2/3. Kış 2002, ss. 253-260.

Okumuş, Ejder (2005). "Secularization and Religion". *Euro Agenda Avrupa Günlüğü*. 4/6, ss. 335-356

Okumuş, Ejder (2007). "ABD'de İslamofobi ve Anti-İslamizm: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası". *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. Ed. K. Canatan ve Ö. Hıdır. Ankara: Eski Yeni Yayınları, ss. 235-257.

Okumuş, Ejder (2008). "Küresel Durum-Problemi, Evrensel Barış ve İslam". *Diyanet İlmi Dergi*. 44/3. Temmuz-Ağustos-Eylül 2008.

Okumuş, Ejder (2012). *Toplumsal Değişme ve Din.* 4. bs. İstanbul: İnsan Yayınları.

Okumuş, Ejder (2015a). "İslamofobi: Bir Kötülük Problemi". *Yeni Şafak*. 13.02.2015 http://www.yenisafak.com/hayat/islamofobi-bir-kotuluk-problemi-2080240

Okumuş, Ejder (2015b). "Çağdaş Dünyada Birlikte Yaşama". *Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Ahlakı*. Koordinatör: Yunus Akkaya. Ankara: DİB Yayınları, ss. 101-112.

Özarı, Çiğdem, Turan, Kemal Kağan ve Ulusoy, Veysel (2016). *Oyun Teorisi*. Ankara: Pegem Akademi.

Pruett,,Gordon E. (ty.). "'İslam ve Oryantalizm'. *Oryantalistler ve İslamiyatçılar: Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi*. Ed. Asaf Hüseyin vd. 2. bs. İstanbul: İnsan Yayınları.

Robertson, Ronald (1999). *Küreselleşme*. Çev. Ü. H. Yolsal. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Said, Edward W. (1982). *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. Çev. Nezih Uzel. İstanbul: Pınar Yayınları.

Said, Edward W. (1998). *Kültür ve Emperyalizm*. Çev. Necmiye Alpay. İstanbul: Hil.

Said, Edward (2001). "*The Essential Terrorist*". Blaming the Victims: Spurious Scholarship and the Palestinian Question 149. Ed. Edward Said ve Christopher Hitchens.

Said, Edward (2007). *Medyada İslam*. Çev. Aysun Babacan. İstanbul: Metis Yayınları.

Stewart, Anne (2003). *Report on Hate Crimes and Discrimination against Arab Americans: The Post-September 11 Backlash, September 11, 2001-October 11, 2002*. Ed. Ibish Hussein. American-Arab Anti-Discrimination Committee.

Subaşı, Necdet (1999). "Oryantalist Söylemin Sosyolojisi". *Kutsanmış Görüntüler*. İstanbul: Nehir Yayınları.

Terry, Janice J. (2006). "Arab-American Political Activism and Civil Liberties in the Post 9/11 Era". *American Arabs and Political Participation*. Ed. P. Strum. Washington DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, ss. 117-129.

Taylor, Charles (2007). "The Collapse of Tolerance". *The Guardian*. 17 Eylül 2007. https://www.theguardian.com/commentisfree/2007/sep/17/thecollapseoftolerance (Giriş: 25.11.2016).

Turner, Bryan S. (1985). *Marks ve Oryantalizmin Sonu*. Çev. H. Çağatay Keskinok. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Turner, Bryan S. (1991). *Max Weber ve İslam*. Çev. Yasin Aktay. Ankara: Vadi Yayınları.

Turner, Bryan S. (2002). *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. Çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Anka Yayınları.

Waters, Malcolm (1996). *Globalization*. 2. bs. London-New York: Routledge.

Younes, Anna-Esther (2016). "Islamophobia in Germany". *European Islamophobia Report*. Ed. Bayraklı, Enes ve Hafez, Farid. Ankara: SETA, ss. 182-198.

http://www.haber7.com/ortadogu/haber/2216937-turkiye-israile-baski-yapabilir (Giriş: 18.11.2016).

http://www.takvim.com.tr/dunya/2015/06/07/islamofobi-danimarkada (Giriş: 25.11.2016).

http://www.dw.com/tr/danimarka-islamofobi-konusunda-uyar%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1/a-2522459(Giriş: 25.11.2016).
http://www.yeniakit.com.tr/haber/hitlerin-yahudilere-yaptigini-muslumanlara-239416.html (Giriş: 27.11.2016).
http://www.hackneyhomes.org.uk/hh-hate_crime_turkish.pdf (Giriş: 25.06.2007)

BAZI FIKHÎ HÜKÜMLERİN İSLAMOFOBİ'YE ETKİSİ

Mustafa YILDIRIM*

ÖZET

İslomofobi ile ilgili en temel kavram terör ve şiddetin kaynağı olarak gösterilen "cihad" kavramıdır. Bugün gündeme getirildiğinde ciddi tepkilere yol açabilecek olan cihad ile ilgili hükümlerin, müçtehidlerin tamamen kendi siyasi ve kültürel şartlarının ürünü olduğunda hiç şüphe yoktur. Yanlış olan, bu fıkhi hükümlerin hiçbir analize tabi tutulmadan İslam hukuku adına günümüze taşınmasıdır. Zira günümüz fıkhını inşa etmek yerine fıkıh arkeolojisi yaparak eski hükümleri İslam dini adına günümüze taşımakla, İslamofobiye zemin hazırlanmaktadır. Kamera önünde başı kesilenler, yakılanlar, devasa bir vincin çengeline asılanlar ve bunu yaparken zafer işareti yapan sözde Müslüman mücahitler… Bu görüntülerin tekrar tekrar günümüz insanının gözüne sokulması, beynine kazınması ve bilinçaltına nefret depolanması… İslamofobi lobisi için bulunmaz bir fırsat ve zafer… Şimdi düşünmemiz gerekirse, bu fırsatı onlara kim veriyor? Malzeme İslami (!), muamele Müslümanca(!)… Ceremesini çekenler ise yine Müslümanlar. Asıl mağdurlar ise Kur'an şifasına muhtaç topluluklar… Çünkü bütün bunlar İslam ile kendi aralarında duvar oluşturuyor.

Bir de kadın konusu var. Birden fazla kadınla evlenme, kadının şahitliğinin yarım sayılması, mirastan erkeğin aldığının yarısını alması, geçimsiz kadınların hafifçe de olsa dövülebileceği ve küçük kız çocuklarının velisi tarafından evlendirilebileceğine dair hükümler… Kadın haklarının pozitif ayrımcılıkla tahkim edilmeye çalışıldığı, feminizmin adeta kol gezdiği çağımızda bu hükümleri ve bu rivayetleri, hiçbir felsefi izah yapmadan düz bir mantıkla günümüz insanına anlatmanın imkânı var mıdır?

Tebliğimizde açıklamaya çalışacağımız bu ve benzeri olumsuzlukları gözlemleyen bir gayr-ı müslim ister istemez negatif bir kanaate sahip olacak, sonuçta da İslam dini töhmet altında kalacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Fıkh, Cihad, Kadın Hakları.

THE IMPACT OF CERTAIN LEGAL RULINGS ON ISLAMPHOBIA

ABSRACT

One of key notions related to Islamphobia is "jihad", which is demonstrated today as the source for terrorism and violence. Most of the legal rulings on jihad, which can cause eyebrows to raise are indeed products of mujtahids (legal scholars) lived in a specific cultural and political context. One of the methodological weaknesses in engaging these legal rulings is to lift out them from its context and to apply them without critically engaging. Instead of establishing a new understanding about jihad and new rulings related to it, the process of meretransfer of these rulings leads Islamphobia. The depiction on visual media of the people who are beheaded, burned, and hanged on a lifting crane on the one side, and on the other side of the (assumed) mujcahids giving victory sign… The over and over

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku ABD Öğretim Üyesi, mustafa.yildirim@deu.edu.tr.

display of these videos, committing these pictures on the memories of the targets… And, the subliminal messages that is given by these videos… All of these corroborate Islamphobic ideology. Now, we need to ponder on who gives the opportunity for all of these? The material is Islamic (!), the practice is Islamic (!)… Ironically, who are suffering are Muslims. The real victims are those who need the remedy of the Qur'an, because all of these negativenesses construct the wall between them and Islam.

In addition to these examples, there is also the poor practice of women's rights: the polygamist practice in marriage, the issue of two women witnesses in place of one man, women's right to obtain only the half of the inheritance, the permission to beat the disobedience women-even slightly, and the legal ruling that the minor girl is married off by her guardian among the others. Today, where people fighting for fundamental human rights equally for men and women and in a context where feminism spreads out and influences people and legal systems, can we explain all these above-mentioned rulings to the today's target without providing any philosophical explanations and contextual clarifications background about why these rulings were applied?

All these and the other damaging examples, which will be discussed in our presentation, will unavoidably negatively influence most of the non-Muslim target. Hence at the end of the day, Islam will be inculpated for the poor practice of the legal rulings.

Key Words: Islamophobia, Fıqh, Jihad, Women's Rights.

Yaklaşık son yetmiş yılda meydana gelen siyasi bloklaşmalar, dünyevileşme, zulmün, ekonomik ve sosyal adaletsizliğin yaygınlaşması gibi pek çok sorun karşısında bunalmış olan insanlığın huzur duyacağı ve manen tatmin olacağı bir din arayışına gireceği, sosyal psikoloji ile biraz ilgilenen herkesin tahmin edebileceği bir hususdur. Bu din arayışında ise akılcı ve bilimsel yaklaşım esas olacaktır. Dinler tarihi uzmanı olmamakla beraber, hazırladığımız bir meal sebebiyle yaptığımız araştırmalar bize gösterdi ki, bu ihtiyaca yalnızca İslam dini ve onun ana kaynağı Kur'an-ı Kerim cevap verebilir. Bu husus duygusal bir tespit değil, aksine bilimsel bir vakıadır. İslam dini dışında hiçbir din bilimsel anlamda tartışılabilecek teolojik bir felsefeye sahip değildir. Bunu en iyi bilenler de İslam dinine düşman olan belli mahfiller ve oluşumlardır.

Bir taraftan üçüncü bin yılda Asya'yı Hıristiyanlaştırma hesapları yapan Vatikan, diğer taraftan Hıristiyanlık vesilesiyle sömürü düzenini tahkim etme emeli taşıyan batı bloğu, elindeki bütün imkânları kullanmak suretiyle insanlığın İslam dinine yönelmesini engelleme ve İslam dini hakkında doğru bilgi edinme yollarını da özellikle algı operasyonlarıyla tıkama gayreti içindedir. İşte iki gün boyunca burada, böyle bir art niyetli gayretin ürünü olan İslamofobi ile ilgili hususlar tartışılacak ve farkında olmadan bu algıya zemin hazırlayan bazı yanlışlarımızı gözden geçirme fırsatı olacaktır. Bu bakımdan böyle bir konunun bir sempozyum düzeyinde tartışılmasına imkan hazırlayan yetkililere yürekten teşekkür ediyorum. Biz de bu minvalden olmak üzere bazı fıkhi hükümlerin böyle bir algıya ne derecede etki ettiğine dair düşüncelerimizi paylaşmaya çalışacağız.

Önce bir tespitle başlayalım. Bütün semavi dinler tevhid, nübüvvet ve mead şeklinde üç ana esası içerir. Bu esaslar sonuç itibari ile ahlaklı bireyler ve toplumlar oluşturma amacına yöneliktir. "Ben ahlakın güzelliklerini tamamlamak için

gönderildim"[1] diyen Hz. Peygambere gelen İslam dininin amacı da aynıdır. Fakat bu amacın gerçekleştirilmesi için konmuş olan hükümler ve bu hükümlere dair usûl ve yöntemler daima farklı olmuştur. Çünkü bir amacı gerçekleştirmeye yönelik yöntemler farklı zaman, ortam, toplumsal ihtiyaç ve değerlere göre değişkenlik arz eder. Mesela ticari ilişkilerde haksız kazancın engellenmesi İslam dininin önemli hukuki ve ahlaki amaçlarındandır. Buna binaen, Hz. Peygamber "tarım ürünleriyle ilgili sipariş akdi" anlamına gelen "selem" akdini Mekke'de yasaklamıştır. Çünkü Mekke halkı ticaretle iştigal ettiği ve ithal edilen tarım ürünleriyle ilgili böyle bir muamelenin bazı haksız kazançlara yol açma ihtimali olduğu için bu hususta peşin alış verişin sağlıklı olacağı öngörülmüştür. Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde ise Mekke'dekinden farklı bir ortamla karşılaşmıştır. Medine halkı tarımla meşguldür ve ticari muamelelerini genelde selem akdi ile gerçekleştirmektedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Mekke'deki kesin yasağı kaldırır ve "zamanı, fiyatı ve miktarı belli olmak" şartıyla selem akdine izin verir.[2] Buradan anlaşılıyor ki dinin amacını gerçekleştirmek, farklı toplumlarda farklı yöntem ve hükümlerle mümkün olmaktadır.

Sözü bu kadar uzatmamızın sebebi, Kur'an ve Sünnet kaynaklı hükümlerin, vahyin geldiği ortam ve şartlara uygun yöntemlerle şekillendiğini, dolayısıyla Hz. Peygamber sonrası oluşan hükümlerin de fakihler tarafından kendi zaman ve şartlarına uygun şekilde inşa edildiğini, o hükümlerin birebir İslam dininin kendisiyle özdeşleştirilemeyeceğini temellendirmeye çalışmaktır.

İslomofobi ile ilgili en temel kavram terör ve şiddetin kaynağı olarak gösterilen "cihad" kavramıdır. Bu konuyla ilgili öğleden sonraki oturumda bir sunum yapılacağından konunun detaylarına girmeyeceğiz. Söz konusu tebliğde de görüleceği üzere, bugün gündeme getirildiğinde ciddi tepkilere yol açabilecek olan cihad ile ilgili hükümlerin, müçtehidlerin tamamen kendi siyasi ve kültürel şartlarının ürünü olduğunda hiç şüphe yoktur. Kaldı ki İnsani menfaatler, yanlış anlamalar, eski geleneklerin tesiri ve politik ihtiyaçlar Kuran'ın yanlış anlaşılmasına, anlamının kaydırılmasına veya diğer dinselleştirilmiş kaynakların (mevzu hadisler veya fetvalar) önüne geçirilmesine sebep olduğu da bir vakıadır.[3] Onları bu konuda anlamak mümkündür. Çünkü onlar kendi döneminin fıkhını inşa etmişlerdir. Suçlanacak olan, bu fıkhi hükümleri hiçbir analize tabi tutmadan İslam hukuku adına günümüze taşıyanlardır. Zira günümüz fıkhını inşa etmek yerine fıkıh arkeolojisi yaparak buldukları hükümleri İslam dini adına günümüze taşımakla, sözümüzün başında ifade etmeye çalıştığımız İslamofobi bezirgânlarının değirmenine su taşımış olmaktadırlar. Örneğin, akaid kitaplarımızdaki mehdi ve mesih inancıyla ilgili ifadeleri günümüzde de tedavülde tutulduğu için çağdaş mehdi ve mesihler hiç eksik olmamaktadır. Yine, tarih içindeki farklı şartların gereği olarak oluşmuş hükümler din adına günümüze taşındığı takdirde bunları esas kabul eden DEAŞ ve el-KAİDE benzeri oluşumlar hep olacak ve şer odaklarının emelleri bunlar üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

İslamofobiye etkisi olduğunu düşündüğümüz bir diğer fıkhi husus, İslam ceza hukukundaki hükümler ve bu hükümler adına yapılan bazı uygulamalardır. Malum olduğu üzere Kur'an-ı Kerim'de beş suça beş cezadan söz edilmektedir. Bunlar adam öldürme (kısas ya da diyet), hırsızlık (el kesme), zina (yüz değnek vurma),

[1] Muvatta, *Husnü'l Halk,* 8.
[2] Buhari, *Selem* 7; Muvatta', *Büyu'* 94.
[3] M. Hayri Kırbaşoğlu, *"İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi"*, Ankara 1999, s. 14-15.

iftira (seksen değnek vurma) ve yol kesme (el ve ayakların çaprazlama kesilmesi)dir. Buna ek olarak sünnet delili esas alınarak bir de içki içme cezası mevcuttur. Fakat bu, âhad haberle sabit olduğu için bağlayıcı görülmemiştir.[4]

Bu hususta şunu peşinen ifade etmeliyiz ki, Kur'an-ı Kerim'de sözü edilen bu cezalar ilk defa İslam'la vaz'olunmuş değildir. Aksine bunlar İslam öncesinden tevarüs etmiş, Kur'an'ın indiği dönemde bilinen ve adil bir şekilde olmasa da uygulanan cezalardır. Bunların genel geçer ve değişmez evrensel cezalar olduğunu savunmak hukuk mantığına aykırıdır. Nitekim Hz. Ömer'in iftira cezasını seksen değnekten yüz değneğe çıkarması, bazı özel durumlar için cezaların uygulanmasında sanık lehine tasarrufta bulunması bu gerçeğin uygulamalı ifadesidir. Yaklaşık altı asırlık Osmanlı tecrübesinde de görüyoruz ki, Kur'an'daki ceza hükümleri yerine farklı cezalar takdir edilmiştir. Çünkü cezalarda asl olan caydırıcılıktır. Caydırıcılık ise her bir toplumun farklı kültür, inanç ve değer yargılarına göre farklılık arz eder. Kanun koyucu da bu gerçeklerden yola çıkarak farklı kanunlar vaz' eder.

Ceza hukukundan bahsetmişken dinden dönme (irtidad) ile ilgili ölüm cezasını da zikredelim. Kur'an'da bu konuda bir ceza önerilmemiştir. Bu hususta nakledilen rivayetler ise ahad haber niteliğinde olduğu için zannidir, yani kesinlik ifade etmez. Ceza hukuku ile ilgili delillerin ise kat'i olma zorunluluğu vardır. Kaldı ki kat'i olanların da makasıd-ı diniye merkezli yoruma açık olduğunu zikrettik. Dolayısıyla bu ceza, dini olmaktan daha çok siyasidir ve bütün zamanları kapsayıcı bir özellik taşımaz.

Hal böyleyken salt literal bir yaklaşımla, tamamen yerel kültürün birer ürünü olan bu tür hükümlerin günümüzde alenen uygulanması ve fütursuzca teşhir edilerek İslam hukuku adına dünya kamuoyuna sunulması, ancak İslamofobi icatçılarının emellerine hizmet etmektedir. Kamera önünde başı kesilenler, yakılanlar, devasa bir vincin çengeline asılanlar ve bunu yaparken zafer işareti yapan, giyim kuşam ve tavırlarıyla irrite bir tutum sergileyen sözde Müslüman mücahitler… Bu görüntülerin tekrar tekrar günümüz insanının gözüne sokulması, beynine kazınması ve bilinçaltına nefret depolanması… İslamofobi lobisi için bulunmaz bir fırsat ve zafer… Şimdi düşünmemiz gerekirse, bu fırsatı onlara kim veriyor dersiniz? Malzeme İslami(!), muamele Müslümanca(!)… Ceremesini çekenler ise yine Müslümanlar. Asıl mağdurlar ise Kur'an şifasına muhtaç topluluklar… Çünkü bütün bunlar İslam ile kendi aralarında duvar oluşturuyor.

Bir de kadın konusu var. Bir yandan birden fazla kadınla evlenmeye, kadının şahitliğinin yarım sayılmasına, mirastan erkeğin aldığının yarısını almasına, geçimsiz kadınların hafifçe de olsa dövülebileceği[5] ve küçük kız çocuklarının velisi tarafından evlendirilebileceğine dair Kur'âni hükümler; diğer taraftan ise kadının Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı, eksik akıllı olduğu, secde edecek derecede kocasına itaatle yükümlü kılındığı, okuma yazma öğretilmemesi gerektiği ile ilgili rivayetler.[6] Kadın haklarının pozitif ayrımcılıkla tahkim edilmeye çalışıldığı, feminizmin adeta kol gezdiği çağımızda bu hükümleri ve bu rivayetleri,

[4] Bkz. Yıldırım, Mustafa, "İçki İçme Suçu ve Cezası", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2001, sy. XIV, s. 31-52.

[5] Bkz. Yıldırım, Mustafa, *Nisa Suresi 3. Ayet Bağlamında Çok Evlilik Meselesi,* Dinlerde Nikah Sempozyumu, İzmir 2012, s. 335-346.

[6] Bkz. Tuksal, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri,* Ankara 2000.

hiçbir felsefi izah yapmadan düz bir mantıkla günümüz insanına anlatmanın imkânı var mıdır?

Bir sivil toplum kuruluşunun eğitim komisyonunda bana da görev vermişlerdi. Toplantıda aile içi iletişim uzmanı bir hanım da vardı. Kendilerinin bu konuda çalışma yaptıklarını ve bir ilahiyatçı hocaya ihtiyaç duyduklarını ifade etmişti. O hanıma, böyle bir arayıştan vazgeçmesini, aksi takdirde sorunların çözülmek yerine daha da içinden çıkılmaz hale geleceğini ifade ettim. Çünkü fıkıh kitapları, hanımları mutlak anlamda kocalarına tabi kılmış, çarşıya veya ailesini ziyarete gitmek için kocasından izin alması gerektiğine kanaat getirmiş hatta bu iznin hangi gün olacağına varıncaya kadar konuyu detaylandırmıştır. Bu detaylara dair söz söyleyen önceki ulemaya asla bir sözümüz olamaz. Onlar kendi döneminin kültürü ve aile yapısına göre hükümler koymuşlar ve belli ölçüde faydalı ve başarılı olmuşlardır. Yanlış olan, bu hükümleri din gibi anlamak ve anlatmak suretiyle günümüze taşımaktır. Yapılacak olan bu konuyu, dini, kültürel, çağdaş değerler çerçevesinde yeniden düşünmek ve bu doğrultuda yeni hükümler vaz' etmektir. Bu konuda umutsuz olmaya da gerek yoktur. Sözünü ettiğimiz hükümler ve rivayetlerle ilgili çok ciddi akademik çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışmalar sekteye uğramamalıdır. Fakat Sünni geleneğimiz bize şunu da göstermiştir ki, kendi içinden çıkan yeni arayış ve bakışlara sahip araştırmacılar, el üstünde tutulmak bir yana ciddi sıkıntılara düçar olmuşlardır. Bu konuda büyük emek ve zahmetle çıkartılan ve kadın haklarına dair önemli düzenlemeler içeren Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin ancak iki yıl yürürlükte kalabildiğini,[7] tutucu çevrelerce nasıl eleştirildiğini hatırlamak yeterlidir.

İslam dünyası kadın hakları konusunda klasik anlayışı yenileyemez ve hem din hem de çağdaş kültürel değerlerle örtüşen bir anlayışı geliştiremezse, eldeki mevcut hükümleri bırakın din düşmanlarını, Müslüman kadınların dahi ciddiye alması söz konusu olmayacaktır.

Doğrudan fıkhi hükümlerle ilgisi olmamakla beraber, temizlikten çalışmaya, dürüstlükten ahde vefaya, hak hukuk ve adaletten ehliyete, kaliteli mal üretmekten bilinçli tüketime, mimariden sanata, doğal kaynakları doğru kullanmaktan çevre bilincine kadar Müslümanların hayatlarındaki tüm olumsuzlukları da İslamofobiye çanak tutması açısından hatırlamakta yarar bulunmaktadır. Bu saymaya çalıştığımız olumsuzlukları Müslümanlar üzerinde birebir müşahede eden gayrı Müslim bir insan ister istemez bu negatif durumlarla kişinin dini arasında bir ilişki kuracak, sonuçta da İslam dini töhmet altında kalacaktır. Söz konusu kişinin kötü niyetli olması halinde ise bu durum İslamofobi için iyi bir gerekçe oluşturacaktır.

Bütün bu anlattıklarımızın sonucunda dinleyicilerimizin zihninde "hırsızın hiç mi kabahati yok" mealinde bir düşünce oluşabileceğini de kabul ediyoruz. Hırsız zaten potansiyel kabahatli. Asıl olan mal sahibinin onu cesaretlendirici, umutlandırıcı bir zafiyet içinde olmamasıdır. Bu sebeple karşı tarafın ithamlarına zemin hazırlayacak, geçerliğini yitirmiş kimi hükümleri tabir caizse halının altına süpürmek yerine, bunlarla dürüstçe, bilimsel bir bakış açısı ve cesaretle yüzleşmek gerekmektedir. Aksi takdirde birer Müslüman olarak, kendi varlığımızın bekası ve

[7] Sadreddin, Abdulkadir Efendi, "Hukuk-ı Aile ve Usul-u Muhakemat-ı Şeriyye Kararnameleri Hakkında", *Sebilü'r-Reşad Mecmuası*, sayı: 385, c. 15, s. 328; Münib, Abdurrahman, *Hukuk-ı Medeniye*, İstanbul, 1340, İstanbul 1340, c. 5-6, s. 9.

nice muhtaç insanı İslam nimetiyle buluşturma sorumluluğunun hesabını veremeyiz diye düşünüyor ve beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

KAYNAKÇA

Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih,* İstanbul 1981.

Kırbaşoğlu, M. Hayri, *"İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi"*, Ankara 1999.

Malik b. Enes, *el-Muvatta',* İstanbul 1981.

Münib, Abdurrahman, *Hukuk-ı Medeniye*, İstanbul, 1340, İstanbul 1340.

Sadreddin, Abdulkadir Efendi, "Hukuk-ı Aile ve Usul-u Muhakemat-ı Şeriyye Kararnameleri Hakkında", *Sebilü'r-Reşad Mecmuası*, sayı: 385.

Tuksal, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri,* Ankara 2000.

Yıldırım, Mustafa, *İçki İçme Suçu ve Cezası,* DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir 2001, sy. XIV, s. 31-52.

Yıldırım, Mustafa, *Nisa Suresi 3. Ayet Bağlamında Çok Evlilik Meselesi,* Dinlerde Nikah Sempozyumu, İzmir 2012, s. 335-346.

TÜRKİYE'DE TERÖR: SEBEPLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

Remzi FINDIKLI*

ÖZET

İnsanoğlu, dünyaya geldiği günden beri, fiziki, iktisadi, can ve mal güvenliğini sağlayarak refah içinde yaşamak istemiştir. Bu sebeple insanlar, tarih boyunca esaret ve sömürüye karşı mücadele etmiş, güven ve özgürlük içinde yaşamak istemiştir. Ancak insanların can ve mal güvenliğine kasteden terör, insanlık dışı bir yıkım, yıldırma, yok etme şeklinde ortaya çıkarak insanın tüm bu güven isteklerinin karşısında durmaktadır.

Türkiye'de 1984'te başlayan terör, devletin bütün gücüyle mücadele etmesine rağmen bir türlü önlenememiştir. Bu nedenle terör, halkımız üzerinde büyük çapta can ve mal kaybına sebep olmuştur. Terör, gerçekten ülkemizin en öncelikli sorunudur. Bu bildiride, öncelikle terörün tanımı yapılacak, çeşitlerine değinilecek ve ülkeye verdiği zararlar ele alınacaktır. İkinci olarak bu zararların önüne geçilmesi için bazı çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Terör, PKK, Ahlak, Vatan, İslam.

TERROR IN TURKEY: CAUSES AND SOLUTION WAYS

ABSTRACT

Mankind has wanted to live in prosperity by providing physical, economic, life and property security since the day it came to the world. For this reason, people have struggled against bondage and exploitation throughout history and wanted to live in trust and freedom. However, terrorism, humanitarian destruction, intimidation and annihilation, which is aimed at the safety of people's lives and property, stands in the face of all these people's requests for trust.

The terror, which started in Turkey in 1984, has not been prevented in spite of the fact that the state struggles with all the power. For this reason, terror has caused massive loss of life and property on our people. Terrorism is really our country's top priority. In this declaration, first of all terrorism will be defined, its types will be mentioned, and the damage to the country will be discussed. Secondly, some solution proposals will be presented to prevent these damages.

Key Words: Terrorism, PKK, Morality, Homeland, Islam.

* Prof. Dr., Polis Akademisi Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

"İnsanlar, kendilerini açlıktan kurtarıp doyuran ve her çeşit korkudan güvene kavuşturan Kabe'nin Rabbine kulluk etsinler." (Kureyş Süresi,3-4)

Allah korkusundan inanç, insan korkusundan utanç doğar. İman güven demektir. İmanı olanın imkânı ve güveni de vardır.

"İnsanlar kuşlar gibi uçmayı, balıklar gibi yüzmeyi öğrendiler, ama ne var ki, insanca yaşamayı öğrenemediler."(Çin Atasözü) iki şeyin

İnsanoğlu, dünyaya geldiği günden beri, fiziki güvenlik ve iktisadi güvenlik, can güvenliği ve mal güvenliği, güven ve refah peşinde koşmaktadır. Fiziki güvenlik, yani emniyet, iman ile iktisadi ve sosyal güvenlik ise, İslam ile sağlanır. İnsanlar işte bu güven ve refah ortamının birlikte sağlanabildiği yeri kendilerine yurt ve vatan edinip oraya yerleşmişlerdir. O halde vatan denen şey, her türlü korku ve terörden arındırılmış, istikrar ve refahın sağlanabildiği güvenli yerleşim yeri demektir.

Hayat, ancak, korku ve terörden arındırılıp güvenli bir hale geldikçe güzeldir. İnsanlar tarih boyunca esaret ve sömürüye karşı mücadele etmiş ve direnmiş, güven ve özgürlük içinde yaşamak istemiştir.

İnsanların can ve mal güvenliğine kasteden melanet **terör,** insanlık dışı bir yıkım, yakım, yıldırma, yok etme, acımasız bir şiddet ve dehşet eylemidir.

Damarlardaki kanın insan vücudundaki işlevi ne ise, güven ve istikrarın bir ülke için önem ve işlevi de odur. Güven, yaşamak için alınan bir nefes ve hava gibidir, kıymeti, ancak, kaybolunca anlaşılır. Medeniyet, insanların güven ve barış içinde bir arada yaşayabilmesi demektir.

"*Ülkelerin en çok korktuğu şeyler*" konusunda araştırmalar yapan yabancı bir araştırma şirketinin, "*Türk halkının şu anda en çok korktuğu şey nedir*?" *sorusuna,* halkımızın % 76'sı **"terör"** cevabı vermiştir. Bir başka kamuoyu araştırma şirketinin "Türkiye'nin en öncelikli sorunu nedir?" sorusuna da halkın % 81'i, yine "terör" cevabı vermiştir. Büyükler, "Kork, Allahtan korkmayandan" derler.

Gerçekten 1984'te başlayıp devletin bütün gücüyle mücadele etmesine rağmen bir türlü önlenemeyen terörden halkımıza çok acı çekmiş, büyük çapta can ve mal kaybına uğramıştır. Bu nedenle terör ülkemizin gerçekten en öncelikli sorunudur. Ancak, küresel bir nitelik kazanan siyasi şiddet ve terör sorunu, yalnız Türkiye'nin değil, bütün dünyanın da en öncelikli sorunudur.

Terör Nedir?

"Terör, şeytanın ölümcül dilidir".

Terör, eskiden *isyan, tedhiş, eşkiya, çete, başkaldırı, gerilla ve anarşi* gibi çok değişik şekillerde ifade edilirken bugün artık literatürde doğrudan "terör" şeklinde ifade edilmektedir.

Latince kökenli bir kavram olan "**terror,"** ilk defa M.Ö. 105 yılında Roma'da "*korkutmak ve düşman saflarında panik yaratmak"* anlamında kullanılmıştır. Latincenin bir türevi kabul edilen Fransızca ve İngilizce sözlüklerde de terör kavramı bugün aynı anlamda kullanılmaktadır. Arapçada terör, "tedhiş, fitne, dehşet ve vahşet" kelimeleri ile ifade edilmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise **terör,** "yıldırma, cana kıyma, malı yakıp yıkma ve korkutma" demektir.

Türkiye'de 12.04.1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununa göre terör, *"baskı, cebir, şiddet, korkutma, tehdit yöntemlerinden biriyle, anayasada*

belirtilen devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemlerdir."

Görüldüğü gibi bütün dillerde terör, dehşet, şiddet, vahşet korku ve yıldırma gibi aynı ve ortak anlamlar ifade etmektedir.

Terör, bizatihi kötülük ve insanlığa karşı işlenmiş ağır bir suç demektir. Tıptaki kanser mikrobu insan sağlığı açısından ne kadar korkutucu ve tehlikeli ise, sosyal hayatta da terör o kadar tehlikeli ve korkutucu demektir.

Terörü ve terörizmi insanlık âlemine bela eden kapitalist Batı sistemleridir. Nitekim terör kelimesi bugünkü anlamında ilk defa Fransız Devrimi'nden sonra Fransa'da kullanılmıştır.

Güven ve barışın tersi olan **terör,** sıradan adi ve kriminal bir hadise değil, uluslararası kapitalizm ve emperyalizmin başka ülkelere karşı kurduğu hain bir tuzak ve kurgu, yıkmak için kullandığı bir alet ve kumpastır.

Aslında terör ve terörist diye bir şey yok, ama terörü amaçlarına ulaşmak için kullanan onun arkasındaki emperyalist güç odakları ve onların piyonları vardır. PKK, PYD ve DAEŞ gibi silahlı terör örgütleri diye bir şey yok, bunlar İngilizlerin bize karşı kullandıkları birer maşa ve kukladır. DAEŞ'in arkasındaki asıl sinsi güç, İngiltere'dir.

Diğer taraftan terör, belli bir amaca ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Nitekim anarşi ve terör, ülkemizde her on yılda bir olmak üzere, beş kez yapılan bütün askeri darbelerin aleti ve gerekçesi olmuştur. Ne acıdır ki, 12 Eylül 1980 askeri darbesini yapan generaller, darbeye gerekçe için ülkede terör olaylarının ve anarşinin biraz daha artmasını beklemişlerdir.

Terörün tanımı konusunda halen uluslararası bir uzlaşma sağlanamamıştır. Nitekim şu anda AB ile Türkiye arasında terörizmin tanımıyla ilgili kriterler konusunda ciddi krizler yaşanmaktadır. Batılılar, en son İstanbul'da futbol maçı sonrası meydana gelen ve 48 kişinin ölümüyle sonuçlanan terör eyleminde bile "*terör"* kelimesini kullanmamışlardır. AB, diğer taraftan vize serbestisi için Türkiye'den yasalarındaki 'terör tanımını değiştirmesini istemektedir.

Türkiye'de bir örgütün terör örgütü olup olmadığına Milli Güvenlik Kurulu ve yargı makamları karar vermektedir. Nitekim Yargıtay Başsavcılığı, 7.12.2012 tarihinde ilk kez bir yerel mahkemenin verdiği FETÖ/PDY'nin "silahlı terör örgütü" sayılmasına ilişkin kararının Yargıtay 16. Dairesinin onaylamasıyla silahlı terör örgütü olarak ilan edilmiştir**.**

Terörizmin Yedi Ölümcül Günahı

Terörizmin temel amacı, belli bir davaya veya siyasal anlaşmazlığa dikkat çekilmek, isteklerini meşru olmayan yollarla elde etmek, iktidarı yıpratmak, yıldırmak ve halkta bir korku ve dehşet havası yaratmaktır.

İngiliz yazar ve tarihçi Paul Johnson'un 2 Temmuz 1979 tarihinde Kudüs'te düzenlenen Uluslararası Terörizm Konferansı'nın Açılış Oturumu'nda sunduğu bildiri, terörizm yedi ölümcül günahını maddeler halinde şöyle sıralamıştır:

1. Şiddetin İdealize Edilerek Övülmesi:

Terörü uygulayabilmek için önce terörü övmek ve yüceltmek gerekir. Terörü yüceltince "terör mistiği" meydana gelir. Aksi halde insanları dağa çağıramazsınız (Neçayef).

Terörizmin ilk günahı, şiddet ve cinayeti överek onu başlı başına meşru bir silah olarak görmesidir. Terörün tek tanıdığı şey, yıkım ve tahriptir. Terör kanla yapılır, her terörist kan akıtıcı ve yıkıcıdır, düzeni yıkma amacındadır, terörist yıkıp yaktıkça, vurup öldürdükçe büyük bir coşku duyar**.** PKK, Kürtlük ve Kürtçülük adına öldürmeyi doktrinleştirmiş bir silah haline getirmişlerdir.

2. Manevi ve Kültürel Değerlerin Reddi:

Terörizmin ikinci günahı, toplumun manevi ve moral değerlerine saldırı, kutsalları hafife alma, reddetme, güven ve aidiyet krizi yaratmak, hatta bunlara kasıtlı olarak baskı uygulanmasıdır. **Teröristler;** topluluklar arası ilişkileri zehirleyip halkı bölerek, tüm uzlaşmacı manevi ve kültürel değerleri yok etmek ister. Terörün temelinde aile bağlarının zayıflaması, ilgisizlik, sevgisizlik, inançsızlık, aile ve aidiyet duygusunun kurulamaması yatmaktadır.

3. Meşru Demokratik Siyasetten Feragat Edilmesi:

Üçüncü günahı, toplumun sorunlarını normal demokratik yollardan çözme yöntemi olan meşru siyasetin reddedilmesidir. Teröristler için tek yol, demokrasi değil, şiddettir.

Terörizm, siyasî, dinî veya ideolojik bir gayeye yönelik olarak demokratik hükümeti etkilemek, halkı ya da halkın bir kısmını korkuya sevk etmek için güce, zora ve şiddete başvurmadır.

4. Totalitarizmin ve Baskıcı Yönetimin Yüceltilerek Bireysel Özgürlüklere İzin Verilmemesi:

Terörizmin dördüncü ölümcül günahı; aktif, sistematik ve sonuç olarak totaliter ve despot yönetimlerin yayılmasına yardım etmektir. Terörizm, siyasi mücadelede totalitarizme meyillidir. Terörizmin para, eğitim, silah ve korunma sağlama anlamında temel dayanak noktası totaliter bir dünyadır.

Uluslararası terörizmin altyapısına mali destek veren ülkeler, terörist ilticaları kabul eden, eğitim kampları açan para-silah ve diplomatik destek veren istisnalar dışında hep totaliter devletlerdir.

5. Yürürlükteki Sistemin Yıkılarak Yok Edilmesi:

Terörizmin besinci ölümcül günahı, demokratik hukuk devletini (sistemini) yıkmayı amaçlamasıdır. Terörizm, sadece yöneticilerin kanunlarla yetkilerinin belirlendiği demokratik ülkelerde kendisine zemin bulur. Terörizm totaliter devletlere karşı bir tehlike oluşturmamaktadır.

6. Özgürlüğün Sömürülmesi ve Kötüye Kullanılması:

Terörizmin altıncı ölümcül günahı, liberal toplumların özgürlükçü yapısını sömürerek böylece onu tehlikeye sokmaktır. Özgür toplum, terörizm tehlikesine karsı kendini silahlandırmak zorundadır. Fakat bu tehlikeye karşı silahlanma süreci, toplumun kendisini sivil kılan temel özgürlük, hoşgörü ve standartları tehdit eder. Terörle mücadele etmek için çıkarılması gereken olağanüstü hal yasaları, liberal toplumda haber alma, seyahat etme vb. gibi bazı özgürlükleri kısıtlar.

7. Demokrasinin Zayıflatılması, Yıkıcı ve Kışkırtıcı Hareket Etmesi:

Terörizmin yedinci ölümcül günahı, paradoksal olarak ters yönde ve daha yıkıcı hareket etmesidir. Teröristler, ancak baskı ve şiddeti iyi provoke ettiklerinde başarılı olurlar. Buna karşılık yönetimin teröristlere karşı yatıştırma politikası yürütülmesini sağlaması, onların daha da başarılı olması demektir. Sonuçta terörizmin yedinci ve en ölümcül günahı, sivil toplumun kendini savunma iradesini yok etmesi ve bitirmesidir.

Terörün Tarihçesi

Terör olayı yeni bir olgu olmayıp insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlık tarihinde ilk cinayet veya terör vakasının Hz. Âdem ile Havva'nın büyük oğlu Kabil'in, küçük oğlu Habil'i öldürmesiyle başladığı ve kıyamete kadar da devam edebileceği söylenmektedir.

Tarihte bilinen ilk terör örgütü, Filistin'de M.S. 50 yıllarında radikal yahudi din adamları tarafından kurulan ve isimlerini kullandıkları silahtan alan Yahudi Sicariilerdir. "Sicariiler" "hançerli adam" anlamına gelmektedir. Sicariiler; tarihin en eski terör örgütüdür.

Filistin'in Romalılar tarafından işgali üzerine, direnişe geçen "Judea" bölgesindeki Yahudiler, işgalci Romalıları geri göndermek için "Zealots" adlı bir mezhep kurmuştur. Bu mezhebin Yahudiler, mensuplarına da derlerdi. Suikastlerini ve intihar saldırılarını hançerle gerçekleştiren *Sicariiller* Tiyatro, arena ve hipodrom gibi yerlerde 3 bin 500 kişiyi öldürmüşlerdir.

Ortadoğu tarihinde -genel inancın tersine- ilk terör örgütleri "Haşhaşilerdir. Ama Müslüman dünyasında ortaya çıkan terör gruplarının öncüsü." Sözlükte "katil" ve "intihar" anlamlarına gelen "Assasin" kelimesinin "Haşhaşi"den türediği tanısı yaygındır. Şii mezhebinin İsmailiye kolu içinden çıkan "Haşhaşiler" bir bakıma dünya literatüründe "katil" kelimesiyle örtüşmüştür. Başlıca amaçları, Sünni mezhebini etkisiz kılmak olan Haşhaşilerin sapık inançlarına göre, "Müslüman öldürmek, "yağmur suyundan da helaldir." Nitekim, Haşhaşiler Selçuklu devletinde Alparslan ve Melikşah dönemlerinin veziri ve "Siyasetname" adlı ünlü siyaset kitabının yazarı, büyük devlet adamı "Nizamülmülk"ü de öldürmüşlerdir. Her zalimin sonu bir başka zalime av olmaktır. Nitekim, Haşhaşiler de Moğol zalimlerine av olmuş ve Moğollar Haşhaşileri tamamen tasfiye edip ortadan kaldırmıştır. Bu önemli hadise, tarihte hiçbir terör örgütünün kan ve şiddet yolu ile sonuca ulaşamayıp hüsrana uğradığının en açık bir örneğidir.

Dünya tarihinin dönüm noktalarından biri olan Fransız İhtilali, birçok şeyi değiştirdiği gibi terörizm kavramını da değiştirmiştir. İhtilal ile yönetimi ele geçiren bir grup, terör yoluyla önce rakiplerini, daha sonra kendi içlerindeki muhaliflerini ve sivil halktan bir hayli insanı devlet imkânlarını kullanarak katletmiştir. Dolayısıyla terör kavramının ilk olarak ortaya çıkışı, doğrudan bir devlet terörüyle alakalıdır.

Fransız ihtilalinden sonra Osmanlı devletinde milliyetçilik hareketleri ve azınlık isyanları başlamıştır. Anadolu'nun hemen hemen her şehrinde kendisini gösteren Ermeni terör eylemleri, özellikle Avrupa başkentlerinde ve ABD'nin önemli şehirlerinde örgütlenmiş olan gruplar tarafından yönlendirilmiş, bu eylemlerde yurt dışı bağlantıları, çok hareketli olan örgüt üyeleri, misyonerler ve yabancı konsoloslar aracılığı ile sağlanmıştır. Anadolu'da meydana gelen bu terör

eylemleri, Avrupa basınında Ermenilerin mağduriyeti şeklinde duyurulmuş ve dünyanın dikkati Ermeni Sorununa çekilmiştir. Ermeniler, bu coğrafyada bağımsız bir devlet kurabilmek için yeterli nüfusa sahip olmadıkları terörü bir araç olarak seçmişlerdi.

İngiltere, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki farklı grupların teşvik ve yönlendirmeleri olmasaydı Ermeni Sorunu bugünkü içinden çıkılmaz hale gelmezdi.

Türkiye, terör sorunuyla değişik isim ve tarihlerde daha önce de karşılaşmıştır. Bunların en büyüğü 1603 den başlayıp 1608 de son bulan Celali İsyanlarıdır. Celali İsyanlarının çıkış sebepleri, adaletsizlik ve haksızlık, devlet yönetimin bozulması, ekonominin bozulması ve vergilerin artması, işsizliğin artması, yöneticilerin, kadıların ve askerlerin halka kötü davranmalarıdır.

İsyanlar sonunda Anadoluda dirlik ve düzen bozulmuş, ekonomik hayat felce uğramış ve korkunç bir kaos ortamı doğmuş, Büyük Kaçkunluk" olayları başlamıştır.

Türkçe'ye yerleşmiş olan "Celallenmek" deyimi de, işte bu Celali isyanlarının günümüze bıraktığı kötü miraslardandır.

Terör ve İslam

Terörü açık bir şekilde tanımlamaya yanaşmayan emperyalist ülkeler, bir barış ve güven dini olan İslam dinini terörle özdeşleştirerek İslam ile doğrudan savaşmaya çalışmaktadırlar. Oysa İslam dini, insanlık için tek güvence, güvenli bir liman ve sağlam bir sığınaktır.

Habertürk Gazetesi yazarlarından Murat Bardakçı, 5.12.2016 tarihli makalesinde, "Diyanetin yayınladığı "İslâm Ansiklopedisi"nde PKK'nın "**siyasî** bir kuruluş" olduğunu, onun yarattığı terörden tek kelime ile olsun bahsedilmediğini, sadece bir yerde, "Haziran 2004'te PKK, kendisinin tasfiye edilmek istendiğini ileri sürerek tekrar silâhlı faaliyetlere başladığını," ama onu da "terör" değil, "silâhlı faaliyet" ibâresi ile!" ifade ettiğini yazmaktadır.

ABD eski dışişleri bakanlarından H. Kissinger, 2000'li yılların başında, "Bundan sonraki savaş, bizimle müslümanlar arasında değil, ama müslümanla müslüman arasında olacak" diyerek bu düşüncenin fikir altyapısını da oluşturmuştur. Nitekim, soğuk savaş dönemi bitince, emperyalist ülkeler İslam'a karşı açıkça bir savaş başlatmıştır. Doğrudan savaş döneminin bittiği günümüzde artık "Proxy", yani vekâlet ve asimetrik savaşları dönemi başlatılmıştır. Bunun için şunlar yapılmaktadır:

1. İslam'ı terörle özdeşleştirmek ve bunu gerçekleştirecek DEAŞ gibi dini terör örgütleri kurmak.
2. Ilımlı İslam projesi çerçevesinde İslamı pasifize etmek, sekülerleştirmek, müslümanları kendi iddia ve ideallerinden vazgeçirmek, kısaca bir "light veya hafif İslam" modeli ortaya koymak.
3. Yapay bir sünni-şii çatışması icat ederek bunları birbiriyle çatıştırmak.
4. Şimdilerde ise, İslam ülkelerinde bir istikrarsızlık ve kaos yaratarak bu ülkelerin ekonomik ve siyasi bakımdan gelişme ve güçlenmelerini engelleyerek kontrol altında tutmaktır.

Batılılar, Türkiye'de İslam'ın her alanda etkisizleştirilmesi ve İslami faaliyetlerin durdurulması veya engellenmesi için 28 Şubatta devletin askeri ve bürokratik kadrolarını kullandılar. Bazı ülkeler, şiddet eylemlerinde bulunan silahlı

terör örgütlerini silahlı mücadele veren bir özgürlük savaşçısı ilan ederken, diğer taraftan hiç bir silahlı eyleme bulaşmayan meşru bir sivil İslam örgütünü sırf siyasi amaçlarla yasadışı bir terörist örgüt ilan edip onunla savaşmaktadırlar.

Nitekim ABD'nin yeni seçilen başkanı Donald Trump, hiç bir silahlı eyleme karışmayan Mısır'daki Müslüman Kardeşler Örgütünü terörist örgüt ilan etmiştir. Keza, Mısırın darbeci askerleri de, mücadelelerine meşruluk kazandırmak için bugüne kadar hiçbir silahlı eyleme karışmamış olan Ihvan-ı Müslimin teşkilatını resmen terörist ilan edip onunla savaşmaktadır.

Türkiye'deki Terörün Sebepleri

"Terörün anası, maddi yoksulluk ise, babası da, manevi yoksulluktur". J. Bruyere".

Terör, bir sebep değil, bir sonuçtur. Dolayısıyla terörle mücadele edebilmek için önce terörün sonuçlarından çok, sebepleri üzerinde durulması gerekir. Bir hadisenin hangi sebepten meydana geldiği bilinmeden onun sonucu doğru analiz edilemez. Gerçeği bilebilmek, gerçeklerle yüzleşmek için önce doğru bilgilenmek, sebep sonuç ilişkisini iyi bilmek gerekir.

Terör ve terör örgütleri, "hüdainabit", yani kendiliğinden bitip yetişen bir kır çiçeği değildir. Mutlaka onları diken, yetiştiren ve besleyen sebepler vardır. En son 9 Aralık 2016 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen ve 48 vatandaşımızın ölümüne sebep olan terör saldırısı, Türkiye'ye verilmek istenen bir gözdağı, mesaj, ikaz ve örtülü bir operasyondur. Bu hain saldırının 10 temel hedefi vardır:

1. İktidarı PKK ile yenden masaya oturtmak,
2. Fırat Kalkanı Harekâtını durdurmak,
3. Rusya, Çin ve İran ile ilişkilerin dondurulmasını sağlamak,
4. Sığınmacılar konusunda Avrupa'nın isteklerini kabul etmek,
5. Karadeniz'de NATO daimi gücüne izin vermek,
6. Türkiye'nin Musul operasyonuna karışmasını engellemek,
7. Türkiye'yi Şanghay Altılısı adlı Asya Birliğine girmekten vazgeçirmek,
8. Dolar yerine yerel para birimleriyle ticareti engellemek,
9. Kıbrıs'ta Türkiye'yi taviz vermeye zorlamak,
10. FETÖ operasyonlarını engellemek ve durdurmak. Kısaca, Türkiye'ye diz çöktürmektir.

Yukarıda sayılan dış coğrafi sebeplerden başka Türkiye'nin kendi içinde terörü doğuran sebepler vardır. Bunları kısaca beş maddede toplamak mümkündür.

Bunlar, test, tost, trafik, televizyon, telefon terörüdür.

1. Test (Eğitim) Terörü

"İnsanlar suçlu değil, fakat verilen eğitim ve kararlar yanlıştır. (H. Buckle).

"Bizler, bilginin sürekli arttığı ama irfanın da sürekli azaldığı bir dünyada yaşıyoruz. İnsanı insan yapan bilgisi değil, irfanıdır". (Jean-Baudrillard).

"Siz eğer insanları yalnız akli yönden eğitir, ahlaki yönünü ihmal ederseniz, topluma en büyük kötülüğü yapmış ve onları toplumun başına bela etmiş olursunuz". (T. Roosevelt, ABD Eski Başkanı).

Terörün birinci sebebi ülkemizde uygulamakta olan test eğitim sistemidir. Okullarda klasik yazılı imtihanlar yerine kolaycı testler ile eğitimin özü ve ruhu kaybolmuş, çocuklarımızın beyinleri ve kafaları bozulmuş, çocuklar düşünemez ve muhakeme edemez, bir kompozisyon yazamaz hale getirilmiştir.

Eskilerin deyimi ile *kem alatla kemalat olmaz.* Yani kötü bir eğitimle mükemmel bir gençlik yetiştirilemez. İnsan, eğitimi kadardır.

Türkiye'de eğitim denince ilim, irfan sahibi insanlar yetiştiren kurumlar değil, testler, sınavlar, mezuniyet törenleri, diploma ve kep fırlatmaları gibi hep gösterişe yönelik şeyler akla gelmektedir. Oysa eğitim denen şey, genç nesillere istendik davranışlar kazandırma sürecidir. İstendik davranış ise, eline, beline ve diline hâkim olma anlamına gelen edeptir.

Eskiler bunun için, "*bilgi insanın cehaletini giderir ama eşeklik baki kalır*" derler.

Ülkemizde 12 Eylül 1980 darbesini yapan askerler, gençleri anarşiden, terörden ve siyasetten uzak tutabilmek için çözüm olarak "savaşma, seviş" politikası uyguladılar ve sinemalarda çokça seks içerikli porno filmler gösterildi.. Bu arada 12 Eylül 1980den sonra "Erkek" ve "Bravo" gibi porno içerikli dergileri çıkarıldı ve Hıncal Ağabey figüranı kullanıldı.

Türkiye'de uygulanmakta olan ruhsuz test eğitimi, insanları;

* cengaver değil, canavar yetiştiriyor,
* evliya değil, eşkıya yapıyor,
* töreli değil, terörist yetiştiriyor,
* barıştırmıyor, aksine boğuşturuyor,
* eğitmiyor, eritiyor,
* anarşi ve terörü azaltmayıp azdırıyor.

Amerika'da 1995 yılında Timothy McVeigh adında 19 yaşındaki bir genç, Oklahoma'daki Dünya Ticaret Merkezini bombalayarak 168 kişinin ölümüne ve 450 kişinin de yaralanmasına sebep olmuştur. Bu suçun faili olan McVeigh, mahkemede hâkimin kendisine yönelttiği "bu olayı niçin yaptın sorusuna"? "Sayın Hâkim, ben bir Amerikan vatandaşıyım. Bu olayı aldığım Amerikan eğitim ve kültürünün bir sonucu olarak yaptım. Dolayısıyla siz önce beni değil, ama bana verdiğiniz eğitim sisteminizi sorgulayın" cevabını vermiştir. Aslında terörist yok, ama teröre itilen gençler vardır. Bireycilik, bencillik ve çıkarcılığa dayanan Amerikan kültürü, insanın manasını değil, yalnız maddesini esas almaktadır.

Türk eğitim sisteminin temel sorunlarından biri, öğrenciye düşüncesini ifade etme imkânı vermeyen, yalnız hafıza bilgisine ve yeteneğe dayanan, beyinlerimizi ve düşünce yeteneğimizi bozan, adeta bir toto oynarcasına yapılan test türü imtihanlardır. Bu sistemde insanlar artık öğrenmek için değil, yalnız imtihanlara odaklanmış ve test çözmek için çalışıyorlar.

Yürürlükteki eğitim sistemi ile okullar adeta suçlu üreten birer kurum haline gelmiştir. Nitekim başta Abdullah Öcalan olmak üzere ülkemize karşı savaş açan silahlı teröristler bu ülkenin okullarından yetişmiştir. Dolayısıyla terörü önlemek için önce eğitim sistemini ıslah etmek gerekir.

2. Tost Terörü - (Gıda)

Sütten çıkan bütün kaşıklar aktır. Önemli olan içinden çıktığın sütü ak bırakmaktır (Mevlana).

Hz. Âdem ile Hz. Havva, cennetten yasak meyve yediklerinden dolayı kovulmuşlardır.

Bal arılarının yedikleri şeyler çok güzel ve temiz olduğu gibi, çıkardığı şeyler de temizdir ve insanlar için şifadır. Arılar gittikleri yerleri kirletmez ve tertemiz

bırakırlar. Dolayısıyla insanlardan güzel davranışlar bekliyorsak, önce onları güzel, temiz ve helal gıdalarla beslememiz gerekir.

Türkiye'de son dönemlerde çokça karşılaşılan gıda maddelerinin GDO'sunun bozulması, yiyeceklerdeki sağlığa zararlı, hileli, sahteve boyalı katkı maddeleri, bir gıda terörünün olduğunu açıkça gösteriyor."

Tost, fast-food veya "ayaküstü beslenme" türü yabancı yiyecekler, Türk toplumunun geleneksel yemek kültürüne ve beslenme şekline aykırı olup halkımızın midesini bozmuştur. Fast-food sistemi ile ayakta tüketilen besinler, A ve C vitamini ile kalsiyum yönünden yetersiz, posa içeriği de düşüktür. Bu besinler enerji ve bazı besin öğeleri yönünden yetersiz ve dengesiz olduğundan beslenme bozukluklarına ve uzun dönemde başta şişmanlık ve kolesterol gibi çeşitli sağlık sorunlarına yol açmaktadır.

Günümüzde gıda terörü, çok ciddi bir sorundur. Yediklerimizin %99'usağlığa zararlı katkı maddelerinden oluşmakta ve GDO da bozulmuştur. Kanser, tansiyon, şeker vs. hastalıklar çoğalmasının %90 nedeni, yediğimiz gıdaların bozukluğudur.

"Sağlıklı olmak istersen çok yeme, saygın olmak istersen çok deme".

3. Telefon Terörü

Cep telefonları, gençlerin elinde elektronik bir kelepçe olup onları adeta şaşkın ve sersem ediyor. Gençlerimiz birer "telefonkolik" oldular.

Her gün yeni bir modeli çıkan cep telefonları, insanlarımızın oyuncağı değil, insanlarımız adeta onların oyuncağı haline geldi.

Cep telefonları insanı sersem, televizyonlar da şaşkına çevirmektedir. İnsanın insanlığını bile unutturarak nakavt eden bu iki alet, bağımlılarının beyinlerini körleştirmekte, hatta basit bir toplama ve çıkarma işlemlerini bile yapamaz hale getirmektedir.

Akıllı cep telefonları telefon sahiplerinin aklını ve kalitesini artırmıyor, insanlarda bağımlılık yapıyor, hafızaları sıfırlıyor, beyinleri esir alıyor ve gelişmeyi önlüyor.

4. Televizyon ve Medya Terörü

"Medya, terörün oksijenidir." Adı duyulmaz, namı yürümezse, terör bir işe yaramaz. (M. Thatcher, İngiliz eski başbakanı).

"Tanrılar, kullarını kontrol etmek için yeni bir oyuncak icat ettiler ve adına da "Televizyon" dediler". (Arthur Clarke).

Çağımızın en büyük bilim filozofu kabul edilen liberal görüşlü ve özgürlük aşığı Karl Popper, televizyonun yasaklanmasını, çünkü demokrasinin ancak, televizyonun denetim altına alınmasından sonra mümkün olabileceğini söylüyor.

Günümüzün iki büyük azılı belası, uyutucusu ve uyuşturucusu, cep telefonları ve televizyonlardır. Bazı medya organları, zalimleri mazlum, mazlumları da zalim olarak gösteriyor. Televole kültürü, bir soysuzlaştırma ve telef etme kültürüdür. TV'ler her gün evinize şiddet pompalamaktadır. Teröristler medyayı çok ustalıkla kullanırken, medya da adeta toplumu formatlamakta, reyting uğruna terörün üzerine körükle gitmektedir. Seviyesiz ve kalitesiz televizyon programları, uygunsuz haberler, cinsellik ve şiddet içeren yayınlar çocukların gelişimini çok olumsuz etkilemekte, insanları olumsuz davranışlara sevkettirmekte, toplumu ve toplumun değer yargılarını zehirlemektedir.

İngiliz yazar Agatha Christie'nin2015 Türkiye'siyle ilgili olarak şunları söylemektedir: *"Türk insanının hiç boş zamanı yok. Çünkü ya dizi veya yarışma izliyor, ya da telefonla konuşuyor. Türkiye, dünyanın en uzun dizi ve yarışmalarının izlendiği, internette en fazla gezinen ve cep telefonuyla en fazla konuşan ülkeler sıralamasında da ilk üçte yer alan bir ülkedir".*

Televizyonlar canlı bir bombadır. Asıl terörist, evinizin orta yerindeki televizyondur. Terörün eyleminden çok televizyon ve basın organlarında yarattığı sosyal etki ve ürküntü önemlidir. Çünkü izlediğimiz korkunç şeyler bizim üzerimizde zamanla derin izler bırakır. İnsanlar her akşam televizyonların reklamların esiri, dizilerin mahkûmu oluyor, kitap okumuyor, ailesi ve komşuları ile sohbeti unutuyor, böylece kendi özgürlüklerini kaybediyor kısaca televizyonkolik oluyor. Bilgi çağı ifadesi giderek bilgi kirlenmesine, bilgilerin kararmasına sebep olmakta ve dolayısıyla bu alan patlamaya hazır "mayınlı bölge"ye dönüştürmüştür. Bilgi çağında televizyon, bilgisayar ve internet, hayatımızın adeta ayrılmaz bir parçası haline gelen aletlerdir. Ne var ki, bu aletler ölçüsüz bir şekilde kullanıldığı zaman nimet külfete ve afete dönüşebilmektedir.

Ancak, bir takım olumsuzluklarına rağmen bu iki teknik iletişim aracının yüzde yüz zararlı olduğunu söyleyip karşı çıkmak, kullanmamak ve faydalanmamak son derece yanlıştır. Bu aletler, elbette alınıp kullanılacak ve faydalanılacak ama asla onun esiri bağımlısı olunmayacaktır. Çünkü bunlara aşırı bağımlılık insana zarar vereceği gibi, yanlış kullanımı da insanı rezil edebilir.

5. Trafik Terörü

Trafik terörü, can, mal ve yol güvenliğimizi alt üst ediyor. "Trafikte yolların kralı olmaz, kuralı olur". Türkiye'nin bir de trafik terörü var. Trafik kazalarının diğer terörden bir farkı yok. Her yıl binlerce insanın canına mal oluyor, trilyonlarca liralık da maddi kayba neden oluyor. Trafik terörü esasında diğer terörlerin kaçınılmaz bir sonucudur. Kural tanımayan trafik canavarları yollarda lüks arabalarla aşırı hız yaparak ve makas atarak halka terör estiriyor.

Bizim toplumsal kültürümüz, ata ve eşeğe binen, inek ve koyun güden insandan otomobil, otobüs ve kamyon gibi makineli araçları süren kültürlü insan moduna henüz geçemedi. Sürücüler, eğer direksiyon başına geçtiği zaman kendini *'yolların hâkimi'* görüp, *'güç sarhoşluğu'* yaşarsa, işte böyle ağır kazalar kaçınılmaz olur, (Erdal Atabek, Trafik, Cumhuriyet, 20.7.15)

Araştırmalar, trafik kazalarının yaklaşık % 90'ının sebebinin yolların darlık ve yetersizliğinden değil, sürücülerin anlayışsız, hoşgörüsüz ve yetersizliğinden meydana geldiğini göstermektedir. Sürücü kalitesi bozuksa, yolların genişliği bir şey ifade etmez. Sürücüler, direksiyon başına geçtiği zaman kendini *'yolların hâkimi'* görüp, *'güç sarhoşluğu'* yaşarsa, ağır trafik kazaları kaçınılmaz olur, yollar ölüler ve yaralılarla dolar.

Ülkemizde son 10 yılda meydana gelen trafik kazalarında toplam 42 bin 447 kişi ölmüş, 2 milyon 26 bin 986 kişi de yaralanmıştır. Terör kurbanlarının 35 katı insan, trafik kazalarında hayatını kaybediyor!

6. PKK Terörü

PKK, ülkemizi bölmeyi, milli birlik ve beraberliğimizi parçalamayı amaçlayan en tehlikeli ayrılıkçı terör örgütüdür.

Türkiye'de en tehlikeli terör örgütleri PKK ve İŞİD, "kiralık ordular" tarafından kullanılan bir paravandır.27 Kasım 1978'de Diyarbakır'ın Lice ilçesi Fis köyünde kurulan Kürtçe açılımı, Kürdistan İşçi Partisi demek olan PKK'nın amacı, Güneydoğu Anadolu Bölgesini, Türkiye topraklarından ayırıp, "Kürdistan" adı altında ayrıkçı bir devlet, daha sonra da, Suriye, Irak ve İran'dan toprak alarak, Büyük Kürdistan'ı" kurmaktır.

PKK aslında bir isyan hareketidir. PKK demek, Bölge halkına göre, Kürt halkı demek değildir. Avrupa ülkeleri eli kanlı PKK'yı silahlı bir terör örgütü kabul etmemektedir.

Türkiye'deki terör örgütleri listesinde PKK ile birlikte halen 15 terör örgütü, onu destekleyen 28 ülke, teröristler arasında 150 değişik ülkeden örgüt elemanı vardır. Dolayısıyla Türkiye Güneydoğuda yalnız silahlı ve bölücü PKK terör örgütü ile değil, onun destekçileri olan 28 ülke ile savaşmaktadır.

PKK ile mücadele sırasında bir taraftan can, bir taraftan da mali kayıplar veriyoruz. Nitekim 22 Temmuz 2016'dan bu yana 4 binden fazla terörist etkisiz hale getirilirken, 377 şehit verdik. 30 yıllık terörün Türkiye ekonomisine toplam maliyeti resmi açıklamaya göre 1,2 trilyon ABD doları; diğer bir deyişle, yıllık maliyeti 40 milyar ABD doları yapıyor. Bu da son yıllarda verdiğimiz yıllık cari açık tutarına denk gelen bir meblağdır."

Türk siyasi eliti, dün olduğu gibi bugün de PKK ile ilgili gerçek bir mücadele stratejisi ve sağlıklı bir çözüm oluşturmamıştır. Oysa Kürt sorununun çözümü de şiddette değil, akılcı siyasette ve ilmi diplomasidedir.

Terörle Mücadele

Terörle mücadele, yalnız silahla yapılan teknik bir mücadele değil, bununla birlikte ekonomik, sosyal ve siyasi yönleri olan çok yönlü bilimsel bir mücadeledir. Bu nedenle terörle mücadelede bilimin bütün verilerinden yararlanılması gerekir. Terörle ve teröristlerle mücadelede birçok yöntem ve teknikler uygulanmış, yer yer başarılar sağlanmışsa da, dünyada hiç bir ülkede tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Terör kanlı bir eylem çeşidi olarak yine hemen bütün siyasi rejimlerde halen varlığını artırarak sürdürmektedir.

Terörle mücadelenin temel ilkesi, teröristi zararsız, teşkilatını da etkisiz hale getirmektir. Terörle mücadele devletin, teröristle mücadele de güvenlik güçlerinin görevidir. Terörle mücadele, maddi ve manevi olmak üzere iki türlü olur. Terörle maddi mücadeleyi devletin güvenlik güçleri yapar. Burada terörle mücadelenin manevi yönü üzerinde durulacaktır.

"21. yüzyıl ya dindar olacak, ya da (var) olmayacaktır" (André Malraux).

"Bu yüzyıl, daha şimdiden dinsiz insanların yollarını kaybedebileceklerini gösteriyor" (Amin Maalouf, s.141).

"Bir milleti yok etmenin en kestirme yolu, o toplumun inanç ve kültürel değerlerini yok etmektir" (C. Meriç).

"Bugün Arap âleminin en çok eleştirilen yönü, manevi değer ve bilinç eksikliği; Batının en çok eleştirilen yönü ise, manevi bilincini bir egemenlik aracına dönüştürme eğilimidir. Batı, manevi inandırıcılığını giderek kaybediyor. Ona karşı olanlar da bu inançtan tamamen yoksun durumda" (A. Maalouf).

"Yeni yüzyıla pusulasız bir halde girdik. Daha ilk yıllardan itibaren dünyanın çivisinin hepten çıktığını ve şirazesinin koptuğunu gösteren kaygı verici olaylar meydana geliyor. Üstelik entelektüel dünyanın, finansman dünyasının, iklim,

jeopolitik ve etik gibi birçok alanlarda dünyanın çivisi çıkmış durumdadır" (Maalouf, s. 11).

Dinin ve maneviyatın yokluğunun toplumda nelere mal olduğunu ve nasıl görüldüğünü Sovyet toplumu örneği açık biçimde kanıtladı.

Terörle Mücadelede Kültürel Değerler

"*Değerler, bir ülkenin yönetilmesini sağlayan duygusal kurallardır. Eğer, değerler olmazsa, ülkeler, toplumlar ve bireyler cehennemlik olabilir".* (James Buchanan).

"Kimliğim, üzerinde adım, soyadım, doğum yeri ve tarihi, resmim, parmak izim ve bir takım fiziksel özellikler bulunan nüfus cüzdanı bilgileri değil, beni başka hiç kimseye benzemez yapan kültürel değerlerimdir." (Amin Malouf).

Terörün temel sebebi, " inanç ve değerler buhranı"dır. He kültür ve medeniyetin kendini oluşturan temel değerleri vardır. Toplumlara yüzyıllarca hayat ve yön veren, aynı zamanda saygınlık ve değer katan bu değerleri hiçe saymak veya inkâr etmek, bir bakıma insanlığı ve tarihini inkâr etmektir. Terör denen şey, evrimci ve gelişmeci değil, ihtilalci ve devrimci geçişlerin bir ürünüdür.

Temel değerleri etki gücünü kaybeden toplumlar da kısa zamanda sosyal çöküş ve kriz sürecine girer. Böylece Toplumda anarşi ve terör gibi istenmeyen nahoş olaylar da artık kaçınılmaz hale gelir. Bu nedenle teröre mani olmak için gençlere birer pusula teşkil eden bu değerlerin öğretilmesi gerekir.

Bilindiği gibi değerler, ailemizi, insanımızı ve milletimizi değerli ve üstün kılan erdemler, hasletler ve özelliklerdir. Değerlerin tanımlanmaya değil, tanınmaya ihtiyacı vardır. Bir şeyi değerli yapan onun fiyatı değil, tartışmasız kabul edilmesidir. Toplumda neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi, neyin kötü olduğunu tespit etmeye yarayan Manevi ve kültürel değerler, toplumun görülmeyen zabıtalarıdır.

İnsanları insanlık dairesinde tutup teröre bulaşmaktan alıkoyan şey, polis korkusu ve cezaların ağırlığı değil, inanç ve adalete hesap verme sorumluluğu, kısaca ahlaki ve manevi değerlerin ağırlığıdır. Gençler, manevi ve kültürel değerlerden yoksun kaldığı zaman teröre alet ve teröristlerin oyuncağı olmaktadır.

Gençleri anarşi ve terörden uzak tutabilecek değerler şunlardır:

1. Dini ve manevi değerler: Haram ve helal telakkisiyle açıklanan emir ve yasaklardır. Din, helal ve haramlardan ibarettir. Ülkede birlik, bütünlük ve huzur sağlayan güçlü manevi unsur, dindir.

2. Ahlaki (etik) değerler: İyi-kötü, hayır ve şer telakkisiyle açıklanan değerlerdir. Ahlak, kişinin sözleri ile davranışları arasındaki tutarlılık ve samimiyet derecesi, bir başka deyişle, ahlak, kendine yapılmasını istemediğin bir şeyin başkalarına da yapılmamasını istemektir. "Ahlâki değerlerin yüksek olduğu ülkelerde suç oranları daha düşüktür."(Corci Zeydani).

3. Hukuki değerler: Haklı- haksız, meşru ve gayrimeşru, adil ve adil olmak gibi değerlerdir. Hukuk, kısa bir tanımla, ahlakın müeyyideleşmiş şeklidir. İnsan davranışları hukuk kurallarına aykırı olursa, "hata"; örf ve adet kurallarına aykırı olursa, "ayıp" veya "terbiyesizlik"; inanç kurallarına aykırı olursa, "haram ve günah" olarak değerlendirilir.

4. Estetik (bedii) sanat değerler: Güzel- çirkin, sanat ve kültür anlayışına ilişkin değerlerdir. Terörün dostu savaş, düşmanı ise, sanat ve ahlaktır. Güzel, güzelleştirir, çirkin de çirkinleştirir.

5. Edebi değerler: Eline, beline ve diline hâkim olmaya ilişkin değerlerdir. Eğitimin amacı, insanlara öncelikle edep ve adap kazandırmaktır. İnsanları suç işlemekten alıkoyan unsur, ceza kanunlarının vereceği ağır maddi cezalar değil, ailelerin sevgisi, ilgisi, kültürel ve manevi değerlerin ağırlığıdır.

Terörü önleyecek olan yol, silahlardan ve çatışmalardan değil, kitaplardan, okullardan, iletişim ve eğitimden geçer. Unutmayalım ki, iletişimin olmadığı yerde itişme, terör, kavga ve çatışma vardır. Terörün çözümü, iman ve onu yok etmeye olan inançtır. İmanın dini manası inanmak, ahlaki manası ise, güvenmektir. İnanmak, kalbin, güvenmek ise, eylemin kalbidir. İmanı olanın imkânı ve güveni de vardır.

2. Terörle mücadelenin maddi yönü:

Terörle maddi yönden mücadele etmek devletin görevi olup, şunları yapması gerekir: Örgütün maddi gücünü yok etmek, para ve lojistik kaynaklarını kesip kurutmak.

Örgüte yeni eleman alımını ve katılımlarını önlemek,

Medyanın terör örgütlerinin propaganda yapmasına müsaade etmemek,

Bölge halkının terör örgütünün kepenk kapatma ayaklanma çağrılarına destek ve karşılık vermesine izin vermemek,

Devletin sivil toplum kuruluşlarının terörle mücadele konusunda yapacakları çalışma ve çabalara destek vermesi,

Akademisyenler ve bilim adamları teröre karşı ortak bilimsel çalışmalar yapmalı, bildiriler yayınlamalı,

Ortak kültürel değerleri harekete geçirmek. Toplumun çimentosu olan bu değerleri değersizleştirmeye ve yok saymaya çalışanlara asla izin vermemek gerekir.

Terörü önlemede polisin tek başına değil, toplumun desteğini alarak teröre karşı hep birlikte direnmesi gerekir.

Terörün önlenmesi hususunda saptırılan konulardan biri de ETA ve İRA örnekleridir. İspanya ve İngiltere yıllarca terör belasıyla uğraşmış ülkelerdir.

ETA örgütünü İspanya'ya karşı yıllarca destekleyen Fransa idi. İspanyollar, AB nezdinde Fransa'nın bu ayıbını söyleyerek desteklerini terör örgütünden çekmelerini istediler. Sonuç bir dizi girişimden sonra Fransa, ETA'dan desteğini çekti. Bu arada Madrid bombalamalarından sonra yüz binlerce insanın ETA'yı protesto ettiği gösteri de unutulmamalı. Demek ki ETA'yı silahsız masaya oturtan; dış desteğini yitirmesi ve büyük toplumsal tepkiyle tecrit edilmesidir.

İRA'ya gelince… İRA'nın en büyük dış destekçisi ABD'deki Katolik kiliseleriydi. Kiliseler, destek vermekten vazgeçince eylemler azaldı ve İngiltere masaya oturarak sorunu çözdü.

"Mesele, kuyunun derinliği değil, ipin kısalığıdır" (Konfüçyüs).

Abdülhamid ve Kürtler

Güneri Cıvaoğlu

Türkiye'nin iki duyarlı fayını hareketlendirme oyunlarına dikkat…

1- Zaten 10 yıllardır PKK üzerinden sürdürülen "Türk-Kürt" ırkçı tezgâhlar.

2- Mezhep kışkırtmaları... Son haftalarda özellikle sosyal medya üzerinden Sünni ve Alevi vatandaşlarımızı karşı karşıya getirmek tahrikleri tırmanışta. Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş da bu tehlikeli oyunlara dikkat çekmiş bulunuyor.

İkincisi çok "yakın" bir tehdit değil henüz.

Çok şükür... Birinci yara ise 10 yıllardır kanıyor. Son 200 yılın "Kürt sorununun asgariye indiği" süreçlere baktım. Sultan Abdülhamid döneminde Osmanlı Kürtleriyle en uzun iç barışın yaşandığını gördüm. Abdülhamid'e "güzelleme" diye kimse yanlış yorumlar yapmasın. Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'e ve devrimlerine yürekten bağlı olduğumun kanıtı yarım yüzyılı aşkın gazetecilik yıllarımdır. Abdülhamid dönemiyle ilgili bu tespitim tamamen objektif gözde "tarihin veri değerlendirmesidir." Abdülhamid'in "Kürt" siyasetini özetle yansıtayım. Abdülhamid "Kürt sorunu" olarak adeta bir enkaz devralmıştı tahta çıktığında. İmparatorluk "bölünme tehlikesiyle" karşı karşıyaydı. "Kürt halkını yanında tutabilmek" çok önemliydi. Tıpkı Yavuz Sultan Selim gibi Kürtlerle ilişki kurmaya öncelik verdi. Siyasi analizleri isabetli tespitlere dayandıran Abdülhamid, bölgeyi kaşıyan dış güçlerden önce hamle yapmaya karar verdi. Bölgede etkin "Kürt sa'dat (seyitler)" ve "Meşayih (şeyhler)" ile irtibata geçti. Beyliklerin kaldırılmasından sonra ortaya çıkan otorite boşluğunu bu şeyhler ve seyitlerle doldurdu. Devletin "Kürtlerle ittifakını" 1514'te olduğu gibi güvenlik ihtiyacını karşılamak için Kürt aşiretlerine "Hamidiye Alaylarını" kurdurdu. "Askere gitmeyen Kürtler" bu alaylarda yer alarak savaş güçleri oluşturuyordu. Savaş sonrası bölgede başlayan "Ermeni komitacılığına" karşı bu Kürt aşiretlerinin alayları mücadele etti. Ayrıca... Eşkiyalık yapan bazı aşiretleri de böylece "Hamidiye Alayları" projesine kattı. Sistemin içine aldı. Sonuçta... Aşiretlerin devlete karşı ittifak kurmalarını önlemiş oldu. İran-Rus sınırındaki "Hamidiye Alayları" devletin nizami ordusunun yükünü de azaltmıştı. Bu alayların İran içindeki akraba aşiretleri de hareketlendirildi. İran kendi iç sorunlarıyla meşgul olmaya itildi. "Aşiret alayları" tıpkı "Türkmen Ertuğrul, Arnavut ve Arap Zuhaf Alayları" gibi "ihtiyat kuvveti" olarak kullanıma hazır tutuldu. Sadece askeri boyut değil. Abdülhamid "sosyal" boyutta da Kürt sorununa sıcak yaklaştı. Şöyle ki: Şehirli Kürt tüccar, eşraf ve ayan ile aşiret büyüklerine "şehir meclislerinde" görev ve temsil olanağı verildi. Aşiret çocuklarına bütün askeri okulların kapıları açıldı. Doğu'da "modern okullar" açılmasını sağladı. Maarif (eğitim) meclisleri oluşturdu. Okullar hizmete girdi. Kürt amir ve bürokratları devlet kadrolarında, özellikle mülkiye ve harbiye de gayrimüslim personel yerine istihdam edildi. Elbette çoğunluğu "Sünni" olan Kürtleri yanında tutabilmek amacıyla "ittihat-ı İslam" politikasını da ustalıkla uyguladı. Harbiye'yi bitiren Kürt gençlere Sultan hizmetinde "fahri yaverlik" unvanı verildi. Alevi Kürtlerle de iyi ilişkiler kurdu. Koçkırili ve Çarekanlı Mustafa ağalara "paşalık rütbesi vererek" onurlandırdı. Askeri idadiye "Dersimli çocuklar" da kabul edildi (Birinci Dünya Savaşı'nda Dersim'de 3 "İhtiyat Süvari Alayı" kurulmuştu). Tarihten dersler çıkarmak, ilham almak önemlidir. Ayrıntılı bilgi için bu yazıda da faydalandığım Mahmut Akyürekli'nin "KÜRTLERLE TÜRKLER- Bin Yıllık Geçmişin Kısa Tarihi" kitabını öneririm.

Güvenlik Hizmetlerinin Geleceği

Güvenlik uzmanlarının araştırmalarına göre, hayatımızı ve güvenliğin geleceğini şekillendirecek olan trendler veya eğilimler şöyle sıralanmaktadır:

* İlmin ve teknolojinin ilerleyişi ile insanlığın ilerleyişi ve güvenliği ile ters orantılıdır. İlim ve teknolojinin ilerleyişi, her zaman insanlığın lehine ve güvenliğine değil, zaman aleyhine olabilmektedir.

*Güvenlik uzmanlarına göre, bazı devletlerin ve terörist grupların, biyolojik ve kimyasal kitle imha silahlarıyla saldırılar düzenleme olasılığı her geçen gün artıyor. Eğer böyle bir korkunç saldırı gerçekleşirse, insanlığın yüzde 20 kadarının yok olabileceği söyleniyor.

*Uluslararası strateji uzmanları, Soğuk Savaş'ın bitimiyle azalan nükleer savaş olasılığının bugün halen sürdüğünü, eğer dünyada böylesine bir Nükleer savaş gerçekleşirse insanlığın yüzde 80'inin yok olabileceğini belirtiyor.

*Küresel çaptaki çok uluslu şirketler ve güçlü ekonomiler giderek hızla genişlerken, milli pazarlar, mahalli ve yerli sanayiler, küçük esnaf onlarla rekabet edemeyip kapanacaktır. Serbest piyasanın bir unsuru olan demokrasi, teoride fikir olarak zafer kazanmıştır ama serbest rekabetin yerini "tekelciler ve piyasa diktatörlüğü" almıştır.

*Gelişen ülkelerin ekonomilerinde daralmalar, krizler, küçülmeler ve darboğazlar giderek artacaktır.

*Teknoloji bizi *telehumanic* bir çağa taşıyacak, yani insanlar gelişen teknoloji sayesinde uzaktan yönetilip denetlenebilecek.

*Yeni teknolojiler gelişip üretime geçtikçe otomasyon başlayacak ve nitelikli işçiler işlerini kaybedecekler, yeni iş arayanlar da iş bulmada zorlanacak.

*Küreselleşen dünyada teknolojinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi, ülkeler arasındaki fiziki ve siyasi sınırlarının kalkması, yaşam standartlarının gün geçtikçe artması, toplumda güvenlik ihtiyacını da katlanarak artırmaktadır. Bu bağlamda kamu güvenliğini tamamlayıcı mahiyette görev yapan özel güvenlik şirketleri önemli rol oynayacaklardır. Nitekim ülkemiz bugün, eğitim kurumu, alarm merkezi ve özel güvenlik şirketi olarak hizmet veren toplam 2 bin 191 şirket ve buralarda çalışan yaklaşık 303 bin personel vardır. Türkiye özel güvenlik istihdamı açısından Avrupa'da ikinci sırada yer almaktadır.

*Uyuşturucu bağımlılığı, gençlerimizi uyuşturucu bataklığına sürükleyen, geleceklerini karartan uyuşturucu madde bağımlılığı, geleceğimizi tehdit eden, mücadele edilmesi gereken çok ciddi bir terör olayıdır.

* Dünyada aşırı dinci ve radikal unsurların sayıları giderek artacak ve bunlar geleceğimizi daha olumsuz etkiler hale gelecektir.

* Biyoteknoloji ya da "Bi-Tech" olgusu, son yıllarda biyolojide bir devrim olarak nitelendirilmekte ve endüstrideki yüksek teknoloji kullanımı ya da High-Technology'i simgeleyen "Hi-Tech"e eşdeğer kabul edilmektedir. *Biyoteknoloji* çok kuvvetli bir güç ve silah olacaktır.

*Yüksek fiyat artışları sonucu hayat pahalığı artacak, geçim sıkıntıları başlayacak ve bunun sonunda sosyal patlamalar yaşanacak.

* Ekonomik amaçlarla gerçekleştirilen ve yasa dışı eylemleri kapsayan ekonomik nitelikli suçlar ve özellikle bilgisayar üzerinden işlenen siber ve mali suçlar büyük artış gösterecek.

*Ülkelerin geleceğini güvenlik ve istihbarat teşkilatları belirleyecek, önemli konularda son sözü de güvenlik kuruluşları söyleyecek. Nitekim ABD'deki son

başkanlık seçimlerinin gidişatını son anda FBI, Cumhuriyetçi Parti lehine değiştirmiştir.

*Ülke çapında güvenlik tedbirleri abartılı bir şekilde çok artırılacak ve sıklaştırılacak, kamu binalarının önlerine bariyerler konacak, ziyaretçiler birkaç aramadan geçtikten sonra kuruma girebilecek.

*Gösteriler, miting ve yürüyüşler kısıtlanacak ve çok sıkı denetlenecek.

*Güvenlik- özgürlük dengesi, güvenlik lehine bozulacak, eskinin güven devletinin yerini, güvenlik devleti, polis devleti alacak.

*Terörizm, bütün dünyada halkın en çok konuştuğu ve tedirgin olduğu bir konu olacak, her an dehşet verici bir terör hadisesi meydana gelebilecek.

*Yazılı ve görsel basın organlarının manşetlerinde ilk haberler daha çok güvenlik konuları ile ilgili olacak.

*Göç olayları çok artacak ve mülteci sorunları, çok önemli bir sorun durumuna gelecek. Göçler bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslararası çatışma ve tartışmalara yol açacak. Göçe neden olan doğal, ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal sorunlar bireyleri ve toplumu olumsuz yönde etkileyecek. Bunlara bağlı toplumsal tepkiler, saldırgan davranışlar ve şiddet eylemlerinin toplumsal ortama yansıyacak.

* Üniversiteler ders programlarında güvenlik eğitimine daha fazla yer verecek, güvenlik sorunlarının çözümü konusunda daha fazla bilimsel araştırmalar ve yayınlar yapacak.

*21. yüzyılda kamu sektörü, sözleşmelerle daha çok güvenlik hizmeti satın alacak, kamu sektörü ile özel sektör arasında artan bir işbirliği olacaktır.

Bu yukarıda sayılan maddeler yanında güvenlik harcamaları, güvenlik personelinin sayısı ve güvenlik cihazlarının sayı ve maliyeti artacak, mevcut güvenlik firmaları daha güçlenecek ve yeni özel güvenlik firmaları güvenlik sektörüne girecektir.

Bütün bunlar, dünyanın güvensiz, yaşamanın maliyetinin daha ağır ve özgürlüklerin kısıtlandığı güvenlik ağırlıklı bir geleceğe doğru hızla gideceğini göstermektedir. Kısaca hayat daha pahalı ve zor hale gelecektir.

*Güvenlik konuları ve güvenlik çalışanlarının geleceği çok parlak olacak, ama ne var ki, güvenliğin geleceği karanlıktır.

Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere diğer gelişmiş ülkeler, mali kaynaklarının büyük kısmını terörist örgütlere karşı savaş için ayırmak zorunda kalacaktır. Amerika'da halen güvenlik alanında yayın yapan 24 gazete, dergi ve bülten, 38 tane güvenlik web sitesi bulunmaktadır.

Güvenlik alanında uzmanlaşma devam edecek, güvenlik görevlilerinin sayısı giderek artacak, güvenliğin artırılmasına ve mal kayıplarının önlenmesine daha çok para harcanacaktır.

Güvenlik, 2. Dünya savaşından beri ilk defa kendisini işletme alanında ve ticarete atılmış buldu. Bundan böyle güvenlik malzemeleri ve teknolojileri üreten işletmelerin işleri çok parlak olacaktır. Bu arada ceza adaleti sisteminin yetersizlikleri ve sınırları, özel sektörün güvenlik alanında faaliyet göstermesine yol açtığından özel güvenlik şirketlerinin sayısı ve etkinliği artacaktır.

*Güvenlik hizmetlerini yürütenlerin geleceği açık ve parlaktır. Çünkü gelecekte daha fazla eğitim ve öğretim, güvenlik mesleğinin düzenli bir parçası olacak, bu mesleğin profesyonel *gelişmesi daha da artacak ve büyüyecektir.*

*Güvenliğin geleneksel uygulama ve politikalarının dışında oluşan şüpheli paketler, biyolojik maddeler kullanılarak yapılan biyolojik silahlar (bioterroism), geçiş ve giriş noktalarına yerleştirilen patlayıcıların denetimi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Gelecek, insanlar açısından daha az güvenli ama daha çok güvenlikli olacak, bir başka deyişle, başta havaalanları olmak üzere ülkelerin bütün giriş ve çıkışlarında güvenlik kontrolleri giderek artırılacak, yolcular rahatsız edici hatta onur kırıcı güvenlik cihazlarından geçirilecektir.

*Küresel güvenlik, küresel vicdanının harekete geçmesini gerektiriyor. Bunun için dünyada din, dil, ırk, bölge ayrımı yapmadan herkese insan olarak adil ve aynı şekilde davranmayı gerektiriyor.

*Siber saldırılar ve savaşlar artacak. *Siber savaş*, bir devletin, başka bir devletin bilgisayar sistemlerine veya ağlarına hasar ve zarar vermek veya kesinti yaratmak üzere gerçekleştirilen sızma faaliyetleridir**.** Siber savaşta "Rusya birkaç sene evvel hacker bütçesi olarak 500 milyon dolar ayırmıştı. Amerika, Güney Kore, Çin, İran bu konuda en güçlü olan ve en çok bütçeyi ayıran ülkelerdir".

KAYNAKÇA

Akyol, Taha, Politikada Şiddet, Truva Yayınları, İstanbul, 2005.

Atabek, Erdal, Trafik, Cumhuriyet, (Erdal Atabek, Trafik, Cumhuriyet, 20.7.2015)

Bal, İhsan, Terörizm, USAK Yayını, Ankara, 2006.

Bardakçı, Murat, "Ayıbın böylesi: PKK, İslâm Ansiklopedisi'ne göre terörist değil, siyasî örgütmüş"! HaberTürk, Aralık 2016 Pazartesi

Kara, Mustafa, Gençlerle Gönül Gönüle, TDV yayını, Ankara, 2014, s. 82).

Maalouf, Amin, Çivisi Çıkmış Dünya: Uygarlıklar Tükendiğinde, 5. Baskı, YKY, İstanbul, 2009.

Soyvural, Muhittin, Terörizmin Anatomisi, 2. baskı, Lazer Ofset Matbaası, Ankara, 1997.

Yalçın, Soner, Gök kubbe altında sır yok, Sözcü Gazetesi, 17 Kasım 2015.

İSLAMOFOBİ: ESKİ VE YENİ SINIRLAR

Necdet SUBAŞI*

ÖZET

Bu bildirimde İslamofobi kavramı çerçevesinde başta Batıda Müslüman göçmenlerin yaşadığı sıkıntılar olmak üzere hemen her alanda doğrudan İslam düşmanlığı olmak üzere yaşanan fiili gerçekliğin dini ve sosyo-kültürel kaynaklarına vurgu yapılmaktadır. Haçlı Seferleri, Fetihler ve diğer kültürel karşılaşma ve saflaşmalarla kendi içinde anlamlı bir tarihsel temel bulma çabası içinde olan İslamofobik müktesebat bugün pek çok Müslüman için ayrımcılık, din karşıtlığı ve dışlanma gibi tavırlarla kendisini var eden yeni bir kamplaşmaya fırsat tanımaktadır.

11 Eylül saldırıları üzerinden ilerleyen ve akademik/entelektüel katkıları kendi lehine bir dil olarak kullanmaya eğilimli olarak İslamofobik tahayyül günümüz Müslümanları için her şeyden önce kasvetli ve karamsar bir dünya algısı yaratmaktadır.

Tebliğimde söz konusu gerilimler nitelikleri ve sarktığı alan ve bağlamlar temelinde tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Müslüman, İslam Düşmanlığı

ISLAMOPHOBIA: OLD AND NEW BORDERS

ABSTRACT

In this context, the emphasis is placed on the religious and socio-cultural resources of the Muslim immigrants in the West, the hostility to Islam directly and the situation of living in the framework of the concept of Islamophobia. The Islamophobic acquis, which is struggling to find a meaningful historical basis in itself through the Crusades, Fetihs and other cultural encounters and refinements, today provides a new opportunity for many Muslims to establish themselves with attitudes such as discrimination, anti-religion and exclusion.

Islamophobic imagination, as it progresses through the September 11 attacks and tends to use academic / intellectual contributions as a language for its own sake, is above all a gloomy and pessimistic perception for today's Muslims.

In my paper, the subject tensions are discussed on the basis of characteristics and contexts.

Key Words: Islamophobia, Muslim, Islamic Enmity

Tarihsel Arkaplan: İslam ve Korku

Dünyanın üç büyük dini arasında yer alan İslam, bugün kendini açıklamaya zorlanıyor. Tarih boyunca bir barış ve esenlik dini olarak kendini tescil ettirmeyi başarmış olan İslam, günümüzde uluslararası bir endüstriyel çabanın neticesinde bir korku nesnesi olarak ele alınıyor (Lean, 2015).

Kalıp tasarımcılar, şablon belirleyiciler, klişe üretenler İslam'ı gözden düşürmek, hem müntesipleri hem de genel kamuoyu nezdinde onu bir fobi olarak

* Dr., Başbakan Başdanışmanı.

damgalamak için olmadık yollar deniyor, akla gelmedik plan ve stratejiler içinde onu mahkûm etmeye çalışıyorlar.

Geçmişte İslam'ın temel mesajları üzerinde birtakım projeksiyonlar geliştirerek onu zamanın dışında bir din olarak lanse etmeye çalışanlar, bugün doğrudan müminleri, Müslüman toplumları hedef alarak dünya ölçeğinde onu zayıf düşürmeye, iddialarını karartmaya ve polemik düzeyde ilerleyen sataşmalarla bir şekilde onu saf dışı bırakmaya çalışıyorlar.

İslamofobi, sadece Müslümanların değil hak bilir ve adil pek çok kişinin de uygun bulmadığı bir kavram. İslam'ı bir korku üreteci olarak lanse ediyor ve Müslümanlara atfedilen birtakım eylemlerden hareketle onu fobik bir unsur olarak takdim ediyor. İddialara bakılırsa, özellikle 11 Eylül'den itibaren gerçekleşen olayların çoğunda birer fail olarak ortaya çıkan Müslümanlar, İslam'ın artık korkulması gereken bir dinî fenomen olarak tanınmasına sebebiyet vermişlerdir. Öte yandan İslamofobi kavramını özensiz bir şekilde kullananların çoğu da zaten çoktan yakıştırdıkları bir korkuyu Müslümanlara mal etmekte daha pratik çalışıyorlar.

İslamofobi kavramının sorunlu olduğunda şüphe yok (Barın, 2016). Çağrışım zemini daha en başta İslam'ı bir korku nesnesi olarak yansıtma konusunda esastan bir yönlendirme havası taşıyor. Bununla birlikte kavrama farklı açılardan bakmak mümkün. Müslümanlara atfedilerek ilerletilmeye çalışılan bir korku olmakla birlikte yine aynı şekilde İslam dünyasından geldiği var sayılan/fark edilen bir tepkiselliği değerlendirme sadedinde bu sürecin ortaya koyduğu telaş, panik ve korku da aynı kavramsal çerçeve içinde kendine bir karşılık buluyor.

Kavram değişik vesilelerle kullanılmış, ancak bugün bilinen karşılıkları içinde devreye sokulması 11 Eylül olaylarına denk geliyor. 11 Eylül 2001'de gerçekleşen terör saldırılarında hedef alınan Amerikan varlığıyla birlikte kavram İslam'ı ve Müslümanları itham eden bir uyanıklık içinde kullanılmaya başlandı. İslamofobiden topyekûn Müslümanları hedef alan bir kullanım olarak yararlananlar olduğu gibi onu yaşanan fiilî durumun ortaya çıkardığı korkuları ifade etmek üzere kullananlar da oldu. Bugün artık kavram her durumda İslam'la ilişkilendirilen bir korkuyu yansıtmakta, Müslümanlardan gelen ya da gelmesi muhtemel saldırılar etrafında oluşan endişe ve korkuları yansıtıcı bir dilde kullanılmaktadır. Kavramın içerik çözümlemesi yapıldığında aslında yapılmak istenen gayet açıktır: İslam hakkında öteden beri var olan ve her durumda niteliğine bakılmaksızın ısrarla korunan önyargılar, nefret ve dışlama çabalarıyla birlikte gelişen ırkçı ayrımcı söylemler, Müslümanları göz ardı etmeye, görmezden gelmeye fırsat veren sözüm ona uyanık stratejiler aynı bağlamda gelişen yeni bir ruh hâline işaret etmektedirler (Barın, 2016; Ergül, 2015).

Bugün artık niteliği, rengi ya da söylemi ne olursa olsun bütün Müslümanları aynı çerçevede ele almaktan sakınmayan ve onlara karşı sistematik sayılabilecek bir çaba içinde ayrımcı politikalar üreterek onları gündelik gerçekliğin dışına itmeye çalışan ciddi bir endüstriyel müdahaleden söz etmek mümkündür. Bu endüstriyel çaba sadece Batılı ülkelerle sınırlı olmaksızın dünyanın hemen her yanında yerel ve küresel şartların dikkatli bir takipçisi olarak derinleşen yeni bir İslam karşıtlığı dalgasını kontrol etme çabasındadır.

Gelişmeler karşısında uluslararası kamuoyu mevcut durumun fark edilmesine paralel olarak iki önemli yaklaşımla gündeme gelmiştir. Bunlardan ilkinde anlama çabası etkin olmuş, korku ve düşmanlığın gayri insaniliği üzerinde durularak

raporlama faaliyetlerine girişilmiştir. Diğerinde ise söz konusu durumun kabul edilemezliği ortada olmasına rağmen ulusal ve uluslararası düzelmede İslam karşıtlığının güçlenmesi için verili politikalara destek verici stratejiler geliştirilmiştir.

Trust raporları olarak da bilinen ve ilki 1997'de bir düşünce kuruluşu olarak faaliyet gösteren Runnymede Trust tarafından yayınlanan değerlendirmelerde İslam karşısında yaygınlaştırılmaya çalışılan negatif algıların açığa çıkardığı ruh hâline vurgu yapılmakta ve ilgili kurumlar yardıma çağırılmaktaydı (Raporlar için bkz. Barın, 2016).

Kavramın gündelik dile katılması 90'ları bulsa da onun henüz yeterince çerçevelendirilmemiş ilk kullanımları için 1910'a kadar uzanılabilir. Nitekim Alain Quellien, Fransız Batı Avrupası'nda Müslüman Politikası" başlıklı tezinde İslamofobiyi "İslam'a karşı önyargı" anlamında kullanmıştı. Aynı şekilde Cezayirli düşünür Sliman ben İbrahim'le Etienne Dinet'in birlikte kaleme aldıkları "Allah'ın Peygamberi, Muhammed'in Hayatı" başlıklı eserde de kavram aynı bağlamda kullanılmıştı.

Kavramın sözlüklerde yerini alması için 90'lı yılların başını beklemek gerekecektir. Nitekim dünyaca ünlü Oxford sözlüğü, kavramı Anglo-Sakson ülkelerde ve özellikle de İngiltere'de ve Batı'da ikamet eden Müslümanların karşılaştığı ret ve ayrımcılığı vurgulamak amacıyla kullanıldığına vurgu yapmaktadır.

Kavram Trust raporlarından çok daha önce kullanılmaya başlanmış olsa da onun efradını cami ağyarını mani tanımının oldukça yakın sayılabilecek dönemlerin ürün olduğunda kuşku yoktur. Nitekim Petit Robert sözlüğünde kavram artık dünyaca bilinen çağrışım ve anlamları içinde karşılanmaya başlanmıştır. 2006 tarihli baskısında sözlük İslamofobiyi, *"Fransa'da Mağrip kökenli göçmenlere karşı kötü niyetli eylemler ve etnik ayrımcılıkla tezahür eden İslam ve Müslümanlara yönelik ırkçılık"* şeklinde tanımlamaktadır. Kavram, 2014 baskısında içeriksel açıdan genişlemekte ve artık anlamı, *"İslam ve Müslümanlara karşı husumet"* şeklinde teyit edilmektedir. Esasen bugün farklı bağlamlarda üretilen tanımlamaların hepsinde esas olan ortak özellik, Müslümanlara karşı duyulan güvensizlik, düşmanlık ve husumet olarak şekillenmektedir (Ergül, 2015; Türkan, 2015).

Karşılaşmalar: Fetihler, Haçlı Seferleri ve Kudüs'ün Tarihsel Misyonu

İslam'a ilişkin olarak geliştirilen olumsuz söylemleri, yakın tarihsel karşılaşmaları esas alarak temellendirmek mümkün değildir. Aksine çoğu olumsuz perspektiflerin, önyargı ve husumetlerin arkasında kökleri tarihin derinliklerinde aranabilecek birtakım karşılaşmaların yattığında kuşku yoktur. İslam'ın dünya ölçeğinde bir din olarak ortaya çıkışı ve fark edilişi onun hızla genişlemesine paralel olarak gerçekleşmiştir. İslam'ın son peygamberi Hz. Muhammed'in insanlığa tebliğ ettiği din, daha ilk ortaya çıkışından itibaren ne yerel ne de milli özelliklere sahipti. Bütün bir yeryüzünü kendi mesajına açık bir evren olarak selamlayan İslam, Hz. Muhammed'in davetini müteakiben kısa bir süre içinde doğduğu toprakların sınırlarını aşmış ve batıda Bizans'la, kuzeyde Sasanilerle, yakın ve uzak çevresindeki dinler söz konusu olduğunda da Hıristiyan, Yahudi ve Zerdüştlükle karşı karşıya gelmişti. Bu karşılaşmalarda İslam'ın açık ara üstünlükle hızlı bir şekilde dünyanın her tarafına yayıldığı tarihsel bir gerçek.

Dinler arası yarış ve rekabetin ortaya çıkardığı gerilimden en çok yara alan İslam ve Müslümanlar oldu. İslam'ı Yahudi-Hıristiyan geleneğinden bir inhiraf, tek tanrılı din algısını altüst eden yeni bir *"sapkın mezhep"* olarak lanse eden bir yaklaşım, onun dünya ölçeğinde genişleyen, ilgi ve rağbet gören yapı ve söylemini anlamak yerine ona operasyonel müdahalelerle karşı çıkıp saldırmayı tercih etti. Haçlı Seferleri adı altında gerçekleşen ulusaşırı siyasetlerde, Müslümanları kendi coğrafyalarında yok etmeyi amaçlayan bir dizi çabayla Kudüs'e doğru mobilize edilen pek çok Hıristiyan için oluşturulmuş algı bugün tipik bir Batılının zihnî kodlarına yerleşmiş önyargı ve nefret söylemlerinden farklı değildi. En son Selahaddin Eyyubi'nin dirayetli mücadelesiyle püskürtülen bu seferler artık hiç de tek taraflı sayılmayacak bir algı düzeneğinin hem Batı'da hem de Doğu'da kendine uygun kanalları bulmakta zorlanmayacağı anlamına geliyordu (Türkan, 2015).

Müslümanların Batı'yla olan ilk karşılaşmaları İspanya'da muhacir bir kolonin zamanla bölgesel bir güç ve medeniyete dönüşen Endülüs Emevi Devleti'ni kurmasıyla başladı. Endülüs'te neşv ü nema bulan bir medeniyetin genelde tüm dünya ancak daha özelde Batılı zihin dünyası üzerindeki entelektüel hegemonyası göz ardı edilemez.

Tarihsel karşılaşmaları birbirini anlamak, keşfetmek ve tanımak üzerine inşa etmek bütün bir insanlık için her zaman geliştirici, güçlendirici bir çaba olarak takdire şayandır. Ne var ki İslam ve Batı arasındaki karşılaşmaları tarihsel gerçeklik içinde ele almak yerine onu birbirini tasfiye etmeye odaklanmış bir çaba olarak temellendirmek insanlığın hayrına olmamıştır. İslam'ın hem Doğu'ya hem de Batı'ya doğru ilerleyen genişlemesinde ortaya koyduğu değer ve kıymet ölçülerinin neler olduğu konusunda derinlikli çabalara ihtiyaç var. İslam medeniyet havzasında özellikle Batılı köklerden beslenen felsefenin yeniden açımlanmasında Müslümanların katkısı asla ve asla küçümsenemez.

Yunan ve Roma kaynaklarından süzülen bir dikkatle şekillenen İskenderiye mektebinin mirasının yanı sıra uzak doğunun hikmet temelli bilgisi İslam'ın erken çağlarında yeniden ele alınmış, bu bağlamda erişilen insanlığın ortak bilgisinin Batı'ya transferinde Müslümanlar ciddi roller üstlenmişlerdir. Felsefi miras İslam düşünürleri tarafından yeniden işlenmiş ve bu kaynaklarla irtibatını öteden beri kaybetmiş Batılı toplumların yeniden canlılık kazanmasında kuşkusuz bu ihyanın büyük bir katkısı olmuştur.

Haçlı Seferleri sayesinde Müslüman dünyaya karşı geliştirilen düşmanlıkların ortaya koyduğu olumsuz pek çok şey olsa da aynı karşılaşmalar aracılığıyla küçümsenen ve hedef alınan bir dünyanın belli başlı değerleri Batı'ya taşınmıştır.

Takdir ve tezyif bu süreçlerde en çok karşılaşılan durumlar olmuştur. Gerek İslam dünyası gerekse bu dünyanın Batı'nın uç noktasında konuşlanan temsili sayılabilecek Endülüs medeniyeti, sonuçta İslam'ın farklı açılardan tanınması noktasında kayda değer bir niteliğe sahiptir.

Batı'yla Doğu arasında bugün İslamofobik değerlendirmelere temel olmak üzere sık sık hatırlanan karşılaşmalar arasında belki de en önemlisi Osmanlı fütuhatıdır. İmparatorluğun kuruluşundan itibaren Batı Anadolu'dan başlayarak önce Balkanlara ardından da Avrupa'nın içlerine doğru genişleyen Türk akınlarının yarattığı enerji, Batılı zihin dünyasında çoğu zaman bir barbarlık olarak değerlendirilebilen yorumlamalara sebebiyet vermiştir. Gerçekte bir Osmanlı barışı olarak Batı coğrafyasında adalet ve sükûnet temelli bir düzen oluşturmayı başaran

Müslümanların, bütün bu niteliksel yanlarına rağmen sürekli olarak bir karalamanın, bir tezyifin kaynağı olarak değerlendirilmesi gerçekliği tahrif etmiştir. Günümüzde İslam aleyhtarlığını beslemek üzere sık sık atıfta bulunulan bir tarih olarak Osmanlı tarihi, gerek İslam gerekse Türk korkusu bağlamı etrafında düzeltilmesi oldukça zor bir bakış açısının yerleşmesine önayak olmuştur. Osmanlı, Türk ve Müslüman kavramlarının aynı bağlamda değerlendirildiği bir düzlemde İslam'ın Batı'da ortaya koyduğu varlık ve temsilin gerçekliği sık sık örtbas edilerek çarpık bir resim olarak sürdürülmesi bugün yapılaşmış bir İslamofobi için her zaman sıklıkla başvurulan bir stoka dönüşmektedir (Subaşı, 2007).

İslam'ın Batı'ya doğru açılan fütuhatı karşısında yaklaşık bin küsur yıldan beri korunan yargılar bugün yeniden canlandırılmaya çalışılmakta, tarihsel ve kültürel bağlamları ihmal edilerek iki ayrı medeniyetin kendilerini ayakta tutan referans ve dinamiklerine dikkat edilmeksizin bu köklere atıfla derinleşen ayrımlara tanık olunmaktadır.

Kabul etmek gerekir ki İslam'ın fetih söylemi ve ideolojisi bugün yeni saflaşmalara ve ayrışma noktalarına izin verecek bir savruklukla malul değildir. Demin de vurgulandığı gibi hakbilir sosyal bilimciler ve özellikle ünlü tarihçiler İslam'ın Avrupa temelinde yarattığı hoşgörü ve insanı esas alan uygulamalardan sitayişle söz etmektedirler (Tarkan, 2015).

Bugün, olası kimi lokal tecrübelerden yola çıkarak mevcut korkuları depreştirmeye çalışan bir perspektifin ardında her şeyden önce İslam'a karşı duyulan önyargı ve sınır tanımaz bir şekilde kendine zemin bulmaya çalışan nefret politikaları gelmektedir.

Sömürgecilik ve Oryantalizm

İslam ve Müslümanlar hakkında oluşan ya da oluşturulmaya çalışılan korku ve nefretin yakın zamanların bir ürünü olmadığı bir gerçek. Bugün dünyanın pek çok yerinde gündelik hayatın kendine özgü akışı içinde İslam'ı ve Müslümanları mahkûm etmeyi önceleyen bir bakış açısının, tavır ve tutum örgütlenmelerinin geçmişteki köklerine bakmak gerekiyor.

Müslüman dünyanın ortaya koyduğu kültür ve medeniyet perspektifine yönelik bir tür müdahale de sayılabilecek operasyonel karşı çıkışların sömürgecilik süreçleriyle ilişkisi tartışmasızdır. Doğuyu ve onun üzerinden İslam dünyasını mahkûm etmeyi önceleyen bir bakış açısı, Müslüman dünyanın verimliliklerini ele geçirme konusunda sınır tanımaz bir çaba ve atak içinde hatırlanmaktadır. Özellikle İslam merkezlerine görece uzak bölgelerin stratejik açıdan ele geçirilmesi, bu bölgelerdeki imkân ve fırsat alanlarının kontrol altında tutulması sömürgeci siyasetin en temel hedefleri arasında yer almaktaydı. İslam coğrafyasını çevreleyen bölgelerde yaşayan Müslüman milletlerden başlayarak adım adım merkeze doğru yaklaşmayı amaçlayan sömürge siyasetlerinde temel yönelim, bir yandan bu bölgeleri denetim altına alarak coğrafyayı sıkıştırmakken bir başka açıdan da bu coğrafyanın temel dinî ve kültürel kodlarına müdahale etmekti.

Edward Said kült kitabında oryantalizmi sömürgeciliğin keşif kolu olarak nitelendirir. Bugün Oryantalizmin amaçları hakkında pek çok çalışma bize söz konusu hedeflerin hiç de masum olmadığı noktasında pek çok açıdan uyarıcı sayılabilecek bilgiler verir. Oryantalizm Doğu'yu bilme arzusunun politik bir stratejiyle birlikte ele alınıp işlemesinden başka bir şey değildir. Araştırmacılar, seyyahlar, gezgin raporları, akademik metinlere sızan Batılı metodolojik bakış

açıları her şeyden önce İslam başta olmak üzere Doğu dünyasının belli başlı boyutlarını heves ve heyecanla öğrenmeyi önceler. Bilgiyi bir güç olarak değerlendiren geleneksel Batılı muhayyile bu gücü tahakküme dönüştürme konusunda ise hiç mi hiç geri adım atmayacaktır (Said, 2000). 14. yüzyıldan itibaren belli bir metodoloji içinde şekillenen oryantalist muhayyile Kilise'nin desteklediği akademik ilgilerin bir sonucu olarak Batı'da pek çok noktada Müslüman dünyaya odaklanma çabasıyla ortaya çıktı. Hollanda'nın Güney Asya'yı ele geçirmesinden Napolyon'un Mısır'ı işgaline kadar hemen bütün bu müdahalelerin ortak özelliği kendilerine bir gerekçe bulma konusundaki sınır tanımaz arayışlarıdır. Müslüman dünyanın entelektüel verimliliklerinin devasa bir ilgiyle Batılı araştırmacıların önüne konduğunda şüphe yoktur. Oryantalist ilgi sadece burada olup biteni görmekle yetinmeyecek, bir yandan onu kullanışlı bir şekilde işlemeyi önceleyecek bir yandan da bir tür kod çözümü yapar gibi bu coğrafyanın taşıdığı değer ve hikmetlere nüfuz etmenin bir yolunu arayacaktır (Said, 2000).

İslamofobi, İslam üzerine bir dil olmanın yanı sıra onu nefret ve korku objesi olarak yansıtma konusunda geliştirilmiş pek çok deneyimin bileşkesi olarak dikkat çeker. İslamofobik yönlendirme ve korkular tarihsel bağlamlar dışarıda bırakılarak ne anlaşılabilir ne çözümlenebilir. Bu bağlamda sömürgeci siyasetin Müslüman dünyayı ele geçirme, dönüştürme ve yeniden yapılandırma noktasında ortaya koyduğu hâsıla oryantalist söylemin katkısı göz ardı edilerek çözümlenemez. Oryantalist söylemin bilimi ve ilgili enstrümanları devreye sokarak bir ikna çabası içinde ürettiği Müslüman algısı, ilerleyen dönemlerde Müslümanlara yönelik olarak oluşacak bakış açılarının, algı ve perspektiflerin hazırlayıcı faktörleri olarak dikkat çekmektedir. Sömürgeci yönelimlerin hareketlerine yön veren saiklerin arkasında heyecan verici ve cezbedici Doğu'nun çarpık resmi olduğunda şüphe yoktur.

Geri kalmış, ilkel ve barbar gibi karalayıcı ve küçük düşürücü nitelemeleriyle Müslüman dünyaya yönelik olarak inşa edilen bilimsel bilgi geçmişte oryantalist söylemin inhisarında gelişen bir tanımlama ve tasvir çalışmasıydı. Bugün medyanın önemli ölçüde sahiplendiği bu çaba gelenekte oryantalist akademilerin hızla toplumsallaştırdığı bilgi üretimiyle şekillenmişti.

İslamofobik çabaların bugün ulaştığı devasa söylem ve endüstriyel çabalar dikkate alındığında, oryantalist çabaların ve onunla eşzamanlı olarak ilerleyen sömürge siyasetiyle olan bağdaşık özellikleri göz ardı edilemez. Esasen Frantz Fanon'un Afrika'nın sömürgeleştirilmesi süreçlerinde dile getirdiği *"siyah deri beyaz maske"* de tam olarak bu işbirliğini yansıtmaktadır.

Yeni Dünya Hâlleri: Soğuk Savaş Döneminin Haritaları

Yirminci yüzyıl, dünyanın yeniden taksimatıyla hatırlanan bir yüzyıl oldu. İmparatorluklar çağının bitip siyasi ve beşerî dünyanın yeniden tanzimiyle tamamlanan bu yeni pek çok savaş, gerginlik ve çatışmayla tarihe geçti. Bilinen dünyanın sona erdiğinin en bariz örneklerinden biri olarak bu yüzyılda egemen ulus ve devletlerin çevresinde kümelenmeye mecbur kalan geriki dünya pek çok acıyla, yılgınlık ve kaosla karşı karşıya geldi.

İslamofobi, korku üzerine inşa edilen bir damgalama çabasıdır. İslamofobide İslam ürküntü veren bir din, Müslümanlar da açık birer tehdit olarak etiketlenmektedir. Kimi Batılı sosyal bilimciler yanlış bir şekilde malum korkutuculuk fenomeni üzerinde iz sürmek yerine Müslümanların sözüm ona neden

İslamofobinin baş aktörü olduğu yönünde analizlere yer vermektedir. İddialara göre bugün Müslümanları dünya milletleri karşısından korkutucu bir fenomen olarak görmenin temel nedeni, onlar hakkında üretilen tezvirattan çok Müslümanların kendilerini savunma içgüdüsüyle şiddete başvurmuş olmalarıdır. Görünürde mevcut durumu anlama çabası içeren bu yaklaşım, derinlerde onları suç ve dehşet aygıtının bir parçası olarak tasvir etmekten, onları korkutucu birer aktör olarak takdim etmekten imtina etmemektedir.

İslam, geçtiğimiz yüzyılın en çok hırpalanan dinleri arasında yer aldı. İslam'ın genel geçer hamisi olarak bilinen Osmanlı devletinin dünya devletleri nezdinde gözden çıkarılması Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli amaçları arasında yer aldı. İtilaf ve İttifak devletlerinin patronajında hemen tüm dünyada Müslüman toplumlar baskın bir çatışmacı dil ve gerilimin nesnesi olarak şiddete maruz kaldılar. Balkanlarda Müslümanların tasfiyesiyle başlayan ağır tazyikli süreçler, dünya genelinde İslam'ın etkili, etkileyici ve kuşatıcı ağırlığını devre dışı bırakmayı önceleyen bir dizi stratejiyle varlığını devam ettirdi. Esasen İslam'ın yerleşik temsilleri sömürgeci siyasetlerden beri ağır bir baskı ve tazyik altındaydı. Birinci Dünya Savaşı'nda kendi özgüvenini yitirmekle karşı karşıya gelen Müslüman dünya, İkinci Dünya Savaşı'nda da yeni başlayan soğuk savaş denkleminin içinde sürekli bir pazarlık unsuru olarak yer almak zorunda kaldı.

Aslında Çanakkale Savaşı'nda Anadolu'ya transfer edilen müttefik kuvvetlerin temel motivasyonu her şeyden önce İslamofobik kaygı ve korkulardı. Bugünkü anlamıyla tanımlı ve içeriklendirilmiş bir boyutta olması da binlerce askeri, -Haçlı Seferlerinde olduğu gibi- bu coğrafyaya taşımayı başaran itki de İslam hakkındaki önyargılar, nefret ve düşmanlıklarla ilişkiliydi. İslam'ı bulunduğu her yerde bastırmayı ve gücünü zayıflatmayı amaçlayan bu savaşların akabinde dünya yeniden taksim edilirken bunların her birinden de İslam büyük yaralar alarak çıktı. İslam'ın bütünlüklü yapısını ulus devlet organizasyonları içinde paylaşıma açan seküler siyasal strateji sonunda İslam'ın küresel ölçekteki bilinen vizyonuna da öldürücü darbe vurmuş oldu.

İslam dünyasının parçalanmışlık sendromu içinde kendi gücünü yakalamak için ortaya koymaya çalıştığı enerji çok yerde ulusçu-ulusalcı ya da Marksist politik söylemlerin istismarına maruz kaldı. Gerek Doğu'da gerekse Batı'da mihver devletlerin güdümünde ülke kaynaklarının dış kullanıma açık hâle getirildiği yeni düzenlemeler çağında İslam, kendi dinamizmini koruyacak, besleyecek ve geliştirecek motivasyonlardan uzak kaldı.

Varşova bloğu ülkelerde, katı dindışı müdahalelerle büyük bir kimlik erozyonu yaşayan Müslümanlar, Nato bloğu ülkelerde de ciddi bir laiklik ve sekülerlik dalgasına maruz kaldılar. Birinde inancı kurtarmak diğerinde de hayatı korumak zorunda kalan Müslümanlar son tahlilde her iki durumda da bütün enerjilerini kendi kimlik hasar ve kayıplarını gidermekte harcadılar.

İslam hakkında üretilen baskın ideoloji Müslümanları her şeyden önce gerici bir ideolojik çerçevenin cahil ve tehlikeli üyeleri olarak yansıtmakta kararlı oldu. İslam hakkında üretilen tezviratın bireysek ve toplumsal düzeydeki tahribatı sınır tanımaz bir operasyon olarak hafızalarda yer etti. Sovyet etkisine açık ülkelerde Müslümanlara yönelik baskı ve kıyımlar sadece onları etkin birer özne olarak hayattan koparmakla sınırlı kalmadı. Aynı zamanda Müslümanların sosyal itibarlarına, gündelik hayattaki şeref ve haysiyetlerine yönelik olarak da hem eğitim müfredatı hem de medya marifetiyle pek çok saldırı gerçekleşti.

Dünyanın yeniden yapılandırılma süreçlerinin sık sık tekrarlanan etaplarında İslam hem Doğu'da hem de Batı'da sürekli üzerine gidilen bir hedef olarak dikkat çekti. Kolonileştirme döneminde Afrika ve Asya'da gerçekleştirilen müdahaleler daha gelişmiş imkân ve araçlarla yeni yüzyıla taşınarak Müslüman dünya sıkıştırılmaya başlandı.

Bu bağlamda İsrail devletinin kuruluşu ve Diaspora'daki Yahudilerin hem Siyonizm hem de Filistin coğrafyası hakkında sahip oldukları hassasiyet İslam'ın küresel ölçekteki varlığını zorlayan bir gelişme olarak öne çıktı. Filistin davasına hem maddi hem de manevi olarak destek çıkmak için seferber olan Müslümanlar kendilerini temsil edecek bir devletin varlığından yoksun olarak bütün emeklerini bu duygu derinliği içinde gündeme getirdiler. Almanya'da İkinci dünya Savaşı'yla birlikte başlayan ve Yahudi nefretiyle gündeme gelen Nazi saldırılarının (Holokost) geliştirip kullandığı argümanların zamanla Müslümanlar için kullanılmasında hiçbir beis görülmedi.

Irkçılığın bir salgın olarak tüm ulus devletleri kuşatmasına karşılık, İslam'ın bütün bu söylemlere asla izin vermeyen çabası pek çok yerde Müslümanları yeni ırkçılık dalgasının birer nesnesi olarak kodlamak artık alışılmış bir tarz olarak görünürlük kazandı.

Soğuk Savaş bloklaşmasının sona erip tek kutuplu bir dünyanın geçerlilik kazanmaya başladığı 90'lı yıllardan itibaren uzun süreden beri dışlanmış, bastırılmış ve içe kapanmaya mahkûm edilmiş bir dünyanın kendini bulma çabası dikkat çekecektir. Batı ve Doğu dünyasında şekillenen yeni yapılanmalar karşısında İran'dan Afganistan'a kadar Müslüman dünyada çeşitlenen varlık temsilleri İslam'ın farklı ama bir hayli ateşli sayılabilecek yeni bir yönüne imkân hazırlayacaktır. İran'da Amerika'nın Afganistan'da ise Rusya'nın hezimetiyle sonuçlanan olaylar zinciri özellikle Batı kamuoyunda İslam üzerine geliştirilen endüstriyel korkuların açıkça tetikleyicisi oldu. 1979'da İran'a dönerek Şah'ın Amerikan güdümlü siyasetini ortadan kaldıran Humeyni aynı zamanda Batılı dünya gözünde İslam aleyhine oluşacak bir karşı fırtınayı da çıkarmış oldu. Bugün İslamofobi hakkında üretilmiş önyargı ve düşmanlıkların altında en çok da İran'da meydana gelen değişimin etkileri açıkça görülmektedir. İran devriminin bölgesel dengeleri altüst eden kurgusu ve yine devrimcilerin her durumda dinî ve siyasi söylemlerini İslam'la ilişkilendirme konusundaki heveskâr tutumları, Müslümanlar hakkında pek az bilgi sahibi olan Batılı kamuoyunun yönlendirilmesinde oldukça etkili olmuştur (Lean, 2015).

Batı karşıtı söylemlerin İran üzerinden, Sovyet karşıtı söylemlerin de Rusların Afganistan'ı işgali üzerinden dillendirilmeye başladığı bu kritik süreçte İslam mevcut tartışmalar ekseninde sürekli olarak üzerine gidilen ve hırpalanan bir din olarak gündeme getirildi.

Bu dönemde İslam'ı kendi özgün tabiatından uzaklaştırarak iki kutuplu bir dünyanın çıkarlarına dâhil etmek üzere üretilen siyasi stratejiler içinde Müslümanlar bloklar arası çatışmada birer yardımcı unsur olarak devreye sokulmaya çalışıldı. Yeşil Kuşak projesi bu bağlamda en çok hatırlanan stratejilerin başında yer aldı. Öte yandan Papalık Makamı'nın Müslümanlarla olan iletişimi bir düzene koymak amacıyla aldığı kararlar ve bu kararların sonuçları da aynı şekilde etkili bir algı üretimine yol açmış olmalıdır. 2. Vatikan Konsili'nde (1962-1965) alınan karar İslam'la ve Müslümanlarla kurulması öngörülen diyalogun sınır ve ilkelerini belirliyordu.

Kabul etmek gerekir ki, uzunca bir süre Müslümanların hamisi olan yegâne devlet olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesiyle birlikte İslam üzerine özgün ve kalıcı sistematikler geliştirme konusunda bir güç söz konusu değildi. İslam'ı kendi kodlarından uzaklaştırarak onu sıradan bir ideolojik yapıya dönüştürme çabası güden bu siyasetler ürettiği insan malzemesiyle de İslamofobik çabaların güçlenmesine yardımcı olmuş oldu.

11 Eylül: Medeniyetler Çatışması ya da Tarihin Sonu

İslam dünyasında İran'da gerçekleşen "İslam" devrimiyle Afganistan'a yapılan Sovyet müdahalesi bölgesel dinî reflekslerin gözden geçirilmesi konusunda bir hayli uyarıcı gelişmelere öncülük etti.

İran üzerinden Batı ve özellikle ABD karşıtlığını derinleştiren siyasi hareketlilik, Afganistan üzerinden de Komünizm aleyhtarlığını daha da genişletmiş oldu.

Şu ya da bu şekilde Batı ve Doğu blokları içinde oluşan bu çatlak, bölge Müslümanlarının dünya ölçeğindeki yer ve statüleri hakkında birbirini tetikleyen pek çok sorunun başlangıcı olarak gündemdeki yerini aldı.

İslam'ın, bugün söz konusu olduğunda ne ifade ettiğine dair birbirini takip eden sorular hiç bir zaman kendi içine kapanık bir tartışma olarak kalmadı. Müslüman dünya, soğuk savaş döneminden itibaren şiddetli bir istismar dalgasının içinde bugünlere geldiğini fark ettiğinde, aslında bu uyanış bir entelektüel aydınlanmadan çok siyasi bilinçlenmede görülen bir ayılma süreciydi.

Yaşamsal konularda hem Doğu hem de Batı bloğundan gelen tazyiklere karşı kendini korumak zorunda kalan Müslüman dünyanın bu süreci nasıl ilerleteceği konusunda pek çok kompleks sorunu da aşması gerekiyordu.

Yeşil Kuşak projesi kapsamında ABD, Müslüman ülkeler nezdinde kendi politik tahayyülüne uygun bir din söylemi yaratmayı öncelerken, karşıt kutuptaki ülkelerde de merkezî hükümetleri zora sokacak radikal bir din söyleminin önünü açıyordu.

İslam'dan, onda hiçbir karşılığı olmayan bir tarzda üretilmeye çalışılan yeni yorumlama tarzlarıyla bir yandan onu Batı nezdinde makulleştirmeye yönelik arayışlar denenirken bir yandan da karşıt kutuplar arasında sayılan Sovyet bloğundaki ülkelerde de onun şeytanlaştırılması, sertleştirilerek radikalleştirilmesi isteniyordu.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 darbesi, Mısır'da Enver Sedat'a düzenlenen suikast, Pakistan'da Ziyaül Hakk'ın askerî müdahalesi bugün bu noktadan bakıldığında yeni bir dünya tasarımın Müslüman dünyasında bundan sonra hangi temsillerle vücut bulacağının işareti gibi görünüyordu.

Müslümanlar hakkında yeni bir yüzyılın eşiğinde ilk ve en ağır algı operasyonu ABD'de İkiz Kuleler olarak bilinen Dünya Ticaret Merkezine 11 Eylül 2001'de yapılan saldırılarla başladı. Bu saldırıların kim veya kimler tarafından gerçekleştirildiği hâlâ herkesi tatmin edecek düzeyde net olmasa da ilgili kamuoyu bu eylemin el-Kaide lideri Usame bin Ladin'in isteği doğrultusunda gerçekleştiğine inanıyor. Afganistan'da merkez yönetimin zaaf ve zayıflıklarından yararlanarak devleti ele geçirmeyi başaran Taliban örgütü, burada çoğu savaş kaçaklarından oluşan medrese öğrencilerinin desteğiyle gündelik hayata egemen olmuş ve gerçekleştirdiği pek çok eylemle İslam'a ve Müslümanlara dünya ölçeğinde sıkıntılı günler yaşatmıştır. İslam'ın terörle birlikte anılmasını hayal olmaktan

çıkaran bir muhayyilenin hangi dinî gerekçelerle böyle bir tercihe yeltendiğini, geleneğin iç dinamiklerini takip ederek çıkarmak mümkün değildir (Bkz. Özel, 2007). Bugün Taliban'ın eylemlerinden hoşnut olabilecek bir Müslüman bilincinden söz etmek asla mümkün değildir. Ne var ki hangi meşruiyet dairesinden yola çıktığı bilinmeyen Taliban'ın binlerce masum insana kendi dinî ideolojilerinden hareketle reva gördüğü zulüm ve saldırı bugün pek çok kişi tarafından şiddetle lanetlenmektedir.

İslam dünyasındaki terör yanlısı akımların devreye girmesinde, ABD'nin, Taliban'ın etki alanını daraltma bahanesiyle Afganistan'ı işgal etmesi, bu bağlamda Irak'a yönelik kapsamlı müdahale adımları etkili olmuştur. Müslüman dünyanın bildik politik tepkilerini en başta kökten değiştiren bu müdahaleler, İslam'ın gerçek kaynaklarından beslenmeyen nevzuhur dinî akımların ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur.

Huntington'un çok tartışılan ve ürkütücü bir senaryo olarak tepki çeken ünlü tezi Medeniyetler Çatışması, son tahlilde Doğu ve Batı'yı dinler temelinde karşı karşıya getirmeyi önceleyen bir projeye dönüşüyordu.

Öte yandan Fukuyama da Tarihin Sonu adını verdiği makalesinde ilgili kamuoyunda çok tartışılacak kehanetlerde bulunuyor; yeni dünya düzeninin şekillenmesinde, dünyanın bundan sonraki ahvalinde İslam'ın hiçbir şekilde söz sahibi olamayacağını iddia ediyordu.

Amerikan Bush'un, terörist olarak yaftaladığı güçleri bastırmak için devreye soktuğu Terörizmle Savaş stratejisi içinde, bölgedeki pek çok Müslümanın kendini ifade etmek adına modern ve saldırgan bir üslup içinde yeni bir söylem haritasına savrulduğu aşikârdır.

11 Eylül saldırılarıyla el-Kaide, ortaya koyduğu yıkım ve oluşturduğu duygusal travmalarla dünya genelinde Müslüman dünyaya karşı ürettiği önyargılar ve düşmanlıkları kışkırtan politikalarıyla oldukça olumsuz bir algı evreni yaratmıştır. Huntington'un tezini doğrulayıcı bir şekilde dünyayı bir din ve medeniyet savaşının eşiğine getirme çabası gösteren bu kaotik adımlar sonuç itibariyle İslamofobik eğilimlere destek sunma hususunda emsalsiz katkılar üretmiştir.

Gerek Huntington'un Medeniyetler Çatışması teziyle oluşturulmaya çalışılan korku gerekse Fukuyama'nın İslam üzerine ümitlenmeyi devre dışı bırakmayı amaçlayan kehanetleri toplamda Müslümanlar üzerinde oluşturulmaya çalışılan ayrımcı ve nefrete yol açıcı eğilimleri harekete geçirmiş, 11 Eylül'le birlikte devreye giren terör saldırıları da bu yöndeki beklenti ve kaygıların sözüm ona onaylanması için birer vesile olarak görülmüştür.

Gerekçelendirilmiş Adımlar: Irak ve Afganistan'ın İşgali

Afganistan ve Irak'ın İşgalinde üretilen gerekçeler. Savaş ve işgal ortamının Batı kamuoyunda ürettiği algılar. Doğu ve İslam algısını besleyen operasyonel çabalar. Sonuçlar. İslam temelli güvenlik tehditleri (Krş. Kaya, 2016).

İslamofobi bir korku ve buna bağlı olarak gelişen ayrıştırma süreçlerini besleyip yönlendiren bilinçli bir girişim olarak değerlendirilebilir. İslam dünyasında sınırları muğlak bir şekilde genişleyen Batı karşıtlığı üzerinden işleyen bir ötekilik algısı paradoksal bir şekilde İslamofobiyi meşrulaştıran ve haklılaştıran yeni bir referans sistemine dönüşmüştür.

Bugün artık ABD'nin ve Avrupa Birliği ülkelerinin Irak politikaları hakkında herkes birbirine benzer yorumlardan haberdardır. İran'daki devrimin olası etkilerini ve yayılma heveslerini kontrol altına almak üzere geliştirilen Körfez politikalarından özellikle Saddam Hüseyin'in açık farkla nasiplendirildiği herkesin bilgisi dahilinde. Gücü ve siyasi iltiması kendi lehine kullanma çabası ne ölçüde öngörülmüştür bilinmez, ama bütün bir Batı'yı başta Irak olmak üzere Körfez'e taşıyan gerilimin arkasında İslamofobi'nin başat aktörlerinin olduğunda şüphe yoktur.

Batı'nın ve özellikle de Amerika'nın Körfez siyasetini meşrulaştırmak ve bu coğrafyada gerçekleştirilen yüksek maliyetli operasyonları gerekçelendirmek için kullandığı argümanlardan İslam'ın ve bölge Müslümanlarının kendi paylarına düşenleri almaması düşünülemezdi. Tarihsel hafıza bir kez daha güncellenmiş ve insanlığın ortak değerleriyle eşzamanlı bir şekilde buluşma ihtimali olmadığı iddia edilen Müslümanlar, Saddam Hüseyin'in şahsında açıkça mahkum edilmiştir. Batı kamuoyunda bölgeye gönderilen askerlerin yaşadığı sıkıntılar kadar, ortaya koydukları dehşetin boyutları da dikkat çekici olmuştur. Barbarları hizaya getirmek ve bölgeye hiç de uygun olmadıkları düşünülen demokrasinin götürülmesi tezi ve iddiasının haklılaştırılması için baskın çatışma ideolojisinin İslam temelli bir karşı okumayla ilişkilendirilmesi gerekiyordu. Öyle de oldu.

2001'de Amerikan Başkanı Bush'un terörle mücadele kapsamında programına aldığı politikalar ekseninde Irak ve Afganistan'ın maruz kaldığı şiddet, özellikle gündelik islamofobik yapıların anlaşılması için önemli birer örnek olarak ele alınabilir. Amerika'nın koalisyon güçlerine önderlik ederek gerçekleştirdiği bu operasyonların ortaya çıkardığı yıkımlar, yaşattığı gerilimler ve etkisi bugün bile süren trajedileriyle emsalsiz bir tarihe dönüşmüştür. İran Devriminin akabinde politik stratejiler eşliğinde güçlendirilen Irak'ın daha sonra uluslararası güçler nezdinde zaptedilemeyen bir güce ulaşma eğilimi yeni bir stratejinin önünü açmıştır. Bölgesel tehditleri bastırmak amacıyla ABD öncülüğünde başlayan müdahalelerin en başta 2001'deki etabıyla, aynı şekilde Taliban güçlerinin 2001'deki İkiz Kuleler saldırısıyla açık bir tehdide dönüşen varlığını yok etmek maksadıyla Afganistan'a yapılan müdahale birlikte değerlendirilmelidir. Başkan Bush'un siyaseti hem bölgedeki güçler dengesini kendi lehine rasyonalize etmeyi hem de kendi içindeki politik kargaşayı gidermek amacı taşımaktaydı. Soğuk Savaş sonrası yeni süreçte dünyanın yeniden biçimlendirilmesini amaçlayan bu müdahale bir yandan yeni dünya düzeninin koordinatlarını ifşa ederken bir yandan da tek kutuplu dünyanın yeni düşmanlarını belirleme konusunda kayda değer bir girişim olarak kendini ortaya koyuyordu.

Geleneksel dinî muhayyilenin en bariz merkezlerinden olarak hem Irak hem de Afganistan'ın maruz kaldığı müdahale burada kendi varlığını sürdüren gündelik dinî gerçekliğin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. İslam'ın yorum trafiğini mevcut gelişmeler arasında hem hızlandıran hem de sertleştiren bu fiilî durum şimdiye kadar müspet ve çoğunlukla mistik eğilimlere kapı aralayan bu coğrafyanın din dilini kayda değer bir şekilde sertleştirmiştir.

Bu bağlamda Afganistan gibi dinî ve milli müktesebatın cihad adı altından Sovyet güçlerine karşı seferber edildiği bir dönemin hemen ardından Amerika'nın gerçekleştirdiği müdahaleler geleneksel inanç ve değerlerin yeni manevra alanında iyice sertleşmesinin önünü açmıştır. Klasik medrese sisteminin çoğunlukla dış dünyaya kapalı evreninde gerçekleştirilen eğitim sisteminin ürettiği Taliban

yapılanması hızla savaşçı bir oluşuma dönüşmüştür. Hemen her hanede ortaya çıkardığı yıkımlar, tek tek her Müslümanın kaderini ilgilendiren ağır tazyikli süreçler karşısında, bölgesel din dilinin hem mutlakiyetçi hem de sert bir dile evrildigi söylenebilir. Bölgede hâkim olan tasavvufi yapının bir daha yeniden neşvü nema bulmasının önünü kesen yeni bir din dili dalgası ulusal ve uluslararası manipülasyonlardan bağımsız olmayacak bir şekilde İslamofobik kurguların tamamlayıcısı olarak gündeme gelmiştir.

Irak'ta Saddam rejiminin ortaya koyduğu hasılayı İslam'ın tuhaf bir fotoğrafı olarak lanse etmekten çekinmeyen Batı medyası sonuçta bölge Müslümanlarının çoklukla kendi haklarının peşinde ortaya koydukları yurtsever çıkışları maniple ederken dış dünyaya farklı bir İslam takdim etmekten çekinmemişlerdir.

Bugün gelinen noktada İslamofobik çabaları haklılaştırmak maksadıyla ele alınıp kullanılan materyaller arasında söz konusu bölgesel gerilim alanlarının ortaya çıkardığı reflekslerin bolca kullanıldığı bilinmektedir. Böylece içiçe geçmiş dinî ve kültürel milli reflekslerin ortaya çıkardığı aidiyet ve mensubiyet duygusu İslamofobi endüstrisi tarafından kıyasıya istismar edilmiştir.

İslamofobi Endüstrisi'nin Oluşturulması: Yapay Korkunun Teopolitiği

İslamofobi günümüzde endüstriyel bir çaba içinde kendini aşikâr etmektedir. Dünyanın pek çok yerinde mevcut huzursuzluklar üzerinden üretilen yeni bir düşman yaratma çabası en çok da Müslümanların aleyhinde bir faaliyette görünürlük kazanmaktadır.

Batı'da farklı din ve kültür dünyalarında yaşamak durumunda kalan ve çoğu Müslüman göçmenlerden oluşan yabancı varlığı, İslamofobik tehlikenin kıyısında kendi koşullarının iyileşmesi için çaba göstermektedir. Başta İngiltere olmak üzere, Almanya, Fransa ve Avusturya gibi ülkelerde yaşayan Müslümanlar için en tipik tehlike yeni bir ırkçılık dalgası biçiminde gelişen islamofobik dışlama siyasetleridir. Bugün İslam'ı ve Müslümanları birer terör kaynağı olarak resmetmekten başlayarak onları sınıfsal olarak kötücül, kültürel olarak kötürüm sayan bir bakış açısı türlü kompleksler, özgüven yetersizliği ve çareyi şiddette arama gibi pek çok fiilî duruma destek sunmaktadır.

Batı'da 11 Eylül'le birlikte belli bir düzenek içinde ilerlemeye başladığı anlaşılan İslamofobik faaliyetlerle, İslam'ı ve Müslümanları insanlığın geleceği için birer tehdit olarak tanımlamanın yanısıra, onları gündelik mekânlardan uzaklaştırma ve insanlığın ortak yönelimlerine dâhil etmeme gibi garip tutum ve tercihleriyle açıkça bir ayrımcılık politikası sergilemektedir. Avrupalılık kimliğini yaşanmış bütün tecrübelere rağmen İslam'ı dışarda bırakarak şekillendirme çabası artık ortalama her bir Müslüman için aşılması güç yeni bariyerler oluşturmaktadır.

Batı'da Ortadoğu kökenli şiddet hareketlerinin yansıttığı sözümona din algısını merkeze alan İslamofobik çabalar, sonuçta Müslümanların 14 asırdan bu yana ortaya koydukları temsili göz ardı ederek, yeni ve nevzuhur atraksiyonlarla insanlığı rahatsız eden marjinal yönelimlere gereksiz bir ağırlık vermekte, bunun üzerinden de İslam'ı açıkça mahkûm edecek yeni bir dışlama dalgasını devreye sokmaktadır.

İslam karşısında devreye sokulan korkuların Batılı zihin yapısı üzerinden de ele alınması gerekir. Bugün beklenen kıyameti bir şekilde hızlandırma hatta *"Tanrı'yı kıyamete zorlama"* gayretinin bir ürünü olarak Evangelizmin zaferi için İslam'ı araçsal düzeyde bir düşman olarak tanıtma çabasına atıfta bulunan pek çok

gözlemci, çalışmalarında bu bağlamda kurulan bağlara işaret etmektedir. Başkan Bush'un güvenlik siyaseti çerçevesinde terör politikasını üzerine oturttuğu dil, başta İslam'la irtibatlı olduğunu düşündüğü radikal hareketleri bir şekilde terbiye etmekti. Bu program dahilinde hızla şeytanlaştırılan Müslüman öfkesi sonuçta beklenen bilişsel katkıyı sunma konusunda yeterli olacaktı (Lean, 2015).

El-Kaide'nin, 2001'de İkiz Kuleler'den başlayarak İstanbul'da (2003), Madrit'te (2004) ve Londra'da (2005) genişleterek sürdürdüğü eylemlerin bilançosunu sadece maddi kayıplarla sınırlı olarak değerlendirmek haksızlık olur. Bugün Ortadoğu'da söylem ve eylemini İslam'la ilişkilendirme iddiasıyla Batı'nın belli başlı sembolik mekânlarına akılda kalacak eylemler gerçekleştiren Taliban ve Daiş gibi örgütler sonuçta Müslümanlara yönelik algının İslamofobi endüstrisinin çıkarlarına denk gelecek şekilde bir ifadeye kavuşturulmasında önemli roller üstlenmişlerdir.

Artık Batı'da hemen herkesin "Hangi Müslüman iyidir?" sorusuna cevap aramaya mecbur kaldığı bir ikilemden söz etmek mümkündür. Olayın Müslümanlar arasında geçiştirilmeden cevaplandırılması gereken yönü bir yüzleşmenin nasıl gerçekleşeceğiyle ilgilidir. Batı'da ise İslam'ı hiçbir şekilde temsil etmediği bilinen bu eylemlerin neden ve hangi gerekçelerle Müslümanlara fatura edilmesinden ne zaman vazgeçileceğidir.

Gerçi bu konularda zayıf da olsa bir takım önlemlerin alındığından söz etmek de mümkündür. Artık İslamofobi konusunda Müslümanlara yönelik saldırıları meşrulaştırma çabası üreten yapı ve organizasyonların dikkatle takip edildiği birtakım raporlara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Batı'da yeni kimlik siyasetleri sadece güvenliğe odaklanmış bir dikkatle değil ayrıca birlikte yaşamanın esas ve ilkelerini belirleme hususunda da bu önyargılı tavır ve davranışlara karşı önlem almak zorundandır. Aşırı sağın güçlenmesinden duyulan kaygılar bugün pek çok ülkede İslamofobi konusunda adımlar atmak adına yeni mükellefiyetleri gündeme getirmektedir. Pegide gibi doğrudan Müslüman yabancıları istenmeyen kişiler olarak lanse edip ağır politikalar talep eden hareketlerin güç kazanması yerleşik Batı toplum muhayyilesinde derin çatlaklar üretme potansiyeline sahiptir.

90'lı yıllardan itibaren konuşma dilinde yerini almaya başlayan İslamofobi kavramının ortaya koyduğu tehlikeye ilk dikkat çeken Batılı dikkat Runnymede Trust raporları (1997, 2004, 2013) olmuştur. 1997'de yayımlanan ilk rapordan itibaren gelişme eğilimi gösteren İslamofobik eğilimlere dikkat çekilmiş ve ilgili ülkeler önlem almaları konusunda açıkça uyarılmışlardır. "Hepimiz için bir meydan okuma" başlığıyla yayınlana rapor, İslamofobiyi tanımlarken mevcut konjonktürü dikkate almış, gelişmelerin seyrine dikkat çekmiş ve bugün oldukça kullanışlı bir çerçevelendirmeyle kavramın sınırlarını belirlemiştir:

"İslamofobi, Müslümanlara olumsuz ve aşağılayıcı kalıplaşmış yargılar ve inançlar atfeden bir dizi kapalı görüşün daha da kötüleştirdiği İslam ve Müslümanlara karşı korku ve nefrettir."

Avrupa İslamı

İslamofobi yeni ırkçılık bağlamında değerlendirilebilir. Müslüman toplumlar aidiyet ve referans düzenlemeleriyle kelimenin tam anlamıyla yabancı olarak görülmekte ve bilinen ırkçı paradigmaların acıtıcı tüm tercihleri, telmih ve imaları hedef kitle üzerinde serdedilmektedir.

Avrupa diğer ülkelerde Müslümanların gündelik yaşamlarını hangi ilke, üslup ve kültürel çerçeve içinde sürdürecekleri hususu geçtiğimiz iki yüzyılın en temel sorunları arasında yer alır. Tüm göçmenler için geçerli olan hususu Müslümanlar için de geçerlidir. Asimilasyon ve entegrasyon Batı'da yer alma sancısı yaşayan tüm milliyetlerin özellikle de Müslümanların kalıcı birer sorunu olarak gözükmektedir. Asimilasyonda erime ve kaybolma, entegrasyonda ise uyum ve katılım söz konusudur.

Mevcut politikalar ve Batılı yaşam paradigmalarının bütünlükçü siyaseti her Müslümanı kendi kimliğinin temel örüntülerini koruma konusunda yeni hassasiyetler geliştirmesine neden olmuştur. Var olmak ve yok olmak arasındaki stratejik sınırda Müslümanlar dinsel ve kültürel aidiyetlerini kendi kimlik potansiyelleri içinde koruma konusunda ciddi gerilimler ve paradokslar yaşamaktadırlar.

İslam'ın Müslüman göçmenler nezaretinde Batı'ya taşınması yeni bir olay değil. Aslında bu hareketlilik asırlardı var. Ulus devletler çağında özellikle pozitivist dünya görüşü ve hemen her yere sirayet eden modernizasyon çabası belli başlı dinlere ilişkin yaklaşımları da köklü bir şekilde dönüştürmeye başladı. İslam'ı Müslüman aktörler üzerinden tanıma ve bilme çabası, çoğu dinini ancak kültürel bir envanter olarak bagajında taşıyanları temel hareket noktası olarak ele almakta gecikmedi. İslam Müslüman dünya dışında yer almaya çalıştığı her yerde bir kültürel hizip olarak kodlandı ve değerlendirildi.

Bu bağlamda Avrupa İslamı, İslamofobik korkuları Batı lehinde azaltıp dengelemeyi amaçlayanlar için bir kurtarıcı şablon oldu (Bkz. Subaşı, 2015).

İslam'ın batı koşul ve normlarında yeniden tasarlanması şeklinde değerlendirilebilecek bir düzenleme Müslümanların kültürel aidiyetleri konusunda ciddi kuşkular üretmektedir. Tipik algı İslam'ı kültürden arındırarak ele almanın daha doğru bir tercih olduğu yönündedir. Böylece türlü aidiyetleriyle Batı toplumlarında ciddi bir gerilim kaynağı olduğu düşünülen Müslümanların gelenekle olan irtibatları kesilmiş olacak ve nihayet yalın bir din kavramı etrafında yeni bir düzleme ulaşılacaktır (Kaya, 2016). Avusturya'nın İslam yasaları, Fransa'nın İslam konseyi ya da Almanya'nın İslam konferansı başlıkları altındaki yapılandırmalarında temel amaç bir şekilde Avrupa koşullarına uyum sağlaması öncelenmiş bir din pratiğinin hayata geçirilmesidir. Müslümanların kültürel özgeçmişlerini birlikte yaşama söz konusu olduğunda sorunlu bulan bir bakış açısı onların kültürel kod ve bagajlarına müdahale ederek kendi güvenliklerini güvence altına aldıklarını/alacaklarını düşünmektedirler (Subaşı, 2015).

Arap, Türk ya da İran İslamlıklarının iç içe geçtiği din ve kültür yapılarından huzursuzluk duymak her şeyden önce İslamofobik çabalara destek vermektedir. Farklı milliyetlerden Müslümanların kendi etnik ve kültürel haritaları içinde sahiplenip içselleştirdikleri İslam'ın bu halleriyle bir güvenlik endişesine yol açıyor olarak yansıtılması incitici olmaktadır.

Batı'nın kendi kültürel inhisarcılığı içinde İslam'ı ılımlı ya da sert kavramlarıyla tanımlayan İslam tasavvuru Müslüman dünyada gerçek bir bölünmenin önünü açmıştır. Her din bilgi sistematiğinin aktarım biçimine bağlı olarak belli düzeyde sert ya da yumuşak yorumlara fırsat verebilir. Bugün İslam dünyasında kendi doğal ve olağan gerçekliğini ıskalayarak oradan stratejik amaçlar için seferber edilen ılımlı ya da sert dinsellikler üretmek tehlikeli ve kaygı vericidir. İslamı dominant temsiller üzerinden tanıma hevesi toplam Müslüman varlığı için

endişe verici olmaya başlamıştır. Yaşanmış gerilimler, kişisel ya da toplumsal trajedilerin ürettiği öfkeyi coğrafyanın en ortak dili olarak dinle ilişkilendirerek sunmayı tercih eden kimi sekter grupların baskın davranışlarını İslam'la irtibatlandırmak kabul edilir donelere dayanmamaktadır (Kaya, 2016).

SONUÇ

Bugün birlikte yaşama, ötekileştirmeye karşı eşitlikçi vatandaşlık arayışlarının sıkça konuşulduğu bir bağlamda İslam'ı ve Müslümanları ötekileştirici, onları birer kimlik kaybı ve ayıbı olarak resmedici bir bakış açısının kabul edilebilir rasyonel bir tarafından söz edilemez. İslamofobi de esasen bu türden ayrıştırıcı kimlik politikalarından beslenmekte ve Müslümanlar başta ırkçılık ve yabancı düşmanlığı olmak üzere, geçmişte antisemitist dalgalardan beslenen her bir ayrımcılığın nesnesi olarak sıkıntıya maruz bırakılmaktadırlar (Esposito, Kalın, 2015). İslam'ı ve Müslümanları kendi olağan gidişatları içinde tanımak onlarla diyalogu genişletmek ve kendileri aleyhine yaygınlaştırılmaya çalışılan önyargılarla mücadele etmek sadece İslam için değil Batı toplumları içinde uygun bir tercih olacaktır.

KAYNAKÇA

Barın, Hilal (2016). *İslamofobi ve Daeş & Tedirgin Nefret,* İstanbul: Tezkire.

Ergül, Ergin (2015). "İslamofobi Olgusu Bağlamında Terörle Mücadele Dili ve Politikaları", *TAAD*, Yıl: 6, Sayı:22 (Temmuz), ss. 299-335.

Esposito, John L.; Kalın, İbrahim (2015). *İslamofobi -21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu-,* Çev İsmail Eriş, İstanbul: İnsan.

Kaya, Ayhan (2016).İslâm, Göç ve Entegrasyon - Güvenlikleştirme Çağı, Çev. Nur Yasemin Ural, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Lean, Nathan (2015). *İslamofobi Endüstrisi*, Çev. İbrahim Yılmaz, Ankara: DİB.

Özel, Ahmet (2007). *İslam ve Terör -Fıkhî Bir Yaklaşım-,* İstanbul: Küre.

Said, Edward. (2000). *Medyada İslam -Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?-,* Çev. Aysun Babacan, İstanbul: Metis.

Subaşı, Necdet (2005), "Entegrasyon Politikalarında Yeni Arayışlar: Avrupa İslamı", *Avrupa'da İslam,* Ed. Kadir Canatan, İstanbul: Beyan, ss. 38-66

Subaşı, Necdet (2007). "Avrupa'da Türkler: Referans Arayışları, Söylem ve Tasavvurları", *IV. Kültür Araştırmaları Sempozyumu -İç / Dış/ Göç ve Kültür-,* Kültür Araştırmaları Derneği & Işık Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, 15–17 Eylül 2007, Şile, İstanbul.

Türkan, Hüseyin (Ed.) (2015). *Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık, Nefret, İslamofobi ve Irkçılık;* İstanbul: Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM).

DİNİ RADİKALİZM-TERÖR, DİN İSTİSMARI VE TERÖR ÖRGÜTLERİNE KATILIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Osman KAYA[*]

ÖZET

11 Eylül saldırılarından sonra terör ile en çok ilişkilendirilen İslam dini ve Müslümanlar oldu. ‘‘İslam köktenciliği, İslami radikalizmi, ılımlı İslam ve İslamcı terör’’ gibi kavramlar, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve terörle mücadele literatüründe daha fazla yer işgal etmeye başladı. Bu saldırılar, dünya barışına ve güvenliğine yöneltilen en büyük küresel saldırı olarak nitelendirildi ve Radikal İslamcı Terörün zirve noktası olarak sunuldu. Müslümanlar barış, demokrasi ve terörle mücadele adına neredeyse topyekûn hedef haline getirildi, baskı ve saldırılara maruz kaldı.

El-Kaide, DEAŞ gibi küresel boyutlu terör örgütleri/organizasyonları İslam toplumu içerisinde bir Truva atı rolü oynamaktadırlar. İslam dini adına savaştıklarını iddia eden bu terör örgütlerinin en önemli hedefi ve mağdurları da Haricilerden bu yana Müslümanlar olmuştur. Müslümanları kendi içinde ötekileştiren bu tür terör örgütleri, aynı zamanda Müslümanların tamamının bir silahlı terör örgütü gibi algılanmasına da yol açmaktadırlar. Böylece daha çok İslamofobi, karşılığında da daha çok radikalleşme ve terör üretmekte.

Referanslarını, meşruiyetlerini, işledikleri cinayetlerin, saçtıkları vahşetin referanslarını Barış dini olan İslam’a bağlayan terör örgütlerinin, gerekçeleri, meselenin sebepleri, çözüm yolları samimiyetle ortaya konmadan ve harekete geçilmeden, Müslümanların zulmü ortadan kaldırma ve dünya barışının teminatı olma sorumluluklarını yerine getirebilmeleri mümkün görünmemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Köktencilik, Radikalizm, Terörizm

RELIGOUS RADICALISM-TERROR, RELIGOUS ABUSE AND FACTORS INFLUENCING PARTICIPATION IN TERRORIST ORGANIZATIONS

ABSTRACT

Since the September 11 attacks, the most associated facts with Terrorism have been the Islamic religion and muslims. Concepts like ‘’Islamic Fundamentalism, moderate islam and islamicterrorism’’ have taken more part in theliterature of internationalrelations, politicalscience and counter terrorism. These attacks are described as the biggest global attacks against World peace and safety and propounded as thepeak of radical ismalic terrorism. Muslims have almost been turned into all outtargets in the name of peace, democracy and counterterrorism, and got exposed to pressure and attacks. Global terrorist organizations like Al Qaeda and ISIS, playroles in the islamic community as trojan horses. The main targets and victims of these terrorist organizations which pretend tofight in the name of the islamic religion have been muslims since Hariciler. These terrorist organizations which otherise muslims with inthemselves,

[*] Emekli Emniyet Müdürü, Güvenlik ve Terör Uzmanı.

also cause muslims to be perceived as an armed terrorist organization. Thus, they bring out more islamophobia, in return more radicalisation and terrorism.

Without takingn action and intimately discussing justifications, reasons and solutions of issues of terrorist organizations which associate their references, legitimacy, references of their homicides, references of their spreading terror to islamic religion of peace, it does not seem possible form us lims to abolish cruelty and to discharg ether esponsibility of being the guarantee for World peace.

Key Words: Islam, Fundamentalism, Radicalism, Terrorism

GİRİŞ

İnsan ve toplumun güvende olma ihtiyacı düşünüldüğünde, korku ve dehşet yaratmak suretiyle yıldırmak, baskı kurmak olarak tanımlandığında; terörün, insanlığın başlangıcından beri var olduğu söylense de stratejileri itibariyle modern çağın bir ürünüdür. 20. yüzyıl, mağlup olanlar kadar galip olanları da derinden etkileyen iki büyük dünya savaşının yanısıra, irili ufaklı onlarca sıcak savaşa da sahne olmuştur. Bu yüzyılda devletlerarası dengeler yeniden kurulurken, özellikle de 2. Dünya savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünya düzeninde terörizm, ülkelerin birbirlerini istikrarsızlaştırma, zayıf düşürme çabalarının en önemli stratejilerden birisi haline gelmiştir. Uluslararası ilişkilerde kabul gören "dost-düşman yoktur, çıkarlar vardır" temel prensibi bağlamında; ekonomik, sosyal, dini ya da etnik sorunlar, karşılıklı olarak birinin diğeri aleyhine kullanabileceği önemli avantajlar olarak ortaya çıkmıştır.

Zayıf ülkeler bazen terör örgütlerini politikalarının bir gereği olarak destekleseler de, bu konuda asıl aktör güçlü ülkeler olmuştur. Doğrudan sıcak çatışmayı göze alamayan güçlü ülkeler, rekabetlerini, etkili olmak istedikleri alanlarda; ya terör örgütlerini birbirleriyle ya da hedef aldıkları devletle çatıştırarak sürdürmektedirler. Terör, ilişkileri zedelemeden bir ülkeyi istenilen yerde tutmanın ve terbiye etmenin aracı olarak da kullanılmaktadır. Terör örgütleri, istihbarat birimlerinin kolayca maniple edilebileceği organizasyonlar olma özelliğine de sahiptir.

Bu gün İslam coğrafyası, kendi içerisinde bir türlü halledemediği "tevhit/vahdet" meselesinin bir neticesi olarak, emperyalizmin küresel politikaları kapsamında kurguladığı ve yönettiği, oyuncularının -katil, maktul ve mağdur- neredeyse tamamını Müslümanların oluşturduğu, haksız, çirkin, korkunç bir alt-üst oluş ve yıkım yaşamaktadır. Böylece Müslümanlar, Aylan Bebek ile sembolleşen 'öğrenilmiş çaresizlik' girdabında her geçen gün biraz daha tükenmektedir.

Birlik ve dirlik kuramayan Müslümanlar, Haricilerden, El-Kaide'ye, DEAŞ'e kendi elleriyle "Barış ve güven dini İslam'a" galebe çalmanın ağır vebalini de taşımaktadırlar. Bu çalışmada; Dini Radikalizm-Radikalleşmenin Nedenleri, Din İstismarı ve Radikal İslamcı Terör Örgütlerine Katılımı Etkileyen Faktörler incelenmiştir.

Dini Radikalizm-Terör, Din İstismarı ve Terör Örgütlerine Katılımı Etkileyen Faktörler

Dini Radikalizm

Bireyin normal yaşam sürecinden suça bulaşma düzeyine gelme hali olarak tanımlanan radikalleşme; kişilerin aşırı politik, sosyal veya dini fikirler ve emeller edinmeye başladığı kişisel, grupsal veya kitlesel bir süreçtir. Radikalleşme, yalnızca küresel boyutlu terör örgütleri eliyle uluslararası barışı değil, toplumların huzur ve güvenliğini de tehdit etmektedir. Radikalleşme sadece din bağlamında ortaya çıkan bir olgu olmamakla birlikte, dini istismar faaliyetleri kapsamında daha sık kullanılmaktadır. Radikalleşmenin her ideolojiden teröristin yaşadığı bir süreç olduğu göz önüne alındığında, sadece İslam dini ve İslam dinini istismar eden terör örgütleriyle özdeşleştirilmesi de kabul edilebilir değildir.

Radikalleşme kavram olarak doğrudan/kesinkes şiddet ve terörü ifade etmediği gibi bu ikisinin mutlaka birbirleriyle kesişen olgular olduğunu söylemek de mümkün görünmemektedir. Zira radikalleşen kişilerin tamamının terör örgütlerine katıldığı söylenemezken, terör örgütlerine katılanların bir kısmının da radikalleşme süreçlerine hiç dâhil olmadığı bilinmektedir. Ancak bütün bu tespitler radikalizmin terörün kıvılcımı olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Çünkü radikalleşme aynı zamanda bir ajitasyon sürecidir ve ajite olmuş kişiler daha kolay yönlendirilmekte, terör örgütleri tarafından elde edilmeleri daha kolay olabilmektedir.

İslam Dini'ne ve Müslümanlara karşı ön yargı ve ayrımcılığın ifadesi olarak ortaya çıkan ve İslamofobi olarak kavramsallaştırılan yaklaşımların iddia ettiği gibi, dünya üzerinde sadece Müslümanlar değil, Müslümanlar dışında da başka dinler adına teröre başvuran, korkunç cinayetler işleyen devlet, örgüt ve kişiler bulunmaktadır. 2011'de Norveç'te Breivik tarafından gerçekleştirilen terör eylemi bu gerçeğe işaret eden yakın zamanın en somut olaylarındandır. Yine Almanya'da Ceska cinayetleri olarak bilinen eylemlerin aşırı sağcı/ırkçı bir yapılanma tarafından işlendiği ortaya çıkmış, 11 Eylül 2001 saldırıları akabinde ABD Başkanı Bush "Haçlı Seferleri ve topyekûn savaş" çıkışında bulunmuştur. Balkanlar'da özellikle Sırpların Müslümanlara uyguladığı soykırımın ve Kafkaslarda Müslüman halkın karşı karşıya kaldığı saldırıların ana saiki din olarak kendini göstermiştir. İsrail Devleti'nin kuruluşu öncesi ve sonrasındaki politikaları, uyguladığı yöntemler ve yaklaşımları, Myanmar/Arakan'da Müslümanlara karşı sürdürülen vahşet, Doğu Türkistan'daki Çin zulmü ve Kafkaslardaki olaylar, ASALA terör örgütünün menfur eylemleri, daha birçok benzer durumlar da dini saiklerle ilişkilendirilebilmektedir.

Batı'da ortaya çıkan İslamofobi, radikalizmin tipik yansımasıdır. İslamofobi radikalizmi kimi zaman baskı, yıldırma ve şiddet olarak ortaya çıkmaktadır. İslamofobi'nin İslam'ın şiddet yanlısı olduğuna dair yaklaşımları ile radikal İslamcı teröristlerin anlayış ve eylemleri ise ironik olarak birbirlerini beslemektedir. Bir başka şekilde söylemek gerekirse; Batı'lı radikallerin iddiaları, radikal İslamcılar tarafından bir bakıma teyit edilmektedir.

İslam toplumu içerisinde bir Truva atı rolü oynayan El-Kaide, DEAŞ gibi küresel boyutlu terör örgütleri/organizasyonları en çok da Müslümanları hedef almaktadır. Müslümanları ötekileştiren bu tür terör organizasyonları aynı zamanda Müslümanların tamamının bir silahlı terör örgütü gibi algılanmasına neden

olmakta, böylece daha çok İslamofobi ve karşılığında da daha çok radikalleşme ve terör istemektedirler.

ABD'nin 11 Eylül terör eylemleri sonrasında verdiği tepki ve terörle mücadele görüntüsüyle uluslararası sistemi yeniden tasarlama politikaları, Uluslararası ilişkilerin ikircikli yönü olarak ortaya çıktı. Kitleleri daha da radikalleştiren ve terörize eden bu politikaların neticeleri Afganistan ve Irak işgalleri ile iyice kendini gösterdi. Bu dönemde uluslararası terör azalmak yerine daha da arttı, şekil değiştirdi. Afganistan'dan sonra Irak, terörün yeni eğitim alanı haline geldi.

ABD'nin, bu güne kadar tek bir kurşun atmadığı etnik ayrılıkçı PKK terör örgütünün varlığını DEAŞ ile mücadele bahanesiyle meşrulaştırmaya, bölgede yerleşmesini ve kurumsallaşmasını sağlamaya çalışması da hoşnutsuzluğu ve radikal yaklaşımları körüklemesi açısından oldukça dikkat çekmektedir. Devlet terörünün en belirgin yansıması olarak ortaya çıkan İsrail'in ABD destekli politika ve uygulamaları da yine radikalizm ve terörizmin değirmenine su taşımaya devam etmektedir.

Çok yönlü bir denklem olan terör; sosyal, siyasal, kültürel, tarihsel, psikolojik, ekonomik, dinî vb. nedenlerin bir veya birkaçına bağlı olarak ortaya çıkan inter-disipliner bir olgudur. Batı literatüründe Terörün İslam dini ile doğrudan ilişkilendirilmesiyle yaratılmaya çalışılan İslamofobi'nin hiçbir makul, tutarlı, vicdanlı yanının bulunmadığını ifadeye etmeye gerek bile yoktur. Yukarıda izaha çalıştığımız gibi Batı tarafından teröre referans edilen İslam'ın temel kaynakları, gerçekte terörle taban tabana zıttır. Hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim, Allah (c.c)'ın insanlara yol gösterici olarak indirdiği bir kitaptır ve Allah Kur'an'da insanlara akletmeyi ve güzel ahlakı emretmektedir. Bu ahlakın temelinde ise, sevgi, şefkat, hoşgörü, adalet ve merhamet gibi kavramlar yer almaktadır. 'Barış' anlamına gelen İslam, Allah (c.c)'ın sonsuz merhamet ve şefkatinin yeryüzünde tecelli ettiği huzur ve barış dolu bir hayatı insanlara sunmaktadır. Kuran ayetlerinde insanlar, yeryüzünde merhametin, şefkatin, hoşgörünün ve barışın yaşanabileceği model olarak İslam ahlakına çağırılmaktadır.

Terör eylemlerine başvurmak, İslam'ın tamamen yasakladığı bir eylemdir. Müslümanların sorumluluğu bu suçları işleyenleri durdurmak, yeryüzündeki bozgunculuğu ortadan kaldırmak ve tüm insanlara huzur ve güven getirmektir. Müslüman terörist olamayacağı gibi, aksine terörün engelleyicisi ve çözümüdür. Cenab-ı Hak, iman etmiş bir kişinin, bir kişi ya da topluluğa karşı hissettiklerinin aklı ve vicdanının önüne geçmemesini, adaletle davranmamasını istemektedir.

Masum insanların öldürülmesini haram kılan Allah (c.c) her türlü fitne ve fesadı da lanetlemiştir. Allahü Teâlâ Kerim kitabında emirlerini bu kadar açıklıkla insanlara bildirmişken, Müslümanlar nasıl oluyor İlahi Nas'ın hilafına ve üstelik de İslam adına, radikalleşme süreçlerinin öznesi, korkunç terör eylemlerinin faili olabiliyorlar?

Radikalleşmenin Nedenleri

İslam'ı referans aldıklarını iddia eden El Kaide ve DEAŞ gibi örgütler Cihadî Selefilik ve Tekfirci Selefilik ideolojisinden beslenmektedir. Kur'an ve Sünnetin herhangi bir yoruma başvurulmadan metinlerin olduğu gibi kabul edilmesi anlayışına sahip olan Selefilik, akıl ve bilimle ilgili yorumlara şiddetle

karşı çıkmaktadır. Bu anlayış zamanın şartlarına göre yapılan yorumlar ve verilen fetvaları dinden uzaklaşma olarak kabul etmektedir. Selefilik ideolojisinin 11. Yüzyılda Moğollara karşı yenilerek tarihin en bunalımlı dönemlerinden birini yaşayan Müslümanların durumuna tepki olarak doğduğu kabul edilmiştir. Selefilik 20. Yüzyılda da Batı destekli İsrail'e karşı yenilen Müslümanların durumunu özdeşleştirerek, bu dönemde ortaya çıkan Radikal İslamcı terör gruplarının ideolojisi olmaya devam etmiştir. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse; Radikal İslamcılığın yeniden ortaya çıkıp güç ve zemin kazanması, modern terörizm tarihinin en önemli aşamalarından biri olarak kabul edilen İsrail'in devlet olarak ortaya çıkması süreçleri ve halen takip ettiği politikaları ve kullandığı yöntemlerle doğrudan ilişkisi vardır. ABD ve İngiltere'nin desteğiyle İsrail'in Araplarla girdiği her savaşı kazanması, Mısır, Ürdün gibi savaşı kaybeden ülkelerin İsrail ile barış anlaşmaları imzalamaları ve böylece İsrail'in varlığını ve mevcut durumu kabullenmeleri söz konusu hareketlerin toplumsal tabanlarının genişlemesine ve eylem biçimlerinin değişmesine neden oldu. Filistin Davası Müslümanlar için ortak bir dava olarak kabul görmeye, Müslümanlar için canlılığını korumaya, İslami hareketlerin eylemlerine meşruiyet zemini/gerekçesi olmaya devam halen etmektedir. El-Kaide'nin 11 Eylül saldırılarının en önemli gerekçesini de bu ortak dava oluşturmuştur.

İslam dünyasının yaşadığı siyasi kaos dönemlerinde oluşan ve sonraki benzer şartlarda daha da radikalleşerek tekrar ortaya çıkan, birbirinin devamı niteliğindeki bu radikal yaklaşımlar olağan dönemlerde zayıflamakta ve etki alanları daralmaktadır. Dolayısıyla bu ideolojilerin yeniden öne çıkıp, güç ve zemin kazanması siyasal süreçler ve konjonktürle direkt ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Zira terör, mevcut veya istismara açık bir zeminin olmadığı yerlerde yaşama imkânı bulamamaktadır.

Gerekçeleri, gelişmesi ve sonuçları itibarıyla bir İslam devrimi olmasa da İslam Coğrafyası'ndaki Radikal İslamcı hareketlerin yükselişindeki başlıca etkenlerden birisi de 1979 İran Devrimi oldu. Bir diğer önemli etkende, içinde Türkiye'nin de olduğu birçok Müslüman ülkenin devrim niteliğindeki rejim değişiklikleriydi. Bu yeni rejimlerin politikalarının yansımaları her ülke için farklı sonuçlar ortaya çıkarsa da; ulus-devlet temelli sınırlar içerisinde şekillenen yeni siyasal iktidarların dinin bireysel ve sosyal hayattaki varlığına yönelik menfi tavrı, özellikle de muhafazakâr/mütedeyyin kitlelerde büyük bir hoşnutsuzluk ortaya çıkardı. Bu hoşnutsuzluklar zaman içerisinde, diğer amillerle de alakalı olmak üzere radikal oluşumların ortaya çıkmasının gerekçelerinden birisi haline geldi.

Emperyalizmin kuşatması nedeniyle İslam'a dayalı sosyal ve kültürel değerlerin laik, batılı ve Hıristiyan yorumların saldırısına uğradığı ve bunun Müslüman toplumlarda çeşitli katmanlarda krizler yarattığı iddiaları da radikal çıkışların gerekçeleri olarak ifade edilmektedir..

Radikal İslami hareketlerin daha çok yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkması ve gelişmesi, bu hareketlerin ortaya çıkışının emperyalizm ve küreselleşme ilişkilendirilmesini oldukça makul hale getirmektedir. Bağımsızlıklarını yeni kazanmış birçok İslam ülkesindeki yeni rejimlerin batının kuklası şeklinde algılanması, batı karşısındaki ezikliğin siyasal iktidarın ele geçirilmesiyle düzelebileceği inancının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1990'lı yılların başına kadar ulusal sınırlar içinde siyasal niteliği ağır basan hareketler görülmekteyken, bu dönemde küresel nitelikli ve yeni stratejiler

benimseyen daha radikal örgütler ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, ulusal sınırlar içerisinde ortaya çıkan İslami hareketlerin Müslümanların güçsüzlüğünü gidermede yeterli olmadığının anlaşılmış olmasıdır. Afganistan'ın Sovyetler Birliği'nce işgalinin ortaya çıkardığı "cihad zemini" bu anlamda terör örgütlerine hem okul hem de kalıcı tecrübeler kazanmalarında çok önemli imkânlar sundu. Bu süreç Irak'ın ABD ve Koalisyon güçlerince işgali, Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı ile artarak devam etti.

Daha çok yirminci yüzyılın ikinci yarısında tanık olunan yeni bir akım olan Radikalizmin nedenlerinden bir diğeri de; özellikle geleneksel iş düzeninin ve sosyal yapının kırsaldan şehirlere olan göç neticesinde bozulmasıyla vücut bulmuş olmasıdır. Modern hayat biçiminin ve devletin laik politikalarının en çok şehirlerde açığa çıkması, radikal yorumlara malzeme taşımıştır. Laikçi rejimler altında yetişmeye başlayan, ekonomik ve sosyal sorunların bunalttığı yeni şehirli gençler radikalizmin en önemli toplumsal tabanını oluşturmuştur.

Ayrıca, Batı'da İslam köktenciliği konusunda biriken ve bunu önemli bir tehdit olarak gösteren literatür sayesinde İslam dünyasındaki baskıcı rejimlerin desteklenmesine zemin hazırlandığı iddia edilir. İslamcı hareketlerin siyasal sürece katılımlarının seçimlerin iptal edilmesi veya bu tür hareketlerin sindirilmesi yoluyla engellenmesi radikalleşmenin bir diğer önemli nedenlerindendir. Radikalleşme de nihayetinde gizli örgütlenmeleri ve şiddeti doğurmaktadır.

Kişilerin radikalleşmesinde yaşadıkları sosyal ortamın sıkıntıları veya bireysel etkenler nedeniyle ortaya çıkan çaresizlikler ve arayışlar da neden olabilmektedir. Bazen de herhangi bir arayış içinde olmaksızın yakın veya uzak çevreleri kanalıyla bir ideoloji ile tanışıp radikalleşme gerçekleşebilmektedir. Kimi zaman da arayışlar herhangi bir ideoloji benimsenmeden, bir kaçış olarak terör örgütlerine katılma olabilmektedir. Bu durumda çoğu kere birey, örgüt içinde ideolojiyi sonradan benimsemekte, bazen de örgütün ideolojisini hiç benimsemeksizin kendi hedefleri doğrultusunda örgütün saflarında yer almaya devam edebilmektedir. Bu tür radikalleşme süreçlerinde, radikalleşmeye neden olan etkenler arasında bir hiyerarşi ya da zorunlu bir etkileşim olmayabilmektedir. Bireylerin ve grupların radikalleşme süreçlerinde, bu etkenlerden sadece biri veya birkaç tanesi birden etkili olabilmektedir.

Dini hassasiyeti olmakla birlikte din konusundaki bilgileri zayıf olanlar, adi/organize suç geçmişi olanlar, ciddi ailevi sorunları bulunanlar terör örgütlerinin istismar portföyünün en önemli unsurları durumundadırlar. Genel olarak radikal yaklaşımlara kolay hedef olanlar arasında; eğitim seviyesi düşük, alt gelir grubuna mensup ve yaşantılarında gel-gitler olan karakterler öne çıkmaktadır. Radikalleşen kişilerin önceden genellikle dindar olmadıkları ve dinin azınlıkta kalan dar bir yorumundan etkilendikleri, inanç ve düşünce dünyalarında; Parçacı – Toptancı – Reaksiyoner oldukları, aynı şahısların modern yaşama tepkili, kibirli ve uzlaşmaya kapalı, genellikle farklı din ve kültürlere sahip ebeveynlerin kurduğu ailelere mensup, çoğunlukla parçalanmış ailelerde yetişmiş, kişilikleri tam olarak tamamlanmamış profil çizdikleri, içinde bulundukları toplumda azınlık konumunda olup, dini, kültürel ve sosyal çatışma yaşadıkları belirtilmektedir.

Din İstismarı

Din âlimi ya da bu konuda uzman olmaya gerek duymadan, rahatlıkla şu önermede bulunmak mümkündür: Müslümanlar içerisinde dini istismar etmeden terörist yetiştiremezsiniz. Allahü Teâlâ Müslüman'ı akıl ve irade sahibi olduğunda kulluk ile sorumlu tutmaktadır. Dolayısıyla Müslüman aklını ve iradesini bir başkasına teslim ya da ipotek edemez. Müslüman özgür insandır. Özgürlük ise; ancak kula ihtiyacı olmayana kul olmakla mümkündür.

Terör örgütleri genel anlamda; ideolojik çizgideki çeşitli fikir, düşünce ve inanç sistemlerini referans olarak kullanmakta, bu şekilde kendileri açısından eylemlerine ve hedeflerine meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadırlar. Bu süreçte ya tahrif edilmiş dini kaynaklar ya da dini kaynaklarda yer alan hükümler (bilinçli ya da bilinçsiz) yanlış yorumlanarak kullanılmaktadır. Dini istismar eden terör örgütleri bunu gerçekleştirirken, dini materyalleri, dinin özünden ve bütünlüğünden koparark, parçacı bir yaklaşımla klişeleştirip, sloganlaştırarak kullanmaktadırlar.

Dinin istismar edilmesi, diğer alternatiflere göre daha kolay olmaktadır. Üyesi bulunduğu terörist grup tarafından ölmeye ve öldürmeye programlanmış, bunun için, yeni bir kimliğe ve kişiliğe büründürülmüş kesin inanç adamı, vaadi "şahadet" ve "cennet" olan ve kutsanarak yüceltilen bir eyleme kolaylıkla sürülebilmektedir. Ne yazık ki din hayatın her alanında ve benzer saiklerle en etkili ve verimli istismar aracı olarak kullanılmaktadır.

Teröre giden yolu meşru gösteren en eski söylem Makyevelli'ye aittir: "Amaçlar araçları meşru kılar." Dinin temel referanslarına aykırı ya da yasaklanmış da olsa terör örgütleri, gerçek amaçlarını ulvi amaçlar ile örterek kişi ve kitleleri hareke geçirmekte güçlük çekmemektedirler. Herkes için olmasa bile bütün ideolojiler, terörist örgütler, ulvi amaçlara koşacak mutlaka iştiyaklı kişiler bulabilmektedir. Terör örgütleri bunu gerçekleştirmek için her halükarda uygun sahne, senaryo, oyuncular ve perde bulabilmektedir.

"Müslümanların iktidarı/Beklenen gün" için "Altın Nesiller" yetiştirmek iddiasıyla harekete geçtiğini iddia eden FETÖ'nün amacına ulaşmak için; rakiplerine, Müslüman da olsa kendilerinden/müntesip olmayanlara karşı İslam'ın yasakladığı, yalan, iftira, şantaj, kumpas gibi yöntemler kullandığı ortaya çıktı. Bu amaçla yine İslam'ın yasakladığı takiye yöntemini kullanarak devlet kademelerine yerleştirdiği elemanları tarafından korkunç katliamlar gerçekleştirildi.

Radikal İslamcı Terör Örgütlerine Katılımı Etkileyen Faktörler

Radikalleşmenin nedenleri başlığı altında açıklamaya çalıştığımız durumları terör örgütlerine katılımın etkileyen faktörler olarak da ifade edebiliriz.

El Kaide ve DEAŞ gibi terör örgütleri içerisinde eylemlerde bulunanlara göre; "İslam ümmetinin yeryüzünde ezilmesinin nedeni Yahudiler ve Amerikalılardır. Bu nedenle onlarla ve işbirlikçileriyle savaşılması cihattır."

Cihadı ön plana çıkararak dini istismar eden örgütlere katılımlar, çoğunlukla aşağıdan yukarıya radikalleşme şeklinde gerçekleşmektedir. Özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'de ve sonrasında Türkiye, İspanya ve İngiltere'de gerçekleştirdiği saldırıların ardından El- Kaide'nin dünya kamuoyunda dikkat çeken bir fenomen haline gelmesiyle, İslam Dünyası'nda aşağıdan yukarıya kendiliğinden radikalleşme olayları artmaya başladı. Bu artış DEAŞ'in Suriye'de bir devlet ve ardından 2014'te Hilafet ilan etmesinden sonra iyice hızlandı ve başta Müslüman

devletler olmak üzere tüm dünya için tehdit oluşturmayı artarak sürdürdü. Öyle ki bu süreçten sonra savaşacak güçte olan erkeklerin değil, kadınların, yaşlıların ve hatta çocukların da radikalleşerek, ailecek veya aynı aileye mensup birden fazla kişi olarak DEAŞ'e katılmaları gerçeğiyle karşı karşıya kalındı.

Son yıllarda Dünya üzerinde, meydana gelen ve Müslümanları rencide eden birçok olay –işkence görüntüleri, Hz. Muhammed (s.a.v)'e, Kur'an-ı Kerim ve Müslümanlara yönelik saygısızlıklar, dini özgürlüklerin kısıtlanması/bu yöndeki baskılar, saldırılar- istismar edilmeye açık bir zemin oluşturdu. Terör örgütleri çok farklı zamanlarda ve daima eleman temin etmekte zorlamamaktadırlar. Belirleyici olan; şahısların –propagandaya maruz kalanların- buna açık-olup olmamalarıdır.

Genellikle yirmi yaş grubundaki gençlerin, ülkelerinden/evlerinden çok uzakta DEAŞ gibi terör örgütlerine katılmaya iten sebeplerin tespiti oldukça çetrefilli ve karmaşıktır. Çoğu kez bu konuya kolay ve genellemeci cevap vermek epey zor olmakla birlikte; internet ve sosyal medyanın zaman, mekân ve sınır tanımaz etkisinin çok büyük olduğu bilinmektedir.

Sosyal medyanın gücünü, şaşırtıcı etkili ve profesyonelce kullanan DEAŞ Tweeter ve Facebook'ta birçok sayfa ve hesapta oldukça aktiftir. Profesyonelce hazırlanan –çekim, montaj kalitesiyle- video görüntülerinde acımasızca işlenen infazları da göstererek istenilen korku ve hayranlık etkisini yaratmaktadır.

Özellikle Müslüman ülkelerde yaşanan çatışmalarla ilgili medyada/internette yayınlanan görüntülerden etkilenen kişilerin; sosyal medya üzerinden irtibat kurdukları çatışma bölgeleriyle bağlantılı şahısların propagandasına maruz kaldıkları bilahare yüz yüze irtibat kurulduğu, faaliyetlerin süreklilik kazanması ile radikalleşmenin ve örgüte katılımın gerçekleştiği görülmektedir.

Oluşan/oluşturulan bu zeminlerin etkisiyle radikalleşen şahıslar da; değişim, diyalog ve uzlaşmaya kapalı olma, karşıt görüşleri şeytanlaştırma, dışlama, kin ve nefret duygularını körükleme gözlenmektedir. Hak ve adalet arayışları ya da dünyaya nizam verme düşünceleri radikalleşme ile ortaya çıkardıkları menfur olayları meşru görmeleriyle sonuçlanmaktadır.

Kadınları Taliban ve El Kaide gibi örgütlerden daha aktif olarak kullanan DEAŞ, internette örgüte üye olmayı sürekli teşvik eden, Müslümanlara Batı'daki 'uyumsuz fakat güvenli' hayatlarını bırakıp 'hilafet devletlerine katılmalarını söyleyen' farklı dillerde mesajlar yaymaktadır. Çoğunluk tarafından göz ardı edilse de, bu çağrılara kulak veren kadınların sayısı giderek artıyor ve her gün DEAŞ destekçisi 100 bin tweet atılmaktadır. Atılan bu tweetlerin çoğu ise Batılı toplumlardan DEAŞ'a katılan kadınlardan gelmektedir. Bu konu üzerinde çalışanlar, terör örgütünün sosyal medyada kadınlara önemli roller vermesinin kasıtlı bir strateji olduğunu özellikle ifade etmektedir. Terör örgütü bir yandan İslami hayat tarzını ve cihada katılmayı idealize eden ve örgüt propagandası yapan internet sayfaları açarken diğer yandan genç kadınlara Suriye'ye seyahat konusunda yardım ve destek sağlayan organizasyonlar düzenlemektedir. Ayrıca ilk başlarda Suriye'ye giden Müslüman kadınların kayda değer çoğunluğunun, DEAŞ saflarında savaşan eşlerinin yanına gidenlerden oluştuğu belirtilmektedir.

DEAŞ terör örgütüne katılan bekâr kadınlar, genellikle kendi dillerini konuşan diğer kadınlarla birlikte güvenli bölgelerde tutulmakta ve dini eğitime

tabi tutulmaktadırlar. Eğitime sırasında kendileri için mümkün olan en kısa sürede de bir eş bulunmaktadır.

Terör örgütü Şeriat Hukuku'na ve belirli bir İslam anlayışına dayalı bu yeni siyasi projede "doğru hayat yolunu" bulduklarını söyleyen kadınların anlatılarıyla romantize edilmiş bir dünya tanımlamaktadır. Terör örgütünün servis ettiği fotoğraflarda Kalashnikov taşıyan, üzerlerinde bombalı intihar ceketleri bulunan ve ellerinde kesik bir başla poz veren kadınlar olduğu gibi, aynı zamanda yemek yapan, ev işleriyle uğraşan, birbirlerine kahveye oturmaya giden, annelik yapan kadınların görüntüleri de yer almaktadır. Ev kadınlığını Kalashnikov buluşturan bu toplumsal manzara, gözlemcilerin aklını karıştırsa da terör örgütüne katılmış bir kadın doktorun attığı tweet mesajında "Boynumda stetoskop, omzumda Kalashnikov, en büyük hayalim şehit olmak." İfadesinin yer aldığına dikkat çekiliyor.

DEAŞ terör örgütüne katılan kadınların internet forumlarında yer alan ifadeler değerlendirildiğinde; Batılı devletlerin/toplumların genç Müslüman vatandaşlarına bir aidiyet hissi, yaşama hedefi ve değerleri sunmakta başarılı olamadığı görülmektedir. Kadınların Batı toplumlarının siyasi sistemleri eleştirilirken, Fransa'da Burka'ya konan yasak, mayo giymeye zorlanma gibi istedikleri biçimde yaşama özgürlüğünün sınırlanması, İslamofobi, geleceğe ilişkin ümitsizlik konuları öne çıkmaktadır.

DEAŞ'li kadınların anlatılarında Kur'an-ı Kerim'den ayetlere yer verseler de, internet forumlarında Şeriat, İslam ya da Suriye'deki kriz hakkında derin bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda; Batılı ülkelerden DEAŞ'e katılan Müslüman kadınların bu kararı vermelerinin ardında saf bir romantizmin de bulunduğu başka toplumsal ve bireysel etkenlerin de yer aldığı tespitlerine yer verilmektedir.

KAYNAKLAR

Alkan, Necati, Psikolojik Harekât, Terörizm ve Polis, Terörle Mücadele ve Harekât Dairesi Başkanlığı Yayınları No:9, Ankara, 2000.

Ateş, Davut, "İslam Köktenciliği, Kökeni, Genel Nitelikleri, Tanımlar ve Sınıflamalar", Akademik Orta Doğu Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, İstanbul 2009

Cirhinlioğlu, Zafer, Terör ve Toplum, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2004.

Çevik, Abdülkadir, Politik Psikoloji, Dost Kitapevi, Ankara, 2007.

Davies, Barry, Terörizm,Ortadoğu'da Şiddet ve Dünya'da Terör-Terrorism İnside A World Phenmenon, (trc.:Pınar Bulut), Truva Yayınları, Truva/Siyaset:30, İstanbul, 2006.

Dedeoğlu, Beril, Uluslar arası Güvenlik ve Strateji, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2006.

Ercan Çitlioğlu, Gri Tehdit Terörizm, 1.Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005

Erdem, Süleyman, Cihatçılar, El Kaide ve Katılanların Hikâyesi, Yakın Plan Yayınları, İstanbul 2016

Ergil, Doğu, Terörizmin Mantığı ve Hedefi, A.Ü. Siyasal Bilgiler ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1991.

Gün, Ö. Rengin Gün, "Uluslar arası Terörizm: Dünya Savaşının Yeni Boyutu", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı:4, İzmir, 2000.

Güzel, Cemal, Korkunun Korkusu: Terörizm, Silinen Yüzler Karşısında Terör, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.

Hoffer, Eric, Kesin İnançlılar, (trc.:E.Günnur), Tur Yayınları, İstanbul, 1980.

Kaya, İbrahim, Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, USAK Yayınları, Ankara, 2005.

Kaya, Osman, PKK Terör Örgütü: Dönemsel Strateji ve Taktikleri: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Keleş, Ruşen, A. Ünsal, Kent ve Siyasal Şiddet, Ankara, 1982.

Kışlalı, Ahmet Taner, Siyasal Sistemler-Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Öztürk, O.Metin, "Terör ve Terörizm", Terörizm İncelemeleri, Asam Yayınları, Ankara, 2000.

http://www.hurriyet.com.tr/bushtan-hacli-seferi-yakistirmasi-16285 (17.09.2001)

http://www.trthaber.com/haber/turkiye/dini-istismar-eden-yapilarin-var-olmasina-asla- izin-veremeyiz-276419.html (11.10.2016)

http://adar.org.tr/tr-TR/kose-yazilari/280/teror-orgutlerinin-ideoji-unsuru-olarak-kullandigi-bazi-dini-kavramlar (17.11.2016)

http://www.hurriyet.com.tr/islamofobi-zehirlidir-yenmemiz-gerek-40254435 (20.11.2016)

http://www.hurriyet.com.tr/radikal-islamcilarla-islam-karsitlari-birbirlerini-besliyor-40266941 (03.11.2016)

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150820_isid_kadinlar (15.08.2015).

TÜRKÇE BİLDİRİLER

KÜRESEL GÜCÜN TAHKİMİNDE DÜŞMANCA BİR TAVIR: İSLAMOFOBİ

Mahmut BOZAN*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle Dünya siyasetinde Müslümanlar söz hakkını tamamen kaybetmiş oldular. Yeni dönemde hâkimiyet mücadelesi Marksist ve kapitalist ideolojiler arasında yaşanmaya başladı. Bu iki kutuplu dünya rekabetinde İslâm ülkelerinin tüm hammadde kaynakları sessiz sedasız sömürüldü ve sömürünün idamesi için demokratik hareketler engellendi. Darbelere ve darbecilere yardım edildi veya bilfiil darbeler yaptırıldı.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte rakipsiz kalan ABD ve ABD liderliğindeki Batı'dan temel hak ve hürriyetler ve demokrasi gibi savunduğu değerlere riayet etmesi beklenilmeye başlandı. Bosna Hersek, Çeçenistan, Azerbaycan ve Filistin'de yaşananlar Batı'nın Müslümanlara bakışındaki ikiyüzlülüğü ortaya çıkardı. ABD'nin yenidünya düzeni ve Büyük Ortadoğu Projesi gibi kurgularının altından güvenlik stratejilerinde değişiklik yapıldığı, Sovyet tehdidinin yerine İslâm'ın yeni düşman olarak konulduğu açığa çıkmaya başladı.

İslâm gibi kökünde sulh olan bir dini açıkça bir tehdit unsuru olarak ilan etmenin mahzurları dikkate alınarak küresel güçler tarafından kademeli bir plân ortaya konuldu. Buna göre önce dünyanın dört bir tarafında baskılanan ve öldürülen Müslümanlar cihadist ve fundamentalist olarak terör objesi şeklinde takdim edilmeye, daha sonra da "İslâmi terör" kavramı pazarlanmaya başlandı. Hungtington'un "Medeniyetler Çatışması" tezi ve benzeri yayınlarla projenin akademik altyapısı da oluşturulmuş oldu. Küresel güçler ve onun kurumları ve yayın organlarında İslâm'ın terörle birlikte kullanımı sonunda neredeyse İslâm'la terör eş anlamlı ve birbirini çağrıştıran kavramalara dönüştürüldü.

Artık küresel hegemonyanın tahkimi için son hamle insanları İslâm'la korkutma safhasıdır. Bu hem Hıristiyan kimliği korumak hem de İslâm'a karşı bir önyargı oluşturarak insanları İslâm'dan tecrit etmek amacıyla yapılmaktadır. Ancak küresel güçlerin bu çabaları beyhudedir. Zira yalanlar uzun ömürlü olmadığı gibi, hakikatlerin de ortaya çıkmak gibi bir huyu vardır.

Anahtar Kelimeler: İslâmofobi, Terör, Küresel Güç, Yeni Dünya Düzeni.

A HOSTILE ATTITUDE IN THE STRENGTHENING OF GLOBAL POWER: ISLAMOPHOBIA

ABSTRACT

Muslims have completely lost their right to speak in World Politics after the withdrawal of the Ottoman Empire from the stage of History. In the new era, the struggle for domination was between Marxist and Capitalist Ideologies. In this bipolar world competition, all the raw material resources of the Islamic countries were silently exploited and democratic movements were prevented in order to maintain the exploitation. Coups and Coup Plotters are assisted or Coups have been made.

* Doç. Dr., Bartın Üniversitesi İİBF, SBKY Bölüm Başkanı, e-posta: mbozan@bartin.edu.tr.

It was expected that the United States, unrivaled with the dissolution of Soviet Union, and the West, under the leadership of the U.S., would respect the values they defend like the fundamental rights and freedoms and democracy. Events in Bosnia-Herzegovina, Chechnya, Azerbaijan and Palestine revealed the hypocrisy on the West's view of Muslims. The fact that the U.S. plot such as the New World Order and the Great Middle East Project, which the change of its security strategies lies beneath, and that Islam has been put forward as a new enemy instead of Soviet threat has begun to emerge.

A gradual plan was put forward by global forces taking into consideration the drawbacks of explicitly proclaiming a religion like Islam, which has peace at its root, as a threat. According to this, Muslims who were suppressed and killed on all sides of the world were first introduced as a jihadist and fundamentalist terror object, and then the concept of "Islamic Terror" started to be marketed. Huntington's "The Clash of Civilizations" thesis and similar publications have also created the academic infrastructure of this project. As a result of the use of Islam together with terror by the Global Forces in its institutions and publications, Islam and terror have almost been transformed into synonymous and interrelated concepts.

The last step to reinforce global hegemony now is to scare people with Islam. This is done to protect the Christian identity and to isolate people from Islam by creating a prejudice against Islam. However, these efforts of the global forces are in vane. Because the lies do not last long and the facts eventually emerge.

Key Words: Islamophobia, Terror, Global Force, New World Order.

GİRİŞ

İslâm'ı ve Müslümanları bir korku objesi olarak gösteren İslâmofobi, esasında içinde yabancı düşmanlığını da barındıran, önyargılarla dolu bir kin ve nefret söylemidir. Uluslararası hukuk açısından ise bir insanlık suçudur. İslâmofobi kavramının daha genel anlamda yabancı düşmanlığını ifade eden xenophobia kavramının uzantısında geliştirilmiş olduğu açıktır. Korku, zamanla düşmanlığı da beraberinde getirdiği için yabancı korkusu kavramının yerini 'yabancı düşmanlığı' kavramı almıştır. Bu kavrama ait iki boyuttan söz edilebilir. İlk olarak korku duyulan grup genellikle toplumun ayrılmaz bir parçası olarak görülmemektedir. Yabancı kişi, fiziksel, etnik veya kültürel özellikleri itibariyle 'farklıdır. Yabancı düşmanlığı ise farklı olana duyulan antipatidir. İkinci olarak, buradaki temel endişe, yabancı etkilerin saflığı bozacağı şeklindedir. Çünkü bir kültürü veya toplumu saf tutmak onu yabancı etkilerden korumakla mümkündür. Her iki durumda da yabancı düşmanlığı, düşmanlığa konu olan kişi veya grupla ilgili olmaktan ziyade düşmanlığı yapan kişi veya grupla ilgilidir.[1]

İslâmofobi veya İslâm korkusu ve nefreti, küresel ve emperyalist güçler tarafından siyasi bir amaca matuf olarak plânlı bir şeklide kurgulanmış, daha sonra da kademeli bir şekilde İslâm kelimesinin yanına cihadist, fundamentalist ve nihayet terörist gibi kavramlar ilave edilerek güçlü medya ağı ve akademik kimlik ve kanallar aracılığı ile yaygın bir şekilde kullanılması sağlanmış bir kavramdır. İslâm'ı korkulması gereken bir tehdit olarak takdim etmenin, ötekileştirmenin ve düşmanlaştırmanın elbette siyasi bir amacı bulunmaktadır. Üstelik bu amaç dünya

[1] Tuba Er ve Kemal Ataman, İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 2008, Cilt: 17, Sayı: 2, s. 755-756.

nüfusunun beşte birinden daha fazla bir yekûn teşkil eden devasa bir Müslüman kitleyi ötekileştirme pahasına yapılmaktadır.

Her ne kadar bu propagandayı yapanlar dünya üzerinde sınırlı sayıda bir azınlık grup olsalar bile dünya siyasetini yönlendirmede etkili bir konumda oldukları gerçeğini kabul etmek ve ona göre tedbir almak, kara propagandalarını boşa çıkarmak için çok yönlü bir çalışma yapma mecburiyeti vardır. Diğer yandan bu süreç Batılı bazı kesimler tarafından bir nefret söylemi olarak gündeme getirilen ve ötekileştirilmeye çalışılan İslâm'ı doğru bir şekilde tanıtmak açısından bir fırsat olarak da değerlendirilebilir. Gerçeğin gücü savunanların konumu ne olursa olsun, yalan ve yalan propagandanın aldatmalarına galebe edip üstün gelebilir. Böylece İslâmofobi kurgusunu siyasi amaçlarına ulaşmak için kullananlar kendi kazdıkları kuyuya düşürülebilir.

Bugün ilmi, iktisadi ve askeri üstünlüğü elinde tutan, küresel çapta politika belirleme araçlarına sahip gelişmiş Batılı ülkelerin büyük oranda sömürgesi durumunda olan, üstelik işgal edilen, parçalanan, kaynakları yağmalanan ve din, mezhep ve ırkçılık üzerinden kutuplaştırılarak birbirine düşürülen İslâm ülkelerinin nasıl bir tehdit ürettiği sorusunu her türlü yalan ve algı operasyonlarının üzerine çıkarak sormak gerekir. Avrupa ve ABD mi işgal altındadır; yoksa Afganistan, Irak ve Suriye mi? Almanya, Fransa, İngiltere veya Kanada da mı iç savaş vardır; yoksa Libya'da, Yemen'de, Suriye ve Irak'ta mı? İslâm ülkeleri mi Batı'nın hammadde ve enerji kaynaklarını sömürmektedir, yoksa tam tersi mi olmaktadır? Tüm bu soruların cevabı ortada iken neden bir Hristiyanofobi veya Yahodofobi değil de İslâmofobi'den bahsedilmektedir? Eğer bir din bizatihi korku ve nefret unsuru olamaz ve suçlular dini aidiyetleriyle anılamaz deniliyorsa -ki doğru olan budur- o halde neden inat ve ısrarla İslâm bir korku unsuru olarak ve Müslümanlar da bir terör ve nefret objesi olarak kullanılmaya devam etmektedir? Bu trajikomik hikâye, tam da kuzuyu yemeyi plânlayan kurdun kuzu için yaptığı suçlamalara benzemektedir.

Gerçek tüm bedahetiyle ortada iken neden İslâm üzerinden bir ötekileştirme yapıldığı ve önce medeniyetler çatışması tezi ile daha sonra da medeniyet içi mezhepler savaşı gibi politikalarla İslâm dünyasının bir kaosa itilmek istendiği sorusu önem kazanmaktadır. Bu çalışma ile hem bu sorulara cevap aranacak hem de Batı'nın küresel güç rekabetinde muhtemel rakipleri bertaraf ederek gücünü tahkim etme plânları üzerinde durulacaktır.

1. İslâmofobi Kavramının Fikri Arka Plânı

İslâmofobinin geçmişteki izini tam da Hungtington'un tezine malzeme yaptığı medeniyetlerin değer yargıları üzerinden sürebiliriz. Roma ve Yunan medeniyetinin bir halitası olan ve muharref Yahudilikle Hristiyanlıktan beslenen Batı medeniyeti beş menfi esas üzerine bina edilmiştir. Öncelikle güce dayanır ve menfaati esas alır. Hayatı bir savaş olarak görür ve zayıfların yaşamaya hakkı olmadığını, binaenaleyh doğal seleksiyona uğramasının güçlülere yer açmak için gerekli olduğunu savunur. Sosyal münasebetlerde materyalist ve Darvinist tekâmülcü nazariyesi gereği üstün ırk anlayışına sahiptir. Beyaz ırkın üstünlüğüne inanır ve sair milletleri köle veya ikinci, üçüncü sınıf insanımsı mahluklar olarak

görme eğilimi taşır. Ferdi sahada hedonist ve zevkçidir. Nefsi arzuları tatmin etmeyi kişi hayatının en önemli gayesi olarak görür.[2]

Böyle bir medeniyet anlayışının geçmişte ortaya koyduğu manzara dikkatlice incelenirse "Geçmiş geleceğe suyun suya benzemesinden daha çok benzer[3]" fehvasınca bundan sonra ortaya konacak tablo daha kolay anlaşılabilir. Geleceğe yapılacak bir projeksiyon, ana hatlarıyla şöyle bir uygulamaya işaret etmektedir. Beynelmilel alanda gücü esas alan bir anlayış hakka ve hukuka riayet edemez, zira ona göre kuvvet hakta değil, hak kuvvettedir. Yani kuvvet bizatihi hak doğurmaktadır. Bu ise kuvvetlinin gayra tecavüzüne başka bir sebep aramaya ihtiyaç göstermez. Hele hedefi menfaat olursa kuvvetli olanı durduracak bir fazilet olmadığı için zulme payan yoktur. Doğal seleksiyona inanan Batının medeniyet anlayışında zayıf zaten hayat savaşının kaybedenidir ve hayata tutunması için bir sebep de yoktur. Keza üstün ırk anlayışının sair milletleri yutması, köleleştirmesi, asimile etmesi veya sürmesi de yine bu bakış tarzının kaçınılmaz bir sonucudur.

Bu sebeple kuvveti hakka ram eden, hedefine fazileti koyan, hayatı bir yardımlaşma ve dayanışma olarak gören, bedeni hazları gemleyerek ruhu yücelten ve toplumların bir arada yaşaması için zemin hazırlayan İslâm Medeniyeti ve onun son temsilcisi olan Osmanlı Devleti'nin sağladığı barış (Pax Ottomana), Devlet-i Âliye'nin tarih sahnesinden inmesiyle birlikte yerini Batılı ülkelerin medeniyet anlayışına terk etmiştir. Batı medeniyeti ise insanlığa huzur getirememiş, bilakis yarım asra iki dünya harbi sığdırarak maalesef yeryüzünü kanla boyamıştır.

Batı medeniyetinin taşıdığı bu negatif unsurları başka din ve milletlere karşı, hatta Hristiyanlığın farklı mezheplerine karşı kullandığına binlerce misal gösterilebilir. En bilinenlerini kısaca hatırlamak gerekirse, 12. Yüzyıldaki Haçlı Seferleri, Endülüs Emevî Devletinde Müslüman ve Yahudilere uygulanan engizisyonlar, sömürge döneminde Amerikan yerlilerinin imhası, Afrika'da, Avustralya ve sair yerlerde yaşanan katliamlar, soykırımlar, din değiştirtmeler, asimilasyon ve köleleştirme hareketleri tarihin arşivinde utanç vesikaları olarak durmaktadır. İşgalci ve sömürgeci Batılılar için genelde Şarklıların özelde ise Müslümanların medenileştirilmesi gereken bir zavallıdan öte bir mâna ifade etmediği çok da meçhul değildir.[4] Avrupa bu anlayışta neredeyse yekpare bir tutuma sahiptir ve aramızda aşılmaz bir duvar vardır. Doğu kapitalist için de sosyalist için de sömürülecek bir alandır. Batılıların gözünde doğulu bir yarı insan, şüpheli bir yandaş ve tek kelimeyle düşmandır.[5]

Bugün bile değişen çok bir şey yok gibidir. Hatta İslamofobi şuurlu bir politik mülahazanın elverişli bir stratejisi olarak durmaktadır. Yakın zamanda yapılan bir araştırmanın bulguları bu gerçeği teyit emektedir. Moosavi'nin İngiltere'de 2001-2007 yılları arasında hükümet yetkililerince yapılan konuşmaları analiz ettiği çalışmasında ana akım politikacıların üsluplarındaki İslâmofobik ögelerin İslâm'ı ve Müslümanları damgalayıcı ifadelere dikkati çekmekte, aşırı sağ gruplar ve

[2] B. Said Nursi, Sünuhat Tulûat, İşârat, rnk Neşriyat, 2006, İstanbul.
[3] İbn Haldun, Mukaddime, (Hazırlayan: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları,1. Baskı, 1983, İstanbul.
[4] Edward Said, Oryantalizm; Sömürgeciliğin Keşif Kolu, çev. Nezih Uzel, 4. baskı, İrfan Yayınevi, 1998, İstanbul.
[5] Cemil Meriç, Mağaradakiler, Ötüken Neşriyat, 1978, İstanbul.

medyadaki İslâmofobik dil ile paralellik gösteren bu tavrın süreklilik arz ettiğini ifade etmektedir.[6]

Haçlı seferleri sebebiyle şiddete dayalı olarak başlayan Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki ilişki bir şekilde devam etmektedir. Haçlı seferleri sırasında militan Katolik kilisesinin motive ettiği haçlı askerlerini nasıl Müslüman topraklara gönderdilerse, şu anki ilişki biçimimizin şekillenmesinde de aynı şekilde papalık büyük rol oynamakta Hristiyan dünyanın Müslümanları nasıl algılayıp nasıl davranacağını yine kilise tayin etmektedir.[7]

Batı dünyasında aşikâr bir İslamofobi vardır ve buna doğru bir ifade ile üçüncü dünya fanatizmi denilebilir. Bunun için en kolay suçlama onları terörizmi destekleyen ülkeler olarak göstermektir. Bunun için de terör ortamlarına ihtiyaç vardır. Müslümanlar arasında korku ve dehşet yaygın hale getirilmeli ve endişeli günlerin içinde teröristleri kurtarıcı olarak benimsemeleri temin edilmelidir. Çünkü terörü uygulayanların plânı korku ve paniğin sonunda insanlar ve özellikle Müslümanlar arasında yılgınlık meydana getirmektir. Bir tarafta düzenli, modern silahlarla mücehhez ve kuvvetli ordular, diğer tarafta haklarını savunmaya çalışan bazı halk kesimleri vardır.[8]

Avrupa'daki din savaşlarında milyonlarca insanın öldürülmesi ve Amerikan yerlilerinin neredeyse tamamının imha edilmesi gibi karanlık bir tarafı olan Hıristiyan dünyasının şiddet barındıran kimliğini Müslümanlara yansıtması, İslâm'ı ötekileştirmesi, düşmanlaştırması ve nihayet nefret objesi haline getirmesi psikolojik bir durumdur. Avrupa haçlı seferleri (1095-1270), İspanya'daki Müslüman ve Yahudilere uyguladığı engizisyon ve sömürgeleştirdiği yerlerde uyguladığı şiddet gibi geçmişinde var olan bu karanlık tarafını bir psikolojik transfer ile İslâm'a ve Müslümanlara yansıtmak için İslâmofobi'yi kullanmaktadır.[9]

Hülasa tarihi kökleri Endülüs'te bir İslâm devletinin kurulmasına kadar giden İslâm korkusunun İslâm dünyasının güçlü ve dünyaya hükmettiği dönemlerde Hristiyan birliğini sağlamak için bir tehdit unsuru olarak diri tutulması doğru olmasa da onlar açısından belki bir siyasi tutum olarak anlaşılabilir bir tarafı olabilir; ancak Müslümanların dünya siyasetinde mağlup duruma düştüğü ve İslâm ülkelerinin sömürgeleştirildiği, buna karşı Batılı ülkelerin dünya hâkimiyetinde ön plana çıktıkları bir dönemde hâlâ İslâm korkusunu aşılamaya devam etmeleri izaha muhtaç görülmektedir. Muhtemelen kapitalist sistemin son dönemde geçirdiği kriz ve iktisadi daralma sonucu Avrupa ülkelerinde yaşanan işsizlik ve özellikle göçlerle ortaya çıkan farklı inanç ve kültürlerin Avrupa şehirlerinde görünür hale gelmesi, Hristiyan nüfustaki yaşlanma ve Müslümanların vatandaşlık hakkı elde etmeleri gibi sebeplerle hız kazanan İslâm korkusu, mahiyeti henüz tam olarak açıklığa kavuşmamış olan 11 Eylül 200'de ABD'deki ikiz kulelere yapılan saldırılar da kullanılarak yükseltilmeye çalışılmaktadır. Müslümanlara karşı önyargı ve şüphelerin giderek bir paranoyaya dönüştüğü bu süreç, şuurlu İslâm karşıtlığı yapan güç odakları tarafından manüple edilmekte, bunun sonucunda Müslüman kimlikli

[6] Leon Moosavi, Islamophobia In The Representations Of Islam And Muslims By The British Government Between 2001 and 2007, Turkish Journal of Sociology, 2013/2, 3/27, s. 333-368.
[7] Şaban Ali Düzgün, Bir Şiddetin Anatomisi: Latin Batının Haçlı Terörü, Dini Araştırmalar, 2004, Cilt 7, Sayı 20, s. 73-92.
[8] Hayrani Altıntaş, İslam'la Terör Bağdaşır mı? Dini Araştırmalar, 2004, Cilt 7, Sayı 20, s. 121-129.
[9] Arthur F. Buehler, Islamophobia: A Projection of the West's 'Dark Side,'" Islam and Civilisational Renewal, 2011, 2.4, s.647-648. https://www.academia.edu/15050941.

bazı marjinal grupların düşünce ve eylemleri genelleştirilerek İslâm ve Müslümanlar terör, şiddet ve diğer olumsuzluklarla birlikte anılmaktadır.[10]

Bazı Müslüman gurupların gerçekleştirdiği söylenen şiddet içerikli eylemlerin İslam'dan kaynaklandığı görüşü, mesnetsiz bir iddiadan ibarettir. Çünkü İslam, isminin de bir gereği olarak barış dinidir. İslam'ın temel prensiplerinden olan cihadın amacı, zulmü ve haksızlığı önlemek, hakkı ve adaleti tesis ederek insanları ve toplumları barış ve huzur içerisinde bir hayata kavuşturmaktır. Dünyanın değişik bölgelerinde Müslüman kimlikli radikal gruplar tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerini cihat anlayışına ve dolayısıyla İslam'a bağlamanın inandırıcılığı yoktur. Ancak İslam korkusunun temel sebebi, cihat âyetlerinden çok, İslam'ın dünya ölçeğinde hızla yayılan bir din olması, nüfusu giderek artan Müslümanların Avrupa başta olmak üzere dünyanın değişik bölgelerine yerleşmeleri, misyonerlik faaliyetleri ve emperyalist emeller karsısında en büyük engel olarak İslam'ın ve Müslümanların görülmesidir. Ancak barış ve adaleti öngören İslâm'ı elbette emperyalistler, yoksul ülkelerin doğal kaynaklarını sömürenler, kendi çıkarları uğruna kan dökmeyi meşru sayanlar, ırk ve kültür ayrımcılığı yapanlar, hukuku çarpıtanlar, insan haklarına saygıdan yoksun hayat sürenler için bir tehdit olarak algılayabilir, buna da söylenecek fazla bir şey yoktur.[11]

2. İslâmofobinin Dâhili Boyutu

İslâmofobinin bir dâhili, bir de hârici ayağı bulunmaktadır. Sadece hârici boyutunun ele alınması önemli bir hususun gözden kaçırılmasını netice verebilir. Zira İslâmofobinin dâhili ayağı bazen hârici ayağına parmak ısırtacak kadar yıkıcı ve saldırgan olabilmektedir. Zaten tarihi süreç incelendiğinde de müstevli Avrupa devletleri İslâm ülkelerinden çekilmek mecburiyetinde kaldıkları zaman yerlerinde kendileri ile iş birliği yapacak, halkın değerlerine uzak ve hatta Batı üniversitelerinde aldığı eğitim esnasında kazanılmış, bir nevi devşirilmiş ve İslâmi değerlere en az kendileri kadar mesafeli yönetici kadrolarını bırakmışlar ve onların iktidarda kalabilmesi için de her türlü desteği vermişlerdir. İslâm ülkelerinde İslâmi değerlerin gerilik, iptidailik, gelişmemişlik, çağdışılık ve benzeri ifadelerle tahkir edilmesi ve aşağılanması öncelikle Müslüman ismi taşıyan ve arada bir kendilerinin de Müslüman olduğu iddiasını ileri süren etkili ve maalesef yetkili kişilerce dile getirilmiş, her türlü mevzuattan dini ifade, yemin ve hatta selamlaşma gibi gelenekleşen unsurlar bile kaldırılmıştır.

Bunu Türkiye'nin kuruluş sürecinden yakın zamanlara kadar uygulanan politikalar ve yaşanan acılardan açık bir şekilde görmek mümkündür. Tek parti iktidarı dönemindeki İslâm karşıtlığı ve halkın inanç değerlerine yapılan saldırılar, Hilafetin kaldırılmasından dini hak ve hürriyetlerin baskı altına alınmasına, Hac ve Ezanın yasaklanmasından, dini eğitim veren okul ve kurumların kapatılması ve bir kısım camilerin amaçlarına aykırı olarak depo vb. şekle dönüştürülmesi veya satılmasına kadar uzun bir liste tutmaktadır. Çok partili hayata geçtikten sonra da bu tavır devam etmiş, 1960, 1971, 1980 darbeleri, 28 Şubat post modern darbesi ile adeta halkın inanç değerlerine savaş açılmıştır. Dindar insanlara yapılan bed muameleler, ezan okuduğu için, Kur'an okuduğu veya birine öğrettiği için veya dini kitap okuduğu için hapsedilen, işkence gören, şapkaya muhalefet iddiasıyla asılan,

[10] Hüseyin Yılmaz, İslâm Korkusunun/İslâmofobinin Oluşmasında 'Cihad' Algısının Rolü, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, Cilt: 26, Sayı: 1 s. 165-187.
[11] Hüseyin Yılmaz, AGE, s. 183-184.

başörtüsü kullandığı için eğitimi engellenen ve daha burada sayılamayacak kadar çok sayıdaki mağduriyetler maalesef bu ülkede yaşanmıştır.

Şüphesiz bu İslâmofobik icraatlar halka karşı devlet gücünü elinde tutan seçilmemiş bir mütegallibe tarafından icra edilmiştir. Çok partili hayata geçildikten sonra da vesayet altına alınan demokratik kurumlar dini hak ve hürriyetleri teminde kifayetsiz kalmışlar, hatta darbelerle indirilerek öldürülmüş veya sürgün edilmişlerdir. Bu icraatları yapan diktatörler ve cuntacılar darbe ve despotluklarına bahane olarak hep irticadan, gericilikten, yobazlıktan, şeriattan ve kısaca dinden bahsetmişler ve İslâm düşmanlığı yapmışlar, İslâm'ı bir korku unsuru olarak, İslâm Şeriatı'nı bir tehdit olarak takdim etmişler, İslâm'ın adını irtica ve gericilikle eşanlamlı hale getirmek istemişler, kısaca bir İslâm ülkesinde İslâm'ı bir korku ve tehdit unsuru olarak gördüklerini ilan etmekten geri durmamışlar ve halen de durmamaktadırlar. İşte bu tavır dâhildeki İslâmofobinin ne derece güçlü ve dâhildeki İslâmofobların hâriçtekilerden hiç de geri kalmadıklarını gösterir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki pozitivist temelli garpçılık akımının cumhuriyeti kuran kadrolarca benimsenmesi ve buna uygun olarak seküler bir toplum inşa etme sürecinde jakoben yöntemlerle gerici, yobaz ve mürteci olarak yaftalanan inançlı insanlara karşı ciddi bir mücadele yapılmış ve İslâmi değerler hedef alınmıştır. Türkiye'de cumhuriyetin kurucu felsefesine istinat eden İslâmofobi cumhuriyetin ilk yılları ile devam eden yıllarda olduğu düzeyde olmasa da hala devam etmektedir.[12]

İslâmofobi Avrupa merkezli bir nefret söylemi olmakla birlikte yoğun bir şekilde Türkiye'de de yaşanan bir olgudur. Mesela 28 Şubat post modern darbe süreci ABD ve Avrupa kaynaklı İslâmofobların desteğinde yürütülen doğrudan İslâmofobik bir projedir.[13]

İslâmofobik temalar plânlı bir şekilde üretilen ve üretildikten sonra güçlü bir şekilde dolaşım ağına sokulan, medya, akademi ve sivil toplum ayağıyla yaygınlaştırılan, dahası siyasete tercüme edilen bir süreçten geçmektedir. Dolayısıyla ortada son derece organize, ciddi finans kaynakları ve örgütlenme gücü olan, sistematik bir şekilde yalan söyleyen, yalanlarını da bir takım medya üzerinden yayan bir yapı bulunmaktadır.[14]

3. İslâmofobinin Hârici Boyutu

İslam ülkelerinde eğitimin yaygınlaşması, özellikle iletişim araçlarındaki gelişmelerle dünyada olup-bitenlerin öğreticiliği ve demokrasi anlayışı dâhili İslamofobi'yi geriletmiş ve saldırıların perdeli ve dolaylı yapılması gibi bir konuma itmiştir. Oysa İslam dünyasındaki gelişmelerin kendi menfaatleri açısından tehlike arz ettiğini, en azından kolay sömürü ve hükmetme fırsatlarının zora gireceğini düşünen ülke ve küresel güç odaklarında İslamofobi planlı ve sistematik olarak tırmanışa geçmiştir.

Hariçteki İslâmofobik tavırlar küresel bir siyasetin stratejisi olarak uygulanmakta ve bununla üç tane kazanç elde edilmeye çalışılmaktadır. Bunlardan birincisi İslâm dünyasını edilgen, etkisiz, güçsüz, hak ve hukukunu koruyamayacak

---

[12] Adnan Küçük. Türkiye'de Cumhuriyetin Kurucu Felsefesi ve İslâmofobya, s.205. 1. İslâmofobya Konferansı (Üsküdar Üniversitesi 30 Haziran-1 Temmuz 2012), 2013 Merak Yayınları, İstanbul.

[13] Ahmet Yıldız, İslamofobya: Dini Irkçılığın Çağdaş Görünümü, s.385. 1. İslamafobya Konferansı (30 Haziran-1 Temmuz 2012), Merak Yayınları, 2013, İstanbul.

[14] Yıldız, age, s. 388.

bir pozisyonda tutmaktır. İkincisi İslâm'ı bir korku ve nefret objesi haline getirerek özellikle küresel gücü elinde tutan Hristiyan dünyanın dayanışmasını arttırmak ve üçüncüsü küreselleşme ve göç gibi sebeplerle Hristiyan ülkelerde yaşayan Müslümanları baskı altına almak, entegrasyon adı altında asimile etmek veya kültürel Hristiyan yapmak ve buralarda İslâm'ın yayılmasını önlemektir. Bunun için tepki çekebilecek Hristiyan kimliklerden ziyade Selman Rüşdi ve Ayaan Hirsi Ali gibi isimleri İslâmi kimliği çağrıştıran elverişli ajanlar kullanılmakta, bu kişiler ödüllere boğulmakta, maddi imkân ve şöhret bahşedilerek sonuna kadar kullanmaktadır.

Diğer taraftan Fransa'da ortaya çıkan karikatür krizi gibi İslâm'ın mukaddeslerine yapılan saldırılar fikir hürriyeti bahanesi ile savunulmakta, rencide edilen, hatta tâciz ve tahrik edilen Müslümanların eylemleri de terör olarak istismar edilmektedir.

Kışkırtılan ve ülkesi istila edilen Müslümanlara fundamentalist, cihadist ve nihayet terörist diyerek Müslümanları güvenlik açısından bir tehdit gibi sunarken, eş zamanlı olarak İslâm, hilafet ve şeriat gibi kavramları da hayat tarzları için bir tehdit unsuru olarak takdim etmeye devam etmektedirler ve maalesef bu hususta iç ve dış İslâmofobikler iş birliği halindedirler. Batı ülkeleri Hristiyan kültürel kimliklerini korumak ve rakip gördüğü İslâm'ın kendi içinde yayılmasını önlemek, İslâm'ın tercih edilecek bir din olmadığını göstermek amacıyla İslâm'ı bir korku objesi olarak göstermeye çalışmaktadır. Bunun için daha önce kullandığı Viyana kapıları, İran devrimi gibi korku araçlarının yerine İslâm'ı terörle, Müslümanları da teröristlikle eşanlamlı hale getirmeye çalışmakta ve bunun için medyayı kullanmaktadır.[15]

Avrupa'da ırkçılık, yabancı ve ağırlıklı olarak İslam düşmanlığının bu günkü kadar şiddetlenmediği dönemde Fransa ve Almanya'ya nispeten daha ılımlı görülen İngiltere'de hazırlanan bir raporda İslamofobik tavırlar oldukça dikkat çekicidir. Runnmede Vakfınca hazırlanan "İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma" isimli bu raporda İslâmofobinin dört örtüşen boyutuna dikkat çekilmektedir. Bunlar; önyargı, şiddete maruz kalma, dışlanma ve ayrımcılık olarak sıralanmaktadır. İslamofobi'yi besleyen bu tavırların açılımına bakıldığında medya organlarında ve günlük konuşmalarda sıkça önyargıya rastlanıldığı, sözlü taciz, mala ve cana yönelik fiziki şiddet eylemlerinin artarak devam ettiği; Müslümanların iş bulma, eğitim ve sağlık başta olmak üzere kamu hizmetlerinden istifadede ayrımcılığa tabi tutuldukları ve son olarak da siyaset ve idarede dışlanma, istihdam ve sorumluluk gerektiren görevlerden uzak tutulma gibi uygulamalara maruz kaldıkları görülmektedir.[16]

Son 20 yıl içinde İslâm'a ve Müslümanlara yönelik nefret ve düşmanca tutumlarda hızlı bir tırmanış göze çarpmakta, özellikle Avrupa'da yaşanan tüm iktisadi, sosyal ve siyasi olumsuzluklar Müslümanlarla ilişkilendirilmekte ve İslâm inancıyla bağlanmaya çalışılmakta, hatta siyasi partiler bunu istismar ederek oy toplamaya çalışmaktadır. SETA tarafından 2015 yılında 25 Avrupa ülkesinde gerçekleştirilen "Avrupa'da İslâmofobi" konulu araştırmada ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve İslâm nefretini içinde barındıran oldukça ciddi bir İslâm nefreti

[15] Cemal Tosun, Küreselleşme, Din ve (İslamcı!) Terör, Dini Araştırmalar, 2004, Cilt 7, s.20, s. 13-18.

[16] The Runnymede Trust, Islamofobia a Challenge For Us All, Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamofobia, 1997, University of Sussex.

eğilimi tespit edilmiş ve buna karşı Avrupa devlet yetkilileri ve kurumlarına politika önerileri sunulmuştur.[17]

Raporda İslâmofobinin Avrupa'da farklı kültürlerin bir arada yaşamalarına büyük bir tehdit oluşturduğu, bunu hem devlet hem de sivil toplum yetkililerinin kabul etmesi gerektiği ve bu ciddi tehdide karşı somut politikalar geliştirilmesi gerektiği belirtilerek bazı öneriler sunulmaktadır. Bunların en başında dini bir ırkçılık olan İslâmofobinin suç olarak kabulü ve nefret suçu mevzuatına dahil edilmesi, İslamofobik olayların takibi için bir medya merkezi oluşturulması, sistematik olarak veri toplanması, medyada ve eğitim kurumlarında İslam'a yönelik olumsuz imajların kaldırılması, İslamofobi mağdurlarına ve özellikle saldırıların hedefi haline gelen başörtülü kadınlara yardım edilmesi, Müslümanlara ait ibadet ve eğitim kurumlarının korunması gibi tedbirler dikkati çekmektedir.[18]

Müslümanların Avrupa'ya yapmış olduğu göçler sonucu homojen olan kültürel ve toplumsal yapının değişmeye başlaması Batı'yı farklı bir kültür ve farklı bir dini kimlik ve apayrı bir hayat tarzı ile karşı karşıya bırakmış, Batı'nın savunduğunu iddia ettiği çok kültürlü, çok dilli ve çok inançlı yapının gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır. Son yıllarda Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselmesi ile su yüzüne çıkan İslâm karşıtlığı sistematik bir kampanyaya dönüşmüştür. İslâm üzerinden üretilen nefret dolu korku üç aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir. Birincisi şeytanlaştırma, ikincisi hayal mahsulü bir İslâm karşıtlığı ve üçüncüsü de İslâmofobidir.[19]

Dünyadaki İslâm imajı açısından 11 Eylül öncesi ve sonrasını mercek altına aldığımızda mesele net bir şekilde anlaşılmaktadır. Amerika'da 11 Eylül'den sonra İslâm hakkındaki kitaplara büyük bir talep olmuş, Richard Dawkins, Sam Harris, Cristopher Hitchens gibi 'Yeni Ateistler' akımının öncüleri ile Bernard Lewis ve Daniel Pipes gibi oryantalistler bu talebe karşılık verme adına İslâm'ın zihinlerdeki imajını yerle bir etmek için seferber olmuşlar, yazdıkları eserlerde İslâm'ı terör dini olarak göstererek hem bireyleri hem de devletleri terörle mücadele adı altında, İslâm'a karşı topyekûn savaşmaya davet etmişlerdir.[20]

Çok az ve sınırlı olmakla birlikte İslam karşıtlığının sebeplerini incelemeye yönelik çalışmalar da vardır. Mesela "30 Gün Müslüman Olarak Yaşamak" isimli bir belgeselde iletişimsizliğin doğurduğu kaygıların temas ile denenmesi sonucu ABD'de Müslümanlara yönelik pek çok ön yargı açığa çıkarılmıştır.[21]

Temas hipotezi iletişimin olmadığı yerlerde önyargıların ortaya çıktığını, iletişime girildiği yerlerde ise bu olgunun gerilediğini ifade etmektedir. Batı'da şuurlu şekilde icra edilen İslamofobi bu teması kesmeyi ve olumsuz önyargıları beslemeyi amaçlamakta, bu sebeple Müslümanların yaşamadığı Hıristiyan şehirlerinde bile güçlü bir yabancı ve İslam düşmanlığı görülebilmektedir.

Batıda iç tehdit algısının ayakta tutulabilmesi için önce İslâm'a karşı veya Müslümanların duyarlı olduğu bir konuda aşağılayıcı bir yayın yapılmakta, sonra

---

[17] SETA, European Islamophobia Report 2015, Eds: E. Bayraklı, F. Hafez, 2016, İstanbul. www.islamophobiaeurope.com.

[18] SETA, age, s. 8.

[19] İsmail Kıran, İslamafobya: Batıda İslam'ın Ötekileştirilmesi ve Avrupa İslam'ı, 1. İslamafobya Konferansı (30 Haziran-1 Temmuz 2012), Merak Yayınları, 2013, İstanbul.

[20] Abdulhakim Yüce, Din Maskeli Terörün Din Tahripçiliği, Terörün Sosyal Psikolojisi İçinde, I. Uluslararası Terörizm ve Sınıraşan Suçlar Sempozyumu, Antalya, 13-15 Kasım 2009, Polis Akademisi Yayınları, 2010, Ankara.

[21] https://www.youtube.com/watch?v=S977GNo89fM.

da Müslümanların gösterdiği tepkiler gerekçe gösterilerek saldırganlar kendi tezlerini kanıtlamış olmaktadırlar. Mesela *Şeytan Ayetleri* kitabıyla İslâm alemine hakaretler yağdıran Salman Rüşdi'ye İngiliz Hükümeti tarafından şövalyelik madalyası verilerek Müslümanlar kışkırtılmış ve bu protestolar üzerinden 'Müslümanların ne kadar ilkel ve barbar oldukları' mesajı verilmeye çalışılmıştır.[22]

Bu meselenin daha vahim olan yanı ise temel eğitim dönemindeki çocuklara İslam nefretinin aleni olarak aşılanma pervasızlığıdır. "Her ne kadar her Müslüman terörist değilse de her terörist Müslüman'dır" ifadesi Danimarka'da devlet okullarında okutulan bir din dersi kitabından alınmıştır. Bu ülkede beşinci sınıf öğrencilerine verilen din derslerinde İslâm ile ilgili bölüm, "köktendincilik" ve "terörizm" başlıkları altında ele alınmaktadır. "Biz ve Hıristiyanlık" adındaki ders kitabında öğrenciler, önce 11 Eylül saldırıları gibi olaylardan ve Usame Bin Ladin hakkındaki ön bilgilerden sonra İslâm hakkında bilgi almaktadır. Bir papaz ve karısı tarafında yazılan bu kitap, tepkiler üzerine piyasadan kaldırılmışsa da söz konusu olay, Batı dünyasındaki İslâm korkusu ve anti-İslâmist tutumlar konusunda somut ve önemli ipuçları vermektedir. Her şeyden önce bu durum, Batı'da İslâm karşıtlığının sadece sivil kesimler tarafından değil, bizzat devlet tarafından ve eğitim kurumlarında yapıldığını gösterir.[23]

Şiddet ve terör üzerine yapılan analizlerde din ile dinin birer yorumu olarak ortaya çıkan mezhep, fırka veya ekollerin görüşleri birbirine karıştırılmamalıdır. Mukaddes kitaplardaki din ile dinin yorumları her zaman farklı olmuştur. Zira biri İlahi iken diğeri beşerî bir özellik arz etmektedir. İslâm söz konusu olduğu zaman beşerî yorumların din gibi değerlendirilerek birtakım eleştirilerin yapılması, şiddet eylemlerinin "İslami terör" şeklinde dine yamanarak verilmesi; Hristiyanlık söz konusu olduğu zaman ortaya çıkan şiddet eve terör eylemlerinin Hristiyanlıktan bağımsız olarak ya vakayı âdiye sınıfında veya failin psikolojisi üzerinden değerlendirilmesi ve ele alınması büyük bir çelişki örneğidir.[24]

Anti-İslâmcı akımlar 11 Eylül 2001 yılında ABD'de yaşanan ikiz kule saldırıları sonrasında adeta sıçrama yapmıştır. Mahiyeti henüz tam olarak açığa çıkarılmamış olan bu hadise sonuç olarak İslâm'ı terörle, Müslümanları teröristlikle eşanlamlı hale getirme gayretlerinde malzeme olarak kullanılmıştır. Bu hareket sonrasında daha önce Müslümanlara karşı önyargısı bulunmayan insanlarda bile bir önyargı oluşturmuş, Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişi de bu duruma eklenince ırkçılık gibi İslâmofobi de önüne geçilemeyen bir hızla Avrupa'da yayılmaya başlamıştır. Özellikle aşırı sağ partiler kendi propagandaları için ırkçılık kadar İslâmofobi'yi de kullanmışlardır. Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi (EUMC) tarafından yayınlanan "Avrupa Birliği'nde Müslümanlar: Ayrımcılık ve İslâmofobi" adlı raporda Müslümanların sözlü tehditlerden fiziki saldırılara kadar değişen kin ve nefret eylemlerine maruz kaldıkları, Müslümanlara karşı düşmanlığın daha geniş kapsamda göçmenlere ve azınlıklara karşı yabancı düşmanlığı ve ırkçılık şeklinde genişleyerek önce Almanya'da ortaya çıkan ve daha sonra bazı AB üyesi ülkelerde kendine yer bulan PEGIDA (Patriotische Europâer gegen die Islamisierung des Abendlandes) yani "Batı'nın İslâmlaşmasına Karşı

[22] Er ve Ataman, age, s.760.
[23] Er ve Ataman, age, s.766.
[24] M. Ali Kirman, Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet, Dini Araştırmalar, 2004, Cilt 7, s.20, s. 315-332.

Yurtsever Avrupalılar" hareketi şeklinde devlet yönetimine aday siyasi parti kimliği kazanmasına yol açmıştır.[25]

4. Batı'nın Küresel Güç Tahkimi Stratejisi ve İslâmofobi

İslâmofobi haddizatında dini olmaktan ziyade siyasi bir projedir. Ancak bu projede din en uygun ve en etkili araç olarak tespit edilmiş, geliştirilen stratejinin toplum tabanına yayılıp zemin bulması açısından vasıta olarak kullanılmıştır. Müslümanların ötekileştirilmesinin şüphesiz küresel siyaset, sömürü düzeninin korunması, güvenlik politikalarının tahkimi ve toplumu bir arada tutma gibi birçok amaçları vardır. Nitekim soğuk savaş döneminde komünizm tehdidi sebebiyle üzeri örtülen İslâm husumeti, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla tekrar açığa çıkarılmış ve komünizmin artık bir tehdit olmadığı, fakat şimdi asıl tehlikenin ideoloji yerine din kimliği ile arzı endam ettiği ve bu dinin de şuur altlarında yaşattıkları İslam'dan başkası olmadığı Huntington tarafından "bilimsel bir tez" olarak ortaya atılmıştır.

ABD ve Batılı müttefiklerinin soğuk savaş sürecinde beraberliklerini perçinleyen ve küresel politikalara meşruiyet sağlayan Komünizm tehdidi 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla ortadan kalkınca bu boşluğu doldurmak üzere acil ve şiddetli bir yeni düşman ihtiyacı ortaya çıkmış ve ötekileştirmeye en müsait, üstelik tarihi kökleri olan İslâm ve Müslümanlar en uygun aday olarak seçilmiştir.[26]

Böylece Komünizm tehdidine karşı kurulan NATO'nun SSCB'nin 1991'de dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesiyle varlık sebebinin ortadan kalktığı tartışmaları bertaraf edilerek, özellikle 11 Eylül 2001'de New York'taki ikiz kulelere yapılan saldırıları müteakip uluslararası terörle mücadele için NATO'nun gerekliliği hususunda şüphesi olanlar ikna edilmiştir. NATO'ya biçilen yeni görevlerin resmen ifade edilmemekle birlikte tartışmalı yanları bulunmaktadır. NATO Dergisinde bir grup uzman tarafından ortaya atılan bir iddiaya göre Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kriz yayı yer değiştirmiştir.[27]

Soğuk savaş sırasında çatışmalar iki Almanya arasındaki hudutlar etrafında odaklanırken yeni stratejik sorunlar iki kriz yayı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yayların ilki Kuzey Avrupa, Almanya-Rusya arasından Balkanlara inmekte ve oradan da Akdeniz'e uzanmaktadır. Bu yayın ikinci ucu ise Kuzey Afrika'dan başlayıp Mısır üzerinden Orta Doğuya, Akdeniz üzerinden Güneybatı Asya'ya uzanmaktadır. Batıda kendine ciddi taraftar bulan ve akademik çevrelerce de sürekli işlenen bu iddiadaki her iki yay da İslâm dünyasının sınırları ile batıyı ayırmaktadır. Bu analizcilere göre; "Güney bölgesi uzun vadeli stratejik sorunların henüz yeni başladığı yerlerdir. Akdeniz, Cebelitarık'tan Karadeniz'e kadar uzanan bir bölge olarak tanımlanırsa bu bölge potansiyel ve gerçek krizlerin olduğu bölgedir." Avrupa'nın enerji bağımlılığının boyutları hesaplanarak Kuzey Afrika petrol ve doğal gazı ile Ortadoğu, Kafkas ve Orta Asya doğal gaz ve petrollerinin Batıyı bağımlı hale getireceği, hatta büyük ölçüde getirdiği, özellikle Asya petrollerinin geçiş güzergâhının Anadolu olduğu, nükleer güce ulaşan Müslümanların Kuzey Afrika veya Orta Doğunun bir yerinden Avrupa'yı rahatlıkla vurabileceği ifade edilerek ittifakın baş edeceği en büyük güçlüğün İslâm ve milliyetçilik olacağı

[25] M. Nail Alkan, Avrupa'da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği, Akademik Bakış, 2015, Cilt 8, Sayı 16, s. 279-283.
[26] Arthur F. Buehler, age, s. 642-643.
[27] Asmus R. ve diğ., Akdeniz Güvenliği: Yeni Sorunlar, Yeni Görevler, NATO Dergisi, 1996, Sayı 2, s. 25-27, Ankara.

belirtilmektedir. Yorumcular Cezayir, Mısır ve Türkiye'nin bu açıdan potansiyel tehlikeler olduğu ve batı savunmasında mutlaka dikkate alınması gereği üzerinde durmaktadırlar.[28]

Aldığı yoğun eleştiriler yüzünden rafa kaldırılan "Büyük Orta Doğu Projesi" veya daha sonraki ifadesi ile "Genişletilmiş Büyük Orta Doğu Projesi" de ABD tarafından hazırlanan ve özellikle de İslâm Dünyası üzerindeki hâkimiyet ve denetimini devam ettirmeye yönelik bir projedir. Dönemin ABD Başkanı G.W. Bush tarafından ortaya atılan Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) veya Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Müşterek bir Gelecek ve İlerleme İçin Ortaklık İnisiyatifi (Greater Middle East Initiative veya Partnership for Progress and a Common Future with the Region of the Broader Middle East and North Africa) ile çizilen coğrafi sınırların alenen telaffuz edilmese de bunun İslâm coğrafyası olduğu herkes tarafından anlaşılmaktadır.

Çünkü coğrafi olarak Fas'tan Pakistan'a; Türkiye'den Yemen'e kadar bir alana tepki çekmemek için İslâm yerine Ortadoğu veya Genişletilmiş Ortadoğu demek örtülü niyeti değiştirmemektedir. Müslüman ülkelere demokrasi ihracı adı altında şekillendirilen, gerçekte bu ülkelerin enerji kaynaklarını kontrol altına almak ve pazarlarını kendi şirketlerine açmak için geliştirilen bu politika hem İslâm Dünyasının ABD'nin kontrolü altında 20 küsur devlete bölünerek yeniden şekillendirilmesini hem de İslam ülkelerinin güç birliği yapmasını önlemeyi hedeflemektedir.[29] Nitekim "Arap Baharı" olarak bilinen Arap ülkelerindeki demokratikleşme hareketi derhal tersine çevrilerek adeta bir Arap Kışı" halini almıştır.

Yeni Dünya düzeninde ilk başlık şüphesiz ki ABD menfaatlerine uygun olarak İslam Dünyasının yeniden düzenlenmesidir. Soğuk savaşın sona ermesinden bu yana İslam dünyasına yönelik ABD politikası dört konu üzerinde odaklanmıştır. Bölgeden düzenli olarak enerji akışının sağlanması, İsrail'in güvenliği, kitle imha silahlarının yaygınlaşmasının önlenmesi ve terörizme karşı savaş. Genellikle söylenmeyen beşinci bir tercih de herhangi bir hegemonik gücün yükselişini engellemektir.[30]

Gerek "Medeniyetler Çatışması" gerekse "Yeni Dünya Düzeni" teorisindeki temel amaç ABD liderliğindeki Batılı güçlerin geleceğe yönelik bekasını temin için tahşidat yapmak, yani güç yığma operasyonudur. Nitekim "Arap Baharı" olarak ortaya çıkan Arap dünyasındaki demokratikleşme hareketi, ABD liderliğindeki küresel güçlerce kendi geleceklerine bir tehdit olarak algılanması sebebiyle derhal önü kesilmiş ve tersine çevrilerek bir taraftan diktatörlüklerin yeniden kurulmasına bir araç, diğer taraftan da Medeniyetler Çatışması teorisini bir adım öne taşıyarak kendileri için çok daha karlı bir tarza dönüştürmenin yani "Medeniyet İçi Çatışma" gibi dâhili bir kaosa çevirmenin stratejisine dönüşmüştür. Üstelik Libya'dan Afganistan'a, Yemen'den Suriye ve Irak'a kadar geniş bir İslâm coğrafyası önce işgal edilerek, daha sonra da mezhep, aşiret ve ırk tahrik ve teşvikleri yapılarak bir iç savaşın içerisine çekilmiştir. Batı dünyası bu yolla hem bekasını temadi hem bölgedeki petrol ve gaz başta olmak üzere tüm kaynakları talan, hem İslâm

[28] Asmus R. ve diğ., age, s. 25-27.

[29] Mahmut Bozan, Küresel Değişim ve Demokratikleşme, (Editörler: S. Karatepe, S. Bakan M. Önen G. Tuncel, E. Akyol, O. Göktolga), Türk ve Arap Yakınlaşmasının Stratejik Önemi, s. 692-706, İnönü Üniversitesi. 212, Malatya.

[30] Graham E. Fuller, Siyasal İslam'ın Geleceği, Çev: M. Acar, Timaş Yayınları, 2005, İstanbul.

ülkelerini birbiri ile boğuşturarak takatsiz bırakma, hem de Müslümanları vahşi, barbar ve terörist göstermenin gayreti içerisine girmiştir.

Bu politikaların arasına sıkıştırılan çok önemli bir diğer amaç da İslâm dünyasına liderlik etme kapasitesine sahip ve aynı zamanda İran Şiiliği ile Suudi Vahhabiliği üzerinden yapılmaya çalışılan kutuplaştırmayı bertaraf ederek İslâm dünyasının %90'ını bünyesinde barındıran ana akım İslâm anlayışını yani Sünni İslâm'ı tahkim edebilecek Türkiye gibi bir devleti devre dışı bırakmak veya kaosun içine çekmektir.

SONUÇ

İslâm'ın ortaya çıkışı ve ortaya koyduğu medeniyet anlayışı zaman içinde sair millet ve dinlerle ve hatta medeniyetlerle bir yüzleşmeyi kaçınılamaz olarak beraberinde getirmiştir. İslâm'ın doğuşundan bugüne kadar geçen yaklaşık bin dört yüz yıl içerisinde yaşanan hadiselerin ortaya koyduğu gerçek şudur ki; İslâm ülkelerinde çok dinli, çok dilli, çok milletli ve farklılıkların bir arada yaşamasına uygun bir zemin sağlanabilmişken, aynı durum özellikle Hristiyan alemi için varit değildir. Zira Batı, ırkçılığı sömürge siyasetindeki yarışmada yeryüzünün paylaşılması konusunda aslan payını almak amacıyla körüklenmiştir.[31]

Hristiyan ülkeleri çok kültürlülüğe, farklı din, mezhep, ırk ve renklere tahammül edememiştir. Bunun binlerce şahitleri vardır. en bilinenlerden birisi ise Osmanlı Devleti ile Endülüs Emevî Devleti içinde her millet ve inanç sahibi barış içerisinde yaşar ve inançlarını, ibadetlerini, mabetlerini, dillerini, gelenek ve göreneklerini, hülasa tüm değerlerini koruyarak yaşayabilirken, Müslümanların Endülüs ve Balkanlardan çekilmesinden sonra orada kalan Müslümanların ya tehcir, ya asimile veya öldürülme şıklarından birisine maruz bırakılması, dil, din ve ibadetlerinin yasaklanması, mabetleri ile birlikte mezaristanlar dahil olmak üzere kültür varlıklarının ortadan kaldırılması gösterilebilir.

İslam ülkelerinin hükmü ve şevketi küresel siyasette geçersiz kılındıktan sonraki dönemde de Hristiyan alemi tarafından sömürgeleştirilen ülkelerdeki Müslümanların işçilik gibi düşük statülerde Batılı ülkelere göç etmesi ile başlayan memnuniyetsizlik, demokratik sistem gereği bir takım temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasını netice vermesi ile Müslümanlar daha bir görünür olmaya başlamışlar ve bu durum başta Vatikan olmak üzere Hristiyan dünyada alarm zillerinin çalmasına vesile olmuştur. Müslümanlar bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlanmış, hayali korkular icadedilerek medya, siyaset, sivil toplum ve nihayet akademik çevrelerin de içine katıldığı bir retçi koalisyon tarafından bu korkular abartılmaya; İslam kendi hayat tarzlarını tehdit eden bir anlayış ve Müslümanlar da hayatlarını tehdit eden teröristler olarak takdim edilmeye başlanmıştır.

Bu durum temel insan hak ve hürriyetleri ile bağdaşmamaktadır. İslamofobi aynen antisemitizm gibi bir insanlık suçudur. İslam nefreti bir inanç ırkçılığıdır. Batı bu araçlarla belki kısa vadede birtakım menfaatler elde edebilir ama uzun vadede bu politikanın en büyük zararını kendisi çekecektir.

[31] A. Joseph Toynbee. Medeniyet Yargılanıyor, Ter. U. Uyan, 1980, İstanbul, Yeryüzü Yayınları No: 7. s. 195.

KAYNAKÇA

Alkan, M. Nail (2015). Avrupa'da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği, Akademik Bakış, Cilt 8, Sayı 16, s. 275-289.

Altıntaş, Hayrani (2004). İslâm'la Terör Bağdaşır mı?, Dini Araştırmalar, Cilt 7, Sayı 20, s. 121-129.

Asmus R, Larrabee F, Lesser İ. (1996), Akdeniz Güvenliği: Yeni Sorunlar, Yeni Görevler, NATO Dergisi, Sayı 2, Ankara.

Bozan, Mahmut (2012). Küresel Değişim ve Demokratikleşme, (Editörler: S. Karatepe, S. Bakan M. Önen G. Tuncel, E. Akyol, O. Göktolga), Türk ve Arap Yakınlaşmasının Stratejik Önemi, s. 692-706, İnönü Üniversitesi. Malatya.

Buehler, Arthur F. (2011). Islamophobia: A Projection of the West's 'Dark Side,'" Islam and Civilisational Renewal 2.4, s.639-653. https://www.academia.edu/15050941.

Canatan, Kadir, "İslâmofobi ve Anti-İslâmizm - Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım," *Batı Dünyasında İslâmofobi ve Anti-İslâmizm*, ed. Canatan, Kadir- Hıdır, Özcan, Eskiyeni Yayınları, Ankara, 2007, s. 26.

Cesari, Jocelyn, "Avrupa: İslâmî Bir Kesit", Avrupa ve Amerika Müslümanları içinde, der. Hunter, Shireen ve Malik, Huma, çev. Cem Demirkan, Deniz Öktem vd, Gelenek Yayınları,

Düzgün, Şaban Ali (2004). Bir Şiddetin Anatomisi: Latin Batının Haçlı Terörü, Dini Araştırmalar, cilt 7, Sayı 20, s. 73-92.

Er Tuba, Kemal Ataman (2008) İslâmofobi Ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 17, Sayı: 2, s. 747-770.

Fatih Okumuş, 'Avrupa'da İslâmofobi ve Mâbâdı', *Batı Dünyasında İslâmofobi ve Anti-İslâmizm*, s. 137.

Fuller, Graham E. (2005). Siyasal İslam'ın Geleceği, Çev: M. Acar, Timaş Yayınları, İstanbul.

İbn Haldun (1983). Mukaddime, (Hazırlayan: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları,1. Baskı, İstanbul.

Kıran, İsmail (2013). İslâmafobya: Batıda İslâm'ın Ötekileştirilmesi ve Avrupa İslâm'ı, 1. İslâmafobya Konferansı (Üsküdar Üniversitesi 30 Haziran-1 Temmuz 2012), Merak Yayınları, İstanbul.

Kirman, M. Ali (2004). Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet, Dini Araştırmalar, Cilt 7, s.20, s. 315-332.

Küçük, Adnan (2013). Türkiye'de Cumhuriyetin Kurucu Felsefesi ve İslâmafobya, 1. İslâmafobya Konferansı (Üsküdar Üniversitesi 30 Haziran-1 Temmuz 2012), Merak Yayınları, İstanbul.

Lewis, Bernard, "The Roots of Muslim Rage." The Atlantic Monthly Volume 266, No. 3 (Eylül, 1990): 47 – 60.

Meriç, Cemil (1978). Mağaradakiler, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Moosavi, Leon (2013). Islamophobia In The Representations Of Islam And Muslims By The British Government Between 2001 and 2007, Turkish Journal of Sociology, C/2, 3/27, s. 333-368.

Okumuş, Fatih (2007). Avrupa'da İslâmofobi ve Mâbâdı, Batı Dünyasında İslâmofobi ve Anti-İslâmizm içinde, ed. Canatan, Kadir, Hıdır, Özcan, Eskiyeni Yayınları, Ankara.

Otuz Days Living as A Muslim (2005). https://www.youtube.com/watch?v=S977GNo89fM. Erişim: 09.11.2016.

Said, Edward (1998). Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu, (Çev. Nezih Uzel) İrfan Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul.

SETA (2016). European Islamophobia Report 2015, Eds: E. Bayraklı, F. Hafez, İstanbul. www.islamophobiaeurope.com. Erişim: 11.11.2016.

The Runnymede Trust, Islamofobia a Challenge For Us All, Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamofobia, 1997, University of Sussex.

Tosun, Cemal (2004). Küreselleşme, Din ve (İslâmcı!) Terör, Dini Araştırmalar, Cilt 7, s.20, s. 13-18.

Toynbee, A. Joseph (1980). Medeniyet Yargılanıyor, Ter. U. Uyan, İstanbul, Yeryüzü Yayınları No: 7.

Yıldız, Ahmet (2013). İslâmofobya: Dini Irkçılığın Çağdaş Görünümü, 1. İslâmafobya Konferansı (30 Haziran-1 Temmuz 2012), Merak Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Hüseyin (2012). İslâm Korkusunun/İslâmofobinin Oluşmasında 'Cihad' Algısının Rolü, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, Cilt: XVI, Sayı: 1 Sayfa: 165-187.

Yüce, Abdulhakim (2010). Din Maskeli Terörün Din Tahripçiliği, Terörün Sosyal Psikolojisi İçinde, I. Uluslararası Terörizm ve Sınıraşan Suçlar Sempozyumu, Antalya, 13-15 Kasım 2009), Polis Akademisi Yayınları, 2010, Ankara.

İSLAM KARŞITI SÖYLEMİN KONUSU OLARAK HZ. PEYGAMBER'İN GAZVELERİ
-Maxime Rodinson'un "Muhammed" İsimli Kitabı Örneği-*

Mehmet Nadir ÖZDEMİR**

ÖZET

İslâm karşıtlığı çağdaş bir kavram olan İslamofobi kelimesi ile karşılanmaya başlanmıştır. Bu kelime "İslâm korkusu" anlamına geldiği gibi "İslâm'dan nefret etme" ve "İslâm düşmanlığı" anlamını da taşımaktadır.

"Hz. Peygamber'in Gazveleri" konusu esasen Ortaçağ'da ama özellikle de Yeniçağ'dan itibaren İslâm'ın Peygamberini ve İslâm dininin imajını yıpratmak için kullanılagelmiştir. Tebliğimizde İslâm karşıtı kişi ve çevrelerin sıkça gündeme getirdiği Hz. Peygamber'in Gazveleri konusunu gündeme getirecek ve bu konuda kitabında genişçe yer veren M. Rodinson'un görüşlerinin değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

Ortaçağlar boyunca Müslümanlarla savaşmayı ibadet sayan kilise ve Hıristiyan halk, başarılı olamayacaklarını anlayınca yazılı ve sözlü propagandalarla Müslümanlara karşı saldırıya geçmişlerdir. Bu anlayışı tebliğimize konu ettiğimiz M. Rodinson'un **"MUHAMMED Yeni Bir Dünyanın ve Peygamberin Doğuşu"** isimli kitabında da görmekteyiz. Yazar kitabında ***"Bir Stratejinin Doğuşu (Silahlı Peygamber)"*** başlığı altında gazvelerle ilgili konuları ele almakta, ancak bu arada da meydana gelen diğer sosyal ve siyasî olayları da irdelemektedir. İlk büyük Müslüman askerî gücün oluşumunu irdeleyen yazar müsteşriklerin bilinen görüşlerinin dışında da tespitlerde bulunmaktadır. Müsteşrikler dinî ve siyasî gerekçelerle Hz. Peygamber'e karşı açık ithamlarda bulunurlarken, Rodinson Marksist bir tarihçi ve sosyolog olarak daha ziyade ekonomik etkenlerle konuya yaklaşmaktadır. Bu bağlamda yazar gazvelerde elde edilen ganimetlerin meşruiyetini, amacını ve kullanımını sorgulamakta ve kendi zihin dünyası ve müktesebatı açısından değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Tebliğimizde konuyu siyasî, ekonomik ve dinî gerekçeler başlıkları altında inceleyecek, Rodinson'un temel yaklaşımlarına siyer müktesebatından gerekçeli cevaplar vereceğiz. Rodinson'un kitabında kullandığı ifadelerin maksadını aşan kısımlarını da değerlendireceğiz. Ayrıca Hz. Peygamber'in gazvelerinin Arap savaş

---

* Bu çalışmada *Maxime Rodinson'un Muhammed Yeni Bir Dünyanın ve Peygamberin Doğuşu* isimli eserin *İstanbul, 2013* Doruk yayınları baskısı kullanılmıştır. Muhammed (1961) basıldığında, Yahudi kökenli Marksist tarihçi ve sosyolog Maxime Rodinson'a hak ettiği bir ilgi getirdi. Bu sıra dışı biyografi, her şeyden Öte, akılcı bir izlek ediniyor ve İslâm'ın ekonomik ve sosyal kökenlerini, en nihayetinde Peygamber'i tanıtmaya girişiyor. Eser, Peygamberin kişiliği, ailesi, geçmişi ve içinde yaşadığı toplum, İslâm'ı yayma süreci, mezhep ve devleti kuruşu, düşmanlarıyla savaşları ve ilk büyük Müslüman askeri gücünü oluşturması üzerine incelikli bir çalışma. Bu çalışmanın ortaya çıkışıyla birlikte yarattığı olumlu, olumsuz tepkiler oldukça dikkat çekici, Muhammed, 1999 yılında, bir köşe yazarı tarafından eleştirilere hedef olduktan sonra, Kahire'deki Amerikan Üniversitesi'nde yasaklandı ve Mısırlı bakan tarafından 'İslâm inancını kötülediği' gerekçesiyle toplatıldı. Edward Said'in, 'Peygamber üzerine ilk çağdaş Batılı eser ve temel bir metin' olarak nitelediği Muhammed, okuyucuya dünyanın en büyük dinlerinden birinin Peygamberi üzerine bilgilendirici olduğu kadar ilginç ve derinlikli bir değerlendirme sunuyor.

** Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı, mehmetnadir72@gmail.com.

geleneği üzerinde mi şekillendiği, yoksa özgün bir mücadele yöntemi mi olduğunu da ele alacağız.

Anahtar kelimeler: İslamofobi, Muhammed, Maxime Rodinson, Gazve, Hıristiyan, Ortaçağ.

MILITARY CAMPAIGNS OF MUHAMMAD THE PROPHET AS THE SUBJECT OF ANTI-ISLAMIC DISCOURSE -Maxime Rodinson's Book Entitled "Muhammad"-

ABSRACT

Anti-Islamism has started to be glossed over by the contemporary concept, Islamophobia. This term means "hatred of Islam" and "hostility towards Islam" as well as "fear of Islam".

The subject of "the military campaigns of Muhammad the Prophet" was mainly used in the Middle Ages, but has especially been used since the New Age to tarnish the image of Islam and the Prophet of Islam. We will address the subject of the military campaigns of Muhammad the Prophet which has frequently been raised by Anti-Islamic persons and circles and we will try to assess the opinions of M. Rodinson who gave wide coverage to this subject in his book.

The church and Christians that regarded fighting Muslims as a divine service throughout the Middle Ages mounted an attack against Muslims through written and verbal propaganda when they realized that they could not succeed in their war with their swords. We see the very same perception in M. Rodinson's book entitled **"MUHAMMAD: The Birth of a New World and a Prophet."** The author discusses issues related to the military campaigns of Muhammad the Prophet under the title "***The Birth of a Strategy (The Prophet in Arms)***" and also addresses other social and political events that took place in the meantime. The author who examines the formation of the first great Muslim military force make some points which are different from the conventional views embraced by orientalists. While orientalists make explicit accusations against Muhammad the Prophet for religious and political reasons, Rodinson, as a Marxist historian and sociologist, approaches the subject from an economic perspective. In this context, the author calls the legitimacy, purpose and use of the spoils of the military campaigns into question and evaluates these issues from his own point of view and body of knowledge.

In this paper, we will examine the subject under the headings of political, economic and religious rationales and give justified answers based on prophetic biography to the main approaches of Rodinson. We will also discuss the parts of Rodinson's statements which go well beyond their intentions. We will also address the issue as to whether the military campaigns of Muhammad the Prophet were a unique method of struggle or shaped by the Arab war tradition.

Key words: Islamophobia, Muhammad, Maxime Rodinson, the military campaigns of the Prophet Muhammad, Christian, Middle Age.

GİRİŞ

İslâm karşıtlığı çağdaş bir kavram olan İslâmofobi kelimesi ile ifade edilmeye başlanmıştır. Bu kelime "İslâm korkusu" anlamına geldiği gibi "İslâm'dan nefret etme", "İslâm düşmanlığı", önyargı ve şiddet anlamlarını da taşımaktadır.[1]

"Hz. Peygamber'in Gazveleri" konusu esasen Ortaçağ'da ama özellikle de Yeniçağ'dan itibaren İslâm'ın Peygamberini ve İslâm dininin imajını yıpratmak için kullanılagelmiştir. Tebliğimizde İslâm karşıtı kişi ve çevrelerin sıkça gündeme getirdiği Hz. Peygamber'in Gazveleri konusunu gündeme getirecek ve bu konuda kitabında genişçe yer veren *M. Rodinson'un* görüşlerinin değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

Ortaçağlar boyunca Müslümanlarla savaşmayı ibadet sayan kilise ve Hıristiyan halk, başarılı olamayacaklarını anlayınca yazılı ve sözlü propagandalarla Müslümanlara karşı saldırıya geçmişlerdir. Bu anlayışı tebliğimize konu ettiğimiz *M. Rodinson'*un **"**MUHAMMED Yeni Bir Dünyanın ve Peygamberin Doğuşu" isimli kitabında da görmekteyiz. *Rodinson* bu kitabında *"Bir Stratejinin Doğuşu (Silahlı Peygamber)"* başlığı altında gazvelerle ilgili konuları ele almakta, ancak bu arada da meydana gelen diğer sosyal ve siyasî olayları da irdelemektedir. İlk büyük Müslüman askerî gücün oluşumunu irdeleyen *Rodinson*, müsteşriklerin bilinen görüşlerinin dışında da tespitlerde bulunmaktadır. Müsteşrikler dinî ve siyasî gerekçelerle Hz. Peygamber'e karşı açık ithamlarda bulunurlarken, *Rodinson* Marksist bir tarihçi ve sosyolog olarak daha ziyade ekonomik etkenlerle konuya yaklaşmaktadır. Bu bağlamda *Rodinson* gazvelerde elde edilen ganimetlerin meşruiyetini, amacını ve kullanımını sorgulamakta ve kendi zihin dünyası ve müktesebatı açısından değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Siyasî Açıdan Gazveler

Müslümanlığın karşısında beliren tehlike Medine'deki Yahudi aşiretleriydi. Hz. Muhammed'in onlar hakkında hiçbir kötü düşüncesi ve önyargısı olmadığını biliyoruz. Tam tersine, kendisine gönderilen Allah kelamının, daha önce Sina Dağı'nda olanlara gönderilen esaslara uygun olduğunu düşünüyor, bu bakımdan onları kıdemli sayıyor, bütün öbür dinlerin esinlendiği kutsal kitaplarına saygı besliyordu. *Rodinson'*a *göre*, Hz. Peygamber Medine yolculuğuna hazırlanırken, tek Tanrı'ya inanan bu Yahudi topluluklarının kendisine destek vereceğini umuyordu. Kureyş ve Arap putperestlerine karşı, Yahudilerle ortak bir cephe kuracağını ümit ediyordu. Belirtilere bakılırsa, bu kararı verdikten sonra, devrin Yahudi geleneklerini geniş şekilde incelemiş onlarla yakınlık kurmayı tasarlamıştır. Dindaşlarına Kudüs'e dönerek dua etmelerini öğütlemişti. Fakat O'na gökten gelen ses, Allah'ın yaratılışın altıncı gününden sonra durup dinlendiği inancını kesinlikle reddetmesini emretmişti. Bu da Yahudilerin dinlenme günü ile ilgili inançlarını bir çırpıda mahkûm etmek, hiçe saymak anlamına geliyordu. Bu konuda, *Goldhizer*[2]'in ileriye sürdüğü yorum belki de geçerlidir; Hz. Muhammed bu meselede "mazdek[3]"

---

[1] https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0slamofobi; Seyfettin Aslan, Müslüm Kayacı, Rukiye Rojda Ünal," İslâmofobi ve Batı Dünyasındaki Yansımaları", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl: 8, Sayı: 16, s. 451-453.

[2] *Rodinson'*un müsteşriklerin önderi olan Goldzier'den etkilendiği anlaşılmaktadır.

[3] Bu konunun mazdek inancıyla ilgisi yoktur. Zira Mazdek (Farsça مزدک) (ölümü 524 veya 528) Sasani İmparatorluğu'nda Şah I. Kavat döneminde proto-sosyalist Zerdüşt reformcu bir din adamı. Bazı kaynaklar asıl adının İnderazor olduğunu söyler. Peygamber olduğunu savunan Mazdek, kamu mülküyeti ve sosyal refahı arttırma programlarını uyguladı. Sasani İmparatorluğu

inanışlarının etkisinde kalmış olabilir. Ne olursa olsun, hicretten önce Medine'ye aracı gönderdiği Mus'ab'a yazdırdığı mektupta Cuma günleri dua toplantıları düzenlenmesini istemişti; bilindiği gibi Cuma, Yahudilerin ertesi günkü dinlenme ve mutluluk bayramına hazırlandıkları gündür. Görülüyor ki, Yahudilerin bu törenine Müslümanları da katmak niyetindeydi.[4] Hz. Muhammed, Yahudilerin muharrem[5] ayının onuncu gününde oruç tutmalarını da dikkatle izlemişti. O günü Yahudiler oruç günü olarak kabul ediyor ve "yom kippurim" adıyla anıyorlardı. Arami dilinde ise "onuncu gün" karşılığı olarak bu güne "aşure" denmişti. İşte bu aşure törenlerine Müslümanların da katılmalarını öğütledi ve yine, Yahudi geleneklerine uyularak, gün ortasında belirli bir dua ve ibadet saati kararlaştırıldı. Fakat anlaşılıyor ki Hz. Muhammed, Yahudilerin yeme-içme konusundaki bütün gelenek ve alışkanlıklarını izlemek amacında değildi. Onların belli bir günde yemeden, içmeden kesilmelerini (Hıristiyan düşüncesinin bu konudaki genel çizgisine uygun olarak) günahlarının bedelini ödeyebilmeleri için onlara Allah tarafından emredilen bir ceza kabul etmişti. Fakat bu yasaklamaların Müslümanlar tarafından küçük çapta tekrarlanmasına taraftardı. Uygun gördüğü yasaklar, ilk Hıristiyanların uyguladığı şekle benziyordu. Yahudi rahiplerinin geçerli saydıkları ve İsrailoğulları ile aynı yerde yaşaması hoşgörü ile karşılanan zulüm ve eziyet rejiminden hayli etkilendiği anlaşılıyor.[6] Hâlbuki Hz. Peygamber'in yaşantısıyla oluşturduğu bir gelenek vardır ki buna sünnet denilmektedir. O, Yahudi ve Hıristiyanlara muhalefet etmiştir. *Rodinson*, müsteşriklerin bilinen iddialarını tekrar ederek "İslâm'ın Yahudilik ve Hıristiyanlık sapma olduğunu" iddia ediyor.

*Rodinson'*un yukarıda belirttiğimiz iddiaları sosyal alanla ilgili olsa da siyasî yansımaları vardır. Çünkü Müslümanların muhacirlerin Medine'ye entegre olması, halk ile bütünleşmesi Hz. Peygamber'in başarısı açısından önem arz ediyordu. Yapılacak ilk iş, Medine'ye sahiden yerleşmekti. Çeşitli kimselerin ve kabilelerin Hz. Peygamber'i ağırlamak şerefini paylaşmak istedikleri hatta birbirleriyle yarış ettikleri bir gerçektir.[7] Hz. Muhammed'in bu geniş topluluk içindeki yeri henüz sınırlıdır.[8] Hz. Muhammed'in ne polisi, ne de hazinesi vardı. Kendisinin ve çevresindeki yardımcıların bütün zekâlarını ve hünerlerini kullanmaları ve henüz gereğince anlayıp yorumlayamadıkları toplumsal şartların da denk düşmesiyle sahip oldukları bu moral otorite, komşu ülkelerdeki devlet otoritesini ve gücünü sağlayamamış, bu açıdan hayli eksik bir düzeni kabullenmişlerdi.[9]

döneminde yaşamış olan Medyalı devrimci bir düşünürdür. Onun düşünceleri zamanında büyük yankılar yaratmış, Şah Kava {Kawa, Kavad, Kubad} döneminde devrimci bir harekete dönüşmüştür. Aynı zamanda din adamları reisi {Baş Magus} olan Mazdek, Nuşirevan *(Enuşirvan)* tarafından oyuna getirilerek öldürülmüştür. *(M.S. 500'ler)* Göğsüne kadar toprağa gömülen Mazdek'in Ölümünden sonra bütün Mazdek taraftarlarına katliam seferleri düzenlenmiş, Mazdek'in eşi *Hürrem* Rey tarafına kaçarak daha sonra Hûrremdîn'îyye adı altında ortaya çıkacak olan düşüncenin orada yayılması için uğraşmıştır. (https:// tr. wikipedia. org/ wiki /Mazdek)

[4] Bu ifadenin Yahudilere uymak, onlarla entegre olmak ile ilgisi yoktur. Ciddi bir tahrifat olduğu anlaşılıyor.

[5] Müellif tisari ayı diyor.

[6] Maxime Rodinson, *Muhammed Yeni Bir Dünyanın ve Peygamberin Doğuşu,* çev. Atilla Tokatlı, İstanbul, 2013, s. 193, 194.

[7] A.g.e., s. 179.

[8] A.g.e., s. 187.

[9] A.g.e., s. 189.

Medineliler, Hz. Muhammed'in hakemliğini genel olarak benimsemişlerdi. Onu kavgacı ve savaş meraklısı şefler yüzünden başları beladan belaya giren zayıf aşiretler benimsemiş ve desteklemişlerdi ve ilk hareket de onlardan gelmişti. Vahada barış istiyorlardı ve barışa karşılık ödedikleri bedel önemsizdi.[10]

Bedir zaferi, daha çok Hz. Muhammed'in Medine'deki durumunu ve yerini sağlamlaştırıyordu. Örneğin, zafer öncesinde onu pek umursamayan, Bedir Gazvesi'ne katılmayan bir adam koşarak gelmiş, bağışlanmasını istemişti. Alelade bir ganimet peşinde koşulduğunu sanmış, bu yüzden Bedir Gazvesi'ne katılmamıştı. Böyle ciddi bir savaşa gidildiğini baştan bilse, hiç durmaz koşardı. Tabi şimdiye kadar çekimser kalanlar zaferin de etkisiyle Hz. Muhammed'in saflarına katılıyorlardı. Bölgedeki bedevi aşiretleri bile artık mü'minlere dostça davranmaya, yakınlık göstermeye başlamışlardı.[11]

Rodinson'a göre, Peygamber siyasî stratejide olduğu kadar, askerî stratejide de büyük yetenek sahibiydi. *Rodinson*, Hz. Muhammed'in savaş sırasında her türlü kurnazlığa başvurduğunu iddia etmekte ve bunlar arasında en bayıldığı oyunun, kuvvetlerini daima gerçek hedeflerinden değişik bir hedefe doğru yola çıkarmak olduğunu öne sürmektedir. "Savaş kurnazlıktan ibarettir" sözü ona atfedilmektedir. Sefer sona erince de herkes, payına düşen ganimetlerle birlikte yuvasına döner… şeklinde ifadeler kullanmaktadır.[12]

İktisadî ve Sosyal Açıdan Gazveler

Hz. Muhammed, Medine'ye gelişinin yılı dolmadan, amcası Hamza'ya beyaz bir bayrak ve yedi mü'min vermiş, onları Kureyş kervanlarının yolunu kesmekle görevlendirmişti. Hangi düşüncenin etkisiyle böyle davranmıştı? Peygamberin ve çevresindekilerin böylelikle yarattıkları yeni durumdan sonuçlar çıkarmış olmaları mümkündür. Şurası da bir gerçektir ki, davranışları o devrin şartları göz önüne alınırsa olağan bir davranıştır. Kurdukları yeni topluluğun geçim kaynakları çok sınırlıydı. Karınlarını doyurmak için nelere katlandıklarını daha önce gördük. Yabancıların uşağı olarak çalışmak hem cazip değildi, hem geçim sağlamıyordu. Üstelik hiçbir Mekkeli göçmen, Abdurrahman b. Avf kadar ticarî zeka sahibi değildi. Bölgede hiçbirinin verimli tek karış toprağı yoktu. Mekkeli mü'minlerin büyük çoğunluğu, kendilerine sürekli gelir sağlayacak kaynaklardan yoksun idiler. Peygamber bile çevresindekilerin yardımıyla geçimini sağlıyor ve hayli sıkıntı çekiyordu. Asıl önemlisi, topluluğun kullanabileceği hiçbir serveti yoktu. Buna bir çare bulmak gerekiyordu. O devrin Arap dünyasında olağan geçim yolu, soygun ve gasp (bu çeşit davranışlara başka bir isim verilemez) sayılıyordu. Yani hiçbir geliri olmayanların başvurdukları yol. Yabancı yazarların ve İslâmiyet öncesi Arap yazarlarının da sık sık belirttikleri bir gerçekti soygun. Hz. Muhammed'in seçtiği kurbanlar Kureyşlilerdi. Öbür topluluklarla çatışmak anlamsızdı. Zengin Kureyş kervanları bu bakımdan çok elverişliydi (onlardan daha uygununu bulmak gerçekten zordu). Üstelik hicret edenler onlara saldırmakla kendilerini doğup büyüdükleri şehirden kovan Kureyşlilerden öç almış oluyor, Allah kelamına karşı çıkan bu kişileri bir anlamda cezalandırıyorlardı. Medine, bu türden soygun saldırıları için biçilmiş kaftandı. Mekke-Suriye seferi yapan Mekke kervanları,

[10] A.g.e., s. 189.
[11] A.g.e., s. 203.
[12] A.g.e., s. 262. Rodinson'un böylesi alaycı ifadeler kullanması kanaatimizce konuya yeterince vakıf olmadığını göstermektedir.

vahanın en fazla yüz kilometre uzağından hatta bazen daha da yakından geçiyorlardı. Hâlbuki Hz. Muhammed'in Mekke'den çıkarılmalarının intikamını kervanlara saldırmakla aldığı iddiası Ebu Süfyan'ın kervanı söz konusu olduğunda kabul edilse bile ilk seriyyelerdeki amacın güvenlik olduğu dikkate alındığında kabul edilebilir görünmemektedir.

Kişisel savaşlar, benimsenmiş bir gelenek halindeydi. Devlet kavramından habersiz yaşayan bu toplumda, aklına esen her aşiret reisi adamlarını dilediği hedefe gönderip dilediği hedefe saldırabiliyordu. Giriştiği saldırının sonuçlarını üstlenmekten başka sorunu yoktu ve zaten, işe koyulmadan önce bütün sonuçlar soğukkanlılıkla hesaplanıyordu. Demek oluyor ki bu türden çatışmalara ve seferlere yürümesini engelleyecek hiçbir şey yoktu. Hz. Muhammed'i olsa olsa "uygun olur mu olmaz mı?" düşüncesi frenleyebilirdi. Taraftarları çoğunlukla peşinden geliyor, Hz. Muhammed'in elinde manevî baskı unsurlarından başka bir şey olmadığı halde en tedbirliler, en korkaklar bile onun her dediğini yapıyorlardı. Günler geçip de bu tür saldırıların epey kârlı olduğu, iyi gelir sağladığı anlaşılınca, Hz. Muhammed ile yaptıkları sözleşme gereğince bu seferlere katılmak zorunda olmayan Medineli gönüllüler bile heveslendi. Gruplar halinde Hz. Muhammed'in safına geçtiler.

Hicretin ikinci yılı Recep ayında, yani Medine'ye gelişlerinden aşağı yukarı on beş ay sonra, kolay kolay unutulmayacak bir çatışmadan sonra ilk kan döküldü. Yapılacak saldırının içeriği bilinmesin, saldırının "baskın" özelliği korunsun diye şu kurnazlığı düşünmüştü Hz. Muhammed (*Rodinson*, burada kaynaklarda geçen Abdullah b. Cahş seriyyesini anlatıyor..). Ele geçen ganimet ve esir alınan Mekkeliler, büyük ve tantanalı bir törenle Medine'ye getirildi. Arap putperestliğinde kutsal sayılan Recep ayında kan döküldüğü için umulmadık bir heyecan dalgası ortalığı sardı. Acaba Hz. Muhammed putperest yasaklarını bile bile mi çiğnemişti, yoksa her şeyin kansız halledileceğini düşünerek mi adamlarını kervanın üzerine salmıştı? Akla bir başka ihtimal daha geliyor. Abdullah b. Cahş, Recep ayının son günlerine gelindiğini hesaplayarak kendiliğinden mi harekete geçmiş ve kan dökmekten çekinmemişti? Gerçeği bilmiyoruz. Hz. Muhammed kamuoyundaki tepkiyi dikkate aldı ve uzun bir süre ganimete dokunmadı. Öyle ki, gökten inen yeni bir Allah kelamından icazet alıncaya kadar sustu. Kur'an " Kutsal aylarda kan dökmek iyi değildi. Ama Mekkelilerin günahları bundan daha ağırdı" demektedir. Ancak o zaman ganimetin beşte birini kendine ayırdı. (Bundan sonra bir gelenek haline geldi); kalanını mü'minler arasında paylaştırdı. Bir süre, kervana saldırıp da dönüşte kaybolan ve Mekkeliler tarafından öldürülmelerinden şüphe edilen iki mü'minin dönüşü beklendi. Onlar dönünce de esir alınan iki Mekkeli, aileleri tarafından adam başına ödenen 1600 dirhem karşılığında serbest bırakıldı. İki esirden bir tanesi, Müslümanlığı kabul edip Medine'de kaldı.

Anlaşılıyor ki mü'minler açısından son derece yararlı olan bu saldırı, Kureyşlileri çileden çıkarmıştı. Uzak görüşlü Mekkeliler, Hz. Muhammed yaşadıkça şehirdeki ticaret hayatının sürekli bir tehdit altında kalacağını, Hz. Muhammed'i en kısa zamanda yok etmek gerektiğini anlamışlardı. Özellikle öteden beri Hz. Muhammed düşmanı ve Mahzumoğulları aşiretinin önde gelen kişisi Ebu Cehil, Hz. Muhammed'i ne pahasına olursa olsun kahretmek niyetindeydi. Batn-ı Nahle saldırısından iki ay sonra, H. 2. yılın Ramazan ayında çok zengin ve büyük bir kervan, Gazze'den yola çıkmış Mekke'ye ilerliyordu. Abdüşşems soyundan Kureyş kervanının bir çocuğu olan Ebu Süfyan, bu kervana öncülük ediyordu. Hemen bütün Kureyş tüccarlarının bu kervanda malı ve hissesi vardı. Bazı

yorumculara göre 70, bazılarına göre de 30 Kureyşli tüccar kervana katılmıştı. Olaydan altmış yıl sonra, devrin halifesi Abdülmelik b. Mervan'a gönderdiği mektupta, tarihçi Urve b. Zübeyr şunları yazıyor: "Allah'ın elçisi bu kervandan haberdar olunca, mü'minleri çevresine topladı ve kervanın zenginliğini anlattı". Gerçekten de o devirden günümüze kadar gelen bilgilere göre, kervan 50.000 dinar değerindeydi. Dolayısıyla bu yeni saldırının çok çekici bir görünüşü vardı. Tabi gönüllü sayısı da bir hayli kabarıktı. 300 kişilik bir kuvvet hazırlandı. Bunların ancak doksan kadarı Mekke'den göç etmiş kimselerdi. Gerisi ganimeti paylaşmak heveslisi Medineli gönüllülerdi. Tarihçi Urve şöyle yazıyor: "Yola çıktılar. Ebu Süfyan ve emrindekilerden başka kimseyle dövüşmemek kararındaydılar. Akılları fikirleri Kureyşlilerden alacakları ganimetteydi ve bu sefer nurlu bir savaş vereceklerinden habersizdiler. Allah kelamı da bu savaş hakkında şöyle der: "İstediniz ki o silahsız kalabalık size teslim olsun". Suriye yolunun sahilden ayrıldığı ve Mekke'ye yöneldiği, bir başka yolun da Medine'ye kıvrıldığı kesimde, Bedir kuyusunun civarında tuzak kurdular.

Ebu Süfyan, zeki bir adam olduğundan ya da casusları sayesinde, kendisini bekleyen tehlikeyi hissetmişti. Mekke'ye haber göndermiş, "Aklınız varsa mallarınızı koruyun" diyerek yardım istemişti. Onun bu çağrısı üzerine 950 kişilik bir ordu yola çıkarıldı. Medine'ye sığınmış göçebeleri(muhacirleri) korkutmak amacı güdülüyor. Hazır fırsat çıkmışken Mekke'nin ticaret hayatını tehdit eden bu tehlikeyi ortadan kaldırma tutkusu da ağır basıyordu….

Nihayet Müslümanlar açısından zaferle biten bu savaşın sonunda ele geçirilen ganimet, Ebu Süfyan kervanından vurulacak ganimetin ancak yarı değerindeydi ama yine de önemli sayılırdı: 150 deve, 10 at, bol miktarda silah, zırh ve ticaret amacıyla getirilmiş çeşitli mallar ele geçirilmişti. Kureyşliler gittikten sonra, Hz. Muhammed taraftarları arasında anlaşmazlık baş gösterdi. Bir kısmı, elleriyle zapt ettikleri malları kimseye bırakmak istemiyor, işbölümü yüzünden geri hatlarda, özellikle Hz. Muhammed'in çadırını korumak üzere bekleyenler ise buna karşı çıkıyordu. Hz. Muhammed, ganimet eşyasının üst üste yığılmasını emretti ve bu eşyayı savaşçılar arasında eşit şekilde dağıtarak anlaşmazlığı giderdi. Esirler toplandı.[13]

Ardından gerçekleşen Benî Kaynuka Gazvesi'nde de ganimet büyüktü ve Allah kelamı uyarınca beşte biri Hz. Muhammed'e verildi.[14] Kureyşliler, H. 3. yılın Şevval ayında, ayın beşinci günü akşama doğru Uhud'a gelmişlerdi. Medineli büyükler Cuma sabahı erkenden toplandı ve başlangıçtaki savunma durumunu devam ettirmeye karar verdiler. Fakat genç ve ateşli Medineliler, şan, şeref düşkünü ve ganimet meraklısıydılar.[15]

Benî Nadîr kabilesi giderken hiçbir üzüntü ve pişmanlık işareti göstermediler. Belki de bu tehlikeli komşuluktan böyle ucuz paçayı sıyırdıklarına çok memnun idiler. Hicaz'ın kuzeyindeki büyük Yahudi merkezi olan Hayber'de akrabaları, dostları, hatta bir miktar arazileri vardı. Evlerini söktüler, kapı ve pencereler de dâhil, ne varsa hepsini 600 devenin sırtına yüklediler. Kadınlar en güzel elbiselerini giymiş, en değerli mücevherleri takmışlardı. Çalgılar çalarak ve güle oynaya yola

[13] A.g.e., s. 196-202.
[14] A.g.e., s. 208.
[15] A.g.e., s. 213.

çıktılar. Hz. Muhammed'e karşı ağırlığı olan kocaman bir kavim, şehrin siyasî hayatından çekiliyordu.[16]

Benî Kureyza Gazvesi sonrasında toplanan para ve mal olarak ele geçirilen ganimet bölüşüldü. Süvarilere iki pay fazla düştü. Boynu vurulanlardan birisinin güzel karısı Reyhâne'yi Peygamber kendisine ayırdı. Kadın Müslüman oldu. ..[17] Hz. Muhammed'in peygamber payı dışında, herhangi bir şef gibi, ötekilerin payına eşit bir pay almaya ve bölüşmeden önce de en fazla hoşuna giden şeyi veya kimseyi kendine ayırmaya hakkı vardır. Bir de ganimet eğer savaşarak değil de görüşme ve pazarlık yoluyla kazanılmışsa, Hz. Muhammed tümünü almaktadır. …Şunu hemen belirtmek gerekir ki, durumu kendisine ağır harcamalar yüklemekteydi. Zamanının tamamını devlet işlerine ve Allah hizmetine vermişti.[18]

Hudeybiye'den hevesleri kursaklarında dönen ganimet meraklısı mü'minleri de sevindirmek şart olmuştu. Hayber, zengin bir şehirdi… Hz. Muhammed, ganimetten pay vereceğini vaat ederek bedevileri hareketsiz bırakmıştı.[19]

Rodinson Mute Seriyyesi ile ilgili olarak, orduyu meydana getirenlerin büyük çoğunluğu Müslümanlığı yeni kabul etmiş bedevilerdi ve asıl amaçları ganimetten pay alabilmekti…[20] iddiasında bulunmaktadır.

Huneyn Gazvesi'nde, Hevazinlilerden alınan esirler ve ganimeti orada bırakmışlardı. Ganimet bölüşümü, galiplerin açgözlülüğü yüzünden korkunç bir itiş kakış halini almakta gecikmedi. …Ganimet, akıl almayacak kadar büyüktü ve Hz. Muhammed eski partizanlarını öfkeye boğan bir tutumla yeni dindaşlarına büyük pay ayırma yolunu tuttu. Ebu Süfyan'a 100 deve verdiği yetmezmiş gibi geleceğin halifesi Muaviye'ye de 100 deve bağışladı. Henüz Müslüman olmamış Kureyşliler bile ganimetten pay almışlardı….[21]

Hz. Muhammed, Mekke'nin alınışından on ay sonra kuzeye doğru yeni bir sefer düzenlendi. Bu yeni hareketin anlamı ve amacı neydi? O sıralarda Humus'ta kuvvet yığınağı yapan Heraklius ile gerçekten çatışmak niyetinde miydi? Yani, daha sonra haleflerinin başarıyla yürüttükleri fetihleri başlatmak mı istiyordu? Caetani ne düşünürse düşünsün, biz buna ihtimal veremiyoruz. Sanıyoruz ki sınır şeyhleri karşısında Mu'te yenilgisinin acısını çıkarmak ve taraftarlarına doyurucu bir ganimeti bölüştürmek isteğindeydi. Fakat güçlü bir düşmanla çatışacağını hesapladığı biliniyor…[22]

Rodinson, Mariya için "Hz. Muhammed'in nikâhsız karısı" ifadesini kullanmaktadır. "Mariya'nın gayri meşru oluşu, cazibesini bir kat daha arttırıyordu herhalde!" şeklinde bir iddiada bulunmaktadır. O'na göre, "Hz. Muhammed harem hukukunu ayaklar altına alarak, bütün bir ayı sadece Kıptî sevgilisiyle geçirmeye karar verdi."[23]

DEĞERLENDİRME

Rodinson'un bu kitabı biyografi tarzında yazıldığından sadece gazveleri ele almamaktadır. Sosyal alanda ve kitabının konumuz dışındaki diğer bölümlerinde

[16] A.g.e., s. 229, 230.
[17] A.g.e., s. 250.
[18] A.g.e., s. 264.
[19] A.g.e., s. 292.
[20] A.g.e., s. 295.
[21] A.g.e., s. 303.
[22] A.g.e., s. 314.
[23] A.g.e., s. 320.

dinî açıdan da yorumlar yapmaktadır. Ancak tebliğimizin konusu gereği dinî açıdan bir değerlendirme yapmadık. Kitapta alt başlıklar bulunmaması okuyucu için zorluk teşkil etmektedir. Esasen tebliğimiz okuyucu için de bazı kolaylıklar sağlamaktadır. *Rodinson'*un konular arasındaki keskin geçişleri paragraflarla yapmayı tercih etmesi kendi tercihi olmakla birlikte, araştırmacılar için dahi zorluklar içermektedir.

İslâm'ın ilk muhataplarının sadece putperest Araplar olmadığı, Yahudiler ve Hıristiyanların da olduğu dikkate alınırsa bu din mensuplarıyla ilişkilerinin ne kadar gerçekçi bir zemine oturduğu görülecektir. *Rodinson* Benî Kureyza dışındaki gazvelerde Müslümanlara karşı oluşan cephenin analizini yapmak yerine gazvelerin bir Arap geleneğinin sürdürülmesine bağlayarak açıklamaya çalışıyor. Alınan ganimetleri de Arapların yağmacılığından farklı olmadığını iddia ediyor. Oysaki Huneyn Gazvesi sonrası alınan ganimetlerin geri verildiğini *Rodinson* da kitabında belirtiyor. O halde ganimet alınmasını sadece bir geçim kaynağı olarak açıklamak doğru değildir.

Hz. Peygamber savaşmayı bilmeyenin yaşama şansının olmadığı bir dünyada ve bölgede zayıfların da yaşayabileceğini gösterdi. Buna göre Hz. Peygamber, savaşı gerekli olduğunda önce savunma ardında da güçlü savunmanın ancak saldırıdan geçtiğini bilerek düşman kabileler saldırmadan onların üzerlerine yürüme şeklinde gerçekleştirdi.

Rodinson'un kitabında kullandığı özel bir dil(jargon) olduğunu söylemek mümkündür. O, Hz. Muhammed için: Silahlı Peygamber, Vahiy: İlham kavramlarını kullanıyor. *Rodinson*, ateist bir yazar olarak gazveleri ele alırken konunun dinî boyutu ile pek ilgilenmemektedir. Kitabında yer yer ayetleri kullanmakla birlikte, genelde Hz. Muhammed'in sözleri olarak ifade ettiği bu sözleri sıkça kullanmamaktadır. Bu sebeple tebliğimizde gazvelerin dinî boyutundan özel olarak söz edemedik. *Rodinson'*a göre gazveler siyasî ve ekonomik amaçlarla yapılmış silahlı mücadeledir. Hz. Muhammed Medine'ye gelince kendisine ve inananlara yer açmak için savaştığı gibi, yoksulluğun hissedilir derecede fazla olduğu bu dönemde ihtiyaçlarını gidermek için de savaşmıştır. Savaşmak zorunda olduğu yaygın kanaatine rağmen o, Hz. Muhammed'in savaşmayı teşvik etmek suretiyle Medine'de varlığını sürdürdüğünü ifade etmektedir.

Ateist bir yazar olarak *Rodinson'*un gazveler konusundaki görüşü bilinen oryantalist bakış açısından farklıdır. Buna göre, oryantalist bir bakış olarak gazveler Hz. Muhammed'in yayılmacı siyasetinin bir gereği iken, *Rodinson'*a göre Medine'de yaşaması için daha hicretten bir yıl bile geçmeden savaşmaya başlamıştır. Esasen tarihen doğru bir bilgi ve tespit olmakla birlikte, Müslüman araştırmacıların genel bakışı Mekkeli müşriklerin tutumlarının da bunda etkili olduğu şeklindedir. Yine *Rodinson*, hicretin üzerinden bir yıl bile geçmeden Hz. Hamza'ya beyaz bir bayrak ve yedi mü'min vererek onları Kureyş kervanının önünü kesmekle görevlendirmesinin kurduğu yeni topluluğun geçim kaynaklarının sınırlı olmasına[24] bağlamaktadır. Bu bakış açısı savaşı iktisadî etmenlere indirgediğini göstermektedir. Maksist bir bakış açısı olarak bilinen bu yargı konunun Kur'an bağlamından uzak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa Allah ayetle Hz. Peygamber'e savaş izni vermiştir.[25]

Müslümanlarla müşrikler arasında ilk kanın döküldüğü olay bilindiği üzere

[24] A.g.e., s. 195, 196.
[25] Bkz. Bakara, 2/216; Hac, 22/39.

hicretin ikinci yılının başlarında gerçekleşen Batn-ı Nahle Seriyyesi'dir. *Rodinson* bu seriyyeden söz ederken alınan ganimet ve esirlerin tantanalı bir törenle Medine'ye getirildiği şeklindeki ifadeleri gerçek dışıdır. Zira Hz. Peygamber bu seriyyenin komutanı Abdullah b. Cahş'a kendilerini savunmak zorunda kalmadıkları sürece silah kullanmamaları talimatını vermiştir. Ancak seriyyedekiler ölümlü bir çatışmaya girdiler, esir ve ganimet aldılar ve üstelik bunu da haram ay girdiği günde yaptılar.[26]

Rodinson, İslâm Tarihi'nin kaynaklarını kullanmakla birlikte az bir kısmını referans olarak göstermiş, kullandığı kaynakları da eksik kullanmıştır. Buna örnek olarak yukarıda değindiğimiz Batn-ı Nahle Seriyyesi ile ilgili rivayettir. İbn Hişam'ın es-Siretü'n Nebeviyye'sinde, Kastallanî'nin el-Mevahibu'l Ledünniyye, Vakıdî'nin Kitabu'l Megazi'si gibi eserlerde bu konu ayrıntılı olarak rivayet edilmektedir.

Rodinson, gazveleri siyasî açıdan ele alırken bunu yazarın düşünce dünyası açısından batı medeniyeti noktasından değerlendirerek siyasî hâkimiyeti sömürgecilik açısından değerlendirmesi esasen suçüstü yakalanmasıdır. İktisadî açıdan ele alırken ise, ekonomik sömürünün bir aracı olarak ganimeti görmesi yine kendi dünyasının zihniyetini yansıtmaktadır. *Rodinson'*un evlilikler ve cariyelere değinirken cinsel ifadeler kullanması, batı kültürünün efsanelerinden etkilendiğini göstermektedir.

Tabiatıyla İslâm yayılmayı arzu eden ve bunun için de gerektiğinde savaşmayı emreden bir dindir. Ancak Kur'an'daki savaşmak ile ilgili ilk ayetler bir zorunluluğu, savunmayı öngörmektedir. Bu yönüyle ilk kavram "kıtal"dir. Bu kavram savaşla ilgili ilk ayetlerde geçtiğinden daha çok Müslümanların kendilerini savunmaları için savaşmaları gerektiği anlamına gelir.[27] Diğer bir anlatımla İslâm savaşı bir amaç değil, araç olarak görmüştür.

Tarih göstermiştir ki siyasî egemenliğin araçlarından en başta geleni savaşlardır. Ancak kalıcı ve sürdürülebilir bir egemenlik ancak barış araçları ile gerçekleştirilebilir. Tarihte vizyon ve strateji olmadan bir devletin kurulamayacağı bilinmelidir. Bu yönüyle bakıldığında *Rodinson*, Hz. Peygamber'in Hendek ve Benî Kureyza Gazvelerinden sonra devletinin temellerini attığını îma ediyor.

Bazı toplumsal meselelere de değinen *Rodinson*, "Çocuk yaştaki karısını seviyordu fakat onun masumiyetinden tam olarak emin değildi…" diyerek senarist bir yaklaşımla "ifk" olayını ele alıyor ve böylesi spekülatif yorumlarda bulunuyor. Benzer şekilde esir kadınların Benî Mustalık'ta fidye karşılığı verilecekken savaşçılar arzuladığı için verilmediği[28] şeklindeki ifadelerdeki fidye karşılığı geri verileceği iddiası *Rodinson'*un abartısından başka bir şey değildir. Müreysi (Benî Mustalık) gazvesi bir savunma savaşı değil, Medine'ye tehdit oluşturan bu kabileye karşı saldırı savaşıdır. Yani artık durum kıtalden cihada dönüşmüştür.[29] *Rodinson'a göre*, "Benî Mustalık Gazvesi'nde Medine'ye saldırmak üzere hazırlanan bu kabileye karşı harekete geçmesi bu savaşın meşruiyetini gösterir." *Rodinson*, Hz.

[26] Haram ayla ve bu olayla ilgili olarak bkz. Bakara, 2/217.

[27] Cihad daha genel bir kavram iken kıtal daha özel bir kavramdır. Kıtal öncelikle silahı akla getirir. (Bkz. Abdülazim İbrahim el- Murtaî, *Dirasâtu'n Cedidetü'n fi İ'cazi'l Kur'an*,b.y.y., H. 1417/M. 1996, s. 136-141.)

[28] A.g.e., s. 233.

[29] Diğer bir ifade ile bunu şöyle ifade edebiliriz: Hendek gazvesine kadar kıtal, bundan sonra cihad. Cihad yaparken bir bölge tamamen ele geçiriliyorsa, bunun adı fetih oluyordu. Yani o bölge artık Müslümanlar tarafından yönetilecek anlamına geliyordu.

Peygamber'in düşmanlarıyla savaşmasını mantıklı bulmakta ve İbn Übey'e karşı gösterdiği esnek tavrı da buna bağlamakta ve makul karşılamaktadır.[30]

Özetle ifade edecek olursak *Rodinson*, gazvelerle ilgili zaman zaman olumsuz ifadeler kullanmakla birlikte, Hz. Peygamber'in evlilikleri gibi konularda gösterdiği cüretkâr, saldırgan ve kasıt içeren ifadeleri bu konuda kullanmamıştır. Bunun nedeni olarak dönemin şartları içerisinde değerlendirme yapma çabası içerisinde olması ve herhangi bir inanca aidiyet hissetmemesi gösterilebilir.

KAYNAKÇA

Abdülazim İbrahim el- Murtaî (1996), *Dirasâtu'n Cedidetü'n fi İ'cazi'l Kur'an*, b.y.y., H. 1417/M.1996, s. 136-141.

Aslan, Seyfettin, Kayacı, Müslüm ve Ünal, Rukiye Rojda (2016), "İslâmofobi ve Batı Dünyasındaki Yansımaları", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, ss. 451-463.

Rodinson, Maxime (2013), *Muhammed Yeni Bir Dünyanın ve Peygamberin Doğuşu*, (çev. Atilla Tokatlı), İstanbul: Doruk Yayınları.

https:// tr. wikipedia. org/ wiki /Mazdek.

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0slamofobi.

[30] A.g.e., s. 235.

ERGENLERİN DEĞERLERİ ALGILAMA BİÇİMLERİ VE GÜNÜMÜZ AHLAKİ PROBLEMRİNE KARŞI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Mücahit ARPACI[*]
Yasemin İPEK[**]

ÖZET

Bu araştırmada akademik alanda üstün yetenekli olarak değerlendirilen fen lisesi öğrencilerinin duyuşsal alanda da farklı oldukları düşünülerek; bu öğrencilerin değer tanımlamaları ve günümüz ahlaki problemleri algılama/çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

Araştırmanın genel evreni 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır Fen Liselerinde okuyan öğrencileri kapsamaktadır. Anket uygulaması toplam 780 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiş, yapılan inceleme sonucunda 74 öğrencinin anketinin değerlendirme dışı bırakılması uygun görülmüş ve böylece 706 öğrenci olacak şekilde araştırma örneklemimiz oluşturulmuştur. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve değer tanımları ve ahlaki problemlere karşı çözüm önerileri anketi kullanılmıştır. Verilerin analizinde ergenlerin kendilerine açık uçlu olarak sorulan sorulara verdikleri cevaplar, araştırmacılar tarafından kategorik hale getirilmiştir. Kategorik hale getirilen cevaplar üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değerler eğitimi, Ahlak, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, Fen Liseleri

THE WAYS THE ADOLESCENTS PERCEIVE THE VALUES AND THEIR SUGGESTIONS IN SOLVING THE CONTEMPORARY ETHICAL PROBLEMS

ABSTRACT

In this research, the value perceptions of academically excellent Science High School students (who are also thought of being unique in sensual manner) and their suggestions in conceiving/solving the ethical problems of the contamporary world has been assessed.

The research comprises the students of Diyarbakır Science High School in the 2015-2016 educational year. 780 students have been involved in the survey; after the evaluations 74 students have been excluded from the survey, and thus comprising 706 students our research sample has been formed. As a means of data collecting, ID forms, attitude scales and solution-based suggestional surveys (against ethical problems) have been used. In the analysis of the collected data, the answers of the students to the open-ended questions have been categorized by the researchers. And later on, there has been an assessment on these categorized answers.

Key Words: Value, Values Education, Ethics, Religious Culture and Ethics Lesson, Science High Schools.

[*] Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
[**] Arş. Gör., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

GİRİŞ

Mevcut ahlaki bunalımı aşma yönünde birtakım çözüm üreten çalışmaların olduğu muhakkaktır. Bu çalışmaların sağlayacağı katkı küçümsenerek bu yönde teşebbüsleri gereksiz görüp kendimizi zamanın akışına bırakmak mı yoksa söz konusu problemin farkında olma ve bu konuda farkındalık yaratma gayreti içinde olmak mı diye düşündüğümüzde biz ikincisinden yana bir tavır içindeyiz. Çünkü bize göre bu tavrın gerisinde kalmak, hem modernliğin ürettiği sıkıntıların içinde boğulmaya sebebiyet verecek hem de bugün problem olarak değerlendirebildiğimiz ahlaki sorunların zaman içerisinde kanıksanmasıyla sonuçlanacaktır. [1]

Ahlaki problemlere eğilim, son zamanlarda birçok bilim alanında görülmekteyse de hem bir ilahiyat bilimi hem de bir eğitim bilimi olması yönüyle interdisipliner bir alan olan din eğitimine[2] bu konuda daha fazla sorumluluk düşmektedir. Çünkü sosyal bir gerçeklik olarak din, kültürü derinden etkiler ve şekillendirir. Toplumun huzur ve birliğinin korunması, bunun devam ettirilmesi için, sahip olunan dini değerlerin ve bu değerlerle şekillenen kültürün yeni yetişen nesle aktarılması gerekmektedir.[3] Bunun noktada bize yardımcı olacak en önemli unsur hem din bilimi hem de eğitim bilimi olarak din eğitimidir.

Ahlak, ilke ve prensipleri dini kurallara dayanan dini bir olgunluktur. Ahlak ve din birlikte ortaya çıkmış olup ortak bir tarihe sahiptir. Din gibi insanlıkla birlikte var olmuş ve insanlık devam ettiği müddetçe var olmaya devam edecektir.[4] Çünkü ahlâk da din gibi insan cemiyetine ait bir olaydır. Cemiyet olmayan yerde ahlâkî değerler de yoktur. Bu bağlamda doğru olmak, kime karşı? Yalan söylememek, kime? Şefkat, merhamet, yardımseverlik kim için? Kurallar, örf ve âdetler, vicdanî değerler, hepsi cemiyet hâlinde oluşmuş, kuşatıcı, aynı zamanda yaptırımcı sahalardır.[5]

Ahlâkî davranışımızın esaslarından pek çoğu dinden gelmektedir. Din ahlâkî hayatımızın yegâne kaynağı değildir ama en büyük kaynaklarından biridir.[6] Çünkü din, ahlaki değerleri yerleştirmek ve yaymak için gelmiştir. İslam, güzel Ahlâkı tamamlamak için ve insani değerleri yüceltmek için gönderilmiştir.[7] Bu bağlamda din, bizzat toplumda var olan veya yeniden ortaya koyduğu ilkelerin altını çizer, bir eylem ölçüsü olarak dikkat çeker, etkinleştirebilmek için yaptırımlara kavuşturur, böylece işlevsel kılar.[8] Bu bağlamda dinin insan açısından asıl anlamını ortaya koyan, ahlâkî ve insani değerleri gerçekleştirme talebine verilen cevaptır.[9]

Dinin birey ve toplum üzerinde etkisinden bahsettikten sonra birbiriyle iç içe olan dini, ahlaki ve kültürel değerlerin korunup yüceltilmesinde; öğretilip benimsetilmesinde din eğitimine olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır.

---

1 Celal Türer, "Ahlak Bunalımının Nedenleri", s. 29.
2 Cemal Tosun, "Din Eğitimi Bilimine Giriş", 2011, s. 46.
3 Mustafa Köylü ve Nurullah Altaş, "Din Eğitimi", 2015, s. 68-69.
4 Hüseyin Karaman, "Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi", 2000, s.23-24.
5 Yumni Sezen, "Sosyoloji Açısından Din", 2013, s. 139.
6 Erol Güngör, "Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak", 2008, s. 115-117
7 MEB, "Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı(9,10,11 ve12)"., 2005, s.17
8 Mustafa Aydın, "İslam Bağlamında Ahlak." Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak içinde, 2007, s.78
9 Hayati Hökelekli, "Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi", 2013, s.233-234.

Dinî eğitimi, çoğu zaman yön verici öğütler, emir ve yasaklar; söyletilmesi ve ezberletilmesi gereken kurallar bütünü olarak ele alındığından, karakter gelişimine beklenen olumlu etkiyi yapmamaktadır. Hâlbuki din, ilmihâl bilgilerinden ibaret değildir.[10] Nitekim dinin sadece bilgi yönünün ön plânda tutulması, ahlâk ve duygu yönünün ihmal edilmesi gerçeği; dinî eksik tarif etmekten ve dinin çok çeşitli boyutlarıyla bir bütünlük oluşturduğunu kavrayamamaktan başka bir şey değildir.

Din; erdem, ahlâk ve değerlerden meydana gelmiştir. Din insan içindir. Bir araç değildir. Din bir değerler bütünüdür. Erdem, fazilet ve etik değerlerin içinde yer alır. İman, doğruluk, adalet, dürüstlük, üstün meziyetler dinin değerleri kapsamındadır ve bu değerler sayesinde birey kendine özgü bir çizgiye sahip olur, toplumda iyi bir konuma sahip olur.[11] İşte bu noktada "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi" dersi, çocuğun bulunduğu topluma uyumunu sağlayan, yaşadığı toplumun dinî ve kültürel mirasını tanımasına yardımcı olan, dinî hayatın gerektirdiği davranışları kazanmasını sağlayan ve toplumun değerlerini öğrenciye aktaran bir ders olma potansiyeline sahiptir. [12]

Nitekim ülkemizde temel eğitim düzeyinde yapılan değer öğretimi, çoğunlukla DKAB dersinde yapılmaktadır. Ülkemizde en geniş kitlelere ulaşan ve örgün bir din öğretimi olan DKAB öğretim programı ilköğretimler için 2006, ortaöğretimler için 2005 yılında yapılan değişiklikler ile birlikte tarihi süreç içerisinde her zaman var olagelen din öğretimi- değer öğretimi ilişkisi programda daha da görünür hale gelmiştir. Bu bağlamda DKAB öğretim programlarında, insanın ahlâkî değerlerini muhafaza edip geliştirilmesinde dinin oynadığı rol ortaya konmuştur.[13]

Aynı amaca hizmet eden ve birbiriyle ayrı tutulmayacak kadar yakın ilişkili olan ahlak, değer ve din kavramları bir kültürün en önemli unsurlarıdır. Bu kavramları yaşatan ve bunlara anlam kazandıran toplumlar olduğuna göre bugün yaşanmakta olan ahlaki bunalımı bir eğitimci olarak anlamanın ve buna çözüm üretmenin en doğru yolu bunlara yüklenen anlamı tespit etmekle başlamaktır.

Bu bağlamda Sokrat'ın, "Eğitimin amacı, karakterin kuvvetlenmesi olmalıdır. Ameli hayatta kendimizi tanımak, kabiliyetlerimizin ve bilgilerimizin sınırını bilmek kadar önemli şey yoktur. Gerçek anlamıyla kendini tanıma ve bundan meydana gelen düşünce ve iç rahatlığı, eğitimin başlıca amaçlarındandır." ifadesinde de buna dikkat çekildiği görülmektedir. [14]

Din, kültür, ahlak ve değer arasında geçmişten günümüze kadar süregelen yakın ilişki, ülkemizde temel eğitim düzeyinde yapılan ahlak ve değer öğretiminin çoğunlukla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi üzerinden yürütülmesini sağlamıştır.[15] Bu bağlamda gerek içerik gerekse ulaşmak istediği amaçlar

[10] Mualla Selçuk, "Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler", 2015, s.14.
[11] Hacer Uysal, "Ahlak Gelişimi ve Din", 2010, s.66
[12] Mücahit Arpacı, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, (2013), s.211
[13] Muhammed Esat Altıntaş, "Öğretmenler Gözüyle Değerler Eğitimi". 2016, s.53;, Mevlüt Kaya ve Osman Taşkın. "Okulda Değerler Eğitimi", Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi içinde, 2016; s.141.
[14] Akt: Mahmut Çamdibi, "*Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali"* 2014, s.39-40.
[15] Muhammed Esat Altıntaş, "Öğretmenler Gözüyle Değerler Eğitimi". 2016, s.53;, Mevlüt Kaya ve Osman Taşkın. "Okulda Değerler Eğitimi", Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi içinde, 2016; s.141.

açısından ahlak ve değerler eğitimi ile bir bütünlük içerinde olan DKAB dersi vasıtasıyla öğrencilerin ahlaki değer algıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Son dönemlerde her alanda yaşanan hızlı değişim beraberinde birçok ahlaki problemi getirmiş olup sosyal bilimler başta olmak üzere birçok alanda ahlak problemlerini tespit etmeye ve bu yönde çözüm üretebilmeye yönelik araştırmaların yapılmasına neden olmuştur.

Günümüz şartları göz önünde bulundurularak ahlakça düzgün bireyler yetiştirmeyi, onları doğru ve etkili bir şekilde yönlendirebilmeyi amaçladığımızda yeni neslin ahlaki değerleri ne şekilde algıladığını ortaya çıkarmak ilk olarak yapılması gerekendir.

Araştırmamız bu ihtiyaca katkı sağlamak amacı ile akademik alandaki üstün başarılarından dolayı seçilen fen lisesi öğrencilerinin yüksek ahlaki muhakeme gücüne de sahip oldukları düşünülerek, değer tanımlamalarını tespit etmeye ve günümüz ahlaki problemlere çözüm önerilerinde bulunmalarını sağlamaya yönelik yapılmıştır.

Araştırmamızda gençlerin ahlak problemleri üzerine çözüm üretmelerini sağlamanın, bu problemlere dikkatlerini çekeceği ve bu yönde uyanık olmalarına yardım edeceği de umulmaktadır.

Yöntem

Araştırma; bir durumu, bir problemi betimleme amacı taşıdığı için araştırmamızda tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada veriler açık uçlu sorulardan oluşan veri toplama formu ile toplandığından içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırma betimsel bir durum saptaması niteliğindedir.

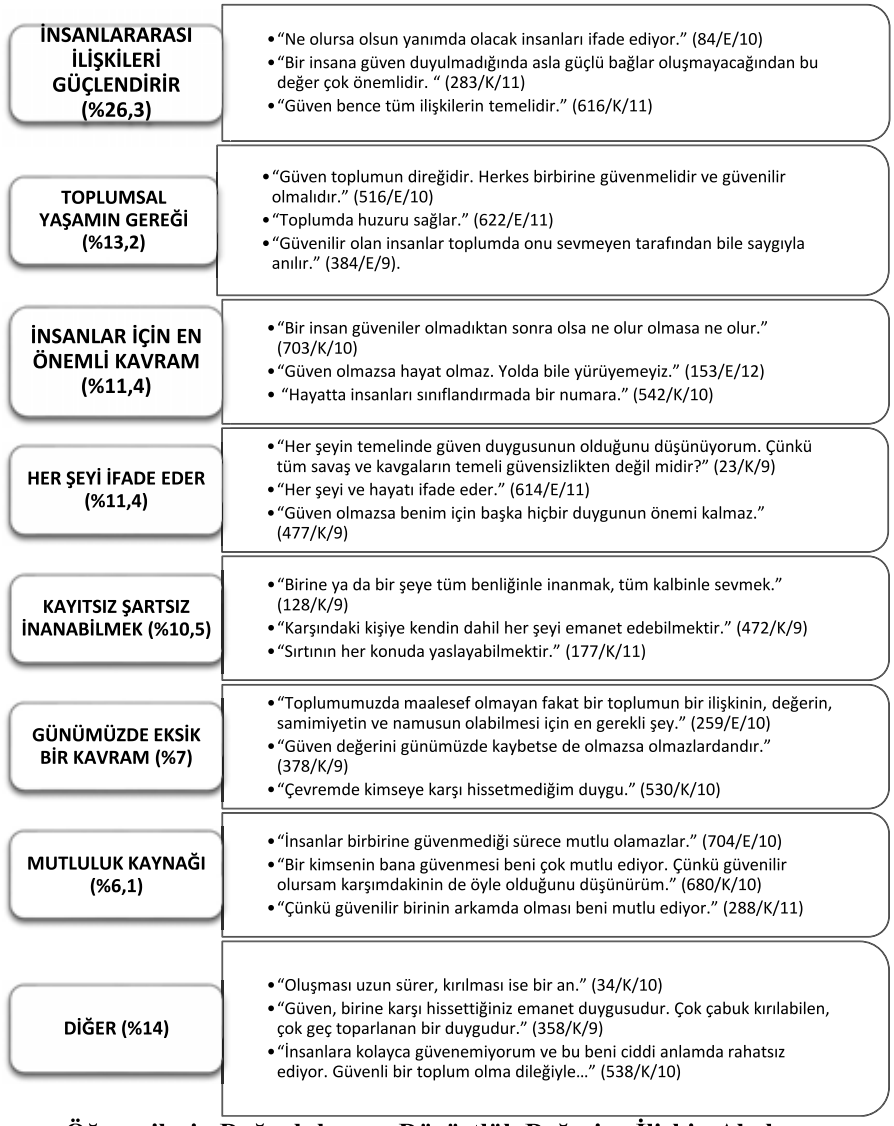
Araştırmanın genel evreni 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır Fen Liselerinde okuyan öğrencileri kapsamaktadır. Araştırma örneklemimiz 706 öğrenciden oluşmaktadır.

Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi programında yer alan 35 değer kullanılarak öğrencilerin bu değerleri nasıl tanımladıklarını ve günümüz ahlaki problemlerine karşı çözüm önerilerini tespit etmek için açık uçlu sorular, araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

Verilerin analizinde ergenlerin kendilerine açık uçlu olarak sorulan sorulara verdikleri cevaplar, araştırmacılar tarafından incelendikten sonra genel başlıklar halinde kategorik hale getirilmiştir. Öğrencilerin cevapları doğrultusunda meydana getirilen kategoriler oluşturulurken her bir kategori için en az 5 ortak görüşün bulunması sınırı getirilmiştir. 5'ten az olan görüşler diğer başlığı altında toplanmıştır. Araştırmada kategorik hale getirilen cevaplar üzerinden genel değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Öğrencilerin "Güven veya Güvenilir" Olmak Değerine İlişkin Algıları

Öğrencilerin "güven veya güvenilir olmak" değerine ilişkin algıları sekiz ana başlık altında toplanmıştır. Öğrencilerin açıklamaları doğrultusunda oluşturulan başlıkları örneklendirmek amacıyla her bir başlık ile ilgili öğrencilerin ifadeleri alıntılanmıştır.

Öğrencilerin Doğruluk veya Dürüstlük Değerine İlişkin Algıları

Öğrencilerin "doğruluk veya dürüstlük" değerine ilişkin algıları sekiz ana başlık altında toplanmıştır. Öğrencilerin açıklamaları doğrultusunda oluşturulan başlıkları örneklendirmek amacıyla her bir başlık ile ilgili öğrencilerin ifadeleri alıntılanmıştır.

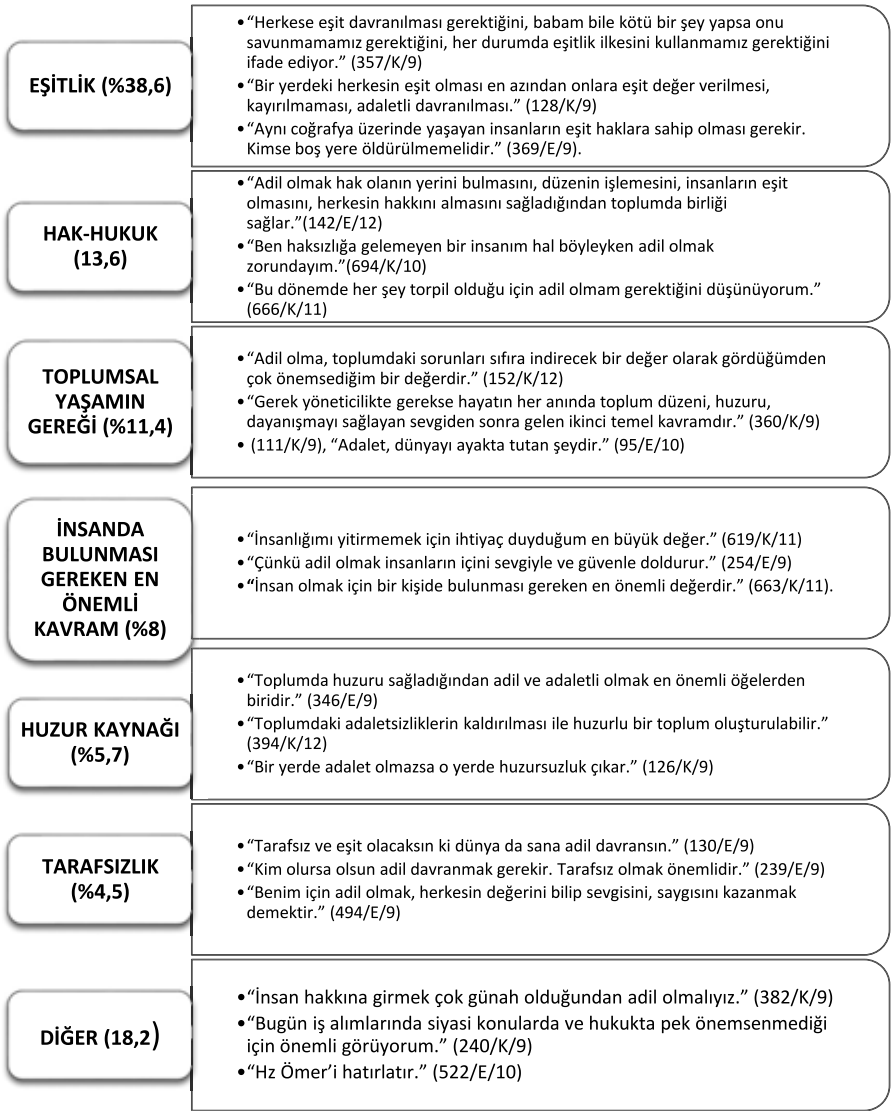
Öğrencilerin "Aile Kurumuna Önem Verme" Değerine İlişkin Algıları

Öğrencilerin "aile kurumunda önem verme" değerine ilişkin algıları sekiz ana başlık altında toplanmıştır. Öğrencilerin açıklamaları doğrultusunda oluşturulan başlıkları örneklendirmek amacıyla her bir başlık ile ilgili öğrencilerin ifadeleri alıntılanmıştır.

Öğrencilerin "Adil Olma" Değerine İlişkin Algıları

Öğrencilerin "adil olma" değerine ilişkin algıları sekiz ana başlık altında toplanmıştır. Öğrencilerin açıklamaları doğrultusunda oluşturulan başlıkları örneklendirmek amacıyla her bir başlık için öğrencilerin ifadeleri alıntılanmıştır.

DÜNYADAKİ EN ÖNEMLİ KAVRAM (%30,1)	• "Aile olmadan bizler birer hiçiz. Bizi biz yapan onlardır."(505/K/10) • "Aile olmadan bir insanın hayatı yok denecek kadar zor olur." (630/E/9) • "Ailemiz sahip olduğumuz en önemli varlıklarımızdandır." (372/K/9)
YETİŞMEKTE TEMEL KAVRAM (%15)	• "Her birey ailesinin aynasıdır. Aile ne kadar iyiyse çocuk da öyle olur." (306/K/11) • "Aile benim ilkokulumdur. Hayatıma şekil verir." (510/K/10) • "Aile insanın kişiliğini belirleyen önemli bir kurumdur." (664/E/11).
SEVGİ VE SAYGI DUYGUSUNUN TEMELİ (%11,5)	• "Her şeyi ifade eder. Ailesine saygılı olan topluma da saygılı olur." (131/E/9) • "Sevginin, bağlılığın, doğruluğun başlaması için gerekli olan değer." (259/E/10) • "Bizi yetiştiren, bizi bizden daha çok koruyan ve düşünen kişilere karşı sevgi hissetmemek imkânsızdır." (566/K/12)
HER ŞEYİ İFADE EDİYOR (%11,5)	• "Aile her şeydir. Her zaman ve sonsuza kadar vardır". (676/E/11), • Her şeyi ifade eder. Onlarsız hayatı neyleyeyim." (130/E/9) • "Ailem benim her şeyim!!!" (112/K/9)
VEFA (%7,1)	• "Kalıcı ve değerli insanları ifade eder." (697/K/10) • "Aile baş tacıdır. Gelinen yer asla unutulmamalıdır." (149/E/12) • "İş, güç sahibi olduğunda anne ve babasına vefasızlık etmemelidir." (661/E/11).
MADDİ VE MANEVİ DESTEK (%5,3)	• "Aile bireyin arkasında duran en sağlam yapıdır." (239/E/9) • "Aile benim için her şeyden önce gelir. Çünkü ailem benim manevi mirasımdır ve de ailem benim en büyük dert ortağım, üzüntülerimi, mutluluklarımı paylaştığım yerdir." (481/E/9)
BİR ÇOK AHLAKİ DEĞERİN TEMELİ (%5,3)	• "Ahlaki değerlerin var olması için birinci şart olarak aileyi görüyorum." (282/K/11) • "Her şey ailede başlar. Eğer sen temelde iyi yetiştiysen diğer ahlaki değerler sırasıyla gelir." (700/K/10) • "Aile olunca güven, saygı, sevgi, hoşgörü gibi birçok değer beraberinde gelir."(461/K/12),
DİĞER (%14,2)	• "Anne ve baba başımızın tacıdır. Cennet onların ayakları altındadır." (89/E/10) • "Toplumdaki nikah dışı beraberlikleri önlemek." (685/E/10) • "Aile toplumun temel taşıdır. Aile sağlıklı olduğunda toplum sorunları giderilir." (653/E/11)

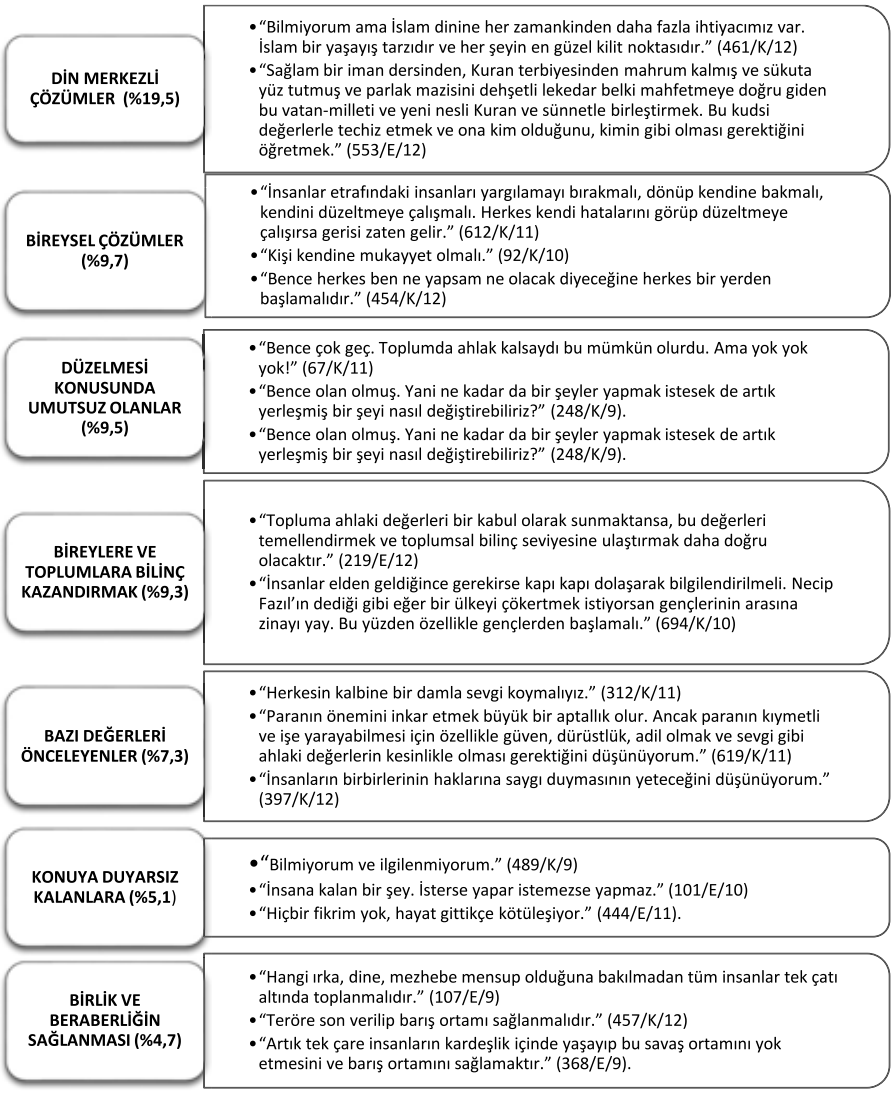
Öğrencilerin "Namuslu Olmak" Değerine İlişkin Algıları

Öğrencilerin "namuslu olmak" değerine ilişkin algıları yedi ana başlık altında toplanmıştır. Öğrencilerin açıklamaları doğrultusunda oluşturulan başlıkları örneklendirmek amacıyla her bir başlık için öğrencilerin ifadeleri alıntılanmıştır.

Öğrencilerin Ahlaki Değerlere Sahip Çıkma ve Onları Yaşatma Konusundaki Çözüm Önerileri

Öğrencilerin değerlere yükledikleri anlamları tespit etmenin yanında kendilerinden ahlaki problemlere çözüm üretmelerini sağlamak amacıyla öğrencilere " Küreselleşme ile birlikte ün, para ve güç gibi değerler ön plana çıkmış; sevgi, saygı, doğruluk, güven gibi ahlaki değerler zayıflamıştır. Her zamankinden daha çok huzur, güven ve refaha ihtiyaç duyduğumuz bu çağda sizce ahlaki değerlere sahip çıkmak, onları yaşatmak için neler yapılabilir?" sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin çözüm önerileri doğrultusunda yaptığı açıklamalardan aşağıdaki kategoriler elde edilmiştir. Oluşturulan kategori başlıklarının tutarlığını göstermek açısından her bir kategoriye için üç öğrencinin ifadesi alıntılanmıştır.

DİN MERKEZLİ ÇÖZÜMLER (%19,5)
• "Bilmiyorum ama İslam dinine her zamankinden daha fazla ihtiyacımız var. İslam bir yaşayış tarzıdır ve her şeyin en güzel kilit noktasıdır." (461/K/12)
• "Sağlam bir iman dersinden, Kuran terbiyesinden mahrum kalmış ve sükuta yüz tutmuş ve parlak mazisini dehşetli lekedar belki mahfetmeye doğru giden bu vatan-milleti ve yeni nesli Kuran ve sünnetle birleştirmek. Bu kudsi değerlerle techiz etmek ve ona kim olduğunu, kimin gibi olması gerektiğini öğretmek." (553/E/12)
BİREYSEL ÇÖZÜMLER (%9,7)
• "İnsanlar etrafındaki insanları yargılamayı bırakmalı, dönüp kendine bakmalı, kendini düzeltmeye çalışmalı. Herkes kendi hatalarını görüp düzeltmeye çalışırsa gerisi zaten gelir." (612/K/11)
• "Kişi kendine mukayyet olmalı." (92/K/10)
• "Bence herkes ben ne yapsam ne olacak diyeceğine herkes bir yerden başlamalıdır." (454/K/12)
DÜZELMESİ KONUSUNDA UMUTSUZ OLANLAR (%9,5)
• "Bence çok geç. Toplumda ahlak kalsaydı bu mümkün olurdu. Ama yok yok yok!" (67/K/11)
• "Bence olan olmuş. Yani ne kadar da bir şeyler yapmak istesek de artık yerleşmiş bir şeyi nasıl değiştirebiliriz?" (248/K/9).
• "Bence olan olmuş. Yani ne kadar da bir şeyler yapmak istesek de artık yerleşmiş bir şeyi nasıl değiştirebiliriz?" (248/K/9).
BİREYLERE VE TOPLUMLARA BİLİNÇ KAZANDIRMAK (%9,3)
• "Topluma ahlaki değerleri bir kabul olarak sunmaktansa, bu değerleri temellendirmek ve toplumsal bilinç seviyesine ulaştırmak daha doğru olacaktır." (219/E/12)
• "İnsanlar elden geldiğince gerekirse kapı kapı dolaşarak bilgilendirilmeli. Necip Fazıl'ın dediği gibi eğer bir ülkeyi çökertmek istiyorsan gençlerinin arasına zinayı yay. Bu yüzden özellikle gençlerden başlamalı." (694/K/10)
BAZI DEĞERLERİ ÖNCELEYENLER (%7,3)
• "Herkesin kalbine bir damla sevgi koymalıyız." (312/K/11)
• "Paranın önemini inkar etmek büyük bir aptallık olur. Ancak paranın kıymetli ve işe yarayabilmesi için özellikle güven, dürüstlük, adil olmak ve sevgi gibi ahlaki değerlerin kesinlikle olması gerektiğini düşünüyorum." (619/K/11)
• "İnsanların birbirlerinin haklarına saygı duymasının yeteceğini düşünüyorum." (397/K/12)
KONUYA DUYARSIZ KALANLARA (%5,1)
• "Bilmiyorum ve ilgilenmiyorum." (489/K/9)
• "İnsana kalan bir şey. İsterse yapar istemezse yapmaz." (101/E/10)
• "Hiçbir fikrim yok, hayat gittikçe kötüleşiyor." (444/E/11).
BİRLİK VE BERABERLİĞİN SAĞLANMASI (%4,7)
• "Hangi ırka, dine, mezhebe mensup olduğuna bakılmadan tüm insanlar tek çatı altında toplanmalıdır." (107/E/9)
• "Teröre son verilip barış ortamı sağlanmalıdır." (457/K/12)
• "Artık tek çare insanların kardeşlik içinde yaşayıp bu savaş ortamını yok etmesini ve barış ortamını sağlamaktır." (368/E/9).

SİYASİ/İDEOLOJİK ÇÖZÜMLER (%4,5)	• "İnsanlar öncelikle devlet yöneticileri insanlara barış ve huzur getirmelidir. Halkın çıkarını önde tutmak üzere insanlara adil davranmalıdır. Bunlar olursa gerisi zaten gelir." (369/E/9) • "Öncelikle hukuk adaletli olmalı ve bağımsız olmalı. Tüm dünyada barış sağlanmalı. Para, ün ve güç gibi değerler zayıflatılmalı. Siyasi adamlar hukuktan elini çekmeli ve ülkeyi adil bir şekilde yönetmelidir." (346/E/9)
AİLEYİ MERKEZE ALAN ÇÖZÜMLER (%4,3)	• "Aile kurumu korunmalıdır." (676/E/11) • "Ahlak eğitimi aile ile başlar. Ailelere iyi bir eğitim verilmeli. Ardından okulda derslerle bu değerler pekiştirilmeli." (49/K/10). • "Anne ve baba olmak için onay gerekmeli." (293/K/11
AHLAK VE DEĞERLER EĞİTİMİ MERKEZLİ ÇÖZÜMLER (%3,9)	• "Bilimsel derslerin yanında ahlak ve öğrenciyi düşünmeye yönlendiren bir eğitim sistemi getirilebilir. Ama çok da umut olduğunu sanmıyorum." (125/K/9). • "Ahlaki değerlere sahip çıkmak için pozitif bilimlerden önce insanlara ahlaki eğitim vermek gerekir. Toplumda nasıl yaşayacağımızı öğretmemiz gerekir." (349/E/9)
DİN EĞİTİMİ MERKEZLİ ÇÖZÜMLER (%3,7)	• "Din hocalarının eğitimine önem verilmeli. Nitelikli öğretmenlere ihtiyacımız var. Din hocalarının din derslerini matematik gibi ezber bilgilerle anlatması öğrencileri etkilemiyor.", (156/K/11), • "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri daha farklı olmalı. Herkesin bildiği şeyler sürekli tekrar ediliyor. Farklı şeyleri öğrenerek dine dikkat çekilmeli." (1/K/9)
MİLLİ KÜLTÜRÜN ETKİNLEŞTİRİLMESİ İLE İLGİLİ ÇÖZÜMLER (%3)	• "Yanlış Batılılaşmaya bir an önce son verilmeli, Batılılaşma yalnızca teknoloji alanında olmalı. Kendi kültürümüzü koruyunca bu değerler kendiliğinden korunur zaten. Bizim kültürümüzde bu değerler fazlasıyla mevcuttur." (95/E/10) • "Kendi kültürümüze sahip çıkmak her şeyi kolaylaştırabilir." (240/K/9) • "Taklidi bırakıp geçmişimize yönelmeliyiz." (96/E/10).
KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINA DİKKAT ÇEKEN ÇÖZÜMLER (%2,6)	• "Bütün TV kanallarını satın alırsam ahlak daha çok düzelir." (296/K/11) • "RTÜK'e büyük görev düşüyor. Malum ülke dizileri bu değerleri zayıflatıyor." (666/E/11) • "Üç maymunu oynayan medyayı düzeltmek." (166/K/11)
TOPLUMSAL EŞİTLİĞİN SAĞLANMASI İLE MÜMKÜN GÖRENLER (%2,2)	• "Sistemin herkese eşit çalışması gerekir." (385/E/9) • "Daha fazla adaletli, eşitlikçi, demokrat olmak, ırkçı olmamak ve cinsiyet ayrımı yapmamak." (537/E/10). • "Robin Hood misali zenginden alınıp fakire verilmesi." (109/E/9)
DİN İLE ÇÖZÜLECEĞİNİ DÜŞÜNMEYENLER (%1,2)	• "Dinin artık bunu yapabildiğini sanmıyorum. Ancak aklıma da bunu insanlara tekrar kazandıracak bir şey gelmiyor. Üzgünüm kişi kendine mukayet olmalı." (90/K/10). • "Birçok şey yapılabilir. Ama bunun için bir şeyler yapılacaksa bu kesinlikle okullarda DKAB derslerini zorunlu olarak göstermek olmamalıdır. Din ve vicdan özgürlüğü tamamen karşı bir uygulamadır. İnsan hakları ve özgürlükleri ayaklar altına alınmıştır." (359/K/10)
DİĞER (%9,5)	• "Zamanlarının boşa harcanmaması için gençlik merkezleri yapılmalıdır."(497/E/9) • "Anlaşılan fazla gelişmek zararlı oluyormuş. Bunun için her şeyin yeteri kadarı." (20/K/9) • "Ünlülerden oluşan bir heyet oluşturup toplumsal değerleri öne çıkarabiliriz.", (628/E/9)

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Küreselleşen dünyamızda cinayet, terör, intihar, tecavüz, hırsızlık, uyuşturucu, vb. sosyo-ahlâkî problemler, bireysel ve toplumsal hayatı tehdit eden bir düzeye ulaşmıştır.[16] Ahlaki problemlere çözüm üretebilmek ya da daha da problemlerin daha da büyümesini engellemek için yapılması gerekenlerin başında her şeyin değişime uğraması ile beraber insanın da her bakımdan bu değişimden nasibini aldığının farkında olarak bireyi bu modern dünya düzeninde tanımaya, keşfetmeye ve anlamaya çalışmaktır.

Bu bağlamda araştırmamızda ahlaki değerlere dikkat çekmek, kaybetmekte olduğumuz değerlerimizi tekrar canlandırmak çabası ile ahlaki değerlerle bir bütünlük arz eden Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi vasıtasıyla ergenlerin değerlere nasıl anlamlar yükledikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ortaöğretim DKAB (2005) Programında içselleştirilmesi öngörülen "Âdil olma, aile kurumuna önem verme, bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, ölçülülük, yumuşak huyluluk, güvenilir olmak, kanaat, cömertlik, sabır, samimiyet, güven, namuslu olmak, alçak gönüllülük, sözünde durmak, emanete riayet etmek, hakikat sevgisi, kardeşlik, duyarlılık, doğruluk, dürüstlük, estetik duyarlılık, hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik, paylaşımcı olmak ve fedakârlık."[17] değerlerinden en çok önemsediği üç değerin kendisi için ne ifade ettiği sorulmuştur.

Öğrencilerin bu 35 değerden en çok "güven veya güvenilir olmak" (114 kişi), "doğruluk veya dürüstlük" (113 kişi), "aile kurumuna önem verme" (113 kişi), "adil olmak" (88 kişi), "namuslu olmak" (68 kişi) değerleri hakkında görüş belirttikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmada "güven veya güvenilir olmak" değeri hakkında görüş bildiren öğrencilerin çoğunluğunun (%26,3) güven veya güvenilir olmak değerini en çok "insanlararası ilişkileri güçlendirir" olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır. Bu kategori, kendisi ile ilişkili olan "toplumsal yaşamın gereği (%13,2)" kategorisi ile birlikte değerlendirildiğinde bu oranın %39,5'e ulaştığı görülmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin "güven veya güvenilir olmak" değerlerini, toplumsal hayatta insanlararası ilişkileri düzenlemede ve güçlendirmede oldukça etkili gördükleri anlaşılmaktadır.

"Doğruluk veya dürüstlük" değeri hakkında görüş belirten öğrencilerin çoğunluğunun (%28,3) bu değerleri daha çok hakikat olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır. Buna kendisi ile yakın ilişkili olan "yalan söylememek" (%17,7) kategorisi de dahil edildiğinde öğrencilerin doğruluk ve dürüstlüğü daha çok "hakikat ve yalan söylememek" (%36) olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Dürüstlük değerinin hakikat kavramıyla yakından ilişkilendirilmesine başka araştırmalarda da rastlamak mümkündür.[18]

"Aile kurumuna önem verme" değerine ilişkin görüş belirten öğrencilerin çoğunluğunun (%30,1'inin) bu değeri dünyadaki "en önemli kavram" olarak değerlendirdiği ortaya çıkmıştır. Bu kategori, kendisiyle yakın ilişkili olan "her

[16] Muhammed Esat Altıntaş, "Öğretmenler Gözüyle Değerler Eğitimi". 2016, s.7

[17] MEB, "Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı(9,10,11 ve12)"., 2005, s.13-14.

[18] Bülent Dilmaç, "İnsanca Değerler Eğitimi", 2012, s.6.

şeyi veya çok şeyi ifade eder." kategorisi ile birlikte değerlendirildiğinde, öğrencilerin aile kurumunu çok önemli bir kavram olarak algıladıkları şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu durum ise henüz ülkemizde bağlılık kültürünün insan ilişkilerini biçimlendirmede etkili olduğunu göstermek açısından önemlidir.[19]

"Adil olmak" değerine ilişkin görüş belirten öğrencilerin çoğunluğunun (%38,6'sının) bu değeri eşitlik olarak algıladığı ortaya çıkmıştır. Bu durum ise örneklem grubumuzun üstün ergen öğrencilerden oluşması ile açıklanabilir. Çünkü üstün zekalı bireylerin gelişmiş sorgulama güçlerine sahip olmaları, keskin birer gözlemci olmaları ve mantıksal düşünebilmeleri dolayısıyla eşitsizlikleri, adaletsizlikleri, çifte standartları fark edebilme ve derinden sorgulayabilme yeteneklerinin gelişimini etkilemektedir.[20]

"Namuslu olmak" değerine ilişkin görüş belirten öğrencilerin çoğunluğunun (%25'inin) bu değeri en önemli kavram olarak algıladığı görülmektedir. Topçu'nun ifade ettiği gibi namus kavramının cinsel ahlakla sınırlandırılmayacak genişlikte olması, hatta toplumumuzda namus ve ahlakın birbirinin yerine kullanılacak kadar güçlü bir ilişkiye sahip olması, öğrencilerin bu değeri önemsemelerini ve bu değeri en önemli kavram olarak değerlendirmesini anlaşılır kılmaktadır.[21]

Araştırmamızda öğrencilerden ahlaki değerlere sahip çıkma ve onları yaşatma konusunda çözüm önerilerinde bulunmaları sağlanmıştır. Bu konuda görüş belirten öğrencilerin çoğunluğunun (%19,5) din merkezli çözüm önerilerinde bulunduğu ve buna din eğitimi merkezli çözüm önerilerde bulunanlar da eklendiğinde (%3,7) bu oranın daha da arttığı (%23,2) görülmektedir. Buna karşın en az oranı ise din karşıtı çözüm önerilerinin (%1,2) oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum ise öğrencilerin değer-din ilişkisi arasında olumlu bir değerlendirmeye sahip olduğunu göstermek açısından önemlidir.

Nitekim insanlar için gelen ve insanların problemlerine çözüm önerileri sunan din, insanın kişiliğini geliştirmesi için bir mesajdır.[22] Bu bağlamda dinin; gençlerin hayatında, bazı geleneksel değerlerin korunmasında ve sürdürülmesinde etkili olması olağandır. Başta aile değerlerine bağlılık, ana-babaya ve büyüklerine karşı saygı, itaatkârlık, dürüstlük, cinsel kontrol ve korunma, çalışkanlık ve yardımseverlik gibi geleneksel değerlerle dindarlık arasında doğrudan bir ilişki olduğu çeşitli araştırmalarca da doğrulanmıştır.[23]

Ahlaki değerler, bir toplumun sahip olduğu din, kültür, gelenek, vs. unsuru ile etkileşimi sonucunda anlam kazandığı için toplumdan topluma, aynı özelliklere sahip gruptan gruba ve daha özel anlamda kişiden kişiye değişmektedir. Bir toplumun ahlaki değerlere yüklediği anlamı belirlemenin artık eğitimin gittikçe spesifikleştirilmeye çalışıldığı dönemimizde çok genel kalması, her kişi için ise belirlemenin de zorluğu ya da imkânsız olması göz önünde bulundurulduğunda; aynı yaş, aynı eğitim düzeyi, aynı sosyoekonomik düzey ya da benzer zihinsel ve

[19] Çiğdem Kağıtçıbaşı, "İnsan Aile Kültür", 1990. s. 22-23.
[20] Turgay Gündüz, "Üstün Zekâlı Çocuklarda Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi" s.164
[21] Nurettin Topçu, "Ahlak", 2015, s. 49
[22] MEB Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı(9,10,11 ve12).,2005, s.5.
[23] Hayati Hökelekli, "Gençlik ve Din.» Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi" içinde, 2002.s. 27.

yetenek vs. özelliklerine sahip grupların değer yönelimlerini belirlemek daha yerinde olacaktır.

Bu bağlamda ergen grubu üzerinde yaptığımız bu çalışma ile ergenlerin ahlaki değerleri algılama biçimleri tespit edilmeye çalışılmış ve ahlak problemleri üzerine düşünmeleri sağlanmıştır. Bireylerin ahlaki değerlere karşı duyarlılıklarını arttırmak, pekiştirmek ve toplumsal bir bilinç kazandırmak için bu yönde toplumun farklı kesimlerini değerlendiren kapsamlı ve periyodik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Altıntaş, Muhammed Esat. *Öğretmenler Gözüyle Değerler Eğitimi.* İstanbul: Mostar Basım Yayın Dağıtım, 2016.

Arpacı, Mücahit. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri." *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13, no. 2 (2013): 205-228.

Arslan Parlak, Esma. "Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Müfredatında Ahlak ve Değerler Eğitimi." *Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Aydın, Mustafa. "İslam Bağlamında Ahlak." *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak* içinde, düzenleyen Recep Kaymakcan ve Mevlüt Uyanık, 69-93. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007.

Çamdibi Mahmut. *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali* (5 b.). İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.

Dilmaç, B. (2012). *İnsanca Değerler Eğitimi.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Gündüz, Turgay. "Üstün Zekâlı Çocuklarda Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi." *http://cocukuniversitesi.aydin.edu.tr/tez/ahlak_gelisimi.pdf.* 2010. (12 10, 2015 tarihinde erişilmiştir).

Güngör, Erol. *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak.* İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008.

Hökelekli, Hayati. *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi.* 2. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Hökelekli, Hayati. "Gençlik ve Din." *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* içinde, düzenleyen Hayati Hökelekli, 11-29. Ankara: Ankara Okulları Yayınları, 2002.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *İnsan Aile Kültür.* İstanbul: Remzi Kitabevi Yayıncılık, 1990.

Karaman, Hüseyin. *Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi.* İstanbul: Dergah Yayınları, 2000.

Kaya, Mevlüt, ve Osman Taşkın. "Okulda Değerler Eğitimi." *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi* içinde, düzenleyen Mustafa Köylü, 131-157. Nobel Yayıncılık, 2016.

Köylü, Mustafa, ve Nurullah Altaş. *Din Eğitimi.* İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2015.

MEB.*Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı(9,10,11 ve12).* İstanbul: MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2005.

Selçuk, Mualla. *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler* (6 b.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015

Sezen, Yumni. *Sosyoloji Açısından Din.* 4. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.

Topçu, Nurettin. *Ahlak.* 5. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.

Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş.* 5. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2011.

Türer, Celal. "Ahlak Bunalımının Nedenleri." *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları* içinde, düzenleyen Hüseyin Sarıoğlu, 15-38. İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2009.

Uysal, Hacer. "Ahlak Gelişimi ve Din." *Yüksek Lisans Tezi.* Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2010.

İSLAMOFOBİ'NİN ANLAŞILMASINDA SİYER'İ DOĞRU OKUMA BİÇİMİ

Abdurrahman DEMİRCİ*

ÖZET

İslam'ın, günümüzde karşı karşıya kaldığı en büyük tehditlerinden birisi, korku ve tehlike odağı olarak nitelendirilmesidir. Bu durum, bir sürü sorunu ve hatayı içinde barındırdığı gibi, yeni hatalar silsilesini de sebebiyet vermektedir. Şüphesiz İslam'ın islamofobi türü bir algı yönetimi ile karşı karşıya kalmasında, teorik ve pratik olmak üzere iki etken söz konusudur. İslam'la yaşıt olan muhalefet teorik tarafı, yaşanan lokal şiddet örnekleri ise pratik tarafı oluşturmaktadır. Biz çalışmamızda müşrik kesimle oryantalizmin, İslam'a karşı olma adına kullandıkları argümanların ortaklığına dikkat çektik. Müşriklerin tavrını tespit hususunda Kuran ve ilk Siyer kaynaklarına, oryantalizmin bakışını tespit hususunda ise özellikle geleneksel oryantalist çizgiye işaret ettik. Neticede her iki kesim de Hz. peygamberin risaletini inkâr etmekte veya ona hakaretamiz bir bakışla yaklaşmakta, onu İslam kültürünün zıddına en güzel örnek konumundan her türlü kötülüğün sembolü durumuna indirgemektedir. Şirkin inatçı inkârı yanında oryantalizmin sorunlu bakışı, indirgemeci siyer kültürünü meydana getirmiştir. İslam'ın vahiy dini oluşunu yalanlamakla başlayan bu iki benzer dışlayıcı anlayış, Hz. Peygamberi sapkın ve saldırgan olarak niteleyerek iddiasında ısrarcı olmuştur. Her iki bakış açısı da saldırgan ve sorun üreten konumda olup, aslında Müslümanı saldırının yegâne hedefi haline getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, İslamofobi, Şirk, Oryantalizm, Hz. Muhammed.

PRECISE READING OF SIRAH IN UNDERSTANDING OF ISLAMOPHOBIA

ABSTRACT

Of the most threatening situations that Islam has encountered today is the label of centre of fear and danger. This situation comprises of a great number of problems and faults, and leads to new series of mistakes. That Islam has faced a perception management like Islamophobia has undoubtedly two elements, namely practical and theoretical. The dissent, whose age coincided with the birth of Islam, constitutes the theoretical side, and local violent cases form the practical side. In this study, we attract attention to the typical arguments which polytheist and Orientalism made in the name of opposing Islam. We refer to Quran and initial Sirah sources to determine polytheists' attitude, and indicate traditional Orientalist line to establish Orientalism's stance. In conclusion, both viewpoints deny the prophecy of Mohammad, approach him in libellous manner and degrade him from the role- model position that Islam places him to a position that considers him as the symbol of evil. Orientalism's problematic view alongside with polytheism's stubborn denial have generated reductionist Sîrah Culture. Beginning with denial

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Ü., İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, demirci4753@gmail.com.

of Islam as a religion of divine revelation, these two exclusionary stances are persistent in their claims of describing the Prophet as deviant and aggressive. Both viewpoints are in an offensive and problem-producing manner, which make the Muslims the sole target of attack.

Key Words: Sirah, Islamophobia, Polytheism, Orientalism, Prophet Muhammad.

GİRİŞ

Herhangi bir nesne veya etkinliğin neden olduğu olağan dışı, yoğun ve inatçı korku demek olan fobi,[1] İslamla terkibinde bilinçli ya da bilinçsiz olmak üzere nefret ve düşmanlık içeren korku[2] şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak islamofobi, içinde İslam'dan korkma, nefret etme, kınama, ona ve mensuplarına yönelik indirgemeci bir yaklaşım da barındırır.[3] İslamofobi, hüdayi nabit bir olgu olmayıp, bilakis İslamla yaşıt fakat 1990lı yıllara kadar adı konmamış bir duruştur. Bir diğer ifadeyle Batı dünyasının kendi dini kültürü üzerinden İslam'a taraflı ve art niyetli bakışının ifadesidir.

Eğer islamofobi için "eski korkunun yeni ifadesi" tanımlaması kullanılıyorsa -ki doğru bir tanımdır- o halde sorun; zaman, mekân veya şahıslar değil de olgudur diyebiliriz. Batı'da özellikle Endülüs medeniyetine karşı oluşturulmaya çalışılan korku psikolojisi ile gün yüzüne çıkan islamofobi, aslında anti-islamizmin kemikleşmiş halidir. İslamofobide temel felsefe, İslam'ı ve Müslümanları günah keçisi olarak gösterip var olan hâkimiyet alanlarını korumak ya da yeni iktidar alanları yaratmaktır. Aslında İslamofobi sadece İslam aleyhtarlığı değil, aynı zamanda içinden neşet ettiği dini kültürü idealize etme hatta kutsama olayıdır. Günümüzde özellikle Batı dünyasında dini ırkçılık ile ete kemiğe bürünen islamofobi, risaletin Mekke ve Medine döneminde Müslümanların karşılaştığı negatif durumlardan farksızdır. Asabiyetin temel payda olduğu Mekke'de, İslam korkusu sayesinde şirk ortak payda olarak öne çıkarılmıştı. Aynı durum bugün Batı dünyası için de söz konusudur. Irkçılığın ıstırabını en acı şekilde yaşamış olan Batı medeniyeti, günümüzde bir korku psikoloji ile bir dini anlayışın etrafında kenetlendirilmeye çalışılmaktadır. Ama bunun kötü olan tarafı ise kendisi batılı kimliğiyle bir yeni ırkçılık üretirken İslam'ı da bir ırk haline getirmeye çalışıyor olmasıdır.[4]

İslamofobinin temelinde 3 neden yatmaktadır. Bunlar:

1- Oryantalizmin genelde İslam'ı özelde Siyer'i indirgemeci okuma biçimi.

2- Başta Orta doğu olmak üzere İslam coğrafyasında teşekkül eden İslamcı terör örgütleri.

3-Batı coğrafyasında yaşayan Müslümanların tutum ve talepleri.[5]

---

[1] Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2009, s. 291.

[2] İbrahim Kalın, *Ben, Öteki, Ve Ötesi*, İnsan Yay., İstanbul 2016, s. 448.

[3] Kadir Canatan, "İslamofobi ve Anti-İslamizm, Kavramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım, *Batı Dünyasında İslamofobi ve Antislamizm*, Eskiyeni Yay., Ankara 2007, s. 43.

[4] Deepa Kumar, *İslamofobi İmparatorluğun Siyaseti*, çev. Işıl Alatlı, Pınar yay., İstanbul 2016, s. 52.

[5] Batı dünyasındaki Müslüman demografik yapının İslamofobinin artışında etkisi düşük olsa da onların batıdaki muvakkat veya daimi varoluş ve talepleri, batılı insanda bir zemin kaybetme endişesini de beraberinde getirmektedir. b konuda bkz. Mücahit Bilici, "Batı İslamofobya Ve Dinler Arası Diyalog, *Uluslararası Katılımlı I. İslamofobya Sempozyumu*, Merak Yay., Ankara 2013, s. 10.

O halde Batı'nın İslam'ı tanıması teori ve pratik olmak üzere iki aşamalıdır. Teoride oryantalist çalışmalar yanında bunu destekleyen resmi ve medyatik faaliyetler, pratikte ise Müslüman bireylerin talepleri ve sözüm ona terörist eylemlerdir. Aslında her iki durumda da zan, batılı için temelde yer almaktadır. Kısaca oryantalist okuma biçimiyle öteki tanımlanmakta, terörist eylemler sayesinde de yapılan tanımlamaya uygun olarak çizilen imaj yansıtılıp uygulamaya konmaktadır. Son elli yılda İslam coğrafyasında siyasallaşma eğilimi gösteren dini oluşumlar ve hareketler Oryantalizmin, mikro düzeyde İslama odaklanarak Neo-oryantalizmle yola devam etmesine sebebiyet vermiş ve islamofobi gibi sonuçları doğuracak sosyal mühendislik projeleri uygulamaya sokulmuştur. Bu durumun konumuz açısından önemi, batılıların bu tür oluşumlar üzerinden Siyer'i okuma ve yansıtma biçimidir.

İslamofobinin oluşumunda Batı dünyasının Hz. Muhammed algısı -siyer okuma biçimi- incelenmesi gereken en temel noktadır. Nitekim son 20 yıl içinde Batı'da yapılan yayınlarda konu Müslüman tavrı ve tutumu olsa da özellikle medya alanında fırtınayı koparan Hz. Muhammed konulu hakaretamiz yayınlar olmuştur. Çünkü bu yayınlarla hedefte olan Müslüman'ın, söz konusu sorunlu karakterinin dayanağı olarak Hz. Peygamber gösterilmektedir. Hz. Muhammed üzerinden yapılmaya çalışılan ise İslam'a art niyetli ve taraflı bakış olup, Siyer ve İslam Tarihi'nden verilen örneklerden hareketle İslam'ın şiddet içerikli olduğu ve İslam'ın şiddete dayalı politik bir felsefe güttüğü vurgulanmaktadır.[6] İşte tam bu noktada islam'ın ilk muhalifi olan müşrik cephe ile Batı medeniyetinin yaklaşımı olan oryantalizmin İslama yaklaşımın benzerliğini daha da netleştirmek açısından siyer ilminin mahiyetini ve önemini incelemekte yarar vardır.

a. Siyer

Siyer, Hz. Muhammed'in hayatına dair bilgileri etraflıca ele alan ilmin adıdır. Ancak onun hayatını hadis küllliyatı, genel İslam Tarihi ve Tabakat kitaplarında da bulmaktayız. Bir de sadece onun savaşlarını konu edinen Meğazi türü vardır. Düz bir mantıkla Hz. Peygamberin savaşlarını konu alan Meğazi türünden hareketle onu bir savaş Peygamberi, eli kılıçlı ve şiddet yanlısı göstermek aslında Oryantalist bakış için vakayı adiyedendir. Hâlbuki bu eserlerde sadece savaşları değil, Müslüman ve gayr-ı müslimlerin hakları, ikili ilişkiler başta olmak üzere sayısız hususlarda veriler ve örnek olaylar mevcuttur. Örneğin Hz. Peygamber Mekke döneminde savaş yapmamış olmasına rağmen Meğazi türü eserlerde bu döneme dair bilgilere de rastlamak mümkündür.

Siyer'in ortaya çıkmasında Hz. Peygamber'in dinde örnekliği kadar ona duyulan sevgi de temel nedenlerdendir. Bu durum zamanla aşkınlaştırıcı bir siyer algısının oluşumuna sebebiyet vermiştir. Bir tarihi şahsiyetin çok iyi hatta mükemmeliyetçi ve aşkınlaştırıcı tarzda ele alınması bir sorun olarak teşkil edecekse bunun tam zıddı olarak, sürekli sorunlu, çatışmacı, yok eden, zanla hareket eden, heva heves düşkünü olarak tanımlanması da bir o kadar hatta daha kötü bir durumdur. Neticede tarihsel süreçte aşkınlaştırıcı tarzdaki siyer algısının oluşumunda indirgemeci tavrın da önemli bir rolü olmuştur. İndirgemeci bakış, olmayan şeyleri onda görme eğilimi şeklindeki bir iddia ile tüm siyer birikimini sorunlu göstererek, tamamen olumsuz bir imaj ortaya çıkarma ve Müslümanları da kötüyü örnek alanlar şeklinde zemmetmektir. Nitekim bu yönde çalışmalar

[6] Kumar, s. 7.

Oryantalizm ekolünce bir plan ve program dahilinde yapılmıştır. Ayrıca İslam tarihinde zamanla meydana gelen siyasal farklılaşmalar, itikadi alanı da etkisi altına almış ve zamanla üretilen bir Siyer ve İslam Tarihi'ne de sebebiyet vermiştir. Bu durum sadece tarihsel birikim için değil, hadis uydurma ve hatta Kuran ayetlerine farklı sebeb-i nüzüller üretmek şeklinde de tezahür etmiştir. Ancak Batıyla/Hıristiyan dünya ile siyasal temasın ardından İslam tarihi ve kültürü, bu defa batılılarca yeniden üretilmeye başlanmıştır. Böylece farklılaşan tarz ve amaçlar doğrultusunda merkeze sadece kitabı mukaddes kültürü, eleştirel akıl ve sırf tenkit konularak İslam tarihi birikimi, irdelenmeye başlanmıştır.

Geçmişte Hz. Peygambere ağza alınmayacak hakaretlerle saldıran oryantalist bakış ardından bugün, islamofobik bir karakterle Müslümanların "kanserli birer hücreye"[7] benzetilmesi, bir geleneğin sürdürülmesi meselesidir. Kendisi de bir oryantalist olan Schimmel, oryantalistlerin sadece İslam'a değil bizzat Hz. Muhammed'in şahsına yönelik hakaretlerinin rahatsız edici boyutuna dikkat çekmiştir.[8] Bunun temel nedeni Müslüman'ı; yok eden, birlikte yaşanamaz gören, tehlikenin adresi olarak adlandıran, değişmeyen, adeta şeytanlaşmış bir varlık olarak tanımlamaya yönelik çabalardır. Ancak bu hakaret kültürünün yine Schimmel'in ifadesiyle sekülerleşmeden kaynaklandığını söylemek[9]pek de objektif bir değerlendirme değildir. Çünkü sekülerleşme ile açıklandığında o zaman terörün neden tüm semavi dinlerle değil de sadece İslamla eş değer tutuluyor oluşu gerçeği cevapsız kalacaktır.

Oryantalist bakış, medeniyetinin rüştünü ispat babında İslam'ın Peygamberine indirgemeci bir gözle bakmayı olmazsa olmaz görmektedir. Kendi dininin karşısında veya sonrasında mütekâmil bir din ve bir son Peygamber gerçeğini kendi varlığına bir tehdit olarak görmektedir. Kuran'da ve Hadis'te yer alan ehl-i kitaba ait tahrifat söylemlerine karşı antitezler üreterek, iddialara cevap vermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla bu hedefle yola çıkan oryantalizmi ve onun siyer okuma biçimini tanımakta fayda vardır.

b. Oryantalizm

Batı dünyası XI. Asırda İslam'ı tanımlamak ve kendini bu yolla koruma altına almak için İslam kaynakları ve kültürü ile ilgili başlattığı çalışmaları XIV. asırda akademik alana taşımıştır. [10] Bu çalışmalar Kuranla başlamış ve tercümeler doğrultusunda daha önce belirlenen hedeflerle paralellik gösterecek şekilde ilerlemiştir. Zamanla akademik bir alan haline gelen İslam çalışmaları ile Hadis, Tefsir, Fıkıh ve İslam Tarihi alanlarında yazılanlarla önemli bir külliyat oluşmuştur. XIX. Asırla birlikte Batı dünyasında yaşanan sosyo-kültürel dönüşüm, oryantalizmde de kendini göstermiştir. Bu durum geleneksel oryantalist yaklaşım yanında az da olsa olumlu yaklaşımlara da kapı aralamıştır. Örneğin XIX. ve XX. yy. da yapılan çalışmalarda İslam dini ve kültürüne yönelik olumlu analizleri sebebiyle bazı oryantalistler ciddi eleştirilere muhatap olmuştur. Bunun nedeni İslam'a ve siyere içerden bir bakış ve dini bir dönüşüm değil, kendilerinin olgusal

[7] Canatan, s. 43.
[8] Annemarie Schimmel, Hz. Muhammed, çev. İbrahim Sarıçam, Cümle yay., Ankara 2016, s. 11.
[9] Schimmel, s. 11.
[10] Edward W. Said, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Yıldırım, Metis yay., İstanbul 2016, s. 59.

ve empatik yaklaşımlarıdır.[11] Her ne kadar bu tarz çalışmalar yapılsa da bunlar Batı'da var olan İslam ve Hz. Muhammed imajını değiştirmeye muktedir olamamış ve Batı dünyası geleneksel oryantalist yaklaşımın oluşturduğu olumsuz atmosferin etkisinde kalmıştır.[12] İşte bugünkü islamofobia yaklaşımında bu tutumun büyük bir rolü vardır. Bugün Batı'da İslam'a yapılan düşmanlığın tarihsel ve ideolojik yaklaşım [13] yanında bizzat dini bir yönü de vardır. Dolayısıyla tarihi süreç içerisinde lokal, siyasi ve kültürel bazı çatışmalarla farklı şekillerde yansıtılsa da islamofobinin zemininde oryantalizm birikiminin oluşturduğu dini tanımlama ve nefret vardır.

Sivil ve resmi örgütlü yapıların sistematik olarak üstlendiği islamofobi projesi, oryantalizmin tarihsel birikimini her daim heybesinde taşımaktadır. Ancak bugünkü islamofobik yaklaşım, geleneksel oryantalizm kadar acımasız değildir. Çünkü islamofobide sözüm ona hâlihazırdaki yaşanmışlıklar üzerine bina edilen bir korku ve buna bina bina edilen negatif tavırlar vardır. Ancak oryantalist bakışta ise İslam'a (kitabı, Peygamberi ve tüm kültürü ile) hesapsız ölçüde hakaretamiz bir söylem ve değerlendirme mevcuttur. Oryantalizm her ne kadar genelde doğuyu özelde İslam'ı tanımak amacıyla yola çıksa da [14] süreç içinde aldığı şekil tanımlamaktan öteye geçememiştir. Oryantalizm ile Batı dünyasında İslam üzerinde yapılan çalışmaların İslam kaynaklarından uzaklaşması ve zamanla kendi içinde bir kısır döngü halini alması, iddiaların pekişmesinden başka bir anlam ifade etmemektedir.

Oryantalizmin problem olarak aktardığı birçok olay (İslam'ın vahiy temelli olup-olmadığı hususu, Hz. Peygamber'in savaşları, risalet, İslam dinini Yahudi ve Hıristiyanlıkla temellendirme iddiaları, Müslümanların saldırganlığı) Kuran'da mevcuttur. Bunların bir kısmı iddialara bir cevap olarak ele alındığı gibi bir kısmı da Kuran'ın evrenselliğine ve i'cazına bir delil olarak günümüze etmektedir. Siyer ilmi ise bu olayların seyrine dair ayrıntıları bize sağlaması açısından vazgeçilmezdir. Bütün bu olayları, tarihsel bağlamından azade bir şekilde salt eleştiri süzgecinden geçirerek ele almak ve bunlardan hareketle muhatabı alaşağı etmek anlayışı maalesef oryantalizmde temel bir felsefe olagelmiştir. Hataların mükemmelleştirilmesine en büyük örnek, oryantalist bakış olsa gerektir. Çünkü oryantalist anlayışta İslam Tarihi kaynaklarından ziyade, oryantalistlerin kaynak olarak görülmesi bir gelenek halini almıştır. Tabii ki burada bir hususu açıklamakta yarar görüyorum. XX. yy. da hazırlanan Concordance başta olmak üzere birçok Siyer, Genel İslam Tarihi ve Tabakat kitaplarının tahkikini yaparak yayınlayan da yine oryantalistlerdir. [15] Bu katkıyı saygıyla karşılamakla beraber, günümüzde islamofobinin oluşumunda geleneksel oryantalist çalışmaların rolü olduğunu, en

[11] İbrahim Sarıçam, Mehmet Özdemir, Seyfettin Erşahin, *İngiliz Ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yay., Ankara 2011, ss. 88-105,158-166.

[12] M. Hamdi Zakzuk, *Oryantalizm Veya Medeniyetler Hesaplaşması*, Çev. Abdülaziz Hatip, Akademi Yay., İzmir 2006, s. 37.

[13] Canatan, s. 28.

[14] Oryantalizmin çıkış amacı, akademik merak, kitabı mukaddes çalışmaları, düşman olarak benimsenen İslam'ın kaynaklarını tanımak, karalama kampanyaları, sömürgeciliğe zemin oluşturmak olmak üzere çeşitlidir. Bkz. İbrahim Sarıçam ve diğ., ss. 1-2.

[15] Mehmet Azimli, "Müslüman Tarihçilerin Oryantalistlere Karşı Tavırları- Asım Köksal Örneği-, *Çağdaş Çalışmalar Ve Oryantalistlerin Siyer'e Yaklaşımı*, Siyer Yay., İstanbul 2014, ss. 323-324.

azından bu anlayışın entelektüel çevrenin yanında halka da sirayet ettiğini söylemek mümkündür.

Oryantalizmle siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik açılardan olgunlaştırılan şartlar doğrultusunda İslam dünyasını dini açıdan da şekillendirme gereği duyan Batı medeniyeti, neo-oryantalizmle bunu gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bunun için üretilen İslamcı terör örgütleri ile homojen bir İslamcı terör imajı [16] oluşturulmaktadır. İslamofobi tam da bu çabanın acı bir meyvesidir. O halde "Neo-oryantalizm oryantalizmin popülerleştirilmesidir" şeklindeki tanımlama oldukça isabetlidir. [17]

c. Hz. Muhammed'e Yönelik Müşrik ve Oryantalist Yaklaşım Benzerliği

Hz. Muhammed, bugünden 7. asra doğru bakıldığında iki yalanlama arasında duran bir gerçektir. Bunların ilki, İslam'ın doğuş ve ilk yayılışı esnasındaki cahiliye yaklaşımıdır. İkincisi ise Batı dünyası ile karşılaştığı andan itibaren bugünkü modern çağ da dahil olmak üzere Batı medeniyetinin İslam'ı tanımlama adına kategorik olarak uygulamaya çalıştığı yalanlamadır. Oryantalizm çalışmaları, bireysel bir merak, keşif ve tanıma amacıyla değil bilakis örgütlü ve kilise menşeyli olarak başlamıştır. Ardından farklı dönem ve asırlarda ise ilk çalışmaları kaynak olarak kullanan veya onların etkisinde kalan yeni çalışmalar ortaya konmuştur. Gerek şirk cephesinin Hz. Peygambere ve ashabına bakışında gerekse oryantalizmin değerlendirmelerinde örtüşme olduğunu söylemek mümkündür. Her iki anlayış da Hz. Muhammed üzerinden Kuran'ı ve İslami kültürü ele alıp eleştiriye tabi tutar. Çünkü ancak bu yolla Hz. Muhammed'in kişiliğini, vahye muhataplığını, samimiyetini ve etkinliğini çürütebileceğini zanneder. Müşrik cepheyle oryantalist bakışın; İslam'ın ve Hz. Peygamber'in asılsızlığını ispat babında sapkın olarak nitelendirilmesi ve saldırganlık yaftalaması olmak üzere iki noktada örtüştüğünü söylemek mümkündür.

c. 1. Saabî/Sapkın

Hz. Peygamber İslam'ı tebliğe başladığı andan itibaren kendisi ve ashabı için saabî ifadesi kullanılmıştır.[18] Örneğin bedevi bir kadının Hz. Muhammed için "şu kendisine sabii denilen adam"[19] dediği rivayet edilir. Nitekim Hz. Ömer de Hz. Peygamberi öldürmek niyetiyle yola çıktığında kendisine nereye gittiğini soran Nuaym b. Abdullah'a "Kureyş'in birliğini parçalayan, akil insanlarını sefihlikle niteleyen, dinini ayıplayan, ilahlarına söven şu saabî Muhammedi gidip öldüreceğim,"[20] demişti. Bu tanımlama, ilk etapta bir dinden başka bir dine geçmek gibi anlaşılsa da Kureyşli müşrikler tarafından genel olarak bu yönde bir delil kullanılmamıştır. Dolayısıyla burada başka bir anlam kastedilmiş olmalıdır ki o da büyük bir ihtimalle atalarının dinine muğayır yeni bir din tebliğ ediyor olmasıdır Çünkü tebliğin hiç bir safhasında Hz. Muhammed'e müşrik geçmişi

[16] Burç Aka, Ensar Nişancı, *Neo-Oryantalizm ve Ortadoğu'yu Anlamak*, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, S. 9, 2015, s. 16.

[17] Burç Aka ve diğ., s. 16. Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, thk. Muhammed Abdulvehhab, Muhammed Sadık ubeydi, Beyrut 1999, c. VII, s. 267.

[18] Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, thk. Muhammed Abdulvehhab, Muhammed Sadık ubeydi, Beyrut 1999, c. VII, s. 267.

[19] Buhari, *Sahih*, Kitabu't-Teyemmüm, 6.

[20] İbn Hişam, Ebu Muhammed Cemaledin, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Seka, İbrahim el-Ebyari, Abdulhafiz Şelebi, Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabi, Beyrut, trs. , c. I, s. 368.

hatırlatılmamıştır. Tebliğ ettiği din için "saptı" (صبأ)tanımlamaları, İslam'ın kadim ve mukaddes şehir Mekke'de henüz doğuş aşamasında bile ötekileştirilmesinin en açık ifadesidir. Hatta bu ötekileştirme İslam'ın yayılmasını engellemeye ve zamanla da ona hayat hakkı tanımamaya kadar varmıştır. Müşriklerin geleneksel din anlayışlarını eleştiren Hz. Peygamber'in tebliğine ilk etapta verilen tepkiler fiziki nitelikte değildir. Ancak İslam'ın yayılma hızının giderek artması sebebiyle dini açıdan bir zemin kaybı yaşamaya başladıklarını görünce müşrik ileri gelenleri şiddete başvurmaya başlamışlardır.

Geleneksel oryantalizmde genelde Hz. Muhammed'e sapkın/heretik bir yorum sahibi olarak bakılır. Bunun sebebi zahirde, Kuran'da kendi dinlerinden var olduğuna inandıkları ayetlerdir.[21] Bunun daha ileri noktası ise İslam'ın; Yahudi ve Hıristiyan dinleri ile Arapların putperest görüşlerinin bir kompozisyonu olduğu iddiasıdır.[22] Örneğin Goldziher bu hususta şöyle der: "Yahudi ve Hıristiyanlara yönelik tartışmalar Medine dönemi vahiylerinde önemli bir yer tutar. Muhammed daha önce manastır, kilise ve sinagogları gerçek birer ibadet yeri; rahip ve ahbarları da kabul ederken -ki bunlar aslında onun öğretmenleriydi- şimdi ise bunların hepsi saldırılacak birer hedef haline geldi."[23] Kuran'da Yahudilere yönelik eleştiri tonunun nüzul sürecinde giderek daha eleştirel hal alması bir misli mukabeledir. Çünkü kendileri Hz. Muhammed'i ve vahyi alaya almışlar[24] ve özellikle kıble değişimi ile birlikte sert tavırlar sergilemeye başlamışlardır. Hâlbuki bunun öncesinde Mescid-i Aksa'nın kıble olarak kabul edilmesi nedeniyle İslam'ı eleştirmekteydiler. Dolayısıyla vahiy onların kendi dinleri üzerinden temellendirme iddialarına yanıt vermiştir. Zaten Kuran kendisini vahiy zincirinin son halkası olarak tanımlamaktadır.

Siyer kaynaklarında Hz. Peygambere risalet verilmeden önce Mekke'de hanif diye adlandırılan ve aslında Yahudilik veya Hıristiyanlık kutsal kitaplarını okumuş kişilerden bahsedilir. Bunlardan birisi de Hıristiyan olarak öldüğü rivayet edilen Varaka'dır. Ancak nedense aynı Varaka çevresinde bir dini cemaat oluşturamamıştır. Hz. Peygamber'e yönelik müşriklerin ilk eleştirilerinden birisi de Yahudi-Hıristiyan din adamlarından bilgiler edindiği [25] veya onu başkasına yazdırdığı[26] yönünde idi. Demek ki iddia sahipleri farklı cephelerden olsa da hedef Hz. Peygamber şahsında İslam'dır.

İslam dini kendinden önceki muharref semavi dinlerin vaziyetine dikkat çekerken tevhidin esaslarını da açık açık belirtmiştir. Buna rağmen Batı dünyasında

---

[21] Abraham Geiger'in bu hususta iddiaları şöyledir: "Hz. Muhammed'in iyi bir derleyici olduğunu iddiası ve buna binaen karşılaşabileceği kınanma durumu onu diğer vahiylerden ödünç bilgiler almaktan men etmedi. Çünkü o bu yolla hem çevresindekilerin cehaletine güvenebilir hem de aynı tanrıdan gelen vahiylerin uyumlu oluşunu ispat edebilir. Muhammed sadece Yahudilik ve Hıristiyanlık değil tanrının ona ilk kutsal kitapların içeriğini ve tarihsel gerçeklerini de vahy ettiğini iddia etti. İslam'dan da anlaşılacağı üzere Yahudiliğin hepsini alıp kendi dini sistemine dâhil etmedi bilakis belli bir kısmını değiştirip düzenleyerek almak zorunda kaldı." bkz. Abraham Geiger, *Judaism and Islam*, translated by F.M. Young, M.D. C.S. Press, Vepery 1898, 23-24.

[22] August Bebel, *Hz. Muhammed ve Arap İslam Kültürü*, çev. Sıddık Çelik, Hasan Erdem, Arya Yay., İstanbul 2011, s. 35.

[23] Bkz. Ignaz Goldziher, *Mohammed and Islam*, çev. Kate Chambers Seelye, Oxford University Press, London 1917, s. 10.

[24] W. Montgomery Watt, *İslam Nedir*, çev. Elif Rıza, Birleşik yay., İstanbul 1993, s.109.

[25] Nahl 16/103.

[26] Furkan 25/4-6.

bazı iddialar ortaya atılmaya devam etmiştir. İslam'ın bir sapkınlık dini olduğu, Hıristiyanlık-Yahudilikten devşirme olduğu iddiaları yanında bir diğer iddia da onun Yahudi ve Hıristiyan kültürleri sayesinde kolaylıkla kabullenildiği yönündedir. İlk iddialar gibi bu iddia da İslam'a ve Hz. Peygamber'in elçilik vazifesine indirgemeci bakıştır. Bunlardan ilk ikisi müşriklerin değerlendirmelerini bizlere hatırlatmaktadır. Çünkü ehl-i kitabın semavi dinden faydalanma veya müşriklerin atalarının dinine aykırı durarak ondan saptığı şeklindeki iddialar aynı kapıya çıkmaktadır.[27]Aslında Hz. Muhammed, ne atalarının dininden sapmış ne de mevcut Yahudi ve Hıristiyan dini yaşam ve kaynaklarından etkilenmiştir. Sapkınlık iddiaları yanında İslam'ın kabul edilirliğini üstün kültür iddiası üzerinden Yahudilik ve Hıristiyanlığa bağlamak daha da vahim bir durumdur. Hâlbuki Siyer kaynakları bize bunun zıddını söyler. Çünkü ne Mekke'de ne de Medine de İslam bu şekilde kabul görmüştür. Arapların üstün kültüre gıpta üzerinden tevhid dinini kabul ettiği şeklindeki oryantalist tez[28] Zerdüşt İran varlığından hareket edilirse anlamsız olacaktır. Çünkü dönem itibariyle Zerdüşt İran, köklü bir kültüre ve medeniyete sahiptir ama bu durum Hicazda Zerdüştlüğün kabulüne yol açmamıştır.

Sapkınlık iddiaları hem şirk cephesi hem de geleneksel oryantalist değerlendirmelerde indirgemecilik anlamına gelir. Bu şekildeki bir tanımlama Müslüman'ın mevcut olan değerleri altüst eden bir karakterde olduğu izlenimini vererek endişe ve korkuya sebebiyet vermektedir. Zaten bu şekildeki bir oluşumun sapkınlık ardından yapacağı şey, bozup parçaladığı değerlere ve mensuplarına saldırmak ve yok etmek olacaktır.

c. 2. Saldırgan

Hz. Peygamber risalet süresi içinde en büyük baskıyı müşrik kesimden görmüştür. Kendileriyle irili ufaklı bir sürü mücadelesi olmuşsa da Bedir, Uhud, Hendek savaşları bizzat müşrik cephe tarafından başlatılmıştır. Nitekim Hendek'te hedefine ulaşamayan müşrikler için "Artık bugünden sonra size saldıramazlar" demiştir. Neticede Hudeybiye ahdini bozan müşrikler kaçınılmaz sonu görmüş ve Mekke savaşsız fethedilmiştir. Ancak bu mücadelelerin hiçbirisi Hz. Muhammed'in müşriklerce eleştirilmesi noktasında Batn-ı Nahle Seriyyesi kadar etkili olmamıştır. Müşrikler yönelik ilk silahlı eylem olan Batn-ı Nahle'de müşriklerin söylemleri oryantalist değerlendirmeler açısından hayli önemlidir.

Batn-ı Nahle, İslam'ın şirkle mücadelesinde adeta bir dönüm noktasıdır. Müşrikler bu saldırıyı fırsata dönüştürmeye çalışarak Hz. Muhammed ve ashabının değer tanımayan ve saldırgan bir karakteri olduğunu vurgulamaya çalışmışlardır. Müslümanların üzerine fütursuzca gelen müşrik güruhun aklına, nihayet değerler gelebilmiştir. Tıpkı dönemin müşrik bakışı misali, geleneksel oryantalist bakış da bu olayı İslam'ın değer tanımazlığı ve saldırganlığı olarak açıklar ve bu durumu Müslüman'ın hedefine ulaşma adına her şeyi yapabileceğine bir örnek olarak verir. Dahası inen vahiyle, fitnenin öldürmeden daha kötü bir şey olduğu tespitini, oryantalist bakış adeta suça teşvik olarak değerlendirir. [29] Müşriklerin Batn-ı Nahle'deki savunmaları haram ay üzerinden idi. Çünkü Receb ayının son gününün

[27] Emile Dermenghem, ilginç bir iddia ortaya atar ve Hz. Muhammed'in Uzza'ya kurban sunduğunu söyler. Bkz. Emile Dermenghem, *Hz. Muhammed ve Risaleti*, İnsan Yay, İstanbul 1997, s. 80.

[28] Watt, *İslam Nedir*, s. 57.

[29] Francesco Gabrieli, *Muhammad And The Conquest of Islam*, çev. Virginia Luling, Rosamund Linell, Mc Grew-Hill Book Company, Toronto, 1968, s. 69.

haramlığı ile harem sınırları içinde muhtemel bir saldırı arasında ikilemde kalan Müslümanlar kervana saldırmaya karar vermişlerdi.[30] Hâlbuki söz konusu haram ay uygulaması, dönem itibariyle müşrik kesimin nesî uygulaması ile zaten sıradanlaştırılmıştı. Buna rağmen haram ayda gerçekleşen bu olay nedeniyle Hz. Peygamber bir müşriği öldüren ashabını azarlamıştır.[31] Ancak Kuran'ın ifadesi ile bundan daha vahim olan, dökülen kan sebebiyle Müslümanların zem edilmesindense fitnenin taraftarı olmak, insanları yurtlarından kovmak ve en önemlisi de onları bir hedef haline getirmektir.[32] Batn-ı Nahle olayı İslam tarihindeki ilk silahlı eylemin gerçekleştiği, esir ve ganimetin alındığı seriyyedir. Oryantalist bakışa göre İslam, bu andan itibaren eli kılıçlı insanın dinidir. Dolayısıyla bu bakış, risalet süresince gerçekleşen olaylar hakkında ve sonraki fetihler döneminde kendini tekrar etmiştir.

Müslümanların Medine döneminde ilk etapta ehl-i kitabın Yahudi kesimi ile bir arada yaşama tecrübesi olmuştur. Örneğin Necran Hıristiyanları cizye verseler de bu bir siyasi bağlılık durumudur ve buradan hareketle Hıristiyanlarla bir arada yaşamdan bahsedilemez. Ancak Yahudilerle aynı şehirde üstelik birlikte yaşama hususunda bir sözleşme yapılarak gerçekleşen bir yaşam tecrübesinden bahsedilebilir. Bu süre zarfında, Yahudilere yönelik sürgün ve muhasara sonucu ölümle cezalandırma gibi durumlar gerçekleşmiştir. Hz. Muhammed'in Yahudilere yönelik uygulamaları Oryantalistler tarafından eleştiriye tabi tutulur. Bu hususta en büyük eleştiri Kureyza vakası noktasındadır. Bir Yahudi kabilesinin yaptığı ihanet kendi dini kültürü baz alınarak değerlendirilmez. İslam dünyasında yapılan bazı çalışmalarda bile belki de öldürülen kişi sayısının Batı'da çok eleştirilmesinden mütellevit Kureyza vakasını hümanizm üzerinden hafifletme çabalarına rastlamak mümkündür.[33]

Müslüman'a yönelik islamofobik tavırların oluşumunda Yahudilere yönelik sürgün veya idam uygulamalarını bir saldırganlık olarak aksettiren oryantalist bakışın rolü vardır. Bu durum, Müslümanların aslında bir arada yaşamamak üzere planlar yaptığı şeklinde yorumlanır. Bunun temeli de oryantalist bakışla açıklanabilir. Örneğin Francesco Gabrieli, Hz. Peygamberin Medine'ye hicretle birlikte Yahudileri buradan sürmek veya ortadan kaldırmak üzere bahaneler aradığını iddia eder. Hatta ona göre Uhud başta olmak üzere karşılaşılan sorunlar ve başarısızlıklar ardından moral düzeltmenin en basit yolu Yahudilere saldırmaktan geçer[34] ve bu yolla nihayetinde Medine'de Yahudi varlığı kalmamıştır. Hâlbuki biz Siyer kaynaklarımızdan öğrendiğimiz kadarıyla ticaret için burada bulunan Yahudiler bir yana, Kureyza vakasından sonra Hayber fethine giden Müslümanlar Medine'de bazı Yahudilerin bireysel tehditlerine muhatap olmuşlardır. Bu da Yahudi yaşamının burada devam ettiğinin bir ispatıdır.

Neticede Hz. Muhammed; geleneksel oryantalizm tarafından kan döken, savaşan, dini savaşla yayan şeklinde olarak tanımlanır. Böyle bir önderin yolundan gidenlerin de haliyle onun gibi olmamaları imkânsızdır. Nitekim Watt bu anlayışın

[30] İbn Hişam, *es-Sire*, c. II, ss. 253-254.
[31] İbn Hişam, *es-Sire*, c. II, s. 254.
[32] Bakara 2/217.
[33] W.N. Arafat, "Medine Yahudileri Ve Beni Kureyza Üzerine Yaklaşımlar", *İslami Araştırmalar*, çev. Şaban Öz, c. XVII, sayı: 2, 2004, ss. 139-144.
[34] Gabrieli, s. 68, 71.

19 yy. kadar Avrupayı esir aldığını iddia etse de[35] bugün Batı'da var olan Hz. Muhammed imajı aynı mantalitenin devamı niteliğindedir. Nitekim bunun tipik bir örneğini Alman oryantalist Grimme de görmekteyiz. Ona göre haşhaşiler suçsuzdur. Çünkü onlar Hz. Muhammed'in yolundan gitmektedir.[36] Buna göre 'Tüm kötülükleri Hz. Muhammed yaptığı için ümmeti de öyle davranmaktadır' gibi düz bir mantığın oryantalizm ile Batı'yı esir aldığını söylemek mümkündür.

d. Saldır-ıl-an Müslüman

Genelde batılı çalışmalarda Mekke döneminin olumlu ancak Medine döneminin ciddi sorunlar içerdiği iddia edilir. Yahudi kabilelerle olan mücadeleler bunda etkilidir ancak oryantalistlerin buradaki tavrı ikirciklidir. Çünkü Hz. Peygamber'i eleştirirken bazen risalet bazen hümanizm ölçüt olarak alınır. Kısacası Hıristiyanlıkla yoğrulmuş oryantalist bakışa göre Hz. Muhammed Medine'de verdiği mücadelelerle insani başarı yolunu tutmuş, Mesih ise insanlık için ölmüştür."[37] Zaten İslamofobide de temel sorun, müsteşriklerin Hz. İsa ve Hz. Muhammed üzerinden oluşturduğu Hıristiyanlık–İslam kıyasıdır.[38] Yani bir anlamda, hayat veren Hz. İsa imajına karşı, insanların hayatına kasteden Hz. Muhammed/Müslüman imajı çizilmeye çalışılmaktadır. Hz. Muhammed zamanında 29 gazve 91 seriyye olmak üzere toplamda 120 askeri faaliyet gerçekleşmiş ve bunlarda yaklaşık 800 kişi öldürülmüştür.[39] Bu mücadelelerin en büyükleri müşrik Kureyş'e karşı verilmiş olsa da Hz. Peygamber kitlesel bazda müşriklere karşı bile amansız bir savaş politikası gütmemiştir. Hatta Hz. Peygamber "Yazık şu Mekkelilere, savaş onları adeta yiyip bitirdi. Diğer Araplara karşı beni rahat bıraksalardı ne zarar görürdüler ki? …"[40] sözünü Kureyşli müşriklerin amansız İslam düşmanlığı için söylemiştir.

Saldırganlık noktası üzerinden bakıldığında islamofobinin temel argümanlarından birisi de emniyet ve güvenliktir. Batı'nın güvenliğine yönelik en büyük düşman günümüz itibariyle terörizm ve parantez içinde de Müslüman teröristtir. Hâlbuki Hz. Peygamber emniyetin olmadığı yağma ve talanın bir yaşam kültürü halini aldığı Arap yarımadasında emniyet ve sulhu yerleştirmeyi bir hedef olarak belirlemiştir.[41] Bugün aynı coğrafyada Müslümanlar, iltica yorgunu haline gelmişlerdir. Sebep Müslüman'ın Müslüman'ı hedef alması hatta ona karşı cihat ilan etmesidir. Hedef ise sözüm ona Müslümanca bir yaşam tesisidir. Bu gidişat batılıların "Kişi ne kadar Müslümansa teröre o kadar yatkındır"[42] sözünü maalesef her daim haklı çıkarmaya dönük çabalardan birisidir. Tüm bu örneklerden hareketle oryantalist bakışın da etkisiyle İslamofobia ile hissettirilmeye çalışılan şey, Müslümanların Batı dünyasına kast ettikleri hususudur. Bu da 11 Eylül'de zirve

[35] Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, *Postmodernizim ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, Vadi Yay., Ankara 1999, s. 335.
[36] Grimme, Mohammed I, Das Leben, Münster, 1892., aktaran, Sarıçam ve diğ., s. 371.
[37] Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslam*, çev. Celal A. Kanat, Doruk Yay., İstanbul 2010, s. 25.
[38] İbrahim Sarıçam, ve diğ., s. 298.
[39] Elşad Mahmudov, *Hz. Peygamberin Savaşları*, İsam yay., İstanbul 2010, s. 449,450.
[40] İbn Hişam, *Sire*, c. III, s. 323.
[41] Hz. Peygamber, yağma ve talanın kol gezdiği Arap yarımadasının bu durumunun emniyet yönünde değişeceğini Adiy b. Hatim'e şu sözleri ile özetlemiştir: "Ey Adiy! eğer ömrün olursa çok yakında devesine binmiş bir kadının yapayalnız, Allah'tan başkasından korkmadan, Hire'den kalkıp Kabe'yi tavaf edeceğini göreceksin" Bkz. Buhari, *Sahih*, Menakıb, 25.
[42] Stephan Dows'dan aktaran, Kumar, s. 208.

yapan şiddet içerikli saldırılarla örneklendirilir. İslamofobyayı tırmandıran 11 Eylül saldırısını bahane edenlerin doğuya yaşattıkları acılar; yüz binlerin ölümü ve milyonların ilticasıdır. Batı, İslam'ın ve Müslümanların öldürmeye odaklı şiddet yanlısı olduğu iddiasını her geçen gün dillendirirken, kendisi İslam coğrafyasına sürekli olarak yasal mermisiyle yaklaşmaktadır.

İslamofobianın doğuşu gibi yayılışı da bir plan ve program çerçevesindedir. Graham Fuller'in deyimiyle İslam dünyasında şiddeti doğurması için bizzat Batı tarafından şiddet üretilmektedir.[43]Her ne kadar islamofobyayı haklı çıkartan bazı örnek yapılanmalar olsa da bu örnekler Batı dünyasından çok Müslümanları korkutmaktadır. Bugün küresel ölçekte İslam adına hareket eden bazı terörist yapılanmalar meşruiyet için Hz. Peygamber'in siretini fütursuzca istismar etmektedir. Sancağından, giyim kuşamına, hayata ve ölüme bakışına kadar her şeyiyle örnek alma adına onu istismar etmektedirler. Bu insanlar zahirde çok iyi bir siyer okuyucusu olsa bile aslında bu bilgiler onlara sadece meşruiyet yolunda hizmet etmektedir. Gerçekte bu tür oluşumların uygulamaları, basmakalıp bir siyer taklitçiliğidir. Dahası, Hz. Peygamber'den sonra gerçekleşen İslam Tarihi olaylarını da plan ve programlarına da dahil ederek, dev bir mirasa sahip çıkmaya çalışmakta ve Batı dünyasına resmen tehditler göndermektedirler. Seçilen simgeler ve kullanılan terminoloji bile bu amaca hizmet etmektedir. Örneğin sancaklar, savaşçılığı ve saldırganlığı; giyim kuşam Ortadoğu orijinini; hilafet, İslam'ın tarihsel egemenliğini ve yayılmacılığını; tarihi ve kültürel miraslara saldırı, İslam'ın putperestlikle savaşını temsil etmektedir.

Oryantalizm, İslam'ın kısa sürede yayılmasını savaşa bir diğer ifadeyle cihada bağlar.[44] Hakikatte İslam medeniyeti çok kısa bir sürede inkişaf etmiş bir vahiy medeniyetidir. Böyle bir medeniyet anlayışı, yok ederek ve şiddete meyyal bir duruşla, sırf savaşla ve en önemlisi çevresine saldığı korkularla VII- XII. asır arasında nasıl bilginin ve hikmetin adresi olabilmiştir? Şiddeti İslam'a değil, İslam toplumu içinde zamanla oluşan karizmatik toplum fikri taraftarları ile karizmatik lider taraftarlarının[45] sebep olduğu çatışmalar başta olmak üzere yerel kültürlere bağlamak gerekir. Ancak buna rağmen zarf-mazruf ayrımını yapamayan kesimler teşekkül etmiş ve vuku bulan çatışmalar İslam'ın hanesine yazılmıştır.

Hz. Peygamber ve ashabı İslam'ı yaymak için çalışmışlardır ancak bu; baskı, zulüm, sindirme vs. yollarla değil, teklifle olmuştur. Zaten İslam egemenliğine giren toplumların dini mensubiyetleri üzerine kalması koşulu ile cizye vergisi vermeleri bunun izahıdır. Hilafet döneminden itibaren başlayan fetih dalgası da İslamlaştırma amacı gütmemiştir. Gerçekte İslam fetihleri ile İslamlaşmanın karıştırılması, bu değerlendirmelere sebebiyet vermektedir.[46] Çünkü İslamlaşma durumunda savaşlar bir dine karşı, fetih durumunda ise mücadele bir idareye karşı yapılmıştır. Fethedilen yerlerde mevcut olan dini yapının devamı, İslamlaşmanın olmadığının ancak mevcut idarenin yıkılması ise fethin başarılı olduğunun göstergesidir. [47]

---

[43] Graham E. Fuller, *İslamsız Dünya*, çev. Hasan Kaya, Profil yay., İstanbul 2015, s. 287.

[44] Hitti, İslam'ın cihad/kutsal savaş yoluyla tarihte eşi görülmemiş bir hızla yayıldığını öne sürer. Savaşla gerçekleşen bu yayılmacılığı da Sovyet Rusya'nın yayılmacılığına benzetir. Bkz. Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yay., İstanbul 1980, c. I, ss. 207-208.

[45] Watt, *İslam Nedir,* s. 152, 153.

[46] Sarıçam ve diğ., s. 310.

[47] Mehmet Özdemir, "Fetih Tebliğ İlişkisi" *Kutlu Doğum 2003: İslam'ın Güncel Sunumu*, 2006, ss.

Hz. Peygamber'den 4 asır sonra Hıristiyan dünya, tanrı düşmanlarına karşı Hıristiyanlık paydasında bir araya gelip haçlı seferi yaparken zahirde din korkusu, gerçekte bir çıkar ve İslam düşmanlığı hakimdi.[48] Fakat saldırı anlamında aynı birlikteliği haçlı seferlerine karşı koyan Müslümanlarda göremeyiz. Çünkü Bernard Lewis'in deyimiyle İslam'da bir kutsal savaş anlayışı yoktur.[49] Hâlbuki Batı dünyası bir gün İslam dünyasının bir araya gelip Batı'yı ilhak işine girişeceğinden endişe etmektedir. Bu durum fobinin zirve noktası olsa gerektir. Oryantalist bakış, genelde İslam fetihlerini biriken enerjiyi dışarıya yönlendirerek iç çatışmayı önlemek ve bunu bir kazanca dönüştürmek şeklinde yorumlar. Ancak İslam dünyasına yönelik sergilenen haçlı seferleri bizzat içteki çatışmayı dışa kanalize etme çabasıydı[50] ve bu da başarıldı.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İslamofobi, dini alanda değil politik alanda üretildiğinden [51] onunla mücadelenin yolu hümanist bir yaklaşımla İslam dinini savunmak ya da şirin göstermekten değil, öncelikle politik alanda mücadeleden geçmektedir.

Günümüzde islamofobia ile Batı dünyasının yegâne mücadele noktası Hz. Muhammed'dir. Çünkü onun tesis ettiği saldırgan, bir İslam toplumu ve kültürü iddiası söz konusudur. İslamofobinin nedenini zahirde potansiyel suçlu Müslüman ancak özde ise en kötü örnek olan Hz. Muhammed oluşturmaktadır. İslamofobinin oluşturduğu atmosfer Siyer alanına daha fazla ilgi duyulmasını gerektirir. Bu nedenle özellikle Siyer alanına her zamankinden daha fazla önem vererek güncel çalışmalar yapılmalıdır. Ancak bu çalışmalar mutlaka interdisipliner olmalıdır. Siyer alanı, olması gerekeni değil, olanı ele alacak şekilde incelenmeli ve aktarılmalıdır. Bu sayede islamofobinin şekillendireceği bir siyer yazımına yönelmekten kaçınılmalıdır.

İslamofobi İslam yanlış olduğu veya yanlış anlatıldığı için değil, bilakis kategorik bir mücadele ile karşı karşıya kaldığı için üretilmiş bir korkudur. Müslüman sıfatıyla İslam coğrafyasında ve Batı'da cinayet işleyenlere karşı Hz. Peygamberin dönemi batılılar tarafından önyargısız, Müslümanlar tarafından da aşkınlaştırılmadan incelenmelidir.

Yapılacak yeni Siyer çalışmaları doğrultusunda İslam Medeniyeti Tarihi çalışmaları da çoğaltılmalıdır. Bu tür çalışmalarda Müslümanlar malumun ilamını yapmaktan kaçınmalı, tezleri kuru bir savunma üzerine bina edilmemelidir. Bilakis İslam medeniyetinin yok etmek yerine yaşatmayı ilke edindiği örneklerle belirtilmelidir.

93- 95.

[48] Kumar, s. 27.

[49] Lewis, *İslamın Siyasal Söylemi*, çev. Ünsal Oskay, Ankara 2011, s. 110; Schimmel de kutsal birlik anlamındaki savaş emrinin Hz. Muhammed'in öğretisinde olmadığını söyler. Bkz. Schimmel, s. 39.

[50] Kumar, s. 28.

[51] Kumar, s. 273.

KAYNAKÇA

Aka, Burç, Ensar Nişancı, "Neo-Oryantalizm ve Ortadoğuyu Anlamak", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 9, 2015.

Arafat, W.N., "Medine Yahudileri ve Beni Kureyza Üzerine Yaklaşımlar", *İslami Araştırmalar*, çev. Şaban Öz, C. XVII, Sayı:2, 2004, ss.139-144.

Azimli, Mehmet "Müslüman Tarihçilerin Oryantalistlere Karşı Tavırları- Asım Köksal Örneği-", *Çağdaş Çalışmalar Ve Oryantalistlerin Siyer'e Yaklaşımı*, Siyer Yay., İstanbul 2014.

Bebel, August, *Hz. Muhammed Ve Arap İslam Kültürü*, çev. Sıddık Çelik, Hasan Erdem, Arya Yay., İstanbul 2011.

Bilici, Mücahit, "Batı İslamofobya ve Dinler arası Diyalog", *Uluslar arası Katılımlı 1. İslamofobya Sempozyumu*, Merak Yay., Ankara 2013.

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, (haz. Bedreddin Çetiner), Çağrı yay., İstanbul 1992.

Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2009.

Canatan, Kadir, "İslamofobi ve anti-İslamizm, Kavramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım," *Batı Dünyasında İslamofobi ve Antiislamizm*, Eskiyeni Yay., Ankara 2007.

Dermenghem, Emile, *Hz. Muhammed ve Risaleti*, çev. Ahmet Ağırakça, İnsan Yay., İstanbul 1997.

Fuller, Graham E., *İslamsız Dünya*, çev. Hasan Kaya, Profil yay., İstanbul 2015.

Gabrieli, Francesco, *Muhammad and The Conquest Of Islam*, çev. Virginia Luling, Rosamund Linell, Mc Grew-Hill Book Company, Toronto 1968.

Geiger, Abraham, *Judaism and Islam*, translated by F.M. Young, M. D. C. S. Press, Vepery 1898.

Goldziher, Ignaz, *Mohammed and Islam*, çev. Kate Chambers Seelye, Oxford University Press, London 1917.

Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yay., İstanbul 1980.

Hourani, Albert, *Batı Düşüncesinde İslam*, çev. Celal A. Kanat, Doruk Yay., İstanbul 2010.

İbn Hişam, Ebu Muhammed Cemaledin, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Es-Seka, İbrahim el-Ebyari, Abdulhafiz Şelebi, Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabi, Beyrut, trs.

Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, thk. Muhammed Abdulvehhab, Muhammed Sadık ubeydi, Beyrut 1999.

Kalın, İbrahim, *Ben, Öteki, Ve Ötesi*, İnsan Yay., İstanbul 2016.

Kumar, Deepa, *İslamofobi İmparatorluğun Siyaseti*, çev. Işıl Alatlı, Pınar yay., İstanbul 2016.

Lewis, Bernard, *İslamın Siyasal Söylemi*, çev. Ünsal Oskay, Ankara 2011.

Mahmudov, Elşad, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, İsam Yay., İstanbul 2010.

Özdemir, Mehmet, "Fetih Tebliğ İlişkisi" *Kutlu Doğum 2003: İslam'ın Güncel Sunumu*, 2006, ss. 89-96.

Said, Edward W. , *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Yıldırım, Metis yay., İstanbul 2016.

Sarıçam, İbrahim, Mehmet Özdemir, Seyfettin Erşahin, *İngiliz Ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yay., Ankara 2011.

Schimmel, Annemarie, *Hz. Muhammed*, çev. İbrahim Sarıçam, Cümle yay.,Ankara 2016.

Topçuoğlu, Abdullah, Yasin Aktay, *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, Vadi yay., Ankara 1999.

Watt, W. Montgomery, *Muhammed Mekke'de*, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yay., İstanbul 2016.

……., *İslam Nedir*, çev. Elif Rıza, Birleşik Yay., İstanbul 1993.

Zakzuk, M. Hamdi, *Oryantalizm Veya Medeniyetler Hesaplaşması*, Çev. Abdülaziz Hatip, Akademi Yay., İzmir 2006.

İSLAMOFOBİ KARŞISINDA İSLAM ALGISINA DAİR BİR TÜRKİYE ÖRNEĞİ: HOŞİSLAMLAR VE PEDAGOJİK/EĞİTSEL DEĞERİ*

Ahmet YEMENİCİ**

ÖZET

Terör ve çatışma eksenli bir algılama biçimiyle, İslam'ın giderek kitlesel bir korku nesnesi haline dönüştürüldüğü süreçler yaşanmaktadır. Bu algılama biçimi üzerinden inşa edilen İslam ve Müslüman karşıtlığı tedirgin edici boyutlar kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte İslam dünyasında ve diğer ülkelerde dinin algılanma ve yaşanma biçimlerinin daha çok şiddet motifleriyle tartışılması bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Şiddet ve korku karşısında dinin farklı yaşam deneyimlerinin de olduğunu görmek ve insanlara sunduğu huzur ve manevi desteğin dayandığı boyutları anlamak bu bildirinin temel amacını oluşturmaktadır. Ayrıca İslamofobi karşısında dinin farklı bir algılanma ve yaşanma biçimi olan Hoşislamlar örneği, o bölgede yaşayan ve misafir olarak gelen kişilerin deneyimleri üzerinden incelenmiştir.

Hoşislamlar Çankırı Atkaracalar ilçesinin 3 Km güneyinde, Dumanlı dağlarının eteklerinde ve E-80 Uluslararası Devlet Karayoluna oldukça yakın bir konumda bulunmaktadır. Bu yöre taşıdığı isimle, tedirgin edici yoğun gündem karşısında, İslam'ın algılanma biçimine dair farklı bir çağrışım yapmaktadır. Her yıl resmi kurumlarca düzenlenen dini, kültürel ve sosyal içerikli şöleniyle dikkat çekmektedir. Adak kurbanlarının kesilip paylaşıldığı, doğum, cenaze, evlilik, nişan, sünnet ve her türlü hayır işleriyle ilgili merasim günlerinde bir araya gelinerek toplu yemeklerin yendiği bu küçük beldede din, günlük hayatın içinde çok canlı ve etkili bir şekilde sosyal, kültürel ve tarihsel boyutlarıyla yaşanmaktadır.

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden görüngübilim (fenomenoloji) yaklaşımı kullanılmıştır. Fenomenolojik bir çalışma, deneyimlerin değişkenlik göstermeyen özünü ortaya çıkarmaya çalışır. Hoşislamlar bölgesinde yaşayan ve misafir olarak gelen insanların yaşantılarından yola çıkılarak gerçekleştirilen bu araştırmada; İslamofobi karşısında Hoşislamlar'daki dini algılama ve yaşama deneyimlerinin onlardaki anlamı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan bulguların dört boyutta anlam kazandığı görülmüştür. 1. Aidiyet duygusu ve tarih bilinci, 2. "Bana Gelen Hoş olsun" şeklindeki dua cümlesi, 3. Hoşislamlar'daki Tecrübenin İslam'la Anlamlandırılması, 4. "Hoşislamlar, insanların yaşadığı bir yer gibi" şeklindeki mekâna yönelik temel deneyimlere yön veren anlayışlar. Bu boyutlar yaygın din eğitimi uygulamaları için veri niteliği taşımakla birlikte yeni araştırma alanları için farklı konulara dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Hoşislamlar, Yaygın din eğitimi.

* Bu çalışma, Ankara Yıldırım Beyazı Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Eğitimi), ayemenici@yahoo.com.

A TURKEY MODEL IN RESPECT OF ISLAMİC PERCEPTİON AGAİNST ISLAMOPHOBİA: HOŞİSLAMLAR AND ITS PEDAGOGİCAL/EDUCATİONAL VALUE

ABSTRACT

There have been periods in which Islam is gradually converted into a massive object of fear via a terror based and conflict oriented conception. Anti-Islamism and Anti-Muslimism arised from this perception style has started to acquire distressful dimensions. Within this period, the debate on perception and realisation of religion in Islamic world and in other countries- mostly in terms of violence motives- poses as a problem for us.

The main objectives of this communique are to perceive that the religion also involves diversified living experiences against violence and fear, and to understand the dimensions that offers tranquility and moral support for people. Besides, the example of Hoşislamlar which is a different conception and realisation style of religion against Islamophobia, has been examined through the experiences of the town dwellers and the visitors.

Hoşislamlar is on 3 km.South of Çankırı Atkaracalar district, in the foothills of Dumanlı Mountains, quite close to E-80 International State Highway. The name of this region evokes different association of ideas regarding the conception of Islam on the contrary of the distressful agenda. It draws attention with its religious, cultural and social festival organized by public enterprises. The religion has been actualised colourfully and actively in daily life within its social, cultural and historical dimensions.

The phenomenological approach as one of the qualitative research methods has been used in this study. A phenomenological study attempts to reveal the core of experiences that are not variant. In such a research conducted on the basis of the practices of the people who are the community dwellers and the visitors of Hoşislamlar region; the sense of the experiences against Islamophobia has been attempted to be revealed.

It has been understood that the obtained results have gained meaning in four dimensions. 1. Sense of Belonging and Historical Consciousness, 2. A phrase of a pray: “Those who come to our door are always welcomed and it is for their own benefit to do so”, 3. Interpretation of the experience in Hoşislamlar through Islam, 4. Insights that direct basic spatial experiences in the form of “Hoşislamlar, a place like the people live in”. Having data quality for the extensive applications on religious education, these dimensions correspond to the fields that require new studies.

Key Words: Islamophobia, Hoşislamlar, Extensive Religious Education

GİRİŞ

Terör ve çatışma eksenli bir algılama biçimiyle İslam’ın giderek kitlesel bir korku nesnesi haline dönüştürüldüğü bir süreç yaşanmakta ve bu algılama biçimi üzerinden inşa edilen İslam ve Müslüman karşıtlığı tedirgin edici boyutlar kazanmaya başlamıştır. İslam dünyasında ve diğer ülkelerde dinin algılanma biçimlerinin daha çok şiddet motifleriyle tartışılması bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Şiddet ve terörün bir inanca izafe edilmesi ve bu çerçevede oluşan

söylemler, insanların din üzerindeki düşünce ve ifade alanlarını daraltmakta ve yeni bir şiddet sarmalı olarak karşılık bulmaktadır. Burada daha da manidar olan durum, ortaya çıkan şiddet ve terör faillerinin önce kendi inancına mensup insanlara, kültüre ve topluma yönelmesi ve orda bıraktığı yıkıcı etkidir.

Bireyler inançlarını ve kendilerini ifade ederken adeta töhmet altında kalmışçasına savunmacı bir dil geliştirmektedir. İnancının ne olduğunu ya da ne olmadığını dinin gerçekliği üzerinden değil, dışardan gelen ithamlar üzerinden inşa etme çabası içine girmektedir. Bu durum kendini ötekileştirme olarak tanımlanabilecek yeni bir sorun alanı oluşturmaktadır. Kendini ötekileştirme olarak ifade edilebilecek olan bu durum her geçen gün karşılıklı ilişki imkânını, diğer bir ifadeyle Kur'an'da "tearuf"[1] olarak kavramlaştırılan ve günümüzde diyalojik diyalog[2] şeklinde belirtilen ortamı zayıflatmaktadır. Bunun anlamı özgür bir ortamda dini inancı yaşamak, din üzerinde düşünebilmek ve konuşmak imkânlarının tahrip olmasıdır. Zira dini inanç üzerinde yürütülecek olan her türlü olumlu olumsuz etki ya da baskı ve zorlama, onarılması güç bir alan üzerinde gerçekleşmektedir. Çünkü;

> Dinî inançlar bütün hayat ve bütün gerçeklik ve insanın bu gerçeklik içerisindeki yeri ve görevi ile ilgili bir açıklama olması bakımından inananın zihninde anlam temelini oluşturur. Hayatın amacı, insanın bu dünyadaki yeri ve görevi gibi anlam ve kimlik meseleleri yanında ızdırap, kötülük, mahrumiyet, ölüm gibi hayatta kabul edilmesi çok zor olan durumlar anlaşılır ve kabul edilebilir duruma gelir.[3]

İnançların kaynağı olarak din bir semboller dizgesi şeklinde işlev görür, İnsanlarda güçlü, kapsamlı ve uzun süre kalıcı ruhsal durumlar oluşturacak biçimde etki eder, bu etkiyi genel bir varoluş düzenine ilişkin kavrayışları formülleştirerek yapar ve bu kavrayışları öyle bir gerçeklik havası ile bezer ki ruhsal durumlar ve güdülenimler eşsiz bir biçimde gerçekçi görünürler.[4]

İnsanları çok yönlü olarak etkileyen ve odağında olumlu, yapıcı öğeler barındıran, bu anlamda insanlara umut verici nice örnekler de sunan din, hangi durumlarda ve ne şekilde insanların inanç dünyasında şiddet, çatışma ve terör eylemlerini besleyen bir meta haline dönüşmektedir? Özellikle niçin sadece belirli dönemlerde, ortamlarda ve guruplarda şiddet, çatışma ve yıkıcı davranışları sergileyen insanlar ortaya çıkmakta ya da kolayca devşirilebilmektedir? Bu sorular şu varsayım üzerine kuruludur. Dinler şiddet ve çatışma kaynağı değildir, ya şiddet ve çatışma üzerine/ortamına gelirler ve bu duruma bir tepki verme zorunluluğu içinde kalırlar ya da kötü niyetlerle dinden faydalanmak için şiddet ve çatışma alanına çekilirler.[5] Bu sorulara yönelik bildirinin sınırlılığı çerçevesinde bazı yaklaşımlar kısaca tartışılacak ve Hoşislamlar örneğinin taşıdığı anlam üzerinde durulacaktır.

Dini hayat ve dindarlık türlerini anlamaya yönelik farklı alanların farklı yaklaşımları ve kavramsal çerçevesi vardır. Bu yaklaşımlara ve kavramlaştırmalara bakıldığında konunun, ait olmak - birey olmak, kuşak çatışmaları, birey – toplum,

---

[1] "Tearuf" kavramının birlikte yaşamak için taşıdığı anlamı Kur' andan bir yaklaşım çerçevesinde ele alan çalışma için Bkz. Mualla Selçuk. "Birlikte Yaşamaya Kur'an-i Bir Yaklaşım: Tearuf", Remziye Yılmaz (ed.), *Kültürel Çeşitlilik ve Din* (Ankara: Sinemis Yayınları, 2005),s. 229-241.

[2] Mahmut Aydın, "Sunuş", John Hick, *İnançların Gökkuşağı Dinsel Çoğulculuk Üzerine Eleştirel Diyaloglar*, (çev. Mahmut Aydın, Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2002), s.26.

[3] Hayati Hökelekli, *İslam Psikolojisi Yazıları* (İstanbul: dem Yayınları, 2009), s.145.

[4] Clifford Geertz, *Kültürlerin Yorumlanması* (çev. Hakan Gür, Ankara: Dost Kitabevi, 2010), s.112.

[5] Kadir Albayrak, *Semavi Dinlerde Barış ve Şiddet İkilemi* (Ankara: Sarkaç Yayınları, 2010), s. 220.

bireysel kişilik – toplumsal kişilik ilişkileri ekseninde tartışıldığı, temel sapmaların bu ilişkileri belirleyen ortamların, öğrenilen anlamların kişilerde bıraktığı izlerde yattığı ileri sürülmektedir.[6]

Birey ve ait olduğu kültür arasındaki uyum ya da uyumsuzluklar tartışma eksenlerinden birini oluşturmaktadır. Ait olmak ve birey olmak hem birbirini destekleyen hem de birbiriyle çatışan bir alan olarak tezahür etmektedir. Aidiyetin koptuğu ortam ve zamanlardaki kimlik kaybına dair korkular ve kaygılar bir odağı, kültürün ağır baskısı karşısında birey kimliğini inşa edemeyen ve kültür evinden/diyarından kaçan kişilikler ise tartışmanın diğer odağını oluşturmaktadır. Özellikle dini kültür ve kimlikler açısından mevzu daha da çetrefilli olmaktadır.

Zira insan uzun süre bakıma muhtaç bir varlık olarak onun zihin, duygu ve eylemlerinin çoğu bir kültürleşme/sosyalleşme sürecinde şekillenir. Bu süreçte bağımsız olmak ve ait olduğu toplumla bütünleşmek için gerekli olan ortamın niteliği, uygun bilgilerin öğrenilmesi ve özellikle kazanılması gereken davranışlar belirleyici olmaktadır. Aile, okul, dini vb. kurumlar kültürleşme/sosyalleşmeye etki eden yapılar olarak ilgi odağı haline gelmektedir. Ancak bu yapı içinde birey ve ait olduğu kültür arasında meydana gelecek olan eksik kültürleşme, birey ve ait olduğu kültürü/toplumu arasında yeni sorun alanları oluşturmaktadır.[7] Burada bir başka tartışma genel kültür içinde bireyin kendine ait olan öz kültürle kültür arasındaki ilişkide hangisinin belirleyici olacağı üzerinde yürümektedir.[8]

Diğer yandan savaş ve çatışmaların oluşturduğu zorlamalar, çok yönlü ve hızlı değişme ve gelişmelere bağlı olarak eski ve yeni kültür örüntüleri arasındaki sürtüşmeler bireylerin kendi ortamlarından kaçmalarıyla sonuçlanmaktadır. Hem kültürler hem de bireyler üzerinde oluşan bu tür zorlayıcı durumlarda bireyle kültürü arasında yaşanan düş kırıklığı ve yabancılaşma kopmalara ve normal dışı davranışlara yol açmaktadır.[9]

Almanya'da dini kurumlara ve din eğitimine ilişkin gençlerin tepkileri üzerinde yapılan araştırma, bireylerin kültürleşme sürecine ilişkin ait olma-birey olma arayışlarındaki ortamlar ve deneyimler açısından özellikle din eğitimi zaviyesinden kayda değer veriler sunmaktadır. 14-19 yaşları arasında olan 562 kişinin dini davranışlarını ele alan araştırmaların sonuçlarına dayalı olarak kısaca şu ifadeler yar almaktadır.

> Almanya'daki genç neslin dindarlıkları, post modern çağda, 30 yıl önceye göre çok daha farklı bir görünüm almıştır. Hıristiyan kiliseleri artık azınlık kiliseleri konumuna dönüşmüştür. Güçlü dinî fedakârlığa sahip olan kişiler yok denecek kadar

[6] Bu çerçevede bazı çalışmalar hem teorik olarak hem de alana ilişkin veriler sunmaktadır. İbrahim Gürses, *Dindarlık ve Kişilik* (Bursa: Emin Yayınları, 2010), s.19-109; 160-198; Ali Akdoğan, *Dini Hayatı Anlamak ve Yorumlamak* (İstanbul: dem Yayınları, 2008); Özlem Avcı, *İstanbul'da Dindar Üniversite Gençliği; İki Dünya Arasında* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), s.35-48; Bahattin Akşit, Recep Şentürk, Önder Küçükural, Kurtuluş Cengiz, *Türkiye'de Dindarlık; Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), s.23-82; Erich Fromm, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri; Şiddet ve Saldırganlık Üzerine Bir İnceleme*, (çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Say Yayınları, 2016), s.417-468; Erich Fromm, *Özgürlük korkusu* (çev. Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları, 2010), s.97-157.

[7] Scott Gordon, *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi* (çev. Hasan Kösebalaban ve Ümit Tatlıcan, İstanbul: Küre Yayınları, 2013), s. 31-32.

[8] William L. Randall, *Bizi Biz Yapan Hikâyeler* (çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999), s. 79-80.

[9] Engin Gençtan, *Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar* (8. bs. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1992), s.134-137.

azdır. Gençlerin akıllarında, Hıristiyan inancının temel kavramları, belli belirsiz olarak kalmıştır. Günah, kurtuluş, merhamet, savunma, gökyüzü, yeniden diriliş vs. gibi kavramlar sanki yabancı bir dilin şablonları haline gelmişlerdir… Türk gençleri arasında durum biraz daha farklı. Onların % 30 – 40 kadarı bilinçli olarak kendi İslami geleneklerine uygun bir şekilde yaşamaktadırlar. Onlar dinî dillerine bağlıdırlar. Arapça sözcükler bile olsalar onlar cihadın, takvanın, ramazanın ya da kısmetin ne anlama geldiğini tam olarak bilmektedirler. Gerçekten de geleneksel dinî hayat, artık neredeyse sadece Müslüman Türk gençleri arasında yaşanmaktadır.[10]

Türkiye'den giden Müslüman gençler adına yapılan bu tespitler bir yandan olumlu diğer yandan sürdürülebilir olması ve sönmemesi için incelenmeye değer bir konudur. Özellikle şu soru anlam kazanmaktadır. Bir geleneğe ait olmak bireyler için her zaman tatmin edici bir nitelik olarak yeterli görülebilir mi?

Modern ve postmodern süreçlerde birey ve ait olduğu inanç, kültür ve toplum arasında yaşanan gerginlikler bir taraftan yabancılaşma ve sürtüşmeleri beslerken, diğer yandan şiddet, çatışma ve savaş ortamlarında ağır baskılara maruz kalan kişilikler için adeta yıkıcı birer aygıta dönüşerek terör ortamını besleyen kaynak haline gelmektedir.

İslamofobi ve terör şeklindeki isimleştirmeler her şeyden önce negatif çağrışımlar yapan, bireysel, toplumsal, tarihsel, kültürel, teolojik, ideolojik ve politik içermeleri olan kavramsallaştırmalar ve teoriler bağlamında tartışılmaktadır.

İslamofobi, dini terör ve şiddet gibi konuların yoğun bir şekilde gündemde kaldığı, Hz. Muhammed üzerinden Peygamber aleyhtarlığı[11] etrafında bir çatışma zemini oluştuğu, İslam dininin gerçekte ne olduğunun, nasıl deneyimlendiğinin çoğu kez perdelendiği ve zihinlerde dine yönelik belirsizliklerin meydana geldiği bir süreç yaşanmaktadır. Bu durum karşısında Türkiye'ye dair Hoşislamlar örneğinin deneyimlenme biçimi, din eğitimi alanında ve manevi destek bağlamında ayrı bir önem taşımaktadır.

İslamafobi karşısında Türkiye örneği olarak dini hayata dair Hoşislamlar nasıl bir ortam sunmaktadır? Bu ortamın eğitsel niteliği nedir? Bu ortamda din nasıl deneyimlenmektedir? Bireyler bu ortamda dine karşı nasıl bir tepki vermektedir ve kendi dindarlıklarını nasıl yapılandırmaktadırlar? Dini yaşayışta değişim ve dönüşüm gözlenmekte midir? Tüm bu sorular zaviyesinden bakıldığında Hoşislamlar örneği, din eğitimi alanında incelenmeye değer bir konu olarak durmaktadır. Zira dini hayat sosyal ve kültürel boyutuyla öğrenme ortamlarına, bireyi etkilemesi bakımından ve onun kültür karşısındaki duruşunu ilgilendirmesi boyutuyla öğrenme yaşantılarına göndermeler yapmaktadır.

---

[10] Reinhold Mokrosch, "Luther Mı Yoksa Papa Mı? Protestan Ya Da Katolik Din Eğitimi Mi Ya Da Doktrinler Arası İşbirliğine Dayanan Bir Din Eğitimi Mi? Alman Bakış Açısının Anahatları", *Din öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar* (2. Bs. Ankara: MEB. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2004), s.550-551. Benzer araştırmalar için R. Makrosch'un belirttiği diğer çalışmalar: Reinhold Mokrosch: *Jugend und Adoleszenz. Christliche Gewissenserziehung im Jugendalter,* Weinheim: Beltz Verlag/Dt. Studienverlag 1996, 468 sayfa. Ayrıca şu kaynaklardan yararlandım: Heiner Barz: *Postmoderne Religion. Jugend und Religion,* vol. 2, Opladen: Leske Budrich Verlag 1992, 267 sayfa; Gerhard Schmidtchen: *Ethik und Protest. Moralbilder und Wertkonflikte junger Menschen,* Opladen: Leske Budrich Verlag 1993, özel sayfalar. 155-190.313-354; Arthur Fischer u.a.: 13. *Shell-Jugendstudie* "Jugend 2000", Opladen: Leske Budrich Verlag 2000, özel sayfalar. 93-156.157-180.

[11] İlyas Canikli, Hz. *Muhammed Özelinde Peygamber Aleyhtarlığı* (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), s. 269-281.

Şiddet ve korku karşısında, dinin farklı yaşam deneyimlerinin de olduğunu görmek ve insanlara sunduğu huzur ve manevi desteğin dayandığı boyutları anlamak bu bildirinin temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda İslamofobi söylemi karşısında Türkiye Hoşislamlar örneği, o bölgede yaşayan ve misafir olarak bölgeyi ziyarete gelen kişilerin deneyimleri üzerinden incelenmiştir.

Hoşislamlar isminin kaynağı ve dayandığı tarihi bilgi başlı başına araştırma yapmayı gerektirmektedir. Çünkü yörenin tarihi geçmişi ve Hoşislamlar ismine kaynaklık eden kişiler bu bildirinin hem alan hem de kapsam olarak ötesine geçmektedir. Mevcut kaynaklara bakıldığında yeterli bilginin çok az olması konuyu tasavvuf tarihi ve genel tarih vb. alanlar açısından daha derinliğine çalışmayı gerektirmektedir. Ancak bu bildiride Hoşislamlar ismine kaynaklık eden olaylar hakkında, mevcut kaynaklardaki veriler çalışmanın sınırlılığı bakımından yeterli görülmüştür.

Hoşislamlar daha çok güncel boyutuyla inanç, tarih ve kültür turizmi çerçevesinde geleneksel kutlama etkinliği ile mevcut literatürde yer almaktadır.[12] Hoşislamlar'ın ve bağlı olduğu Çankırı Atkaracalar ilçesinin tarihi geçmişi ve dini hayatı ile ilgili ise kaynaklarda Hamza Sultan belirleyici bir isim olmaktadır.

Hoşislamlar Çankırı Atkaracalar ilçesinin 3 Km güneyinde, Dumanlı dağlarının eteklerinde ve E-80 Uluslararası Devlet Karayoluna oldukça yakın bir konumda bulunmaktadır. Türbesi Hoşislamlar'da olan Horasan erenlerinden Seyyid Yahya Efendi'nin müridi Hamza Sultan'ın Fatih Sultan Mehmet döneminde Hoşnanlar/Hoşlamlar diye adlandırılan Mevkii'e gelerek yerleşmesi sonucunda çevrede dağınık vaziyette yaşayan halkın hep beraber Cuma Namazı'nı kılmaları için Atkaracalar merkezde ve bugünkü Hamza Sultan Camii'nin bulunduğu yerde bir cami ve medrese yaptırdığı bilgisi yer almaktadır.[13] 16. Yüzyılda Çankırı üzerinde yapılan tarih çalışmasında da eski ismiyle Hoşyanlar/Hoşnanlar ismiyle kayıtlarda yer aldığı belirtilmektedir.[14]

Hamza Sultanın açtığı tekke ve kurduğu medrese ile yöre insanının, dışardan gelen ve bu medresede kalan öğrencilerin eğitiminde güçlü bir iz bıraktığı zikredilmektedir. Atkaracalar merkezdeki Hamza Sultan Camisinde mezarları bulunan ve Yediler diye bilinen kişilerin onun öğrencileri olduğu kaydedilmektedir.[15]

Hoşislamlar'ı zihinlerde ve günlük yaşamda hala canlı tutan ve adına pek çok etkinliğin yapıldığı özellik, Hoşislamlar mevkiinde Hamza Sultan (1420-1500)'ın müzikle akıl hastalarını tedavi ettiğine dair günümüze kadar gelen bilgilerdir. Hamza Sultanın da burada metfun olup, yakın tarihte yeniden inşa edilmiş bugünkü türbenin içerisinde yer alan mezarın üzerinde okunamayacak derecede tahrip olmuş kitabenin alt kısmında M. 1856-57'ye tekabül eden bir tarih bulunmaktadır. Bu

[12] Nazan Kuter, "Çankırı Kenti ve Çevresinin Turizm Açısından Değerlendirilmesi", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 11* (2007) : 74 – 75.

[13] Atkaracalar Belediye Başkanlığı Web Sayfası, Erişim tarihi 27.11.2016, http://www.atkaracalar.bel.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=31; T.C. Atkaracalar Kaymakamlığı Web Sayfası, Erişim Tarihi http://www.atkaracalar.gov.tr/default_B0.aspx?content=110.

[14] Ahmet Kankal, *XVI. Yüzyılda Çankırı* (Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, 2009), s. 59.

[15] Bengisu Kolcu, "Çankırı Türbeleri" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 32.

kaydın muhtemelen mezarın onarımına ilişkin olduğu, XVI. ve XVII. yüzyıl kaynaklarında türbeden hiç söz edilmediği zikredilmektedir.[16]

Hamza Sultanın kendi döneminde tıp, musiki ve dini ilimler alanında saygın bir âlim olduğu ve maalesef eserlerinin ilçede çıkan yangında yok olduğu bilgisi, günümüzde Hoşislamlar adıyla çok yönlü bir etki uyandıran uygulamalar da dikkate alındığında başlı başına araştırılmayı hak etmektedir.

Çok boyutlu olarak, yaşayan yönüyle Hoşislamlar, özellikle taşıdığı isimle, tedirgin edici yoğun gündem karşısında, İslam'ın algılanma biçimine dair yöre insanının zihninde farklı bir çağrışım yapmaktadır. Her yıl halkın destek vererek katıldığı ve resmi kurumlarca düzenlenen dini, kültürel ve sosyal içerikli şöleniyle dikkat çekmektedir. Adak ve şükür kurbanlarının kesilip paylaşıldığı, doğum, cenaze, evlilik, nişan, sünnet ve her türlü hayır işleriyle ilgili merasim günlerinde bir araya gelinerek toplu yemeklerin yendiği bu küçük beldede din, günlük hayatın içinde çok canlı ve etkili bir şekilde bireysel, sosyal, kültürel, tarihsel ve manevi boyutlarıyla yaşanmaktadır.[17]

Din eğitimi, dini hayat üzerinde yürütülen psikolojik, sosyal, kültürel vb. çalışmaların verilerini ve teorilerini disiplinlerarası bir bilim dalı olarak görmek, anlamak ve açıklamak durumundadır.[18] Bu çerçevede İslamofobi karşısında Hoşislamlar örneğini daha iyi anlamak için dini hayata dair bireysel, sosyal, tarihsel ve kültürel tartışmaların dayandığı zemin üzerinde informel öğrenmeler düzeyinde ve yaygın din eğitimi zaviyesinden kısaca durulacaktır.

Araştırmada cevabı aranan temel soru İslamofobi, şiddet ve terör gibi konuların çok yoğun bir şekilde tartışıldığı günümüzde, dini yaşantının Çankırı Atkaracalar Hoşislamlar mevkiinde deneyimlenme biçimi ve eğitsel değeri nedir? şeklinde kurgulanmıştır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden görüngübilim (fenomenoloji) yaklaşımı kullanılmıştır. Fenomenolojik bir çalışma, deneyimlerin değişkenlik göstermeyen özünü ortaya çıkarmaya çalışır.[19] Hoşislamlar bölgesinde yaşayan ve buraya misafir olarak gelen insanların yaşantılarından yola çıkılarak gerçekleştirilen bu araştırmada o insanların Hoşislamlar yöresinde İslamofobi karşısında dini algılama ve yaşama deneyimlerinin onlardaki anlamına ve bu deneyimlerin eğitsel değerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

---

[16] Ahmet A. Bayhan-Fikri Salman, "Çankırı/Atkaracalar'daki Mimari Eserler: Camiler, Ziyaretgâhlar (Türbeler)", *Sanat Tarihi Dergisi, XXII,(2013):* 58-59.

[17] En son düzenlenen 21. Atkaracalar Şenlik programı, T.C. Atkaracalar Belediye Başkanlığı Resmi Web Sayfası. Erişim Tarihi: 27.11.2016: http://www.atkaracalar.bel.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=312&Itemid=113

[18] Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (7. Bs. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012), s.59-66.

[19] John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni,* (Çev. ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2013), s. 77 – 83.

Çalışma Gurubu

Araştırmada görüşme yapılacak örneklem guruplarının belirlenmesi için amaçlı örnekleme türlerinden maksimum çeşitlilik kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilikte, hedef gruptaki kişilerin farklı özellikleri temsil etme yönü önem arz etmektedir. Çalışma grubumuzdaki yetişkin kadınlar, yetişkin erkekler, gençler, görevli kişiler, Hoşislamlar beldesine dışardan misafir olarak gelenler gibi örneklem çeşitliliği, dini hayatın Hoşislamlar'da farklı şekillerde deneyimlenme biçimini görme ve inceleme imkânı vermiştir. Çalışma için Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır.

Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Fenomenolojik çalışmaların temel veri toplama yöntemi derinlemesine yapılan görüşmelerdir. Çalışma grubumuzdaki yetişkin kadınlar, yetişkin erkekler, gençler, görevli kişiler, dışardan misafir olarak gelen kişilerle dini hayatın Hoşislamlar'da farklı düzeylerde deneyimlenme biçimlerini ve kendilerini nasıl anlamlandırdıklarını onların gözünden ortaya koymak için kendileriyle nitel görüşmeler yapılmıştır. Bu bağlamda, araştırmayı kabul eden örneklem çeşidine göre 18 kişiyle yüz yüze ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yürütülmüştür.

Bu amaçla, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Bu formun geliştirilmesinde, alanyazın taraması yapılarak bir soru havuzu oluşturulmuş, oluşturulan bu soru havuzundan araştırmanın amacına uygun olarak sorular seçilerek görüşme formu yapılandırılmıştır. Görüşme formu uzman görüşüne sunularak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Soruların anlaşılırlığını belirlemek amacıyla benzer bir çalışma gurubu ile pilot uygulamalara başvurulmuştur. Pilot uygulamalardan sonra görüşme formuna son biçimi verilmiştir.

Verilerin Toplanması

Maksimum çeşitlilik örneklem yöntemiyle ve gönüllülük esasına göre 18 kişi ile yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeleri Yrd. Doç Dr. Ahmet YEMENİCİ gerçekleştirmiştir. Görüşmelerden önce araştırmanın amacı ve süreç hakkında katılımcılar bilgilendirilmiştir. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler, kişilerin izniyle ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiştir. Görüşmeler yaklaşık 40 - 60 dakika sürmüştür.

Görüşme yapma teklifimizi kabul eden, kıymetli vakitlerini ayıran, bilgilerini ve deneyimlerini bizimle paylaşarak görüşme imkânı veren çalışma gurubuna teşekkürlerimi sunuyorum.

Verilerin Çözümlenmesi

Görüşme kayıtları araştırmacı tarafından deşifre edilmiştir. Deşifre edilen görüşmeler, araştırmacı tarafından görüngübilimsel (Fenomenolojik) kodlama çerçevesinde çözümlenmiştir. Çözümleme sürecinde ilk aşamada, görüşme metinleri üzerinde çalışılarak önkodlamalar (açık kodlama) yapılmıştır. İkinci aşamada, araştırma soruları kodlarla ilişkilendirilerek eksenler oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada, eksenler bağlamında açıklayıcı temalar belirlenmiştir. Dördüncü ve son aşamada ise Hoşislamlar'daki dini yaşamın anlamını açıklayan "öz"e ulaşılmaya çalışılmıştır. Çözümlenen veriler sonucunda oluşan temalar yorumlanarak araştırma bulgularına ulaşılmıştır. Bulgular, alanyazındaki ilgili

araştırmalar ışığında tartışılarak sonuçlara ulaşmaya ve öneriler geliştirmeye çalışılmıştır.

Araştırmacının Rolü

Araştırmacı tarafından çalışma süreci ve araştırma deseninin (görüngübilim) altyapısı hazırlanarak ve yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşmeler şeklinde yürütülmüştür.

Görüngübilim araştırmalarında bilgi kişilerarası üretildiğinden deneyimin sahibi olan kişiyle deneyimi yorumlayan araştırmacı arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu önemlidir. Bu ilişkide araştırmacının duygu ve düşüncelerinin farkında olarak önyargılarını paranteze alması beklenir.[20] Çalışmada yer alan araştırmacı kendinin de dini hayata ilişkin deneyimleri olduğu için konuya ilişkin önyargıları olabileceğinden, araştırmacı bu önyargıyı keşfetmesi amacıyla çeşitli tartışmalar yapmıştır. Bu tartışmalar ışığında araştırmacı mümkün olduğunca kendi önyargılarının farkında olarak alan çalışmasına katılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik için inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlık ve teyit edilebilirlik kavramları kabul görmektedir.[21] Araştırma süreci boyunca geçerlik ve güvenirliğin sağlanması için alanyazında belirtilen işlemler[22] çalışmanın özelliği gereği azami ölçüde sağlanmıştır.

Araştırmada inanılabilirliği sağlamak için araştırmacı görüşme yapılacak kişilerle mümkün olduğunca sık sık bir araya gelmiştir. Araştırmacı görüşme öncesinde katılımcıları araştırma süreci hakkında ayrıntılı biçimde bilgilendirerek ve dilediklerinde araştırmadan ayrılma imkânları olduğunu onlara açık biçimde belirterek yalnızca gönüllü katılımcıların araştırmaya katkı yapmasını sağlamıştır.

Araştırmada aktarılabilirliği sağlamak yani elde edilen sonuçların uygulanabilirliği için araştırma sürecine ilişkin ayrıntılı betimlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda; araştırmacının rolü, katılımcıların nasıl belirlendiği, veri toplama aracının geliştirilmesi, verilerin toplanması ve çözümlenmesi ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Elde edilen ham veri ve kodlar başka araştırmacıların incelemesine imkân verecek biçimde saklanacaktır. Onaylanabilirlik (teyit edilebilirlik) için çalışmanın her bir aşaması (veri toplama araçları, çözümleme ve raporlama) şeffaf bir biçimde yazılmıştır.

[20] Creswell, s.80.

[21] Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (7. bs, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008), s. 264 – 274.

[22] Sharan B. Merrıam, *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber,* (çev. ed. Selahattin Turan, Ankara: Nobel Yayınları, 2013), s. 221.

Bulgular[23]

Araştırma sonucunda Hoşislamlar'daki dini hayata ve eğitsel değerine ilişkin yaşanan deneyimlerin 4 temel boyuta dayandığı söylenebilir.

1. Aidiyet duygusu ve tarih bilinci

Yöre halkı, katılımcıların ifadelerinde sıkça başvurdukları üzere ilçenin kuruluş temellerinin 15. Yüzyılda atılmasında, eşkıya tehdidi karşısında ilçedeki Hamza Sultan Camisini inşa ederek bir araya gelip Cuma namazlarını kılmalarında, dağınık köyleri bir merkeze toplayarak bir birlik oluşturulmasında Hamza Sultana yönelik bir minnet, vefa ve bağlılık duygusu içindedirler. Bununla birlikte bir kuruluş fikri ve tarih bilinci taşıdıklarını göstermektedirler. Bu deneyim yöre insanında, içinde bulunduğu zamana ve mekâna dair güçlü bir aidiyet duygusu oluşturuyor. Adeta öğrenilmiş olan bu deneyim hemen hemen yöredeki pek çok insanda aynı müfredatı aynı sıralarda almış gibi bir kazanıma dönüşmüş durumda. İnsanlardaki bu deneyim bir çırpıda yok olacak, silinip gidecek ya da küresel kültür karşısında silik ve belirsiz bir kimlik algısı niteliğini taşımıyor. Diğer yandan dikkate değer olan durum, Hoşislamlar'da görülen aidiyet duygusunun ve tarih bilincinin ayrıştırıcı, ötekileştirici ve bölücü ögeleri çağrıştıran ideolojik ve politik belirtiler taşımamasıdır.

HYE7: Bunların çok hizmetleri oldu. Dağınık olan Türkmenleri bir medrese yaparak medrese etrafında Atkaracalar'ı kuran Hamza sultan ve habibi Karamanî'dir.

HYE3: Fatih sultan Mehmet tophanede medrese açmış, o medreseden Hamza Sultan hazretlerini irşada yollamış, Sicili Osmani, benim anlattığım her şey onda yazılı zaten, buraya gelmiş, bura 5-10 hane ufak bir yermiş, dedem derdi ki evler Hoşislamlardaydı, Hamza sultan hepsini ordan ordan bir araya toplamış. O tarihlerde o camiyi yapmış, yıkılan camiyi ve medrese de yapıyor yanına,..talebeler okumuş orda, Hoşislamlara vasiyet ediyor, vefat ediyor. Medrese devam ediyor, anam derdi, medrese yandığında ben 5-6 yaşındaydım. Hamza sultanın kitapları falan da hepsi yanmış. Sicili Osmani'den bulan Kazım amca bizi topladı gençleri anlattı, benim emsalleri, böyle böyle diye…

HGK2: Hoşislamlar Hamza sultan orda yatan zat, doğudan gelmiş buraya yerleşmiş bir ilim adamı, kendisi matematik tahsili yapmış, tıp tahsili yapmış ve dini tahsil de yapmış, İslam'ı yaymak için gelmiş buraya…Hamza sultan tabi tarihi değeri olan bir zat ki eskiden beri gelen halkın üzerinde bir etkisi var yani…

HYE7: Maalesef, eserleri varmış değer kıymet bilen insanlar olmadığı için, Safranbolu'da Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesinde varmış, kütüphaneyi yağmaladılar, çaldılar, kilit vurmuşlar…400 tane el yazması kitap çalındı ordan. Bir de Atkaracalar'da yangın çıktı, medresenin olduğu yerde, o yangında eserleri yandı.

HYE2: Atkaracalar'da yaşıyoruz. Buranın tarihi olsun coğrafi olsun güzelliklerini bir nebze de olsa benliğimize, kalbimize gönlümüze işlemeye çalışıyoruz…

HGK4: İşte orası Atkaracalar'ın kurulma vesilesi olduğu için o zat ona vesile olduğu için o gelenek sürdürülmüş. Orda yapılması hem o geleneği devam ettiriyor, hem insanlara manevi havasını yaşattırıyor, hem de unutturmuyor, tarihini unutturmuyor. Birlik beraberlik oluyor, dışardan insanlar geliyor, işte o sayede burda güzel hoş bir kaynaşma oluyor. Hem tarih yenileniyor, canlanıyor, hem beraberlik sağlanıyor, çok güzel bir ortam oluyor.

[23] Alıntıların kimlere ait olduğunu gösteren kodlamada sırasıyla maksimum örneklem çeşidine uygun olarak Yetişkin Kadınlar: HYK1, HYK2, HYK3…, Yetişkin Erkekler: HYE1, HYE2, HYE3…, Gençler: HG1, HG2, HG3…, Görevli Kişiler: HGK1, HGK2, HGK3…, Hoşislamlar Beldesine Dışardan Misafir olarak Gelenler: HM1, HM2, HM3… anlamına gelmektedir.

HYE5:..Burası çok canlıymış. Ben kazarken çok eski taşlar, temeller görüyorum. İstanbul Revan yolu üzerinde önemli bir konaklama merkezi…
HYK2: Hoşislamlar, 15. Yüzyıl sonrasında Horasan erenlerinden şeyh Hamza Sultan ismiyle bilinen İslam mutasavvıfının Çankırı'da bu bölgelere gelip bir medrese ve darüşşifa açmasıyla var olmuş. İlçe merkezinde (Atkaracalar) açtığı medresede öğrencileriyle birlikte dini ilim tedrisi yaparken Hoşislamlar'da da akıl hastalarının müzik ile tedavi edildiği bir merkez yaptırarak akıl hastalarını tedavi etmeye çalışmış…
HYE1: Hoşislamlar ve Atkaracalar Hamza Sultan Merkez camiinde yatan kişiler…Bunlar büyük bir gurup halinde gelmişler… Atkaracalar'ın islami köklerinin sağlam olmasının sebebi de bunlar bence, bu kişiler.

Yerel ve küresel kültür arasındaki ilişkinin yoğunluğu ve yönü özgüven ya da tehdit algılaması içinde bireysel, toplumsal, kültürel ve dini kimliklerin niteliği üzerinde belirleyici etki oluşturmaktadır. İçe kapanma riski ile eriyip gitme korkusu bir gerilim oluşturmaktadır. Alanda yapılan tartışmalara bakıldığında bu durum odak noktayı oluşturuyor.

Küreselleşmenin giderek merkezsizleşmeye ve toplumun yerleşik yaşam tarzlarının sarsılmasına sebep olduğu, geleneğin sonunun gelmesinden duyulan endişelerin sahip olunan kurumların yeniden düzenlenmesi ya da yenilerinin kurulması gerekliliğini ortaya çıkardığı, zira yalnız kurumlar değil, gündelik yaşamın da benzer sorunlar içinde olduğu belirtilmektedir.[24] Yani küreselleşme sürecinde ortaya çıkan kültürün melezleşmesi olgusu üzerinde durulmaktadır.[25] Çünkü kimlikten kaynaklanan anlam çerçeveleri kaybolmaya başlamakta, bu da, bireylerin iç ve dış dünyalarında meydana gelen olayları kendi kimlikleriyle anlama ve anlamlandırmalarına engel teşkil edebilmektedir.[26] Bu ise, kimliğin açıkça tehdit altında kaldığı anlamına gelmektedir. Hatta daha ileri giderek, bireyin kimlik sisteminin bütünüyle sarsıntı geçirdiği bile söylenebilir. Çünkü insanların aidiyet hissini sağlayan kültürel çevre giderek müphemleşmektedir. [27]

Yukarda kısaca tartışıldığı üzere kimliklerin karşı karşıya kaldığı durum kısaca şöyle ifade edilebilir. Tarihsel, kültürel, coğrafi ve dini derinliği olmayan bir aidiyet duygusu içinde, girişte de tartışıldığı üzere kimliğin en küçük tetikleyici bir zorluk karşısında her türlü şiddet, çatışma ve terör üretebilecek aygıt haline dönüşerek sapma göstermesi beklenen bir sonuç gibi durmaktadır.

Hoşislamlar deneyimine bakıldığında yukarda tartışılan sorun açısından yöredeki aidiyet duygusunun tarihsel, kültürel ve dini kimliği hala canlı tuttuğu ileri sürülebilir.

2. "Bana Gelen Hoş olsun"

"Bana gelen hoş olsun" ifadesinin şu anda Hoşislamlar mevkiinde mezarı bulunan Hamza Sultan'a ait bir dua olduğu ifade diliyor. Bu "hoş" sıfatı daha sonra yöre insanı tarafından Hoşlambar, Hoşnamlar ve Hoşislamlar gibi isimleştirmelerde

[24] Beyza Bilgin, "Küreselleşme, Din ve Eğitim", *Kültürel Çeşitlilik ve Din* (ed. Remziye Yılmaz, Ankara: Sinemis Yayınları, 2005), s.48-49.
[25] J. Friedman, "Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri", *Modernizm, İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm* (der. A. Topçuoğlu ve Yasin Aktay, Ankara: Vadi Yayınları,1996), s.101-105.
[26] Asım Yapıcı, Münir Yıldırım, "Küreselleşme Sürecinin Dinî Kimliklere Etkisi Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme". *Dini Araştırmalar* 6 (2015): s.131.
[27] Kemal Sayar. "Küreselleşmenin Psikolojik Boyutları*"*, erişim tarihi 10.10.2011, *http://felsefeekibi.com*.

belirleyici bir tema olarak kalıyor ve o mevkide yapılacak olan pek çok etkinliğin gerçekleşmesinde belirleyici bir nitelik taşıyor. Hamza sultanın kendi döneminde 15. Yüzyıl yöre insanlarına dini rehberlik yaptığı, "Bana gelen hoş olsun" duası ile yaşadığı dönemde müzik ve su ile akıl hastalarını tedavi etmeyi ve bölge insanlarına verdiği bilgi ve eğitimle manevi destek olmayı kastettiği yöre halkının ve katılımcıların belirttiği bir bilgi olmaktadır.

Hamza sultanın vefatından sonra hem yöre insanları hem de uzaklardan gelen insanlar türbede uyuyarak yine akıl hastalarının tedavi geleneğini sürdürmeye devam etmektedirler. Ancak müzikle tedavi boyutu geçmiş yıllarda o hoşlanıyor algısıyla türbede kaşıkla oyun oynayan kadınların uygulamalarına da şahit oluyor. Ancak bu tür müzikle yapılan tedavinin uyuyarak iyileşme uygulamasının yanı sıra kaşıkla oyun oynamak gibi bir davranış üreten algıya dönüşmesi ilginç bir sonuç.

Her kesimden vatandaşın kendinden bir şeyler katması olarak yorumlanabilir mi? Tartışılması gereken bir mevzu. Bu durum yani kaşıkla oyun oynama sabit kalmayıp doğal akış içinde yeniden dönüşerek yerini başka etkinliklere bırakarak daha sonra, yani yakın zamanlarda artık eskisi gibi gözükmediği ifade ediliyor. Artık her yıl düzenlenen şenlikler, dini programlar katılım, kaynaşma, özlem giderme vb göreviyle her an piknik yapmaya uygun ortamıyla herkese açık, ancak temel anlamına hep uygun "**Hoş"** bir mekân ve ortam olarak herkesin hoşlandığı bir işlev görmeye devam ediyor.

HGK1: Hoşislamlar'daki hizmetler de ordaki muhtereme yakışır vaziyette olması için onların hepsi hazırlanmış. Çünkü niye? Hamza sultan hazretlerinin bana gelen hoş olsun, hoşnut olsun diye duası var.

HG1: Hoşislamlar'da yabancı insanlarla daha çok karşılaşıyoruz. Orda bir türbe var. Orda kurban kesen insanlar, adaklarını kesen insanlar, piknik alanı olarak, bir isteği dileği olan yahut ta bir vakit geçirmek için, bir paylaşım olsun diye gidilebilecek bir yer Hoşislamlar. İlçemizde orda değişik şekillerde festivaller düzenleniyor.

HYE2: Bizlerin buralarda, buralara böyle bir akımın, böyle bir sevmenin en büyük özelliklerinden bir tanesi Hamza sultan hazretleri ruhsal yönden çöküntü yaşayan insanların ruhsal dengesizliğini minimum seviyeye indirip yaşantısını maksimum seviyelere çıkarmasından dolayı, bu yönde gelişmelerden dolayı bizim ona olan sevgimiz muhabbetimiz kat kat fazlalaşıyor… Çevremizden olsun, ilçelerimizden olsun Hoşislamlar türbesi ile ilgili çok engin hoşgörü yelpazesi içerisinde…

HYE5:..Ben at yetiştiricisiyim. Onun için geldim, atlarımı buraya getirdim… Medeniyeti terk ettim. Kendimi doğaya attım. Buranın sessizliği içerisinde… Buranın kendine göre bir atmosferi var tabi, burası manevi olarak da özel bir atmosfer, burada yaşamak beni mutlu ediyor, başka bir dağ başında yaşayamazdım. Burası bir cazibe merkezi…80 li yıllardan hatta 75 den beri dini musiki ile ve tedavi musikisi ile ilgili çalışmalarım var. Hem Osmanlı klasik müzik içerisindeki tedavi sistemleri ile hem de Orta Asya… Hoşislamlar'ın Hamza sultanın kurmuş olduğu şifa merkezi yüzyıllarca o şekilde hizmet etmiş. Burada müzikle tedavi çalışması yapılmış. Ruh hastalıkları akıl hastalıkları, depresyon vs. ile ilgili. O yönde de burada çok yoğun bir, şifacılar enerji diyoruz ona, müspet enerji yoğunluğu var burda, o önce yeri etkiliyor, ondan sonra insanları da etkiliyor … Şifadan bir şey gören ertesi hafta gelir kurban keser, esas kavurmanın, pilavın o eski Türk geleneğinin yürüdüğü sistem buradan bağlantılı devam ediyor. Şifa gören gelir, kurban keser, ikram eder, gider yani…bir taraftan akıl yolunu, çizgisini takip ediyoruz hayatımızda ama sayfanın arkasında bunu hissediyorum, bunu yaşıyorum, burası beni çekiyor…buraya kök saldım, gidemiyorum. 8 yaşında bu ağaç, bunun gölgesi bana yetiyor. Böyle bir tesir var burda, insanlar bunu hissediyorlar…

HYE5: Hocam ben manevi yerleri çok gezdim. İlahiyatçı da olduğum için, hayatta beni en çok etkileyen yer …Ondan sonra beni en çok etkileyen yer burasıdır…
HGK6: Manevi atmosfer var orda, iki rekat namaz kılıp rahatlarız…Hamza sultan türbesinin içine giriyorlar, 1-1.5 saat uyuyorlar, uyuduktan sonra kendi halinde ağlayarak veya konuşarak kalkıyor çıkıyor milletin içine diyalog haline geliyor. Gördüğüm canlı kişiler böyle…Canlı şahidim… Şifayı gördüğü an tekrar geliyor kurban kesiyor. Kurbanı da orda bulunan kişilere dağıtıyor, ziyafet ikram veriyor…
HGK4: Biz şenliklere katılıyoruz. Hatta bu yıl şenliğin programını Müftülük düzenledi. Çok güzel bir şey oldu. [çok neşeli ve vurgulu bir ifade ile]… Yıllık sünnet şölenleri oluyor.
HYK1: Ben çocukken ve genç kızken Hoşlambar'da benim en çok ilgimi çeken şey ellerinde tahta kaşıklarla türbenin dışında hatta içinde oynayan kadınlardı, o benim için çok ilginç bir şeydi. Daha sonra ilahiyata gidince daha da ilginçleşti bu, İslam'ın nesi, neyin nesi. Ama derlerdi ki dede oynamayı sever, dede oynayanları sever. Daha sonra ben öğrendim ama bu kaynak neresi bunu bilmiyorum Hamza sultan müzikle tedavi yapan bir ekol. Yüzlerce yıl bu medrese insanlara bu manada şifa vermiş.
HYE3: Derdi olan şifa bulmak için gidiyor, hiç hasta olmayan da gider, gider oraya bir Fatiha eder, ziyaret eder, geçer gider...
HGK2: Şimdi bir de ben bir haz duyuyorum, oraya gitmekle, boş kaldım mı, canım sıkıldı mı oraya giderim ben. İki rekat namaz kılarım, camisi var, bir okurum, bir dolaşırım, ferahlıyorum yani, bir rahatlık duyarım…Manevi bir havası var. ..Yaşanmış bir şey.
HM1**:** Ben yazın her geldiğimde, şimdi iznim üç gün yine buraya geldim… Sana ne kaldı dersen mutluluk, başka bir şey yok. Öyle diyebiliriz, iyi zaman geçirdik, güzel zaman geçirdik.
HM1**:** [İnsanlar gelmeli mi?]Gelmeli bence, ben burda huzur buluyorum, bu başka yerde bir ormana gittiğimiz zaman geçirdiğimiz vakti ki burda geçirdiğimiz vakit daha rahat bir ortam… Bir alışkanlık oluyor… Yoksa bir keramete şahit olmadık. Bir cazibesi var yani…
HGK5: Burda görevli olmak daha iyi, insanlara yardımcı oluyorsun, değişik insanlar tanıyorsun, insan burda huzurlu oluyor, hastaları görüyorum, gördükçe haline şükrediyorsun,…*şifa aramak hakkatten zor.*

Özellikle bir gelenek haline gelen şenlikler her seviyeden insana hitap etmektedir. Atkaracalar ilçesinde etkinliğin binlerce kişinin katılımıyla gerçekleşen ve yöresel yemek olan keşkeğin Hoşislamlar'da pişirilmesi ve dağıtılmasıyla yapılan bölümü başlı başına bir gün olarak burada gerçekleşmektedir. Bu bölüm özellikle ilgi çekmekte, katılmak için izin planlarını bu tarihlerde yapan insanlar çok yönlü deneyimler yaşadıklarını her fırsatta ifade etmektedirler.

HYE1: 1989'dan beri Hoşislamlar şöleni adı altında etkinlikler yapılıyordu. Cuma öğleden sonra camiden çıktıktan sonra kurban kesiliyordu, o kurban etleri işte Hoşislamlara getiriliyor, keşkek, pilav vb. şeyle yapılıyor gelen misafirlere ikram etmek için o tür faaliyetler Pazar gününe kadar devam ediyordu orda…Pazar günü de Hoşislamlar'da işte kaymakam, gelen misafirler, dernek başkanları, vali, milletvekilleri konuşmalar yapıyor, ondan sonra Kültür Bakanlığından gelen semazenler sema gösterileri yapıyordu, arkasından da öğle ezanı okunup namaz kılındıktan sonra da orda işte pilav, keşkek yapılıyor dedim ya onlar ikram ediliyordu. Ondan sonra da herkes memleketlerine dağılıyorlardı… Senelerdir birbirini göremeyen arkadaşlar burda karşılaşıyor görüşüyorlar, hatta gençler birbiriyle tanışıyor, kız erkek birbiriyle tanışıyor ve evlenmesine vesile oluyor bu tür etkinlikler…Güzel bir şey yani hoş bir şey. Konuşmalarda da genelde İslamiyet'in beraberlik, kardeşlik, hoşgörü dini olduğu üzerinde durulur ve o konular işlenir…

İnsanın üzerinde hoş bir etkisi oluyor yani, ben Atkaracalar'a geldiğim de uğrarım mutlaka.

Özellikle her yıl yapılan şenliklerde mutat olarak düzenlenen etkinliler için katkıda bulunmak ve oraya katılmak tamamen gönüllülük esasına göre yürümekte, Belediye, Müftülük, Kaymakamlık, İlçe Milli Eğitim, Halk Eğitim olmak üzere resmi kurumlarca desteklenmekte ve ticari bir ortam kesinlikle oluşmamaktadır. Bu durum Hoşislamlar'ın belli organizasyonlarca kontrol altına alınıp tekelleşmesini de engellediği gözlenen bir durum olmaktadır.

HYE1: Orda kesilen kurbanları hep zengin insanlarımız, mesela A bir öküz veriyor, B üç tane koyun veriyor, birde halkın arasında para toplanıyor, bir kısmı da onlarla karşılanıyor. Yani orda bir kişiye iki kişiye binecek bir etkinlik değil yani…

HYE1: Ziyarete geliyorlar, aile fertleri orda toplanıyorlar, yemek yiyorlar, kendi aralarında dertleşiyorlar, konuşuyorlar, sonunda da gidiyorlar yani. O tür şeyler de oluyor yani. Veya adak kurbanı oluyor orda kurbanı kesiyor, birkaç aile olunca, kendi kurbanından yiyemiyorsun ama Mustafa beyin kurbanından yiyorsun, oda seninkinden yiyor, o şekilde ihtiyaçlarını da karşılamış oluyorlar, ***kaynaşmada oluyor tabi, hoş bir şey oluyor.*** ..ve Atkaracalar'ın çevresinde İslami manada fobi anlamında fanatik şeyler yok yani, yaşantı yok, aşırı uçlar yok yani, etkiliyor. Topluluk olarak ta bu fanatikliği önlüyor yani.

Başta ismiyle insanların duygu ve düşünce dünyalarında taşıdığı anlam, onlarda oluşturduğu hissiyat bireysel olduğu kadar toplumsal zeminde de ortak bir hoşnutluk duygusu içinde yaşanmaktadır.

HYE1:Yani huzur veriyor insana her şeyden önce. Orda girdiğin insanlarla aynı ortama girince güven doygusu veriyor, çünkü aynı atmosferin içerisindesin, insanlar birbirinin hakkında gıybet düşünemiyor yani orda, o ortamda. Veya arkasından konuşulmuyor yani. Farklı görüşlerde de olsa birbirine hoşgörülü davranıyor, yumuşama oluyor, kaynaşma oluyor, saygı oluyor, sevgi oluyor. Ki Atkaracalar'da siyasi yönden hareketli bir yer belediye seçimlerinde bayağı parçalanma bölünme oluyor yani, kardeş kardeşe bile düşman oluyor. Ama orda olmuyor, orda unutuluyor. Senelerdir Atkaracalar'da cinayet duymadım yani. 53 ten beri ben cinayet falan duymadım Atkaracalar'da, zaten kaynaşmanın olduğu yerde kavga olmaz, sevginin, saygının olduğu yerde.

HYE7: 97 de, İsmini değiştirdiler, Hoşlambar, hiç ilgisi yok Buranın asıl ismi Hoşnamlar, iyi isim demek, iyi nam bırakan, şöhret bırakan insanların olduğu yer anlamında, veyahut ta Hoşislamlar, buradaki dini hayatı yeniden canlandırdığı için, hoş Müslümanlar anlamında, bu ikisi olabilir.. Çocukluğumuzda Hoşnamlar diyorduk, halk Hoşislamlar da diyor.

HYE7: İnsanlar buraya vefa borcu olduğu için geliyorlar… İmanlarını, heyecanlarını tazelemiş güçlendirmiş olurlar, insanlar buraya gelmeleri lazım. Gelmeye de teşvik etmek lazım, o şölenleri İslami ruhtan ayrılmamak şartıyla her sene yenilemek lazım,..

HYE7: Orada bulundum konuşma da yaptım, orada büyük bir zindelik, insan deşarj oluyor, inancı tazeleniyor, heyecanı artıyor…

HGK1: Atkaracalar'da asayiş olayları, kötü olay pek yoktur yani, yok denecek kadar azdır. Bizim buraya polisler gelir, ya burası sayfiye yeri derler, rahat edilecek yer yani, ama bu neden kaynaklanıyor? İşte o zatların, büyüklerimizin hep gözümüzün önünde…

HGK5: Gelenek haline gelmiş, hoş dede diyorlardı eskiler, bizim çocukluk zamanımızda kadınlar kaşıklarla tef çalar oynarlarmış burda, sırf bu dede oyun eğlenceyi seviyor diye. Hamza sultan hastalarını müzikle tedavi ederlermiş, tarihinde araştırdıkları zaman, şimdi bu müzikle tedavi ettiğini insanlar çevire çevire

eğlenceyi seviyora getirmiş… işte hoş dede var orda gidelim…20 senedir öyle bir şey yok şu anda.
HGK5: Akşam şöyle diyorum, bir an önce sabah olsa da gitsem o huzuru sonuna kadar yaşayabilsem diye…
HM2: Manevi bir huzur var burda, manevi bir atmosfer var, gelmekle de mutluluk duyuyoruz burda, piknik yeri başka bir yere gideceğimize buraya geliyoruz. Özel bir atmosfer oluyor, toplulukta kaynaşma oluyor…Görevli var burda, namazımızı kılıyoruz, abdestimizi alıyoruz. Müsait, lavabolar, tuvaletler, cami ortamı…

Hoşislamlar'da farklı hastalıkların geçmişte tedavi edilme biçimi ve bu geleneğin bir devamı olarak uyuyarak bazı hastaların iyileşmesi deneyimi, tıbbi, psikolojik ve tarihi yönleriyle bu çalışmanın dışında ilgili alanlar tarafından kendi yöntemleriyle incelenmesi gereken bir hususiyet taşımaktadır.

Bu çalışmada "bana gelen hoş olsun" duasının Hoşislamlar deneyimindeki anlamı üzerinde durulmuştur.

Yukarda bir kesit olarak verilen konuşmaların özünde Hoşislamlar deneyimi hasta olanların şifa, sağlıklı olanların da mutlu olmak için dua etmeyi arzuladıkları ve hatırladıkları bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu deneyimde yaşamak ve yaşamaya vesile olmak güçlü bir istek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşamak ve yaşatmak, ölmek ve öldürmek zaviyesinden bakıldığında şiddet, çatışma ve terör üretilen bir şey mi yoksa kaçınılmaz bir sonuç mudur? Hayat ve ölüm hangi anlamları taşıyor ve bu iki kavrama hangi anlamlar – değerler atfedilmektedir?

Terörize olan gurupların dışındaki dini hitabette, normal bir cami vaazında dahi yapılan konuşmalarda ya da milli ve tarihi temalara bağlılığın vurgulandığı söylemlerde ölmek mi yoksa yaşamak mı (ölmek ve yaşamak tercihleri nasıl) içselleştirilmektedir? Bu konuda farklı verilere ve çalışmalara ihtiyaç vardır.

Ölmek ve yaşamak Kur'an'da hangi biçimde ele alınmaktadır? İslam ilahiyat düşüncesinin temellerini anlamak bakımından kısaca bakmakta fayda görülmektedir. "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."[28]

Vahiyde daha güzel bir davranışı yapabilmek için ölüm ve hayat birlikte ve eşdeğer anlamda verilmektedir. Ölüm ve hayat daha iyi ve güzel olanın peşine düşmek ve yapmak için insana verilmiş bir imkân olarak ifade edilmektedir.

Bu aşamada şu sorular önem kazanmaktadır. İyi ve güzel olanı aramak ve yapmak konusundaki arzusunu ve iradesini kaybetmiş bir düşünce biçiminin ölümle ve hayatla ilgili tercihleri nasıl tezahür etmektedir? İyi ve güzel olanı yapmak nasıl kazanılır ya da kaybedilir? Dinin, kültürün, tarihin bireyin, toplumun ve eğitim anlayışının etkisi nasıl anlaşılacaktır? Hayata ve ölüme dair övgüler, kutsamalar ve tercihler ne ölçüde belirleyici olmaktadır. Kıymet atfedilmeyen bir hayat için iyi ve güzeli aramak ne anlam ifade etmektedir?

Fransa örneği üzerinden yürütülen bir tartışmada konuya ilişkin bazı tespitler dikkat çekicidir. Radikalleşme, şiddet, çatışma ve terör anlamındaki savaş çığırtkanlığı Fransa örneğinde nihilist bir isyan olarak tartışılmaktadır. İsyanın anahtarı, kültürel olarak yerleşik bir din aktarımının olmamasında aranmaktadır. Bunun Fransa dışına taşan, her hangi bir din, ideoloji tanımayan bir hareket olduğu ifade edilmektedir. Bu tartışmada İslam'a ait cihat gibi daha pek çok kavramın uğradığı anlam kaybı bir başka sorun olmaktadır. Özellikle kültürü reddeden selefi

[28] Kur'an Mülk Suresi 67/2.

akıma kıyasla Türkiye'den Fransa'ya giden insanların bu radikal sapmalara maruz kalmadığı belirtilmektedir. Bunun nedeni olarak, Türkiye'den gönderilen öğretmen ve din görevlileri kanalıyla din ve kültür aktarımının yapılabilmiş olması gösterilmektedir.[29]

Hoşislamlar deneyimine bakıldığında, hayatın hastalıkta, sağlıkta kısaca karşılaşılan her durumda dua etmeye değer "hoş" bir şey olarak, yüzyıllara dayanan bir gelenek içinde genç, yaşlı, kadın erkek herkes tarafından arandığına ve yaşatıldığına dair bir arzu ve istek görülmektedir.

3. Hoşislamlar'daki Tecrübenin İslam'la Anlamlandırılması

Türbe kültüründeki hurafe türü uygulamalara, görüşme yapılan kişiler tarafından da dinde inanç açısından riskli bir alan olarak büyük ölçüde dikkat çekilmektedir. Buna azami ölçüde bir hassasiyetin varlığı gözden kaçmamaktadır. Bu farkındalık ve çok az da olsa var olan hurafe türü uygulamalarda doğru davranışlara doğru gözlenen dönüşüm önemli bir deneyim. Çünkü Hoşislamlar'da olumsuz bir davranış karşısında baskı oluşturan, ya da başıboşluk oluşturan bir yapı görülmemektedir. Ortam, zihinde uydurulan büyüsel bir mekân sanılarak deneyimlenmiyor. Tarihi bir şahsiyet etrafında gelişen bir ortam dile getiriliyor. Ancak yine de İslam inancına aykırı ögeler doğal süreci içinde elimine ediliyor.

Zaman zaman İslam inancına aykırı davranış ve ögelerin elimine edilmesinde bazı etkenler dikkat çekmektedir. Hoşislamlar'daki caminin Diyanete bağlı olarak bir görevli kontrolünde hizmetlerin yürütülmesi, ortam ve türbeyle ilgili her türlü hizmetin öncelikle belediye ve kaymakamlığın desteğinde ve görevlendirilen bir kişi tarafından sağlanması, vatandaşların da her türlü yardımıyla sürekli halka açık olması adeta bu olumlu evrilmenin temelini oluşturmaktadır. Yöre insanı ve görüşme yapılan kişiler genelde Yüce Allah'ın izniyle, şifa Allah'tan vb. başlayan cümlelerle, Hoşislamlar'ın inanç dünyalarındaki konumunu belirtmektedirler.

> HYK1: Oraya insanlar öncelikle ve öncelikle şifa bulmaya geliyorlar… Eğer Allah'ın izniyle şifa bulurlarsa geri kurban kesmeye gelirlerdi…Türbe kültürü çok riskli bir kültür. Benim için orası enerji. Ama birçok insan sandukaya dönüyor, etrafında dolaşıyor, ellerini sürüyor, yüzünü sürüyor, kimden istediğini unutuyor. Allah'tan istediğini unutuyor…Bu tip imani itikadi manada riskler var.
>
> HGK4: Tarihten beri bir gelenek insanlar buraya ziyarete geliyorlar. İnsanlar buraya şifa bulmak için geliyorlar, ziyaret için geliyorlar. Tabi önce Allah'u Teâlâ'dan isteriz. Şifa isteyeceksek işte ne isteyeceksek önce Allah'u Teâlâ'dan isteriz. Bize her şeyi veren, bağışlayan Allah'u Teâlâdır. Bu zat ki işte vesile olsun, gibi… Orda namaz kıldırdığımız için soruyorlar, oturuyoruz, sohbet falan ediyoruz. Her taraftan gelen insanlar var…İslam'ı güzel yaşarsak türbeler olsun camiler olsun bunlar insanlara katkılar sağlar.
>
> HYE3: Çok uzaklardan… Gelirler hastası olanlar burda tedavi için, yatarlar, 1 saat 2 saat uyurlar, uykuda görenler olur, bazen durumuna göre rüya görürler. bi iznillah % 80'i şifa bulur. Biz inanırız…
>
> HGK5: Gelen hasta önce abdest alıp namaz kılabiliyorsa önce abdest aldırıyoruz, iki rekat şükür namazı kıldırıyoruz hastalara, işte izah ediyoruz, neler yapması gerektiğini söylüyoruz, zaten… zata doğru Allah'ım bana şifa versin diye niyet edip yatsın, …

[29] Olivier Roy, "Cihadcılık Bir Kuşağa Özgü Nihilist Bir İsyandır", erişim tarihi 27.11.2016, http://medyascope.tv/2015/12/06/olivier-roy-cihadcilik-bir-kusaga-ozgu-nihilist-bir-isyandir/

HGK5: Bağlı hastalar da geliyor, bir tane geldi, abdest alacak durumu yok, türbede uyudu, uyandı, ben deli miyim niye beni bağladınız, çözsene beni dedi, çözdüler normal bir insan gibi kalktı, abdestini aldı namazını kıldı, duasını yaptı, gitti. Bir hafta sonra geldi, şükür kurbanı kesti. Çoğu şifasını buluyor Allahtan,..

HGK2: İsim İslamiyet'in bence çok hoş tarafı. İtikat meselesi, İslamiyet'te bir itikat, inanç olması lazım, inanç olmadan İslamiyet olmaz bence, mesela bir Elham okurum, bu Elham'ın mesela anlamına inanmazsam yaşayamam.

HYE7: …Bizim yaşadığımız İslam inancı tam kendimize göre bulmuşuz, itikatta Maturidi, amelde Hanefi'yiz.

HG1: Şöyle bir adet vardır, kendi ilçemizde evlenen komşumuz akrabamız, benim kendi kardeşimde de bende de, abimde de gelin arabası konvoy halinde mutlaka orası ziyaret edilir. Dua okunur…Evlilik kutsal olduğu için ,iyi, bir başlangıç olsun, her şey yolunda gitsin diye bir durum oluyor, tabi ki Allah'a onun vesilesiyle cenabı Allah'a öyle bir temennimiz oluyor…

Türbe kültüründe insanların dini hayatı deneyimleme biçimlerinde İslam inanç esaslarına aykırı durumların oluşma ihtimali tartışılan bir konudur. Hoşislamlar'daki deneyime bakıldığında böyle bir sorunun kaygı duyulacak boyutlarda olmadığı, ya da eskiden varsa da artık olmadığı şeklindeki tanıklıklar ve deneyimler dikkat çekici bir durum.

HGK2: Hurafe olarak? Ben görmedim, burda vatandaş geliyor, zaten dua eden kişi ondan talep etmiyor, Allah'a yalvarıyor, O'ndan istiyor.

HM1: Eskiden bu tip şey vardı burda. Tespihten geçme, yanında uyuma, uyursanız hastalığınz gider falan, son zamanlarda onlara artık rastlamıyoruz yani…burda bayan vardı tespihten geçirirdi çocukluğumuzda, şu anda kimse inanmaz da geçmez de yani.

HYE7: Öğrenciliğimde kadınlar kaşıkla oynuyorlardı, türbeye karşı namaz kılıyorlardı…bunlara anlattım, burdaki kızmazmış, oyunu türküyü severmiş dediler. Buradaki hocanız tekke ilahileri söylüyorlardı, sizin gibi Ankara havaları değil dedim.

HYE1: Geçmişte oluyordu. Mesela Hoşislamlar adından dolayı işte tef çalıp oynayanlar oluyordu. Saz maz görmedim ama tef çalıp veya tencere mencere çalıp oyun oynayan oluyordu. Sonra ağaçlara çaput bağlayanlar oluyordu. Sağ olsun din görevlileri, müftülerimiz insanları aydınlattı böyle bir şeyden vazgeçirmeye çalıştılar. Şu anda yok…

HGK4:Hurafe yok hocam, önceden varmış, ben gelmeden önce anlatıyorlar, demir parmaklıklarda çaput falan bağlıyorlarmış, mum falan yakıyorlarmış, para falan atıyorlarmış, ama o kalkmış, insanlar şimdi iyi bilinçli.

HYE5: Türbe ziyaretini, kabir ziyaretini kabul etmeyen mesela selefiler gibi dindar insanlar olabilir, onların yolu pek buraya düşmez, onları haklı çıkaracak hurafe zemini burda yok…İslamiyet'e açıktan aykırı olabilecek bir yapı görmedim. Genelde çaput bağlarlar,. Onlar burda yok,

HGK5. Tespihi kaldırdık, … kadının birisi kadının birisini tespihten geçiriyormuş türbede, işi bitince para istemiş kadından, 50 lirayı almış,. Telefonla aradılar şikâyet ettiler… burda birbirleri üzerinden para kazanmaya çalışıyor dediler, kaldırdık, saklıyoruz… o tespih sonradan konulmuş.

HGK5: Bazıları iyi olunca minnet duyup para teklif ediyorlar, senin hastanı ben mi iyi ettim, Allah düzeltti, hastan iyi olduysa burda dedim bir kurban kesersin dağıtırsın burda… Paraymış pulmuş bizi buna karıştırma, biz burda görevliysek elimden gelen yardımı yapacağım, mecburum yani bunu yapmaya insanlara… Ben belediye personeliyim maaşımı belediyeden alıyorum…İnsanlar diyorlar ki, hastası olanlar, her şey Allah'tan diyor, benim derdim Allahtan geldi, derdimi Allah biliyor ama bunlar diyor vesilesi diyor…

Hoşislamlar'da hurafe türü davranışların sönmesinde pek çok etken üzerinde durulabilir. Bu mekânın sadece alışılmış bir türbe olmanın ötesinde, müzik ve su ile tedavi geleneği içinde zamanla rahatsız olan insanların uyuyarak somut bir deneyim yaşamalarına imkân sunarak evrilmesi önemli bir etken olmaktadır. Mekânın; "Bana gelen hoş olsun" anlayışı içinde yaşlı – çocuk her kesime ve her türlü etkinliğe açık olması sonucu insanların türbe ile kurdukları iletişimin çok yönlü olması dikkate değer gözükmektedir. Yöre insanının anlatımında da dikkat çektiği üzere Müftülüğün uyarıları ve yaklaşımı çok belirleyici gözükmektedir. Zira Müftülük Hamza sultan türbesine ve Hoşislamlara karşı yok sayan bir tutumla değil, bizzat etkinliklerde yer alarak yaklaşmıştır. Cami, Türbe ve piknik alanından çocuk oyun alanına herkesin katılma şansı bulduğu bu mekânda Müftülük hem Hamza sultanın tarihte yapmak istediği şeyi anlatarak hem de İslam inancına ilişkin konuları buyurgan ve yasaklayıcı bir dil yerine açıklayıcı ve yol gösterici bir yaklaşım içinde yürütebilmiştir. Bu durum yaygın din eğitimi uygulamalarında dikkate alınması gereken bir örnek niteliği taşımaktadır.

4. "Hoşislamlar insanların yaşadığı bir yer gibi"

Kendi döneminde hem müzik, matematik hem de dini ilimlerde yetkin olarak Hamza sultanın bir medrese kurması, ilçenin temellerinin bu eğitim kurumu etrafında atılması, bir eğitim kurumuna gönderme yapan bu durumun, kültür, tarih, inanç, örf ve adetlere özellikle genç bireylerin doğal bir ortamda hayatın olağan akışı içinde katılmaları ve bunun yetişkinlerin bazı değerleri gençlere yeniden öğretmek gibi uğraş içine girme durumunda kalmamaları öğrenmeye dair güçlü bir istek oluşturuyor. Ayrıca bu ortamı ziyaret etme ihtiyacı, sıklığı belirli isteklere dayanıyor. İnsanlar buraya niçin gidiyorlar? Hoşislamlar'da ne öğreniyorlar? Herkesin kendi isteği ile katılabilmesi, her hangi bir konuda baskı yaşanmaması, unutulamayan deneyimler, dile getirilen duygular, değerler yetişkinlerde ortama karşı bir güven oluşturuyor. Yöre insanları gençlerin en başta İslam'a yakışmayacak bir alışkanlık kazanmayacaklarını bazı istisnai deneyimler olsa da özellikle dile getiriyorlar.

HYE6: Manevi güzelliği var, bizim için Atkaracalar'ın olmazsa olmazıdır orası, Bizim haz aldığımız yer orası, yeni doğan neslimiz ordan büyüyor, oranın maneviyatınen büyüyor, başka şu harmanlarda falan o zevki alamazsın ki, oturup türbenin karşısında bir Fatiha okumak bile bizim gönlümüzü rahatlatıyor. Şurda canımız sıkılsa bineriz arabaya gideriz. Bir bardak su içeriz geliriz. O bizim maneviyatımız onu değiştirmek kimsenin gücü yetmez, silemezler, mümkün değil. Şimdi gurbetteki hemşerimiz diyor ki Hoşlambar'a bir dua etsem yahut ta orda başından bir olay geçmiştir, bi kurban kezsem komşularımla, dostlarımla kurbanı değerlendirsem diye düşünüyor. Bu maneviyattan kopmak kurtulmak basit bir şey değil. Hiçbir şeyle değişmeyen maneviyat var orda.

HGK5: Şölenimiz var, Ramazan aylarında iftar daveti veriyorlar, çok büyük yemek organizasyonları oluyor burda, kamelyamız var, binada yemek yapıyorsun, 300 kişi çağırıyorsun yemek veriyorsun, kurban kesimlerimiz var,..yemek yapıp dağıtıyorsun. Sünnet düğünleri oluyordu, semazen gösterisi oluyor burda. Ney eşliğinde, yazın burda oturacak yer bulamıyorsun yani.

HM1: Yakında her yerde çam ağacı var veya orman var, piknik alanı var, buradan daha rahat hissetmiyorsun kendini, buraya geldiğin zaman manevi açıdan burda rahat hissediyorsun. Namaz kılıyorsun vakit geldiği zaman, bir çekiciliği var.

HG1: Kur'anlar, kitaplar bırakılır, tespihler bırakılır oraya…

HG1: Toplum olarak namaz kılmaya çok eğilimli değiliz, oraya gidince muhakkak vakit namazı, yahutta türbe namazı insanların kafasında bir şeyler çağrıştırıyor yani. İhtiyaç hissediyor, kılmayan bir kişi oradaki vakit namazına denk geldiyse mutlaka kaçırmıyor, o ortamdan yararlanmak istiyor, namaz olayında benim dikkatimi çekmişti. Paylaşma olayı mesela, en azından oradaki kurbanların paylaşılması, bu olmasa bile herkesin toplanıp birlik beraberlik anlamında beraber olmayı öğreniyoruz. Aksaray'da bir türbe ziyaret ettik. Arada fark var. Mekân olarak kıyaslama yapıyorum, şey değil, orda sadece bir türbe var, oraya gidilecek ziyaret yapılacak ve çıkılacak, gidilecek. Ama Hoşislamlar öyle değil… *Hoşislamlar insanların yaşadığı bir yer gibi*.. diğer türbelerin sağında solunda bir şey yok. Hoşislamlar'da insanlar daha rahat gibi.
HM2: Türbeyi görüyor, dua ediyor, orda ibadetini yapıyor işte camide, namazını kılıyor, çocukta bir örnek alıyor büyüklerden, o da büyüdüğü zaman yine çocuklarını türbeye getirip şey yapacak…
HGK2: Hoşislamlar Hamza sultan orda yatan zat, doğudan gelmiş buraya yerleşmiş bir ilim adamı, kendisi matematik tahsili yapmış, tıp tahsili yapmış ve dini tahsil de yapmış, İslam'ı yaymak için gelmiş buraya…Gelenler kalabalık geliyorlar, çoluk çocuk, ibadet yapanlar tabi namazını kılıyor duasını yapıyor, ama öbür çoluk çocukta orda eğleniyor, onlar için yerler yapıldı. Gençler üzerinde kesinlikle bir etkisi var. Burası Hoşislamlar ilçenin sembolü.
HM1: Zaman zaman biz demesek te onlar [çocuklar] da diyorlar hadi, Hoşlambar'a gidelim, hadi oraya gidelim, orda bir piknik yapalım falan. Biz demesek te onlar diyor, onlarda bizi teşvik ediyor.
HYE3: Şimdi ki gençlerde yapmıyor, inanmıyorlar, adam camiye gelmiyor, ezan okunurken kâğıt oynuyorlar. Bura ehl-i sünnet te! İşlerine gelmiyor…yoksa anası babası koyu Müslüman, babası hoca olan adam kendisi namaz kılmıyor, bir gevşeklik var burda, yoksa kökü Müslüman buranın.
HYK2: ..Her sene köye gidişimizde Hamza sultan türbesini bir defa ziyaret etmeye çalışırdık., Köy işleri çok yoğun olduğu için bir kez fırsat bulup da gidebilirsek kendimizi şanslı sayardık. Gidemezsek burukluğunu yaşardık.
HGK1: Bu sene 22. Sini yaptık. Ben 7 yıllık belediye başkanıyım. 7 yılda da hala yapıyoruz. Devam da edeceğiz. Ben belediye başkanı olmasam da devam eder. Artık bu yöresel oldu. Zaten Hoşislamlar şenliğimizi yapması, insanlar şimdi mart ayında nisan ayında bizi ararlar. Ya işte şenlik ne zaman, şenlik ne zaman? Bunu niye söylerler? Yani adamlar senelik izinlerini bile bizim bu şenliğe göre ayarlarlar. Hem gelip burdaki şenliklere katılmak, hem bi keşkek yemek, hem buradaki ortamı yaşamak, işte baba ocağını ziyaret etmek, sıla-i rahim olayını gerçekleştirmek. ..Mesela bu sene hep dini üzere yaptık etkinliğimizi, şölenimizi. Bunu niye böyle yaptık? Şehitlerimiz çoktu, ülkenin durumu, dedik ki bu sene müzikli yapmayalım, dini olarak yapalım dedik. …
HYE1: Benim dikkatimi çeken şey, orda, piknik yerleri de var, oraya insanlar pikniğe gidiyor, orda hem duasını yapıyor, namazını kılıyor, namaz kılmayan adam mesela oraya pikniğe gittiğinde namaz kılıyor. Hasta olan birisi girip içerde uyuyor. Türbede uyuyor genelde hastalar. Sabahleyin de sağlam olarak gittiği söyleniyor. Çocuklar için şey de var, park alanı var çocukların sıkılması mümkün değil… İbadetini de yapıyor, hepsini yapıyor. Normal günlük hayat havasında oluyor yani. Kimse kimseyi rahatsız da etmiyor. Kimseden rahatsızlıkta duymuyor yani… Türkiye'de böyle başka bir örnek 62 yaşımdayım ben duymadım yani. Hoşlamlar dediğimiz bu tef çalma mevzusu var ya eskiden. Şimdide piknik var. 80 den sonra öğle diyeyim.
HYE6: Yağmur dualarımız da orda oluyor bizim, her yıl biz orda yağmur duası yaparız, adak kurbanı keseriz, yağmur duasından ıslanmadan geri dönülmez…

Çocukluğunda Hoşislamlar'da her yaz uzunca zaman geçiren HYK2 bu mevkide yıllar sonra piknik amacıyla ailesi ve çocuklarıyla geldiklerinde geçirdiği bir deneyimin kendisinde uyandırdığı huzur ve desteğin insanı beslediğini belirtiyor.

HYK2: Bir sene, daha uzun kalmıştık. Güneş batmıştı. Etraf iyice kararmıştı. Ay ışığı vardı. Neredeyse herkes gitmişti. Sadece biz kalmıştık. Çay içtik. Sohbet ettik. Çocuklarımızla top oynadık. Top biraz uzağa kaçmıştı. Onu almaya giderken karanlık, yıldızlar, ay ışığı, hafif esen bir rüzgâr müthiş bir dinginlik ve huzur hissetmiştim. Hamza sultanın akıl hastalarını müzik ile tedavi etmek için neden burayı seçmiş olduğunu huzuru ve dinginliği yoğun bir şekilde yaşarken daha iyi hissetmiştim.

Yörede başka pek çok piknik alanı olmasına rağmen hem çocuklar hem de yetişkinler genelde Hoşislamlar'ı piknik alanı için tercih etmektedirler. Bu durum bazı yetişkinlerin düşüncelerine göre Hoşislamlar'daki Hamza sultan türbesine yakışmamaktadır. Ancak bazılarının kanaati, tam aksine bunun Hamza Sultanın o yöreye kazandırdığı anlayışa tam da uygun olduğu yönündedir.

HYK2: Dini özelliği yoğun hissedilen bir şahsiyetin türbesinin merkezde bulunduğu bir ortamda bireyler bir yandan dini içerikli bir şeyleri kendilerince yaşayabiliyorken, diğerleri piknik yapabiliyorlar, çocuklar oyunlar oynayabiliyorlar. Hepsi eş zamanlı yapılabiliyor. Hayatın akışında yapılan bazı davranışlar burada dini içerikli davranışlarla beraber kasmadan kısıtlanmadan engellenmeden yapılabiliyor. İslam dininin hoşgörü anlayışı buradaki etkinliklerde yaşanabiliyor. Çocukların bu örnekleri bizzat katılarak, yaşayarak ya da gözlemleyerek tecrübe etmeleri de onların eğlence ve oyun arasında, ikram edilen yiyecekleri yiyorken, büyük aileleri ile birlikte bir şeyler yaşıyorken dinle iletişime geçmelerine yani hayatın akışı içerisinde dinle iletişime geçmelerine imkân tanıyor diye düşünüyorum.

HYK1: Şu an buranın bir piknik alanı haline gelmiş olmasından çok rahatsızım. Atkaracalar'lı dededen korkardı, dedeyi rahatsız etmek istemezdi, incitmek istemezdi. Dede derlerdi, dedeye karşı büyük bir saygı duyarlardı. Şimdi etrafında top oynanan, işte mangal yakılan, hatta gecenin bi vakti gelip orda alkol alan falan böyle bir güruhun olmasına neden olan piknik alanı halini aldı…Oranın piknik alanı olması olumsuz bir şey değil. Bu güzel bir şey, çocuklar için faydası var, ama dedenin vatandaşın gözündeki ve yüreğindeki itibarı noktasında, o manada sıkıntılı bir şey.

HGK7: Böyle zatın etrafında piknik alanı olmamış diyenler de var yani, adam orda piknik yapıyor, gariban bakıyor, onlar iyi değil.

HYE5: Günlük hayatın içerisinde adak kesmeye geliyorlar, çünkü çevre buranın kutsal bir yer olduğunu, manevi merkez olduğunu düşünüyor. Geliyorlar burda adak kesiyorlar, yiyip içip ikram edip dua yapıp gidiyorlar. Eskiden 10 yıl önce ben 10 yıl oldu geleli çok daha yoğundu, her gün kazan kaynardı burda, sonra ne oldu bilmiyorum, kriz mi oldu, bu biraz değişti. piknikçiler türbeyle manevi havayla hiç ilgisi olmayan insanlar gelmeye başladılar…[piknik alanı başta çocuklar için çoklu katlımı ve ortamı zenginleştirmiyor mu?]. Yani o olabilir de, burada kurban kesilmesi, ikram edilmesi, kazan kaynaması önemlidir. Atkaracalar'da şöyle bir laf vardır, kaşığın cebindeyse Hoşlambar'da hiçbir zaman aç kalmazsın… Sistem öyleydi o yapı biraz değişti, o manada söyledim. Piknikçilerle ilgili tedbir geliştirilebilir, düzenleme yapılabilir.

HG1: Ben yılda bir kez iki kez gittiğimiz zaman, muhakkak belli bir zamanı oraya ayırmaya çalışıyorum. Yiyecek içecek yanımıza alıyoruz. Belediye oraya sağolsun çeşitli yerler yapmışlar, kurbanlık adayan insanlar oluyor, pilavlar pişiyor, bayağı zaman geçiriliyor, cami de var, namaz da kılınıyor elbette, orda kendi piknik ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, caminin olması, türbenin olması, vakit olarak ta

günlük hayatın içerisinde, öyle bir yer olmasa sadece günlük telaşımızla piknik yapacağız. Ama cami olması daha çok kolaylaştırıyor. Bence piknik alanı, hepsi bir arada olması daha iyi… Benim çocuklar, gittiklerinde sıkılacak bir ortam olmuyor. Bir park yapılmış, yiyecek içecek sıkıntısı olmuyor, kurbanlar kesiliyor, yakınlarda at çiftliği var, yaylalara çıkılıyor, herkesin orda zevk alacağı bir şey oluyor yani…

HYE4: Başka zamanda gideriz, pikniğe de gideriz. Millet gurur duyuyor. Adam orda yemek yapıyor, misafirleri var 30 kişi, 40 kişilik yemek yapar. 3-5 kişi mutlaka gelir, buyurun diyebilir. Oraya giderek bir abdest alıyoruz, bir Fatiha okuyoruz…Burası devamlı durdukça be ne yapıyorum, çocuğumu torunumu alıyorum gidiyorum mesela oraya, o ne yapıyor, oda gelenleri, bu bayrak yarışı, orda onları ağırlıyor. Mesela gençler bayramda yiyecek alıyorlar oraya gidelim, pişirip yiyelim, hem de gelen misafirlerini oraya götürüyor, arkadaşı geliyor yanına oraya gidiyorlar. Mesela adını aşılıyorlar, mesela bize diyorlar, ilçemizin sembolü, Atkaracalar deyince Hoşislamlar namı yani.

İnsanlar Hoşislamlara geldiklerinde öğrenme yaşantılarına dair geçirdikleri deneyimler, karşılaştıkları malumatı-verileri anlamlandırmadaki referans noktaları üzerinde bir etki bırakıyor. Diğer yandan bir model olarak öğrenme arzusunu tetikliyor.

HYK2: Hamza sultan örnekliğinde geçmişi düşünüyorum. Onun hem dini ilimler ve hem de müspet ilimler ile uğraşmış olması, bir yandan dini ilimler öğretirken diğer yandan da müzik ile akıl hastalarının tedavisine dair çabaları takdire şayan ve bizler için de güzel bir vizyon…

HYK1: Çok çok etkileniyorum, yani o kapıdan içeriye girdiğimde ayakta duruyorum, şöyle sırtımı duvara dayayıp duruyorum böyle cidden vücudumun içinden enerjinin geçtiğini, aşağıya doğru geçtiğini ve yukarı doğru geçtiğini çok net bedenimde bunu hissediyorum. Ama bunu dün de ifade ettim yani ben uzun yıllardır müzikle tedavi üzerine çalışan bir gurupla beraberim yani ordan öğrendiklerim belki o yüzden beklenti var…

HGK1: Atkaracalar'da insan mesela bir şey yaptığı zaman, olumsuz bir şey yaparsa, inan o zat insanın aklına geliyor, yani inan aklına geliyor. İcabında belki, belki diyorum o işten vazgeçiyor, yapacak olduğu kötü şeyden vazgeçiyor veyahut şiddet olursa o işten vazgeçiyor, şiddet uygulayacaksa vazgeçiyor, yapacağı şeyi yapmıyor belki de…yani Atkaracalar'da asayiş olayları, kötü olay pek yoktur yani, yok denecek kadar azdır. Bizim buraya polisler gelir, ya burası sayfiye yeri derler, rahat edilecek yer yani, ama bu neden kaynaklanıyor? İşte o zatların, büyüklerimizin hep gözümüzün önünde yani.

HM1: Bakış açısı, çocuklara iyi bakıyorlar yani, Burda çocuklara bir eğitim verilmiyor, ama iyi bakılıyor… Ailesine bakıyor…biz az yarı etki ediyorsak yarı da buranın etkisi var. Hadin Hüyük dağına mı gidelim, buraya mı gidelim dediğimiz zaman Hoşlambar'a gidelim diyorlar yani.

HYE7: Bu geleneksel kültür içerisinde Allah razı olsun bu Çankırı insanı gittikleri şehirlerde de yine dinine bağlıdır, maneviyatına bağlıdır, bayrağına bağlıdır, vatanına bağlıdır…demek istediğim bu memlekette neden o insanlar [terörist] olmuyor…?

HGK5: Karadeniz tarafına geçen bütün insanlar burayı öğrenmiş, ..ne güzel diyor türbesi var camisi var, diyor, abdestimi aldım, namazımı kıldım diyor, çoluk çocuk ne güzel başıboş diyor oynuyor diyor, parkımız var araba almıyoruz içeriye. Çoluk çocuk burda oynuyor…Çocuklar yazın görsen, aşağı koşanlar, parka koşanlar, atlar var, gider atlara bakarlar, yine mi akşam oldu diyor çocuklar, gitmeyelim diyor bu akşam burda kalalım diyor çocuk, ferah huzurlu ağabey, parkta oynuyor, dışarlara çıkıyor koşuyor oynuyor, hayvanları görüyor. Babasıyla beraber daha yeni yürüyor çocuk camide namaz kılıyor, yatıyor kalkıyor yani, evinde olsa adam camiye gitse

çocuğu götürmez. Burda arkasına takılıp geliyor, Çok yerden geliyor insanlar. Ben çok yer gezdim, böyle bir yer görmedim diyorlar.

İslamafobi ve terör karşısında İslam dinini Hoşislamlar tecrübesi içinde ama pek çok yönüyle küçük bir bölgede yaşayan insanların deneyimlerinde, şiddet ve terörü besleyen ortamlara ve durumlara ilişkin irdeleyici bir bakış açısı kazandıkları görülmektedir.

HM2: İslam zaten hoş, hoş demek iyilik güzellik, İslam'da güzellik iyilik, her ikisi de yan yana gelince İslam çok güzel Hoşislam,..

HGK2: İslam dininin insanlara kötülük yapacak, öldürmeye kadar gidecek bir şeye inanmıyorum. Hâlihazırda Arap ülkelerinde daiş maiş çıktı. Öldürüyorlar, kırıyorlar, ben buna inanmıyorum. Bizim dinimizde böyle bir şey olacağına inanmıyorum. Çünkü tüm insanlar kardeştir. Öbürü Müslüman, öbürü Hristiyan Musevi falan ama hepsi insandır Allah'ın yarattığı kişilerdir, inançları ayrıdır. Herkesin inancına biz saygı duymak mecburiyetindeyiz yani. Adam bu inancı yaşamıyor diye onu öldürmek İslam dininde yok.

HG1…Hoşislamlar adı altında oradaki paylaşımlar hiçbir zaman insanlara eksik bir şey vermemiş, kardeşlik olarak insanların akrabalarıyla birleştirici, İslam dini her zaman olduğu gibi birleştirici, kaynaştırıcı, adından anlaşıldığı gibi hoşça vakit geçirilen bir yer. Hiçbir zaman kötülüğün, kötü ortamın olduğu bir yer değil. Kendi dinimiz gibi insanların kaynaşarak, hissederek hoşça vakit geçirdiği bir yer.

HG1: Ben bu zamana kadar etrafımda, arkadaşlarımdan 15 yıla yakın Ankara'dayım, bu yıllarda memleketim adına hiçbir olumsuz olay duymadım, çıksa çıksa Çankırı'dan şehit haberleri geliyor. Onun haricinde insanların bir dini terör adına bir eylemde bulunduğunu desteklemiyordur çoğu.

HG1: Arkadaş çevresi önemli, ordaki büyüklerimiz gençlerimiz daha çok bir arada bulunan, haşir neşir olan, şehir dışında olup en azından yılın belli bir zamanlarında toplanılan, birbiriyle vakit geçiren insanlar. Haliyle kendine yakın olup ta böyle bir lider olan birileri oluyor, arkadaş çevresini toplayıp, hadi şunu yapalım, bunu yapalım diyen oluyor, kendi kendime bakıyorum, kardeşimden biliyorum, hiçbir kötü anlamda paylaşımları olmuyor.

HYK2: Kimsenin herhangi bir dini telkini olmadan insanların hem dini hem de gündelik yaşam etkinliklerini istedikleri gibi yapabildiklerini gözlemlemeleri onlarda dini hoşgörünün gelişmesini sağlayacağını düşünüyorum. Kendileri nasıl özgürce birşeyler yapabiliyorlarsa başkalarına da aynı hakkı tanıyacaklarını düşünüyorum.

HGK1: …Türkiye dualar üzerine kurulmuştur. İşte bu insanların şimdi önemi, kıymeti, şimdi daha iyi anlıyorum… Diğer radikal dini guruplar ayrımcılık yapıyorlar, o katı kuralları kendilerine göre yorumluyorlar. Bizim ilçemizdeki Hoşislamlar birleştirici ayrıştırıcı değil. Onlar ayrıştırıcı ve bölücü zihniyeti taşıyorlar. Ama bizim ilçemizdeki Hoşislamlar, birleştirici… O maneviyata güvendiğinden, biz de kendimize göre yaşayalım, katı bir kurala göre değil, ya da birilerinin, yönlendirmesine göre değil…

HYE5: Müslümanların hoş insanlar olarak burada hoş bir İslam yaşadıklarına yüzyıllarca düşünmek lazım…buranın benim düşüncem o hoş, hoşluk veren bir merkez olarak burası İslamofobianın hepimizin yanlış olduğunu bildiğimiz sert, kıyıcı, insafsız, müsamahasız, selefi şeriatının işte Talibanı, Işıdı…ama ben görüyorum ki hocam Hoşislamlar'daki bu hoşluk, bu müsamaha, müzikle tedavi boyutunu konuştuk…öyle bir Müslümanlıkta var, bunun da aslı, bir geçmişi var, hoca Ahmet Yesevî'den gelen, onunda geriye doğru İslam büyüklerine uzanan bir kanalı var, bir bilgi yolu var…Müslümanlık dünyada bir şey olacaksa gene o yolla olacağını düşünüyorum, o şu, ben böyle biriyim, beni beğeniyorsanız siz de böyle olabilirsiniz, söylemekle değil hal yolu..

HYE6: … İslamiyet dünyada gerçekten Türkiye'de yaşıyor benim açımdan. Dini sağlam tutmak için, İslamiyet'i sağlam tutmak için bir yapı burası.
HGK5: Valla Hoşislamlar derim ben, Allah'ın verdiği canı alacağıma gelirim Hoşislamlar gibi yerde abdest alırım, namazımı kılarım, Allah'a dua ederim, Allah diyorsun da adamı niye kesiyorsun mübarek adam.

Hoşislamlar, o yörede katılımcıların da sıkça belirtikleri üzere kendi dindarlıklarını geliştirebilme ortamı ve özgürlüğü bakımından zengin bir çevre sunmaktadır. Yöre insanı çocukluktan gençliğe kadar bu ortamın kendilerini geliştirici, öğretici ve devraldıkları bilgiyi diğer kuşaklara hiç zorlanmadan transfer edebildikleri bir zemin sunduğunu ifade etmektedirler. Bunun sonucunda, yanlış olanların elimine edildiği, şiddet, ayrıştırıcı ögelere karşı bariyer oluşturan bir dini hayat deneyimlenmektedir. Bu öğrenme ortamının çıktısı dışardan baskıyla oluşan bir dindarlık yerine içten gelen deneyime dayalı bir dindarlık[30] şekli olmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

1. Atkaracalar/Hoşislamlar'ın geçmişte İstanbul Revan yolu üzerinde bulunması nedeniyle kendi döneminde önemli merkezlerden biri olduğu belirtilmektedir. Ayrıca kendi döneminde müzikle tedavi yönteminin uygulanma biçimi ve dayandığı esaslara dair Hoşislamlar'da Hamza Sultanın çalışmaları, özellikle kayıp ya da yandığı belirtilen eserleri dikkate alındığında genel tarih, tasavvuf tarihi ve Türk İslam edebiyatı alanlarında araştırılması gerekmektedir. Bu anlamda ortaya çıkacak olan veriler günümüzde yaşayan Hoşislamlar deneyimini daha iyi anlamaya katkı sağlayacaktır. Zira günümüzde sıkça şahitlikler düzeyinde ifade edilen, Hoşislamlar'da bazı ruhsal hastalıkların uyuyarak şifa ile sonuçlanması deneyimi tıbbi ve psikolojik olarak ta izah edilmeye muhtaç olarak durmaktadır.

2. Hoşislamlar, kurucusu Hamza Sultanın şahsında o yörede ve civar beldelerde insanların gönül dünyalarında güçlü bir aidiyet duygusu ve zihinlerinde tarih bilinci oluşturmaktadır. Dışlayıcı ve ötekileştirici olmayan bu durum küresel kültür ve belirsizlikler karşısında yöre insanında bir özgüven oluşturmaktadır. Kimliğin kazandığı bu güven onun içe kapanmasını değil diğer kültürlerle yapıcı deneyimler kurmaya zemin oluşturmaktadır. Kültürel miras bu deneyimde, sahip çıkmaya değer bir geçmiş ve gelecek algısı olarak umut verici bir işlev görmektedir.

3. Hoşislamlar'da İslami köklerin sağlam olmasında ve hoşgörülü bir zeminde gelişmesinde Hamza Sultanın Ahmet Yesevi'ye uzanan horasan erenleri tecrübesinin belirleyici olduğu yörede görüşme yapılan kişiler tarafından vurgulanmaktadır. Bu tecrübenin Anadolu'nun pek çok yerinde ortak temalarla aynen var olduğuna özellikle dikkat çekilmektedir. İslam'ın farklı coğrafyalardaki anlaşılma ve yaşanma biçiminden farklı olarak kendine özgü bir şekilde büyük ölçüde Hanefi Maturidi çizgide gelişen bu anlayışın Hoşislamlar deneyiminde de ön planda olduğu belirtilmiştir. Bu deneyimde yöredeki her türlü kültürel öge İslam'ın temel akidesine ters düşmedikçe dinle çatıştırılmadan günlük hayatın içinde yaşanmaktadır. Ancak bu deneyim kendi haline bırakıldığında farklı formlara dönüşerek sapma gösterirken, en küçük bir bilgi ve kaynak desteğinde asli şekline uygun görünümlere direnç göstermeden dönüşebilmektedir. Hoşislamlar örneğinde tarihten günümüze medrese ve

[30] İbrahim Gürses, s. 23.

eğitim, müzikle tedavi, tahta kaşıklarla oyun, herkesin hoşnut olacağı bir mesire alanı, ibadetlerin yapıldığı bir cami ortamı ve uyuyarak şifa deneyimleri şeklindeki dönüşümler ve uygulamalar bu seyri göstermektedir.

4. Hoşislamlar deneyimi büyük şehirlerdeki kalabalıklar içinde yakın ve sıcak temas arayan insanlara, bu teması tarih ve kültür formu içinde veren, insan ihtiyaçlarını yöresel tatlarla her kesimden ve yaştan insana sunan bir açık alan, mutfak ve huzur ortamı olarak işlev görmektedir. İnsanı doğal bir akış içinde rahatlatan bu tür ortamların geliştirilmesinde Hoşislamlar deneyimi hem örnek alınabilir, hem de kendi çizgisinde desteklenerek geliştirilebilir.

5. Eğitsel açıdan düşünüldüğünde Hoşislamlar örneği Hamza Sultanın şahsında bir eğitim kurumu olarak medreseye ve müzikle tedaviye yapılan atıflarla, Hoşislamlar ortamındaki çoklu katılım imkânı sunan etkinliklerle, bu etkinliklerin tarihsel, kültürel, yerel boyutuyla nişan düğün, cenaze, sağlık, hastalık, sevinç ve üzüntülü durumlarda ve herkesi ilgilendiren düzeyde birlik ve katılım içinde gerçekleşmesiyle yöre insanında güçlü bir etki uyandırmaktadır. Bu deneyimlerin tamamen gönüllülük çerçevesinde kamu kuruluşları desteği ile yürütülmesi kültürel mirasın ve dini değerlerin benimsenmesi ve öğrenilmesi yönünde güçlü bir isteklendirme sağlamaktadır.

6. Yanlış inançların doğru olanlara dönüşmesinde benimsenecek yaklaşımların da etkileyici olduğu görülmüştür. İyi ve doğru olanı desteklemek, geliştirmek, yanlış olanı eleyebilmek anlamında, Hoşislamlar Hamza sultan türbesinde yaşanan değişim örnek niteliğindedir. Zaman zaman az da olsa görülen hurafe türü uygulamalara sert, dışlayıcı ve yok sayan bir yaklaşım yerine, İslam inancı temelinde bilgiler gerekçeleriyle her defasında anlatılarak doğru olmayan davranışların her geçen gün sönme sürecinde olması dikkat çekicidir. Özellikle müftülük görevlilerinin vakit namazlarında halka aydınlatıcı bilgiler vermesi ve yörede İslam ilahiyatı alanında eğitim almış kişilerin hoş bir üslupla yaptıkları uyarıların etkili sonuçlar verdiği belirtilmektedir.

İslam ilahiyat geleneği açısından incelendiğinde, insanın çevresindeki nesneleri olduğunun dışında zihninden yüklediği bir anlam dâhilinde Samir'i örneğinde[31] gösterildiği üzere şirk objesine dönüştürmesi temel bir sorun olarak incelenmektedir. İnsanın karşılaştığı bu durum karşısında Kur'an'ın zihinleri tekrar tevhit düşüncesi ve inancı konusundaki değiştirme yaklaşımı incelendiğinde, normatif hükümlerden ziyade eğitsel aşamaların ve deneyimlerin etkin kullanıldığı ve bu deneyimlerin de pek çok temel ibadetlerle pekiştirildiği bir sürecin varlığı görülecektir. Yaklaşımın temel esası şirk objesi haline gelen bir nesneyi, öncelikle onu olduğu konumun dışına taşıyan zihinsel algıyı eğiterek nesneye yönelmiş olan çarpık bakışın düzeltilmesiyle nesnenin yine olduğu konuma dönüştürülmesine dayanır. Müşriklerde bir şirk objesi olarak kabul edilen Güneşe[32] ve farklı kavimlerde de benzer inançlara değinilerek bu anlamda Kur'an'ın ele aldığı bazı örnekleri görmek mümkündür.

Güneş, Kur'an'ın anlatımında belirli bir ölçüye göre zamanı ve mekânı tayin ederken, kıbleye yönelirken yön belirlemeye yarayan bir evren algısı içinde nesneler dünyasındaki gerçek yerine ama bir ibadet deneyimi içinde sunulur. Ardından da "Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi

[31] Kur'an A'raf Sûresi 7/148, 152; Tâhâ Sûresi 20/87, 96.
[32] İbrahim Usta, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınlar, 2015), s. 200.

olmak demek değildir"[33] şeklindeki daha üst bir kavrayışla gerçek iyiliğin ise ne olduğu belirtilerek inanç, ibadet, ahlak, zaman ve mekân algısı üzerinde bilgi, duygu ve davranış alanlarında eğitsel bir yol izlenir.

Kur'an örneğinde sıkça gösterildiği üzere mitik/büyüsel anlayışın dayandığı zihinsel yapılar[34] üzerinde çalışmadan günümüzde sıkça görüldüğü üzere şirk unsuru taşıdığı iddia edilen ögeleri yok etme üzerine kurulu yaklaşımlar, yöntem açısından yanlış olmakla birlikte, kültürel ve tarihsel birikime karşı yıkıcı tepkiler gibi yeni sorun alanları da oluşturmaktadır. Sadece yıkma, tahrip etme ve yok etme üzerine kurulu yaklaşımlar, yıkma kudreti gösterilemeyecek olan Güneş ve gök cisimleri gibi nesnelerin şirk objesine dönüşmesi halinde geçersiz bir nitelik kazanacaktır.

Hoşislamlar deneyiminde, türbe kültürü içerisinde hurafe ve şirk unsuru sayılabilecek ögeler konusunda nesnelerden çok zihinsel algılamalara yapılan atıflar ve İslam inancına dayandırılan yaklaşımlar önemli düzeydedir. Yanlış uygulamalar da bu anlamda elimine edilebilmektedir.

7. Müziğin insan üzerindeki pek çok etkisi düşünüldüğünde özellikle iyileştirici, destekleyici etkisine dair literatürün yok sayılmaması, eğitimin ve yaşamın içine hangi formlarda katılabileceğinin farklı öğrenme ortamları çerçevesinde özellikle dezavantajlı grupların ve yetişkinlerin din eğitiminde çalışılması gerekmektedir.

8. Dini hayatta ve eğitimde güven, gönüllü katılım ve özgür öğrenme ortamı gibi ögeler bireylerin dini yaşam deneyimlerinde süreci olumlu yönde değiştiren etkenler olarak işlev görmektedir.

KAYNAKÇA

Albayrak, Kadir, *Semavi Dinlerde Barış ve Şiddet İkilemi*, Ankara: Sarkaç Yayınları, 2010.

Avcı, Özlem, *İstanbul'da Dindar Üniversite Gençliği; İki Dünya Arasında,* İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Aydın, Mahmut, "Sunuş", John Hick, *İnançların Gökkuşağı Dinsel Çoğulculuk Üzerine Eleştirel Diyaloglar*, çev. Mahmut Aydın, Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2002.

Akşit, Bahattin ve Şentürk, Recep, Önder Küçükural, Kurtuluş Cengiz, *Türkiye'de Dindarlık; Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri,* İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Akdoğan, Ali, *Dini Hayatı Anlamak ve Yorumlamak*, İstanbul: dem Yayınları, 2008.

Atkaracalar Belediye Başkanlığı Web Sayfası, erişim tarihi, 27.11.2016, http://www.atkaracalar.bel.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=31.

T.C. Atkaracalar Kaymakamlığı Web Sayfası, Erişim Tarihi http://www.atkaracalar.gov.tr/default_B0.aspx?content=110.

[33] Kur'an Bakara Sûresi, 2/ 177.

[34] Anton C. Zijderveld, *Klişelerin Diktatörlüğü* (çev. Kadir Canatan, İstanbul: Açılım Kitap), s.48-51; Necati Öner, "Üç Temel Zihniyet", *Felsefe Yolunda Düşünceler,* (2. Bs. Ankara: Akçağ Yayınları) s.229-233.

Bayhan Ahmet A. ve Fikri Salman, "Çankırı/Atkaracalar'daki Mimari Eserler: Camiler, Ziyaretgâhlar (Türbeler)", *Sanat Tarihi Dergisi, XXII,(2013)*: 53-70.

Bilgin, Beyza, "Küreselleşme, Din ve Eğitim", *Kültürel Çeşitlilik ve Din, (*ed.) Remziye Yılmaz, Ankara: Sinemis Yayınları, 2005)

Canikli, İlyas, Hz. *Muhammed Özelinde Peygamber Aleyhtarlığı,* Ankara: Fecr Yayınları, 2016.

Creswell, John W., *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni,* (Çev. ed.) Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2013.

Friedman, J., "Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri", *Modernizm, İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm* (der.) A. Topçuoğlu ve Yasin Aktay, Ankara: Vadi Yayınları,1996.

Fromm, Erich, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri; Şiddet ve Saldırganlık Üzerine Bir İnceleme*, çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Say Yayınları, 2016.

--------- *Özgürlük korkusu*, çev. Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları, 2010.

Geertz, Clifford, *Kültürlerin Yorumlanması*, çev. Hakan Gür, Ankara: Dost Kitabevi, 2010.

Gençtan, Engin, *Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar.* 8. bs. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1992.

Gordon, Scott, *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, çev. Hasan Kösebalaban ve Ümit Tatlıcan, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Gürses, İbrahim, *Dindarlık ve Kişilik*, Bursa: Emin Yayınları, 2010.

Hökelekli, Hayati, *İslam Psikolojisi Yazıları*, İstanbul: dem Yayınları, 2009.

Kankal, Ahmet, *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, 2009.

Kolcu, Bengisu, "Çankırı Türbeleri", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Kur'an-ı Kerim.

Kuter, Nazan, "Çankırı Kenti ve Çevresinin Turizm Açısından Değerlendirilmesi", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 11* (2007): 71-77.

Merrıam, Sharan B., *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber,* çev. ed. Selahattin Turan, Ankara: Nobel Yayınları, 2013.

Mokrosch, Reinhold, "Luther Mı Yoksa Papa Mı? Protestan Ya Da Katolik Din Eğitimi Mi Ya Da Doktrinler Arası İşbirliğine Dayanan Bir Din Eğitimi Mi? Alman Bakış Açısının Anahatları", *Din öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar,* 2. Bs. Ankara: MEB. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2004.

Öner, Necati, "Üç Temel Zihniyet", *Felsefe Yolunda Düşünceler,* 2. Bs. Ankara: Akçağ Yayınları.

Randall, William L. *Bizi Biz Yapan Hikâyeler,* çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

Roy, Olivier, "Cihadcılık Bir Kuşağa Özgü Nihilist Bir İsyandır", erişim tarihi 27.11.2016, http://medyascope.tv/2015/12/06/olivier-roy-cihadcilik-bir-kusaga-ozgu-nihilist-bir-isyandir/

Sayar, Kemal, "Küreselleşmenin Psikolojik Boyutları*",* erişim tarihi 10.10.2011, *http://felsefeekibi.com*.

Selçuk, Mualla "Birlikte Yaşamaya Kur'an-i Bir Yaklaşım: Tearuf", *Kültürel Çeşitlilik ve Din,* ed. Remziye Yılmaz Ankara: Sinemis Yayınları, 2005, s. 229-241.

Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş,* 7. Bs. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012.

Usta, İbrahim, *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınlar, 2015.

Yapıcı, A, Yıldırım, M. "Küreselleşme Sürecinin Dini Kimliklere Etkisi Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme". *Dini Araştırmalar 6* (2015): 117-138.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* 7. bs, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.

Zijderveld, Anton C., *Klişelerin Diktatörlüğü,* çev. Kadir Canatan, İstanbul: Açılım Kitap, 2010.

KURAN'DA ŞİDDET VE SAVAŞ: SOSYOLOJİK BİR ANALİZ

Arif KORKMAZ*

ÖZET

Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından İslam ve terör olguları, önceden hiç olmadığı oranda birbiri ile ilişkilendirilmeye başlamış ve bu bağlamda din ve şiddet, din ve savaş, din ve terör, din ve barış… gibi konular akademik alanın belki de üzerinde en çok kalem oynatılan konuları haline gelmiştir. Bu gelişmelere paralel biçimde, özellikle batı dünyasında İslamofobi de hızlı bir yükseliş trendine geçmiştir. Bu çerçevede akademik din araştırmalarının son 15 yılını büyük oranda etkisi altına alan en önemli temanın en genel ifadesiyle "din ve şiddet" olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Peki, dinler şiddet yanlısı mıdır yoksa barış yanlısı mı? Bu soruya bilimsel bir cevap verebilmek için çalışmaya, dinlerin temel kaynaklarını inceleyerek başlamak gerekeceği aşikardır. Zira herhangi bir dine inanan kişilerin, fikir, tutum ve davranışlarını düzenlerken dikkate aldığı en önemli başvuru kaynağı, o dinin kutsal metinleridir. Bu bağlamda, bu bildiride Kuran'da şiddet ve savaş konulu bir "içerik analizi"ne yer verilecek ve böylece Kuran'ın şiddet konusundaki tutumu ile bu tutumu etkileyen faktörler hakkında olgusal bir açıklama getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuran, Savaş, İçerik Analizi

VİOLENCE AND WAR IN THE QUR'AN: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS

ABSTRACT

Are religions pro–violence or peaceable? To answer this question scientifically, it is necessary to examine the main sources of religions. Because the main sources of Islam is the Qur'an, this article will include some examples of content analysis about words related to the violence and war in the Qur'an. Results of these content analysis show that while there was a peaceful policy in Mecca, it was resorted to violence and war in Medina. Well, what could be the reason for this attitude and behavior change? The most likely reason of this fact is that while Muslims were weak and few in Mecca, they reached the strength to fight in Medina. For example, during the 13-years period of Mecca, all Muslims were only about 160 people. It is therefore not surprising that the following verses were revealed in Mecca: "And the servants of (Allah) Most Gracious are those who walk on the earth in humility, and when the ignorant address them, they say, Peace!" (Furkan, 63); "So turn away from them (O Mohammad) and wait" (Secde, 30). On the other hand, a verse revealed in Medina says: So do not falter and cry out for peace when ye (will be) the uppermost, and Allah is with you, and He will not grudge (the reward of) your actions (Muhammed, 35).

Key Words: Quran, War, Content Analysis

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi ABD, arifkorkmaz1976@hotmail.com.

GİRİŞ

Bilindiği üzere, konulu Kuran araştırmalarında herhangi bir konunun Kuran'da nasıl ele alındığı araştırılarak Kuran'ın o konuya bakışı tespit edilmeye çalışılmaktadır ve tefsir literatürü bu tür çalışmaların yüzlerce ve belki de binlerce örneği ile doludur. Bu bildiriyi sözü geçen konulu tefsir araştırmalarından farklılaştıran nokta, onu bir tefsir araştırması olmaktan çok sosyolojik bir çalışmaya dönüştüren yöntemidir: Bu bildiride Kuran şiddet ve savaş bağlamında bir "içerik analizi"ne tabi tutulacak; böylece Mekki ve Medeni siyasetin şiddet ve savaş konusundaki tutumu, şiddet ve savaşa karşı Mekki ve Medeni siyaset arasında farklılaşma olup olmadığı ve eğer varsa bu farklılaşmanın nedenleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Teorik Çerçeve: Kuran'da Şiddet ve Savaş Teması

Günümüzde şiddet önemli bir sosyolojik tema haline gelmiş olsa da, "şiddet türleri"nin isimleri özel olarak Kuran'da belirtilmemiştir; ancak Kuran'da bahsedilen kısas (2/178[1], 179; 5/45), savaş (pek çok ayette), kölelik (pek çok ayette), helak kıssaları (pek çok ayette), kadınların dövülmesi (4/34),[2] kafa kesme (8/12), el kesme (5/38), parmak kesme (8/12), değnek/sopa cezası (24/2, 4), kurban (5/2, 27, 95, 97; 22/28, 34, 36, 37; 2/196; 48/25, 108/2) vb. konular Kuran'ın kendine has bir şiddet gündemine sahip olduğunu göstermektedir. Aslında, Kuran'ın, "insanı kutsallaştırma" (tahrimü'n–nefs) bağlamında insanileştirilmiş bir meşru "şiddet" fikrini temellendirmeye çalıştığı söylenebilir.[3] Bu bildiri diğer şiddet türlerinden çok belki de şiddetin en ağır biçimi olan "savaş" konusuna odaklanacağı için şimdi Kuran'da savaş konulu teorik bir çerçeve çizilecek ve ardından ilgili Kuran kavramları üzerine bir içerik analizi denemesi yapılacaktır.

Peygamberlerle beraber savaşan rabbanilerden (3/146), İsrailoğullarının bazı savaşlarından (2/246–251; 17/4–8) ve Bizanslılarla Persler arasındaki savaşlardan da (30/2–4) bahsedilmesine rağmen, Kuran'da bahsedilen savaşların çoğu, Kuran'ın nazil olduğu dönemde yaşayan müminler tarafından yapılan savaşlardır. Bu bağlamda, pek çok ayette müminler, kendilerine savaş açanlarla (2/190), kafirlerle (örn. 4/84; 9/123; 47/4), müşriklerle (9/36), Ehl–i Kitap'tan Allah'a ve ahirete inanmayanlarla (9/29), münafıklarla (9/73), şeytanın dostlarıyla (4/76) ve küfrün önderleriyle (9/12) savaşmaya teşvik edilirler. Ancak, müminlerin kendi aralarındaki düşmanlık ve savaşlardan bahseden ayetler de vardır. Örneğin, bir ayette "mümin olan düşmanlar"dan ("fe in kane min kavmin adüvvin leküm ve hüve müminün", 4/92), bir diğerinde ise, birbiriyle savaşan müminlerden haddi aşanlarla savaşılması gerektiğinden bahsedilmektedir (49/9).

Kuran'da savaşla ilgili ayetlere göz gezdirildiğinde, savaşın meşrulaştırılması ve insanların savaşa ikna edilmesi konusunda oldukça zorluk çekildiği izlenimi doğmaktadır. Savaşın gerekliliği yönündeki öğütlere bakılırsa, insanların savaşı sevmedikleri ("Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı", 2/216), savaşın yasak(lanmış) olduğunu düşündükleri ("Kendileriyle savaşılanlara (savaşma) izni verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir", 22/39) ve savaşın ahlaki açıdan doğru olduğuna ikna edilmeleri gerektiği ("Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir

[1] Bu metinde Kuran ayetleri bu şekilde gösterilecektir: eğik çizgiden önceki rakam sure, sonraki rakam ayet numarasını göstermektedir.
[2] Kuran ve kadına yönelik şiddet türleri ile ilgili sosyolojik bir analiz için bk. Korkmaz, 2015.
[3] Arkoun, 2006: 432, 433.

kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi", 22/40; "yeryüzü harap olurdu", 2/251) anlaşılmaktadır. Fitnenin adam öldürmekten daha kötü olduğu (2/191, 217) söylemi de, savaşın bazı şeylerden daha iyi olduğuna ikna etme yani onu meşrulaştırma gayretlerinin bir yansıması olarak okunabilir.

Savaşa teşvik Kuran'da çokça tekrarlanmakta (2/244; 4/71, 84; 8/65; 9/36, 41, 123; 61/4, vb.) ve şehitlere değerli ödüller vaat edilmektedir (örn. 2/154; 9/20; 22/58 vd.).[4] Savaşa katılanların mertebeleri evlerinde oturanlardan daha yüksektir (4/95). Allah yolunda savaşmak ve/veya mücadele etmek, dünya hayatını ahiret hayatı karşılığında Allah'a satmak olarak tarif edilmiştir (4/74; 9/111); bu fazlasıyla geri ödenecek bir borç (2/245; 57/11, 18; 73/20) ve elem dolu azaptan kurtaracak bir ticarettir (61/10 vd.). Kişi Allah yolunda ne harcarsa, Allah karşılığını tam olarak ödeyecektir (8/60).

Savaşı meşrulaştırmak için bunca gayrete ve savaşa teşvik için vaat edilen bunca ödüle rağmen, savaş çağrılarına verilen cevapların yetersiz olduğu sık sık vurgulanır: "Size ne oluyor da Allah yolunda savaşmıyorsunuz?" (4/75, 72); "Size ne oldu ki, "Allah yolunda topluca savaşa çıkın!" dendiği zaman yere çakılıp kaldınız?" (9/38). Bazı insanlar namazı kılıp zekât vermekten memnun görünmelerine rağmen, savaşmaları emredilince onun ertelenmesini isteyerek itiraz etmektedirler (4/77). Bazı müminler "Keşke bir sure indirilse!" demekte, ancak hükmü apaçık bir sure indirilip de onda savaştan söz edilince ölüm baygınlığına girmiş kimsenin bakışı gibi solgun ve korkakça bakakalmaktadırlar (47/20; 9/86). Bazıları, savaşta ölen kardeşlerinin savaşa gittikleri için öldükleri düşüncesiyle, savaşmayı bilmedikleri mazeretini ileri sürmekte veya geri dönmektedirler (3/155 vd., 167 vd.). Diğerleri ise, evlerinin korumasız olduğu gerekçesiyle savaştan önce peygamberden izin istemekte (33/13) veya akrabaları ile savaşarak günaha/fitneye bulaşmak istemediklerini iddia etmektedir (9/49; Q 60). Savaştan kaytaran bedeviler malları (emval) ve ailelerinin kendilerini savaştan alıkoyduğunu savunmakta (48/11), bazıları ise savaşı bırakıp kaçmaktadır (3/155; 8/15 vd.; 33/15 vd.).

Savaşma konusundaki bu isteksizlikler, temel insani güdülere hamledilir. Savaştan kaytaranlar kalbi hasta kişilerdir (47/20), savaş için çıkılan uzun yolculukların veya sıcağın zahmetine katlanmak istememekte (9/42; 9/81), karılarıyla beraber evde kalmak istemekte (9/87, 93), zengin olsalar bile savaşa katılmaktan çekinmekte (9/81, 86, 93), yenilecekleri tahminiyle ölümden korkmakta (48/12; 33/18 vd.), savaş başarısızlıkla sonuçlanırsa şanslı oldukları için övünmekte ancak işler iyi giderse savaşta bulunmuş olmayı istemektedirler (4/72 vd.); bedeviler ise sadece ganimetle ilgilenirler (48/15). Böyle insanlar, yalancıdırlar (9/42; 48/11), ikiyüzlüdürler (3/167), Allah'ın indirdiklerinin tümüne değil de bir kısmına itaat ettikleri için Allah tarafından lanetlenmişlerdir (47/26), imandan çok küfre yakındırlar (3/167). Tağut için savaşan bu kişiler (4/76, 4/72)

[4] Savaşa katılıp "şehit" olanlar cennete gitmekte ve aralarında huriler ve diğer maddi ödüllerin de olduğu cennet nimetlerine kavuşmakta iken; "gazi" olanlar yine aralarında cariyeler ve diğer maddi ödüllerin de olduğu ganimetlere kavuşmaktadırlar. Bu açıdan, savaşa katılmak her halükarda aynı ödüllere kavuşmak anlamına gelmektedir. Kuran'da bir sureye "savaş ganimetleri" (enfal) adının verilmesi, savaşanlara yönelik ödüllere verilen önemin bir diğer göstergesi olarak yorumlanabilir.

gerçekten düpedüz kafirdirler (3/156; 33/19; 9/44 vd.), kavurucu ateşe atılacaklardır (48/13) ve meskenleri cehennem olacaktır (9/95).

Kendilerine geride kalma izni verilen ancak bundan dolayı pişmanlık duyulan bazı insanlar giderek sertleşen bir üslupla uyarılmaktadır (9/43-88). Ancak geride kalan bedevilere ikinci bir şans daha verilmektedir: Onlar güçlü insanlarla savaşmaya çağrılacak ve itaat ederlerse ödüllendirileceklerdir (48/16). Müminlere, sefere/savaşa çıkmazlarsa Allah'ın onları cezalandıracağı ve başka bir halkı seçeceği bildirilmektedir (9/39). Eğer babaları, oğulları, kardeşleri, eşleri, aşiretleri, kazandıkları mallar, kesada uğramasından korktukları bir ticaret ve beğendikleri meskenler müminler için Allah'tan, peygamberinden ve Allah yolunda cihattan daha önemli ise, sonunda bunun aksinin doğru olduğunu öğreneceklerdir (9/24). Korkmaya gerek yoktur. Zira kişi nerede olursa olsun ölüm zamanında gelecektir (4/78) ve Allah kafirlerin gücünü kırabilir (4/84); her halükarda kafirler, münafıklar ve Ehl–i Kitap'ın tümü müminlerle karşılaştıklarında arkalarını dönerek kaçıp gidecek korkaklardır (3/110 vd.; 48/22; 59/11 vd.).

Öte yandan, savaş bir imtihan olarak yorumlanmakta ve savaşan müminler sınanmaktadır: Aslında Allah düşmanlarından kendisi de öç alabilir, ancak o bunu müminlerin yapmasını istemektedir, böylece o ve müminler mücahitlerin gerçek değerini anlayabileceklerdir (47/4, 31). Deneyimleri çok açık bir şekilde Hz. Peygamber'in kendi deneyimlerini yansıtan Musa, Calut/Talut ve Davut dönemindekilerde olduğu gibi çoğu insan bu imtihanda başarısız olmuştur. İmtihanlardaki gibi savaşlardaki başarısızlıklardan da bahsedilir (3/166 vd.; 33/10 vd.). Allah savaşta başarıyı insanlar arasında değiştirir ki müminleri arındırıp temizlesin ve kafirleri yok etsin yani inancı zayıf olanları ayıklasın (3/140 vd.).

Bir ayette, kafirleri öldürmeyip esir alarak fidye karşılığında serbest bıraktığı için Hz. Muhammed eleştirilmekte (8/67)[5] ve bir diğer ayette üstünken barış istemenin zaaf olduğu belirtilmektedir (47/35).[6] Öte yandan, Hz. Peygamber dönemindeki bazı seferlere verilen bir isim olan "seriyye" terimi, kelime anlamı itibariyle "gece baskını" demektir.[7] "Nice memleketleri helak ettik. Onlara azabımız 'gece uykusuna dalmışken' yahut gündüz istirahat halinde iken gelmişti." (7/4) ve "Memleketlerin halkları 'geceleyin uyurken' kendilerine azabımızın gelmesinden emin mi oldular?" (7/97) gibi ayetlere bakılacak olursa, "gece baskını", sadece Hz. Peygamber'in değil aynı zamanda Allah'ın da başvurduğu bir cezalandırma yöntemidir.

"Andolsun Allah'ın Elçisinde sizin için Allah'a ve ahiret gününe kavuşmaya inanan ve Allah'ı çok anan kimseler için en güzel bir örnek (üsvetün hasenetün) vardır." (33/21) mealindeki ayet siyak ve sibakı ile birlikte okununca burada savaştan (Hendek savaşından) bahsedildiği açık bir biçimde görülebilir: 33: 20–25. Dolayısıyla ayette geçen "örneklik" savaşla ilgilidir; nitekim Allah'a ve ahirete kavuşmaktan bahsedilmesinin nedeni de budur: kastedilen savaşmak ve şehit olmaktır. Hz. Peygamber Medine'de Yahudi Nadir oğulları kabilesini kuşatmış ve bu kuşatma esnasında bazı hurma ağaçları kesilmişti. Bunun üzerine "Muhammed hem ekinleri yok etmeyi yasaklıyor hem de kendisi ağaç kesiyor."[8] söylentilerinin

[5] Bkz. Tefsirü'l–Celaleyn, ilgili ayetin tefsiri.
[6] Bkz. Tefsirü'l–Celaleyn, ilgili ayetin tefsiri.
[7] Özdemir, 2009: 565.
[8] Bu söylentiyi çıkaranlar, "Onlar iktidarı ele geçirdiklerinde yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekin ve nesli yok etmeye başlarlar." (2/205) ayetini kastediyorlardı. Onlara göre, bu ayet iktidardakilerin

çıkması üzerine "(Savaşta) hurma ağaçlarından her neyi kestiniz yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir. Bu da (Allah'ın) fasıkları rezil etmesi içindir." (59/5) ayeti nazil oldu. Bu olaydan ve ayetten yola çıkan çoğu İslam hukukçusu, savaş esnasında ağaç kesmenin caiz olduğu görüşündedir.[9]

Hz. Peygamber Bedir günü ashabına şunları söylemiştir: "Haşim oğullarından ve başkalarından bazılarının (savaşa) zoraki çıkarılmış olduklarını öğrendim. Onlar bizimle savaşmaz. Dolayısıyla içinizden kim Haşim oğullarından biriyle karşılaşırsa, onu öldürmesin. Kim Ebu'l–Buhturi bin Hişam bin el–Haris bin Esed'le karşılaşırsa onu öldürmesin. Kim Abbas bin Abdulmuttalip'le (Allah rasulünün amcası) karşılaşırsa onu öldürmesin; çünkü o (savaşa) istemeden çıkarılmıştır". Bunun üzerine Ebu Huzeyfe "Babalarımızı, oğullarımızı, kardeşlerimizi, akrabalarımızı öldüreceğiz de Abbas'a dokunmayacak mıyız? Allah'a yemin olsun, eğer (savaşta) onunla karşılaşırsam kılıcımı ona saplarım!" diyerek Peygamberin savaşta kendi kabilesinin ve amcasının öldürülmemesi yönündeki isteğine itiraz etmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'e "(Savaşta karşılaşırsan) Allah'ın elçisinin amcasını öldürecek misin?" demesi üzerine Hz. Ömer de Ebu Huzeyfe'ninkine benzer bir tepki ile "Ey Allah'ın Rasulü, bırak kılıcımla onun kafasını koparayım! Allah'a yemin olsun ki o münafıktır!" demiştir.[10]

2. Ampirik Çerçeve: Kuran'da Şiddet ve Savaş Teması Üzerine Bir İçerik Analizi

Metinleri sistematik olarak analiz etmek için kullanılan[11] ve içerik analizi (content analysis) adı altında toplanan tekniklerin ortak özelliği, temel olarak, bir metnin içeriğinin sayısal betimlemesini oluşturmak için metnin sayılması mümkün parçalarını saymaktır. Bir diğer deyişle, içerik analizi teknikleri, bir metni nicel verilere dönüştürüp sayılabilen özellikleri üzerinden analiz etmeye çalışır: Bu bağlamda, içerik analizi, çeşitli metinlerin içeriğinin "nesnel, sistematik ve nicel" olarak betimlenmesidir, denebilir.[12] İçerik analizinin farklı tanımları yapılmış olmasına rağmen bu tanımların ortak yönü, metinleri belli ölçütlere göre "sınıflandırma" ve "sayısallaştırma" vurgusudur.[13]

Farklı metinlere uygulanan içerik analizlerinin bazı önermeleri doğruladığı söylenebilir: (1) Yazarlar farklı okuyuculara farklı şekilde/şeyler yazarlar; (2) Edebi ürünler, okuyucu kitlesinin temel değer farklılıklarını yansıtır; (3) Edebi ürünler okuyucu kitlesinin değerlerini ve eğilimlerini şekillendirir; (4) Mesajın içeriği durum, yer, konum, şartlar, sistem, düzen, yapı ve yöntemdeki değişikliklerden etkilenir.[14] Diğer yandan, tek kaynaktan gelen mesajlar üzerinde çalışırken uygulanan içerik analizi tekniklerinden biri de farklı yer, zaman, şart ve kişilere karşı mesajda meydana gelen değişim ve trendlerin karşılaştırılmasıdır.[15] Bu veriler

yeryüzünün bitki örtüsüne zarar vermelerini eleştirmesine rağmen; Hz. Peygamber kuşatma esnasında hurma ağaçlarını kesmiştir.

[9] Mevdudi, 1991: 202.
[10] İbn Hişam, 1995: 291, 292.
[11] Mayring, 2001: 117.
[12] Bilgin, 2006: 2; Danielson, 1963: 181; Holsti, 1968: 597.
[13] Tavşancıl ve Aslan, 2001: 19; Holsti, 1968: 598.
[14] Holsti, "Content Analysis", s. 625.
[15] Holsti, "Content Analysis", s. 605.

çerçevesinde, Mekki ve Medeni ayetlerin temaları arasında bazı farklılıkların olması beklenir.

Aşağıda Kuran'ın Mekki ve Medeni siyaset tarzını yansıtan kelimeler[16] içerik analizine tabi tutularak şiddet ve savaş ile ilgili veriler üzerine daha nesnel ve nicel yargılar geliştirilmeye çalışılacaktır. Bu analize geçmeden önce hemen belirtelim ki, "Rahman'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der geçerler." (25/63); "Şimdi onlardan yüz çevir ve bekle." (32/30) ve "Onlar tuzak kuruyorlar. Ben de tuzak kuruyorum. O halde, kafirlere mühlet ver; onlara biraz zaman tanı." (86/15–17) gibi müminlere "tevazu", "aldırmama", "sabır", "bekleme"… vb. pasif tutumlar tavsiye eden ayetlerin (daha çok) Mekki ayetler olması, ilk Müslümanların Mekke'deki güçsüzlük ve savunmasızlıkları ile ilgili gibi görünürken; Medine'de "misilleme", "şiddet" ve "savaş"ın gündeme gelmesiyle beraber üslubun sertleşmesi, Müslümanlar lehine değişen güç dengeleri ile açıklanabilir. Zira 13 yıl süren bütün Mekke dönemi boyunca Müslümanların sayısı 154'ü geçmemiş; üstelik bunların 83'ü Habeşistan'a göç etmişti (Cabiri, 2001: 96, 123). Bu güçsüzlük döneminde öne çıkan bazı temalar, Mekki siyasetin sertlikten çok sabır ve tahammülü öncelemesinin nedenleri hakkında fikir verici niteliktedir:

Tablo 1: Mekki Siyaset

Arapça	Türkçe	Mekki		Medeni		Top.
		n	%	%	n	n
تَكَبَّرَ / اِسْتَكْبَرَ vt.[17]	Kibirlenmek…	48	84,2	15,8	9	57
جَبَّار	Zorba, her şeye gücü yeten	2	80,0	20,0	2	10
مَلَأ	Topluluk, ileri gelenler	29	96,7	3,3	1	30
هَزَأ t.[18]	Alay etmek…	25	73,5	26,5	9	34[19]
سَخِرَ vt	Alay etmek, eğlenmek	11	73,3	26,7	4	15
نَغَضَ	Alay ederek baş sallamak	1	100,0	0,0	0	1
لَامَ t.	Azarlama, kınama, ayıplama…	11	78,6	21,4	3	14
مَجْنُون / جِنَّة	Delilik/deli	16	100,0	0,0	0	16
ظَلَمَ vt.	Zulmetmek, haksızlık etmek	187	64,7	35,3	102	289

[16] Bu araştırmada Kuran kelimelerinin sıklık ve nüzul döneminin tespiti için Muhammed Fuad Abdülbaki'nin *el–Mucemü'l–Müfehres li–Elfazi'l–Kurani'l–Kerim* adlı eserinden faydalanılmıştır (bk. M. Fuad Abdülbaki, 1990: 1–782).

[17] ve türevleri

[18] Türevleri

[19] Kuran'da 33 kez inkârcıların Peygamber(ler)le ve ayetlerle alay ettiğinden bahsedilerek bu tutum şiddetle eleştirilmekte ve kınanmaktadır; ancak bir yerde Allah'ın da inkarcılarla alay ettiğinden bahsedilmektedir.

قَهَرَ vt.	Yenmek, zorlamak, ezmek…	9	90,0	10,0	1	10
اَرَاذِل / اَرْذَلُونَ	En rezil, aşağı, zayıf olanlar…	2	100,0	0,0	0	2
خَافَ vt.	Korkmak, korkutmak, korku	75	60,5	39,5	49	124
فَزِعَ vt.	Korkmak, korkutmak, korku	6	100,0	0,0	0	6
مُشْفِقُونَ	Korkanlar	8	100,0	0,0	0	8
رَوْع	Korku	1	100,0	0,0	0	1
شَقَى vt.	Mutsuz/sıkıntıda/ kötü olmak…	12	100,0	0,0	0	12
كَرْب	Üzüntü, keder, sıkıntı, zorluk…	4	100,0	0,0	0	4
دَاخِرُونَ	Boynu bükük, hor hakir olanlar	4	100,0	0,0	0	4
قَنِطَ vt.	Ümitsizliğe kapılmak, ümitsizlik	5	83,3	16,7	1	6
اَنَابَ vt.	(Allah'a) yönelmek, dönmek	15	83,3	16,7	3	18
عَاذَ vt.	(Allah'a) sığınmak	14	82,4	17,6	3	17
دَعَا vt.	Dua etmek, yalvarmak…	163	77,6	22,4	47	210
ضَرَعَ t.	İtaat etmek, boyun eğmek…	7	100,0	0,0	0	7
صَرَخَ t.	Bağırmak, feryat etmk, yardım ist.	5	100,0	0,0	0	5
صَبَرَ vt.	Sabretmek	60	58,3	41,7	43	103
شَكَرَ vt.	Şükretmek	53	70,7	29,3	22	75
حَمْد vt.	Hamd, övgü	47	75,8	24,2	15	62
تَوَكَّلَ / وَكَّلَ vt.	Vekil kılmak, tevekkül etmek	44	62,9	37,1	26	70
اَنْذَرَ vt.	Uyarmak, uyarı	111	89,5	10,5	13	124
نَصَحَ vt.	Nasihat etmek, öğüt vermek	11	91,7	8,3	1	12
تَوَاصَى	(Hakkı/sabrı) tavsiye etmek	5	100,0	0,0	0	5
خَصَمَ t.	Tartışmak, kavga, düşman(lık)	13	72,2	27,8	5	18
مُعْرِضُون / اَعْرَضَ	Yüz çevirmek, aldırmamak…	36	70,6	29,4	15	51
اَمِنَ vt.	Güven(de), emniyet içinde olmak	45	69,2	30,8	20	65
كَشَفَ vt.	Kaldırmak, açmak, gidermek	20	100,0	0,0	0	20
نَجَا vt.	Kurtulmak, kurtarmak, kurtuluş	60	90,9	9,1	6	66

نَقَمَ vt.	İntikam/öç almak, kin/nefret besl.	12	70,6	29,4	5	17
مُنْتَظِرُونَ / اِنْتَظَرَ	Beklemek, bekleyenler	13	92,9	7,1	1	14
مُنْظَرُونَ	Tehir edilenler, mühlet verilenler…	6	100,0	0,0	0	6
مَتٰى	Ne zaman	8	88,9	11,1	1	9
عَجِلَ vt.	Acele etmek, çabuk olmasını istem.	31	83,8	16,2	6	37

Tablo 1'deki verilerden de anlaşılacağı gibi, Mekke'de kibirli (اِسْتَكْبَرَ / تَكَبَّرَ), azgın, zorba (جَبَّار) Mekke aristokrasisinin (مَلَأ) alay (هَزَأَ / سَخِرَ / نَغَضَ), kınama, ayıplama (لَامَ)[20] ve zulmüne (ظَلَمَ) maruz kalarak ezilen (قَهَرَ) güçsüz ve zayıf (اَرَاذِل / اَرْذَلُونَ) ilk Müslümanlar grubu, korku içinde (رَوْع / مُشْفِقُونَ / فَزِعَ / خَافَ), mutsuz (شَقَى), üzüntülü, sıkıntılı (كَرْب), hor hakir (دَاخِرُونَ) hatta bazen ümitsiz (قَنِطَ) bir şekilde Allah'a yönelip (اَنَابَ) sığınmış (عَاذَ), dua (دَعَا) ve yakarışta (ضَرَعَ) bulunmuş, feryat figan ederek yardım istemiş (صَرَخَ); büyük bir sabır (صَبَرَ), şükür (شَكَرَ), hamd (حَمْد) ve tevekkül (تَوَكَّلَ / وَكَّلَ) içinde kafirlere karşı uyarı (اَنْذَرَ), nasihat (تَوَاصَى / نَصَحَ) ve en fazla tartışma (خَصَمَ) tavrı ile yetinmek zorunda kalmış, çoğu zaman ise yüz çevirip onlara aldırmamayı (مُعْرِضُون / اَعْرَضَ) tercih etmiştir. Onların kendilerini çok fazla güven ve emniyet (اَمِنَ) içinde hissetmedikleri Mekke dönemindeki bu pasif tavırlarının nedeni yeri ve zamanı gelince Allah'ın tüm bu zorluk ve sıkıntıları giderip (كَشَفَ) kendilerini kurtararak (نَجَا) intikam alacağı (نَقَمَ) beklentisidir (اِنْتَظَرَ / مُنْتَظِرُونَ).

Bu dönemde, Allah'ın kendilerini tehdit ettiği azabın ne zaman (مَتٰى) geleceğini alaycı bir şekilde soran Mekke müşriklerine, acele etmemeleri gerektiği (عَجِلَ), o an için cezaları ertelense de (مُنْظَرُونَ) bir gün gelip azabın onları mutlaka yakalayacağı ve bu dünyada olmasa bile ahirette Müslümanlara yaptıkları bu kötülüklerin cezasını çekecekleri belirtilmektedir: "Fakat (kitap gelince) onu inkâr ettiler. Yakında (bu inkarlarının sonucunun nasıl olacağını) bilecekler. Andolsun, peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında şu sözümüz geçmişti: "Onlara mutlaka yardım edilecektir. Şüphesiz ordularımız galip gelecektir". O hâlde, bir süreye kadar onlardan yüz çevir. Gözetle onları, yakında onlar da görecekler. Azabımızın çabucak gelmesini mi istiyorlar? Fakat azabımız onların yurtlarına indiğinde, o uyarılmış olanların sabahı ne kötü olur! Ey Muhammed! Bir süreye kadar onlardan yüz çevir. (Bekle ve) gör. Onlar da yakında görecekler" (37/170-179). "Ey Muhammed! Şu hâlde, onların azaba uğramalarını istemekte acele etme. Biz onlar için ancak (takdir ettiğimiz günleri) sayıp durmaktayız" (19/84). "Rabbin, çok bağışlayıcıdır, merhamet sahibidir. Eğer yaptıkları yüzünden onları (dünyada) cezaya çarptırsaydı, elbette azaplarını çarçabuk verirdi. Hayır, onlar için belirlenmiş bir gün vardır ki (o gün gelince) hiçbir kurtuluş çaresi bulamazlar" (18/58). "Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz. İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. "Bu mu ilâhlarınızı diline dolayan?" derler. Hâlbuki kendileri Rahman'ın kitabını inkâr ediyorlar. İnsan çok aceleci yaratılmıştır. Size yakında ayetlerimi göstereceğim. Şimdi acele etmeyin. "Doğru söyleyenler iseniz bu bizi

[20] Hz. Muhammed'e yapılan delilik (مَجْنُون / جِنَّة) isnadına değinen ayetlerin tümü Mekki'dir.

tehdid ettiğiniz (azap) ne zaman?" diyorlar. İnkâr edenler, ne yüzlerinden, ne de sırtlarından ateşi savamayacakları ve yardım da olunmayacakları zamanı bir bilselerdi (onu böyle acele istemezlerdi)" (21/35–40)! "(Müşrikler alay ederek) şöyle dediler: "Rabbimiz, bizim (azap) payımızı hesap gününden önce, hemen ver"! Ey Muhammed, onların söylediklerine karşı sabret. Güçlü kulumuz Davud'u hatırla. O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi (38/16, 17).[21]

Yukarıdaki Mekki ayetlerin üslubuna bakılacak olursa, Mekke'de çekilen onca eziyet ve aşağılanma karşısında mazlum müminler de kafirlere gelmesi gereken azabın niçin geciktiğini sorgulamakta;[22] buna karşın bazen – yukarıda görüldüğü gibi – gerçek cezanın ahirette verileceği; bazense aslında azabın çok yakın olduğu (27/72) ancak Allah için bir gün insanların bin yılı gibi olduğundan bu işin uzun sürebileceği vurgulanmaktadır: "De ki: Çarçabuk gelmesini istediğiniz o azabın bir kısmı neredeyse gelmek üzere" (27/72)! "Senden acele azap istiyorlar. Elbette Allah asla vadinden caymaz. Ancak Rabbinin nezdinde bir gün, sizin saydığınız bin yıl gibidir" (22/47). "Gökten yere kadar bütün işleri Allah yürütür. Sonra bu işler, süresi sizin hesabınızla bin yıl olan bir günde O'na yükselir" (32/5).

Ne var ki, Müslümanların intikam alması 1000 yıl sürmemiş; ilk vahyin inişinin üzerinden 15 yıl bile geçmeden Hicret'ten sonra Medine'ye yerleşen Müslümanlarla Mekke'de kalan müşrikler savaşmaya başlamış; Muhammedi siyaset Mekke'deki sabır döneminin ardından Medine'de giderek sertleşerek, şiddet ve savaşa başvurmaya başlamıştır. Bu siyasi tavır değişikliği, bazı Kuran kavramları üzerinden de takip edilebilmektedir:

Tablo 2: Medeni Siyaset

Arapça	Türkçe	Mekki		Medeni		Topl.
		n	%	%	n	n
سَخِطَ vt.	Kız(dır)mak, hiddet, öfke, gazap…	0	0,0	100,0	4	4
نَفَا	İhraç etmek, sürgüne yollamak…	0	0,0	100,0	1	1
مُعَوِّقِينَ	(Savaştan) alıkoyanlar…	0	0,0	100,0	1	1
قَتَلَ vt.	Öldürmek, savaşmak	31	18,2	81,8	139	170
سَفَكَ (الدِّمَاءَ)	(Kan) dökmek	0	0,0	100,0	2	2
حَسَّ	Öldürmek, kırıp geçirmek	0	0,0	100,0	1	1
نَفَرَ	Sefere çıkmak, seferber olmak	0	0,0	100,0	8	8
حَرْب / حَارَبَ	Savaş açmak, savaş	0	0,0	100,0	6	6
اَغْزَي	Üzerine salmak, saldırtmak	0	0,0	100,0	1	1
زَحْفًا	Ordu halinde, savaş için	0	0,0	100,0	1	1

[21] Aynen yukarıdakiler gibi tümü Mekki olan şu ayetlerin teması da aynıdır: 6/57, 58; 10/11, 50, 51; 16/1; 17/9–11; 26/201–204; 27/46; 29/53–55; 46/24; 51/13-14, 59

[22] Bu bağlamda, Allah'ın yaptığından dolayı sorgulanamayacağını belirten ayetin (21/23) de Mekki olması manidardır.

جِهَاد / جَاهَدَ / مُجَاهِدُون	Cihat etmek, cihat, mücahitler	5	14,3	85,7	30	35
غُزًّى	Gaziler, gazaya çıkanlar	0	0,0	100,0	1	1
فَتْحٌ / اِسْتَفْتَحَ	Fetih/zafer istemek, fetih/zafer	4	26,7	73,3	11	15
اَظْفَرَ	Galip getirmek, muzaffer kılmak	0	0,0	100,0	1	1
هَزَمَ vt.	Hezimete/yenilgiye uğratmak, yenmek	1	33,3	66,7	2	3
سَلْم / سَلَمَ	Teslim olma, barış	0	0,0	100,0	4	4
اَلشَّهْر الْحَرَام	Haram Ay[23]	0	0,0	100,0	5	5
الْأَشْهُر الْحُرُم	Haram Aylar	0	0,0	100,0	2	2
Toplam	Haram ay(lar)	0	0,0	100,0	7	7
رَابَطَ	(Savaş için) saf tutma, mevzilenmek	0	0,0	100,0	1	1
رِبَاط (الْخَيْلِ)	(Savaş için) bağlanan (atlar)	0	0,0	100,0	1	1
Toplam	Mevzilenmek, bağlanmış atlar	0	0,0	100,0	2	2
اَوْجَفَ (خَيْل)	(At) koşturmak, sürmek	0	0,0	100,0	1	1
قَرْح	Yara	0	0,0	100,0	3	3
اَسْلِحَة	Silahlar	0	0,0	100,0	4	4
جُنَّة	Kalkan	0	0,0	100,0	2	2
مُحَصَّنَة / حُصُون	Kaleler, iyi korunan / mustahkem	0	0,0	100,0	2	2
اَنْفَال	Ganimetler	0	0,0	100,0	2	2
مَغَانِم / غَنِمَ	Ganimet olarak ele geçirmek, ganimetler	0	0,0	100,0	6	6
اَسَرَ vt.	Esir, etmek/almak, esir(ler)	0	0,0	100,0	5	5
Genel toplam	"Şiddet ve Savaş" kelime grubu	44	14,9	85,1	251	295

Tablo 2'de de görüldüğü üzere, hiddet, öfke, kızgınlık, sürgün, öldürmek, savaşmak, kan dökmek, seferberlik, cihat, gazi, fetih, zafer, hezimet, teslim olma, yara, silah, kalkan, kale, ganimet, esir… gibi şiddet ve savaşla ilgili Kurani kavramlar genellikle Medeni kavramlardır. Bu da bize, Mekki siyasetin daha çok sabır ve aldırmama gibi pasif tutumlara dayanmasına rağmen; Medeni siyasetin bir mücadele aracı olarak şiddete de başvurmaya başladığını göstermektedir. "Siz üstün durumda iken gevşeyip barış istemeyin." (47/35) ayetine bakılırsa, "sabır" güçsüzlerin mecburi stratejisi iken; güçlenince barış istemenin gevşeklik/zaaf olarak görülmesi ilgi çekicidir. Her ikisi de Mekki olan "Onların Allah'ı bırakıp taptıklarına sövmeyin; sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a söverler." (6/108) ve "Rahman'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir.

[23] İslam kültüründe savaşın haram kabul edildiği dört kutsal ay.

Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der geçerler." (25/63) ayetleri arasındaki paralellik Mekke'de daha "uzlaşmacı" ve "barışçı" olan bir tanrının siyasetinin de daha uzlaşıcı olduğunu simgelemekte iken; hepsi de Medeni olan şu ayetler arasındaki paralellik ise, adeta, Medine'de daha da güçlenmiş ve sertleşmiş bir tanrının siyasetinin de oldukça sertleşip "savaşçı" hale geldiğini göstermektedir: "Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim" (5/3). "Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır" (3/19). "Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır" (3/85). "Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak haddi aşmayın. Şüphe yok ki Allah, haddini aşanları sevmez. Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Çünkü fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın; ancak sizinle savaşırlarsa onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir… Fitne ortadan kalkıp din yalnız Allah'a mahsus oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (savaştan) vazgeçerlerse, bilin ki zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur… Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın…" (2/190–194). "Ey iman edenler! Kâfirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın. Sizde bir sertlik/şiddet görsünler" (9/123). "Muhammed, Allah'ın Resulüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı şiddetli/sert, birbirlerine karşı da merhametlidirler… Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar" (48/29).

Medine'de şiddet ve savaşa izin veren Tanrı'nın güç, sertlik ve cezalandırıcılığı da artmış gibidir: Mekke'de Allah için, diğer sıfatlar yanında, yaratan,[24] merhametli,[25] gerçek,[26] koruyup gözeten (حَافِظ / حَفِيظ), çok seven (وَدُود), iyilik sever, lütufkar (حَفِيّ / اَلْبَرّ), çok veren / ihsan eden (وَهَّاب / وَهَبَ), iyi/hayırlı (خَيْر), şefaat eden (شَفِيعٌ / لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ), sıkıntıyı gideren (كَاشِف / كَشَفَ), yakın / en yakın,[27] sığınak (مُلْتَحَد)… gibi sıfatlar kullanılmasına karşın Medine'de göz(et)leyen (رَقِيب), gözetleyip koruyan (مُهَيْمِن), kuşatan (مُحِيطٌ), kızıp öfkelenen (سَخَط / اَسْخَطَ / سَخِطَ), alay eden,[28] lanetleyen,[29] Cebbar, Zülcelal (celal/gazap sahibi), rezil eden,[30] müminleri savunan,[31] (kafirlere) azap eden / cezalandıran,[32] cezası/azabı şiddetli/kuvvetli,[33] (kafirlerin tuzağını) zayıflatan ve "düşman" (عَدُوّ) gibi sıfatların daha çok kullanıldığı görülmekte; dolayısıyla Tanrı daha uzlaşmacı ve sabırlı Mekke'ye kıyasla Medine'de daha güçlü, sert ve savaşçı bir karaktere bürünmektedir.

Öte yandan, Kuran'da münafıklıkla ilgili 38 kelimenin[34] tümünün Medeni olduğu görülmektedir. İslam'ın Medine'de giderek güçlenerek siyasi bir güce

---

[24] جَعَلَ fiili % 75,4, خَلَقَ fiili % 84,2, فَطَرَ fiili % 100,0 ve فَاطِر kelimesi % 100,0 oranında Mekki'dir.

[25] رَحْمَةٌ kelimesi % 69,2, رَحِمَ fiili % 78,6, رَحْمٰن kelimesi % 91,2 ve اَرْحَمُ kelimesi % 100,0 oranında Mekki'dir.

[26] اَلْحَقُّ kelimesinin % 70'i Mekki'dir.

[27] اَقْرَب / قَرِيب kelime çiftinin % 80'i Mekki'dir.

[28] Bakara, 2/15.

[29] لَعْنَة / لَعَنَ kelime çiftinin % 84'ü Medeni'dir.

[30] مُخْزِي / اَخْزَي kelime çiftinin % 75'i Medeni'dir.

[31] اِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا (Hac, 22/38).

[32] مُعَذِّب(ونَ) / عذَّبَ kelime çiftinin % 77,5'i Medeni'dir.

[33] شَدِيدُ الْعِقَابِ ifadesinin % 85,7'si Medeni'dir.

[34] مُذَبْذَبِينَ / مُنَافِقَاتُ / مُنَافِقُونَ / نِفَاق / نَافَقَ vt.

dönüşmesi ona açıktan muhalefet etmeyi daha riskli hale getirmiş ve küfrünü gizleyerek kendini mümin gösteren ikiyüzlü bir sınıfın ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Zira Müslümanların oldukça güçsüz olduğu Mekke'de İslam'a açıktan karşı çıkmanın riski neredeyse sıfırdı. Onun içindir ki, münafıklığın, Müslümanlara açıktan düşmanlık beslemenin ağır bir maliyete neden olabileceği Medine'de ortaya çıkması oldukça anlaşılabilir bir durumdur.

Kuran'ın Mekke'de uzlaşma ve sabır siyasetinden Medine'de şiddet ve savaş kullanımına yönelmesinin izleri, İsrailoğulları hakkındaki tutumunda da görülebilir: Kuran'ın Mekki ve Medeni Yahudi söylemleri arasında oldukça önemli bir farklılık söz konusudur ve söz konusu söylem empatik ve dostça bir dilden dışlayıcı ve düşmanca bir şekle evrilmiştir. Örneğin, Yahudilere Kutsal Kitab'ı tahrif ettikleri ve haram yedikleri eleştirisi getiren ayetlerin tümü Medeni'dir. Şimdi, Kuran'ın Yahudilerle ilgili Mekki ve Medeni söylemleri arasında farklılık olduğu tezi, Kuran'da geçen "İsrailoğulları" kavramı üzerine yapılacak bir "değerlendirici analiz" (evaluative assertion analysis) ile somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Bilindiği gibi, değerlendirici analiz bir mesajdaki olumlu ve olumsuz tutumları ölçmek amacıyla kullanılan bir içerik analizi tekniğidir[35] ve içerik analizinde bir karakter, kişi ya da insan grubu analiz/kodlama birimi olarak kullanılabilir.[36] Bu bağlamda, içinde İsrailoğulları kavramı geçen ve 23'ü (% 56,1'i) Mekki, 18'i (% 43,9'u) Medeni olan 41 ayet, İsrailoğulları hakkında barındırdığı "olumlu", "olumsuz" ve "nötr" (ya da "belirsiz") yargılar açısından Mekkilik–Medenilik değişkenine göre analiz edilmeye çalışılacaktır. Örneğin, "İsrailoğullarını denizden geçirdik. Derken, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar ve "Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilâhları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilâh yapsana" dediler. Musa şöyle dedi: "Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz." (7/138) ayetinde "Allah, İsrailoğullarını denizden geçirerek Firavun'dan kurtarmıştır." ve "İsrailoğulları cahildir." şeklinde birincisi "olumlu" ve ikincisi "olumsuz" olmak üzere iki yargı söz konusudur. "İsrailoğullarını benimle beraber gönder." (7/105) ayetinde ise İsrailoğulları hakkında olumlu veya olumsuz herhangi bir yargı yer almadığı için bu ayet "nötr" (ya da "belirsiz") olarak kodlanmıştır. Buna göre, Kuran'da geçen "İsrailoğulları" kavramı üzerine yapılan "değerlendirici analiz" sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: Kuran'da Geçen "İsrailoğulları" Kavramı Üzerine Bir Değerlendirici Analiz

İsrailoğulları Hakkındaki Yargılar	Mekki		Medeni	
	n	%	%	n
Olumlu Yargılar	17	53,1	38,5	10
Olumsuz Yargılar	5	15,6	53,8	14
Nötr (ya da Belirsiz)	10	31,3	7,7	2
Toplam	32	100,0	100,0	26

[35] Bilgin, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*, s. 20, 21; Tavşancıl ve Aslan, *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, s. 99, 100. Değerlendirici analiz hakkında daha geniş bilgi için bk. Osgood, Charles E., S. Saporta, J. C. Nunnally. "Evaluative Assertion Analysis". *Litera*, Vol 3, 1956, 47–102.

[36] Danielson, "Content Analysis in Communications Research", s. 187; Holsti, "Content Analysis", s. 647; Franzosi, "Content Analysis…", p. xxv.

Tablo 3'de de görüldüğü üzere, Mekke'ye kıyasla Medine'de İsrailoğulları hakkındaki olumlu yargıların oranı % 14,6 oranında azalırken; olumsuz yargıların oranı yaklaşık % 40 oranında bir artışla 3,5 katına çıkmaktadır. Kuran'ın İsrailoğulları hakkındaki söyleminin Mekke'de görece daha olumlu iken Medine'de giderek daha olumsuz bir şekle büründüğü ortadadır. Bu arada, bu analizin sadece İsrailoğulları kavramının geçtiği ayetleri değil de İsrailoğulları hakkında yargı barındıran önceki ve/veya sonraki ayetleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi durumunda, Mekki ve Medeni tutumlar arasındaki karşıtlık daha da belirginleşecektir. Örneğin, yukarıdaki analize, "Allah İsrailoğullarından söz almıştır." yargısı barındırdığı için "nötr" (ya da "belirsiz") olarak fişlenen 5/12 ayeti dahil edilmiş ancak bu ayetin hemen arkasından gelen şu ayet hesaplamaya katılmamıştır: "İşte, verdikleri bu sözleri tutmadıkları içindir ki onları (İsrailoğullarını) lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima hainlik görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever". Fark edileceği üzere, sadece içinde "İsrailoğulları" kavramı geçmediği için analize dâhil edilmeyen fakat tamamen İsrailoğullarından bahseden bu Medeni ayet 6 olumsuz yargı içermektedir ve sadece bu ayetin hesaplamalara dâhil edilmesi durumunda bile Medeni ayetlerdeki olumlu yargıların oranı % 38,5'ten % 31,3'e gerileyecek; buna karşın olumsuz yargıların oranı % 53,8'den % 62,5'e çıkacaktır. Sonuç itibariyle, Kuran'ın İsrailoğulları ve Yahudilerle ilgili tüm yargıları göz önüne alındığında, Yahudiler hakkında Mekki ayetlerdeki olumlu ve Medeni ayetlerdeki olumsuz yargıların oranının Tablo 3'deki rakamlardan çok daha yüksek olduğu görülecektir. Tablo 3, bu tutum değişikliğini, sadece içinde "İsrailoğulları" kavramı geçen ayetler bağlamında örneklendirebilmek için oluşturulmuş küçük bir örneklem çerçevesinden ibarettir. Öte yandan, Yahudi siyasetindeki bu sertleşme, yukarıda da bahsedildiği üzere, Mekki siyasetin daha çok sabır ve aldırmama gibi pasif tutumlara dayanmasına rağmen; Medeni siyasetin bir mücadele aracı olarak şiddete de başvurmaya başlamasının Yahudiler özelinde bir yansıması olarak okunabilir. O halde, Kuran'ın Mekke'ye kıyasla Medine'de üslubunu daha da sertleştirmiş olmasının "öteki"ne karşı bakış ve tutumlara da yansımış olduğu görülmektedir.

Kuran'ın Mekki ve Medeni siyaset tarzları arasındaki farklılaşmanın izlerine peygamberlerin sıfatları ile ilgili kelimelerde de rastlanmaktadır:

Tablo 4: Peygamberlerin Bazı Özellikleri (n ≥ 10)

Arapça	Türkçe	Mekki		Medeni		Top.
		n	%	%	n	n
مُنْذِر(ون) / نَذِير / أَنْذَرَ	Uyarmak, uyarıcı(lar)	75	87,2	12,8	11	86[37]
مُبَشِّر(ون) / بَشِير / بَشَّرَ	Müjdelemek, müjdeleyici(ler)	16	44,4	55,6	20	36[38]
رَوْعُ / خِيفَة / خَشِيَ خَافَ / وَجِلُونَ / وَجِلَ خَائِف / فَزِعَ / رَهْب	Korkmak, korku, korkanlar, korkan[39]	22	95,7	4,3	1	23[40]
صَالِح	Salih	16	72,7	27,3	6	22
عَلِيم + عِلْم	İlim (sahibi) + alim	13	100,0	0,0	0	13
حِكْمَة	Hikmet (sahibi)	4	36,4	63,6	7	11
حُكْم	Hüküm (sahibi)	10	100,0	0,0	0	10

Tablo 4'te sadece 10 ve daha yüksek frekanslı nitelikler sıralanmıştır; dolayısıyla Kuran'da peygamberler için kullanılan nitelikler, elbette, bu tablodakilerle sınırlı değildir. Örneğin, Kuran'da peygamberler için emin (9 kez), şahid+şehid (9 kez), musaddık (6 kez), hayırlı (5 kez), halim (4 kez), sıddık (4 kez), muhsin (4 kez), mustafa (3 kez), evvab (3 kez) ve başka sıfatlardan da bahsedilmektedir. Tablo 4'e bakıldığında, "korku"nun Kuran'da Peygamberler için en çok tekrarlanan özellikler arasında olduğu görülmektedir. Aslına bakılırsa, peygamberlerin zorluk ve tehlikelerle dolu mücadeleleri düşünüldüğünde, korkunun onların hayatlarının ana temalarından biri olması çok da şaşırtıcı olmayabilir. Öte yandan, Tablo 4'ün bildiri konusu açısından daha önemli olan verileri, "korku"nun % 95,7 ve "uyarı"nın % 87,2 oranında Mekki sıfatlar olmasıdır. Kuran'ın Mekke'de daha pasif ve sabırlı bir siyaset güttüğü düşünüldüğünde, daha çok "korku"nun hâkim olduğu bu süreçte muhalefetle aktif çatışmadan çok "uyarı" ile yetinildiği söylenebilir.

SONUÇ

Kuran'ın şiddet ve savaş konusundaki yaklaşımı, olgusal gerçekliği önceleyen oldukça "reel politik" bir tutumun izlerini taşımaktadır. Hz. Muhammed'in rakiplerine karşı tepkisi, zaman içinde ve ulaşabildiği imkânlara göre farklılık göstermiştir. Mekke döneminde (etkin araçlara ve büyük bir taraftar kitlesine sahip olmaması nedeniyle), sadece muhaliflerini kınamak, sabır içinde onlara sırt çevirmek ve cezayı Allah'a bırakmakla yetinmek zorunda kalmıştır. Gelenekesel olarak Mekki oldukları kabul edilen pek çok Kuran ayetinde bu tutumun izlerine rastlanmaktadır. Ayrıca "helak kıssaları" da benzeri durumlarda tarihte yaşananlar konusunda Hz. Peygamber'e uygun örnekler sağlamakta idi. Ancak, Medine'de emrindeki askeri araç ve güçlerle birlikte, Hz. Peygamber

[37] Uyarmakla ilgili 86 kelimenin 58'i (% 67,4'ü) Hz. Muhammed için kullanılmıştır.
[38] Müjdelemekle ilgili 36 kelimenin 31'i (% 86,1'i) Hz. Muhammed için kullanılmıştır.
[39] Burada analize dahil edilen kelimelerin tümü "insanlardan korkmak"la ilgili kelimelerdir; Allah korkusu ile ilgili kelimeler değildir.
[40] Korkmakla ilgili 23 kelimenin sadece Medeni olan 1'i Hz. Muhammed için kullanılmıştır.

kendini sadece muhaliflerini suçlamak ve uyarmakla sınırlamayıp taraftarlarını İslam davası için aktif mücadeleye çağırmıştır. Dolayısıyla İslam davası artık yalnızca Allah'ın davası değildir ve Medine'de, Hz. Muhammed'in Mekke'deki pasif duruşunun oldukça aksine bir duyarlılık söz konusudur. Gücün Allah'ın elinden insanların eline aktarılması yani eskatolojik cezadan dünyevi cezaya geçiş söz konusudur. Mekke'de muhalefette ve savunmada olan Müslümanların, Medine'de iktidara ve dolayısıyla saldırıya geçtiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Arkoun, M. (2006). "Violence". *Encyclopaedia of the Qur'an*, Vol. V. Leiden–Boston: Brill, pp. 432, 433.

Ateş, Süleyman (2006). *Kuran–ı Kerim ve Yüce Meali*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat

Bilgin, Nuri (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. 2. Bsk.. Ankara: Siyasal.

Cabiri, M. Abid (2001). *Arap–İslam Siyasal Aklı*. Çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi

Danielson, Wayne Allen (1963). "Content Analysis in Communications Research". In *Introduction to Mass Communications Research*. Edited by R.O. Nafziger and D.M. White. Baton Rouge, La.: Louisiana State University Press, s. 180–206.

Franzosi, Roberto (2007). "Content Analysis: Objective, Systematic, and Quantitative Description of Content". In *Content Analysis*, Vol. 1. Edited by R. Franzosi. Thousand Oaks, CA: Sage, pp. xxi–l.

Holsti, Ole R. (1968). "Content Analysis". In *Handbook Of Social Psychology,* Vol. 2. 2nd ed.. Edited by G. Lindzey and E. Aronson. Reading, MA: Addison-Wesley, s. 596–692.

İbn Hişam (1995). *Siretü'n–Nebi*, 2. Tanta: Daru's–Sahabe.

Korkmaz, Arif (2015). ""Kadına Yönelik Şiddet ve Din" Üzerine Bir Tipoloji Denemesi: Sosyolojik Bir Analiz". *Toplum Bilimleri Dergisi*, 9 (18), ss. 41–60.

M. Fuad Abdülbaki (1990). *el–Mucemü'l–Müfehres li–Elfazi'l–Ķurani'l–Kerim*. İstanbul: Çağrı.

el–Mahalli, es–Süyuti (1407). *Tefsirü'l-Celaleyn*. Dımaşk: Daru İbn Kesir.

Mayring, Philipp (2001). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. Çev. Adnan Gümüş, M. Sezai Durgun. Ankara: BilgeSu.

Mevdudi, Ebu'l Ala (1991). *Tefhimu'l–Kuran*, 6. Cilt. Çev.: M. Han Kayani vd.. İstanbul: İnsan Yayınları.

Osgood, Charles E., S. Saporta, J. C. Nunnally (1956). "Evaluative Assertion Analysis". *Litera*, Vol 3, ss. 47–102.

Özdemir, Serdar (2009). "Seriyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36. İstanbul: TDV, 565, 566.

Tavşancıl, Ezel ve Esra Aslan (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon.

DEĞERLER EĞİTİMİ'NDE SEVGİ VE SAYGI ÖĞRETİMİ BAĞLAMINDA HADİSLERİN ROLÜ

Erdoğan KÖYCÜ[*]

ÖZET

İnsanın yaratılışından bugüne kadar değer kavramı hep var olagelmiştir. 1995 yılından itibaren sistematize edilmeye başlayan Değerler Eğitimi, bugün ilkokulundan üniversiteye kadar her kademe verilmektedir.

2013 2014 Eğitim öğretim yılında Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim İDKAB Bölümünde verdiğimiz Değerler Eğitimi dersinde en çok öne çıkan kavramlar sırasıyla sevgi, saygı ve ahlâk kavramlarıdır.

Sevgi ve saygı kavramı uygulamış olduğumuz ankette de 1 ve 2.sırayı alınca Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Uluslararası Terör ve İslamofobi Sempozyumunda *Değerler Eğitiminde Sevgi ve Öğretimi Bağlamında Hadislerin Rolü* adı altında bir tebliğ sunmanın faydalı olacağı düşüncesinden hareketle bu tebliği hazırladık.

Terör ve İslamofobi kavramları, Müslümanları yaşadıkları toplumdan tecrid edip, onlara zarar vermek amacıyla Batının sinsi bir plan ve projesinin ürünüdür. İslam kelimesinin manası, teslimiyet ve güveni Müslüman kelimesi ise selametin kaynağı olan kendisini güvenilebilecek, kişileri tavsif için kullanılmıştır. İslam, sevginin, saygının, adâletin, barışın ve muhabbetin billurlaştığı bir dindir. İslam'ın tasvip etmediği nefret ise sevginin, saygının, adâlet, barışın ve muhabbetin asliyetinden ve safiyetinden çok uzak olan zulmün, kargaşanın tezahürleridir. İnsanlığın bugün içine düştüğü huzursuzluğun ve güvensizliğin ana kaynağı, değerlerimizden sevgi ve saygıdan uzaklık, nefret ve kinin hâkimiyetidir.

Değerler Eğitiminde en önemli yeri işgal eden sevgi ve saygı öğretimi bağlamında hadislerin rolünün üniversite eğitimi müfredat programında önemli bir yere sahip olduğunda şüphemiz yoktur. Tebliğimiz de bu hususun aydınlatılmasında bir nebze fayda sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Eğitim, Sevgi, Saygı, Nefret.

THE ROLE OF HADITHS IN THE İNCLISION OF LOVE AND RESPECT IN EDUCATION OF VALUES

ABSTRACT

Concept of value has always existed from the creation of man to today. Values Education which started to be systematized since 1995 is given every level from primary school to university.

The most prominent concepts in the Value Education of Education course that we give at the Primary Education of Religion Culture and Education of Ethics in Bartın University Faculty of Education in 2013 and in 2014 are the concepts of love, respect and morality respectively.

We prepared this paper with the thought that it would be useful to present a communication under the name of the role of the hadiths in the context of love

[*] Yrd. Doç. Dr. Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi, ekoycu@bartin.edu.tr.

and education in the Values Education in the International Terror and Islamophobia Symposium at the Bartın University Islamic Sciences Faculty in the first and second surveys on the concepts of love and respect.

The concepts of terrorism and Islamophobia are the products of an insidious plan and project of the West in order to isolate and harm muslims from their communities. The meaning of the Islamic word, the surrender and confidence of the muslim vocabulary is used to describe the person who can be relied upon as the source of the salvation. Islam is a religion that is shaped by love, respect, honor, peace and love. The hatred that Islam does not approve is the manifestations of persecution, turmoil, love, respect, justice, peace and love that are far from its realness and purity. he main source of uneasiness and insecurity that humanity has fallen into today is the distance from love and disrespect to our values, the domination of hatred and hatred.

Values can't be denied hadiths's role on the context of love and respect teaching, which occupies the most important place in education, has an important place in the university education curriculum. Our communiqué will provide some benefit in illuminating this point.

Key Words: Values, education, love, respect, morality.

1-Sevgi Kavramı

"Hubb" kelimesi, "buğz" kelimesinin zıddıdır. Esmâu'l-Husnâ'dan olan "**Vedûd"** kelimesi muhabbet anlamına gelmektedir. **"muhib"** seven, **"mahbûb"** sevilen anlamlarına gelen kelimeler aynı kökten türemiştir.[1] Yine aynı kökten, **"habbe", "hububât"** tohum-tohumlar anlamlarına, **"hubb"**,**"muhabbet"** kelimeleri ise Acem Üzümü anlamına gelmektedir.[2] Ayrıca "**Habbetu'l-Kalb"** kalpte bir şeyin oluşması (ürün vermesi) anlamı da vardır.[3] "**Hubb"**, **"Vudd"** sevgi ve sadakât anlamlarına da gelmektedir.[4]

Aşk, "Işk" kelimesinden mastardır. Aşırı sevgi anlamına gelmektedir. " ***Hub mu? Aşk mı? daha çok övgüye layıktır*?** diye sorusuna :"**Hub**" sevgidir. Çünkü aşkta ifrat vardır." [5] cevabı verilmiştir.

Türkçemiz de sevgi ile eş anlamlı kabul edebileceğimiz **"sevdâ"** kelimesi de "insanı oluşturan dört hil'atten biri, bu hilatten oluşan düşünce, merak, aşk, sevgi, aşırı sevgiden ileri gelen bir tür hastalık, istek, heves, kara"[6] anlamları yüklenmiş bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.

"İbrânice, Süryânîce ve Arapçanın da içinde bulunduğu bütün Sâmi dillerinde "**rahime**" kökünün anlamı, sevmektir.[7]

Sevgi, muhabbet ve aşk kelimeleri zaman zaman birbirlerinin yerlerine kullanıldığı da olmuştur. "Hub", "muhabbet","meveddet" tarih boyunca farklı

[1] İbn Manzûr,*Lisânu'l-Arab,*Dâru Sâdır,Beyrut,trz." Habbe" mad. c.I, s.289.
[2] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* "Aşk" mad. c.X,s.252.
[3] el-Fîruzabâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, 2.Baskı, Dâru'd-Deyyân li't-Turâs,Muessesetu'r-Risâle, Beyrut,1987."Hub" mad. s.91.
[4] Halil el-Curr, *el-Mu'cemu'l-Arabi'l-Hadîs*, " Habbe" mad. s.419, Mektebetu Larousse, Paris,1973.
[5] *Lisânu'l-Arab* "Aşk" mad. c.X, s. 252.
[6] Özön, Mustafa Nihat, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul,1983. "Sevdâ" mad. s.918-919.
[7] Akdemir, Salih, *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü,* Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara,2013, *"Sevgi"* mad. c. II, s. 670.

anlamlarda kullanıldıkları gibi bir birbirlerinin yerlerine de kullanıldıkları da vâkidir[8]

"Sevgi, her çeşit mesafeyi aşan bir yakınlığın tecrübesidir. Sevgi, Allah'ın insan ilişkisinin temelini oluşturmaktadır."[9] Sevginin alt değerleri olarak şefkât, dostluk, paylaşma, hoşgörü, hayırseverlik, merhamet ve iyiliği sıralayabiliriz.[10]

"*Rahmetim (sevgim)*[11] *gazabımı geçti*."[12] hadisinde Allah'ın rahmetinin tecellisinin, sevgide billurlaştığını söyleyebiliriz.

Hıristiyanlıkta sevgi şu şekilde ifade edilmiştir: "Sevgi, Hıristiyan Tanrı tasavvurunun merkezidir. "Tanrı, sevgidir." (Yuhanna'nın 1. Mektubu, 4:8.) …Kurtuluş, sevgi yoluyla gerçekleşir. Tanrı, sevginin koşulsuzluğu İsâ Mesih'in yaklaşımına göre insanın en yüksek yaşam ve davranış ilkelerini oluşturmalıdır. Temel emir, insanın Tanrı ile ilişkisinde sadece sınırsız bir sevgiyi esas almaması, aynı zamanda kendisiyle ve birlikte yaşadığı diğer insanlarla olan ilişkilerinde de bunu başarmasıdır. (Matta, 22:37-40.) [13] Buna özellikle günahların affedilmesi ve cezalardan vazgeçilmesi liyâkâtı da dâhildir. Şefkâtle yapılan bir af ile ilâhî ve insanî sevgi hakikat olur. İnsanın varlığı (ilâhî ve beşerî) sevgiyle koşulsuz kucaklanılmışlık tecrübesine ulaşınca mükemmelleşir."[14]

Sevgi ve saygı kelimeleri genellikle birlikte kullanıldığı için biz tebliğimizde sevgi-saygı kelimelerini beraber yazma yerine tek sevgi kelimesini kullanmanın daha tutarlı olacağını düşünüyoruz. Bizce sevgi, saygı kelimesini de içinde barındıran daha geniş bir kelime olduğuna kâniyiz. Zira seven bir kimseye, saygı duyulabilir. Sevmeyen, sevemeyen, acımayan, acıyamayan kimse ve toplulukların saygıdan nasibi yoktur.

2-Değerler Eğitimi Tarihi

"Değer", günlük kullanım dilinde bir eşya veya bir kimseye verdiğimiz kıymetin göstergesi olarak ifade edebileceğimiz bir terimdir.

"Erdem" ise: "Birey tarafından içselleştirilmiş insan onuruna yaraşan, çoğunlukla toplumsal olarak ve dinî açıdan onaylanan değerler olarak kabul edilmiştir."[15]

Değerler Eğitimi Tarihi'nin başlangıcı olarak ele alabileceğimiz "*Her şeyin ismini öğretti."*[16] âyetinden hareketle insanın yaratılışı ile başladığını söylememiz mümkündür. Yüce Allah'ın, peygamberleri aracılığıyla mesajını insanlara ulaştırması, hak ile bâtıl olanı, helâl ile haramı bildirmesi, onu doğru yola

---

[8] Uludağ, Süleyman, *DİA,* İstanbul,1988-2013. "Aşk" mad., c. XI, s. 11-17.

[9] Akdemir, Salih, *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü, "Sevgi"* mad. c. II, s. 670.

[10] http://www.insanidegerleregitimi.com/sayfakat.php?degerID=4. Erişim Tarihi:13.12.2016.

[11] "Rahmet" kelimesini "sevgi" olarak tercüme edilmiştir. Bkz. Akdemir, Salih, *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü, "Sevgi"* mad. c. II, s. 670.

[12] Hadis, Hemmâm b. Münebbih'in (ö.101/718) nüshasında:"Rasûlullah (s.a.s.) "Allah Tealâ, mahlukâtı yarattığında arşın üstünde ve kendi (manevî) nezdinde bulunan Lehv-i Mahfûz'da (Saklı Kitap):"*Benim rahmetim, gazabıma ğâliptir*." yazdı." buyurdu: şeklindedir. Bkz. Hemmâm b. Münebbih, *İlk Hadis Mecmûlarından Hemmâm b. Münebbih'in Hadis Mecmûası,*(trc. Mehmet Râğıb İmamoğlu), Doğuş Matbaası, Ankara,1966. s.12.

[13] *Kitab-ı Mukaddes*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul,1974. Matta, 22/34-40.

[14] Thurner, Martin, *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü,* Ankara Üniversitesi Yayınevi, "Sevgi" mad. c. II, s. 672.

[15] Kaymakcan, Recep, Meydan Hasan, *Ahlâk ve Değerler Eğitimi*,2.Baskı, Dem Yayınları, İstanbul,2016. s.27

[16] Bakara,2/31.

ulaştırması için kitaplar göndermesi insana verdiği değerden kaynaklanmaktadır. Yüce Allah, insana değer vermiş onu Ahsen-i takvim üzere yaratmış[17] ancak yanlış davranışları sebebiyle değerlerini kaybetmesi neticesinde Esfel-i Sâfiline[18] düşmemesi için hiç bir sebep yoktur.

Bu hususta güzel bir değerlendirmeye de yer vermek istiyoruz: "Üstün ve şerefli bir varlık olarak yaratılmış olan insan hem madde hem de mana âlemini bu üstünlük ve şerefe yakışır bir şekilde imar etmekle görevlendirilmiştir. Bu görevi gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyacağı yetenekler kendisine bahşedilirken iyilik ve kötülüğün yolları da gösterilmiştir. Kendisinden beklenen; hayat yolculuğu boyunca emanetçisi olduğu kıymetli yetenek ve imkânları kötülüklere gömmeyip, tertemiz koruyarak hem dünya hem de âhiret mutluluğuna eriştirmektir. İnsanların büyük kısmının paylaştığı gerçek davranış standartları olan değerler ile insan davranışlarının ve insanlar arasındaki ilişkilerin belirleyicisi olan ahlâk, insanın bu yolculuğunda ona rehberlik eder. Bir yönüyle de insanın değerler ve ahlâktan nasibi onun yolculuğunun huzur, istikâmet ve semeresini belirler."[19]

"Değerler Eğitimi'nde ilke, yöntem ve teknikler, araç ve materyaller ebeveyn ve eğitimcilere yol gösterme açısından önemlidir. Ancak unutulmaması gereken temel ilke değerler eğitiminin bir takım teknikleri öğrenmek ya da paket program ve kitapları alıp sınıfta uygulamaya çalışmaya indirgenemeyecek kadar insana bağlı olduğudur. Değerler Eğitimi her şeyden çok eğitimcinin üretkenliğine, rol modelliğine ve öğrenciyi arzu edilen değerlerin yaşandığı ortamlarla hem dem edebilme kabiliyetine bağlıdır."[20]

UNESCO tarafından 1995 yılından bu yana dünyanın birçok ülkesinde uygulanan *Yaşayan Değerler Eğitimi* (*Living Values Education*)[21] programını desteklemiş ve 2001 yılından itibaren teknik ve mesleki eğitim alanındaki çalışma programlarına (*TVET-Technical and Vocational Education and Training*) değerleri adapte etmiştir. (UNESCO,2005)[22]

Türkiye'de ise değerler ile ilgili ilk çalışmaları yapan Erol Güngör'dür.[23]

---

[17] Tin,95/4.

[18] Tin,95/5.

[19] Kaymakcan, Recep, *Ahlâk ve Değerler Eğitimi,* s.11.

[20] Kaymakcan, Recep, *a.g.e.,* s.14.

[21] "Değerler Eğitimi'nin sistematik olarak başlatıcısı olarak tavsif edebileceğimiz Brahma Kumaris adlı eğitim kuruluşu tarafından 1995 yılında hazırlanan Batı Dünyası'nda "*Living Values Education"* adıyla tanınan ve ülkemizde de "*Yaşayan Değerler Eğitimi"* diye anılan "*Daha İyi Bir Dünya İçin Değerlerimizi Paylaşıyoruz"* adlı proje ile Aile Çift ve Eğitim Psikoloğu Dianne Tillman tarafından sistemleştirilen ve daha sonraki yıllarda geliştirilmeye devam edilen, 60'ın üzerinde ülkede halen kullanılmakta olan programın içeriğinde yer alan sevgi, saygı, barış, hoşgörü, özgürlük, mutluluk, iş birliği, dürüstlük, alçakgönüllülük, sorumluluk, yardımseverlik, çevre duyarlılığı, sadelik 12 evrensel değer vardır." Bkz. http://www.livingvalues.net. Erişim Tarihi:18.12.2016;
Bu konuda yazılan bazı kaynak kitaplar: **1-**Diana Tilmann-Pilar Quera Colomına, *LVEP Educator Training Guide,* **2**-Diana Tilmann, *Living Values Parent Groups: A Facilitator Guide*, **3-**Julie Duckwort,*The Little Book of Values*, Bkz. http://www.goodreads.com/author/show/855258.Diane_Tillman Erişim Tarihi: 18.12.2016.

[22] Kaymakcan, Recep, *Ahlâk ve Değerler Eğitimi,* 2016. s.34.

[23] Kaymakcan, Recep, *a.g.e.,* s.25.

3-Ahlâk ve Değerler Eğitiminin Önemi

"İnsanlığa dünyada insanca bir yaşam ve bu yaşama bağlı olarak huzur ve refahın, âhirette de felâhın ilkelerini göstermek üzere gelen peygamberlerin misyonlarından biri temel ahlâkı güçlendirmek olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de bu misyonun önemini peygamberlerin toplumları ile ilişkileri anlatılırken inanç ile birlikte en çok üzerinde durulan konuların sosyal, ticârî ve cinsel sapıklıkların iyileştirilmesine ilişkin oluşundan anlamak mümkündür."[24]

"İnsanlığa insanca yaşamın temel kodlarını öğretme misyonunu temsil eden nübüvvet halkasının son temsilcisi Hz. Muhammed (s.a.s.):" *Ben ancak ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderildim."*[25] hadisiyle insanlık için *Ahlâk ve Değerlerin Eğitimi*'nin önemini açık bir biçimde dile getirmektir. Öte yandan hadis nübüvvet silsilesinin temel misyonunun,"ahlâkî güzellikleri tamamlamak" olduğunu da ima etmektedir.[26]

4-Değerler Eğitimi'nde Sevgi ve Saygı Öğretimi Bağlamında Hadislerin Rolü

Değerler eğitimcilerinin marifetiyle hadis metinlerinde geçen sevgi ve saygı kavramlarının öğretimi sayesinde birbirine sevgi ve saygı duyguları içinde yetişen fertlerin yaşadığı aile ve toplumda huzur ve sükûnun temininin mümkün olabileceği bu sayede kaos ve terörün de nasıl ortadan kalkabileceği hususunda öncelikle ayetlerden ve hadislerden yararlanmanın yanında bazı ilim adamı ve mütefekkirlerin yorumlarına da yer vereceğiz.

4.1. Din Sevgi ve Nefretten İbarettir

Hz. Âdem (a.s.) oğulları Kâbil ve Hâbil'in kıssasında sevgi yerine nefret ön plandadır. Yüce Allah, bu hâdiseyi bize ibret olsun diye beyan etmiştir:*"(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen,"Andolsun seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öteki, "Allah, ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder" demişti."Andolsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben Âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım." "Ben istiyorum ki, sen benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip cehennemliklerden olasın. İşte bu zâlimlerin cezasıdır." derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyarak) onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu. Nihayet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten âciz miyim ben?" dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu. Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitap'ta) şunu yazdık: "Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır*."[27] âyetinde ifade edildiği veçhile nefretin sonucu Kâbil, kardeşi Hâbil'i öldürmüş, öldürür öldürmez huzursuzluğu ortaya çıkmış, yapmış olduğu işten pişman

[24] A'râf,7/74-81;Hûd,11/84-85;Kasas,28/59. Kaymakcan, Recep, *Ahlâk ve Değerler Eğitimi,* s.27.
[25] İmam Mâlik, *el-Muvatta,* Çağrı Yayınları, İstanbul,1992. Husnu'l-Hulk,8.
[26] Kaymakcan, Recep, *Ahlâk ve Değerler Eğitimi,* s.27.
[27] Mâide, 5/27-32.

olmuştur. Tâ o günden bugüne kadar da insanlar arasında sevgi ile nefret hep ola gelmiştir.

Sevgi varsa nefret de olacaktır. Bu durum tabiidir. Yüce Allah'ın en güzel şekilde yarattığı insanın[28] güzel eylemleri sevilirken, Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr ederek Allah'ın hakkını ihlâl eden, onun nimetlerine nankörlük eden, diğer insanların ve varlıkların haklarını çiğneyen insanın davranışlarından da nefret edilmesi normaldir.

Toplumda sevgi mi? nefret mi? gâlip gelmeli? diye düşünmeden edemiyoruz. Şu ânda yeryüzünde sevgi kültüründen ziyade nefret kültürünün egemen olduğu âyân beyân ortadadır. Irak, Bosna Hersek, Filistin, Ruanda, Arakan, Doğu Türkistan ve en son da Suriye'de çoluk, çocuk, genç, ihtiyar demeden dünyanın neresinde olursa olsun milliyetinden veya dininden vb. sebeplerden dolayı katledilen insanlara baktığımızda nefret kültürünün egemen olduğunu ortaya çıkıyor.[29] Diğer İslâm beldelerindeki kardeşlerimizi sevmeyi, onlara acımayı, dertleriyle dertlenmeyi bir tarafa bırakın biz ülkemizde bile birbirimizi sevme konusunda zaafları olan bir millet hâline geldik ya da getirildik.

"Bu hadisin yakın anlamlısı ve daha şümullü tarif getireni şudur: "*Din, sevgi ve nefretten ibarettir*." Müthiş bir özetlemedir nizâmı: Nizâmın temelleri, iman esaslarıdır çünkü. İman ise bir kabul ve beğenmedir. Bu beğenme akılla beraber gönülle olur. Hatta gönül hem önce hem de baskındır. Çünkü inancın güzeli, gayba imandır. Gözle görülen ve tecrübeyle edilene inanç bir bakıma zorakidir. Gayba imanda bir sevgi ve gönül verme vardır."[30]

"Din, sevgi ve nefretten ibarettir." Hatta hakka sevgi, bâtıla buğz. Haklıya, sevgi; haksıza buğz. Dürüste sevgi, sapık ve sahteye buğz. Korkaklığa nefret, cesârete sevgi; tembele nefret, çalışkana sevgi; Allah'a itaat edene sevgi, âsiye nefret… Yani Allah rızası için sevmek. Onun yolunda yürüyeni sevmek aksini sevmemek."[31]

"En güzel iş ve makbûl amel; Allah rızası için sevmek ve O'nun için başkasını yermek, dost ile düşmanı seçer. Böylece İslam Ümmeti içinde ilâhî muhabbete dayanan bir sevgi ağı örülür."[32]

4.2. Allah'ı Sevmek Aslî Vazîfemizdir

Bizi yaratan, varlığından ve birliğinde haberdar eden bizlerin doğru yolu bulup zulûmattan nura ulaşmamız için peygamberler gönderip ebedî saadetin yollarını gösteren Allah'ı sevmek ilk ve aslî vazifemizdir.

---

[28] Tin,95/4.

[29] Bu ülkelerde katledilen soydaşlarımızın veya kardeşlerimizin sayısını bilen var mı? Buralarda veya diğer beldelerden milliyetinden ve dininden dolayı katledilen insanların istatistikleri, BM'de var mı? Haberlerde veya araştırmalarda verilen rakamlarda bir varsayımdan ileri geçememektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ne işe yarar? Güçlüye mi? Zayıfa mı yarar? İnsan Haklarının ne zaman gerçek anlamda tecelli edeceğini zaman gösterecektir. Suriye'de 6 yılda 700.000 ma'sûm kardeşimizin katledildiğini ifade etmekten geri duramıyoruz.

[30] Nar, Ali, *Kırk Hadiste Müslümanın Hüviyeti,* Kayıhan Yayınları, İstanbul,1984. s.39.

[31] Nar, Ali, *Kırk Hadiste Müslümanın Hüviyeti*, s.40.

[32] Nar, Ali, *a.g..e.*,41.

Allah acıyan, merhamet edendir: " *Kullarıma, benim bağışlayan, merhamet eden olduğumu, azabımın can yakıcı bir azâb olduğunu haber ver*."[33] âyetiyle bunu beyan etmiştir.

Yüce Allah'ın sevdiği kişi ve kavimin Allah'ın, emirlerini yerine getiren nehiylerinden kaçanlar olduğunda şüphe yoktur. O, toplumda denge unsuru olacak bu toplulukların, ümmetin hayırlısı olacağını da beyan etmektedir: "*Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız*."[34]

Allah, dininden dönecek kavimlerin olacağını ve onların yerlerine yeni kavimler halk edeceğini beyan etmiştir: "*Ey iman edenler! İçinizde kim dininden dönerse (böylelerine karşı) Allah öyle bir kavim getirir ki, kendisi onları sever, onlarda Allah'ı severler; mü'minlere karşı yumuşak, kâfireler karşı güçlüdürler. Allah yolunda savaşırlar ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın dilediğine verdiği fazilettir. Allah, ihsânı bol, her şeyi hakkıyla bilendir.*"[35] Bu âyetlerin içeriğinden hareketle Allah, kendi yolunda mücâdele ve mücâhede edenleri ve kınayanların kınamasından korkmayanları da seveceğini ve mükâfatlandıracağını söylememiz mümkündür.

Öncelikle kâinâtın zerresinden kürresine kadar her şey Allah'ındır ve O'nun eseridir. "*Dönüşümüzün*"[36] ,"*bütün işlerin dönüşünün de kendisine ait olduğunu"*[37] beyan eden Allah'a hem onu sevmek ve hem de onun nimetlerine şükretmememiz mü'minler olarak boynumuzun borcudur.

Hâkimlerden bazıları: "*Allah sevgisini dünyada aradım, Allah'ın zikrinde buldum*." demiştir.[38]

4.3. Rasûlullah'ı Sevmek ve Sünnetine Temessük Boynumuzun Borcudur

Peygamberimiz (s.a.s.),Vedâ Hutbesinde: "*Size iki emanet bıraktım bunlara sarıldığınız müddetçe asla dalâlete düşmezsiniz. Allah'ın Kitâbı ve Nebîs'inin Sünneti'*dir."[39] beyânıyla bize emanet bırakılan Allah'ın Kitabı Kur'ân-ı Kerîm ve Nebîsi Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Sünneti olan iki emâneti öncelikle iyi bir şekilde öğrenip hayatımıza tatbik etmek Peygamberimizin hem bir emri hem emanetine sâhip çıkmanın bir göstergesi hem de onu sevip, Sünnetine tâbi olduğumuzun bir tezâhürüdür.

Öncelikle bu iki emânetten birisi olan "*Nebisinin Sünneti*"ne tabi olmanın yolları nelerdir? Bunların tespit edilip ortaya konulması öncelikli görevlerimizden biri olduğu âşikardır. Bu hususta yapılmış bir değerlendirmeyi kayda değer buluyoruz:

"İslâm, öncelikli bir dünya, İslâm'ı evrensel planda yorumlamış olan Sünnet-i Seniyye'yi öğrenmek ve elden geldiğince yaşamakla kurulabilecektir. Bu fert ve toplum hayatının, Sünnet ölçüleri istikâmetinde şekillendirilmesi demektir. "En

[33] Hicr,15/49.
[34] Âl-i İmrân,3/110.
[35] Koçyiğit, Talat, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, Kılıç Kitabevi, Ankara, trz. Mâide,5/54.
[36] En'âm,6/60.
[37] Nûr,24/42.
[38] İbn Hacer el-Askalânî, *Münebbihât*, (trc. Ali Aslan),3. Baskı, Eser Neşriyat, İstanbul,1978. s. 142.
[39] İmam Mâlik, *el-Muvatta,* Kader,3

güzel hayat modelinden günümüze ve yarınımıza örnekler ve mesajlar aktarabilmektir."[40]

Abdullah (ö.290/903) babası Ahmed b. Hanbel'den (ö.241/855),İmam Şâfii'nin (ö.204/820) şöyle dediğini zikretmiştir: "*Siz Hadis ve Rical'de benden daha bilginsiniz. Şayet Kûfelilerden veya Basralılardan veya Şamlılardan sahih bir hadis olduğunda onu (görüşünü) terk ederim*."[41]

Peygamberimizi (s.a.s.) sevmenin ve ona itaat etmenin dinimizin temellerinden olduğu:*"(Rasûlüm!) De ki: Eğer Allâh'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın…*"[42],"*Kim Rasûl'e itaat ederse Allâh'a itaat etmiş olur…*"[43] "*Allâh'a itaat edin, Rasûle itaat edin."*[44] âyetlerinden ve "*Bana İtaat eden Allah'a itaat etmiş olur*." hadisinden[45] O'na itaatin Allah'a itaat olduğunu, O'na isyânın ise Allah'a isyan olduğunu emrettiği hatırdan çıkarılmamalıdır.

Peygamberimizin: "*Sizden kim beni babasından, oğlundan ve bütün insanlardan fazla sevmedikçe iman etmiş olamaz*."[46]"*Bana itaat eden Cennet'e girer, bana isyân edense Cennet'e girmemek için inat ediyor demektir*."[47] hadisleri de hem Allah'a hem Rasûlüne itaatin gereğine işaret etmiştir.

Peygamberimize (s.a.s.) itaat, aynı zamanda onun sünnetine tabi olmak ve onun sünneti doğrultusunda yaşamayı da gerektirir. Onun sünnetinin ihmâli ve hiçe sayılması Müslümanların çok ağır bir imtihanı olacaktır. ed-Dârimî'nin (ö.255/869):*"…Dînin (zayıflayıp gücünün) kaybolmasının başlangıcı, Sünnet'in terk edilmesiyle olacaktır. Halatın lif lif çözülüp nihâyetinde kopması gibi, din de sünnetlerin bir bir terk edilmesiyle ortadan kalkar."*[48] değerlendirmesi bu hususun önemini vurgulamaya kâfidir.

İbrahim b. Edhem, bir gün Basra çarşısında gezerken halk başına toplandı ve " *Bana duâ edin size icâbet edeyim*"[49] âyet-i celîlesiyle ilgili olarak:"Biz Allah'a duâ ediyoruz fakat müstecâb olmuyor acaba neden? diye sorduklarında dedi ki: "*Kalbiniz 10 şeyden ölmüştür. Allah'ı tanırsınız ama hakkını edâ etmezsiniz. Allah'ın kitabını okudunuz ama onunla amel etmediniz. İblisin düşmanlığını iddia edersiniz ama ona tabi olursunuz. Rasûlullah'ın sevgisini iddia edersiniz ama onun izini ve sünnetini terk etmişsiniz. Cennetin sevgisini iddia edersiniz ama onun için amel etmezsiniz. Ateşten korkuyoruz dersiniz ama günahlardan çekinmiyorsunuz. İnanırsınız ki ölüm haktır ama ona karşı tedbir almıyorsunuz. Başkalarının ayıplarıyla meşgul olursunuz ama kendi ayıplarınızı terk etmezsiniz. Allah'ın verdiği rızkı yiyorsunuz ama Allah'a şükretmezsiniz. Ölülerinizi gömersiniz ama onlardan ibret almazsınız*."[50]

---

[40] Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler-2*, Erkam Yayınları, İstanbul,1993. s.7-8.
[41] el-Beyhakî, *el-Medhalu's-Sunenu'l-Kubra*, 2. Baskı, Beyrut,1420. c. I, s.164.
[42] Âl-i İmrân,3/31
[43] Nisâ,4/80.
[44] Nisâ,4/59.
[45] *İlk Hadis Mecmûlarından Hemmâm b. Münebbih'in Hadis Mecmûası,* s.15
[46] *el-Buhârî*, İman,8.
[47] *el-Buhârî,* İ'tisâm,2, *Ahmed b. Hanbel*, c. II, s. 361.
[48] ed-Dârimî, *Sünen,* Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. Mukaddime, s.16.
[49] Mü'min,40/60.
[50] İbn Hacer el-Askalânî, *Münebbihât*, s. 145-146.

"*Âlemlere rahmet olarak gönderilen*"[51] ve yüreğinde sevgi ve merhamet eksik olmayan:"*And olsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.*"[52] âyeti, Peygamberimizin (s.a.s.) mü'minlere karşı ne kadar şefkât ve merhamet sâhibi olduğunu anlatmaya kâfidir.

Tâif'te Allah'ın tebliğini kendilerine sunmaya geldiğinde kendisini taşlayan buna rağmen: "*Allah'ım onlar beni bilmiyorlar*"[53] diye mukâbele eden Peygamberimiz, insanları sevmenin en güzel numûnelerini sunmuştur. kız çocuklarını diri diri gömen bir toplumda Peygamberimizin torunu Ümâme binti Ebî'l-Âs'ı (Zeyneb'in kızı) sırtında taşıması[54], şefkâtli ve merhametli olduğuna dair delillerden sadece biridir.

4.4. İnsanlara Sevgi Saygı Merhamet Yerine Kin Nefret Öfke Biriktirme Mü'minlerin Vasıfları Olamaz

Allah Tealâ, Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn'u (a.s..) Peygamber olarak Firâvun'a gönderdiğinde :"*Ona yumuşak söz söyleyin. Umulur ki öğüt alır veya korkar.*"[55] diyerek uyarmış, Peygamberimizin (s.a.s.) kâfirlere ve müşriklere tebliğinde ise nefret yerine sevgiyi hâkim kıldığını, kaba davranmaktan sakındığını şöyle ifade etmiştir:" *O zaman, Allah'tan bir rahmet sebebiyle onlara yumuşak davrandın ve eğer sen, kaba, katı yürekli olsaydın, mutlaka senin etrafından dağılırlardı. Artık onları affet ve onlar için mağfiret dile ve işler konusunda onlarla müşavere et (danış). Azmettiğin zaman, artık Allah'a tevekkül et. Muhakkak ki Allah, tevekkül edenleri (Allah'a güvenenleri) sever."*[56]

Peygamberimizin (s.a.s.) yaşamında, nefret yerine sevgi hâkim olmuştur :"*Biri söz söylediği zaman tebessüm ederdi*"[57] "*Kardeşinin yüzüne tebessüm etmen sadakadır.*"[58] buyurmuştur.

Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Mahşer gününde Ârş-ı A'lâ'nın gölgesi altında 7 sınıf insan gölgelenecektir. Bunlar: Adâletli idareci. Allah'a ibadet ederek yetiştirilen genç. Gönlü mescitlerde olan kimse. Allah için bir birini seven iki kimse. Güzel ve mevki sahibi bir kadının zinâ teklifini kabul etmeyen kişi. Sağ elinin verdiğini sol eli duymayan (gizli iyilik yapan) kimse. Tenhalarda Allah aşkıyla ağlayan kimse*."[59]

Peygamberimizin (s.a.s.):"*Birbirini sevmekte, birbirine acımakta ve birbirlerini görüp, gözetmekte mü'minler, tek bir vucût gibidirler. O vucûdün bir organı rahatsız olunca, öteki organların tamamı uykusuzluk ve derin bir rahatsızlık hisseder, hasta organın ızdırabını paylaşırlar."*[60] tanımıyla mü'minlerin birbirilerinin sıkıntılarını yüreklerinde hissetmeleri ve birbirilerinin sıkıntılarını paylaşmaları birbirlerini sevmeleri gerektiği ifade edilmiştir.

---

[51] Enbiyâ,21/7.
[52] Tevbe,9/127.
[53] *el-Buhârî,* Enbiyâ, 54.
[54] *el-Buhârî*, Edeb,18.
[55] Tâhâ,20/44.
[56] Âl-i İmrân,3/159.
[57] *Ahmed b. Hanbel*, c.V,s.198,199.
[58] et-Tirmizî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. Birr,36,
[59] *el-Buhârî*, Ezan,36.
[60] *el-Buhârî*, Edeb,27; Müslim, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. Birr, 17.

Vehb b. Münebbih (ö. 114/728) şu rivayette bulunmuştur: "Tevrat'ta şu gelecekler yazılıdır: " *Dünyada azığını hazırlayan Ahirette Allah'ın Habibi olur. Dünyada yaşamak sevgisini terk eden kıyâmette emindir…*"[61]

İslâm mütefekkirlerinin yaşamlarına ve fikirlerine baktığımızda, atalarımızın bıraktığı altın mesâbesindeki sözleri kin, nefret, öfke yerine aşk, sevgi, saygı, şefkât ve merhameti koymayı öngörmektedir. Bunlardan bazılarına yer vermek istiyoruz:

Atalarımızın sevgiye dair söylediği: "*İmanın süsü, ruhların sesi, götürür sisi Allah sevgisi*."[62] sözü de manidardır.

4.5. İnsanları Bir Birine Kaynaştıracak Bağ Selamdır

"Hz. Peygamberden sonra Müslümanlar sevgiye dayalı Kur'an öğretisini yaymak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu alanda en büyük katkının tasavvuf ehlinden geldiğinde hiçbir kuşku yoktur. Allah ile bağını koparan, kendine yabancılaşan ve dolayısıyla yaşam coşkusunu yitiren insanı yeniden hayata kavuşturmak, başka bir deyişle, onu yeniden insanlaştırmak ancak vahye dayalı dinlerin temelini oluşturan sevgiyi sunmakla mümkündür. İslamiyet'te sevgi kavramı tanımıyla bu çerçevede değerlendirilmelidir. Çünkü o sevgiyi insanların kalplerinde egemen kılmaya yönelik bir dindir."[63]

Peygamberimiz (s.a.s.) Cennet'e girmeyi imanla, aramızdaki muhabbeti ise selamla irtibatlandırmıştır**:** "*İman etmedikçe mü'min olamazsınız mü'min olmadıkça Cennet'e giremezsiniz. Birbirinizi seveceğiniz bir şeyi haber vereyi mi? Aranızda selamı yayınız*."[64]

Peygamberimiz (s.a.s.) insanları birbirine kaynaştıracak bağın selam olduğunu: "*Ey insanlar! Selamı yayınız. Yemek yediriniz. Akrabalarınızı ziyaret ediniz. İnsanlar uykuda iken namaz kılınız; selametle cennete girersiniz."*[65] sözleriyle ifâde etmiştir.

Abdullah b. Ömer (ö.73/693):"*Biz, sırf selam hatırına çarşıya çıkarız, karşılaştığımız insanlara selam veririz.*"[66] diyerek Peygamberimizin bu tavsiyesini nasıl uyguladıklarının da örneğini sunmuştur.

Peygamberimiz (s.a.s)"*İslam'ın hayırlısı kimdir?"* sorusuna*:"Yediğinden yedirmen tanıdığın ve tanımadığına selam vermendir."*[67] karşılığını vermiştir.

5. Batıdaki Söylem Sevgi Saygı Merhamet Değil Nefret Terör ve İslamofobidir

11 Eylül 2001'de İkiz Kulelerin yıkılmasından sonra müslümanlara karşı söylem sevgi, merhamet yerine nefret, terör ve İslamofobiadır. 11 Eylül'ün Uluslararası Kur'ân Yakma Günü[68] ilan edilmesi İslam'ı terör ve nefretle özdeşleştirme girişimi, İslamofobik çabaların bir ürünüdür.

---

[61] İbn Hacer el-Askalânî, *Münebbihât*, s. 152.

[62] http://hasbahcegazetesi.com/kisi-sevdigi-ile-beraberdir Erişim Tarihi: 29 11 2016.

[63] Bkz. Akdemir, Salih, *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü, "Sevgi"* mad. c. II, s. 671.

[64] *Müslim*, İmân,22.

[65] *Müslim,* İmân,93-94.

[66] Mâlik b. Enes, *el-Muvatta,* Selâm, 6

[67] *el-Buhârî,* İman,6,20.

[68]http://www.dunya.com/gundem/abd039de-kur039an-i-kerimi-yakma-gunu-haberi-123595. Erişim Tarihi: 30.11.2016 Ayrıca bu konuda bir haber: "Görünüşe bakılırsa "Uluslararası Kur'an yakma günü" gibi saçma bir girişimin mimarlığını yapan ve Başkan Obama'nın ültimatomuyla bu işten vazgeçen Rahip Terry Joned "muradına" erdi. Küçük bir Florida

Danimarka'da sözde nefret söylemli, kan ve gözyaşından hoşlanan bir Peygamber olarak Hz. Muhammed'in (s.a.s.) takdim edilmeye çalışılması, kısaca Karikatür Krizi diyebileceğimiz durum sevgi, merhamet yerine nefret, terör ve İslamofobi temellidir.

1993 yılında Almanya Solingen'de bir gurbetçi vatandaşımızın evinin kundaklanması sonucu ölen 5 vatandaşımızın öldüğü hadise de sevgi, merhamet yerine ırkçılık, kıskançlık, nefret, terör ve İslamofobiktir. Türkler, bizlerin çalışma alanlarını daraltıyor, ekmeğimize mani oluyor söylemiyle kazan kaldırıp soydaşlarımızı rahatsız ederek Almanya'dan ülkemize göçe zorlamalarının altında yatan sebepleri çözmemiz zor olmasa gerektir.[69]

6-Değerler Eğitimi Müfredatında Sevgi ve Saygı Eğitimine Dâir Bazı Önerilerimiz

Son yıllarda Değerler Eğitimi'ne hem ilk hem orta hem de yükseköğretim programlarında yer verilmektedir. İlk, orta ve yüksek eğitim ve öğretim kurumlarında verilen Değerler Eğitimi Müfredatında özellikle sevgi ve saygı kavramları yanında alçakgönüllülük, hoşgörü, sorumluluk, yardımseverlik vs. diğer kavramlar üzerinde hassasiyetle durulmaktadır.

Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde ve Eğitim Fakültesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Bölümü Değerler Eğitimi dersi, 2 saat zorunlu olarak okutulan dersler arasında yer almaktadır.

2013-2014 Eğitim Öğretim yılında bu dersi vermiştim. Derslerden edindiğimiz tecrübe ve yapmış olduğumuz anketten[70] hareketle hadis metinlerinden yararlanılarak nasıl bir müfredât programı hazırlanıp, nasıl bir eğitim verilebileceği ile ilgili görüş ve önerilerimizi sunmak istiyoruz.

1.Kâinâtın sâhibi, zerreden kürreye her şeyin hâliki olan Allah'ın varlığı ve birliğini tanıtmak, Değerler Eğitimi müfredatında ana amaçlardan 1. olmalıdır.

2.Tevhid Mücâdelesinde bütün peygamberlerin verdiği mücadelelerden örnekler Değerler Eğitimi programında bir ünitede verilmelidir.

3.Tevhid Mücâdelesi'nde asıl gayenin İlây-ı Kelimetullah'ı gerçekleştirmenin yanında muhatap olan insanları zorlama, tehdit, katletme gibi eylemlerin ne Peygamberimizin (s.a.s.) ne de Ashâb-ı Kirâm'ın idealleri arasında yer almadığı, asıl gayelerinin tebliğ ve inzâr olduğu, şiddet, tehdit, tedhiş (terör) olmadığı hayatı pahasına, kendisine ve ailesine zulmedenlere karşı sevgi ve merhametle mücâdele verdiği, Değerler Eğitimi müfredatında temel alınacak ilkeler arasında yer almalı ve Peygamberlerin Tevhid Mücâdelesi en ince ayrıntılarına kadar Kur'ân ve Hadisler ışığında bir ünite tahsis edilerek verilmelidir.

Kilisesi'nde toplanan bir grup,Rahip Wayne Sapp'ın önderliğinde Kur'ân-ı Kerim'in bir nüshasını yaktı. Olayı izleyenler arasında Terry Jones da vardı. Dün Kur'an-ı Kerim yakılmadan önce göstermelik bir jüri kuruldu ve 8 dakikalık yargılamadan sonra Kur'an'ın yakılmasına karar verildi. Adeta bir tiyatro mizanseni şeklinde devam eden olay, 10 dakika boyunca yanan Kur'an'ın kül olmasıyla sonlandı. Geçen yıl Terry Jones'ın bu saldırgan girişimi Türkiye dâhil tüm İslam ülkelerinden büyük tepki almıştı.http://www.usasabah. com/ Guncel/2011/03/21/kuran_yakma_provokasyonu.Erişim Tarihi:30.11.2016.

[69] https://tr.wikipedia.org/wiki/Solingen_Facias%C4%B1 Erişim Tarihi:17.11.2016.

[70] Köycü,Erdoğan,*Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi Bölümü Öğrencilerinde Ahlâk ve Değerler Eğitimi Algısı*,Dünden Bugüne Türkiye'de Beceri,Ahlâk ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Tam Bildiri Metni,Ankara,2016. c.I.s.553-574.

4. Ashâb-ı Kirâm'ın öncelikle Ashâb-ı Suffa'da Peygamberimizden (s.a.s.) aldığı sevgi, saygı, merhamet eğitimi yanında bu değerleri hayatlarına tatbiklerinin İslâm'a davet ettikleri toplumlarda nasıl makes bulduğuna dair bazı dikkat çekici örneklere Değerler Eğitimi programında bir ünitede verilmelidir.

5. Peygamberimizin hayatından sevgiye dair yaşanmış ibretlik hadiselerden Değerler Eğitimi Müfredat Programında bazı örnekler sunulmalıdır.

6. İlây-ı Kelimetullah uğruna ve Tevhid mücâdelesi vermek için vatanımızı korumanın önemi vurgulanırken ülkemizi ve vatandaşlarımızı sıkıntıya sokan son İhânet hareketi olan 15 Temmuz Darbe Girişimi Vatanın Korunması ve Savunması adı altında bir ünitenin tahsisi elzemdir. Mehmetçiğimizin komutanının Mehmet Vatan nedir? diye sorduğunda: "*Vatan, benim anamdır.*" diye cevap vermesi manidardır. Anamız nasıl sevgi saygı ve hürmete layıksa ve her türlü kötü durumlardan muhâfazayı hak ediyorsa vatanımızı korumak ve gelecek nesillere intikâli için verilecek her türlü mücâdeleyi hak ettiğinden Değerler Eğitimi Müfredatında yer alması gereken ünitelerden biri olarak ele alınmalıdır.

7.Yapmış olduğumuz anket verilerinden çıkan sonuç sevgi, saygı ve merhamete en muhtaç olduğumuz günleri yaşadığımızı, 15 Temmuz 2016 tarihinde Millete Darbe girişimiyle ülkemizin ve top yekün vatandaşlarımızın başına örülmek istenen çorapların kendi içimizden çıkan sevgi, saygı ve merhametten yoksun satılık ruhlar olduğu da asla unutulmamalıdır. Bu satılık ruhları ve vatan hainlerini madden destekleyen ve maşa olarak kullanan ülkelerin de asla bizim dostumuz olamayacağı öğretilmelidir.

8. Sevgi, saygı, huzûr ve sukûnun hâkim olduğu bir ev, bir köy, bir şehir, bir ülke ve top yekün bir dünya için Yunus Emre'nin ifadesiyle: "*Sevelim, sevilelim dünya kimseye kalmaz*." dememiz en yüce değerlerden biri olarak Ailede, Ülkede ve Dünyada Sevgi, Saygı ve Barış kavramları Değerler Eğitimi müfredatında yer almalıdır.

SONUÇ

Sevgi, saygı, merhametin hâkim olduğu ev, köy, şehir, ülke ve dünyanın huzur ve sukûn içinde yaşamaması için bir sebep yoktur. Dünyanın son senelerde içine düştüğü kaostan çıkmak için her ülkenin yöneticileri asgarî insanların yaşam hakkına dokunulmaması gerektiği, kargaşanın, huzursuzluğun faturasının çocuk, kadın, ihtiyarlara kesilmesinin huzur ve sukûnu bozan, sevgisizliğin ve merhametsizliğin bir eseri olduğu unutulmamalıdır.

Hangi din ve ırktan olursa olsun her insanın sevmeye ve sevilmeye ve saygı görmeye hakkının olduğuna inancımız tamdır. Sevginin sadece insanlar arasında değil diğer canlılar arasında bir iletişim vâsıtası olduğu bir vâkıadır. Yoksa yavrularını korumak için kendisinden daha büyük ve güçlü diğer canlılara karşı savunma yapan hayvanların bu tepkilerini ne ile izah edebilirsiniz?

"*Yurtta sulh ve dünyada sulh*" ilkesinin yeryüzüne hâkim olmasının yegâne yolunun en azından her ülkenin kendi haklarını koruduğu kadar diğer ülkelerin haklarına da riâyet edilmesi gerektiği bunun da sevgi ve merhamet eksenli icraatlardan geçeceğine inanmalıdırlar. Vedâ Hutbesinde bahsedilen ilkelerin kat kat gerisinde kaldığı Söz de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde var olan ancak uygulanmada zaafları olan, hakların güçlülerin lehine, güçsüzlerin aleyhine uygulandığı müddetçe yeryüzünde sevgi, saygı ve merhametin hâkim olması mümkün değildir.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM MEÂLİ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012.

AĞIRBAŞLI, Ahmet, D*oğumun 800. Yılında Hz. Mevlânâ'dan Güzel Sözle*r, 2. Baskı, Damla Ofset, Konya, 2008.

AHMED B. HANBEL, *Musned,* Çağrı Yayınları, İstanbul,1992.

AKDEMİR, Salih, *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü,* Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 2013.

EL-BEYHAKÎ, *el-Medhalu's-Sunenu'l-Kubrâ,* 2. Baskı, Beyrut,1420.

ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler-2*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1993.

EL-BUHÂRÎ, *el-Câmiu's-Sahîh,* Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

ED-DÂRİMÎ, *Sünen,* Mukaddime, 16.Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

EBU DÂVÛD, *Sünen,* Sünnet,2. Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

EL-FÎRUZABÂDÎ, *el-Kâmusu'l-Muhît*, 2.Baskı, Dâru'd-Deyyân li't-Turâs, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1987.

HALİL EL-CURR, *el-Mu'cemu'l-Arabi'l-Hadîs*, Mektebetu Larosse, Paris,1973.

HEMMÂM B. MÜNEBBİH, *İlk Hadis Mecmûlarından Hemmâm b. Münebbih'in Hadis Mecmûası* (trc. Mehmet Râğıb İmamoğlu), Doğuş Matbaası, Ankara, 1966.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, *Münebbihât*, (trc. Ali Aslan),3. Baskı, Eser Neşriyat, İstanbul, 1978.

İBN MANZÛR, " Habbe" mad. C. I, s. 289. *Lisânu'l-Arab,* Dâru Sâdır, Beyrut, trz.

KAYMAKCAN, Recep, Meydan Hasan, *Ahlâk ve Değerler Eğitimi,*2. Baskı, Dem Yayınları, İstanbul, 2016.

KİTAB-I MUKADDES, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1974.

KÖYCÜ, Erdoğan, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi Bölümü Öğrencilerinde Ahlâk ve Değerler Eğitimi Algısı*, Dünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlâk ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Tam Bildiri Metni Ankara,2016. c. I. s.553-574.

MÂLİK B. ENES, *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

MÜSLİM, *el-Câmiu's-Sahîh,* Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

NAR, Ali*, Kırk Hadiste Müslümanın Hüviyeti,* Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1984.

ÖZÖN, Mustafa Nihat Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük*,* İnkılap ve Aka Yay. İstanbul, 1983.

THURNER, Martin, *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü,* Ankara Üniversitesi Yayınevi, *"Sevgi"* mad. Ankara, 2013.

ET-TİRMİZÎ, *Sünen,* Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

ULUDAĞ, Süleyman, "Aşk" mad. *DİA,* İstanbul, 1988-2013. c. XI, s. 11-17.

YILMA, Sadık, *Deryâ-i Hikmetten Damlalar,* 3. Baskı, Demir Kitabevi, İstanbul, 1967.

http://www.dunya.com/gundem/abd039de-kur039an-i-kerimi-yakma-gunu-haberi-123595.

http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/tematik_bilginotu/dusunceler/nefret.pdf.

http://www.tdk.gov.tr.2016.

http://www.usasabah.com/guncel/2011/03/21/kuran_yakma_provokasyonu.

https://tr.wikipedia.org/wiki/ danimarka_karikat%c3%bcr_krizi.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Solingen_Facias%C4%B1 Erişim Tarihi: 17.11.2016.

BİR DİN DİLİ PROBLEMİ OLARAK İSLAMOFOBİ

Ergin ÖGCEM*

ÖZET

"İslamofobi" kavramı ve bu kavram çerçevesinde oluşturulmak istenen bilinç özellikle son otuz yıldır Batı'da çok önemli bir konu haline gelmiştir. Temelde Müslümanlara dair korkuyu ifade eden bu kavramın, bireyi geçip direkt olarak dinle ilişkilendirilmesi bizim açımızdan dikkat çekici bir konudur. Zira bir düşüncenin kendisi ile uygulanma biçimi aynı şey değildir. İnsanla ilişkisi olan her inanç, düşünce ve ideoloji mutlaka farklılaşmaya uğrar. Bildirimiz büyük oranda sun'i bir korkudan beslenen, ancak dil marifetiyle epistemolojik bir zemine oturtulmaya çalışılan bu korkunun gerçek anlamda gerekçelendirilip gerekçelendirilemeyeceği hususu üzerine yoğunlaşacaktır. Bunu yaparken Batı'nın İslamofobi konusunda epistemolojik bir kökenden yoksun, dahası maksatlı ve yanlı bir yaklaşım içerisinde olduğu kanaati bildirinin her aşamasında net bir şekilde vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Dili, Algı, Önyargı, İslamofobi.

ISLAM AS PROBLEM OF RELIGIOUS LANGUAGE

ABSTRACT

The notion of "Islamophobia" and the consciousness to be formed within this concept have become more important subject in the West, especially in the last thirty years. This concept is very remarkable subject from our sight that, which expresses fear about Muslims basically, but to related directly with religion through the individual. Because the way of a think itself is not the same it's practice. Every belief, thought and ideology that are related to human beings are change absolutely. Our writing will concentrate on the fact that this horror, which is nourished from an artificial fear in great measure, but which is tried to be placed on an epistemological floor with the skill of language, can not be justified in the real sense. In doing so, it will be expressed that the West is lack of epistemological roots in Islamophobia. Even, It will be emphasized clearly at every stage of the report that this idea is very deliberated and prejudiced.

Key Words: Religious Language, perception, prejudice, Islamophobia.

İnsan bilişsel, psişik ve moral özellikleri gereği sosyal çevreye ihtiyaç hisseden ve ideal anlamda o çevre aracılığıyla kendisini gerçekleştiren bir varlıktır. İnsanın çevresi ile olan ilişkisi hem kendisini tanıma, hem de karşısındakini tanımaya yönelik bir faaliyettir. Buradaki en temel kaygı mevcut olanaklar içerisinde kendisiyle uyumlu olabilecek şartları belirlemeye çalışmaktır. Zira burada insan hem kendi doğasına uygun olanın arayışı içerisindedir, hem de bu uygunluğu ortaya çıkarabilecek en ideal objektifliği sergileme çabasındadır. Kendi dışımızda ve bir nevi "öteki" olarak gördüğümüz sosyal yapı ya da olgulara dair tanımlama yapma girişimlerinin ise temelde iki hedefi vardır. Bunlardan birincisi daha çok kendimizi merkeze alan ve kendi perspektifimiz çerçevesinde ona bir statü

* Yrd. Doç. Dr., D.P.Ü. İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Din Felsefesi A.B.D. Öğretim Üyesi, ergin.ogcem@dpu.edu.tr.

tayin ederek tanıma veya tanımlama. Bu çabanın temel hedefi kendi varlığımız ve geleceğimiz açısından tanımlamaya konu olan ötekini motive edici bir unsur haline getirmektir. Bir diğeri ise yine bu tanımdan hareketle kendisi dışındaki farklı unsurlar yani üçüncü şahıslar nezdinde, tanımlama yaptığı kişi, sosyal yapı ya da olguya dair var olandan farklı, gerçeğe aykırı bir algı veya kanaat oluşturma. Özellikle kendi düşüncesini merkeze koyma ya da alternatifler arasında öne çıkarma kaygısının güdüldüğü durumlarda bu yaklaşımın hatları çok daha belirgin bir hale gelmektedir.

Düşüncenin seyri insanlık tarihi boyunca genel olarak din eksenli bir gelişim sergilemiştir. Büyük oranda dinden beslenen bu süreç, kimi zaman hâkim dinin referanslarına, kimi zaman o din çerçevesinde üretilen hikâye ve mitolojiye, kimi zaman da mevcut dine ve onunla beraber ortaya çıkmış tüm birikime karşı çıkma, direnç gösterme biçiminde gelişim göstermiştir. Ama her durumda din ve onunla ilgili referanslar bir şekilde düşüncenin gelişimini belirleyen ana etmen olmuştur. Bugün Batı ya da Batı Düşüncesi diye kavramsallaştırdığımız düşünce biçimi de benzer bir süreçten geçerek günümüze kadar gelmiştir. Mitolojik bir serüvenle başlayıp daha sonra merkeze tabiat ve insanı alan bu düşünce biçimi özellikle insan merkezli düşünce ve felsefe üretirken kısa bir Yunan tecrübesi dışında büyük oranda dine dayalı referansları kullanmıştır. Siyasi, politik, ekonomik ve ideolojik hemen her söylem dini algıdan etkilenmiştir.[1] Hatta uzunca bir süre kilise merkezli üretilen evren tasavvuru bilimsel tutumun da rengini belirleyen ana unsur olmuştur. Batının geldiği şimdiki durumda ve sergilediği tüm pratiklerde (ne kadar saklanmak istense de) kendi inancının tesirleri hâkim unsur olarak varlığını korumaktadır.

Düşüncenin gelişimi ve toplumun şekillenmesi açısından bu kadar önemli olan bir unsurun sadece kendi düşünce sistemi içerisinde kalması ve temel kaygısını bu nokta üzerine sabitlemesi elbette ki düşünülemez. Böyle bir düşüncenin kendi dışındaki inanç ve kültürlerle fonksiyonel bir münasebetinin olması kaçınılmazdır. Özellikle dünya ve ahiret tasavvuru noktasında kendisiyle kesişen referanslara sahip farklı isimler altında gelişen inançların birbirleriyle olan münasebetleri çok daha sık ve yoğun bir gelişim göstermiştir. İşte uzunca bir süre dünya insanlığının düşünce kodlarını oluşturan Hıristiyanlık; özellikle İslam Dini'nin ortaya çıkması ve mesajını bulunduğu coğrafyanın dışına taşıma çabası içerisine girdiği yıllardan itibaren kendisini İslam ve dolayısıyla Müslümanlarla mücadele etme mecburiyeti içinde bulmuştur. Bu mücadele bir taraftan ontolojik anlamda Tanrı inancı üzerindeki yoğun tartışmalar üzerinden yürürken, diğer taraftan da bu algı üzerine inşa edilmeye çalışılan epistemolojik, etik ve estetik kaygılar üzerinden gelişim göstermiştir. Ayrıca her iki inanç sisteminin kendisine yaşam ve medeniyet alanı açmak üzere ortaya koyduğu niyetten dolayı bu mücadele askeri ve siyasi kanaldan da kendisine bir yol açmış ve bu noktadaki mücadele İslam inancının insanlığın gündemine girdiği yedinci yüzyıldan başlayıp günümüze kadar gelmiştir. Aktüel anlamda bu çatışma yöntem ve teknik bakımından değişim geçiriyor ve çok daha farklı stratejiler üzerinden yürütülüyor olsa da Batı ve Doğu arasındaki dine dayalı mücadelenin varlığı dün olduğu gibi bugün de bir hakikat olarak ortada durmaktadır.

İslam karşıtı söylemler ve buna bağlı olarak gelişen İslam'a dair korkunun temelleri çok eskilere giden bir konudur. Müslümanların diğer millet ve inanç

[1] Batı düşüncesinin seyri ve gelişimi hakkında geniş bilgi için Bkz. *Batı Düşüncesi Felsefi Temeller,* Kasım Küçükalp, Ahmet Cevizci, İSAM Yayınları, İstanbul 2014.

gruplarıyla ilk temasları Peygamber s.a.s döneminde başlamıştır dersek pek de abartmış olmayız. Zira Habeşistan'a yapılan göç başka bir inancın hâkim olduğu coğrafyada o inanç sahipleri ile Müslümanlar arasında ilk temasların yaşanmasına neden olmuştur. Yine Mekke'den Medine'ye yapılan hicret orada yaşayan bazı Yahudi kabileleri ve Hristiyan grupların Müslümanlarla karşılaşmalarına, ortak bir yaşam alanı ve tecrübesi oluşturmalarına neden olmuştur.[2] Bu dönem algısında İslam karşıtlığı Müslümanlarla Medine'deki yerleşik unsurlar (Yahudi ve Hıristiyanlar) arasındaki topyekûn bir savaş veya birbirlerine saldırıdan daha çok peygamberin şahsi kimliği ve özellikleri üzerinden gelişmiş olan bir nevi hazımsızlıktan ibarettir.

İnsanlığın kadim tarihinde Allah adına hareket ettiğini söyleyen, bu noktada insanları dine davet eden tüm peygamberler, kendilerini tebliğle vazifeli oldukları halklar tarafından benzer hatta aynı sayılabilecek gerekçelerle sürekli bir biçimde reddedilip alaya alınmışlardır.[3] Hz. Muhammed (s.a.v) de hem kendi toplumu hem de bölgede yaşayan diğer inanç sahipleri tarafından benzer gerekçelerle alaya alınıp reddedilmiştir. Kendi kaynaklarında da yer alan "büyük habercinin" gelişi, beklentileri çerçevesinde gerçekleşmeyince hem Yahudiler ve hem de Hıristiyanlar bu noktada büyük bir hayal kırıklığı yaşadılar. Gelen habercinin kendilerinden olmayışı sadece bir hayal kırıklığına vesile olmakla kalmamış aynı zamanda bir düşmanlık sebebi de olmuştu. Zira onların peygamberle ilgili beklentisi ya onların soyundan olması veya öyle olmayacaksa en azından zengin, asil ve her bakımdan güçlü birisi olması gerektiği yönünde idi. Oysa gelen peygamber ne onların soyundandı, ne de onların değerlendirmesine göre güçlü, asil, zengin ve itibarlı birisi değildi. Dolayısıyla bu kendileri açısından kabul edilebilir bir durum olamazdı. O sebeple bu yeni durum orada yaşayan farklı inanç grupları için kimi hoşnutsuzluk ve çatışmalara neden olmuştur.[4] Ancak tüm bu olanlara rağmen bu dönem özelinde organize bir düşmanlık ve Müslümanlar aleyhinde yürütülen sistematik bir propagandadan söz etmek mümkün değildir. Zira bu durum sade bizim peygamberimize özel bir tutum değil, önceki peygamberlere de gösterilmiş olan bir reaksiyondu. Diğer taraftan İslam'a davet için Peygamber (sas) tarafından değişik din mensuplarına özellikle de liderlere gönderilen davet mektupları da İslam ve diğerleri arasında yaşanan ilk tecrübelere örnek olarak gösterilebilir.

İslam Dünyası ile Batı Dünyası'nın gerçek anlamda karşılaşması ise Emevi'lerin İspanya'ya gidip orada Endülüs Emevi Devleti'ni kurmalarıyla başlar. Bu tecrübe batı coğrafyasının yolunu Müslümanlara açan ilk gelişmedir. Bu gelişmenin ardından daha sonra kurulan İslam devletleri vasıtasıyla Batıya seferler ve akınlar düzenlenmiş bu girişimler esnasında İslam unsurları başta Anadolu toprakları olmak üzere Doğu Avrupa içlerine kadar girmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti zamanında bu ilerleyiş en had safhaya ulaşmıştır. İşte bu süreç içerisinde cereyan eden olaylarda her iki taraf için de çok hoş olmayan tecrübeler yaşanmıştır. Savaşın getirdiği acı ve ıstırap yanında, kaybedilen topraklar, sembolik değeri olan yerlerin el değiştirmesi uzun vadeli ilişkilerde nefrete varan bazı düşmanlıkların da tohumlarını ekmiştir. Haçlı Seferleri, Endülüs Emevi'nin çöküş döneminde Müslümanlara yapılan muamele, Çanakkale Savaşında meydana gelen ağır kayıplar

[2] Ahmet ÖNKAL, "Hicret" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 1998, ss. 458-462.
[3] Muhammed Abay, *Kur'an Kıssaları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, ss.64-138
[4] Ebu'l-Hasen Ali En-Nedvi, *Rahmet Peygamberi*, (çev. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 2005, ss. 167-173.

Müslümanların hafızalarında silinmeyecek izler bıraktığı gibi, Kudüs'ün ve İstanbul'un Müslümanlar tarafından Fethi de Hristiyanlar açısından kabullenilmesi zor gelişmeler olmuştur. Türklere Anadolu'nun kapılarını açan Malazgirt Savaşı, Osmanlının Batıya ilerleyişi esnasında yaptığı Kosova, Niğbolu, Sırpsındığı, Mohaç, Zigetvar gibi savaşlarda verdirdiği kayıplar ve buralarda alınan ağır yenilgiler de yine Hıristiyanlar açısından önemli gelişmeler olmuştur.[5] Dini çekişme yanında savaşa dayalı acı tecrübelerin de yaşanmasıyla birlikte İslam Dünyası ile Hristiyan dünyası arasında tecrübe çok daha sevimsiz bir hal almış oldu.

İslam'ın bir din olarak vahiy geleneği içerisinde son ve hakiki din iddiasıyla ortaya çıkması, bu dine mensup unsurlarla Batı'nın ilişkilerinin acı tecrübeler üzerinden gelişmesi iki inanç merkezi arasında çatışmaya dayalı sürecin günümüze kadar taşınmasına neden olmuştur. Son yüzyılda meydana gelen Komünist eksenli bazı gelişmeler Batı'nın dikkatini kısmen başka taraflara çekmiş olsa da, bu tür gelişmeler asıl rakip ve düşman olarak Müslümanları gördükleri gerçeğini hiçbir zaman değiştirmemiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet merkezli sosyalist ve komünist yapılanmalara yoğunlaşan ve kendi dinamizmini siyasi, sosyal ve ekonomik içerik bakımdan faklı gördüğü bu oluşum üzerinden şekillendiren Batı, seksenlerin sonunda komünizmin çökmesiyle kendi motivasyonu açısından adeta boşluğa düştü.

Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupalı müttefikleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve müttefikleri arasında iki kutuplu bir çekişmeye sahne olan dünyada, her bir kutup öteki için bir nevi karşıt güç ve denge unsuru oluşturmaktaydı. Ancak Berlin Duvarı'nın yıkılması, komünizmin çökmesi ve liberalizmin zaferini ilan etmesiyle birlikte, ulus devletler önemli oranda küreselleşmenin baskılarına boyun eğmek zorunda kaldı. Sınırlar ticaret ve finans hareketleri açısından sınırlayıcı olma durumlarını yitirirken, yeni neo-liberal ekonomik düzende, ABD'nin ticaret üzerindeki etkisi çok daha fazla hissedilmeye başlandı.[6] ABD ve Avrupa ülkelerinin bu düzeni sürdürebilmesi için mevcut düzen kendisini koruyucu küresel bir siyasi ve askeri güce ihtiyaç duymaktaydı. İşte bu yüzden yıkılan komünizmin yerine yeni bir düşman gerekliydi. Böylece bazı Amerikalı düşünce kuruluşları ve medya organları yeni bir düşman arayışına girerken, İslam ve Müslümanları, yıkılan komünist bloğun yerine, Batı uygarlığına karşı düşman olarak işaret eden fikirler üretilmeye başlandı.[7]

Bilgi, teknoloji, ekonomik ve askeri olanaklar bakımından çok daha büyük imkânlara sahip olmasına rağmen geçmişe ait tecrübeleri Batı'nın İslam dünyasını kendisi için potansiyel düşman olarak görmesine neden olmuştur. Batı'nın bu tutumunda bazı sosyal bilimcilerin uluslararası ittifak ya da ihtilaflarda belirleyici olan unsurun politik ya da ekonomik ideolojiler değil, medeniyetler olmaya başladığını ve 21. yüzyılda da bu trendin devam edeceği yönündeki ifade ve tezleri

[5] Müslüman-Hıristiyan İlişkilerinin tarihi seyri ve gelişimi hakkında geniş bilgi için Bkz. Ziya Kazıcı, *Müslüman Hıristiyan İlişkileri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2011. Ayrıca Müslüman-Hıristiyan ilişkileri ve birlikte yaşama tecrübesi konusunda bu sürecin en sağlıklı değerlendirmelerinden birisi için Bkz. Tuğba Er-Kemal Ataman, "İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 17, Sayı: 2, Bursa 2008, ss. 747-770.

[6] Murat Aktaş, "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt13, Sayı 1, Ankara 2014, s. 32. (ss.31-54)

[7] Zbigniew Berzezinski, Tercih, Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi?, çev. Cem Küçük, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 2005, s.14.

de etkili olmuştur.[8] Diğer taraftan Batı'nın ekonomik gelişimi açısından zorunlu olan birçok kaynağın İslam coğrafyaları dâhilinde olması da Müslümanların bertaraf edilmesi gereken bir unsur olarak görülmesine neden teşkil etmiştir. İşte tüm bu etkenler Batı'nın bazı gerekçeler üreterek (ki bunlar çoğunlukla gayr-i meşru nedenlerdir) İslam Dünyası üzerinde çeşitli baskı, zulüm, operasyon ve savaşlar gerçekleştirmelerine neden olmuştur.

İletişim teknolojisinin gelişimi, herkesin hemen her şeye çok çabuk bir şekilde ulaşabiliyor olması dolayısıyla savaşların gelişim süreci ve kamuoyunun bu konudaki tepkileri de artık daha önemli hale gelmiştir. Bu sebeple yapılan eylemlerin gerekçelendirilmesi, bu noktada kendi toplumlarının ve dünya kamuoyunun tepkilerini kontrol altında tutulması ve gerçekleştirilecek olan eylem lehine kanalize edilmesi bir zorunluluk arz ettiği için fiziki savaşla birlikte yeni ve ayrı bir savaş alanı daha açılmıştır. Bu savaş gerçeği saklama ve amaca uygun olan başka bir şeyi gösterme noktasında algı yönetimi şeklinde beliren ve daha çok psikolojik yönü ön plana çıkarılan bir savaştır. Öyle ki bu savaş etki ve zarar bakımından belki de diğerinden çok daha yıkıcı ve kalıcıdır. Zira yazılı ve görsel basının büyük ölçüde kendi ellerinde olması, internet yoluyla bilgi ve iletişimi istedikleri biçimde yönlendirme imkân ve kabiliyetine sahip olmaları bu noktada onlara kolaylık sağlamaktadır. Bu sebeple Batı her seferinde hem operasyon çekmek istediği ülkelerin halkını, hem dünya ve hem de kendi kamuoyunu çok kolay bir biçimde ve yine kendi amacı doğrultusunda yönlendirebilmektedir. Kendi kurduğu sistem içerisinde ürettiği İslam ve Müslüman algısını zamanı geldiğinde bir korku unsuru olarak medya aracılığı ile ifşa ettiğinde, görüntüye odaklanan dünya halkı artık onun yaptığı her eylemi haklı ve zorunlu olarak yapılması gereken bir hamle olarak algılamakta ve Batının aktüel anlamda bugünkü uygulamaları noktasında meşruiyet adına bir sorun görmemektedir.

İnsanları korkular üzerinden yönetme ve yönlendirme çabaları aslında çok yeni bir durum değildir. Kadim insanlık tarihi boyunca bu tür eğilimler her zaman olmuştur. Daha çok kontrol altında tutmak ve kendilerine hükmedebilmek adına insanlar hemen her dönem bazı kişi veya kurumlar tarafından korku ile manipüle edilmeye çalışılmıştır. Bazen bu korkunun temelinde din, mitoloji, efsane gibi metafizik unsurlar olmuş; bazen de abartılmış güç odakları ve bu güç odakları bağlamında gelişmiş olan bazı önyargılar olabilmiştir. Bu tür gerekçelerle üretilmiş olan korkunun İslam ve Müslümanlar ekseninde yaratılan (çoğunlukla da sun'i olan) bugünkü biçimi çok daha yenidir. Özellikle 11 Eylül saldırıları esnasında ve sonrasında ortaya çıkan tablo ve bu tablo üzerinden geliştirilen kanaatler, üretilen korkunun hem meşrulaştırılmasına ve hem de kalıcı hale gelmesine sebep olmuştur. İlk başlarda siyasi aktörler ve düşünce adamlarının diliyle ortaya konan bazı İslam karşıtı söylemler, zamanla o ülke halklarının tabanına da yayılınca çok daha derin ve etkin bir karaktere bürünmüştür. Kaldı ki bu korku bağlamında verilen mücadelenin başından beri ulaşmak istediği ana gaye de aslında bu idi.

İnsan hak ve özgürlüklerinin en önemli parametrelerinden biri hiç şüphesiz "Din(religion)' dir. Bu hak aynı zamanda doğal ve evrensel haklar kategorisinde ele alınmaktadır. İnsanın batini, metafizik yani manevi yönünü inşa eden din olgusu aynı zamanda fıtri bir özellikte taşımaktadır. Din kavramı geniş anlamıyla "yaşam biçimi, hayatın nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda benimsenen düşünce,

[8] Samuel Hangtington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması,* Çev. Cem Soydemir, Mehmet Turhan, Hande Şarman), Okuyan Us Yayınları, İstanbul 2013.

inanç, ilke ve değerler bütünü olarak" ele alınırken; "evrendeki düzeni ve hayatı ancak yaratıcı bir tanrının varlığı ile anlamlandırarak insanlığı kurtuluşa davet eden çağrılardan her biri olarak" da tarif edilmektedir.[9] Dolayısıyla insanlık tarihi boyunca her din mensubu ait olduğu inanç birikimini gerek tekil ve gerekse toplumsal anlamda yaşama ve başkalarına aktarma, onlarla bu birikimi paylaşma arzusunda olmuştur. Bu sebeple döneminin şartlarına göre bu düşünceyi iletebilmenin tüm imkân ve yollarını kullanmak istemiştir. Dile getirdiğimiz bu hususlar sadece dinlere mahsus bir durum değil, aynı zamanda çeşitli düşünce, ideoloji ve sitemler için de böyle olmuştur. Bu özünde doğal bir durumdur, zira insan kendi tarihi boyunca her an uygun ve güzel gördüğü şeyleri paylaşmak, onlardan başkalarını da haberdar etmek eğiliminde olmuştur.

Batı'dan, dolayısıyla batı toplumundan söz ederken bu toplumun düşünce sisteminin şekillenmesinde çok önemli hatta başat bir unsur olarak dinin var olduğunu özellikle ifade etmemiz gerekir. Kendi tarihi geçmişi ve tecrübesinde dinle ilgili bazı problemler yaşamış bir toplum gibi gözükse de, Batı toplumunun temelini teşkil eden, onun manevi iklimini oluşturan ana damar her zaman din olmuştur ve bugün de öyledir. En seküler sayabileceğiniz halklara sahip devletlerde (İsveç, Norveç, Danimarka[10], Hollanda, vs.) dahi tüm kurumların işleyişinde dinin ve dine dayalı birtakım referansların hala çok etkin olduğunu gözlemlemek mümkündür. Burada şunu ifade edelim ki; özellikle eğitim alanında dine dayalı enformasyon ve ahlak geliştirme hemen hemen tüm batı toplumları için çok önemli ve güncel bir konudur. Özellikle anaokulu eğitimi ve temel eğitim dönemlerinde toplumun neredeyse tüm bireyleri bu dini disiplin ve eğitim faaliyetinden nasibine düşen payı almaktadır. Ayrıca bu eğitimi yürütmekle görevli olan eğitimciler de klasik anlamdaki eğitimci tasavvuruna uygun düşecek tipte kimseler değildir. Burada sözü edilen kadro her şeyden önce büyük oranda kilise eğitimine tabii tutulmuş ve kendilerine referans olunabilmeyi hak etmiş bir kadrodur. Batı toplumunun temelleri işte bu "seçkin" kadro tarafından ince bir hassasiyetle inşa edilmektedir.

Ülkelerin kendi toplumlarını yetiştirme noktasında belirleyecekleri kaynak, yöntem ve anlayışa elbette ki saygı göstermek gerekir. Bu tamamen kendilerini ilgilendiren bir konudur ve bizim bu konu ile ilgili bir fikir belirtmemiz ya da konuya müdahil olmamız yanlış olur. Fakat kendisi ile ilgili kullandığı inisiyatife hiçbir şekilde müdahale edilmesini istemeyen batı neden kendi öncelikleri dışındaki her şeye özellikle de Müslümanların tercihlerine karışabilmektedir? Onların tutum ve benimseyişleri ile ilgili yargılar geliştirebilmektedir? Sahip olduğu imkânları da kullanarak dünya kamuoyunda Müslümanlarla ilgili -ki daha önce de ifade etmiş olduğumuz gibi bu yargıların çoğu yanlı ve kasıtlı üretilmiş önyargılardır- yargılar oluşturabilmektedir? Bunu neden ve hangi cesaretle yapabilmektedir? Ben biraz da bu konuları dile getirip analiz etmeye çalışacağım.

[9] Ömer Demir, M. Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s. 106.

[10] Özellikle dini referanslar konusunda diğer Avrupa ülkelerine göre çok daha zayıf olduğu düşünülen İskandinav ülkelerinin kilise ile olan münasebetleri ve dini tutumlarına dair geniş ve sağlıklı bilgi için Bkz. *Nordic Folk Churches-A Contemporary Church History* (Ed. Björn Ryman, Aila Lauha, Gunnar Heiene, Peter Lodberg), William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Mishigan/Cambridge, UK 2005, Eser Bülent BALOĞLU tarafından *"İskandinav Halk Kiliseleri-Çağdaş Kilise Tarihi"* ismiyle Türkçemize kazandırılmıştır.

Öncelikle şunu ifade edelim ki, Antik Yunan'dan beri Batı dünyasının bu tutumundaki ana etmen hiç şüphesiz kendisini dünyevi gelişim ve teşkilatlanma anlamında hemen her şeyin merkezinde görüyor olmasıdır. Zira Aristo'da bugün olduğu gibi kendi döneminde Grekleri insanlığın merkezi olarak görüyor, bilginin, cesaretin, adaletin, kültür ve medeniyetin ancak bu milletin şahsında tecelli edeceğine inanıyordu.[11] Batı düşüncesinin ontoloji ve epistemolojiye kendi perspektifi çerçevesinde yeniden değer biçmesi ve bu değerlemenin dışında kalanları yok sayması algısına dayanan kabül[12] bugün çok daha etkin bir biçimde Batı dünyasının neredeyse tamamına sirayet etmiş bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Tarihin Sonu teziyle ortaya çıkan Francis Fukuyama, tarihin bir amaca doğru ilerlediğini, bu ilerlemenin ana hedefinin liberalizm olduğunu savunmaktadır. O'na göre, farklı dinsel, kültürel, geleneksel yapılardaki her devlet, eninde sonunda aynı düzlemde buluşacaktır. Bu ortak noktayı ifade etmek için kullandığı 'tarihin sonu' kavramı, tarihsel olayların tamamen son bulması anlamına gelmemektedir. Fukuyama bununla, beşeri, siyasi ve iktisadi kurumların, gelişip değişerek ulaşabilecekleri en ideal formda, yani liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisinin zaferinde, birleşmelerini kastetmektedir. Ki bunu tam anlamıyla başarmış olan ona göre Batı Medeniyetidir.[13] Bu algıya göre Batı bilimin, medeniyetin, kültürün, sanatın, düşüncenin, felsefenin, dil ve edebiyatın merkezi konumundadır. Diğer bütün kültür ve milletlere bu bakımdan bir üstünlüğü vardır. Dolayısıyla üstün olan bir medeniyetin kenarda durmasından ziyade başkalarına müdahale etmesi, onlarla ilgili yargılarda bulunması çok daha doğal bir tutumdur. Aslında Batı'nın kendisini sürekli bir biçimde üstün görmesi, özellikle İslam Dünyası'na karşı kibirli tavırlar sergilemesi bu yüzyıla ait yeni bir tutum değildir. Tarihin her döneminde Batı düşüncesinde bu anlayış hâkim bir unsur olarak vardı.[14]

İslam söz konusu olduğunda Batı kendi gelişmişliğini yoğun bir şekilde dinle ilişkilendirmekte, daha seküler ve dünyevi olan Hıristiyan inancının kendilerine bu imkânı tanıdığını, fakat böyle bir şansın Müslümanlar için asla mümkün olamayacağını düşünmektedirler. Zira Müslümanlar inançlarını bütünüyle aşkın olanla ilişkilendirmekte, dünyevi anlamda atacakları adımlarda bile tüm referansları bu inanca dayandırmaya ve dinin geçmişte kalması gereken buyruklarını güncelmiş gibi korumaya çalışmakta dolayısıyla bu tutucu tavırları nedeniyle hiçbir şekilde ilerleme kaydedememektedirler.[15] Oysa özellikle Aydınlanma sonrası gelişen süreçte dinin dünyevileşmesi ve bu sayede çok daha müsamahakâr bir ortamın yaratılmasıyla birlikte batıda fikir, sanat, edebiyat gibi hemen her alanda devrim sayılabilecek gelişmeler sağlanmış, dinin reforme edilmiş özgürlükçü karakteri de buna oldukça büyük bir katkı sunmuştur. Bu durumda Batı kendisine imkân sunan bu değere sadece sahip çıkmakla kalmayacak, onun manevra alanını daraltacak ya

[11] Ayhan Arslan, *Felsefe-Düşünce Tarihi*, Pegem Akademi, İstanbul 2012, s. 24-25.
[12] Jean-Gerard Rossi, *Analitik Felsefe*, (çev. Atakan Altınörs), Paradigma Yayınları, İstanbul 2001, s. 2.
[13] Francis Fukuyama vd., *Tarihin Sonu mu?*, çev. B. Akgün vd. (edt.),Vadi Yayınları, Ankara 2002, s. 252.
[14] Mustafa Yiğitoğlu, "Batı Hıristiyanlığının Müslümanlara Karşı Müstehzi Bakışı", *Yeni Türkiye*, Cilt: XXII, Sayı 87, Ankara 2016, ss. 751-759.
[15] Gary R. Habermas, "My Pilgrimage from Atheism to Theism, An Exclusive Interview with Former British Atheist Professor Antony Flew", *Philosophia Christi*, vol. 6, No. 2, 2004, ss. 199-210.

da onu ortadan kaldırabilecek İslam dâhil tüm muhtemel tehlikeler için de tedbir alacaktır. Kaldı ki İslam kendi tarihi boyunca ortaya koymuş olduğu tavırla başka inanç ve kültürlere fazla yaşama şansı tanımamış, hâkim olduğu coğrafyalarda sadece kendi nizamını inşa etmeye özen göstermiştir. Bu durum yeni ve muhtemel bir İslam eksenli düzende de aynı sonucu doğuracağı için Batı'nın kendi bekası için birtakım tedbirleri alması doğal ve meşru bir haktır. Mademki bilginin ve propagandanın en güçlü olduğu bir dönemde yaşıyoruz o halde bu imkânlardan en verimli bir biçimde yararlanılmalı ve mücadele de bu eksene taşınmalıdır. Dolayısıyla İslam'a ve Müslümanlara doğrudan saldırmak yerine, onlar hakkında yeni bir dil ve algı yaratmak en akılcı ve etkin bir yöntem olacaktır. Nitekim bugün Batı büyük oranda bunu yapmaya çalışmakta ve kısmen de başarılı olmaktadır.

Batı'nın İslam'a karşı duyduğu öfke ve korkuya kendi tarihsel tecrübesi içerisinde yer alan birtakım temelsiz yargılar da neden olabilmektedir. Zira kavramsal bir tahlil üzerinden gidecek olursak; fobi(phobia) teriminin orijin olarak Yunanca "fobios" kavramından tevarüs etmiş olduğunu görürüz. Fobios Yunan mitolojisinde dehşet tanrısı anlamına gelmekte ve belirli bir durum veya belirli bir nesneye karşı duyulan, mantıklı bir açıklaması olmayan ve kontrol edilemeyen şiddetli korkuyu[16] ifade etmektedir. İslâmofobi'yi öz itibariyle İslâm korkusu, İslâm'dan korkma; geniş anlamda ise "İslâm'a karşı kin, nefret ve düşmanlık besleme", "Müslümanlardan nefret etme ve hoşlanmama"[17] şeklinde irrasyonel bir korku veya fobi olarak da tanımlayabiliriz. İrrasyonel bir korku diyoruz, çünkü Müslümanlara karşı duyulan korku aslında ilk başlarda tüm yabancılara karşı duyulan bir korku iken, süreç içerisinde sadece Müslümanlara yönelik özel bir korkuya dönüştü. Bu noktada üretilen korkunun mantıksal gerekçelerden çok önyargılara dayanıyor olması onu irrasyonel olarak nitelememiz için en önemli etkendir.

Korku ne yazık ki bugün itibariyle Batı'da İslam'a dair algıyı belirleyen en önemli tutumdur. Batı dünyasının genelinde yabancılara karşı duyulan güvensizlik ve bu güvensizliğin beslediği korku, inanç olarak kendisinden farklı gördüğü Müslümanlara karşı çok daha belirgin ve etkin bir hal almıştır. Zira İslam inancını taşımayan farklı ülkelerden ya da Müslümanlarla aynı ülkeden gelmiş olmakla birlikte Hristiyan veya Yahudi olanları kendileri açısından bu kadar tehlikeli görmemektedirler. Hâlbuki sömürge dönemlerinden beri Müslümanları tanımalarına, büyük oranda kendi kontrolleri altında gerçekleşen birlikte yaşama tecrübesine rağmen onlar üzerinden korku üretmeleri makul gözükmemektedir. Buna rağmen en azından söylem düzeyinde de olsa Batı'nın Müslümanlarla ilişkisini belirleyen başat faktör korkudur. Diğer taraftan 1960'lı yıllardan itibaren iş gücünü büyük ölçüde İslam milletlerinden sağlamış olmalarına ve bugünkü gelişmişliklerinde bu emeğin hatırı sayılır bir etkisi olmasına rağmen yine de bu önyargılarından kurtulamamış olmaları da ayrı bir garabettir.

Batı için İslam'ı doğru bir biçimde anlama ve Müslümanları buna göre değerlendirme hiçbir zaman için temel kaygı olmamıştır. Burada yapılmak istenen şey öncelikle amaca yönelik bir bilinç inşa etmek ve bütün algıyı inşa edilen bu bilinç üzerinden yürütmek biçiminde gelişmiştir. Batı merkezli düşüncede İslam'a

[16] Ömer Demir, M. Acar, *a.g.e.*, s. 158.

[17] M.A. Kirman, "İslamofobinin Kökenleri: Doğulu mu, Batılı mı?", http://www.islamiarastirmalar.com/upload/pdf/777b2349b61961c.pdf?sid=1dfebc19a4f6970b0e884e207ee3e5a, E.T. 10.10.2016.

karşılık gelen anlam, İslam dünyasının sahip olduğu kültür, medeniyet, bilgi birikimi veya bu düşüncenin yaşadığı coğrafyaların objektif bir değerlendirmesi değil, seçmiş olduğu örnek ya da örnekler üzerinden kendisine göre geliştirmiş olduğu bir tanım ve bilinç inşası olmuştur. Dolayısıyla burada yapılan şeyin bir algı yönetimi çabası olduğunu, bununla ilgili propagandanın bir ana eksenin bulunduğunu yani Batı düşüncesi marifetiyle onun arzu ettiği şeye karşılık gelen bir tanımlama ve epistemolojik zemin inşa etme çabasının olduğunu bilmek gerekir.[18] İslam ve Müslümanlar üzerine çalışan en ciddi sosyal bilimcilerin tutumundan gündelik basın yayın organlarının yaklaşımlarına kadar hemen hepsinde bu tutumun izlerine rastlamak mümkündür. Zira onların yapmak istediği şey gösterime konu olacak kavramların objektif yansımalarından ziyade, amaca uygun olanın yani gösterilmek istenenin kendisidir.[19] Kaldı ki göstergenin dolambaçlı yolları herhangi bir olayın anlaşılmadığı durumlarda vazife gördüğü gibi, üzeri örtülmek suretiyle saklanmak istenen düşüncenin etkisizleştirilmesi noktasında da iş görür.[20]

Bu çarpıtmanın ilk örneklerini Kur'an-ı Kerimle ilgili yaklaşımlarında bulmaktayız. Esasında uygulamada kendilerinden sonra gelen dini ve peygamberini hesaba dahi katmadıkları halde -ki bu çok paradoksal bir durumdur- bazı Kur'an ayetlerini kendi konjonktüründen koparıp maksatlı bir biçimde yorumlamaları üstelik Müslümanların yaklaşık 1400 yıllık uygulamalarını göz ardı etmeleri haksız bazı değerlendirmelerin zeminini oluşturmuştur. Örneğin Kur'an-ı Kerim'in "Yahudi ve Hıristiyanları kendinize dost edinmeyin. (Maide: 51)" "Onları nerede yakalarsanız öldürün. (Bakara: 191)" gibi bazı ayetlerini alıp, Müslümanların bizzat Allah tarafından kendileri dışındaki inanç sahiplerine karşı katliamcı bir zihniyetle emrolunduklarını, bir nevi despotizm[21] uyguladıklarını iddia edebilmektedirler. Hâlbuki Batı'nın hem kendi içinde yüzyıllar boyu süren kanlı mezhep çatışmaları, hem de İslam'a ve Yahudilere yönelik haksız ve orantısız eylemleri bakımından sicilleri hiçte parlak değildir. Bugün dünya üzerinde yürüttükleri politika ve savaş siyaseti bakımından da durum çok farklı değildir. Zira dünyanın birçok bölgesinde hatta kendilerine çok uzak sayılabilecek özellikle İslam coğrafyalarında kanlı operasyonlar yürütenler kendileridir. Yine Kur'an-ı Kerim'in; "Onları uyarsan da uyarmasan da fark etmez. (Yasin: 10), Onlar kör, sağır ve dilsizdirler. (Bakara: 18)" gibi bazı söylemlerinde kendi muhatapları dışındakileri yok sayması, onları tezyif edici sıfatlarla nitelemesi Batılılar açısından Müslümanların uzlaşmaya uygun bir topluluk olmadıklarını göstermektedir. Bu yönüyle bakıldığında Batılılara göre İslam gelişime, değişime ve başkaları ile diyaloğa açık olmayan aksine kadim bir düşünceyi bütünüyle muhafaza etmeye çalışan bağnaz bir yapı gibi görünümündedir.[22]

Bugün Batı'nın zihniyetindeki İslam algısı büyük oranda ortaçağa ait kötü bir efsaneden, Müslümanlar ise elinde silah tutan, her an katliama hazır bir "Usame B. Ladin" modellemesinden başka bir şey değildir. Bu hususla ilgili önyargı öyle bir

[18] Ümit Özdağ, *Algı Yönetimi-Propaganda, Psikolojik Savaş Örtülü Operasyon ve Enformasyon Savaşı*, Kripto Basım Yayım, Ankara 2016, s. 27 vd. Bu konu ile ilgili bir diğer önemli çalışma için Bkz. Mücahit Gültekin, *Algı Yönetimi ve Manipülasyon*, Pınar Yayınları, İstanbul 2016.

[19] Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, Multilingual, İstanbul 1998, s. 111.

[20] Jonathan Culler, *Saussure*, çev. Nihal Akbulut, Afa Yayınları, İstanbul 1985, s. 20.

[21] Yücel Bulut, "Oryantalizm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul 2007, s. 430 (ss. 428-437)

[22] Habermas, *a.g.m*, s. 207.

noktaya ulaşmıştır ki; herhangi bir İslam ülkesi veya Müslümanla ilgili sıradan ve normal bir haber dahi kendilerince üretilen görüntü ve dil eşliğinde servis edilmektedir. Önce Müslümanlara dair bir imaj gösterilmekte -varsa ellerinde böyle bir imaj bir kez daha tazelenerek hafızalar pekiştirilmekte- maksat hâsıl olunca da asıl verilmesi gereken haber servis edilmektedir. Bazen bir devlet veya millet ile ilgili haber, onlarla hiç alakası olmayan başka unsurlarla ilişkilendirilerek sunulabilmektedir. Özellikle 2009-2014 yılları arasında bulunduğum ülke olan İsveç'te İslam dünyası ve Müslümanlar ile ilgili batı algısının ne kadar eksik ve manüple edilmiş olduğuna bizzat şahit oldum. Büyük ölçüde bilgisizlik, önyargı ve harici yönlendirmelerden nasibini almış bu yaklaşımda İslam kabaca bir ifadeyle ortaçağ Araplarına ait ilkel bir din gibi görülmektedir. Batı'nın İslam ile ilgili algısı ne yazık ki toptancı ve indirgemeci bir karakter arz etmektedir. Kendileriyle ilgili olumsuz bir durum ona konu olan kişi veya neden haricinde başka bir şey ile ilişkilendirilmezken, Müslümanlarla ilgili çok sıradan bir vaka dahi tüm İslam âlemine teşmil edilecek şekilde genelleştirilebilmektedir. Bu tür enformasyon esnasında "terör, şiddet, radikalizm, fundamentalizm" gibi kendi üretimleri olan kavramları İslam'la yan yana getirerek sanki aralarında bir bağ veya özdeşlik varmış duygusu oluşturulabilmektedir.

2011 yılında Norveç'te Anders Behring Breivik adlı bir caninin yaptığı katliam (77 ölü, 242 yaralı)'ın hemen ardından ortaya konan reaksiyon aslında bu düşüncenin İslam karşısında ne kadar yanlı bir tutuma sahip olduğun bir kez daha gösterdi. Zira olay henüz netleşmediği halde, katliam ilk önce Müslümanlarla ilişkilendirilmeye çalışılmış, ardından olayın gerçek yüzü ortaya çıkınca bu kişinin akli denge açısından normal olamayacağı gibi bahanelerle meselenin vahameti saklanmaya hatta üzeri örtülmeye çalışılmıştır. Zira böyle bir eylemi onlara göre normal bir batılının yapması imkân dâhilinde olabilecek bir şey değildi. Normal şartlarda bu tip bir eylemi ancak bir Müslüman yapabilirdi. Kendileri için toptancı yaklaşımlara hiçbir şekilde müsaade etmeyen bu zihniyetin, benzer bir olay nedeniyle tüm İslam âlemini çok kolay bir biçimde zan altında bırakacak söylemlere tevessül edebilmesi ilginç bir durumdur.

Batı hukuk sistemi birçok ülkede eyalet veya belediyelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Bazen bir yerde uygulanan bir hüküm bir başka yer için emsal teşkil etmeyebiliyor. Bu durum kısmen bazı rahatlıklar meydana getirse de çoğu zaman sıkıntılara neden olabilmektedir. Bir yerde sorun olmayan bir uygulama, bir başka yer için sorun teşkil edebilmektedir. Her eyaletin veya belediyenin kendine has hüküm verme serbesiyetinin olması özellikle inanç konularında keyfi birtakım uygulamalara sebebiyet verebilmektedir. Bu durumdan da doğal olarak en çok Müslümanlar etkilenmektedir.

Eğitim kurumlarında, devlet dairelerinde ve kısmen özel sektörde başka dinlere ve inanç gruplarına ait sembol, değer ve dini pratikler problem olmadığı halde, Müslüman bayan ve erkeklerin dine dayalı bazı tercih ve pratikleri sorgulanabilmekte, hatta bu tercihler bazı durumlarda çeşitli gerekçeler ileri sürülerek yasaklanabilmektedir. Özellikle toplumsal boyuttaki bazı uygulamaların şekli, yeri ve zamanı bir başka din açısından sorgulanmazken, Müslümanlar için bu sorgulama doğal bir uygulama olarak görülebilmektedir. Örneğin bir Hristiyan'ın neden düzenli olarak kiliseye, bir Yahudi'nin de havraya gitmediği sorgulanmazken, Müslümanlara neden herkesin namaz kılmadığı, neden tüm Müslüman bayanların örtünmedikleri, neden kutsal günler konusunda

anlaşmazlıklar olduğu ve bu sebeple tüm Müslümanlar tarafından aynı gün aynı şeylerin yapılmadığı gibi sorgulamalar yapılabilmektedir. Oysa batıda her bireyin tercihi medeni ve başkalarına zarar vermemek koşuluyla gayet normal karşılanırken, Müslüman fert ve yapıların bu tip tercihleri aynı teveccühü görmemektedir. Diğer taraftan Müslümanlara ait bazı tercihler ve uygulamalar da bilimsel bir takım gerekçeler ileri sürülmek suretiyle eleştirilip aşağılanabilmektedir.

Bireysel eylemlerin gücüne dayalı, demokratik tercihlerin olduğu ülkelerde Müslümanların yaptıkları fiiller hiçbir zaman bu çerçeve dâhilinde değerlendirilmek istenmemektedir. Özellikle Müslümanlar arasında bir ayırım ve bölünmeye sebep olunmak istendiğinde tercih ve eylemlerini onların etnik, mezhepsel ve kişisel tercihlerine göre sınıflandıran batı, özellikle işine gelmediği noktalarda bütün bu kesimleri aynı değerlendirmenin genel konusu ve muhatabı haline dönüştürebilmektedir. Fakat aynı tutumun kendi inanç ve düşünce sistemi üzerinden yürütülmesine asla hoşgörü ile bakmamaktadır. Batının birlik ve bütünlüğüne, homojen görünümüne aykırı hiçbir eylem ve söylem asla tolere edilmemektedir.

Ortalama bir batılı için New York'ta, Paris'te, Madrid'de yapılan eylemlerin mesulü sadece onu yapanlar değildir. Bu tüm İslam âlemini ilgilendiren, bu sebeple her bir İslam ferdinin sorumlu olduğu, gerektiğinde hesap vermesi gereken bir eylemdir. Fakat yıllardır değişik isim ve görüntüler altında Türkiye'ye karşı yapılan terör eylemlerinin içinde oldukları aleni bir şekilde ortada iken bu durumdan dolayı hiçbir mesuliyet ve mahcubiyet duymamaktadırlar. Bize karşı yapılan eylemlerin tamamının silahlı bir saldırı olduğu çok açıkken; bu fiilleri masumane demokratik bir hak talebi gibi görmekteler, fakat diğer taraftan kendi topraklarında yaşayan Müslümanların en masum taleplerini yeri geldiğinde sakıncalı gördükleri için engelleyebilmektedirler. Örneğin bugün bizim ülkemizde diğer inanç gruplarına ait ibadethaneler ve onlara ait ritüeller serbest bir biçimde yapılabilirken, batının birçok ülkesinde Müslümanlar ezanı açıktan okuyamamaktadırlar. Dini günlerinde resmi izinli sayılmamaktadırlar. Üstelik kendi ülke vatandaşları olduğu halde bu hak onlara verilmemektedir. Fakat çok daha acı olan şey tüm bunların zihin dünyalarını kaplamış olan o meşum temelsiz korkudan kaynaklanıyor olmasıdır.

Batı'nın dine dayalı tutum konusunda objektif olmadığının bir diğer kanıtı da İsrail ve Filistin arasında devam etmekte olan çatışmalara karşı aldığı tavırda ortaya çıkmaktadır. Batı, yıllardır İsrail'in devlet düzeyinde yapmış olduğu şiddeti görmezden gelirlerken, bu şiddete çok küçük ölçüde de olsa mukavemet göstermek isteyen Filistinlilerin eylemlerini orantısız ve barbarca bir reaksiyon olarak değerlendirebilmektedir. Bu konularda verebileceğimiz çok örnekler vardır. Özellikle son yıllarda İslam dünyasının kutsallarına yönelik hakaret içeren eylemelere karşı batının sergilediği tavırda da bu yanlı tutumu görebilmek mümkündür. Ancak maksadımızın anlaşılabilmesi için yukarıda vermiş olduğumuz Brewik örneği bile tek başına yeterlidir diye düşünüyorum. Bu olayla ilgili Batı'nın tutumu ve olaya dair yorumu, benzer tip olaylarda ne kadar ön yargılı ve tarafgir olduğunun en açık kanıtı durumundadır.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür: Batı (Hıristiyan) ve Doğu (İslam) Medeniyetleri insana ve doğaya bakışları açısından temel paradigma farklılığına sahiptirler. Bu sebeple birbirleri ile ilgili hükümlerinin objektif bir zeminde kesişme ihtimali neredeyse yok gibidir. Özellikle Batının İslam dünyası

hakkındaki eksik ve maksatlı bilgi birikimi, onları doğru bir şekilde anlamalarına imkân tanımamış, bundan sonra da tanıyacak gibi gözükememektedir. Bu bakış açısı sürdüğü müddetçe Müslümanların Batı tarafından algılanması var olanın tahlil ve tespiti şeklinde değil de; daha ziyade onların anlamak istedikleri biçimde şekillenecektir.

Diğer taraftan, bireysel özgürlük ve haklar konusuna sürekli bir biçimde vurgu yapmalarına rağmen, bu hakların Müslümanlar lehine kullanımı konusunda samimi olmamaları kendilerine karşı makul düşünceler geliştirmeyi her zaman engelleyecektir. Bu da Müslümanlar için özgürlükten her söz ettiklerinde bunun kendi belirledikleri ve kendi istedikleri kadar bir hürriyete karşılık geldiği izlenimi verecektir. Dolayısıyla dini tutum ve tasavvurlarımız noktasında Batılılar nezdinde makul ve mantıklı birer insan olarak görülmemiz ve ona göre davranılmamız gibi iyimser bir düşünceyi üst seviyede tutmanın bizim için hayal kırıklığına sebep olacak bazı neticeler doğuracağına hazır olmalı ve böyle bir durum ortaya çıktığında da buna şaşırmamalıyız.

KAYNAKÇA

Abay, Muhammed. *Kur'an Kıssaları*, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2007.

Aktaş, Murat. "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt13, Sayı 1, Ankara: 2014., ss.31-54.

Arslan, Ayhan. *Felsefe-Düşünce Tarihi*, Pegem Akademi, İstanbul: 2012.

Berzezinski, Zbigniew. *Tercih, Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi?*, (çev. Cem Küçük), İnkılâp Yayınevi, İstanbul: 2005.

Bulut, Yücel. "Oryantalizm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul 2007, (ss. 428-437)

Culler, Jonathan. *Saussure*, (çev. Nihal Akbulut), Afa Yayınları, İstanbul: 1985.

Demir, Ömer-Acar, M. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara: 2002.

En-Nedvi, Ebu'l-Hasen Ali. *Rahmet Peygamberi*, (çev. Abdülkerim Özaydın), İstanbul: 2005.

Er, Tuğba-Ataman, Kemal. "İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 17, Sayı 2, Bursa 2008, ss. 747-770.

Fukuyama, Francis vd., *Tarihin Sonu mu?*, (çev. B. Akgün vd.),Vadi Yayınları, Ankara: 2002.

Gary R. Habermas, "My Pilgrimage from Atheism to Theism, An Exclusive Interview with Former British Atheist Professor Antony Flew", *Philosophia Christi*, vol. 6, No. 2, 2004, ss. 199-210.

Gültekin, Mücahit. *Algı Yönetimi ve Manipülasyon*, Pınar Yayınları, İstanbul: 2016.

Hangtington, Samuel. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması,* (çev. Cem Soydemir, Mehmet Turhan, Hande Şarman), Okuyan Us Yayınları, İstanbul: 2013.

Kazıcı, Ziya. *Müslüman Hıristiyan İlişkileri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2011.

Kirman, M.A. "İslamofobinin Kökenleri: Doğulu mu, Batılı mı?", http://www.islamiarastirmalar.com/upload/pdf/777b2349b61961c.pdf?sid=1dfebc19a4f6970b0e884e207ee3e5a, E.T. 10.10.2016.

Küçükalp, Kasım- Cevizci Ahmet, Batı Düşüncesi (Felsefi Temeller), İSAM Yayınları, İstanbul: 2014.

Önkal, Ahmet. "Hicret", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, İstanbul:1998, ss. 458-462.

Özdağ, Ümit. *Algı Yönetimi-Propaganda, Psikolojik Savaş Örtülü Operasyon ve Enformasyon Savaşı*, Kripto Basım Yayım, Ankara: 2016.

Rossi, Jean-Gerard. *Analitik Felsefe*, (çev. Atakan Altınörs), Paradigma Yayınları, İstanbul: 2001.

Ryman, Björn vd., *İskandinav Halk Kiliseleri-Çağdaş Kilise Tarihi,* (çev. A.Bülent Baloğlu), William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Mishigan/Cambridge: 2005.

Saussure, Ferdinand de. *Genel Dilbilim Dersleri*, (çev. Berke Vardar), Multilingual, İstanbul: 1998.

Yiğitoğlu, Mustafa. "Batı Hıristiyanlığının Müslümanlara Karşı Müstehzi Bakışı", *Yeni Türkiye*, Cilt 22, Sayı 87, Ankara: 2016, ss. 751-759.

BATI DÜNYASINDA İSLAMOFOBİ/ZENOFOBİ VE NEDENLERİ

Furat AKDEMİR*

ÖZET

İslamofobi (İslamophobia) kavramsal olarak yabancı korkusunu ifade eden "Zenofobi"ye yakın anlamda; İslam'dan endişe, korku ve nefrete yönelik düşünce ve tavrı ifade etmektedir. Zenofobi genel anlamda yabancılara karşı korku ve endişeyi ifade etse de, Müslümanlara karşı da endişe, korku, istememeye yönelik bir anlam ifade etmektedir. Özelde İslamofobi terimi, İslam dinine ve Müslümanlara karşı duyulan güvensizlik, korku ve dışlamayı ifade etmektedir. İslamofobi düşüncesi batı dünyasında 14. yüzyılda gelişmeye başlamış, artarak günümüzde daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Geçmişte ve günümüzde zenofobi/islamofobiye kaynaklık eden farklı nedenler olmuştur. Bu nedenler batı dünyasından kaynaklandığı gibi, Müslümanlarında bu sürece olumsuz katkıları olmuştur. Batı/Hrıstiyan Dünyası ve gerekse Müslüman Dünya/ Müslümanlar, daha barışçıl ve huzurlu bir dünya için zenofobi/islamofobiye kaynaklık eden nedenler üzerinde acil çalışmalar ve çözüm önerileri ortaya koymak zorundadır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Zenofobi, İslam, Hristiyan, Doğu, Batı.

THE CAUSES OF ISLAMOPHOBIA / ZENOFOBI IN THE WEST WORLD

ABSTRACT

Islamophobia (Islamophobia) is conceptually close to "zenophobia" which expresses foreign fear; expresses thoughts and attitudes towards anxiety, fear and hatred from Islam. While zenophobia generally expresses fear and anxiety towards strangers, it also has a sense of anxiety, fear, and unwillingness towards Muslims. In particular, Islamophobia refers to Islamic religion and distrust of Muslims, fear and exclusion. The Islamophobia thought began to develop in the 14th century in the western world, but it has increased to larger dimensions today. There have been different causes of zenophobia / islamophobia in the past and present. These reasons are caused by the western world, and Muslims have contributed negatively to this process. The West / Christian world and Muslim world / Muslims have to put forth urgent work and solution proposals on the causes leading to zenophobia / Islamophobia for a more peaceful and peaceful world.

Key Words: Islamophobia, Zenophobia, Islam, Christian, East, West.

GİRİŞ

İslamofobi (İslamophobia) kavramsal olarak yabancı korkusunu ifade eden Zenofobiye yakın anlamda; İslam ve Müslümanlardan endişe, korku ve nefrete yönelik düşünce ve tavrı ifade etmektedir. Bu kavramlar yabancı ve müslümanlara karşı endişe, korku, antipati, istememe ve kabullenmemeyi ifade etmektedir. Zenofobi genel anlamda yabancılara karşı korku ve endişeyi ifade etsede, bir yönüyle Müslümanlara karşı da endişe, korku, kabullenmeme, istememeye yönelik bir anlamı içermektedir. Özelde İslamofobi terimi, İslam dinine ve Müslümanlara

* Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, furatakdemir@duzce.edu.tr.

karşı duyulan güvensizlik, korku ve dışlamayı ifade etmektedir. İslamofobi, yabancı karşıtlığı ve düşmanlığını ifade eden Zenofobi içinde etnik-dinsel olarak Türk/Arap ve Müslüman dünyasından, Müslümanlardan ve bunlarla ilgili meselelerden duyulan korku ya da endişeyi ifade etmektedir. İslamofobi düşüncesi batı dünyasında geçmişte din, ideoloji, egemenlik ve kültür temelinde yaşanmış, artarak günümüzde daha büyük boyutlara ulaşmıştır. İslamofobi, geçmişte İslam'ın Hırıstiyanlık ve diğer dinlere karşı tahakküm, üstünlük, tehlike ve tehdidi olarak algılanmış, tarih içinde farklı boyutlarda şekillenmiş, günümüzde daha farklı boyutlarda algılanmaya başlamıştır.

İslamofobi[1] kavramı yeni zamanların ürünü olsa da, öncelikle, İslam korkusunun aslında çok yeni ve özel bir durum olmadığını belirtmek gerekiyor. Kuşkusuz Batı' da, Arapların İspanya'yı fethinden beri ya da Osmanlı'nın Avrupa içlerine ilerleyişinden bu yana İslam'a veya Müslümanlara dair bir korkudan söz etmek mümkün olsa da, öncelikle burada *İslamofobi* kelimesinin içindeki *fobi* kısmına dikkat çekmekte yarar var. *Fobi* somut bir durum karşısında duyulan *korku* olmaktan ya da yani bir gerçekliğe tekabül etmekten ziyade, hayatı sürekli etkileyen ve bir takıntıya, bir hayale işaret eden bir duygu haline tekabül ediyor. *İslam* ve *fobi* kelimelerinin yan yana gelmesi ise aslında İslam'ın yaratmadığı, İslam'dan

[1] İslamofobi (Islamophobia) teriminin bilinen ilk basılı kullanımı, ABD'de çıkarılan bir dönemsel yayın olan "Runnymede Trust"un Şubat 1991 sayısında söz konusu olmuştur. 1997'den beri de "Oxford English Dictionary" de yer almaktadır. Bu terim, işlevsel olarak yabancı korkusunu ifade eden "Zenofobi"ye benzemekte; İslam'dan korkuya, dehşete ve nefrete gönderme yapmanın kısa yoldan elverişli bir aracını sunmaktadır. Aynı şekilde, birey olarak Müslümanlara karşı da korku, endişe ve antipatiye atıfta bulunmaktadır. Lorraine P. Sheridon, *"Islamophobia pre-and post post -September nth, 2011."* Journal ofinterpersonal Violance, 2006, 21(3): 317. Başka bir deyişle, İslamofobi terimi, İslam dinine ve Müslümanlara karşı duyulan güvensizlik, korku ve dışlamayı ifade etmektedir. Bu anlamıyla Yabancı düşmanlığını ifade eden Zenofobi teriminin bir alt kategorisi olduğu, bir etnik-dinsel grup olarak Araplardan, Müslümanlardan ve bunlarla ilgili meselelerden duyulan korku ya da endişeyi dile getirdiği söylenebilir. Son zamanlarda zenofobik kimseler, daha düne kadar barışçıl ilişkiler içinde oldukları Müslüman komşularından da uzak durmaya, onlarla ilişki ve etkileşimlerini sınırlandırmaya başlayarak İslamofobik bir tutum ve davranışlar gösterir hale gelmişlerdir. Müslüman göçmenlerin entegrasyon sorunları da kamusal alanda Müslümanlara yönelik bir modern, seküler anti-İslamik söylem ve pratiğin ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Ancak bu durum, ll Eylül 200l'den sonra ciddi bir ayrımcılık ve ırkçılık boyutuna varmıştır. Rod Gardner, Yasemin Karakaşoğlu ve Sigrid Luchtanberg, *"Islamophobia in the Media: a response from multicultural education"*, Intercultural Education, 2008, 19 (2): 120. Abu Sway'a göre, İslamofobinin tasvir ettiği fenomen, nadiren rastlanan bir şey olmadığı gibi, İslamiyetin kendisi kadar da eskidir. İslamofobi vakası, tıpkı anti'-semitizm gibi bir vakadır. Her iki olgu da kökenlerini, milliyetçilik ve ulusal ilgiler tarafından yön verilen ve çok kültürlü bir dünyayı yaratmada hala bir engel oluşturan zenofobik Avrupa merkezcilikten almaktadır. Mustafa Abu Sway, *"Islamophobia: Meaning, Manifestations, Causes."* Palestine -Israel Journal, 2006: 12 (2-3): 22-23). Iqbal'a göre İslamofobi, bir dinsel hoşgörüsüzlük biçimidir. Bunun çeşitli tezahürlerine, yüzyıllar boyunca gözlemlenen savaşlar, çarpışmalar ve soykırımlarda rastlanabilir. İslamın, kısa bir zaman dilimi içinde hızla yayılması da onun bir din olarak diğer dinlere karşı bir tehlike ve tehdit olarak algılanmasında rol oynamıştır. Bu algı, Avrupa'da 14. yüzyıldan itibaren giderek güçlenmeye başladı. (Zafar Iqbal, *Understanding Islamophobia: Conceptualizing and Measuring the Construct."* European Journal of Social Sciences, 2010, 13 (4): 575). Geniş değerlendirme için bkz. Mehmet Yüksel, *İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış*, *Oryantalizm ya da Batı ve Öteki*, İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas, 2011, s. 109-111.

kaynaklanmayan bir korkuya, başka bir deyişle, *yaratılmış* ya da *icadedilmiş* ve bir takım insanlar tarafından içselleştirilmiş bir korkuya işaret ediyor.[2]

Genellikle İslam dairesinin dışında kalan insanların İslam hakkında duydukları icadedilmiş korkunun temelinde ise çok daha basit ve temel bir *öteki* korkusunun yeniden ve yeni biçimler altında üretilmiş olması yatıyor. Tüm insanlık tarihi boyunca, başkaları, farklı olanlar ya da yabancılar bilinmezlikleri nedeniyle hep bir korku ya da endişe kaynağı oldular. Bu genel durum göz önünde tutulduğunda, dünyada insanların sadece İslam'dan korkanlardan oluşmadığını görebiliriz. Somut korkular ve hayali korkular sayısız denilebilecek birçokluğa sahip ve hayali sahte korkuları sadece yanlışlıkları ispat edilip, ortadan kaldırabilecek kolay yöntemler mevcut değil. Korkular sadece bir din karşısında duyulan korkular da değil; yaşadığımız koşullardan, güç ilişkilerinden, kültürler arasındaki ilişkilerden kaynaklanan, kendimize duyduğumuz güven veya güvensizlik ölçüsünde başkaları hakkında korkular üretiyoruz.[3]

İslamofobinin dünyada giderek artmasına ve söz konusu edilmesine kaynaklık eden farklı nedenler bulunmaktadır. Batının oluşturduğu İslam ve Müslümanların dışında var olan nedenlerin yanı sıra bazı Müslüman guruplarında düşünce, söz ve eylemleri ile bu sürece olumsuz katkı sağladığı bir gerçektir. Tarihsel süreçte, Batılı ilim adamları, İslam ve Hz. Muhammed'e karşı ön yargılı, karalayıcı ve küçük düşürücü yaklaşım sergilemişlerdir. Batı sahip olduğu iletişim ve medya hegemonyası ve geliştirdiği yöntemler ile dini, siyasi, kültürel, ideolojik amaçlarını istediği doğrultuda gerçekleştirmektedir. Kendi medeniyeti ve kültürü bağlamında kendi dışındakileri rahat bir şekilde ötekileştirebilmekte ve gerekli algıyı oluşturabilmektedir. Batının sahip olduğu siyasi, ekonomik, teknolojik ve bilimsel güçte buna büyük katkı sağlamaktadır. Bazı İslami guruplar aldıkları dini eğitim, yaşadıkları toplum, içinde oldukları düşünce ve İslam'ı algılama biçimleri ile İslam ve Müslüman fobisine olumsuz katkıda bulunmaktadır. Küreselleşen dünyada Müslüman ve batı dünyası birbirine daha fazla yaklaşmış ve birbirini daha kolay etkileyebilmektedir. Müslüman ve batı dünyasında sorunlar daha da girift hale gelmiştir. Günümüzde İslam dünyasında yaşanan savaşlar, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı batıya yoğun göçler yaşanmaktadır. Bu nedenle batıda dinler, kültürler ve medeniyetler birbirleri karşılıklı daha yakın, iç içe ve etkileşim halinde olduğu bir dönemi geçirmektedir. Bu durum zaman zaman olumlu veya olumsuz olayların yaşanmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı Müslüman ve batı dünyası acil radikal kararlar, bilimsel çalışmaları ve özeleştiriler yapmak zorundadır. Bu bağlamda gerek batı/ Hristiyan dünyası ve gerekse Müslüman dünyası/ Müslümanlar, zenofobi/islamofobiye kaynaklık eden nedenler ve çözüm önerileri üzerinde acil çalışmalar yapmak ve soğukkanlı kararlar almak zorundadır. Aksi halde İslamofobi/zenofobi toplumlarda karşılıklı olarak daha derin yaralar açabilecek ve derin izler bırakabilecektir. Arzu edilmeyecek ve geriye dönüşü mümkün olmayacak kötü sonuçlar doğurabilecektir. Dünyada, özellikle batıda ve İslam dünyasında karşılıklı olarak bu olumsuz algının giderilmesi için daha demokratik, insani, karşılıklı hoşgörü ve anlayış çerçevesinde çalışmalar yapma ve sonuç odaklı çözüm önerileri oluşturmak zorunluluğu doğmuştur.

[2] Ferhat Şentel, *İslamofobi vesilesiyle Türkiye'nin Fobilerine Bakmak*, İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas, 2011, s. 262.

[3] Ferhat Şentel, *İslamofobi vesilesiyle Türkiye'nin Fobilerine Bakmak*, İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas, 2011, s. 262.

1. İslamofobiye Kaynaklık Eden Nedenler

İslamofobinin kökleri uzun bir tarihi seyre dayanmaktadır. Geçmişten günümüze nedenleri farklılaşmakta ve daha fazla yaygınlaşmaktadır. Medya, basın ve iletişim araçlarının yaygınlaşması İslamofobiyi daha yaygın ve etkin kılmaktadır. İslamofobi dini, siyasi, sosyal, etnik, psikolojik, askeri, ekonomik, felsefi, egemenlik ve ideolojik boyutları bulunan günümüz dünyasının derin sorunlarından birini oluşturmaktadır.

Alman istatistikçilerin verdiği bilgiler bu tehlikenin boyutunu ortaya koymaktadır. 2015'de yabancı ve Müslümanlara karşı ırkçı faşistlerin saldırıları yüzde 34 civarında yükselerek 23 bine ulaşması, bu saldırıların artışı ve tehlikenin boyutunu açık bir şekilde göstermektedir. Sığınmacı yurtlarına 2015 yılında 924 saldırı ve kundaklama yapılmıştır. 151 kişinin sorgulanması 9 kişinin tutuklanması başka bir boyuttur. Bu duruma diğer Avrupa ülkelerinde de aynı şekilde rastlamaktadır.

11 Eylül saldırılarının yarattığı endişe, korku, kuşku ve rahatsızlık hisleri esasen İslam'a ve Müslümanlara karşı Batı toplumlarında varlığını sürdüren hoşgörüsüzlüğün, ayrımcılığın, ırkçı tutum ve davranışların medya söyleminde yeniden inşasına yol açmıştır.[4] Bugün İslamofobi, batıda basın ve yayın organlarının tümünde daha yoğun bir şekilde işlenmekte ve yaygınlaşmaktadır. Batıda İslamofobinin kökenleri eskilere dayanmaktadır. Geçmişten günümüze bunun etkilerinin artmasının ve yaygınlaşmasının farklı nedenleri bulunmaktadır. İslamofobiye kaynaklık edenlerin belirlenmesi ve sistematik olarak ele alınması, buna daha sağlıklı ve etkili çözüm önerilerinin üretilmesine katkı sağlayacaktır.

1.1.Batının Merkeziyetçi, Egemen Tavrı

Batı'nın, Doğu ve İslam dünyası ile arasındaki ilişkisi, bir üstünlük, egemenlik, güç ve farklı yönleri ile bir hâkimiyet münasebetidir. Geçmişten günümüze Batı dünyası, İslam ve diğer medeniyetleri küçük görme, aşağılama ve ötekileştirme bakış açsısı geliştirmiştir. Batı siyasi, ideolojik ve dini düşüncesini, iletişim ve medya dünyasında bu doğrultuda işlemiştir. Bu durum İslam ve Müslümanlar hakkında İslamofobiye yol açarken, diğer Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri içinde (zenofobi) ötekileştirme algısı ve önyargısına kaynaklık etmiştir. Batıyı buna sevk eden temel nedenlerin başında sahip olduğu siyasi, ekonomik, teknolojik ve bilimsel gücü olmuştur. Batı bu yönü ile uygar ve medeni bir dünyayı temsil ederken, İslam ve diğer geri kalmış dünya ülkeleri ise geri kalmışlığı ve cehaleti temsil ediyordu.

Avrupamerkezcilik, Avrupa bakış açısı ve kültürü merkeze alınarak, hem Avrupa'yı hem de Dünya'yı yeniden kurgulayan ve inşa eden bir düşünce akımı olarak nitelendirilebilir. Bu düşünce akımının temel özelliği, kendi uygarlığının ve kültürünün üstünlüğüne duyulan sarsılmaz inançtır. Aslında Avrupamerkezcilik,

[4] Mehmet Yüksel, *"İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm Ya da Batı ve Öteki",* İslamofobi, Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Der. Osman Alacahan ve Betül Duman, Sivas Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yay., Ankara 2012, s.103-104.

kökenini Rönensans'tan alan ve 19. yüzyılda yaygınlık kazanan bir olgudur. Bu yönüyle de modern kapitalist dünyanın kültürünün ve ideolojisinin bir boyutudur.[5]

Yukarıda zikredilen anlayışın tarihsel temellerini feodal Avrupa'ya kadar götürmek mümkündür. Feodal toplumun düşünce tarzı, birlikte olmayı, birbirine benzemeyi, bir olmayı iyi, buna karşın çeşitliliği ya da farklılığı, kötü ile özdeşleştiren bir özelliğe sahipti. Böylesi bir kültürel ortam ve zihniyet dünyasında yaşayan Ortaçağın Hristiyanları, Hristiyan olmayanlarla, yani ötekiler ile ilişkilerini de bu anlayış ya da bakış temelinde kuruyorlardı. Bu anlayış çerçevesinde; bir yandan, toplum içindeki sapkınlar, Yahudiler ve cüzzamlılar gibi kesimler alt-insan düzeyine indirilirken, diğer yandan ise toplumun dışında bulunan Müslümanlar, kâfirlere karşı düzenlenen Haçlı Seferlerinden nasibini alıyorlardı. Böylece, Müslümanlar kâfirler olarak etiketlenip aşağılanıyorlardı. Nitekim 1095'te I. Haçlı Seferi'ni ilan eden Papa II. Urbanus'a göre, Müslümanlar şeytanın uşaklarıydı. Onun içindir ki Müslümanlar ile savaş, aslında Tanrı'nın düşmanları ve dostları arasındaki bir savaştı.[6]

1700 ila 1850 yılları arasında Avrupalı zihinler dünyayı iki karşı kampa ayırıyor ya da buna zorlanıyorlardı: Batı ve Doğu (ya da Batı ve Geri kalanlar). Bu yeni kavrama göre Batı, Doğu'dan üstün görülüyordu. İkinci sınıf Doğu'nun sahip olduğu sanılan değerleri, rasyonel (akılcı) Batı'nın değerlerine karşı bir tez olarak kabul ediliyordu. Özellikle Batı, eşsiz erdemlerle kutsanmış olarak hayal ediliyordu: akılcıydı, çalışkandı, üretken, fedakâr, tutumlu, liberal demokratik, dürüst, otoriter ve olgun, gelişmiş, becerikli, hareketli, bağımsız, gelişime açık ve dinamikti. Doğu'ysa Batı'nın karşısındaki öteki'ydi: akılcı olmayan ve keyfi, tembel, üretmeyen, tahammüllü, cazip olduğu kadar egzotik ve karmaşık, despot, bozulmuş, çocuksu ve olgunlaşmamış, geri kalmış, pasif, bağımlı, durağan ve değişmeyen. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, Batı bir dizi gelişmiş özelliklerle tanımlanırken, Doğu yokluklarla tanımlanıyordu.[7]

Doğu, Batı'nın en büyük, en zengin ve en eski sömürgesidir. Dil ve uygarlığının kaynağı, kültürel rakibi, "öteki" nin en derin simgesidir. Bu çerçevede Şarkiyatçılık, Doğu'yu, Batı'nın kültürel ve ideolojik kurumları eliyle yarattığı sözcükler, imgeler ve doktrinlerle bezeli bir söylem yoluyla algılamaktır. Böylece Avrupa, bu söylem sayesinde Doğu'yu tarif ederek, ona ilişkin görüşleri onaylayarak, kâğıt üzerinde onu inşa ederek, Doğu'ya egemen olarak sarsılmaz otoritesini kurmuştur.[8]

Böylece, bir yandan Batı ile Doğu karşı karşıya getirilip farklı kutuplara yerleştiriliyordu; diğer yandan ise, bunun bütünleşik, tutarlı ve istikrarlı bir durum olduğu vurgulanarak, Batı-Doğu ilişkisine nispeten değişmez bir karakter atfedilmiş oluyordu. Batı, üstün ve egemen olanı temsil ederken Doğu'nun payına aşağı olan ve sömürülen düşüyordu. Sonuç olarak, Batı'nın Doğu üzerinde hegemonya kurmasının ve sömürü ilişkisini meşrulaştırmasının, Doğu'yu kendi

[5] Samir Amin,, *Avrupa Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi,* çev., Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 25-27.

[6] Dominique Schnapper, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, çev., Ayşegül Sönmezay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 43-45. Bkz. Mehmet Yüksel, *İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış*, *Oryantalizm ya da Batı ve Öteki*, İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas, 2011, s.105.

[7] John M. Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, çev., Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları,İstanbul 2008, s.23.

[8] Jale Parla, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.11-12.

kimlik inşa sürecinde bir öteki olarak kurgulamasının herhalde bundan daha iyi bir yolu olamazdı.[9]

Batının ortak muhayyilesinde İslam artık yalnızca bir din veya ideoloji olarak değil, aynı zamanda bir kültür ve medeniyet olarak Batının kendine atfettiği evrensel kimlik iddiasına meydan okuyan, direnen karşı bir tez gibi kavramlaştırılmıştır. Oryantalist ve Avrupamerkezci bakış açısına dayanan bu kimlik tasavvur ve tahayyülü; günümüzde Müslümanlar ve Müslüman toplumlar arasında kişisel, sosyal, kültürel ve ideolojik farklılıkları göz ardı eden, adeta onları homojenleştirip totalleştiren İslamofobi söylemini yeniden üretmişti.[10]

1.2 Irkçılık, Küçümseme ve Ötekileştirme

Batı, ırkçı ve küçümseyici bir zihinsel yapı ile Doğu'yu ötekileştirici bir düşünce biçimi geliştirmiştir. Geliştirilen bu algıda doğu, Batı'nın hayal ettiği bir ideoloji, güç, düşünce ve olguyu yansıtmaktadır. Batı sahip olduğu bilgi, siyasi ve ekonomik güce dayalı olarak bu düşünceyi geliştirirken, aslında daha çok kendi siyasi ve müstemleke konumunu korumayı ve kendini haklı göstermeyi amaçlamıştır. Doğu hakkındaki realite siyasi ve ötekileştirici bakış açısına kurban edilmiştir. Daha çok kurgusal olan bu bakış açısı, ırkçı, küçümseyici ve ötekileştirici bir bakış açısının bir ürünüdür. Batı bu algıyı oluştururken aynı zamanda kendi içindeki siyasi, dini ve sosyal sorunları gidermeyi amaçlamıştır.

Aslında, bu dönemde Batı'nın iddia edildiği gibi homojen ya da bütünleşmiş bir yapısı söz konusu değildi. Avrupa, bazı ortak özelliklere (coğrafya, din vb.) sahip olmakla birlikte, birçok bakımdan parçalı bir görünüm arz ediyordu. Köylüler-soylular, soylular-hükümdarlar, hükümdarlar-din adamları, papalar-imparatorlar çatışması gibi. Böyle bir durumda, kimlik inşası, homojen bir biz duygusu ve bilincinden ziyade öteki olarak görülen başkalarına karşıtlık duygusu ve bilinci temelinden mümkün olabilirdi. Ortaçağ'da biz, iyi ve dürüst olanı temsil ederken, diğerleri ya da ötekileri, kötü ve istenmeyeni ifade ediyordu. Böyle bir durumda yapılacak ilk iş, hayali bir diğer kimliğinin yaratılmasıdır. Ancak bunun için kim seçilmelidir? Avrupa kimliğinin oluşturulmasında önemli rol oynayan yüksek mertebedeki Hıristiyan din adamları, bu yolda kullanılabilecek en uygun aday olarak İslam dinini seçmişler, İslamiyet'i kötü olan ve tehdit eden ile özdeşleştirerek Avrupa'nın onun karşısında birleşmesini sağlamaya çalışmışlardır.[11]

Said, *Oryantalizm* adlı eserinde; Batılı modern kimliğin oluşum sürecinde Batı-dışı ötekinin rolünü, modern benliğin farklı olanı nasıl ötekileştirerek kurulduğunu çözümler. Said' e göre, Aydınlanma sonrası dönemde Avrupa kültürü, kendi gücünü ve kimliğini, *Doğu* olarak tanımlayıp nitelendirdiği kimliğe karşı konumlandırarak kurmuştur.[12]

Gittikçe yoğunlaşan göç sürecinde; çoğunlukla yoksul ülkelerden gelen vasıfsız göçmenler, sosyo-ekonomik bakımdan dezavantajlı konumda bulunan yerli nüfus ile rekabete neden olabilmektedir. Bu durum ise, istenmeyen göç olgusuna

[9] Mehmet Yüksel, *İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış*, *Oryantalizm ya da Batı ve Öteki*, İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas, 2011, s.108.
[10] Yüksel, *İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış*, *Oryantalizm ya da Batı ve Öteki*, s.104.
[11] John M. Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, çev., Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları,İstanbul 2008, s.116.
[12] Edward Said, *Oryantalizm,* çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay. IV. Baskı, İstanbul 1999, s. 13-46.

ve bununla bağlantılı göçmen korkusuna meydan vererek ırkçı, ayrımcı, ötekileştirici eğilimlerin ortaya çıkmasına veya gelişmesine yol açmaktadır. Ayrıca, modernleşme sürecinde ulus devletlerin homojenleşmiş veya homojenleştirilmiş bir toplumsal yapıya önem ve öncelik vererek, milliyetçilik akımından beslenen bir homojenlik miti yaratmış olmaları da, ayrımcı veya ötekileştirici tutum ve davranışlar sergilenmesine, bu yönde politikalar izlenmesine zemin oluşturmaktadır.[13]

Avrupa ülkelerinde bir etne-dinsel grup olan Müslümanların adeta yeni bir ırk gibi değerlendirilmesi, ırkçılığın yeni bir biçimini oluşturmaktadır. Önce, bu gruba mensup bazı kimselerin tutum ve davranışlarında hareketle tüm Müslümanlar hakkında bir dizi önyargı ve kalıp yargı yaratılmaktadır. Ardından, Müslümanlara ve onların kutsal saydıkları değerlere ve Mekânlara yönelik birçok sözlü ve fiziki saldırı gerçekleştirilmektedir. Nitekim 1990'lı yıllarda çok sayıda sosyolog ve kültürel analist, deri rengine dayalı olarak ileri sürülen ırkçı fikirlerden kültürel üstünlük ve ötekilik kavramları temelinde yapılan bir ayrımcılığa ve ırkçılığa doğru bir değişme yaşandığını belirtmektedir.[14]

Almanya'da sürekli stigmatize (damgalamak, lekelemek, küçük düşürmek) edilen Türkiye kökenli göçmenler ve onların çocukları, günümüzde belli ölçülerde ötekilenmeye devam edilmektedir. Thilo Sarrazin'in 2010 yılında polemik yaratan kitabı (Almanya Kendini Tüketiyor, Germany Does Away With ltself, Deutschland schafft sich ab), çerçevesinde kamuoyunda gerçekleştirilen tartışmalara bakıldığında özellikle Müslüman kökenlilere yönelik olarak sergilenen dışlayıcı yaklaşımın egemen bir hal aldığı görülmüştür. Thilo Sarazin'in kitabını eleştiren Jürgen Habermas, Sarazin tartışmalarıyla birlikte aslında Alman Leifkultur (öncü kültür) paradigmasının bundan böyle Alman kültürü ile değil de "din" ile tanımlandığı bir aşamaya gelindiğini ifade etmiştir: Leitkultur savunucuları bugün daha çok Yahudi-Hristiyan geleneklere vurgu yapmak suretiyle biz ve ötekiler ayrımını yeniden tanımlamışlardır.[15]

1.3 Şarkiyatçılık/Oryantalizm

Oryantalizm, Batı' nın Doğu'yu söylemsel düzeyde kurarak ve Batı-karşıtı geleneksel kimlik olarak üreterek kendi hegemonyasını dünya üzerinde kurma süreci ve dolayısıyla da farklı olanın ötekileştirilmesi" olarak tanımlanabilir.[16]

Oryantalizm, Doğu ile (Avrupalının Batılıca deneyiminde onun işgal ettiği özel yer göz önünde tutularak) varılmış olan bir uzlaşmadır. Doğu sadece Avrupa'ya bitişik değildir; o, ayrıca Avrupa'nın en büyük, en zengin ve en eski sömürgelerinin bulunduğu yerdir, kurduğu medeniyetlerin ve konuştuğu dillerin kaynağıdır, kültürel uzanımıdır ve onun en derin ve en ziyade tekerrür eden öteki (benden başkası) imgelerinden biridir. Şark, Batı'nın maddi medeniyet ve kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. İşte Oryantalizm, kültürel ve hatta ideolojik bir açıdan,

---

[13] Stephen Castles - Mark J. Miller *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev., Bülent Uğur Bal-İbrahim Akbulut. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008,s.420-421.

[14] Abduljalil Sajid, *"Islamophobia: A New Word for an Old Fear".* Palestine-Israel Journal, 2005, 12 (2-3): 31-32.

[15] Ayhan Kaya, *"Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm"* Sosyoloji Divanı sayı 6, Temmuz-Aralık, Konya 2015, s. 165.

[16] E. Fuat Keyman, *"Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu:* 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet." Doğu Batı, 2002, 20: 21.

arkasında müesseseler, kelimeler (ilim, tasvirler, öğretiler, hatta müstemleke bürokrasiler ve müstemleke usulleri), kavramlar olan bir muhakeme biçimini ifade ve temsil eder.[17]

Batı'nın Doğu'ya ilgisi, Şarkiyatçılık veya Oryantalizm olarak adlandırılan bir bilimsel etkinlik alanının üniversitelerde hayat bulmasıyla da devam etmiştir. İlk olarak 14. yüzyılın başlarında Viyana Kilise Konseyi tarafından doğu dillerinin ve kültürlerinin anlaşılmasını teşvik etmek üzere birçok üniversitede kürsüler kurulmuştur. Oryantalizm olarak bilinen böyle bir bilim dalının teşvikinde; ticaret, rekabet ve askeri çatışma gibi hususlar itici güç olmuştur. Bu, Avrupa'nın Orta Doğu ve Asya'ya yayılma sürecinden soyutlanarak anlaşılabilecek bir olgu da değildir. Vasco de Gama tarafından 1498 yılında Ümit Burnu'ndan Asya'ya gidiş yolunun keşfedilmesi, Oryantalizmin alanını büyük ölçüde genişletmiş olmakla birlikte, Avrupa'da detaylı oryantal toplum araştırmalarının yayınlanması, ancak 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşebilmiştir.[18]

Doğu'yu kendisine bir uğraş alanı yapan ortak bir kurum olarak Oryantalizm, 18. yüzyıl sonlarına tekabül eden sömürge çağında Doğu'ya egemen olan ve onu yeniden yapılandıran bir gücü elinde bulundurur, bu anlamıyla Oryantalizm, kültürel düzeyde oluşturulan muazzam nitelikte sistematik bir mekanizma sunan, birey ötesi özelliğe sahip bir olguya işaret eder.[19]

Edward Said Oryantalist adlı eserinde oryantalizm/şarkiyatçılığı birbiriyle ilgili üç farklı anlamı çağrıştırdığı üzerinde durur.

1. Akademik bir çalışma alanı olarak şarkiyatçılık. Farklı ilim alanlarında (Antropolog, sosyologi, tarihçi, dil-bilimci olsun) özel veya genel açıdan Şark'ı öğreten, yazıya döken yahut araştıran kimse Şarkiyatçı'dır (Oryantalist) ve yaptığı şey Şarkiyat'tır (Oryantalizm).

2. Doğu ile (çoğu zaman) Batı arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayırıma dayalı bir düşünüş biçimidir. Şairler, roman yazarları, düşünürler, siyaset teorisyenleri, iktisat âlimleri ve imparatorluk yöneticileri olan geniş bir yazarlar kitlesi Doğu, Doğu halkı konusunda teoriler ortaya koyarken, destanlar, sosyolojik tasvirler yazarken, siyasi raporlar verirken Doğu ile Batı arasındaki temel ayırımı başlangıç noktası ihdas etmişlerdir.

3. Oryantalizm diğer ikisinden ziyade tarihi ve maddi biçimde tanımlanmıştır. XVIII. yüzyıl sonlarını kabaca belirlenmiş bir başlangıç noktası kabul edersek, oryantalizm *Şark ile uğraşan toplu müessesedir*; yani şark hakkında hükümlerde bulunur. Şark hakkındaki kanaatleri onayından geçirir, Şark'ı tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir; kısacası Doğu'ya hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun âmiri olmak için Batı'nın bulunduğu bir yoldur.[20]

Oryantalizm'den bahis Şark'taki Fransız ve İngiliz kültür girişiminin -II. Dünya savaşı sonrasında Amerika'nın üstünlüğü ele almasına kadar - farklı sahaları içine alan, hayal gücünü, Hindistan'ın ve Doğu Akdeniz ülkelerinin tamamını, incil nüshalarını ve incil diyarlarını, baharat ticaretini, sömürgeler için kurulan orduları, uzun bir sömürge yönetim geleneğini, dehşetli âlimler topluluğunu, sayısız Şark

[17] Said, *Oryantalizm,* 14.
[18] Bryan S.Turner, *Oryantalizm Post-Modernizm ve Globalizm*, çev., İbrahim Kapaklıkaya, Ankara Yayınları, İstanbul 2002, s.67-68.
[19] James Clifford, *"Oryantalizm Üzerine"*, derleyen: Aytaç Yıldız, Oryantalizm: Tartışma Metinleri, Doğu Batı Yayınları, 2007, Ankara, s. 139.
[20] Said, *Oryantalizm,* s. 14-16.

uzmanı ve Şark ensârını, bir Şark profesörler topluluğunu, bütün bir Şark'a has nosyonlar dizisini evcilleştirerek Avrupa'nın kullanımına mahsus kılan birçok doğu tarikat, tefekkür ve ilmini... içine alan bir projeden bahsetmek demektir.[21]

Bir söylem olarak Oryantalist çalışmalar, öyle bir etki ve izlenim yaratmıştır ki, Doğu ya da Şark'ın, Oryantalist çalışmalardan bağımsız olarak ele alınıp incelenebilecek bir konu olabileceği düşünülmemiştir. Bu yaklaşımın egemen karakterinde; *Şarklı* mantıksız, ahlaksız, günahkâr, çocuksu ve farklıdır. Buna karşılık *Avrupalı*, aklı başında, erdemli, olgun ve normaldir. Böylece Şark, Şarklı ve Şarklı'nın dünyası yaratılıyordu. Bu dünyanın, Batı'dan oldukça farklı, ancak düzenli, tutarlı ve istikrarlı bir yapıya sahip olduğu belirtiliyordu.[22]

Batılı kolektif zihinde canlanan daha diri, saldırgan ve sınır tanımaz bir İslam ve Müslüman imgesi, İslam'ı ve Müslümanları savaşılması gereken yakın bir tehlike ve tehdit hâline dönüştürmüştür. Yakın zamanlara kadar misyonunu tamamlamış gibi görünen Oryantalizm, kendini yeniden üreterek küresel İslamofobi kurgularını inşa eden yeni kolonyal söylem şeklinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir.[23]

1.4 Güvensizlik ve bilgisizliğe dayalı korku

Batı dünyası günümüzde, Asya, Afrika ve Müslüman dünyasından artarak gelen göçmen ve mülteci akını nedeniyle tedirginlik ve korku yaşamaktadır. Batı dünyası, bunu kendi medeniyetine, kültürel kimliğine ve geleceğine bir tehlike olarak algılamaktadır. Batı, kendi medeniyetinin üstün, saf ve egemen olduğu düşüncesinin, göçmenlerin kültürleri ile değişeceği ve akamete uğrayacağı endişesini taşımaktadır. Özellikle Müslüman göçmenler, Hristiyan topluluğu ve kültürü için bir alternatif ve farklı bir gizem ve tehdit olarak görülmektedir. Bu durum batı'nın taşıdığı en büyük korku olması nedeniyle, toplumda bir güvensizlik ve endişe yaratmaktadır. Gerçekte daha çok bilgisizliğe dayalı olan bu güvensiz ve endişe verici yapı, batının Müslümanlar ve doğulu mülteciler hakkında doğru ve kalıcı düşüncenin geliştirilmesinde ve kararların almasında etkili olmaktadır.

İki kutuplu dünya düzeninin yıkılması, Batı dünyasının giderek yoğunlaşan uluslararası göçmen ve sığınmacı akınıyla yüz yüze gelmesi, Batının İslam'ı kendi toplumsal ve kültürel kimliğine, uygarlığına yönelik bir meydan okuma, tehlike ve tehdit olarak görmesinin nedenleri arasında sayılabilir.[24]

Bugün, Batı Avrupa'da yaklaşık 15-17 milyon civarında Müslüman nüfus yaşamaktadır. Her yıl, gerçekleşen yeni göçlerle birlikte yaklaşık 1,7 milyon yeni göçmen Avrupa Birliğine intikal etmektedir. Batı Avrupa'ya Müslüman göçü, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yükselmeye başlamıştır. Bu dönem, Avrupa'nın savaş sonrası ekonomisini toparlayabilmek için göçmen işçilere büyük ölçüde ihtiyaç duyduğu bir dönemdi. Daha sonraki yıllarda Müslüman göçmen nüfustaki artış, siyasal İslam hareketlerinin yükselişiyle çakışmaya başladı. Bu

---

[21] Said, *Oryantalizm,* s. 16-17.

[22] Edward Said, *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları*, çev., Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul 2001,s.49-50.

[23] Lütfi Sunar, *Şarkiyatçılığı Niçin Yeniden Tartışmalıyız?,* Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yay., İstanbul 2007, s.50.

[24] Mehmet Yüksel, *İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm Ya da Batı ve Öteki,* İslamofobi, Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Der. Osman Alacahan ve Betül Duman. Sivas Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yay., Ankara 2012, s.104.

süreçte; bir yandan Müslümanlara yönelik bir karşıtlık ve dışlayıcılık duygusu güçlenirken, diğer yandan İslam ile Radikalizm ya da köktencilik arasındaki sınırlar Avrupalıların gözünde bulanıklaşarak İslam'a ilişkin bir tehdit algısı oluştu. Bu gelişmelerle bağlantılı olarak Avrupalılar, kıtalarının İslamileşeceğini, İslam ile Avrupa medeniyetinin uyuşamayacağını dile getirmeye başladılar. Bu korkunun tipik bir yansımasını *Eurabia* teriminde de görmek mümkündür. *Eurabia*, Avrupa'daki düşük doğum oranları karşısında Müslüman toplumlardan ve Arap ülkelerinden gelen ve giderek artan göçler yüzünden birkaç kuşak sonra göçmenlerin çoğunluk haline geleceği endişesini ve Avrupa'nın radikal İslam tarafından kuşatılacağı korkusunu ifade etmek üzere başvurulan bir terimdir. Böyle bir korkunun yaygınlaşıp pekişmesinde, tedirgin kamuoyunun desteğini kazanmak için *Eurabia*'nın bir korku tekniği olarak sağ kanat siyasal partilerce ve aşırı sağcı gruplarca kullanılması da etkili olmaktadır.[25]

Ancak öte yandan, bu güven/güvensizliğe bağlı olarak, *korku* yaratan *ötekilere* ve onların inşa ediliş tarzlarına biraz daha yakından bakıldığında, meselenin sadece uzak duran ötekiler olmadığını, hatta tam tersine, yakınlaşmanın, dokunmanın önemli bir faktör olduğunu görebiliriz. *İslamofobi* söz konusu olduğunda kolaylıkla görülebileceği gibi, Müslümanlar ya da İslam'ın günümüzde korku unsuru düşmanlar olarak inşa edilmeleri, artık bu unsurların çok uzakta olmayıp, Batı dünyasının içine girmelerine sıkı sıkıya bağlıdır. Başka bir deyişle, Müslümanlar artık uzaklarda duran, haklarında kolaylıkla nitelemeler yapılabilecek (ve test edilemeyecek) bir kitle değildir. Müslümanlar Batı'nın mahallelerinde yaşayan, işyerlerinde çalışan, şehirlerine yeni boyutlar katan ve belki de en önemlisi, Batının unuttuğu bir geçmişi hatırlatan, eskiyi çağıran ve bu nedenle eskiyi unutmayı ideolojik olarak inşa etmiş Batı modernitesinin, ulusal kimliklerinin kendinden emin olma halini ve saflık iddiasını sürekli olarak sorgulayan unsurlardır. Avrupa'da sadece *İslamofobik* nitelikler göstermeyen ırkçı eğilimlere bakıldığında, Araplar, Türkler ve hatta Müslüman olmayan göçmen topluluklar, Çinliler, eski Yugoslavya kökenliler hakkında son yıllarda giderek keskinleşen sert ve olumsuz tepkiler, bizzat Doğu-Baharasındaki sınırların müphemleşmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla, Müslümanlar (ve diğerleri) bir yandan farklı, diğer yandan da benzer ve tam da bu özellikleri nedeniyle tedirginlik yaratan yabancı insanlardır.[26]

Yabancılar gördüğümüz ve duyduğumuz insanlardır ve varlıklarını basit bir şekilde reddedemeyiz. Onlar ne yakın ne uzaktır. Ne tam olarak 'bizden ne de onlardan; ne tam olarak *dost* ne de *düşman* dır. Bu nedenle kafa karışıklığı ve endişeye neden olurlar ve onlar karşısında nasıl davranacağımızı, onlarla ne yapacağımızı, onlardan ne bekleyebileceğimizi bilemeyiz. [27]

Bu bilinemezlik hali tedirgin eder ama her zaman krize neden olmaz. İnsan toplulukları bu tedirginlikle başa çıkmak için çeşitli yollar geliştirir. Örneğin, iç

---

[25] Leora Moreno, *"Fearing the Future: Islamophobia in Central Europe."* Genocide and Oppossion/TNP Autumn 2010, s. 74. Bkz. Mehmet Yüksel, *İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış*, *Oryantalizm ya da Batı ve Öteki*, İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas, 2011, s.112.

[26] Ferhat Şentel, *İslamofobi vesilesiyle Türkiye'nin Fobilerine Bakmak*, İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas, 2011, s. 262-263.

[27] Zygmunt Bauman, "Yabancılar", *Sosyolojik Düşünmek*, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2009, s. 65; Şentel, *İslamofobi vesilesiyle Türkiye'nin Fobilerine Bakmak*, İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi, s. 264.

dayanışması, normlar, değerleri güçlü olan küçük insan topluluklar yabancıyı olduğu gibi kabul edebilir, ona özel bir yer verebilir. Ya da ulus gibi daha büyük formasyonlar ise ideal-tipik olarak asimilasyon, entegrasyon, tanıma gibi yollar geliştirebilir. Ancak kriz durumlarında, yani topluluk, topluluğu oluşturan bireylerin aralarındaki bağların, değerlerin aşınması karşısında ve kendine güvenini kaybetmesi halinde, herhangi bir özelliğinden ötürü *günah keçisi* haline getirilen ve yabancılaştırılan insanlara karşı baskı, dışlama, tehcir, soykırım gibi yöntemlere başvurarak, bütünlüklerini korumaya çalışır. İşte toplumsallığın, toplumu bir arada tutan kurum, kültür ve ideolojilerin kriziyle ortaya çıkan bu durum, aslında içimizde, yakınımızda bir yerlerde yaşayan ama tam olarak "bizim" gibi olmayan, her daim mevcut olan, bizi değişime zorlayan, kendimizden şüpheye düşmeye sevk eden ve bu yüzden endişe kaynağı olan yabancılarla araya yeni sınırlar koyarak, yeniden, yeni bir 'biz (ve dolayısıyla onlar) yaratma çabası, korku duyan bütün toplumsal grupların başına gelen bir durumdur. Bu sayede, yeniden anlamlandırma ya da yeni bir anlam inşa çabası, kendine güvenini kaybetmiş, krizdeki insan topluluğuna yeni bir ideoloji üretir.[28]

İslamofobi, çok sık bir şeklide, İslam'dan, Müslümanlardan duyulan bir kuşku ya da korku olarak tanımlanmaktadır. Bu oldukça dar bir tanımdır. Bunun yerine, Müslümanlara ve İslam'a karşı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık şeklinde tanımlanmalı ve bu meseleye insan hakları bağlamında yaklaşılmalıdır. Müslümanlara karşı eskiden beri mevcut olan önyargıların ve ayrımcılığın, günümüzde nefret suçlarına kaynaklık edebilecek bir düzeye ulaştığı görülmektedir. Günümüzde İslamofobik tutum ve davranışlarla ateşlenen nefret söylemi, özellikle Müslümanlara karşı etiketleme ve dışlama duygularına yol açmakta; aynı zamanda insanların kimliğine, onların insan olarak değerlerine ve saygınlığına da bir saldırı teşkil etmektedir.[29]

Yeni sömürgecilik döneminde Batılı siyasal muhayyile, bütün varlığını ve zenginliğini üzerine bina ettiği Doğunun bir gün mutlaka karşısına çıkacağını düşünmeye başlamıştır. Böylece aslında, İslam'a dair Batının zihnine yerleşen korkular temel ontolojik bir korkuya dönüşmüştür. Bu yüzden yeni kolonyalist söylemin biçimlendirdiği Batılı zihin, Doğuyu isyan eden; askerî, maddî ve manevî gücüyle er geç Avrupa'yı ezeceğini düşündüğü tehlikeli bir düşman ve rakip olarak tasarlamış ve kabul etmiştir. Avrupa'nın kolektif muhayyilesinde her zaman canlı bir biçimde duran bu tehlike ve tehdit söylemi, Batıda teyakkuzu sürekli diri tutmak için özellikle yaygınlaştırılmaktadır.[30]

1.5 Göç Sorunu

Komünizm sonrası dönem aynı zamanda Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Belçika ve Hollanda gibi Batılı ulus-devletlerin yeniden homojenleşme eğilimi içine girmelerine neden oldu. Diğer yandan eski Doğu Bloku ülkelerinde ortaya çıkan siyasal istikrarsızlık ve etnik çatışmalar bazı etnik grupları, akraba toplulukların yaşadığı Batılı ülkelere göç etmeye zorlamıştır. Milyonlarca insanın

[28] Ferhat Şentel, *İslamofobi vesilesiyle Türkiye'nin Fobilerine Bakmak*, İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas, 2011, s. 264.

[29] Ömür Orhun, *Intolerance and discrimination against Muslims (Islamophbia),* Security and Human Rights, 2009, 3: s. 194-195.

[30] Lütfü Sunar, *Şarkiyatçılığı Niçin Yeniden Tartışmalıyız?,* Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yay., İstanbul 2007, s.47.

yer değiştirmesi, ulus devletlerin göç politikalarını etnik kökene dayalı olarak, yani toplumdaki çoğunluk ile aynı etnik kökene sahip göçmenlerin ülkeye girişine öncelik vererek, farklı etno-kültürel ve dinsel kökenden gelen ve uzun zaman önce göç ederek ülkeye yerleşmiş grupların saf dışı bırakmaya yönlendirmiştir. 1990'larda ulus devletler bu kadar fazla sayıda göçmenin bir anda gelişini özümseyecek kadar donanımlı değillerdi. Batı Avrupa'yı ve özellikle Almanya'yı etkileyen söz konusu demografik değişim, *medeniyetler çatışması*, *kültür savaşları*, *din savaşları* ve *İslam korkusu* gibi söylemlerin yüksek sesle dillendirilmesi için gerekli olan zemini de hazırlamıştır.[31] Bu süreç, refah devletinin sınırlarını aşındıran neo-liberal politikaların da etkisiyle, Batılı Avrupa ülkelerinde göç ve entegrasyon politikalarının giderek sertleşmesine ve AB 'nin dış dünyaya kapalı bir Ortaçağ Kalesi haline gelmesine neden olmuştur.[32]

Avrupa'da, Adalet ve İçişleri Bakanlar Kurulu 11 Eylül 2011, 11 Mart 2004 Madrid ve 7 Temmuz 2005 Londra terör saldırılarından sonra olağanüstü toplantılar düzenledi. 20 Eylül 2001 bildirisinde, Konsey dış sınırlarda kontrolleri sıkılaştırmanın gereğini belirtti ve saldırının ardından bir takım kitlesel göç hareketlerinin olabileceğine dikkat çekti. Madrid saldırılarının ardından 19 Mart 2004'te gerçekleştirilen toplantıda yine sınır kontrollerinin güçlendirilmesine atıfta bulunuldu ve birleşik bir sınır idare ajansı oluşturulması konusu gündeme getirildi.[33] Londra saldırıları sonrasında ise kökten dinciliğe dikkat çekilirken göçün kontrol edilmesi konusundan pek söz edilmedi. 11 Eylül öncesinde de dile getirildiği üzere göçün kontrolü konusu bu terör saldırılarının ardından önemini arttırarak gündemdeki yerini korumuştur.[34]

1985 yılında, AB üye ülkeleri arasında birliğin iç sınırlarını kaldırmak, dış sınırları yasadışı göç, insan kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti ve organize suçlara karşı güçlendirmek, komşu ülkelerle tampon bölge oluşturmak, ortak bir vize politikası izlemek ve sözleşme taraflar arasında bilgi alış-verişini sağlayacak bir bilişim sistemi oluşturmak için Şengen Anlaşması imzalanmıştır. Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ile başlayan Şengenistan (Schengenland), Norveç, İzlanda, Liechtenstein ve İsviçre gibi birlik üyesi olmayan ülkeleri de kapsayarak bugün itibariyle 26 ülkeye ulaşmıştır. Benzer şekilde 2001 sonrası dönemde ortaya çıkan en önemli Avrupa Zirvesi belgesi olan Lahey Programı (2004), terör ve göç kontrolü arasında bir bağlantı kurmayı başaramamıştır. Lahey programında küresel adalet konusu vurgulanmış olsa da bu program göçü bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktan kurtaramamıştır.[35]

Avrupa Birliği genelinde neredeyse her on kişiden iki kişinin yabancı kökenli olduğu düşünülürse Avrupa'nın aslında etno-kültürel açıdan farklılıklarla hep iç içe olduğu ve binlerce yıldır göç olgusuna aşina olduğu açıkça görülür. Son yirmi yıldır Avrupa Birliği göçün yönetimi konusunda hiç de hoş olmayan bir görüntü

[31] Huntington, Samuel, *The Clash of Civilisations and the Remaking of the World Order*: Simon and Schuster, New York, 1996. Bkz. Ayhan Kaya, *Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm* Sosyoloji Divanı sayı 6, Temmuz-Aralık, Konya 2015, s. 151.

[32] Ayhan Kaya, *Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobiz* Sosyoloji Divanı sayı 6, Temmuz-Aralık, Konya 2015, s. 151.

[33] Kaya, *Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm*, s. 151-152.

[34] Ayhan Kaya, *Islam, Migratian and Integration,* The Age of Securitization. Palgrave, London, 2012.

[35] Kaya, *"Islam, Migratian and Integration",* London, 2012. Bkz. Kaya, *"Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm"*, s. 151-152.

sergilemiştir. Sorun, aslında tanımını giderek belirli bir toprak parçasından alan ve bir teritoryal devlete dönüşme eğilimi sergileyen AB'nin doğasında yatıyor. Göç konusunun popüler kültürde ve resmi söylemlerde giderek istenilmeyen, arzu edilmeyen ve rahatsızlık duyulan bir konu haline getirildiği görülmektedir. Avrupa alanının günden güne haritalarda, medyada ve istatistiki verilerde kullanılan ideolojik temsil biçimleri aracılığıyla etno-kültürel ve dinsel açılardan farklı olan ötekilerden arınmış bir alan haline getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, yasadışı göçmenlerin veya mültecilerin AB'ye gelmek için kullandığı yolları gösteren haritalar, AB vatandaşlarının gözünde Avrupa 'nın 'üçüncü dünyanın istilasından kurtarılması gereken bir toprak parçasına dönüşmesine katkıda bulunan ideolojik birer metin haline geldiler. Diğer bir deyişle haritalar ötekileri düşman olarak tasarlayan metinler oldular. [36]

1.6 Siyasi Nedenler

İslamofobizm son yıllarda batının ana gündem maddesini oluşturmaktadır. Batılı ülkelerde ağırlıklı olarak Müslümanlar ve diğer göçmenler yaşanan siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve güvenlik sorunlarının baş sorumlusu görülmektedir. Bu olgu artık siyasiler ve üst düzey yetkililer tarafından açık bir şekilde ifade edilmektedir. Yaşanan krizlerde, geliştirilen siyasi argümanların ve problemlerin nedeni olarak Müslüman göçmenler sorumlu gösterilmektedir. Fransa'da Le Pen, Almanya' daki Pegida (Patriotische Europäer Gegen Islamisierung Des Abendlandes)[37], İsviçre Halk Partisi (SVP), Hollanda'da Özgürlük Partisi (PVV) ayrıca İsveç ve Norveç'teki aşırı sağcı gruplar uluslararası bir biçimde İslam'ı ve Müslümanları düşman olarak göstermektedirler. Bu söylem basın ve yayın organlarında açıkça ifade edilirken, bu algının toplumda egemen olduğu görülmektedir.

Batılı devletler özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki İkiz Kulelere karşı girişilen terörist saldırılarının ardından İslam karşıtı bir söylemin bayraktarlığını yapmışlar ve uzun yıllardan bu yana yaşanmakta olan eşitsizlik, güvensizlik, işsizlik ve yoksulluk gibi yapısal sorunların müsebbibi olarak göçmenleri ve özellikle Müslüman kökenli insanları göstermeye başlamışlardır. Bu dönemde söz konusu devletler adeta cadı avına çıkmışlar ve Müslümanları pek çok açıdan günah keçisi olarak resmetmenin yollarını aramışlardır.[38]

Avrupa'da İslam karşıtı yaklaşımların yükselişinin 40 yıla yakın bir geçmişi bulunmaktadır. 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşı bilindiği üzere beraberinde 1974 Dünya Petrol Krizi'ni getirmiştir. Petrol ihracatçısı OPEC ülkeleri Batı'ya petrol sevkiyatında kısıntıya gitmek suretiyle İsrail'e destek verdiğini düşündükleri Batılı ülkeleri cezalandırmaya çalışmışlardır. Öte yandan Batılı toplumlar ise yaşadıkları petrol krizinin ve iktisadi buhranın sorumlusu olarak Ortadoğulu Müslüman ülkeleri görmüşler ve buna paralel olarak geliştirdikleri İslamofobik yaklaşımı kendi ülkelerinde bulunan Müslüman göçmenler ve onların çocuklan üzerinde de sergilemişlerdir.[39]

---

[36] Ayhan Kaya, *"Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm"* Sosyoloji Divanı sayı 6, Temmuz-Aralık, Konya 2015, s. 152.

[37] Türkçesi; "Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar" şeklinde olan Dresden /Almaya kökenli siyasi hareket.

[38] Kaya, *"Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm"*, s. 151-152.

[39] Kaya, *"Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm"*, s. 163.

1980'li yıllar Batı'da ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının ama daha önemlisi Müslüman karşıtlığının kök salmaya başladığı bir on yıl olmuştur. Öte yandan 1990'lı yıllar ise Sovyetler Birliği'nin ve komünizmin çöküşüyle birlikte Orta ve Doğu Avrupa'da ve özellikle Almanya'da bir takım demokratik değişikliklerin yaşandığı görülmüştür. Alman kökenlilerin, Macarların, Romenlerin, Boşnakların, Sırpların, Hırvatların ve benzeri grupların yer değiştirdikleri görülmüş, bu düzlemde ulus-devletler giderek etnik milliyetçi söylemlerin egemenliğini benimsemeye başlamışlardır. Söz gelimi iki Almanya'nın birleşmesiyle birlikte ortaya çıkan enflasyonist baskı ve işsizliği Kohl hükümeti, daha çok etno-kültürel ve milliyetçi bir söylemle aşmanın yollarını ararken, Doğu Alman halkının Birleşme projesi karşısındaki şevkinin kırılmaması için ülke'de 30 yılı aşkın bir süredir yaşayan Türkleri Almanların işlerini çalmakla itham etmiştir.[40]

Almanya'da giderek görünür bir hal alan Hristiyan-Musevi ittifakı, adeta 2. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan Yahudi Soykırımı'nın toplumsal bellekteki izlerini bir ölçüde de olsa silebilmek için İslam'ın karşısında kendine siyasal bir zemin bulabilmektedir.[41]

Bir yandan, Soğuk savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortadan kalkan dış düşman sendromunun yokluğunda kendi iktidarlarını yeniden üretebilmek için göçmenleri hedef alan içimizdeki düşman sendromunu üretirken, öte yandan küresel finansal krizin yoksullaştırdığı ülkelerde Müslümanlar ve göçmenler işsizliğin, şiddetin, gerilimin sorumlusu olarak gösterilmeye başlanmıştır. İçimizdeki yabancılar ulusal güvenliğimize, sosyal güvenliğimize, etno-kültürel ve dinsel bütünlüğümüze karşı tehdit oluşturuyorlar şeklinde bir algı ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede kitlelerin muhafazakar siyasetçiler ve medya tarafından Müslümanlar ve göçmenler karşısında mobilize edildikleri görülmüştür. Ancak 22 Temmuz 2011 tarihinde Norveç'te yaşanan katliam, Batılı ülkelerde yaşanan ırkçı saldırılardaki sayıca artış ve daha pek çok olumsuz gelişme Batılı iktidarların ve siyasal çevrelerin ektikleri nefret tohumlarının ve korku politikalarının ürünlerini biçmeye başladıklarına işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, 1974 yılından bu yana giderek katmerlenen yoksulluk, dışlanmışlık, eşitsizlik ve işsizlik gibi yapısal sorunları çözemeyen Batılı neo-liberal iktidarlar, adeta İslamofobyayı siyasal bir ideoloji olarak kullanmak suretiyle ne pahasına olursa olsun sadece yurttaşlarının oylarının peşinden koşmuşlar ve İslamofobyanın olası olumsuz toplumsal ve siyasal sonuçlarını hiç hesaba katmamışlardır. Söz konusu ideolojiyi İslamofobizm şeklinde adlandırmak mümkündür. Aşırı sağ ve ırkçılık, sadece oy peşinde koşan ve günü kurtarmayı kendisine hedef edinen bağnaz iktidarların neden olduğu olumsuz gelişmelerdir. Bir anlamda 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın ilk yarısında anti-Semitizm üzerinden şekillenen Avrupalılık kimliği, bugün adeta İslamofobizm üzerinden şekillenmektedir.[42]

Batının İslamofobyayı siyasal bir ideoloji olarak kullanması; İslam, Müslüman ve yabancılar üzerinden oluşturdukları söylem ve korkular neticesinde, Avrupa'nın 16 ülkesinde ulusalcı bir karakter taşıyan faşist partilerin parlamentoya girmesine olanak sağlamıştır. Almanya da, Almanya İçin Alternatif (AFD) olarak

[40] Kaya, *"Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm"*, s. 164.

[41] Peter Widmann, *Korku Tacirleri, Sarrazin Müezzine Karşı,* Almanya Notları, AB Enstitüsü, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013 http://eu.bilgi.edu.tr/docs/Sarrazin_Muezzine_Karsi_Turkce.pdf. Bkz. Kaya, *Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm*, s. 165.

[42] Kaya, *Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm,* s. 165.

bilinen ırkçı parti yerel parlamentolara girmiş, gelecek dönemde yapılan seçimlerde merkezi parlamentoya gireceği tahmin edilmektedir. Özgürlükler Partisi (PVV) Hollanda'da üçüncü partidir. 2012 erken yapılan genel seçimlerde yüzde %15,5 oy almıştır. İsviçre'de, SVP adayları mecliste bulunmaktadır. Danimarka'da Halk Partisi, İsveç'te İsveç demokratları parlamentoya girmiştir. Avusturya'da Özgürlük Partisi parlamentoya girmiş, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yüzde 49,7 oy almıştır.

Avrupa devletleri, Paris'teki hiciv dergisi Charlie Hebdo (7 Ocak 2015, Fransa'nın başkenti Paris (13 Kasım 2015) ve Belçika'nın başkenti Brüksel (22 Mart 2016) saldırılarını neden göstererek ve bu olayları kendi lehlerine çevirerek basın ve medya yoluyla göçmen ve mültecilere karşı kin ve nefret söylemlerinde bulunmuşlardır. Bu olayların neticesinde, ülke yönetimleri de sert tedbirler almıştır. Bazı ülkeler, IŞİD terörü korkusuyla mültecilere ve göçmenlere sınırlarını kapatarak ülkelerine sokmamış ve günlerce sınırlarda bekletmiştir. Son dönemde Avrupa'ya sığınmak zorunda kalan çoğunlukla Suriyeli olan, Afrika ve Asyalı mültecileri bazı Avrupa devletleri kabul etmeyerek kendi ülkelerine geri göndermiştir. Avrupalı birçok devlet rafa kaldırdığı insan hakları ve demokrasiye aykırı kanunları göçmen ve mültecilere yönelik yeniden uygulamaya koymuştur.

1.7 Dini Farklılık (Müslüman-Hıristiyan Ayırımı)

Bazıları Hz. Muhammed'in (sav); Hristiyanların tarihte yüz yüze kaldıkları tek zorlu meydan okuma olduğunu söyler. 1400 yıldır, Akdeniz'in iki karşılıklı yakasında İslam ve Hristiyanlık birbirine alternatif olarak karşılıklı antagonistik[43] sistemler halinde karşılaşır.[44]

Ortaçağa ait düşünceye göre Hristiyanlık sonrası her tür başarı yanlıştır ve bunu ifşa etmek sadece Şeytanın işidir: Muhammed, Hristiyanlık karşısıydı ve Kur'an Şeytani uydurmadır. Sadece iki varsayım İslam'ın başarısının sebebi olmuştur: Bu peygamber, ya ilahi amaca engel olmak için dünyaya gelen Şeytan'ın temsilcisiydi ya da bir şarlatan ve kurnaz bir sahtekârdı. Bu iki görüş tarih boyunca dönüşüm geçirerek gelişti. 7. Yüzyıldan 18. Yüzyıla değin İslam Şeytan'ın işi olarak kabul edildi: 18. Yüzyıldan bugüne İslam bir sahtekârlık olarak görüldü. Aydınlanma sonrası metafiziksel açıklama artık savunulamaz bir hal aldı. Ve Peygamber, laik seküler bir şeytan haline dönüştü. Rüşdi'nin görüşü tarihi laik-seküler paradigmaya uyuyordu: … Üçkâğıtçılığı çok yakın diyordu en kolayı ipucunu göstermek için kendi Müslüman kökenine atıfta bulunuyordu. Dolayısıyla günümüzde İslamofobik kesimi beslemek için yazılan, Şeytan Ayetleri bu yaklaşım ile 18. Yüzyılda gösterilen Voltaire' in 1742 yılındaki ünlü Fanatizm veya Muhammed Peygamber oyununa benzemekteydi. 19. yüzyılda Laikler ve Misyonerler arasında kutsal olmayan bir ittifak görülür. Voltaire'in Büyük Frederick'e yazdığı mektubu, bu aydınlanma bakış açısını açıkça göstermektedir.[45] Misyoner görüşe sahip olan Patrida Crowe ve Michael Cook gibi kimseler de

[43] Hasım, zıt muhalif, muarız, karşıt, düşman, Eylemsel karşı koyuş; bağdaştırılamaz karşıtlık; karşı koyma ve edimsel direnmecilik; tepki gösterme eylemi. Antagonist, kurguda, ana karakteri (protagonist), engellemekle yükümlü kişidir. Karşı kişi ya da Muhalif düşman olarak da bilinir. Asıl karakterin zıttıdır.

[44] Yaqup Zaki, "İslamofobi Politikası", İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas, 2011, s.228.

[45] Zaki, "İslamofobi Politikası", s.229.

Hagarism anlatım biçiminde Voltaire'i tekrarlar. Voltaire şöyle der: *Kur'an; biraz anlaşılmaz, iskeletten uzak, anlaşılması güç, mantıksız, tekrarlarla dolu bir kitaptır.* Seküler hümanistler ve misyonerler de aynı terminolojiyi kullanır.[46]

Misyonerler ve seküler kimseler arasındaki benzeşme hesapları, AlS (Anti İslam Sendromu) dediğimiz yapıyı üretir. Bu benzeşme Evangelist bir Hristiyan ve emperyalist bir kimse olan Gladstone ile örneklendirilebilir; gerçekte, Britanya, İslam'a karşı savaş açtığını deklare ettiğini söylemiş olabilir. Avam Kamarasında, Gladstone'nin Kur'an'ı kaldırıp göstererek şöyle demiştir: Müslümanlarda bu kitap oldukça onları asla yenemeyeceğiz. Ve Gladstone aynı zamanda, Türkler üzerine *iğrenç ve barbarca hırsını* gürleyerek dile getirir. Türkler, der; bazı ağza alınmayacak kadar yüz kızartıcı cehennemlik suçların günahkârıdırlar. Sırpların ve Bulgarların özgürlüğü, haklı ve onur verici bir davadır. Onun ve diğerlerinin söylediklerini okumak bize Britanya basınının Körfez Savaşı sırasında psikopatça atıp tutmalarını anlamamızda yardımcı olur.[47] Batı için *Şeytan İmparatorluğu* olan, Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından İslam'a karşı duruş güçlenerek ve değişik formlarda devam etmektedir.[48]

2006 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde San Antonio Babtist Kilisesi Rahibi John Hagee tarafından kurulan ve doğrudan İsrail için lobicilik faaliyetleri yürüten Christians United for Israel (CUFI, İsrail için Mücadele Eden Hristiyanlar) adlı örgüt örnek olarak verilebilir. Evanjelik bir örgüt olan CUFI yıllardan bu yana İncil'de yer alan yeniden yaradılış, Sion[49], Armageddon[50] ve benzeri anlatılarla her üç din için de kutsal olan İsrail/Filistin topraklarını korumak için İsrail ile Amerika'nın işbirliği yapmaları gerektiğini ve dolayısıyla İslam dinine karşı bir mücadele yürütülmesinin bir zorunluluk olduğunun altını çizmektedirler. Onbinlerce izleyeni olan CUFI, özellikle ABD eski Başkanı George Bush'un da aralarında olduğu Cumhuriyetçiler arasında oldukça popülerdir. Bu örnek de gösteriyor ki, Müslümanlara karşı düşmanlık tohumlarının atılmaya başlandığı 11 Eylül saldırılarının yarattığı korku ikliminde ortaya çıkan bu tür dinsel motiflerle süslenmiş aşırı sağ örgütlenmelerin derinleştirdiği Hristiyan-Müslüman ayrımının yine dikkatlerden kaçtığına tanık olunmaktadır.[51]

Bu İslam karşıtı söylemi ve atmosferi yaratanlar da büyük ölçüde muhafazakâr iktidarlar ve aşırı-sağ popülist siyasal partilerdir. Dikkat edilirse,

---

[46] Zaki, "İslamofobi Politikası", s.230.

[47] Yaqup Zaki, *İslamofobi Politikası,* İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas, 2011, s.230.

[48] Halid Causevic, Anti-İslamic Syndrome as a Factor of Destruction of Bosnia and Herzegovina (Bosna Hersek'in Yıkılışında anti-İslfun sendromu), Sarajevo 1944, s. 19-20.

[49] Zion /Sion Kudüs yakınlarındaki Hazret-i Davud'un kabrinin bulunduğu Dağın ismidir. Siyonizm bu isimden türemiştir. Sion Kudüs'ü ve yahudilerin inandığı Vadedilmiş Topraklar'ı sembolize etmektedir. Yahudiler için kutsal bir yerdir.

[50] Dini kaynaklarda Dünya'nın sonu geldiğinde yapılacağı kehanet edilen büyük Kıyamet savaşının adıdır. Kitab-ı Mukaddes'in Vahiy bölümünde *(Kitab-ı Mukaddes Vahiy 16:14)* geçen Armagedon sözcüğü Museviler'den daha çok Hıristiyanlar için önem taşır. Museviler İsa'yı Atanmış Kral (Mesih) olarak kabul etmezler ve başka bir Mesih beklerler. Kitab-ı mukaddese göre Armageddon eski düzenin sonu ve yeni düzenin başlangıcını oluşturan bir dönüm noktası olacak, Atanmış Kral (Mesih) Armageddon'dan sonra yeryüzünde 1000 yıl krallık sürecektir. (http://www.bilgiustam.com/armageddon-nedir/)

[51] Kaya, *Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm* s. 165-166.

muhafazakâr Hıristiyan partilerin egemen oldukları ülkelerde, ırkçı söylemlerin ve hareketlerin arttığı görülecektir.[52]

Kur'an ve onun tebliğcisi Hz. Muhammed İslam'ı asıl ve gerçek din olarak vurgulamakta, Yahudi ve Hristiyanlığın ise özünün değiştirildiğini ifade etmektedir. Bu özelliği ile diğer dinlere karşı farklılığını ortaya koymakta ve farklı ilkeler koymaktadır. Özellikle semavi dinler geçmiş tarihleri ileri yüzleşmeleri gerekmektedir. Bu Müslümanların kendileri ile yüzleşmemesi anlamına gelmemektedir. İslam, tahrife uğramış semavi esasları düzenlemeyi ve yeni bir medeniyeti ve ilahi ilkeleri koymayı hedeflemiştir. İslam, batı medeniyeti, kültürü ve dini için en geçerli bir alternatiftir. Bu batı ve sahip olduğu dini yapı için bir korku ve handikap oluşturmaktadır.

2. Müslümanların İslamofibiye Etkileri

2.1 Selefi Din Anlayışı

Selefilik[53] hicri II.asırda İslami düşünce içinde şekillenen ve ortaya çıkan siyasi/dini bir düşünce biçimidir. O dönemde daha Selefi zihniyete sahip kişiler kendilerini "Ehlü'l-Eser, Ehlü'l-Hadis, Ehlü's-Sünne ve'l-cemaat, Ehlü'l-Hadis ve' s-Sünne, Ehlü'l-Hak, Sıfatiyye, İsbatiyye, Selefiyye, Hanbeliyye ve Zahiriyye" gibi isimlerle anarken, muhalifleri ise onları "Eseriyye, Haşviyye ve Müşebbihe" gibi sıfatlarla nitelendirmişlerdir.[54] Bu düşünce akımı dinin kaynaklarını anlam ve yorumda aklı (te'vil/yoruma) kabul etmeyen ve ilk dönem geleneği esas alan bir düşüncedir. Selefi düşünce aklı dışlayarak, dinin kaynağı olarak Kur'an'ın yanında sünnet, hadis, Sahabe, Tabiin ve Tebe-i Tabiinin görüş ve uygulamaları ile dinin tamamlandığını ifade eden bir ekoldür. Kendileri dışındaki düşünce ekollerini İslam'a aykırı görmüşlerdir. Selefi düşüncenin ilk temsilcisi Ahmed b. Hanbel'dir. (ö. 241/855) Ahmed b. Hanbel insana ait tüm olguları Kur'an, hadis, şeriat, sahabe, tabiin ve tebe-i tabiinin düşüncelerine indirgemiş ve bunları öncelemiş, aklı dışlayarak selefi düşüncenin temellerini atmıştır. İslam'ın bu ilkeler ışığında tamamlandığını, buna ilave olunan her şeyin dini olmadığını, bid'at, sapıklık ve

---

[52] Kaya, *Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm,* s. 166.

[53] Selefi anlayış dine ilave edilen şey zararsız olsa bile, onu dinden kökten silip atmak gerekmektedir. Selefiliğin geçmişten günümüze en önemli özelliği, militan retçiliktir. (Mehmet Zeki İşcan, *Tarih Boyunca Selefi Söylem*, İlahiyat Akademi, Gaziantep 2015, cilt I, sayı I-II, s. 2). Bu dini görüş, bilgi ve düşüncenin, vahyedilmiş metnin ve sünnetin lafızları çerçevesine hasredilmesini beraberinde getirmiştir. Hadislerin ve Kur' an' ın literal okunması ise öncelikle "şeriatın İslamlaşmasını" sonuç olarak vermiştir. Çünkü bu düşünceye göre doğrudan doğruya kutsal kaynaklardan alınmış olmadıkça hiçbir hukuki hüküm geçerli olamaz. Allah ve Rasülünün hükmü, insanların hareketleri de dâhil olmak üzere, dünyadaki her şeyi belirleyen mutlak gücün iradesinin sonucudur. (Sami Zubaida, İslam Dünyasında Hukuk ve İktidar, çev. Burcu Koçoğlu Birinci- Hasan Acak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2008, s. 130; İşcan, *Tarih Boyunca Selefi Söylem*, s.4.) Selefilik/Ehl-i Hadis'e göre, dini tamamlayan Yüce Allah değildir. Din Hz. Peygamber'in uygulamaları ve ilk üç neslin eliyle tamamlanmıştır. Yani hakikat geçmişte belirlenmiştir. Şimdinin ve geleceğin belirleyeceği bir hakikat yoktur. Bu yaklaşımın zorunlu sonucu ise İslam, miladi 7. yüzyılın Mekke ve Medine'sine gelmiştir. Onun tüm insanlığı muhatap alması söz konusu olamamaktadır. Bu nedenle gelecek nesiller Kur'an'ın değil, geleneğin muhatabıdır. Böylece her neslin orijinalliği ve yaratıcılığı zihnen törpülenmiştir. Sonuç olarak, Müslümanlarda kurtuluşu, geçmişe sığınmada bulan şizofrenik bir zihin yapısı doğmuştur. (Akbulut, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, s.127.)

[54] Adem Apak, *İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni,* Tarihte ve Günümüzde Selefilik, Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, 08-10 Kasım 2013, İstanbul 2014, s. 39-50; M. Sait Özervarlı, *Selefiyye*, DİA, XXXVI, 399-402.

yenilik olduğunu savunmuştur. Selefi anlayışın gelişimini sağlayan ve düşünsel temellerini geliştirenler ise İbn Teymiyye (ö. 728/1327) ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)'dir. Bu iki âlim, Selefi düşüncenin sistematiğini geliştirerek, itikadi-fıkhi ilkelerini ortaya koymuşlardır. Bu âlimlerden sonra Siyasi Selefi İslam düşüncesi 18. asırda Osmanlı'nın hüküm sürdüğü Arabistan'da Muhammed b. Abdulvehhâb (ö.1206/1792) tarafından oluşturulmuştur. Selefilik bu İslam âlimlerinin düşünceleri çerçevesinde gelişerek ve şekillenerek günümüze gelmiştir.

Selefi düşünce, hakikati yalnız Selefte aramakta, Selefin merkezine de hadis ve Sünneti koymaktadır. Hâlbuki hakikat her yerde aranması gereken bir insanlık mirasıdır. Yani âlemde aranması gereken bir insanlık idesidir. Fikirler ve düşünceler, olgular tarafından test edilirler. Selefilik ise olgular tarafından yanlışlığı ortaya konulan yanlışlıklar kutsallaştırmıştır. Hadisçiler akıl düşmanlığı yaparak Kur'an'ın muhatabını ortadan kaldırdıkları gibi İslam'ın dünya görüşünün, diğer dinlere mensup insanlarca benimsenmesini de engellemiştir. Zira insanlardaki ortak payda olan akıl, en azından bir tarafta yani hadisçiler safında devre dışı kalmıştır.[55]

18. yüzyılın buhranlı kültürel ve siyasi ortamında, ilhamını Hanbeli ekolünden alan Muhammed b. Abdülvehhab' ın (1703-1787) hareketi, Selefiyye'nin en önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Abdülvehhab'a göre kesin delil, Kur'an ve hadisin, te'vilden uzak zahiri hükümleridir. Kur' an ve sünnette bildirilen hususların zahirine sımsıkı yapışılır ve hiçbir mezhebe bağlanmadan her şey bunların zahirinden çıkarılır. Başkalarını taklid ederek hüküm vermek şirk gibidir.[56]

Vahşi bir kum uygarlığı[57] ve "Proto-Müslüman"[58] kültüründe yükseldiği için Vehhabilik, bir içe kapanmayı temsil etmektedir. O, bünyesindeki sertlik ve katılıktan dolayı harici unsurlar taşıyan reaksiyonel bir faaliyettir. Bu akımda *rasyonellik* dini prensiplerden uzaklaşma olarak nitelendirilmiştir.[59] Bid'atlerle mücadele, onların cihad anlayışını sanki Müslümanlarla yapılması gerekli bir savaş haline sokmuştur. Bu anlayış Vehhabileri katı ve zorba tedbirlere sevk etmiş, Müslümanları, son asırda, Harici zihniyetinin tipik tezahürleri ile bunaltmıştır.[60]

Sovyetler Birliği'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesi üzerine, Afgan çocuklarına (talebeler, taliban) yerli ve yabancı pek çok kimse eğitim vermiştir. Bunların arasında başta Suudi Arabistan, Pakistan ve çevre ülkelerde yetişmiş olan selefi düşünceye sahip çeşitli eğitimcilerde bulunmuştur. El-Kaide örgütünün lideri, Suudi Arabistanlı selefi düşünceye sahip Üsame bin Ladin (ö. 2011) ile Afganistan cihadı konusunda anlaşmışlardır. Artık Afganistan sadece Afganlıların savaştığı bir

---

[55] Ahmet Akbulut, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, İstanbul 2014, s.125.

[56] Mehmet Zeki İşcan, *Tarih Boyunca Selefi Söylem*, İlahiyat Akademi, Gaziantep 2015, cilt I, sayı I-II, s. 8.

[57] Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998, s. 11; İşcan, *Tarih Boyunca Selefi Söylem*, s. 8.

[58] *Proto* kelime olarak: ilk, ilkel, temel, özgün, asıl anlamlarına gelmektedir. *Proto-Müslüman:* İslam düşüncesinde sahabe ve tabiunun görüşlerine bağlı olan ve onları düşünce, yaşam biçimi ve davranış olarak örnek alan kişi ve düşünce, (Selefiyye/ Ehlü'l-Hadis/ Sıfatiyye/Hanbeliyye/Zahiriyye).

[59] Hüsnü Ezber Bodur, *Dini İhya Hareketi Olarak Vahhabiliğin Doğuşu,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1986, s. 11.

[60] Ethem Ruhi Fığlalı*, Çağımızda İtikadı İslam Mezhepleri,* Selçuk Yayınevi, Ankara 1986, s. 103.

alan olmaktan çıkmış, selefi düşünceye mensup uluslararası çeşitli radikal ve savaşçı (cihadi, cihadist) grupların talimgahı haline gelmiştir.[61]

Afganistan iç savaşı devam ederken el-Kaide 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde bazı hedeflere saldırması ve bunun üzerine Amerika'nın Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi; Cezayir, Fas, Tunus, Libya, Mali, Nijerya, Somali, Mısır, Suriye ve Irak gibi çeşitli İslam ülkelerinde cihatçı (cihadist) ve terörist pek çok örgütün ortaya çıkmasına ve buralarda kanlı iç savaşların yaşanmasına sebep olmuştur.[62] Bu süreç selefiliği dini, siyasi ve silahlı bir örgüt kılmıştır. Selefiler 20. asrın sonları ve 21. asrın başlarından itibaren, İslam dünyası ve özellikle batıda Selefi dini anlayış ve siyasi yayılmacılığının yanında silahlı eylemlerde bulunmuşlardır. Batıda yükselen gerilim, radikal nitelikli muhalefet etme biçimlerinin varlığı, giderek yükseliş gösteren El Kaide ve IŞİD gibi örgütlerin daha kolay bir şekilde eleman ve taraftar devşirmelerine yol açmıştır. Bu durum gerek batıda ve gerekse İslam dünyasında saldırılarda bulunmalarına olanak sağlamıştır. Selefi/el-Kaide düşüncesi gerek İslam dünyası ve gerekse dünyada İslam'ın ve Müslümanların siyasi bir kimlik ve terör ile anılmasına yol açmıştır.

Gününüzde el-Kaide ve DEAŞ (İŞİD)[63] örgütleri Selefi anlayışın siyasi, düşünsel ve silahlı temsilcileridir. Selefilik İslam'ın siyasallaştırıldığı dini/siyasi bir harekettir. Bugün Irak ve Suriye'de ayrı bir devlet kurmaya çalışan selefi bu örgütün cihadi kolu, kendi dışındaki Müslümanlara ve batı ülkelerine karşı silahlı eylemler gerçekleştirmektedir. İŞİD kendi dini anlayışı dışındaki Müslüman, diğer din ve düşünceleri tekfir etmekte, onlara mensup kadınları cariye görmekte, demokrasi, insan hakları, din ve inanç özgürlüğünü kabul etmemektedir. Türkiye'ye yönelik 14 büyük eylem gerçekleştiren İşid, Suruç (20.07.2015), Ankara Garı (10.10.2015), İstanbul Sultanahmet (Alman Turistlere yönelik) (12.01.2016), İstanbul Atatürk Havalimanı (28.06.2016), Gaziantep Düğün Salonu (20.08.2016) gibi büyük saldırılar gerçekleştirmiş bu saldırılarda 250'nin üzerinde kişi hayatını kaybetmiştir. Bu örgüt ABD'de ikiz kuleler ve Pentagon'a saldırı (11 Eylül 2001), Madrid bombalama eylemleri (2004), Londra bombalama eylemleri (07.07. 2005), Paris'te yaşanan Charlie Hebdo Katliamı, (07.01.2015), Fransa'nın başkenti Paris (13.11.2015) ve Belçika'nın başkenti Brüksel (22.03.2016) saldırılarında binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Daiş/İşid'in Türkiye'de ve dünyada gerçekleştirdiği bu saldırılar sonucu, dünyada İslam ve Müslümanlara yönelik olumsuz algılar daha da artmıştır. İslam dini bu olaylardan sonra daha çok siyasallaşmış, İslam ve Müslüman kimliği dünyada ve özellikle batıda terörize edilmiştir. İslam ve Müslümanlara karşı daha büyük olumsuz yargılar oluşmuş, Müslümanlar

[61] İşcan, *Tarih Boyunca Selefi Söylem*, s. 22-23.

[62] İşcan, *Tarih Boyunca Selefi Söylem*, s. 23.

[63] DAAŞ (Ad-Davla Al-Islāmiyya fi al-'Irāq wa-sh-Shām), Dawlah al-Islamiyah fil-'Iraq wa ash-Sham'ın kısaltması olan DEAŞ/DAEŞ, tanımlamanın sonundaki Sham'ın Türkçedeki okunuşu Şam olduğu için DAEŞ tabiri kullanılmaya başlandı. Bu mantıkla Devlet anlamına gelen Dawlah'ın da Türkçe baş harfleri alınarak DEAŞ ortaya çıktı. Böylelikle içindeki İslam kelimesi kullanılmamaya özen gösterildi. Türkçe de: IŞİD (Irak Şam İslam Devleti), İngilizce: ISIS (Islamic State of Iraq and Syria) bir diğer ifade İngilizce: ISIL (The Islamic State of Iraq and the Levant) Batılıların Levant dedikleri eski Suriye'nin içinde, Ürdün ve Lübnan'da yer almaktadır"dedi. Akdeniz'in doğu kıyılarını temsilen kullanılan coğrafi bir terimdir. http://www.haberler.com/deas-mi-isid-mi-daesh-daes-mi-dais-mi-hangi-8874567-haberi/

yaşadıkları ülkelerde daha çok baskı ve saldırıların hedefi olmuşlardır. İŞİD'in neden olduğu bu olaylar neticesinde tüm dünyada İslamofobi daha da alevlenmiştir.

2.2 Batıda Müslüman Nüfusun Varlığı

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkler ve daha sonraki yıllarda diğer Müslüman ülke vatandaşları yoğun bir şekilde batıya göç etti. Başlangıçta batının iş gücü açığını kapatmak için Türk ve Müslüman topluluklar Avrupa'da iyi karşılandı. Müslüman nüfus 1990'lı yılların sonuna doğru batıda önemli bir nüfus yoğunluğunu oluşturmaya başladı. Fakat 1999 yılı ve sonrasında Müslümanlar ve göçmenler konusu birçok Avrupa devletinde önemli bir tartışma konusu oldu. Özellikle göçmenlerin dini, kültürel, eğitim ve entegrasyonu sorunu, radikal sağcı politikacıların en önemli propaganda konusunu oluşturmuştur. Onlara göre göçmenler (özellikle de Müslüman göçmenler) Avrupa kültürüne uyum sağlayamadıkları gibi, artan işsizliğin de en önemli sebeplerinden biridir.

Bugün Avrupa ülkelerinde yaklaşık 15 milyon Müslüman ve 4 milyon kadar Türk bulunduğu tahmin edilmektedir.[64] 27 üyeli Avrupa Birliği nüfusunun yüzde beşini Müslümanlar oluşturmaktadır. ABD'nin Göç Politikası Enstitüsü 2050 yılında Avrupa nüfusunun yüzde 20'sinin, yani her beş Avrupalıdan birinin Müslüman olacağını öngörmektedir. Bunun nedeni olarak Avrupa ülkelerinde doğum oranların düşük olması, bunun aksine Müslümanların doğum oranlarının yüksek olması ve Müslüman ülkelerden Avrupa'ya göçün artarak devam etmesini göstermektedirler.

1998'te İspanya nüfusundaki yabancıların doğum oranları sadece yüzde 3,2 iken 2007'de 13,4'e yükselmiş, son 30 yılda ikiye katlanan Avrupa'daki Müslüman nüfusunun 2015'te bir kez daha katlanması bekleniyor. Brüksel'de erkek çocuklara en çok konulan ilk yedi isim artık Muhammed, Adem, Rayyan, Eyüp, Mehdi, Emin ve Hamza diye sıralanıyor. 20. yüzyılın son yıllarında AB ülkelerine yılda 500 bin kişi göç ederken, AB raporlarına göre 2002'den itibaren göçmen sayısı üçe katlanıp yılda 1,6-2 milyona ulaşmış durumda. Göçteki patlama yüzünden 2004'teki AB nüfusunun 2050'de 16 milyon azalacağı öngörüsünün yerini, 2060 itibarıyla 10 milyon daha artacağı düşünülmektedir. Avrupa'da artan Müslüman nüfus oranı ve göçmen sayısı hakkında *Demografik saatli bomba* nitelemesi yapılmaktadır. Gelecek 20 yıl içinde Avrupa medeniyetinde din ve kültürel yapının dejenere olacağı, yerel Avrupa nüfusunun azalacağı ve büyük toplumsal huzursuzlukların çıkabileceği öne sürülmektedir.

Avrupa'da Müslümanlar artık kendi dini, kültürel ve tarihsel geleneklerini yaşatmakta ve sürdürmektedirler. 1960'lı yıllarda Avrupa'ya gelen birinci neslin üçüncü kuşağı artık yaşadığı ülkenin dilini konuşmakta, üniversitelerinde okumakta, önemli konumlarda çalışmakta ve kendi iş yerlerini kurmaktadırlar. Dini, kültürel ve geleneksel yapılarını yaşadıkları ülkelerde hayata geçirmekte ve sürdürmektedirler. Müslümanlar kendi camilerini, fabrikalarını, giyim mağazalarını, lokantalarını, market zincirlerini, berberlerini, düğün salonlarını ve kuyumcu dükkânlarını açarak yaşadıkları ülkelerde kendilerine ait küçük bir dünya gerçekleştirmişlerdir. Sadece Almanya'da tüm Müslüman yapılanmaların toplamda

[64] Ünver Günay, *Göç, Din ve Değişme: Batı Avrupa'daki Türk İşçileri Örneği,* Bilimname, sayı. 3, s 35-64.

iki bin beşyüzün üzerinde camisi bulunmaktadır. Sadece DİTİB'e ait yaklaşık bin cami bulunmaktadır.[65] Bu camilerin bir kısmı kubbeli ve minareli güzel camilerdir. Avrupa'da ki Müslüman varlığı, kültürel ve dini yaşam tarzı, ekonomik gücü, nüfus oranı ve oluşturduğu yapı ile batıyı ürkütmekte ve başlı başına İslamofobiye kaynaklık etmektedir.

Avrupalı aşırı sağ ırkçı siyasiler ve guruplar İslam ve Müslümanların Avrupa'da kabul edilemez olduğunu sık sık vurgulamaktadırlar. İslam'ın, bir Avrupa dini olmadığı, batı ile tamamen uyumsuz bir yaşam biçimi olduğunu, kontrolsüz göçün ve Müslüman kültürün Avrupa'nın özgürlükleri için büyük bir tehlike olduğunu ifade etmektedirler. Bu yaklaşımlar doğrudan İslamofobinin artmasına ve bir sorun olarak güncelliğini korumasına neden olmaktadır.

SONUÇ

7 Aralık 2004 günü Birleşmiş Milletler'in (BM) düzenlediği *İslâmofobi ile Mücadele: Tolerans ve Anlayış Eğitimi* başlıklı konferansta konuşan BM Genel Sekreteri Kofi Annan şunları söylemişti: *İslamofobya ile mücadele edecek strateji, temelde eğitim üzerine bina edilmelidir. Bu eğitim sadece İslâm hakkında değil, bütün din ve gelenekler hakkında olmalıdır ki mitler ve yalanlar gerçeklerden ayırt edilebilsin. Medya ve internetin nefret çığırtkanlığında kullanılmasına engel olmalı; fakat düşünce ve ifade özgürlüğünü de korumalıyız. Kamusal otoriteler sadece İslamofobya'yı kınamakla kalmamalı, ayrımcılık yapılmayacağı yönündeki vaatlerini yasal ve gerekli diğer uygulamaları garanti altına alarak desteklemeli*.

Annan'ın o gün yaptığı bu konuşma İslamofobya'ya karşı doğru tespitler içeriyordu. Fakat bugün gelinen noktada İslamofobi gündemdeki yerini korumakta ve daha yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Dünya'da İslam karşıtlığı hakkında yapılması ve tedbir alınması gerekenler ifade edildiği ve bilindiği halde hayata geçirilmemiştir. Bugün İslamofobiyi kışkırtan tüm sebeplerin arasında en önemlisi bilgisizliktir. Gerek batı ve gerekse İslam dünyası bu konuda üzerine düşeni gerektiği şekilde yerine getirmemiştir. Bu iki cenah olaya daha çok kendi penceresinden bakmakta ve subjektif yaklaşımlar sergilemektedirler.

Batı dünyası ötekileştirici, egemen, sömürgeci, küçümseyici ve düşman tavrından vazgeçmelidir. İslam hakkında daha objektif, doğru ve bilgiye dayalı, empati kurarak bir yaklaşım içinde olmalıdır. Batıda, İslam'dan korkan, endişe duyan ve çekinen pek çok insanın, aslında İslam hakkında çok az şey bildiği bir gerçektir. İslam ülkeleri de dâhil olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde İslam hakkında sürdürülen olumsuz sistematik bilgi ve algı kirliliğine karşı temel çözüm, düzenli doğru ve objektif bilgilendirme faaliyetleridir.

Gelinen bu noktada söz konusu egemen İslamofobik ve ırkçı yaklaşımların sürdürülebilir olmadığı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Gün geçtikçe siyasetçiler, yöneticiler, iktidarlar, medya sektörü ve bilim çevreleri uzun yıllardır nefret tohumları ekerek kendi ülkelerinin ulusal çıkarlarına zarar vermeye başladıklarının farkına başlamışlardır. Örneğin Almanya'da artık tersine göç başlamış, siyasal ve ekonomik istikrarın yakalandığı 2005-2010 yılları arasında hemen her yıl ortalama 4 bin kalifiye ve eğitimli Türk, Türkiye'ye iş aramaya gelmiştir. Benzeri eğilimleri Hollanda, Fransa, Belçika ve Avusturya gibi ülkelerde yaşayan Türkiye kökenli insanlar arasında da görmek mümkündür. Batı

[65] Diyanet İşleri Başkanlığından aldığım verilere göre.

Avrupa'daki ayrımcılık ve İslamofobya karşısında artık direnemeyen bir takım göçmen ve Müslüman kökenli insanlar başka ülkeleri ve tabi ki anavatanlarını kendilerine yeniden vatan olarak seçme eğilimi göstermeye başlamışlardır.[66]

Batılı ülkelere ve hatta milliyetçi, etnosentrik ve Hristiyan çevrelere dahi zarar vermeye başlayan ve ulusal çıkarları zedeleyen bu atmosferden çıkışın yollarını aramakta fayda var. Bu yollardan bir tanesi, farklılıklar üzerine vurgu yapan postmodern söylemin karşısında daha çok benzerliklere vurgu yapan post-postmodern bir söylemin kurulması yönünde çaba sarfetmektir. Yaşanmakta olan sorunların özünde dinler arasındaki farklılıklar varmış gibi gösteriliyor. Hâlbuki bizim dinler arasındaki farklılıkları değil, benzerlikleri ön plana çıkarmamız gerekiyor. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam, bu üç semavi dinin de İbrahimi dinler olduğunu ve birbirine çok benzediğini unutmamalıyız. Ünlü sosyolog Bryan S. Turner (1991)'in ve ünlü filozof Jose Casanova (1994)'nın işaret ettiği gibi dinler ve kültürler arası farklılıkları ön plana çıkaran dilin bir tarafa bırakılması, siyasetin dinsel ve kültürelist bir dil üzerine kurulmaması gerekmektedir. Bugün Avrupa'da Türkiye nüfusu da dikkate alındığında yaklaşık 100 milyonluk Müslüman kökenli bir nüfusun olduğu görülmektedir. Geçtiğimiz kırk yılın neden olduğu toplumsal ve siyasal hasarı onarmanın yolları aranmalıdır. Bu bağlamda sorulması gereken soru şu olabilir: Son yıllarda 11 Eylül olaylarının yarattığı korku dolu siyasal iklimden uzaklaşma yönünde bazı işaretler bulunmakta mıdır? Bu soruya kısmen olumlu bir yanıt vermek mümkün olabilir. Siyasal iktidarların kamuoyunu oluşturmakta belki de en etkin rollerden birini oynadıkları düşünülürse, 2015 yılında yaşanan PEGIDA (Batı'nın İslamlaştırılmasına Karşı Yurtsever Avrupalılar) ve Charlie Hebdo Katliamı karşısında Almanya ve Fransa devletlerinin ve siyasal iktidarlarının verdiği yanıt bir takım olumlu işaretleri beraberinde getirmiştir. Belki de bu işaretler 11 Eylül'in yol açtığı siyasal iklimin sonuna gelindiğine ilişkin önemli bazı işaretler içeriyor olabilir.[67] İslam/Müslümanlar ile batı dünyası arasında yaşanan İslamofobi kaynaklı sorunlar iki tarafa da büyük acılar yaşatmıştır. Küreselleşen dünyada iletişim araçlarının gelişimi ile etkileşim kısa sürede bütün toplumları etkileyebilmektedir. Bu bağlamada olumlu veya olumsuz yaşanabilecek tüm olaylar karşılıklı derin acıların ve kalıcı sorunların yaşanmasına neden olacaktır. Barış içinde bir dünya herkes için ve gelecek nesiller için önem arz etmektedir. Sorunun çözümü karşılıklı özeleştiri, empati ve kendi yanlışlarının farkına varmadan geçmektedir. Bu bağlamda batının ve İslam dünyasının üzerine düşen önemli görevleri bulunmaktadır.

-İslam dünyası olaylara yaklaşımda bulunurken batı dünyası hakkında empati kurmalıdır. Kendinde olması gerekeni veya yapması gerekeni ortaya koymadan bir beklenti içinde olmak başlı başına bir çözümsüzlüktür.

-İslam dünyası demokrasi, insan hakları ve inanç özgürlü hakkında geçmişte ve günümüzde iyi bir görüntü ortaya koyamamıştır. Yönetim biçimleri İslam olarak ifade edilse de gerçekte Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in çoğulcu ve demokratik uygulamaları ile bağdaşmamaktadır. Bu yüzden İslam ülkelerinde daha özgürlükçü ve demokratik yönetimlere geçilmelidir. İslam ülkelerinde yaşayan halkın özgürlük, insan hakları ve ekonomik refah için sürekli batıya göç etmesi düşündürücüdür.

[66] Kaya, *Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm,* s. 166.
[67] Kaya, *Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm,* s. 167.

-İslam dünyasında yaşanan siyasi ve toplumsal istikrarsızlık, halkın huzur, birlik ve beraberliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Batıya göç etme nedenlerinden biri olan bu durumun giderilmesi önem arz etmektedir.

-Müslümanlar İslam'ı, doğru ve everensel bir boyutta ifade etmede ve eylemsel olarak ortaya koymada sorunlar yaşamaktadır. Müslümanlar bir bütün olarak İslam'ın model ve etkili temsilini ortaya koyamamıştır. Bunun önündeki olumsuz yanlış düşünce yapılarının giderilmesine ve düzeltilmesine çalışılmalıdır.

-Dış dünyaya özgürlük, demokrasi ve insan hakları söylemleri ile egemen bir tavır ortaya koyan batı kendi ülkelerinde bu ilkelerin Müslümanlar ve göçmenlere yönelik ihlallerini gözden geçirmelidir. Bu konuda siyasilerin ve medyanın söylem ve kışkırtıcılığına önlem almalıdır.

-Batıda son dönemlerde dünyada gelişen siyasi ve sosyal olaylardan dolayı artan faşit ve milliyetçi gurupların saldırılarına ülkeler ciddi önlemler almalıdır.

-Batıda bazı ülkeler özgürlükçü bir model ve çok kültürlü bir anlayışla yönetilse de Müslümanlar ve yabancılar yeni kolonyal ve yeni milliyetçi akımlarla daha çok gettolara itilmekte daha da azınlıklaşmaktadırlar. Bu durum Müslümanların ve yabancıların yaşadıkları ülkelere entegre olmasına (kanun, dil ve toplumsal kurallar hususunda) ve sorunların kalıcı ve derinleşmesine yol açacaktır.

-Batının İslamofobi kurgularının ilk önce oryantalist/kolonyal söylem, zaman içerisinde dikkat çeken bir biçimde yeni kolonyal/yeni emperyalist söylemler içinde ve aracılığı ile inşa edildiği ve yayıldığı söylenebilir. Batı, artık Doğuya ve İslam dünyasına karşı egemenlik, ötekileştirici ve emperyalist tahakküm ve sömürü politikalarından vazgeçmelidir.

-Batı ve Hristiyanlık ötekisi olarak kurgulanan olumsuz bir İslam imgesi ve kolonyalist/yeni emperyalist çalışmaları ve söylemleri terk etmelidir.

-Batı basını ve aşırı sağcı siyasiler, İslam'ı ve Müslümanları zihinlerde saldırgan, şiddet ve terör yanlısı gösteren söylemlerden uzak durmalıdır. Özellikle medya ve basın daha barışçıl, çözüm üretici ve yol gösterici bir üslup geliştirmelidir. Günümüzde batı medyası ürettiği ve yaydığı söylemsel kurgularla İslam'ı tedbir alınması, engellenmesi ve mücadele edilmesi gereken yakın bir tehlike olarak göstermektedir.

-Batı'lı siyasiler İslam'ı siyasal kampanyalarının, söylemlerinin ve siyasi afişlerinin bir parçası haline getirmemelidir. Özellikle aşırı sağcı, milliyetçi ve Hristiyan partiler seçimlerde ve söylemlerinde kendi devletlerini, dinlerini, toplumlarını ve medeniyetlerini savunmaları doğru olsa da, siyasi söylemlerinde İslam ve Müslümanları hedef almaları, toplumda daha çok kutuplaştırıcı, ötekileştirici ve ayrıştırıcı bir durum yaratmaktadır.

KAYNAKÇA

Abu Sway, Mustafa *Islamophobia: Meaning, Manifestations, Causes,* Palestine - Israel Journal, 2006, 12 (2-3): 12 -23.

Akbulut, Ahmet, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, İstanbul 2014.

Amin, Samir, *Avrupa Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi,* çev., Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

Apak, Adem *İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni,* Tarihte ve Günümüzde Selefilik, Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, 08-10 Kasım 2013, İstanbul 2014.

Bauman, Zygmunt, Yabancılar, *Sosyolojik Düşünmek*, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2009.

Bodur, Hüsnü Ezber, *Dini İhya Hareketi Olarak Vahhabiliğin Doğuşu,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1986.

Castles, Stephen ve Mark J. Miller *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev., Bülent Uğur Bal-İbrahim Akbulut. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

Clifford, James, *Oryantalizm Üzerine*, derleyen: Aytaç Yıldız, Oryantalizm: Tartışma Metinleri, Doğu Batı Yayınları, 2007, Ankara,134-159.

Fığlalı, Ethem Ruhi *Çağımızda İtikadı İslam Mezhepleri,* Selçuk Yayınevi, Ankara 1986.

Gardner, Rod, Yasemin Karakaşoğlu ve Sigrid Luchtanberg, *Islamophobia in the Media: a response from multicultural education*, Intercultural Education, 2008, 19 (2): 119-136.

Günay, Ünver, *Göç, Din ve Değişme: Batı Avrupa'daki Türk İşçileri Örneği,* Bilimname, sayı 3.

Hobson, John M. *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, çev., Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları,İstanbul 2008.

Huntington, Samuel, *The Clash of Civilisations and the Remaking of the World Order*, Simon and Schuster, New York, 1996.

Iqbal, Zafar, *Understanding Islamophobia: Conceptualizing and Measuring the Construct."* European Journal of Social Sciences, 2010, 13 (4): 574-590.

İşcan, Mehmet Zeki, *Tarih Boyunca Selefi Söylem*, İlahiyat Akademi, Gaziantep 2015, cilt I, sayı I-II.

Kaya, Ayhan, *Islam, Migratian and Integration,* The Age of Securitization. Palgrave, London, 2012.

Keyman, E. Fuat *Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu:* 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet, Doğu Batı, 2002, 20: 11-33.

Kurşun, Zekeriya, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998.

Moreno, Leora, *Fearing the Future: Islamophobia in Central Europe,* Genocide and Oppossion/TNP Autumn 2010, 73-80.

Orhun, Ömür, *Intolerance and discrimination against Muslims (Islamophbia),* Security and Human Rights, 2009, 3: 192-200.

Özervarlı, M. Sait, *Selefiyye*, DİA, XXXVI, 399-402.

Parla, Jale, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Said, Edward, *Oryantalizm,* çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay. IV. Baskı, İstanbul 1999.

Said, Edward, *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları*, çev., Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul 2001.

Sajid, Abduljalil, *Islamophobia: A New Word for an Old Fear,* Palestine-Israel Journal, 2005, 12 (2-3): 31-40.

Sheridon, Lorraine P. *Islamophobia pre-and post post -September nth, 2011,* Journal of Interpersonal Violance, 2006, 21(3): 317-336.

Schnapper, Dominique, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, çev., Ayşegül Sönmezay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Sunar, Lütfi, *Şarkiyatçılığı Niçin Yeniden Tartışmalıyız?,* Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yay., İstanbul 2007, 27-53.

Turner, Bryan S., *Oryantalizm Post-Modernizm ve Globalizm*, çev., İbrahim Kapaklıkaya, Ankara Yayınları, İstanbul 2002.

Widmann, Peter, *Korku Tacirleri, Sarrazin Müezzine Karşı,* Almanya Notları, AB Enstitüsü, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013 http://eu.bilgi.edu.tr/docs/Sarrazin_ Muezzine_Karsi_ Turkce.pdf.

Yüksel, Mehmet, *İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm Ya da Batı ve Öteki,* İslamofobi, Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Der. Osman Alacahan ve Betül Duman, Sivas Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yay., Ankara 2012,. 103-116.

Zubaida Sami, *İslam Dünyasında Hukuk ve İktidar,* çev. Burcu Koçoğlu Birinci-Hasan Acak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2008.

CİHAT AYETLERİNE GİYDİRİLMİŞ BİR ŞİDDET ELBİSESİ: İSLAMOFOBİ

İbrahim Hakkı İMAMOĞLU*

ÖZET

İslamofobi İslam'da şiddet konusunun merkezinde yer alan ve modern zamanda Müslüman akiyatın kuşatması gereken bir konudur. 1930'lu yıllarda İslam Ansiklopedisinden ilk defa kullanılmaya başlanan kavram esasen klasik dönemden bugünü ayrıştıran bir fay hattıdır. Kavram ilk kullanımından bu zamana birçok anlam evrimleşmesi geçirmiş ve Avrupa'da "öteki" olan Müslümanlarla yaşanan her krizde farklı anlamlar ifade eder olmuştur.

Müslüman akıl klasik dönemde medeniyet/ortak aklının bir parçası iken bugün İslam coğrafyasında parçalı bir zihnin sahibidir. Müslüman akıl moderniteyle ile ilk karşılaştığında –özellikle çatışma ifadesini kullanmıyorum, çünkü bu karşılaşma sırasında İslam coğrafyasında azımsanamayacak kadar çok zimmi hukukuna sahip gayri Müslim vardı- geri kalmış değildi. Gelişme hızı batıya göre yavaş olan, batının ümran ve teknolojisini takip eden fakat hızına ayak uyduramayan bir durumu söz konusudur. Nihayetinde batının teknolojik gelişmesi karşısında mağlup olmuştur.

Bugün Müslüman aklı medeniyet üretememektedir. Başka bir ifadeyle bir ara tarih(selliğ)in mensupları olarak yaşamaktadırlar. İslamofobi bu durumun sadece bir tezahürü/sonucudur. Bu sorun alanın merkezinde Kur'ân'la olan iletişimin yanlışlığı vardır. Bu yanlışlık selefilik olarak tanımlayabileceğimiz bir anlam sığlığıdır. Oysa Kur'ân kendini bir medeniyetle ifade eder. Kurân'ın en büyük tefsiri medeniyettir. Medeniyet Kur'ân'ı anlamada ve yaşanılan tarihe getirmede bir üst akıldır. Bugün İslam dünyasının en büyük eksikliği bu üst aklın olmamasıdır. Bunun en büyük göstergesi DAEŞ'tir. Medenilik veya bedevilik arasındaki en önemli gösterge "cihat" kavramıdır. Bugün cihat kavramıyla islamofobi algısının neden birlikte düşünüldüğü meselesinde biz Müslümanlara düşen tarafıyla bir medeniyet eksikliği yaşadığımız sorunu ortadır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Cihat, Medeniyet, Kur'ân, Tefsir, DAEŞ

AN UNDERSTANDING OF THE QURANIC VERSES OF JIHAD DRESSED IN THE CLOTHIGN OF VIOLENCE OR ISLAMOPHOBIA

ABSTRACT

Islamophobia has been developed out of the issue of violence in Islam and thusdeserves the attention of Muslimmind. As a concept which was used firstly by Encyclopaedia of Islamcirca 1930es, Islamophobia in the present times constitiutes a fault line between the classical period and today. Theconcept since itsfirstuse has been transformed many times and has been attributed to various meanings in each crisis breaking out among the European society and the others, Muslimcommunity.

Inthepast, Muslim mind formed a part of the commonmind of civilization. However it is now in possession of a scattered mind which is merely a local. Initsfirstencounter – no 'clash' is preferred due to the fact that a substantially large

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

community of non-Muslimsliving in the Muslim world with modernity Muslim mind had not been underdeveloped.

Today it is painfulto say that Muslim mind lacks of capability to build a civilization. In other words, Muslims are in current time livingin a time period that they do not possessor adopt. Islamophobia is only a result of thissituation. Inthecentre of thisfield of problems is thefailureto set up a relationship with Islam. This failure is a shall owness of meaning which we call it salafiya.Whereas Qur'an define itselfthrough a civilization. May it sound a big claim but civilization is the greatest tafsir of the Qur'an. Civilization is a superior mind with regard to the understanding and realizing the Qur'an. Today the biggest shortage which the Muslimworld has been suffering is the absence of this superior mind. ISIL is a proof of that fact. Jihad is the most important indicator between being civilization and bedounism.

This study assesses the Muslim mind upto the present day and provides information of the Qur'anic concept of jihad in the sources. The issue of the shortage of civilization we Muslims face as part of the misconception of jihad which fuels islamophobia will be brought up.

Key Words: Jihad Ayats, Islamophobia, Quran, Tafsir, Daes

İslamofobinin Kavramsal ve Tarihi Çerçevesi

Her kavramın temsil ettiği bir zihin dünyası vardır. Kavramlar düşünülürken temsil ettikleri 'şeyin' tarihinden ve zihin dünyasından beslenir. Başka bir ifadeyle dünyanın realitesini ifade etmekten daha ziyade geldiği toplumun önceliklerini ve ilgilerini ifade ederler. [1] Kavramlar pür gerçekliği ifade etmekten öte kullanıldığı toplumun anlam yüklemesiyle ifade ettiği "şeyin" ismidir. Bu yönüyle toplumun değerlerini kültürlerini dünya görüşünü inançlarını kavramlarda bulabiliriz.[2] Semantik açıdan bu durum islamofobi kavramı için de geçerlidir. islamofobinin ortaya çıktığı unsurlarıyla birlikte stratejik anlam derinliğiyle anlaşılması mümkündür.

İslamofobi, "islam" ve "phoby"[3] kelimelerinin biraraya getirilmesiyle oluşturulmuş bir kavramdır. Kısaca Türkçe karşılığı islam ve Müslüman korkusu olarak tercüme edilebilecek bu kelimenin kavramsal olarak kullanımı ilk olarak ne zaman kullanıldığı tartışmalı olsa da 11 Eylül ikiz kulelere saldırı düzenlenmesiyle anlam evrenimizde yerini almıştır. 11 Eylül saldırıları -her ne kadar yapanı belli olmasa da- yeni bir sosyo-politik dönemin milat noktası olmuştur. Yeni politik dengelerle yeni kavramlar eşleştirilmiş ve yeni düşmanın isimlendirilmesi olarak bu kavram belirgin olarak kullanılmaya başlanmıştır. Esasen bu kavram batının aklının yeni düşmanlara nasıl bir tavır alacağının göstergesi olmuştur. Tarihsel periyotta sürekli *öteki* olan İslam yeni dönemde yeniden tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre *gerek teolojik ve gerek sosyo-politik olarak terör üreten bir din olan İslam'a karşı batının -dolaysıyla tüm insanlığın!- kazanımlarını korumak*

[1] F. R. Palmer, *Semantik*, Kitabiyat, Ank. 2001, s. 35.

[2] Hasan Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kurana Uygulanması*, Kurav Yay., Bursa 2007, s. 41.

[3] Phoby kelimesi Yunan mitolojisindeki "dehşet tanrısı" anlamına "phobos" tanrısına dayanmaktadır. Belli bir nesnenin, durumun veya etkinliğin yarattığı ve kişinin kendisi tarafından da yersiz veya aşırı kabul edilen usdışı, yoğun, inatçı bir korku. (Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yay., Ank. 2000, s. 304.)

gerekir. İslamofobi bu zihinsel refleksin kavramsal ifadesidir. Dolaysıyla islamofobi İslam terörün karşısında konumlandırılmıştır.

İslam, batının düşünce dünyasında "Orient"[4] kavramıyla karşılık bulur. Batı aklının İslam'a yaklaşımları oryantalisttik bakışla geliştirilmiştir. İslam batının zorunlu olarak karşısında/zıddında bulunandır. Bu zorunlu karşıtlığın bilinmezliği ve karmaşıklığıyla islam anlaşılmaya çalışılmıştır.

İslamofobi kökleri çok eskiye dayanan oryantalisttik korkuların bir tezahürüdür. Başka bir anlatımla sosyolojik ve politik bir yönü olduğu kadar tarihi bir yönü de vardır. Hıristiyanlığın ilk defa kendi coğrafyasında İslam'la karşılaşması Batı Avrupa kıyılarında "Endülüs" tecrübesi, Doğuda "Haçlı" seferleriyle olmuştur. Endülüs tecrübesi esasen ortaçağını yaşayan Avrupalılara felsefi, ilmi, kültürel, sosyal alanlarda çok öğretici olmuştur. İspanya'daki Müslümanların 600 yıllık varlığı 1492 en son Benî Ahmer Devleti'nin tarafların antlaşmalarıyla İspanya kralına teslim olmasıyla sona ermiştir. Gırnata şehrinin teslim olmasından sonra "Müslüman kafirlere" verilen sözün geçerli olmadığı söylenerek şehir yağmalanmıştır. Kütüphanelerdeki 500 bin kitap yakılmış, erkekler öldürülmüş kadınlar ve çocuklar esir pazarlarında satılmıştır.[5]

Daha sonra kurulan engizisyon mahkemelerinde "morisko" olarak adlandırılan Müslümanların ibadet etmeleri, Müslüman isimleri kullanmaları yasaklanmış; eğer yakalanan olursa işkenceyle öldürülmüştür.[6]

Diğer taraftan Haçlı seferleri Müslüman dünyasıyla diğer bir karşılaşmadır. Batının kutsal Kudüs'ü fethetme iddiasıyla yapılan haçlı seferlerinin birisi hariç diğerleri başarıya ulaşmamıştır. Yenilgilerin ardından yapılan Büyük seferlerin gerçekleşebilmesi için dönemin papaları tarafından yapılan propagandalarda Müslümanlar insan dışı varlıklar olarak gösterilmiş ve olumsuz algı Hıristiyanlığın bilinçaltına yerleşmiştir. *Haçlı seferlerinin en yoğun zamanlarında 200'ü aşkın savaş destanları kaleme alınmış, tüm Avrupa'da papazlar tarafından okunan ve halkı savaşa çağıran bu destanlarda Müslümanlar; Gaddar, barbar, zalim ahlaksız ve kötü insanlar olarak gösterilmiştir.*[7]

Batı dünyasının kolektif bilinçaltındaki olumsuz "Müslüman algısı", tarihi süreç içinde olagelmiştir. Örneğin Avrupa medeniyetinde Hz. Muhammed kilisenin yüzyıllar boyunca ortaya koyduğu fikirlere başkaldırmış bir şahsiyettir. Klasik Hıristiyan düşüncesi Hz. Muhammed Hıristiyanlığı öğrenmek için rahiplerin yanına gitmiş fakat öğrenememiş bir Hristiyan'dır.

Rönesans/ aydınlanma dönemi edebiyatında Dante *İlahi Komedya*'sında Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi cehennemde bozguncuların alıkonulduğu sekizinci katına yerleştirmiştir. Yine Martin Luther İslam'ı ve Hz. Muhammed'i kötülemiş ve Hıristiyan âlemi için bir tehdit olduğunu söylemiştir. -Yaşadığı dönemde batının gözünde Müslümanlığı temsil eden başat imaj Türkler olmasında dolayı söylediği ağır sözler zaman zaman birbirine karışmaktadır.- *"Kur'ân uzun süre Latinceye çevrilmedi, böylece Muhammed uzun zaman Hıristiyanlığa büyük zarar verdi. Muhammed Hıristiyan inancına düşmandır. Artık Hıristiyanlar gerçeği bileceklerdir. Muhammed'in kitabına, Kur'ân inanan Türklere insan bile denemez. Tanrı kötülüklerden dolayı bize karşı kötü şeyler düşünmektedir. Tanrının öfkesi*

[4] Orient, doğulu olan karışık olan anlamındadır.
[5] İbrahim Halil Er, *Cennet Doğuda Bir Yerdedir*, Elips Yay., Ank. 2006, s. 48.
[6] M. Özdemir, *Endülüs Müslümanları I*, TDV Yay., Ank. 1994, s. 113.
[7] Bekir Karlığa, *Din ve Medeniyet,* Mahya yay., İst. t.y., s. 178.

bizim üzerimize Türkleri kırbaç olarak kullandırıyor. Türkler Tanrının kırbacı ve Hıristiyanlığın günahlarının cezasıdır. Eğer Türkler ceza vermeyecek olursa, tanrı bizzat kendisi bize ceza verecektir. O sebeple Hıristiyalar hem Türk'e karşı savaşmalı hem de günahlarına tövbe etmelidir. Fakat Papa nasıl Deccal'in kendisi ise, Türk de gerçek şeytandır. Muhammed yalancı bir ruha sahip olduğundan ve şeytan da Kur'ân'ıyla ruhları öldürdüğünden onun da yola koyulup kılıcını alarak bedenleri öldürmek için saldırması gerekiyordu ve böylece Türk inancı vaazlarla ve mucizelerle değil bilakis kılıç ve katliamla ilerledi.[8] Burada Müslümanların askeri, sosyal, kültürel ve ilmi açıdan dünyanın merkezinde olmaları ve Avrupa'nın ortalarına kadar ilerlemeleri motivasyonunu belirtmek gerekir.

Yaşanan bu islamofobik korkuyu tarihi süreçte Batının sömürü serüveniyle birlikte düşünmek gerekir. Avrupa ve ABD'nin küresel güç olmalarının bir motivasyonu, kapitalist sistemin gereği olarak çok üretmek ve bunları üretemeyenlere satmasıdır. Üretilen için ham madde ve üretilmiş için bir Pazar kapitalizm için gereklidir. Global güç olmak aslında bugününün tarihselliğinde bu demektir. Dünyadaki güç dengeleri şuan için güçlünün güçsüzü askeri ve ekonomik pasif pazara dönüştürme denkleminde tezahür etmektedir. Hammadde ve enerji sahaları üzerinde yaşanan çatışmaların sebebi yenidünya sisteminin varlığını devam ettirme çabasıdır. Enerji sahaları üzerinde olmayan coğrafyalarda yaşanan savaşlara kayıtsız kalınarak devamına göz yumulmaktadır. Yaşanan savaşların önemli bir kısmı Afrika'da ve İslam coğrafyasında olmaktadır. Yapılan savaşlar insan ve hakları için değil kirli emeller için yapılmaktadır. Bu durum insanlığın hafızasında bir cinnet halidir. Buradan şu sonuca ulaşmak mümkündür. Bu toplumlar arası durum İslamofobi'nin beslendiği bir acımasız çatışma halini almaktadır. Aktörleri açısından islamofobi İslam(î) bir tepki değil, çatışmaların ve savaşların doğurduğu şiddet sarmalında kalmışlığın bir tepkisidir. İslam'dan korkmayı tetikleyecek (islamofobik) saldırıların hepsinde kendi coğrafyalarında şiddete maruz kalmış insanların olduğu görülecektir. Şiddetin olduğu her yerde kendi türünden bir tepki olması kaçınılmaz bir gerçektir. Bu yönüyle islamofobiyi Avrupa'nın ve Amerika'nın "beyaz adamı" üretmiştir.

Güncel Sosyo-Politik Durumun Yansıması Olarak İslamofobi

İslamofobi, batı aklının politik bir aynası olarak görmek gerekir. Soğuk savaş döneminde öteki "kominizm" iken 1990'lı yıllarda -kominizmin yıkılmasıyla birlikte- İslam olmuştur. İnsanlığın modernite tecrübesinden bu yana son 150-200 yıldan bu yana tarih dışı bırakılan Müslümanlar iki kutuplu kaldıracın batının diğer tarafında yer almıştır. Said Edward "islam, batının zorunlu olarak ötekisidir." demişti. Tarih boyunca batının bilinçaltında düşman olan islam, selefi yorumuyla birlikte diğer kutup olarak konumlandırılmıştır.[9] Tarihten uzaklaştırılan islam aklının öteki olabilme yeteneği kabiliyeti yok iken mecburen sahaya itilmesinin bir ifadesi islam terörizmdir. Yaşadığımız tarihselliğin kurucuları tarafından yetersiz bir öteki, manipüle edilmesi açısından bir kolaylıktır. İslam istediği gibi üzerinden imajlayabileceği ve mesaj verebileceği bir öteki olarak karşımıza çıkar. Bu anlamda

[8] S. Çınar, Martin Luther ve Luterah Kiliseleri, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktara Tezi) Ank. 2004, s. 100.

[9] Esasen çift kutupluluk bir mecburiyettir. Çünkü eşyada her şey zıddıyla kaimdir. Bunun tek istisnası kadiri mutlak olan Allah'tır.

ABD dışişleri bakanlığının yayınladığı terörist örgütlerin listesini incelemek islamofobinin reel politik dengelerle eşgüdümlü olduğunu gösterecektir.

1980 yılında ABD'de dışişleri bakanlığının yayınladığı terör listesinde hiçbir dini grup yokken 1994 yılında 49 terörist grubun 16'sı dini kökenlidir. 1979-1989 yılları arasında Afganistan'da komünizme karşı savaşan mücahitler "kutsal savaşın cihatçıları" olarak ABD tarafından ilan edilmiş ve desteklenmişti.[10] Sonraki yıllarda 56 terörist grubun 26 tanesi dini grup ve özellikte marjinal islam terör örgütlerin olduğu açıklanmıştır. Liste batının bir düşman olarak İslam'ı terörle birlikte seçtiğinin bir göstergesidir.

Batının -kendi demokrasilerine karşı olduğu ileri sürülen tehditler farklı renklere büründürülerek sunmakta olan- korku rengi kırmızı yeşil veya sarı olarak değişmektedir.[11] 1990'lara kadar batının korku rengi kırmızı yani kominizimdir. Sonrasında yeşile yani islama-terörizmine dönüşmüştür. Bu yönüyle 11 Eylül saldırısı artık rengin değişme eşiği olarak etmek gerekir. Bu saldırılar üzerine dönemin ABD başkanı George W. Bush'un "artık yeni bir haçlı savaşına başlıyoruz. Terörizme karşı bu haçlı savaşı bir zaman alacaktır."[12] demesi ABD için korkunun renginin değiştiğinin ve kutsal savaşın habercisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu korku bilerek üretilmiş olarak, kitleleri yönlendirmek ve büyük kitlesel öfke patlamalarıyla "ötekine" karşı bir olmayı motive etmek üzere karşımıza çıkar.

Yaşadığımız tarihselliğin kurucu değerlerinin bir başka coğrafyası olan Avrupa'da yukarıda çizilmeye çalışılan resimden pek farklı bir sonuç yoktur. Avrupa yine kendi korkularının esiri olarak bir zihin tutulması yaşamaktadır. Almanya'da yapılan bir araştırmaya göre İslam'ı bir din olarak değil, ötekine yaşam hakkı vermeyen bir "izm" olarak görenlerin oranı ¾'tür. Yani her dört kişiden üçü İslam'ı olumsuzlayarak Avrupa'nın değerleriyle örtüşmediğini ifade etmişlerdir. Kendilerini sol partili olarak tanıtanların %40'ının İslam'a karşı düşüncede oldukları ortaya çıkmış, Yahudilik, Budizm, Hinduizm gibi dinlere daha pozitif olduklarını ifade ederlerken, İslam'a karşı aynı hoşgörüyü beslemediklerini söylemişlerdir.[13]

İslamofobinin bir güncel dinamiği Avrupa içinde azınlık olarak bulunan Müslüman nüfustur. Demografik yapının hızla değişmesi islamofobiyi tetikleyen bir unsurdur. 2005 yılı itibarıyla Müslüman olmayan nüfus %3,5 oranında azalmıştır. 2015 itibarıyla Avrupa kıtasında Müslüman nüfusu 50 milyon üzerindedir. Yani bu durum İskandinav Protestanlardan daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Avrupa kıtasında Fransa ve İngiltere başta olmak üzere kadın başına çocuk sayısı 1'in altındadır. Müslümanların doğurganlıkları diğerlerine göre 3 kat daha fazladır. 2050 yılında Avrupa kıtasının 3'te 1'i Müslüman olması öngörülmektedir. Bu sayısal değerler batıyı keskinleştirmekte ve islamofobiyi bir

---

[10] İngmar Karlsson, *İslam ve Avrupa,* cem yay., İst. 2004,s. 51.

[11] Karlsson, *İslam ve Avrupa,* s. 36.

[12] İlk açıklama yapıldığında bunun bir dil sürçmesi olduğu ileri sürülmüş ve bir anlam verilememiş-ti.Fakat sonraki süreç bu sözün temsil ettiği aklın bir kanaati olduğunu ve çok bilinçli söylenmiş bir söz olduğunu ortaya koymuştur. http://www.hurriyet.eom.tr/bushtan-hacli-seferi-yakistirma-si-16285 (8.9. 2016)

[13] www.zeit.de/gesellschaftlzeitgeschehen/2015-0l/islamfeindlichkeit-bertelsmann-studiehintergrue nde&ved=0ahUKEwjerXr7arPAhWEuBQKHaSZC14QFggfMAE&usg=AFQjCNFEm_5h99NR 9CL8g8kBhD5MRnIkeQ (8.9.2016)

başka yönden korkuyla bütünleştirmektedir. Böylesine demografik yapıyı değiştirecek agresiflikte artan bir "öteki" korkuyu da beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte bu kütlenin ekonomik siyasal kültürel olarak etkisini artırması batı için islam korkusunu daha da artırmaktadır.

İslamofobi batının tarih boyunca getirdiği korkularından gerek korkanın tutumu açısından gerekse korkunun nesnesi açısından farklılık göstermektedir. Modern dönemlere kadar islam korkusu tek yönlüdür. Karşıda bir "düşmanla" ilgili içerideki kamuoyuna menfi propaganda yapılırken, modern zamanların islamofobik tutumları çok yönlüdür. İslam'la ve Müslümanlarla kendi coğrafyasında mücadele edilerek, islam terörize edilmiş İslam terör imajlamasıyla, hem içeride hem de dışarıda bir korku olarak pompalanmıştır. Müslümanlarla birlikte İslam'ın bir şiddet dini olduğu, her an beline bombayı bağlayıp Avrupa'nın ortasında patlatabilir, hem Avrupa'nın iç kamuoyunda kendini koruma refleksine karşılık bir korkuyu hem de dünya ölçeğinde dış kamuoyunda uluslararası ilişkilerde aşağılamayı islamofobiyle birlikte düşünmek gerekir. Bu esasında BM'deki "5'in dünyadan büyük olmasıyla" ilgili durumdur. Dünyadaki nüfusun 1/3'ü Müslüman olmasına rağmen tek mümessilinin olmaması hala temsil etkinliği açısından büyük bir problemdir. Tarihin içinde olan ve şuan tarihselliğimizin kurucu aklı dünyayı Gelişmiş, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler olarak yarı kast sistemine benzer kategorize etmekte ve ekonomik, tüketim alışkanlığı, üretim ve teknoloji olarak kendini en üste konumlandırmaktadır. Bu global kast sisteminde beklenen herkesin kendi liginde kalması ama daima en üsteki Avrupa'ya ve ABD'ye hayranlıkla bakmasıdır. Afrika sömürülmüş bir kıtadır öyle kalmalıdır. Afrika ülkesinde ileri demokrasi, bilişim sanayiinde büyük bir atılım, ekonomik verilerin iyi olması ezber bozan bir durumdur. Bu ezberi bozma ihtimali olan tek bir gerçeklik vardır. O da İslam… İslam hala dünyada adaletsizliğe, haksızlığa, zulme karşı durma potansiyeli olan tek gerçekliktir. Bu yönüyle İslam'ın manipüle edilmesi son derece önemlidir. İslamafobinin düşünülmesi gereken bir yönü de budur. Boko Haram, DAEŞ, el-Kaide vb. terör gruplar İslam'ın ve Müslümanların insanlık vicdanına dair söz söyleme gücünü kırmaya matuf bir tarafı vardır.

Muhammed Âbid el-Câbirî'nin: "*Herkes kendi kültürünü sırtında taşır*" ifadesinden hareketle insan içinde bulunduğu unsurlarla kendini var eder. Geçmişi, eğitimi, sosyal ve dini durumuna göre tepkiler verir. Eylemlerinde ve kararlarında varoluşundaki bu unsurlardan beslenir. Din ve terör arasında böyle sosyo-psikolojik bir ilişki söz konusuyken din sadece masum insanlar öldürülürken kullanılan tanrının boyasıdır. En büyük motivasyon olan din, terör söyleminin ve eylemlerinin kutsal boyayla boyanması ve taraftarların koşulsuz teslim olmasıdır. Eğer bir insan terörize olmuşsa varoluşundaki sosyal, din, kültür unsurlarını kullanır. İslam'ın yerine başka bir din olsaydı, bu dinin argümanlarını kullanarak terör eylemini yine de gerçekleştirecektir. Önemli olan insanın şiddet sarmalından ve terörden uzak tutulmasıdır.

Bu anlamıyla DAEŞ[14] ve diğer terör örgütlerinin İslam'la görüntü dışında hiçbir ilgisi yoktur. Lokal politik hesaplaşmalar için İslam'ın ve Kur'ân'ın kullanıldığı bir örgütlenme çeşididir. Uluslararası güç dengelerinin bölgesel bir etki alanı oluşturması için ortaya çıkardığı yapılardır. Medeniliğin ve bir arada yaşama

[14] ABD'de yapılan bir çalışmaya göre 2014 verilerine göre terör saldırıları geçen yıllara göre %35; bu saldırılarda ölenleri sayısı %81 artış göstermiştir. DAEŞ'e 90 ülkeden 16 bin savaşçının gelmesiyle, örgüte katılım büyük bir artış göstermiştir.

hukukunun olmadığı kendisinden olmayanı "*tekfir etmek/dinden çıkmış saymak*" bir tür İslam'ın "*cahiliye dönemine*" ait bir anlayış olarak kabul etmek gerekir. Bu anlayış Kur'ân'la çarpık iletişimin bir sonucu olarak anlamak gerekir.

Oysa İslam kendini bir medeniyetle ifade eder. Medeniyet İslam'ı anlamada bir üst akıldır. İslam'ın temel ilkeleri yapılan binaya, yola, beşeri münasebetlere, güzel ahlaka, bilgiye ve estetiğe dönüşüyorsa İslam Medeniyetinden söz edilebilir. İslam bir "sulh/barış" dinidir. Kur'ân, haksız yere bir cana kıymayı, tüm insanlığı öldürmekle eş sayar.[15] Bugün İslam dünyasının eksikliği bu üst fıkhın/medeniyetin olmamasıdır. Üst fıkhın içine aldığı alanların başında "ötekiyle" olan ilişkidir. İslam'ın ötekiyle ilişkisinde anahtar kavram *zimmî* veya *ehl-i zimmîdir.* Zimmî, Müslüman olmayanların Müslümanların koruması altında yaşamasıdır. *Millet sistemi*[16] şeklinde toplumsal farklılıklar hukuk çerçevesinde bir arada yaşama tecrübesini göstermişlerdir. Osmanlı döneminde gayr-i müslimler canları malları, çalışmaları, ticaretleri devletin koruması altında olmuştur. Sürekli Müslüman topraklarında yaşama hakkını ellerinde bulunduran ehl-i zimmete önceleri *tebaa* daha sonra *reaya* ismi verilmiştir. İslam hukukuna göre Müslüm topraklarında yaşayan gayr-i müslimler devletin güvencesi altında kendileriyle yapılan bir akde göre hukukî bir statüyle varlıklarını devam ettirmişlerdir. Buna göre Müslüman, Ortadoks, Katolik ve Yahudi olarak dinlerine göre ayrılmışlar ve bunların her birisine Millet ismi verilmiştir. Devlet, aile hukuku, miras hukuku gibi özel hukuk davalarına karışmaz ve bu davalar gayri Müslimlerin kendi mahkemelerinde görülürdü. Dolaysıyla Osmanlı döneminde yaşayan zimmiler yani "öteki" hukuk esasına göre büyük bir serbestiyet içinde varlıklarını devam ettirmiştir.[17]

Cihad ve Selefi Yorumu

İslamofobinin neye karşılık geldiğini bulabilmek için terör kavramıyla birlikte düşünülmesi gerekir. Birçok terör olayında kendilerini Müslüman olarak tanıtanlar yer almaktadır. Terör ve İslam o kadar birbirine yakın hale gelmiştir ki, sanki siyam ikizleri gibi durmaktadır. Müslümanların zihin dünyalarında terörün beslendiği veya imajlandığı zihinsel kısa devrelerin olduğu bir gerçektir. Savaş ayetlerin yorumlanması bu kısa devrelerden birisidir.

Bu sorun alanının merkezinde Kur'ân'daki ayetleri ve kavramları yorumlanma yanlışlığı vardır. "Cihat" ve "savaş" kavramlarını aynı anlam düzeyine indirgenerek İslam'ın savaş dini olduğu gibi bir sonuca ulaşılmaktadır. Oysa cihat kavramı en yalın anlamıyla "gayret etmek, çabalamaktır." Terim olarak "İslam'ın öğrenilip, yaşanmaya çalışılması, doğruyu anlatıp, yanlıştan sakın(dır)maktır." Bu

---

[15] Mâide Suresi 5/32

[16] Millet, Kur'ân'da geçen ve din anlamına gelen bir kavramdır. Buna göre وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصٰارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدٰى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِى جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ Ne Yahudiler, ne Hıristiyanlar sen onların dînine uyuncaya kadar asla senden hoşnud olmaz (lar). De ki: «Allahın hidâyet (yolu olan İslâm yok mu? İşte) doğru yolun ta kendisi odur». Eğer (vahy ile) sana gelen (bunca) ilimden sonra (bilfarz) onların hevâ (ve heves)lerine uyacak olursan, andolsun, senin için Allahdan (başka koruyacak) ne hakıykî, bir dost, ne de hakıykî bir yardımcı yokdur, (Bakara,2/120.) (Ayrıca bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, Eser Neş., İst. 1979, II/484.)

[17] Mustafa Yiğitoğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda İslami Perspektifin Gayr-i Müslimlere Etkisi", *İnsan ve Toplum Dergisi*, C: 2, S: 4, (2013) s. 24.

terimsel tanımlama[18] bir kenara bırakıldığında *cihat eşittir savaş* türünden indirgemeci bir anlayış ortaya çıkmaktadır. C-H-D kökünden gelmektedir.

Kıtal ayetlerindeki selefiye yorumla islamofobinin oluşturmaya çalıştığı anlam dünyası tam olarak birbiriyle örtüşmektedir. Kur'ân'ın Selefiye yorumu indiği dönemdeki tüm tarihsel bağlamlarından koparark kıtal ayetlerini tarih üstü okumak, Kur'ân'ı anlaya çalışan özneyi kavramsal bir mutlaklaştırmaya götürdüğünü ifade etmek gerekir. Buna göre tüm tarihsel bağlamlarından soyutlayarak lafzı hiçbir yoruma açmadan olduğu gibi kabul etmek, cihat ayetleri şiddet içeren ve kan döken bir hale getirmektedir. Burada hangi selefilik tartışmasına girmeksizin selefiyenin teolojik boyutunu islam aklının moderniteyle hesaplaşması ve beraberinde getirdiği özgüven, benlik ve bilgi parçalanması neticesinde oluşan reaksiyoner tepki hareketi olduğunu bilmek gerekir. Modern selefiye klasik dönemde/modernite öncesinde kendinden zuhur problemler ve çözümleriyle ilgilenirken Osmanlının son dönemlerinde asla dönüş ve tecdidle birlikte başladığını söylemek mümkündür.

Kıtal Ayetleri (Ayatu's-Suyuf)

Kıtal ayetlerini birkaç anlam çerçevesiyle birlikte incelemek gerekir. Ayetlerin sure içindeki metin bütünlüğü içinde değerlendirmek, ayetlerin sure bütünlüğü içinde değerlendirmek, ayetleri kuran bütünlüğü içinde değerlendirmek, ayetleri İslam'ın bütünlüğü içinde değerlendirmek. Bu bağlamlar Kur'an'ın bir metin olarak doğru anlaşılmasının sağlaması gibidir.

Kıtal ayetleri İslam'ın iman esaslarının müdafaası ve sabır dönemi olarak kabul edebileceğimiz Mekke döneminde değil, muamelat hukuk gibi kurumsal konuların işlendiği Medine dönemine karşılık gelir. Bu dönemde "öteki"nin daha net ayrıştığı Mekkeli müşrikler ve Medineli Yahudilere karşı fiili olarak savaşma "savaşa/kıtale" izninin verildiği ayetlere denir. Bakara suresi 190.-193. Ayetler, Tevbe suresi 5.- 36. ayetleri klasik kaynaklarda aynı grup ayetler olarak değerlendirilmiştir. Ayetlerin tümü Hudeybiye musalahasından sonraki gelişen olaylara karşılık gelir. Bu olaylar ve birbirini takip eden ayetler kendi anlam bütününün dışına çıkmaya izin vermemektedir. Yukarıda bahsettiğimiz Kur'an'ı anlama bağlamları açısından baktığımızda ayetlerin Hudeybeyi musahalası ve sonrası Tevbe suresinin esbab-ı nüzulüdür. Taberi'den rivayetle Medine'de ilk nazil olan savaş ayetleridir.[19] Kıtal ayetlerini kendi tarihinde okuduğumuzda bu ayetlerin Hudeybiye musalahasıyla birlikte nazil olmuştur. Hac için gelen rasulullah ve ashap Hudeybiye'de kurbanlarını keserek geri dönmüşler, ertesi sene kaza umresine niyet edip yola çıktıklarında Kureyş'in bir kötülük yapmasından ve onları Mescid-i Haram'a sokmayacaklarından korkmuşlardır. Buna rağmen haram aylarda mescidi haram civarında savaşmaktan imtina etmişlerdir. Hemen arkasından ayet nazil olmuştur.[20] Bir başka ifadeyle bu ayetin kendi tarihi -vakıa – olay ilişkisi- Hudeybiye anlaşmasıyla başlayan ve gelişen süreçtir.

Tevbe suresi 5. ayet özelinde "ayetin öncesi Haram aylar çıktığında" gibi şart cümlesi söz konusudur. Başlangıç kısmı bu ayetteki "bulduğunuz yerde öldürün"

[18] Hz. Peygamberin hadisi "Mücahid nefsiyle cihad edendir" bu bağlamda değerlendirilmesi gereken bir hadistir.

[19] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Tevîl-i Ayi'l-Kurân, Mektebe İbn-i Teymiye, Kâhire yy, III/562.

[20] Ebu İshâk Ahmet es-Salebî, el-Keşf ve'l-Beyân, Daru Turasil Arabî, Beyrut 2002, II/88.

kısmını mutlak olarak ele alınmasını engeller. Sure bütünlüğü içinde değerlendirdiğimizde Tevbe suresinin ilk on beş ayet "Berâe"[21] ismini aldığı konu üzerine nazil olmuş ayetlerin ifade ettiği vakıanın, olay-vahiy ilişkisi çerçevesinde bir parçası durumundadır. Ayetlerin inmesine sebep olan olayla ilgili birçok hem vahiy ortamını ifade eden rivayetler, hem de sebebi nüzul rivayetleri söz konusudur. Kur'an'ın bütünlüğü içinde Tevbe suresi 5. Ayetiyle birlikte düşünmemizi gerektirecek ayetler vardır. İlgili sonraki ayetlere bakıldığında "müşrikler sizinle komşuluk yapmak isterse, onlara izin verin." mealinde ayet de kıtalin mutlak olarak değerlendirilmesine bir bariyerdir. İslam'ın bütünlüğü içindeki ilkeleri bu ayetin yine yanlış anlaşılmasına engeldir.

Kuran'ın kendini inşa ettiği dönem -başka bir ifadeyle fiziğini oluşturduğu dönemde- en önemli önceliği nazil olduğu her "şeyi" hukuk altına almak olmuştur. Mekke'de ve Medine'de kendi döneminde kadın erkek ilişkilerinde, aile içi tutumlarında, boşanma, nikâh, cihat vd. birçok alanlarda ilkesel hukuk uygulamaları getirmiştir. Dolaysıyla kuran bir alana müdahale ettiğinde *de facto* bir probleme çözümü hukuk çerçevesinde üretmiştir.[22] Kuran'ı kendi tarihiyle birlikte okuduğumuzda savaş durumunda karşı tarafın temel haklarını koruduğunu görürüz. Cahili dönemdeki savaş ve düşmana yapılan muameleyi vahiy reddetmiştir.[23] Kıtal ayetlerinin getirdiği esas savaş hukukudur. Tefsir kaynaklarında kıtal ayetlerinin altında savaş hukukuyla ilgili birçok rivayet mervidir. Bu hadislerde düşman tarafında masumlara zarar verilmemesi, ürünlerinin yakılmaması, din adamlarının öldürülmemesi gibi savaş hukukuyla ilgili birçok ilke belirtilmiştir.[24]

Kıtal ayetlerini sadece lafzî/literal ve anlama eylemine girişmeden mutlaklaştırarak okumak, "İslam'ın dışındaki herkesin öldürülmesi" gibi sığ ve bir o kadar tehlikeli sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolaysıyla Kur'ân'ın hukuk oluşturmaya matuf bir k(h)itap olduğunu görmeden ayetlerin kendini inşa ettiği fiziğini -olay zaman mekân- yok saymamak gerekir. Buradan şu noktaya gelmek gerekir: Kendi anlam bağlamından kopartılan ayetler her türlü anlam anarşizmine açık hale gelir. Bugünkü sığ Müslüman anlayışta kıtal ayetlerini anlam dünyasına yüklersek karşımıza bu ayetlerin anlam bağlamlarından kopartılması gibi tek düze sonuca götürmesi kaçınılmazdır. Bu yönüyle kıtal ayetleri Kuran'ı anlamaya çalışan öznenin tarihsel açıdan yetersizliği ve zihinsel defolarıyla biraraya geldiğinde İslamofobiye evrimleşmektedir.

---

[21] Hamdi Yazır, Kur'ân'da geçen bu ifadeye, tefsirinde "ültimatom" karşılığını vermiştir.

[22] Örneğin 4 kadınla evlenilmesi ayeti cahiliye döneminde 4'ten fazla kadınla evlenmenin yasaklanmasına karşılık gelir. Nisa suresi 3. Ayet, dört kadınla nikâhlanma konusundaki en üst sınırı belirler ve zımnen "poligamik bir evlilikte daha fazla evlenemezsiniz" buyurur. (Aysel Zeynep Tozduman, *İslam'da Kadın Hakları*, Seha Neşriyat, İst. 1991, s. 23; Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyete Kadın*, Ankara Okulu, Ank. 2016, s. 40.)

[23] Bedevi örfte kazanılan savaşta karşı tarafın ölülerine cesetlerine her türlü muamele ve işkence meşu ve olağandı. Bunun en tipik örneği Hendek Savaşı sonrası Ebu Süfya'nın kızı Hint Hz. Hamza'nın cesedini savaş meydanında Vahşi'ye açtırmış ve ciğerini çıkarttırıp dişlemiştir. Yine aynı savaşta intikam duygularıyla Müslüman şehitlerin cesetlerine her türlü eziyeti göstermişlerdir. Cahili kadınları çeşitli uzuvları koparark onlardan kolyeler yaptıkları siyer kaynaklarından mervidir.

[24] Bkz. Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn-i Kesîr, Daru'l-Taybe, t.y., y.y., c. I, s. 524; Müslim, Kitabu'l-Cihâd ve's-Sîr, h. No. 1731.

SONUÇ

İslamofobi, bir İslam ve Müslüman korkusu olarak karşımıza çıkarken, bir kelebek etkisiyle sınırlarını aşan ve bize kadar ulaşan bir paranoya durumudur. Batı son 150 yılın tarihselliğinin kurucu akliyatını temsil eder. Bu temsiliyet ve özgüvenle eşzamanlı olarak Müslüman aklının tarih dışına itilmesi -zamana şehre, bilime dair söz söyleme refleksinin felç olması- Modern zamanlarda Müslümanların medeniyetlerini yitirmelerine karşılık gelir. Teolojik esasatı son derece güçlü olan İslam'ın belirlediği insana ve ötekiyle ilişkinin esasatının -çerçevesinin- kaybolması, tepkisel, şiddeti önceleyen bir İslam yorumunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte yaşadığı coğrafyada şiddet sarmalına düşmesi islamofobik tepkilerin ortaya çıkmasında lokal bir sebeptir.

Modern zamanların kurucu aklının operasyonel bir şekilde bilerek şiddeti İslam coğrafyasına taşıması, DAEŞ, Boko-Haram, el-Kaide gibi grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu islam-terör gruplarla yapılmak istenen dünyada yaşanan haksızlıklara karşı adaleti temsil eden İslam'ın maşeri vicdanı ve dünyaya düzen verme kabiliyeti yok etmektir. Tüm bunlarla birlikte İslam'ın şiddet yanlısı bir din olduğuna dair bağlamından kopartılmış birkaç ayet ve hadis retoriği eklenince islamofobiyle ilgili tüm ihtiyaç duyulan malzeme bir araya getirilmiş olmaktadır.

İslam akliyatının karanlık bir dönemden geçtiğini ve bu dönemin vahyin bir tür tefsiri olan medeniyet problemi yaşadığını görmek gerekir. Karşılaşılan bu sistematik hata "ötekiyle" olan ilişkilerde, kıtal ayetlerini yorumlamada, vahyin ruhunu anlamada karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlara öldürücü bir nefes üfleyen İslam'ın selefi yorumu, bugünün tarihselliğinde İslam'ın sığ ve şiddete en yakın yorumudur. Bu bedevi anlayış tam olarak islam medeniyetinin karşısında durmaktadır. Bugün Kur'ân'ın anlaşılmasında bir sorun yaşandığı muhakkaktır. Ancak bu yanlış anlama iddia edildiği gibi Müslüman aklının yetersizliğinden değil, Kur'ân'ın en rafine yorumu olan medeniyetin yeniden kurulmasına imkân verilememesinden kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yay., Ank. 2000.

Çınar, S., *Martin Luther ve Luterah Kiliseleri,* A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktara Tezi) Ank. 2004.

Er, İbrahim Halil, *Cennet Doğuda Bir Yerdedir*, Elips Yay., Ank. 2006.

es-Salebî, Ebu İshâk Ahmet, el-Keşf ve'l-Beyân, Daru Turasil Arabî, Beyrut 2002.

et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Tevîl-i Ayi'l-Kurân,* Mektebe İbn-i Teymiye, Kâhire yy.

İbn-İ Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer Daru'l-Taybe, t.y., y.y.

Karlığa, Bekir, *Din ve Medeniyet,* Mahya yay., İst. t.y.

Karlsson, İngmar*, İslam ve Avrupa,* cem yay., İst. 2004.

Lean, Nathan, *İslamofobi Endüstrisi,* DİB Yay., Ank. 2015.

Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları* I, TDV Yay., Ank. 1994.

Öztürk, Mustafa, *Cahiliyeden İslamiyete Kadın,* Ankara Okulu, Ank. 2016.

Palmer, F.R. *Semantik,* Kitabiyat, Ank. 2001.

Tozduman, Aysel Zeynep, *İslam'da Kadın Hakları,* Seha Neşriyat, İst. 1991.
Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Eser Neş., İst. 1979.
Yılmaz, Hasan, *Semantik Analiz Yönteminin Kurana Uygulanması*, Kurav Yay., Bursa 2007.
Yiğitoğlu, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğunda İslami Perspektifin Gayr-i Müslimlere Etkisi", *İnsan ve Toplum Dergisi*, C: 2, S: 4, (2013).
http://www.hurriyet.com.tr/bushtan-hacli-seferi-yakistirmasi-16285 (8.9. 2016).
www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2015-01/islamfeindlichkeit-bertelsmann-studie-hintergruende&ved=0ahUKEwje-rXr7arPAhWEuBQKHaSZC14QFggfMAE&usg=AFQjCNFEm_5h99NR9CL8g8kBhD5MRnIkeQ (10. 09. 2016).

İSLAMOFOBİ'NİN BİR TEZAHÜRÜ OLARAK PEYGAMBER KARŞITLIĞI

İlyas CANİKLİ*

ÖZET

Batı'da Peygamber karşıtlığı bir iddiadan öte onların söz ve davranışlarında kendini hissettiren bir gerçektir. Bu durumu sadece günümüzde ortaya çıkmış bir olay olarak düşünmek meseleye yüzeysel bakmak anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber karşıtlığı sadece Hristiyanlar tarafından sistemli bir şekilde üretilmeyip, Yahudiler arasından da İslam'ı ve Hz. Peygamber'i eleştiren ve kötüleme amacı ile polemik yapan kimseler çıkmıştır. Buna bağlı olarak Batı Hristiyanlık dünyasında 8. yüzyıldan bu yana var olan "*nefret*" ve "*husumet*" merkezli bu yaklaşım tarzı 11 ve 12. yüzyıllarda, o zamana kadarki Hz. Peygamber tasavvurları ile yetinilmeyerek, kendi içinden Hz. Muhammed'i "*put*", Müslümanları da "*Putperest*" olarak tasvir eden bir versiyon ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber karşıtlığını sistematik yapan kimse veya grupların temel amacının, onun hakkındaki olumlu algıları yok etmek olduğu anlaşılmaktadır. Aynı amaca yönelik olarak tarihi süreçte Hz. Peygamber'e vahyin gelmeye başladığı andan itibaren kendini gösteren Rasulullah merkezli İslam karşıtlığı, işin mahiyeti aynı olmakla beraber modern çağda da farklı şekillerde kendini göstermeye devam etmektedir.

Modern çağda Batılıların Hz. Peygamber'i yeni bir düşman üretme fikri çerçevesinde olumsuz takdim etmelerinin temelinde birçok nedenin var olduğu görülmektedir. Bunlardan biri *teolojik* anlamda İslam'ı Hristiyanlığa rakip bir din olarak kabul etmeleridir. Her iki din de evrensel kurtuluş öğretisi sunan ve tüm insanlık tarafından kabullenmeyi isteyen, yayılmacı bir özelliğe sahiptir. Dolayısı ile İslam'ı tebliğ eden Hz. Muhammed olumsuz tavırlar ile yıpratılarak gözden düşürülmeli, onun nezdinde İslam ve bu dinin mensupları da aynı zararı görmelidir. Hz. Peygamber'e karşı olmalarının ve onu olumsuz sıfatlar ile nitelemelerinin bir nedeni de *siyasi* etkenlerdir. Onlara göre Hz. Muhammed taraftarları, Hristiyanların topraklarını ele geçirmiştir. Bu durum Hristiyan dünyasının bilinçaltında kıskançlığın oluşmasına neden olmuştur. Hz. Peygamber aleyhtarlığını bu denli canlı tutan diğer bir etken de *ekonomik* sebeplerdir.

Katolik dünyasının başkenti konumundaki Vatikan'ın çoğu zaman "*Dinler Arası Diyalog*" adı altında ya da çeşitli vesilelerle dünyaya barış mesajı sunduğu genel olarak malumdur. Ancak durum İslam ve buna dair meseleler olunca bu barış dilinin nefret, kötüleme ve aşağılama şekline dönüştüğü görülmektedir. Batı'nın İslam düşmanlığını sadece Vatikan merkezli düşünmek bizleri sağlıklı neticelere götürmeyebilir. Çok kültürlülükten bahseden Batılıların bu kavramla tam olarak neyi kastettiği yeniden izaha muhtaç bir durumdur. Daha önceleri Batılı zihinlerin bir bölümünü işgal eden İslam düşmanlığı ve Hz. Peygamber karşıtlığı, özellikle son zamanlarda Avrupa'nın birinci derecede meşguliyet alanını oluşturmuştur. Hatta Yahudi düşmanlığının yerini İslam düşmanlığı almış demek dahi mümkündür.

* Yrd. Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi, ilyascanikli@gmail.com.

Günümüz Batı dünyasında genelde İslam ve özelde de Hz. Peygamber karşıtlığının değişik şekillerde kendini gösterdiği bilinmektedir. İşin aslı, karşıtlığın geneline bakıldığı zaman temelde İslam ve ona dair değerleri hedef alan ve böylece bu dinin mensuplarını rencide edici tarzda olduğu da fark edilmektedir. Aynı ilahî kaynaktan beslendiği iddiasında olan dinlerin kendinden olmayan şahıs ve kurumları kötüleyici ve rencide edici bir davranış içinde olması işin bir başka şaşılacak tarafıdır. Günümüz Batı dünyasının İslam ve Hz. Peygamber karşıtlığının, Kur'an'a saygısızlık, cami ve minare karşıtlığı, Müslümanlar ve Hz. Peygamber aleyhtarlığı gibi başlıklarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu tebliğde sözü edile hususlardan sadece Hz. Peygamber karşıtlığı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nefret, Husumet, Dinler Arası Diyalog, Putperest.

THE OPPOSITION TO THE PROPHET UNDER THE NAME OF ISLAMOPHOBIA

ABSTRACT

It is a fact that opposition to the prophet in Western people is not just their claim, instead they show it in their words and attitudes. If we think that this is something new that means that we can handle the subject easily. Not only Christians but also Jewish people have the opposition to the prophet and they try to criticize and dispraise Islam and the Holy Prophet systematically. Therefore; the attitude whose focal point is "hate" and "animosity" has been going on since the 8th century in Christendom and from now on they have been trying to impose upon the idea that Hz. Mohammad is an "idol" and the Muslims are" idolators".

It is obvious that the main target of the people or the groups who have been trying to spread the opposition to prophet is to sweep away the positive perception of the prophet. Opposition to Islam and Rasulullah (since the moment that the revelation came) has still been going on in different ways even in the modern era.

It is known that there are a lot of reasons for Western people who have been dispraising and presenting the prophet as a new enemy. One of the theological reasons is that they see Islam as a rival religion to Christianity. Actually both religions have an expansionist feature by presenting a universal salvation discipline and requiring to be accepted by whole humanity. However; they try to give harm to Hz. Mohammad –who announced Islam-and Muslims by dispraising them. Political reasons are the another factors of the opposition to Hz. Mohammad. They think that Hz. Mohammad's followers occupied the lands of the Christians. This led to a jealousy among Christians. Economic reasons also have a role in opposition to the prophet.

It is known that Vatican –capital of Catholics-gives a peace message to the world under the name of "Interfaith dialogue". However; when the subject is Islam, it is seen that the peace message includes hate, dispraise and contempt. We may not have a positive result by thinking the Islamophobia of Western people just Vatican centered. Western people -who mention multiculturalism –need to explain what they mean by using this concept. Islamophobia and opposition to Hz. Mohammad have been on the front burner especially in Europe.

It is seen that opposition to Islam and Hz. Mohammad appear in different ways in Western world nowadays. Actually it is obvious that the focus is on Islam and its values and they try to dispraise the believers in an insulting way. It is surprising that they treat in an abusive way to the ones who don't belong to their

religion whereas all the religions come from the same divine source. It is clear that Western people focus on the concepts such as Islamophobia and opposition to Hz. Mohammad and Muslims, disrespect to Quran, opposition to the mosque and minaret. This paper just dealt with the opposition to Hz. Mohammad.

Key Words: Hate, Animosity, Dialogue Between Religions, Heathen.

GİRİŞ

İslamofobi günümüz dünyasında kendini farklı şekillerde göstermektedir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'e karşı yapılan karalama ve değersizleştirme kampanyalarının özellikle Batı basınında fikir özgürlüğü çerçevesinde ele alınması gerektiği, bu yayınları yapan kuruluşların da engellenmesinin söz konusu olamayacağı düşüncesi Batılıların çoğunluğu nezdinde kabul görmektedir.

Fikir özgürlüğü yaşadığımız çağ itibarıyla değer verilen kavramlar arasında yer almaktadır. Ancak bir fikri özgürce ifade etme, bir dinin ya da mensuplarının kutsal kabul ettiği değerleri kötüleme ve hafife almayı içermeli mi? Yoksa hangi din ya da inanç olursa olsun böyle bir özgürlük alanının malzemesi olmalı mıdır?" sorusunun cevap bulması da bir o kadar önemlidir. Elbette dinin temel referansları ve insanlığın sahip olması gereken erdemler göz önüne alındığında, inanç ve değerler alanının dokunulmazlığı her zamankinden daha da önemli hâle gelmektedir. Özellikle İslam dininin peygamberini merkeze alarak İslam ve Müslümanlara karşı basın yoluyla yapılan saldırıların, bu alanlarla sınırlı kalmayacağı da muhakkaktır. Böyle bir yaklaşımın sonucunda hem bireysel hem de evrensel anlamda sürdürülebilir bir barışın tesisi, sadece sözde kalan bir husus olmaktan öteye gidemez.

Batının belli bir kesiminin sorunlu İslam ve buna bağlı olarak Hz. Peygamber algısının altında yatan asıl nedenin onların İslam'ın temel nassı olan Kur'an'a bakışlarında olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda son yıllarda, Kur'an'ın gönderildiği Hz. Muhammed'e karşı basın yayın ve kültürel yolla yapılan karalamaların ön plana çıktığı da malumdur.

Bu tebliğde, Batılı algıda ve buna bağlı olarak basında İslamofobi bağlamında Hz. Peygamber karşıtlığının nerelere kadar dayandığı, ona karşı yürütülen iftira ve karalama kampanyalarının boyutunun neler olduğu gibi hususlara yer verilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber nazarında, İslam ve Müslümanlara yapılan saldırı ve kötüleme kampanyalarının mahiyetinin verilecek örnekler yoluyla, amaç ve nedenlerinin daha iyi anlaşılması ve bunların önünün alınması için oluşturulacak gayretlerin bir itici güç olabileceği gibi konulara da temas edilmiştir.

1. Batı'daki Peygamber Karşıtlığının Tarihi Serüvenine Kısa Bir Bakış

Batı'da Peygamber karşıtlığı bir iddiadan öte onların söz ve davranışlarında kendini hissettiren bir gerçektir. Bu durumu sadece günümüzde ortaya çıkmış bir olay olarak düşünmek meseleye yüzeysel bakmak anlamına gelir. Tarih boyunca Batı'da Hz. Peygamber hakkında yapılan çalışmaların çoğunun amacı, Muhammed gibi bir insanın Tanrı'nın peygamberi olamayacağını ispatlamak olmuştur. Onları bu düşünceye sevk eden en önemli etkenin Hz. Peygamber'in "*dünyevî*" vasıfları ile Hz. İsa'nın "*uhrevî*" doğasının birbiri ile çatışmasıdır. İki peygamber arasında yapılan yanlış karşılaştırmalar sağlıklı bir sonuç meydana getirmediği gibi, Hz. Peygamber'e karşı düşmanlıkların daha da artmasına neden olmuştur. Bir taraftan Hristiyan düşüncesinin Hz. İsa'yı nübüvvetin kalıplarını aşan bir şekilde

tanrılaştıran ulûhiyet yaklaşımı, diğer taraftan da Hz. Peygamber'in toplumsal yönü ağır basan siyasi, ekonomik ve askeri kişiliğinin algılanmasındaki zorluklar, çatışmanın ve Hz. Peygamber karşıtlığının başlıca nedenlerini oluşturmuştur.[1] Diğer bir ifade ile Hristiyan ilahiyatındaki nübüvvet anlayışının Hz. Peygamber'i anlamadaki ürettiği problemler Rasulullah karşıtlığının tarih boyunca değişen şekillerde devam etmesine sebep olmuştur.[2]

Hz. Peygamber karşıtlığı sadece Hristiyanlar tarafından sistemli bir şekilde üretilmeyip, Yahudiler arasından da İslam'ı ve Hz. Peygamber'i eleştiren ve kötüleme amacı ile polemik yapan kimseler çıkmıştır. Bu karalama ve kötüleme kampanyalarının birinde, Hz. Muhammed'e on akıllı Yahudi'nin nasıl Kur'an'ı yazdırdığı bilgisi yer almaktadır.[3] Bu konuda daha da ileri gidilerek Hz. Peygamber'in Allah'tan vahiy almadığı, Kur'an'ı önceki dinlere ait çeşitli kaynaklardan derleyerek yazdığı, İslam'ın Yahudilik, Hristiyanlık, Sâbiîlik, cahiliyye dönemi gibi daha önceki din ve kültürlerden aktarılarak oluşturulduğu iddiası hâkim görüş olarak kendini belli etmektedir.[4] Ayrıca müsteşriklere göre Hz. Peygamber, içinde doğup büyüdüğü cahiliye döneminin inanç, örf ve geleneklerini aynı şekilde benimsemiş, putlara kurban kesmiş, putlar adına boğazlanan hayvanlardan yemiş ve çocuklarına put ismi vermiştir.[5] Böyle bir iddiada bulunmak dahi aleyhtarlığın geldiği noktayı göstermeye yeter niteliktedir.

Daha önceki dönemlerde çok sınırlı bölgelerde kendini gösteren ve bazen de bireysel olarak tezahür eden Hz. Peygamber karşıtlığı özellikle 12. yüzyıldan başlayarak günümüzde de devam eden mahiyete bürünmüştür. Bu çerçevede Rasulullah'ı hedef alan karşıtlık çalışmalarının temellerinin atıldığı ülke ve kurumlar hakkında malumat sahibi olmak konunun daha da iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.[6] Kurumsal anlamda bu çalışmaların başladığı önemli ülkelerin başında Fransa gelmektedir. 12. yüzyılda eğitim programlarında Arapçaya yer vermeleri bu ülkede oryantalist çalışmaların başlangıcını oluşturmuştur. 14. yüzyılın başında ise İtalya ve İngiltere'nin birçok şehrinin yanında Paris'te üniversite seviyesinde Arapça öğretimi başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde Bordeaux ve Sorbonne'da Arapça ve Doğu bilimleri bölümü açılmıştır. 1669 yılında ilk müstakil "*Doğu Dilleri Okulu*" -Ecole Nationel des Langues et Civilisations Orientales- açılmıştır. 1795 yılında ise Paris'te "*Yaşayan Doğu Dilleri Okulu*" -Ecole des Langues Orientales Vivantes- kurulmuştur.[7]

Elbette ilmi anlamda kurumlaşmada bir kötülük ya da art niyet aramak ilk etapta söz konusu değildir. Ancak bu ve benzer kurumsallaşmanın olması ve dil okullarının açılması neticesinde Batı'da Hz. Muhammed hakkında genellikle çeşitli

[1] Şimşek, Murat, "*Modern Dönem Batı'da Peygamber Tasavvurunun Hz. Peygamberin Dünyevî Liderliğini Kavramada Ürettiği Problemlerin İslam Algısına Etkisi*", Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları, Uluslararası Sempozyum, Samsun 26-28, Kasım 2010, s. 197.

[2] Bkz., Şimşek, *age*, s. 201.

[3] Sarıçam, İbrahim; Özdemir, Mehmet; Erşahin, Seyfullah, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Şubat, 2011, s. 34-35.

[4] Ateş, Ali Osman, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 371.

[5] Ateş, *age*, s. 372.

[6] Ayrıntılı bilgi için bkz., Yiğitoğlu, Mustafa, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda İslamî Perspektifin Gayr-i Müslimlere Etkisi"*, İtobiad (İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi), cilt: 2, sayı: 4, 2013, s. 21-38.

[7] Sarıçam, İ; Özdemir, M; Erşahin, s, *age*, s. 3.

bakış açıları geliştirilmiştir.[8] Bazı kesimler onu daha çok Hristiyanlık ve Yahudilik kaynaklarından ya da Arap monoteizminden faydalanarak kendi toplumunun sorunlarına yerel çözümler üreten "*millî lider*" olarak tanımlamıştır. Bazıları ise "*sapık*", "*putperest*", "*Deccal*", "*Hristiyanlığın düşmanı*", "*şiddet yanlısı*", "*şeytanın dostu*" ve "*kötülüklerin kaynağı*" gibi tamamen asılsız ve ön yargılı tanımlamalarla Batı kamuoyunu, ona ve onun şahsında Müslümanlara karşı yönlendirmeye çalışmıştır. Bir başka grup da Hz. Muhammed'in tarihî kişiliğinin var olup olmadığını tartışmaya açmıştır. Özellikle oryantalist araştırmaların başlamasından itibaren, İslam kaynaklarına dayanarak ve bilimsel objektifliğe riayet ederek Hz. Muhammed'i anlamaya çalışan bir grubun sağlıklı tespitlerde bulunduğu görülmektedir.[9] Batı kamuoyunu derin şekilde etkileyen bu çalışmaların oluşturduğu Hz. Muhammed algılamaları, 19. yüzyıldan itibaren şarkiyat çalışmalarının tercüme edilmesine, ayrıca yurt dışına öğrenci gönderilmesine bağlı olarak Türk kamuoyu üzerinde ciddi etkiler meydana getirmiştir.[10]

Batı Hristiyanlık dünyasında 8. yüzyıldan bu yana var olan "*nefret*" ve "*husumet*" merkezli bu yaklaşım tarzı 11 ve 12. yüzyıllarda, o zamana kadarki Hz. Peygamber tasavvurları ile yetinilmeyerek, kendi içinden Hz. Muhammed'i "*put*", Müslümanları da "*Putperest*" olarak tasvir eden bir versiyon ortaya çıkmıştır.[11] Her ne kadar 12. yüzyılda Arapçadan Latinçeye bazı eserlerin tercüme edilmesi ile İslam ve Hz. Peygamber hakkında eskiye göre daha doğru bilgilerin kullandığı fark edilse de genel algıda onunla ilgili kötüleme, aşağılama ve eziyet ifadelerinin hâkim olduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber karşıtlığını sistematik yapan kimse veya grupların temel amacı, onun hakkındaki olumlu algıları yok etmektir. Aşağıda sözü edilecek bazı nitelemelerin ise Rasulullah'ın tebliğ etmiş olduğu dinin değerleriyle çeliştiği malumdur. Hristiyan âlemine göre o, sapkın bir hareketin öncüsü, yalancı bir peygamber, "*siyasi ihtiras sahibi, şehvetperest ve dünyevilik*" gibi özelliklere sahip olan bir kimsedir. Örneğin Toledo Külliyatının meydana gelmesini sağlayan Peter El Venerable (ö. 1156) kitabının baş kısmında, bu eseri niçin yazdığını vurgulamak için Hz. Peygamber'i hedef alarak "*Hz. Muhammed'in hayatının ve doktrinin ne kadar nefret edilmeye müstahak olduğunu göstermek*." şeklinde bir ibareye yer vermektedir. Bu şahsın satırlarında Hz. Peygamber'in düşük soylu olduğu, ümmi, peygamberlik iddiasında bulunana kadar ömrünü putperest olarak geçirdiği ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca onun için dünya işlerinde maharetli ve kurnaz olduğu, fakirliğin ve düşük soyluluğun gölgesinden kurtulmak için çalıştığı ve zenginleştiği, yakın akrabasına saldırarak, soyarak, çalarak terör estirdiği ve böylece ağını genişlettiği söylenmektedir. Kavminin kralı olmaya çalıştığı ancak

[8] Bu konuda örnek olması açısından bkz., Hatiboğlu, İbrahim, "*Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Tarih-i İslamiyyetine Yöneltilen Tenkitler*", İslâm Araştırmalar Dergisi, sayı: 3, 1999, 197-213, s. 209.

[9] Oryantalistler arasında da gerçekten bilimsel arzularla Doğu Kültür ve inançlarına yaklaşanlar da vardır. Ancak genel göz önüne alındığında bunları sayısının çok az olduğunu söylemek gerekir. Bunlar arasında Philip Hitti ve Marshall G.S. gibi isimler sayılabilir. Bkz., Kara, Seyfullah, "*Hz. Peygambere Karşı Oryantalist Bakış ve Bu Bakışın Kırılmasında Metodolojik Yaklaşımın Önemi*", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 23, Erzurum, 2005, s.161.

[10] Sarıçam, İ; Özdemir, M; Erşahin, s, *age*, Önsöz, III; Ayrıca bu konuda bkz., Öz, Şaban, "*Oryantalist Düşüncede Hz. Peygamberi Tanımlama Paradoksu*" Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VII (2007), sayı: 2, s.172.

[11] Bkz., Sarıçam, İ., Özdemir, M., Erşahin, S., *age*, s. 69.

düşük soylu olması nedeni ile bu amacına ulaşmak için peygamberlik kılıfına büründüğü de ona yapılan saldırı ve iftiralardan bazılarıdır.[12]

Hz. Peygamber aleyhtarlığının ulaşmış olduğu seviyeyi göstermesi bakımından burada yer almasının yararlı olduğu düşünülen diğer bir örnek de aydınlanma döneminin öncü isimlerinden kabul edilen Diderot'dur. Her ne kadar kendisi müesses bir din olduğu için Hristiyanlığı reddetmiş ve kilise de onu aforoz etmişse de mesele Hz. Peygamber olunca, Ortaçağ kilisesinin öncülük etmiş olduğu olumsuz imajı sahiplenmekte tereddüt etmemiştir. Diderot, İslam'ı kaderci bir din olarak niteleyip, Hz. Peygamber'i de delilik ile dâhiliğin iç içe geçtiği bir zihin yapısına sahip olmakla itham etmiştir. Vahiy ona göre Hz. Muhammed'in nöbetler halinde meydana gelen psikolojik sorunları sonucunda ortaya çıkmış bir olgudur. Ayrıca o da Hz. Peygamber'i "*kadın düşkünü*", "*akıl düşmanı*" bir kimse olarak tanıtmıştır. Daha önceleri halk arasında yaygın olan Hz. Peygamber ile ilgili kanaatler onun sayesinde daha da yaygın hâle gelmiştir.[13] Görüldüğü gibi Diderot eleştirilecek din İslam ve onun peygamberi olunca kötüleme ve yermede oldukça cömert davranmıştır.

Sözü edilen örnekler çerçevesinde düşünüldüğünde, Batının Doğu ile ilişkileri çok eskiye dayanmakla birlikte, oryantalizmin akademik bir disiplin olarak kurumsallaşması 18. yüzyılın son çeyreği ve 19. yüzyılda gerçekleşmiştir.[14] Özellikle oryantalizmin doğuşunda ve gelişmesinde Batının İslam'ı karalama çabasının önemli rolünün olduğu söylenebilir. Onların bu konudaki ilk ve başlıca kaynakları, önce Doğu Hristiyanlığının önde gelen simaları tarafından daha İslam'ın doğduğu ilk yüzyıllarda yazılan reddiyeler, daha sonraki dönemlerde de Müslümanlarla yakın ilişki içinde bulunan İspanyolların ve Sicilyalıların ürettikleri eserler olmuştur. Bu konuda her şeyden önce dikkatlerin Hz. Muhammed'e çevrildiği ve onun hakkında olumsuz bir imaj çizilmeye gayret edildiği görülmektedir.[15] Kökü tarihi sürece dayanan ve merkezinde İslam ve Hz. Peygamber'e aleyhtarlık olan bu sorun, günümüzde ise teknoloji ve insanlığın gelmiş olduğu seviyeye bağlı olarak çeşitli şekillerde aynı mahiyette kendini göstermektedir. Bunun birçok nedeninden söz etmek mümkün olabilse de konunun sınırlılığı dikkate alınarak bu kadarı ile yetinilmesi uygun görülmektedir.

2. Modern Çağda Yeni Bir Düşman Üretme Fikri: İslamofobi ve Hz. Peygamber

Tarihi süreçte Hz. Peygamber'e vahyin gelmeye başladığı andan itibaren kendini gösteren Rasulullah merkezli İslam karşıtlığı, işin mahiyeti aynı olmakla beraber modern çağda da farklı şekillerde kendini göstermeye devam etmektedir. Bunun çok farklı tarzlarını müşahede etmek mümkün olsa da sınırlı sayıda örnekle yetinilecektir. Bu duruma örnek olabilecek bir çalışma 1992 yılında Leiden Üniversitesinden iki profesör tarafından "*İslam Tehlikesi Efsanesi: Entegrasyonun*

[12] Bkz., Sarıçam, İ., Özdemir, M., Erşahin, S., *age*, s. 70. Ayrıca bkz., Kalın, İbrahim, "*Batı'daki İslam Algısının Tarihi*", Divan İlmî Araştırmalar Dergisi, sayı: 15, 2003/2, s. 10-11.

[13] Bkz., Sarıçam, İ., Özdemir, M., Erşahin, S., *age*, s. 81.

[14] Sarıçam, İ., Özdemir, M., Erşahin, S., *age*, s. 1. Ayrıca bu konuda bkz., Yılmaz, M. Selim, "*Ortadoğu Denkleminde Selefi Düşüncenin Yeri Üzerine*", Ortadoğu Analiz, Eylül-Ekim 2015, cilt: 7, sayı: 70, s. 16.

[15] Sarıçam, İ., Özdemir, M., Erşahin, S., *age*, s. 2.

Önündeki Engeller"[16] adıyla bir kitap yayımlanmıştır. Bu kitabın yayımlanma gerekçesi ise 1990 yılında "Muhammed Rasul" takma adı ile Pakistan kökenli olduğunu söyleyen bir kişinin "*Hollanda'nın Çöküşü*" adlı bir kitabı kaleme almasıdır.[17] Söz konusu kitaba karşılık olsun diye bu iki üniversite hocası "*yeni düşman*" fikrinden hareketle anti-İslamizm olgusunun profilini çizmiş ve Batı dünyasındaki köklerine bir yolculuk yapmıştır. Buna göre Batı'daki İslam tehlikesi fikri yeni değildir.

İslam'ın doğuşu Katolik dünyasında komplo teorisi çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu teoriye göre Katolik kilisesinden uzaklaştırılan bir papaz kiliseden öç almak amacı ile Arap Yarımadasına gitmiş ve orada Muhammed adlı birini bularak ona Yahudi ve Hristiyan gelenekleri üzerine bilgiler vermiş ve böylece yeni bir din icat etmiştir. Dolayısı ile İslam'ın Hristiyanlığı yıkmak için uydurulmuş bir din olduğu düşüncesi vurgulanmış, bu dinin kitabında yani Kur'an'da, Yahudilik ve Hristiyanlıkla ilgili bilgilerin bulunması tesadüfi bir durum olarak görülmemiştir. Diğer bir ifade ile İslam, hem Yahudiliği hem de Hristiyanlığı iptal etmek üzere bu kaynaklara dayalı olarak kurgulanmış bir din olarak nitelendirilmiştir. Bu dinin görünürdeki peygamberi Hz. Muhammed olmakla birlikte aslında görünmeyen liderinin Katolik kilisesinin görevden uzaklaştırdığı papaz olduğu iddia edilmiştir.[18]

Hz. Âdem'den bu yana beşeriyeti vahiyle destekleyen Allah, son din İslam'ı Hz. Peygamber'le insanlığa yeni bir mesaj göndermiştir. Bu durumu, yeni bir düşman üretme aracı olarak görmek de başka bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam ve buna bağlı olarak Hz. Peygamber hakkında bu denli sorunlu bir düşünce tarzına sahip kişilerin şahısları ve toplumları yalanla ikna etmeye çalışacaklarını tahmin etmek zor değildir. Bütün bunlar İslamofobi[19] ve buna bağlı geliştirdikleri Hz. Peygamber düşmanlığı ve karşıtlığı aslında ırk temelli olmayıp, din ve kültür temelli bir mahiyet arz etmektedir.[20] Hz. Muhammed'in son Peygamber olarak tarihteki yerini alması ise bu bağlamda Ortaçağ boyunca kiliseye ve kilisenin şekillendirdiği doktrine karşı "*heretik*"[21] bir başkaldırı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bu durum Batı medeniyet algılamasında teolojik bir meydan okuma olarak algılanmıştır. Ortaçağ Batılı yazarların Hz. Peygamber'in "*tarihi ve*

[16] Söz konusu eserin orijinal adı "*De mythe van het İslamitische gevaar. Hindernissen bij integraite*" Kok, Kampen, 1992." dır. İslam'ı tehlike olarak gösterme anlayışı ile hareket etmek bir dine olan ön yargı ve düşmanca tavrın ürünü görüntüsü vermektedir. Kur'an'dan bir ayeti ya da Hz. Peygamberin bir sözünü alıp kendi bağlamı dışında yorumlama kolaylığı, bu tavrın daha da kökleşmesine yol açabilir. Bu mantıkla bakıldığı zaman başta Yahudilik ve Hristiyanlık olmak üzere bütün dinlerin şiddetin kaynağı olduğu gibi bir düşünce ortaya çıkabilir ki böyle bir yargının dini algılara ne kadar zarar vereceği de ortadadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Kadir Albayrak, *Semavi Dinlerde Barış ve Şiddet İkilemi*, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2010 isimli esere bakmak yararlı olabilir.

[17] Canatan, "*İslamofobinin Tarihsel ve Güncel Görünümleri*", Diyanet Aylık Dergi, Ekim, 2012, sayı: 262, s. 20.

[18] Canatan, *agm*, s. 21.

[19] Bkz., Yılmaz, M. Selim, "*İslami Düşünce Tarihinde Bir Anlama Biçimi Olarak Selefilik Üzerine Bir Deneme*", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi-Journal of the Human and Social Sciences Researches", 2014, ISSN: 2147-1185, cilt: 3, sayı: 3, s. 546.

[20] Canatan, *agm*, s. 27; Ataman, Kemal, Er, Tuba, "*İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine*", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, 2008.

[21] Hıristiyanlıkta, dinden saptığı gerekçesiyle kilise otoritelerince reddedilmiş dinsel öğretilere verilen ad.

siyasi bir şahsiyet", *ruhani bir lider*", "*zeki bir gözlemci*" olarak algılanmasına herhangi bir itirazları olmadığı halde, onun yeni bir dinin Peygamber'i olarak ortaya çıkmasını hazmedemedikleri açık bir şekilde eserlerinde yer almaktadır.[22]

Yeni bir düşman üretme fikrine diğer bir örnek de Haçlı Seferleri esnasında "*İspanya Şehitler Hareketi*" şeklinde isimlendirilen İslam'a ve Hz. Peygamber'e hakareti temel misyon edinmiş olan fanatik bir gruptur.[23] Bu hareket ile bağlantısı olan ve Cluny derlemelerine öncülük eden Cluny Başrahibi Fransız asıllı Peter The Venerable (ö. 1156) Hz. Peygamber hakkında "*Muhammed Arapları putperestlikten vaz geçirebilmiş, ancak onları tek tanrı inancına değil de kendi sapıklıklarına inandırmıştır*."[24] diyecek kadar ileri gitmiş ve içerisindeki Hz. Peygamber düşmanlığını, karşıtlığını ve kinini dışarı vurmuştur.

Sonuç itibarı ile Batılıların Hz. Peygamber'i yeni bir düşman üretme fikri çerçevesinde olumsuz takdim etmelerinin temelinde birçok nedenin var olduğu görülmektedir.[25] Bunlardan biri teolojik anlamda İslam'ı Hristiyanlığa rakip bir din olarak kabul etmeleridir. Her iki din de evrensel kurtuluş öğretisi sunan ve tüm insanlık tarafından kabullenmeyi isteyen, yayılmacı bir özelliğe sahiptir. Dolayısı ile İslam'ı tebliğ eden Hz. Muhammed olumsuz tavırlar ile yıpratılarak gözden düşürülmeli, onun nezdinde İslam ve bu dinin mensupları da aynı zararı görmelidir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'e karşı olmalarının ve onu olumsuz sıfatlar ile nitelemelerinin bir nedeni de **siyasi** etkenlerdir. Onlara göre Hz. Muhammed taraftarları, Hristiyanların topraklarını ele geçirmiştir. Bu durum Hristiyan dünyasının bilinçaltında kıskançlığın oluşmasına neden olmuştur. Hz. Peygamber aleyhtarlığını bu denli canlı tutan diğer bir etken de ekonomik sebeplerdir. Hristiyanların işgal etmiş oldukları bölgelerde buna karşı koyan güçlerin genellikle Müslümanlardan oluşması, onların menfaatleri açısından sorun teşkil etmiştir. Hz. Peygamber'i, Müslümanların hem dinî hem de dünyevî anlamda lideri görmeleri bu karşıtlık ve kötülemenin sürekli olmasına zemin hazırlamıştır.[26] Kendilerince üretmiş oldukları bu gerekçeleri sürekli canlı tutmak adına, İslamofobi üzerinden Hz. Peygamber karşıtlığını canlı tutmak yolu benimsenmiştir.

3. Batı Dünyasının İslam ve Hz. Peygamber'e Bakışı

Özellikle vahiy yoluyla gelen dinlerin birbirlerine rakip olması ve aleyhtarlık üzerinden kendilerini konumlandırmaları söz konusu olmaması gerekirken, ortaçağdan beri İslam, daima Batı Hristiyanlığının düşmanı olarak algılanmıştır. O zamanlar çok kısa bir süre içinde Müslümanlar tarafından istila edilen sözde birleşik Hristiyan dünyasının büyük bir bölümü hayal kırıklığı yaşamıştır. Üstelik İslam, Hristiyanlıktan sonra gelen ve ona göre var olmaması gereken bir din olarak algılanmıştır. Bu tutumun izlerine ortaçağdan romantizme ve hatta 20. yüzyılın

---

[22] Hıdır, Özcan, "*Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm, Benzerlikler ve Farklılıklar*.", s. 86; *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, (Edisyon: Kadir Canatan, Özcan Hıdır), Eskiyeni Yayınları, Ankara, Ekim, 2007.

[23] Bkz., Hıdır, *agm*, s. 87. (T. W. Arnold, *The Preaching of Islam, London*, 1896 ve 1913, s. 141'den naklen)

[24] Bkz., Hıdır, *agm*, s. 87. (Norman Daniel, *Islam and The West*, s. 42'den naklen)

[25] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Lean, Nathan, *İslamofobi Endüstrisi*, DİB Yayınları, Ankara, 2015.

[26] Bkz., Günay, Nasuh, "*Batı'nın Hz. Muhammed'e Karşı Takındığı Olumsuz Tutumun Tarihsel Arka Planı*", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi –Review of the Faculty of Divinity, University of Süleyman Demirel-, 2008/2, Sayı: 21, s. 126; Kara, agm, s. 162-163,

başlarına gelinceye kadar rastlamak mümkündür. Bir de 1529'da Viyana'nın Türkler tarafından muhasara edilmesi şoku eklenince bu dönem sonrasında İslam "*Türk dini*" olarak görülmeye başlanmıştır.[27] Örneğin Alman Edebiyatında "Türkenlieder" yani Türkler hakkındaki şarkılar bestelenmiştir. Ayrıca Türklerden bahsedildiğinde bu gün bile hala hissedilebilen ve Avrupalıların zihninde İslam karşıtı bir etkiye yol açan ve bu yargıyı pekiştiren risaleler ve oyunlar yazılmıştır.[28]

Vatikan'ın Şaşırtan Tavırları

Katolik dünyasının başkenti konumundaki Vatikan'ın çoğu zaman "*Dinler Arası Diyalog*" adı altında ya da çeşitli vesilelerle dünyaya barış mesajı sunduğu genel olarak malumdur. Ancak durum İslam ve buna dair meseleler olunca bu barış dilinin nefret, kötüleme ve aşağılama şekline dönüştüğü görülmektedir. Elbette buradaki temel amaç, Batı dünyasının özellikle Hz. Peygamber karşıtlığı çerçevesinde İslam'a ve Müslümanlara karşı olumsuz tavrının ne boyutta olduğunu ortaya koymaya çalışırken karşı tarafı da kötülemek ve haksız bir şekilde yargılamak olmayacaktır. Ancak örnekler üzerinden onların bazı konularda nasıl bir ruh hali içinde olduklarına burada yer vermek en azından ileri sürülen iddiaların mesnetleri açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede Vatikan görünüş açısından dinî bir hüviyete sahip olsa da Hristiyan ülkelerin savaş politikalarına gerekli gördüğü dönemlerde açıkça destek vermekten geri durmamıştır.

Şaşırtan tavırlarına devam eden Vatikan, İslam dünyasına yönelik izleyeceği yeni politikasını açıklamış ve 2003 yılında İslam'a karşı entelektüel mücadele başlatmış olan Vatikan şahinleri, 2004'te bunu askeri ve siyasi savaş düzeyine çıkarmış ve bu konudaki düşüncelerini kamuoyuna açıklamıştır. Milan'daki Katolik Üniversitesi profesörlerinden Vittorio Parsi tarafından yazılan ve İtalyan Papazlar Konferansı'nda okunan bildiri, İngiliz gazetesi Daily Telegraph'ta yayımlanmıştır. Bu makalede özetle; Vatikan yetkililerinin NATO tarafından desteklenen uluslararası askeri gücün Irak'ta demokrasiyi inşa etme ve düzeni koruma girişimini desteklediği, neredeyse bin yıldan bu yana, Hristiyanlığın İslam tehdidi altında yaşadığı ve bu psikozla boğuştuğu belirtilmektedir. Ayrıca İslam'daki cihat anlayışının Müslüman olmayanlara gözü kara bir savaş vaz ettiği ve onların topraklarını nasıl olursa olsun fethetmeyi amaçladığı propagandası ön plana çıkmaktadır. Ayrıca söz konusu makalede Irak'ın Müslümanlara bırakılamayacağı, bunun için de Vatikan'ın çözüm önerilerinin göz önünde bulundurulmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir.[29]

Dinî bir kurum olarak bilinen ve buna göre davranmasının doğru olacağı düşünülen Vatikan'ın ruhani yanını bir tarafa bırakarak siyasî olaylarda tarafgir bir şekilde beyanatlar vermeye devam ettiği müşahede edilmektedir. Papa Françesko, Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te başpiskoposluk yaptığı dönemde yazdığı kitapta, Türklerin Ermenilere karşı 'soykırım gerçekleştirdiğini' ifade etmiştir. Papalık makamına seçilmesinin ardından 2013 yılında ise bazı Ermeni din adamları

[27] Adelbert Reıf'in Annemarie Schimme ile yaptığı mülakat. "*İslam'a Hak Ettiği Değeri Vermeliyiz*.", (Çev.: Recai Doğan, İhsan Çapçıoğlu), Tasavvuf Dergisi, Temmuz-Aralık 2003, Yıl 4, Sayı 11, s. 553.

[28] Adelbert Reıf'in Annemarie Schimme ile yaptığı mülakat, *agm*, s. 554. Ayrıca bkz., Yiğitoğlu, Mustafa, "*Sarcastic View of İslam in Western Christianity*" (Batı Hristiyanlığının İslam'a Müstehzi Bakışı), The Journal of Academic Social Science Studies, volume: 5, ıssie: 8, December, 2012, p. 1359-1369.

[29] www.yenisafak.com.tr, 20. 12. 2004.

ve 1915 kurbanlarının yakınlarını Vatikan'da kabul etmiş, 2015 Nisan'ında Vatikan'da düzenlenen ayinde 1915'te yaşanan Ermeni tehciri için "20'nci yüzyılın ilk soykırımı" ifadesini kullanarak Ermeni iddialarına destek vermiştir.[30] Her ne kadar bu örnekte doğrudan Hz. Peygamber aleyhtarlığı açık bir şekilde yer almasa da dolaylı olarak onların Türkler ile İslam arasındaki ilişkilere bakış açıları az çok bilindiği için, bu durumun İslam ve Hz. Peygamber aleyhtarlığına zemin hazırlaması muhtemeldir.

Papalık konumunda bulunan bir şahsiyetin bu ve benzer görüşlerinin sadece şahsi kanaatleri yansıttığını söylemek söz konusu değildir. Elbette Papa'nın gerekli olduğunu düşündüğü konularda bireysel ya da kurumsal anlamda görüşlerini dile getirme isteği kendi tercihidir. Ancak bu durum sadece İslam ya da Müslümanların taraf olduğu meselelerde kendini gösterirse ister istemez burada bir adalet ve objektiflikten söz edebilmesi neredeyse imkânsız bir hâl almaktadır.

Batı'nın İslam düşmanlığını sadece Vatikan merkezli düşünmek bizleri sağlıklı neticelere götürmeyebilir. Çok kültürlülükten bahseden Batılıların bu kavramla tam olarak neyi kastettiği yeniden izaha muhtaç bir durumdur. Daha önceleri Batılı zihinlerin bir bölümünü işgal eden İslam düşmanlığı özellikle son zamanlarda Avrupa'nın birinci derecede meşguliyet alanını oluşturmuştur. Hatta Yahudî düşmanlığının yerini İslam düşmanlığı almış demek dahi mümkündür. Elbette bunun geçmişe dayanan sosyolojik, psikolojik ve siyasi nedenleri vardır. Daha önceleri Kilise ile reformistler arasındaki iç kavga sırasında İslam'a nisbî itibar gösterilmiştir. Batı dünyası gelişip İslam dünyası özellikle teknolojik alanda Batılıların gerisinde kaldıkça onlar kendilerini üstün görmeye başlamıştır. Taassup böylece farklı boyutlara taşınmış, aşağılık kompleksinin yerini kin, nefret ve aşağılama, tahkir ve karalama almıştır. Bunun en tipik örneği Renan olup, ona göre '*İslamiyet ilerlemeye engel bir dindir.*' Batının İslam düşmanlığının sadece Vatikan merkezli olmadığının diğer bir göstergesi de gününüzde ateistler tarafından da körüklenen İslamofobi'dir. Bunların ileri gelenlerinin başında ise ateistlikleriyle meşhur Richard Dawkins[31] Chistopher Hitchens[32] ve Michel Onfray[33] gelmektedir.[34] Bu şahısların İslam düşmanlığı yapmak için öncelikle kitap olarak Kur'an'ı, şahıs olarak Hz. Peygamber'i, Kur'an dışında dinî metin olarak hadisleri ve siyasal konuların merkezine ise "Dâru'l-Harp-Dâru'l-İslam" gibi kavramları hedefe aldıkları ifade edilmektedir.[35]

---

[30] http://www.hurriyet.com.tr, 13. 04. 2015.

[31] Bu şahıs Mikro –Biyoloji Profesörü'dür. "*God Delusion*" adlı kitabı 1988 yılında basılmıştır. Dawkins, Evrim Teorisi'ni yaymak için televizyon ve dergilerde görüşlerini yaymıştır. Aslen İngiliz'dir.

[32] "God Is Not Great" –*Allah Büyük Değildir*." Kitabının yazarıdır. ABD'nin tanınmış aydınlarındır.

[33] Fransız Felsefecidir. "*Atheist Manifesto*" kitabının yazarıdır. Bu 2005 yılında Paris'te, 2008'de ise Newyork'ta yayımlanmıştır. Bu şahıs İslam hakkında en kapsamlı bilgiye sahip ateist olarak bilinmektedir.

[34] Altındal, Aytunç, "*Batı'nın Ateist Literatürü'nde İslamofobia*" Kemal İbn Human Vakfı Tarafından Düzenlenen Sempozyum, Sivas, 18-19 Kasım, 2011, s. 2.

[35] Bkz., Altındal, *age*, s. 2. Bu hususa örnek olabilecek diğer bir şahsiyet de son yıllarda Fransa'da öne çıkan hayvan hakları savunucularından aktrist Brigitte Bardot'dur. İtalyan gazeteci Oriana Fallaci de ona özenerek bütün hayatını İslam'a hakarete adamış ve fareler gibi üreyen Müslümanların Batı'yı ele geçireceklerini ileri sürmüştür. Batılıların İslam karşıtlığı konusunu gündemlerinde tutmayı amaç haline getiren şahsiyetleri çok kültürlülük söylemleri inandırıcılığını kaybetmesine sebep olmuştur. Onlar çok kültürlülük ya da "*dinlerarası"* veya "*kültürlerarası"* söylemleriyle asimilasyonu kast eder hâle gelmiştir. Bunun açık göstergesi ise

4. Batı'daki İslâm ve Hz. Peygamber Karşıtlığının Farklı Tezahürleri

Günümüz Batı dünyasında genelde İslam ve özelde de Hz. Peygamber karşıtlığının değişik şekillerde kendini gösterdiği bilinmektedir. İşin aslı, karşıtlığın geneline bakıldığı zaman temelde İslam ve ona dair değerleri hedef alan ve böylece bu dinin mensuplarını rencide edici tarzda olduğu da fark edilmektedir. Aynı ilahî kaynaktan beslendiği iddiasında olan dinlerin kendinden olmayan şahıs ve kurumları kötüleyici ve rencide edici bir davranış içinde olması işin bir başka şaşılacak tarafıdır. Günümüz Batı dünyasının İslam ve Hz. Peygamber karşıtlığının, Kur'an'a saygısızlık, cami ve minare karşıtlığı, Müslümanlar ve Hz. Peygamber aleyhtarlığı gibi başlıklarda yoğunlaştığı görülmektedir. Ele alınan konu başlığı çerçevesinde ilgili bütün örnekleri zaman ve mekânları ile burada zikretmenin imkânsızlığı ve zorluğu malumdur.[36]

İslam ve Müslümanlara her türlü hakaret ve saldırıyı yapan zihniyetlerce *Hz. Peygamber'in* inananlar nazarındaki konumu tahminden öte bir şekilde bilinmektedir. Dolayısıyla İslam ve Hz. Peygamber karşıtlığı bu gibi yer veya ülkelerde aynı çirkinlikte kendini göstermektedir. Vereceğimiz örnekler dahi Peygamberini seven ve bu konuda hassas olan Müslümanların sabrını zorlayacak niteliktedir. Örneğin İsrail'in Yafa kentinde bulunan bir cami avlusuna anlında Hz. Muhammed'in ismi yazılı bir domuz başı atılmış ve bu çirkin saldırı İsrail'de yaşayan Filistinlilerin tepki göstermelerine neden olmuştur. Osmanlılardan kalma Yafa'daki tarihi Hasan Bey Camii'nin avlusuna Filistin poşusu sarılmış kesik domuz başı atılmıştır. Domuzun alnında "*Nebî Muhammed*" şeklinde bir ifade yer almıştır. Domuzun ağzına ise 99 luk bir tesbih yerleştirilmiştir. Ayrıca bu olay Filistin topraklarında ilk olmayıp daha önce de el-Halil'de Müslümanlara ait evin duvarına Hz. Peygamber'i aşağılayan ifadeler yazılmıştır. Birkaç yıl önce de Şeyh İzzeddin Kassam'ın Yafa'daki mezarına domuz başı atılmıştır.[37]

Danimarka'da yayınlanan Hz. Peygamber karikatürlerine Avrupa'nın birçok ülkesinden destekler gelmiştir. Örneğin Fransız France Soir, Alman Die Welt, İtalyan Corriere della Serra ile La Stampa, İspanya'da Catalan El Periodico gazeteleri, Danimarka gazetelerine destek için Hz. Muhammed karikatürlerini yayımlamıştır. Özellikle France Soir 'Laik toplumda dini doğmalara yer yoktur.' görüşünü savunarak kapak sayfasında peygamberleri bulut üzerinde gösteren yeni karikatürlere de yer vermiştir.[38] Bu tür destekleme faaliyetleri dahi özellikle Hz. Peygamber karşıtlığının bireysel bir olay olmadığını göstermeye yeter niteliktedir.

Danimarka'nın Jyllands-Posten gazetesinde 2005 yılında yayımlanan Hz. Muhammed karikatürlerinden sonra bu kez de Peygamber karikatürlerinin benzeri yeni tasvirlerden oluşan bir karikatür yayımlanmıştır. İslam'a karşı takındığı sert tutum ve dile getirdiği ağır eleştirilerle tanınan köşe yazarı Lars Hedegaard'ın yazdığı kitaptaki tasvirleri, daha önce dünya çapında olaylara neden olan Hz. Muhammed karikatürünü çizen Kurt Westergaard yapmıştır. Söz konusu karikatürlerde Hz. Peygamber, başın içinde bomba olan bir başörtü ile çizilmiştir.[39]

---

dönemin Danimarka Halk Partisi Lideri Pia Kjaersgaard'ın Müslümanları içlerindeki bir düşman, Danimarka'nın Truva atı, bir tür mafya olarak nitelendirmesidir. http://www.dusuncegundem.com.tr, 12. 08. 2009.

[36] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Canikli, İlyas, Hz. Muhammed Özelinde Peygamber Aleyhtarlığı, Ankara, 2016, s. 269-306.

[37] http://www.haber7.com., 23. 08. 2005.

[38] http://www.hurriyet.com.tr, 02. 02. 2006.

[39] http://www.milliyet.com.tr, 13. 11. 2008.

Söz konusu karikatür olayı Avrupa basınında; "karikatür savaşı ve medeniyetler çatışması", "tehlikeli kışkırtma", "ifade özgürlüğü", "Arap dünyasının öfkesi patlama noktasında", "uluslararası sert tartışmalar", "aşırı unsurların ekmeğine yağ", "tabu olmamalı", "Avrupa eliti öfkeyi durdurmaya çalışıyor", "karikatürler AB'ye vuruyor", "boykot ve tehditler yayılıyor." ve "provokasyon doğru yol değil." başlıkları ile yer almıştır.[40]

Hz. Peygamber karşıtlığı bir kısım Batılı algıda siyasetin de malzemesi olabilmektedir. Hollanda muhalefet partilerinden PVV lideri Wilders İslamofobinin adeta öncüsü gibi davranarak "*Hz. Muhammed bu gün yaşasaydı ve Hollanda vizesi için başvursaydı ona vize vermezdim*." diyerek bu konuda ne kadar kin ve nefret duygusu içinde olduğunu göstermektedir.[41]

Gerek siyasi yollarla ve gerekse kültürel etkinlikler adı altında Hz. Peygamber'e saldırı ve karşıtlık değişik şekillerde kendini göstermektedir. Örneğin Avusturya'nın Steiermark eyaletinin ikinci büyük şehri **Graz**'da, bir seçim kampanyasında İslam dini, Hz. Muhammed ve Kur'an'a yönelik çirkin saldırılarda bulunulmuştur. Irkçı olarak bilinen Özgürlükçüler Partisi'nden (FPÖ) Graz Belediye Başkanı adayı Suzanne Winter Hz. Muhammed'in toprak ağası olduğunu ve Kur'an'ı sara nöbeti geçirdiği sırada yazdığını ileri sürmüş, onu çocuk sapığı olmakla itham etmiş ve İslam'ın da totaliter bir rejim olduğunu iddia etmiştir. FPÖ Genel Başkanı Heinz Christian Strache de Winter'in sözlerini düşünce özgürlüğü olarak savunmuş, seçmenlere ise Avrupa Birliği ve İslam'a karşı FPÖ'yü desteklemeleri çağrısında bulunmuştur.[42] Başkan adayının ifadelerinden İslam'a ve Hz. Peygamber'e düşmanlığının altında, daha öncede de değinildiği gibi İslam'a ve onun değerlerine Hz. Peygamber üzerinden beslediği kinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu meselenin karşıt oyları alabilmek için kullanılması ise her defasında medeni olduğu vurgusunu yapan kimselerin gerçek niyetlerini ortaya koymaktadır.

Avrupa'nın Hz. Peygamber'e karşı yapmış olduğu çirkinliklerin bir örneği de Amerika'da görülmüştür. Ayarsız eleştirileri ile reyting rekorları kıran, dünyanın birçok ülkesinde de seyredilen 'Büyükler için Çizgi Dizi' South Park'da, Hz. Muhammed'e ayı postu giydirilmiştir. Hz. Peygamber'in yüzünün gösterilmemesi ile ilgili olarak İslam dünyasının hassasiyeti ile dalga geçilen animasyon dizide o, oyuncak ayı giydirilmiş şekilde yansıtılmıştır. Bütün bu çirkinliklerin arka planında Amerikalı sinema oyuncusu Tom Cruise'un, '*dünyada dalga geçilmeyecek tek kişi var, o da Muhammed, onun gücünü elinden almalıyız*.' düşüncesi vardır.[43]

5. Hz. Peygamber'e Hakaret Özgürlüğünün! Doğurduğu Sorunlar

Batı'da İslam'a ve Müslümanlara karşı yapılan karalama ve kötüleme, Hz. Peygamber'i hicveden tavır ve tutumlar Müslüman halkı üzmüş ve değişik tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuş, bu da beraberinde bazı güvenlik sorunlarını getirmiştir. Örneğin Almanya'nın Köln kentinde aşırı sağcı "Pro Köln" ve "Pro NRW" örgütlerinin düzenlemiş olduğu "İslam Karşıtı Konferans" her ne

[40] http://www.milliyet.com.tr, 03. 02. 2006.
[41] Okumuş, Fatih, "*Avrupa'da İslamofobi ve Mâbâdı-Avrupa'da İslamofobi ve Müslümanların Tepki ve Tutumları*.", s. 125; *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, (Edisyon: Kadir Canatan, Özcan Hıdır), Eskiyeni Yayınları, Ankara, Ekim, 2007. (Wilders, G. "Genoeg is Genoeg", de Volkskrant, 08.08.2007'den naklen.)
[42] http://www.haber7.com., 14. 01. 2008.
[43] http://www.internethaber.com., 16. 04. 2010.

kadar tamamen yasaklanmamışsa da şehir merkezinde yürüyüşe izin verilmemiştir. Ayrıca bu aşırı sağcı örgütlere karşı yeni karşı örgütlenmeler ortaya çıkmaya başlamış onlar da meydanı aşırı sağcılara bırakmayacaklarını açıklamıştır.[44]

Dolayısı ile Batı dünyasının daha önceleri özgürlük meselesi olarak gördüğü söylem ve karşı çıkışlar daha sonraları bir güvenlik sorunu haline dönüşmüştür. Bu ve benzer tepkilerin diğer Avrupa ülkelerinde de günden güne arttığını söylemek mümkündür. İsveç'teki yabancı düşmanı partinin lideri Jimmie Akesson'un ülkedeki Müslümanları hedef göstermesi, diğer siyasetçiler tarafından eleştiri konusu olmuştur. Irkçı ve yabancı düşmanlığı politikaları ile bilinen partinin lideri İsveç'te on kadar Müslüman terör örgütü bulunduğunu, İsveç'in Avrupa'da en çok tecavüzün yaşandığı bir ülke olduğunu ve bunların çoğunun da Müslüman erkeklerce yapıldığını ileri sürmüş ve bu sözleri Müslüman temsilcilerden ve İsveçli İslamaloglar tarafından büyük tepki görmüştür.[45]

Bu çerçevede batılı sosyalistlerin de İslam düşmanlığına karşı savaş açtıklarına dair haberler medyada yer almıştır. Otuz üç partiyi bünyesinde bulunduran Avrupalı sosyalistler, İslam düşmanlığı olarak isimlendirilen '*İslamofobi*' ile mücadele kararı almış ve bu bağlamda İslam'ın artık bir Avrupa dini olduğu vurgusu yapılmıştır. Bütün bu çabalardan sonra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ise 2004 yılı sonunda Müslümanlara karşı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadele için özel bir temsilci atamıştır.[46]

Bu ve benzer olumlu gelişmelerin BM Teşkilatında da gündeme alınmaya başlanması özellikle Batıda göçmen muamelesi gören Müslümanlar için inandıkları dine karşı olumlu bir yaklaşımın ortaya çıkması bir ümit olmuştur. BM İnsan Hakları Konseyi, İslam dinine hakaretin tüm dünyada yasaklanması çağrısında bulunan bir kararı da kabul etmiştir.[47]

Sistematik olarak özellikle Hz. Peygamber'i kötülemeyi, ona hakaret etmeyi adeta varlık sebebi olarak gören çevrelerden biri olan Fransız mizah dergisi Charlie Hebdo, Kasım 2011'de "Hz. Muhammed" karikatürlerini yayımlamış, ardından başlayan protesto gösterilerinde derginin editoryal işlerinin yürütüldüğü Paris'teki merkezi ateşe verilmiştir. Dergi buna rağmen, 19 Eylül 2012'de Hz. Muhammed'e hakaret içeren karikatürler yayımlamış ve pek çok ülkede büyük tepkilerle karşılaşmıştır.[48] Bunun üzerine Hz. Muhammed'in karikatürlerini yayımlamasıyla gündeme gelen Fransız mizah dergisi Charlie Hebdo'ya 7 Ocak 2015 tarihinde düzenlenen silahlı saldırıda 12 kişi hayatını kaydetmiştir.[49] Elbette insanların terör saldırıları sonucu öldürülmesi hiç kimsenin tasvip etmediği bir olaydır. Ancak terörü besleyen ve bu gibi kötü sonuçlara din gibi kutsal değerlere hakaret ederek zemin hazırlayanlar, kendi durumlarını yeniden gözden geçirmek mecburiyetindedir.

Daha bu olaylar üzerinden uzun bir zaman geçmeden 4 Mayıs 2015 tarihinde, ABD'nin Teksas eyaletinin Dallas kentinde, Amerikan Özgürlük Koruma İnisiyatifi'nin (American Freedom Defense Initiative) düzenlediği Hz. Muhammed konulu karikatür yarışmasının gerçekleştirildiği salonun dışında silahlı çatışma

[44] http://www.habercem.com., 07. 05. 2009.
[45] http://www.zaman.com.tr, 20. 10. 2009.
[46] http://www.dunyabulteni.net, 12. 08. 2009.
[47] http://www.haber7.com.tr, 30. 03. 2007.
[48] http://www.hurriyet.com.tr, 19. 09. 2012.
[49] http://www.fortuneturkey.com. 07. 01. 2015.

yaşanmıştır. Söz konusu çatışmada saldırıyı gerçekleştiren iki kişi ölmüş ve bir güvenlik görevlisi de yaralanmıştır.[50]

Bütün bunlar daha önce yaşanan bu ve benzeri olaylardan gereken dersin alınmadığını, kültürel açıdan ve dinlere saygı anlamında medeni! kabul edilen dünyada pek de iç açıcı bir ilerleme olmadığını göstermektedir. Daha önce bu sebeplerle meydana gelen olaylar iyi analiz edilip en azından her hangi bir dine özellikle de Hz. Peygamber'e karşı nasıl bir davranış benimsemesi gerektiği konusunda ortak bir hareket tarzı geliştirilmiş olsaydı bu tür istenmedik durumlar ortaya çıkmazdı. Ancak özgürlük ve ifade hürriyeti bu boyutu ile dünya barışı için sorunlu olmaya devam edecektir.

En son 2006 yılında üye ülkelerce "*Avrupa Birliği'nde Müslümanlar: Ayrımcılık ve İslamofobi*" adı ile Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki Müslümanların durumu hakkında yeni bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapordaki bulgu ve sonuçlarda genel olarak; pek çok Müslümanın etnik veya dinî yaklaşımlarına bakılmaksızın ayrımcılığa tabi tutulduğu, onların sözlü tehditlerden fizikî saldırılara kadar İslamofobi eylemleri ile karşı karşıya kaldıkları ifade edilmektedir. Ayrıca onların düşük vasıflı ve ücretli işlerde istihdam edildikleri bilgisine de yer verilmektedir.[51]

Anlatılanlara bağlı olarak Batı toplumunun bazılarında İslam ve Hz. Peygamber karşıtı kişi ve gruplara karşı kısmî de olsa bazı sosyal baskıların yapıldığı müşahede edilmektedir. Bu çerçevede Batı'daki herkesin ya da Batılı kurum ve kuruluşların hepsinin İslam karşıtı olduğunu söylemek söz konusu değildir.[52] İslam'a yapılan bütün saldırıların hangi ülkede kaçının cezai yaptırımla karşı karşıya kaldığını tamamıyla tespit etmemiz de mümkün değildir. Ancak basına yansıyan haberlerden anlaşıldığı kadar bazı ülkelerde İslam'a, Müslümanlara ve Hz. Peygamber'e karşı yapılan hakaret, kötüleme ve Hz. Peygamber aleyhtarlığı ifade eden davranışları yapanların çeşitli cezalara çarptırıldığı görülmektedir. Daha önceki satırlarda da bahsedildiği gibi Avusturya'da Hz. Peygamber'e yönelik hakaret içeren söylemi nedeni ile dokunulmazlığı kaldırılarak mahkeme huzuruna çıkarılan aşırı sağcı milletvekili Susanne Winter üç ay tecilli hapis ve 24 bin avro para cezasına çarptırılmıştır. Federal savcının hazırladığı iddianamede, Winter'in konuşmalarında kullandığı ifadelerle belli bir dini aşağılamak ve halkı başka bir din ve onun kutsal değerlerine karşı kışkırtmak suçu işlediğine yer verilmiştir. Savcının bu iddiası mahkemece haklı bulunarak iki dinî topluluk arasında kin ve nefret oluşturduğu kararına dönüşmüştür.[53]

Hollanda'da Hz. Peygamber'e hakaret eder nitelikte bazı fotoğraflar müzede sergilenmek istenmiş, bu defa müze yönetimi makul davranarak bu duruma izin vermemiştir. İran asıllı Suri Hera, İslam dininin eşcinselliği hoş görmediği

[50] http://www.hurriyet.com.tr, 04. 05. 2015.

[51] Ataman; Er, *agm*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2008, s.764.

[52] Örneğin Goethe, henüz 23 yaşında iken Hz. Peygambere bir övgü şiiri yazmıştır. O, 70 yaşında bir şair olarak da "Kur'an'ın Peygambere mana olarak bütünü ile indirildiği o kutlu gecenin bir bayram gibi kutlanması" düşüncesinde olduğunu bütün samimiyeti ile dile getirmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz., Momsen, Katherina, "*Goethe ve İslam*", (Çev.: Beyza Maksudoğlu). Bu makale, 30 Nisan 1964'te Stuttgart Mahallî Derneğinin daveti üzerine biraz farklı şekilde konferans olarak hazırlanmış, daha sonra Berlin, Kahire ve İskenderiye'de bu konuda konuşmalar yapılmıştır.

[53] http://www.zaman.com.tr, 23. 01. 2009.

gerekçesiyle bir klip ve fotoğraflar çektiğini ifade etmiştir.[54] İran kültürünü, İslam'ı ve Müslümanların hassas olduğu değerleri en azından kültürel anlamda bilmesi gereken bir kimsenin bu tür işlere yeltenmesi de başka bir garabet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Batı dünyasında görülen İslamofobinin öznel bir durum olmayıp, sosyal, siyasal, kültürel, tarihî ve dinî olmak kaydı ile birçok kaynaktan beslendiği anlaşılmaktadır. Sağduyu sahibi Batılı lider ve yöneticilerin özellikle bu konunun halli noktasında öncülük yapmalarının yararlı olacağı muhakkaktır.[55] Özellikle son kırk yılda meydana gelen gelişmeler, İslamofobinin anti-İslamizmin bir ürünü olduğunu göstermektedir. Batı dünyasındaki siyasal seçkinler, aydınlar, medya ve istihbarat örgütleri anti-İslamist söylem ve politikalarından vaz geçmedikleri sürece Batı kamuoyundaki Müslümanlara yönelik korku ve nefret duygularının sona ermesi söz konusu değildir.[56] Ayrıca İslam dini düşmanlığı üzerinden yapılan her türlü Hz. Peygamber karşıtlığının hiçbir özgürlük ile ilişkilendirilmemesi de bu sorunun çözümü noktasında önemli bir husustur.

Avrupa basının bir kısmının bu meseleyi basın özgürlüğü çerçevesinde ele alması anlaşılır olmaktan uzak bir durumdur. Öncelik verdiği bazı konularda mahkeme kararları dahi çıkaran bazı Avrupa ülkeleri, İslam ve Hz. Peygamber'le ilgili konularda dini değerleri hiçe sayan bir tavır sergileyerek, "*yöneticiler olarak bizlerin yapacağı bir şey yok*", "*bizim ülkemizde basın özgürlüğü var*." gibi yaklaşımlar ile bu tür hassas meseleleri ele almalarının zamanı çoktan geçmiştir. Hangi din veya dinî değer olursa olsun açık özgürlük alanının bir konusu olarak düşünülmemelidir. Aksi takdirde toplumsal şiddet ve kültürel düşmanlıkların artmasının önüne geçilemez.[57]

Sonuçta bir insanın yapmış olduğu bir film veya kaleme aldığı yazı sebebiyle öldürülmesi hiçbir şekilde tasvip edilemez. Ancak bir dinin değerlerinin ayaklar altına alınarak bu şekilde tahrik konusu yapılması da işin diğer bir tarafıdır. Toplumda herkesin aynı olaya farklı şekilde tepki vereceği gerçeğinden hareketle özellikle insanların inanç alanları ve buna ilişkin değerleri bu şekilde ele alınmamalı ve bu da bir özgürlük meselesi haline getirilmemelidir. Bu kuralın bütün din ve inançlar için geçerli olduğunu ifade etmekte yarar vardır. Ancak bazı insanların daha önceden yaşanan olaylardan ders almaları ne yazık ki her zaman mümkün olamamaktadır.

SONUÇ

-Her ne kadar yaklaşık geçen on yılda İslam'a, Müslümanlara ve Hz. Peygamber'e yapılan saldırılardan ve bunlara karşı önleyici tedbirlerden söz edilmiş olsa da bu konuda yapısal ve kalıcı önlemlerin varlığından söz etme imkânı yoktur. Belli çevrelerce İslam ve bununla ilgili değerler kasıtlı olarak terörle eş anlamlı gösterildiği müddetçe bu konuda sağlıklı bir gelişmenin olması da söz konusu değildir.

-Her hangi bir din veya onunla ilgili değerlere saldırıda bulunanlar özgürlük dokunulmazlığından çıkarılmadıkça, ülkeler bu tür suçların cezalandırılmasında

[54] http://www.yenişafak.com.tr, 03. 12. 2007.
[55] Bkz., Kirman, M. Ali, "*Müslümanların İslamofobi ile İmtihanı*", Diyanet Aylık Dergi, Ekim, 2012, sayı: 262, s. 5-7.
[56] Canatan, *agm*, s. 11.
[57] http://www.hurriyet.com.tr, 06. 02. 2006.

ortak hareket etmedikçe bu meselenin kronik olmaktan çıkması neredeyse imkânsız hâle gelmektedir. 2016 yılı itibarı ile bunca söylem ve önlem çağrılarına rağmen geçmiş yıllarda yaşanan İslam ve Hz. Peygamber düşmanlığına dair haberlere rastlanılması hiç istemesek de burada dile getirmeye çalışılan endişelerin hala devam ettiğini göstermektedir.

-Kökü tarihin derinliklerine uzanan bazı kimse veya kurumların İslam düşmanlığının neticesinde, Hz. Peygamber'e olan yaklaşımlarını tahmin etmek zor değildir. Dolayısı ile bu olumsuz durumun ortadan kalkması ya da en aza inebilmesi için sadece Müslüman kimliğine sahip kimselerin çabalarının yetmeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı şekilde İslam'a ve onun peygamberine karşı düşmanlık besleyen ve onu kötüleyen birey ve kuruluşların özellikle teolojik, ekonomik ve siyasî alandaki bakış açılarını gözden geçirmeleri çok önemli bir durumdur.

-İslam'a inanan ve Hz. Peygamber'e bağlı olan kimselerin onu, Kur'an'ın ve sahih hadislerin tanıttığı şekilde anlamaları önemlidir. Suçu hep başkalarına atarak, dinin asıl kaynaklarına dayanmayan sıhhati tartışmalı ve hurafe esaslı bilgilerle Rasulullah'ın günümüz insanına tanıtılması ve onunla ilgili doğru bir imaj oluşturma çabası istenilen sonucu vermez.

-Her türlü dinî karşıtlıklarda ilkesel davranılarak, başka din veya onunla ilgili değerler alay konusu yapılarak mensupları tahkir edilmemelidir. Bu tür davranış içinde bulunan kimse veya gruplarla hukukî yollar kullanılarak, başta Hz. Peygamber olmak üzere İslam'a karşı kötüleme, alaya alma ve her türlü saldırı karşısında ilmî mücadele sürekli olmak durumundadır.

KAYNAKÇA

Adelbert Reıf'in Annemarie Schimme ile yaptığı mülakat. "*İslam'a Hak Ettiği Değeri Vermeliyiz*.", (Çev.: Recai Doğan, İhsan Çapçıoğlu), Tasavvuf Dergisi, Temmuz-Aralık 2003, Yıl 4, Sayı 11.

Altındal, Aytunç, "*Batı'nın Ateist Literatürü'nde İslamofobia*" Kemal İbn Human Vakfı Tarafından Düzenlenen Sempozyum, Sivas, 18-19 Kasım, 2011.

Ataman, Kemal, Er, Tuba, "*İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine*", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, 2008.

Ateş, Ali Osman, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.

Canatan, Kadir, "*İslamofobinin Tarihsel ve Güncel Görünümleri*", Diyanet Aylık Dergi, Ekim, 2012, sayı: 262.

Canikli, İlyas, Hz. Muhammed Özelinde Peygamber Aleyhtarlığı, Fecr Yayınları, Ankara, 2016.

Günay, Nasuh, "*Batı'nın Hz. Muhammed'e Karşı Takındığı Olumsuz Tutumun Tarihsel Arka Planı*", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi –Review of the Faculty of Divinity, University of Süleyman Demirel-, 2008/2, Sayı: 21.

Hatiboğlu, İbrahim, "*Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Tarih-i İslamiyyetine Yöneltilen Tenkitler*", İslâm Araştırmalar Dergisi, sayı: 3, 1999.

Hıdır, Özcan, "*Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm, Benzerlikler ve Farklılıklar*.", s. 86; *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, (Edisyon: Kadir Canatan, Özcan Hıdır), Eskiyeni Yayınları, Ankara, Ekim, 2007.

Kadir Albayrak, *Semavi Dinlerde Barış ve Şiddet İkilemi*, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2010.

Kalın, İbrahim, "*Batı'daki İslam Algısının Tarihi*", Divan İlmî Araştırmalar Dergisi, sayı: 15, 2003/2.

Kara, Seyfullah, "*Hz. Peygambere Karşı Oryantalist Bakış ve Bu Bakışın Kırılmasında Metodolojik Yaklaşımın Önemi*", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 23, Erzurum, 2005.

Kirman, M. Ali, "*Müslümanların İslamofobi ile İmtihanı*", Diyanet Aylık Dergi, Ekim, 2012, sayı: 262.

Lean, Nathan, *İslamofobi Endüstrisi*, DİB Yayınları, Ankara, 2015.

Momsen, Katherina, "*Goethe ve İslam*", (Çev.: Beyza Maksudoğlu). Bu makale, 30 Nisan 1964'te Stuttgart Mahallî Derneğinin daveti üzerine biraz farklı şekilde konferans olarak hazırlanmış, daha sonra Berlin, Kahire ve İskenderiye'de bu konuda konuşmalar yapılmıştır.

Okumuş, Fatih, "*Avrupa'da İslamofobi ve Mâbâdı-Avrupa'da İslamofobi ve Müslümanların Tepki ve Tutumları*.", s. 125; *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, (Edisyon: Kadir Canatan, Özcan Hıdır), Eskiyeni Yayınları, Ankara, Ekim, 2007.

Öz, Şaban, "*Oryantalist Düşüncede Hz. Peygamberi Tanımlama Paradoksu*" Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VII (2007), sayı: 2.

Sarıçam, İbrahim; Özdemir, Mehmet; Erşahin, Seyfullah, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Şubat, 2011.

Şimşek, Murat, "*Modern Dönem Batı'da Peygamber Tasavvurunun Hz. Peygamberin Dünyevî Liderliğini Kavramada Ürettiği Problemlerin İslam Algısına Etkisi*", Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları, Uluslararası Sempozyum, Samsun 26-28, Kasım 2010.

Yılmaz, M. Selim, "*İslami Düşünce Tarihinde Bir Anlama Biçimi Olarak Selefilik Üzerine Bir Deneme*", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi-Journal of the Human and Social Sciences Researches", 2014, ISSN: 2147-1185, cilt: 3, sayı: 3.

……, M. Selim, "*Ortadoğu Denkleminde Selefî Düşüncenin Yeri Üzerine*", Ortadoğu Analiz, Eylül-Ekim 2015, cilt: 7, sayı: 70.

Yiğitoğlu, Mustafa, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda İslamî Perspektifin Gayr-i Müslimlere Etkisi"*, İtobiad (İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi), cilt: 2, sayı: 4, 2013.

……, Mustafa, "*Sarcastic View of İslam in Western Christianity*" (Batı Hristiyanlığının İslam'a Müstehzi Bakışı), The Journal of Academic Social Science Studies, volume: 5, ıssie: 8, December, 2012.

AVRUPA'DA İSLAMOFOBİ VE AŞIRI SAĞ HAREKET'İN YÜKSELİŞİ

İsmail BAŞARAN[*]
Hüseyin ÖZBAY[**]

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Avrupa ülkelerinde kurulan yeni sağ partiler, günümüzde aşırı sağ eğilimli hale gelmiştir. Özellikle Almanya, Fransa, Hollanda, Macaristan, Polonya, Hırvatistan, Avusturya gibi ülkelerde aşırı sağ partilerin oy oranlarının artması, bu ülkelerde İslamofobiyi körüklemiştir.

11 Eylül saldırıları ile İslamofobi akımı, başta ABD olmak üzere Batı ülkelerinde yükselişe geçmiştir. Bu saldırılarla birlikte artık İslam, terör kavramı ile birlikte anılmaya başlamış ve İslam korkusu bir tehdit algısına dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında aynı zamanda zengin doğal rezervlere ve enerji kaynaklarına sahip İslam ülkelerine yapılacak müdahaleyi meşrulaştırmak adına İslamofobi kavramı, bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır.

Avrupa'da yükselen aşırı sağ ideoloji ve İslamofobik hareketler, İslamofobiyi daha da körüklemiş; İslamofobik uygulamalar ve politikalar, başta terör örgütleri olmak üzere bazı ülkeler açısından bir Batı karşıtlığına sebep olmuştur. Son dönemde özellikle Fransa ve Belçika'da yaşanan terör saldırıları sonrasında Avrupa Birliği ülkelerinde İslamofobik yaklaşımlar ve politikalar gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışmada İslamofobi açısından Avrupa'da gittikçe yükselen aşırı sağ hareketler ve partiler ile bu yükselişin nedenleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Aşırı Sağ, Yabancı Düşmanlığı, Irkçılık

ISLAMOPHOBIA AND THE RISE OF THE FAR-RIGHT MOVEMENT IN EUROPE

ABSTRACT

After the dissolution of the Soviet Union, the new right-wing parties established in European countries have now become far right-wing. Especially in countries such as Germany, France, Netherlands, Hungary, Poland, Croatia, Austria, the increase in the voting rates of the far-right parties has raised Islamophobia in these countries.

The Islamophobia movement has increased in Western countries with the September 11 attacks, especially in the United States. Along with these attacks, the concept of Islam has begun to be mentioned together with the concept of terror and the fear of Islam has turned into a perception of threat. From this point of view, the concept of Islamophobia is being used as a legitimization tool in order to legitimize the intervention to Islamic countries with rich natural reserves and energy resources.

Far Right Ideology and Islamophobic Movements rising in Europe have increased Islamophobia; Islamophobic practices and policies have led to a Western Hostility in terms of some countries and terrorist organizations. Islamophobic approaches and policies are increasing day by day in the European

[*] Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
[**] Öğr. Gör., Bartın Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Union, especially after the terrorist attacks in France and Belgium. In this study, the far-right movements and parties in Europe in terms of Islamophobia and the reasons for the rise of these movements and parties will be examined.

Key Words: Islamophobia, Far Right, Xenophobia, Racism

GİRİŞ

Avrupa'da yükselen İslam karşıtlığının aşırı sağ tarafından yeni bir seçim malzemesi olarak kullanıldığı ve bu karşıtlığın artık toplumda "normal" hale geldiği görülmektedir. 11 Eylül ve sonrasında önce El Kaide'nin sonra da Deaş'ın gerçekleştirdiği terör eylemleri, İslam ve Terör kavramlarının zihinlerde kaynaşmasına ve kavramsal bir birliktelik algısına neden olmuştur. Böylece Avrupa'da yükselen yabancı karşıtlığının yönü de İslam karşıtlığına çevrilmiştir.

Arap Baharı sonrasındaki İslamofobik hareketler, "İslam", "İslamcı" gibi ifadeleri daha fazla kullanmaya başlamış, medyada çıkan "başörtülü veya peçeli kadın" fotoğrafları ile "sakallı Müslüman erkek" imajı kullanılarak bir İslamofobik algı yaratılmaya çalışılmıştır. Artan İslam karşıtı hareketler ile kamuoyu oluşturma ve etkileme gücüne sahip medya kuruluşlarının da etkisiyle İslamofobik bir eğilim ve kasıtlı bir düşmanlık oluşturulmuştur (Canatan, 2007:11).

Liberal Demokrasiye sahip ülkeler ifade ve düşünce özgürlüğü, adalet, insan hakları, eşitlik savunusu yaparken, öte yandan farklı kültürleri ve değerleri ötekileştirmekte ve aşağılamaktadır. Batılı devletler çoğulculuk ve çok kültürlülüğü reddetmekte ve farklılıklara hoşgörü ile yaklaşmamaktadır (Öner,2014:168). Başka bir deyişle Batı Dünyası, özellikle son yıllarda İslam ve Müslümanlar konusunda ötekileştirici ve dışlayıcı bir politika izlemektedir. Bu bağlamda İslamofobi de bu politikanın bir aracı olarak kullanılmaktadır (Buehler, 2011). Batılı ülkelerin çoğunda İslam, korkulan bir düşman olarak algılanmakta ve Müslümanlar farklı İslamofobik uygulamalara maruz kalmaktadır.

Aşırı sağ partiler yabancı düşmanı, göçmen karşıtı, anti-semitist, radikal, popülist, milliyetçi, ırkçı gibi farklı eğilimlere sahip olup, bu partilerin çoğunda küreselleşme ve AB karşıtlığı görülmektedir (Öner,2014:164). Bu partiler Müslüman göçmenlerin Avrupa'daki yoğunluğundan; buna karşılık kendi ülkelerindeki düşük nüfus artışından yakınarak, hem ulusal kimliklerinin hem de Avrupa kimliğinin zayıfladığını düşünmektedir.

Avrupa'da sağ ideoloji, özellikle 1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra merkez sağ partiler ile güçlenmiş ve büyük bir taban kazanmıştır. Fransa, Belçika, Almanya, Norveç ve Avusturya gibi Avrupa ülkelerinde son 25 yılda yapılan seçimlerde, İslamofobik eylem ve söylemlere yer veren sağ partiler oy oranlarını devamlı şekilde yükseltmişlerdir. Böylece Avrupa'da İslamofobik söylem ve eylemler yoğunlaşmıştır.

1. İslamofobi'den Zenofobi'ye Avrupa'da Aşırı Milliyetçi Hareketler ve Ülke Örnekleri

Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişi ve hızla artan radikal milliyetçilik, yabancılara yönelik ayrımcı, İslamofobik ve ırkçı politikaları da artırmıştır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki çatışmalardan kaçanların Avrupa'ya akın etmesi ile İslamofobik, Zenofobik ve ırkçı politikalar daha da artmış ve radikal milliyetçi hareketler yükselişe geçmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ideolojik

açıdan ferahlayan Batı Dünyası, Müslümanların Batı'ya göçünden rahatsız olmuş ve Müslümanların göç hareketlerine karşı çeşitli önlemlere başvurmuştur.

Müslüman göçmenlerin yerli nüfus ile eşdeğer hale gelmesinden korkan Batı Dünyası, göçmen karşıtı politikalara girişmiş ve yabancı düşmanlığı beslemiştir. Irkçı ve Zenofobik söylemler medya ile dillendirilmiş ve aşırı sağ partilere olan destek hızla artmıştır. Müslüman göçmenlerin entegrasyonunu kabullenmeyen veya kabul etmek istemeyen Batı Dünyası, Müslümanları aşağılayarak onlara kendilerini ifade etme hakkı tanımamıştır. Dolayısıyla birlikte yaşama tahammülü olmayan farklı bir dini kabullenmek istemeyen batılı devletler; dışlayıcı, ötekileştirici, ırkçı bir yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtlığı politikası izlemeye başlamıştır.

Fransa'da ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının bütün türleri ile mücadele eden Ulusal İslamofobi Gözlem Merkezi'nin verilerine göre, 2011'de Müslüman karşıtı saldırılar 2010 yılına göre %34 artış göstermiştir. Bu artış oranı, 2012'de Ocak-Ekim ayları arasında 175 İslamofobik saldırı tespit edilerek 2011 yılına göre %42'ye çıkmıştır. Ayrıca aynı verilere göre 2012'de Paris yakınlarında yeni bir caminin inşaatında, İslam karşıtı 74 kişilik aşırı sağ grup slogan atarak İslam karşıtı tezahüratlarda bulunmuşlardır (France 24, 2012). Fransa İslam Konseyi (CFCM) yayınladığı raporda, Fransa'da yaşayan Müslümanlara yönelik 2015 yılında 429 saldırı tespit edildiğini açıklamıştır. Fransa İslamofobi İle Mücadele Derneği (CCIF) ise saldırı sayısını 905 olarak belirtmiş ve 2014 yılına göre yüzde 18 oranında bir artış olduğunu kaydetmiştir (Müftüoğlu, 2016). Ayrıca Fransa'daki yabancı düşmanlığı da Fransız İnsan Hakları Ulusal Danışma Komisyonu (CNCDH) tarafından yayımlanan rapor ile kanıtlanmıştır. Bu rapora göre Fransa nüfusunun %84'ü ırkçılığın yaygınlaştığını düşünmekte, halkın %35'i kendisini ırkçı olarak tanımlamakta ve %61'i de bazı davranışların ırkçı eylemleri meşrulaştırabileceğini ifade etmiştir (Türkan, 2015:21).

Göç ve göçmenler konusunda Avrupa ülkelerinin aldığı önlemlerden biri göçmenlere dil şartının ileri sürülmesidir. Bu şartı da en katı şekilde uygulayan ülkelerden biri Almanya'dır. Avrupa devletlerinin Mülümanlar'a karşı aldığı diğer önlemler vatandaşlık, çalışma ve oturma izni edinme şartlarının ağırlaştırılması ve vize işlemlerinin sıkılaştırılmasıdır. Almanya'da 2003'te Anayasa Mahkemesi öğretmenlerin başörtüsü takmalarını serbest bırakmış ancak son kararı yerel yönetimlere bırakmıştır. Bazı eyaletlerde öğretmenlere halen yasak uygulanırken bir eyalette de bu yasak, devlet memurlarını da içine almaktadır (Kaytazoğlu ve Keskin, 2010).

Yine Almanya'da 2014'te kurulan İslam karşıtı PEGİDA (Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar) hareketi, 2015'te Fransa (Charlie Hebdo) saldırısı sonrasında Dresden'de protesto yürüyüşleri düzenlemiştir. Ayrıca bu yürüyüşlerde Le Pen ve Trump sloganları da dikkat çekmiştir (Deutsche Welle, Ekim 2016). Belçika Müslüman Halkları Örgütü'nün(MRB) 2015 yılında yayınladığı rapora göre, 2014 yılında yalnızca Belçika'nın Fransızca konuşulan bölgesinde 696 adet İslamofobik vaka kaydedilmiştir (Daas, 2016:57). Belçika Parlamentosu 2010 yılında yüzü kapatan çarşaf ve burka giyilmesini yasaklayan ve yasağa uymayanlara para ve hapis cezası öngören bir yasa çıkarmıştır (Habertürk, Nisan 2010). Benzer şekilde İsveç'te de kimlik belgelerinde türbanlı fotoğraf kullanımına izin verilmemektedir. İngiltere'de ise ehliyet sınavlarına başörtüsü ile girilememektedir. İspanya'da Katalonya bölgesinde ve başkent

Barselona'da ise kamu binaları, devlet kütüphaneleri ve marketlerde burka yasaklanmıştır. (Kaytazoğlu ve Keskin, 2010). İsveç'te İsveç Müslümanlar Topluluğu tarafından yayımlanan ve BM Irk Ayrımcılığı ile Mücadele Komitesi'ne (CERD) sunulan raporda, İsveçli'lerin Müslüman'lara yönelik İslamofobik tavırları ve İslamofobi'nin popülist söylemler için kullanıldığı belirtilmiştir (Türkan, 2015:35).

İtalya örneğine baktığımıza farklı bir tablo görülmemektedir. İtalya'da İslam karşıtı söylemleri ile gündeme oturan Matteo Salvini önderliğindeki Kuzey Ligi veya Kuzey Birliği olarak adlandırılan aşırı sağcı parti, peçe ve burkanın yasaklanması amacıyla meclise bir yasa tasarısı sunmuş ve mecliste gündeme alınmasını sağlamıştır. Öte yandan meclis eski başkanlarından Gianfranco Fini, Müslümanların ibadetlerini İtalyanca yapmalarını istemiş ve İtalyanca ibadetin nefret ve şiddeti önleyeceği önerisinde bulunmuştur (İnanç ve Çetin, 2011:14).

İspanya İçişleri Bakanlığı tarafından 2013'te Emniyet teşkilatına "Aşırı dinci Müslüman nasıl belli olur" başlıklı bir el kitapçığı dağıtılmış ve polislerin bu kitapçığı yanlarında taşıyarak kitapçıktaki tariflere uyan steryotipleri takibe alması talimatı verilmiştir (Oruç, 2013). El Periodico gazetesine göre, söz konusu kitapçıkta "Aşırı Dinci Müslümanlar"ın robot çizimleri yer almakta ve bir Müslüman'ın sahip olabileceği aşırılık özellikleri sıralanmaktadır. Buna göre; kitapçıkta "burka (çarşaf) giyen, başörtüsü takan, başını bir şalla örten kadınlar da "aşırı dinci Müslüman" olarak resmedilmiş ve "Aşırı dinci Müslüman"ın tarifi ise şu şekilde yapılmıştır": *"Az bıyığı olan, sakalı 5-10 santimi bulan, şalvar tipi pantolon giyen, işyerleri alkollü içecek satan bölgelerden uzak olan, çocukları okulda jimnastik çalışmalarına katılmayan ve Ramazan'da oruç tutan, genelde topluma entegre olmayan ve sadece kendi aralarında dostluk kuran"* (Oruç, 2013). İspanya'da bu şekilde bir Müslüman tiplemesi oluşturularak birçok Müslüman, potansiyel şüpheli konumuna yerleştirilmiştir.

Başta Almanya ve Fransa olmak üzere AB ülkeleri, Fransa, Almanya ve Belçika'daki son terör olaylarını bahane ederek Müslümanlar üzerindeki baskıyı artırmak istemekte ve sert yasalar ve reformlar ile İslamofobi'yi meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Almanya ve Fransa, son terör olaylarına dikkat çekerek İslamofobi'yi kurumsallaştırmak istemektedir. Bu bağlamda Fransa hükümeti "İslam'da reform projesi" ile Müslümanların sosyal faaliyetlerini İslam Vakfı kurarak kontrol altına almayı planlamaktadır (Müftüoğlu, 2016). Benzer şekilde Almanya İçişleri Bakanlığı'da 2016'da Berlin açıklaması olarak hazırladığı taslak metinde; polis sayısının artırılması, çifte vatandaşlık hakkının iptali, burka ve çarşaf yasağı, camilere maddi desteğe izin verilmemesi gibi bir dizi reform önerisi hazırlamıştır (Star, Ağustos 2016). Almanya merkez Bankası eski yönetim kurulu üyesi Thilo Sarrazi'nin 2010 yılında çıkan "Almanya Kendini Yok Ediyor" adlı kitabı, İslamofobi konusunda Sarazi'nin yabancı düşmanlığını göstermektedir. Bu kitapta Müslümanların Alman toplumuna uyum sağlayamadığı ve göçmenlerin Almanya'ya zarar verdiğini ifade etmektedir (Alkan, 2015:280).

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA)'nın 2012 yılı raporuna göre, 2010 ve 2011 yılları arasında Fransa, Finlandiya ve İsveç'te İslamofobik ve Müslüman karşıtı suç sayısında yukarı yönlü bir artış kaydedilmiştir (FRA Annual Report, 2012:181). Aynı ajansın 2014 yılı raporuna göre, 2011'den itibaren Almanya'da camilere saldırı sayısında artış gözlemlenmiş ve Hollanda'da 47

camide 93 adet şiddet eylemi kaydedilmiştir. 2001 ve 2011 yılları arasında yılda ortalama 22 adet cami saldırısı yapılmıştır (FRA Annual Report, 2014:53).

2. Avrupa'da "Aşırı Sağ" Partilerin Yükselişi

Günümüzde neredeyse Avrupa ülkelerinin tamamında aşırı milliyetçi, yabancı düşmanı ve ırkçı parti örgütlenmeleri bulunmaktadır. Bu partilerin temel ve ortak argümanları, göçmen karşıtlığı, Zenofobi ve İslamofobi'dir.

Fransa'da Yabancı ve Yahudi düşmanlığı güden aşırı milliyetçi bir siyasi parti olan Ulusal Cephe (FN), Avrupa parlamentosu 2014 seçimlerinde birinci parti olmuştur. Avusturya'da aşırı sağcı FPÖ (Avusturya Özgürlük Partisi) ise aynı seçimlerde 2009 yılındaki seçimlere oranla oyunu iki katına çıkarmıştır (Ecevit ve diğ.2014:1). Hollanda Özgürlük Partisi'nin (PVV) lideri Geert Wilders ise, Hollanda sınırlarının mültecilere tamamen kapatılmasını talep etmektedir. Polonya'da uzun bir süredir iktidarda olan liberal partilerin yerine aşırı sağcı Adalet ve Hukuk Partisi yükselişe geçerek 2015'te iktidar olmuştur (Vatan, 2016). Aşırı sağ İsveç Demokratları Partisi, 2014 genel seçimlerinde 349 üyeli parlamentoda 49 koltuk almayı başarmıştır (Habertürk, 2016). Macaristan'da ise muhafazakâr milliyetçi Macar Yurttaş Birliği veya Genç Demokratlar Birliği olarak tanınan FIDESZ partisi 2010 ve 2014 seçimlerinden galip çıkarak iktidara oturmuştur. Başbakan Victor Orban, mültecilerin ülkeye girişini engellemek ve yasa dışı göç ile mücadele için 2015'in yaz aylarında Sırbistan sınırını tel örgü ile kapatmıştır (Deutsche Welle, Nisan 2016).

Sırbistan'da Sırp ilerleme partisi, Vucic'in liderliğinde ismi gibi ilerlemeye devam etmektedir. Avrupa'da yükselişe geçen aşırı sağ partilerden bir diğeri de Macaristan'daki Jobbik'tir. Özellikle hedef kitle için gençleri seçen parti, gençler arasında popüler hale gelmiştir (PDU, 2013). Milli kimliklerini, Avrupa kimliğine önceleyen bu genç nesil; AB derinleşmesi ve bütünleşmesi açısından ileride olumsuz bir etki yaratabilecektir. Jobbik partisi, göçmen ve AB karşıtlığı üzerinden radikal söylemlerde bulunmaktadır (Kallis, 2015:21). Büyük bağımsız Yunanistan kurulması, Yunanistan Münhasır Ekonomik Bölgesi, Kıbrıs adası ile ortak savunma alanı oluşturma gibi söylemleri olan Altın Şafak partisi, Yunanistan'da oylarını hızla artıran ve ilk beşe giren aşırı sağcı bir başka partidir. Ülkedeki işsizliğin nedeni olarak göçmenleri gören parti, göçmen karşıtı söylemleri ile oy oranlarını artırmıştır (Donadio and Bounias, 2012). Finlandiya'da Finliler Partisi (Finns Party), 2015 seçimlerinde parlamentoda ikinci büyük parti olmuş ve koalisyon hükümetine katılmıştır. Etnik Milliyetçi ve Popülist ideolojiye sahip olan bu partinin birçok üyesi İslamofobik söylemlerde bulunmuştur (Hyökki and Jardi, 2016:141).

İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı, diğer üye ülkelerdeki aşırı sağcı liderleri harekete geçirmiştir. Fransız, Danimarkalı ve İtalyan aşırı sağcı liderler, kendi ülkelerinde de referandum yapılması için çağrı yapmıştır. Son seçimlerde başarılı sonuçlar alan Fransa Ulusal Cephe lideri Marine Le Pen, Hollanda Özgürlük Partisi lideri Geert Wilders, Avrupa Birliği karşıtı İtalyan Kuzey Ligi lideri Matteo Salvini bu kararın zincirin bir halkası olduğunu, sıranın daha sonra Hollanda, İsveç, Fransa, ve İtalya'ya da geleceğini bildirmiştir. Bu liderler her seferinde İngiltere'nin aldığı kararı kıskandıklarını, Avrupa Birliği'nin geleceği olmadığını ifade ederek sıranın diğer ülkelere de geleceğini söylemektedirler.

Almanya'da Merkel'i eleştiren seçmenlerin aşırı sağ partilere yönelmesi sonucunda, başta Almanya için Alternatif Partisi (AFD) olmak üzere İslam karşıtı ve yabancı düşmanlığı yapan partiler bölgesel seçimlerde önemli başarı sağlamıştır. 2013 Almanya federal meclis seçimlerinde %5 barajını kıl payı geçemeyen aşırı sağcı popülist Alternatif Partisi, 2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Almanya'daki 96 koltuğun 7'sini almıştır (Ecevit ve diğ. 2016:1). 1995 yılından itibaren Avrupa'daki bazı aşırı sağ partiler, ulusal parlamento seçimlerinde aldıkları oyları artırmaya başlamıştır. Ancak 2004 ve 2005'teki terör saldırılarından sonra bu artış, Tablo:1'de de görüldüğü gibi özellikle İsviçre, Norveç, Danimarka, Belçika ve Avusturya gibi ülkelerde daha da yüksek bir düzeye çıkmıştır.

Tablo 1: 1980- 2012 yılları arasında Batı Avrupa'daki Bazı Aşırı Sağ Partilerin Ulusal Parlamento Seçimlerinde Aldıkları Oy Oranlarının Yüzdesi

SEÇİM YÜZDESİ	**1980-1984**	**1985 1989**	**1990 1994**	**1995 1999**	**2000 2004**	**2005 2009**	**2010 2012**
Avusturya	5.0	9.7	19.6	24.4	**10.0**	**28.3**	X
Belçika	1.1	1.7	6.6	10.9	**13.8**	**14.0**	**7.8**
Danimarka	6.4	6.9	6.4	9.8	**12.6**	**13.9**	**12.3**
Fransa	0.4	9.9	12.7	14.9	**12.4**	**4.7**	**13.6**
Hollanda	0.8	0.7	2.9	0.6	**11.4**	**5.9**	**12.7**
Norveç	4.5	8.4	6.0	15.3	**14.7**	**22.5**	X
İsviçre	3.8	6.3	11.9	18.7	**26.6**	**30.0**	**26.6**

Kaynak: (Uzunçayır, 2014:133)

2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerine bakıldığında, İktisadi Kalkınma Vakfı'nın hazırladığı rapora göre seçimlerin gerçek kazananı aşırı sağ partilerdir. Yukarıda sözü edilen partilerin birçoğu bu seçimlerde oylarını artırmıştır (Özsöz, 2014:11). Söz konusu rapora göre aşırı sağ eğilim, 2009 AP seçimlerine göre 15 yeni koltuk daha kazanmış ve 37 olan aşırı sağcı milletvekili sayısını 2014'te 42'ye yükseltmiştir. Toplamda 6 ülkede (Fransa, Almanya, Avusturya, Danimarka, Yunanistan, İsveç) aşırı sağ partiler oylarını artırmış, 1 ülkede (Macaristan) ise oran aynı kalmıştır (Özsöz, 2014:12). Aşırı sağ partiler Avusturya'da 2, Danimarka'da 2, Almanya'da 1, Yunanistan'da 1 ve İsveç'te 2 sandalye kazanmış ve Avrupa parlamentosuna en fazla aşırı sağcı milletvekilini, 21 fazla parlamenter ile Fransa göndermiştir. Sonuçta 2014'te Avrupa parlamentosuna 29 adet yeni aşırı sağcı milletvekili ilave olmuştur (Özsöz, 2014:12). Aşırı Sağ Hareket'in en aşırıları olarak değerlendirilen Almanya'da Milliyetçi Demokratik Partisi ve Yunanistan'da Altın Şafak partisi AP'ye ilk defa milletvekili göndermeyi başarmıştır (Özsöz, 2014:13). Avrupa ülkelerinde aşırı sağ partilere olan desteğin artması; zamanında radikal ve ters olarak değerlendirilen düşüncelerin ve çözüm yollarının, halk tarafından artık daha yumuşak ve kabul edilebilir göründüğünü göstermektedir (Kallis, 2015:21). Tümü aşırı sağ ideolojiye sahip bu partilerin hepsi, Hıristiyanlık ve Nazi sembollerini popülist söylemlerinde kullanarak siyasi tehdit oluşturmaktadır. Genç nesilden yeni yüzler bularak partilerine katan bu aşırı sağ hareketler, parti programlarını

İslam'ı ve Müslümanları hedef gösterme yönünde revize etmektedirler (Aktaş, 2015:35).

Tablo: 2 2014 Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde Aşırı Sağ Partilerin Oy Oranı

Ülke / Aşırı Sağ Partiler	**2014**		**2009**		**2009-2014**
	Oy Oranı	Sandalye Sayısı	Oy Oranı	Sandalye Sayısı	Sandalye Sayısı Değişimi
Avusturya -BZÖ -FPÖ	20,2	4	17,3	2	+2
Danimarka -DF	26,6	4	14,8	2	+2
Fransa -FN	25,0	24	6,3	3	+21
Yunanistan -LAOS -XA	12,1	3	7,7	3	+1
Macaristan -Jobbik	14,7	3	14,8	3	0
İsveç -SD	9,7	2	3,3	0	+2
Almanya -NPD -REP	1,0	1	1,3	0	+1

Kaynak: Özsöz (2012: s.11).

3. Aşırı Sağ Partilerin Yükseliş Nedenleri

1- Popülist Söylemler ve Sorunlara Bütüncül Yaklaşım

Birçok Avrupa ülkesinde, halkın bir kısmı özellikle güvenlik ve göçmen konusunda radikal aşırı sağ partilerin popülist söylemlerine oldukça sıcak bakmaktadır. Göçmen sorunu, Avrupa entegrasyonu ve terör tehdidi farklı konular olsa da artık bu konular çok sık gündeme geldiğinden, sağ partiler bu sorunları birleştirerek bunları birlikte gündemlerine almaktadır (Uzunçayır, 2014:132). Bu nedenle seçmen de bu sorunlara bütünsel yaklaşan partilere yönelmektedir. Diğer taraftan Arap baharı sonrasında Deaş tehdidinin ortaya çıkması ile birlikte bir kırılma yaşanmıştır. Özellikle Fransa, Brüksel ve diğer kentlerdeki saldırılara tepkinin yanı sıra, Avrupa içinde bu kentlerdeki Müslüman cemaatlerden bazı bireyler Daeş'e katılmış ve bu katılım da bir aşırı sağ tepkiye yol açmıştır.

2- Kamuoyundaki Ekonomik ve Siyasi Tedirginlik

Aşırı sağ partilere oy verme sebeplerinden biri de halkın göç ve terör konularında yaşadığı tedirginliktir. Ayrıca 2008 yılında yaşanan sosyal ve ekonomik kriz, seçmende korku ve endişenin yayılmasına sebep olmuştur. Avrupa'daki sağ partilerin yükselişe geçmesinde, kriz sonrasında insanların işlerini kaybetmesini yabancı göçmenlere ve uluslararası anlaşmalara bağlaması veya bunlarla ilişkilendirmesi önemli bir etkendir. Avrupa'da Müslümanlar çoğaldıkça ve statüleri değiştikçe siyasal talepleri de artmaya başlamaktadır.

Müslüman nüfusunun sayısının ve siyasal taleplerinin artması, Avrupa'da bu talepleri karşılama konusunda tedirginlik yaratmaktadır.

11 Eylül saldırılarından sonra Avrupa'da İslamofobi'nin son dönemde hızla yükselmesinin nedenlerinden biri 2008 global ekonomik krizidir. Küresel ekonomik kriz sonrası sosyal güvenlik harcamalarında düşüşle birlikte, artan bunalım ve işsizlik sonucunda iş bulma ve geçim Avrupa vatandaşları için zorlaşmıştır. Çünkü halk, devletin sosyal güvenlik harcamalarındaki düşüşü, kendinden olmayan göçmenlerin gelip işini ve ekmeğini elinden aldığını düşünmekte ve suç oranlarındaki artışı da Müslüman göçmenlerle ilişkilendirmektedir. El Kaide ve Daeş gibi terör örgütleri mensubu sakallı terörist tipolojisi, tüm Müslümanların bir tehdit olarak görülmesine yol açmıştır.

3- Siyasi Liderlerin İradesi ve Partilerin Problem Çözme Kapasitesi

Avrupa'da siyasi liderlerin güçlü bir irade orta koyamaması, sorunları üstlenebilecek ve çözebilecek bir çaba gösterememesi sonucunda toplum, taleplere ve sorunlara cevap veremeyen siyasi liderler ve partilerin yerine marjinal ve ırkçı partilere yönelmiştir (Öner, 2014:168). Avrupa Birliği'nin ortak bir güvenlik politikası üretememesi sonucunda AB projesi de çatırdamaya başlamıştır. Ana akım partilerin halkın taleplerine cevap verememesi sonucunda halk, sorunları göğüsleyebilecek bütünleştirebilecek aşırı, radikal ve ırkçı partilere kaymaktadır.

Avrupa'nın sorunlarına çözüm üretmekte zorlanan siyasi liderler, çözüm üretmek ve uzun vadeli çözüm planları yapmak yerine kısa vadede halkın korku ve tereddütlerini hafifleterek oy almak için bu tür aşırı ve milliyetçi politikalara yönelmektedir (Uzunçayır, 2014:133). Siyasi liderler daha çok sorunların nedeni olarak Müslümanları, yabancıları, göçmenleri ve Transatlantik anlaşması gibi uluslararası anlaşmaları görmektedir. Ana akım partiler ise, alternatif aşırı sağ partilere karşı birleşme ve ittifak kurma arayışlarına girmiştir.

Diğer taraftan bu tür aşırı muhafazakâr ve milliyetçi söylemlerle oy kazanmak için seçimlerde popülist söylemlerde bulunan liderler, uygulamada ve yükümlülükleri yerine getirme konusunda siyasi görevden ve sorumluluktan kaçmaktadırlar. Örneğin İngiltere'de Brexit isteyen ve AB'den ayrılmak için çalışmalarda bulunan Bağımsızlık Partisi (UKIP) lideri Nigel Farage, parti liderliğini bırakarak istifa etmiştir. Aynı şekilde daha önce Muhafazakâr Parti'den Londra Belediye Başkanı seçilen ve 2016'da Başbakan Theresa May tarafından Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilen Boris Johnson da Muhafazakâr Parti'nin başına geçmeyeceğini söylemiştir.

4- Donald Trump gibi liderlerin popülist söylem ve vaatlerinin toplumda kabul görmesi

Donald Trump'ın ABD'de başkan seçilmesi ile birlikte Trump'ı tebrik etmek için ilk arayanlardan biri, Fransa Ulusal Cephe lideri Marine Le Pen olmuştur. Çünkü Le Pen de "özgürlüğün zaferi" olarak adlandırdığı ayrılmaya ilişkin referandumun aynısının Fransa ve diğer AB ülkelerinde de yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Temel, 2016). Bunun yanı sıra Le Pen, "Brexit" benzeri bir "Frexit" kavramını ortaya atarak Cumhurbaşkanı seçilirse, AB üyeliğini 2017'de referanduma götüreceğini söylemiştir (Angelique, 2016). Hatta Brexit'e karşı olan Amerikalı milyarder George Soros, İngiltere'den sonra AB'den

ayrılacak iki ülkenin hipotetik olarak Fransa ve Hollanda olacağını öngörmüştür (Strydom, 2016).

Avrupa'daki aşırı sağcı partiler, Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesi ile birlikte iktidar umutlarını artırmıştır. Trump'ın seçimi kazanmasını büyük bir sevinçle karşılayan bu liderler, Trump'ın popülist seçim söylemlerini örnek almaya başlamıştır.

Avusturya'da da 4 Aralık 2016'da yenilenen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aşırı sağcı Özgürlük Partisi (FPÖ) adayı Norbert Hofer, Yeşiller Partisi adayı Bellen ile yarışmış ve oyların %47'sini almayı başarmıştır (Civelek, 2016). Hofer'in öne çıkmasındaki en önemli unsurlar İslam, Türkiye ve sığınmacı karşıtı olması, İslam'ın Avusturya'nın bir parçası olmadığını ve Türkiye'nin AB'de yeri olmadığını (trthaber,14.08.2016), burka ve başörtüsünün yasaklanmasını, sığınmacıların engellenmesi için AB sınırlarının güçlendirilmesini istemektedir. Ayrıca Hofer kapalı bir ekonomiyi savunarak uluslararası ticaret anlaşmalarına da karşı çıkmaktadır. Hollanda Özgürlük Partisi'nden (PVV) İslam ve göçmen karşıtı söylemleri ile öne çıkan Geert Wilders, Trump'ın kazanmasından memnun görünmektedir. Bu liderlerin Trump'ın seçimleri kazanmasından memnun olmalarının nedeni; Wilders'in, Hofer'in ve LePen'in AB projelerine ve AB'nin geleceğine yönelik mücadelelerinde, Trump'ın bu başarısını uluslararası bir destek olarak görmeleridir.

5- Avrupa Birliği'nin Göç Politikası ve Avrupa Birliği'nin Genişlemesi (Göçmen Karşıtlığı ve Yabancı Düşmanlığı)

Aşırı sağın yükselişinin göstergelerinden biri de göçmenlere yönelik şiddet olaylarındaki artıştır. Aşırı sağ partiler arasında yaygın olan bir diğer unsur, Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşı ortak söylemlerdir. Özellikle Türk göçmenlerin yoğun olduğu Almanya ve Avusturya gibi ülkelerde Türkiye'nin AB'ye üyeliğine kamuoyunun bakışı olumsuzdur. Müslüman göçmenler ise, en az istenen göçmenlerdir. Aşırı sağ partiler, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin Avrupa'nın İslamlaşmasına yol açacağını iddia etmektedirler. Göçmen karşıtlığı ve Yabancı Düşmanlığı, aşırı sağ partilerin seçim propagandalarının en önemli aşamasını oluşturmaktadır (Uzunçayır, 2014:139).

6- Ana Akım Partilerin Politika Üretememesi

Avrupa'da radikal sağın yakın zamandaki olağanüstü başarıları, ana akım çizgisini belirsiz hale getirmiştir (Öner, 2014:168). Fransa'da National Front (Milli Cephe), İngiltere'de UKIP (Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi), Swedish Democrats (İsveçli Demokratlar), Danimarka'da Danish People's Party(Danimarka Halk Partisi), Avusturya'da Freedom Party of Austria (Avusturya Özgürlük Partisi), İtalya'da Northern League (Kuzey Ligi) Norwegian Progress Party (Norveç İlerleme Partisi) ve Dutch Party for Freedom (Hollanda Özgürlük Partisi) gibi partiler, "aşırı" sağ partilerle ilgili olağan imajları kökten değiştirmiştir (Kallis, 2015:20). Böylece aşırı sağ partiler toplum nezdindeki kötü imajlarını silmişler, siyasi mesajlarıyla kilit popülist meseleleri hedeflemişlerdir. Dolayısıyla "ana akım" partilerin değişen siyasi ortama adapte olmalarında problem çıkabilmektedir. Mevcut ve ana akım partilerden ve genel

olarak siyasi sistemin işleyişinden giderek daha fazla hoşnutsuz olan seçmenler, radikal ve aşırı sağın popülizmini daha çekici bulmuştur.

7- Avrupa'da Müslüman Nüfusun Giderek Artması

Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişindeki bir diğer neden de, Müslüman nüfusun sayısındaki artıştır. 2011 yılındaki PEW raporuna göre, 2010 yılında 1,6 milyar olan Müslüman nüfus; %37 civarında artarak 2030 yılında 2.2 milyara çıkacaktır ("Küresel Müslüman Nüfusun Geleceği raporu"-Pew Araştırma Merkezi). Rapora göre, Müslüman nüfusun yıllık ortalama artış oranı, Müslüman olmayan nüfusun yaklaşık iki katı düzeyindedir (PEW Research Center, 2011).

Tablo:3'de de görüleceği gibi, 2010 yılı itibariyle Almanya'da 4.8 milyon ve Fransa'da da 4.7 milyon Müslüman nüfus bulunmakta ve gittikçe artmaktadır (PEW Research Center, 2016). Avrupa'da Müslüman nüfusun artması; Avrupa nüfusunun azlığı ve düşük doğum oranları düşünüldüğünde aşırı sağ hareketlerin, göçmen ve İslam karşıtlığının yükselmesini daha da anlaşılır kılmaktadır. Müslüman kesime bakış, Güney ve Doğu Avrupa'da daha negatiftir (PEW Research Center, 2016).

Tablo: 3 Avrupa Ülkelerinde Müslüman Nüfus Sayısı

	Size of Muslim population	% of population that is Muslim
Germany	4,760,000	5.8%
France	4,710,000	7.5
United Kingdom	2,960,000	4.8
Italy	2,220,000	3.7
Bulgaria	1,020,000	13.7
Netherlands	1,000,000	6.0
Spain	980,000	2.1
Belgium	630,000	5.9
Greece	610,000	5.3
Austria	450,000	5.4
Sweden	430,000	4.6
Cyprus	280,000	25.3
Denmark	230,000	4.1
Romania	70,000	0.3
Slovenia	70,000	3.6
Croatia	60,000	1.4
Ireland	50,000	1.1
Finland	40,000	0.8
Portugal	30,000	0.3
Luxembourg	10,000	2.3

Kaynak: PEW-TEMPLETON –Global Religious Futures Project - 2010 http://www.globalreligiousfutures.org/explorer/custom#/?subtopic=15&chartType=map&data_type=number&year=2010&religious_affiliation=23&countries=Worldwide&age_group=all&pdfMode=false

11 Eylül sonrasında Avrupa devletleri; İslam'ı, Doğu'nun "Ortadoğu İslamı"ndan farklı göstererek, "Liberal ve Ilımlı İslam" tanımlaması yapmaya

çalıştılar. Daeş tehdidi ile birlikte Daeş tartışması üzerinden bizzat Avrupa ülkelerinin kendileri, İslam tanımlaması yapmaya çalışmakta ve Avrupa İslamı'nı (Er ve Ataman, 2008:754) kendileri oluşturmaya çalışmaktadırlar. Avrupalı ülkeler Avrupa'daki Deaş'a katılan ve bölgeye giden Müslüman cemaati, Avrupa İslam'ı oluşturmak için bir gerekçe olarak göstermekte ve bu cemaat üzerinden kendi İslam tanımlamasını yapmaya çalışmaktadır.

Son olarak, özellikle son yıllarda sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasının da aşırı sağ hareketlerin yükselmesinde etkili olduğu gözlemlenmektedir. Sosyal medya yöntemlerinin ve ağlarının kullanımındaki artışla birlikte, özellikle gençler arasında aşırı sağ düşünce ve fikirler serbest şekilde aktarılmakta ve gençler arasında toplanma ve örgütlenme faaliyetleri daha hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleştirilmektedir (Uzunçayır, 2014:134).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Avrupa'da İslamofobi kavramı, İslam'ı kavramsal olarak örümcek, yükseklik, kapalı yer korkusu gibi bir korku biçimi olarak ele almakta ve Müslüman kesime karşı duyulan korkuyu normalleştirmektedir. Böylece Müslümanlara karşı duyulan nefret ve düşmanlık sıradanlaştırılmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmede başarılı olan en büyük araç medyadır. Medya yolu ile İslam, ürkütücü ve radikal olarak gösterilmekte ve halk üzerinde nefret uyandırıcı bir korku propagandası yapılmaktadır.

Suriye ve Irak'taki olayların da etkisi ile Müslümanlar ötekileştirilmiş ve İslam dünyasına karşı olumsuz bir bakış oluşmuştur. Batı dünyası Müslümanları, anti-demokratik ve vahşi olarak algılamaya başlamıştır. Avrupa'da İslamofobik olaylar halen tam olarak tespit edilememektedir. Ayrıca Batı'da İslamofobik eylemlere ve hareketlere karşı mücadele edebilecek kurumlar bulunmamaktadır.

Özellikle 2014 Avrupa Parlamentosu seçimleri ile birlikte; İslam Karşıtlığı, Yabancı Düşmanlığı ve Irkçılık konusunda ilk sıralarda yer alan Almanya'nın yanı sıra başka AB ülkelerinde de aşırı sağ partilerin yükselişe geçtiği görülmektedir. Ana akım siyasi partiler aşırı sağ partileri görmezden gelmemelidir fakat onları yatıştırmaya da gitmemelidir. Avrupa'da siyasi liderlerin göç ve İslam konusundaki söylemleri ve medyada yer alan söylemler de aşırı sağa olan desteği etkilemektedir. Medya ve internet, aşırı sağ partilerin ve örgütlerin aralarındaki iletişimin ve bağlantıların artmasında etkilidir.

Aşırı sağın Avrupa'da yükselişini hızlandıran nedenler arasında 11 Eylül sonrası artan İslamofobi, AB'nin 2004 ve 2007'deki genişlemesi sonrası Doğu'dan Batı'ya artan göç ve 2008 ekonomik krizi ile birlikte ortaya çıkan işsizlik oranlarındaki artış yer almaktadır.

Olaylara önyargılı ve kasıtlı yayınlar ile yaklaşan Medya kuruluşlarında "Müslüman" İmajı büyük bir sorun yaratmaktadır. Medya Müslüman topluma yaklaşımda kötü, tahammülsüz bir imaj yaratmaya çalışmakta ve toplumun Müslümanlara karşı yaklaşımlarını etkileyen steryotipler oluşturmaktadır.

İslamofobiden kurtulmak için Avrupa halkları, Müslümanlarla yaşamayı kabullenmelidirler. Çünkü herkesin kendini ifade edebildiği, farklılıkları bütünleştiren bir AB yapılanması ile birlikte korku ve nefret söylemleri yerine uzlaşı kültürünün hâkim olduğu bir siyasi ortam yaratılmalıdır. Medya yolu ile yapılan kışkırtıcı faaliyetlere; İslami Terör, Müslüman Terörist gibi genellemelere ve İslam ve Müslümanların terör ile özdeşleştirilmesine son verilmelidir. Ayrıca

siyasi parti liderlerinin de dışlayıcı, ayrıştırıcı ve ötekileştirici söylemlerden uzak durması gerekmektedir. Avrupa toplumundaki İslam'a ve Müslümanlara karşı önyargıların; iletişim, katılım ve diyalog yoluyla çözülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Murat (2014). "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler çatışması Tezi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:13 No:1, ss.31-54.

Alkan, M. Nail (2015). "Avrupa'da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği", *Akademik Bakış*, Cilt:8 Sayı:16, ss.275-289

Angelıque, Chirisafis (2016), "European Far Right Hails Brexit Vote", *The Guardian*, 24 June 2016. https://www.theguardian.com/world/2016/jun/24/european-far-right-hails-britains-brexit-vote-marine-le-pen (Erişim: 01.11.2016).

Buehler Arthur F., "Islamophobia: A Projection of the West's Dark Side", *Islam and Civilisational Renewal*, Volume:2 No:4, p.639-653. http://www.iais.org.my/icr/index.php/icr/article/view/105/101 (Erişim: 28.11.2016).

Canatan, Kadir. (2007). "İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım", *Batı'Dünyası'nda İslamofobi ve Anti İslamizm*, ed. Kadir CANATAN ve Özcan HIDIR, Eskiyeni Yayınları, Ankara, ss.19-62.

Daas, Amina Easat (2016). *"Islamofobia in Belgium:National Report 2015*", Eds:Enes Bayraklı, Farid Hafez, SETA European Islamofobia Report 2015, ss.51-69.

Ecevit, Yüksel Alper; Özgür ÜNAL; Selcen ÖNER; Merve ÖZDEMİRKIRAN (2014). Bahçeşehir Üniversitesi BETAM Araştırma Notu, Sayı:167, İstanbul.

Er Tuba ve Kemal ATAMAN. (2008). "İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine", *Uludağ Ün. İlahiyat Fak.Dergisi*, Cilt:17 Sayı:2, ss.747-770.

"Five Facts about The Muslim Population in Europe", (2016). *PEW Research Center*, 19 July 2016, http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/07/19/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/ (Erişim: 20.11.2016).

İnanç, Zeynep Songülen; Selvet ÇETİN (2011). "*Avrupa'nın Kendine Dönen Silahı: Dışlayıcılık ve Ayrımcılık*". Stratejik Düşünce Enstitüsü(SDE) Analiz Raporu.

Kallis, Aristotle. (2015). *"Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi"*, SETA Analiz, Sayı:119, Mart 2015.

Öner, Selcen (2014). "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni Ötekiler ve Türkiye'nin AB Üyeliği, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt :13, No:1, ss.163-184.

Özsöz, Melih (2014). "İKV Değerlendirme Notu: 2014 Avrupa Parlamentosu Seçimlerinin İlkleri, Enleri,Aşırıları, Kazananları ve Kaybedenleri", *İktisadi Kalkınma Vakfı,* No: 84, Haziran 2014.

Pew-Templeton- Global Religious Futures Project, 2010. http://www.globalreligiousfutures.org/explorer/custom#/?subtopic=15&char

tType=bar&data_type=number&year=2010&religious_affiliation=all&countries=Worldwide&age_group=all&pdfMode=false

Public opinion in The European Union, Standard Euro Barometer, Autumn – December 2015,, file:///C:/Users/h%C3%BCso/Downloads/eb84_anx_en.pdf

Standard Euro Barometer , (2016). European Commission Survey, Spring 2016.

Standard Euro Barometer , (2015). European Commission Survey, Autumn 2015.

Türkan, Hüseyin (Ed). (2015). "Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık Nefret, İslamofobi ve Irkçılık", Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi(UHİM), Mayıs, İstanbul.

Uzunçayır, Cihan (2014). "Göçmen Karşıtlığı'ndan İslamofobi'ye Avrupa Aşırı Sağı", *Marmara Ün. Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt:2 Sayı:2, ss.131-147.

GAZETELER VE ELEKTRONİK KAYNAKLAR

"Almanya'da Irkçı Parti AFD, İlk Kez Girdiği Seçimde İkinci Oldu", *Birgün*, 5 Eylül 2016. http://www.birgun.net/haber-detay/almanya-da-irkci-parti-afd-ilk-kez-girdigi-secimde-ikinci-oldu-127018.html (Erişim: 05.112016)

"Almanya'da Irkçı Partiler Kafayı Türkler'le Bozdular", *Sabah*, 6 Ocak 2008. http://imgarsiv.sabah.com.tr/2008/01/06/haber,1E1DCEA9DF2F4FCB9A515EF96858564D.html (Erişim: 10.11.2016)

"Almanya'da İkinci Afiş Skandalı", *Habertürk*, 6 Ocak 2008, http://www.haberturk.com/dunya/haber/50223-almanyada-ikinci-afis-skandali (Erişim: 26.11.2016)

"Almanya için Alternatif Partisi Berlin Parlamentosuna da Girdi" (2016). *Haberler.com.* 18Eylül 2016. http://www.haberler.com/almanya-icin-alternatif-partisi-berlin-8784073-haberi/ (Erişim: 04.11.2016)

"Avrupa Aşırı Sağcı ve Irkçı Partiler Yükselişte", *Habertürk*, 25 Mayıs 2016, http://www.haberturk.com/dunya/haber/1244313-avrupa-asiri-sagci-ve-irkci-partiler-yukseliste (Erişim: 16.11.2016)

"Avrupa'da Aşırı Sağcı ve Irkçı Partiler Yükselişte", *Vatan*, 25 mayıs 2016, http://www.gazetevatan.com/avrupa-da-asiri-sagci-ve-irkci-partiler-yukseliste-948693-dunya/ (Erişim: 16.11.2016)

"Avrupa'da İslam Karşıtı Saldırılar Artıyor", *T24*, 21 Ağustos 2013, http://t24.com.tr/haber/avrupada-islam-karsiti-saldirilar-artiyor,237529 (Erişim: 06.11.2016)

"Avrupa'da İslamofobi Çılgınlığı, İlk Hedef Başörtülü Kadınlar", *Türkiye*, 1 Eylül 2013, http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/70475.aspx (Erişim: 05.11.2016)

"Avrupa'nın Aşırı Sağ Haritası" (2016). *Deutsche Welle (DW)*, 26 April 2016, http://www.dw.com/tr/avrupan%C4%B1n-a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9F-haritas%C4%B1/a-19215638 (Erişim: 06.11.2016)

"Avrupa'nın Hedefi Yasal İslamofobi" (2016). *Star*. 10 Ağustos 2016, http://www.star.com.tr/dunya/avrupanin-hedefi-yasal-islamofobi-haber-1132739/ (Erişim: 19.11.2016)

"Avusturya'da Darbe karşıtı Türk'lere Baskılar Artıyor", *trthaber.com*, 14 Ağustos 2016, http://www.trthaber.com/haber/dunya/avusturyada-darbe-karsiti-turklere-baskilar-artiyor-266202.html (Erişim: 20.11.2016)

"Belçika Çarşafı Yasakladı", *Habertürk*, 30 Nisan 2010, http://www.haberturk.com/dunya/haber/511754-belcika-carsafi-yasakladi (Erişim: 27.11.2016)

"Belgian Constitutional Court Says Ban on Face Coverings Does Not Violate Human Rights" (2010). *strasbourgobservers.com*, 14 December 2012, https://strasbourgobservers.com/2012/12/14/belgian-constitutional-court-ban-on-face-coverings-does-not-violate-human-rights/ (Erişim: 27.11.2016)

"Berlin'de Eyalet Meclisi Seçimlerini SPD Kazandı", *trthaber.com*, 19 Eylül 2016, http://www.trthaber.com/haber/dunya/berlinde-eyalet-meclisi-secimlerini-spd-kazandi-272138.html (Erişim: 21.11.2016)

Civelek, Cansu. (2016). "Avusturya Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Aşırı Sağ Parti Liderine Oy Veren Türkler", *Birgün*, 8 Aralık 2016, http://www.birgun.net/haber-detay/avusturya-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-asiri-sag-parti-liderine-oy-veren-turkler-138722.html (Erişim: 11.12.2016)

Donadıo, Rachel and Dimitris BOUNIAS (2012). "Hard Times Lift Greece's Anti-Immigrant Fringe", *The New York Times*, 12 April 2012, http://www.nytimes.com/2012/04/13/world/europe/far-right-golden-dawn-sees-opening-in-greeces-woes.html?pagewanted=all&_r=1& (Erişim: 15.11.2016)

"Dresden'de Pegida Yanlısı ve Karşıtı Gösteriler" (2016). *Deutsche Welle (DW)*, 16 October 2016, http://www.dw.com/tr/dresdende-pegida-yanl%C4%B1s%C4%B1-ve-kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1-g%C3%B6steriler/a-36053261 (Erişim: 28.11.2016)

"France sees alarming rise in Islamophobia", *France 24*, 21 Nov 2012, http://www.france24.com/en/20121120-islamophobia-france-increasing-alarmingly-national-front-anti-semitism (Erişim: 16.11.2016)

"Hollanda'da Burka Yasağı Temsilciler Meclisi'nden Geçti", *Hürriyet*.30 Kasım 2016, http://www.hurriyet.com.tr/hollandada-burka-yasagi-temsilciler-meclisinden-gecti-40292371 (Erişim: 28.11.2016)

"Hollandalı Irkçı Liderden İslam Karşıtı Seçim Vaatleri". (2016). *Habertürk*. 26 Ağustos 2016, http://www.haberturk.com/dunya/haber/1287883-hollandali-irkci-liderden-islam-karsiti-secim-vaatleri, (Erişim: 09.11.2016)

"İslam Karşıtı Pegida Hareketi Avrupa Yürüyüşüne Hazırlanıyor", *Star*. 4 Şubat 2016, http://www.star.com.tr/guncel/islam-karsiti-pegida-hareketi-avrupa-yuruyusune-hazirlaniyor-haber-1086975/ (Erişim: 20.11.2016)

Kaytazoğlu Osman ve Emrah KESKİN (2016). "İşte Avrupa'nın Türban Raporu", *Radikal* , 9 Ekim 2010, http://www.radikal.com.tr/politika/ista-avrupanin-turban-raporu-1022858/ (Erişim: 03.11.2016)

Müftüoğlu, Bilal. (2016). "Fransa'da Kurumsallaşan İslamofobi", *Anadolu Ajansı*, 23 Haziran 2016, http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/fransada-kurumsallasan-islamofobi-/596305 (Erişim: 17.11.2016)

Müftüoğlu, Bilal. (2016). "Fransa'dan Müslümanlara Sömürgeci Dayatma", *Anadolu Ajansı*, 10 Ağustos 2016, http://aa.com.tr/tr/analiz-

haber/fransadan-muslumanlara-somurgeci-dayatma/626030?amp=1 (Erişim: 25.11.2016)

Oruç, Merve Şebnem. (2013). "Batı'da Var Olan İFraslamofobi Değil İslam Düşmanlığı", *Yeni Şafak*, 12 Eylül 2013, http://www.yenisafak.com/hayat/batida-var-olan-islamofobi-degil-islam-dusmanligi-562757 (Erişim: 07.11.2016)

Strydom, Martin. (2016). "Get Ready for Frexit and Nexit in Damaged Europe, Says Soros", *The Times*, 27 June 2016. http://www.thetimes.co.uk/article/get-ready-for-frexit-and-nexit-in-damaged-europe-says-soros-km3dsnzz5 (Erişim: 01.11.2016).

Temel, Emre (2016). "Fransa'da Aşırı Sağ Frexit İstiyor", *BBC Türkçe*. 24 Haziran 2016. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_fransa_ingiltere_referandum (Erişim: 01.11.2016).

"The Rise of Extremism Among the Youth of Europe: The Case of Hungary's Jobbik Party", (2013). *PDU(The Project for Democratic Union)*, 39 Nov 2013, http://www.democraticunion.eu/2013/11/popularity-extremism-among-youth-europe-case-hungarys-jobbik-party/ (Erişim: 19.11.2016)

15 TEMMUZ: BİR İHANET TERÖRÜ

Kamil ÇOŞTU*

ÖZET

Arapça kökenli bir kelime olan ihanet sözlüklerde; *"Hıyanet, hainlik; bağlı olduğu, savunduğu düşüncelerden görüşlerden vazgeçerek onlara ters düşme. Sevgide aldatma, sadakatsizlik; bir topluluğa, ülkesine kötülük etme. Gerektiğinde yardımda bulunmama, bir kimsenin güvenini yok etme"* gibi anlamlara gelmektedir. Sözlüklerde bu anlamlara gelen ihanet kelimesinin tam karşılığını Türkiye, 15 Temmuz gecesinde terör olarak yaşamıştır. Bununla birlikte yaşanılan hadiselerin dinî açıdan değerlendirilmesinde oldukça boşluklar bulunmaktadır. Birincisi yapılan ihanet aslında tek boyutlu değildir. Yani bu grubun yaptığı kalkışma inanç, ibadet ve muamelat gibi üç açıdan değerlendirilecek bir ihanet terörüdür. Ayrıca dinî açıdan bu terör grubunun bir diğer ihaneti dinî terminolojiye yöneliktir. Bu grup dinî terminolojinin bir kısmının içini boşaltarak kendilerine mâl etmişlerdir. Bu araştırmada yaşanılan hadiseler 15 Temmuz'u takip eden günlerde gazete ve dergi kaynakları baz alınarak (inanç, ibadet, muamelat ve terminoloji yönüyle) dinî açıdan değerlendirilecek; toplumu aydınlatma açısından dinî yükseköğretim veren kurumlara ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na düşen görevler açısından değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İhanet, terör, devlet, dinle aldatma, dinî kavramların içini boşaltma.

JULY 15: A TERROR OF BETRAYAL

ABSTRACT

There is a word of Arabic origin in betrayal dictionaries; "Deceit, treachery; Do not contradict them by giving up their opinions from the thoughts they claim to be. Deception in love, disloyalty; Do not evil a community, your country. Failure to help, when necessary, destroys the trust of someone. " In the dictionaries, Turkey is living the terror of the betrayal word exactly on the 15th of July in Turkey. However, there are considerable gaps in the religious evaluation of the hadiths that have been experienced. The first betrayal is not one-dimensional in nature. In other words, this group is a betrayal terror which will be evaluated in three respects such as belief, worship and treatment. In addition, this terrorist group's religious betrayal is directed towards religious terminology. This group has devoted themselves to emptying some of the religious terminology. In this research, the tombs experienced in the survey will be evaluated religiously on the basis of the sources of newspapers and magazines (in terms of faith, worship, treatment and terminology) The institutions giving religious higher education in terms of social enlightenment and the duties of the Presidency of Religious Affairs will be evaluated.

Key Words: Betrayal, terror, state, deception and deception, unloading for religious concepts.

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Din Eğitimi Bilim Dalı.

GİRİŞ

Sayın başkan, kıymetli hazirun. Maalesef ülkemiz 15 Temmuz'da bir terör örgütünün kanlı eylemine maruz kalmış, 250'ye yakın kişi bu menfur olayda şehit olmuştur. Sözlerime öncelikle bu terör olayında şehit olanlara Allah'tan rahmet, yakınlarına sabr-ı cemil ve tekrar yaşanmaması için Cenab-ı Hakk'tan yardım temennileri ile başlamak istiyorum.

15 Temmuzu takip eden günlerde bu olay ve grupla ilgili pek çok görüş basın yayın organları vasıtasıyla dile getirilmiştir. Bununla birlikte, bu yorum ve bilgilere bakıldığında, dağınıklığın olduğu görülmektedir. Bu durum, FETÖ olarak kısaltılarak dile getirilen terör örgütünün dinî anlayış ve uygulamaları hakkındaki yorumlamalarda da aynı minvaldedir. Bu tebliğde mezkûr olayın niçin bir ihanet ve terör olayı olduğu sistematize edilerek anlatmak problem olarak seçilmiştir. Konu hakkında derli toplu bir araştırmanın bulunmaması bu araştırmayı değerli kılacaktır. Bu problem ve önemden anlaşılacağı üzere tebliğin amacı 15 Temmuz olayını dinî açıdan değerlendirmektir.

Tebliğin başlığında da zikredildiği üzere Türkiye 15 Temmuz'da açıkça, bu tarihten önce ise, gizli olarak bir ihanete maruz kalmıştır. Arapça kökenli bir kelime olan ihanet kelimesine sözlüklerden bakıldığında; *"Hıyanet, hainlik; bağlı olduğu, savunduğu düşüncelerden görüşlerden vazgeçerek onlara ters düşme. Sevgide aldatma, sadakatsizlik; bir topluluğa, ülkesine kötülük etme. Gerektiğinde yardımda bulunmama, bir kimsenin güvenini yok etme"* gibi anlamlara geldiği görülmektedir. Bu sebeple bu terör örgütünün faaliyetlerinin tümünü ihanet olarak vurgulamak doğru bir tutum olacaktır. 15 Temmuz gecesi Türkiye bu ihaneti ve terörü bizzat yaşamıştır. Bu ihanet ve teröre mensup mezkur grup, Diyanet İşleri Başkanlığınca yapılan 9. Avrasya İslam Şurası Bildirgesi'nde (11-14 Ekim 2016 İstanbul); *"FETÖ, dini bilgi kaynakları şaibeli olan, İslam ümmetinin vahdetini parçalayan, kul hakkı ve kamu hukukuna tecavüz eden, zekât ve sadaka gibi ibadetleri suiistimal eden, diyalog adına kelime-i tevhidi parçalayan, din kisvesi altında kamufle olmuş bir güç, çıkar, istismar ve terör örgütüdür"* şeklinde tanımlanmıştır. HSYK'nın 31.08.2016 tarihli gerekçeli kararına ise örgüt hakkında ilgi çekici şu tespitlerle giriş yapılmıştır: *"Yaklaşık yarım asırdır türkiye'nin sosyo-politik gündeminde sözde dinî referanslar üzerinden kendisine toplumsal ve kamusal bir varlık ve meşruiyet zemini inşa eden, sosyolojik bünyesi itibariyle sıkı bir cemaat dokuya sahip olan FETÖ/PDY Silahlı Terör Örgütü, müntesiplerini ilgili yapıya tümden sadakat ilkesi çerçevesinde doktrine etmiş yapı mensuplarının ahlak ve hukuk dışı her türlü eylemlerini mübah görmüştür."* İfadenin devamında terör grubu liderinin kendisini mehdî ilan ettiğine de değinilmektedir. Ayrıca zikredilen kararda, FETO'nun mensuplarına; *"Esnek olun, sivrilmeden can damarları içinde dolanın"*[1] diyerek ve bunlara mensup kişiler bu emir doğrultusunda kendilerine dindar görünümü vererek insanları kandırmışlardır.

Bu terör örgütünün kandırdığı ilk kişiler doğal olarak örgüt mensupları olmuştur. Bu durumu Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hazırlanan FETÖ Din İstismarı adlı kitapta yer alan şu ifadelerden anlamak mümkündür: *"Örgütten ayrılmamak, tayin edilen yere gitmek, cemaatin belirlediği görevleri yapmak, belirlenen kişiyle evlenmek, sürekli maddi katkı sağlamak, elde ettiği bilgileri abi, abla ya da sözde imama ulaştırmak için talâkı üzerine söz vermek ve diğer ağır yemin şekillerini*

[1] Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, **Genel Kurul Kararı,** Karar No:2016/428, Tutanak No:18, 31.08.2016, s.1.

devreye sokmak, örgüt kanunlarına göre suç sayılan eylemleri cezalandırmak için verilen fetvalar burada örnek olarak zikredilebilir. Hatta İslâm'ın sembolü sayılan temel ibadetlerin ya eda şekilleri değiştirilmiş ya örgütün amacı doğrultusunda içleri boşaltılmış ya da tahrif edilmiştir. Meselâ günde beş vakit olan ve bilinen şekliyle kılınması gereken namazın, ya uygun bir zamanda arka arkaya topluca ya da kalben ima ile kılınabileceği yahut daha sonra kaza edilebileceği; ramazan orucunun bu ay dışında uygun bir zamanda tutulabileceği fetvaları verilebilmiştir."[2] FETO'nun örgüt mensuplarını kendinde olağanüstü güç bulunduğu izlenimi vererek kandırdığı da çokça dile getirilmiştir. Mesela Fetullah Gülen'in, Allah Teâlâ ve peygamber efendimiz ile doğrudan konuştuğu bunlardan biridir.

Bu giriş mahiyetli ifadelerden sonra dinî tahribatı kategorize edersek şunları söylememiz mümkündür.

1. FETÖ'nün Kur'an-ı Kerim Tahrif ve İstismarı

Mezkûr terör örgütü, kendi arzularını gerçekleştirmek için Kur'an-ı Kerim'i dahi tahrif etmekten geri durmamışlardır. Mesela Kur'an-ı Kerim'in Nahl Suresi 43. Âyeti Diyanet İşleri Başkanlığınca yayınladığı meâlde *"Senden önce de kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun"* şeklinde yer alırken mezkur gruba ait bir gazetenin promosyon ürün olarak dağıttığı tefsir mealinde; *"(Ey Peygamber!) Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bunu bilmiyorsanız Tevrat ve İncil âlimlerine sorun"* şeklinde çevirisi yapılmıştır. Yani, âyet-i kerimede geçen (tefsir âlimlerinin çoğunluğunun) ***"****bilenler"* diye çevirdikleri *"ehle'z-zikri"* ifadesi, *"Tevrat ve İncil âlimleri"* şeklinde yayımlanmıştır. Hâlbuki eserin kapağında ismi geçen merhum Elmalı ise asla böyle bir şey dememiş *"Hak Dini Kur'an Dili"*nin orijinal elyazmasında *"Senden evvel de resul olarak başka değil, ancak kendilerine vahy veriyor idiğimiz erler göndermişizdir, ehl-i zikre sorun bilmiyorsanız"* şeklinde yazdığı görülmektedir.[3]

Maalesef ilahiyat camiasından bu terör örgütüne gerekli müdahale zamanında yapılmadığı, halk ve yetkililer uyarılmadığı için Kur'an-ı Kerim'i tahrif etmeleri ile ilgili bilgiler daha çok 15 Temmuz sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu duruma dikkat çekilen bir röportajda durum şu şekilde tespit edilmiş: *"Prof. Dr. Mustafa Öztürk ilahiyat alanında bu tehlikeyi önceden görmüş ve bunu defalarca yazmış konuşmuş bir isim. Yaklaşık 30 yıldır buna dair tespitlerini söylüyor yazıyor. Bu grubu tarihteki haşhaşilere benzeten ilk isim. Bu röportajı yaparken çok öfkeliydi, verdikleri zararın görünen ve bilinenin çok ötesinde olduğuna inanıyor."*[4]

2. FETÖ'nün Hadis-i Şeriflerde Yapılan Tahrif ve İstismar

Mezkur terör grubu Müslümanlar için yol gösterici olan bir diğer unsuru tahrif ve istismar etmişlerdir. Bu tahrif alanı hadislerdir. Mesela "Kim Allahtan başka ilah yoktur derse cennete girecektir" hadisini tahrif etmişler, Hıristiyan ve

---

[2] Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, **Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY (Olağanüstü Din Şurası Kararları),** Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016, s.46-47.

[3] Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili,** C.5, s.241.

[4] "FETÖ'nün Din Anlayışı Sapkındır", http://www.yenisafak.com/hayat/fetonun-din-anlayisi-sapkindir-2511858.

Musevilerinde cennetlik olduklarını iddia etmişlerdir. Ayrıca Din İşleri Yüksek Kurulu, Fetullah Gülen'in "Fasıldan Fasıla 1" adlı kitabında Meryem Sûresi 17. ayetiyle ilgili tahrifat yaptığını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu kitapta; *"Zira Hz. Meryem çok afife ve nezihe bir kadındı. Bu itibarla da gözlerinin içine başka hayal girmemişti ve girmemeliydi de. Ona sadece kendisine helâl olan biri bakmalıydı. O da olsa olsa Efendimiz olabilirdi, zira O bir münasebetle Hz. Meryem'in kendisiyle nikâhlandığına işaret buyuruyordu. Bu açıdan da 'ruh'un Efendimizin ruhu olabileceği de ihtimal dâhilindedir"* şeklinde peygamberimizin ve Hz. Meryem'in izzet ve onurlarına dinsizlerin dahi söyleyemeyeceği iftiralarda bulunmuştur.

3. FETÖ'nün İbadetlerde Yaptığı Tahrif ve İstismar

FETÖ terör grubunun özellikle kendi gruplarına mensup kişilerin dinî anlayış ve yaşayışlarını bozmaya yönelik faaliyetlerde, söylemlerde ve yorumlarda bulundukları görülmektedir. İbadette sadece namaz, oruç anlaşılmamalıdır. Evlilik hayatı da bu duruma dahildir. FETÖ grubu Hıristiyanlık-Musevilik ve İslamiyet'i bir nevi Hz. İbrahim'de birleştirerek İbrahim'i din olarak bir anlayış ortaya koymuş bunun bir tezahürü olarak Müslüman bir kızın Hristiyan bir adamla evlenmesi 14 Nisan 2000 Tarihli Zaman Gazetesi'nde övünerek geniş puntolarla anlatılmıştır. Ayrıca mezkur gazetenin köşe yazarlarından Ahmed Şahin *"Ehl-i kitapla amentüde ittifakımız var"* başlıklı yazısında *"Ehl-i kitapla temel noktalarda birlikteyiz. Daha meşhur ifadesiyle amentüde ittifakımız vardır. Garip olan şudur ki, ittifak ettiğimiz amentüyü öne geçirmiyor da, ihtilaf ettiğimiz teferruatı ileri sürüp mutlak küfre karşı dayanışmamıza engel olarak görüyoruz. Halbuki temelde ittifak varken, teferruattaki ihtilaflara takılıp kalmak makul değildir"*[5] diyerek ibadette yer alan bozukluğun itikattaki tahrifattan geldiğini kanıtlamaktadır.

FETÖ grubunun özellikle 28 Şubat'ı takip eden (1998'li ve sonraki) yıllarda üniversitelerde okuyan kızların başörtüsünü çıkartabileceği, önemli mevkilerdeki kişilerin gerektiğinde alkollü içkiler tüketebileceği, kendini ele vermemek için namazı ima ile kılabileceği gibi pek çok ibadet uygulamasında mensuplarını dinî tahrif etmeye yöneltmişlerdir. Bunlarla ilgili pek çok bilgiyi internetten günümüzde FETÖ itirafçılarının basına yansıyan ifadelerinden açıkça görmek mümkündür.

4. FETÖ'nün Muamelat Alanında Yaptığı Tahrif ve İstismar

FETÖ grubunun bu alanda yaptığı tahrif ve istismardan bazılarını şu şekilde dile getirmek mümkündür; mensuplarının dışındaki müslümanları hor görme, şiddet-kumpas kurma, insanlara silah doğrultma, sınavlara fesat karıştırma, makama ait görevleri grubun çıkarları için kullanma, zorla bağış toplama, Türkiye haricindeki dinî muamelat yanlışlıkları.

FETÖ terör örgütü Türk toplumunda yaralar açmış, 250'ye yakın kişinin şehit olmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca bugün pek çok belgenin ortaya çıktığı kadarıyla orduya sızan komutan görünümlü kişiler vasıtasıyla PKK'ya çeşitli yardım ve yataklıklarda bulunulmuş, hükümetin uluslararası camiada zor duruma düşmesi için Rus uçağının düşürülmesi gibi olaylarda rol oynamışlardır. Bu durum, FETÖ terör örgütünün yurtta da cihanda da sulhun bozulması için gayret sarf ettiklerini göstermektedir.

[5] Ahmed Şahin, *"Ehl-i Kitapla Amentüde İttifakımız Var"*, **Zaman Gazetesi,** 17 Nisan 2000.

5. FETÖ'nün Literatür Yönünde Yaptığı Tahrif ve İstismar

FETÖ terör örgütünün dinî açıdan bir diğer tahrif ve istismar alanı dinî literatüre yönelik olmuştur. Bunu yaparken ilk önce kavramların içini boşaltılmış, sonrasında kavramların anlamını kendine göre değiştirme işlemi uygulanmıştır. Bu iki basamak gerçekleştirilirken ise; dinden ve maddî güçten yararlanılmıştır. Buna basit bir örnek vermek gerekirse; hizmet, himmet, hocaefendi, cemaat kelimelerini bu terör örgütü kendileri ile özdeşleştirmişler maalesef bu kavramlarını insanlar artık kullanmaktan korkar hale gelmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

15 Temmuz gecesinde Türkiye büyük bir badire atlatmış, bir ihanet terörünü yaşamıştır. Bu terör grubu kendilerine dindar süsü vermiş, dinin itikat, ibadet, muamelat, siyer gibi pek çok alanında tahrifat yapmışlardır. Yukarıda birkaç örnek zikredilmekle birlikte, bunlarla ilgili daha pek çok misalin verilmesi de mümkündür.

Bu grubu ve mensubu kişileri asrî bedevi olarak belirtmek mümkündür. Çünkü bunlar yapmak üzere değil; yıkmak, tahrif etmek, istismar etmek üzere birleşmiş bir gruptur. Bununla birlikte, bu grupta aktif olan ihanete hep devam eden kişilerle, herhangi bir sebeple yolları kesişmiş talihsiz kişileri ayırt etmek gerekmektedir.

Dinî açıdan ise, şu daha iyi anlaşılmıştır ki; Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'de en önemli kurumlardandır. Bu sebeple öneri olarak söylenebilecek hususların en önemlilerini Diyanet ile ilgili olanlar oluşturmaktadır. Bu ve benzeri olayların, anlayışların bir daha yaşanmaması için Diyanet'e daha etkin görev verilmesi gerekmektedir. Bunun için ise, Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatının Ankara dışına çıkarılması gerekmektedir. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı'nın siyasetten uzaklaşması gerekmektedir. İkincisi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın özellikle üniversite öğrencilerine yönelik öğrenci evleri açılması noktasında faaliyetleri artırılmalıdır. Çünkü terör grupları kendilerine eleman seçerken en vasıflılarına göz dikmektedir. Bunun en kolay yolu ise, üniversite öğrencileridir. Bu sebeple devletin diğer kurumları gibi Diyanet İşleri Başkanlığı da özellikle üniversite öğrencilerine sahip çıkmalı, maddî çıkar gözetmeden öğrencilere yönelik yurt ve evler temin ederek hizmet vermelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı bu ve Kur'an Kursu hizmetini yürütürken özellikle İstanbul gibi büyükşehirlerde arzu eden işyerlerine sadaka kutusu koyması mümkündür. Çünkü bugün İstanbul'da pek çok esnafın dükkânında çeşitli tarikat, vakıf ve gruplara ait sadaka kutuları bulunmakta ve bunların nasıl kullanıldığı ise bilinmemektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı üçüncü olarak görevlilerinin cemaat ve tarikatlar için değil, kendi kurumu için çalışması noktasında görevlilerine kurum aidiyetini sağlayıcı seminerler düzenlemeli, hayrî hizmetler için toplanan paralar hakkında aylık, üç aylık ve senelik bilgilendirmelerde bulunmalıdır.

Bununla birlikte görev sadece Diyanet İşleri Başkanlığı'na düşmemektedir. Diyanet ile birlikte dinî yükseköğrenim veren kurumların da (İlahiyat, İslamî İlimler Fakültesi) bu tür grupların halkı dinî açıdan yanlış bilgilendirme ve yönlendirmelerini önlemek için sorumlulukları artırılmalıdır. Bunun yapılabilmesi için ise, öncelikle bu kurumların dersleri revize edilmelidir. Ayrıca bu kurumlar tarafından mezhep, meşrep, cemaat, tarikat gibi farklı anlayış ve gruplaşmaların İslamiyet'teki konumunun ne olması, yapılan yanlışlıkların tespiti ve düzeltilmesi

için yapılması gerekenler hakkında sempozyum, panel ve konferans gibi çeşitli aktiviteler düzenlenmelidir.

FETÖ terör olayında açıkça görülmüştür ki; Türkiye'de dinî danışmanlık ve rehberlik hizmeti eksikliği bulunmaktadır. Bu durum Türk Silahlı Kuvvetleri için de geçerlidir. Bugün dünyanın pek çok ülkesinin ordusunda dinî danışmanlık hizmeti yürütülüyorsa, Türkiye'de de bunun resmî yol ile yapılması mümkündür. Tabi ki bunun iyi denetim ve kontrol altında tutulması, belirli kişi ve gruplara bırakılmaması, dini bilmekle birlikte askerî eğitim almış kişilerce yapılması gerekmektedir.

Sözlerime 15 Temmuzda hayatını kaybetmiş kişilere rahmet-minnet ve ülkemize zarar vermek isteyen dâhili ve harici bedhahlara fırsat vermemesi için Cenab-ı Hakk'tan yardım temennilerimle bitirmek istiyorum.

KAYNAKÇA

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, **Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY (Olağanüstü Din Şurası Kararları),** Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.

"FETÖ'nün Din Anlayışı Sapkındır", http://www.yenisafak.com/hayat/fetonun-din-anlayisi-sapkindir-2511858.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, **Genel Kurul Kararı,** Karar No:2016/428, Tutanak No:18, 31.08.2016.

M. Hamdi, Elmalılı, **Hak Dini Kur'an Dili,** C.5, s.241.

Şahin, Ahmed, *"Ehl-i Kitapla Amentüde İttifakımız Var",* **Zaman Gazetesi,** 17 Nisan 2000.

KUR'ÂN YORUMLARININ ŞİDDET ALGISINDAKİ ROLÜ

Kutbettin EKİNCİ*

ÖZET

İslamofobi/İslam korkusu kavramının tarihçesi, batının aslında varmak ve başarmak istediği bir sonuç olarak üretilen bir kavram olduğunu bize anlatıyorsa da bu bildiride genelde İslam âleminin içinde bulunduğu durumun, özelde ise Müslümanlar tarafından yapılan Kur'an yorumlarının kısmen de olsa bu kavramın ekmeğine yağ sürdüğünü ortaya koymaya çalışacağım. Çuvaldızı kendimize batırmanın, batının Müslümanlara açtığı bu kirli savaşa karşı alınabilecek tedbirler babından bir katkı sunabileceğini umuyorum. Gerçek şudur ki; İslamofobi, İslam'a olan ilgiyi yok etmek amacıyla Batı tarafından üretilmiş stratejik bir kavramdır. Bu kavramın ortaya çıkmasında Müslümanların da rolü küçümsenemez. Cihad ve Kital kavramlarının Hz. Peygamber dönemindeki orijinal anlamlarını kaybedip, sonraki dönemlerin yöneticilerinin arzularına göre şekil alması Müslümanların bu kavramları yanlış algılamasına neden olmuştur. Tefsir metinlerindeki şiddet yorumları; din ve fikir özgürlüğü, hoşgörü ve başkalarıyla yaşama bilincini ifade eden ayetlerin savaş ayetleriyle mensuh saymaya yönelik yorumlar, İslam'ı fobik göstermek için Batı'ının dayanaklarından biri olmuştur. İslamî gurupların hem birbirlerine hem başkalarına karşı gösterdikleri katı davranışlar ve kendilerini Allah'ın yeryüzündeki temsilcileriymiş gibi Allah adına karar vermeleri İslamofibinin oluşmasında büyük rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam korkusu, Şiddet, Yorum, Batı, Medeniyet

THE ROLE OF QURANIC INTERPRETATIONS IN THE PERCEPTION OF VIOLENCE

ABSTRACT

The history of concept of Islamophobia/fear of Islam shows us that this concept was actually produced as a result that the West wanted to achieve and succeed. Nevertheless, I will try to reveal in this statement that the state of the Islamic World in general and the Qur'anic interpretations made by Muslims is partially play into the hands of this concept. The truth is that Islamophobia is a strategic concept produced by the West in order to destroy the interest in Islam. The role of Muslims in the emergence of this concept can not be underestimated. Losing the original meanings of the concepts of jihad and kital in the period of Hz. Mohammed and shaping these concepts according to the desires of the administrators of later periods has caused Muslims to misunderstand these concepts. Interpretations of violence in texts of tafsir, freedom of religion and thought, interpretations that override the verses expressing consciousness of tolerance and living with others by war verseshave been the foundations of the West for Islamophobia. The strict behavior of the Islamic groups against both each other and others and they decide on behalf of God as if they were

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi.

representatives of God on earth have played a majör role in the formation of Islamophobia.

Key Words: Islamophobia, Violence, Interpretation, West, Civilization

GİRİŞ

İslamofobi/İslam korkusu kavramının tarihçesi, batının aslında varmak ve başarmak istediği bir sonuç olarak üretilen bir kavram olduğunu bize anlatıyorsa da ben burada genelde İslam âleminin içinde bulunduğu durumun, özelde ise Müslümanlar tarafından yapılan Kur'an yorumlarının kısmen de olsa bu kavramın ekmeğine yağ sürdüğünü ortaya koymaya çalışacağım. Çuvaldızı kendimize batırmanın, batının Müslümanlara açtığı bu kirli savaşa karşı alınabilecek tedbirler babından bir katkı sunabileceğini umuyorum.

Bazı araştırmacılar, İslam korkusunu Müslümanların İspanya'da Endülüs Emevi devletinin kurulması sonucu Avrupa'nın İslam medeniyetiyle ilk defa direk karşılamasına kadar dayandırmaktadırlar. Bilimsel bir çalışma ise bu kavramın 1997'de ilk defa bir İngiliz düşünce kuruluşu tarafından hazırlanan bir raporda kullanıldığını ortaya koymuştur. İngiliz hükümeti tarafından desteklenen "Islamophobia: a challenge for us all" (İslamofobi: Hepimiz için bir meydan okuma) adlı bu raporda Müslümanların bu nedenle karşılaştıkları sorunları dört ana alanda özetlenmiştir: Dışlanmışlık, ayrımcılık, şiddet ve ön yargı…[1] Ama 11 Eylül vakasından sonra bu kavram daha sık telaffuz edilmeye başlanmış ve bu kavramın meşrulaştırılmasında bu olay önemli bir katkıda bulunmuştur. Amerika ve Avrupan'ın siyasi seçimlerinde de önemli bir siyaset malzemesi olarak bu olay, merkez sağ partilerin ve ırkçıların Müslüman düşmanlığı için bir argüman olmuştur.

Şimdi artık islamofobi, Batı medeniyetinin ideolojik ve siyasi rakibi olan İslam'a karşı kullandığı nükleer bir silahtır. Çünkü hiçbir ayırım yapmadan kolektif bir yok ediş üzerinden sürdürülen bir stratejidir. Bu kavram, insanların kabul etmesi için ortaya atılmış felsefik veya siyasi bir düşüncenin ürünü değildir, hele hele fikir meydanlarında batının İslam'la mücadelesinde bir meydan okuma hiç değildir. Bu kavram şu anda çok kirli bir savaşın emarelerini üzerinde taşımakta ve İslam'ın zihinlerde kirletilip oradan ebediyen atılmasını amaçlayan bir algı operasyonuna dönüşmüştür. Bu nedenle İslam'ın korkulacak bir şey olmadığını ispatlamaya dönük gayretler ve bilimsel çalışmalar rakibin de arzu ettiği bir oyalamadan başka bir şey değildir. Aslında Batı medeniyeti, yüzyıllardır muhatap olduğu İslam'ın nasıl bir din olduğunu, dünyanın diğer milletleri arasından entelektüel düzeyde en iyi bilen bir medeniyettir. O nedenle İslam'ın barışçıl bir din olduğuna dair bilgiye en az muhtaç olan da Batı medeniyetidir.

Buna rağmen bu işte Müslümanların hiçbir payının olmadığı anlamına gelmiyor. Ne yazık ki, İslam'ın fobik olması için Müslümanlar da her türlü malzemeyi Batı'ya sağlamaktan geri durmamışladır. Mezhepler doğduktan ve sistematik hale geldikten sonra yeni içtihatların yapılmamasından dolayı İslam mefkûresinin donuklaşması, Müslümanları her yaşadıkları çağda geride bırakmıştır. Müslümanların bu gerilikle hala karşı karşıya olduklarını görmeliyiz.

[1] Seyfettin Aslan vd. "İslamofobi ve Batı Dünyasındaki Yansımaları", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Yıl.8, S.16, Nisan 2016

Tefsir Metinlerinde Şiddet

Hz. Peygamberin ve halifelerinin İslam anlayışı felsefik ve orjinallik bakımından sonra gelen nesillerin anlayışından birçok alanda farklılık gösterdiğini belirtmemiz gerekiyor. Konumuz İslam korkusu ve onunla doğrudan ilgili olan şiddet olduğuna göre; savaş açısından bakarsak, peygamber ve halifeleri döneminin başka insanlarla olan ilişkileri ve bu bağlamda savaşları İslam'ın ruhuna uygunluk açısından sonraki dönemlerden üstün olmuştur diyebiliriz. Peygamber döneminde başkalarıyla savaşmak ilahi bir emir gereği, savaş koşullarının oluşması beklenirken, sonraki dönemlerde ise bu, genel olarak küfür diyarlarını İslam diyarına çevirmek adına o diyarları fethetmek için zaman zaman yapılan saldırılar şeklinde tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Cihat kavramının Müslüman tarihi açısından Kur'an'a uygun olarak çok sağlıklı kullanıldığını söylemek zordur. Bu kavram yoğun olarak Müslüman olmayan kavimleri İslam'a dâhil etmek amacıyla savaş formatında kullanıldığı gibi savaşan Müslüman gurupların her biri dahi kendisi lehinde kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu gün de İslamî hareketler cihad kavramıyla bu tavrı birbirlerine karşı sergilemekte ısrar etmektedirler.

Hz. Peygamber döneminde savaş istenen bir şey değildi, dünyevi bir vakaydı, hayatın bir gerçeğiydi, başa geldiği zaman Kur'an'ın ruhuna uygun olarak en iyi şekilde yönetilmeliydi ve öyle de uygulandı. Oysa sonraki dönemlerde Müslümanlar, güç ve iktidarları kuvvetlendikçe zaman zaman savaşı isteyen ve savaş çıkaran bir strateji izlediler. Fakihlerin yılda en az bir sefer cihada çıkmanın, yani kâfirlere karşı savaş açmanın İmama farz olduğuna dair içtihatları olduğunu biliyoruz.[2]Hz. Peygamber ve halifeleri döneminde cihad, İslam'ı ve Müslüman mazlumları koruyan bir ruh iken, sonraki dönemlerde cihat, birçok defa toprak genişletmeye ve iktidarı güçlendirmeye adanmış kutsal bir ruh olarak işlenmiştir.

Müslümanları yönetenler geçmişte böyle davranırken metinlere de bu anlayışın izlerini görmek zor değildir. Kur'an'a yapılan tefsirlerde, birçok yorum müsamaha ve barış yerine katılık ve savaş ön plandadır. Muhtemelen Müslümanların siyasi ve ekonomik olarak güçlü bir dönemi yaşamasından dolayı Müslüman ilim adamlarının birçoğu Müslüman olmayanlara karşı yumuşak tavır yerine daha katı yorumlara, cihad ve savaşla ilgili ayetlerin tefsirlerinde rastlamak mümkündür. Hoşgörü, güzel muamele, din ve görüş serbestisi ifade eden ayetlerin[3] hemen hemen tamamı kital ayetleriyle mansuh sayılmıştır.

Şimdi bununla ilgi birkaç örnek verelim:

Müslümanların savaşmasına izin veren ilk ayet olduğu söylenen Bakara 190. Ayet; *"Sizinle savaşacak olanlarla siz de Allah yolunda savaşın. Ama aşırıya kaçmayın, Allah aşırı kaçanları sevmez,"* ayeti üzerinde yapılan yorumlara baktığımızda erken dönem müfessirlerinden Taberî (ö.310), "aşırıya kaçmayın" ifadesinin Berae ayetiyle nesh edildiğini söyleyenlerin olduğunu belirttikten sonra bu ayetin mansuh olmadığını şu sebebe dayandırmaktadır: "aşırıya kaçmayın"dan

[2] Şemsuddin el-Kurtubî, *el-Camiu'l li Ahkami'l-Kurân,* tah. Ahmet el-Berdunî vd. Daru'l-kütübu'l-Mısriyye, 1964, Kahire, VIII/152.

[3] Bakara 2/190; Nisa 4/90; Maide 5/13; En'am 6/159; Enfal 8/61; Yunus 10/41; Hicr 15/85; Taha 20/130.

maksat kadın ve çocuk gibi masumların öldürülmemesidir.[4]Daha geç dönemlere geldiğimizde; mesela Bağavî (ö.510), Zamehşerî (ö.538), Kadi Beydavi (ö.685) gibi tefsirlerdebu ayet hakkında birincil görüş olarak, "aşırıya kaçmayın" emri, ister savaşanlar ister savaşmayanlar olsun topyekûn müşriklerle savaşma emri henüz nazil olmadan önce gelmişti, görüşünü ileri sürmektedir.[5]

Fahrüddin er-Razî (ö.606) de bu ayetin sonra inen kital ayetleriyle mansuh olduğunu kabul ederek savaşmayan müşriklerle de savaşmanın emredildiğini belirtmektedir.[6]Bu görüşe göre Berae veya kital ayetleri denilen Tevbe suresi 3-5, 29 ve 36. Ayetler, savaşmayan müşriklerin de öldürülmesini emretmektedir. Nasih olarak gösterilen bu ayetler şöyledir:

"Hacc-ı ekber gününde Allah ve Resulünden insanlara bir bildiridir: Allah ve Resulü müşriklerden uzaktır. Eğer tevbe ederseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Ve eğer yüz çevirirseniz bilin ki, siz Allah'ı aciz bırakacak değilsiniz. O kafirlere elem verici bir azabı müjdele. Ancak kendileriyle anlaşma yaptığınız müşriklerden (anlaşma şartlarına uyan) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize herhangi bir kimseye arka çıkmayanlar bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayınız. Allah sakınanları sever. Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tövbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Allah merhametlidir, esirgeyendir."[7]

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[8]

"…haram aylar içinde kendinize zulmetmeyin ve müşrikler nasıl sizinle topyekun savaşıyorsa siz de onlara karşı topyekun savaşın ve bilin ki Allah sakınanlarla beraberdir."[9]

Bağavî ilginç bir ayrıntı olarak seyf ayetlerinin yaklaşık 70 ayetin hükmünü nesih ettiğine dair bir görüş nakletmektedir. Bu tefsirlerin yorumuna bakılırsa; savaşma durumunda olmayan müşriklerle de namaz kılıp tevbe edinceye kadar savaşmak gerekir.

Erken dönem müfessirlerinden Mükatil b. Süleyman (ö.150) Kur'an'dan yirmiden fazla ayeti seyf ayetleriyle mensuh saymıştır.[10] Tefsirinde seyf ayetiyle mensuh saydığı bu ayetler, tamamen Müslüman olmayanlarla ikili diyalogu, hoşgörüyü, iyi muameleyi, serbest düşünme ve inanmayı emreden ayetlerdir.[11]
Bu ayetlerden birkaçı şunlardır:

---

[4] Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'ân*, tah. Ahmed Muhammed Şakir, Müssesetü'r-Risale, 2000, Kahire, 3/562-563.

[5] Kadi Beydavî, *Envaru't-Tenzil*, tah. Muhammed Abdurrahman Ma'raşli, 1418, Beyrut, 1/127.

[6] Fahrettin er-Razî, *Mefatihu'l-Gayb*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1420, Beyrut, V/288.

[7] Tevbe 9/3-5.

[8] Tevbe 9/29.

[9] Tevbe 9/36.

[10] Mensuh ayetlerin bazıları için bkz.Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil*, tah. Abdullah Mahmud Şahate, Daru İhaya, Beyrut, 1423, I/386, 449, 462, 566; II/81,250,252,437; III/137,385,454.

[11] Nisa 4/63; Maide 5/13; Ena'am 6/66; Araf 7/199; Yunus 10/99; Hicr 15/85; Zuhruf 43/89; Müzemmil 73/10.

"*Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzellikle ayrıl*"[12]
"*Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.*"[13]
"*Sen güzel bir şekilde hoşgörü ile muamele et*."[14]

Celalüddin es-Süyûtî (ö.911)ve Celalüddin el-Mehallî (ö.864),iki Celal'ın yazdığı Celaleyn tefsiri; kısa ve özlü olması itibarıyla Müslümanlar arasında çok okunan ve bilinen bir tefsirdir. İbareleri kolay ve anlaşılır bir tefsir olduğundan tefsir ilmine yeni başlayan Kur'an öğrencilerine en çok tavsiye edilenlerdendir. Bu tefsir de hoşgörü, iyi muamele, fikir hürriyetini konu alan ayetleri yukarda zikrettiğimiz seyf, kital veya berae ayetleri denilen savaş ayetleriyle mansuh saymıştır. Evrensel ilkeleri içeren ve Celaleyn tarafından mansuh olarak sunulan bu ayetlerin ilgili bölümleri şöyledir:

"Sizinle savaşacak olanlarla siz de Allah yolunda savaşın. Ama aşırıya kaçmayın, Allah aşırı kaçanları sevmez"[15]

"...Eğer yüz çevirirlerse onları bulduğunuz yerde yakalayın ve öldürün. Onlardan ne bir dost ne de bir yardımcı edinin. Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka."[16]

"Ey inananlar, ne Allah'ın işaretlerine, ne haram aya, ne kurbana, ne gerdanlık(lı kurban)lara ve ne de Rablerinin lutuf ve rızasını arzu ederek Beyt-i haram'a doğru gelenlere saygısızlık etmeyin."[17]

Celaleyn tefsiri, haram aya saygısızlığı "onlarla savaşmayınız "şeklinde tefsir ettikten sonra bu ayetin berae ayetiyle mansuh olduğunu belirtmektedir.[18]

"...İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever."[19]

"*Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişiğin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir."*[20]

"*Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."*[21]

"Eğer onlar seni yalanlarlarsa, de ki: "Benim işim bana aittir; sizin işiniz de size. Siz benim yaptığımdan uzaksınız; ben de sizin yapmakta olduğunuz şeylerden uzağım (sorumlu değilim)."[22]

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."[23]

[12] Müzemmil 73/10.
[13] Araf 7/199.
[14] Hicr 15/85.
[15] Bakara 2/190.
[16] Nisa 4/89-90.
[17] Maide 5/2.
[18] Ahmet b. Muhammed es-Savî, *Haşiyetu's-Savi Ala Celaleyn*, ty. Mısır, 1/88
[19] Maide 5/13
[20] En'am 6/159
[21] Enfal 8/61
[22] Yunus 10/41
[23] Enfal 8/67

Bu son ayetteki وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ "Allah ahreti kazanmanızı istiyor." ifadesi Celaleyn, "yani Allah, onları öldürmenizle sevap kazanmanızı istiyor."şeklinde tefsir etmiştir.

Kur'an'a yapılan şiddet yorumlarının tamamını buraya almak konumuzu gereğinden fazla uzatacağı için, bir örnek olsun diye *"Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever."*[24]ayetinin tefsirine dair yapılan yorumları birkaç tefsirden özetlersek, meramımızı anlatmış oluruz. Bu ayetin tefsirinde Bağavî, İbn Atiyye (ö.542) ve Fahereddin er-Razi (606), bu ayetin seyf ayetiyle mansuh olduğunu iddia ederken,[25] Kurtubî, Affetmenin Müslümanlarla bir antlaşmaları olması halinde geçerli olacağını belirtmiştir.[26] Kadı ise eğer tevbe eder iman getirirler veya antlaşma yaparlarsa onları affet anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu tefsirlerden en iyimser yorum, şayet antlaşmalı iseler veya tevbe etmişlerse affedilirler, yoksa kital ayetlerinin amir hükmüne göre onlarla savaşılmalıdır. Bu arada Taberî'nin, bu ayeti mansuh olarak kabul etmediğini, gerekçesiyle birlikte ortaya koyduğunu belirtmemiz gerekiyor.[27]

Yine bu örneğin benzeri, hoşgörü ve Müslüman olmayanların eziyetlerine karşı tahammül etmeyi emreden *"İnananlara söyle, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar ki Allah herhangi bir topluma (kendi) kazandığının karşılığını versin,"*[28]ayetine yapılan yorumlar yukarıdaki ayetten farklı değildir. Taberî dâhil tefsirlerin çoğu bu ayetin kital ayetleriyle mensuh olduğunu ifade etmişlerdir. Hatta Taberî, bu ayetin mensuh olduğuna dair te'vil ehlinin icma' ettiğini ifade eder.[29]

Şimdi Müslümanların gerek kendi aralarındaki muamelelerde olsun ve gerek kendileri dışındaki ilişkilerinde olsun bugün en çok ihtiyaç duydukları ayetler hoşgörü, fikir hürriyeti ve iyi muameleyi ifade eden bu ayetlerdir. Bilindiği gibi usul ilmine göre mansuh ayet, hükmünün ebediyen ortadan kalktığı ayettir. Buna göre bu ayetleri mansuh saymak hükümlerini ebediyen ortadan kaldırmak demektir. Bu ise Müslümanları daima çatışma ve savaşma ortamına sürüklemekten başka bir sonuç getirmez.

Yeri gelmişken burada nesh konusunun da bir problem olduğunu belirtmemiz gerekir. Özellikle neshin, bir ayetin hükmünü ebedi olarak ortadan kaldırması bir problemdir. Burada değişen şartlar ve zaman içinde toplumların ihtiyaçlarının sürekli değişmesi nedeniyle bazı hükümlerin değişmesi veya ortadan kalkması anlaşılır bir süreçtir, ama bir hükmün ebediyen ortadan kalkmasının anlaşılır ve makul bir yönünün olmadığını düşünüyorum. Bir koşula göre uygulama alanı olmayan bir hüküm pek ala bir başka zamanda uygulama alanı bulabilir. Bir kavimle savaş halindeyseniz *"...İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever."* Ayetinin hükmünü uygulamanız doğru olmaz, ama barıştaysanız neden bu ayetin hükmü uygulanmasın? Burada neshin

[24] Maide 5/13

[25] Hüseyin b. Mesud el-Bağavî, *Mealimu't-Tenzil*, tah. Muhammed Abdullah en-Nemr, Darün Tayyibe, 1997, III/32. ; Abdulhak b. Atiyye el-Endülusî, *el-Müharreru'l-Veciz*, tah. Abdusselam Abdüşşafi, Daru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1422, Beyrut, II/170.;Fahrüddin er-Razî, *Mefatihu'l-Ğayb*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1420, Beyrut, XI/325,

[26] Kurtubî,el- Cami', VI/116.

[27] Taberî, Camiu'l-Beyan, X/135.

[28] Casiye 45/14

[29] Taberî, XXII/67

"ebediyet" özelliği konusunun İslam âlimleri tarafından tekrar gözden geçirilmesi gereken bir mesele olduğunu düşünüyorum.

Şunu demek istiyorum, Celaleyn ve diğer tefsirlerin bu katı yorumlarını tamamen yanlış bulmaktan çok, bu yorumları kendi şatlarının gerektirdiği yorumlar olabileceğini düşünebiliriz. Ama bu katı yorumların yanına bir de nesih gibi bir usul kaidesi girince işte o zaman problem oluşturduğuna işaret etmek istiyorum. Çünkü kendisini bu yorumların muhatabı olarak gören birçok Müslüman, şiddet ortamlarına müsait hale gelebileceği gibi onların bu bağlayıcı muhataplığı bazı kötü niyetli odaklar tarafından da kullanılabilir.

Bu bağlamda Müslümanların geçmişte yazılı metinlere karşı tavırlarında da sorun yaşadıklarını görmemiz gerektiğini düşünüyorum. İslam âlimlerinin tefsir, fıkıh, hadis, kelam ve felsefe alanında üstün başarılarını ve gayretlerini takdir etmemek hakikate gözleri yummaktır. Hala onların ortaya koydukları olağanüstü eserlerinden faydalanıyoruz. Onların bu büyük başarılarına rağmen unutmamız gereken, onların kendi dönemlerindeki koşullar gereği görevlerini ifa etmiş olmalarıdır. Onların her söylediği, bütün içtihatları veya bütün davranışları bize hitap edemeyebilir. Onları kendi dönmelerindeki kültürel, sosyal ve ekonomik koşullarını göz önüne alarak değerlendirmeliyiz. Yoksa onları yanlış anlamamız kaçınılmaz olacaktır. Geçmişe sahip çıkma yöntemimiz seçicilik üzerine kurulmalıdır. Kabuğu değil özü almalıyız. Geçmişin metinleri, ancak maslahat ve makasid-i şeriat temelinde bize örneklik teşkil edebilir. Roger Garaudy'nin tabiriyle geçmişin küllerini değil, ateş korlarını günümüze taşımalıyız.

Batı Medeneyiyetinin Stratejisi

İslamofobinin hangi amaçla ortay atıldığı ve kimler tarafından üretildiğini bir kenara bırakarak, bu kavram bu gün Müslüman toplumlar arasında bile etkisini hissettirmektedir. Bu etki Müslüman toplumlarında "şeriatfobi" olarak tezahür etmektedir. Avrupa'da aydınlanmayla birlikte demokratik anlayışın İslam dünyasına girmesiyle Müslüman toplumların da Batı medeniyetinden etkilendiği muhakkaktır. Fikir hürriyeti, yaşama hakkı, inanç özgürlüğü gibi hakların demokrasi kavramıyla birlikte daha fazla gündeme geldiği bir gerçektir. Batı bu hakları kendi toplumlarında uygularken, Müslümanlar teorik olarak bunları kabul etmelerine rağmen kendi aralarındaki ihtilaflarda İslam'ın hoş görüsünden uzak kavga ve mücadele içinde yaşamaktadırlar.

Dini cemaat ve grupların birbirlerine karşı husumetleri ve savaşları, içinde bulundukları Müslüman toplumları daha fazla İslam'dan uzaklaştırmaktadır. Bu tavırları, Müslüman toplumları fikir hürriyeti, yaşama hakkı ve inanç özgürlüğü gibi temel insan haklarını İslam'da değil de Batı medeniyetinde aramaya zorlamaktadır. Öyle ki, bugün Müslüman toplumları arasında "elhemdulillah Müslümanım ama şeriat istemiyorum" diyen insan sayısı az değildir. Çünkü bugün İslam'la anılan birçok grup insana saygı ve insan hakları konusundaki birçok olumsuz katı uygulamalarını geçmişin fetvalarına ve içtihatlarına dayandırmaktadırlar. Demek istiyorum ki, dinleri konusunda çok sıkı olan Müslüman dini grupların topluma yönelik ve birbirlerine karşı düşmanca tavırları kendi Müslüman toplumlarında da bir "şeriatfobi" oluşturmaktadır. Böylece Müslümanlar kendi elleriyle insanını Batının seküler merkezli anlayışının kucağına atmaktadır.

Gerçekten İslam kendi dışındaki bir düşünce ve fikirle tanışmaktan ve diyaloga girmekten asla çekinmez. İslam'ın fikir meydanlarındaki başarılarıyla büyüyüp geliştiği tarihi bir gerçektir. Geçmişte bunu Yunan felsefesi karşısında geliştirdiği tavrıyla ispatlamıştı. Avrupa'daki aydınlanma döneminin başlamasında İslam'ın katkısını ortaya koyarken Ali Bulaç, yüzyıllar boyu uykuda kalan yunan felsefesini, 8.yy dan itibaren Müslümanlar tarafından alınarak yorumlandığını ve onlar tarafından daha kullanışlı hale getirildiğini haklı olarak ifade eder.[30]Orta çağda ilk defa evrensel bir medeniyet kuran Müslümanların bugün Batı'nın maddi uygarlığında felsefe, bilim ve teknikteki katkısının az olmadığını ifade edersek abartmış olmayız. Bu gün de aydınlanma sonrası gelişen Batı medeniyeti ve felsefik akımlarıyla entelektüel boyutta İslam'ın bir çekincesi veya körü körüne bir dışlayıcılığı olamaz.

Başka kültür ve dinlerle beraber yaşama ahlakı İslam'ın tarihsel bir geleneğidir. 7.yy'dan sonra Müslümanların fethettiği yerlerde başta Hıristiyanlar ve Yahudiler olmak üzere birçok dini azınlıkların hala toplumla özgür bir şekilde yaşıyor olmaları tarihsel bir gerçekliğin işaretidir. Şu anda sadece Mısır'da Ortodox Kıpti Hıristiyanların nüfusun %10 nu oluşturması bunun en çarpıcı örneklerindendir. Ama bu hoşgörüyü Avrupa Hıristiyanlığı için söylemek çok zordur. Hıristiyanların Endülüs Emevi devletine son verdiği İspanya'da şu anda yerli küçük bir Müslüman gurubundan bile söz etmek mümkün değildir.

Aslında Müslümanların batıyla olan problemi, sömürgecilik ve buna karşı başkaldırı problemidir. İslam'ın Batı'nın oluşturduğu evrensel uygarlığına olan eleştirisi, bu uygarlığın dini ve ahlaki değerlerden uzak mutlak sekülerliğin merkeze alınmasınadır. Kendisine modern bir dünya cennetini kurmak için dünyayı cehenneme çevirmeye razı olan bir uygarlıktan bahsediyoruz. Dünyadaki bölgesel savaşlar ve şiddet eylemleri küçük bir gurubun refahı uğruna cereyan ediyor. Alabildiğince silahlanma, bölgesel savaşlar, aşırı tüketim, alış-veriş çılgınlığı, baş döndürücü eğlence, uyuşturucu bağımlılığı, medya ve cinsellik sektörü, elektronik ve internet bağımlılığı ve derinleşen eşitsizlikler, cennetin değil bir cehennemin habercisidir. İngiliz yardım kuruluşu OXFAM'ın raporuna göre; Dünyanın 62 süper zenginin servetlerinin dünya nüfusunun yarısının gelirinden daha fazladır. Yine aynı rapora göre, 2016 yılında dünyanın %1'lik nüfusuna denk gelen 70 milyon kişi, dünyanın %99 undan daha fazla bir servete sahiptir.[31]Birleşmiş Miletler Kalkınma Programı (UNDP), dünya nüfusunun en zengin %1'lik kesiminin toplam gelirin %40'ını, gelir tablosunun en altında yer alan %50 kesimin ise toplam gelirin %1'ini aldığını duyurmuştur.[32]

Bu veriler bizim iyi bir uygarlıkta yaşamadığımızı söylüyor. Bu medeniyette iktidarla anlaşan burjuvazi, bu modern uygarlığın aristokratlarıdır. Modern sınıfsal ayırımın alt tabakalarının bu sisteme olan tepkisi, sosyal veya dini olması kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir uygarlıkta dinin insanlar için bir umut olması beklenir bir durum oluyor. Sadece ibadî değil, gündelik hayat için de önerileri ve kuralları olan İslam'ın sömürüye karşı net duruşu sebebiyle, dünyanın birçok yerindeki yoksullar ve modern uygarlığın içinde mutlu olmayanlar, bu dinibir alternatif olarak görebilirler. Bu nedenle İslam hala dünyanın ilgisini çekmeye devam

[30] Ali Bulaç, "İslamofobiann Zihni Arkaplanı Avrupanın Hırıstiyan Kimliği ve İslam", *Sempozyum (İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi),* Kasım 2011, Sivas, s.157-173.
[31] http://www.ntv.com.tr/dunya/62-super-zengin
[32] http://www.dunya.com/dunya/gelir-dagilimi-esitsizligi-artiyor-haberi-236240

etmektedir. Özellikle Batı'da insanların İslam'a olan ilgisi, birçok çevreyi rahatsız etmiştir. 12 Eylül 2006' da Papa 16. Benedikt'in Almanya'daki konuşmasında İslam'ı şiddetle ve kılıçla anmasını böyle okuyabiliriz. Hıristiyanlığın akıl ve mantık dini olduğunu söyleyen Papa'nın İslam'ı fobik bir tabloyla sunması, zaten dinini kaybetmiş bir Avrupa'ya "dine yönelecekseniz İslam'a değil, yeniden Hıristiyanlığa buyurun" anlamına geliyordu. O nedenle Batı'nın İslam korkusu, en azından siyasi ve entelektüel düzeyde gerçek bir korku değil, stratejiktir. Bu stratejinin altında İslam'a olan ilgiyi kırmaya yönelik bir uğraşı olduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi bu stratejinin dayandığı üç temel argümanının olduğunu düşünüyorum.

1-Geçmişte Kur'an ve Hadis metinlerine yapılan şiddet yorumlarıdır. Stratejik olarak bu, İslam'ı fobik olarak göstermek için verimli bir malzeme olarak görünüyor. Çünkü şiddet eylemleri gerçekleştiren dini guruplar dayanak olarak savaş ortamlarının ayetlerini sloganlaştırıyorlar. Yeryüzünde din Allah'ın oluncaya kadar savaşmayı emreden yorumlar ağır basıyor.

2- Müslüman dini grupların Allah adına hareket etmeye yönelik yorum ve davranışlarıdır. Allah adına gerçekleştirilen şiddet eylemlerine kutsallık gömleği giydiriliyor. Ayet ve hadislere getirilen yorumlar bizzat Allah'ın emriymiş gibi dayatılıyor. Bu yorumlara katılmayan muhalif herkes Allah'a muhalifiymiş gibi algılanıyor. Bunların durumu orta çağda kilisenin Allah adına karar vermesine benziyor. Bilindiği gibi aydınlanmanın başlamasının en önemli sebeplerinden biri kilesinin Allah adına elinde tuttuğu yetkiyle halkın üzerinde kara bir kâbus gibi çökmesiydi. Öyle görünüyor ki, bu stratejinin amacı, şiddet taraftarı dini guruplar üzerinden İslam korkusu oluşturarak İslam için reformist bir hareketin artık zaruri bir hal aldığının algısını yaratmaktır.

3-Yoksul İslam ülkelerine, siyasi ve askeri güçle müdahale edilerek, bazen de işgallerle oradaki dini ve mezhebi grupların Batı'ya karşı olan düşünsel ve fikri muhalefetini silahlı eylemlerleşiddete yönlendirmek ve marjinalleştirmek... Son dönemin en iyi örnekleri Irak Suriye ve Mısırdır. Allah'tan Mısır'da en büyük İslamî gurup olan İhvan silahlı mücadeleye başvurmayarak bu oyuna gelmedi.

SONUÇ

İslam'ın şiddetle bir bağının olmadığı Kur'an okuyucuları için kapalı bir konu değildir. *"Muhammed Allah'ın elçisidir, onunla beraber olanlar kafirlere karşı sert kendi aralarında merhametlidirler,"*[33] ayeti aslında Müslümanların savaş zamanlarındaki ideal davranışlarını özetlemektedir. Şiddeti besleyen ayet yorumları, Müslüman olmayanlara-Kur'an'da geçtiği için özellikle ehl-i kitaba-karşı ötekileştirmeye götüren görüşler ve davranışlar islamofibinin oluşmasını isteyenler için malzeme olarak payı az değildir. Savaş ortamları gereği şiddeti tavsiye eden ayetleri bağlamalarından koparark sadece lafızlarına bakmak suretiyle yorumlamak, Kur'an'ın şiddeti tavsiye eden bir kitap algısına sebep olacaktır. Barışı, hoşgörüyü, Müslüman olmayanlarla iyi muameleyi, fikir hürriyetini emreden veya tavsiye eden ayetleri de inen savaş ayetleriyle mansuh göstermek yine Kur'an'ın bir şiddet kitabı olduğu yanılgısını besleyen unsurlardandır.

[33] Fetih 48/29

Şiddete meyilli Müslümanların dini algılarında sorun olduğu açıktır. Onların kendilerine yükledikleri İlahî kudretin temsilciliği, onlara Allah adına işler yapma algısını aşılamaktadır. Kur'an'ı okuyan herkes Allah'ın azabının tüyler ürpertici olduğu kadar şiddetli olduğunu ve merhametinin ise onu geçtiğini rahatlıkla görebilir. Allah'ın azabının çetin olması, Müslüman bilinçaltında Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak devreye girdiğinde, yeryüzünde ilahî hükümranlığı gerçekleştirmek için katı davranışları ilham edebilir.Bu amacı gerçekleştirmek için insanlara şiddet uygulamakta ve öldürmekte bir sakınca görmeyebilir. Bu yanlış algı her Müslüman cemaat ve grup için İlahî temsilciliği kendi merkezlerinde görmesini, kendi dindaşları arasında da şiddete sebep olduğunu- ne yazık ki- müşahede ettiğimizde olayın vahametini daha iyi anlıyoruz.

Bunun anlamı şudur: Birileri Müslümanları kendi elleriyle dövdürüyor. Böylece Müslümanlar hem suçlu hem mağdur duruma düşüyor. İslamofobi için her ne sebep gösterirsek gösterelim, bir vakıa olarak Müslümanların karşısında durduğunu ve ders çıkarıp kendilerine yönelik ciddi bir özeleştiri geliştirmeleri gerektiğini ifade etmek gerekiyor.

KAYNAKÇA

Aslan, Seyfettin vd., İslamofobi ve Batı Dünyasındaki Yansımaları", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl.8, S.16, Nisan 2016.

Bulaç,Ali, "İslamofobiann Zihni Arkaplanı Avrupanın Hırıstiyan Kimliği ve İslam", *Sempozyum (İslamofobi Kollektif Bir Korkunun Anatomisi),* Kasım 2011, Sivas, s.157-173.

el-Bağavî, Hüseyin b. Mesud,*Mealimu't-Tenzil*, tah. Muhammed Abdullah en-Nemr, Darün Tayyibe, 1997, III/32.

el-Endülusî, Abdulhak b. Atiyye,*el-Müharreru'l-Veciz*, tah. Abdusselam Abdüşşafi, Daru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1422, Beyrut, II/170.

el-Kurtubî, Şemsuddin,*el-Camiu'l li Ahkami'l-Kurân,*, tah. Ahmet el-Berdunî vd. Daru'l-kütübu'l-Mısriyye, 1964, Kahire, VIII/152.

er-Razî, Fahrettin *Mefatihu'l-Gayb*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1420, Beyrut, V/288.

es-Savî, Ahmet b. Muhammed,*Haşiyetu's-Savi Ala Celaleyn*, ty. Mısır, I/88.

et-Taberi, Muhammed b. Cerir,*Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'ân*, tah. Ahmed Şakir, Muhammed, Müssesetü'r-Risale, 2000, Kahire, III/562-563.

Kadi Beydavî, *Envaru't-Tenzil*, tah. Muhammed Abdurrahman Ma'raşli, 1418, Beyrut, I/127.

Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil*, tah. Abdullah Mahmud Şahate, Daru İhaya, Beyrut, 1423.

http://www.dunya.com/dunya/gelir-dagilimi-esitsizligi-artiyor-haberi-236240.

http://www.ntv.com.tr/dunya/62-super-zengin.

İSLAM SAVAŞ HUKUKU BAĞLAMINDA İSLAMOFOBİ'YE DİYALEKTİK BİR YAKLAŞIM

M. Abdülmecit KARAASLAN*

ÖZET

İslamofobinin, bir başka deyimle batı ve uzak doğunun İslam korkusunun temelinde yatan kavramlardan birisi de İslam Savaş Hukukundaki Cihad olgusudur. Kitaplardaki ideal hukuk ile realist bakış açısının uygulamada biraz değişmesi, yöneten karizmanın şiddeti, egemen coğrafyalar arasındaki mücadeleler, tarihte suni olarak oluşturulan mitler ve günümüzdeki kitle iletişim araçlarındaki algı operasyonları teknolojik siyasi-askeri gücü elinde bulunduranların bir takım islamofobik savlarını dünya kamuoyuna sanki haklıymış gibi göstermektedir. Diyalektik bakış açısına sahip olmadan, tarafların hukuk sistemlerinin dayandığı felsefi temeli ve hukuk ve politik tarihini bilmeden bu hususta yapılacak değerlendirmeler hep eksik olacaktır.

Tebliğimiz işte bu bakış açısıyla ileri sürülen savlara tarafların temel kutsal metinlerinden hareketle bir bakış açısı daha sonra bu hususta tarafların tarih boyunca ortaya koyduğu siyasi-tarihi ve hukuki katkının olumlu-olumsuz manada ne olduğu üzerinde durulacaktır. Ayrıntıda islamofobik yayın ve algı yönetiminin savaşla ilgili hangi temel meseleler üzerinden korku yönetimi yaptığı, Müslümanların niçin hep savunmada kalıp bir tür etkin sözel ve eylemsel karşı koyuma geçemeyişi, İslam Hukukunda savaşın korkulduğu ve korkutulduğu kadar var olup olmadığı, varsa karşı taraflarda bizden daha mı insancıl olup olmadığı incelenip 11 Eylül öncesi ve sonrası İslam âlemindeki neoselefi ve vehhâbî cihatçı anlayışların İslam Savaş Hukukuna uygun olup olmadığı konuları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, anti-islamizm, Diyalektik Bakış Açısı, Cedel, Cihad, Cihatçı Akımlar.

ISLAMOPHOBIA A DIALECTIC APPROACH IN THE CONTEXT OF ISLAM WAR LAW

ABSTRACT

One of the concepts underlying Islamophobia, expressed as the fear of Islam in the West and the Far East, is the Jihad in Islamic War Law. The ideal law in books and the slight change in the realist point of view in practice, the violence of the ruling coalition, the struggles between the dominant geographies, the artificially created myths in history and the perceptive operations in today's mass media have made some Islamophobic assertions of technological political- military power as if they were justified shows. Without a dialectical perspective, the philosophical foundations on which the legal systems of the parties are based and the judgments to be made on this issue without knowing the legal and political history will always be incomplete.

In our paper, we will focus on the views expressed in this view from the basic sacred texts of the parties, then what is the political-historical and legal contribution

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üni. İslâmi İlimler Fakültesi Öğrt. Üyesi, akaraaslan@bartin.edu.tr.

that the parties have made throughout history in the positive-negative aspect. In detail, the Islamophobic publication and the perception control over the main issues related to war, the reason why Muslims are always in defense and some kind of effective verbal and operational countermeasures, whether there is as much fear and fear as war in Islamic Law is more humane than the other side and whether the neoclassic and the oratory jihadist understandings in the Islamic world before and after September 11 will be examined in accordance with the Islamic War Law.

Key Words: Islamophobia, Anti-islamism, Dialectic Perspective, Cedel, Jihad, Jihadist Movements.

GİRİŞ

İslamofobi, bir başka deyişle "İslam korkusu"nun temelleri, müslümanların ilk defa gayr-i müslimlerle karşı karşıya gelmesi veya İslam Medeniyetinin bütün unsurlarıyla batıyla hâkimiyet planında yarışmaya başlamasına kadar indirilebilir. Olgusal olarak İslamofobinin kapitalist ve sosyalist dünya arasında üçüncü bir güç ve düşman olarak belirlenmesi İran-İslam Devriminin ortaya çıkması ve Komünist bloğun çökmesi akabine denk gelir[1]. Ama asıl mesele, islamofobi değil altında yatan anti-İslamizm yani İslam karşıtlığıdır. İslam karşıtlığının kökenleri ise İslamofobiye göre daha eskidir. Bize göre islamofobi ve İslam karşıtlığının temelinde yatan en büyük amillerden birisi, İslam savaş hukuku ve savaş ilanıdır. Derinlemesine baktığımızda diyalektik olarak aslında iki tarafta da gerek açık gerek örtülü aynı düşünce ve niyetlerin yattığı, ayrımın salt adalet ve insaf ölçülerinde olduğu görülecektir. Aslında bunun sebebi de savaşın da dâhil olduğu hukukun ele avuca sığmayan düalist bir karaktere sahip olduğu gerçeğidir.

Hukukun Düalist Karakteri

Halen dünyada genel olarak üç hukuk sisteminin olduğunu var sayabiliriz. Bunlar; ruhçu maddeci ve ortada ikisini de dengeleyen İslam hukuku sistemidir. Bunlardan maddeci hukuk sistemlerini Kapitalist ve Sosyalist hukuk sistemi Ruhçu hukuk sistemini eski uzak doğu dinlerinin temsil ettiği hukuk sistemleri olarak kabul edebiliriz. Hukuk karakteri icabı düalist bir yapıya sahip olduğundan beşeri hukuk, mantığı icabı *korunan menfaatler sistemi* olduğu kabul edilir. Bu yönüyle hukuk ne din ile ne de kişiyi tam bir fert kabul etmeyen sosyalizm ile bağdaşır[2].

İslam dini de diğer dinler gibi hakkı salt menfaat koruması olarak görmeyip Allâh'ın insana doğuştan verdiği paylar olarak görür. Bu bağlamda beşeri hukukun sosyalist hukuk doktriniyle çeliştiği gibi İslam Dini de aynı şekilde ne hukuk düzeninin insana her türlü hakkı verdiği onun sadece toplumla birlikte değeri olduğu şeklindeki sosyalist hukuk doktriniyle ne de "demokraside haklar mücadele ile alınır" cümlesinde veciz ifadesini bulan ferdiyetçi kapitalist hukuk doktriniyle bağdaşır. İslam'da insanın toplumun bir üyesi olması açısından bir takım hakları olduğu gibi bireysel olarak doğuştan dinin ana verdiği şahsî hakları da vardır. Bunları ona bizzat hukuk düzeni değil bizzat yaratıcısı verir. İslam hukukunu veri kabul eden bir hukuk sistemi kişilere Şari' Te'âlâ'nın verdiği bu toplumsal ve

[1] Canatan, Kadir, "İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım": Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm adlı kitabın içinde, edt. Kadir Canatan-Özcan Hıdır, Eskiyeni Yay., Ankara 2007, s.57.

[2] İzzetbegoviç, Aliya, Doğu-Batı Arasında İslam, trc.Şaban Döğen, Nehir Y., İstanbul 1993, s.257.

bireysel hakları vermemezlik edemez, olağanüstü dönemler hariç bunları sınırlandıramaz.

Eski Yunan ve Roma Hukuku da kuvveti/iktidarı üstün tutmakla beraber anadan hür doğmak gibi kişinin doğuştan bir takım hakları olduğunu kabul etmekle beraber aynı şekilde hukukun daha çok bir tür korunan menfaatler sistemi olduğunu kabul eder. Kapitalizm de Eski Yunan ve Roma Hukukuna dayanmakla aynı şeyi düşünür. Evrenselleşme eğilimine giren ve son asırda batı hukukundan etkilenen uzak doğu hukuklarında; "bireyin hakkı mı toplumun hakkı mı daha önemlidir?" konusu belirgin değildir. Dinleri özelinde eski krallık ve hanedan yönetimleri esnasında devlet erki temelinde din adamları ile yöneticiler arasında ikili bir yapı vardır. En üst rahibin kralın danışması mesabesinde olup halk üzerinde dini etkisi olduğu, halkın krala itaatini sağlaması, doğrudan olmasa da dolaylı olarak yönetime ortak olması amillerinden hareketle gelinen son aşamada uzak doğu devletlerinin bir kısmı sosyalizme, bazısı da kapitalizme daha yakın görünmektedir. Tek farkla ki batıya göre uzak doğuda mistisizm daha egemendir. İslam Hukuku bunların ortasında bir denge olarak görünmektedir. Şii hukuku ile mevcut yaşayan İslam hukuku sistemlerinde Şii-İran hukukunda da daha çok sosyalizme yakın bir eğilim vardır[3].

İslam'ın içinde var olan tabii ve akli unsurlar, durmadan dışardan gelen maddeci unsurlara karşı onu dayanıklı kılmaktadır. İslam'ın marksizme ihtiyacı yoktur. Avrupa'da marksizmin çıkması Eski Ahitteki Yahudi unsurunun bir telafisi bir yedeği durumundadır. Kuran ile Eski Ahit arasında temas noktaları, en fazla layık olmayan iktidar sahipleriyle kibirli zenginlere karşı kullanılan ifadelerde bulunabilir. Akılcı prostestanizm, ihtilalci tahriklere karşı daha dayanıklı görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında Protestanlık İslam'a Katoliklikten daha yakındır. Tarihi mücadeleler ve siyasi sebeplerden dolayı Hristiyanlık ve İslam arasındaki benzerlik ve yakınlıktan sarfı nazar edilmektedir[4].

Hristiyan dünyada ortaya çıkan kapitalizm ve sosyalizmin ortak noktası, halkın ve işçi sınıfının iradesine dayandığını iddia eden bir takım çıkarcı ve

[3] Bkz. Guidi, Michelangelo, "Mezdek/Mazdak" Maddesi, İslam Ansiklopedisi (İA), MEB Yay. Ankara 2001, VIII, 201-205: Bu eğilimin sebebi, Eski Sasani yönetimine tesir eden mazdek inancı olup Mazdek adlı başrahip bir peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkıp özel mülkiyeti kaldırıp komün mülkiyeti/iştiraki sistem getirmiş olup serbest cinsel ilişkiyi savunmuştur. Bugünkü İran müslüman olmakla beraber eski mazdek düşünce ve yaşamından izler taşımaktadır. Bu bağlamda örnek olarak mut'a nikâhı gibi bir ilişki İslam Dininde kaldırıldığı halde Şiiler bunun kaldırılmadığını iddia edip eski serbest cinsel ilişki tarzını kısmen sınırlandırarak da olsa devam ettirmek istemeleridir. Yine bu bağlamda sosyalizm etkisini gösteren bir veri de son dönem Şii Mercilerinden kabul edilen Muhammed Bakır es-Sadr'ın İslam Ekonomik Sistemi (Hicret Yay., İstanbul 1978) adlı kitabında bol miktarda Marxizmdeki verilerle İslam İktisat sistemini karşılaştırma çabası, salt Marksizme göre İslam'ı konumlandırdığı anlamına da gelir. Marksçı diyalektiğin izlerini, mazdehist akımlardaki ikici/seneviyye yaklaşımlarda görebiliriz. Dr. Ali Şeriati'nin eserlerinde de diyalektik bakış açısıyla zıtların sentezinden hareketle hüküm vermeyle ilgili birçok örnek vardır. O İslam'ın Tanrısının tam bir Janus (Eski Yunan'da İki Yüzü olan Tanrı)'a benzediğini de iddia eder. "Muhammed'i Tanıyalım" (İslâm Nedir-III) Ankara 1988. Kitabın Farsça orijinalinin adı "İslam Şinasi Meşhed-III" (kitabın 151'inci sayfasının 2'nci paragraf). Gerçi Şeriati, şii ulema tarafından da eleştirilmekle beraber Allah C.C. hakkında, benzetme yapmak bile câiz değilken doğrudan "Allah gerçek bir janustur" demesi, onda Şiîlikten daha çok Zerdüştlük ve ikicilik/seneviyye etkisinin olduğunu göstermektedir. Hüsnüniyetle Kur'andaki Allah'ın Evvel-Ahir, Zahir-Batın vb. ikili isimlerinde olduğu gibi bir benzetme yaptığına da hükmedilebilir.

[4] İzzetbegoviç, Doğu-Batı Arasında İslam, s.228.

ideolojik grupların beşeri iradesidir. İnsanlık bu anlamda tarihte ve son yüzyılda bir tağuttan diğer tağutun pençesi arasında bir kurtuluş reçetesi aramıştır. Sosyalizm ve kapitalizm adına yüzbinlerce insan düzenin kurbanı olmuştur.

Çağın Devrimleri Hakkında Düşünceler adlı eserinde Harold Lasky, Amerika'da bir takım çevrelerin hükümetle beraber karıştığı kirli işleri bir takım raporlara dayanarak anlattıktan sonra "1940 yılına gelinceye kadar demokrasi perdesi altında Amerikan iş adamlarının kafasında faşizm düşüncesi vardı" dersek yanılmış olmayız[5]. Vahşi kapitalizm, gangsterlik ruhu ve silah endüstrisinin en açık tezahürü, Başkan Kennedy'nin katli ve 11 Eylül olaylarının gün ortası yapılıp birinin faili meçhule diğerinin müslümanlara fatura edilmesidir. A.B.D başkanlarından C.Johnson, askeri-endüstriyel kompleks konusunda Eisenhower'ın uyarısını dikkate alarak silah endüstrisini küresel hakimiyet için kalıcı hale getirmiştir. Buna göre Amerikan üslerini çoğaltma yönüne giderek birçok ülkeyle zoraki silah alım anlaşmaları yapmıştır[6]. Tabi çarkın dönmesi için bir bahane ve mazeret lazımdır o da İslamofobi argümanlarını tesis etmek olacaktır.

Ötekine Takınılan Tutum Ve Savaş Hukuku

Her sosyal düzenin hukukiliğinin mihenk taşı muarızlarına bir başka deyimle ötekine takındığı tutumdur. Güçlünün iktidarı bir gerçekliktir/realitedir, hak değildir. Gücün herhangi bir sınırlamasının başladığı yerde hukuk başlar. Tabi bu sınırlamanın güçsüzlerin lehine olması gerekir. Tarihte ve günümüzde "kamu adına, emekçi sınıf adına ve bazen de ümmet adına" diye yapılan hukuki düzenlemeler her zaman salt ideal hukuk-pozitif hukuk-realite uyumu içeriğinde olamamış, hâkim sınıfın menfaatlerini koruyan bir hukuk manzumesi ve tatbikatı halinde tezahür etmiştir.

İncil ve Kur'an, Eski Ahit'in aksine -yahudilik milliyetçiliktir- manevi cemaat prensibini ilan eder[7]. İncil, bu hususta mutlak bir hüküm –insanlar Tanrının çocukları- verirken Kur'an milliyetleri de tanıyıp adeta milliyetlerüstü bir cemaati (ümmet) vazeder[8]. Üstelik Kur'an Hz. İsa'nın tamamen reddettiği akrabalık bağlarını da teyit eder[9]. İslam'ı din ve siyaset birliği olarak daha kolay anlamamız için zuhur ettiği şartlar bize yardımcı olur. Kur'âna göre insan yeryüzüne hükmetsin[10] diye yaratılmıştır. Oysa İncil'e göre böyle değildir. İslam yazılı bir din, Hristiyanlıksa prensip itibariyle yazıya daha yabancıdır. İslam sadece kültürü değil medeniyeti de istediğini göstermiştir. Kendi bütüncül hukukunu meydana getiren tek din İslam'dır. Kur'an savaşı emreder. Kuranın şerre karşı mücadele çağrısının, zulme karşı direniş emrinin (Şura, 42/39) batılı anlamda dinî bir mahiyeti yoktur. Dini bakımdan kuvvet kullanmamak ve zulme mukavemet etmemek daha mantıkidir. Hristiyanlık ve Doğu Hint düşüncesinde tahammül ve boyun eğme vardır. Kurana göre cihat, dini-ahlaki bir sistem değil sosyopolitik bir kanun mecmuası olarak ortaya çıkar. Peygamberimiz savaşçı bir peygamberdir. Bu anlamda Hz. Musa'ya benzer[11].

---

[5] Kutup, Muhammed, 20.Asrın Cahiliyyesi, trc.Ahmet Ağırakça, Beka Yay., İstanbul 2013, s.126.
[6] Tarık Ali, Fundamentalizmler Çatışması: Haçlı Seferleri Cihatlar ve Modernite, trc. Abdullah Yılmaz, Everest Yay., İstanbul 2002, s.372.
[7] Tevbe, 9/10; Matta, 12/47, 48.
[8] Hucurat, 49/13.
[9] Nisa, 4/1; Ahzab, 33/6.
[10] Bakara, 2/30: Halife kavramından hareketle hükmeden anlamında.
[11] İzzetbegoviç, Doğu-Batı Arasında İslam, s.225-227.

Dinin belli anlamda siyaset ve hâkimiyeti içerdiği bir olgudur. Cabirî, "akide, kabile, ganimet" şeklindeki teorisini bina ettiği üçlüyle İslamiyet'in başlangıçtan beri siyaseti içerdiğini izaha çalışır. Aslında Hristiyanlığın başlangıcında da Hz. İsa'yı Yahudilerin Romanın egemenliğini elinden alacak diye şikâyet etmeleri de din ile siyaset arasında diyalektik bir ilişkinin olduğunu gösterir. Akide ister vahiy/din ister akılla desteklenen bir ideoloji biçiminde olsun her türlü inançtır. İnancı birinci derecede harekete geçiren burhânî akıl ve yönetme değil topluluk aklıdır. Topluluğun mantığı, epistemolojik ölçülere göre değil inanç ve iman oluşturan sembollere dayalıdır. Renan'ın ifade ettiği gibi insanlar kesin olmayan şeyler üzerine şehit olurlar. İnsanlar kesin gerçekler üzerine değil görüşler ve sanlar üzerine gönüllü olarak ölürler. Cabirî'ye göre kabile, bilinen akrabalık bağı değil İbn Haldun'daki asabiyet anlayışı gibi birbirini korumak düşüncesidir. Kabile, yönetim ve siyaset alanında "ben ve öteki" nin kendisiyle belirlendiği bir mensubiyet olması durumunda "bir kente, bir bölgeye, bir topluluğa, bir partiye mensubiyet" gibi bütün yakınlıkları ifade eder. Ganimet ise ekonomik etkenin oynadığı roldür. O, galibin mağluptan aldığı geçici ve sürekli olarak aldığı ayni ve nakdi yükümlülükler (le tribut, haraç, rant), bunun harcanma yöntemi (her yönüyle ihsan) ve onu tamamlayan iktisadi zihniyettir. Bir başka deyişle İslam devletinin müslüman ve gayri Müslimlerden vergi olarak aldığı her şeydir. Haraç esasen güçlünün yüklediği zorunlu miktar oluşu, galibe boyun eğerek veya barış yoluyla galibin hiçbir şey ödemeksizin mağlup taraftan aldığı bir yarardır. Bu yönüyle ganimet siyasi eylemin destekleyici unsurlarındandır.

Bu bağlamda *"ben ve öteki, biz ve onlar veya Hristiyanlık-İslam ve diğerleri"* arasında devletler hukuku ve savaşla ilgili olarak daima bu üç unsurun şuur altında olduğu bir diyalektik mücadele var olagelmiştir. Önemli olan bu mücadelenin çağına göre verili kurallar ve nesâfet ölçülerine göre adilane yapılmasıdır. Bu bağlamda Arap-İslam ve Türk-İslam tarihinde ötekinin de hakkını teslim ettiği güzel örneklerle doludur. En basit anlatımıyla İslam'da savaş-cihat dini korumak olduğu açık iken ona çarpık bir görüntü vermek isteyen batılıların bu tutumunun asıl nedeni; İslam'ın yalın ve makul bir sistem olup Hristiyanlığa göre daha hızlı yayılması ve Hristiyanların islam medeniyeti karşısındaki aşağılık kompleksidir[12]. Aslında ilmi olmaktan uzak bu iddiaları M. Watt, A. Toynbee, F. Schnon, P. Hitti, T.S. arnoldu,, C. Taylor, L. Weiss ve diğer pek çok bilim adamı reddederek bizzat batının kendi tarihinde birçok örnekler vardır[13].

Literal İslam Hukuku/fıkıh dışında sultanların otoritesine dayanan göreli adalete dayanan haksızlık, şiddet[14] ve şer'i hukuka aykırılık içeren kanûnî uygulamalar olduğunu da kabul etmek zorundayız[15]. Fakat İslam Hukuku ibadetler

[12] Watt, Montgomery, İslam'ın Avrupa'ya Tesiri, trc. Hilmi Yavuz, İstanbul 1986, s.88.

[13] Yaman Ahmet, "Müslüman Bilincindeki Savaş-cihat Algısı ve Savaş Hukuku": Şiddet Karşısında İslam Kitabı içinde'den naklen, DİB Yay., Ankara 2015, s 304 ve bkz. 63 nolu dipnot.

[14]Bkz. Hulefay-ı Raşidin Dönemi, Emevi daha sonraki dönemlerdeki şiddet tezahürleriyle ilgili olarak: Apak, Adem, "Tarihsel Tecrübe Olarak Merhamet ve Şiddet Açısından İslam" Şiddet Karşısında İslam Kitabının İçinde, Diyanet işleri Başkanlığı Yay., Ankara 2015, s.357 vd.

[15]Yeniçerilerin en küçük bir kusurundan (süt çalması ve başkasının ekinine girmesi vb.) dolayı ibret-i âlem için veya siyaseten katil olarak cezalandırıldığını görmekteyiz. Şüphesiz bunlar tam adalet anlayışına aykırı olsa da göreli adalet anlayışına uygun uygulamalardır. Ulema tarafından sultana verilen ta'zir yetkisinin bazı durumlarda son haddinin ölüm cezasına kadar çıkabileceği kabul edilmektedir. Buna dair örnekler Mumcu'nun eserinde çoktur: Mumcu, Ahmet, Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl, Phoenix yay., 3. Baskı, Ankara 2007; Hammer, J. Von, Devlet-i

hariç diğer muâmelâtla ilgili alanlarda daha çok beşerin hak ve menfaatlerini koruyan dünyevî bir karakterdedir. Sanıldığı gibi teokratik, dogmatik, salt ilahî bir hukuk değildir. Tarihte kilise güdümündeki Hristiyan devletler, hukuklarını bir tür ilâhî hukuk saydıklarından önemli gördükleri savaşları "The Holy War/Kutsal Savaş"[16] olarak isimlendirmeleri, savaşı dînî amaçla yaptıklarına delalet eder.

Öte yandan İncil'de savaş ayetleri olmadığı da pek tutarlı değildir. Hz. İsa'nın dininde yer almayan şer'î hükümler, Tevrat'tan alınır. İncil, şer'î hükümleri ihtiva etmez; sadece nasihatlere yer verir. Öğütler genellikle insanın gönlüne hitap eder, şer'î hükümler yükümlülükler getirdiğinden, nefislere ağır gelir. Tevrat ve Kur'an ile İncil'in üslubundaki bazı farklılıklar bundan kaynaklanmaktadır. Salt İncil'e bakıldığında barıştan yana bir din olarak karşımıza çıkan Hristiyanlıkta savaşla ilgili âyetler de bulunmaktadır. Matta İncil'inin onuncu babında geçen Hz. Mesih (as)'in sözleri şöyledir: "Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Ben barış değil kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben oğulla babasının, kızla annesinin, gelinle kaynanasının arasına ayrılık koymaya geldim. İnsanın düşmanları, kendi ev halkı olacaktır."[17]

Luka İncil'inin on ikinci babında ise şöyle demektedir: "Ben dünyaya ateş atmaya geldim. Eğer şimdiden tutuşmuş ise daha ne isterim. Fakat benim vaftizleneceğim bir vaftizim var. Bu yerine gelinceye kadar nasıl da sıkılmaktayım! Dünyaya barış ve selamet getirmeye geldim mi sanıyorsunuz? Hayır, size ancak şunu söylerim; ben sizlere ayrılık getirmeye geldim.[18]"

Genel olarak Hristiyanlar savaşı devlet politikası olarak görmüşler ve şartların gereğine göre bir yol takip etmişlerdir. Roma döneminde büyük zulümlere maruz kalan Hristiyanlar savaşmayı göz ardı edip dinin hoşgörü tarafını öne

---

Osmaniye Tarihi, haz. Mümin Çevik, İstanbul 2010, III, 683; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Nusretname, Cilt.I, Fasikül-1, sad. İsmet Parmaksızoğlu, MEB yay., İstanbul 1962, s. 33-4: Silahdar, II. Mustafa'nın sefer esnasında bütün ordugahta tellallar dolaştırarak "...kimesne ekine girmeyüp zulüm itmeye, her kim muhalefet ederse bila eman katl olunur..." şeklinde sıkı uyarılarda bulunduğunu belirtir. Hatta ordunun ilerleyişi sırasında Divan'lar toplanarak seferle ilgili meseleler müşavere edilmiş, olumsuz davranışları olanlar cezalandırılmıştır. Sultan Mustafa tebdil-i kıyafet gezerek emirlere aykırı hareket edenleri cezalandırmıştır (bkz. a.g.e., s.34, 35). Bizzat Hammer ve Jorgan Osmanlıların; İslam dininin ve tarihi geçmişlerinin gereği olarak insanın hayat ve özel mülküne dokunulmazlığına olan inançları, adaletin, hakkın tecellisi olarak cezalandırmanın önemine binaen bu cezaları verdiğini itiraf eder ve fazla bir eleştiride bulunmazlar. Yine bu cümleden olmak üzere kişinin zekerinin kesilmesi: "Kız ve oğlan çeken kişinin ve hıyanet ile bir ecnebinin evine giren kimsenin eçmeği (emceği) kesile" uygulaması vardır: Üçok, Coşkun, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler-III", AHFD, C. IV, S. I, 1947, (s. 48-73), s. 52; Akman, Mehmet, Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması, İstanbul 2004, s. 140 Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi, çev. Hadiye Tuncer, Tarım Orman Köyişleri Bakanlığı Yayın No: 18, Ankara 1987, s.153,162. Ancak aynı eserlerden Osmanlı devletinin adalete, hukuka ve insan hak ve hürriyetine ne kadar değer verdiğini ve söz konusu idamların devlet ve toplum yaşamının yani nizam-ı âlem'in tesisi için nisbî zorunluluk teşkil ettiğini de çıkarabilmekteyiz. Bu tür "az suça çok ceza" uygulanması sayesinde askerin Avrupa'da saygın olduğu, Viyana Kuşatması öncesi askerin bu ve benzeri uygulamalara dikkat etmeyip yağma ve talana karışması hatta şıraların gününü geçirterek sarhoş olması vb. hususları dikkate alacak olursak belki de belli zamandan sonra uygulanamayan bu tür cezaların daha büyük suçları önlediği sonucuna varılabilir. Öte yandan maddi sebeplerin yanında manevi sebepler ve ilahi adalet ve takdir gereği Viyana'da ilerleyişin durduğu anlamını çıkarabiliriz.

[16] Armstrong, Karen, Holy War:The Crusades and their Impact on Today's World, Anchor Publ., London 1992, s.1.

[17] İncil, Matta 10/34-36.

[18] İncil, Matta, 12/49-51.

çıkararak mukavemette bulunmamışlardır. Aziz Augustine ile bu düşünce IV. yüzyıldan sonra yerini, ezilenlere yardım ve sulhun korunması için savaşılması gereği fikrine bırakmıştır. Yani O'na göre adil bir düzenin sağlanabilmesi için savaş kaçınılmaz olmuştur. Onların temel prensip olarak kabul ettikleri barış düşüncesi, ancak ilk üç-beş asırda hayatiyetini koruyabilmiştir. Daha sonra da Hristiyan din adamaları miladi beşinci yüzyılda "haklı savaş" kavramını ileri sürerek, bazı şartlar meydana geldiğinde savaşılması gerektiğini söylemişlerdir. Fakat ardından onuncu yüzyıldan sonra haçlı savaşlarıyla birlikte "kutsal savaş" diyerek saldırılarını meşrulaştırmak ve bunu teşvik etmek istemişler, neticede milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuşlar ve dünyayı kana bulamışlardır[19].

Dolayısıyla batılılar, İslâm'ın cihat/savaş anlayışını bu açıdan değerlendirirler[20]. Aslında tabiatı icabı savaş arzusunun altındaki maddî yanı sanki hedeflemedikleri algısı uyandırılır. Fakat gerçekte tarihteki haçlı savaşları dâhil birçok savaşın altında hâkimiyet kurma ve maddi amaçlar yatmaktadır. Bu açıdan Hristiyan Batı düşüncesinde de kendi teolojik tanımlamaları üzerinden ötekini düşman ilan ederek onu Tanrının düzenine davet etme amacındadırlar. Bunu bazen açık bazen örtülü olarak ifade de ederler. Bu kabul olunmadığı zaman savaşla ülkeleri istila edip boyun eğdirmek veya siyasi-iktisadi baskılarla dize getirmek isterler[21].

---

[19] https://sorularlaislamiyet.com/incilde-sevgiyle-ilgili-cok-ayet-olmasina-ragmen-kuranda-sevgiye-onem-veren-ayetin-olmamasi-nasil; (Erişim Tarihi; 22.08.2016).

[20] Mesela Vatikan kardinali J. Esposito'nun yazdığı "Kutsal Olmayan Savaş/İslamın İsmindeki Terör" adlı kitapta Vehhabi çizgisinde 11 Eylül olayları sonrasında Usama b. Ladin ile dünyaya yayılan cihatçı akımların kutsal olmayan bir savaş (unholy war) içinde olduğunu ifade eder. Ardından bunun söylence (mit) olduğu, gerçek kutsal savaşın/cihadın bu olmadığı konusunu izah ederken kendi kutsal savaş anlayışı üzerinden ve bir takım nassları gerekçe göstererek sanki müslümanların cihadı/savaşı sırf kutsal gördüğü kanısına kapılmaktadır (Esposito, John L. Unholy War Terror in the Name of Islam, Oxford University Press, London 2002, s. ıx, x). Mamafih savaşta/kıtal kısmen ibadet sevabı vardır. Ama dini metinlerde kıtalin sırf ibadet olduğu noktasında veri yoktur. O uğurda can vermek sevaptır. Ama salt öldürme işi kutsal değildir. Müslümanı gereksiz yere insan öldürmesini sınırlayan birçok nass vardır. Buna karşın teoride İncil'de savaş-kılıç kötüleniyor sevgi ve nefret öne çıkarılıyorsa da pratikte etkisi pek yoktur. Yine uluslararası hukukta uluslararası savaş suçları mahkemesi varsa da buralarda maalesef pek caydırıcı kararlara imza atılmaz. Özellikle Müslümanlara karşı işlenen savaş suçlarına pek caydırıcı cezalar verilmemektedir. BM'de 5 vetocu ülkenin bulunması birçok uluslararası hakkın ihlaline, savaşların uzun yıllar önlenememesine yol açmaktadır. Bunu resmen hümanizma söylemleri altında gerçeğin, diyalektik çatışmacı söyleme kurban edildiğinin resmidir. Dolayısıyla batının ve ırkçı emperyalizmin bu tür sözlerinin sırf diyalektik bir oyun ve hile olduğu apaçık bellidir. Maalesef herkes için müsellem hususlardan biridir ki egemen batı ve doğu güçlerinin elinde yakmak dâhil birçok kitle imha silahı mevcuttur. Bunları savaş sırasında kullanmak, savaş öncesi bulundurmak meşrudur. Kutsal kitaplarında bu tür ayrıntılı suçları ve savaşı teşvik eden ayetler (https://kutsalkitap.org/gundem/hiristiyanlik_ve_savas/ Erişim Tarihi: 21.10.2016) olmadığını iddia etmeye kalkışmaları bir şeyi değiştirmez. Kutsal kitap Tevrat'taki bir kısım Hristiyan mezhepleri eski ahit Tevrat'ı da veri kabul eder. Muharref Tevrat'ta başka milletlere işkence ve katliam yapmaya delalet eden birçok veri vardır. Örneğin Tevrat'ın Yeremya, 51/19-23, 12/3, 16/4, 26/4, 32-35, 51/19-23, ; Tsefenya, 2/5; II.Krallar, 3/19, 13/17; Tesniye, 7/1-3, 9/22-23, 20/10-17, 32/25; Hezikiel, 9/5-6, 23/25, 39/18-20; İşaya, 13/15-18, 14/30-31, 26/11, 33/12, 34/3; 65/12; I.Samuel, 15/3 ayetleri buna örnek gösterilebilir.

[21] Şekerci Osman, Amerikan Fundamentalizminin Tarihi Yapısı ve İslam Gerçeği, Sinan Yay., İstanbul 1995, s.22; Muhammed Kutup bir Fransız müellifin Yazdığı "İslam Dünyasının İşgali" adlı kitapta misyonerlerin ve sömürgecilerin girdiği her ülkede İslam'ın kadına ve savaşa bakışı meselelerini daima ön plana çıkardıklarını belirtir: Kutup, Muhammed, Gelenekler Çatışması, trc. Ahmet Ağırakça, Beka Yay., İstanbul 2012, s.177.

Fundamentalist Hristiyan gruplardan sayılan Adventistler Osmanlı'nın çökmeye başlamasını İsa Mesih'in gelişine işaret saymışlar, hayalini kurdukları ve sabırsızlıkla bekledikleri kıyametin başlangıcını Türklerin ve Anadolu'nun parçalanması üzerine kurmuşlardır[22]. Türk düşmanlığının gerçek sebebi tarihte önemli işler yapmaları ve büyük devlet olmalarıdır. Ünlü müsteşriklerden Bernard Lewis kitabında Türklerin bu tarihi misyonunu anlattıktan sonra Müslümanlıkla Türklüğün özdeşleştiği gerçeğini ifade eder[23]. Muhammed Hamidullah da bu gerçeğin Çin ve Hint coğrafyasında da aynı olduğunu belirtir[24]. Bediüzzeman nerede bir Türk varsa müslüman olduğunu, Macarlar gibi müslüman olmayan Türklerin Türklüğünü de yitirdiğini ifade eder[25]. Günümüz Hristiyan ve Musevileri, Eski Ahit'in Hezeikel bölümünden çıkarımla dünyanın bir ateş tarafından yok edilerek kıyametin kopacağı, ondan önce Yahudi veya Hristiyan Mesihi'nin üçüncü binyılda arz-ı mev'ûd çevresindeki topraklarda geleceği inancındadırlar. Bu toprakların kendileri açısından fethedilmesi gerektiği şeklindeki inançları, adeta onları tam alametleri belirmese de şartları olgunlaştırarak adeta "tanrıyı kıyamete zorlamak" gibi bir eyleme itmektedir. 1984 ve 1998'de yapılan anketlerde, Amerikan halkının bu konudaki inancının % 39'dan % 51'e yükseldiği görülmektedir[26]. Hâlihazırdaki savaşların, hatta ortaçağ ve öncesindeki çoğu haçlı savaşların bu bağlamda yapıldığı verili durumdadır.

Her ne kadar ulusal ve uluslararası barışın korunması, hümanizm, özgürlüğün getirilmesi, kitle ölümlerine yol açan silahların azaltılması gibi nedenlerle bir başka ülkeye savaş açıldığı söylense de derûnunda iki ana sebebin ortaya çıktığı belirgindir: Dini ve dünyevî sebepler. Dünyevi sebeplere ekonomik ve ideolojik sebeplerin yanı sıra siyasallaşan halkın ve karizmatik liderlerin diktatörlüğü gibi psikososyal sebepleri de katabiliriz[27]. Bu bağlamda kendini seçkin ırk (choosen people) gören Yahudi halkı ve devlet erki tamamen psikolojik nedenlerle özellikle dünyada hassaten Ortadoğuda hak iddia ederek savaşlara sebep olmaktadır[28]. *"Dünyayı yönetmeye daha çok kim layıktır?"* sorusu bağlamında gerek Musevilik gerek Hristiyanlık ve gerek İslam kendini son din olarak gördüğünden yekdiğerinden kendini daha haklı saymaktadır. Bu bağlamda bazı araştırmacılar, din veya hâkimiyet anlayışlarının birbirine göre durumunu üç kategoride

[22] Özkan, Ali Rafet, Fundamentalist Hristiyanlık, Alperen Yay., Ankara 2002, s.278.

[23] Lewis, Bernard, The Emergence of Modern Turkey, Oxford Uni. Press, London 1958, s.13.

[24] Canan, İbrahim, Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi, Türdav Yay., İstanbul 1982, s.260.

[25] Nursi, Bediüzzemân Said, Mektubât, Sözler Yayınevi, İstanbul 1986, s.300: "*Türk milleti anâsırı İslâmiye içinde en kesretli olduğu halde, dünyanın her tarafında olan Türkler ise Müslümandır. Sair unsurlar gibi müslim ve gayr-ı müslim olarak iki kısma inkısam etmemiştir. Nerede Türk taifesi varsa Müslümandır. Müslümanlıktan çıkan veya Müslüman olmayan Türkler, Türklükten dahi çıkmışlardır (Macarlar gibi). Hâlbuki küçük unsurlarda dahi hem müslim ve hem de gayr-ı müslim var."*

[26] Hallsell, Grace, Tanrıyı Kıyamete Zorlamak Armagedon Hristiyan Kıyametçiliği ve İsrail, trc.Mustafa Acar-Hüsnü Özmen, Kim Yay., Ankara 2003, s.14 vd.

[27] Kaya, A. Vahap, Karizmanın Şiddeti, Sis Yay., Ankara 2000, s.63 vd.

[28] Şamî, Abdullah R., Din Devleti İsrail, trc. Mehmet Ali Kara, İlke Yay., İstanbul 2002, s.85, 86 vd.; Shahak, İsrael-Mezvinsky, Norton, İsrail'de Yahudi Fundementalizmi, trc.Ahmet Emin Dağ, Anka Yay., İstanbul 2004, s.67; Kısaca burada "Yahudiler, Yahudi olmayanlara isyan etmelidir; Mesih gelmeden önce Filistin'e kesinlikle göç edilmelidir; Yahudi mabedi yapılmalıdır, Filistin'den toprak satın alınmalıdır; Yahudi devleti kurulmalıdır." Şeklinde özetlenebilecek bu görüşler orta doğudaki barışı bozan aşırı görüşlerdir. Yahudi devleti kurulmasına karşı çıkan Yahudi din adamları da azımsanmayacak kadar çoktur.

değerlendirirler; *exclusivism* (dışlayıcılık, mutlakçılık, münhasırcılık*)*, *inclusivism* (kapsayıcılık, eşitçilik), *pluralism (*çoğulculuk)[29]. Bu bağlamda dünya egemenliğini ele geçirmede Hristiyanlık, Yahudilik ve İslam aynı mantığa sahiptirler. Buna göre *exclusivelism'i* "hakikat mutlak olarak bendedir, sadece bana münhasırdır. Benden önceki ve sonraki gerçek din değildir. Dolayısıyla ben hâkim olup ben adalet dağıtmalıyım!" şeklinde izah edebiliriz.

Aslında Yahudilik, Hristiyanlık, İslam ve diğer ideolojilerin hepsinin bir gelecek tasavvuru ve ideal düzeni vardır. Yöneticiler ve din adamları halkı savaşa çağırırken genellikle daha iyi bir gelecek inşası ümidiyle çağırırlar. Bağlılarını daima aynı karaktere sahip kesin inançlı üyelerden seçerler. Bunların etki alanını genişletmeye ve dünya egemenliğini ele geçirmeye iten güç de aynı kökten gelir. Nefsini adamak ve feragat sahibi olmak, inanç sahibi olmak, iktidar peşinde koşmak, birleşmek gibi duyguların her çeşidinde belirli bir benzerlik vardır. Bu duygu daha çok "olmayan şeyler özlemi" dir. Uğrunda savaşılacak değer çıkar, din, vatandan öte sahip olunanlar değil gerçekten henüz sahip olunmayandır. İnsanoğluna "olmayan şeyler", "olan şeyler" den daha yüce gelmiştir. Bunun için insanoğlu nefsi fedakârlıktan kaçınmaz. Bu henüz olmayan şey, dünyada iyi bir düzen olabildiği gibi ahiretteki cennet de olabilir[30].

Öte yandan uzak doğu dinlerinin yayıldığı alanlardaki egemenlik isteğine sahip halklar ve güçlü devlet adamları, diğer din ve devletlere karşı "sizin dininiz de doğru olabilir ama bizim ki de en az sizin kadar doğrudur dolayısıyla biz de dünyayı yönetmeye talibiz- birden fazla hakikat makamı vardır (pluralism/çoğulculuk)" düşüncesindedirler. Ya da "sen de haklısın ama ben daha haklıyım (inclusivism-equalism)" iddiası bağlamında egemenlik iddiasındadırlar. Bunu dünya üzerinde çeşitli kıtalara yayılan, diğerleri üzerinde hak iddia eden, kendinin aşkın bir ontolojik varlığı olduğunu zanneden, süper güç veya süper güç olmaya aday birçok yayılmacı ülkenin varlığından kolayca çıkarabiliriz[31].

Mevcut dinler içinde başkalarına din seçme özgürlüğü (Bakara, 2/256, Kâfirûn, 109/1-6, Zümer 39/14-15) ve kişinin seçtiği dine göre bir yaşama biçimi ve bir hukuk seçme hakkı (Medine Vesikası ve Osmanlı Milletler Sistemi) tanıyan tek din İslam'dır. İslam'ın bu özelliğini sanayi inkılabından önce Osmanlı büyük devlet iken bizzat İngilizler de kabul ediyordu[32].

---

[29] Biçer, Ramazan, Küreselleşen Çağda İslam, Gelenek Yay., İstanbul 2010, s.106-123.

[30] Hoffer, Eric, Kesin İnançlılar/Kitle Hareketlerinin Anatomisi, trc. Erkıl Günür, İm Yay., İstanbul 1998, Önsöz xxıı ve s.92.

[31] Osmanlı Bakiyesi Türkiye'deki bazı ideolojik gruplar, Amerika, Avrupa'da İngiltere, Fransa, İtalya, Eski Avusturya-Macaristan imparatorluğu yeni adı Almanya, Rusya, İran, Kore, Japonya, Çin ve Hindistan, Suudi Arabistan Neoselefilik ve Wahhabi anlayışı… Böylece sayıları dünyada yayılmacı emelleri olan ülke ve gruplar 13'e ulaşmaktadır.

[32] Mavor, Willliam, Universal History Ancient And Modern From The Earliest Records of Time To The General Peace 1801 İn Twenty Five Volumes, London 1802: Örneğin burada zamanın ve tarihin yeni döneminin, yani modern çağın "Modern History" başlığı ile Araplarla ve Peygamberimizin Doğumuyla başladığı açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca daha ilginç olanı bu metinde; "*şimdi tarihin daha ilginç ve yeni bir dönemine giriyoruz ki evrenin görünüşü/görüş açısı/özelliği bu dönemde değişti."* cümlesiyle bu durum bir yorum olmaktan öte açıkça dile getirilmektedir. Buna ziyadeten aynı bölümde; Peygamberimizin Medine'de yaşayan müşrik ve Yahudilerin liderlerini toplayarak bir arada yaşamanın ilkelerini kurallarını belirledikleri bir nevi tarihte ilk sivil anayasa sayılabilecek Medine Vesikası'na işaretle; O'nun büyük bir devlet kurduğunu, büyük fetihler yaptığını, dünya çapında bir kanun koyucu "legislator" olduğunu belirtmektedir. Çeşitli dünya anayasalarının yer aldığı sitede Medine Vesikasının ilk yazılı sivil

Kur'ân ve Sünnetin açık hükümleriyle İslam tarihinde –özel tarihi şartlara göre teşekkül eden bir hiyerarşi içinde "zimmi" statüsünde kabul edilmiş olsalar bile- gayr-i müslimlere tanınan dini ve hukuki özerklik, İslam Hukukunun onlara verdiği hukuk seçme hakkının göstergesidir[33]. Ne var ki bu gerçeğe rağmen batı dünyasında İslam ve Fundamentalizm arasında doğrudan bir ilişki kurmak müslümanların başkalarına hayat hakkı tanımadıkları herkesi kendileri gibi yaşamaya zorlamak istedikleri yolunda bir imaj geliştirmek için büyük gayretler sarf edilmekte ve tabiiki bundan çeşitli politik, iktisadi, askeri neticeler elde edilmek istenmektedir[34]. İşte islamofobi söylemleri bu imajoloji[35] çalışmasının bir aracıdır.

İslam Hukukunda Cihadın Amacı ve Dünyanın Yönetilmesi

İslam hukukunda savaşın/cihadın amacı İlây-ı kelimetullâh yani Allah adının yüceltilmesi, kula kulluk değil yaratana kulluk edilerek insan ve toplumların özgürleştirilmesidir. Bu bağlamda cihâd, dünyaya Allah'ın tek olduğu, Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.S.)'in O'nun kulu ve elçisi olduğu ve teferruattaki bir takım esasları, dünyanın her tarafına götürerek sulh ve adaleti tesis etmek ve böylece İslam dinini korumaktır. İslam, dinin öncelikle inanç, ibadet ve ahlak olduğunu kabul eder. Sonra muamelattaki esaslar gelir. Bu üç ana konuyla ilgili haklara[36] dâru'l-küfr veya dâru'l-harb denilen ülkeler, gerek kendi sınırları ve gerek kendi sınırları dışında mani olmazlarsa, müslümanlara saldırmazlarsa İslam Ülkesi (dâru'l-İslam)'nin onlara bilasebep savaş açma hakkı yoktur. "Size harb açanlara siz de harb açın!" (Bakara 2/190) ve Bakara 194 ayetleri savaşın şart ve sebebinin "düşmanların saldırısı" olduğunu açıkça ifade eder. Hanefi mezhebi, bazı Hanbeli ve Maliki mezhebi fakihleri de bu görüştedir[37].

Öte yandan Bakara 193, savaşın gerçek amacının fitne (anarşi, şiddet, zorlama, azap, işkence, zulüm, haksızlık, adaletsizlik) ortadan kaldırmak olduğunu ifade eder. Salt küfür saldırı sebebi olsaydı "Dinde zorlama yoktur" (Bakara, 2/256) ayeti hükümsüz kalırdı. İbn Teymiyye "âlimlerden hiçbiri bu ayetin mensûh olduğunu kabul etmemiştir. Dolayısıyla biz kimseyi İslam'a girmeye zorlayamayız sadece bize saldıranlara karşı savaşa girişiriz. Eğer onlar İslam egemenliği altına girerlerse hem canlarını hem de mallarını korumuş olurlar. Biz savaşmayanları

anayasa olduğu ve zamanının çok ilerisinde olduğunu ifade edilmektedir. http://www.constitution.org/cons/medina/macharter.htm: Erişim Tarihi, 21.09.2016.

[33] Bozkurt, Gülnihal, İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, İzmir 1987, c.3, s.115-154. İslam devletinde zimmilerin kendi hukuklarının uygulanacağının kabul edilmesi İslam hukukunun kanunlar ihtilafına veya başka hukuk sistemlerinin tatbikini mümkün görmesinden değil İslam hukukunun dini kökenli olmasından doğmakta olup dini hoşgörü ve dinde zorlama olmadığını savunan ayet, hadis ve fukaha yorumundan kaynaklanmaktadır. Fukaha, İslam dinine inanmayan din saliklerine İslam hukukunu uygulamaktan kaçınmıştır. Ama çeşitli devirlerde farklı uygulamalar da olmuştur.

[34] Bulaç, Ali, İslam ve Fundamentalizm, İz Yay., İstanbul 1997, s.32.

[35] Bartın Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Sevgili Ali Öztürk'ün ürettiği bir kavramdır (Öztürk, Ali, İmajoloji: Bir Disiplin Denemesi, Elis Yay., Ankara 2013).

[36] Yaşam, üreme, düşünce, mülk edinme hakkı ve din özgürlüğü gibi İslam dininin de beş amacını içeren haklar.

[37] Ayrıntılı bilgi için bkz. Özel, Ahmet. "Cihad" maddesi, DİA, İstanbul 1993, VII, 528-529.

öldüremeyiz ve kimseye İslam'a girmesi için baskı yapmayız" şeklindeki yorumuyla savaşın illetinin düşmanın saldırısı olduğunu açıkça ifade etmiştir[38].

Bununla beraber meşru bir şekilde başlayıp devam eden bir savaşın, karşı tarafın kendi dinlerinde kalmakla birlikte müslümanların hâkimiyetini kabul etmeleri halinde sonlandırılacağını Tevbe 9/29 ayeti[39] de öngörür. Bu ayet aynı zamanda savaşın meşruiyet ölçüsünün karşı tarafın kâfirliği olmadığı da göstermektedir[40]. Gerçi savaşın sebebinin karşı tarafın kâfir olduğunu kabul eden Şafii hukukçular da vardır. Buna bazı Hanbeli ve Maliki fakihler de destek verir. Ebu Zehra Bakara 190-194 arasındaki ayetlerin açıkça Şafilerin bu hükmünü çürüttüğü görüşündedir[41]. Yaman'a göre Şafilerin bu şekilde anlayışının sebebi, ilgili ayet ve hadisleri bağlamından koparıp mutlak olarak anlamaktır[42]. Örneğin Tevbe 5.ayetteki "haram aylar bitince o müşrikleri nerede bulursanız öldürün… Eğer tevbe eder namaz kılar zekât verirlerse serbest bırakın!" âyeti fiilen yapılmakta olan savaştaki stratejiyi belirlemek anlamında iken durum ve zaman kaydı olmaksızın gayrimüslimlerle ilgili savaşlardaki genel bir buyruk olarak anlaşılmıştır. Yine "Fitne kalkıp din Allah'ın tamamen oluncaya kadar…" Bakara 193 ayetindeki "fitne" inançsızlık/küfür olarak tefsir edilmiştir. Yine "insanlarla Allah'tan başka ilah yoktur demelerine kadar savaşmakla emrolundum.[43]" hadisinde yer alan "insanlar"dan maksat; Medine ve çevresinde yaşayan İslam'a ve müslümanlara düşmanlık eden, yaptıkları anlaşmaları bozan arap-müşrikler olduğu[44] halde savaşın sebebinin küfür ve şirk olduğunu kabul edenler tarafından "bütün insanlar" olarak genelleştirilmiştir[45].

Günümüz yeni selefi cihatçı akımlarda bu görüşte olanlar azımsanmayacak kadar vardır. Hatta bu hususta Şafi vb. aynı görüşte İslam Hukukçularından da ileri giderek aşırı tevhitçi bir anlayışla bir takım sufî inançlara sahip müslümanları ve şii mezhebindekileri açıkça şirk içinde gördüklerinden tekfir edebilmektedirler. Silahlı veya silahsız olarak gördükleri yerde rahatça öldürebilmektedirler. Günümüz Vehhâbî anlayışının Şiî-Rafizilerin birçoğunun müşrik olduğu şeklinde fetvaları vardır. Son dönemlerde silahlı mücadele içine girmiş dünyanın farklı bölgelerindeki Selefi gruplar tüm dünyaya "Sünni" olarak tanıtılmaktadır. Buna paralel olarak İran-Şia daha masum ve "ılımlı" olarak sunulurken, Sünnilerin "teröre-şiddete yatkın" olduğu tezinden hareketle dünyanın pek çok yerinde 'Islamafobia' anlayışının yayılmasına sebep olunmaktadır. Bu algı biçimi müslümanlar için İslam'ı yaşanmaz hale getirirken, İslam'a ilgi duyan insanları korkutmaktadır. Tasavvufi gelenek inkâr edilip tekfir ile çoğu Müslüman İslam dairesi dışında

---

[38] Ebu Zehra, Muhammed, İslam'da Savaş Kavramı, trc. Cemal Karaağaçlı, Fikr Yay., İstanbul 1985, s.44.

[39] *"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.!"*

[40] Yaman, Ahmet, Müslüman Bilincindeki Savaş-cihat Algısı ve Savaş Hukuku, s.309.

[41] Ebu Zehra, İslam'da Savaş Kavramı, s. 40, 41.

[42] Yaman, Müslüman Bilincindeki Savaş-cihat Algısı ve Savaş Hukuku, s.309.

[43] Buhari, "Îman", 18; Müslim "İman", 32, Ebu Davud, "Cihad", 95, Tirmizi, "İman", 201.

[44] Bkz. Ebu Ubeyd, Kâsım b. Sellam, Kitabü'l-Emval, Mektebetü'l-Külliyati'l- Ezheriyye/Darü'l-Fikr, Kahire 1981., s.30 vd.; Taberî, Muhammed b. Cerir, İhtilafu'l-Fukaha, Das Konstantinopler Fragment des Kitāb Ihtilāf al-Fuqahā', thk. Joseph Schacht, Buchhandlung und Druckerei vormals E.J. Brill, Leiden 1933, s.200.

[45] Yaman, Müslüman Bilincindeki Savaş-cihat Algısı ve Savaş Hukuku, s.309.

görülmektedir[46]. Hâlbuki İran Şiiliği ifratı, Suud selefiliği tefriti temsil etmektedir. Muhammed b. Suud kendisine sorulan bir soru üzerine Suudi Arabistan el-Ahsa bölgesinde bulunan şiilerin müşrik olduğunu söylemiş ama öldürülmelerinin siyasi olduğunu söyleyerek "din başka şeydir siyaset başka şeydir" diyerek açıklama getirmiştir. Yakın tarihte 1802 yılında İbn Suud taraftarları tarafından Kerbela basılmış, 3000'den fazla savunmasız masum şii öldürülmüştür[47]. Bugün de şiiler benzer şekilde Sünnileri maalesef öldürmektedir. Bazı yazarlar bu olgunun bir tür retorik/hitabet ve dil oyunu olduğu gelişen siyasi hadiselere göre şekillendiği kanaatindedirler[48].

Gayr-i Müslimlerin yaşadığı ülkeye dâru'l-harb denmesi salt onlarla ilişkilerinde sulhun değil harbin asıl olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu, gayr-i müslim bir takım yazarların cihada verdikleri yanlış anlamdan kaynaklanmaktadır. Müsteşrikler bu kavramın ilk defa ortaya çıkışını Medine döneminde düşmanlarını dine davet maksadıyla komşularını harp ilan ettiklerini ve dolayısıyla Bedir savaşı arifesinde müşriklerin saldırısıyla harp izninin verilmesinden hareketle müşriklerle ilişiklerin harp temelinde şekillendiği görüşünü iddia ederler[49]. Ama Hanefi İslam Hukukçusu Serahsi'nin değerlendirmesine göre o zamanlarda Medine ancak kendisinde Resûlüllah ve arkadaşları bulunduğu zaman dâru'l-İslam'dı. O ve arkadaşları Medine'den ayrılınca üstünlük ve hâkimiyet Yahudi ve Münafıklara geçiyordu. Dolayısıyla ilk dönemler müslümanların elinde "meneğa/askeri güç" mevcut değildi. Daha sonra müslümanların Medine'de güç kazanması, fethedilmesiyle de Mekke dâru'l-İslam oldu[50].

Daha sonraları dâru'l-İslam kavramı, İslam kanunlarının uygulandığı yer, anlamında kullanılır oldu. Bunun dışındaki İslam kanunlarının uygulanmayıp muhtemelen düşmanlardan gelebilecek saldırı tehdidine karşı İslam toprakları dışındaki araziye daru'l-harb veya daru'l-küfr dendi. Bu hüküm bu toprakların müslümanlarca kontrol edilmediği, hükmen gayr-i müslimlerin elinde bulunduğu varsayımından ibarettir. Ya da oralarda onların kanunlarının geçmesi dolayısıyladır. Bu mantığa göre müslümanların kontrol ve idare etmediği her alan

[46] Evkuran, Mehmet, "Bir Kriz Teolojisi ve Toplumsal Hareket Olarak Selefilik": İlahiyat Akademi Dergisi Selefilik Özel Sayısı, C.1, S.1-2, Gaziantep 2015, s.75; Hakyemez, Cemil, "Şiî-Sünnî İlişkileri ve Selefîlik": Aynı Dergi, s.139; Uludağ, Süleyman, "Tarihi Süreçte Selefilik-Tasavvufu İlişkileri": Aynı Dergi, s.254-258.

[47] Yönem, Ahmet, Şii-Sünni İlişkileri Bağlamında Günümüz Selefiliği, E-Makâlât: Mezhep Araştırmaları, VI/2 (Güz 2013), s.216.

[48] Taslaman, Caner-Kapitan Tomis, Terör'ün ve Cihad'ın Retoriği, İstanbul Yay., İstanbul 2007, s. 27, 61.

[49] Abel, A.,"Daru'l-Harb" mad., Encylopedia of Islam, nşr. E. J. Brill, Leiden-London 1965, II, 126: Dār al-Ḥarb ('the Land of War'); This conventional formula derived from the logical development of the idea of the djihād [q.v.] when it ceased to be the struggle for survival of a small community, becoming instead the basis of the "law of nations" in the Muslim State. The Ḳur'ān, in its latest texts on the holy war, Tevbe, 9/38-58, 88, makes this "holy war" a major duty, a test of the sincerity of believers, to be waged against unbelievers wherever they are to be found (Tevbe, 9/5). This war must be just, not oppressive, its aim being peace under the rule of Islam: Aslında söz konusu ayetlere baktığımızda cihadın kutsal yönü de olduğu açıktır. Ama sırf kutsal değildir. İbn Rüşd gibi bazı İslam hukukçuları, cihadın kutsal/ibadet yönü de olduğu için bu bahsi (Bidayetu'l-Müçtehid) hemen hac ibadetinden sonra ele almışlardır.

[50] Serahsi, Mebsut, Daru'l-Mağrife, Mısır 1330 Nüshasından Beyrut Neşri, X, 18; Özel, Ahmet, İslam Hukukunda Ülke Kavramı, İklim Yay., İstanbul 1991, s.118, 119.

hatta açık denizler bile ilk zamanlar dâru'l-harb olarak görülmüştür[51]. Kuran ve Sünnette olmayan bu kavram sonraki yüzyıllarda İslam hukukçuları tarafından ortaya atılmıştır. İslam'ın koruduğu siyasi-iktisadi ve hukuki haklar, İslam ülkesi sınırları dâhilinde birinci derecede geçerli olup askeri-idari-siyasi kolluk kuvvetleri ve sivil halk gücüyle bu haklar korunma altına alınmışlardır.

Hristiyan Batı algısının aksine sanıldığı gibi İslam hukukunda savaşın sebebi, inanmayanları müslüman yaparak ve yöneterek hâkimiyet altına almak şeklinde birinci derecede dinî ve siyasi değildir. Kuran ve Sünnetteki veriler incelendiğinde savaşın daha çok savunma amaçlı ve dünyevî karakterde olduğu anlaşılır. Şüphesiz dini tarafı da vardır ve o da İslam dinini korumaktır. Ayet ve hadislere göre savaş, kerhen yani istenilmeden girilen ancak bizatihi kendi varlığını korumak için yapılan bir ameliyedir. Kur'an'da savaş; fitnenin savaştan beter olduğu (Bakara, 2/191), Fitneden eser kalmayıncaya ve din Allah'ın oluncaya kadar savaşma (Bakara, 2/193), harp açanlara/saldıranlara karşılık verilmesi ve aşırıya gidilmemesi (Bakara, 2/190-194), yurtlarından din yüzünden çıkarılma (Mümtehine, 60/8-9), verilen cezaya misliyle mukabele etme (Nahl, 16/126) ilkeleri çerçevesinde ele alınır..

Bütün bu ayetler incelendiğinde İslam Hukukunda savaşın; 1)Savunma savaşı olduğu[52], 2)Bir antlaşmayla sonuçlanmadan kesintiye uğrayan bir savaşın devamı niteliğinde bir savaş olduğu, 3)Barış antlaşmasının düşman tarafından bozulması sonucunda başlayan savaş olduğu[53], 4)Haksızlığa uğrayan müslümanlara yardım amacı taşıyan savaş[54], 5) Uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülükler dolayısıyla iştirak edilen savaş, 6)İslam'ın insanlara tanıtılmasına ve din-vicdan özgürlüğünün sağlanmasına yönelik savaş[55] olmak üzere altı tür savaş kategorize edilebilir[56].

Bu grup ayetler ve tasniften hareketle savaş, düşmandan ancak saldırı gelirse ya da düşman gerek kendi ülke insanına gerek sınır boylarındaki müslümanlara veya müttefiklere "fitne, zulüm, işkence" çıkardığında savaş meşru olur. Savaşın kısmen ibadet yönü de olsa da en basit anlamıyla harp; insan ve toplumun kendini zarar verenlere karşı koruması olup salt zenginlik, köleleştirme, yönetim altına alıp boyun eğdirme de değildir.

Diyalektik Bakış Açısı Ve Sıcak-Soğuk Savaş

İnsanlık tarihinde hak-batıl mücadelesi, aslında bir diğer tabirle kuvveti üstün tutan sistemlerle hakkı üstün tutan sistemler arasındaki mücadele anlamına gelir. 2.Dünya savaşından sonra BM ve İMF'nin aslında bir Siyonist kuruluşu olarak kurulmasından sonra Kuvvet zoruyla Filistin'e İsrail yerleştirildi. Sözde insanlık huzur barış ve refaha kavuşacaktı. 1989'da komünizmin iflası ve Sovyetlerin dağılmasına kadar soğuk savaş devam etti[57]. Siyasi ve ekonomik buhranlar çıktı.

[51] Hatta bu mantık bir süre denizcilikte bilgi sahibi olmayan Arapların denize açılmasına ve tarafsız olabilecek açık denizlerin sanki gayr-i müslimlerin yurdu gibi görülmesine buralarda hak sahip olunamayacağı fikrine yol açmıştır. Daha sonra bu olumsuz kanı da açılmıştır.

[52] Hacc, 22/39; Bakara, 2/190, 194; Şura 42/41; Enfal, 8/58; Tirmizi, "Diyat", 22.

[53] Tevbe, 9/12, 13.

[54] Nisa, 4/75.

[55] Al-i İmran, 3/110; Maide, 5/67; Tevbe, 9/41; Hacc, 22/78.

[56] Yaman, Müslüman Bilincindeki Savaş-cihat Algısı ve Savaş Hukuku, s.310-313.

[57] Allen, Gary, Gizli Dünya Devleti (Dünyayı Kimler Yönetiyor), trc. Hakkı Yavuz-İbrahim Akça, Milli Gazete Yay., İstanbul 1996, s.7, 180.

Özellikle Ortadoğu'daki savaşların temelinde hep İsrail'in yayılmacı emelleri ve ırkçı emperyalizm[58] var ola geldi. Söz retoriğe gelince hep özgürlük-barış, halkların kendi öz yurtlarına sahip olması gerektiği söylemleri gündeme getirildi. İsrail-Filistin çatışması terörist retoriğinin nasıl sadece ilave terörizm yaratmaya yaradığının örneğidir[59]. Bu bağlamda egemen güçlerin basın yoluyla yaptığı dezinformasyonlarla dünyaya müslüman ve İslam korkusu yayılarak müslümanlar terörist gibi gösterildi.

Diyalektik bakışı açısı işte tam burada devreye girmektedir. Diyalektik, tarihte mantık ilminin yerine kullanılan bir kelime olmakla beraber ilerleyen yıllarda bir tartışma sanatı olarak da kabul edilmiştir: Salt olarak *bir şeyin diğer şeyle karşılıklı ilişkisindeki üstün gelme çabası* olarak da tanımlanabilir. Kur'ân'daki karşılığı "Cedel"[60] olup İslami ilimler ve fıkıhtaki karşılığı *ilm-i hilaf ve cedel*dir. Evrensel aklî mantıkî çıkarımlardan hareketle muhataplar birbirine gerek düşüncede ve gerek uygulamada üstün gelmeye çalışırsa buna diyalektik mücadele denir. Birbirine karşı misliyet/Karşılıklılık kuralları geçerlidir. Bu mücadele; diplomasi ile olursa uluslararası siyaset, ordularla olursa buna da savaş denir. Savaşları bir başka açıdan gerçek savaş bir de potansiyel savaş olarak da ayırabiliriz ki bazen savaş yapma gücü daima savaş için yığınak yapma ameliyesi bizzat savaştan daha tehlikeli olabilir[61]. İsrail'in 1983 yılında Ankara'yı ve Çanakkale'yi vurabilecek balistik kapasiteye sahip olduğunu bildirmesi bu açık tehlikenin en bariz göstergesidir[62]. Çünkü kontrolü zor onca silah bir takım çılgın lider veya grupların eline geçmesi tehlikesi vardır. Batı bu anlamda daima konvansiyonel ve nükleer olarak hazırlanırken aynı şeyi müslüman ülkeler için hoş görmemekte kendisinden çok müslümanları potansiyel tehlike görmektedir.

Batı ile İslam Dünyası arasındaki yanlış anlama noktası, batının kendi şahsi zaviyesinden cihadı, müslümanların sırf kutsal bir olgu olarak gördüğü; müslümanların da batının savaşı daha çok ekonomik amaçlarla yaptığı şeklindedir. Oysa iki tarafa göre de savaş, kısmen dini ve dünyevidir. Aradaki fark dînîliğin oranı hakkındadır. Müslümanların fethettikleri ülkelerin insanlarını inanca zorlamamaları birinci derecede bizim açımızdan savaşın kutsal olmadığını önemli olan barışı garanti etmek istediğimizi ispatlar. Ama batının ele geçirdiği veya bizden geri aldığı topraklarda toptan bir temizliğe gidip adeta şiddet kullanarak insanları cebre ve ölüme mahkûm etmesi onlar açısından bu işin daha dini/kutsal olduğu savını ispatlar.

---

[58] Irkçı emperyalizmin amentüsü; Yahudi ırkının üstün ırk olduğu, diğer insanların ona köle olduğu ama İsrail'e hizmet ettiği oranda saygıya ve menfaate layık oluşu, büyük İsrail devletinin kuruluşu ve Yahudi ve Hristiyan Mesihin gelişi maddelerinde özetlenebilir. Irkçı emperyalizm bu emellerini gerçekleştirmek için Hegel diyalektiğini kullanarak dünyayı sureta çift kutuplu gibi göstererek özellikle kapitalizm ile iktisaden kuvveti yanında toplamıştır: Erbakan, Necmettin, Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen (Erbakan Külliyatı İçinde), Ankara 2014, I, 235 vd.

[59] Taslaman, Caner-Kapitan Tomis, Terör'ün ve Cihad'ın Retoriği, s. 86.

[60] Nahl, 125 ادْعُ إِلى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ / "(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir."; Kehf, 54: " وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِن كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا/And olsun, biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali değişik şekillerde açıkladık. Fakat insan tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür."

[61] Aksay, Hasan, Körfez'in Dibi, Server Yay., Ankara 1990, s.51, 52.

[62] Halidi, Mustafa-Ferruh Ömer, Misyonerler Siyonizm ve Sosyal Hayat, trc. Araştırma Yay., İstanbul 1991, s.145.

İslam Dinine göre herkes dininin tebliğcisi ve anlatıcısıdır. *Ülkeler Allah'ın mülkü, kullar Allah'ın kulları*[63] olup müslüman ya da gayr-i müslimin her ülkede yaşama hakkı vardır. Nitekim bu hakkı birçok ülke, bir takım sınırlandırmalara rağmen yine de tanımışlardır. Kapalı sistem paktlara dâhil ülkeler de olmak üzere birçok ülke; gerek geçici veya kalıcı, gerek estetik ve ticari ve gerek yaşamsal amaçlarla her insanı ve sosyal grubu ülkesine kabul etmektedir.

Bu kapsamda kabul edilen bu insanlar ve sosyal gruplar vatandaşlık ve dinleri üzerinden aidiyetleri bir başka ülkeye bağlı bulunmakta yukarda saydığımız beş meşhur evrensel hak bakımından müdafileri yaşadıkları devlet haricinde kendi asli devletleri olmaktadır. Eğer bu asli devletin bir başka ülkeye yayılma ve onu hâkimiyet altına alma gibi dünyevi veya dini bir emeli varsa bunu bahane çıkarmak için mezkûr kendi vatandaşı ve dindaşı üzerinden yapmaktadır. Tarihte çeşitli İslam devletleri ve Osmanlı bu bağlamda hayatın tabi akışı içinde kendi dindaşı/vatandaşına haksız muamele yapan ülkeye savaş açmış, aynı şekilde gayri müslim devletler de benzeri gerekçelerle İslam ülkelerine savaş açmışlardır.

Kutsal kitaplar ve dini umdeler aynı zamanda insanlığın en temel en basit ve en eski hukuki metinleridirler. Bu açıdan bütün devlet başkanları ve hukuk yapıcıları halkın dini inanç ve geleneklerinden bağımsız hukuk yapamamışlardır. Kısmen veya tümden bu metinlere bağlı kalmışlardır. Bu bağlamda din öğreticileri olan Peygamberlerden sonra çeşitli sebeplerle kutsal kitap asıl metin/dogma/öğreti korunamamış nisbî olarak beşer aklı ve arzusunun karışması neticesinde bunlara muvazi olarak yapılan hukuki metinler nisbî olarak zulüm ve adaletsizliği de içerir olmuşlardır. Ya da salt yönetici ve yöneticilerin tutum ve muamelelerinden kaynaklanan sebeplerle gayr-i müslim ülkede gayr-ı müslim vatandaşlar kendi yöneticilerinden veya komşu yönetimlerden zulüm görmüşlerdir. Bunu için dünyada mevcut potansiyel zulmü engelleyecek bir süper güce –evrensel anlamda müminlerden iki grup savaşırsa diğeri onları barıştırsın ayetinden kıyasla- ihtiyaç vardır. Bunu da en iyi yapacak nisbî zulmün en az olduğu ve zulme güç ile karşı koyabilecek en güçlü ve haklı devlettir. Gücün ölçülebilirliği daha objektif olmakla beraber hakkınkisi nispeten daha sübjektiftir. Çünkü burada felsefe-mantık ve dini inanç-tecrübe ve tercih devreye girmektedir. Bu halde devletlerarasında diyalektik misli misline mücadeleye dayanan siyasi askeri söylem, yekdiğerini gücüyle kendi doğrusuna getirme esasına dayanmaktadır.

Egemenlik Sahaları Ve İslamofobi

Bu meyanda her egemenlik iddiasında bulunan din ve ideoloji sahibi devlet veya devletler gurubu bir takım mantık oyunları, suni sebepler ve uluslararası medya gücüne dayanan algı operasyonu ve kültürel dini sömürgecilikle soğuk savaş-sıcak savaş şartları dâhilinde yekdiğerine olan korkusuna karşı kendince haklı sebepler üretmektedir. Bunu yaparken de çoğunlukla kendi ideolojik ve dini öğretisindeki olumsuz niyet ve uygulamayı karşı tarafın ona karşı olumsuzluğu gibi göstermek istemektedir. İslamofobiya bu bağlamda "Tanrıya ve Tanrının Oğlu İsa'ya inanmayan, bu inanca sahip hukuk devletine bağlı olmayan kimsenin dünyayı yönetmeye hakkı yoktur. O ancak bize hizmet eden bir hizmetçi ve uydu

[63] Küreselleşmeye delalet eden bir hadisten mülhem; "Ülkeler Allah'ın mülkü, kullar Allah'ın kullarıdır. Öyle ise hayrı nerede bulursanız oraya yerleşiniz!": İbn Hanbel, Ahmed, Müsned, şrh. Hamza Ahmed ez-Zeyn, Daru'l-Hadis, Kahire 1995, I, 1366.Hadis.

devlet olabilir" düşüncesinin bir takım ötekileştirme yöntemleri ile suni korku oluşturulma hadisedir.

Bu yapılırken karşı tarafa yok edilmesi gereken bir düşman gibi bakıldığından sanki onların da onları zorla maddi ve dini varlığını yok etmek gibi emeli olduğu kanısı üzerinden yaklaşılır. Hristiyanlığa göre Haçlı seferleri/Kutsal Savaşlarla ile 1000 küsur yıl İslam ülkeleri ve bu ülkede bulunan mezhebi ayrı veya bir dindaşları dini amaçlar altında iktisaden ve barbarca yağmalanmak istendiği gibi sanki tüm Müslümanların ve İslam din sâliklerinin de kendi ülkelerini bu şekilde ilerde yağmalayacağı korkusu içerisindedirler. Toffler, "önümüzdeki on yıllarda dünyada oynanacak güç oyunları, İslamiyet'in, Katolikliğin ve diğer dinlerin artan güçlerini… ya da bunlar arasındaki küresel çatışmalarla kutsal savaşları anlamadan asla anlaşılmaz" sözüyle bu korkuyu açıkça ifade etmektedir[64]. İşte bu korkunun önünü kesmek için İslam'a ait ibadetler, mabetler, sûfi zikirleri, kılık-kıyafet, İslam'ın kadına ve modern dünyaya bakışı vb. hususlar birer korku malzemesi, islamofobik enstrüman haline getirilmektedir.

Bu korkunun altında mühtedi İskoç Müslüman Abdülkadir el-Murabıt'ın ifadesiyle hınç diyalektiği yatar. Bu hınç, tarihte yahudilerin yaptıklarından dolayı sürgün edilmesi, gördükleri zulmün öcünü fırsat ellerine geçince olmaya çalışma çabasıdır. Bu bağlamda egemen seçkinlerin politikası bu hınç üzerine dayanır. Kısaca hınç politikası kitlelerin uysal hale getirilmesi için suçun başına durmaksızın kakılmasıdır. Temel sloganları "bağışlamayacağız ve unutmayacağız" dır[65]. Bu ifada bir güçlülük beyanı olmaktan öte hıncın intikam almaya ve karşındakini itham etmeye yönelik kaçınılmaz vaadidir[66]. Aslında bu anlamda İslomofobinin altında yatan hınç diyalektiği, müslümanlarca Hristiyan Batının Viyana-Endülüs İspanyası uçlarında Avrupa'yı bir hilal gibi sarışında da mevcuttur[67].

Hınç diyalektiği; *kendi gizli hıncının zıddının zoraki olumlaması üzerinden eleştiri ve sahte hümanizmaya* da dayanır. İslam'ın savaş/cihat yöntemini ve savaş ilanını insan haklarına ve insancıllığa aykırı bulan Batı, gerçekte kendi din ve milli değerlerinde var olan ve uygulayageldiği haksızlığı-hukuksuzluğu sanki İslam'da varmış gibi göstererek kendini hümanist/insancıl ilan etmektedir. Bu bir tür Hristiyanlıktaki "asli günah-günah itirafı ve günah çıkarma" ilişkisinde olduğu gibi "kasten günahı işle sonra da vicdan azabını bastırmak için günah çıkar" inancına benzemektedir. Nitekim bu günahı insaflıca itiraf eden batılı birçok yazar vardır. Fakat bu dil oyunu açıkça kendini belli etmektedir, hakikat öyle açıktır ki retoriğin söz cambazlığına asla kurban olmaz. En amiyane zihin onu idrak eder.

---

[64] Toffler, Alvin, Yeni Güçler Yeni Şoklar, trc. Belkıs Çorakçı, İstanbul 1992, s.452, 453.

[65] Bkz. İspanya'da Toledo Katedralinde bulunan, üzerinde halife ismi ve ayetler yazan İslam Sancağını 500 yıldan beri her yıl sokaklarda yerde taşıyarak geçit resminde Müslümanlara yaşattıkları hezimeti kendilerince anıyorlar: http://www.aksam.com.tr/dunya/ispanyadan-yurek-yakan-kareler/haber-372006

[66] Murabıt, Abdülkadir (İan Dallas), Diyalektiğin Sonu, trc. Ersin Balcı, Vadi Yay., Ankara 1995, s.90-91.

[67] Bu bağlamda İspanya'da Endülüsten kalan birçok İslam yapısı, yıkılmayıp ayakta kalan eserlerden meselâ câmilerin çoğu ya bilinçli şekilde yıkılmış ya da kiliseye çevrilmiş, yıkılan bazılarının yerine kilise inşâ edilmiş, minareler ise çan kulesi yapılmıştır (Şeyban, Lütfi, İspanya'da Endülüs-İslam Medeniyetinden Kalan İzler ve Eserler, International Journal of Social Science, p. 17-25, Autumn-I 2014, s.24

İslam Hukukunda Savaş İlanı Ve Sonuçları

İslam hukukunda savaş, kuralları cereyan etmeye başlayacağı için karşı tarafa ilan edilmesi gerekir. Bu nedenle meşru bir sebeple başlayacak bir savaştan önce mevcut bütün anlaşmaların bozulduğunun ötekine bildirilmesi Kur'anî bir emirdir[68]. Bununla beraber sünnette çıkan bir müslüman ülkenin diğer bir ülkeye savaş açmadan önce bir takım teklifleri vardır. Bu teklifler İslamofobinin altında yatan korkulardan biri görülerek acımasız ve haksız bulunmaktadır. Bunlar; 1.İslam/müslüman olma, 2.İki kat harâc/vergi vermek, 3.Savaş/kıtal olmak üzere üçtür[69]. İslâm hukukçuları, kendilerine İslâm tebliği ulaşmayan kimseleri savaştan önce mutlaka dine ve İslâm hâkimiyetini kabule davetin gerekliliği konusunda aynı görüştedirler[70]. Bu nedenle daha önceden bildirilmeksizin açılan bir savaşta öldürülen muhariplerin kan bedellerinin ödenmesi gerektiğini ifade eden Şafii İslam Hukukçuları da vardır[71].

Günümüz devletler hukukunun önemli kaynaklarından biri olan 1907 Lahey Barış Konferansı ilkelerine göre başlamadan önce savaşın ilân edilmesi veya bunu da kapsayan bir ültimatomun verilmesi gereği ifade edilmiştir[72]. Savaşın ilân edilmesiyle birlikte taraf olan ülkeler arasındaki ilişkilerin neredeyse bütünüyle hasmâne bir nitelik kazanacağı yönündeki modern anlayışlara karşın İslâm hukuku daha esnek bir anlayışa sahiptir. Meselâ savaşılan devletin vatandaşlarına barışçı amaçlar taşımaları şartıyla ülkeye giriş ve ticaret izni verilebilir; savaş ilân edildiği sırada müslüman toplum içinde bulunan düşman devletin vatandaşları, kendilerine verilen emân süresinin sonuna kadar kalıp sürenin sonunda askerî amaçla kullanılabilecek olanlar hariç edindiği mal varlığıyla birlikte emniyet içinde ülkesine dönebilir; karşı tarafa yaramayacak ölçüde ticaret ve gümrük antlaşmaları geçerliliklerini koruyabilir; dâimî statüde olmasa da diplomatik ilişkiler sürebilir[73]. Dilerse müslümanların menfaatini korumak için ambargo uygulayabilir[74].

---

[68] Enfal, 8/58.

[69] Müslim, "Cihâd", 3; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 82: Bu üç seçenek ve teklif; "Düşmanla karşılaştığın zaman ona üç seçenek sun. Bunlardan hangisini seçerse sen de kabul et ve onlara dokunma. Onları önce müslüman olmaya çağır, kabul ederlerse onlara dokunma. Eğer kabul etmezlerse cizye vermelerini iste; olumlu cevap verirlerse kabul et ve kendilerine dokunma. Eğer bunu da kabul etmezlerse Allah'tan yardım dileyerek savaş" meâlindeki hadislere dayanır.

[70]Ebu Yusuf, Kitabu'l-Harac, trc. Ali Özek, Hisar Yay, İstanbul 1973, s.207, Sahnûn, Abdüsselam b. Saîd, el-Müdevvenetü'l-kübra, Matbaatü's-Saade, Kahire 1323, II, 3, 4; Serahsî, Şerhu's-Siyeri'l-Kebir, I, 38 vd.; İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed, Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesıd, thk. ve tsh. Muhammed Sâlim Muhaysin-Şa'ban Muhammed İsmail, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire 1970, I, 312; Maverdî, Ebü'l-Hasen Alî, el-Ahkâmü's-sultaniyye ve'l-vilayatü'd-diniyye, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, s.46; Remlî, Muhammed b. Ahmed, Nihâyetu'l-Muhtâc, Nihayetü'l-muhtac ila şerhi'l-minhac, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1984, Mısır 1967, VIII, 64.

[71]Maverdî, Ahkâmü's-sultaniyye, s.46;, VIII, 64.

[72] Seviğ, Muammer Raşit, Özel Devletler Umumi Hukuku, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul 1945, s.151.

[73]Tevbe,9/6; Ebu Yusuf, el-Harac, s.206; Taberî, İhtilafu'l-Fukaha, s. 35, 50; Serahsi, Ebu Bekr Muhammed, Şerhü's-Siyeri'l-kebîr. thk. Selâhaddin el-Müneccid, Camiatü'd-Devli'l-Arabiyye Yay., Kahire 1971, V, 1853; Kasanî, Ebû Bekr Alaeddin, Bedai'u's-Sanai' fi tertibi'ş-Şerai', Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1986, V, 81, VII, 106-107.

[74] İbnu'l-Humâm, Kemaluddin Muhammed, Şerhu Fethi'l-Kadir, Daru'l-Fikr, Beyrut ?, V/460, 461; Hamidullah, Muhammed, İslam'da Devlet İdaresi (Muslim Conduct of State), İng. trc. Muhammad Ashraf, Lahore 1953, s. 264.

Aslında son yüz elli yılda sanayi inkılabıyla demirin yüksek fırınlarda eritilip ağır silahların yapılmasıyla teknolojik yarışta müslümanlara fark atan batılı-doğulu gayr-i müslim ülkeler; bir ekonomik pazar yarışı olan bu mücadele meydanında, kendi gelişmişliklerini diğerleri yakalar endişesiyle yıllar evvelinden ötekilerinin gelişmesini engellemeye çalışmaktadırlar. Böylece, diğerlerini muhtemel iç ve dış gailelerle uğraştırarak veya misyoner faaliyetleri ve kültürel emperyalizmle kısmen veya tamamen kendi yanlarına çekmek istemektedirler. Şüphesiz bunda bu ülkelerin kendi kusurları da vardır. Fakat bir görünür görünmez planın olduğu da açıkça ortadadır. Bu ince siyaset ve emelleri, onların İslam hukuk ülkesinin kendisine veya vatandaşına haksız muamele yapıldığında teklif ettiği birinci şık olan "İslâm/müslüman olma/yani kendi dinine girme" teklifinden ne farkı vardır. Kaldı ki İslam hukuku onlara inanç teklif etmeyi onlara zora sokmamak için yapmaktadır. Salt inanca zorlamak için değil… Eğer ilişkilerin temeli düşmanlık olsaydı onlar hiçbir zaman barışa çağrılmazlardı (Enfâl, 8/61). Eğer savaşın sebebi gayr-ı müslimlerin saldırısı olmaksızın sırf inançsızlık olsaydı İslam'a dönmedikçe gayr-ı müslimlerle barış yapılamayacaktı[75].

Savaşta müslümana teslim olan veya barışta İslam ülkesindeki herhangi bir Müslümandan emân dileyen, sığınma hakkı isteyen bir gayr-ı müslimin yaşam hakkına saygısızlık etmeyi Kur'an yasaklar[76].Diyalektik olarak yani karşılıklı misliyet kuralları içindeki mantıki bileşime göre pek de bir farkı yoktur. Tek farkla ki İslâm'ın teklifi açık ve samimi, diğerlerinin ki örtük ve sinsidir. Sonuçta iki taraf da ötekini kendisine benzetmek/bağlamak istemektedir[77]. Batı bu hususta eski Yunandan bu yana hep diyalektik salvolara sığınmış hümanizma gösterip entrika içinde olmuştur. Eğer müslümanlar kendilerine has bir iktisadi ve hukuki bir sistem kurup faize son verip değerli metal para sistemine geçip ortak bir askeri güç oluşturamazlarsa maalesef batıyı da yönlendiren fanatik Siyonist Yahudi fundamentalizminin tankları altında kalmaya mahkûmdurlar[78]. İslamofobi ve antislamizm bu gücü engellemek için kullanılan en geçer akçedir.

İkinci teklif olan vergiye/cizyeye bağlamaya gelince Kur'an bu hükmü; "…onlar boyun eğerek/küçük düşürülerek cizye alıncaya kadar savaşın!" Tevbe, 9/29 ve Neml, 27/37 âyetleri[79] ile ifade eder. Ayetlerdeki "ve hüm sağirûn" ifadesinden maksat; savaş açılan küfür ehlinin fiziki-psikolojik gücünün cizye veya muharebeyle kırılması, olumsuz diyalektik/cedeli terk edip İslam'ın hükmüne boyun eğmesidir. Kafirler açısından bu bedeli ödemek, İslam Devletinin ve müslümanların hâkimiyetini kabul etmenin pratik ve görünür ifadesidir. Aksi takdirde yapılan uluslararası haksızlığın maddi-manevi müeyyidesi olamaz. İslam

---

[75] Ebu Zehra, İslam'da Savaş Kavramı, s.48.

[76] Nisa, 4/94.

[77] "الجهاد ماض لى يوم القيامة / Cihat, Kıyamet gününe kadar kalıcıdır." (Ebû Davûd, "Cihad", 33); « الخَيْلُ مَعْقُودٌ في نَوَاصِيِها الخَيرُ إلى يوْمِ القِيامَةِ» متفقٌ عليه ; İbni Ömer R.A.'dan Resûlullah S.A.S. şöyle buyurdu: "Kıyamet gününe kadar atların alınlarına hayır düğümlenmiştir." (Buhârî, "Cihâd", 43, "Menâkıb", 28; Müslim, "İmâre", 96-99, "Zekât;, 25. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, "Cihâd", 41; İbni Mâce, "Cihâd", 14, "Ticârât", 29)

[78] Murabıt, Abdülkadir, Diyalektiğin Sonu, s.19, 116, 117.

[79] "Sen onlara dön! Andolsun! biz onlara, karşı koyamayacakları ordularla gelir ve onları oradan aşağılanmış ve küçük düşürülmüş olarak çıkarırız." (Neml, 27/37), "Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın." (Tevbe 9/29).

hukuku, cizye teklifini, karşı taraftan haksız bir muamele, hasmâne bir fiil ve saldırı geldiğinde açık ve samimi bir şekilde ilan eder. "Ya ve ya gibi cümlelerle" çoktan üçe, üçten ikiye, ikiden bire düşürerek gayet mantıki bir şekilde onu iknâya davet ederek tarafları muallak-kararsız ve sinsi hareket etmekten kurtarmaktadır. Bu da bittefsir; "ya müslüman ol! bir müslümanla aynı vergiyi ver! ya da müslüman olma iki kat vergi ver! ben seni koruyayım ama bunun karşılığında da askerlik ve mühim yerlerde yöneticilik[80] yapma!" demektir. Sonuçta yöneticilik ve askerlik de salt memurluk olup insanın önemli zamanını alıp ölüm gibi bir risk ile sonuçlanabilen zor bir vazife olduğundan gayr-i müslim bunu yapmayarak ama vergiyi biraz fazla vererek müminlerle eşitlenmektedir.

Üçüncü teklifteki savaşma şıkkına gelince ilk iki teklifi kabul etmeyen gayr-i müslim eğer kuvveti varsa kendine güveniyorsa savaşır ve varlığını sürdürür ya da İslam ülkesini cebren veya gasben ele geçirebilirse o ülkeyi alır ama aslen sahibi olamaz. Bu müslümanlar açısından teolojik bir meseledir. Aklen de kabil-i izah bir meseledir. Müslümanlardan alınan bir ülkede, müslümanlar İslâm Hukuku bağlamında muamele olunmazlarsa da orada yaşamaya devam ettikleri müddetçe oraya yeniden diğer bir müslüman ülkenin müdahale etme hakkı vardır. Yeryüzüne birinci derecede müslümanlar hak sahibidir.

Çünkü arkeolojik olarak da ispatlanabileceği gibi Kur'ân dışındaki diğer tüm kutsal kitaplar, doğrudan hepsi Allah kelâmı değildir. Tek kutsal kitap Kurân olup tek doğru din de İslâm Dini'dir. En sahih ve hak olanın yanında olan öncelikli hak sahibidir. Allah Kur'anda yeryüzünü yönetme hakkını, gerçek sahiplenme hakkını, Müslümanlara/inanan salih (içi-dışı barışık) kullara vermiştir. " وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ"/Andolsun!, Tevrât'tan sonra Zebur'da da yazmışızdır ki arza (ancak) salih kullarım mirasçı olur." (Enbiya, 21/105) âyeti buna delalet eder. Bu âyetin; Enbiya Suresi 96.âyetteki kıyamete yakın gelecek Yecüc ve Mecüc'den bahseden âyetten sonra gelmesi manidardır. Şöyle ki hristiyanların üçüncü bin yıl saydığı, yahudilerin yenidünya düzeninin (novo ordo sclorum-dolarların üzerinde) kurulacağına inandıkları dünyanın son modern zamanlarından bahseden ayetlerden (Enbiya, 21/96-104) sonra gelmesi, tesadüfi olamaz: Siyakında " إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ /Şüphe yok ki bunda ibadet eden bir kavim için kâfi bir öğüt vardır. وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ Seni Biz, sadece âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiya, 21/106-107) âyetlerinin olması; bu salih kulların, Kur'anda Âlemlere Rahmet olarak nitelenen Hz. Muhammet Peygamberin Ümme-i vasat[81] olarak vasıflanan İslam Ümmeti olduğu anlaşılır.

SONUÇ

İslam hukukunda küfür ülkesinden İslam ülkesine açık bir saldırı gerçekleşmedikçe ya da küfür ülkesinde bulunan müslümanların temel haklarına saldırılmadıkça, İslam ülkesinin ittifak yaptığı bir başka küfür ehli ülkeye hücum etmedikçe savaş kerih görülmüş ve sabredilmesi emredilmiştir. Savaş, ancak zaruri durumlarda İslam ülkesinin varlığını korumak için bir müdafaa/savunma aracı olarak görülmüştür. İslam hukukunda savaşa başlamadan önce kesinlikle karşı tarafa bildirilerek ilan edilmesi esastır. Kendilerine üç teklif sunulur. İslam'ın mesajının ve hukukunun karşı tarafa açıkça bildirilmesi, savaşın meşru olması

[80] Devlet başkanı, bazı vezirlikler, hâkimlik vs. konuları tartışmalıdır.

[81] Adalet vasfına sahip dengeli öncü toplum anlamında. Bakara, 2/143'deki orta ümmet/ümme-i vasat ifadesindeki vasatı/ortayı, adalet/denge olarak tefsir etmiştir (Tirmizî, "Tefsir", 2).

açısından elzemdir. Savaş başlasa da bütün ilişkiler hasmâne çerçevede dönmez; bu meyanda ticari giriş-çıkışlar vs. olabilir. Bununla beraber müslümanların dünyanın her tarafına inanç-ibadet-ahlak ilkelerini özgürce götürmesi, bu uğurda Tevhid hakikatini anlatma özgürlüğü de vardır. Bunu zorla yapmadığı müddetçe küfür ehli ülke, hasmâne bir tutumu hak etmez. Keyfiye bu alana küfür ülkesinin müdahale etmesi de İslam hukukunca bir savaş sebebidir. Nasıl ki İslam ülkesinde gayr-ı müslimlerin yaşaması ve kendi nesline kendi dinini telkin etmesi serbestse bir farkla müslümanın küfür ülkesinde hem kendi nesline hem de başkalarına İslam'ı anlatma ve dinini yaşama hakkı vardır.

Çünkü İslam son dindir ve en üst karar merciidir. Bu hususta bir ayrıcalığı vardır. Küfür ülkesinin müslüman ülkede kendi dinini yayma hakkı yoktur. Çünkü yeryüzünü yönetmek ve Allah adına dini anlatmak ancak gerçek iman-ibadet ve ahlak sahibi, kitabı hem aslen ve arkeolojik hem de yorumsal olarak bozulmayan dinin mensubu salih müslümanlara aittir. Yaratan kural koyar ve yaratan bu yönetme işini son nebisinin ümmetine vermiştir. Gayr-ı müslim kendi ülkesini ancak vergi vermek ve savaşmak ile hak eder. Bu hak ediş mecâzi ve gasben bir hak ediş olup aslen değildir. Fethe açık bir durumdur. Gayr-ı müslim kendi ülkesinde bile kendi halkına en temel insan hakları babında zulüm ederse bu durumda da İslam ülkesinden yardım istendiğinde oraya savaş açma hakkı vardır. Bütün bu hakları kabul etmek istemeyen iman eder ve Müslümanlarla aynı hakka sahip olur ya da küfür ehli kalarak Müslüman asker ve yöneticiye göre bir takım hayati risk taşıyan görevlerden sorumlu olmaz. Bunların karşılığında bir mal ve menfaat elde etme temel hakkı vardır.

Bütün bu hakları kabul etmek istemeyen küfür ehli ülkeler bu kuralların ağır geldiğinden bahisle İslamofobi ve Anti-İslamizm kavramlarına sığınmaları samimi bulunmaz. İslam Korkusu varmış gibi göstermenin temelinde, kendi aşağılık kompleksleri ve İslam'ın ilerleyişini durdurma güdüsü yatmaktadır. Olumsuzluk bağlamında gayr-i müslim batının ve ırkçı emperyalizmin müslümanlara yaşattıkları, müslümanların onlara teklif edip yaptıklarından kat kat fazladır. Sonuçta iki taraf arasında sözel ve eylemsel diyalektik; birinin ötekine, ötekinin berikine üstünlük sağlama çalışma mücadelesiyle sürüp gitmektedir. Mamafih bu diyalektik mücadelede müslümanlar, çoğunlukla hakkın yanında olmaya çalışmalıdırlar. Müslümanlar savaşı bir güç gösterisi ve meşru olmayan bir vesileyle yapmamalarına karşın küfür ehlinin, bu hususta teoride birçok kuralı olsa da pratikte bu kurallara pek uymadığı pek çok örneklerle vakidir.

Nihayette her iki taraf, Tanrının kendi taraflarında olduğunu varsayarak nispeten savaşa kutsallık/ibadetlik bir anlam yükleseler de kurallarına uyulmayan bir savaş, İslam Hukukunda hiçbir zaman kutsal görülmezken Batıda haçlı seferleri bağlamında yapılan yağma ve savaşlar "kutsal savaş" olarak görülür. İslam hukukçuları savaşı kısmen ibadet yönü de olan ama çoğunlukla dünyevi bir olgu olarak görürler. Onun için bazı İslam hukukçuları "Cihad" bahsini ibadet konularından sonra getirirler.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim Meâli (Diyanet Yeni), Komisyon: A. Özek, H. Karaman, A. Turgut, M. Çağrıcı, İ. Kafi Dönmez, S. Gümüş, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, Ankara 1993.

Hadis Kaynakları, Mevsu'atu's-sunne el-kütübü's-sünne ve şuruhuha, **(**Kütüb-i Tis'a'dan; **Buhâri, Müslim, Ebu Davûd, Tirmizî),** Daru Sahnun-Çağrı yay., İstanbul 1992.

-İbn Hanbel, Ahmed, Müsned, şrh. Hamza Ahmed ez-Zeyn, Daru'l-Hadis, Kahire 1995.

Kitab-ı Mukaddes (Tevrat ve İnciller Birlikte), Zafer Matbaası, İstanbul 1991.

Abel, A. "Daru'l-Harb"mad., Encylopedia of Islam, nşr.E.J.Brill, Leiden-London 1965.

Akman, Mehmet, Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması, Eren Yay., İstanbul 2004.

Aksay, Hasan, Körfez'in Dibi, Server Yay., Ankara 1990.

Allen, Gary, Gizli Dünya Devleti (Dünyayı Kimler Yönetiyor), trc. Hakkı Yavuz-İbrahim Akça, Milli Gazete Yay., İstanbul 1996.

Apak, Adem, "Tarihsel Tecrübe Olarak Merhamet ve Şiddet Açısından İslam" Şiddet Karşısında İslam Kitabının İçinde, Diyanet işleri Başkanlığı Yay., Ankara 2015.

Armstrong, Karen, Holy War:The Crusades and their Impact on Today's World, Anchor Publ., London 1992.

Biçer, Ramazan, Küreselleşen Çağda İslam, Gelenek Yay., İstanbul 2010.

Bozkurt, Gülnihal, İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, İzmir 1987.

Bulaç, Ali, İslam ve Fundamentalizm, İz Yay., İstanbul 1997 Özel, Ahmet. "Cihad" maddesi, DİA, İstanbul 1993.

Canan, İbrahim**,** Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi, Türdav Yay., İstanbul 1982.

Canatan, Kadir, "İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım": Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm adlı kitabın içinde, edt. Kadir Canatan-Özcan Hıdır, Eskiyeni Yay., Ankara 2007.

Ebu Ubeyd, Kâsım b. Sellam, Kitabü'l-Emval, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye/Darü'l-Fikr, Kahire 1981.

Ebu Yusuf, Kitabu'l-Harac, trc. Ali Özek, Hisar Yay, İstanbul 1973.

Ebu Zehra, Muhammed, İslam'da Savaş Kavramı, trc. Cemal Karaağaçlı, Fikr Yay., İstanbul 1985.

Erbakan, Necmettin, Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen (Erbakan Külliyatı İçinde), Ankara 2014.

Esposito, John L. Unholy War Terror in the Name of Islam, Oxford University Press, London 2002.

Evkuran, Mehmet, "Bir Kriz Teolojisi ve Toplumsal Hareket Olarak Selefilik: İlahiyat Akademi Dergisi Selefilik Özel Sayısı, C.1, S.1-2, s.71-90, Gaziantep 2015.

Fındıklılı, Silahdar Mehmed Ağa, Nusretname, C. I, Fasikül-1, sad. İsmet Parmaksızoğlu, Meb Yay., İstanbul 1962.

Guidi, Michelangelo, "Mezdek/Mazdak" Maddesi, İslam Ansiklopedisi (İA), MEB Yay. Ankara 2001.

Halidi, Mustafa-**Ferruh** Ömer, Misyonerler Siyonizm ve Sosyal Hayat, trc. Araştırma Yay., İstanbul 1991.

Hallsell, Grace, Tanrıyı Kıyamete Zorlamak Armagedon Hristiyan Kıyametçiliği ve İsrail, trc.Mustafa Acar-Hüsnü Özmen, Kim Yay., Ankara 2003.

Hakyemez, Cemil, "Şiî-Sünnî İlişkileri ve Selefîlik": İlahiyat Akademi Dergisi Selefilik Özel Sayısı, C.1, S.1-2, s.129-152, Gaziantep 2015.

Hamidullah, Muhammad, Muslim Conduct of State (İslam'da Devlet İdaresi), İng. trc. Muhammad Ashraf, Kashmiri Bazaar, Lahore 1953

Hammer, J. Von, Devlet-i Osmaniye Tarihi, hzr. Mümin Çevik, İstanbul 2010.

Hoffer, Eric, Kesin İnançlılar/Kitle Hareketlerinin Anatomisi, trc. Erkıl Günür, İm Yay., İstanbul 1998.

İbnu'l-Humâm, Kemaluddin Muhammed, Şerhu Fethi'l-Kadir, Daru'l-Fikr, Beyrut ?.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed, Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesıd, thk. ve tsh. Muhammed Sâlim Muhaysin-Şa'ban Muhammed İsmail. Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire 1970.

İzzetbegoviç, Aliya, Doğu-Batı Arasında İslam, trc.Şaban Döğen, Nehir Y.,İstanbul 1993

Kaya, A. Vahap, Karizmanın Şiddeti, Sis Yay., Ankara 2000.

Kanunname-i Yavuz Sultan Selim, çev. Hadiye Tuncer, Tarım Orman Köyişleri Bakanlığı Yayın No: 18, Ankara 1987.

Kasanî, Ebû Bekr Alaeddin, Bedai'u's-Sanai' fi tertibi'ş-Şerai', Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

Kutup, Muhammed, 20.Asrın Cahiliyyesi, trc.Ahmet Ağırakça, Beka Yay.,İstanbul 2013.

-Gelenekler Çatışması, trc. Ahmet Ağırakça, Beka Yay., İstanbul 2012

Lewis, Bernard, The Emergence of Modern Turkey, Oxford Uni. Press, London 1958.

Maverdî, Ebü'l-Hasen Alî, el-Ahkâmü's-Sultaniyye ve'l-vilayatü'd-diniyye, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985

Mavor, Wıllliam, Universal History Ancient And Modern From The Earliest Records of Time To The General Peace 1801 İn Twenty Five Volumes, London 1802.

Mumcu, Ahmet, Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl, Phoenix yay., Ankara 2007.

Murabıt, Abdülkadir (İan Dallas), Diyalektiğin Sonu, trc. Ersin Balcı, Vadi Yay., Ankara 1995.

Nursi, Bediüzzemân Said, Mektubât, Sözler Yayınevi, İstanbul 1986.

Şekerci, Osman, Amerikan Fundamentalizminin Tarihi Yapısı ve İslam Gerçeği, Sinan Yay., İstanbul 1995.

Shahak, İsrael-**Mezvinsky**, Norton, İsrail'de Yahudi Fundementalizmi, trc.Ahmet Emin Dağ, Anka Yay., İstanbul 2004.

Özkan, Ali Rafet, Fundamentalist Hristiyanlık, Alperen Yay., Ankara 2002.

Öztürk, Ali, İmajoloji: Bir Disiplin Denemesi, Elis Yay., Ankara 2013

Remlî, Muhammed b. Ahmed, Nihâyetu'l-Muhtâc, Nihayetü'l-Muhtac ila şerhi'l-minhac, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1984.

Sahnûn, Abdüsselam b. Saîd, Müdevvenetü'l-kübra, Matbaatü's-Saade, Kahire 1323.

Serahsî, Ebu Bekr Muhammed, Şerhü's-Siyeri'l-kebîr. thk. Selâhaddin Müneccid, Camiatü'd-Devli'l-Arabiyye Yay., Kahire 1971

-Mebsût, (I-X: 30 cüz, 10 cilt içinde) Daru'l-Ma'rife, Mısır 1330 nüshasından Beyrut Neşri ty.

Sadr, Muhammed Bakır**,** İslam Ekonomik Sistemi, Hicret Yay., İstanbul 1978.

Seviğ, Muammer Raşit, Özel Devletler Umumi Hukuku, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul 1945.

Şamî, Abdullah R., Din Devleti İsrail, trc. Mehmet Ali Kara, İlke Yay., İstanbul 2002.

Şeriati, Ali, Muhammed'i Tanıyalım":İslâm Nedir-III, Ankara 1988.

Şeyban, Lütfi, İspanya'da Endülüs-İslam Medeniyetinden Kalan İzler ve Eserler, International Journal of Social Science, p. 17-25, Autumn-I 2014.

Taberî, Muhammed b. Cerir, İhtilafu'l-Fukaha/Das Konstantinopler Fragment des Kitāb Ihtilāf al Fuqahā', thk. Joseph Schacht, Buchhandlung und Druckerei vormals E.J. Brill, Leiden 1933.

Tarık Ali, Fundamentalizmler Çatışması: Haçlı Seferleri Cihatlar ve Modernite, trc. Abdullah Yılmaz, Everest Yay., İstanbul 2002.

Taslaman, Caner-**Kapitan** Tomis, Terör'ün ve Cihad'ın Retoriği, İstanbul Yay., İstanbul 2007.

Toffler, Alvin, Yeni Güçler Yeni Şoklar, trc. Belkıs Çorakçı, İstanbul 1992.

Uludağ, Süleyman, "Tarihi Süreçte Selefilik-Tasavvufu İlişkileri": İlahiyat Akademi Dergisi Selefilik Özel Sayısı, C.1, S.1-2, Gaziantep 2015.

Üçok, Coşkun, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler-III", Ankara Hacettepe Fakültesi Dergisi (AHFD), C. IV, S. I, (s. 48-73), Ankara 1978.

Watt, Montgomery, İslam'ın Avrupa'ya Tesiri, trc. Hilmi Yavuz, İstanbul 1986.

Yaman, Ahmet, "Müslüman Bilincindeki Savaş-cihat Algısı ve Savaş Hukuku": Şiddet Karşısında İslam Kitabı İçinde, DİB Yay., Ankara 2015.

Yönem, Ahmet, Şii-Sünni İlişkileri Bağlamında Günümüz Selefiliği, E-Makâlât: Mezhep Araştırmaları, VI/2, Güz 2013.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.aksam.com.tr/dunya/ispanyadan-yurek-yakan-kareler/haber-372006

http://www.constitution.org/cons/medina/macharter.htm

https://kutsalkitap.org/gundem/hiristiyanlik_ve_savas/

https://sorularlaislamiyet.com/incilde-sevgiyle-ilgili-cok-ayet-olmasina-ragmen-kuranda-sevgiye-onem-veren-ayetin-olmamasi-nasil

İSLAMOFOBİ'YE SEBEP OLAN BİR ETKEN: İKRÂH

Mehmet ALTUNMERAL[*]
Coşkun BABA[**]
Nihat DURMAZ[***]

ÖZET

Bu çalışmada Müslüman olmayanların İslam'ın hâkim olması neticesinde bir zorlamayla karşılaşacaklarını düşünmelerinin yanlışlığı üzerinde durulacaktır. Nitekim İslam Dini, "dinde zorlama yoktur" temel prensibiyle bu olguyu, kutsal kitabında teminat altına almıştır. Hala bu tarz söylemlerin ortaya çıkmasında Müslümanların yanında özellikle böyle bir algının oluşmasını isteyenlerin de varlığı aşikârdır.

Tüm bu etkenlerin ışığında bilhassa Tahir Olgun'un Mahfil adlı dergide yayınlanan "Dînde mi ikrâh var dînsizlikde mi?" makalesi merkeze alınarak İslamobobi'ye ikrahın etkisi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, İkrah, Zorlama.

AN IMPACT ON THE ISLAMOFOBI: IQRÂH (PRESSURE)

ABSTRACT

This study will focus on non-Muslims thinking that Islam will face a challenge in the sense that they are judges, and that this thinking is wrong. As a matter of fact, Islamic Religion has ensured this phenomenon in its holy book with its basic principle of "there is no pressure in religion". It is evident that there are still those who want to create such a plague besides the Muslims in the emergence of such discourses.

In the light of all these factors, especially Tahir Olgun's article published in the magazine Mahfil will be taken to the center and the effect of "Iqrah" on Islamophobia will be emphasized.

Key Words: Islamophobia, Iqrah, Pressure.

[*] Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı ve İslam Sanatları Anabilim Dalı.
[**] Öğr. Gör., Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Mantık Bilimi.
[***] Arş. Gör., Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İDKAB Eğitimi Bölümü.

GİRİŞ

İslamofobi, hem Müslüman hem de Hıristiyan dünyasının siyasetinde ve fikir hayatında son yıllarda karşılaşılan bir kavramdır. Genel olarak İslamiyet'ten korkulması olarak anlam kazanan İslamofobi; Müslümanlar ve dolayısıyla da İslam sebebi ne olursa olsun acı bir gerçek olarak günümüzde yaşanan terör, şiddet ve diğer akla gelebilecek olumsuzluklar ile zikredilir hale getirilmeye çalışılmaktadır. İslamofobi kavramı altında İslam dinine ve bu dini benimseyenlere karşı neredeyse tüm dünyanın organize bir şekilde ön yargılı hareket ettiği görülmektedir. Bugünün en önemli sorunlarından biri haline gelen nefret ve ayrımcılığa dayalı İslamofobi[1] kısaca "İslam'dan, Müslümanlardan ve onlara dair olan şeylerden duyulan kaygı ya da korku"[2] şeklinde tanımlanabilir. Ayrıca İslamofobi kavramı, günümüzde "anti-semitizm (yahudi düşmanlığı) ile birbirine benzer tutumlara tanıklık" ettiği görülmektedir.[3]

İslamofobi kelimesi "İslam" ve Yunanca "phobos" kelimelerinin birleşmesinden oluştuğu görülmektedir.[4] Teolojik, ekonomik, tarihsel, sosyolojik ve psikolojik gibi sebepleri olan[5] ve son zamanlarda Müslümanlara yönelik nefrete dönüşen İslamofobi kavramını daha iyi anlayabilmek için kavramın içerisinde yer alan 'fobi' kavramına da burada değinmek yerinde olacaktır. Fobi, bir nesnenin, durumun, olayın veya etkinliğin ortaya çıkardığı ve kişinin kendisi tarafından da yersiz veya aşırı kabul edilen akıl dışı, yoğun, ısrarcı bir korku şeklinde tanımlanmaktadır.[6] Yine benzer bir şekilde fobi, Türk Dil Kurumunca şöyle tanımlanmaktadır: Belirli nesneler veya durumlar karşısında duyulan olağan dışı güçlü korku, yılgı.[7] Bir başka tanıma göre; "kişiyi tedirgin eden unsurla orantısız olarak ortaya çıkan abartılı endişe durumu ve buna bağlı olarak kişinin engelleyemediği tepkilere fobi denir".[8] Bu tanımlardan yola çıkarak fobi, insanın hayatını kısıtladığı ve fobinin bir çeşit endişe bozukluğu olduğu söylenebilir.

"İslam korkusu" olarak anlam kazanan İslamofobi kelime olarak ilk defa 1991 senesinde ortaya çıkmış olmakla birlikte esas olarak 11 Eylül saldırılarından sonra gündeme gelmiştir. 11 Eylül 2001'den sonra İslamiyet'e olan nefretin artmasıyla birlikte yapılan saldırılar ve planlar daha sistematik olmaya başlamıştır. İslamofobi'nin miladı olarak kabul edilen 11 Eylül saldırısı sonrasında yaşanan Londra ve Madrid metrolarındaki saldırıların ardından İslamofobi kelimesi oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Bu olayların faturası Müslümanlara kesildikten sonra Müslümanlar için artık yeni bir hayat başladığı söylenebilir.

---

[1] Cemalettin Haşimi, "Hukuk Ve Medya Bağlamında Tarabya Uluslararası İslamofobi Konferansı", 12-13 Eylül 2013, İstanbul, s. 3.

[2] İslâmofobi Gerçeği, http://www.burhandergisi.com/hasan-baar/15-slamofobi-gercei.pdf, 19 Ocak 2017.

[3] Sami Çöteli, "Propaganda Ve İslamofobi'nin İngiliz Kitle İletişim Araçlarından Yansımaları" *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 33, Kasım – Aralık 2012, s. 10.

[4] Necmi Karslı "İslamofobi'nin Psikolojik Olarak İncelenmesi" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, 2013, s. 80.

[5] Necmi Karslı, agm, s. 76.

[6] Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2009, s. 291; ayrıca bkz. Necmi Karslı, agm, s. 76.

[7] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.589f335f536ea4.73822448, 11,02,2017.

[8] http://vizyon21yy.com/documan/Genel_Konular/Guncel/Saglik/Fobi_Agorafobi_Ozgul_Fobiler_Sosyal_Fobi.pdf, 11,02,2017.

İslamofobi kavramı, her ne kadar yeni oluşturulmuş bir kelime gibi görünse de aslında İslamofobik tutumların başlangıcı İslam dininin ortaya çıkmasına kadar götürülmelidir. Zira İslam'ın ortaya çıktığı ilk dönemlere bakıldığında görülecektir ki o zamanlarda bile İslam korkusunun neden olduğu düşmanlık, zulüm, saldırgan tutum ve davranışlar gibi durumlar vardı. İslam dininin hızla yayılması karşısında korku ve endişe içerisinde olan Mekkeli Putperestler, Müslümanlara yönelik saldırgan tutum sergilemişlerdir. Bu İslamofobik tutumların neticesinde Müslümanlar hicret etmek zorunda kalmışlardı. İslamofobik tutumlar, her zaman tarih içerisinde bir şekilde gün yüzüne çıkarak varlığını sürdürmüştür. İslamofobik tutum ve davranışları artıran diğer bir sebep Haçlı seferleri ve sonrasında yapılan İspanya Engisizyonu[9] olduğu görülmektedir. İslamofobi kavramı, asırlar içerisinde kısmen de olsa azalmışken son zamanlarda yeniden popülerlik kazandığı[10] söylenebilir.

Günümüzde "İslamofobi dendiğinde hem İslam dinini tanımamaktan kaynaklanan bir korku, hem de bu korkuya dayanarak Müslümanlara karşı ayrımcılık yapılmasının meşru görülmesi akla gelmektedir".[11] Buradan hareketle kavram olarak İslamofobi İslam dinine karşı önyargı ve Müslüman azınlığa karşı gösterilen ırkçılık şeklinde görülebilir.[12] Ayrıca İslamofobi, İslam medeniyetini tamamen aşağılamayı içinde barındırmakla beraber, dünyadaki nüfusun bir kısmını tehdit eder bir hal[13] aldığı gözlemlenmektedir.

İslamofobiye Sebep Olan Bir Etken: İkrâh

"İslam korkusu" anlamına gelen islamofobi terimi ve islamofobiye sebep olan etkenler yapılan çalışmalarla incelenmiş ve bu konuda birçok fikir öne sürülmüştür. Bu tebliğde İslam korkusuna sebep olduğu düşünülen "ikrâh /zorlama" terimi üzerinde durulacaktır.

İkrâh kelimesi; Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmânî*'sinde[14] "kerîh görme, mekrûh tutma, teneffür etmek, (kelimenin) aslı mükrehen yapılan", Mehmed Salahî Bey'in *Kâmûs-ı Osmânî*'sinde[15] "İnsanın istemediği, kerîh gördüğü bir şeyi kabûl ve icrâya mecbur olmaması", Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûs-ı Türkî*'sinde[16] "cebren rızâsı hilâfında bir iş yaptırma/iğrenme, tiksinme, nefret, teneffür", Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*'ında[17] "birine zorla iş yaptırma/iğrenme, tiksinme" anlamına gelmektedir. Ebuzziyâ Tevfik Bey ise *Lugat-ı Ebû'z-Ziyâ*[18] adlı sözlüğünde bu kelimeyi şöyle açıklar: "Tab´en veya şer´en insanın kerîh gördüğü şeye icbâr u ilzâm. İğrendirme yani istikrâh ma´nasına kullanmak hatadır."

[9] Necmi Karslı, *agm*, s. 81.
[10] Nihat Uzun, *Avrupa'da İslamofobi,* Pınar Yayınları, İstanbul 2012, s.17.
[11] Sami Çöteli*, agm*, s. 11.
[12] Rachel A. D. Bloul, "Anti-discrimination Laws, Islamophobia, and Ethnicization of Muslim Identities in Europe and Australia"*, Journal of Muslim Minority Affairs***,** Cilt 28, No. 1, April 2008, s.10.
[13] Murat Karakaya, *Hukuk Ve Medya Bağlamında Tarabya Uluslararası İslamofobi Konferansı,* 12-13 Eylül 2013, İstanbul, s. 9.
[14] Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî C. 2,* Cemiyet-i Tedrîsiyye-i Osmaniyye, İstanbul 1293, s. 939.
[15] Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî,* Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1313, s. 432.
[16] Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2002, s. 145.
[17] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2002, s. 423.
[18] Ebuzziya Tevfik Bey, *Lugat-ı Ebuzziyâ C. 1,* Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1307, s. 173.

"İkrâh/zorlama"nın İslam korkusuna sebep olabileceği fikrini bizde uyandıran, son dönemin önemli mesnevî şârihlerinden biri olan Tahir Olgun[19]'un -nâm-ı diğer Tâhirü'l-Mevlevî'nin- kendi hazırlayıp yayınladığı *Mahfil* adlı dergisinde kaleme aldığı "Dînde mi ikrâh var dînsizlikde mi?" başlıklı yazıdır.[20] Bu yazının tam metni şöyledir:

Dînde mi ikrâh var dînsizlik de mi?

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىَ لاَ انفِصَامَ لَهَا وَاللّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Allâhu a'lem me'âli "Dînde ikrâh yokdur, ya'ni istemediği hâlde kimse zorla müslümân yapılamaz. Rüşd ü hakîkat bâtıldan tebeyyün eylemişdir. Bâtıl ma'bûdları inkâr edip de Allâh'a îmân eyleyen sağlam bir kulpa ya'ni Kur'ân u İslâm'a tutunmuşdur ki onun kopmak ihtimâli yokdur. Allâh, mü'mîn ü kâfir olanların sözünü işidir ve onların kalbindeki niyeti bilir."[21]

Bu âyet-i kerîmenin nüzûlü için ber-vech-i âtî birkaç sebeb beyân edilmişdir. Câ'iz ki hepsi de esbâb-ı nüzûlü ola.

1. Kable'l-İslâm Medîne kadınlarının bir 'âdeti vardı. Evlâdı yaşamayanlar -mu'ammer (uzun ömürlü) *olurlar vehmiyle- doğacak çocuklarını Yahudî yapmayı nezr ederler ta'bîr-i mahsûsiyle Yahudîliğe bağlarlar, o çocuklar da yaşar ve büyürlerse Mûsevî olurlardı. Bu münâsebetle İslâm ve Hicret'den sonra Ensâr evlâdından ba'zıları Yahudîler arasında bulunuyordu. Benî Nuzayr Yahudîlerinin tehcîri sırasında Ensârîler onları alıkoymak ve cebren Müslümân yapmak istediler. Bu âyet-i kerîme nâzil oldu ve tehevvüd eylemiş olanların Yahudîlikle gitmeleri yâhûd İslâm'a gelip kalmaları re'ylerine bırakıldı.*

2. Benî Sâlim bin 'Avf'dan Ebû'l-Hasînü'l-Ensârî'nin iki oğlu bi'set-i nebeviyyeden evvel tenessur eylemiş) ve Sûriye taraflarında kalmışdı. Bunlar ba'de'l-hicre Medîne'ye zeytinyağı getiren bir Hristiyân kârvânıyla geldiler. Ebû'l-Hasîn kendilerini yakaladı ve Müslümân olmaları için zorladı. Resûl-i Ekrem'e mürâca'atla 'arz-ı keyfiyyet etmeleri üzerine bu âyet nüzûl eyledi.

3. Ehl-i kitâb olan Mûsevî ve 'Îsevîler hakkında nâzil olmuşdur ki onlardan cizye verenler ya'ni Müslümânlar idâresine tab'iyetle vergi i'tâ edenler dîn değiştirmeye icbâr olunmayacakdı. Nitekim bidâyeten Benî Kaynukâ', Benî Nuzayr, Benî Kurayza gibi Yahudîlere, mu'ahharen Necrân cemâ'at-i Hristiyâniyyesine kendilerine kavlen ve fi'len asla dokunulmamışdı.

İçimizden çıkmış ba'zı yâdigârlar var. Bunlar tedkîk ü tetebbu' etmekle değil mahzâ modaya uymak emeliyle Müslümânlığı 'asrîliğe muhâlif buluyorlar. Hâl bu ki o Müslümânlık on üç buçuk 'asır evvel şu müsa'deyi göstermiş, îmân u i'tikâdı kerhen değiştirmeye ve kimseyi cebren sâha-i hidâyetine almaya kalkışmamışdı.

Bizim bu ba'zı 'asrîler yâhûd hür düşünceliler ise düşündüklerinin yâhûd düşünür göründüklerinin hilâfını i'tikâd eyleyenlerden fikrî hürriyeti nez' etmek onları da kendileri gibi düşündürmek, kısacası inanmaya inandırmak ma'nevî kaydlardan çıkarıp bi'n-netîce dînsizlik dînine sokmak istiyorlar.

Şu hâlde 'acaba bizim dînimizde mi ikrâh var yoksa onların dînsizliğinde mi?

---

[19] Hakkında bilgi için bakınız: Atilla Şentürk, *Tâhir'ül Mevlevi, Hayatı ve Eserleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.

[20] Tâhirü'l-Mevlevî, "Dînde Mi İkrâh Var Dînsizlikde Mi?", *Mahfil,* Yeni Türkiye Matbaası, Receb 1343, s. 154-155.

[21] Bakara Sûresi 256. âyet.

Bu yazıdan anlaşıldığı üzere insanları olumlu veya olumsuz her ne sebeple olursa olsun din değiştirmeye zorlamak hatta dinin kurallarını uygulamaya mecbur kılmak yasaklanmış ve uygun görülmemiştir. Öyleyse herhangi bir insanın İslam dininden kaynaklı bir zorlamaya tabi tutulacağını düşünmesi, gereksiz bir telaş olarak görülmektedir. Müslümanlar açısından bu olgunun gerçekliği her ne kadar aşikâr olsa da aşağıda özellikle Avrupa'da bahsi geçen olgu hakkındaki önyargının oldukça büyük bir seviyeye çıktığı anlaşılmaktadır.

Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UİHM)'nin hazırladığı *Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık, Nefret, İslamofobi ve Irkçılık* adlı bir çalışmada, 2006'a yayımlanmış "Ayrımcılık Algısı ve İslamofobi" adlı bir rapordan bahsedilmektedir. Bu raporda Almanya'da yaşayan ve Türk olan bir erkek çocuğu şunları dile getirir.

"Almanya'da okula gittiğimde atalarımla ilgili okulda karşılaştığım ilk şey Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili bir konuşmaydı. Konu ise Osmanlı'nın Viyana kuşatmasıydı. Öğretmenimiz derin nefes aldı ve konuşmaya başladı. Tanrıya şükürler olsun ki onları mağlup ettik, yoksa siz erkeklerin büyük bir sorunu olacaktı dedi ve tüm erkeklere dönerek konuşmasını sürdürdü. Hepiniz sünnet olmuş olacaktınız. Ardından tüm kızlara döndü ve siz kızlar hepiniz zorla başörtüsü takmış olacaktınız dedi. Ardından hepsi bana bakarak şöyle dediler: Tanrıya şükürler olsun ki sizin erkekleriniz kaybetti yoksa çok ciddi problemlerimiz olmuş olacaktı. Eve gittiğimde ise ne kadar kötü bir kültürel mirasın sahibi olduğum için kendimden utandım ve ailem Türkiye'den geldiği için kendimi suçlu hissettim."[22]

Bu yazıdan ilk etapta anlaşılan Türk/Müslüman karşıtlığının hangi şekillerde aktarıldığıdır. Kızlara yönelik "hepiniz zorla başörtüsü takmış olacaktınız" sözü zorlama yolu ile Müslümanlığın kendilerine kabul ettirileceği korkusu olduğunu hissettirmektedir.

Son zamanlarda Fransa'da uygulanmaya başlanan burka yasağı bahsettiğimiz kokuya tepki olarak ortaya çıktığı ileri sürülebilir. *İslamofobi ve Batı Dünyasındaki Yansımaları* başlıklı makalede de bu durum şöyle anlatılmaktadır:

"*Nisan 2011'de Fransız parlamentosu tarafından yürürlüğe giren bir yasa ile kadınların kamusal alanlarda kimliklerinin tespit edilemeyecek şekilde yüzlerini kapatmaları yasaklanmış ve bu yasağa uymayanlara 150 Euro'dan başlayan para cezaları uygulanacağı kanunla düzenlenmiştir. Yine aynı kanunda burka takmaya zorlayanlar hakkında ise bir yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür.*"[23]

Bu alıntıdaki zorlama ifadesi, konumuzun önemi açısından yine dikkat çekmektedir. Müslüman olmayan ülkelerdeki zorla İslam'a dâhil edilme korkusuna dair Necmi Karslı'nın söylediği şu sözler de oldukça manidardır:

"Safa Farty, Tenes-see'de küçük bir kasaba olan Murfreesboro'da anne tarafından üç nesildir fizyoterapistlik yaparak yaşamını sürdürmektedir. Safa "Amerika'nın her yerinde bir şey var, farklı bir şey" diyor. "1982'den beri burada bulunmaktayım. Üç çocuğum var ve şimdiye kadar hiç sıkıntıyla karşılaşmamıştım. Çocuklarım gezilere gider, basketbol oynar, kısacası tüm normal aktiviteleri yaparlar. Her şey bu yıl (2010) başladı. Bu çok garip, çünkü 11 Eylül olaylarından sonra hiçbir sorun olmamıştı." Öyleyse şimdi ki sorun neydi? Safa Farty, yerel bir İslami merkeze üye olduğu için İslami Cihat Örgütü üyesi olduğuna yönelik

[22] Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UİHM), *Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık, Nefret, İslamofobi ve Irkçılık*, Editör: Hüseyin Türkan, Şan Ofset, İstanbul 2005, s. 137-138.

[23] Seyfettin Aslan ve diğerleri, "İslamofobi ve Batı Dünyasındaki Yansımaları", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 8, S. 16, Nisan 2016, s. 455.

dedikodular çıkmış ve komşularına zorla şeriat kanunlarını dayatmakla suçlanmıştır."[24]

Farklı bir dine mensup bir cemiyete üye olan kişilere karşı oluşturulan algının en güzel örneği bu olsa gerek. Yukarıda verilen alıntının öncesi ve sonrası dikkate alınarak ele alındığında herhangi bir girişim veya dayatma olmadığı halde böyle bir durumla suçlanmak İslamofobinin içerisinde barındırdığı zorla Müslüman yapma korkusunu açığa çıkarmaktadır.

Son olarak ele alacağımız -belki de başlığımıza en uygun- örnek ise Ezidilerdir. Tarih içerisinde önceden Müslüman olup sonradan değişik sebeplerle din değiştiren bu topluluğun Ömer Vehbi Paşa'nın Kuvve-i Islahiyye[25] kumandanlığı yaptığı zamanda zorla Müslümanlaştırıldığı görülmektedir.[26] Günümüzde Ezidiler'e karşı tavrı öldürmek ve esir alma üzerine olan IŞİD'in esir alınan kimselere hayatta kalmanın tek yolu olarak Müslüman olmalarını göstermesi dikkatleri çekmektedir. Son zamanlarda yayınlanan bir videoda şehadet getirip Müslüman olan Ezidilerin ölmekten kurtulduğu ve IŞİDliler ile birlikte namazda saf tuttuğu görülmektedir.

Sözde Müslüman olup kutsal bir dinin adı kullanılarak yapılan bu uygulama İslam korkusuna, aynı zamanda da İslam'ın yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır. Bir Sırp Patriği'nin şu sözleri bu durumu açıklar niteliktedir:

"Sırp patriği İriney, 27 Ocak 2010 yılında, Kosova'daki Sırplarla alakalı bir soruya, medyaya yaptığı ilk basın açıklamasında şunları söylemiştir: Onlar (Sırplar) kendi ülkelerinde azınlık oldular. Diğer taraftan bizler İslam'ın felsefesi ve psikolojisinin ne olduğunu az-çok biliyoruz. Onlar (Müslümanlar) azınlıkta oldukları zamanlarda iyi davranmayı, doğru olmayı biliyorlar. Eşit sayıda oldukları zamanda ise başlarını kaldırırlar. Üstün ve güçlü oldukları zaman ise (diğerlerini) ya göçe veya kendilerine katılmaya zorlarlar. İslam'ın felsefesi budur."[27]

Yukarıdaki örnekler Müslüman olmayanların, İslam'ın yaygınlaşması veya çoğunluğu elde etmesi halinde kendisi dışında kalanları zorlama yoluyla temsilcileri haline geçireceğine inandıklarını gösterir. Bu tarz bir inancın ortaya çıkmasında Müslümanların, Müslüman olmayanlardaki önyargıların ve kasıtlı olarak bu tarz bir önyargının oluşmasını sağlamaya çalışanların etkili olduğu söylenebilir. Üçüncü olgunun özellikle medya aracılığıyla sürekli bu İslamofobik korkuyu pompalamayı bırakması halinde ilk iki olgunun günümüzdeki kadar derin ayrımlara yol açmayacağı kanaatindeyiz.

---

[24] Necmi Karslı, *agm,* s. 93.

[25] Kuvve-i Islahiyye hakkında bakınız: Nuri Yavuz, "Kuva-yı Islahiye'nin Musul ve Kerkük'teki Faaliyetleri", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 1(2007), s. 237-248.

[26] Gerekli bilgi için bakınız: Yurdaer Abca, "Yezidilik ve Osmanlı Döneminde Yezidiler", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2006, s. 94-99.

[27] Rahman Ademi, "Balkanlarda İslamofobi", *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu*, 30 Nisan-1 Mayıs 2010, Sivas, s. 85.

KAYNAKÇA

ABCA Yurdaer, "Yezidilik ve Osmanlı Döneminde Yezidiler", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2006.

ADEMİ Rahman, "Balkanlarda İslamofobi", *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu*, 30 Nisan-1 Mayıs 2010, Sivas.

Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî C. 2,* Cemiyet-i Tedrîsiyye-i Osmaniyye, İstanbul 1293.

ASLAN Seyfettin ve diğerleri, "İslamofobi ve Batı Dünyasındaki Yansımaları", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 8, S. 16, Nisan 2016.

BLOUL Rachel A. D., "Anti-discrimination Laws, Islamophobia, and Ethnicization of Muslim Identities in Europe and Australia"*, Journal of Muslim Minority Affairs***,** Cilt 28, No. 1, April 2008.

BUDAK Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü***,** Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2009.

ÇÖTELİ Sami, "Propaganda Ve İslamofobi'nin İngiliz Kitle İletişim Araçlarından Yansımaları" *Akademik Bakış Dergisi***,** Sayı: 33, Kasım – Aralık 2012, s. 1-17.

DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2002.

Ebuzziya Tevfik Bey, *Lugat-ı Ebuzziyâ C. 1,* Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1307.

HAŞİMİ Cemalettin, "Hukuk Ve Medya Bağlamında Tarabya Uluslararası İslamofobi Konferansı"**,** 12-13 Eylül İstanbul 2013.

KARAKAYA Murat, *Hukuk Ve Medya Bağlamında Tarabya Uluslararası İslamofobi Konferansı,* 12-13 Eylül 2013, İstanbul

KARSLI Necmi, "İslamofobi'nin Psikolojik Olarak İncelenmesi" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* Cilt 13, Sayı 1, 2013, s. 75-100.

Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî,* Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1313.

Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2002.

ŞENTÜRK Atilla, *Tâhir'ül Mevlevi, Hayatı ve Eserleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.

Tâhirü'l-Mevlevî, "Dînde Mi İkrâh Var Dînsizlikde Mi?", *Mahfil,* Yeni Türkiye Matbaası, Receb 1343.

Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UİHM), *Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık, Nefret, İslamofobi ve Irkçılık*, Editör: Hüseyin Türkan, Şan Ofset, İstanbul 2005.

UZUN Nihat, *Avrupa'da İslamofobi,* Pınar Yayınları, İstanbul 2012.

YAVUZ Nuri, "Kuva-yı Islahiye'nin Musul ve Kerkük'teki Faaliyetleri", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 1(2007), s. 237-248.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://vizyon21yy.com/documan/Genel_Konular/Guncel/Saglik/Fobi_Agorafobi_Ozgul_Fobiler_Sosyal_Fobi.pdf, 11,02,2017.

http://www.burhandergisi.com/hasan-baar/15-slamofobi-gercei.pdf, 19 Ocak 2017.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.589f335f536ea4.73822448, 11,02,2017.

KUR'AN'DA ŞİDDETİN VE TERÖRÜN ÖNÜNÜ KAPATMANIN TEMEL DİNAMİKLERİ –İ'TİDÂ KELİMESİ BAĞLAMINDA-

Muhammed ERSÖZ[*]

ÖZET

Günümüz dünyasının önemli ve büyük sorunlarından biri kuşkusuz şiddet sorunudur. Şiddet, insan onurunu ayaklar altına alan ve insanlığa karşı işlenmiş olan büyük suçlardandır. Maalesef günümüzde Kur'an'ın karşılaştığı en büyük suçlamalardan biri Kur'an'ın şiddet yanlısı bir kitap olduğu iddiasıdır. Bir de bunun üzerine şiddeti bir çözüm yolu görerek bunu da Kur'an'ın emrettiği bir metot olduğu iddiasıyla faaliyet gösteren fanatik gruplar olunca bu tür iddia sahiplerinin ellerini güçlendiren malzeme ellerine sunulmuş olmaktadır. Hâlbuki Kur'an, şiddeti onaylamaz ve önünü kapatır. Çünkü şiddeti insana yakışmayan ve fıtrata ters bir olgu olarak görür.

Kur'an, savaşın bile bir ahlakı olduğunu vurgulamış ve buna yönelik ilkeler ortaya koymuştur. Bu bağlamda Kur'an'ın üzerinde durduğu bir kelime i'tidâ kelimesidir.

Anahtar Kelimeler: Din, Kur'an, Şiddet, I'tidâ, Terörizm

BASIC DYNAMICS OF PREVENTING THE VIOLENCE AND THE TERRORISM IN QUR'AN - IN THE CONTEXT OF THE WORD OF I'TIDA-

ABSTRACT

One of the biggest problems of today's world is undoubtedly the problem of violence. Violence is one of the greatest crimes committed against humanity and put dignity of human under the feet. Unfortunately, one of the greatest accusations that Quran confronts today is accusation that the Quran is a violent book. However, the Qur'an does not approve of violence and closes its way. Because it sees violence as a phenomenon that does not suit humanity and is contrary to creation. The Qur'an has emphasized that even war has a moral character and has set principles for it. In this context, a concept which the Qur'an puts emphasis on it is the concept of i'tida. The actions that this concept, which means overcome, oppress and hostile, are forbidden even in war. When the fact that violence causes violence is acted, the prohibition of i'tida, it has an important role in the prevention of violence. With the prohibition of i'tida, it is desired that the person stay within the legitimate boundaries and stay away from the behaviors leading to extremism. The things that the Qur'an protects from i'tidâ are life, religion, reason, property and generation. Because the Qur'an has aimed to protect these five fundamental values. In paper that we will examine the basic dynamics of closing the front of violence in the Qur'an firstly we will focus on the meaning of the word i'tidâ and try to detect the Qur'anic viewpoint to violence from the contexts

[*] Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Öğretim Üyesi, mersoz84@gmail.com

of the verses through which this veil passes and to put forward the principles to remove violence.

Key Words: Religion, Qur'an, Violence, I'tidâ, Terrorism.

a. İ'tidânın Anlamı

"اعتداء" kelimesi "عدا" fiilinden türemekte ve bu fiil gelmek, yürümek, koşmak, suyun akması gibi anlamlara gelmektedir. "اعتداء" ise sınırı aşmak, geri durulması gereken bir işte sınırı aşıp ileri gitmek, zulmetmek ve düşmanlık etmek demektir. عداوة (düşmanlık), عدوّ (düşman), عدوان (sınırı aşma, düşmanlık) kelimeleri aynı kökten gelen kelimelerdir.[1] Bu kelimenin insan zihninde çağrıştırdığı ilk anlam aşırı gitmek, faaliyet gösterilmesi gereken alanın dışına çıkmak, yapılan işin amacına aykırı sonuçlar doğuracak bir tutum sergilemek ve en önemlisi içinde bulunulan eylemin tabiatını bozarak ma'sûmiyetini ortadan kaldırmasına sebep olacak şekilde davranmaktır.

b. Kur'an'da İ'tidâ Kelimesinin Geçtiği Yerler

Kur'an'da bu kelime farklı bağlamlarda kullanılmaktadır. Kullanıldığı bağlama göre i'tidâ, Kur'an'ın, insanlara kazandırmak istediği değerlere aykırı davranmayı ve ortadan kaldırmak istediği kötü uygulama ve gelenekleri tekrar canlandırmaya yol açacak şekilde hareket etmeyi ifade etmektedir.

Örneğin Bakara, 2/61, Bakara, 2/65, Âli İmrân, 3/112 ve Mâide, 5/78'te İsrailoğulları'nın peygamber öldürme ve cumartesi yasağını ihlal etmek gibi dini yaşamada ve dinin kurallarına bağlı kalmakta yaptıkları aşırılıkları ifade etmektedir. Bakara, 2/178. ayette kısas bağışlanıp diyetin tamamı veya bir kısmı alındıktan sonra maktûl tarafının tekrar intikâm peşine düşerek cana kıyması ve kendince adalet aramak suretiyle yapılan haddi aşmaktır. Bakara, 2/190, Bakara, 2/194, Mâide, 5/2, Tevbe, 9/10. ayetlerde savaş ortamında İslam'ın onaylamadığı ve insan onuruna yakışmayan aşırılıklardır. Bakara, 2/231. ayette evlilik ve boşanma gibi aile konularında eşlerin birbirlerine tanınan çizgilerden çıkarak Allah'ın koyduğu sınırlarını aşma anlamındaki aşırılıktır. En'âm, 6/119. ayette yiyeceklerin helal ve haram bilinip tanınması noktasında sınırları aşıp helali harama, haramı da helale karıştırmak anlamında kullanılmıştır. Mâide, 5/94. ayette avlanma konusunda konulan sınırları aşma anlamında; Mâide, 5/107. ayette şahitlikte haksızlık ederek haddi aşmak anlamında; A'râf, 7/55. ayette dua konusunda bağırıp çağırmak suretiyle dua âdâbında sınırı aşmak ve Yûnus, 10/74 inanç konusunda sınırı aşıp şirke bulaşmak anlamında kullanılmaktadır.

Görüldüğü üzere "i'tidâ" kelimesi Kur'an'da kullanıldığı bağlama göre "sınırı aşma" anlamı kazanmaktadır. Kur'an'da şiddetin ve terörün önünü kapatma konusunu ele aldığımız için bizim için öncelikli olan savaş durumunda yasaklanan ve Bakara, 2/190, Bakara, 2/194, Mâide, 5/2, Tevbe, 9/10. ayetlerinde söz konusu edilen i'tidâ olacaktır.

Kur'an'da savaşma konusunda i'tidânın kesin bir şekilde yasaklandığı ayetوَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ" *Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırılık edenleri sevmez.*" (Bakara, 2/190) ayetidir. Ayetin iniş bağlamına göz

[1] Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn,* thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, ts., II, 213; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrem, *Lisânü'l-Arab,* Dâru Sâdır, Beyrut, ts., XV, 31.

atıldığında ayetin Hudeybiye anlaşmasının akabinde indiği görülmektedir. Sahâbenin anlaşma sonrası Kureyş'in Hudeybiye'de yaptıkları anlaşmaya riayet etmeyeceğinden, onları Mescid-i Harâm'dan engelleyeceklerinden ve onlarla savaşmalarından endişe ettiklerini görmekteyiz. Hz. Peygamber, ashâbının Harem'de ve haram ayda savaşmalarından endişelenmiş ve bu durumdan hoşlanmamıştır. Allah da bu ayeti indirerek Müslümanlarla savaşmaları şartıyla Kureyşlilerle ihramlı bir şekilde savaşmaya müsâade etmiştir. Ancak Müslümanları savaşı ilk olarak başlatmak suretiyle taşkınlık etmeyi de yasaklamış olmaktadır.[2]

Bu ayette Müslümanlara kendileri ile savaşan kimselerle savaşmaları emredilmektedir. Yani Müslümanların kendilerini müdafaa etmelerine müsaade edilmiş bunun haricinde savaş ilan etmelerine müsaade edilmemiştir. Taberî'ye (v. 310/923) göre bu ayet Müslümanlara şirk ehli ile savaşmayı emreden ilk ayettir. Dolayısıyla Müslümanların gördükleri her tehditte değil müşrikler tarafından onlara savaş açılması durumunda savaşmaları, onlardan uzak duranlardan ise uzak durmaları emredilmiştir.[3] Nitekim Hz. Peygamber Berâe suresi ininceye kadar onlarla savaşanlarla savaşmış, onlardan uzak duranlardan uzak durmuştur.[4]

Ayette geçen ve Allah'ın nehyettiği i'tidâ, müfessirler tarafından farklı yorumlanmıştır. Bu yorumların benzer yönleri olduğu gibi birbirinden farklı yönleri de mevcuttur. Savaşta i'tidânın neler olduğu konusunda ittifak edilen hususlar savaşta kadınların ve çocukların öldürülmesi, ahdin bozulması ve ganimet paylaştırılırken hakkında fazlasını almak gibi savaşın ruhuna aykırı bir takım tutumlardır. Nitekim Hz. Peygamber'in, ordularını göndereceği zaman "Allah yolunda savaşın. Allah'ı inkâr edeni öldürün, ganimette hıyânetlik etmeyin, ahdinizi bozmayın, müsle yapmayın, çocukları öldürmeyin, tapınak ehlini öldürmeyin"[5] şeklindeki ifadeleri buna işaret etmektedir. Hz. Peygamber i'tidâ sayılabilecek bir fiil gördüğünde tepkisini ortaya koymuştur. Nitekim Hz. Peygamber savaşlardan birisinde öldürülmüş kadın gördüğüne ve Hz. Peygamber'in bundan hoşlanmadığına dair rivayetler kaynaklarımızda mevcuttur.[6]

Ayette geçen ve savaşta i'tidâyı yasaklayan ifadenin (لا تعتدوا) açıklamasında 4 görüş vardır. Mücâhid bu ifadeyi "kadınları ve çocukları öldürmeyin" şeklinde

---

[2] Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan el-Ezdî el-Horasânî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2003, I, 101; Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, *Meâlimu't-tenzîl,* thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Dâru Taybe, Riyad, 1998, I, 213; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Ḳur'ân*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, 2002, II, 88; Râzî, Fahruddîn Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-gayb*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, 1997, V, 288.

[3] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 2000, III, 561.

[4] Taberi, *Câmiu'l-beyân*, III, 561, 562; Begavî, *Meâlimu't-tenzîl,* I, 213; Ebu Muhammed b. Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz fî Tefsiri'l-Kitâbı'l-azîz*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1993, I, 248.

[5] Müslim, el-Cihâd ve's-siyer, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 461; XXXVIII, 136; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Ḳur'ân*, II, 87; Hâzin, Alâuddin Alî b.Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Lübâbu't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1979, I, 168.

[6] Buhârî, el-Cihâd ve's-siyer, 145; Müslim, el-Cihâd ve's-siyer, 8; Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn es- Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*, Dâru'l-fikr, Beyrut, ts., I, 493.

açıklamışlardır. Saîd b. Cübeyr ve Ebu'l-Âliye "sizinle savaşmayanlarla savaşmayın" şeklinde yorumlamışlardır. Hasen el-Basrî savaşta yasaklandıkları şeyi yapmayı; Mukâtil ise Harem'de savaş başlatmayı i'tidâ olarak değerlendirmiştir.[7] İbn Abbâs da söz konusu ayetin içerdiği mesaja değinirken "Bu ayet kadınları, çocukları, yaşlıları, size barış teklif eden ve elini sizden çekenleri öldürmeyin. Eğer bunu yaparsanız i'tidâ etmiş olursunuz demek istiyor" ifadelerini kullanmaktadır.[8]

Tefsirlerimizde ve savaş hukukunu ele alan fıkıh kitaplarında savaşın şartlarının zamana ve zemine göre değiştiğine ve bazı savaş hükümlerinin risâletin son dönemlerine doğru farklılaştığına dair görüşler ortaya konmuştur. Taberî, savaşta kadınların, çocukların, din adamlarının, ehli kitaptan ve mecûsilerden cizye verenlerin öldürülmesinin yasak olması hükmünün bugün de sabit olduğunu ifade etmektedir.[9] Dolayısıyla i'tidâ özelliği taşıyan bu fiiller her şartta kaçınılması gereken fiillerdir.

Yahyâ b. Yahyâ el-Gassânî (v. 133/751), Ömer b. Abdilazîz'e (v. 101/720) Bakara, 2/190. ayetini sormak üzere mektup yazmış Ömer b. Abdilazîz de bu mektuba "bu (ayet), kadınlar, çocuklar ve senin için harp ilan etmeyen kimseler hakkındadır" şeklinde karşılık vermiştir.[10] Aynı şekilde Ömer b. Abdilazîz Adiy b. Ertât'a (v. 102/720) bu ayetle alakalı "Allah'ın kitabında bir ayet buldum. Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın ve aşırı gitmeyin. Allah aşırı gidenleri sevmez. Yani seninle savaşmayanla savaşma. Yani kadınlar, çocuklar ve rahipler" şeklinde yazmıştır.[11]

İ'tidânın içine Hasen el-Basrî'nin dediği gibi müsle, ganimetlerde ihanet etmek (gulûl), kadın, çocuk, savaşmayan ve savaş konusunda görüşü olmayan yaşlılar, rahipler ve tapınak ehlini öldürmek, herhangi bir maslahat olmaksızın ağaçları yakmak ve hayvanları öldürmek girmektedir. İbn Abbâs ve Ömer b. Abdilazîz de bu görüştedirler.[12]

Atâ b. Ebî Rabâh'tan (v. 114/731) rivayet edildiğine göre Hz. Ebû Bekir, Ebû Süfyân'ın kardeşi Yezîd b. Ebî Yezîd'i Şam'a görevlendirdiği zaman Yezîd binek üzerinde Hz. Ebû Bekir yürüyerek onu uğurlamak üzere çıktı. Yezîd, Hz. Ebû Bekir'e "Ey Allah'ın Resûl'ünün halîfesi! Ya sen bin ya da ben ineyim" dedi. Hz. Ebu Bekir de "Ne sen ineceksin ne de ben bineceğim, ben bu adımları Allah yolunda atılmış olarak hesap ediyorum ve ecrini Allah'tan bekliyorum. Eğer onu gözetirsen sana bir vasiyette bulunacağım. Kendilerini Allah korkusundan zannederek tapınaklara hapseden aslında Allah korkusu için hapsetmeyen insanlara ve saçlarının ortasını kazıyan ve saçlarının arasından saç örgüsü bandı gibi şeyler bırakan bir kavme uğrayacaksın. Kazıdıkları yeri kılıçla vur" dedi. Sonra şöyle devam etti: "Kadını, çocuğu, pîr-i fâniyi öldürmeyin. Meyveli ağacı

[7] Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-Tefsîr*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, ts.; I, 197.

[8] Taberi, *Câmiu'l-beyân*, III, 563; İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, el-Mektebetü'l-asriyye, Sayda, ts., I, 325; Suyûti, *ed-Dürru'l-mensûr*, I, 493.

[9] Taberi, *Câmiu'l-beyân*, III, 562, Begavî, *Meâlimu't-tenzîl,* I, 213; III, 564.

[10] Taberi, *Câmiu'l-beyân*, III, 562; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Ḳur'ân*, II, 87.

[11] Taberi, *Câmiu'l-beyân*, III, 563.

[12] İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ân'i'l-azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, Riyâd, 1999, I, 524.

kesmeyin, hurmayı suya boğmayın, onu yakmayın, yemek için olan hariç koyun ve sığır kesmeyin ve yapıları yıkmayın" dedi.[13]

Bu rivayetlerde geçen hususların yanı sıra geçerli bir sebep olmaksızın savaş başlatmak[14], anlaşma yapanı öldürmek, davet etmeksizin baskın yapmak ve öldürülmesi yasaklanan birini öldürmek gibi fiiller de i'tidâ sınırları içerisinde değerlendirilmektedir.[15] Yani anlaşma yapılanlarla ve savaşma niyetinde olmayanlarla savaşmak da bu kabildendir.[16] Nitekim sözlerine sadık kalmayarak ahidleşmiş oldukları halde verdikleri sözleri gözetmeyen Mekkeli müşrikler hakkındaki لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ "*O müşrikler bir mümin hakkında ne bir yemin ne de bir ahid gözetirler. Onlar sınırı aşmış kimselerdir*" (Tevbe, 9/10) ayetinde Allah müşriklerin bu tutumlarını i'tidâ olarak değerlendirmiştir. Hz. Peygamber'in "Kim anlaşmalı olduğu birini öldürürse cennet kokusunu duyamaz"[17] şeklindeki ifadesi buna işaret etmektedir.

İ'tidâ kavramının içerisinde değerlendirilebilecek diğer hususlar da din ve dinin emrettiği değerler için savaşmayı bırakıp[18] şan ve şeref kazanmak veya fanatizm (الحميّة) için savaşmaktır.[19] Kanaatimizce günümüzde i'tidâ olarak isimlendirilebilecek eylemlerin altında yatan başlıca sebep fanatizmdir. Çünkü belirli bir ideolojiye kendini adamış ve mensup olduğu ideolojinin hedeflerini gerçekleştirmek için şiddeti bir araç olarak kullanan kimselerden belli sınırlar içerisinde kalarak mücadele etmesi beklenemez.

Kur'an'da i'tidânın yasaklandığı ayetlere rastlanmasının yanı sıra literal bir okumayla i'tidâyı emreden ayetler de mevcuttur. Ancak bu ayetlerde i'tidâ emredilmemekte ancak i'tidâya uğrayan inananların izzetlerini korumaları ve düşmanları karşısında acze düşmüş bir görüntü vermemeleri için zararı ortadan kaldırır nitelikte karşılık vermeleri istenmektedir.

Buna örnek olarak ...فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم... "*...Kim size karşı taşkınlık ederse siz de onlara karşı misliyle karşılık verin...*" (Bakara, 2/194) ayetini verebiliriz. Ayetin tefsirinde Ahfeş (v. 215/830) "فَاعْتَدُواْ عَلَيْهِ" ifadesi için Allah'ın burada taşkınlık ve düşmanlığı (udvân) emretmediğini söylemektedir. Bu ifadenin ancak "i'tidâ olarak isimlendirilen şeyi yani onların size yaptıkları gibi siz de onlara yapın" demek olduğunu ifade etmektedir. Ahfeş bu kullanımın Arapçada kullanılan bir üslup olduğuna dair "eğer benden bir zulüm buluyorsan ben onu senden aldım" (إِنْ تَعاطَيْتَ مني ظُلْما تعاطَيْتُهُ مِنْكَ) ifadesini örnek olarak

---

[13] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Ḳur'ân*, II, 87.

[14] İbn Âşûr**,** Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr,* Dâru sehnûn li'n-nesr ve't-tevzî', Tunus, ts., II, 201; Mahalli**,** Celalüddin -Suyûtî**,** Celalüddin, *Tefsîru'l-Celaleyn,* Dâru'l-Hadis, Kahire, ts., I, 37; Begavî**,** *Meâlimu't-tenzîl,* I, 213.

[15] Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım b. Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizı't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl,* thk. Abudurrezzâk el-Mehdî, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, ts., II, 248; Beydâvî**,** Abdullah b. Ömer, *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*, Dâru'l-fikr, Beyrut, ts., I, 476; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîru el-bahru'l-muhît*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2001, II, 242; Âlûsî, Mahmûd Ebu'l-Fadl, *Rûhu'l-meânî fî tefsiri'l-Kur'ani'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, ts., II, 75; Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî. *İrşâdü'l-'akli's-selim ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm,* Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, ts., I, 203.

[16] Nahhâs, Ebû Ca'fer, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûni, Mekke, 1409, I, 105.

[17] Buhârî, Cizye 5; Nesâî, Kasâme 13.

[18] Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Habîb Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, ts., I, 251.

[19] İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, I, 248.

vermektedir. Ahfeş bu ifadede geçen iki kişiden ikinci kişinin zalim olmadığını da ilave etmektedir. Ahfeş bu duruma uygun düşen bir örneği şair sahâbî Amr b. Şe's'ten (v. 20/641) vermektedir. Amr b. Şe's "Dün düşmanlık yapanları misliyle cezalandırdık * Tıpa tıp aynı ve (Ayakkabıyı ayakkabıya hizalaman gibi) eşit bir kısas olarak (جَزَيْنا ذَوِي العُدْوانِ بالأَمْسِ مِثْلَهُ * قَصاصاً سَواءً حَذْوَكَ النَّعْلَ بالنَّعْلِ) demektedir.[20] Kısas olarak maruz kalınan muâmeleye misliyle karşılık verildiği anlaşılan bu ifadede karşılıklı yapılan ameller aynı kategoride değerlendirilmemektedir. Nitekim Ferrâ (v. 207/822) bu duruma işaretle lafzı aynı olsa bile kısas olarak yapılan işlemin zulüm olmayacağını söylemektedir. Burada Allah'ın mübâh kıldığı ve emrettiği i'tidâ kısastan öte geçmemektedir.[21] Mâturîdî (v. 333/944) de görüntü itibariyle i'tidâya karşılık vermenin i'tidâya benzediği gerekçesiyle böyle isimlendirildiğini söylemiştir.[22]

Taberî de bu ayetin وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ "*Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez.*" (Bakara, 2/190) ayetinin benzeri olduğunu söylemektedir. Hâlbuki bu ayette "وَلا تَعْتَدُوا" ifadesi ile i'tidâ yasaklanırken diğer ayette "فاعتدوا عليه" ifadesi ile lafız olarak i'tidâ emredilmektedir. Taberî " فمن... اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم..." ayetinin "kim size haremde savaşmakla i'tida ederse siz de onlara öylece karşılık verin" demek olduğunu, buradaki i'tidanın mücâzat (karşılık verme) ifade etmek için kullanıldığını söylemekte ve "وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا" "*Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür...*" (Şûrâ, 42/40) ayetini bu ayetle irtibatlandırmaktadır.[23] Ayette geçen iki i'tidâ farklı manalar taşımalarına rağmen lafzın lafza uyumu gözetildiği için aynı kelime kullanılmıştır.[24] Taberî bu tür kullanımların var olduğuna dair ayetlerden örnekler zikreder. Buna göre وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ "*Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu*" (Âli İmrân, 3/54) ve فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ "*Onlar alay ediyorlar. Allah da onlarla alay ediyor*" (Tevbe, 9/79) ayetlerindeki "مكر/tuzak kurma" ve "سخر/alay etme" kelimeleri için aynı şey geçerlidir. Taberî'nin bu ayete getirdiği diğer bir izah da "فاعتدوا" kelimesi anlamlandırılırken bu kelimenin "saldırmak ve üzerine atlamak" anlamının esas alınmasıdır. Yani "عدا الأسد على فَريسته" (Aslan, avının üzerine atladı) örneğinde olduğu gibi onlar size saldırırlar ve zulmederek üzerinize gelirlerse siz de onlara kısas kabilinden üzerlerine gidin şeklinde yorumlanmasıdır.[25]

Buna benzer bir yorumu وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ "*Fitne tamamen yok edilinceye ve din (kulluk) de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.*" (Bakara, 2/193) ayetinin tefsirinde Râzî'de (v. 606/1210) görmekteyiz. Râzî, "فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ" ifadesini

[20] Ahfeş, Ebu'l-Hasen Sa'îd b. Mes'ade el-Mucâşî, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Hüda Mahmud Kurâ'a, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1990, I, 174.

[21] Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ, *Meâni'l-Kur'an*, Dâru'l-Mısriyye, Mısır, ts., I, 106.

[22] Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2005, X, 166; Mahalli**,** Suyûtî, *Tefsîru'l-Celaleyn,*I, 38, Abduh, Muhammed, Reşid Rıza, Muhammed b. Ali, *Tefsiru'l-menâr,* el-Hey'etü'l-Mısriyye'l-âmme lil-kitâb, Kahire, 1990, II, 171; İbn Âşûr, II, 211.

[23] Taberi, *Câmiu'l-beyân*, XXI, 548.

[24] Begavî, *Meâlimu't-tenzîl,* I, 215; Şirbînî, Muhammed b. Ahmed, *es-Sirâcü'l-münîr*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, ts., I, 110.

[25] Taberi, *Câmiu'l-beyân*, III, 581-582.

"zulmedenden başkasına zulmetmek güzel olmaz" şeklinde açıklamaktadır. Böylece hükmün illeti olan taşkınlık etme hükmün bizzat kendisinin yerine konulmakta ve zulmün cezası müşâkeleden dolayı yine zulmün kendi ismiyle isimlendirilmektedir. Râzî bu durumun فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم (Bakara, 2/194) ayetindeki duruma benzediğini ifade etmektedir. إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ "*Münafıklar Allah'ı aldatıyorlar. Oysa Allah onları aldatıyor*"(Nisa, 4/142) ve"وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ" " "*Tuzak hazırladılar; Allah da tuzak hazırladı*" (Âli İmrân, 3/54) ayetlerini de örnek olarak getiren Râzî Hz. Peygamber'in "Allah'ım! Falanca, benim şâir olmadığımı bildiği halde, beni yerdi; sen de onu yer! Allah'ım! Beni yerdiği kadar, sen de ona lanet et!" şeklindeki duasının da bu kabilden olduğunu söylemektedir. Hz. Peygamber'in bu duası "ona beni yermesinin cezası neyse, ona o cezayı ver" şeklinde bir anlam içermektedir.[26] Dolayısıyla yapılan kötü bir amelin karşılığında yapılan hamle kötü amel kategorisinde değerlendirilmemektedir. Râzî bunun yanında ayette geçen " فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ" ifadesinin başka şekilde yorumlanmasının imkân dâhilinde olduğunu da söylemektedir. Buna göre bu ifade "siz savaşa son verenlere ilişirseniz bu durumda siz zalim olursunuz ve zulüm işi size döner" anlamına da gelebilmektedir.[27]

İbn Kesîr (v. 774/1373) bu ayette وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا (Şûrâ, 42/40) ayeti ve "وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ" (Nahl, 16/126) ayetlerinde olduğu gibi Allah'ın müşriklere bile adaletli olmayı emrettiğini söylemektedir. Burada "i'tidâ" kelimesi kısasta bulunma ve karşılık verme anlamındadır. İbn Kesîr buna örnek olarak Amr b. Ebî Kelsûm'ün فنجهل فوق جهل الجاهلينا * ألا لا يجهلن أحدٌ علينا (Aman ha! Birisi bize karşı cahillik yapmasın* Yoksa biz de bizim cahillerimizin cehaletinde daha ileri bir cahillik yaparız) dizelerini örnek olarak verir. Bu şiirde cahilce davranan bir kesime karşılık vermek yine cahillik olarak isimlendirilmektedir. Hâlbuki şiir sahibinin mensup olduğu topluluğa cahillik vasfını yüklemesi mümkün değildir. Şurası açıktır ki cahilce davranışa karşılık ve ceza olarak verilen tepki yine aynı isimle isimlendirilmiştir.[28]

Kur'an'da Allah'ın i'tidâyı emretmediğine diğer bir delil de Râzî'nin وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ "*Sayılı günlerde (eyyam-ı teşrikte telbiye ve tekbir getirerek) Allah'ı anın. Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye dönerek) acele ederse ona günah yoktur. (Minâ'da kalmak suretiyle) geciken kimseye de günah yoktur. Bunlar günahtan sakınanlar içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki hepiniz onun huzurunda toplanacaksınız*" (Bakara, 2/203) ayetinin tefsirinde söyledikleridir. Râzî bu ayetle alakalı Vâhidî'den (468/1076) şöyle nakletmektedir: "Allah tıpkı, "*Bir kötülüğün cezası, onun gibi bir kötülüktür*" (Şûrâ, 42/40) ve "*Kim size i'tidâ ederse, onun size saldırdığı gibi siz de onlarai'tidâ edin*" (Bakara, 2/194) ayetlerinde olduğu gibi, birinci cümle ikinciye uygun düşsün diye "*Kim de gecikirse, ona bir günah yoktur*" buyurmuştur.[29] Ayette hacıların iki gün içerisinde şeytan taşlama işlemini yaparak Mekke'ye dönmeleri acele etmek (تعجّل) olarak geçmektedir. Buna karşılık geç kalmaksızın normal zamanda şeytan taşlamayı

[26] Râzî**,** *Mefâtihu'l-gayb*, II, 309.
[27] Râzî**,** *Mefâtihu'l-gayb*, V, 292; Beydâvî**,** *Envarü't-tenzil*, I, 477; Hâzin, *Lübâbu't-te'vîl,*I, 170; Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, I, 110.
[28] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ân'i'l-azîm,* I, 527.
[29] Râzî**,** *Mefâtihu'l-gayb*, V, 342.

bitirerek Mekke'ye dönmek ise geç kalmak (تأخّر) olarak sunulmaktadır. Normal zamanda şeytan taşlamayı bitirerek Mekke'ye dönmenin geç kalma olarak sunulması lafzın birbirine uygun düşmesi içindir.

Râzî bunun üzerine şu değerlendirmeyi yapar "Biz biliyoruz ki, kötülük ve düşmanlığa karşı müdâfaada bulunmak, bir kötülük ve i'tidâ sayılamaz. Bu sebeple mana bakımından doğru olmayan bir şey, kelimelerin birbirlerine uyumuna hamledildiğinden mana bakımından doğru olan bir şeyi lâfzî muvâfakâta hamletmek daha uygun olur. Çünkü Allah tarafından kabule şâyân ve mükâfatlandırmaya münasip bir işten mana bakımından günahı kaldırmak doğrudur"[30]

Bu tür bir kullanımın imkân dâhilinde ve Arapçada bir üslup olduğunu dile getiren İbn Âşûr, فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَى مَسْحُورًا قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا "*Musa onlara geldiğinde Firavun ona, "Ey Musa! dedi, senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum! (Hz. Musa Firavun'a:) "Pek âlâ biliyorsun ki, dedi, bunları, birer ibret olmak üzere, ancak, göklerin ve yerin Rabbi indirdi. Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu sanıyorum!*" (İsrâ, 17/101-102) ayetini delil olarak getirir. Buna göre ayette Hz. Musa'nın Firavun'a olan tutumunu Bakara 2/194. ayetteki kullanımıyla benzer görmektedir. Yani Firavun Hz. Musa'ya " إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَى مَسْحُورًا" sözünü söylemiş, Hz. Musa da aynı üslupla "وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورً" şeklinde karşılık vermiştir. Çünkü Hz. Musa Firavun'u azarlamak ve ondan korkmadığını ispatlamak ve misli ile karşılık vermek için Firavun'un üslubuyla cevap vermiş ve onun kullandığı ifade kalıbıyla mukâbelede bulunmuştur.[31]

Buradan da anlamaktayız ki ayette i'tidâyı emreden ifade müşâkeleden ve lafzın lafza uymasından dolayı kullanılmıştır. Burada emredilen müşriklerden gelen bir hamleye misliyle karşılık verme ve söz konusu hamlenin etkisiz kılınmasına yöneliktir. Hatta bu şekilde bir hüküm koymakla Allah, müslümanlara i'tidâyı yasaklamış olmaktadır. Nitekim Mücâhid "وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ" "*Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin…*" (Nahl, 16/126) ayetinin "لا تعتدوا" (aşırılığa kaçmayın) anlamına geldiğini söylemektedir.[32]

Allah'ın, şartlar ne olursa olsun i'tidâyı yasakladığına dair bir örnek Hz. Peygamber'in bir hadisinde zikredilmektedir: "Zayıf ve güçsüz bir kavim vardı. Taşkınlık eden zorba bir halk onlarla savaştı. Daha sonra zayıf kavmi Allah onlardan güçlü kıldı. Onlar da düşmanlarına yöneldiler, onları köleleştirdiler, onlar üzerinde otorite kurdular. Allah'a kavuşacakları güne kadar Allah'ın gazabını üzerlerine çektiler."[33] Bu rivayete göre zulme uğramış olmak i'tidâ kapsamında değerlendirilecek bir ameli başlangıçta zulme uğrayan kişilere caiz kılmamaktadır.[34] Nitekim وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا "*Mescid-i Haram'a girmenizi önledikleri için bir topluma karşı beslediğiniz kin sizi i'tidâya sevk etmesin!*" (Mâide, 5/2) ayeti bunu göstermektedir.

---

[30] Râzî**,** *Mefâtihu'l-gayb*, V, 342.
[31] İbn Âşûr**,** *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr,* XV, 228.
[32] Taberi, *Câmiu'l-beyân*, XVII, 325; Ebu'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, el-Menşûrâtü'l-ilmiyye, Beyrut, ts., I, 355.
[33] Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXVIII, 448.
[34] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ân'i'l-azîm,* I, 524.

SONUÇ

Kur'an, insanı şiddet ve terör gibi insani değerlerle bağdaşmayan eylemlerden uzaklaştırmayı amaçlamaktadır. Bu tür eylemlerden uzaklaştırırken bu eylemleri tek tek saymak yerine bunları bir isim altında birleştirerek yasaklamayı tercih etmiştir. İ'tidâ olarak isimlendirilen bu fiiller sınırı aşmak, aşırı gitmek ve işin kıvamını kaçırmak anlamları çerçevesinde kavramlaştırılmıştır.

Savaşta i'tidânın kapsamına giren fiillere bakıldığında kadın, çocuk, yaşlı ve din adamı gibi silahsız, savunmasız ve savaş niyetinde olmayıp savaşa dair bir fikri olmayan insanları öldürmenin bunlardan bazıları olduğu görülür. Hayvanları, etini yemek amacı dışında öldürmek ve bitkileri beslenme amacı dışında kesmek gibi insan dışındaki canlılara savaş maslahatı olmaksızın zarar vermek hatta savaş maslahatı olmaksızın ev, okul, devlet kurumu gibi binaların yıkılması da bu kapsamdadır. Bunun yanında anlaşma imzalanmış veya savaşı bırakıp barış girişiminde bulunan kimseleri öldürmek yani bitmek üzere olan savaşı başlatarak yangına kor taşımak da i'tidâ olarak değerlendirilmiştir. Savaş sonrası ganimetin bölüşülmesinde haksızlık etmek ve savaşta öldürülen düşman askerlerinin bedenlerine zarar vermek gibi insani değerlere aykırı her faaliyet bu kapsama girmektedir. Hızla değişen dünyada i'tidânın kapsamını genişletmek mümkündür.

Bir eylemin i'tidâ olarak değerlendirilmesinde savaş kurallarına uygun davranılsa bile savaşmaktaki niyet belirleyici olmaktadır. İslam'ın yaşanması ve yayılması önündeki engellerin kaldırılması ve meşrû müdâfaa gibi savaşmayı kaçınılmaz kılan sebepler dışında fanatizm ve ırkçılık için savaşmak da i'tidâ olmaktadır.

Netice olarak Kur'an i'tidâyı kesin bir dille yasaklamaktadır. Müslümanları, düşmanları önünde zelil bir konuma düşmekten korumak için kaçınılmaz olması durumunda savaşmaya teşvik ederken savaş gibi bir ortamda bazı ilkeleri gözetmelerini ve aşırılıklardan kaçınmalarını emretmektedir. Bu ilkeler ile hem insan onurunu hiçe sayan fiillere maruz kalınsa bile aynı fiilin düşmana yapılmamasını öğütlemekte hem azamî derecede tabiatı korumak emredilmekte hem de ahde vefâ, adaletli olma ve insani değerlere sahip çıkma gibi güzel hasletlerin elden bırakılmaması istenmektedir.

KAYNAKÇA

Ahfeş el-Evsat, Ebu'l-Hasen Sa'îd b. Mes'ade el-Mucâşî, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Hüda Mahmud Kurâ'a, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1990

Âlûsî, Mahmûd Ebu'l-Fadl, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, ts.

Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, *Meâlimu't-tenzîl,* thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Dâru Taybe, Riyad, 1998.

Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Tevil*, Dâru'l-fikr, Beyrut, ts.

Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîru el-Bahru'l-muhît*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2001.

Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-'akli's-selim İlâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm,* Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ, *Meâni'l-Kur'an*, Dâru'l-Mısriyye, Mısır, ts.

Halil **b.** Ahmed**,** Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, ts.

Hâzin, Alâuddin Alî b.Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Lübâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1979.

İbn Âşûr**,** Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Dâru Sehnûn li'n-Nesr ve't-Tevzî', Tunus, ts.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed, *el-Muharraru'l-vecîz fî Tefsiri'l-Kitâbı'l-azîz*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1993.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda, ts.

İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ân'i'l-Azim*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, Riyâd,1999.

İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fî ilmi't-tefsîr*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, ts.

Mâturîdî, Ebû Mansûr, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Habîb, *en-Nüket ve'l-uyûn*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, ts.

Muhammed Abduh-Reşid Rıza, Muhammed b. Ali, *Tefsiru'l-Menâr,* el-Hey'etü'l-Mısriyye'l-âmme lil-Kitâb, Kahire 1990.

Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan el-Ezdî el-Horasânî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2003.

Nahhâs, Ebû Ca'fer, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûni, Mekke, 1409.

Râzî**,** Fahruddîn Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Ḳur'ân*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, 2002.

Suyûti**,** Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn, *ed-Dürru'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*, Dâru'l-fikr, Beyrut, ts.

Şirbînî, Muhammed b. Ahmed, *es-Sirâcü'l-Münîr*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, ts.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 2000.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım b. Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf An Hakâiku Gavâmizı't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl,* thk. Abudurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

BİR ALGI YANILGISI OLARAK FUNDAMENTALİZM'DEN İSLAMOFOBİ'YE

Mustafa ÖZDEN[*]

ÖZET

Şüphesiz ki insan, hakkında bilgi sahibi olmadığı her şeyden korkar, çekinir. Bu korku bilgisizlikten, önyargıdan kaynaklanan yersiz bir korkudur. İnsanlar, kendilerini güvende hissetmek için etrafındaki olayların kontrolü dâhilinde gerçekleşmesini arzu eder. Aksi halde kontrolü kaybedeceğini ve umulmadık tehlikelerle karşı karşıya kalacağını zanneder. Bu durum bir yere kadar doğaldır. Fakat bazı insanlarda sıra dışı, anlamsız ve gereksiz korkular mevcuttur. İnsanın vehimlerinden kaynaklanan bu tür korkulara, psikoloji biliminde fobi denilmektedir. Kapalı alan, karanlık, uçak, kedi, köpek gibi şeylerden anormal derecede korkan insanlar vardır. Bu fobiler kişiye özeldir. Fakat son zamanlarda hem toplumsal hem de bulaşıcı olan bir fobi türü ortaya çıktı. Bu fobi, İslamofobi olarak adlandırıldı.

Birileri tarafından hayalet gibi gösterilen bu fobi, tarihi olarak Ortaçağ'a kadar uzanan ve İslam'ı öcü gibi göstermeyi hedefleyen bir anlayıştır. Neticede söz konusu bu fobi, tarihsel süreç içinde Batılı akademik ve siyasi çevreler tarafından fundamentalizm, radikalizm, entegrizm, Fanatizm ve küresel terör gibi kavramlarla nitelendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Fundamentalizm, Terör, Fobi, Radikalizm.

FROM FUNDAMENTALISM TO ISLAMOPHOBIA AS A THINK OF A PERCEPTION

ABSTRACT

Surely, man is afraid and hesitant of everything he does not know about. This fear is an unreasonable fear arising from ignorance and prejudice. People who want to feel safe desire to take place within the control of events around them to feel themselves safe. Otherwise They think they will lose control and face unexpected danger. This is as natural as a point. But in some people there are extraordinary, meaningless and unnecessary fears. Such fears arising from human delusions are called phobia in psychology. There are people who are afraid of abnormal things like indoor, dark, airplane, cat, dog. These phobias are personal. But recently, there has emerged a kind of phobia that is both social and contagious. This phobia was called Islamophobia.

This phobia, portrayed as a ghost by some, is an understanding that dates back to the Middle Ages and aims to show Islam as avenger. As a result, this phobia has been historically characterized by concepts such as fundamentalism, radicalism, integrationism, fanaticism and global terrorism by Western academic and political circles.

Key Words: Islamophobia, Fundamentalism, Terrorism, Phobia, Radicalism.

[*] Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Bugün psikoloji biliminin de gösterdiği gibi algılarımızı etkileyen, yönlendiren içsel ve dışsal çok sayıda faktör var. Fiziki çevreyle olan sürekli ilişkimiz, bize ulaşan dış uyarıcıları farklı biçimlerde algılamamıza yol açar. Nesnelerin fiziksel konumu, çevre şartlarının görece değişimi, bizim zihinsel tutumumuz, daha önceden çeşitli etkiler altında edindiğimiz önyargılar, uzay ve zaman konumumuz, bir şeye duyduğumuz özel ihtiyaç ve ilgi, kişisel tercihlerimiz, geçmiş bir yaşantı ve tecrübe, yaş, eğitim, cinsiyet, kültür vb. çok sayıda faktörden söz edilebilir.

Bir nesnenin gerçek durumunun göründüğü gibi olmadığını kesin olarak bildiğimiz halde, yanılsama (ilüzyon) sonucu nesneyi yanlış algılarız. Örneğin; parçalı bulutlu bir havada bulutların arkasındaki Ay'ın hızla hareket ettiğini veya bir tren yolculuğunda dışardaki ağaç ve nesnelerin hızla akıp gittiğini görürüz. Gerçekte ise hızla hareket eden bulutlar veya trendir. O halde fiziksel dünya hakkında edinilecek bilgilerimizin ne ölçüde sağlıklı olduğundan her durum ve konumda emin olamayız. Herhangi bir olaya farklı kültürlerden insanların çok farklı şekillerde tepki vermesi, değerlendirmesi, farklı açılardan bakması mümkündür. Örneğin boğa güreşini izleyen bir İspanyol bu spordan olağanüstü bir zevk alabilir, fakat bir Hintli matadorun sersemletici darbeleri karşısında bocalayan zavallı hayvana bakıp üzüntü duyabilir. Dolayısıyla kültür gibi nedenler de olayları algılamada etkileyici bir rol oynar.

Bu bağlamda ister sosyo-kültürel ister politik bir hareket -ki bunlar yanında daha fazla ve daha öte bir şey- olarak İslam, en çok spekülasyon konusu olan bir din olma özelliğiyle dikkati çeker; ve bu spekülasyon konularının başında onun fanatizmle şiddetle, terör (Fundamentalizm, radikalizmle, entegrizm, İslamofobi, Işid, Daeş, Boko Haram, El-Nusra, El-Kaide vb.) ile özdeşleştirilmesi gelir. Bu özel retoriği (söylemi) kimlerin hangi amaçlarla gerçekleştirip görsel ve yazılı medya aracılığıyla kitlelere pompalandığı bilinmekle beraber, kitleleri (toplumları) İslam'a karşı önyargılı kılan bir sonuç doğurmakta; bu da bir yandan doğru bilgilenme ve seçim yapmayı engellerken, diğer yandan toplumsal hayatta bir takım gerilim ve çatışmaların doğmasına zemin hazırlamaktadır.

Şüphesiz ki insan; hakkında bilgi sahibi olmadığı her şeyden korkar, çekinir. Bu korku bilgisizlikten kaynaklanan yersiz bir korkudur. Biz insanlar kendimizi güvende hissetmek için etrafımızdaki olayların kontrolümüz dâhilinde gerçekleşmesini arzu ederiz. Aksi takdirde kontrolü kaybedeceğimizi ve umulmadık tehlikelerle karşı karşıya geleceğimizi zannederiz. Bu durum bir yere kadar doğaldır. Fakat bazı insanlarda/kişilerde sıra dışı, anlamsız ve gereksiz korkular mevcuttur. İnsanın vehimlerinden/zaaflarından kaynaklanan bu tür korkulara psikoloji biliminde "fobi" denmektedir. Kapalı alan, karanlık, uçak, şimşek, kedi-köpek vs. şeylerden anormal derecede korkan insanlar vardır. Bu fobiler (korkular) kişiye özeldir ve bulaşıcı değildir; fakat son zamanlarda öyle bir fobi türü ortaya çıktı ki hem toplumsal hem de bulaşıcı. İslamofobi denilen bu yeni tür bir fobidir. Bu fobiyi (hayaleti) birilerinin İslam'ı öcü gibi göstermek için ürettiği bu korku türünün adı yeni konmuş olsa da, ortaçağa kadar uzanan bir tarihi arka planı vardır. Bu duruma biraz değinmek istiyoruz.

Bilindiği gibi Yunanlılar, dünyayı ikiye ayırmışlardı. Kültür ve düşünce sahibi Yunanlılar ile tabiatta sürü (hord) halinde yaşayan ve barbar adı verilen diğer halklar. Yunanlılara göre Yunanlı olmayan herkes yabancı ve barbardı.

Barbarlar, düşünen, hisseden, acı ve sevinç duyan normal insanlar değil, yarı insan yarı hayvan tuhaf yaratıklardı. Yunanlılar kendilerinin daha erdemli, şerefli ve üstün olduklarına inanırlar ve yabancılara/barbarlara değer vermezdi. Yine bu bağlamda ortaçağ Avrupası'nda kadınlar çocuklarını "*Türkler geliyor*" gibi sözlerle korkutmuşlardır. Demek ki barbar çoğunlukla üretilen bir kavram, vehimde yaşatılan bir fobi, sistemli olarak geliştirilen ve abartılan bir imajdı.

Yunan ve Roma'dan sonra bu imaj Hristiyanlık döneminde de "*İsa düşmanı*" putperest kâfirlere dönüştürülerek ve tekrar bir siyaset aracı olarak kullanıma devam ettirildi.[1]

Hristiyan papazlar, Avrupalı şövalye ve halkları İslam dünyası üzerine sürdüklerinde aynı vehimlerle hareket ediyorlardı. Onlara göre İsa ve Meryem Ana'nın yurdu kutsal topraklar ve Kudüs, "*putperest*" Müslümanların istilası altındaydı. 9. yy'da Liyonslu Agobard'ın imparatora verdiği kılıcın anlamını açıklarken yine aynı tutum içinde görüyoruz. Papa bu kılıcı imparatora uzatırken şunları söylüyordu: "*Barbar milletleri itaat altına aldıktan sonra onları Hristiyan yapmak ve bu suretle sadakat gösterenlerin krallık sınırlarını genişletmek için veriyorum.*" Öte yandan Kral Brun da, Bir Hristiyan kralının putperestlere karşı olan görevinin, kılıçla "*onları içeri girmeye zorlamak*" olduğunu söylüyordu.[2]

Benzer bir tutum rönesans ve reform sonrası Avrupa'nın laik-seküler kültüründe de görülür. Afrika, Asya, Avustralya ve Amerika kıtasını kana bulayan milyonlarca özgür ve masum insanı köleleştiren, soykırım yapıp kültürleri ortadan kaldıran Avrupalı sömürgeciler yine "barbar, putperest, ilkel, geri ve vahşi" kabile ve halkları kültürleştirme, medenileştirme efsanelerine başvurdular. Dolayısıyla Batı kendi siyasal, askeri ve ekonomik yayılmacılığını kolaylaştırmak ve kültürel değişimi sağlamak için her zaman kaba kuvvet ve şiddete başvurmayı geçerli tek yöntem saymıştır. Bu mevzuda da birkaç örnek verecek olursak; Amerikalıların Azteklerden birkaç gün içinde 70 bin insanı öldürüp kellelerden koskoca bir dağ inşa edildiğini nasıl unutabiliriz. İngilizler, sömürgeleri Hindistan'da kendi tekstil ürünleri kullanılsın ve Hint kumaşı üretilmesin diye tam 40 bin Hintli ustanın kolunu kestiler ki bu insanlık tarihinin kaydettiği en utanç verici barbarlıktır.[3] Daha dün diyebileceğimiz bir zaman diliminde Bosna'da, Irak'ta demokrasi adına on binlerce, yüzbinlerce Müslüman katledilmiştir.

İşte bu ve benzeri örnekler de Batı'nın bilinçaltında günahkârlığına, zalimliğine ve henüz hesabı görülmemiş/yüzleşilmemiş katliamlara dair hissettiği derin suçluluk duygusunun İslamofobi'nin irrasyonel kaygılarından biri olsa gerek, diye düşünüyorum. Batı işlediği suçların maddileştirilmiş bir ifadesi olarak bir düşman-hayalet yaratmıştır ve bu amansız düşmanla savaşarak arınacağını, hayatını devam ettireceğini düşünmektedir; ummaktadır.[4] Zaten soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte komünist tehdidin yerini yeşil tehdidin aldığı eski NATO Genel Sekreteri Claes başta olmak üzere Batılı birçok devlet adamı, siyasetçisi, medyanın önde gelen yazarları ve akademisyenleri tarafından gündeme gelmiştir.

[1] Ali Bulaç, İslam ve Fanatizm s. 23-24
[2] W. Montogomary Watt, İslam'ın Avrupa'ya tesiri, Çev. Doç. Dr. H. Yavuz, İst., 1986, s.60
[3] Bulaç, a.g.e.,1994,s.27
[4] Mehmet Evkuran, Çağdaş sorunlar ve Kelam, Araştırma Yayınları, Ankara 2015 s.200.

Doğu Blok'unun Çöküşüyle Yeşil Tehdit Algısı

Doğu Bloku'nun çöküşü soğuk savaşında sonun getirmişti. Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte ortaya çok boyutlu ve köklü değişiklikler çıktı. Sovyetler Birliği'nin çökmesi demek, ABD'nin tek başına süper güç olarak ilanı anlamına gelmekteydi. Bu reel-politik durum, uluslararası kurulan düzenin altüst olması anlamını ifade ediyordu. John Esposito'nun deyimiyle uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan bu alt-üst oluş, yeri doldurulması gereken önemli bir boşluğu da doğurmuş bulunmaktaydı.[5] Diğer taraftan tarihin bu önemli kırılma noktasında dünyanın hemen her kıtasında yayılmış/dağılmış 2 milyara yakın Müslüman nüfusla, İslam'ın en kalıcı ve en güçlü uluslararası bir güç olarak ortaya çıkması, Müslüman ülkelerin etkin, aktif ve alternatif bir siyasal güç haline gelmesi sebebiyle Batı'nın gündemine girmiştir.

Batı'nın uluslararası kurduğu siyasal denklemin, mevcut reel durumun korunması ve varlığını sürdürebilmesi için hayali bir düşman, öteki üretmesi gerekiyordu. İşte tam bu sebeple Batı, İslam'ı hedef tahtasına oturtarak, Onu Batılı değerlerle uyuşmayan, barbar, vahşi, kaba, aşırı, geri, çağdışı, uzlaşmaz, fanatik, tutucu, çatışmacı, moderniteyi reddeden, özgürlük düşmanı, kadın karşıtı, totoliter, baskıcı, diktatörlüğü yücelten, kan dökücü, saldırgan, şiddet, korku ve vahşetten beslenen bir din olarak tanımlarken; Müslümanları da köktencilikle, Fundamentalistlikle vb. kavramlarla öteki olarak nitelemiştir.

Müslümanlar hiçbir şey yapmasalar bile İslam'ın bir din olarak bu olumsuz özellikleri başlı başına tehdit ve korku oluşturmak için yeterlidir. İslam ve Batı çatışması tözsel ve kaçınılmazdır. Zaten fanatik Müslümanların terörist eylemleri, İslam'ın Batı hakkında düşündüklerinin açığa çıkmasından ibarettir.[6] Şu denilebilir ki, Batı dünyasında, en azından belirli bir kesim için İslam'a ve Müslümanlara bakışta bir şey değişmiş değildir. Orta Çağ'da alabildiğine teolojik bir görünüme ve söyleme sahip olan İslam karşıtlığı, modernizm ile birlikte revize edilmiş görülüyor. Kısa ve basit bir semantik revizyonla Hristiyanlık ve modernizm sözcükleri değiş tokuş edilmiştir. Batının düşünce algılama sistematiğine dikkat edildiğinde maniheist ve düalist yaklaşımlara fazlasıyla rastlanır. İslamofobi ise Batı'nın kendi dışındaki dünyayı özellikle de bir türlü tam asimile edemediği, evcilleştiremediği İslam dünyasını algılarken başvurduğu kendince rantabl ekonomik değerlendirme biçimlerinden biridir. Onlarca çeşitliliği, zenginliği içinde büyük Müslüman coğrafyasını, medeniyetini tanımaya ve anlamaya çalışmak yerine yargılamaya ve indirgemeye dayalı basitleştirmeye başvurulmaktadır. "Bunların ılımlısı da, fanatiği de bir ve aynıdır. Ortada anlayacak bir şey bulunmamaktadır. İslam her haliyle ve yorumuyla modern Batı dünyası için düşmandır." demeye gelen bir söylem Batı toplumlarında yaygınlaştırılmaktadır. Öyle ki kimi gözlemcilere ve yorumculara göre Avrupa'da oluşmaya başlayan yeni hümanizm, meşruiyetini büyük oranda/çapta İslamofobiden almaktadır.[7] Yine bu çerçevede İslamofobi söylemi ılımlı düşünen ve fanatizmden uzak pek çok Müslüman politikacı ve entellektüeli evcilleştirme, uygarlaştırma ve angaje etme yöntemi olarak kullanılmaktadır.

"Biz terörist değiliz. Batılı değerlerle hiçbir sorunumuz yoktur." Tutumuna mahkum etmektedir/edilmektedir. "terörist olmadığını bana ispatla/kanıtla!",

[5] Esposito, 9. , The İslamic threot , myth or Reality, Oxford University press, OWFORD, 1995. s.4
[6] Evkuran, a.g.e.,s.200
[7] Evkuran, a.g.e.,s.201

söylemi kullanılmakta, işin içine yaşam biçimlerinin dahil edilmesi ve değerlerin provoke edilmesiyle birlikte "Bana zarar vermeyeceğini göster!" ve daha ileri aşamada "Benim değerlerimle tam bir uyum içinde ol!" stratejisi izleniyor. İslamofobi, yeni dünya düzeninin efendilerine problem çıkaracak muhalif unsurları tasviye eden ve aşırılıkları törpüleyen bir zımpara işlevi görmektedir. İslam dünyası boyun eğdiğinde ise geriye ciddiye alınacak hiçbir engel kalmayacaktır.[8]

Yukarıda ifade edilen önyargıdan olacak ki, 11 Eylül saldırısının hemen akabinde saldırganların kim olduğu bilinmeden ve daha kimlikleri netleşmeden, ABD başkanı Bush'un saldırganlara karşı "haçlı seferi" (crusade) düzenleyeceklerini ifade ederek açıkça bu savaş beyanatında, saldırının şiddete yönelik boyutunu göz ardı edilerek sorgulanmadan, şiddetin dinsel içeriği ve kökenine ilişkin bir sorgulamaya dönüşmesi ve şiddete kimin yöneldiğinin vurgulanması tesadüf olmasa gerektir.

11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan saldırıyla birlikte, Batı'da 1980'lerden bu zamana kadar genel olarak Müslümanlar ve özelde ise İslami hareketlere yönelik alttan alta gelişen tedirginlik, kuşku ve güvensizliğin yerini bir İslamophobia (İslam fobisi) yada Halliday'ın deyimiyle "Müslüman karşıtlığına" bıraktığı gözlemlenmektedir.[9]

Müslümanlara ve İslami hareketlere karşı ABD ve Batı'da gelişen bu tutum, tarihte eşine az rastlanır kuşku ve husumetin en önemli sebeplerinin başındadır. Batı medyasının İslam'ı ve Müslümanları "terörle, terörizmle", "fanatiklik" ya da "radikallikle" çok sık olarak yan yana hatta iç içe göstermesi gelmektedir. Bu konuda gerek görsel, gerekse yazılı medya organları sorumsuzca ve önyargılı bir tutum takınmışlardı.[10]

Batı medyasında her ne zaman Müslümanları konu alan bir haber verilecek olsa ekrana hep saçı sakalı birbirine karışmış, çağdaş yaşamdan uzak, yoksul, çulsuz, kızgın, insan katleden, her zaman secde eden, namaz kılan insanlar televizyon ekranına gelmekte. Böylece, Müslümanları günün her saatinde namaz kılan, kızgın gruplar halinde Amerikan ya da İsrail bayrağı yakmak dışında hiçbir şey yapmayan bir imajla, dünyanın her yerindeki televizyon izleyicilerine, gözlerine sokarcasına defalarca izletilmekte, servis edilmektedir.

Dolayısıyla İslam ve Müslümanlar konusunda bu tür görüşler Batılı akademik çevrelerde de oldukça yaygındır. Bu çevreler Müslüman toplumlar ve İslami hareketler hakkında pek sağlıklı olmayan yanlış ve eksik bilgiye ve daha da önemlisi tarihsel arka planı olan bir önyargıya sahiptirler. Bu tür sığ yaklaşımlar, Müslümanların İslam'ı anlayış biçimlerini tek tip ve homojen bir yapı gibi mütalaa edip, sanki Müslümanlar arasında hiçbir tarihsel, kültürel, mezhepsel, etnik, siyasal, sosyal bir farklılık yokmuş gibi değerlendirmektedirler. Müslümanlığı haricilik vari, el-Kaide, el-Nusra, Boko Haram, İşid vb. dini motifli şiddet gruplarına indirgeyerek onlarla şiddet gruplarını özdeşleştirmektedirler. Sanki İslam ile diğer dinler, medeniyetler, kültürler arasında hiçbir ortak amaç ve

[8] Evkuran, a.g.e.,s.202

[9] Holliday, F. , İslamophobia Reconsired Ethnic on racion studies volüme 22, number 5, september 1999, s.,892-902.

[10] Bkz. Poule, E. , Reporting İslam Media represen tations and British Mulims, I,B. Touris, Zondo, 2002.

değer yokmuş, onlardan tamamıyla ayrı/diğer kültürlerden hiç etkilenmeyen izole bir kültürmüş gibi algılamışlardır.

Bu bağlamda Batı; uygarlaşmış, gelişmiş, akılcı, aydınlanmış, toleranslı, sofistike olarak karakterize edilirken, İslam dünyası ilkel, kaba, barbar, aklı dışlayan, toleranssız, şiddete başvuran, cinsler arası ayrımcılık yapan, modası çoktan geçmiş, fosilleşmiş bir uygarlık, medeniyet olarak resmedilir.[11]Müslümanlar da şiddete eğilimli, saldırgan, tehdit eden, adam kesen, şeytani, takiyyeci, terörizmi destekleyen ve uygarlıklar arası çatışma çıkaran bir unsur olarak görülüyor. Özellikle de Batı medeniyetini, yeni dünya düzenini tehdit eden bir unsur olarak görülür.[12]

11 Eylül 2001'den Sonra İslamofobi'nin Küresel Terörle İsimlendirilmesi

11 Eylül 2001 sabahına kadar çoğunlukla "İslami radikalizm", "İslami köktencilik/aşırılık" ya da "İslami fundamentalizm" gibi niteliklerle isimlendirilen İslamcı gruplar, Müslümanlar o gün öğleden sonra "küresel/global terörizm kavramıyla tanımlanmış ve bu küresel terörizme karşı ABD öncülüğünde ne zaman ve nasıl sonuçlanacağı bilinmeyen bir savaş ilan edilmiştir. Böylece tarihte ilk kez bir devlet "küresel terörizm" gibi tanımlanması ve ele geçirilmesi imkansız olan bir düşmana karşı savaş açmıştır. Yine bu bağlamda Bush, Blair, Berlusconi, Anzar gibi Batılı liderler saldırının hemen ardından fanatizmden, kökten, dincilikten, barbarlıktan söz ederek İslam'ı çok olumsuz, alçaltıcı, küçültücü korkunç bir fenomen olduğu göndermesinde bulunurken, diğer yandan da Avrupa medeniyetinin ve kültürünün erdemlerinden, gelişmişliğinden, insancıl ve adil oluşundan söz ederek bu medeniyetin "küresel terör" tehditi altında olduğu ve korunması gerektiği söylemini ön plana çıkarmışlardır. Özellikle barış seven ülkeler söylemi bu koalisyonda yer alan ülkeleri yani Batıyı; dolayısıyla "biz" i oluştururken, bu "biz" tanımı dışında kalanlar "onlar" söylemiyle de Müslüman ve Arap ülkeleri kategorize edilmiştir.[13]

Bu tür söylemler Batı kamuoyunun nezdinde, gözünde zaten kötü olan Müslüman imajını daha da kötüleştirerek, batıya karşı ilan edilmiş bir cihat algısına yol açmıştır. Bu durumu yani algı yanılgısını belirttikten sonra şuna da değinmeden geçemeyiz. Oda terörizm gibi çok eski ve yaygın olan bir olgunun herhangi bir dinle, bölgeyle sınırlandırılamayacağı ya da bağının kurulamayacağıdır. Herkes tarafından bilindiği gibi dünyada terörizmi bir siyaset aracı olarak kullanan her milletten, her dinden, her ırktan, her renkten, her bölgeden, her çeşit siyasal, sosyal ve ideolojik eğilimden gruplara/hareketlere rastlamak mümkündür. Örneğin; yıllardır İRA'nın İngiltere'de, ETA'nın İspanya'da, Korsikalıların Fransa'da, FARC (halk ordusunun) Kolombiya'da, Aum Shinrikyo'nun Japonya'da, 17 Kasım Örgütünün Yunanistan'da, PKK'nın Türkiye'de, Taliban ve el-Kaide'nin Afkanistan'da, Pakistan'da, bir Norveçli'nin Norveç'te gerçekleştirdiği katliamla, Sırpların, Bosna-Hersek'te, İsrail'in

[11] Bkz. Caplon ,2. ,Studies in Relipious ,Fundomentalism, Albans, State University of New York press, 1997, s 5

[12] Bkz. Lewis, B., The Root of Muslim Röge, the Atlantic Monthly, September, 1990,47-60; Esposito, 9. , The İslamic threot , myth or Reality, Oxford University press, OWFORD, 1995, s. 5.

[13] Birand, M. Ali," 11 Eylül'ü Tam Anlayamadık", Milliyet 11 Eylül 2003.

Filistin'de, Çin'in Doğu Türkistan'da, S.S.C.B.'nin, Afganistan, Rusya'nın Çeçenistan'da, Suriye'de, Fransızların Cezayirde, İtalyanların Libyada, ABD'nin başta Afganistan ve Irak'ta olmak üzere dünyanın muhtelif yerlerinde gerçekleştirdiği katliamlardan hiçbir nitelik farkı yokken, bu söz konusu teröristlerin, terör örgütlerinin ve devletlerin dinsel kimlikleri göz ardı edilirken, onların dinleri, inançları üzerinden tartışma yapılmazken, Müslümanların ise dinsel kimlikleri ve değerleri üzerinden kötülenmesi, çirkin/kötü bir algı ve imaj oluşturulması, şeytanlaştırılması, Batının tarihsel önyargı ve haçlı ruhundan kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir diyoruz. Dolayısıyla bu tür imaj bozma faaliyetleri neticesinde Müslümanlara yapılan baskı ve zulümlere diğer insanların tepkisiz, sessiz kalması sağlanmış hatta bu zulüm ve katliamları destekler hale gelmişlerdir.

Müslümanlar dışında bir topluma, gruba, özellikle de Batılılara bir saldırı olması durumunda kıyameti koparıyorlar, dünyayı ayağa kaldırıyorlar. (Paris saldırısı, Charlie Hebdo). Amaçları insanlığa İslam'ı ürkütücü göstererek İslam düşmanlığı, Müslüman karşıtlığı oluşturmaktır. Bugün bir endüstriye dönüşen İslamofobi, İslam dünyasındaki çatışmaları ve yaşanan manzaraları, kafa kelle kesilişlerini naklen gösterip Müslümanlar aleyhine acımasızca, ahlaksızca propaganda yaparak, İslamla, Müslümanlarla ilgili korkuyu insanların yüreklerine salarak nefret aşılıyorlar.

İslam'a ve Müslümanlara yönelik bu söz konusu algı operasyonunun hafife almamamızla birlikte güya islami gayeler bağlamında hareket ettiklerini iddia eden gruplar tarafından işlenen vahim cinayetler tablosunu da küçük bir sapkın azınlığın eylemleri olarak geçiştirmek, göz ardı etmek de sağlıklı değildir. Hiçbir komplekse kapılmadan bu konuda net bir tavır almamız gerekir. Terör konusunda en temel referans kaynağımız olan Kur'an'ın ne söylediğini, önce biz Müslümanlara sonra da medya tarafından yönlendirilmeye alışmış, araştırma ve soruşturma alışkanlığı olmayan tüm insanlığa; İslam'ın 'öldürmeye değil, hayata çağıran' mesajını tekrar hatırlatmak gerekir diyoruz.

Kuran'ın İnsana, İnsan Hayatını Ve Özgürlüğünü Hedef Alan Terör Eylemlerine Bakışı

Kur'an, Allah'ın insanı yaratışında özen gösterdiği ve insana önem verdiği[14] insanın en şerefli, en üstün, en mükerrem, en değerli varlık olduğunu[15] Onun halifelik liyakatiyle görevlendirildiğini[16] göklerde ve yerde olanların onun emrine verildiğini[17] fıtrat olarak insanın hür ve sorumlu, belirli bir amaç ve gayesi olduğunun, bütün varlıkların yüklenmekten çekindiği/kaçındığı emaneti yüklendiğini[18] beyan etmiştir. Kur'an, böylesine değer verdiği bir varlığın hayatını kutsal ve dokunulmaz addederek, onun hayatını her çeşit saldırı, tedhiş ve tecavüzden korumaya çalışmıştır. Haksız yere bir insanın canına kıymayı affedilmesi mümkün olmayan, Allah'a şirk koşmaktan sonra gelen en büyük günah, suç, cürüm olarak görmüştür ve şöyle buyurmuştur: Bir insanı öldüren

[14] Bkz.Tin,95/4
[15] Bkz.Ahzab,33/72;Haşr,59/21
[16] Bkz.Bakara 2/30
[17] Bkz.Casiye,45/12-13
[18] Bkz.Ahzap,33/72

bütün insanları öldürmüş gibidir, bir insanı dirilten /yaşatan/yaşamasına sebep olan da bütün insanları dirilten gibidir[19]

Diğer bir ayette de: Bir mümini öldürenin ebedi cehennemlik olduğunu, meleklerin lanetinin onun üzerine olduğu[20] ifade edilmiştir.

Bu bağlamda İslam/Kur'an, her insanın, canının, malının, aklının dininin, neslinin/namusunun korunmasını en temel, en zaruri, en evrensel bir değer ve hak olarak görmüştür. Kuran bu evrensel değerlere yönelen her çeşit saldırıyı, fesadı, terörü kötülüğü yasaklamıştır.[21]

Kur'an, insanı hürriyetinden yoksun bırakmayı insanı köleleştirmeyi suç telakki etmiş ve insanın insanlığını gerçekleştirmesi için her türlü bağ ve halkalardan[22] kurtarılmasını istemiştir. Kur'an insanlığın hürriyet noktasında, Kur'an'ın hedeflediği /arzu ettiği noktada olmadığını[23] beyan etmiştir. Yüce Rabbimiz, insan hürriyetini zorunlu olan en önemli gerekliliklerden biri olarak kabul ettiği için Hz. Peygambere şöyle seslenir:

Sen mümin olmaları için insanlara zor mu kullanacaksın?[24]

Sen ancak bir hatırlatıcısın, onlara zor kullanacak değilsin.[25]

Doğrusu size Rabbinizden açık belgeler gelmiştir. Kim görürse kendi lehine ve kim körlük ederse kendi aleyhinedir. Ben sizin bekçiniz değilim.[26]

…Eğer sen katı, kaba, merhametsiz olsaydın onlar etrafından dağılır giderlerdi[27]…Bu manada Kur'an'da onlarca ayet vardır.

Bu ayetler değil öldürmeyi, Hz. Peygamberin şahsında Müslümanlara, insanlığa, nezaketi, merhameti, acımayı, insana ve onun özgürlüğüne dokunmamayı öğretiyor/öğütlüyor.

Bu bağlamda Hz.Peygamber de "Merhamet Etmeyene Merhamet Olunmaz" buyururken, spesifik olarak da Müslümanın Müslümanı korkutması helal değildir prensibini getirmiş, başkalarının hayatına saygılı olmayı tavsiye etmiştir. Malesef bugün camilerde bombalı intihar eylemlerinin gerçekleşmesi, mabedlerin tahrip edilmesi, Müslümanların şapkalarını önüne alıp düşünmeleri gerekmektedir; düşünmek zorundadırlar!

Bu konuda Hz. Peygamber söylediklerini teoriden pratiğe geçirmiştir. Şöyle ki Hz. Peygamber fetih günü kendisine olmadık işkence ve eziyet eden, doğup büyüdüğü şehirden çıkaran Mekke halkına kötülüklerini hatırlattı ve onlara sordu: Şu anda ne bekliyorsunuz?

Herkes utancından başını öne eğmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber birkaç kişi dışında genel af ilan etmiştir. Hz. Peygamberin bu psikolojik şoku, halkın zihniyetini derhal değiştirdi ve samimi bir şekilde şehir İslamlaştı.[28]

Hz. Peygamberin Mekke halkının bağışlanabilmesi için iman etme gibi bir ön şart ileri sürmemesi veya iman etmelerine yönelik herhangi bir psikolojik veya fiziki baskı sayılabilecek tutum ve davranış göstermemesi bize Hz. Peygamberin

[19] Bkz.Maide,5/32
[20] Bkz.Nisa 4/93
[21] Bkz.Bakara,2/205; Kasas;28/77
[22] Bkz.Araf,7/157
[23] Bkz.Beled,90/11-13
[24] Yunus,10/99
[25] Gaşiye,88/21-22
[26] Yunus,10/108
[27] Bkz.Ali İmran,3/159
[28] Hamidullah, makaleler, s. 67-68

insan ve inanç konusunda insanlara duyduğu saygıyı sözde değil fiili bir uygulama olarak açık bir şekilde göstermektedir. Aynı zamanda bu uygulama onun bir rahmet peygamberi olduğunun bir kanıtıdır. Şayet Hz. Peygamber herhangi bir şekilde baskı yapmış olsaydı, onun bu tutumu getirdiği mesajla ve kendisiyle çeliştiği anlamına gelirdi.[29]Zira Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamberin (Bir bekçi, 'bir zorba' olmadığını görevini ancak 'tebliğ etmek'[30] olduğunu zorla baskıyla yapılan inkâr ve kabul eylemlerinin Allah indinde hiçbir anlam ifade etmediğini beyan etmektedir. Kur'an-ı Kerim'in mesajına ilk muhatap olan Hz. Peygamber de 'ameller ancak niyetlere göre değer kazanır' buyurur.[31]İnsanların pratiklerinin eylemlerinin bir değer ifade edebilmesini niyet ve kanaat şartına bağlayan bir peygamberin, insanları korkutarak, tehdit ederek her türlü şiddeti ve baskıyı uygulayarak zoraki iman etmelerini sağladığı kanaatine varmak Hz. Peygamberi ve onun risaletini idrak edememek ve gölgelemek anlamına gelir diyoruz. Bu konuda İbni Kayyım'ın verdiği şu bilgiler de inanç ve vicdan hürriyetinin tescili açısından çok dikkat çekicidir. Ebu Davud'un süneninde rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (S.a.s) Medine'ye geldikten sonra da bazı Hristiyan çocuklarının Yahudi dinine girdiğini biliyordu İbn. Abbas'ın bu konuda şunları söylediği rivayet edilmektedir: Cahiliye döneminde bazı kadınların çocukları yaşamazdı. Bu sebeple, eğer çocuğu yaşarsa onu Yahudi yapacağına dair adak adardı. Sonra da Beni Nadir Yahudileri Medine'den uzaklaştırılınca içlerinde Medinelilerin çocuklarından bazıları da bulunuyordu. Medineliler biz oğullarımızı bırakmayız dediler. Bunun üzerine: Dinde zorlama yoktur, doğru yol eğri yoldan ayrılmıştır, dileyen inansın, dileyen inkâr etsin'[32] ayeti indi. Bu olay bize şunu anlatıyor: Sonradan Yahudileştirilen Medineli bu çocuklar her ne kadar Yahudi değil idiyseler de onlar gibi olmuşlar, dolayısıyla Yahudi kabul edilmişlerdi

Hz. Peygamber cihadın farz olmasından ne önce ne de sonra kitap ehlinin dinine giren putperestlere Hristiyanlaşan Yahudilere yahut Yahudilik ve Hristiyanlığa giren Mecusilere engel olmamış, bunların inanç alanını ilgilendiren hususlara karışmamıştır.[33] Yukarıda din hürriyeti ile ilgili zikredilen Bakara suresinin 256.ayetinin iniş sebebi hakkında bir rivayet daha vardır. Salim b. Afoğullarından Husayn adında ensardan birinin iki oğlu vardı. Önceleri Şam tüccarlarının telkinleriyle Hristiyan olmuşlardı. Hz peygamberin peygamberliğinden sonra Medine'ye geldiklerinde babaları onlara: vallahi sizi bırakmam, mutlaka Müslüman olacaksınız diye sataştı. Onlar da çekindiler. Üçü birlikte Rasulullah'a müracaat ettiler. Bunu üzerine bu ayet indi. Babaları da onları serbest bıraktı[34].Dolayısıyla Kur'an 'En güzel sözün yani söylemin seçilebilmesi, tercih edilebilmesi için diğer bütün dinlerin, öğreti ve görüşlerin, söylemlerin kendilerini ifade edebilecek özgür bir ortama atıf yaparak: 'Onlar sözü dinlerler ve en güzeline uyarlar'[35]öğüdüyle, güzel söz, seviyeli tartışma ve hikmetle Allah'ın mesajını insanlara anlatılabilecek, ulaştırılabilecek özgür bir

[29] Bkz.Şura,42/6,48;Kaf,50/45;Fecir 89/22;Yunus,10/99;Enam,6/104;Gaşiye,88/22
[30] Bkz.Hud,11/12;Rad,13/40;Hicr 15/89;Nhk,16/82;İsra,17/54;Kasas,28/92;Yasin,36/17
[31] Buhari sahih,c.1/2
[32] Bakara,2/256
[33] İbn Kayyım, Ahkâmu Ehli Zimme,c./69-70
[34] Elmalılı, hak dini Kuran dili, c.2/168
[35] Zümer,39/18

ortamın/vasatın hazırlanmasını arzu etmiştir. Sağlıklı bir mukayese ortamının İslamın aleyhine değil, lehine olduğunu bildirmiştir. Kur'an, bireye, bireyin özgürlüğüne, özgür ortama, topluma, toplumsal güven ve huzura karşı yapılan her türlü saldırıyı, kalkışmayı, terörü, zulüm ve baskıyı adam öldürmekten daha büyük bir suç olarak görmüştür.[36] Toplumsal yapıyı bozan, toplumu kaosa götüren her türlü eylemi 'fitne' yani terör olarak nitelendirmiştir.[37]Kur'an Müslümanlardan da bireye topluma, toplumsal huzura, iş güvenlik ve özgürlüğe yapılan her çeşit saldırıya, teröre, fitneye, baskı ve zulme karşı savaşmalarını, mücadele etmelerini istemiştir.[38] Aynı zamanda terör ve şiddet eylemlerini gerçekleştiren gruplarla mücadelede ve savaşta aşırıya gidilmemesini adaletsizlik yapılmamasını önermiştir.[39]Hatta ele geçirilmeden önce kendileri silah bırakıp, pişmanlık duyarak teslim olurlarsa sırf ayaklandılar diye onlara hiçbir ceza verilmemesini tavsiye etmiştir.[40]

SONUÇ

Netice itibariyle Batı'da şimdilerde pompalanan İslamofobi İslam nefreti İslam karşıtlığı ve İslam düşmanlığına dönüşen, şiddetini artırarak yapılan ahlaksızca propagandanın aksine, İslam; fanatizmi, şiddeti, terörü ve fundamentalizmi öneren bir din değil, dünyanın ve insanlığın geleceğini ölümcül, küresel felaketlerden kurtarmaya aday alternatif bir kültürdür. İslam, temelde Allah'ın kucaklayıcı rahmetinin ve merhametinin bir eseri olarak, insana, insanın özgür iradesi ve seçim hakkına saygıyı öne çıkaran bir hoşgörü ve karşılıklı işbirliğini öneren bir din iken, merhametsiz, amaçsız bir terör ve duyarsız bir barbarlıkla özdeş tutulması, Batı'nın, Batılı medyanın bu konuda ancak gerçekliğin bilgisine karşı takındığı saygısız, hoşgörüsüz ve ikiyüzlü tutumuna örnek olsa gerektir. Çağımızın en önemli olgusunun terör ve şiddet olduğu doğrudur, ancak Batının İslam'a ve İslami değerlere karşı sürdürdüğü barbar saldırının arkası kesilmedikçe, ellerini İslam dünyasından çekmedikçe ve insanlara kendilerini ifade edecekleri özgür alanlar bırakılmadıkça, korkarım terör giderek artacak; ortalığı insanların birbirlerinin canlarına kastettiği duyarsız bir barbarlık kaplayacaktır. İslam, karşılıklı mütekabiliyet esasına dayalı hoşgörü ve haklar dinidir. İslam'ın bakış açısına göre, haklar doğuştan kazanılır ve insanlar sadece insan oluşları sebebiyle vazgeçilemez ve devredilemez haklara sahiptirler. Bu haklar hukukun üstünlüğü ilkesinin hayata geçmesiyle kesin bir teminat altına alınmadıkça uğrunda sürekli mücadele edilir.

İslami öğretinin temeli olan Allah'ın birliği inancı, hakikatin ve insanlığın birliğini; buna bağlı olarak hakların kutsallığını öngörür. Belki Müslümanlar sahici, gerçek, adalet ve barışın kurulduğu, egemen olduğu ütopik bir toplum tasarlamaktadırlar, ama unutmamak gerekir ki her ütopya var olana karşı bir muhalefettir. İslam toplumunda, insanlar Hazreti Ali'nin r.a formülasyonuyla ya dinde kardeş olur veya yaratılışta eş.[41]Ancak her iki insan grubunun korunmuş evrensel hakları vardır. İnsan hakları ve özgürlükler dolayısıyla insan kutsaldırlar.

[36] Bkz.Bakara,2/192
[37] Bkz.Bakara2,190.193,200
[38] Bkz.Bakara 2/190,193;Maide 5/33
[39] Bkz.Bakara,2/190
[40] Bkz.Maide,5/34
[41] Bkz.Nehcul Belaga.Çev.AbdulBaki Görpınarlı,Kum,1981,s.369

Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Budist, Ateist, Fetişist, Doğulu, Batılı, Kuzeyli-Güneyli, Avrupalı-Asyalı, siyah-beyaz, kadın-erkek hangi dinden, etnik köken, dil ve cinsten olursa olsun, bütün insanlar ontolojik, dinsel ve kültürel temele dayalı ayrımcılığı aşıp evrensel değerler etrafında birleştiklerinde, haksızlığa, zulme ve şiddete karşı bütünleştiklerinde dünya bugünkünden daha güzel ve yaşanılır olacaktır diyoruz.

KAYNAKÇA

Bulaç, Ali, İslam ve Fanatizm, Beyan Yayınları, İstanbul 1994

Buhari, Ebu Abdullah b. Muhammed Ebi'l Hasan İsmail b. İbrahim b. El-Muğire(256/870), Camiu's Sahih, İstanbul,1981(Ofset).

Birand Mehmet Ali, 11 Eylülü Tam Anlayamadık, Milliyet, 11 Eylül 2003

Caplon ,2. ,Studies in Relipious ,Fundomentalism, Albans, State University of New York press, 1997.

Evkuran Mehmet, Çağdaş sorunlar ve Kelam, Araştırma Yayınları, Ankara 2015

Esposito, 9. , The İslamic threot , myth or Reality, Oxford University press, OWFORD, 1995.

Holliday, F. , İslamophobia Reconsired Ethnic on racion studies volume 22, number 5, september 1999, 892-902.

Kur'an-ı Kerim Meali, Ankara, 2011, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kohen, S. 11 Eylül Dersleri, Milliyet, 11 Eylül 2003

Lewis, B., The Root of Muslim Röge, the Atlantic Monthly, September, 1990,47-60.

Poule, E. , Reporting İslam Media represen tations and British Mulims, I,B. Touris, Zondo, 2002.

Yazır, Muhammed Hamdi , Hak Dini Kur-an Dili, İstanbul, 1979.

Watt, W. Montogomary, İslam'ın Avrupa'ya Tesiri, Çeviri Doç. Dr. H. Yavuz, İstanbul 1986

YAHUDİLERİN İSLAM VE MÜSLÜMANLARA KARŞI SÜRDÜRDÜĞÜ ALAYCI POLİTİKASI

Mustafa YİĞİTOĞLU*

ÖZET

Bu çalışma İslam'ın zuhuru ile başlayan bir süreci ele almaktadır. İncelediği konu itibari ile Yahudi dünyasının İslam'a, İslam Peygamberine ve Müslümanlara bakış açısını genel bir çerçevede yansıtmaktadır. Bu, aslında Yahudi düşünce tarihinin da analizi demektir. Fakat ele alınan husus tam bir düşünce tarihi olmamakla birlikte esas itibari ile İslam üzerine gerek din adamlarınca, gerek devlet erkânınca, gerekse diğer din müntesiplerince yazılan, çizilen, konuşulan, yapılan her türlü müstehzi tutumlardır. Araştırmada ilk olarak Müslümanlar ile Yahudiler arasında cereyan eden polemik ve reddiyelere, müteakibinde Müslümanlara karşı bazı nazım ve nesir türünde yazılmış eserlere, devlet başkanları ve din adamlarınca sarf edilmiş sözlere hatta en pasif düzeyde kalan herhangi bir bireyin veya toplumun davranışlarına da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Müslüman, Yahudilik, Münasebet, Müstehzi

ONGOING CYNICAL POLITICAL OF JEWS TO ISLAM AND MUSLIMS

ABSTRACT

The topic of this article is the Jewish world's view of Islam, its Prophet and Muslims dating back from the emergence of Islam to the present day. The aim of the study is to analyze the history of Judaism in general. Although the research seemingly focuses on analyzing the history of Jewish thought, it in fact evaluates either satiric writings or utterances of Jewish clergy, statesmen or other members of Jewish communities along with their attitude of mockery. This work in the first place deals with a great deal of constant conflicts and disputes between Jews and Muslims, and subsequently examines the texts composed by Jewish clergy or statesmen against Muslims preceding the mention of derogatory attitude of ordinary individuals and communities.

Key Words: Islam, Muslim, Judaism, Relationship, Sarcastic

GİRİŞ

Değerli hazirun öncelikle Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nin tertip ettiği İslamofobi ve Terör Sempozyumu'nun içeriğiyle uyumlu olan *'Yahudilerin İslam ve Müslümanlara Karşı Sürdürdüğü Alaycı Politikası'* başlıklı bu çalışmanın geçmişten günümüze kadar süregelen İslam ve Müslümanlara karşı serdettiği Yahudi düşünce tarihini açıklamaya yardımcı olacağı kanaatindeyiz. İslam'ın doğuşundan bugüne asırlardır devam eden süreçte Yahudi düşüncenin, İslam'a ve Müslümanlara bakış açısını tespit etmek gibi geniş bir yelpaze karşımıza çıkmaktadır. Fakat amacımız, Yahudi düşüncesinin İslam'a ve Müslümanlara karşı ne düşündüğünü genel bir çerçeve ile gösterebilmek, bu konuda bazı Yahudi

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, mustafayigitoglu@karabuk.edu.tr.

düşünür ve devlet adamlarının görüşlerini tespit etmek, birçok alanda gerçekleştirilen menfi, müstehzi tutum ve davranışları örnekleriyle açıklamaktır. Şüphesiz böyle bir çalışma, bütünüyle Yahudi düşüncesinin her sahasındaki literatürden faydalanması gerekirken, biz burada, konunun ve sahasının iyi tespit edilmesi yönünden sadece İslam'a karşı oluşturulmuş müstehzi tutumla ilgili hususlara değindik.

Öncelikle araştırmamızda Yahudilerin İslam'a ve Müslümanlara karşı yazdığı polemiklere genel manada yer verdik. Ayrıca yine Yahudilerce oluşturulmuş edebi metinlere, meydana getirilmiş çeşitli çalışmalara, karşıt söylemlere, bir kısım devlet erkânının sözlerini ele aldık. Şüphesiz böyle bir araştırma, Yahudilerin İslamiyet'e ve Müslümanlara bakış açısını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca bu bakış açısının geçirmiş olduğu tarihi seyir, Yahudi kültürünün İslam'a karşı hassasiyetini göstermesinden ötürü de ilginç sayılabilir.

Hz. Peygamber Dönemi

Tarih sahnesinde hiç şüphesiz Müslümanlar ile Yahudilerin ilk karşılaşması İslam'ın zuhuruyla birlikte, Hz. Muhammed'in İslam'ı tebliğinin ilk dönemlerinde olmuştur. Mekke döneminde Yahudilerin sayısının fazla olmayışı hasebiyle bu ilişkiler Medine dönemine nispeten daha azdır. Yahudiler Mekke'de hemen hemen neredeyse yok gibidirler.[1] Zira Yahudiler, Medine ve Hayber bölgesinde yoğunlaşmışlardı. Bu nedenle Hz. Muhammed İslam'ı tebliğde en çok Mekke müşrikleri ile muhatap olmuş, sadece Mekke'ye panayır maksadı ile gelen Yahudi topluluklarıyla irtibat kurabilmiştir. Ayrıca Yahudiler tarafından Hz. Peygamber'e yöneltilen sorular ve akabinde Kehf Süresi'nin nazil olması[2] Mekke döneminde cereyan eden Hz. Peygamber ve Yahudi ilişkisine örnektir.

Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinin hemen sonrası siyasi istikrarın tesis edilmesi, düzenin oluşturulabilmesi için Beni Kureyza, Beni Nadir ve Beni Kaynuka gibi, Hz. Peygamberin ve Müslümanların hicretinden pek hoşnut olmayan, Yahudi kabileleriyle gerçekleştirdiği Medine Vesikası[3], Yahudilerle ilişkiler bakımından özel bir hususiyete haizdir.[4] Bu vesikada yer alan maddelere göre Yahudilerle olan münasebetler 'Müslümanların düşmanlarıyla işbirliği içerisinde bulunulmamasının'[5] gerekliliğinin ihlali neticesiyle ayrı bir dönemece girmiştir. Bu nedenle Müslümanlar ile Yahudilerin arası açılmıştır. Hassaten Kıble'nin değiştirilmesi ile ilgili ayetin inzali neticesinde Hz. Peygamber ve müminlerin Kâbe'ye yönelmesiyle 'Yahudilerin eğer yeniden bizim kıblemize dönersen sana biat ederiz'[6] ifadeleri o dönemin Yahudilerinin müstehzi tavırlarına

[1] Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İnsan Yayınları, İstanbul, 1990, s. 553. Ayrıca bkz. M. İzzet Derveze, *Siratü'r Resul*, Mısır, 1965, s. 336.

[2] Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, ss.556-557.

[3] Sourdel'e göre, Hz. Peygamber Medine Vesikası'nı imzalamakla Yahudileri de ümmet içerisine dâhil ederek onları kazanma yoluna gitmiştir. Bkz. Dominique Sourdel, *İslâm*, çev: Davut Dursun, İlim Yayınları, İstanbul, 1995, s.19

[4] Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev, Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul, 2011, ss.490-510.

[5] İ. Süreyya Sırma, "Medine Vesikasının Mevsukiyeti ile ilgili Bazı Veriler", *Bilgi ve Hikmet*, Sayı.5, 1994, s. 48; Ayrıca bkz. M. Hulusi Bolay, "Asr-ı Saadette Yahudiler", *İslam Medeniyeti Dini İlmi Fikri Aylık Mecmua*, 1967, ss.23-24.

[6] Vakıdi, *Kitabü'I-Meğazi*, thk: Marsden Jones, Beyrut, 1984, I, ss. 172-174

örneklik teşkil etmektedir. Hz. Peygamber döneminin önemli simalarından olan Ka'b b. El Eşref, Ebu Afek, Esma binti Mervan gibi Yahudi şairler Hz. Peygamber'e onun şahsında müminlere ve İslam'a ağır istihzai söylemlerde bulunmuşlardır. Hadd-i zatında bu kişiler müşrikleri Müslümanların aleyhinde kışkırtma faaliyetlerine de girişmişlerdir.[7] Bir çarşıda Yahudilere ait kuyumcu dükkânında, iffetli Müslüman bir hanıma yapılan aşağılayıcı tavır ve hareketler[8], o dönemin Yahudilerinin giderek tutumlarını daha da sertleştirdiğini, sözel eylemlerine, fiillerini de eklediklerini göstermektedir. Öyle ki bu fillerinde aşırıya kaçan Yahudiler Hz. Peygamber'e suikast edecek düzeye gelebilmişlerdir.[9] İlerleyen zaman dilimlerinde Yahudi topraklarının fethiyle de tartışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun sebebinde Yahudi peygamberi Malaki'nin sürdüğü bir takım ileriye dönük müjdelerin gerçekleşmemesi neticesinde Yahudilerin iman ettiği kutsal kitaplarda bahsi geçen hususlara karşı aksi düşünceler yatmaktadır. Bu durum genel itibariyle Yahudilerde hem tedirginliğe hem de şaşkınlığa neden olmuştur. Doğal olarak Yahudiler kendi dinlerini savunmaya ve İslam'ın getirdiği değerlere yanıt vermeye kendilerini memur kılmışlardır. Yahudi düşüncenin İslam'a karşı tutumundaki en yaygın kanaat reddetme ve ötekileştirme fikridir. Bunun temelinde ise Yahudi olmayanı "goy, nohri" ötekileştirme esası taşıyan "üstün ırk" düşüncesi yatmaktadır.[10]

Geleneksel Yahudi görüşünde "Müslüman" ifadesi genel manada doğrudan Arap olanları kastetmektedir. Malum olduğu üzere Yahudiler ile Araplar arasındaki husumetin kökleri Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'e kadar uzanmaktadır.[11] Zira Yahudi Kutsal Kitabı'nda övülmüş şahıs Hz. İshak, ötelenmiş kişi ise Hz. İsmail'dir. Hz. Hacer'den olma oğulun 'yaban eşeğine'[12] benzetilmesi ise bunun en bariz örneklerinden sadece bir tanesidir. Yahudi metinlerinde benzer söylemlerin olması ileride oluşturulacak Yahudi literatürünün de temelini teşkil edecektir. Yahudi temel eserlerinden Zohar'da yer alan birçok metinlerde de 'Yahudilere en çok zulmedenin Müslümanlar olduğu'[13] ifade edilerek bu minval üzere Müslümanlar hep hedef tahtası haline gelecektir. Özellikle Yahudi kaynaklarında en önemli husus Hz. Peygamber'dir, dolayısıyla onun vaz ettiği din İslam'dır. Bu maksatla Yahudi tarihçiler, Hz. Peygamber'in şahsiyetiyle ve İslam ile ilgili bilgileri olduğu gibi aktarmaktan ziyade, ifade edilen bütün bu malumatı tahkir edici, gerçekten uzak, istihzai bilgiler şeklinde nakletmişlerdir.

Yahudi din bilginlerinin özel simalarından olan Maymonides (ibn Meymun), İslam'ın ve diğer bütün dinlerin Yahudilikten türediğini, Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olmadığını, onun Yahudilerin etkisi altında yetişen kusurlu kişiliğe haiz bir şahsiyet olduğunu iddia eder.[14] Maymonides'in fikirlerini benzer şekilde

---

[7] Vakıdi, *a.g.e.,* ss. 172-174. Ayrıca bkz. İbn-i Hişam, *es Siratü'n Nebeviyye*, thk. Mustafa es Sekka vd. Lübnan, II, 1971, ss. 284-285.

[8] İbn-i Hişam, *a.g.e.,* III, s.51.

[9] İbn-i Hişam, *a.g.e.,* III, s.199. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II, Beyrut, 1960, s.57.

[10] Nuh Aslantaş, "İslam ve Yahudi Tarihi Kaynakları Bağlamında Ortaçağ Yahudilerinde Hz. Muhammed Algısı" *Türk-İslam Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı Siret Sempozyumu II, 30 Nisan 1 Mayıs 2011*, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2012, s. 124.

[11] Baki Adam, "Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı" *AÜİFD,* Cilt 37, s.350.

[12] Yaratılış, 16/12.

[13] Zohar, Şemot II: 17a.

[14] Yakub el-Kirkisani, *Kıtabu'l-Envar ve'l-Merakıb*, Nşr: Leon Nemoy, The Alexander Kohut Memonal Foundation, New York, 1939, I: 11. 2.

devam ettiren Bernard Lewis[15], Claude Cahen[16], J. Wellhausen[17], Robert Mantran[18] gibi bilginler de Hz. Peygamber'in önce Kudüs sonra Mekke'yi kıble belirlemesini[19], oruç ibadeti ile Cuma gününün tahsisini, Yahudilerin, Kudüs'üne, Sebt gününe ve Yom Kippur'a karşılık birer uygulama olarak belirlediğini ifade ederler.[20] Yahudilerce oluşturulmuş bu eserlerde Hz. Peygamber'in şahsiyeti, Kur'an'ın ilahiliği gibi hususlar aşağılayıcı bir tarzda ele alınmış ve Kur'an'daki bilgilerin ekserisinin Yahudi hahamlarından alındığı dile getirilmiştir.[21]

Hz. Peygamber Sonrası

Yahudiler, Hz. İbrahim'in tanrıyla ahit yapmasıyla başlayan süreç sonrasında Hz. Yusuf ile Mısır'a göç etmiş, Hz. Musa ile Mısır'dan, Firavun'un zulmünden, kurtulmuş ve sonunda 'kutsal topraklara' yerleşmişlerdir. Bu zaman zarfınca (M. Ö. 1200-1000) ile (M.Ö. 1020-928) Hz. Davut ile başlayan büyük bir devlete, Hz. Süleyman'ın ölümü neticesinde devletin ikiye bölünmesine şahit olmuşlardır. Asurlular tarafından İsrail Krallığı'nın son bulmasıyla Babiller tarafından (M.Ö. 598-587) Yahuda'nın yıkılmasıyla sürgün hayatı yaşayan[22] Yahudiler, varlıklarını en iyi şekilde idame ettirebilecekleri yerler aramışlardır. Hiç şüphesiz bu yerler İslam'ın zuhuru sonrasında gerçekleşen ve birçok fetihle alınan, Müslümanların hâkim olduğu topraklar olmuştur. Zira buralarda kendi din ve kültürlerini sürdürebilme şansını elde eden Yahudiler diğer dinlere nazaran İslam'a kendilerini daha yakın görmüşlerdir.[23] İslam hâkimiyeti altında, özgür bir ortam içerisinde hayatını sürdüren Maymonides'in ve onu izleyen takipçilerinin İslam, Hz. Peygamber ve Müslümanlar üzerine sarf ettiği birçok ifade, dönemin rahatlığını gösterir mahiyettedir.

Özellikle Ortaçağ Yahudi din bilginlerinin kaleme aldığı metinler Hz. Peygamber'e ve İslam'a bakış açısını yansıtması bakımından önem arz etmektedir. Dönem itibariyle Batı Hıristiyanlığının Ortaçağ Avrupası'ndaki gibi Hz. Peygamber, deli, hastalıklı, saralı, kusurlu bir kişilik olup, İslam da sonradan

---

[15] Bernard Lewis, *The Arabs in History*, New York, 1960, s.42.

[16] Claude Cahen, *Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar İslamiyet,* çev, Esat N. Erendor, Ankara, 1990, s.18-19

[17] Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev, Fikret Işıltan, Ankara Ünv. Basım Evi, Ankara, 1963, s.9

[18] Robert Mantran*, İslâm'ın Yayılış Tarihi VII-XI. Yüzyıllar*, çev, İsmet Kayaoğlu, AÜİF Yayınları, Ankara, 1981, s.75.

[19] T. Arnold'a göre Hz. Peygamber Yahudileri kazanamayacağını anlayınca ve onlarla arası açıldığında yüzünü Kabe'ye doğru yöneltmiştir. Bu durum ise İslam'da ümmetleşmenin başlangıcı demektir. Bkz. T. Arnold, *İntişar-ı İslam Tarihi*, çev, Hasan Gündüzler, Akçağ Yay., 2.baskı, Ankara, 1982, s.42.

[20] Roy A. Rosenberg, *A Concise Guide to Judaism: History Practice Faith*, Nal Books, New York, 1990, ss.70. Ayrıca bkz. Peygamber Medine'ye hicretin ilk dönemlerinde Yahudilerle sıkı ilişkiler içerisine girmiş, kendi toplumundaki bazı ibadetleri ve usulleri Yahudilere bakarak belirlemiştir. Yahudilik izi taşıyan dini zamanla Araplaştırmıştır. Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara, 1992, s.17-18

[21] Adem Özen, "İslam Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt, 5, Sayı, 9, s. 256.

[22] Mustafa Yiğitoğlu, "Babil Esaretinden Miladi İlk Yıllara Yahudiler", *Tarih Bilinci Tarih Kültür Dergisi*, Sayı13-14, 2011, s.229.

[23] Baki Adam, *a.g.m.*, s.356.

uydurulan bir dindir.[24] Ayrıca bu çağda Yahudi bilginlerince ele alınan metinlerde Hz. Peygamber'in doğrudan isminin zikredilmemesi ilginçtir. Onun yerine Hz. Muhammed'i küçümseyen ifadeler kullanılmıştır. "Muhammed" kelimesi aslına uygun yazılmayarak "Mahmit" veya "Mahomat" ya da "Mahomati" olarak kullanılmaya çalışılmıştır.[25]Hz. Peygambere yönelik istihzai ibarelerin en meşhurları sorunlu manasında 'pasul' ve deli, sapık anlamlarındaki 'meşuga' tabirleridir.[26] Ayrıca tüm bu sıfatlara ek olarak çoban, akılsız, hakir, aptal, kötü, sahtekâr, lanetli gibi bir takım alay içeren söz ve yakıştırmalara gidilmiştir.[27]

Hıristiyan şarkiyatçıların Hz. Peygamberin dini ve peygamberliği Rahip Bahira'dan öğrendiği ve Hıristiyan tesirleri taşıdığı iddiasına[28] benzer bir tutumu da ortaçağın Yahudi din adamlarının çalışmalarında görmekteyiz. Zira bunlarda Hz. Muhammed, Yahudi hahamları tarafından eğitilmiş bir kişidir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'deki mevcut birçok kıssa da bu kişiler tarafından Hz. Peygamber'e aktarılmıştır[29] hatta Hz. Peygamber Kur'an'ın yazımı esnasında, bazı hususlarda Yahudi kutsal kitaplardan intihal yapmıştır. Bu nedenlerle de Kur'an'ın tanrı kelamı olamayacağı vurgulanmaktadır.[30] Hz. Peygamber'in Yahudi âlimlerden haberler toplamak, çeşitli malumatlar edinmek maksadıyla Şam' a gitmesi ve buna ticaret kılıfını bulması da ayrı iddialar arasındadır.[31] Özellikle bir kısım şiir ve nazım türü eserlerde Hz. Peygamber'i yönlendiren sahabe görünümlü Yahudilerden bahsedilmektedir. Bu Yahudi Hahamları Hz. Peygamberi devamlı surette etkileyerek, onu yanıltmışlar ve Hz. Muhammed'in Yahudilere herhangi bir kötülük yapmasına mani olmuşlardır. Sonrasında ilerleyen zamanlarda Hz. Peygamber, zevcesi yardımıyla zehirletilmiş, hastalanmış ve o beraberinde bulunan Yahudi hahamlarca öldürülmüştür. Son olarak da onun cesedi kesilmiş, pişirilmiş ve etleri köpeklere yedirilmiş, bir eşeğin kemiği alınarak çelik bir tabuta konulmuştur.[32] 12. Yüzyıla ait olayları anlatan The Song of Roland'da da benzer alaycı tutum o kadar

[24] Mustafa Yiğitoğlu, "Sarcastic View of Islam in Western Christianity", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol, 5, Iss, 8, s. 1362.

[25] Nuh Aslantaş, *a.g.m.,* s. 119.

[26] Samuel Mağribi, İfhâmu'l Yehud, ed. Moshe Perlmann, *Proceedings of the American Academiy for Jewish Research* 32, 1964, s.67.

[27] Yasin Meral, "Ortaçağ Yahudi Dünyasında İslam Algısı", *Milel ve Nihal Dergisi*, Cilt, 10 Sayı, 1, 2013, s. 75. Ayrıca bkz. Nuh Aslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslamiyet*, İz Yay, İstanbul, 2011, s. 208. Ayrıca bkz. İlyas Canikli, *Hz. Muhammed Özelinde Peygamber Aleyhtarlığı,* Fecr Yayınları, Ankara, 2016, s.281.

[28] Carra de Vaux, *La Legende de Bahira ou Un Moine Chretien Auteur du Coran*, Paris, 1898, s.439-454. Ayrıca bkz. J. W. Draper, *Niza-i İlim ve Din-İslam ve Ulum*, Tercüman-ı Hakikat, çev, Ahmed Mithat, İstanbul, 1313, ss.343-344.

[29] J. Leveen, "Mohammed and His Jews Companion", *Jewish Quarterly Review* Vol, 16, Iss, 4, 1926, ss.399-406; ayrıca bkz. Abraham Katsh, *Judaism and the Koran: Biblical and Talmudic Backgrounds of the Koran*, New York, 1962; Alfred Guillaume, "The Influence of Judaism on Islam", Edwyn Bevan, ed. *Legacy of Israel*, Oxford, 1928, ss. 129-172.

[30] Japheth ibn Ali the Karaite, *A Commentary on the Book of Daniel*, ed. D. S. Margalouith, Clarendon Press, London, 1889.

[31] Ebu Nasr Samuel b. Yahya b. Abbas el- Mağribi, *Bezlü'l-mechüd fi ifhâm'il Yehud*, nşr. Abdulvehhab Tavile, Dımeşk, s. 147.

[32] Yasin Meral, "Hz. Muhammed'e Dair Bir Yahudi Efsanesi: Ma'se Mahmat Adlı Riselenin Yeniden Tahkik ve Terümesi", *AÜİFD*, 53/2, ss.13-20.

ileridir ki Hz. Peygamber kazılan bir kuyuya atılarak, köpek ve domuzlara yem edilmiştir.[33]

Ortaçağ Hıristiyan Avrupa'sının düşüncesinde İslâm, sapkın bir anlayış, Hz. Peygamber ise sahtekârdır.[34] Doğu Hıristiyanlığında ise İslam, bu dine karşı oluşturulmuş, ayrılıkçı bir mezheptir.[35] Öyle ki önceki pasajlarda ifade edildiği gibi farklı bir dine mensup olan Hıristiyanların düşüncesiyle paralellik arz eden Yahudilerin, Hz. Peygamber'in Hıristiyanlığın herhangi bir unsuruymuş gibi 'Papalığın kardinali' veya 'Rum büyüğü, Roma'nın adamı'[36] şeklinde algılayışı konumuz açısından dikkate değerdir. İslam'ı araştıran Yahudi düşünürler arasında Hıristiyanlığın İslam'a etkisini savunanların yanında Yahudi tesirini de iddia edenler olmuştur. Öyle ki bunlara göre İslam Yahudilikten neşet etmiş bir dindir. Ortaçağdan gelen bu anlayışı sürdüren Abraham Geiger, Hartwig Hirschfeld, Horowitz, Funkel, Shapiro gibi düşünürler de Kur'an'ın Yahudi hususlar bulundurduğunu savunmuşlardır.[37]Hiç şüphesiz bu yazarçizerlerin arasında süregelen bu anlayışı savunmayan, İslam'ın Yahudilikten etkilendiğini reddeden J. Fueck gibi kişilerde yok değildir.[38]

Zaman içerisinde ilişkilerin artması münasebetiyle Müslümanları daha iyi tanıyan Yahudiler, İslam'ı düşündüklerinden faklı bir inanca haiz olduğunun farkına varmışlardır. Bu nedenle tarih boyunca yanlış tanıdıkları İslam'ı, dolayısıyla inananları, tam anlamıyla kavramak yerine, kendilerini ve inandıklarını sürekli savunmaya yöneltmişlerdir. Böylelikle Yahudiler başka kültür ve toplumlarla iç içe olamamışlardır.

Haçlı Seferleri'nin olduğu XI. ve XII. yüzyıllarda İslam ve Hz. Peygamber üzerine yazıp çizen Avrupalı düşünürler kendi seleflerinden çok da farklı değillerdir. Zira bu dönemde yapılan çalışmaları meydana getiren Robertus Ketenensis, Petrus Venerabilis, Hz. Peygamberi istihza ederek, Kur'an'ı uğursuz bir kitap, onun resulünü ise sefil ve dinsiz, bir kişi olarak nitelendirmişlerdir. Haçlı Seferlerinin devam ettiği süreçte Hıristiyanlar yaygın kanaat olarak Müslümanları özellikle de Türkleri şeytani güçlere haiz kişiler olarak görmekteydi.[39] O dönemin Yahudi tarihçileri de Haçlı seferlerinden sonra, Hıristiyan tarihçilerinin kaleminden çıkan, İslam düşmanlığının yansıması olarak zuhur eden asılsız, iftira içerikli, alaycı bu tür düşünceleri kendi eserlerine de alıp nakletmekten geri durmamışlardır.

---

[33] Jessie Crosland, *The Song of Roland*, In parentheses Publications, Old Frenc Series, Ontario, 1999s.52. Ayrıca bkz. John O'Hagan, "The Song of Roland", (1998), http://www.fordham.edu/halsall/basis/roland-ohag.asp (08.05.2014)

[34] İbrahim Kalın, "Batı'daki İslam Algısının Tarihine Giriş", *Divan İlmi Araştırmalar*, Cilt, 15, Sayı, 2, s. 2.

[35] Mustafa Yiğitoğlu, *Türkiye'de II. Vatikan Sonrası Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, Bayem Ajans, İstanbul, 2006, s.17.

[36] Nuh Aslantaş, *a.g.m.,* s. 117.

[37] Salih Akdemir, "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları", *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara, 1989, Cilt, 31, s.193.

[38] İ. Hakkı Atçeken, "Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saadette Yahudiler", *İSTEM*, Cilt, 2 Sayı, 4, s.113.

[39] Norman C. Cohn, *Persuit of Millennium: Revolutionary Messianism in Mediaval and Reformation Europe and its Bearing on Modern Totalitarian Movements*, London: Mercury Books, 1962, s.58-74. Ayrıca bkz. İbrahim Hakkı İmamoğlu, "İslamafobya Bağlamında Kıtâl Ayetlerinin Şahin ve Güvercin Yorumları", *Küreselleşme Sürecinde Din Eğitimi Sempozyum Bildiri Kitabı*, 2013, s.67-68.

Günümüz Dönemi

İsrail ve Yahuda'nın yıkılması ile başlayan sürgün dönemleriyle yurt arayışları, orta ve yeniçağ süresince de Batı devletleri olan İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya gibi devrin büyük ülkelerinde devam etmiştir. Dünya üzerinde yaşayan Yahudilerin birçok ülkede özellikle dini, içtimai, siyasi gibi her türlü durumdan muhafaza maksadıyla kendilerini diğerlerinden tecrit ettiği, belli başlı bölgelerde, toplumdan soyutlanmış bir halde yaşamak durumunda kaldıkları bilinmektedir. Yahudilerin dünya üzerinde pek sevilemeyişin ve tecrit edilişin arka planında Tevrat'ın ve Talmud'un yaratmış olduğu şahsiyet karakteri yattığı da malumdur.[40] Ayrıca kendilerini diğerlerinden soyutlayan Yahudilerin özellikle iktisadi hayatta gelişme kaydederek, çeşitli siyasi güç haline gelmeleri de bulundukları ülkelerde sevilemeyişin bir diğer nedeni sayılabilir.

Kutsal Kitaba göre Yahudiler dünyayı idare edecek tek millettir, ulusların hepsine varis olarak seçilmiş mukaddes insanlardır[41] ve diğerleri onlara hizmette mecburdur.[42] Öyle ki Yahudilerin sahip oldukları bu üstün olma, diğer milletleri hor ve köle görme gibi bakış açıları nedeniyle, fikirlerinde dünden bu güne herhangi bir değişiklik gözlemlenmemiştir. Yahudiler dün nasıl ise günümüzde de aynı düşüncededir.[43] Dolayısıyla dünden bugüne anlayış bakımdan pek değişiklik arz etmeyen Yahudi düşüncesinin İslam'a bakış açısında da pek farklılık göstermediği araştırmalar neticesinde açığa çıkmaktadır. Gerçi İslam karşıtı olarak Yahudilerin genelini ifade etmemiz doğru olmayacaktır. Çünkü İslam aleyhinde görüş beyan etmeyen kişiler de yok değildir. Kur'an-ı Kerim'de bunlarla ilgili seher vakitlerinde Allah'a ibadet eden, halkı iyiliğe davet eden, hayır yapan kişiler olarak söz edilir.[44]

Bulundukları Batı ülkelerinde sevilmeyen ve sürekli hor görülen Yahudiler, zamanla ileri boyutlara taşınacak olan Yahudi düşmanlığı "antisemitizm" neticesinde kendileri "Siyonizm"i geliştireceklerdir.[45] Osmanlı Devleti'nin çöküşü sonrasında dünyanın birçok yerinde artacak olan baskı ve tecrit neticesinde Theodor Herzl'in çalışmalarıyla günden güne güç kazanan bu düşünce ve özellikle maddi kaygıların yanında politik kaygılar sebebiyle İngiltere'nin desteği[46] sayesinde birçok Yahudi'nin hayalini kurduğu devlete kavuşulmuş olunacaktır. Günümüzde Batı'da Yahudi nüfusun giderek azalmasına rağmen diasporik sıkıntılarını aşmış oldukları görülen Yahudiler özellikle İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde siyasi,

---

[40] Süleyman Sayar, Yahudi Karakteri, Tarihi ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt, 9, Sayı, 9, s.317-320.

[41] Tesniye, 7/6; 10/5, 14/21, 26/19; Çıkış, 19/5-6.

[42] Levililer, 25/44-46.

[43] Sigmund Freud, *Musa ve Tektanrıcılık*, çev. E. Sevil, Dergah Yay, İstanbul 1976, ss. 117-119.

[44] Al-i İmran, 113-115; A'raf, 168-170.

[45] M. Şemseddin, Günaltay, *Yakın Şark lll (Suriye ve Filistin)*, 2. bs., Ankara 1987, s. 289-449. İsrail karşıtı görüş beyan eden Yahudiler de yok değildir. Siyonizm'in karşısında İsrail Birliği (Agudat Yisrael) adıyla Polonya'da bir örgütün kurulması ile de anti-siyonist bir düşüncenin varlığı söz konusudur. Gerçi bunların zamanla Siyonist görüşlere ılımlı bakması nedeniyle 1935'te Amram Blau liderliğinde Filistin'de bir devletin kurulmasına karşı gelen Neturei Karta (şehrin muhafızları) isimli yeni bir örgüt kurulmuştur. Ali Osman Kurt, "Anti-Siyonist Yahudiler: Neturei Karta ve İsrail Siyasetindeki Yeri", *Dinler Tarihi Araştırmaları VIII Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu 2012,* Ankara, ss. 399-420.

[46] Celil Bozkurt, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yansımaları (1929-1939)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt, 5, Sayı, 8, ss. 265-295.

ekonomik ve medya yönünden etkin bir rol üstlenmişlerdir.[47] Yahudilerin zaman içerisinde Batı ülkelerindeki konumunun yükselişi, asırladır devam eden antisemitik düşüncenin değişimini, Batı'nın Yahudiliğe bakış açısının uğradığı farklı boyutu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Zira ortaçağ dönemlerinden daha II. Dünya savaşına kadar ki Yahudi imajı Rahip Sessa'nın çizgisinden farksızdır.[48] Frued'un 'Yahudi dün nasıl ise bugün de aynıdır düşüncesine'[49] ve her iki tarafta var olan yılların biriktirdiği kin, öfkeye rağmen Batı'nın Yahudilere yaklaşımı ve Yahudilerin de eskiyi unutması veya unutmuş gibi davranması manidardır. Ayrıca Batı Hristiyanlığının yüzyıllardan beri sürdürdüğü Yahudilerin sapkın olduğu ve Kilise dışında kurtuluşun olmadığı prensibi zaman içerisinde değişikliğe uğratılmış 1965 II. Vatikan Konsili'nde kurtuluş halkası içerisine Yahudiler de dâhil edilmiştir. Bu durum, değişimi göstermesi bakımından önem arz etmektedir[50] Hiç şüphesiz bu yakınlaşmanın arka planında Hıristiyanlıkla Yahudiliğin arasındaki tarihsel bir bağın olmasının yanında ekonomik, siyasi, sosyal birçok neden yatmaktadır. Bunun en belirgin özelliği 1919-1939 yıllarında Britanya'nın İsrail'e sempatiyle bakması[51], Arap-İsrail (1948) savaşında özellikle Vatikan'ın İsrail'e politik desteğini vermiş olması[52] ve Batılı devletlerin İsrail'i her yönden arka çıkmasıdır.

Kaynaklar incelendiği takdirde Endülüs'te yaşamları boyunca Yahudilerin kendi dönemlerini 'altın çağ' olarak nitelendirdiği[53] Osmanlı coğrafyasında ise son derece özgür bir şekilde hayatlarını devam ettirebildikleri rahatça anlaşılacaktır.[54]1492'de Endülüs'teki son İslam Devleti'nin çöküşüyle başlayan ve Yahudilere uygulanan Hıristiyan mezalimi ve sonrasında gerçekleşen Nazi Almanya'sının sistemli bir şekilde yok ettiği Holokost[55], Yahudi ve dünya tarihi açısından ayrı bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu zaman zarfınca hiçbir devlet Yahudileri kabule yanaşmamış, bilakis onları tehcir ve tahkir etmişlerdir. Zor durumda kalan Yahudilere gerek İspanya'da vuku bulan zulüm neticesinde Osmanlı'nın; gerekse ilerleyen yıllarda gerçekleşen Nazi Almanya'sı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin ölümün pençesinden kaçanlara yaşama hakkı sunması, Müslümanların büyük hoşgörüsünün delilidir.

14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin ilanı sonrasında Müslümanların doğal tepkisiyle karşılaşan Yahudiler ile münasebetler son derece gerilmiştir. Bu durum kendisini ilk zamanlar Arap-İsrail savaşlarıyla gösterecektir.[56] Günden güne

[47] Bülent Şenay, "Avrupa Birliği'nin Dini Kimliği ve Avrupa'da Dinler: Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt, 11, Sayı, 1, s.139.

[48] Rahip Sessa'ya göre, "Yahudiler kötü kokulu, pislik, arsız, kıskanç, açgözlü, iğrenç insanlardır". Bkz. Sinan İlhan, "Fetihten Murabıtlar Dönemine Kadar (711-1091) Endülüs Sosyal Hayatında Yahudiler", *İSTEM*, Cilt, 7, Sayı, 14, s. 245.

[49] Sigmund Freud, *a.g.e.*, ss. 117-119.

[50] Mahmut Aydın, *Modern Western Christian Theologiacal Understanding of Muslims Since the Second Vatican Council*, Library of Congress Cataloging in Publication, USA, 2002, s. 61.

[51] Ruth Ben-Haim, *İsrail Hakkında Gerçekleri*, İsrail Enformasyon Merkezi, 2008, İsrail, s.27.

[52] Mustafa Yiğitoğlu, *Türkiye'de II. Vatikan Sonrası Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, s.68.

[53] Sinan İlhan, *a.g.m.,* ss. 239-259.

[54] Abdurrahman Yazıcı, "Osmanlı Hukuk-i Âli Kararnamesinde Hıristiyan ve Yahudilere Tanınan Haklar", *İnsan Hakları ve Din Sempozyumu 2009*, Çanakkale, ss.423-436.

[55] Holokost için bkz. Ruth Ben-Haim, *a.g.e.*, s.32.

[56] Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizmin Gelişimi", *Sosyal Bilimler*, Cilt, 2, Sayı, 1, ss.35-64.

tırmanan gerilim neticesinde her iki kesim birbirlerine karşı daha sert tedbirler almaya yöneltmiştir.[57] Bu esnada özellikle dış güçlerinde desteğini alan Yahudilerin umursamaz tavırları son derece kaygı verici olmuştur. Yahudi idaresinin ve askerlerinin hassaten Filistinli Müslümanlara karşı izlediği alaycı politika ve aşağılama siyaseti sürekli dünya gündemindeki yerini korumaktadır.

İsrail asıllı Caz sanatçısı Gilat Atzmon'un içtenlikle sarf ettiği **"**İsrailliler sömürmekten çok Filistinlilerin gitmelerini istiyor. İsrail, etnik temizleme sistemidir. Diğer bir deyişle İsrail, Nazi Almanya'sından hiç de farklı değildir"[58] sözleri bu durumu yansıtan ifadelerdir.

SONUÇ

Hz. Peygamberle başlayan Müslüman-Yahudi münasebetleri Hulafa-i Raşidin, Emevi ve Abbasi dönemlerinde İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte bu bölgelerdeki Yahudilerin İslam hâkimiyetine girmesiyle devam etmiştir. Bu topraklarda imkân dâhilinde huzur içinde yaşayan Yahudiler bu dönemlerini altın çağ olarak nitelendirmişlerdir. Öyle ki her alanda kendilerini geliştiren Yahudi halkı, kendi dini ve entelektüel literatürlerini de yine bu zaman zarfı içerisinde geliştirebilmişlerdir. Bu dönemlerde Yahudi bilginlerinin Farabi-İbn-i Sina gibi İslam âlimlerinden etkilendiği görülmüştür. Yahudilerin oluşturduğu İslam ve Hz. Peygamber aleyhindeki eserlerde Hz. Peygamber'e doğrudan atıf yapılmamaktadır. Bunun yerine Hz. Peygamber hastalıklı, kusurlu, deli gibi istihzai ifadelerle nitelendirilerek anlatılmaktadır. Yahudilerce kaleme alınan eserlerin, Hıristiyan yazarlarca oluşturulan nesir, nazım türü çalışmalarda belirtilenlere paralel bir şekilde meydana getirildiği anlaşılmaktadır. Hıristiyan düşünürlerin Hz. Peygamber'in İslam'ı rahip Bahira'dan öğrendi iddiasına benzer bir şekilde Hz. Peygamber'in Yahudi hahamlarca eğitildiği görüşü de İslam'ı doğrudan reddine yönelik ifadelerden sadece biridir. İslam'ın ilk dönemlerinde Hıristiyanlar tarafından Ariusçu, ayrılıkçı bir mezhep olarak algılanması ile Yahudilerin İslam Yahudilikten kopyalanan bir din olduğu tezi Hıristiyan ve Yahudi yazar-çizerlerin İslam karşısında hem fikir olduklarını göstermektedir. İsa katili olarak gördükleri Yahudilerle paralel görüşler sunan Hıristiyan bilginlerinin İslam aleyhinde aynı düşünceleri savunması da ilginçtir.

Yahudi tarihine bakıldığında Yahudilerin en rahat yaşayabildikleri gerek ilk dönemden itibaren gerekse İsrail devletinin kuruluşuna kadar ki döneme kadar ki devletler hep Müslüman devletler olmuştur. Baskı ve zulüm neticesinde diasporaya uğrayan Yahudiler İslam idarelerince huzura kavuşturulmuşladır. Nitekim önceki pasajlarda da zikredilen Endülüs'ten kaçmak zorunda kalan, Avrupa'nın sahip çıkmadığı tahkir ve tehcir ettiği bu millete Osmanlı'nın sahip çıkması, Nazi zulmünden kaçan binlerce Yahudi'ye Türkiye'nin yaşam imkânı sunması sadece birer örnektir. Zikrettiğimiz bu misaller Avrupa'da vuku bulan antisemitizmin de Müslümanlarla herhangi bir ilintisinin olmadığının kanıtıdır.

---

[57] A. Emre Ateş, "Türkiye İsrail İlişkilerinde Gerilimin Edenleri ve Sürekliliği", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Ekim 2012*, Kahramanmaraş, s.86.

[58] "İsrailli Şarkıcıdan Gezi Olayları ve Ukrayna İtirafı", haber7.com, http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1151279-israilli-sarkicidan-gezi-olaylari-ve-ukrayna-itirafi (25.04.2014)

Yahudi düşüncenin İslam'a karşı, yüzyıllardır süre gelen müstehzi tutumu neredeyse hiç ama hiç değişikliğe uğramamıştır. İslam'ın ilk zuhurundan itibaren başlayan müstehzi tavır günümüzde de aynen devam ettirilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber dönemi Yahudiler ile günümüzdeki Yahudiler arasındaki İslam ve Hz. Peygamber algısı hiç de farklı değildir. Bunun en açık örnekleri ilk dönemlerde yapılan İslam'a, peygamberine ve onun ümmetine karşı davranışların, söylemlerin, iftiraların hala sürdürülüyor olmasıdır. Dinle alay etme, kutsal olana karşı menfi, müstehzi herhangi bir tutum ve davranış İslam dinince yasaklanmıştır. İslam dinince insanlara kendi dinini seçme ve tercih ettiği din üzere yaşama hakkı tanınmıştır. Bu nedenle ilk dönemlerden başlayan olumsuz ilişkilere rağmen tarihsel süreç içerisinde Yahudiler her zaman Müslümanların engin hoşgörüsü altında hayatlarını idame ettirmişlerdir. Müslümanların tarih içerisinde serd ettiği bu tutum ve davranışlar hiç şüphesiz Müslümanların başka dine ve onun müntesiplerine karşı değişmez duruşunu resmetmektedir.

KAYNAKÇA

Adam, Baki, "Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı" *AÜİFD,* Vol 37, pp.333-358.

Akdemir, Salih, "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları", *A.Ü.İ.F.D*., Ankara, 1989, Vol, 31, p.179-210.

Arnold, T., *İntişar-ı İslam Tarihi*, trs, Hasan Gündüzler, Akçağ Yay., 2.ed, Ankara, 1982.

Aslantaş, Nuh, "İslam ve Yahudi Tarihi Kaynakları Bağlamında Ortaçağ Yahudilerinde Hz. Muhammed Algısı" *Türk-İslam Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı Siret Sempozyumu II, 30 Nisan 1 Mayıs 2011*, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2012, pp.109- 124.

Aslantaş, Nuh, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslamiyet*, İz Yay, İstanbul, 2011.

Atçeken, İ. Hakkı, "Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saadette Yahudiler", *İSTEM*, Vol, 2 Iss, 4, pp.107-130.

Ateş, A. Emre, "Türkiye İsrail İlişkilerinde Gerilimin Edenleri ve Sürekliliği", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Ekim 2012*, Kahramanmaraş, pp.85-88.

Aydın, Mahmut, *Modern Western Christian Theologiacal Understanding of Muslims Since the Second Vatican Council*, Library of Congress Cataloging in Publication, USA, 2002.

Ben-Haim, Ruth, *İsrail Hakkında Gerçekleri*, İsrail Enformasyon Merkezi, 2008, İsrail.

Bolay, M. Hulusi, "Asr-ı Saadette Yahudiler", *İslam Medeniyeti Dini İlmi Fikri Aylık Mecmua*, 1967, pp.23-24.

Bozkurt, Celil, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yansımaları (1929-1939)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol, 5, Iss, 8, pp. 265-295.

Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara, 1992.

Cahen, Claude, *Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar İslamiyet,* çev, Esat N. Erendor, Ankara, 1990.
Canikli, İlyas, *Hz. Muhammed Özelinde Peygamber Aleyhtarlığı,* Fecr Yayınları, Ankara, 2016.
Cohn, Norman C., *Persuit of Millennium: Revolutionary Messianism in Mediaval and Reformation Europe and its Bearing on Modern Totalitarian Movements*, London: Mercury Books, 1962, pp.58-74.
Crosland, Jessie, *The Song of Roland*, In parentheses Publications, Old Frenc Series, Ontario, 1999.
De Vaux, Carra, *La Legende de Bahira ou Un Moine Chretien Auteur du Coran*, Paris, 1898.
Derveze, M. İzzet, *Siratü'r Resul*, Mısır, 1965.
Draper, J. W., *Niza-i İlim ve Din-İslam ve Ulum*, Tercüman-ı Hakikat, çev, Ahmed Mithat, İstanbul, 1313.
El- Mağribi, Ebu Nasr Samuel b. Yahya b. Abbas, *Bezlü'l-mechüd fi ifhâm'il Yehud*, nşr. Abdulvehhab Tavile, Dımeşk.

El-Kirkisani, Yakub, *Kitabu'l-Envar ve'I-Merakıb*, Nşr: Leon Nemoy, The Alexander Kohut Memonal Foundation, New York, 1939.
Freud, Sigmund, *Musa ve Tektanrıcılık*, trs. E. Sevil, Dergâh Yay, İstanbul 1976.
Guıllaume, Alfred, "The Influence of Judaism on Islam", Edwyn Bevan, ed. *Legacy of Israel*, Oxford, 1928, pp. 129-172.
Günaltay, M. Şemseddin, *Yakın Şark lll (Suriye ve Filistin)*, 2. ed., Ankara 1987.
Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, trs, Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul, 2011.
Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, trs. Salih Tuğ, İnsan Yayınları, İstanbul, 1990.
İbn Ali The Karaite, Japheth, *A Commentary on the Book of Daniel*, ed. D. S. Margalouith, Clarendon Press, London, 1889.
İbn-İ Hişam, *es Siratü'n Nebeviyye*, thk. Mustafa es Sekka vd. Lübnan, II, 1971.
İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, II, Beyrut, 1960.
İlhan, Sinan, "Fetihten Murabıtlar Dönemine Kadar (711-1091) Endülüs Sosyal Hayatında Yahudiler", *İSTEM*, Vol, 7, Iss, 14, pp. 239-259.
İmamoğlu, İbrahim Hakkı, "İslamafobya Bağlamında Kıtâl Ayetlerinin Şahin ve Güvercin Yorumları", *Küreselleşme Sürecinde Din Eğitimi Sempozyum Bildiri Kitabı*, 2013, s.65-75.
"İsrailli Şarkıcıdan Gezi Olayları ve Ukrayna İtirafı", haber7.com, http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1151279-israilli-sarkicidan-gezi-olaylari-ve-ukrayna-itirafi (25.04.2014)
Kalın, İbrahim, "Batı'daki İslam Algısının Tarihine Giriş", *Divan İlmi Araştırmalar*, Vol, 15, Iss, 2, pp.1-51.
Katsh, Abraham, *Judaism and the Koran: Biblical and Talmudic Backgrounds of the Koran*, New York, 1962.
Kızıloğlu, Sedat, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizmin Gelişimi", *Sosyal Bilimler*, Vol, 2, Iss, 1, pp.35-64.
Kurt, Ali Osman, "Anti-Siyonist Yahudiler:Neturei Karta ve İsrail Siyasetindeki Yeri", *Dinler Tarihi Araştırmaları VIII Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu 2012,* Ankara, pp. 399-420.

Leveen, J., "Mohammed and His Jews Companion", *Jewish Quarterly Review* Vol, 16, Iss, 4, 1926, pp.399-406;
Lewis, Bernard*, The Arabs in History*, New York, 1960.
Mantran*,* Robert, *İslâm'ın Yayılış Tarihi VII-XI. Yüzyıllar*, çev, İsmet Kayaoğlu, AÜİF Yayınları, Ankara, 1981.
Mağribi, Samuel, İfhâmu'l Yehud, ed. Moshe Perlmann, *Proceedings of the American Academiy for Jewish Research* 32, 1964.
Meral, Yasin, "Ortaçağ Yahudi Dünyasında İslam Algısı", *Milel ve Nihal Dergisi*, Vol, 10 Iss, 1, 2013, pp. 71-89.
Meral, Yasin, "Hz. Muhammed'e Dair Bir Yahudi Efsanesi: Ma'se Mahmat Adlı Riselenin Yeniden Tahkik ve Terümesi", *AÜİFD*, 53/2, pp.13-20.
O'hagan, John, "The Song of Roland", (1998), http://www.fordham.edu/halsall/basis/roland-ohag.asp (08.05.2014)
Özen, Âdem, "İslam Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt, 5, Sayı, 9, pp. 237-256.

Rosenberg, Roy A., *A Concise Guide to Judaism: History Practice Faith*, Nal Books, New York, 1990.
Sayar, Süleyman, Yahudi Karakteri, Tarihi ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Vol, 9, Iss, 9, pp.307-324.
Sırma, İ. Süreyya, "Medine Vesikasının Mevsukiyeti ile ilgili Bazı Veriler", *Bilgi ve Hikmet*, Iss.5, 1994, p. 48.
Sourdel, Dominique, *İslâm*, çev: Davut Dursun, İlim Yayınları, İstanbul, 1995.
Şenay, Bülent, "Avrupa Birliği'nin Dini Kimliği ve Avrupa'da Dinler: Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Vol, 11, Iss, 1, p.121-166.
Vakıdi, *Kitabü'I-Meğazi*, thk: Marsden Jones, Beyrut, 1984.
The Holy Qur'an
The Old Testament
Wellhausen, Julius, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev, Fikret Işıltan, Ankara Ünv. Basım Evi, Ankara, 1963.
Yazıcı, Abdurrahman, "Osmanlı Hukuk-i Âli Kararnamesinde Hıristiyan ve Yahudilere Tanınan Haklar", *İnsan Hakları ve Din Sempozyumu 2009*, Çanakkale, pp.423-436.
Yiğitoğlu, Mustafa, "Sarcastic View of Islam in Western Christianity", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol, 5, Iss, 8, s. 1359-1369.
Yiğitoğlu, Mustafa, "Babil Esaretinden Miladi İlk Yıllara Yahudiler", *Tarih Bilinci Tarih Kültür Dergisi*, Iss, 13-14, 2011, pp.229-234.
Yiğitoğlu, Mustafa, *Türkiye'de II. Vatikan Sonrası Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, Bayem Ajans, İstanbul, 2006.
Zohar, Şemot II: 17a.

İSLAMOFOBİ'NİN FELSEFİ TEMELLERİ VE FELSEFİ BAĞLAMDA TENKİD ZARURETİ

Sait KAR*

ÖZET

Heidegger, Levinas ve Derrida gibi düşünürlerin, kökenlerini Yunan felsefesindeki "Ontolojik Özne" nosyonuna dayandırdıkları "öteki"ni barbar olarak görme anlayışı; Aydınlanma düşüncesiyle birlikte yeniden aktüel hale gelmiştir. Bir güç felsefesi olarak "öteki" üzerinde bir şiddet doğuran bu bakış açısı, varlığı daima doğru-yanlış, siyah-beyaz, köle-efendi, dost-düşman, vahşi-medeni, ileri-geri, doğu-batı gibi ikili tarzda kurgular. Bunlardan birini kendine özdeş kabul edip diğerini yok etmeyi, başaramazsa da hiç olmazsa kendisine indirgemeyi amaçlar.

Özellikle "Hicret"i takip eden yıllardan itibaren yayılma ivmesini arttıran ve kendisine karşı uygulanan her türlü şiddet ve baskı politikalarına rağmen bu ivmesini her geçen gün daha da büyüten İslam dini, Batı düşüncesi açısında ciddi bir tehdit olarak görülmüştür. Bu durum, Batı düşüncesine argümanlarını değiştirme gereksinimi hissettirmiş ve dışardan yapılan baskılarla durdurulamayan büyüme ve genişlemeyi, içerden yapılacak oynamalarla engelleme gereksinimi doğurmuştur. Bu nedenle yüzyıllar boyu İslam dünyasında estirilen terör ve zulme rağmen asla "barbar, terörist vb." gibi nitelemelerle anılamayan Batı dünyası, özellikle 11 Eylül saldırısının ardından "terörizm" ve "İslam" terimlerini yan yana kullanmaya başlamış ve bu yolla da İslam'a karşı bir antipati oluşturmayı hedeflemiştir. İslam dini ile hiçbir organik bağı olmayan terörist eylemler sonucunda Batı dünyasında geliştirilmesi hedeflenen "İslamofobi" ile kanaatimizce hem bu dine yönelişleri durdurmak, hem de Müslümanlara karşı yapılacak olan zulümleri meşrulaştırmak amaçlanmıştır.

Bu itibarla tebliğimizin amacı, her ne kadar psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve siyasi birçok yönü olsa da "islamofobi" kavramının önemli bir felsefi altyapısının da olduğu gerçeğinden hareketle nasıl temellendirildiğini, yapılmaya çalışılan asıl şeyin ne olduğunu ve doğru karşı argümanın yine felsefe yardımı ile nasıl kurulabileceğini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Terörizm, Felsefe.

PHILOSOPHICAL INFRASTRUCTURE OF ISLAMOPHOBIA AND ITS NECESSITY OF CRITICISM WITHIN THE CONTEXT OF PHILOSOPHY

ABSTRACT

Thinkers like Heidegger, Levinas, and Derrida have an understanding of seeing the "other" as barbarian, whose origins are based on the notion of "Ontological Subject" in Greek philosophy; along with the idea of enlightenment, remaking was made current. This point of view which creates violence as a power philosophy upon "the other" is a dual-style fiction such as true-false, black-white, slave-master, friend-enemy, wild-civilized, back-forth, east and west. He approves

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, saitkar@odu.edu.tr.

one of them is identical with himself and destroys the other, or he at least aims to reduce it to himself.

In particular, the religion of Islam, which has been growing since the years following the "Hijrah" and which has been growing more and more despite the violence and oppression policies against itself, has been seen as a serious threat to the Western thought. This has made it necessary to change the arguments in the West, and this has created the need to prevent unstoppable growth and expansion with imposed pressures and inward actions. For this reason, the Western world, which has never been described as "barbarian, terrorist," in spite of the terror and persecution which has been spreading throughout the centuries against Islam, has begun to use the terms "terrorism" and "Islam" side by side, especially after the September 11 attacks, aimed at creating a dislike. As a result of the terrorist activities that have no organic ties with Islam, Western world aimed to develop Islamophobia to stop these religious orientations and to justify the persecutions against Muslims.

In this respect, the purpose of our paper is to show how the “Islamophobia” concept is justified in spite of many psychological, sociological, economic and political aspects. There is also an important philosophical infrastructure of how it is based on a valid argument and main thing to be done is verifying how to establish a counter argument with the help of philosophy .

Key Words: Islamophobia, Terrorism, Philosophy.

KUR'ANÎ BAKIŞ AÇISINDAN TOPLUMSAL VE KÜLTÜRLERARASI BARIŞIN SAĞLANMASI İÇİN YAPILMASI GEREKENLER

Seyyid SANCAK*

ÖZET

İslâm dünyası, batılılar tarafından kasıtlı olarak saptırılan ve özellikle İslam'ı, şiddeti besleyen ve çatışmacı bir inanç olarak tanıtmada kullandığı bazı ayetleri aslına uygun bir şekilde, yanlışlardan arındırılmış olarak anlama ve anlatma noktasında ciddi problemler yaşamaktadır. İslam dininin; akaid, ibadet, ahlak ve sosyal hayata bakışı noktasında başta Müslüman halklar olmak üzere, dünya halklarının doğru bir şekilde bilgilendirilmesi gerekir. Kur'anî bakış açısının, başta İslamofobi olmak üzere, çokkültürlülüğün hakim olduğu sosyal yapılarda, inanç ve kültürel bakımdan farklılık arz eden bireylerin karşılıklı ilişkilerinde, inanç temelli olduğu iddia edilen kavga ve şiddetin önüne geçilmesi ve var olan problemlerin çözümünde fayda sağlayacağı kanaatindeyiz. Yanlış, saptırılmış, gerçeklikten uzak ve insanlara dinin aslıymış gibi sunulan bilgilere karşı, küresel bir bilinç oluşturulmalıdır. Dine ve kutsala bağlılık adına masum insanlara yönelik şiddeti, kin ve nefreti meşrulaştırmak doğru olmayan, yanlış bir bilgi ve din eğitimi sürecinin ürünüdür. Din eğitiminin barış ve uzlaşı kültürüne katkıları noktasında ciddi çalışmaların yapılması gerekmektedir. Özellikle, Kur'an'ın kültürlerarası işbirliğini destekleyen yönü öne çıkarılarak objektif bir tavırla, diğer Mezhep/Dinlere yer verilerek birlikte yaşama bilinci geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Barış, Sosyokültürel, İslamofobi.

REQUIRED TO PROVIDE SOCIAL AND INTERCULTURAL PEACE IN THE VIEW OF THE QUR'AN

ABSTRACT

The Islamic world, the westerners exploited and used as material for Islamophobia; There are serious problems at the point of correctly understanding and telling the verses that Islam has introduced in introducing as a religion of violence, conflict and anger. Islam is your religion; The people of the world, especially the Muslim peoples, should be informed correctly at the point of view of aqid, worship, morality and social life. We are convinced that the Qur'anic point of view will be useful in preventing and resolving conflicts that are allegedly committed in the name of religion, especially in Islamophobia, in multicultural societies, in bilateral relations, in the family, in the society and in the intercultural area and especially in our union with the other. A global consciousness must be created against the false, misguided, remote from the reality, and the information that is presented to the people as faithful. It is the product of an erroneous knowledge and religious education process, which is not right to justify violence, hatred and hatred of innocent people in the name of reverence and sanctity. Serious efforts have to be made at the point of the contribution of religious education to the culture of peace and reconciliation. In particular, the direction supporting the

* Yrd. Doç. Dr., İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, seyyidsancak@ibu.edu.tr.

intercultural cooperation of the Qur'an should be emphasized and an objective refutation should be given, other sects / religions should be included, and living together should be developed consciously.

Key Words: Religion Education, Peace, Sociocultural, Islamophobia

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte "inanç" kavramı değerini yitirecek mi yoksa daha fazla önem mi kazanacaktır? Şurası bir gerçektir ki insanlık tarihine baktığımızda inanç, her daim ilk andan itibaren insan hayatını derinden etkilemiş ve dine yer vermeyen ondan etkilenmeyen hiç bir medeniyet olmamıştır. İnancın, insan üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Bu durum geçmişte böyle olduğu gibi gelecekte de dinin etkisi devam edecektir.[1]Burada esas problem; din, insanlık için birleştirici bir rol mü alacak yoksa insanlığı bir çatışmaya mı götürecektir? Kişinin sarıldığı din ve o dinin kutsal kitabı yıkıcılığın ya da sevginin, baskının ya da kardeşliğin gelişimine yardımcı olabilir. Bu nedenle, toplumsal ve kültürlerarası barış ve uzlaşının sağlanmasında Kur'ani bakış açısı büyük önem arz etmektedir.

Modern dünya da insan; teknolojik ilerleme, medyanın yaygınlaşarak bilgiyi elde etme yollarının basitleşmesi, görsel ve yazılı medyada dini temelli tartışmalardan dolayı eskiye oranla çözülmesi daha zor problemlerle karşı karşıyadır. Sanayinin hızlı bir şekilde gelişmesi nüfus bakımından kalabalık büyük şehirlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum kültürel ve dini bakımdan farklılık arz eden insan topluluklarının bir arada yaşamasını bir zorunluluk haline getirmiştir. Dünyadaki bu hızlı değişim süreci; çokkültürlü toplumlarda hoşgörü, öteki(leştirme), önyargı, insan hayatının değeri, dinsel çoğulculuk, vb. bazı problemleri de ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlardan birinci derecede etkilenenlerin Müslümanlar olduğunu görmekteyiz. İslam karşıtlığı ciddi bir şekilde artmaktadır. İslamofobya, Müslümanlar aleyhine derinden hissedilen, anlamsız, karşılığı olmayan korku ve tahammülsüzlüktür. Müslümanlara yönelik bu yaklaşım tarzı pratikte ayrımcı ve dışlayıcı davranışları ortaya çıkarmaktadır. Özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinde, Müslümanlar, islamofobik tutum ve davranışların mağduru olmaktadırlar.[2]

İslamofobya, önyargı, insan hayatının değeri, dinsel çoğulculuk, Müslümanları ötekileştiren ve kültürlerarası uzlaşıyı engelleyen, bu yüzden de dünya çapında mücadele etmeyi zorunlu kılan bir insan hakları gerçekliğidir. Bu nokta da İnsan hakları, demokrasi, tüm inançlara eşit yaklaşım noktasında dünyaya örnek olduğunu iddia eden ve bu konularda tavsiye de bulunan ABD ve Avrupa'nın İslamofobi konusunda üzerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Başlangıç olarak anti-semitizm gibi İslamofobi'nin de nefret suçu olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

A-Temel Hak ve Özgürlükler Açısından Kur'an-ı Kerim'de Barış ve Uzlaşının Boyutları

İslâm dünyasında Müslümanların Kur'an-ı doğru anlama ve uygulama noktasında ciddi problemler yaşamaktadırlar. Bu nedenle dünya genelinde islamofobi başta olmak üzere, yaşanan bütün sorunlarda Müslümanların hatayı

[1] Köylü, Mustafa, *Küresel Ahlak Eğitimi*, İstanbul,2006, s.37.

[2] Momin, Abdur-Rahman, *Küreselleşme, Çokkültürlülük ve İslam*, Çev: Banu Okutan, Birsen-Coşkun, Ali, İstanbul-2012, s.31.

başkalarında arama yerine, önce kendilerini eleştirmeleri gerekmektedir. Özellikle Kur'an-ı Kerim'in mesajını yaşadığımız çağa nasıl taşınacağı ve çokkültürlü toplumlarda dindarlığın nasıl inşa edilmesi gerektiği gibi konularda ciddi çalışmaların yapılması gerekmektedir.[3]

Kültürlerarası barışın sağlanmasında şu üç sorunun cevabı büyük önem arz etmektedir:

1) Kur'an inanç özgürlüğü noktasında ne söylemektedir? İnsanlar üzerinde İslam'ı tercih etmeleri noktasında baskı kurmak Kur'an-ın ruhuna uygun mudur?

2) Müslüman ülkelerde gayr-i müslimlerle ilişkiler nasıl olmalıdır? Onlara adil ve insancıl tutum sergilenebilir mi? Kur'an'ın, insan ve adelet noktasındaki söylemleri nelerdir?

3)Terör ve şiddet eylemlerine Kur'an karşı mıdır? Kur'an insan hayatının değeri noktasında ne söylemektedir?

Bu noktadan hareketle Kur'an perspektifinde çokkültürlü toplumlarda muhtemel ayrışma, çatışma ya da ötekileştirmenin engellenerek kültürlerarası barışın sağlanması için yapılması gerekenler noktasında bazı önerilerimiz olacaktır:

Kur'an'ın evrenselliğini, insana yaptığı vurguya ve insanlığı birleştirici yönünü daha sık dile getirmeliyiz. Ayetlerde geçen nâs[4], insan[5] , abd ve ibad[6], beşer[7], benîâdem[8], âlemîn[9] gibikelimeler, Kur'ân–ı Kerim'in, kültürlerarası farklılıkları ikinci plana atarak tüm insanlığa hitap ettiğinin bir göstergesidir. Zira bu kelimeler, herhangi bir ırk, toplum, kavim veya milletle sınırlı olmayıp umum ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim'in, bugünün problemlerine çözüm getirebilecek ve birlikte yaşama bilincini geliştirecek temel ilkelere sahiptir. Bu ilkeler; tarafsızlık, saygı ve empati temelinden hareketle, çalışmak[10], adil olmak[11], doğru olmak[12], ahde vefalı olmak[13], emaneti ehline vererek emaneti korumaktır.[14]Kültürler ve inançlar arası farklılıklara bağlı olarak değişmeyen, aynı inancı paylaşanlar arasındaki ayrışma ve çatışmaya neden olan problemlerin çözümü de dahil olmak üzere, insanlığın mutluluğu ve huzuru için gerekli olan bu ilkelere, inanç farkı gözetmeksizin dikkat etmenin çokkültürlü toplumlarda kültürlerarası barış ve uzlaşıyı sağlamada faydası olacağı aşikârdır.

Kur'ân-ı Kerim'de dil, din ve renk farklılıkları[15] Allah'ın varlık ve kudretinin birer delili olarak ifade edilmektedir. İnsanların farklı millet ve kabilelere ayrılmış olmasının gayesi; tanışma, tanıma ve ortak bilinç gibi manalara gelen "tearuf"[16]

---

[3] *http://www.dinihaberler.com.tr*, Bardakoglu, Ali, "Kur'an-ı Anlamada Nerede Hata Ettik" 23.02.2016

[4] Bakara 2/21; Nisa 4/79

[5] Kıyame 75/3–10; Abese /17, 24

[6] Bakara 2/186; Araf 7/32

[7] Müddesir 74/31,36

[8] Araf 7/26, 27, 31,35

[9] Enbiya 21/107; Furkan 25/1

[10] Necm Suresi, 53/39-41

[11] En'am 6/152

[12] Hud Suresi, 11/112

[13] İsra 17/34

[14] Mü'minun, 23/8

[15] Rum 30/22

[16] Bkz. Aydın, Muhammed Şevki-Osmanoğlu, Cemil, *Kültürlerarası Din Eğitimi*, Ankara-2015, s.51,52.

kavramıyla ifade edilir.[17]Tearuf kavramı; kültürler ve inançlar arası farklılıklara bağlı çatışma ve şiddeti ortadan kaldırarak insanlığın yaratılıştan eşit olduğunun ifadesidir. Kur'an-ı Kerim, yaratılıştaki birlikteliğe dikkat çekmek için fıtrat kavramı üzerinde durur. Kur'an'a göre fıtrat; yansız ve objektiftir. Diğer bir ifadeyle fıtrat kanunu, varlık alemindeki canlıların ismi olmaktadır.[18] İnsanoğlunun benzer biyo-psiko-sosyal özelliklere sahip olmaları ortak atadan gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Kur'an'ı Kerim de Âdem ve Havva nesline dikkat çekilmesinin temel hedefi ortak insan tabiatı üzerinden birlikte yaşama bilincinin geliştirilmesi olarak ifade edilebilir.[19]

İnsan, hiçbir şey bilmezken dünyaya gelmektedir. Bir çocuk için inancın hiçbir anlamı olmayabilir. [20]*"Allah, hiçbir şey bilmezken sizi annelerinizin karnından çıkarandır. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi."*[21] Ayeti bu durumu bize net olarak açıklamaktadır. Zaman içerisinde çocuğun inancını, başta ailesi olmak üzere, aldığı eğitim ve içerisinde yaşadığı çevre gibi birçok unsur etkilemektedir. Süreç içerisinde yaratılıştaki teklik, yerini çeşitliliğe diğer ifadeyle sosyokültürel farklılıklara bırakmaktadır. İnsan akıl ve iradesinin dahil olmadığı (aile ve eğitimin etkisi) gelişen bu sürecin, doğru bir anlayışla okunması, çokkültürlü toplumlarda muhtemel çatışma ve anlaşmazlıkların önlenmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Özellikle "ben ve öteki"[22] ayrımını yapmadan önce, bu ayrımın dünyaya geldiğimiz aile ve içinde yaşadığımız kültüre bağlı olarak aldığımız eğitimle meydana geldiğini ya da en azından yakından bir ilişkisi olduğu gerçeğini, diğer bir ifadeyle "kader" kavramını unutmamalıyız.

Sonuç olarak insanların; cinsiyet, dil, ırk, renk, kavim[23] vb. açılardan farklı yaratıldığına işaret eden ayetler, modern küresel dünyada Müslüman bireyin, toplumsal ve kültürlerarası barışın sağlanmasında nasıl bir perspektife sahip olması gerektiğini özetlemektedir. İnsanlık için ortak hedef iyilikte yarışmaktır.[24] Rol, statü veya benzeri kavramları temel alarak yapılan kimlik tanımlamalarının hiçbiri, İslam inancı tarafından kabul görmemektedir. Bu bakış açısı, çokkültürlü toplumlarda bireylerin birbirlerine karşı olan aidiyet duygusunu geliştirecek, ortak değerler üzerine inşa edilen aidiyet duygusu da muhtemel çatışmaları engelleyecektir.

Kültürlerarası barışın sağlanmasında fayda sağlayacağını düşündüğümüz ve Kur'an'ın üzerinde durduğu önemli konulardan bir diğeri de insan hayatının değeri[25] ve inanç farklılıklarına[26] yaklaşımıdır. Kur'an-ı Kerim insan iradesinin özgürlüğüne ve onun tercih hakkına büyük önem verir. Özgür irade ve tercih kavramları, sorumluluğun ön şartıdır. Sorumluluk olmadan da mükâfat ya da

[17] Tearuf bilinci ile ilgili olarak bkz: Cebeci, Suat, "Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Kutlu Doğum Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri,* Yayın No: 377, Ankara-2002, s.458-459, Hucurât, 49/13

[18] Bayraklı, Bayraktar, *Kur'an'da Değişim Gelişim Ve Kalite Kavramları*, İstanbul-1999, s.176.

[19] Aydın, Muhammed Şevki, *a.g.e.,* s.51,52, Nahl 16/93

[20] Okumuşlar, Muhiddin, *Fıtrattan Dine*, Konya-2002, s.34.

[21] Nahl 16/78

[22] Detaylı bilgi için bknz: Akil, Hüseyin, *Ben ve Öteki*, Ravza Yayınları, İstanbul-2010,s.27-35.

[23] Rum 30/22

[24] Bakara 2/148

[25] Maide 5/32 Diğer ayetler için bknz: Nisa 4/93, En'am 6/151

[26] Yunus 10/99

cezadan söz edemeyiz. Dolayısıyla Müslüman birey öteki ile olan birlikteliğinde ona sadece rehberlik faaliyetinde bulunabilir. Bir hak olarak tercih, insanın özgür iradesine bırakılmıştır.[27] Hz. Peygamberin Hıristiyan bir heyeti kabul edip onlara, camide kendi inançlarına uygun bir şekilde ibadet etmelerine izin verme hadisesi, inanç özgürlüğüne, İslam dinin ne kadar büyük bir önem verdiğinin göstergesidir.[28]

Bununla beraber Yüce Allah, dini tercihi ve yaşam tarzı başta olmak üzere herhangi bir nedenden dolayı bir insanı öldürmeyi bütün insanlığı öldürmeye denk tutmaktadır.*"...Allah haksı yere cana kıymayı yasaklar..."*[29], *"...Kim haksız yere bir insanı öldürürse bütün insanları öldürmüş gibidir. Her kim bir cana hayat verirse, bütün insanları kurtarmış gibi olur..."*[30], *"sebepsiz yere kasten bir adam öldürmenin ahretteki cezası, cehennemde ebediyen kalmaktır."*[31], *"...haksız yere hiçbir cana kıymayın..."*[32] Bir insanın hayatını bütün insanlığın hayatına denk tutan bir anlayışa sahip olan İslam inancı, temel hak ve hürriyetlerin ilk sırasına "hayat hakkı"nı koymaktadır. Yaşam planında hayat bulan her bir canlının kâinattaki denge ve düzenin devamı açısından büyük bir önem arz eder.[33]

İslami radikalizm ya da İslamofobya gibi yanlış algıların değişmesi ve önüne geçilmesinde bu bakış açısının Müslüman bireye kazandırılması noktasında yaygın ve örgün din eğitimine önemli görevler düşmektedir.

B-Din Eğitiminin Barış ve Uzlaşı Kültürüne Katkıları

İslam dininin akaid, ibadet, ahlak ve sosyal hayata bakışı noktasında başta Müslüman halklar olmak üzere dünya halklarının doğru bir şekilde bilgilendirilmesi gerekmektedir. Yanlış, saptırılmış, gerçeklikten uzak ve insanlara dinin aslıymış gibi sunulan bilgilere karşı, küresel bir bilinç oluşturulmalıdır. Barış içinde bir arada yaşamanın temel dayanağı olması gereken din ve dinî bilginin, aksi yönde bir amaç için kullanılıyor olmasına göz yumulmamalıdır. Gençleri ve çocukları kandırarak dine ve kutsala bağlılık adına masum insanlara yönelik şiddeti, kin ve nefreti meşrulaştırmak doğru olmayan yanlış bir bilgi ve din eğitimi sürecinin ürünüdür. Özellikle kamu denetimi olmayan, merdiven altı din eğitimi veren oluşumlara asla müsaade edilmemelidir. Küreselleşme ve çokkültürlülük bağlamında din öğretiminde din dersi ve dini bilgi yeniden şekillendirilmelidir. Din dersinde doğru bilgiye ulaşılmalı, öğrenciye iyi ve doğru olan öğretilmelidir. Tek tipçi din anlayışı değiştirilmelidir. Din eğitimcisinin rehberliğinde, Müslüman birey, insanların beşeri görüşlerinden ziyade direk vahiyle muhatap olabilmelidir. Müslüman birey ile vahiy arasındaki engeller kaldırılmalıdır. Din eğitimi empatik[34] bir anlayış çerçevesinde verilmelidir.

---

[27] Atay, Hüseyin, "İslam'da Olgun İnsan", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1967, C.15, s.155,156.

[28] Ebu Muhammed Abdulmelik İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1971, II , 223 vd.; Şemsuddin Muhammed b. Ebi Bekir İbn Kayyım el-Cevziyye, Zâdu'l-Meâd, Beyrut 1994, II, 629.

[29] Furkan 25/68

[30] Maide 5/32

[31] Nisa 4/93

[32] En'am 6/151

[33] Bayraklı, Bayraktar, *Kadın, Sevgi ve Temel Haklar*, İstanbul-2000, s.133., Armağan, *a.g.e.,* s.97.

[34] Detaylı bilgi için bakınız: Dökmen, Üstün, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Remzi Kitabevi, İstanbul-2015,s.3-4, Ayten, Ali, *Empati ve Din*, İstanbul-2013, s.81-90.

Din eğitiminin amaçlarından biri güçlü bir kişiliğe sahip, düşünen, kendi kararlarını özgürce veren ve özellikle seçme hürriyetine sahip bireyler yetiştirmek olmalıdır. Bu bağlamda kişi, kendi inancına ve geleneğine kökten bağlıyken farklı inançtan insanların problem ve tecrübelerini de dikkate alabilmeli ve buna açık olmalıdır. Kur'an'ın kültürlerarası işbirliğini destekleyen yönü öne çıkarılmalıdır. Objektif bir tavırla diğer Mezhep/Dinlere yer verilerek birlikte yaşama bilinci geliştirilmelidir.

Bu süreçte üç önemli kavramdan söz edebiliriz: Saygı, sabır ve tahammül. Bu kavramlar, toplumsal ve kültürlerarası barış, uzlaşı ve birlikte yaşamaya imkân verecek temel kavramlardır. Bu kavramlar, bireye, birlikte yaşadıkları farklı kültürlerin hayat ve hakikat hakkında nasıl düşündüklerini ve neye inandıklarını; kendi düşünce ve inançlarıyla değerlendirme ve karşılaştırma fırsatı verecektir. Bu yaklaşım, taassuptan uzak, farklı fikirlerinde hayatın bir parçası olduğunu kabullenme noktasında bir hoşgörü ortamı oluşturabilecektir. Hz. Peygamber, inanmasalar da aynı toplumda yaşadığı müşriklere tahammül etmiş; onlara, "Sizin dininiz size, benim dinim de banadır"[35] diyebilmiştir.

Bununla beraber, kalp ve duyguların eğitilerek düşünme ve tefekküre bağlı olarak yeni ve olumlu davranışların kazanılması sürecinde duygusal zekânın ayrı bir yeri olduğunu da ifade etmekte fayda vardır. Duygusal zekâ, kişiye ötekini anlama ve fark etme noktasında bir beceri kazandırır. Özellikle toplumsal barışın sağlanarak diğer insanların ihtiyaçlarına duyarlı olma ve başkalarının duygularını anlama da bize aracı olabilir. Dolayısıyla din eğitiminde içselleştirilen bilgi, kalp dünyasını harekete geçirerek uygulamada karşılığını bulabilir.[36]Bu nokta birlikte yaşama bilincinin geliştirilmesi için, örgün eğitimin ilköğretim seviyesinde "ben ve öteki" arasındaki farklılığın güçlü bir duyarlılığı sağlanmalıdır. Din eğitimi başta olmak üzere, ilköğretim programı; doğru, yanlış, affetme, cesaret, merhamet gibi kavramların yanı sıra, kendi fikirlerini savunabilme, arkadaşlık, eşitlik, başkalarının istek ve ihtiyaçlarına duyarlı olabilme gibi bazı yeteneklerin çeşitli örneklerle tecrübe edilmesine fırsat verecek şekilde düzenlenebilir.[37] Diğer bir ifadeyle sadece bilişsel alana yönelik değil, kalp ve duyguları[38] da kapsayan bir eğitim-öğretim süreci oluşturulmalıdır. Zihinlere hazır bilgiyi yüklemeyi amaçlayan bir din eğitimi yaklaşımıyla; çokkültürlü toplumlarda "ben ve öteki" arasında anlama ve diyalog kurmaya dayalı, sağlıklı bir iletişim sürecinin oluşması mümkün değildir. Din eğitimi bilgiyi ele etmede önemli bir araç olarak tanımlanmakla birlikte, bilgiye hakim olma süreci, insandaki bilişsel ve duygusal yapıları da maksimum seviyede güçlendiren bir süreç olarak tanımlanmalıdır.[39]

---

[35] Kafirun, 109/6

[36] Flornes, Kari, "Çoğulcu Toplumların Okullarında Zorunlu Din Öğretimi" *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30 Mart 2001,MEB, Ankara 2003, s.149,150.

[37] Çapcıoğlu, *Fatma, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Tosun, Cemal, Ankara-2006,s.40.

[38] Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş,* Ankara-2012, s.125.

[39] Selçuk, Mualla, "Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir Mi?" *İslamiyat,* c.1,sayı:1, s.87.

C-Çokkültürlü Ortamlarda Kişilerarası İletişimin Vazgeçilmez Unsuru: Empatik İletişim

Toplumsal ve kültürlerarası barışın sağlanmasında üzerinde durulması gereken hususlardan bir diğeri de farklı inanç ve kültürden olan bireylerin birbirleriyle olan iletişimlerinde[40] kullanacakları üsluptur. Kişilerarası iletişimin vazgeçilmez unsurlarından biri empatik yaklaşımdır. İletişim, bilgi/sembol üretimi üzerinden anlama ve yorumlamaya dayalı olarak gerçekleşen bir süreçtir.[41] İletişim, insanları birbirine bağlayan bir bağ, bir toplum ürünüdür.[42] Empatik iletişim de kişi, duygularına ne kadar açıksa, farklı/öteki olanın hislerini anlamayı da o kadar iyi becerir.[43] Bu bağlamda Kur'an'ın yaklaşımı duygudaşlık çerçevesinde yüksek hoşgörü ve yumuşak söz[44] kullanılmasıdır.

Yüce Allah, Hz. Musa ve Hz. Harun'a, Firavun'a gitmelerini emrettikten sonra, ona karşı yumuşak söz kullanmalarını tavsiye etmiştir. Ayrıca bir başka ayette "sen rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır…"[45]Buyurarak sadece dini tebliğ noktasında değil aynı zamanda kültürler ve inançlararası barışın sağlanması ve sürdürülmesinde de güzel bir üslup kullanmanın önemi ifade edilmektedir. Tatlı dil düşündürür ya da saygı duymaya sevk eder. Düşünmek, aklın eylemiyken; saygı, gönlün eylemi olmaktadır.[46]

Yumuşak söz, düşünceyi harekete geçirecek; düşüncede, ayrışma ve çatışmayı engellemede mücadele verecektir. Sevgi ve incelik yüklü kelimeler karşısında olumlu tepkiler oluşurken sert ve yüksek tondan söylenen sözlere karşı ise olumsuz tepkiler oluşmaktadır. Bu nedenledir ki Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah, başka dinlerin ve inanç mensuplarının tanrılarına ve kutsallarına hakaret etmeyi "Allah'tan başkasına tapanlara sövmeyiniz! Sonra onlar da bilmeyerek Allah'a söverler…"[47] Ayetiyle yasaklamaktadır. Bir kimse, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkalarına yapmamalıdır. Dinî semboller ve duyarlılıklar üzerinden öfke ve nefret söylemi toplumda ayrışma ve çatışmayı besleyecektir. Bu nokta da başta medya olmak üzere, dini liderlere, siyasetçilere ve sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Çokkültürlü toplumlarda dini aşırılıklar ve din adına şiddet içeren ifadelerden kısaca ayrışma ve çatışmayı körükleyecek söz ve davranışlardan uzak durmalıdırlar.

SONUÇ

Allah'ın yeryüzüne gönderdiği bütün peygamberler, insan temel hak ve özgürlüklerini korumak için mücadele vermiş mukaddes kitapların tümünde, inanç özgürlüğü, eşitlik, adalet, hayat hakkı, mal ve neslin korunması gibi konular üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen temel hak ve özgürlükler kültürlerarası barış ve uzlaşının sağlanması için vazgeçilmezdir. Temel hak ve hürriyetler, Allah tarafından ayırt etmeksizin insanlığın tümüne verilen, yaratılıştan gelen ve evrensel bir boyutu olan doğal haklardır. Bunlar, kazanılarak

[40] Detaylı bilgi için bakınız: Önder, Alev, Ailede İletişim Konuşarak ve Dinleyerek Anlaşalım, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul-2007, s.33-45.
[41] Dökmen, *a.g.e.,* s.321.
[42] Adler, Alfred, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Çev: Yörükan, Ayda, İstanbul-2003, s.48.
[43] Goleman, Daniel, *Duygusal Zekâ*, Çev. Seçkin Yüksel, Banu, İstanbul-1998, s.126.
[44] Ta'ha 20/ 44
[45] Nahl 16/125
[46] Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c.12, İstanbul-2008,s.265.
[47] En'am 7/108

elde edilen haklar değildir. Hiç bir kimse ve otorite, Allah tarafından verilen bu hakları görmezden gelerek yok sayamaz. Kur'an'a göre insan her yerde aynı değerde Yüce bir varlıktır.

İnsan yaşamının vazgeçilmez iki temel dinamiği din ve inançtır. Birey, aile ve toplum olarak tüm insanlığın, küreselleşen dünyada bir arada, barış ve uzlaşı içinde yaşayabilmesi din ve inanç özgürlüğüne bağlıdır. İnsan, hiçbir endişe duymadan, kendi duygu, düşünce ve inancını rahat bir şekilde yaşayabilmeli ve inancını çocuklarına öğretebilme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Kişi, o zaman mutlu olabilir ki İslam dinin kelime anlamlarından biride barış ve mutluluktur. Bu bakış açısını din eğitimi vasıtasıyla gençlerimize ve yeni nesillerimize kazandırabilirsek diğer bir ifadeyle halis-doğru din anlayışını onlara kavratabilirsek islamofobi probleminin bizden kaynaklanan kısmını halletmiş olabiliriz.

Son olarak mevcut idkab programlarında İslam'ın barış ve esenlik dini olduğu konusu üzerinde ciddi bir şekilde durulduğunu görmekteyiz. Bu durum gelecek açısından oldukça sevindiricidir. Ancak barış ve uzlaşı kültürünün yerleşmesi için geleneksel din eğitimi anlayışımızın tekrardan gözden geçirilmesi gerekmektedir. Artık ezber yapmaya dayalı, geleneksel din eğitimi yaklaşımı yerine, yapısalcılığı merkeze alan bir anlayış ön plana çıkarılmalıdır. Din eğitiminin temel amacı önce insanın kendisini tanımasına yardımcı olmaktır. Öğrenci pasif alıcı/onaylayıcı konumundan çıkarılıp, sorgulayan, bilgiyi bizzat elde eden, bilginin oluşturucusu/öznesi haline getirilmeli; zihin aktifliğini korumalı, öğrencinin zihinsel bütün süreçlerini kapsayan bir yapı oluşturulmalıdır. Örnek verecek olursak: Kelime-i tevhidi sadece ezberleyen değil onun mana, anlam ve önemini derinden kavrayan ve içselleştiren bir din eğitimi süreci gözetilmelidir.

Din eğitiminde sınırları belirli bazı kalıpları/şablonları ezberleyen/ezberleten uygulayan/uygulatan bir anlayış yerine; araştıran, özümseyen, içselleştiren ve kişisel olarak din öğretilerini analiz eden bir perspektif oluşturulmalıdır. Devletin denetiminden uzak din eğitimi veren oluşumlara asla müsaade edilmemeli bu hususta gerekli tedbirler alınmalıdır. Din eğitimi vasıtasıyla kişi kendi inancına ve geleneğine kökten bağlıyken farklı inançtan insanların problem ve tecrübelerini de dikkate alabilmeli ve buna açık olmalıdır. Kur'an'ın kültürlerarası işbirliğini destekleyen yönü öne çıkarılmalıdır. Objektif bir tavırla diğer Mezhep/Dinlere yer verilerek birlikte yaşama bilinci geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Adler, Alfred, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Çev: Ayda Yörükan, Kültür Yayınları, İstanbul-2003.

Akil, Hüseyin, *Ben ve Öteki*, Ravza Yayınları, İstanbul-2010.

Armağan, Servet, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-2006.

Atay, Hüseyin,"İslam'da Olgun İnsan", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1967, C.15.

Aydın, Muhammed Şevki, Osmanoğlu, Cemil, *Kültürlerarası Din Eğitimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara-2015.

Ayten, Ali, *Empati ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul-2013.

Bardakoglu, Ali, "Kur'an-ı Anlamada Nerede Hata Ettik", Erişim tarihi: 23.02.2016, *http://www.dinihaberler.com.tr*

Bayraklı, Bayraktar, *Kadın, Sevgi ve Temel Haklar*, İşaret Yayınları, İstanbul-2000.
---------*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* C. I-XXI,Bayraklı Yayınları, İstanbul-2008.
---------*Kur'an'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul-1999.
Cebeci, Suat, "Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Kutlu Doğum Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, Yayın No: 377, Ankara-2002.
Çapcıoğlu, Fatma, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2006.
Dökmen, Üstün, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Remzi Kitabevi, İstanbul-2015.
Ebu Muhammed Abdulmelik İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebeviyye, Beyrut-1971,
Flornes, Kari, "Çoğulcu Toplumların Okullarında Zorunlu Din Öğretimi" *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30 Mart 2001,MEB, Ankara-2003,
Goleman, Daniel, *Duygusal Zekâ*, Çev. Banu Seçkin, Yüksel, Varlık Yayınları, İstanbul- 1998.
Köylü, Mustafa, *Küresel Ahlak Eğitimi*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul-2006.
Momin Abdur-Rahman, *Küreselleşme, Çokkültürlülük ve İslam*, Rağbet Yayınları, Çev: Birsen Banu, Okutan, Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul-2012.
Okumuşlar, Muhiddin, *Fıtrattan Dine*, Yediveren Kitab, Konya-2002.
Önder, Alev, *Ailede İletişim Konuşarak ve Dinleyerek Anlaşalım*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul-2007.
Selçuk, Mualla,"Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir Mi?" İslamiyat, c.1,sayı:1,1998
Şemsuddin Muhammed b. Ebi Bekir İbn Kayyım el-Cevziyye, Zâdu'l-Meâd, Beyrut-1994.
Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara-2012.

LİTERATÜRÜMÜZDE İSLAMOFOBİ'Yİ DESTEKLEYEN OLGULARDAN BİRİSİ: HZ. PEYGAMBERE HAKARET SUÇU VE CEZASI

Suat ERDOĞAN*

ÖZET

Bu tebliğ Hz. Muhammed'e hakaret suçu ve cezasını incelemektedir. Tarihi süreç içerisinde konuyla ilgili olarak dile getirilen görüşler Kur'an-Sünnet bütünlüğü perspektifinden irdelenmektedir. Hz. Muhammed'e hakaret suçu karşılığında öngörülen ölüm cezasının dayanakları üzerinde durulmakta ve suç-ceza uygunluğu açısından değerlendirilmektedir. Faillerin Müslüman, gayri müslim (zimmî) veya yabancı uyruklu olmaları durumunda söz konusu cezanın niteliğinin ne olduğu/olması gerektiği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Hz. Peygamber, Hukuk, Ceza, Hakaret, İslamofobi

ONE OF THE EVENTS THAT SUPPORT ISLAMOPHOBIA IN OUR LITERATURE: CRIME OF INSULTING THE PROPHET MOHAMMED AND ITS PUNISHMENT

ABSTRACT

This work was done in guilt and punishment for insulting to Mohammad. The opinions expressed in relation to this issue in the historical process are examined from the perspective of the Qur'an-Sunnah integration. There are critics for insulting to Mohammad in relation to the guilt of punishment and for the crime-punishment appropriateness. What is or should be the aforementioned punishment when the perpetrators are Muslim, non-Muslim (zimmî) or foreigner is discussed.

Key Words: Islam, Mohammed, Law, Punishment, Insult, Islamophobia

GİRİŞ

İslam'ı şiddet ve terör dini olarak gösterme çabaları son yıllarda artarak devam etmektedir. Çoğu zaman konu bütünlüğünden uzak olarak belli ayetler, ya da şiddet içerikli bir kısım rivayetler üzerinden, yeterli bilgi sahibi olmayan çevrelerde İslamofobi oluşturma faaliyetleri yaygınlık kazanmaktadır. İslam coğrafyasında, sözde İslam devleti veya çeşitli dinî örgütler eliyle, İslam ve şeriat adına icra edilen şiddet eylemleri de söz konusu çevreler tarafından istismar edilmektedir. Tüm bunlar iletişim çağının imkânları ile bir araya gelince İslam adına yıkım çok daha ileri boyutlara ulaşmaktadır.

Batı medyasında İslam'a ve Hz. Peygamber'e yönelik hakaret ve çirkin iftiralar sonrasında ortaya çıkan şiddet eylemleri, yine bu çevreler tarafından Müslümanların diğer din mensuplarına karşı müsamahasız olduğunun delili olarak sunulmaktadır. Örnek olarak, *Charlie Hebdo* olayından hemen sonra Diyarbakır'da yüz bin kişinin katılımı ile gerçekleştirilen protesto eylemlerinde, bir kısım kanaat önderlerince ifade edilen, *"Hz. Peygamber'e dil uzatanın dilini keseriz"* tarzındaki söylemler İslam'a mâl edilmekte, İslam ve tüm Müslümanlar karalanmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Fıkıh ABD, suaterdogan@duzce.edu.tr.

Dünya genelinde hemen her alanda kök salmaya başlayan İslam karşıtlığı ile mücadelede, Müslüman entelektüel ve akademisyenlerin önemli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu kapsamda literatürümüzde İslamofobiye dayanak olabilecek fıkhî yorumların, -doğrularımızı korumak şartıyla- Kur'an ve Sünnet'e uygunluğu açısından gözden geçirilmesi ve bu konuda günümüzün şartlarına göre yeni bir söylem geliştirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ancak bu kapsamda yapılacak çalışmalarda istenilen sonuca ulaşılsa da söz konusu çevrelerin İslam karşıtlığı alanındaki eylemlerinden vazgeçmeyeceklerini tahmin etmek çok zor değildir. Zira konunun siyasi ve tarihi bir arka planının olduğunda kuşku yoktur. Buna rağmen, bahsedilen çalışmaların mutlaka yapılmalıdır.

Bu tebliğde, İslamofobinin önemli argümanlarından olan, Hz. Peygamber'e hakaret suçu ve cezası incelenmektedir. Konu Kur'an ve Sünnet merkezli bir yaklaşımla ele alınmakta ve tarihi süreç içerisinde oluşan fıkhî içtihat ve yorumlar değerlendirilmektedir. Çalışmamızın ilk bölümünde Kur'an ve Sünnet'te hakaret suçu ve cezası ele alınmakta ve fukahanın konuyla ilgili görüşlerine yer verilmektedir.

Tebliğin ikinci bölümünde suç-ceza uygunluğu üzerinde durulmaktadır. Suç-ceza uygunluğunun genel esasları ilgili ayetler çerçevesinde ortaya konulmakta, genel ilkelerle uyumlu ve örnek çözümler olarak niteleyebileceğimiz Kur'an ve Sünnette yer alan çok sayıdaki cezalardan bir kısmı hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Bu bağlamda suç-ceza uygunluğu açısından Hz. Peygamber'e hakaretin cezası belirlenmektedir.

1- Hz. Peygambere Hakaret Suçu ve Cezası

Kur'an ve Sünnet'te Allah ve Resulüne اذى *"eziyet"* olarak nitelendirilen hakaret suçu, klasik kaynaklarda çoğunlukla سب النبى *"Hz. Peygamber'e sövme"* başlığı altında ele alınmakta ve Hz. Peygamber'e yönelik alay, iftira, karalama ve aile hayatı ile ilgili çirkin yakıştırmalarda bulunma gibi, çeşitli şekillerde tezahür eden davranışlar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu noktada ilk olarak Kur'an ve Sünnet'te konunun ele alınışı üzerinde duracak daha sonra fukahânın görüşleri hakkında bilgi vereceğiz.

1.1. Konunun Kur'an'da Ele Alınışı

Kur'an, Allah ve Resulü ayrımı getirmeksizin, ehl-i kitap ve müşriklerin tüm Müslümanlara karşı çeşitli kırıcı davranışlar sergileyeceklerini, hatta bunun kaçınılmaz olduğunu dile getirmekte ve bu tür davranışları sergileyenlere karşı nasıl bir tavır takınılması gerektiği açıklanmaktadır:

"Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmağa değer) azmi gerektiren işlerdendir." [1]

Ayette ehl-i kitap ve müşriklerin eziyetleri karşısında sabır tavsiye edilmektedir. Bu durum, Kur'an'da suç-ceza konusunda temel ilke olarak nitelendirilebilecek aşağıdaki ayetlerin ceza vermek yerine öncelikle af ve sabır tavsiyesiyle uyum içerisindedir:

[1] Âl-i İmrân, 3/186

"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez."[2]

"Ceza vereceksenız size yapılanın misliyle cezalandırın sabrederseniz elbette bu sabredenler için daha hayırlıdır."[3]

Ehl-i kitap ve müşriklerin eziyetleri konusunda ayetlerdeki ilkeleler doğrultusunda öncelikle sabır tavsiye edilmektedir. Cezalandırma tercih edildiğinde ise cezanın nasıl olacağı bir başka ayetle açıklığa kavuşturulmaktadır:

"Şüphesiz Allah ve Resulünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lanet etmiş ve onlara aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır."[4]

Ayette söz konusu kişilerin Allah tarafından dünya ve ahirette lanetlenecekleri ifadesi, bu tür davranışta bulunanların dünyevi olarak "*tel'in (kınama)* cezasıyla tecziye edilmeleri gerektiği şeklinde bir sonuca ulaşmamıza imkân vermektedir. Bu durum, Allah ve Resulüne haksız yakıştırmada bulunan, onlara değer vermeyen kişilerin benzer şekilde değersiz olarak nitelendirilmeleri anlamı taşımaktadır. Aslında "*tel'in"* kıymet bilmeyen, Allah ve Resulünün çağrısına sırt çeviren inkârcıların, dünya ve ahiretteki cezalarının genel niteliğidir.[5]

1.2. Sünnet'te Hakaret Suçu ve Cezası

Kaynaklarda, şiirleriyle Hz. Peygamber'i hicvetme ve toplumu İslam ve Müslümanlar aleyhine kışkırtmaları sonucu öldürülen Ebû 'Afek, Asma bnt. Mervan[6] ve Ka'b b. Eşref isimli kişilerden söz edilmektedir. Hz. Peygamber'e hakaret suçunun cezası daha çok Ka'b. Eşrefin öne çıkması dolayısıyla, çalışmamızda bu rivayet üzerinde daha ayrıntılı olarak duracağız. Ebû 'Afek, Asma bnt. Mervan'ın öldürülmesiyle ilgili olarak, tarih kitaplarında yer alan rivayetler hakkında ise Mustafa Ertürk'ün konuyla ilgili makalesinde ulaştığı sonucu ifadeyle yetineceğiz:

"Ebû 'Afek ve Asma bnt. Mervan isimli kişilerin İslam aleyhine şiir okudukları için acımasızca Hz. Peygamber'in emriyle öldürüldüklerine dair iki rivayetin kabul kriterleri açısından asla kaynak değerlerinin olmadığı, muhtevalarının da İslam'ın temel prensiplerine tamamen aykırı oldukları için kabul edilmeyeceği ortaya çıkmaktadır."[7]

Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi hakkında gerek hadis gerek tarih kaynaklarında ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. Buhârî'nin (ö. 256/870) *"Ka'b b. Eşref'in Öldürülmesi"* şeklinde müstakil bir başlık altında yer verdiği rivayetin özeti şudur:

Hz. Peygamber'in bir gün mescitte من لكعب ابن الاشرف ؟ فانه قد آذى الله ورسوله *"Ka'b'ın hakkından kin gelecek, kuşkusuz O Allah ve Resulüne eza etmiştir."* Şeklinde konuşması üzerine Muhammed b. Mesleme, Hz. Peygamber'den izin ister ve bir suikast soncu Ka'b b. Eşref'i öldürür.[8] Bu rivayet, sonraki dönemlerde

---

[2] Şura, 42/40
[3] Nahl, 16/126
[4] Ahzâb, 33/57
[5] Konuyla ilgili diğer ayetler bkz. Bakara, 2/89, 159, 161; Âli İmran, 3/61, ; Nisa, 4/46, 47, 52, 118; Mâide, 5/13, 60, 78; Âraf, 7/38, 44; Tevbe, 9/68; Hud, 11/18; Nur, 24/23
[6] Ebû 'Afek, Asma bnt. Mervan'ın öldürülmesi ile ilgili rivayetlerin değerlendirilmesi hakkında bkz. Mustafa Ertürk, Hadis Çözümlemeler, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 153-164; Kenan Karagöz, Hz. Muhammmed Döneminde Öldürülenler, İstanbul 2016, s. 169-176
[7] Ertürk, a.g.e, s. 163
[8] Buhârî "Rehn", 3, "Cihâd", 158, "Meğâzî", 15; Müslim "Cihâd", 119; Ebû Dâvud, "Cihâd", 137

cumhur-u fukahanın Hz. Peygamber'e hakaret eden kişinin öldürülmesi gerektiği şeklindeki ictihadlarının dayanağı olması[9] açısından önem arz etmektedir. Rivayette yer alan "*Allah ve Resulüne eziyet"* آذى الله ورسوله ifadesinin Kur'an'ın konuyla ilgili ifadeleriyle aynı olması dikkat çekicidir. Allah ve Resulüne eziyet karşısında Kur'an sabır tavsiye ederken, ilgili rivayete göre Hz. Peygamber, Muhammed b. Mesleme'ye Ka'b b. Eşref'i öldürülmesi için, yalan ve hile de dâhil[10] her yola başvurabileceğine dair suikast izni vermektedir. Bu yönüyle rivayetin Kur'an'ın nassı ile çelişkili olduğu görülmektedir.

Kur'an'da bir ayette Allah ve Resulüne eziyet edenler için öncelikle sabır tavsiye edilirken, diğer bir ayette ise ceza mahiyetinde *"lanet (tel'in)"* söz konusu edilmektedir. Dolayısıyla ilgili rivayetler üzerinden Hz. Peygambere hakaret eden kimse hakkında ölüm cezasına hükmetmenin, usul açısından da yerinde olmadığı kanaatindeyiz. Zira ayetteki ifadeler beyan makamında hasr olarak değerlendirildiğinde, konu hakkındaki ölüm hükmü -Hanefilerin usulü açısından-[11] nass üzerine ziyade yani nesh anlamı taşımaktadır. Böyle bir durumda hadisin mütevâtir en azından meşhur olması gerekir. Haber-i vâhid olmaları sebebiyle, konuyla ilgili rivayetlerin böyle bir vasfı bulunmaktadır.

Rivayetle ilgili bir diğer metin tenkidi de Ka'b b. Eşref gibi İslam'la mücadele konusunda öne çıkan, meşhur bir kişiyle ilgili suikastın, mescitte alenî olarak yapılmasıdır. Diğer taraftan konuyla ilgili rivayetlerin hükme delaleti de katî değildir. Zira söz konusu kişilerin sırf hakaret ve eza suçu işledikleri için öldürüldüklerine dair elimizde katî deliller bulunmamaktadır. Hatta konuyla ilgili en önemli referans olarak gösterilen Ka'b b. Eşref'in öldürülmesinin farklı sebepleri üzerinde durulmaktadır.[12] Dolayısıyla bu rivayetlere dayanarak, Hz. Peygamber'e hakaret suçu işleyen kişi için ölüm cezasına hükmetmek isabetli değildir.

Bu kapsamda Kur'an'la mutabık olan Hz. Ayşe'nin konuyla ilgili rivayetinin göz ardı edilemeyeceğini belirtmeliyiz. Söz konusu rivayet, Hz. Peygamber'e hakaret olarak nitelendirilebilecek bir olay karşısında O'nun tavrını ortaya koymaktadır:

Yahudilerden bir topluluk Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dediler: *(güya selam veriyormuşçasına) "es-Sâmu aleyküm (Ölüm senin üzerine olsun.)" Hz. Ayşe diyor ki; "ben onların ne demek istediğini anladım ve ölüm ve lanet sizin üzerinize olsun." Dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Yavaş ol ey Ayşe, ben onlara sizin üzerinize olsun demiştim."* Buyurdular.[13]

Yukardaki ifadelerde Hz. Peygamber'in kendisine karşı incitici ve hakaret içerikli tavır karşısında sadece *"mukabele bi'l-misl"* ile yetinmekte ve Hz. Ayşe'yi de sınırı aşmaması konusunda uyarmaktadır. Hz. Ayşe'nin telaffuz ettiği lanet ifadesi Allah ve resulüne eziyet edenler için, Kur'an'da dile getirilen "*tel'in"* ile örtüşmesi de ayrıca dikkate şayandır.

---

[9] Karagöz, a.g.e, s. 195

[10] Rivayette göre, Muhammed b. Mesleme'nin *"Bana ona herhangi bir şey söyleme konusunda izin ver"* şeklindeki isteği, Hz. Peygamber tarafından *"söyle/söyleyebilirsin"* sözleriyle kabul edilmektedir. Bkz. Buhârî, "Meğâzî", 15

[11] Bkz. Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed Ahmed b. Ebû Sehl, Usûlü Serahsî, thk. Ebü'l-vefâ el-Afgânî, I-II, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1414/1993, I, 112

[12] Bkz. Köse, a.g.e, s. 178

[13] Buhârî, "Edeb", 35, 38, "Cihâd", 98, "İsti'zan", 22, "Deavât", 59, 63;Müslim, "Selam", 10, 11, 13;Tirmizî, "Siyer", 40, "İsti'zan", 12, 13, "Tefsîr-ü sûre", 69; Dârimî, "İsti'zan", 7;Ahmed b. Hanbel, II, 114, 170, 221, III, 140, 144, VI, 27, 116, 134

1.3. Fıkıh Literatüründe Hz. Peygamber'e Hakaret Suçu ve Cezası

Fıkıh literatüründe konu doğal olarak vatandaşlık hukuku kapsamında ele alınmakta ve Hz. Peygamber'e hakaret eden zimmînin (gayr-i müslim vatandaş) bu davranışı ile zimmet akdinin bozulup bozulmayacağı tartışma konusu edilmektedir. Hanefiler söz konusu davranışı küfürde ziyade olarak değerlendirmektedirler. Allah'a çocuk nispet etme nasıl Allah hakkında hakaret sayılması gibi, Hz. Peygamber'e yapılan sövme (sebb) aynı statüde kabul edilmekte ve zimmet akdine zarar vermeyeceği ifade edilmektedir.[14] Şafiî, Malikî ve Hanbeliler Hz. Peygamber'e hakaret eden kişinin zimmet akdinin sona ereceği kanaatindedirler.[15] Nitekim İbn. Kayyım (ö. 751/1350) Ka'b b. Eşref'in öldürülmesini ahdinin geçersiz sayılmasına bağlamaktadır.[16]

İbn. Teymiyye (ö. 728/1327) müstakil olarak kaleme aldığı *"es-Sârimü'l-meslûl alâ Şâtimi'l-Rasûl"* isimli eserinde konuyla ilgili fukahânın kanaatlerini etraflı bir şekilde ele almaktadır. Kitapta genel olarak, Hz. Peygamber'e hakaret eden kişinin Müslüman ya da kâfir olsa da öldürüleceği hükmüne muhalefet eden bir âlimin bulunmadığı ve bu konuda ulemanın icmaından söz edilirken, diğer taraftan Ebû Hanife'nin bu kanaatte olmadığı kaydedilmektedir.[17] Aslında Hz. Peygamber'e hakaret eden kişinin Müslüman olmaması durumunda genel bir kanaatin varlığından söz etmek mümkündür. Zira bu suçu işleyen kişinin Müslüman olması durumda mürted hükümlerine tabii olacaktır. Hanefilerin mürtedde konusundaki farklı yaklaşımları bir tarafa bırakılacak olursa, mürtedin cezasının ölüm olduğu konusunda zaten ulema arasında ittifak olduğu bilinmektedir.

Hz. Peygamber'e hakaret konusunu en geniş şekilde ele alan kişi Kâdî 'Iyâd'(ö. 544/1149) dır. Kâdî 'Iyâd Allah'ın Kitabında Hz. Peygamber'e eziyet (ezâ) etmeyi haram kıldığını ve buna riayet etmeyen ve doğrudan ya da dolaylı olarak ona söven, hakaret eden, kendisi veya nesebi hakkında küçük düşürücü söz söyleyen kişilerin öldürülmesi hususunda ümmetin icma' ettiğinden söz etmektedir.[18] Hz. Peygamber'e ezâ eden kişinin öldürülmesi konusunda delil

---

[14] Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekir b. Mesûd, Beda'i'u's-sana'i' fî tertîbi'ş-şerâi', thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, I-X, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2. Baskı, Beyrut 1424/2003, IX, 447; Merğînânî, Burhâneddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Bekir, el-Hidâye şerh-u bidâyeti'l-mübtedî, I-IV, thk. Ahmed Câd, Kahire: Dârü'l-hadîs, 1429/2008, II, 600; Ebû Bekir b. Ali el-Haddâdî, Şerh-u Muhtasrı'l-kudûrî Cevheretü'n-neyyire, I-II, Fazilet Neşriyat, İstanbul 1978, II, 353; İbrahim Halebî, Mülteka'l-ebhur, thk. Abdullah Beyler, Şifa Yayınevi, İstanbul 2013, s. 306 Hanefî mezhebinden mütehhirûn bazı âlimler, hakaret kapsamındaki davranışların alışkanlık haline getirilmesi, alenî olarak işlenmesi ya da zimmet akdinin vasfı olan zillete aykırı bir şekilde baskın hale gelmesi durumunda zimmet akdinin sona ereceği ve söz konusu suçu işleyen kişiler hakkında devlet başkanının ölüm cezasını uygulayabileceği ifade edilmektedir. Bkz. Şeyhî Zâde, Abdurrahman b. Muhammed, Mecmaü'l-enhür fî şerh-i Mülteka'l-ebhur, I-IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1419/1998, II, 482; İbnü'l-Hümam, Kemalüddîn, Muhammed b. Abdulvâhid es-Sivâsî, Şerhu Fethu'l-Kadir ale'l-Hidâye, I-X, Beyrut, Dârü'l-fikr, t.y. VI, 58, 59

[15] İbn-i Kudâme, el-Kâfî, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, I-VI, y.y.Dârü'l-hicr, 1418/1997, V, 323; İbn. Kayyım, Şemseddin Ebu Abdillah, el-Cevziyye, Ahkâm-u ehli'z-zimme, I-III, thk. Ebû Bera Yusuf b. Ahmed el-Bekrî, Ebû Ahmed Şakir b. Tevfîk el-Arûrî, Ramâdî li'n-neşr, Suudî Arabistan 1418/1997, III, 1357

[16] İbn. Kayyım, Ahkâm-u ehli'z-zimme, III, 1432

[17] İbn. Teymiyye, Takuyyi'd-dîn, es-Sârimü'l-meslûl alâ şâtimi'r-Rasûl, thk. Muhammed b. Abdullah b. Ömer el-Halvânî, Muhammed Kebîr Ahmed Şûderî, y.y. 1417/1997, s. 13-16

[18] Kâdî 'Iyâd, Ebu'l-Fadl, eş-Şifâ bi-ta'rîf-i hukûkı'l-Mustafa, I-II, thk. Abdüsselam Muhammed Emin, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2002, II, 130, 133

olarak, Kuran'ın söz konusu kişileri lanetlediğini, lanete kâfirlerin müstehak olduğunu, küfrün hükmünün de katil olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda *"herhangi bir nebîye söveni öldürünüz, ashabıma söveni ise celde ile cezalandırınız."*[19] Şeklinde bir rivayetten söz emekte ve Ka'b b. Eşref'in öldürülmesini de delilleri arasında saymaktadır.[20] Kâdî 'Iyâd'ın Kur'an'daki *"lanet"* kavramı üzerinden yaptığı istidlalin yerinde olmadığı ortadadır. Zira bu anlayışa göre tüm kâfirlerin her halükarda öldürülmeleri gerekir. Oysa yukarda da söz edildiği üzere fıkıh literatüründe ihtilaf zimmet akdi üzerinde yapılmaktadır.

Fıkıh literatüründe konu vatandaşlık hukuku kapsamında ele alınmakta ve işlenen suça karşılık bir ceza öngörülmektedir. Hukuki açıdan kendi içerisinde tutarlı olan bu hükümle ilgili olarak, günümüzde yabancı ülke vatandaşı olsa da Hz. Peygamber'e hakaret eden kişinin öldürüleceği/öldürülmesi gerektiği şeklinde yanlış bir algı oluşturulmaktadır. Hatta suikast şeklinde yargısız infazdan söz edilmektedir. Bir başka ülke vatandaşına karşı yapılan/yapılması öngörülen yargısız infaz, suikast girişimi fıkhî olmadığı gibi, uluslararası hukuk açısından da problemli olan bu anlayış, Müslümanların terörist olarak lanse edilmelerine fırsat vermektedir.

2- Suç-Ceza Uygunluğu ve Hz. Peygamber'e Hakaretin Cezası

Bu başlık altında öncelikle suç-ceza uygunluğu kavramı, Kur'an ve Sünnet'te suç ceza uygunluğunu ortaya koyan genel ilkeler ve örnekler üzerinde duracağız. Bu bağlamda suç-ceza uygunluğu açısından Hz. Peygamber'e hakaretin cezasının ne olması gerektiğini belirlemeye çalışacağız.

2.1. Kavram

Suç-ceza uygunluğu, cezanın belirlenmesinde suçun esas alınması, dolayısıyla hak ihlaline yol açan suçtaki her bir unsurun karşılığının cezada yer alması demektir. Suçların farklılık göstermesinin tabi bir sonucu olarak, cezalarda da farklılıklar meydana gelmekte ve cezalarda çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Bu yapıda suç ile ceza arasındaki denklik sadece suçun ağırlığı ile sınırlandırılmaksızın, cezanın belirlenmesine etki eden birden çok kriter bulunmaktadır. Bu kriterler aynı zamanda suçta yer alan öğeleri oluşturmaktadır. Bu yönüyle suç ceza uygunluğu sistemini, her bir suç için hatta bazen -suçun yapısından kaynaklanan- bir suç için birden çok yaptırımın söz konusu olabildiği cezalandırma sistemi olarak tanımlayabiliriz. Suç ile ceza arasında sözü edilen çok yönlü ilişkinin sonucu olarak, suçta yer alan ihlal edilen haklar, failin amacı, sıfatı, suçun işleniş şekli vb. özellikler cezanın belirlenmesinde doğrudan rol oynamaktadır. Suç ceza uygunluğu siteminde suç ile ceza karşılaştırılmakta ve cezanın suça uygunluğu, yerinde ve hakkaniyet açısından doğruluğu araştırılmaktadır.

Kur'an'da uhrevî cezalar, geçmiş ümmetlerin işledikleri çeşitli suçlar sebebiyle cezalandırılmaları yine belli sayıdaki suçlar için öngörülen dünyevî cezalarda tekdüze bir yapıdan ziyade çok sayıda cezalandırma türüyle karşılaşmaktayız. Söz konusu farklı cezalandırma şekillerinin genel ilkeler çerçevesinde belli bir sisteme bağlı olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Büyük

[19] Rivayetle hakkında bkz. Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfu'l-hafâ, I-II, Mektebetü'l-ilmi'l-hadis, y.y., t.y. I, 505, 506

[20] Kâdî 'Iyâd, eş-Şifâ, II, 136

müfessir Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) benzer diğer ayetlerle birlikte verdiği ve hakkında *" bu ayet fıkıh ilminde temel bir ilkedir. Zira ayet bütün suçlara misliyle karşılık vermeyi ilke olarak ortaya koymaktadır."*[21] Şeklinde kanaat belirttiği ayet, İslam ceza hukukunun üzerine bina edildiği/edilmesi gerektiği temel bir ilkeyi ortaya koymaktadır:

"Bir kötülüğün karşılığı, ona uygun/denk bir kötülüktür."[22]

Ayette geçen ve سَيِّئَةٍ *"kötülük"* kelimesi biri suç diğeri cezaya karşılık gelmek üzere iki kere kullanılmaktadır. Zira suç mağdur açısından bir kötülük olduğu gibi, suçun karşılığında öngörülen yaptırım da fail açısından suçun karşılığı olan bir kötülük olmalıdır.[23] Cezayı hak ihlaline karşı bir reaksiyon olarak ifade edecek olursak bu reaksiyonun suç ile aynı tür ve miktarda olması durumunda fail açısından kötülükten söz edilebilecektir. Fail adına kötülüğün olmadığı, ya da suçla orantılı bir karşılığın bulunmadığı durumda, ya cezadan hiç söz edilemeyecek[24] veya eksik cezalandırma söz konusu olacaktır.

Ayette suç ile ceza arasındaki bağlantıyı sağlayan ve *"suça göre, suça uygun, suçun benzeri, misli"* şeklinde ifade edebileceğimiz مِثْلَهَا kelimesinin önemli bir fonksiyon icra ettiğini belirtmeliyiz. Bu ayetin dışında konuyla ilgili üç ayette de[25] aynı yapının varlığı, cezanın belirlenmesinde suçu referans olarak göstermektedir. Bu durum her suç için ayrı bir yaptırım, diğer bir deyişle suça göre ceza anlamına gelmektedir. Ayette suç-ceza olarak değerlendirdiğimiz سيئة *"kötülük"* kelimesi مِثْل *"misl"* kelimesiyle irtibatlandırıldığında, cezanın nasıl belirleneceği konusunda suçu referans gösteren işlevinin dışında, taşıdığı anlam itibariyle de suç ile ceza arasındaki ilişkinin çok yönlü olmasını sağlamaktadır. Zira مِثْل *"misl"* kelimesi mutlak olarak kullanıldığında sadece bir açıdan değil, her yönüyle birbirinin dengi olan ve biri diğerinin yerine geçen iki şey arasında kullanılmaktadır.[26] Dolayısıyla ayetteki bu yapı suç ile ceza arasında biri diğerinin yerini tutan, onun yerine geçen çok yönlü bir denkliğin, uygunluğun varlığını zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak; suçların farklılık göstermesinin doğal bir sonucu olarak cezalarda da farklılıklar meydana gelmekte ve cezalarda çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Kur'an ve Sünnet'te yer alan farklı suçlar için farklı cezaların varlığı bu yapıdan kaynaklanmaktadır. Hatta bir suç için birden çok yaptırımın öngörülmesi de aynı ilkenin tabii bir sonucudur. Mesela, İffete iftira suçunda mağdur için önerilen cezanın faile geri dönmesi anlamında celde cezasının yanında ikinci bir yaptırım olarak, failin *"şahitliğinin kabul edilmemesi ve fâsık olarak nitelenmesi"* suçun yapısından kaynaklanan, suça göre belirlenen cezalar anlamına gelmektedir. Aynı şekilde zina suçu için öngörülen celde cezasının yanında evlilik

---

[21] er-Razi, Ebû Abdullah Fahrüddîn, Mefâtîhu'l-gayb, I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut 1981, XXVII, 179 vd. ; Benzer bir değerlendirme için ayrıca bkz. Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, I-X, Eser Neşriyat, İstanbul 1982 VI, 4250

[22] Şura, 42/40

[23] سَيِّئَةٍ *"seyyie"* kelimesinin suç ve ceza anlamındaki kullanımı hakkında bkz. Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, thk. Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud, Ali Muhammed Muavvad, I-VI, Mektebetü'l-ubeykân, Riyad 1998, V, 416; Adem Yıldırım, "İslâm Ceza Hukukunda Suça Misliyle Mukabele Prensibi", (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 28

[24] Ayhan, Önder, Ceza Hukuku Dersleri, Filiz Kitabevi, İstanbul 1992, s. 484

[25] Bkz. Nisa, 4/123; Neml, 27/90; Kasas, 28/84

[26] İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem Lisânü'l-Arab, I-XV, Dâru sâdır, Beyrut 1410/1990, XI, 610; Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Mustafa, Tâcu'l-Arûs, I-XXXX, et-Turâsü'l-arabî, Kuveyt 1965, XXX, 380 vd.

konusunda getirilen kısmî evlilik engeli,[27] cezanın yapısından kaynaklanan bir hak mahrumiyetidir. Sonuç olarak ayet, suç ile ceza arasındaki ilişkiyi belirlemekte ve cezaların belirlenmesinin yöntemini ortaya koymaktadır. Aslında kanaatimize göre, birçok disiplin için temel bir ilke olan ayete, ceza hukuku penceresinden kıldığında şu şekilde meal verebiliriz:

"Her bir suçun karşılığı ona benzer (mümâsil) bir cezadır."

2.2. Kur'an ve Sünnet'te Suç-Ceza Uygunluğuna Dair Örnekler

Fıkıhta had olarak nitelendirilen belli sayıdaki suçlar ve cezaları Kur'an'da ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Bunların dışında geçmiş milletlerin karşılaştıkları bir kısım cezalar ile dünyada işlenen bir suçun uhrevî karşılığı konusunda da çok sayıda cezalandırma örneğine Kur'an'da rastlamaktayız. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'den bizlere çok sayıda cezalandırma örnekleri intikal etmiştir. Biz suç ceza uygunluğu kapsamında örnek olarak bir kısmını vermekle yetineceğiz.

Kasten adam öldürme suçunu işleyen kişinin, kısas kapsamında hayatının sonlandırılmasının, suç ceza uygunluğu açısından yerinde bir yaptırım olduğunda şüphe yoktur. Zira suçlu işlediği suçun aynısı/misli ile cezalandırılmaktadır. Zina suçunda gayri meşru bedensel haz ve zevkin karşılığında, failin amacının tersine elem ve acı muhtevalı bedensel cezanın, toplumun temeli olan aile kurumu hedef alması dolayısıyla, toplumu temsilen bir grubun gözetiminde infaz edilmesi suç ceza uygunluğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca yeni nesillerin oluşmasının en nezih yolu olan iffetli yaşam yerine, gayri hukuki yola tevessül edilmesine karşılık, evlilik konusundaki statü kaybı ve ancak kendi dengiyle evlenebilme şeklindeki hak mahrumiyeti cezası,[28] sınırı aşmanın ve hukuk tanımazlığın bedelidir. Sınırı aşma ve hukuku ihlal etme, sınırlandırılma ve hak kaybı ile karşılık bulmaktadır.

İffete iftira suçu karşılığında, failin ispat edemediği ve sonuç itibariyle mağdur için önerdiği ceza ile tecziye edilmesi, tür ve ağırlık yönüyle suç ile ceza arasında denklik ve uyum anlamına gelmektedir. Failin ispat edemediği asılsız beyanlarının karşılığında *"fâsık"* olarak nitelendirilmesi, mağduru toplum nazarında tezkiye eden, iadei itibar kazandıran ve manevî zararının manevî olarak tazmini, ayrıca mağduru toplum nazarında itibarsızlaştırma suçuna karşılık, itibar kaybı anlamına gelen *"şahitliğin kabul edilmemesi"* suç ceza uygunluğu diğer bir ifadeyle, suçun bünyesindeki unsurların karşılığının cezada yer almasıdır.

Malvarlığına yönelik suçların belli şartlar dâhilinde gerçekleştirilmesi, haksız fiilin malvarlığına yönelik bir saldırı olmanın ötesinde, doğrudan kişinin suça konu olan mal üzerindeki hükümranlık hakkına dolayısıyla, mülkiyet hakkına yönelik bir saldırı niteliğine dönüşmesine sebebiyet vermektedir. Diğer bir ifadeyle, söz konusu şartların varlığı, fiilin kişinin mülkiyet hakkına yönelik olduğu konusunda, kesin bir kanaatin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Başkasının mülkiyet hakkını ihlal ve yok etmenin karşılığı olarak öngörülen el kesme cezası, mülkiyet hakkını ihlal etmenin karşılığında temsîlî olarak mülkiyet hakkının yok edilmesi anlamına gelmektedir.

Toplumsal barışı tehdit eden terör (hırâbe) suçu kapsamında can, mal ve toplumun huzurunu bozmaya yönelik saldırılar, diğer suçlardan nitelik açısından farklı bir yapı arz etmektedir. Kur'an'da diğer suçlar *"zulüm"* kavramı ile ifade edilirken söz konusu suçun *"fesad"* kavramıyla ifade edilmesi bu yapı

[27] Bkz. Nûr,
[28] Bkz. en-Nûr, 24/3

farklılığından kaynaklanmaktadır. İlgili ayette toplumsal barışı tehdit eden terör (hırâbe) suçu kapsamında can, mal varlığı ya da toplumun huzurunu bozmaya yönelik hak ihlallerinin her birisi için farklı yaptırımların yer alması, suça göre ceza anlamına gelmektedir. Başkasının yaşam hakkını yok etmenin, kişinin kendi yaşam hakkından, benzer şekilde başkasının mülkiyet hakkını ihlal etmenin, mülkiyet hakkından mahrumiyeti anlamında bir ceza ile karşılanması, suç ceza uygunluğu açısından olması gereken bir sonuçtur. Hırsızlık (serika) suçu kapsamında öngörülen el kesme cezasından farklı olarak, söz konusu suç kapsamında malvarlığına yönelik ihlallerde el ile beraber ayağın da çapraz olarak kesilmesi, aynı şekilde suçun yapısından kaynaklanmaktadır. Zira mülkiyet hakkı ihlalinin toplumsal barışı tehdit eden suçlar (fesad) kapsamında işlenmesi, suçun farklılaşmasıyla cezanın da suça göre değişmesini gerekli kılmaktadır. Toplumsal barışı tehdit eden terör (hırâbe) suçu kapsamındaki sürgün cezası, toplumsal huzuru bozarak başkalarına bulunduğu yeri yaşanmaz hale getiren kişinin aynı şekilde cezalandırılması, yani suça konu olan yerde yaşama hakkından mahrum bırakılması, suç ceza uygunluğu açısından yerinde ve suçun cinsinden bir yaptırım olduğu görülmektedir.

Toplumsal barışı tehdit eden kanun, kural tanımayan, şahsî hükümranlık gayesi, failin amacının tersi yaptırımlarla etkisiz hale getirilmektedir. İşlenen suçun yapısına göre ölüm, el ve ayakların çapraz kesilmesi ya da sürgün (nefy) cezalarının her biri, etkin olma amacını güden failin etkisiz hâle getirilmesi anlamına gelmektedir. Allah ve Resulü ile harp olarak nitelenen eylemlerle sınır tanımama, isyan, başkaldırı şeklinde amaçlanan hükümranlık hedefleri tam tersi, ayetteki ifadesiyle مُهِينٌ *"küçültücü"* ve خِزْيٌ *"rezillik"* olarak nitelenen bir ceza ile karşılanmaktadır.

Fıkıh literatüründe had olarak nitelendirilen yukarda saydığımız suç ve cezaların dışındaki suçların cezalarında da aynı ilkelerin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Mesela Âdem ve Havva'nın (a.s) bitmeyen bir mülk ve sonsuz bir yaşam[29] amacıyla işledikleri suçun karşılığında süreli bir yaşam ve sınırlı mülkiyet[30] ve cennetten çıkarılma şeklindeki hak mahrumiyeti cezası bu kapsamda değerlendirilebilir. Aynı şekilde Yahudilere sınırı aşma[31] ve yasaklanmış olduğu halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız olarak yemeleri[32] sebebiyle, yemeleri helal olan bir kısım yiyecekler için yeme yasağı getirilmesi,[33] sınırı aşmalarına karşılık sınırlandırılmaları suç-ceza uygunluğunu ortaya koymaktadır. Kur'an'da suç-ceza uygunluğuna dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Son bir örnekle konuyu burada tamamlamak istiyoruz:

"Allah size güven ve huzur içinde olan bir kasabayı misal verir: Her taraftan oraya bolca rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler; bu yüzden Allah onlara yaptıklarına karşılık açlık ve korku belasını tattırdı."[34]

Ayete göre bol rızık, huzur ve güvenin değerini bilmeyen kişiler suçun ceza cinsinden karşılığı olan açlık ve korku ile tecziye edilmektedirler.

[29] Taha, 20/120
[30] Bakara, 2/36
[31] Bkz. Enam, 6/146
[32] Bkz. Nisa, 4/160, 161
[33] Nisa, 4/160
[34] En-Nahl, 16/112

Hz. Peygamber'in uygulama ve sözlerinde de suç-ceza uygunluğunu ortaya koyan örnekler bulunmaktadır. Bu örneklerden birkaç tanesini vermekle yetineceğiz.

Kur'an'da yasaklanmakla birlikte, cezası ayrıntılı olarak açıklanmayan ve sarhoşluk veren maddeleri kullanma konusundaki Hz. Peygamber'in uygulamaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Zihnî meleke kaybına yol açan ve bu yönüyle bulunduğu toplum içerisinde muhtemel suçlara açık hale gelen kişinin çoğu zaman keyif ve haz, bazen da hayatın gerçeklerinden kaçma gayesiyle işlenen bedensel suça karşılık bedenî acı ile uyarılması, suç-ceza uygunluğunun varlığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Peygamber (a.s.)'ın el kesme cezasını gerektiren şartların oluşmadığı malvarlığına yönelik suçlarda misli ile ödetme, diğer bir ifadeyle mali suça mali ceza şeklinde uygulamaları[35] konuyla ilgili diğer örneklerdir.

Hz. Peygamber'in uygulamaları yanında sözlerinde de suç-ceza uygunluğunu ima eden prensiplere rastlamaktayız. Aşağıda vereceğimiz iki örnek bu yapının varlığına işaret etmektedir:

"Kim kardeşine" ey kâfir derse bu söz ikisinden birisini bağlar, dediği doğru değilse bu söz kendisine geri döner"[36]

Hz. Peygamber'in sözlerinde zina isnadı (kazf) suçunda üzerinde durulduğu gibi doğru olmayan isnadın sahibine geri dönmesi şeklinde suç-ceza uygunluğunun varlığına delalet eden genel prensiple uygunluğu dikkat çekicidir. Yine Hz. Peygamber'in *"Dünyada sarhoşluk veren içkiyi (hamr) içen ve tövbe etmeyen kişi ahiret içeceğinden mahrum olur"*[37] şeklindeki ifadelerinde dünyada yasak olan içkiyi içen kişilerin ahiretteki sarhoşluk vermeyen içkiden[38] mahrum olacakları, diğer bir ifadeyle işledikleri suçun cinsinden bir ceza ile karşılaşacakları açıklanmaktadır.[39]

2.3. Suç-Ceza Uygunluğu Açısından Hz. Peygamber'e Hakaretin Cezası

Hz. Peygamber'in manevi şahsına yönelik hakaret kapsamındaki olumsuz davranışlar, tüm Müslümanların kutsal değerlerine yönelik onur kırıcı, incitici (eza veren) hak ihlalleridir. Suçta var olan onur kırıcı, tahkir edici, kınayıcı özelliklerin aynı şekilde cezada yer alması suç-ceza uygunluğunun bir sonucu olmalıdır. Bu noktada Kur'an'da *"Allah ve Resulüne eziyet edenler"* hakkında öngörülen "*tel'in/kınama"* suça uygun bir ceza olduğu kanaatindeyiz. Zira başkasını inciten eziyet eden onurunu kıran kişiye aynı şekilde karşılık verilmektedir.

Bu tür suçların basın yayın yoluyla işlenmesi ve suçun nitelikli hale gelmesi sebebiyle cezada suçun yapısına göre değişebilecektir. Bu kapsamda *"tel'in/kınama"* cezasına ilave olarak, fail için bir kısım medenî haklardan mahrumiyet gündeme gelebilir. Kurumsal olarak kapatma, yayın yasağı, devlet tarafından tanınan çeşitli haklardan mahrumiyet gibi yaptırımlar söz konusu olabilecektir. Zira değeri bilinmeyen nimetlerin geri alınması Kur'an'ın genel

[35] Konu hakkında detaylı bilgi içi bkz. Erdoğan, a.g.e, s. 227, 228

[36] Buhari, *"edeb"*, 73; Müslim, *"iman"*, 26, 111; Ahmed b. Hanbel, III, 18, 60, 112, 113, 142

[37] İbn Mace, *"Eşribe"* , 2; Ebû Davud, *"Eşribe"* , 5; Nesâi, *"Eşribe"* , 45, 46; Muvattâ, *"Eşribe"*, 4; Ahmed b. Hanbel, II, 22, 98, 106, 123

[38] Bkz. Saffât, 37/45, 46, 47; Muhammed, 47/15

[39] Suç-ceza uygunluğu konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan, Suat, Kur'an-Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014

prensibidir.[40] Söz konusu suçun başka bir ülkede gerçekleşmesi durumunda devletlerarası hukuk çerçevesinde nota, kınama, yayınlarını ülkeye sokmama vb. yaptırımlardan söz edilebilir. Siyasî ve ekonomik açıdan güçlü bir İslam dünyasının var olduğu bir ortamda kınama, ambargo vb. yaptırımların önemli ve caydırıcı fonksiyonunun olacağı düşünülmektedir.

Suç ile ceza arasında adil bir oranın/denkliğin bulunması suç-ceza uygunluğunun önemli bir esasıdır. Konuya bu açıdan bakıldığında da, Hz. Peygamber'e hakaret eden kişinin onursuz davranışlarının karşılığı işlenen suça uygun, manevi suça karşılık manevi bir yaptırım olmalıdır. Kur'an'da söz konusu suç kapsamında öngörülen *"tel'in"* kınayan kişinin kınanması, suçla orantılı ve suça uygun bir ceza olduğu görülmektedir.

Hakaret suçu karşılığında öngörülen "*tel'in (kınama)"* cezası Kur'an'da irtidad (dinden dönme) suçu için öngörülen ceza[41] ile paralellik arz etmesi, benzer hukuki değerleri koruyan suçlar için benzer cezalar öngörülmesi prensibi diğer bir ifadeyle, suç ceza-uygunluğunun tabii bir sonucudur.

SONUÇ

Hiç kimsenin bir başkasının şahsına ya da kutsalına hakaret etme hakkı olmadığı gibi bu kapsamdaki ihlallerin cezaî takibata tabi olması hukukun bir gereğidir. Tüm din mensupları için geçerli olduğu gibi, Müslümanlarca kutsal olan değerlere yönelik her türlü onur kırıcı olumsuz söz ve eylemlerin de suça uygun bir yaptırımla karşılanması gerekir. Ancak suç ile ceza arasında ağırlık açısından belli bir orantının/denkliğin bulunması, gerek semâvî gerek beşerî hukukun ve insan fıtratının bir gereğidir. Hz. Peygamber'e yönelik söz konusu suçlar da dâhil olmak üzere kutsal değerlere yönelik suçlar, toplumun inançlarını hedef alması sebebiyle kamu hukuku ve af kapsamı dışındadır. Dolayısıyla bu tür suçlar her halükarda cezalandırılmalıdır. Ancak suç ile ceza arasında denklik ve uygunluğun olması gerekir. Kanaatimize göre, hakaret, kınama, tahkir ve tezyif vb. onur kırıcı her tür suçun karşılığı, aynı şekilde onur kırıcı olan "*tel'in (kınama)"* cezası olmalıdır. İncitici onur kırıcı manevî suçların karşılığı, benzer şekilde onur kırıcı manevî bir yaptırım olan kınama ve telinle sınırlı olmalıdır.

Fukahâ arasında Hz. Peygamber'e hakaret suçunun cezasının ölüm olduğu konusunda, genel bir kanaat bulunmakla birlikte, Hanefîlerin söz konusu suçu işleyen gayr-i müslim vatandaşın hukukunun devam devam edeceğine dair yaklaşımları, ulaştığımız sonuç açısından da makul görünmektedir. Hz. Peygamber'e hakaret suçu karşılığında öngörülen ölüm cezası, Kur'an-Sünnet bütünlüğü içerisinde kabul edilebilir olmadığı gibi, suç ceza uygunluğu açısından da yerinde değildir. Bu bağlamda dillendirilen ölüm cezası, dönemin şartları içerisinde ortaya konulan fıkhi bir hüküm olarak değerlendirilmelidir. Bu tür hükümler bağlayıcı olmadığı gibi din, şeriat olarak da kabul edilemez.

[40] Bkz. Bakara, 2/36; Nahl, 16/112; Kehf, 18/32-44; Sebe, 34/15-17
[41] İlgili ayetler için bkz. Bakara, 2/217; Ali İmran, 3/86

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfu'l-hafâ, I-II, Mektebetü'l-ilmi'l-hadis, y.y., t.y.

Ertürk, Mustafa, Hadis Çözümlemeler, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007

Ebû Bekir b. Ali el-Haddâdî, Şerh-u Muhtasrı'l-kudûrî Cevheretü'n-neyyire, I-II, Fazilet Neşriyat, İstanbul 1978

Erdoğan, Suat, Kur'an-Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014

İbnü'l-Hümam, Kemalüddîn, Muhammed b. Abdulvâhid es-Sivâsî, Şerhu Fethu'l-Kadir ale'l-Hidâye, I-X, Beyrut, Dârü'l-fikr, t.y.

İbn-i Kudâme, el-Kâfî, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, I-VI, y.y. Dârü'l-hicr, 1418/1997

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem Lisânü'l-Arab, I-XV, Dâru sâdır, Beyrut 1410/1990

İbrahim Halebî, Mülteka'l-ebhur, thk. Abdullah Beyler, Şifa Yayınevi, İstanbul 2013

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem Lisânü'l-Arab, I-XV, Dâru sâdır, Beyrut 1410/1990

İbn. Kayyım, Şemseddin Ebu Abdillah, el-Cevziyye, Ahkâm-u ehli'z-zimme, I-III, thk. Ebû Bera Yusuf b. Ahmed el-Bekrî, Ebû Ahmed Şakir b. Tevfîk el-Arûrî, Ramâdî li'n-neşr, Suudî Arabistan 1418/1997

İbn. Teymiyye, Takuyyi'd-dîn, es-Sârimü'l-meslûl alâ şâtimi'r-Rasûl, thk. Muhammed b. Abdullah b. Ömer el-Halvânî, Muhammed Kebîr Ahmed Şûderî, y.y. 1417/1997

Kâdî 'Iyâd, Ebu'l-Fadl, eş-Şifâ bi-ta'rîf-i hukûkı'l-Mustafa, I-II, thk. Abdüsselam Muhammed Emin, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2002

Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekir b. Mesûd, Beda'i'u's-sana'i' fî tertîbi'ş-şerâi', thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, I-X, Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2. Baskı, Beyrut 1424/2003

Karagöz, Kenan, Hz. Muhammmed Döneminde Öldürülenler, İstanbul 2016

Merğînânî, Burhâneddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Bekir, el-Hidâye şerh-u bidâyeti'l-mübtedî, I-IV, (tahkik, Ahmed Câd), Kahire: Dârü'l-hadîs, 1429/2008

Önder, Ayhan, Ceza Hukuku Dersleri, Filiz Kitabevi, İstanbul 1992

er-Razi, Ebû Abdullah Fahrüddîn, Mefâtîhu'l-gayb, I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut 1981

Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed Ahmed b. Ebû Sehl, Usûlü Serahsî, thk. Ebü'l-vefâ el-Afgânî, I-II, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1414/1993

Şeyhî Zâde, Abdurrahman b. Muhammed, Mecmaü'l-enhür fî şerh-i Mülteka'l-ebhur, I-IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1419/1998

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, I-X, Eser Neşriyat, İstanbul 1982

Yıldırım, Adem "İslâm Ceza Hukukunda Suça Misliyle Mukabele Prensibi", (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2007

Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Mustafa, Tâcu'l-Arûs, I-XXXX, et-Turâsü'l-arabî, Kuveyt 1965

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer,el-Keşşâf, thk. Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud, Ali Muhammed Muavvad, I-VI, Mektebetü'l-ubeykân, Riyad 1998

ORTAÇAĞ'DA İSLAMOFOBİ'NİN ADI: HAÇLI SEFERLERİ

Tunay KARAKÖK*

ÖZET

Yunanca "phobos" kelimesi ile "İslam" kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiş olan İslamofobi'nin terim olarak tanımlaması; İslam'a karşı önyargı ve Müslüman azınlığa karşı gösterilen ırkçılık şeklindedir. Esasında ise İslamofobi,, yüzyıllar boyunca devam eden savaşlar, haçlı seferleri ve soykırımlarla kendini gösteren dini hoşgörüsüzlüğün bir tezahürü olup, İslam'ın çok kısa bir zaman diliminde geniş alanlara yayılması ve diğer dinlerin İslam'ı kendileri için tehdit olarak algılamalarına ve dünya için bir problem olarak görmelerine müteakip ortaya çıkartılmış ve günümüze kadar variyetini sürdürmüş olan İslamofobi, genel olarak ise Müslümanlara yönelik olumsuz tutumlar, ayrımcılık, fiziksel rahatsızlık ve medyadaki iftiralar, sözlü ve fiziksel saldırganlık eylemleri ile gösterilmektedir.

Ortaçağ'da ise yukarıdaki ifade edilen ve bugün İslamofobi adı ile yeniden dillendirilen tüm eylemlerin adı; Papa II. Urban'ın 27 Kasım 1095'te Fransa'da Clermont Konsülü'nde Tanrı Barışı Müessesesini yeniden kurmak ve Kutsal Kudüs başta olmak üzere Müslümanlarca Doğu'da eziyet ve cefa gördüğü söylenen Hristiyanları özgürleştirmek ve gördükleri zulümlerden kurtarmak adına başlatılacağı ifade edilen Haçlı Seferleri adı ile vücut bulmuştur.

İşte biz de bu çalışmamızda; tarih boyunca Müslümanlara karşı takınılan tüm olumsuz tavırların bir tezahürü olan günümüz de ise İslamofobi olarak yeniden kavramlaştırılmış olan tutum ve davranışların Ortaçağ'daki adı olan Haçlı seferleri düşüncesinin ortaya çıkışını ***Kutsal Savaş ve Reconquista*** ile ***Papa II. Urban'ın Haçlı Seferi Çağrısı*** üzerinden ele almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, İslamofobi, Haçlı Seferleri

THE NAME OF ISLAMOPHOBIA IN THE MIDDLE AGE: CRUSADES

ABSTRACT

The Islamophobia is formed by the combination of the words "Islam" and the Greek "phobos". Islamophobia as a term can be understood as prejudice against Islam and racism against the Muslim minority. Islamophobia is characterized by fear. For this reason, concepts related to fear such as anxiety, discomfort, horror and nervousness are used to understand the direction of Islamophobia's influence. Islamophobia is actually a new word produced for an old fear. It is a form of religious intolerance manifested by centuries of wars, crusades and genocides. The spread of Islam over a very short period of time has caused other religions to perceive Islam as a threat to themselves and to view it as a problem for the world. Islamophobia is generally shown by negative attitudes towards Muslims, discrimination, physical discomfort and defamation in the media, verbal and physical aggression.

* Öğr. Gör., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi ABD, tkarakok@bartin.edu.tr.

In the Middle Ages, the name of all the actions mentioned above and re-spoken today with the name Islamophobia; Pope II. Urban on November 27, 1095, in France, the Clermont Council, the establishment of the God Peace Institute and the Holy Jerusalem, especially Muslims in the East said that they saw the persecution and suffering in the name of liberating the Christians and freeing them from the persecution of the Crusades.

Here we are in this work; The present day, which is a manifestation of all negative attitudes towards Muslims throughout history, is the emergence of the idea of Crusades, the name of the Middle Ages, of attitudes and behaviors that are re-conceptualized as Islamophobia, the Holy War and Reconquista and Pope II. We tried to address it through Urban's Crusade Call.

Key Words: Middle Age, Islamophobia, Crusades

GİRİŞ

İslam'ın ilk ortaya çıkışı ile birlikte İslam korkusunun sebep olduğu düşmanlık ve saldırganlık içeren faaliyetler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Mekke döneminde İslam'ın ortaya çıkması ile birlikte ise Mekke'deki putperest ileri gelenler İslam'ı kendi statü ve ekonomik çıkarlarına bir tehdit olarak görmüşler ve İslam'ın kısa sürede yayılmasın üzerine korku ve kaygıya kapılarak Müslümanlara yönelik saldırılarda bulunmuşlardır.[1]

Ortaçağ'da ise İslamofobi'yi artıran asıl olay ise Haçlı seferleri ve sonrasında yapılan İspanya Engisizyonu'dur. Haçlı seferlerine asker devşirmek isteyen Kilise mensuplarının yaptıkları propagandalar ile fikri zeminini Hristiyanlığa karşı tehdit ve tehlikeler üzerine oluşturmuş olan İslamofobi, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki yakınlığın artması ile yüzyıllar içerisinde biraz olsun azalmışken, son yıllarda ise yeniden popülerlik kazanmıştır.[2]

11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırılar sonrasında ise İslamofobi tarihteki en üst seviyeye çıkmıştır.

1. BÖLÜM: Haçlılar Kimdir? Haçlı Seferleri Nedir?

Haçlı seferleri tarihimizin en ilgi çekici konularından biriydi. Hem coğrafi hem de katılan erkek ve kadın sayısı bakımından devasa ölçekte olan haçlı seferleri kabaca 1095-1500 yılları arasında, Batı Avrupalıların duygu ve düşüncelerini öylesine derinden etkiledi ki, dönemin olayları üzerine yazan her yazar, bir noktada mutlaka onlardan birine ya da Akdeniz kıyıları, İspanya ve Baltık kıyısı boyunca yaşanan savaşların ardından kurulan yerleşimlere değinir.

On sekizinci yüzyıl kadar geniş bir tarihe kadar bu çekiciliğini sürdürmüş olan bu seferlere bugün bile kayıtsız kalmak zordur. Bu savaşlar; en asil ve en soysuz olarak çizilen bir amaç uğruna başlatılmış ve çağlar boyu insanlar tarafından bir esin kaynağı ya da insan yozluğuna ilişkin en etkili bir ders olarak görülmüştür. Modern zamanda Fransızlar, bu hareket kapsamında meydana gelen savaşları ulusların ilk sömürge girişimi olarak görürler. 1917'de İngilizler, Filistin'de

[1] Necmi Karslı, "İslamofobi'nin Psikolojik Olarak İncelenmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13, 2013, s. 75-80.

[2] Nihat Uzun, *Avrupa'da İslamofobi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2012, s.17.

1940'lardan itibaren de İsrail, kendilerini haçlı geleneğinin mirasçıları olarak görmüşlerdir.[3]

Yine de de bin yıllık bir ilgi ve yüzyıllardır devam eden akademik araştırmalara karşın, pek çok insanın haçlıların kimler olduğuna ve haçlı seferlerinin ne olduğuna ilişkin net bir fikri olmaması, tanımın kolay olmadığını göstermektedir.

İlk önce haçlı kimdir? Sorusuna cevap vermek gerekecektir. Zira haçlılar olmadan haçlı seferi olmazdı. Bir kadın ya da bir erkeği haçlı yapan, Papa II. Urbanus'un getirdiği yemindi. Clermont'da papa, dinleyicilerden söz vermelerini istedi ve çağrısına cevap verenlerin bağlılıklarını göstermeleri için giysilerine bir haç dikmelerini söyledi. Bu yemin, on ikinci yüzyılda Doğu'ya yapılan seferlerle ilgili olarak, Kudüs'teki kutsal mezarı ziyaret etmek için kendini dünyevi bir adama olabilirdi. Bu yeminin özelliği ise; hac yolculuğunun papa'nın izin verdiği düzenli bir askeri seferin safhalarında yapılmasıydı. Buradan hareket ile üç tür haçı/haçlı'dan bahsedebiliriz. İlki itirafçılarının kendilerine yüklediği kefareti yerine getirenlerdir. İkinciler *peregrinatio religiosa* denen, itirafçının talebi üzerine değil de isteyerek üstlenilen yolculuğu yapan hıristiyan, üçüncüler ise ölene kadar Kudüs'te yaşamaya gidenlerdi.[4]

Tarih literatürüne "*Haçlı Seferleri*"[5] olarak geçmiş olan harekete bakacak olursak, Hıristiyan Avrupa'nın XI. asrın sonlarında, Kudüs'ü ve zulüm gördüklerine inandıkları Doğu Hıristiyanlarını Müslüman âleminin hâkimi durumundaki Türklerin elinden kurtarmak amacıyla başlatılan bir dizi askerî harekâttır.[6] Miladî 1096 yılında başlayan Haçlı Seferleri, 1291 yılında doğudaki son Haçlı kalesi Akka'nın düşmesiyle son bulmuştur.[7] Asıl gayesi bugün dahi tartışmalara sebebiyet veren Haçlı Seferleri tarihi üzerine, gerek olayın tanıkları

[3] Jonathan Riley-Smith, *Haçlılar Kimlerdi?,* Bileşim Yayınevi, 2004, s.15.

[4] Smith, a.g.e., s. 70-76.

[5] Doğu'da ilk defa Fransızca "Croisades" kelimesinin karşılığı olarak ortaya çıkan "Haçlı Seferleri", "Ehl-i Salîb", Araplar tarafından ise "Salîbiyyûn" şeklinde ifade edilmiştir (Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA.* XIV. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s. 525).

[6] Ortadoğu tarihinin en parlak, belki de en çalkantılı dönemi olarak kabul edebileceğimiz VII., VIII. ve IX. yüzyıllar, İslâm dininin yarattığı heyecanla Arap Yarımadası dışına taşan Müslümanların, önlenemez yükselişine sahne olmuştur. Bu yüzyıllarda, Arap ve Fars Müslümanlarının gayretleriyle yürütülen ilmî faaliyetler, İslâm fetihlerinin kalıcı hale gelmesini sağlaması yanında, bu yeni dinin mensuplarına iktisadî anlamda da katkı sağlamaktaydı. İber Yarımadası'ndan başlayarak, Afrika'nın kuzeyini de içine alacak şekilde Mezopotamya ve İran'a kadar uzanan saha, artık İslâm bayrağının dalgalandığı, bilimin ve sanatın kökleştiği, ticaretin alabildiğine canlılık kazandığı bir coğrafyaydı. Bu dönemde, dışarıdan bir tehditle karşılaşmayan İslâm dünyasının yegâne sorunu ise kendi içinde giderek kökleşmeye başlayan, ideolojik ve mezhepsel ayrılıklardı. Sünnîlik ve Şiîlik üzerine odaklı mücadelelerin iki kutba ayırdığı Müslüman âlemi için, Orta Asya'dan gelen misafirleri Türkler, büyük bir tehlike arz etmediler. İslâm dinine olan eğilimleri, daha önce Arap seyyahlar tarafından test edilmiş olan Türklerin Müslüman âlemine entegre olmaları fazla zaman almadı. Kitleler halinde bu yeni dine iman eden Türkmen bakiyeleri, öteden beri genlerine kazınmış devlet geleneklerini bu coğrafyada bir kez daha canlandırarak İslâm dünyasında bayrağın artık Türklerin eline geçtiğini müjdelediler ve İslâm'ın iki büyük unsuru olan Arap ve Fars'ın yanına "Türk" adını da ekleyerek "Anâsır-ı Selâse" içinde üçüncü bir unsur olmasını bildiler. Türklerin iştirakiyle daha da güçlenen Müslüman âlemine karşı batı Hıristiyanları tarafından, asıl nedenleri bu gün dahi tartışıla gelen organize ve bilinçli bir dizi askerî harekât düzenlendi (Özgür Türker, S. Serkan Ükten, "Haçlılar, Moğollar Ve Ortadoğu'da Haçlı – Moğol Münasebetleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54, 1 (2014), s. 320.

[7] Demirkent, a.g.m., s. 525.

gerekse de araştırmacı ve bilim adamları tarafından oldukça zengin bir külliyat meydana getirilmiştir. Haçlı hareketlerinin bu kaynaklar ışığında mukayeseli bir tarzda ele alınması, asıl gaye ve hedeflerinin ortaya koyulması gerekmektedir.[8]

İngilizce karşılığıyla "crusade" kelimesi olup, Latince "haç" anlamında olan "crux" kelimesinden türemiş ve İncil'deki "*Hıristiyanlar haçlarını taşıyorlar*" ibaresinden türetilmiş olan Haçlı Seferleri[9] bugün, Batı'da, daha çok manevi boyuttaki büyük teşebbüsleri ki örnek olarak "*crusade for adult (yetişkinler için okuryazarlık seferleri)*" gibi ifade etmektedir. Ortaçağın Haçlı seferleri hatırlandığında ise, genellikle hor görme ve alaylı şekilde aşağılama algılanır.[10]

Ortaçağ Avrupaında yaşayanlar bir haçlının ne anlama geldiğini ise çok iyi biliyorlardı. Bu noktada bir seferin haçlı seferi olduğunu nasıl anlarlardı? Vakanüvistler, apologists (inanç savunucuları) ve Kilise hukukçularının yazılarında, papalık genel mektuplarını hazırlayanların seçtiği sözcüklerde müminlere bir haçlı seferinin vaaz edildiğini haber veren işaretleri tanıyabiliyoruz. İlk önce bütün katılımcılara, ya da bazılarına, Haçı kabul etmeleri çağrısı yapılıyordu; yani tanımlanmış bir amacı olan askeri bir sefere katılmak üzere yemin edeceklerdi. O anda her birinin üzerindeki giysiye kumaştan bir haç iliştirmesi ve bu ayırt edici simgeyi yeminlerini yerine getirene kadar takmaları gerekiyordu. Ettikleri yemin özel bir tür yemindi. Bu yemin ki halka açık bir törende erkeklerin ve kadınların, zenginlerin ve yoksulların, rahiplerin ve rahip olmayanların kendi istekleriyle bir sefere katılmak için söz vermeleri ve bu sözü verdiklerinin dışardan bakıldığında anlaşılabilmesidir.[11]

Ancak, bir haçlı seferinde yalnızca haçlıların yer aldığını düşünmek yanlış olur; çünkü özellikle sonraki seferlerde haçlı sayısı giderek azalmıştır: Bir ordunun peşinde her zaman çok sayıda takipçi ve bedavacı bulunurdu. Ayrıca çok sayıda profesyonel asker yer alır, hatta paralı asker satın almak için, haçlıların yanlarında yüklü miktarda parayla Doğu'ya gittikleri de olurdu. Haçlı seferleriyle ilgili ama Haç kabul etmeyi içermeyen yaygın bir uygulama, *da milites ad tamimim*[12] olarak bilinen bir bağlılık eylemiydi. Şövalyelerin kendilerini, belirli bil süre için Kutsal Topraklar'da ya da askeri tarikatlardan biriyle hizmete adamaları anlamına geliyordu. Dahası on üçüncü yüzyıla gelindiğinde, Haç'ı kabul edenlerin çoğu bir sefere bile katılmıyordu. Vekil ya da kurtarılma denen şeylerden kendileri yerine bir başkasını gönderiyor ya da gitmek yerine büyük miktarda para bağışlayarak, bir sefer düzenlenmesi için gereken maddi desteği sağlıyorlardı.[13]

Bir seferin hazırlandığına ilişkin *ikinci* işaret şuydu: Haç'ı kabul edenler, İsa'nın temsilcisi ya da vekili göreviyle, yalnızca papanın yapabileceği bir çağrıya yanıt veriyorlardı. *Üçüncü* olarak da; yeminlerinin ve söz verdikleri eylemlerin başarısının bir sonucu olarak, haçlılar iyi bilinen belirli ayrıcalıklar kazanıyorlardı. Bu ayrıcalıklar geliştirilebilir ve en başta verilenlere yeni haklar eklenebilirdi ama temel olarak bütün haçlılara, kendilerinin yokluğunda ailelerinin, çıkarlarının ve

[8] Güray Kırpık, "Haçlı Seferleri Tarihinin Kaynakları", *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, 3(4), 2009, s. 1437-1452.

[9] Emrullah Kaleli, "Anadolu Selçuklu Devri Türk Haçlı Münasebetleri", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,* SDÜ Sosyal Bil. Enst., Isparta, 2004, s. 1.

[10] F. Thomas Madden, *A Concise Hıstory Of The Crusades*, Oxford, 1999, s.1.

[11] Smith, *a.g.e.,* s. 16.

[12] Kişinin kendisini haçlı seferlerine adadığı kutsal bağlılık eylemi

[13] Smith*, a.g.e*., s. 16.

mal varlıklarının korunacağına ilişkin güvence veriliyordu. *Dördüncü* olarak da seferlere katılanlara endüljans[14] bağışlanıyordu. Haçlılar günahlarına karşılık bir tövbe eylemi olarak savaşıyorlardı. Endüljans yalnızca Papa ya da temsilcisi tarafından ihsan edilebilen bir ayrıcalıktı ve insanlara gerçekte bir seferin düzenlendiğini haber veren de, papalık mektuplarında yer alan da bu tür ifadelerdi.[15]

Çağdaşları için bir haçlı seferi, İsa adına papa tarafından izin verilen bir sefer demekti; sefere ön safhada katılanlar yemin eder, sonuç olarak evlerinde korunma ve endülijans gibi ayrıcalıklardan yararlanırlardı ki, bu ayrıcalıklar sefer Doğu'ya düzenlenmiyor olsa bile Kutsal Topraklan hedefleyen haçlılara bağışlananlara denkti. Bu da bizim haçlı seferi olarak görülen şeyi tanımlamamızı sağlar ancak bizi daha ileriye götüremez, yalnızca haçlı seferleri olarak gördüğümüz şeylerin ortak özelliklerini inceleyerek, bir sefere böyle özel bir papalık izni verdirten nitelikleri bulmamıza önayak olabilir. Doğu'ya ya da Batı'ya yapılan seferlerin çoğu Haç olarak tanımlansa da, bunlar elbette aynı zamanda savaştı ve bu seferlere, "Hıristiyanlığın güç kullanımına ilişkin görüşleri" temelinde bakmak daha yararlı bir yaklaşım olur. Ancak bir haçlı seferi özel bir tür kutsal savaştı çünkü aynı zamanda kefaretle ilgiliydi. İlk başta Kudüs'e gitmekle ilişkiliydi. Burası kefaret ödeyebilmek için olabilecek en büyük hedefti. Sofu Hıristiyanların ölmeye gittiği yerdi; bu da ilk haçlıların çoğunun neden yaşlı erkekler olduğunu açıklayabilir. Haç, kadın erkek ayır etmeksizin, hizmet olarak değil bir kefaret olarak isteniyordu.[16] Toparlayacak olursak, haçlı seferlerinin tanımı ve ne olduğu konusunda[17];

Genellemeciler, bu yöndeki her çabanın yardımcı olmaktan çok sınırlayıcı olduğuna inanır. Onlar için Tanrı adına ya da Tanrı'nın amaçları için Hıristiyanların yaptığı her dinsel savaş haçlı seferidir. Bence, kimi modern bilim adamlarının, Kilise'ye ve toplumun üst katmanlarına uyacak biçimde yeniden inşa edilen kavramlara ve yapılara biçim verdiğini ya da keşfettiğini, ancak bunların aslında bağımsız bir biçimde var olmadığını söyleyerek bu tanımı reddeden bir tarihçi de, bu düşünceye yakın olmak durumundadır.

Popülistler, haçlı seferlerinin özünün, köylüler ve şehir proletaryası arasında kehanetsel, eskatalojik[18] ve kollektif bir coşku olduğunu öne sürer.

Gelenekselçiler, Hz. Süleyman mabedinin bulunduğu Kudüs'ün Müslümanların elinden kurtarılması veya Müslümanlara karşı savunulması iin düzenlenen seferleri gerçek haçlı seferi olarak kabul etmektedirler.

Çoğulcu görüş ise, haçlı seferi olarak vaaz edilen, haçlı yeminini edip, haç ayrıcalıklarından yararlanan erkek ve kadınlar tarafından yapılan sefer kabul eder. Bu seferler, farklı ülkelere yapılmış olsa da, Kudüs'e ya da Kudüs'e yardım için yapılan seferler kadar gerçek birer haçlı seferidir.

---

[14] Dinsel olarak affedilmesi sağlanan günahın, geriye kalan kısmının dünyevi cezasının Hz. İsa ve azizlerin faziletlerine dayanılarak kilise tarafından affedilmesinin sağlanması olarak tanımlanan Endülüjans, Ortaçağ Avrupası'nda Kilse için toplumu kontrol altında tutmanın en kolay ve etkili yollarının en başında gelmektedir (Hakan Olgun, "Katolik Kilisesi'nin Endüljans Uygulaması Ve Protestan Reformuna Etkisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18-19, s. 327.

[15] Smith, *a.g.e.,* s. 17-18.

[16] Smith*, a.g.e*., s. 21.

[17] Giles Constable, *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century*, Farnham, 2008, s. 93-117.

[18] Dünyanın sonuna ilişkin dini görüş.

2. BÖLÜM: Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Sebepleri

2.1. Kutsal Savaş ve Yeniden Fetih (Reconquista) Hareketleri

Hıristiyanlığın ilk ciddi rakibi VII yüzyıla kadar ortaya çıkmamış olup, ta ki, İslam dini ile beraber Hz. Muhammed ortaya çıkıncaya kadar. Öyle ki Hz. Muhammed, ilk olarak Mekke ve daha sonra ise İslam beldesi olmaları amacı kapsamında diğer Arap beldelerine karşı savaş yapmaya başlamıştı. O, yapılan bu savaşların her birini "cihat" yada "kutsal savaş" olarak isimlendirmekteydi.[19]

Hıristiyanlar için kutsal savaş kavramının oluştuğu ve geliştiği yer ise Avrupa'ydı. Zira Kuzey Afrika'daki bütün Hıristiyanları tahakküm altına almayı başaran Müslüman fetihçiler, İspanya, Sardunya, Korsika ve Sicilya'yı da alırken, Müslüman filolarıda Hıristiyanların Akdeniz üzerindeki ticaretine son vererek, İspanya'da kendi idarelerini kurmuşlardı. Öyle ki Pireneleri[20] geçerek Avrupa'nın kalbine doğru ilerliyorlardı. Fakat Müslümanların buralarda olmaması gerektiğine inanan Frankların efsanevi lideri Charles Martel, 732 yılındaki meşhur Tours (Puvatya) savaşında onları yenerek, geldikleri yerlere geri göndermeyi başarmıştı. Onların bakış açısına göre, bu topraklar Hz Isa tarafından kutsanmıştı. Müslümanların burada hüküm sürmesi şöyle dursun, ikamet etmeleri bile doğru değildi. Zira onlara göre *"İmansızlar"* tarafından zapt edilmiş toprakları geri almak için savaşan bir Hıristiyan aslında Hz. İsa için savaşan br dindardan başkası değildi. İşte bu sayede Müslümanların İspanya'daki varlığı ile ilgili batılı din adamları ve askerleride kısa sürede kutsal savaş fikrine sahip olmuşlardır. Tüm bunlardan hareketle İspanya topraklarının geriye alınması fikri yani ***yeniden fetih (reconquista)*** Haçlı hareketlerinin bir nedeni öyle ki dini ve ahlaki nedeni olarak ortaya çıkmış oldu.[21]

2.2.Papa II. Urban'ın Haçlı Seferi Çağrısı (27 Kasım 1095)

Daha önceki papalar ki özellikle X. John (914-928), II. Sylvester (999-1003) ve VII. Gregory (1073-1085) Müslümanlara karşı tüm Hıristiyanları kılıçlarını kullanmaları için çağrıda bulunmuş olup, Papa Urban'ın Haçlı seferi için yardım çağrısı yapmasını Avrupa için yeni bir olay yapmayacaktı. Bu yüzden Papa II. Urban, bir Haçlı seferi fikrini ortaya attığında, daha önceki papalık teamüllerini takip etmiş olmanın dışında başka hiçbir şey yapmamış olacaktı. Dört bin kadarı din adamı olmak üzere, on binlerce kişinin hazır bulunduğu Clermont Konsili'nde İstanbul'dan gelen imparatorluk ekibinin "*İstanbul'un surlarına dayanmış olan Türklere karşı"* yardım çağrısının ivedilikle cevap bulmasını istemiş ve o gün meydanda toplanan kalabalıktan din kardeşlerine yardım etmeleri için söz alıp, Tanrı huzurunda Hz. İsa adına yemin etmelerini ve tüm bunları yaparken hedeflerinin de İstanbul'u Müslümanların istila tehlikesinden kurtarmak olduğunu vurgulamıştır.[22]

Öyle ki 1095 yılı sonlarında, Papa Urban, Tanrı'nın barışı ve mütarekesini yeniden yürürlüğe sokmayı amaçlayan Clermont Konsülünde Haçlı seferi çağrısını tekrarladı.[23] 250 piskopos ve başrahip ile diğer rütbelerden birçok din adamı ve Avrupa'nın her tarafından sayısız insanın hazır bulunduğu ve toplantının

[19] J.J. Saunders, *Aspects of Crusaders*, London, 1968, s. 21.
[20] Fransa ile İspanya sınırını oluşturan ve Güneybatı Avrupa'da yer alan dağ silsilesinin adı olup, 430 km uzunluğuyla Fransa ile İber yarımadasını birbirinden ayırmaktadır.
[21] Madden, *a.g.e*., s. 4.
[22] L. Carey, *The Medieval World,* Farrar & Rinehart Company, New York, 1938, s. 499-500.
[23] Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997, s. 5; Madden, a.g.e., s. 7-8.

dokuzuncu gününde halka açık olan son oturumda yapılan bu çağrı sırasında papanın daveti oldukça etkiliydi. Direkt olarak savaşçı kesime hitap eden Papa, onlara, Hz İsa'nın doğumuyla meşhur olan, havalıyla güzelleşen, çektiği sıkıntılarla kutsanan, ölümüyle insanların günahtan kurtulduğu ve mezarıyla yüceldiği bir ülkenin artık Türklerin elinde bulunduğunu hatırlattı. Akabinde ise Fransa'nın Hıristiyan askerleri birbirleriyle olan mücadeleye ara vermeye, günahkâr insanların ellerinde bulunan ülkeyi ve kutsal mezarı özgürleştirmek için harekete geçmeye çağırdı. Urban'ın konuşmasında bu konuyla ilgili sözler şu şekildeydi:

Onlar (Türkler) Tanrı'nın kiliselerinden bazılarım tamamen yıktılar ve diğerlerini kendi ibadetleri için kullanılır hale dönüştürdüler. Mihrapları pisleterek ve boyayarak tahrip ettiler Hıristiyanları sünnet ettiler ve sünnet sırasında akan kanı mihraplara sürdüler veya vaftiz kupalarına akıttılar. Onlar (Türkler), Hıristiyanların karnını deşerek öldürmeyi, bağırsaklarının uçlarını çıkarıp kazığa bağlamayı seviyorlardı Bağırsaklarından kazığa bağladıkları kurbanlarını kırbaçlayarak, iç organları dökülünceye kadar kazığın etrafında dönmesini sağlıyorlardı ve bu şekilde insanlar oldu. Yine onlar, bir kısım insanımızı da gene kazığa bağladılar ve ok yağmuruna tutarlarken, diğer bir kısım insanımızı elleriyle boğdular. Veya çıplak kılıçla tek vuruşta kafalarını uçurup uçuramayacaklarını görmeye çalıştılar. Ya zorla ırzlarına geçtikleri kadınların yaşadıkları şoklar hakkında ne diyebilirim?[24]

Urban, bu hikâyelerle içlerinde zaten savaşçı Hıristiyan kültürü bulunan şövalyelerin kanlarının kaynamasını sağlamış ve bu dava için savaşarak öleceklerin geçmiş bütün günahlarının affedileceğine ve cennete girişte onlara öncülük tanınacağına dair söz verildiğini ifade etmiştir.[25]

Özellikle o sırada Fransa'da eşi görülmemiş bir açlık yüzünden sıkıntıda olan halkın düşüncesini de hatırda tutan Papa, dinleyicilerini materyalist öğelerle de motive etmeyi ihmal etmemiş ve onlara *"nüfusun çok yoğun, toprakların ise zar zor yetecek kadar az olduğu"* kendi anavatanlarını terk ederek "*süt ve baldan ırmaklar akan bir ülke, lezzetlerin bol olduğu ikinci bir cennet*" diye tanımladığı yere gitmelerini ısrarla tavsiye ediyordu.[26] Papa'nın bu söylemleri kalabalık dinleyiciler arasında çok kısa bir sürede büyük bir heyecan uyandırdı. Kayıtlara göre Papa sözünü bitirir bitirmez orada bulunan herkes hep bir ağızdan öfkeyle ve yüksek sesle *"deus vult! (Tanrı istiyor!)"* diye bağırarak hareketlenmiş, sonrasında ise bu kelimeler Haçlı seferlerinin savaş sloganı oluvermişti.[27] Piskopos *Ademar of Le Puy* ise Haçlı seferinin resmi lideri olarak seçilmiş, hareket zamanı bir sonraki yazın sonlarına doğru, 15 Ağustos 1096 olarak belirlenmiş ve böylece ünlü Clermont şurası sona erdirilmiştir. Papa, katılımı artırmak ve seferlere desteği çoğaltmak adına bu toplantı sonrasında Haçlı seferi propagandasının geniş ve kontrol edilemez kampanyasını başlatırken[28], resmi kışkırtıcılar ve vaizlerin yanı sıra Batı Avrupa'da kendini bu iş için görevli sayan kişilerinde çabası ile çağrıya kısa sürede binlerce Hristiyanın olumlu cevap vermesi, her çeşit ve mevkideki insanların (kadın-erkek-küçük-büyük) her şeylerini bırakarak seferlere iştirak etmeleri sağlanmıştır.

[24] Madden, *a.g.e*., s. 8-9.
[25] Raşit Erer, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, 1993, s. 27.
[26] Demirkent, *a.g.e*., s. 8; Carey, *a.g.e*., s. 501.
[27] Madden, *a.g.e*., s. 9.
[28] Demirkent, *a.g.e*., s. 9; Carey, *a.g.e*., s. 501; Madden, *a.g.e*., s. 10; Kaleli, *a.g.t*., s. 14.

Papa'nın Fransa doğumlusu olması ise, Haçlı seferleri davasını oradan başlamasını ve Fransızların söz konusu faaliyetlerde faal roller almalarını beraberinde getirmiştir. Bu nedenden dolayı da bugüne kadar Avrupalılar, Yakın Doğu da "*Franklar*" olarak bilineceklerdir.[29]

Bu noktada dikkat edilmesi gereken şey Papa'nın asıl niyetine bakmak olmalıdır. Öyleki Papa II. Urban'ın Clermont'ta yaptığı çağrının iki resmi hedefi olacaktı. Bunlardan birincisi; Doğu Roma İmparatorluğunu yani Bizans'ı Türklerin istilasından kurtarmak., ikincisi ise, kutsal toprakları, yani Filistin ve Kudüs'ü Müslümanların elinden alarak "*özgürleştirmek*" idi.[30] Fakat Urban'ın bu çağrıyı yapmasının arkasında daha başka amaçlar da vardı. Eğer Selçuklu Türklerinin istila tehlikesinin arifesinde olan İstanbul düşerse, bütün Doğu Avrupa İslam yayılmacılığına açık hale gelecekti. Dahası Papa, kesinlikle Bizans ile yapılacak bir işbirliğinin, 1054'deki bölünmenin sebep olduğu Hıristiyanlığın dağınıklığını iyileştireceğine inanıyor ve bu yolla Doğu'daki Ortodoks kiliselerini Roma'ya bağlamayı umuyordu. Urban'ın kafasındaki bir başka amaç da, Avrupa'daki Hıristiyanları ortak bir davada birleştirerek iç savaş ortamına son vermek idi. Ayrıca gizliden gizliye güç mücadelesi içinde olduğu Avrupa'nın kralları ve soylularına karşı üstünlük sağlayarak, onları kendi ruhani liderliği altına almak da niyetleri arasındaydı.[31]

SONUÇ

Sonuç olarak; Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Hıristiyanlığın tesiri altında kalmış Ortaçağ Avrupası toplumunun düşünce tarzı, birarada olmayı, birbirine benzemeyi, birlik olmayo "iyi"; çeşitliliği ya da farklılığı, "kötü" ile özdeşleştiren bir özelliğe sahipti. Bu anlayış çerçevesinde; bir yandan, toplum içindeki sapkınlar, Yahudiler ve cüzzamlılar gibi kesimler alt-insan düzeyine indirilirken, diğer yandan ise toplumun dışında bulunan Müslümanlar, "Kafirler"e karşı düzenlenen "Haçlı Seferleri"nden nasibini alıyorlardı. Böylece, Müslümanlar "kâfirler" olarak etiketlenip aşağılanıyorlardı. Diğer yandan ise bu dönemde "biz", iyi ve dürüst olanı ifade ederken, "diğerleri" ya da "ötekileri", kötü ve istenmeyeni ifade ediyorlardı. Böyle bir durumda yapılacak ilk iş, hayali bir diğer kimliğin yaratılması olacaktı. Ancak bunun için kim seçilmeliydi? İşte tam bu noktada, Avrupa kimliğinin oluşturulmasında önemli rol oynayan yüksek mertebedeki Hıristiyan din adamları, bu yolda kullanılabilecek en uygun aday olarak İslam dinini seçmişler, İslamiyet'i ve Müslümanları "kötü olan" ve "tehdit eden" ile özdeşleştirerek Avrupa'nın onun karşısında birleşmesini sağlamaya çalışmışlardır.

[29] Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997, s. 9; E. Barker, *The Crusades,* Oxford University Press, Oxford, 1923, s. 13;

[30] Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu Ve Hedefleri*", İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, İstanbul, 1994, s. 72.

[31] Demirkent, *a.g.e*., s. 6; Demirkent, *a.g.m.,* s. 68,69, 72, 74; Friedrich Heer, *Medieval World Europe 110-1350*, 1962, s. 97; Madden*, a.g.e*., s. 6.

KAYNAKÇA

Barker, E., *The Crusades*, Oxford University Press, Oxford, 1923.

Carey, L., *The Medieval World*, Farrar & Rinehart Company, New York, 1938.

Constable, Giles, *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century*, Farnham, 2008.

Demirkent, Işın, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu Ve Hedefleri", *İ.Ü..Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı,* İstanbul, 1994.

Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997.

Demirkent, Işın, Haçlılar", *DİA*. XIV. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

Erer, Raşit, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, 1993.

Heer, Friedrich, *Medieval World Europe 110-1350*, 1962.

Kaleli, Emrullah, Anadolu Selçuklu Devri Türk Haçlı Münasebetleri, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,* SDÜ Sosyal Bil. Enst., Isparta, 2004.

Karslı, Necmi, İslamofobi'nin Psikolojik Olarak İncelenmesi, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13, 2013.

Kırpık, Güray, "Haçlı Seferleri Tarihinin Kaynakları", *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish and Turkic.* 3(4), 2009.

Maalouf, Amin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997.

Madden, F. Thomas, *A Concise Hıstory Of The Crusades*, Oxford, 1999.

Olgun, Hakan, Katolik Kilisesi'nin Endüljans Uygulaması Ve Protestan Reformuna Etkisi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18-19.

Riley-Smith, J., *Haçlılar Kimlerdi?,* Bileşim Yayınevi, 2004.

Saunders, J. J., *Aspects of Crusaders*, London, 1968.

Türker, Özgür-Ükten, S. Serkan, Haçlılar, Moğollar Ve Ortadoğu'da Haçlı – Moğol Münasebetleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54, 1, 2014.

Uzun, Nihat, *Avrupa'da İslamofobi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2012.

KİTABÜ'S-SİYER VE KİTABÜ'L-CİHAD BAHİSLERİNDEKİ FIKHÎ HÜKÜMLERİN İSLAMOFOBİ'YE ETKİSİ

Ümmühan ARK*

ÖZET

Bugünlerde kendilerini Müslüman ve mücahid olarak tanımlayan kimseler, sadece başka dinlerden olan insanlara karşı değil, kendileri gibi düşünmeyen dindaşlarına karşı da "cihad" adı altında eylemler gerçekleştirmektedir. Bu durum batı dünyasında İslam'daki cihad hükümleri ile terör eylemleri arasında doğrudan bir ilişkinin bulunduğu düşüncesini doğurmuştur. Bu düşünce giderek yaygın bir kanaat halini alarak "İslam ve terör" kavramlarının birlikte düşünülmesine, dolayısıyla tüm dünyada "İslamofobi" adı altında bir nefret kampanyasının da artarak devamına sebep olmaktadır.

Cihad konusu klasik tefsir geleneğinde "Ahkamu'l-Kur'an", hadis literatüründe "Kitabü'l-cihad" ve "fezailu'l-cihad", fıkıh geleneğinde ise "Kitabü'l-cihad", "Kitabü's-siyer", "Kitabü'l-cizye", "Kitabü'l-megazi" başlıklarını taşıyan müstakil bölüm veya eserlerde ele alınmıştır. Bu tür eserlerde gayrimüslimler ile Müslümanların ilişkilerini düzenleyen hükümlere ayrıntılı olarak yer verilmiştir.[1] Bu tebliğde İslam'ın cihada dair hükümleri ile İslâm ve terör kavramlarının birlikte anılması arasında bir ilişkinin olup olmadığı sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cihad, İslamofobi, Terör, Fıkhî Hüküm, Kitabü's-siyer, Kitabü'l-cihad.

THE EFFECTS OF FIQH JUDGEMENTS IN KITAB AL-SIYAR AND KITAB AL-JIHAD ISSUES ON ISLAMOPHOBIA

ABSTRACT

Nowadays those who define themselves as Muslims and Mujahideen, carry out actions under the name of "jihad" not only against the people of other religions but also against the religious people who do not think like them. This led to the idea that in the western world there was a direct relationship between the jihad judgments in Islam and the acts of terrorism. This idea is becoming increasingly common, leading to a continuation of the idea of "Islam and terror" together, and thus an increasingly hate campaign called "Islamophobia" all over the world.

The subject of jihad said the classical tafsīr tradition "Ahkamu'l-Quran", hadith literature in "Kitab al-jihad" and "fezâilu'l-jihad", while the fiqh tradition "Kitab al-jihad"," Kitab al-siyar " "Kitab al-jizye" and "Kitab al-maghāzī " of private chapters or works bearing the titles of have been addressed. In such works, the judgements regulating the relations of non-Muslims with Muslims are discussed in detail. In this paper, it will be questioned whether there is a relationship between the judgements of jihad in Islam and mentioning Islam side by side terrorism.

Key Words: Jihad, İslamophobia, Terrorısm, Fıqh judgemets, Kıtab al-jihad, Kıtab al-siyar.

* Öğr. Gör., Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.

[1] Serahsî, *el-Mebsut,* thk. Ebu Abdillah Muhammed Bin Hasan bin Muhammed Bin Hasan İsmail, Beyrut 2009, X, 3.

1-Müşrikler ve Gayr-i Müslimler

Bilindiği üzere "harp" ya da "kıtal" anlamında cihad Medine dönemine ait bir kavramdır. Özellikle ehl-i kitaba karşı Mekke döneminde gösterilen yumuşak üslup, Medine döneminin başlarında onların düşmanlığının fiili saldırıya ve İslam toplumunu yok etmeye dönüşmesiyle farklılaşmış, müslümanlara meşru müdafaa hakkı tanıyan ve savaşmaya izin veren ayetler nazil olmuştur. İslam toplumunun varlığının devamı açısından savaşın kaçınılmaz bir hal alması sebebiyle Kur'an savaşmayı bir yükümlülük olarak kabul etmiştir.[2] Ancak bu tarihi süreç veya konjonktürel şartlar çerçevesinde inen ayetlerin hükümleri daha sonraki bir kısım ulema veya hukukçular tarafından adeta Kur'an'ın nihai hükmü gibi algılanmış ve yapılan yorumlar daha çok savaş merkezli ye ötekini dışlayıcı bir içerikle sunulmuştur. Ahkam ayetlerini yorumlayan bir kısım müfessirler cihatla ilgili ayetleri ele alırken ötekini dışlamayan veya hoşgörüyü esas alan ayetlerin, sonradan inen ayetlerle neshedildiğini söyleyerek klasik nesh doktrinine sığınmışlardır. Daha çok cihat ve savaşı mutlak çözüm olarak gören ve bu çerçevede kısmen Kur'an'ın özünden sapan yorumlar giderek yoğunluk kazanmış ve bu anlayış giderek İslam'ın nihai söylemi gibi takdim edilmiştir. Hz. Peygamber'den sonraki dönemlerde devam eden mücadelelerle birlikte, cihat ve savaş hakkındaki ayetlerin yorumları klasik müfessirler veya fakihler tarafından zaman zaman hoşgörü ve tolerans sınırlarını aşan ve Kur'an'ın genel muhtevasına doğrudan uymayan yorumlara dönüşmüştür.[3] Aşağıda buna dair örnekler sunulacaktır.

Ayet ve hadislerden hareketle cihad; Allah'a kulluk etmek, Allah ve Rasulü'nün koyduğu ölçülerin fert ve toplum hayatına uygulanması için çalışmak, İslâm'ı diğer insanlara tebliğ etmek, İslâm ülkesini ve müslümanları her türlü tehlike ve saldırılara karşı savunmak ve bu konuda gerektiğinde savaşmak gibi geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Bu geniş anlamına rağmen İslam hukukçuları tarafından cihadın, daha çok "gayr-i Müslimlerle savaş" anlamına yer verdiği görülür. Çünkü cihadın bu türü hukukî bir mahiyet arzeder ve birtakım hukukî sonuçlar doğurur. [4]

Tehânevî, meşhur eseri *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-ulûm*'da, cihadın sözlük anlamını "elden geldiğince sözlü ve fiili çaba sarf etmek" olarak belirttikten sonra şeriatte kâfirlerle savaşmak, onların mallarını talan etmek, ibadethanelerini yıkmak, putlarını kırmak demektir. Şerî örfte ise cihad, "kâfirlerle savaşmaktır" şeklinde açıklar.[5]

Klasik İslam hukuk anlayışında kabul gören anlayışa göre cihad, kıyamete kadar emredilen bir yükümlülüktür.[6] Bu sebeple de birçok fakih bir savaş ya da saldırı olmasa bile İslam devleti tarafından cihadın terk edilmemesi amacıyla senede bir defa gazveye çıkılması gerektiğini ifade etmiştir.[7]

---

[2] İsrafil Balcı, "Klasik Hukukçuların 'Cihad' ve 'Savaş'a Dair Görüşlerine İbn Rüşd'ün Getirdiği Eleştiri ve Açılımlar", *Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu İbn Rüşd'ü Yeniden Düşünmek,* Sivas 2009, II, 331.

[3] Mehmet Okuyan-Mustafa Öztürk, "Kur'an Verilerine Göre Ötekinin Konumu," *İslam ve Öteki,* ed. Cafer Sadık Yaran, Kaknüs, Istanbul 2001, s. 190vd.

[4] Ahmet Özel, *"Cihad"* mad., *DİA,* VII, 527-528.

[5] Tehanevî, *Keşşâfu Istılahâti'l-fünun*, thk. Ali Dehruc, Beyrut 1996, I, 598.

[6] Serahsî, *el-Mebsut,* X, 3-4.

[7] Şîrâzî, el-Mühezzeb, Beyrut 2003, III, 425.

Cihadla ilgili; "Ey inananlar küfürde direnenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Onlara ezici bir üstünlük sağladığınızda geriye kalanları esir edin…"[8] "Dini sebeplerle yapılan baskı, zulüm ve şirk ortadan kalkıp din Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın"[9] "Müşrikleri gördüğünüz yerde öldürün. Onlar sizi nasıl yurtlarınızdan çıkardılarsa siz de onları yurtlarından çıkarın…"[10] "Haram aylar çıkınca müşrikleri gördüğünüz yerde öldürün, yakalayın, hapsedin ve geçit yerlerini tutun"[11] şeklindeki ayetlerde cihadın *"savaş/kıtal/harb"* anlamı ile geçtiği görülür. "Seyf ayeti" de denilen bu son ayetle ilgili olarak bir kısım fakihler, *"haram aylar"* kaydının, "Hiç bir zulüm ve baskı (fitne) ortadan kalkıncaya ve din yalnızca Allah'ın oluncaya kadar Allah yolunda savaşın"[12] ayetiyle hükmünün iptal edildiği ve böylece hükümdeki zaman kaydının kaldırılıp emrin mutlak hale geldiği kanaatindedir.[13]

Dört mezhebe mensup fakih ve müfessirlerin büyük bir çoğunluğu, savaşın sebebini küfre bağlamıştır.[14] Mesela İmam Şafiî'ye göre; kâfirler ve müşriklere karşı cihad, gerek Tevbe Sûresi'nin beşinci ayeti ("*Müşrikleri gördüğünüz yerde öldürün")* ve gerekse *"... Allah'tan başka ilah olmadığı inancını benimseyinceye kadar insanlarla savaşmaya memur kılındım"*[15] hadisi gereğince mutlak farzdır. Savaşın gerekçesinin şirk, asli hedefi ise kafir ve müşriklere İslam'ı benimsetmek olduğunu ifade eden Şafiî, bu ayetlerde iman ve ikrar etmedikleri takdirde kafir ve müşriklerin kanını dökmeyi mübah kılmıştır. Müşrik Araplar için cizye söz konusu değildir. Aynı şekilde İslam'ı benimseyinceye ve cizye vermeyi kabul edinceye kadar ehli kitapla savaşmak da farzdır. Hem Müşrikler hem de ehl-i Kitaba karşı cihadın nihai hedefi, dinin bütünüyle Allah'ın olması ve İslam'ın diğer tüm dinlere üstün kılınmasıdır.[16]

İbn Hazm'a göre Kur'an'da ehli küfre Müslüman olmak ya da savaşmak şeklinde iki seçenek sunulmuştur. Bu sebeple *"müşrikleri yakaladığınız yerde öldürün"* ayetine dayanarak herhangi bir ayrım yapmadan yaşlı, kadın, çocuk tüm müşrikler öldürülebilir.[17] İbn Teymiyye, Hz. Peygamber'in davet ve tebliğine muhatap olan herkesin İslam'ı kabul ile mükellef olduğu ve kabul etmedikleri takdirde onlarla savaşmanın vücubu üzerinde durur.[18] İbn Kudame ise, Hz.

[8] Muhammed 47/4.
[9] Bakara 2/193.
[10] Bakara 2/19
[11] Tevbe 9/5.
[12] Enfal 5/39.
[13] Bkz. Ahmet Yaman, "Savaş" mad. *DİA.,* XXXVI, 191; Şafiî, *el- Ümm,* nşr. Rıfat Fevzi Abdülmüttalib, Mansûrâ 2001, IV, 220; Maverdî, *el-Havi'l-kebîr,* XIV, 110; Serahsî, *Şerhu Siyer'il-Kebir,* nşr. Abdullah Muhammed Hasan, Beyrut 1997, I, 188.
[14] Ahmet Yaman, *İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler,* Ankara 1998, s. 70vd.
[15] Dârımî, Siyer 10; Buhârî, İman 17; Salat 28; Zekat 1; Müslim, İman 32, 33, 34, 35, 36; Ebû Dâvud, Zekat 1, 51, 53; Cihad 104; Tirmizî, İman 1, 2; Nesâî, İman 15, Zekat 3, Cihad 1, Tahrim 1, Muharabe, 1.
[16] Bkz. *İslam Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad,* (KURAMER) Mustafa Öztürk, İstanbul 2016, s. 114vd. Şafiî, *el-Ümm,* V, 397-403, IX, 82-83; Râzî, *Tefsiru'l-Kebir,* Beyrut 2004, V, 113-114; İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kur'an,* nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut 1998, I, 154-155; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an,* Beyrut 1988, II, 236; Hatip eş-Şirbînî, Tefsiru'l-Hatip eş-Şirbînî, Beyrut 2004, I, 46.
[17] İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l- âsâr,* nşr, Abdurrahman el-Cezîrî, Kahire 1349, VII, 296 -297, 345-346.
[18] İbn Teymiyye, *es-Siyasetü'ş-Şeriyye,* nşr, Ali b. Muhammed el-İmran, Cidde ty. 153, 158, 163.

Peygamber'in savaşa başlamadan önce davette bulunmasının İslam'ın başlangıç devrine has bir uygulama olduğu ve İslam devletinin çok geniş bir coğrafyaya yayılması sebebiyle savaş ortamında artık tebliğ ve davete gerek olmadığını savunur.[19]

Kur'an-ı Kerim'de; "Ancak kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklerden bilâhare yükümlülüklerini eksiksiz yerine getiren ve sizin aleyhinize kimseye arka çıkmayanlar müstesna; onlara verdiğiniz söze süresi doluncaya kadar riayet edin"[20] emri, antlaşmaların sıcak çatışmaya dönük gelişmelerin yaşandığı zamanlarda bile nasıl bir hukukî değere sahip olduğunu göstermesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Yine, "Allah katında canlıların en kötüsü inkâr eden ve bir daha da imana gelmeyenlerdir. Sen kendileriyle antlaşma yaptığın halde onlar hiç çekinmeden yaptıkları antlaşmayı her defasında bozarlar" buyrularak antlaşmalara saygı gösterilmemesi kınanmış[21]; "Antlaşma yaptığınız zaman Allah'a verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil göstererek kesinliğe kavuşturduktan sonra yeminleri bozmayın"[22]; "Verdiğiniz sözü yerine getirin, çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir"[23] emirleriyle de ahde vefanın önemine vurgu yapılmıştır.[24] Buna rağmen Serahsî'nin bu konudaki görüşleri dikkat çekicidir. Serahsî, Müslümanların, müşrikler gibi kendilerinden cizye kabul edilmeyen grupları öncelikle İslam'a davet edeceği ve daveti kabul etmedikleri takdirde onlarla savaşacağını belirttikten sonra, onlardan savaşı sonlandırma konusunda bir teklifin gelmesi halinde *"galip gelecek durumdayken sakın gevşeyip barış istemeyin. Allah sizinle beraber olduğuna göre mutlaka siz üstün geleceksiniz"*[25] emri gereği Müslümanların bu teklife olumlu yanıt vermesinin söz konusu olamayacağını ifade eder. Onların bu talebini tıpkı namaz kılmamayı ve oruç tutmamayı talep etmeleri gibi değerlendiren Serahsi cihadın farz olduğunu ve terk edilemeyeceğini savunur. Ancak Müslümanların daha güçsüz bir durumda bulunmaları halinde ise yeterli gücü toplayıncaya kadar savaşı askıya alma antlaşması yapılabileceğini ve güç kazanıldıktan sonra ise anlaşmanın feshedileceğini ekler.[26]

Fıkıh mezheplerinin ve uluslararası hukuka dair teorik çerçevenin oluştuğu dönemler boyunca İslâm dünyası ile diğer milletler arasındaki ilişkilerin sürekli sıcak çatışma niteliğini taşıması, farklı konular, kesimler ve zamanlarla ilgili olan dinî metinlerin aynı bağlamda değerlendirilmesi ve abartılı nesih anlayışları bazı fakihleri böyle düşünmeye sevketmiş görünmektedir. Halbuki savaşı konu edinen âyetler, İslâm'ı ve müslüman varlığını koruma amaçlı ve fiilen başlanmış bir sıcak çatışma durumuyla ilgiliyken, gevşeyip barışa yanaşmayı yasaklayan âyet ise, zillet içerisinde pasif bir barış yanlısı olmayı kınamaktadır.[27]

İbn Rüşd ise *Bidayetü'l-müctehid* adlı eserinin Kitabü'l-cihad bahsinde, düşman beldelerinde yer alan tüm insanların öldürülüp öldürülemeyeceği konusundaki ihtilafa dikkat çeker. İmam Malik, Ebu Hanife, Sevri gibi âlimlerin

[19] İbn Kudame, *el-Muğni,* nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdulfettah Muhammed el-Hulû, Riyad 1997, XIII, 29, 30.
[20] Tevbe 9/4.
[21] Enfal 8/55-56.
[22] Nahl 16/91-92.
[23] İsrâ 17/34
[24] Ahmet Yaman, "Sulh", *DİA.,* XXXVII, 487.
[25] Muhammed 47/35.
[26] Serahsî, *Şerhu Siyeri'l-Kebir,* I, 132-133.
[27] Ahmet Yaman, "Sulh", *DİA.,* XXXVII, 487.

manastırda yaşayan rahipler, körler, çiftçiler, yaşlılar gibi grupların öldürülemeyeceği yönündeki görüşünü aktardıktan sonra, Şafii'nin bu beldelerdeki herkesin öldürülmesi gerektiği yönündeki görüşünü nakleder. İbn Rüşd Şafii'nin bu tavrını "Öyle anlaşılıyor ki Şâfiî'ye göre bu insanların katlini gerektiren illet sadece küfürdür" şeklinde yorumlar.[28]

Maliki fakih ve müfessirlerinden İbnü'l-Arabî'ye göre, seyf (kılıç) ayeti düşmanlara karşı sabır, müsamaha ve aldırmazlık tavsiye eden 124 ayeti neshetmiştir.[29] Savaşmayı emreden ayetlerden önce müşriklerden yüz çevirme, eziyetlerine sabretme, affetme, hikmetle ve güzel öğütle davet etme, iyilikle mücadele etme, barış içinde ve bir arada yaşamaya ilişkin hükümleri ifade eden ayetlerin; "Kılıç ayeti" olarak bilinen Tevbe Sûresi'nin beşinci ayeti ile yürürlükten kalkmış sayılması ve nihai aşama olarak sunulması cihadın zamanla savaşla aynı anlamda kullanılmasına yol açmıştır.

İslâm vahyinin inmeye başlamasıyla birlikte müşrikler, Yahudiler ve Hristiyanlarla ilgili Mekke ve daha çok Medine döneminde hakkında pek çok değerlendirme yer almaktadır. İnen bu ayetler, Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri, Raşit halifelerin uygulamaları daha sonraki İslâm âlimleri ve hukukçuları tarafından inşa edilen İslâm devletler hukukunun temel kaynaklarını teşkil etmiştir.

Bütün halinde ele alınacak bu mirastan elde edilecek ilke ve prensipler ışığında günümüze hitap edecek bir güncellemenin nasıl yapılacağı, Kur'an ve hadislerdeki evrensel hükümler ile tarihsel hükümlerin ve çözümlerin ayırt edilmesi bugün ciddi bir inceleme konusu olmalıdır.

2- Müslüman Olup İbadetleri Yerine Getirmeyenler

"İnsanlarla Allah'tan başka ilah olmadığına Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik edinceye namazı kılıp zekatı verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu yaptıkları takdirde din tarafından konulan haklar hariç canlarını ve mallarını korumuş olurlar"[30] hadisi Buharî'nin eserinde "istitâbetü'l-mürteddin" bölümünde farzları kabulde direnenlerin öldürülmesi ve irtidatın mahiyeti"[31] bölümünde zikredilirken, Nesâî'de ise inanmayan ve farzları kabul etmeyen insanlarla savaşmanın delili olarak zikretmişlerdir. Nevevi ve Kirmani de aynı fikirdedir.[32]

"…Namaz kılıncaya, zekat verinceye kadar…" kısmının hadise sonradan eklendiği (idrac) iddiaları bir yana[33] hadisin hüküm çıkarma konusunda bir delil olarak kullanılması ve kaynaklarda bu şekilde yer alması söz konusudur. Müteahhirun dönemi Hanefi fakihlerinden İbn Hümam kâfirlerle her türlü savaştan maksadın, Müslüman toplumun emniyetini sağlamak suretiyle umumi zararı

[28] İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesıd,* Kahire 1425, II, 146-147.

[29] Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'an,* nşr. Muhammed Ebu'l- Fazl İbrahim, 1404 Kahire, II, 40; Suyuti, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'an,* Kahire 1368, II, 24.

[30] Dârımî, Siyer 10; Buhârî, İman 17; Salat 28; Zekat 1; Müslim, İman 32, 33, 34, 35, 36; Ebû Dâvud, Zekat 1, 51, 53; Cihad 104; Tirmizî, İman 1, 2; Nesâî, İman 15, Zekat 3, Cihad 1, Tahrim 1, Muharabe 1.

[31] Buharî, İstitâbe 3.

[32] Nevevî, *Şerhu Nevevi ala Sahihi Müslim,* nşr. Ebu Abdillah Abdüsselam b. Muhammed b. Ömer Allûs, Riyad 1425, I, 211, 223; Bedreddin Aynî, *Umdetü'l- Kârî şerhu Sahihi'l-Buhârî,* Kahire 1972, I, 207; İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l- Buhârî,* Beyrut 1989, I, 104.

[33] Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* Ankara 1999, 396-397.

bertaraf etmek olduğunu söyler. Savaş yoluyla bu amaca ulaşılamadığı takdirde tüm müslümanların zarar göreceği şüphesizdir.[34]

Tevbe Suresi beşinci ayette geçen "…eğer tevbe eder, namazı kılıp zekatı da verirlerse o takdirde serbest bırakın…" ifadesiyle Şâfiîler, namazı terk eden kişinin öldürülmesi gerektiğine hükmederken, Hanefiler ise aksini benimsemiştir.[35] Fahreddin Râzî'nin aktardığına göre İmam Şafiî, ayetle ilgili olarak "Allah kayıtsız şartsız kâfirlerin kanını dökmeyi helal kılmış fakat daha sonra küfürden vazgeçmek, namaz kılmak ve zekat vermekten, oluşan üç şartın bir arada bulunmaması halinde öldürülmelerini yasaklamıştır. Bu üç şart bulunmadığı takdirde öldürmenin mübahlığının baki kalması temel prensip olarak benimsenmiştir. Râzî, Hanefi ekolün "namazı reddetmemekle birlikte terk eden kimse öldürülmez" şeklindeki içtihadını ayetin zahiri mânâsına aykırılığı gerekçesiyle reddetmiştir.[36] Maliki fakihler ise namazı terk eden kişinin öldürülmesi gerektiği hükmünün ötesinde, bu kimsenin ne zaman öldürüleceği meselesini de tartışmış ve bu bağlamda kimileri namaz vaktinin herhangi bir diliminde, kimileri ise ilgili vaktin en sonunda yani iki veya dört rekat kılınabilecek bir zaman aralığında öldürülmesi gerektiği fikrini savunmuştur.[37]

3-Daru'l-harp

Tartışılması gereken bir diğer önemli konu daru'l-harp ve daru'l-islam konusudur. Fıkıh kitaplarında dâru'l-islâmın "müslümanların hâkimiyeti altındaki yer" veya "müslümanların devlet başkanının hüküm ve sultasının yürürlükte olduğu ülke" şeklinde tarif edildiği görülmektedir. Buna göre dâru'l-islâm, müslümanların hâkimiyeti altında bulunup İslâm hukuk sisteminin uygulandığı ülkedir.[38]

Bu konuda ifade edilecek pek çok şey bulunmakla birlikte sadece Kâsânî'nin görüşünü aktarmakla yetiniyoruz. Ona göre; bir ülkenin İslam ülkesine nispet edilmesinden maksat, İslam'ın ve küfrün kendisi değildir. Daru'l-İslam emniyetin, daru'l-harp korkunun yeridir. Bir yerde Müslümanlar emniyet, kafirler korku içinde ise orası daru'l-İslam, tam tersi ise orası daru'l-harptir. Hükümler İslam'a ve küfre değil emniyet ve korkuya bina edilir. Dolayısıyla emniyet ve korkunun esas alınması evlâdır.[39]

---

[34] Bkz. *İslam Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad,* (KURAMER) Mustafa Öztürk, s. 123. İbn Hümam, *Fethu'l-Kadir,* nşr. Abdurrezzak Galip el-Mehdi, Beyrut 2002, V, 432.

[35] Bkz. Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyun,* Beyrut 2007, II, 341.

[36] Râzî, *Tefsiru'l- Kebir,* XV, 180.

[37] Bkz. *İslam Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad,* (KURAMER) Mustafa Öztürk, s. 126 . Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an,* XVII, 49.

[38] Ahmet Özel, "dârülislam", *DİA,* VIII, 542.

[39] Kâsânî, *Bedâiu's-sanâî, fî tertîbi'ş-şerâî,* Beyrut 1974, IX, 519.

SONUÇ

İslamofobi'nin batı kaynaklı olduğu ve tarihinin çok eskilere dayandığı hatta İslam'ın ilk yüzyılına kadar gittiği malumdur.[40] Ancak Batılıların cihadı yorumlama biçiminde sadece İslam'a karşı önyargılı bir tutumun etkisi düşünülse de temel problem olarak, Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerini anlama konusundaki metodolojik bilgi eksikliği ile tarihsel süreçte oluşan bazı uygulama örneklerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında İslam hukukçularının kendi dönemlerinin şartlarına uygun olarak geliştirdikleri bir takım ictihadi hükümlerin de bu şartlardan soyutlanarak okunmasının bazı yanılgılara kapı araladığı söylenebilir.

Kur'an'ın cihadla ilgili ayetleri doğru anlaşılamadan gerçekçi bir cihad algısı geliştirmek ve İslam'a yöneltilen iddiaları doğru bir şekilde değerlendirmek mümkün değildir.

İslâm hukukunun klasik uluslararası ilişkiler teorisi, içerik olarak doğduğu koşullara bağlıdır. Ayrıca Hz. Peygamber'in imamet tasarrufu ile geliştirdiği strateji ve uygulamaların daha sonra ortamından koparılarak ve tüm dönemlerden bağımsız olarak ele alınması, bu tutum ve tavırları bağlayıcı hukuk kurallarına dönüştürmüştür. Oysaki Hz. Peygamber'in özellikle savaşlar konusunda aldığı kararların kendi rey ve içtihadına dayandığı yani imamet tasarrufu niteliği taşıdığı hususu klasik anlayışta oldukça benimsemiş bir görüştür.[41]

Öyleyse doğduğu koşulların ürünü olan uluslararası ilişkiler, genel itibariyle konumu değişmez ve ideal bir hükmü ifade etmekten çok siyaset-i şeriyyenin bir gereği olarak değerlendirilmelidir. Böylece Müslümanların sorumluluğunu omuzlarında taşıyanlara genişlik sağlamak ve genel hukuki çerçevenin içinde kalmak kaydıyla kendi uluslararası politikalarını belirleme imkânı mümkün olacaktır.[42]

Cihadın pek çok türü olduğu ve günümüzde Müslümanların ilim ve kültür, sanat ve estetik, ekonomi ve iletişim gibi pek çok alanda mücadele etme imkanları bulunduğu halde Kur'anî mesajın ve Hz. Peygamber'in örnek yaşantısının gelenek içinde farklı yorumlarla kaybolması sebebiyle *"savaş"* anlamı yaygınlık kazanmıştır. Savaşın her devirde devletlerarası hukukun bir gerçeği olduğu bilinmekle beraber, her halükarda başvurulması gereken ilk yöntem olduğu algısı uyandıran yorumlardan Hz. Peygamber'in uygulamaları dikkate alındığında kaçınmak gerekir.

Din-şiddet/din-terör ilişkisi bağlamında üretilen İslamofobi düşüncesi, savunmacı bir yaklaşım ve refleksle değil aksine metodolojik mülahazalar, insaflı ve tutarlı tahliller yapılarak ele alınmalıdır. Cihadın anlamını savaşa indirgemek, Kur'an ve hadislerden buna mesnet aramak, İslam medeniyetine ve fıkıh mirasına yapılabilecek en büyük kötülüktür.

---

[40] Bkz. Hilal Görgün, "Muhammed" mad., *DİA.* XXX, 476vd.

[41] Âmıdî *el-İhkâm fi usûli Ahkâm,* Beyrut 1405, IV, 398-407; İbnü's-Saâtî, *el-Bedi' fi usuli'l-fikh,* Riyad 1435, III, 313-316; Şevkanî, *İrşadü'l-fühûl ila tahkiki'l-hak min ilmi'l-usûl,* Dımaşk 1430, 662-665.

[42] Ahmet Yaman, *İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler,* s. 42.

KAYNAKÇA

Ahmet Özel, *"Cihad"* mad. *DİA.,* VII, 527-531.

, *"Dârülislam",* mad. *DİA,* VIII, 542.

Âmıdî *el-İhkâm fi usûli Ahkam,* Beyrut 1405.

Bedreddin Aynî, *Umdetü'l-Kârî şerhu Sahihi'l- Buhârî,* Kahire 1972.

Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* Ankara 1999.

Hatip eş-Şirbînî, *Tefsiru'l-Hatip eş-Şirbînî,* Beyrut 2004.

Hilal Görgün, "Muhammed" mad., *DİA,* XXX, 476vd.

İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kur'an,* nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut 1998.

İbn Hacer Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l- Buhârî,* Beyrut 1989.

İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l- âsâr,* nşr, Abdurrahman el-Cezîrî, Kahire 1349.

İbn Hümam, *Fethu'l-Kadir,* nşr. Abdurrezzak Galip el-Mehdi, Beyrut 2002.

İbn Kudame, *el-Muğni,* nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdulfettah Muhammed el-Hulû, Riyad 1997.

İbnü's-Saâtî, *el-Bedi' fi usuli'l-fıkh,* Riyad 1435.

İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesıd,* Kahire 1425.

İbn Teymiyye, *es-Siyasetü'ş-Şeriyye,* nşr, Ali b. Muhammed el-İmran, Cidde ty.

İsrafil Balcı, "Klasik Hukukçuların 'Cihad' ve 'Savaş'a Dair Görüşlerine İbn Rüşd'ün Getirdiği Eleştiri ve Açılımlar", *Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu İbn Rüşd'ü Yeniden Düşünmek,* Sivas 2009, II, 331.

Kâsânî, *Bedâiu's-sanâî* fî tertîbi'ş-şerâî, Beyrut 1974.

Kuramer, *İslam Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad,* İstanbul 2016.

Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an,* Beyrut 1988.

Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyun,* Beyrut 2007.

Merğınânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi',* Kahire 1936.

Mehmet Okuyan-Mustafa Öztürk, "Kur'an Verilerine Göre Ötekinin Konumu," *İslam ve Öteki,* ed. Cafer Sadık Yaran, Kaknüs, Istanbul 2001, s. 190vd.

Nevevî, *Şerhu Nevevi ala Sahihi Müslim,* nşr. Ebu Abdillah Abdüsselam b. Muhammed b. Ömer Allûs, Riyad 142.

Râzî, *Tefsiru'l-Kebir,* Beyrut 2004.

Serahsî, *el-Mebsut,* thk. Ebu Abdillah Muhammed Bin Hasan bin Muhammed Bin Hasan İsmail, Beyrut 2009.

, *Şerhu Siyer'il-Kebir,* nşr. Abdullah Muhammed Hasan, Beyrut 1997.

Suyutî, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'an,* Kahire 1368.

Şafiî, *el- Ümm,* nşr. Rıfat Fevzi Abdülmüttalib, Mansûrâ 2001.

Şevkanî, *İrşadü'l-fühûl ila tahkiki'l-hak min ilmi'l-usûl,* Dımaşk 1430.

Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* Beyrut 2003.

Tehanevî, *Keşşâfu Istılahâti'l-fünun*, thk. Ali Dehruc, Beyrut 1996.

Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'an,* nşr. Muhammed Ebu'l- Fazl İbrahim, Kahire 1404.

TERÖR, İSLAMOFOBİ VE İSLAM HUKUKUNDA YER ALAN BAZI CEZAÎ UYGULAMALAR

Cihan ÖZAYKAN*

ÖZET

Bu çalışmada ilk önce terör ve islamofobi kavramlarına dair kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Daha sonra islamofobiye sebebiyet verdiği iddia edilen ve İslam hukuk kitaplarında yer alan cezaî pratiklerden olan dinden dönene ve zina yapana ilişkin uygulamanın islam hukukundaki yeri tartışılmıştır. Öldürme ve onun özel bir biçimi olan recim gibi pratiklerin herhangi bir cezaî sistemde bulunabileceği ve bulun ahlakî açıdan bir problem teşkil etmediği açıklanmıştır. Son olarak dinden dönenin öldürülmesi ve recim uygulamasının islam dininde bulunmadığı belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Terör, İslamofobi, Mürted, Zina.

TERROR, ISLAMOPHOBIA AND SOME PENALTY APPLICATIONS IN ISLAMIC LAW

ABSTRACT

In this study, a brief evaluation of the concepts of terrorism and Islamophobia was made. Later, it was argued that the practice of Islamic law, which is claimed to be the cause of Islamophobia and which is based on criminal practices in Islamic law books, is related to Islamic law. It is stated that practices such as killing and its special form, recim, can be found in any criminal system and do not constitute a moral problem. Finally, it is stated that the killing of the returning dynasty and the application of the reclamation are not in the religion of Islam.

Key Words: Terrorism, Islamophobia, Apostate, Adultery.

GİRİŞ

İslamofobiyi tetikleyen ve batı ülkelerinde ya da uzak doğuda Müslümanlara karşı nefret eylem ve söylemlerinin fitilini ateşleyen başat faktörün müslümanlık adına gerçekleştirilen terör eylemleri olduğu söylenir. Peki, terör nedir? Bu soruya karşılık geliştirilebilecek tüm cevaplar kanaatimizce iki temel cevapta özetlenebilir:

1- Terör, gerçek veya tüzel şahıslara indirgenmesi sürecinde belirleyici rolü tekelinde bulunduran büyük devletlerin, tanımladığı bir kavramdır.

2- Terör insanlar arasındaki barışın teminatı olan, doğuştan kazanılmış evrensel hak ve hürriyetleri tehdit eden ve bu suretle savaşı ve kaosu tetikleyen her türlü girişimdir.

Birinci cevap sübjektif bir neticeyi önermektedir. Bu cevap terör ve terörist teşhisini devletlerin politik ve ekonomik çıkarlarına mahkûm etmektedir. Buna göre tarafımızca varsayılan eylemin kriminal nitelikleri ve ardında bıraktığı sosyal ve insanî trajedinin hiçbir önemi yoktur. Önemli olan varsayılan eylemi

* Arş. Gör., Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı.

gerçekleştiren cihetin devletlerin menfaatlerine hizmet edip etmemesi ve onun için yeni pazarlar ve çeşitli ticaret kaynakları sağlayıp sağlamamasıdır.

Bu cevaba göre uluslararası düzlemde devlet olarak tanınan oluşumlar terör niteliği taşıyamazlar. Bu sebeple bu yaklaşımı temel alan devletler birbirlerini terörizmle değil olsa olsa terör örgütlerine yardım etmekle suçlayabilmektedirler. Bu perspektif kendisiyle birlikte birçok problemi doğurmaktadır. Örnek verecek olursak; merkez bankasından tutun yargı ve askeri nizama kadar bir devletin sahip olması gereken tüm unsurlara haiz olmasına rağmen bir örgütün giriştiği eylemler sırf uluslararası arenada tanınmadığı için terör eylemleri olarak değerlendirilirken birçok devlet tarafından veya tüm devletlerce tanınan yapılanmaların uyguladıkları aynı şiddet ölçeğinde ve belki daha fazla şiddet içerikli eylemler terör eylemi olarak nitelenmemektedir. Görüldüğü üzere bu konuda ilkesel bir tutum söz konusu değildir. Bu sebepten nazar itibar alınması etik yoksunluğu bir yana aklî tutarlılık namına da doğru değildir.

İkinci cevapta ise terörün kaynağına karşı bir savaşım söz konusudur. Yani bu cevapta mesele sadece sivrisineği öldürmek değil bataklığı kurutmaktır. Bu cevap insanlar arasındaki savaşın sebebini temel hak ve hürriyetlere karşı girişilen silahlı veya silahsız saldırılara bağlamıştır. Buna göre temel hak ve hürriyetleri tehdit altında olan ve kendilerine göre bir savunu geliştiren cihetler değil o hak ve hürriyetlere saldıran cihetler – devlet veya farklı insan grupları- teröristtir. Bu yaklaşıma göre temel hak ve hürriyetlerin koruma altına alınması savaşları bitirecektir.

İlkesel ve objektif olan bu perspektife mebni İslam'ın ilk dönemlerinde vuku bulan terör hareketleri ikiye ayrılabilir.

1- Grupların giriştiği terör hareketleri; bunun için akla gelen ilk örnek Hâricî hareketidir. Yaşadığımız dönemde de haricîliğe benzer böylesi hareketleri gözlemlemek mümkündür.

Benzer, diyoruz, çünkü şu anda savaş sahasında karşılaşılan gruplar haricîler değil onların şekline bürünmüş bir takım yapılardır. Örneğin Daiş denilen terör örgütünü bazıları ısrarla haricîliğe dayandırmak istiyor. Bana göre bu bir algı manipülasyonu ve bizim münevver ve akademisyenlerimiz buna, bilinçsizce hizmet ediyorlar.

Gazzâli'nin sebkü'l-vehmi ile'l-aks olarak adlandırdığı[1] ve insanın hayvani ve vehmi yönünün kabarması yani aklın önüne geçmesi sonucu insana arız olan hastalık batılılarca istismar ediliyor. Bizimkiler ise o hastalığa o denli alışmışlar ki onun farkına dahi varmıyorlar. Bu sebeple onlara göre kendilerinde herhangi bir hastalık söz konusu değildir. Bu hastalığa kapılanlar indinde tekbir sesleri, uzun saçlar, sakallar, geniş kıyafetler, takaşşüfi görüntü, "Hüküm sadece Allah'a aittir" nidaları, kendilerine hicret etmeyenlerin tekfiri ve sair şeyler, suretler mahiyeti algılamak için yeterlidir.

Tarih okuyan bir kişi daha önce yaptığı okumalarda karşılaştığı bu suretleri iyi veya kötü olarak nitelediği kişilerde mülahaza etmiştir. Peki ya şimdi o suretlere bürünen şeyler gerçekten daha önce iyi veya kötü olarak nitelediği şeyler mi?

[1] Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed Ebû Hâmid, **el-Mustasfa min İlmi'l-Usûl**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût ts., c.1 s. 59; Gazzâlî, **Miyârü'l-İlm fi İlmi'l-Mantık**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2013, s. 205.

Bu hastalığa sahip olanlar için cevap "EVET" olacaktır. Bu durum ölen bir insanın yanında yatmaktan korkan kişinin "Daha önce hareket ediyordu. Yine hareket edebilir ve boğazıma sarılabilir" demesi gibidir. Hatta bu hastalığı daha vahim bir hal alırsa "Ölünün hareket ettiğini görüyorum" diyebilir. Daiş denen örgütü haricîlere irca etmek de böyle bir durumdur ve bu durum batının ulaşmayı hedeflediği temel üç amaca hizmet etmektedir:

- Bunların İslam'dan ve İslam tarihinden beslendiği algısını oluşturmak,

-Bunları ortaya çıkaran tek nedenin İslam toplumu olduğu algısını oluşturmak. Yani islam toplumu, kendinden kaynaklı, tehlikeli bir potansiyel taşıyor, mesajını vermek.

-Daiş gibi örgütleri tarihe gömerek güncel etken ve faktörleri görünmez kılmak.

Demek istediğim şu ki; böylesi nevzuhur hareketlere tarihsel değil aktüel yorumların yapılması gerekir. Aksi takdirde denklemlerimize birçok yanlış parametre eklemleyecek ve her seferinde yanlış sonuçlara mahkûm olmak durumunda kalacağız.

2- Devletlerin giriştiği terör hareketleri; bunun için hatıra gelen ilk örnek ise Emevî devletidir. Emevî'lerin mevâlî denen ve Arap olmayan Müslümanları Arap dil, kültür ve geleneklerine zorlaması, güçlü şovenist güdülerle onları alt tabaka olarak ele alması ve parya muamelesine reva görmesi mevâlîyi isyana zorlamıştır.

Bu sebeple her zaman barış ve toplumsal uzlaşıyı savunan ve bu amaç önünde en büyük engel olarak görünen tekfire farklı yaklaşımlarla kapı kapatan Mürcie ekolü bu ilkeleri korumakla birlikte Emevî'lere karşı bir takım isyan hareketlerine girişmiştir.

Emevî'lere mevâliyle kardeş olduklarını söyleyen ve böylesi şovenist uygulamaların kabul edilemeyeceğini savunan Mürcie, Emevî'lerden olumlu yanıt alamayınca ilk isyan hareketini Abdurrahman b. Muhammed el-Eşas liderliğinde h. 81/700 senesinde başlatmıştır. Birbirini takip eden isyan hareketleri en son h. 116/734 senesinde başlayan ve 13 sene sürmüş olan Hâris b. es-Süreyc isyanıyla son bulmuştur. Neticede Emevî devleti devrilmiş, Abbasi dönemi başlamıştır.
Mecbur kalmadıkları ve kanları dökülmedikçe bir Müslümanın kanını asla akıtmamayı kendilerine şiar edinen ve Ehlisünnet ekolünün öncüleri konumundaki Mürcie'nin giriştiği isyanın sebepleri ve ulaşmak istedikleri netice göz önünde bulundurulduğunda söz konusu isyanların terör niteliği taşıdığını söylemek çok zordur.[2]

Kendi yurdunda esir muamelesi gören insanları, yurtları işgal altında olan insanları en fazla bizim anlamamız gerekir. Bu sadette kaleme aldığım bir şiirin son beşliğini burada dile getirmek isterim:

Güneş durmaz alev alev evr û ezmân ardında
Dayanamaz isyan eder esir ise yurdunda
Nefret ile dolar, yakar, kavurur, doje olur patlar
Zemin dayanamaz direnemez çatlar
Zakkumlar biter artık zeytin dalı yurdunda

[2] (Ed.) Kutlu, Sönmez ve Onat, Hasan, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2013, s.115-116.

Evet, işgal edilen ve her türlü işkenceden geçirilen bir halk zemininde lale ve menekşelerin yeşermesini bekleyemeyiz. Zira cehennemde sadece zakkum yani bizim dilimize zıkkım olarak geçmiş olan bitki biter. Ne var ki içinde bulunduğumuz durum, her kes ektiğini biçer, söylemini çürütür niteliktedir. Zira egemenlerin sözü geçen cehennemi yaratıp ve zıkkımları oraya ekmesiyle birlikte o cehennemi halklar olarak biz yaşıyoruz ve o zıkkımları da yine biz yiyoruz.
Teröre dair kısa olan bu açıklamalardan sonra islamofobi ve onu tetiklediği iddia edilen İslam ceza hukuku ve bazı pratikleri kısaca ele alınabilir.

İslamofobi olgusunun yerindeliği için öne sürülen en bariz gerekçelerden biri İslam hukuk sistemi tarafından vaz' edildiği öne sürülen cezaî uygulamalardır. Fakat bu cezaî pratiklerin islamofobiyi doğurması mantık ile açıklanacak bir durum değildir. Zira semavî olsun veya olmasın her hukuk sisteminin muhtelif suçlar için birbirinden çok farklı cezalar öngördüğü bilinen bir şeydir. Bu cezaların tümü ağırlık ve hafiflik açısından aynı düzeyde değildir. Buna rağmen hepsi meşru ve âdil bir yargı kararına dayanıyorsa yerindedir. Buna binaen recim, el kesme ve idam gibi hukukî müeyyideler âdil olmayan cezalar olarak değerlendirilemez. Bazı insanlara göre estetik ölçekte çirkin olsa da etik açıdan kötü olarak nitelemez. Zira kanunu meşru kılan estetik yönü değil etik değerlerle örtüşmesi ve onu vaz eden cihetin hakkaniyeti ve meşruiyetidir.

Ayrıca Tevrat'ta açıkça var olan recim gibi cezaların[3] bir İsrail ya da Yahudî düşmanlığını doğurmamakta, bir düşmanlık doğursa dahi bu düşmanlık kısık sesli bir düzeyde kalmaktadır. Bununla birlikte kutsal kitabında recim cezası bulunmayan İslam dininin sürekli recimle anılması islamofobinin doğal yollarla gelişen bir olgu olmayıp siyasî manipülasyonlarla gün yüzüne çıkan bir olgu olduğunu göstermektedir.

Tarihten beslenen ve zamanla histerik bir korkuya evrilen islamofobinin daha sonra dışlama ve ideolojik nefrete dönüştüğü öne sürülse de Buehler'in dediği gibi islamofobiye kaynaklık eden aslî faktörün korku ve endişe değil anti-islamist yaklaşım olduğu söylenebilir. Yayın organları ve medya yoluyla sürekli vurgulanan İslam düşmanlığı ve hatta şeriat kelimesine karşı duyulan endişe ve korku Müslüman olmayan toplumlar bir yana Müslüman toplumlarda dahi hızla yayılmaktadır. Yani aslında islamofobi derken organik olmayan, yapay ve kurgusal bir canavarın, derin bir hipnozun etkisinde olan insanlarda (Müslüman veya değil) yarattığı bir korkudan bahsediyoruz.[4]

Şimdi İslam'ın öngördüğü tüm cezâî uygulamalar olmasa da birkaçından bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1- Dinden dönen (mürtet) için öngörülen öldürme cezası.

2- Zina suçu için öngörülen öldürme cezası.

"Yanlışlıkla olması dışında bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olmaz"[5]

[3] **Tevrat**, Tesniye, 22/24.

[4] Buehler, Arthur F., **İslamofobi: Batı'nın "Karanlık Tarafı"nın Bir Yansıması**, Mehmet Atalay (Çev.) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 55:1, s. 126-128; Aktaş, Murat, **Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi**, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 13:1, s. 35-38.

[5] Nisâ, 4/92.

"Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır"[6]
gibi âyetlerin telkîn ve ilham ettiği hassasiyetle bu konuları kısaca ele almaya çalışacağız.

Mürted İçin Öngörülen Öldürme Cezası

Mürted kelimesi masdar olan irtidad kelimesinin ismi fâilidir. İrtidad ise genel olarak islama girmiş olan hukûkî ehliyet sahibi bir mükellefin islam dininden çıkması olarak tanımlanır. Bu tanımda görüş birliği olsa da müslüman olan kişiyi dinden çıkaran unsurun ne olduğu konusu islam düşünce tarihinde sürekli tartışılagelmiştir. Bu tartışmalar iman kavramına dair geliştirilen farklı yaklaşım ve tanımlara bağlı olarak yapılmıştır.

Bazıları imanı salt düşünceden bazıları salt telaffuzdan ibaret görürken, diğer bazıları düşünce ve telaffuzdan ve başkaları ise düşünce, telaffuz ve eylemden oluştuğunu savunmuştur. Başka bir açıdan bazı gruplar imanın azalıp eksilen bir şey olmadığını yani ya var ya yok olduğunu, bazıları azalmadığını fakat artabileceğini, diğer bazıları ise hem artıp hem azalabileceğini söylemişlerdir.

Burada niyetimiz bu görüşleri ve tekfir meselesine olan etkilerini veya X kişisinin dinden çıktığını ilan etme yetkisini elinde bulunduran merciin ne veya kim olduğu konusunu tartışmak değildir. Buradaki maksadımız dile getirilen görüşlerden herhangi birine göre dinden çıkan kişiye uygulanacak olan dünyevî yaptırımın ne olduğu konusuna bir nebze de olsa ışık tutmaktır.

İslam dini sosyal tasnifi din üzerinden yaparak toplumu oluşturan üç tip insan kümesinden bahsetmektedir. Bunlar Müslümanlar, kâfirler ve münafıklardır. İslam toplumunda iman ettiğini telaffuz eden iki grup vardır; Müslümanlar ve münafıklar. Yani dinden dönme (riddet, irtidad) bunlar için söz konusudur. Ayetlerden ve ilgili hadislerden anlaşılacağı üzere Peygamber'e (a.s) münafıkları öldürülmesi yasaklanmıştır. Bu yasaklama kâfir olduğunu tasrih etmediği sürece münafığı kapsayan bir uygulamadır.

Allah Kur'an'da asıl düşmanların münafıklar olduğunu bildirmiş. İsteyenlerin iman isteyenlerin inkâr etmekte serbest olduğunu söyleyerek açık sözlülüğü teşvik etmiştir. Yani nifakı ve münafıkları toplumdan temizlemek istemiştir.

Bu gayeye ancak inanç özgürlüğü ilkesiyle ulaşılabilir. Mürtedin ölümle tehdit edilmesi ise bu gayeye ters istikamette bir netice verecektir. Kâfir olduğunu söyleyen birine ya ölüm ya şehadet getir demek, ya öleceksin ya da münafık olacaksın demektir. Zira ölümle tehdit edilen kişi kendisi için bir koruma mekanizması geliştirecektir. O koruma mekanizması da güçsüz olan birey için genelde takiyye veya başka bir ifadeyle nifaktır.

Bu durumun yaygınlaşması hem paranoyak hem de şizofren bir toplum doğuracağı gibi toplumsal tasnifte dini baz alan bir toplumda büyük bir güvensizlik ortamı oluşturacaktır. Belki de belli bir çoğunluğa ulaşan münafıkların kimliği teşhis edilemediği için, ortaçağ Avrupa'sında kadınları kötülüğün kaynağı olarak gören kilisenin uyguladığı cadı avına çıkacaktır.

[6] Nisâ, 4/93.

Ortaçağda kilise mensubu papazlar kadınları özellikle genç yaşta kızları toplar suya atarlardı. Kızın boğulması durumunda cadı olmadığı boğulmaması durumunda ise cadı olduğu anlaşılırdı ve neticede öldürülürdü. Yani her halükarda öldürülürdü. Paranoyak olmuş ve her kesin nifakla itham edildiği bir toplumda çıkılan mürted avı da böylesi sonuçlar doğuracaktır.

Kafir olduğunu söyleyen birine zorla şehadet getirtmek gayet mantıksız ve absürt bir olaydır. Çünkü bunun hiçbir getirisi ve faydası yoktur. İkrah altında yapılan ibadetler usûl âlimlerinin ekserisinin takrir ettiği üzere taat sayılmaz. Yani Allah'ın emrine itaat addedilmez. Öyleyse kâfir olan birine silah zoruyla ibadet ettirmenin faydası nedir?

Kur'an da açıkça kâfir olduğunu söyleyen ve Müslümanlara karşı silahlı veya silahsız savaş içine girmeyen kişinin öldürülmesi ile ilgili herhangi bir ayet mevcut değildir. Hatta dediğimiz gibi Kur'an kâfir olanın açıkça bunu söylemesini teşvik etmiştir.

Bu realiteyle birlikte tüm fıkhî mezhepler istisnasız mürted olan kişinin öldürülmesi gerektiğine hükmetmiş ve ümmet bu konuda icmâ etmiştir. Fakat bu icmâ İbn Kudâme'nin dile getirdiği üzere itirazın ve inkârın olmamasına dayanan bir icmâdır yani sükûtî bir icmâdır.[7] İcmânın hüccîyeti ve güvenilir bir delil olduğu kabul edilse de sükûtî icmâ konusunda, genel anlamda icmânın şer'î bir delil olduğunu kabul edenler dahi bir görüş birliğine varamamışlardır. Hatta İmam Şâfiî ve Malikîler sükûtî icmâı delil olarak almak bir yana zannî bir delil niteliği bile taşımadığını söylemişlerdir.[8]

Denildiği üzere Kur'ân'da mürtedin öldürüleceğine dair herhangi vücûbî veya irşâdî bir buyruk yoktur. Bununla beraber inanıp inanmama konusunda insanı özgür iradesiyle baş başa bırakan birçok ayet mevcuttur. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

"Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin"[9].

"Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir"[10].

"Sizin dîniniz size, benim dinim de banadır"[11].

Yine Kur'ân'da küfre girenin sadece kendisine zarar verdiği söylenmektedir. Buna örnek olarak şu ayeti verebiliriz:

"Kim inkâr ederse sadece kendi aleyhine inkâr etmiş olur"[12].

Bu ayette sadece inkâr ölçü olarak alınmıştır. Yani inkâr eden kişi bu durumu kendisiyle sınırladığı vakit sadece kendisine zarar verecektir. Bu açıdan, dînin siyâsî ve sosyal bir mana taşımadığı varsayımıyla birlikte, mürted ile aslî kâfir arasında hiçbir fark yoktur. Bu noktada şu soru akla gelmektedir. O halde,

[7] İbn Kudâme, Muvaffaküddîn Muhammed b. Abdullah, **el-Muğnî**, Dârü Âlemi'l-Kütüb, Riyad 1997, c. 12 s. 264.
[8] Zeydan, Abdülkerim, **el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkıh**, Müessetü'r-Risâleti Nâşirûn, Beyrut 2006, s. 145.
[9] Kehf, 18/29.
[10] Bakara, 2/256.
[11] Kâfirûn, 109/6.
[12] Rûm, 30/44.

yapılan nakil doğruysa, Peygamber neden "Kim dinini değiştirirse öldürün"[13] demiştir?

İslam'a zarar veriyor olması öldürülmesine gerekçe olamaz. Zira mürted olan kişi asosyal, pasif ve kendi halinde bir kişi olabilir. Bu sebeple İslam'a zarar verme gibi bir çabası olmayabilir.

Ayrıca mürted kişinin İslam'a zarar verdiğini varsaysak dahi bu onunla aslî kâfir arasında bir fark doğurmaz. Çünkü aslî kâfir de genel olarak İslam'a ve Müslümanlara zarar vermek istemekte, İslam dini ve Allah'ın vahyiyle alay etmektedir. Buna rağmen Allah onları öldürmeyi değil onların meclislerinden ayrılmayı emretmiştir[14].

Mürtedin islama girip tekrar çıkması da ölüm hükmünü gerekli kılacak bir fark olarak sunulamaz. Çünkü bu durumun sadece dinden çıkanın haddizatında cereyan eden ve bunun dışında ölümü gerektirecek maslahî bir manaya sahip olmadığını söylemek mümkündür. Yani herhangi bir hikmeti karşılamamaktadır.

Ayrıca bu haberde bulunan "kim" (من) ifadesi tüm her kesi kapsamaktadır. Yani bu durumda yahudî de dininden vaz geçip islama girse öldürülecektir. Bunun ne denli saçma ve islamın davet ilkesine aykırı olduğunu söylemeye gerek yoktur.

Bu haberin doğru olduğunu ve sadece Müslümanlara yönelik bir hitap içerdiği kabul edilse de kanaatimizce Peygamber bu ifadeyi gerçek mürtedler için kullanmamıştır. Bu ifadeyi Allah'ın:

"Yanınıza inkârla girip yine inkârla çıktıkları halde size geldiklerinde, inandık, derler. Allah gizlediklerini daha iyi bilmektedir"[15] ayetinde bahsettiği insanlar için kullanmıştır. O dönemde başta Medîne yahûdileri İslam dininden dönmeyi normal bir durummuş gibi göstermek ve toplumu psikolojik olarak İslam'ı terke hazırlamak için İslam'a girmiş gibi yapıyorlardı. Sonra da İslam'ı kötüleyip İslam'la alay ederek eski dinlerine tekrara dönüyorlardı. Bu suretle Müslümanlara karşı psikolojik bir savaş başlatmışlardır. Bu sebeple bu sözün dinden çıkanlar için değil bu tip insanlar için yani İslam toplumuna savaş açmış olan ve münafıklık yapan aslî kâfir için Peygamber'in tarafından dile getirildiği söylenebilir. Allah şöyle buyurmaktadır:

"Düşman onlardır. Onlardan sakın"[16].

Bu kişiler İslam literatüründe münafık olarak bilinmektedirler. Ehlikitap tarafından başlatılan bu siyasi hareketi Allah (a.c):

"Ehli kitaptan bir grup şöyle dedi: Müminlere indirilmiş olana sabah inanıp akşam inkâr edin. Belki onlar (böylece dinlerinden) dönerler"[17].

"Yoksa siz de (ey Müslümanlar!), daha önce Musa'ya sorulduğu gibi peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz? Kim imanı küfre değişirse, şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur* Ehli kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah onlar hakkında takdir ettiği durumu meydana getirene kadar onları affedip bağışlayın"[18].

[13] **Buharî**, "el-Cihâd ve's-Siyer" 3017.
[14] Nisa, 4/140.
[15] Maide, 5/61.
[16] Münafikûn, 63/4.
[17] Âl-i İmrân, 3/72.
[18] Bakara, 2/108- 109.

"İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak, ne de onları doğru yola iletecektir* Münafıklara, kendileri için acı bir azap olduğunu müjdele!"[19].

"Onlar eğer güçleri yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar size karşı savaşa devam ederler. Sizden kim dininden dönerse ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ve ahirette de boşa gider"[20] âyetleriyle Peygambere haber vermiştir.

"Kalplerinde hastalık olanlar, yoksa Allah'ın kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı sandılar? Biz dileseydik onları sana gösterirdik de sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki sen onları konuşmalarındaki tutarsızlıktan tanırsın. Allah işlediklerinizi bilir"[21].

"Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar hiç anlamazlar. Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider…"[22] âyetlerinden de anlaşılacağı üzere Peygambere münafıkların alametleri bildirilmiş olsa da aslında düşman olan kişileri şahıs olarak tanımadığı için böylesi genel bir hüküm vermiştir.

Maide suresinin 51. ayetinden 60. ayetine kadar olan pasaj bu siyâsî durumu özetlemektedir. Bu ayetlerde Yahudi ve Hristiyanların dost edinilmemesi gerektiğinden, münafıkların Müslümanları düşmana karşı korkutmaya çalışmasından bahsettikten sonra Allah (a.c) "Ey İman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki!) Allah, sevdiği ve kendisini seven, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir" buyurmakta ve daha sonra müminlerin namaz kılan, zekât veren ve itaat eden insanlar olduğunu, münafıkların ve ehlikitabın ise namazla alay ettiklerini söylemektedir. Bu ayetlerden Müslüman gibi gözüken münafıkların aslında ehlikitap tarafından Müslümanlar arasına katılan ve özellikle Yahudilere taraftar toplama amacı güden gruplar olduğu anlaşılmaktadır[23].

Gerçek mürtedler yani gerçekten mümin olduktan sonra dinden çıkanlar için ise herhangi bir ölüm cezası söz konusu değildir. Hatta Allah (a.c) böyle kişilere dünyada mühlet verdiğini söylemektedir.

"Şurası muhakkak ki, imanı verip inkârı alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için elim bir azap vardır. İnkâr edenler sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır. Onlara anacak günahlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır"[24].

Ayrıca Allah gerçek mürtedlerin cezasını ahirete ertelemektedir. Buna aşağıdaki ayetler örnek olarak verilebilir:

"Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse, kalbi iman ile dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan başka, fakat kim kalbini küfre açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlaradır. Onlar için büyük bir azap vardır"[25].

"İman etmelerinden ve resulün hak olduğuna şehadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah

[19] Nisa, 4/137- 138.
[20] Bakara, 2/217.
[21] Muhammed, 47/29-30.
[22] Münafıkûn, 63/3-4.
[23] Maide, 5/51-60.
[24] Âl-i İmrân, 3/177-178.
[25] Nahl, 16/106.

nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğu doğru yola iletmez. İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın lanetine uğramalarıdır. Bu lanete ebedi gömülüp gidecekler. Onların azapları hafifletilmez; yüzlerine de bakılmaz. Ancak, bundan sonra tövbe edip yola gelenler başka. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir"[26].

Zina Suçu İçin Öngörülen Öldürme Cezası

Zina sözlükte fücur yani haddi aşmak demektir. Cumhurun ıstılahında ise nikâh, şüphe ve kölelik unsuru olmaksızın mükellef olan birinin diğer bir kişiyle, arkadan veya önden, birlikte olmasıdır.

Zina olayı iki tarafı olan bir olaydır. Tüm âlimlere göre bu olayda fail olanın mükellef olması zânî olarak nitelenmesi için yeterlidir. Fakat mef'ûlün mükellef olup fâilin mükellef olmadığı bir durumda mef'ûlün zânî olarak nitelenmesi tartışmaya medâr olmuştur. Ebu Hanîfe, Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre böyle bir durumda mef'ûl olan kadın zânî olarak nitelenmez. Çünkü onlara göre zina hakîkatte fâile atfedilen bir eylemdir. Zina suçu için vaz' edilen yaptırımı açıklayan ilgili ayette yer alan "zaniye" kelimesi onlara göre mecazı ifade eder[27]. Cumhurun benimsediği görüşün dört açıdan doğru olduğu söylenebilir:

1- Mükellef olan mef'ûl zina eylemini iradesiyle kabul ettikten sonra fâilin mükellef olup olmaması çok önemli değildir. Zira bu durumda mef'ûl olduğu varsayılan kişi zina eylemi bağlamında mef'ûl olsa da tüm bir olay açısından büyük oranda fâildir. Çünkü mükellef olmayan bir kişiye iradesiyle bu fiili yaptırmıştır.

2- Fâil olmasa bile İslam dini ve sâir semâvî dinlerce ahlak dışı addedilen böylesi bir eyleme rıza göstermiştir.

3- Her birey kendi nitelikleri ve eylemleriyle tanımlanır. Fâil olanın mükellefiyet için gerekli olan ehliyete sahip olmaması bu ehliyete sahip olan kişiyi mükellef olmaktan kurtarmaz. Bir insanı ortaklaşa öldüren kişilerden birinin mükellef olmaması diğer kişilerin katil olarak nitelendirilmemesi ve bu surette ölüm cezası için öngörülen yaptırımın hayata geçirilmemesi için bir değildir. Zina suçu da buna benzetilebilir.

4- Tevilde aslolan zarurî bir durum olmadığı sürece kelimeyi veya cümleyi hakikî manasına hamletmektir. Ayrıca bir kelimenin ve cümlenin mecaza hamledilebilmesi için alaka (mülâbese), karine (delil), kelimenin veya terkibin varsayılan mecâzî manayı taşıyabiliyor olması ve daha birçok şartın tahakkuk etmesi gerekir. Hanefilerin sunduğu gerekçeler bunların hiç birini sağlamamaktadır.

Bu açıklama bizi asıl amacımızdan biraz uzaklaştırmış olsa da üzerine konuşacağımız zânî kavramının doğru tasavvur edilebilmesi için gerekliydi.

Zina eylemi Kur'ân'da kesin ifadelerle suç addedilmiştir. Bunlardan bir kaçını aşağıdaki gibi sıralayabilirim:

"Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur"[28]

[26] Âl-i İmrân, 3/86-89.

[27] Humeyd, Abdullah b. Sâlim, **et-Teşrîü'l-Cinâî el-İslâmî**, Dârü Tuveyk li'n-Neşri ve't-Tevzi, Riyad 1998, s. 69

[28] İsrâ, 17/32.

"Yine onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan günahı (nın cezasını) bulur"[29]

Her halükarda suç teşkil eden ve uhrevî yaptırımı olan zina eyleminin bu araştırmada bizi ilgilendiren kısmı dünya hayatında tekabül ettiği ceza ve yaptırımdır.

Zina suçunun mütedavil fıkıh kitaplarında üç tür cezası vardır; Recim, yüz celde ve bir sene sürgün. Yüz celde, evlenmemiş kişi ile evlenmiş olan arasında ortak bir ceza iken recim sadece evlenmiş olana, sürgün ise evlenmemiş olana uygulanan bir ceza türüdür. Bu Peygamber'den (a.s.) rivayet edilen şu hadise dayanmaktadır:

"Benden alın benden alın! Allah o kadınlara bir yol açtı. Bekâr bekârla, yüz sopa ve bir senelik sürgün, evli evliyle yüz sopa ve recim"[30].

Fakat yüz değneğin recimle birlikte uygulanıp uygulanmaması veya kadının sürgün edilip edilmemesi vd. ayrıntılarda ihtilaf söz konusudur.

Asıl meselemiz olan recme gelecek olursak; İbrâhîm Nazzâm gibi Mutezileye mensup âlimler ve haricîlerden olup hadislerden sadece mütevatir olanları delil olarak kabul eden Ezârika dışında tüm âlimler recim cezasının var olduğunu söylemektedirler. Nazzâm ve Ezârika'ya göre ister bekâr ister evlenmiş olsun zina suçunu işleyen her kese yüz celde vurulur. Onlar dışındaki tüm âlimler dediğimiz üzere cezanın ayrıntılarında itilafa düşseler de evlenmiş olan kişinin recim, bekâr olanın ise yüz celde ile cezalandırılacağı konusunda fikir birliğine varmışlardır.

Peki, cumhurun evlenmiş olan için öngördüğü recim cezası veya bekâr için öngördüğü yüz celde cezası doğru mudur? Fakihlerin çoğu bu kararı verirken kavlî ve fiili sünnete dayanmışlardır. Çünkü Kur'an'da recme dair herhangi bir ayet söz konusu değildir.

Zinaya dair yüz celde gibi ölümle neticelenmeyen bir cezanın Kur'an'da bulunup recim gibi insan hayatına mal olan bir cezanın var olmayışı Kur'an'da recim ayeti arayışlarına sebep olmuştur. Çünkü mufassal olan Kur'an'ın böylesi ağır bir cezayı es geçip sadece yüz celdeden bahsetmesi hikmete ve Kur'an'ın üslubuna uygun değildir. Bu probleme serencamda Ömer b. Hattab'tan rivayet edilen şu ayet çözüm olarak sunulmuştur:

"Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina yaptıklarında Allah'tan bir ceza olarak onları kesinlikle recmedin. Allah azîz ve hakîmdir"[31].

Haricîlerden bir grup bu ayetin hem okuyuşunun hem de hükmünün yürürlükten kaldırıldığını (nesih) söyleseler de âlimlerin cumhuru hükmünün devam ettiğini, sadece okuyuşunun yürürlükten kaldırıldığını söylemişlerdir.

Konunun nesihle yakın ilişkisi olduğunu bilmekle beraber nesih sorunsalını bu kısa yazıda analiz etme gereği duymadık. Neshi kabul edelim veya etmeyelim Kur'ân'dan ayet çıkarma veya Kur'ân'a ayet ekleme konusunda istismar edildiği su götürmezdir. Ömer'den (r.a) rivayet edilen bu haber Kur'ân'a ayet ekleme çabası için güzel bir örnek teşkil etmektedir.

---

[29] Furkân, 25/68.

[30] **Müslim**, "el-Hudûd" 4414.

[31] Askalânî, İbn Hacer, **Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, Lübnân 2007, c. 4 s. 4884.

Bu hadiste Ömer b. Hattâb, Peygamber döneminde recmi uyguladıklarını ve yukarıda dile getirilen ayetin Kur'an'dan bir ayet olduğunu söyledikten sonra "Ömer Kur'ân'a ekleme yapıyor ithamından korkmasam bu ayeti Kur'ân'a eklerdim"[32] dolayımında bir ifade kullanmıştır.

Ömer'i (r.a.) seven bir kişinin bu hadisi rivayet etmesi anlaşılır bir şey değildir. Ayet olduğu iddia edilen cümle gerçekten ayet olsaydı ne olursa olsun Kur'ân'a eklenmeliydi. Özellikle o dönemin halîfesi yani dînî ve idârî merci olan birinin insanlardan korkarak bundan çekinmesi kabul edilebilir değildir. Yok, o cümle ayet değilse o takdirde Ömer (r.a.) yalan söylüyor demektir. Kişiyi küfre götüren böylesi bir yalanın Ömer b. Hattâb'tan sâdır olması çok uzak bir ihtimaldir.

Haberin doğru olduğu kabul edilse bile ilgili cümle yaşlı kadın ve yaşlı erkeklerle ilgilidir. Yani ayet hiçbir surette evlenmiş veya evlenmemiş olma niteliğine işaret etmemektedir. Bu ayetin mefhumu muhalifinden recim cezasının yaşlı olmayanları kapsamadığı anlaşılır.

Yine ayet olduğu söylenen cümle "إذا" edatıyla kurulmuştur. Bu üslup yaşlı erkek ve kanının muhakkak zina edeceklerine veya zina etmelerinin beklenilir bir şey olduğuna işaret eder. Oysa bu vakıaya terstir. Böyle bir tasarrufun fesahate aykırı olduğu açıktır. Vakıaya uygun olan cümlenin salt olasılığa delalet eden "إن" edatıyla kurulmasıdır.

Ayrıca recim arap dilinde taşlayarak öldürme manasına geldiği gibi dışlama, sövme, lanet etme manalarına da gelmektedir. Mesela İbn Abbâs, es-Süddî, İbn Cüreyc, Dahhâk ve diğer bazı âlimlerce babası tarafından İbrâhîm'e (a.s) söylenen "Eğer buna bir son vermezsen seni recmedeceğim"[33] cümlesinde yer alan recim kelimesi sövme manasındadır. Yani babası ona ilahlarımıza sövmeyi bırakmazsan ben de sana sövüp sayacağım demiştir[34]. Yine "Eğer bu duruma bir son vermezseniz sizi recmedeceğiz ve bizden size çok acı veren bir azap dokunacak"[35] ayetindeki recim kelimesini Katâde taş atmakla yorumlarken Mücâhid sövmek ile yorumlamıştır[36]. Şuayb'ın (a.s) kavmi tarafından söylenen "Aşîretin olmasaydı seni recmederdik"[37] ifasinde de aynı ihtilaf söz konusudur[38].

Öyleyse Ömer (r.a.) tarafından söylendiği iddia edilen ayette bulunan recim kelimesinin taşlayarak öldürme manasına taşınması başka delillere muhtaçtır.

Peygamber'den (a.s.) recim konusunda nakledilen sözlü ve fiilî sünnete gelirsek;

"Yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin"[39] ayetinin tefsiri sadedinde Peygamber'in (a.s.): "Benden alın benden alın! Allah o kadınlara bir yol açtı. Bekâr bekârla, yüz celde ve bir senelik sürgün, evli evliyle yüz sopa ve recim"[40] demesi, Peygambere gelip dört kere zina yaptığını ikrar eden adam

[32] İbn Hacer, **Fethü'l-Bârî**, c. 4 s. 4884.
[33] Meryem, 19/46.
[34] Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr, , **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, Dârü İbn Hazm, Beyrut 1998, c. 5 s. 2226.
[35] Yâsîn, 36/18.
[36] İbn Kesîr, **a.g.e.**, c. 7 s. 2940.
[37] Hûd, 11/91.
[38] İbn Kesîr, **a.g.e.**, c. 4 s. 1808.
[39] Nisâ, 4/15.
[40] **Müslim**, "el-Hudûd" 1690.

için Peygamberin (a.s.) "Gidin! Onu recmedin" demesi[41] ve Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim peygamberin elçisi olduğuma inanan kişinin kanı ancak üç durumda helal olur: Cana karşı can, zina eden evli-dul, dini terk eden ve cemaatten ayrılan"[42] hadisi, kavlî sünnete örnek gösterilmektedir. Fiilî sünnete ise Peygamberin Cüheniyye, Gâmidiyye olarak adlandırılan iki kadının yanı sıra Mâiz, Âsîf ve zina eden iki yahudide pratize ettiği recim uygulaması örnek gösterilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin"[43].

Rivayete göre Peygamber (a.s.) ayette açılacağı vadedilen yolun Allah tarafından açıldığını belirtmiş ve bu yolun yani kadının ev hapsinden çıkmasının bekâr olana yüz celde ve sürgün, evlenmiş olana ise yüz celde ve recim uygulanması ile gerçekleşeceğini söylemiştir.

Dikkat edilirse ayette iki seçenek sunulmaktadır; müebbet hapis neticesinde gelen ölüm ya da Allah'ın açacağı bir yol. Hiç şüphesiz Allah'ın açacağı yol onların lehine işleyen bir yol olmalıdır. Zira ayette (aleyhinne) yerine (lehünne) ifadesi kullanılmaktadır. Bu da dediğimiz gibi dört şâhitle veya ikrâr gibi diğer ispat yollarıyla ev hapsine mahkûm edilen kadınların lehine işlemesi gereken bir süreç olmalıdır. Fakat bahsi geçen rivayette bekâr olan için gelen uygulama müebbet hapse nispeten daha hafif olsa da evlenmiş olan hakkında verilen hüküm için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Ayette verilen seçeneklerden biri zaten ölümdür. Hatta ev hapsi ile ölmeninki kadınlar âdeten evden çıkmamaya alışkındırlar- taşlanarak feci bir şekilde can vermelerinden daha hafif bir cezadır. Burada Allah'ın onlara açtığı bir yoldan ziyade onlara kapadığı bir yoldan bahsetmek daha isabetli olur. Lakin gelin görün ki ayet bunun tam tersini ifade etmektedir.

İlgili ayet şöyle devam etmektedir:

"İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa eziyet edin; eğer tövbe eder, uslanırlarsa artık onlara ceza verip eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden ve çok esirgeyendir"[44].

İlk ayet, "nisâiküm" tabiriden de anlaşılacağı üzere, evli kadınlara özelken burada zina suçunun her iki tarafı cezada eşitlenmektedir. Bu tarafların niteliği konusunda farklı yorumlara gidilmiştir. Abdullah b. Kesîr bu ayette bahsedilen tarafların kadın ve erkek olduğunu, Süddî tarafların evlenmemiş olan genç insanlar olduğunu Mücahit ise tarafların iki erkek olduğunu söylemiştir[45]. Oysaki ayet mutlak ve geneldir. Söz konusu iki tarafın niteliğinden herhangi bir surette bahsetmemektedir. Bu ayet evli olan kadınları da kapsamına alabilmektedir. Fakat bir önceki ayette evli olan kadınların dile getirilmesi bir hususiyete işaret etmektedir.

[41] **Buhârî**, "el-Hudûd" 6815.
[42] **Buhârî**, "ed-Diyât" 6878.
[43] Nisâ, 4/15.
[44] Nisâ, 4/16.
[45] İbn Kesîr, **a.g.e.**,c. 2 s. 866.

Bu hususiyet şu ayette karşımıza çıkmaktadır:

"Zina eden kadın ve erkekten her birine yüz celde vurun"[46]. Muhtevasında tam olarak ikiye bölünebilen bir ceza türü bulunan bu ayet,

"Evlendikten sonra (cariyeler) bir fuhuş yaparlarsa onlara muhsan (hür ve evli) kadınların cezasının yarısı uygulanır"[47] ve

"Ey Peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayâsızlık yaparsa, onun azabı iki katına çıkarılır. Bu, Allah'a göre kolaydır"[48]

âyetleriyle bir araya getirildiğinde evli olan kadın ve erkeklerin yüz celde ile cezalandırılacakları ve Allah'ın evli kadınlara vadettiği yolun bu olduğu anlaşılır. Dile getirilen hadiste evli olanın recim ile cezalandırılacağı söylenmişti. Oysa recim sonucu olan ölüm ikiye bölünebilecek veya ikiye katlanabilecek bir olgu değildir. Evli olan kadın ve erkek,

"İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa eziyet edin; eğer tövbe eder, uslanırlarsa artık onlara ceza verip eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden ve çok esirgeyendir"[49].

âyetinden istisna edildiğine göre bu ayet diğer tüm ilişki türlerini kapsamına almaktadır. Kadın ve erkek gençler de buna dâhildir. Onlara eziyet edilir. Bu eziyetin takdirini davayla ilgilenen yargıçlar yapacaktır. Hapis veya başka bir şey olabilir.

Livata konusunun kendine özel bazı hususiyetleri var. Fakat konumuz dışında olması nedeniyle burada livataya değinmemeyi tercih ediyoruz.

Peygamberin uygulamalarında da recim dışında herhangi bir cezadan bahsedilmemektedir. Hâlbuki söz konusu hadiste bekâr olan kişiye bir senelik sürgün ile evlenmiş olana recimden önce yüz celde öngörülmektedir.

"Yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin"[50] ayetinin tefsiri konumundaki rivayet ya doğrudur ve peygamber recim uygulamasını Tevrat'ta bulunan hükme mebni veriyordu ya da yanlıştır. Çünkü bu açıklamayı yapan peygamber bu durumda Allah'ın belirlediği cezayı kendi inisiyatifiyle hafifletmiş demektir ki bu da doğru değildir. Aslında üçüncü bir seçenek daha vardır. O da rivayetin yanlış olduğu ve Peygamberin bu uygulamaları Tevrat'a göre yapıyor olduğudur. Hatta Kur'an'da belirlenen yüz celdenin de elimizde bulunana nüshada bulunmamasına rağmen o Medîne yahudîlerinin elindeki nüshada var olmuş olan bir uygulama olma ihtimali vardır. Yani evlilere recim bekarlara ise yüz değnek uygulaması o bölgedeki nüshada bulunan hüküm olabilir. Zira bugünkü Tevrat'la o dönem Medîne'lilerin elinde bulunan nüshanın farklı olduğunu biliyoruz. Buna Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğu inancı örnek verilebilir. Bugünkü Tevrat nüshalarında bulunmamasına rağmen Medîne yahûdîlerinin elindeki nüshada bu inanç mevcuttur. Bu sebeple zamanımızda tanınan Tevrat nüshasında olmamasına rağmen Allah Kur'ân'da şöyle buyurmuştur:

"Yadûdîler, Üzeyr Allah'ın oğludur, dediler"[51].

[46] Nur, 24/2.
[47] Nisâ, 4/25.
[48] Ahzâb, 33/30.
[49] Nisâ, 4/16.
[50] Nisâ, 4/15.
[51] Tevbe, 9/30.

Ayrıca Peygamber'in (a.s) recme hükmetmeden önce yemin ederek Allah'ın kitabıyla hükmedeceğini söylemesi Peygamberin Tevrat'a göre hareket ettiğini gösterir. Çünkü Kur'ân'da recme dair herhangi bir şey söz konusu değildir. Şevkânî'nin, hadiste bulunan Allah'ın kitabından maksadın ister Kur'ân ister Peygamber'in dilinden sâdır olan sözler olsun Allah'ın kullar hakkında verdiği hüküm olduğunu söylemesi realiteden oldukça uzaktır[52]. Bu değerlendirme Allah'ın kitabından maksadın Kur'ân dışında Peygamberden sâdır olan sözler olduğunun ifadesidir. Fakat bu şeriatın kullanımına uygun düşmeyen bir manadır. Bu zorlamaya hiç gerek yoktur. Zira Allah Tevrat hakkında şöyle buyurmaktadır: "İçlerinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde nasıl seni hakem kılıyorlar da sonra, bunun ardından yüz çevirip gidiyorlar? Onlar inanmış kimseler değildir. Kendilerini (Allah'a) teslim etmiş Peygamberler onunla Yahudilere hükmederler. Allah'ın kitabını korumaları kendilerinden istendiği için Rablerine teslim olmuş zahitler ve bilginler de (onunla hükmederler)"[53].

Ayrıca rivayet edilen başka bir hadiste Yahudilerin zenginleri ve soyluları korumak için recim hükmünü değiştirip yerine yüz karalama ve sopalama cezasını getirdikleri duyunca Peygamberin "Ey Allah'ım senin hükmünü öldürmelerinden sonra ona hayat veren ilk kişi benim" diyerek kendisine gelenler hakkında recim cezası verdiği aktarılmaktadır. Bu olay Peygamberin Medine'ye geldiği ilk dönemlerde gerçekleşmiştir.[54]

Recim cezasının Nûr sûresinden sonra uygulanıp uygulanmadığı konusu da tam bir spekülasyondur. Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde geçen bir esere göre Şeybânî, Abdullah b. Ebî Evfâ'ya Peygamberin recim uygulayıp uygulamadığını sormuştur. İbn Ebî Evfâ'nın "Evet uyguladı" demesi üzerine bunun Nur sûresinden önce mi sonra mı olduğunu sormuş ve İbn Ebî Evfâ'dan "Bilmiyorum" yanıtını almıştır.[55]

Rıdvân beyatına katılan, hendek savaşına iştirak ettiği rivayet edilen ve Peygamber vefat edene değin Medîne'den hiç ayrılmayan İbn Ebî Evfâ bu olayı bilmediğini söylemesine rağmen İbn Hacer el-Askalânî hicretin son senesinde Medine'ye gelen ve o sırada on iki yaşında olan İbn Abbâs'ın ve hicretin yedinci yılında Müslüman olup medineye gelen Ebû Hüreyre'nin recme şahit olduklarını ve Nur sûresinin ifk olayında yani hicretin dördüncü veya beşinci ya da altıncı yılında nazil olduğunu söylemektedir. İbn Hacer bu tasarrufla Nur suresinde bulunan ayetin recmi neshetmediğini ispatlamaya çalışmıştır[56].

Ancak bu çok da doğru bir tasarruf olarak gözükmemektedir. Zira Nur sûresiyle hicretin dokuzuncu senesi arasında en az üç sene vardır. Peygamberin vefatına kadar Medîne'den ayrılmayan birinin Nur suresinin inişinden üç sene sonra gerçekleşen recim gibi önemli bir olayı unutması eğer bir hafıza kaybı söz konusu değilse uzak bir ihtimaldir ki zaten hafıza kaybı yaşamışsa recmin uygulandığını söylemesi de pek güvenilir değildir. Büyük olasılıkla Nur süresinin indirildiği zamanlara yakın bir zamanda recim olayı gerçekleşti ve bu nedenle

[52] Şevkânî, Muhammed b. Ali, **Neylü'l-Evtâr**, Dârü'l-Hadîs, Kahire 1994, c. 7 s. 105.
[53] Mâide, 5/43-44.
[54] Şevkânî, **a.g.e.**, c. 7 s. 112.
[55] **Buhâri**, "Hudûd" 6813,6840; **Müslim**, "Hudûd" 1702.
[56] Askalânî, İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Suudî Arabistan ts., c. 3 s. 417; San'ânî, Muhammed b. İsmâîl el-Emîr, **Sübülü's-Selâmi'l-Mûsiletü ilâ Bülûği'l-Merâm**, Dârü İbni'l-Cevzî 1428 h., c. 2 s. 198; İbn Hacer, **Fethü'l-Bârî**, c. 4 s. 4869.

öncelik ve sonralığı tam olarak hatırlayamadı. Yani dokuzuncu senede recim olayının gerçekleştiğini söylemek biraz zorlama olacaktır ki o dönemde daha büluğa ermemiş olan İbn Abbâs'ın yaptığı naklin kabul edilip edilmemesi ayrı bir tartışma konusudur.

Netice olarak Peygamberin recim uygulamasını hicretin ilk dönemlerinde veya beşinci senelere kadar yer yer uyguladığı ve bu tasarrufta Tevrat'ı esas aldığı olasılığı ağır basmaktadır. Biz Müslümanlar olarak peygamberimizin de Ebû Mûsâ el-Eşarî üzerinden bizi irşad ettiği üzere her şeyden önce, sünneti biliyorsak dahi, Allah'ın kitabına bakmalıyız. Orada bulamadığımız hükümler konusunda sünnete müracaat etmeliyiz. Dile getirdiğimiz gibi Kur'ân'da zina suçunun cezası açık bir şekilde beyan edilmiştir. O yüzden bu konuda sünnete dönme ihtiyacı yoktur. Özellikle ilgili ayetler indikten sonra o ayetlerden yüz çevirip Tevrat'ı esas almak kabul edilir bir durum değildir. Yüce Allah Kur'ân'da şöyle buyurmaktadır:

"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim"[57]

"Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet, sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma. (Ey ümmetler!) Her birinize (farklı) bir şeriat ve yöntem verdik"[58].

SONUÇ

Terör, devletlerin ve egemenlerin kendi tuvallerine çizdiği farklı resimlerle tanımlanamaz. Terör barışın teminatı olan temel hak ve hürriyetlere ket koymaya çalışan silahlı veya silahsız her girişimi tanımlayan bir kavramdır. Bu sebeple terör ve terörist devletlerin kamuoyuna sunduğu listelere göre değil eylemi gerçekleştiren cihet veya cihetlerin eylem biçim ve gayelerine göre belirlenmelidir.

İslamofobi organik süreçlerin değil bilinçli ve stratejik manipülasyonların beslediği bir korkuyu yansıtır. Bu nedenle tamamen kurgusaldır. İslamofobi tamamen kurgusal olup herhangi bir mantıksal zemine oturmasa dahi sosyal bir realite olarak karşımızda durmaktadır.

İslamofobiyi tetikleyen unsurların başında İslam tarafından vaz edildiği söylenen cezâi uygulamaların geldiği iddia edilmektedir. Bunlardan mürted için ve evli zâni için takrir edilen ölüm cezası örnek olarak alınabilir.

Kur'an hiçbir şekilde mürtedin öldürülmesi gerektiğini söylememiştir. Hatta toplumdan münafıkların temizlenmesine çalışmış ve bu sebeple insanları açık sözlülüğe davet etmiştir. Her kesi inandığı şeyi açıkça söylemeye çağırmıştır.
Zânînin cezası ise Kur'ân'da evli olması durumunda yüz celde olarak belirlenmiştir. Buna karşın Kur'ân'da bekâr olanın cezasına özel herhangi bir ifade yer almamaktadır. Ama sebebiyet verdiği zararın daha az olması göz önünde bulundurulduğunda bekâr olana uygulanacak cezanın evli olanın cezasından daha az olması gerekir. Bu sebeple bekâr olan kişi hakkında zina cezasına dâir Kurân'da yer alan diğer ayetler dikkate alınmalı ve hüküm yargıcın takdirine bırakılmalıdır.

Bunları söylerken batıyı memnun etme veya İslam'ı ılımlı gösterme gibi bir gaye hiçbir şekilde güdülmemiştir. Zira uygulanan cezâi uygulamanın niteliği

[57] Maide, 5/3.
[58] Maide, 5/48.

hukuk açısından bir problem teşkil etmiyorsa onu çirkin olarak nitelemek mümkünse de kötü olarak nitelemek mümkün değildir. Yani gelecek olan eleştiriler ahlâkî değil estetik değerlerle sınırlı kalacaktır. Bu nedenle buradaki asıl problem bahsi geçen ölüm cezalarının İslam toplumunda uygulanıp uygulanmaması değil bu cezaların İslam'da var olup olmamasıdır.

KAYNAKÇA

Kutlu, Sönmez ve Onat, Hasan, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2013.

Aktaş, Murat, **Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi**, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 13:1, s. 31-54.

Askalânî, İbn Hacer, **Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, Lübnân 2007.

Askalânî, İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Vizâretü'ş-Şuûnü'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, Suudî Arabistan ts..

Avde, Abdülkâdir, **et-Teşrîü'l-Cinâî el-İslâmî**, Müessesetü'r-Risâleti Nâşirûn, Beyrut 2008.

Buehler, Arthur F., **İslamofobi: Batı'nın "Karanlık Tarafı"nın Bir Yansıması**, Mehmet Atalay (Çev.) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 55:1, s. 123-140.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, **Sahîhü'l-Buhârî**, Dârü's-Selâm, Riyad 1999.

Feyyumî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, **el-Misbâhü'l-Münîr**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2007.

Gazzâlî, **Miyârü'l-İlm fi İlmi'l-Mantık**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2013.

Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed Ebû Hâmid, **el-Mustasfa min İlmi'l-Usûl**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût ts..

Humeyd, Abdullah b. Sâlim, **et-Teşrîü'l-Cinâî el-İslâmî**, Dârü Tuveyk li'n-Neşri ve't-Tevzi, Riyad 1998.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, Dârü İbn Hazm, Beyrut 1998.

İbn Kudâme, Muvaffaküddîn Muhammed b. Abdullah, **el-Muğnî**, Dârü Âlemi'l-Kütüb, Riyad 1997.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mekrem el-Afrîkî, **Lisânü'l-Arab**, Dârü'n-Nevâdir, Küveyt 2010.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid**, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire 1415 h.

Kur'ân.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, **Sahîh-ü Müslim,** Dârü's-Selâm, Riyad 2000.

San'ânî, Muhammed b. İsmâîl el-Emîr, **Sübülü's-Selâmi'l-Mûsiletü ilâ Bülûği'l-Merâm**, Dârü İbni'l-Cevzî 1428 h..

Şevkânî, Muhammed b. Ali, **Neylü'l-Evtâr**, Dârü'l-Hadîs, Kahire 1994.

Tevrat.

Zeydân, Abdülkerim, **el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkıh**, Müessetü'r-Risâleti Nâşirûn, Beyrut 2006.

"KONSTANTİNİYYE": AMAÇ MI, ARAÇ MI?

Feyza DOĞRUYOL*

ÖZET

İslam'ın aşırı bir yorumu olan cihadi-selefi hareketlerin kendilerine Kuran ve Sünnetten bazı temeller bularak giriştikleri faaliyetler, bugün dünya üzerinde gittikçe artan İslamofobinin bir sebebi olarak gösterilebilir. 2003 yılında Ebu Musab ez-Zerkâvî tarafından kurulan "Tevhid ve Cihad Cemaati" ile Irak topraklarında temeli atılan ve daha sonra yaşanan gelişmeler ve ayrışmalar neticesinde Irak-Şam İslam Devleti adını alan IŞİD, bugün "İslam Devleti" olduğu iddiasıyla cihadi-selefi saflarında faaliyetlerine devam eden söz konusu gruplardan biridir. Halen Türkiye de dâhil dünyanın farklı yerlerinde mürted ve kâfir olduklarını iddia ettiği kişi ve toplumlara yönelik saldırılar gerçekleştiren IŞİD, faaliyetlerini dergi, video ve makaleler ile de sürdürmektedir. İlk sayısı 2015/1436 yılı Mayıs/Şaban ayında yayımlanan aylık Türkçe Konstantiniyye dergisi, IŞİD'in Türkiye Müslümanlarına yönelik İslam Devleti'ni tanıtma amaçlı çıkarmış olduğu bir dergidir. el-Hayat Medya Merkezi tarafından çıkarılan ve şu ana kadar 7 sayısı yayımlanmış olan Konstantiniyye dergisinin işlediği konular, içerisinde bulunan makaleler, yazı dizileri ve verdiği haberler IŞİD'in amaçları, yöntemi ve faaliyetlerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. IŞİD'in, her sayısında İstanbul/Konstantiniyye'nin fethedileceğine yaptığı vurgu, hareketin Türkiye'deki amacını yine aynı isimli yayın organıyla gerçekleştirmeye çalıştığını göstermektedir. Bildirimizde Konstantiniyye dergisinin şu ana kadar çıkmış olan sayılarını inceleyecek, derginin nasıl bir amaca hizmet ettiğini hareketin kendi yayınını incelemek suretiyle ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Selefilik, IŞİD, Konstantiniyye.

"KONSTANTINIYYE": AN AIM OR A MEANS?

ABSTRACT

Activities carried out by jihadi-salafi movements which are an extreme interpretation of Islam, by finding themselves in some of the foundations from the Qur'an and the Sunnah, can be shown as a cause of Islamophobia in the world. ISIS which its origins rooted in Jamaat al-Tawhid wa-l-Jihad (JTWJ) founded by Abu Musab al-Zarqawi in 2003 and which takes the name of Islamic State of Iraq and al-Sham in consequence of developments and some problems encountered, is one of the groups which continue their activities in the jihadi-salafi ranks allegedly "Islamic State". Today, ISIS is involving in various jihadi activities in the world's different countries including Turkey. It continues activities also by means of magazines, videos and papers about movement. The "Konstantiniyye" magazine which is one of the magazines issued by the movement's agency al-Hayat Media Center, is published with the aim of informing the Turkish people and its first volume was published on May 2015. ISIS shows its targets, activities and methods in the "Konstantiniyye" magazine through articles, papers, article series and news about the movement. In paper, we will examine the volumes of

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi, Sakarya, fdogruyol@sakarya.edu.tr.

Konstantiniyye magazine published so far and try to reveal how magazine serves a purpose by reviewing its own publication.

Key Words: Islamophobia, Salafism, ISIS, Konstantiniyye.

GİRİŞ

Aralık 1979'da SSCB'nin Afganistan'a müdahalede bulunması ve 9 yıl süren bir savaşın başlaması bölgede yeni gelişmeleri tetiklemiş, cihatçı saflarda savaşan bir selefi akımın doğuşuna neden olmuştur. Cihadi-selefi şeklinde nitelendirilen bu akım, Sovyetler-Afganistan savaşı sona erse de müteakip yıllarda bölgedeki gelişmelere göre şekil almıştır. Amerika'nın önce Afganistan'ı sonra Irak'ı işgal etmesi yeni cihadi-selefi gruplara meydan vermiş, neticede bugün kendisine İslam Devleti adını veren bir grup doğmuştur. Bu çalışmada IŞİD şeklinde anılacak olan grup, halen bölgede hilafet mücadelesini sürdürmekte, daha önce el-Kaide, Taliban gibi gruplar kanalıyla süren cihadi-selefi mücadele tarihi, bugün IŞİD ile tekerrür etmektedir.

1. IŞİD: Arka Planı, Ortaya Çıkışı, Amacı ve Faaliyetleri

Irak-Şam İslam Devleti hilafet ilanını 2014'te yapmış olsa da, kökeni 2003 yılında Ebu Musab ez-Zerkâvî (ö. 2006) tarafından kurulan "Tevhid ve Cihad Cemaati (*Cemâatü't-Tevhîd ve'l-Cihâd*)'ne kadar gitmektedir. el-Kaide lideri Usame b. Ladin (ö. 2011) ile Afganistan'da aynı safta savaşmış olan Ebu Musab ez-Zerkâvî, askeri eğitimini ilk olarak Sovyet ülkelerine karşı cihad amacıyla gittiği Afganistan'da almıştır. Kendi cemaatini bu sıralarda oluşturan ez-Zerkâvî, bölgede yaşanan gelişmeler ve ABD'nin Afganistan'ı işgali sebebiyle Irak'a hareket etmiştir. 2003'te ABD'nin Irak'ı da işgal etmesiyle, "Tevhid ve Cihad Cemaati"ni kurarak el-Kaide ile birlikte ABD'ye karşı mücadeleye başlamıştır. Böylece el-Kaide ile yakınlaşan ez-Zerkâvî, Ekim 2004'te bu örgüte bağlılığını ilan ederek hareketin adını "Irak el-Kaidesi", diğer adıyla "Tanzîmu'l-Kâide fi Bilâdi'r-Râfideyn" (İki Nehir Arası el-Kaide) olarak değiştirmiştir. 2006 yılına gelindiğinde örgüt Irak'ta daha geniş bir yayılım göstermek amacıyla Sünni direniş gruplarıyla işbirliği için "Mücahitler Şura Konseyi"ni kurmuştur. Aynı yıl, ABD tarafından yapılan hava saldırısında ez-Zerkâvî'nin öldürülmesi üzerine hareketin başına geçen Ebu Hamza el-Muhâcir, bölgedeki direnişçi bazı grupları da kendisine kattığını ve bir İslam devleti kurduğunu ilan ederek örgütün adını "Irak İslam Devleti" olarak değiştirmiştir. İlanın ardından Ebu Hamza el-Muhâcir savaş bakanı olmuş, yeni devletin başına Ebu Ömer el-Bağdâdî getirilmiştir.

Irak İslam Devleti, uzun süre başarılı operasyonlar ile yeni bölgeleri ele geçirmiş olsa da, ABD'nin bölgede geliştirdiği yeni savaş stratejileriyle önemli oranda gücünü kaybetmiş, bu sebeple 2009 yılında yeniden yapılanmaya gitmiştir. 2010 yılında ise örgütün iki önemli ismi Ebu Hamza el-Muhâcir ve Ebu Ömer el-Bağdâdî saldırılarda hayatlarını kaybedince örgütte Ebu Bekir el- Bağdâdî dönemi başlamıştır. Aynı yıl Suriye'de başlayan iç savaş, örgütün kaderini değiştiren olaylardan biri olmuştur. Lider el- Bağdâdî, iç savaş nedeniyle merkezi otoritenin zayıflamasını fırsat bilerek, faaliyetlerini Suriye'de gerçekleştirecek bir grup olan, Fatih Ebu Muhammed el-Cevlânî'nin lideri olduğu "Nusra Cehpesi" (*Cebhetu'n-Nusrâ li Ehli'ş Şâm fi-Sâhati'l-Cihâd*)'ni kurmuştur. Fakat bu yeni örgüt bölgede bağımsız etkin bir güç haline gelmeye başlayınca merkez lideri el- Bağdâdî

bundan rahatsızlık duyarak örgütün feshedilmesini ve kendine biat edilmesini istemiştir. Talebi kabul görmeyince 2013 yılında Suriye'ye geçmiş ve burada kendi hareketini "Irak-Şam İslam Devleti"[1] şeklinde revize etmiştir. 2014 yılında ise kendisini "müminlerin emiri ve Müslümanların halifesi" ilan ederek devletinin yeni adını "İslam Devleti" şeklinde değiştirmiştir. Tüm Müslümanları kendine biate çağıran el- Bağdâdî, belli oranda biat almış olsa da Irak Sünni Müslüman Âlimler Birliği ve radikal selefi âlimler başta olmak üzere birçok İslam âliminden, hilafetinin geleneksel kurallara uymaması sebebiyle istediğini alamamıştır.[2]

Bağımsızlığını ilan eden örgüt, bu aşamadan sonra kendini meşru hilafet sahibi bir İslam devleti yapılanması olarak gördüğü için Sünni gruplar da dâhil kendisine karşı gelen tüm grupları asi ilan ederek savaş açmaya başlamıştır. Böylesi bir tavır el-Kaide tarafından da kabul görmemiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak örgütün el-Kaide ile olan bağı 2014'te kopmuştur.

IŞİD selefi bir İslam anlayışı[3] benimsemekte ve kendini Kuran ayetleri[4], Hz. Peygamber'in hadisleri ve tarih boyunca selefi âlimlerce verilen fetvalara dayandırarak meşrulaştırmaktadır. Örgüt, tüm Müslümanların biatini alarak Sünni dünyanın lideri olma misyonunu üstlenmeyi ve el-Kaide'nin hâlihazırdaki gücünü kırıp küresel cihadın etkin lideri olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçları doğrultusunda örgüt, kendine biati kabul etmeyen tüm Müslümanlara ve gayrimüslimlere karşı dışlayıcı ve sert bir üslup kullanmaktadır. Delil olarak kullandıkları ayetleri oldukça zahiri bir şekilde yorumlamakta, yeri geldiğinde kendi ideolojileri doğrultusunda bağlamından koparark tevil edebilmektedirler.

IŞİD'in "cihad" amacıyla verdiği mücadele yalnızca kılıç ve silahlar ile değil, aynı zamanda basın yoluyla da sürmektedir. Örgüt kendi medya merkezini kurarak çeşitli dergiler ve görsel malzeme ile hilafetinin tanıtımını yapmaktadır. Bu dergilerden biri olan Mayıs 2015'ten beri yayımlanan Konstantiniyye dergisini incelemek, örgütü kendi dilinden dinleme imkânı verecektir. Böylece IŞİD'in neyi hedeflediği ve bunu yaparken nasıl bir metot kullandığı daha iyi anlaşılacaktır.

---

[1] Örgütün İngilizce isimlerinden biri de *Islamic State in Iraq and the Levant*'tır. Buradaki "Levant", sadece Şam'ı değil içerisine Ürdün, Lübnan, Suriye, Filistin ve Hatay'ı da alan bir bölgeyi ifade etmektedir.

[2] Can Acun, "Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD)", *Seta Perspektif*, Haziran 2014, sy. 53, s. 2-5; *Terörün Geldiği Yeni Boyut: Işid Örneği*, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Bilgesam, Rapor no: 67, 2015, İstanbul, s. 16-18; Mehmet Ali Büyükkara, Çağdaş İslami *Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2015, s. 74-75; Muhammed Cihad Ebrari, Nazan Üstündağ, (IŞ)İD Çerçeve *Metni*, Samer Rapor, 2014, s. 16-18; Patrick Cockburn, *İslam Devletinin Yükselişi, IŞİD ve Yeni Sünni Ayaklanması,* Agora Kitaplığı, İstanbul, 2014, s. 5-10.

[3] İlk İslam neslini temsil eden "selef"in dini anlama ve yaşama biçimini tekrardan yaşatmayı amaçladıkları için Selefiyye şeklinde isimlendirilen bu grubun metin merkezcilik, Kuran ve sünneti zahiri anlayış ve diğerlerine karşı dışlamacılık gibi ana karakteristikleri vardır. Tarih boyunca çeşitli kırılmalar yaşayan selefi anlayış, h. 3/9. asırda Ahmed b. Hanbel, h. 8/14. asırda İbn Teymiyye ve 18. asırda Muhammed b. Abdulvehhab tarafından temsil edilmiştir. Günümüzde siyasi selefilik, ilmi selefilik ve cihatçı selefilik şeklinde tanımlanan farklı gruplarca yaşatılmaktadır. Bkz. Büyükkara, s. 55-57; Quintan Wiktorowicz, "Anatomy of the Salafi Movement", *Studies in Conflict & Terrorism*, 29: 207–239, 2006, s. 207-208.

[4] Delil gösterilen bazı ayetler için bkz. Bakara, 89, 114, 191, 193, 207, 216-218, 246; 39; Al-i İmran, 142, 195; Nisa, 74, 84, 97; Maide, 44, 49, 54; Araf, 30; Enfal, 12, 15-16; Tevbe, 5, 14, 28-39, 41, 73, 111, 123; Hud, 113; Nahl, 106; İsra, 81; Furkan, 52; Ankebut, 6; Ahzab, 23; Muhammed, 4, 31; Mücadele, 22; Saff, 13.

2. Konstantiniyye dergisi, Misyonu ve Hedef Kitlesi

Konstantiniyye dergisi, el-Hayat Medya Merkezi (Al-Hayat Media Center) tarafından Türkçe olarak internet ortamında yayımlanmaktadır. IŞİD'in yayın organı olan merkez, dergiler, videolar ve görsel malzeme ile örgütün dünya vatandaşlarına tanıtımını ve reklamını yapmaktadır. Merkezin halen çıkmakta olan *Dabık* ve *Rumiyah* isimli dergileriyle *Amak* isimli haber ajansı bulunmaktadır. Bu yayın araçları, Konstantiniyye dergisinde olduğu gibi isimlerini Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadiste geçen "Romalılar, Dâbık ve A'mak'a inmedikçe kıyamet kopmaz."[5] şeklindeki ifadeden almaktadır. el-Bâb ile el-Rai ve Azez arasındaki bölge olan Dâbık ve Hatay'da bulunan Amik ovası IŞİD için büyük bir önem taşımaktadır. Zira hem Konstantiniyye dergisinde hem de diğer dergilerde örgütün ifade ettiği üzere kıyametten önce gerçekleşeceğine inanılan büyük savaş (melhame-i kübra) bu bölgede gerçekleşecektir.

Konstantiniyye dergisi, medya merkezinin oluşturduğu Türk masası tarafından Türkçe olarak hazırlanan bir dergidir. İlk sayısı h. 1436/m. 2015 yılı Şaban/Mayıs ayında çıkmış olan dergi, elektronik ortamda yayımlanmaktadır.

Dergi, ismini İstanbul'un Bizans döneminde kullanılan ismi olan Konstantinopolis'in Arapça karşılığından almaktadır. Hz. Peygamber'in bu şehrin fethini müjdelediği, İstanbul'un henüz fethedilmediği, kıyamete yakın bir zaman savaşmadan fethedileceği ifade edilmiş ve "Müteakiben Konstantiniyye fethedilecektir."[6] hadisi her sayının başında tekrarlanmıştır. Derginin ilk sayısının kapağında İstanbul'da bulunan Sultan Ahmet Camii'nin görselinin kullanılması da örgütün Türkiye üzerindeki hedefini ortaya koymaktadır. Nitekim ilk sayının önsözü, açıklanan amaçların ardından İstanbul'un "savaşsız ve kansız" bir şekilde ele geçirilmesi duasıyla bitirilmiştir. Akabinde "Konstantiniyye'nin Fethi" başlıklı ilk yazı ve İstanbul konulu şiir okuyucuya sunulmuştur.[7]

Konstantiniyye dergisinin hedef kitlesi Türkiye halkı ve dünyadaki Türkçe konuşan Müslümanlardır. Amacı ise dergide ifade edildiği üzere İslam Devleti'ni tanıtmak; "bidat ehli insanların İslam Devleti'ni yanlış tanıtmalarına fırsat vermemek"; halkı "akidevi, fıkhi, siyasi ve menheci konularda bilgilendirerek selefi salihinin akidesi ve usulünü tanıtmaya çalışmak"tır.[8] Kanaatimizce derginin genel hedefi İstanbul'u ele geçirmeden önce halk nazarında IŞİD'in tanınırlığını sağlamak ve bu hedefe zemin hazırlamaktır.

3. Derginin Şekil ve Üslup Açısından Değerlendirilmesi

Konstantiniyye dergisinin ilk sayısı h. 1436/m. 2015 yılı Şaban/Mayıs ayında elektronik ortamda yayımlanmıştır. Derginin düzenli bir periyodu bulunmamaktadır. İlk 5 sayısı iki ayda bir yayımlanan derginin son iki sayısının yayın aralığının daha serbest olduğu görülmüştür. Son sayı ise h. 1437/ m. 2016 yılı Zilkade/Ağustos ayında okuyucuyla buluşmuştur.

Dergide görsel malzeme odaklı bir yayın anlayışının olduğu ve çözünürlüğü yüksek resimlerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Zira bu tavır aynı yayın merkezi tarafından hazırlanan ve internet ortamında izleyiciye takdim edilen tanıtıcı videolarda da göze çarpmaktadır. Her sayıda yazı dizileri ve haberler

[5] Müslim, "Fiten", 34.
[6] Müslim, "Fiten", 34.
[7] Konstantiniyye, sy. 1, s. 4-7.
[8] Konstantiniyye, sy. 1, s. 3.

mutlaka görseller eşliğinde işlenmekte, canlı renkler tercih edilmekte ve kullanılan resimlerin altına tanıtıcı cümleler eklenmektedir. Örgütün okuyucuya sadece işlediği konular ve yazı dizileri ile değil çarpıcı görsel malzeme ile de kendilerini tanıtma amacı öne çıkmaktadır.

Örgüt gerçekleştirmiş olduğu eylemler sırasında çekilmiş fotoğrafları, içeriği ne olursa olsun yayınlamaktan çekinmemektedir. Bazen yakılmış bir pilotun bedeni, bazen karşı saflarda savaşırken alnından vurulmuş bir asker bazen de silah yahut bıçak altında iken öldürülmeden önce resmi çekilmiş bir insan, derginin sayfalarında okuyucuya sunulabilmektedir. Ayrıca örgütün yapmış olduğu bombalı intihar saldırılarına hazırlık aşamaları, patlama anları, uygulanan had cezalarının görselleri, ele geçirilen bölgelerdeki heykellerin bombalanması ve yerle bir edilmesi, kamplardan görüntüler, dergideki görsellerden bazılarıdır.

Dergide kullanılan üslup son derece dışlayıcı, saldırgan ve serttir. Harici karakterli[9] hareketlerde görülen kendinden olmayanlara karşı takınılan saldırgan tutum, "kâfir, tağut, mürted, müşrik, belâm" gibi sözcüklerle karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Batılı siyasiler, Türkiye'deki siyasetçi ve devlet adamları ve muhalif âlimler bu sözcüklerle yaftalanmaktadır. Ayrıca kendileri dışındakiler, işledikleri bir günahtan ötürü kolayca tekfir edilebilmekte yahut kabir ziyaretinde bulunan kişiler müşriklikle suçlanabilmektedir. Tekfir, bazen öyle bir boyuta ulaşmaktadır ki müşrikleri tekfir etmeyenlerin de tekfir edilmesi gerekliliği ayrı bir başlık altında incelenebilmektir. IŞİD'e göre böyle bir kişi İslam'ı ve Müslümanları sevse bile onlar gibi kâfirdir.[10] Bu kişiler dinden dışlanırken ayet ve hadisler ve selefi argümanlar çokça kullanılmaktadır.

Sosyal medyayı iyi bir şekilde kullanan örgüt, zaman zaman sloganlarını hashtag'ler[11] aracılığı ile yaymakta, insanları sosyal medyada paylaşım yapmaya teşvik etmektedir. Böylece örgüt mesajını Türkçe, İngilizce ve Arapça konuşan insanlara ulaştırmayı hedeflemektedir.

4. Derginin İçerik ve Konular Açısından Değerlendirilmesi

Konstantiniyye dergisinde işlenen konuların çerçevesi, ilk sayının önsözünde yayın kadrosu tarafından belirlenmiştir. Buna göre dergide ilmi, siyasi, fıkhi birçok konunun işlenmesi, İslam Devleti'ne dair Türk halkının aklında kalan soruların cevaplandırılması ve Türkiye'de yaşayan Müslümanların İslam Devleti hakkında aydınlanması hedeflenmiştir. Nitekim derginin yayımlanan diğer sayılarına baktığımızda, hilafet, cihat, tekfir, hicret, şirk gibi konuların işlendiği, siyasi, fıkhi, akidevi birçok hususta fetvaların cevaplandırıldığı, IŞİD için önemli isimler tarafından kaleme alınan yazı dizilerinin bulunduğu ve bu saflarda savaşan isimlerin vermiş olduğu hutbelerin okuyucuya ulaştırıldığı görülmektedir.

---

[9] Haricilik, Hz. Peygamber'in vefatı sonrası zuhur eden ilk fırkadır. Katı literal metincilik, ötekine karşı sergilenen dışlamacı tavır ve sert dil, kabile taassubu temel özelliklerindendir. Bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, "Hariciler", DİA, c. 16, s. 173-174; IŞİD'in benimsemiş olduğu dil ve takındığı tavır sebebiyle örgüt bazı araştırmacılar tarafından Neo-Haricilik olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Kadir Gömbeyaz, "Hâricîlerin Günümüzdeki Devamı İbâdîler Mi, Selefiler Mi? Metodik Bir Tartışma", *e-makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 9/1, Bahar 2016, s. 78.

[10] Bkz. Konstantiniyye, sy. 7, s. 35-37.

[11] Hashtag, sosyal ağlarda bir sözcük yahut söz öbeğinin başına diyez (#) işareti eklenerek oluşturulmakta ve bu şekilde mesajın daha büyük kitlelere ulaşması sağlanmaktadır.

Dergideki yazı dizileri ve fetvalarda Selefilerin çokça başvurduğu Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye, İbn Kayyım el-Cevziyye gibi âlimlere sıkça atıf yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Taberi, İbn Kesir, Beğavi tefsiri, fıkhi meselelerde el-Mebsut, el-Mevsuatü'l-Fıkhiyye, el-Muğni, Nihayetü'l-Muhtac, İ'lam'ul-Muvakkıîn, el-Bahru'r-raik gibi eserlere başvurulmuştur.

4.1. Dergide Tanıtılan "İslam Devleti"

2014 yılı Haziran ayında ismindeki "Irak ve Şam" ifadelerini kaldırarak "İslam Devleti" adını kullanmaya başlayan örgüt, ele geçirdiği şehirlerde nasıl bir yaşam sunduğu ve kendisine biat edene nasıl bir yaşam vaat ettiğini Konstantiniyye dergisi aracılığıyla da göstermektedir. Dergide yönetim altındaki şehirlerde sosyal durum, halka karşı takınılan tavır, çocuklara ve askerlere verilen eğitim, kadınların konumu ve durumu gibi konulardan İslam Devleti'nde para olarak kullanılan altın ve gümüş dinarlar, diğer ülkelerde gerçekleştirilen operasyonlar, İslam Devleti'nde esir düşenler ve durumlarına kadar geniş yelpazede bilgi sunulmaktadır. Bu bilgiler aracılığıyla İslam Devleti'nin nasıl olması gerektiği sorusunun cevabı okuyucuya verilmeye çalışılmaktadır.

Dergide İslam Devleti, "hicret ve cihat için Allah'ın açtığı yeni bir kapı" olarak tanımlanmaktadır. Allah'ın dininin yaşandığı, şeriatinin tatbik edildiği tek ülkenin İslam Devleti olduğu söylenmektedir.[12] Müslümanlara yaptığı çağrısında IŞİD sözcüsü Şeyh Muhammed el-Adnânî, tüm Müslümanları İslam Devleti'ne hicrete davet etmekte; Müslümanların izzet ve onurunu ancak İslam Devleti'nde kazanacakları vurgulamaktadır. el- Adnânî, bu devlette şirkin, putun, milliyetçilik, laiklik ve demokrasinin olmadığını belirtmekte, İslam Devleti sancağı altında çoban olmanın küfür diyarında kendisine itaat edilen bir efendi olmaktan daha hayırlı olduğunu söylemektedir.[13]

Dergide anlatıldığına göre, İslam Devleti sınırlarına dâhil olan tüm şehirlerde namaz, zekât gibi dini vecibeler zorunlu kılınmıştır. Zekât, kurulan "Zekât Divanları" tarafından devlet eliyle toplanırken, Ehl-i kitap statüsünde bulunanlardan cizye alınmaktadır. İyiliği emredip kötülüğü yasaklamak üzere kurulan "hisbe" teşkilatı, örgüt tarafından haram sayılan sigara, alkol ve diğer maddeleri yakarak yok etmektedir. Hırsızlık, zina, gasp gibi suçları işleyenler için had cezalarının uygulandığı da resimler eşliğinde ilan edilmektedir.[14] Ayrıca hastane ve doktorlardan görüntüler verilerek İslam Devleti'nde sağlık hizmetlerinin sorunsuz şekilde devam ettiği belirtilmektedir.[15]

Dergide yansıtıldığı üzere İslam Devleti'nde kişi yahut hayvan temsili tarihi eserlere asla yer verilmemektedir. Bu eserler put olarak nitelendirilmekte ve ele geçirilen topraklardaki bu putlar yerle bir edilmektedir. Allah'ın hiçbir dinde puta müsaade etmediği ve tüm peygamberlerin insanların kutsallaştırdığı putlara karşı mücadele ettiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte kabirlerin yanına mescit inşa edilmesinin yanlışlığı da verilen hadislerle desteklenmektedir. "Nebevi bir menhec" takip eden İslam Devleti'nin bu sebeplerle kabirler üzerine inşa edilen putları yıktığı resimler eşliğinde ilan edilmekte; diğer yerlerde bulunan bu

[12] Konstantiniyye, sy. 2, s. 14.
[13] Konstantiniyye, sy 1, s. 14.
[14] Konstantiniyye, sy. 2, s. 36.
[15] Konstantiniyye, sy. 2, s. 58.

şekildeki yapıların yıkılacağı haber verilmektedir.[16] Yine İslam Devleti, "şirk tapınağı" şeklinde tanıttığı, Suriye'de bulunan Palmyra antik kentindeki Baalşamin tapınağını dinamit koyarak havaya uçurduğunu görüntülü rapor başlığı altında yayınlamıştır.[17]

İslam Devleti'nin altın, gümüş ve bakır şeklinde basılan paraları da "Hilafetin Yükselişi, Altın Dinarın Geri Dönüşü" sloganıyla tanıtılmıştır. Paraların değeri, türü ve ağırlığına göre değişmektedir ve arka yüzlerinde her biri farklı manaya gelen temsiller kullanılmıştır. 1 altın dinarda Allah yolunda infak etmenin önemini ifade eden başak resmi, 1 gümüş dinarda ise cihadı temsil eden mızrak ve kalkan bulunmaktadır. 5 gümüş dirhemde bulunan mesihin ineceğine inanılan beyaz minare; 10 bakır fülüsün arkasında bulunan İslam'da ibadetleri ifade eden hilal bunlar arasındadır.[18]

İslam Devleti'nde yaşamdan kesitler sunan videoların en çok izlenenleri her ay iki kere listelenerek verilmektedir. Ayrıca "Haberler" başlığı altında her sayıda okuyucunun İslam Devleti'nin faaliyetlerinden haberdar olması sağlanmaktadır.[19]

4.2. Öne Çıkan Başlıca Konular

4.2.1. Hilafet İlanı ve Birliğe Çağrı

2010 yılında Irak güvenlik güçlerinin düzenlediği operasyonlarda öldürülen lider kadrosunun yerine Irak İslam Devleti'nin başına geçen Ebu Bekir el-Bağdâdî, peyderpey etkinliğini ve gücünü artırarak 2014 yılı Haziran ayında İslam Devleti hilafetini ilan etmiş, dünyadaki tüm Müslümanları kendisine biat etmeye davet etmiştir. IŞİD sözcüsü Şeyh Muhammed el-Adnânî bu hilafetin ilanını, "İslam Devleti Şurası toplanmış ve hilafet konusunu tartışmıştır. İslam Devleti, bir İslam hilafeti kurulmasını ve Müslümanların devleti için bir halife belirlenmesini kararlaştırmıştır." sözleriyle yapmıştır. Yayın organları Konstantiniyye dergisinde de sürekli hilafet propagandası yaparak Müslümanları biate ikna etmeye çalışmaktadırlar. Hilafetlerinin meşruiyetini Kuran ve sünnetten getirdikleri deliller ile ispat etmeye çalışan örgüt, bunu çeşitli yazı dizileriyle desteklemektedir. Lider Ebu Bekir el-Bağdâdî "Müminlerin Emiri ve Müslümanların Halifesi" sıfatıyla zikredilmektedir.[20]

Derginin farklı sayılarında konuşmalarına yer verilen sözcü el-Adnânî, hilafet ilanının sonrasında devletin genişleyen sınırlarından bahsetmekte ve kendilerine biat eden Müslüman toplulukların müjdesini vermektedir. Batılı ülkelerin Müslüman topraklarında gerçekleştirmiş oldukları işgallerin bir haçlı savaşı anlamına geldiğini ve bu savaşta Müslümanların hilafete yardım etmesi gerektiğini söyleyerek davetini yinelemektedir.[21] Dergide sık sık vurgulanan mesaj, Müslümanların birlik olması gerektiği ve birlik olamadıkları için dünyanın çeşitli yerlerinde maddi-manevi zulme maruz kalmalarıdır. Müslümanların yıllardır hayalini kurdukları hilafet ilan edilmişken şimdi Müslümanlar imama biat etmekten kaçmakta ve bu şekilde Kuran'da Allah'ın kınadığı insanlar

[16] Konstantiniyye, sy. 1, s. 25-28.
[17] Konstantiniyye, sy. 3, s. 68-69.
[18] Konstantiniyye, sy. 3, s. 57-58.
[19] Bkz. Konstantiniyye, sy. 2, s.8; sy. 3, s. 25; sy. 4, s. 15, 27; sy. 5, s. 13, 23, 33; sy. 6, s. 14, 33; sy. 7, s. 20.
[20] Konstantiniyye, sy. 5, s. 43.
[21] Konstantiniyye, sy. 1, s. 12-21; sy. 3, s. 4-11.

grubuna dâhil olmaktadırlar.[22] Meşru olan bu hilafete karşı gelmek İbn Teymiyye'nin meşhur Tatar fetvasına atıf yapılarak riddet olarak kabul edilmektedir. Bu kişiler "şeraitten imtina edenler" olarak nitelendirilmekte ve bunlarla kâfirler ve dinden dönenlerle savaşıldığı gibi savaşmanın vacip olduğu vurgulanmaktadır.[23] Bu tavır IŞİD'in diğer Müslümanlara karşı gerçekleştirdiği saldırıların sebebini de açıklamaktadır.

4.2.2. Cihad

Cihad, IŞİD'in var olmasında en temel mefhumlardan biridir. Zira daha önce de zikredildiği üzere bu örgüt cihadçı-selefi saflarda savaşmaktadır. Gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerden bu misyonunu fiili olarak görebildiğimiz IŞİD, dergi aracılığıyla da cihadın önemi ve İslam'daki yerini kendi ideolojisi doğrultusunda her fırsatta vurgulamaktadır. Ayrıca, kendileri ile savaşmanın cihad kapsamına girdiği kişi ve grupları zikrederek onlara karşı düzenlemiş olduğu "cihadi" operasyonları her sayıda kazanılan zaferler olarak ilan etmektedir.

IŞİD'in Konstantiniyye dergisinde çerçevesini çizmekte olduğu cihad, ilan ettikleri hilafete biat etmeyen, destek vermeyen ve engel olmaya çalışan kişi ve gruplara karşı açılan savaştır. İslam Devleti'ne karşı gelen herkes IŞİD gözünde mürted ve savaşılması vacip olan kimselerden sayılmaktadır. Bunun arka planını, atıf yapılan ayet, hadis ve fetvalarla doldurmaktadırlar. Örneğin, Ebu Bekir el-Bağdâdî'nin ikinci sayıda yer verilen "Gerek Hafif ve Gerekse Ağır Olarak Savaşa Çıkın" başlıklı hutbesinde Kuran'dan örnekler verilerek cihadın farziyeti ve ondan kaçınmanın ne gibi sonuçlar doğuracağı üzerinde durulmuştur. Orucun yalnızca bir ayette emredilmesi ile cihadın onlarca ayette emredilmesi karşılaştırılmış, tüm Müslümanların batıl ile olan savaşta İslam'a yardım etmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bağdâdî, bu savaşın hadislerde ahir zamanda çıkacağı haber verilen savaş olduğunu söyleyerek katılmayanları pasiflikle ve Allah'a karşı gelmekle suçlamıştır.[24]

IŞİD günümüzde cihad kavramının içinin boşaltıldığını söyleyerek bu konuda müşriklerin arasında dolaşan muvahhidleri suçlamaktadır. IŞİD'e göre İslam Devleti kurulduktan sonra küfür beldelerinde kalmak ve İslam'ı burada tebliğ ettiğini sanmak bir yanılgıdır. Hz. Peygamber Medine'de İslam Devleti'ni kurduktan sonra hiçbir sahabesini küfür beldelerinde bırakmamış, önce bu beldeleri fethetmiş daha sonra İslam'ı anlatmıştır. Dolayısıyla gerçek cihad için ancak İslam Devleti'ne katılmak gereklidir.[25] Örgüte göre günümüzde cihad her Müslümana farz-ı ayndır zira çok sayıda Müslüman ülkesi kâfirler tarafından gasp edilmiştir.[26] Bu düşünce IŞİD'in cihad anlayışının altında yatan temel felsefenin gerekçelerinden birini teşkil etmektedir.

IŞİD'in cihad kapsamında gördüğü uygulamalardan biri de "istişhâdî eylem" olarak isimlendirdikleri bombalı intihar saldırılarıdır. Dergide konu ayrı bir başlık altında incelenmiş, sahabe hayatı başta olmak üzere, Malikî, Hanbelî, Şafiî ve Hanefî mezheplerinden deliller getirilmiştir.[27] Bu izahatlara göre,

[22] Konstantiniyye, sy. 2, s. 12.
[23] Konstantiniyye, sy. 2, s. 40.
[24] Konstantiniyye, sy. 2, s. 20-23.
[25] Konstantiniyye, sy. 3, s. 26-30.
[26] Konstantiniyye, sy. 6, s. 24.
[27] Konu hakkında getirilen deliller için bkz. Konstantiniyye, sy. 3, s. 36-40, 42.

istişhâdî eylem, gerek Uhud savaşında gerekse de sonraki dönemlerdeki fetihlerde benzerleri gerçekleşmiş bir vakıadır. Bu eylem türü, İslam'da haramlığı kesin olarak belirtilmiş intihar mesabesinde değildir. Aksine sonucu İslam için maslahatlar doğuracak, şehitlik arzusu içeren bir cihad çeşididir. Dergide örgüt üyelerinin yapmış olduğu istişhâdî eylemlerin hazırlığı ve patlama anları görüntülerle sergilenmekte, eylemleri özellikle gençlerin gerçekleştirdiği dikkat çekmektedir. Bu rağbetin muhtemel sebebi, dergide "Müttakiler için hazırlanmış olan cennetin en kolay ve en kestirme yolu istişhad operasyonlarıdır." şeklindeki açıklamadır.[28]

Türkiye'de ve diğer ülkelerde gerçekleştirilen terör saldırıları da cihad kapsamında ele alınmaktadır. Dergide Teksas ve Paris'te Hz. Peygamber'i çizen karikatüristlere gerçekleştirilen saldırılar, Tunus'ta bir plajda 38 turistin öldürülmesi, Paris'te gerçekleştirilen eş zamanlı saldırılar, Kahramanmaraş'ta yaşayan ve "Erdoğan'ın casusu" ithamıyla Suriyeli bir vatandaşın boğazlanarak öldürülmesi, Rus uçağının Sina üzerinde düşürülmesi, Belçika'da havaalanı ve metroda gerçekleştirilen bombalı saldırılar, "hilafet aslanlarının gerçekleştirdiği mübarek" ve başarılı operasyonlar başlıkları altında verilmiş; son sayıda da Ramazan ayı boyunca gerçekleştirilmiş saldırılara ait sayısal veriler tablo eşliğinde okuyucuya sunulmuştur.[29]

4.2.3. Hicret

IŞİD'e göre hilafet, cihad ve hicret esasen iç içe geçmiş kavramlardır. Önce hilafet ilanı gerçekleşmiş akabinde Müslümanlar düşmana karşı cihada davet edilerek bulundukları küfür beldelerini terk edip İslam Devleti'ne hicret etmeye çağrılmışlardır. Dergide hicretin önemi ve gerekliliği sıkça tekrarlanırken diğer ülkelerde yaşayan Müslümanlar kınanmaktadır. Hicretle ilgili hükümler neredeyse her sayıda verilmekte, insanlar, örgüte göre kendilerine farz olan hicrete teşvik edilmektedir.[30]

Dergide anlatıldığı üzere hicret, küfür diyarından çıkıp İslam diyarına gitmektir. Buna göre İslam diyarı tanımına uyan tek yönetim İslam Devleti olup; tağuti rejimlerin bakısı altındaki diğer ülkeler küfür diyarı sayılmaktadır. Buradaki insanlar hicretin hükmü bakımından üçüncü yani ülkelerinde dinlerini yaşayamadıkları ve baskı altında oldukları için hicretin üzerlerine vacip olduğu gruptadırlar.[31] Üstelik onlar için hiçbir mazeret de yoktur. Örgüte göre, İslam Devleti hilafetini ilan etmeden önce Müslümanların hicret etmemek için geçerli bir mazeretleri bulunmaktaydı. Fakat "gerçek" İslam şerâitinin uygulandığı bir devletin varlığından sonra Müslümanların İslam'ın uygulanmadığı bir ülkede yaşamaları caiz değildir.[32] Dolayısıyla Müslümanların tıpkı Hz. Peygamber'in şartlar olgunlaştığında Mekke'den Medine'ye hicret etmesi gibi İslam Devleti'ne gelmeleri ve bu saflarda savaşmaları gerekir. "Onlar ki iman ettikten sonra sizinle

[28] Konstantiniyye, sy. 3, s. 32-43.
[29] Konstantiniyye, sy . 1, s. 41; sy. 2, s. 59; sy. 4, s. 59-61;sy. 6, s. 50-51; sy. 7, s. 57.
[30] Konstantiniyye, sy. 1, s. 29-31.
[31] Konstantiniyye, sy. 7, s. 9-10.
[32] Konstantiniyye, sy. 2, s. 8-10.

hicret ve cihad edenlerdir."[33]ayeti ile insanlar sahih olan yönetim altında yaşamaya davet edilmektedir.[34]

4.2.4. Sosyal Hayatla İlgili Meseleler

Dergide çok eşlilik, kölelik, cariyelik ve bunların hükümleri, eğitim ve kadınlara ilişkin bazı hükümler gibi sosyal hayat ve insan ilişkilerine dair konulara da yer verilmiştir. Özellikle kadınlarla ilgili meseleler İslam Devleti'nde kadının konumunu ve ilgili problemleri yansıtması bakımından önemlidir. Bazı yazıların özellikle kadınlara hitaben hazırlandığı anlaşılmaktadır. Erkeklerin birden fazla evlenmesi hususu ve eşi ölen kadınla ilgili hükümler gibi konular buna örnek verilebilir.

Derginin dördüncü sayısında, çok eşlilik meselesi "İkişer, Üçer, Dörder Evlenin" başlığı altında izah edilmeye çalışılmıştır. Yazıda çok evliliğin Kuran'da emredilen ve izin verilen bir husus olduğu, günümüz kadınlarının çok eşlilik meselesini "kadın-erkek eşitliği" esasına dayanarak reddettikleri, fakat bunun aslında kadını koruma amaçlı bir emir olduğu belirtilmektedir. Çok evliliğin hikmetleri ve gerekliliği anlatılarak en zor cihadın nefse karşı cihad olduğu ve nefsine ağır geldiği için çok eşliliği reddeden kadınların küfre düştükleri hatırlatılmaktadır. Yazının sonunda İslam Devleti'ne hicret eden kadınlara seslenilerek, kendilerini eşleri ölen kadınların yerine koyarak eşlerini dul kalan kadınlarla evlendirmeleri tavsiye edilmektedir.[35]

Aynı şekilde kocası ölen kadınlara hitaben kaleme alınmış "Şehit Hanımlarına Bir Nasihat ve Onlara Özel Bazı Hükümler" başlıklı makale de içerisinde İslam Devleti'nde yaşayan kadınlara verilen tavsiyeler ve öğütleri barındırmaktadır. Yazı imtihan ve sabır kavramları üzerine bina edilmiştir. Allah'ın insanları imtihana tabi tutması ve bunlar karşısında gösterilmesi gereken sabır ile ilgili ayet ve hadislere yer verilerek kocası veya yakını şehit olan kadınların alacakları mükâfatlar sıralanmaktadır. Kocası şehit olan kadınla ilgili iddet (bekleme süresi), ihdad (belli süre bazı davranışlardan kaçınma), evden çıkmama gibi konular mezheplerin görüşleri ışığında incelenmektedir.[36] Hicret ve cihad konularının işlendiği bir başka başlık altında ise, küfür diyarında iman edip dinini izhar edemeyen bir kadının mahremi olmasa dahi İslam Devleti'ne hicret etmesinin dört mezhep âlimlerince vacip sayıldığı belirtilmektedir.[37]

Dergide kadınlara atıf yapılan bir başka mesele de köle ve cariyelik meselesidir. Örgüt halen toprak elde etme operasyonlarını sürdürdüğü için ele geçirilen topraklarda kadınlara gösterilen muamele ve bunun diğer Müslümanlara izahı açısından mezkûr konu ayrıca bir önem taşımaktadır. Çünkü yazılardan anlaşıldığı üzere örgüt en çok, kendisine atılan iftiralardan şikâyet etmektedir. Bu sebeple konu "İslam'da Köle ve Cariye Hukuku" ayrı bir başlık altında işlenmiş, örgütün kadınlara muamelesi hakkında kamuoyunda oluşan algı değiştirilmeye çalışılmıştır. Zira yazıda köle ve cariyelik meselesinin Müslümanlara bilinçli bir şekilde unutturulduğu, bunların İslam'da var olan uygulamalar olduğu, bazı hükümlerinin yerine getirilmesi şartıyla kölelik ve cariyeliğin zulüm değil

[33] Enfal, 75. Ayrıca Nisa Suresi 97. ayet de bu konuda sıkça delil gösterilen ayetlerdendir.
[34] Konstantiniyye, sy. 3, s. 58-59.
[35] Konstantiniyye, sy. 4, s. 16-21.
[36] Konstantiniyye, sy. 4, s. 34-42.
[37] Konstantiniyye, sy. 7, s. 12.

kendisinde hikmetler barındıran bir rahmet olduğu anlatılmıştır. Ayrıca yazıda İslam'ın köle ve cariyelere iyi muamelelerde bulunulmasını emrettiği, fakat bu şekilde davranmayan Müslümanların bu davranışlarının İslam'a mal edilmemesi gerektiği vurgulanmış; İslam Devleti'nde bu hukukun şeriate uygun ifa edildiği belirtilmiştir.[38]

Dergide zaman zaman çocukların ve gençlerin eğitimine de atıf yapılmıştır. Örneğin Türkiye'deki eğitim sisteminin işlendiği başlık altında laik eğitim sisteminin yanlışlığı ve zararlarına yer verilirken İslam Devleti'nde verilen eğitimin niteliği övülmüştür. Çocukların nasıl bir eğitimden geçirilmesi gerektiği hadislere başvurularak anlatılmıştır. Buna göre Türkiye'deki laik eğitim sistemi kesinlikle İslam dışıdır ve bir Müslüman'ın çocuklarını bu okullara göndermesi caiz değildir.[39] Eğitimin içeriğinin anlatıldığı başka bir kısımdan ise, her vilayette üç, dört yaşlarından ileri yaş düzeylerine kadar her yaş grubuna eğitim verildiği anlaşılmaktadır.[40]

4.2.5. IŞİD'in Türkiye'ye Bakışı

IŞİD'in Türkiye'de yaşayan halk, sosyal ve siyasi düzen, devlet ve din adamlarına bakışı, Konstantiniyye dergisinde ele alınan konulardan rahatça anlaşılabiilmektedir. Örgüt derginin her sayısında, daha önce bahsettiğimiz saldırgan tutumunu Türkiye ile ilgili meseleler üzerinden açıkça sergilemektedir. Resimlerde yer alan siyasiler ve din adamlarına tağut, mürted gibi lafızlarla hakaret edilmekte, Türkiye'deki demokratik düzen altında yaşayan halk mürtedlikle suçlanmaktadır.

Örgüte göre, Türkiye demokrasi ile yönetilen bir devlet olması sebebiyle bu ülkede yaşamak kul yapımı kanunları Allah'ın kanunlarına tercih etmek anlamına geldiği için caiz değildir. Türkiye'nin yönetim şekli demokratik düzen, tağuti sistem şeklinde anılmakta, konu daha ilk sayıda "Ölülere Kuran, Dirilere Demokrasi" başlığı altında incelenmektedir. Bu sistemin gereği olan seçim ve oy kullanma meselesine de değinilmiştir. Buna göre seçme özgürlüğü, herkesin kendi ilahını yönetime getirip yasama yetkisi verme anlamına gelmektedir. Oysa IŞİD'e göre yasama yetkisini Allah'tan başkasına vermek küfürdür.[41] Ayrıca dergide Osmanlı Devleti de "Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen, kabirperestliğe davet edip şirk kubbeleri için savaşan" bir devlet şeklinde tanımlanmıştır.[42]

Dergide yer yer Türk halkının profiline dair açıklamalara da yer verilmektedir. Örgüte göre Türkiye'de halk İslam'ı bilmemekte ve birkaç basit dini bilgi dışında cehalet içindedir. Halkın büyük bir oranı namaz kılmaz, dini ibadetlerini çok az yapar. Halkın neredeyse %99'unun kelime-i tevhidin anlamını bilmediği ve kelime-i tevhidi de düzgün telaffuz edemediği iddia edilmektedir. Halkın büyük bir oranı duasında şirke bulaşmakta; Allah'tan değil türbelerden medet ummaktadır. Sakal ve çarşaf gibi İslam'ın şiarlarından rahatsızlık duymakta ve her fırsatta bunları karalamaktadırlar. Halkın çoğu tesettürsüz, mini etekli, başı açık ve dekolte elbise giymektedir. Örtülü olanların ise örtünmeleri İslam'da belirtilen şartlara uygun değildir. Türkiye'de birçok imam hatta birçok müftü

[38] Konstantiniyye, sy. 5, s. 14-22.
[39] Konstantiniyye, sy. 4, s. 12.
[40] Konstantiniyye, sy. 1, s. 45; sy.2, s. 58.
[41] Konstantiniyye, sy. 1, s. 37-40.
[42] Konstantiniyye, sy. 2, s. 49.

namaz kılmamakta, oruç tutmamakta ve içki içmektedir.[43] Örgüt Türk halkının ılıman İslam anlayışını benimsediğini ve bunun kasıtlı bir politika olarak devlet eliyle yapıldığını iddia etmektedir. Örgüte göre halk, İslami dava gibi gösterilen birkaç mesele ile oyalanmış, bunlar elde edilince İslami zafer kazanılmış gibi insanlar kandırılmıştır.[44]

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan "Daiş'in Temel Felsefesi ve Dini Referansları Raporu"na yapılan reddiye derginin üçüncü sayısında genişçe yer bulmuş, "Hıyanet Raporu" başlığıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'na cevap verilmiştir. Yazıda öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş serüveni anlatılmış, kurumun insanları gerçek İslam'dan uzaklaştırmak ve "İslam dinini laiklik dinine" uydurmak amacıyla devlet eliyle kurulduğu iddia edilmiştir. Yazıda Diyanet İşleri Başkanlığı sürekli karalanmakta, Türkiye'deki bozuk İslam anlayışının müsebbibi olarak gösterilmektedir. Hazırlanan raporun delillerden uzak olduğu iddia edilmekte ve Diyanet'in mesnetsiz ve sloganlar ile İslam Devleti'ni kötülediği belirtilmektedir. Örgüte göre Diyanet'in bu rapor ile asıl amaçladığı İslam'ı baltalamaktır. Yazıda, raporda yer alan bazı kısımlara mezheplerden deliller getirilerek açıklamalar yapılmaktadır. İddia edildiği gibi İslam Devleti uygulamaları yanlış ise İslam âlimleri ve fetvalarından deliller gösterilerek bunun ispatlanması gerektiği çağrısında bulunulmakta ve Diyanet'e meydan okunmaktadır.[45]

Derginin bazı sayılarında Türkiye'de eğitim sistemi ile ilgili de eleştiriler getirilmektedir. Dördüncü sayıda yer alan "Türkiye'de Okullarda Bulunan Küfürler ve Haramlar" başlıklı yazıda eğitim sisteminin amacının "laik ve demokrasi dinini zihinlere yerleştirmek" ve bu sistemde yetiştirilen bireylerinse İslam ve şeriat düşmanı oldukları iddia edilmektedir. Okullarda ant içme, marş okuma, milli bayramlar gibi etkinlikler eleştirilmekte, bunların küfür ve şirk içeren faaliyetler olduğu belirtilmektedir.[46] Bir başka yazıda ise İmam-Hatip Okulları da eleştirinin hedefinde tutulmuştur. Devletin, insanları Kuran ve İslam'ın hakikatlerinden uzaklaştırmak amacıyla İmam Hatip Okulları'nı açtığı ve bu okullarda kafa yapılarına uygun imamlar yetiştirip onlar aracılığı ile halkı saptırdığı belirtilmiş, toplumun dini bilgisizliğinin bu imamların yaymakta oldukları dinden kaynaklandığı iddia edilmiştir.[47]

Dergide Türkiye ile ilgili bazı fetvalar da yer almaktadır. Örneğin İslam Devleti Araştırma ve Fetva Kurulu kesenin ehil olup olmadığı bilinmediği için Türkiye'den getirilen etlerin kesiminde şüpheler bulunduğunu açıklamıştır. Verilen fetvaya göre Türkiye halkının çoğu mürted kabul edildiği için buradan getirilen etler de haram kabul edilmiştir.[48] Türk ordusunda askerlik yapmanın caiz olup olmadığı fetvası da "Tağuti Sistemlerde Askerliğin Hükmü" başlıklı bir yazı dizisinde ele alınmıştır. Varılan sonuca göre, Türk ordusu için savaşanlar İslam dininden çıkmışlardır ve küfür işlemişlerdir. Çünkü Türk ordusu "tağuti sistemleri" korumaktadır. Örgüt, Türk ordusunun Nato ile işbirliği yaparak Müslümanları katlettiğini iddia etmektedir. Orduyu "Firavun Askerleri"ne

[43] Konstantiniyye, sy. 3, s. 47.
[44] Konstantiniyye, sy. 2, s. 49.
[45] Konstantiniyye, sy. 3, s. 44-54.
[46] Konstantiniyye, sy. 4, s. 5-14.
[47] Konstantiniyye, sy. 3, s. 45.
[48] Konstantiniyye, sy. 1, s. 11.

benzeterek geçerli bir zorlayıcı mazereti bulunmayanların askerlik yapmasının caiz olmadığı fetvası verilmiştir.[49]

4.2.6. IŞİD'in Diğer Gruplara Bakışı

Daha önce bahsedildiği üzere örgüt kendi dışındaki gruplara karşı katı ve dışlayıcı bir üslup benimsemektedir. Dergide hem kendini İslam'a nispet eden gruplar hem de IŞİD karşısında savaşan tüm gruplar mürted ve kâfir sıfatları ile vasıflandırılmakta, zaman zaman bunlara karşı fetvalar yayınlanmaktadır. Zikredilen gruplar Şia/Rafızîler, Müslüman Kardeşler, Özgür Suriye Ordusu, Türkiye'de faaliyet gösteren terör örgütleri ve diğer selefi gruplardan el-Kaide ve Suudi selefilerdir. Nijerya'da etkin Boko Haram örgütü ise isminden övgüyle bahsedilen gruplar arasındadır.

Şia karşıtlığı dergide özellikle öne çıkan konular arasındadır. Rafızîler şeklinde atıfta bulunulan Şiî gruplar, gayrimüslimlerden daha tehlikeli görülmekte, mürted sayıldıklarından bunların öldürülmeleri gerektiği belirtilmektedir. Örgüte göre Şia, Hz. Ali'nin ilahlığını ve Cebrail'in yanlış kişiye vahiy getirdiğini iddia etmekte, Kuran'ın tahrif edildiğini söylemekte ve sahabeye sövmektedir. Bu iddiaların sahipleri tekfir edilir, onları tekfir etmeyenler de tekfir edilmelidir. Örgüte göre, kendisini İslam'a nispet edenlerin içinde Rafızîlerden başka sahabeye söven herhangi bir grup bulunmamaktadır.[50]

Müslüman Kardeşler Cemaati de örgütün hedef listesindedir. Dergide, hareketin kurucusu Hasan el-Benna, "modernist ve mason" şeklinde tanıtılan Muhammed Abduh ve Cemaleddin Afgânî'yi takip etmekle itham edilmiştir. "Mürted Kardeşler" olarak anılan hareket Şiî gruplarla işbirliği yapmakla suçlanmış, Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında dinler arası diyalogda bulunarak Kuran emirlerine karşı gelmekle itham edilmiş ve Allah'ın kanunları dışında kanun çıkaran parlamento seçimlerine katıldığı için tekfir edilmiştir. İhvan'ın seçimlere girerek demokrasi taraftarı olması örgüt açısından oldukça problemlidir. Türkiye örneğinde olduğu gibi İhvan da demokratik düzen istemekle Allah'ın kanunlarına karşı gelmiştir. Ayrıca İhvan pasifizm ve terörü lanetlemekle suçlanmış, tutuklanan üyelerin hapiste bile pasif davranmaktan vazgeçmedikleri, diğerlerininse "Rabia meydanında koyunlar gibi öldükleri"[51] belirtilmiştir. Örgüte göre tarih boyunca İhvan, cihada karşı durmuş, grup içerisinden cihada çağıranlar olduysa da bunlar gruptan tasfiye edilmiştir.[52]

Dergide Türkiye'de faaliyet gösteren bazı gruplar da anılmaktadır. Bu gruplardan PKK terör örgütü, "ateist ve komünist" şeklinde anılmakta, amaçlarının sadece Türkiye değil Suriye, Irak ve İran'da bir Kürt devleti kurmak olduğu, destekçilerinin de başta ABD olmak üzere diğer batılı devletler olduğu belirtilmektedir. PKK kurucusu Abdullah Öcalan'dan "Nusayri bir Kürt" şeklinde bahsedilmekte, Öcalan'ın Rus istihbaratı tarafından yetiştirildiği iddia edilmektedir.[53] Kürt olduğunu özellikle belirten bir örgüt üyesince kaleme alınan

[49] Konstantiniyye, sy. 5, s. 5-12; sy. 6, s. 5-13.
[50] Konstantiniyye, sy. 5, s. 38-39.
[51] Konstantiniyye, sy. 3, s. 59.
[52] Konstantiniyye, sy. 6, s. 15-32.
[53] Konstantiniyye, sy. 4, s. 29.

yazıda Kürtler PKK'ya karşı uyarılmakta ve İslam Devleti'ne davet edilmektedir.[54]

Dergide konu edinilen bir diğer grupsa "Nurculuk" olarak bilinen Said Nursi hareketidir. Son sayının kapak resmi olarak Bediuzzaman Said Nursi tercih edilirken, kapakta "Küfür Risaleleri" şeklinde bir başlık kullanılmıştır. Said Nursi'den asrın saptırıcı tağutu diye bahsedilirken, Nurculuk hareketi, sapkınlıkla itham edilmiştir. Henüz ilk kısmı yayınlanan yazıda Said Nursi ve "Nur Risaleleri"nin gaybı bilme ve vahiyle yazdırılma iddiaları taşıdıkları belirtilmiş, risalelerden iktibaslar yapılarak okur bu harekete karşı uyarılmıştır.[55]

Örgüt yine kendi gibi cihatçı selefi saflarda savaşan diğer örgütlere karşı da muhalif bir tutum takınmaktadır. Dergide zaman zaman bu grupların liderleri hakkında mürted, kâfir, belâm gibi lafızlar kullanılmaktadır. Bölgede savaşan Özgür Suriye Ordusu, milliyetçi gruplar ve peşmerge de örgütün hedefinde olan diğer gruplardır.[56] Ayrıca Sünni bölgelerde ABD'nin yeni Irak savaş politikası ile özellikle aşiretlerden ve bir takım direniş gruplarından oluşturulan **"**Sahva (Uyanış) Konseyleri**"** de örgütün hedefindedir. Dergide zaman zaman bunlar isimleri ve liderleri ile zikredilerek batı saflarında İslam Devleti'ne karşı savaşmakla itham edilmiştir.[57]

Nijerya merkezli "Cemaatü ehli's-sünne li'd-davet ve'l-cihad", diğer ismiyle Boko Haram örgütünün ise tanıtımı yapılarak övülmüş ve İslam Devleti'ne cihada güç yetiremeyenlerin Batı Afrika'da bulunan bu örgüte katılmaları çağrısı yapılmıştır.[58]

SONUÇ

Cihadçı-selefi bir İslam anlayışı benimseyen IŞİD, tüm Müslümanların biatini alarak Sünni dünyanın lideri olma misyonunu üstlenmeyi ve küresel cihadın etkin lideri olmayı amaçlamaktadır. Örgüt bu "kutsal" amaçlarını gerçekleştirebilmek adına kendine biati reddeden kişi ve grupları mürted ilan etmekte ve dini nasları bağlamından koparark karşısında olduğu zihniyetin ölüm fetvasını kolayca verebilmektedir. Aynı zamanda yazılı ve görsel yayın organlarını etkin bir şekilde kullanan örgüt, hedefleri ve ideolojisini bunlar aracılığı ile de duyurmaktadır. Türkiye halkına yönelik çıkarmakta olduğu ve tanıtımını yapmaya çalıştığımız Konstantiniyye dergisi bu yayın organlarından yalnızca biridir. Örgüt bir sonraki adım olarak Türkiye topraklarına girerek İstanbul'u Hz. Peygamber'in hadisinde müjdelediği şekilde fethetmenin hayalini kurmaktadır.

Dünyanın çeşitli bölgelerinden gelerek IŞİD'e katılan insanları yönlendiren çeşitli sebepler olmakla birlikte kanaatimizce bu sebeplerin en önemlisi İslam ülkelerinin bugün içinde bulunduğu durumdur. Günümüzde Ortadoğu'da yaşanan, demokrasi getirmek adına yapılan işgal girişimleri ile ülkelerin sömürülmesi ve halklarının topraklarından edilmesi, Müslümanlarda telafisi zor yaralar açmaktadır. Bu yaraların muhakkak en derini yalnızca Ortadoğu'da değil dünyanın her yerinde yaşayan Müslümanların kimliklerinde açılan psikolojik

[54] Konstantiniyye, sy. 2, s. 17-18.
[55] Konstantiniyye, sy. 7, s. 21-34.
[56] Konstantiniyye, sy. 3, s. 10; sy. 4, s. 30-31.
[57] Konstantiniyye, sy. 2, s. 35-40; sy. 3, s. 10.
[58] Konstantiniyye, sy. 1, s. 34-36.

yaralardır. Müslümanlar hem kendi dindaşlarının dini yanlış anlama sonucu yürütmekte oldukları basiretsiz politikalar ile hem de batılı devletlerin sindirme ve sömürme politikaları ile çaresizlik, bastırılma ve özgüven kaybı yaşamaktadırlar. Şüphesiz böylesi bir Müslüman profili en çok IŞİD gibi örgütlerin işine yaramakta, bu örgütler insanları Batı'ya karşı mücadele adı altında her istediklerini yaptırabilmektedirler.

IŞİD gibi terör örgütlerinin İslam'ı temsil iddiaları ve İslam Devleti adı ile kamufle ettikleri ideolojileri, Müslüman halklarda yaşanan psikolojik krizi tetikleyerek esasen örgütün iddia ettiği gibi İslam'a değil İslam'ın karşısındaki zihniyete hizmet etmektedir. Tüm bunların sonucunda batıda giderek artan İslamofobi ve İslam karşıtlığı, Müslümanları ötekileştirmekte, İslam toplumlarında büyük travmalara sebep olmaktadır. Bu travmadan çıkabilmenin çözümü ise IŞİD saflarına katılarak "İslam'ı savunmak" değil, İslam'ı Hz. Peygamber'in anladığı ve anlatmaya çalıştığı şekilde hayata geçirmeye çalışmaktır.

KAYNAKÇA

Acun, Can, "Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD)", *Seta Perspektif*, Haziran 2014, sy. 53.

Brown, Katherine, "Why Are Western Women Joining Islamic State?", http://www.bbc.com/news/uk-29507410. (Erişim: 02.11.2016)

Büyükkara, Mehmet Ali, *Çağdaş İslami Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2015.

Cockburn, Patrick, *İslam Devletinin Yükselişi, IŞİD ve Yeni Sünni Ayaklanması,* Agora Kitaplığı, İstanbul, 2014.

Daiş'in Temel Felsefesi ve Dini referansları Raporu, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2015.

Ebrari, Muhammed Cihad, Nazan Üstündağ, *(IŞ)İD Çerçeve Metni*, Samer Rapor, 2014.

Fığlalı, Ethem Ruhi "Hariciler", DİA, c. 16, s. 169-175.

Gömbeyaz, Kadir, "Hâricîlerin Günümüzdeki Devamı İbâdîler mi, Selefîler mi? Metodik Bir Tartışma", *e-makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 9/1, Bahar 2016, s. 77-98.

Gürler, Recep Tayyip, Ömer Behram Özdemir, "IŞİD: Irak'ta Yerli Suriye'de Yabancı", Ortadoğu Dergisi, Temmuz-Ağustos, c. 6, sy. 63, s. 58-61.

Konstantiniyye dergisi, el-Hayat Medya Merkezi, I-VII sayıları (elektronik ulaşım)

Özcan, Mustafa, Leyla Özcan, *IŞİD ve Kökenleri: Haricilik ve Selefilik*, İstanbul: Safa Yayın Dağıtım, 2015.

Terörün Geldiği Yeni Boyut: Işid Örneği, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Bilgesam, Rapor no: 67, İstanbul, 2015.

Wiktorowicz, Quintan, "Anatomy of the Salafi Movement", *Studies in Conflict & Terrorism*, 29: 207–239, 2006, s.207-239.

ARAPÇA-İNGİLİZCE BİLDİRİLER

YALAN VE ALDATMA ARASINDA İSLAMOFOBİ

Ezzat Assayed AHMAD*

فوبيا الإسلام: ضلالالة الاصطلاح وتضليله

ملخص

الكل يحارب الإرهاب، الإرهاب هو الإسلام فقط... أمريكا روسيا إيران إسرائيل أوروبا رؤوساء وملوك العرب والمسلمين... كيف يحاربون الإرهاب وما هو الإرهاب؟.

في كل الأديان توجد لحية، وكذلك العلماء والأدباء والفلاسفة وحَتَّىٰ الملحدين... هي عند الكل جمال، وقار، هيبة... فقط لحية المسلم إرهاب وتطرف.

مثل اللحية، ترك الجميع لباس المرأة في كل الأديان وحاربوا لباس المرأة المسلمة... علماً أن لباس المرأة المسلمة هو لباس الراهبات المسيحيات، وهو لباس القداسة عند المرأة اليهودية... وحَتَّىٰ في غير ذٰلك من الأديان.

هٰذه هي الإسلاموفوبيا: وَهْمٌ لا شعوري وتناقض واضح: نفس اللباس ونفس الفعل ولكن فقط المسلم إرهابي.

إنها تناقضات واضحة: الفوبيا مرض شخصي، فوبيا الإسلام مرض جماعي - الفوبيا مرض بشري، فوبيا الإسلام مرض دولة ومرض شعب – الفوبيا هروب من شيء، فوبيا الإسلام هجوم علىٰ الإسلام - الفوبيا خوف من شيء، فوبيا الإسلام اعتداء علىٰ الإسلام... لماذا؟ لأنها تقوم علىٰ الكذب والخداع.

هذا يعني بوضوح أن المشكلة ليست في الإسلام ولا في المسلمين وإنما المشكلة في عقول الغربيين. عندما تحاكم مجرماً فهناك جريمة وهناك مجرم... أما عندما تتهم إنساناً بجريمة لم يرتكبها، والجريمة غير موجودة أصلاً، فهذا يعني أنك أنت المجرم.

ISLAMOPHOBIA BETWEEN LIE AND BLUFF

ABSTRACT

The all are fighting terrorism .Terrorism is the only the Islam. America, Russia, Iran, Israel, Europe and Presidents and kings of the Arabs and Muslims. How they are fighting terrorism? What is terrorism?

In all religions the beard is available, also at world of scientists, writers and philosophers, even at atheists... at all of them the beard is beauty, attractive, presige, dignity, religious freedom, freedom of worship and force personal. Only beard of Muslem mean extremism and terrorism.

Like Beard, The West left the women's dress in all religions and fighting the Muslims women's dress. Although the Muslim woman's dress is a sacred dress in Christianity and Jewish. This is the table Islamophobia: Illusions unconscious, clear contradictions: The same clothes, the same act, but only Muslims were Terrorist.

İt's clear Contradictions; Phobia is personal illness/ Islamophobia is collective disease. Phobia is human disease/ Islamophobia is country disease, disease public. Phobia is escape from something/ Islamophobia is an attack on Islam. Phobia means fear of something/ Islamophobia is the fear of Muslims from the patient. Why? Because they deceive and lie.

This clearly means that the problem is not Islam nor Muslims, It's in the minds of Westerners. When you control a criminal: there is a crime, and there is a criminal… But when you lie to accuse a man of a crime, and crime non-existent, This means that you are the culprit.

Key Words: Islamophobia, Terrorism, Phobia, Muslims

*Prof. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Öğretim Üyesi.

واضحٌ لكثيرٍ من المتابعين الموضوعيين مدىٰ ما يتخبط به الغرب في التعامل مع فوبيا الإسلام وتصعيدها بَيْنَ الحين ضمن تراكمٍ من التناقضات الصَّارخة والازدواجيَّة المفرطة، وهٰذا ما يعكس بوضوح مسألةً مهمَّةً تستحقُّ تسليط الضَّوء عليها وهي الأبعاد التَّضليلية لتصعيد فوبيا الإسلام في الإعلام الغربي وفي الخطاب الإعلامي وفي السياسة الغربية ذاتها.

مسألةٌ أُخْرَىٰ مهمَّةٌ في هٰذا الإطار تستحقُّ تسليط الضَّوء عليها وهي الأبعاد التأسيسيَّة لهٰذا الاصطلاح باستعارة اصطلاح الفوبيا وإلباسة لسياسة الإخافة من الإسلام، حَتَّىٰ يصير حالةً مَرَضيَّةً عقديَّة لدىٰ أبناء المجتمع الغربي، مثل العقد النَّفسيَّة التي يُستخدم لها اصطلاح الفوبيا، من تطويعهم للاستجابة لسياسة التَّخويف من الإسلام والمسلمين وما تتشعَّب إليه مقاصد هٰذه السِّياسة من مضامين متنوِّعة تمتدُّ إلىٰ المسلمين أنفسهم في أوروبا وفي العالم الإسلامي علىٰ حدٍّ سواء.

هٰذان المحوران هما ما يتطلَّع هٰذا البحث إلىٰ تشريحهما من خلال عرض بعض وقائع السِّياسة الغربيَّة وتحليلها ومناقشتها. وعلىٰ هٰذا الأساس سيعرض البحث بداية لمفهوم الفوبيا وأساسه السيكولوجي والانطلاق من هٰذا الإيضاح إلىٰ الأبعاد النفسية الناجمة والمقصودة من الاستناد إلىٰ هٰذا الاصطلاح السيكولوجي، ليتابع من ثَمَّ في الكشف عن حقيقة التضليل في الخطاب الغربي السياسي والإعلامي من جهة وفي الممارسة الغربية من جهة ثانية.

الأساس السيكولوجي

إن كان اصطلاح الفوبيا[1] حديثاً فإنَّ الفوبيا موجودة منذ أقدم العصور. منذ نشأت المجتمعات البشرية وجدت حالات من الخوف الشديد الذي يصل إلىٰ حدِّ العقدة من شيء ما.

الاصطلاح السابق علىٰ الفوبيا في الثقافة النفسية هو العقدة؛ عقدة من شيء ما. ولٰكنَّ النزوع إلىٰ التليين دفع إلىٰ الابتعاد عن لفظ العقدة النفسية إلىٰ استخدام لفظ الفوبيا. الفوبيا عقدة نفسية من شيء ما، أي شيء. أي شيء قد يكون سبباً لعقدة نفسية.

إذن الفوبيا أساساً حالة نفسية انفعالية، انفعال مثل أي انفعال ولٰكنَّهُ يصل إلىٰ الدرجة القصوى التي تغدو معه حالة مرضية تكاد تكون مستعصية علىٰ العلاج ولذٰلك سميت سابقاً بالعقدة. وحَتَّىٰ نميز بَيْنَ هٰذه الحالة النفسية وغيرها من الحالات النفسية يجب أن نوضح أنَّ الإنسان بطبيعة بنيته النفسية يخاف ويندفع ويقلق ويفرح ويكتئب ويبتهج... الفوبيا هي الخوف الذي يصل إلىٰ درجة العقدة النفسية من شيء ما حَتَّىٰ من الفرح.

الفوبيا في الوكيبيديا «مرحلة متقدِّمة من الخوف المتواصل والشَّديد وغير المعقول من شيء أو موقف معين وتكون غير متناسبة مع الموقف ويؤدي إلىٰ تجنب ذٰلكَ الشيء أو الموقف وقد يتضمن ذٰلكَ التجنب درجة من العجز»[2]. بل إنَّ هٰذا التجنب غالباً ما يكون ملفتاً بطريقة واضحة تدعو إلىٰ استغراب المراقب أو المتابع واستهجانه الشَّديد غالباً.

ترى الموسوعة أنَّهُ «لا يمكن تفسيرها منطقيًا ولا يستطيع الفرد التحكم فيها إراديًّا»[3]. القسم الثاني صحيح تماماً، إذ لا يستطيع الفرد فعلاً التحكم فيها إراديًّا، ولٰكنَّهَا تقوم علىٰ قوانين نفسية منطقية نجهلها ولذٰلك يتعذر علينا علاجها ما لم نصل إلىٰ أسبابها. الأسباب غالباً ما تكون صدمة متعلقة بموضوع الفوبيا في مرحلة من العمر غالباً ما تعود إلىٰ الطفولة المبكرة. وهٰذا موضوع طويل ليس يعنينا هنا.

الذي يعنينا هنا هو أنَّنا كيفما بحثنا وأينما تعمقاً لن نجد إلا حقيقة واحدة تقف أمامنا وهي أن الفوبيا حالة نفسية، مرض نفسي. هٰذا يعني علىٰ نحو مباشر أنَّ الفوبيا حالة فرديَّة، معاناة فردية، مرض فردي...

قلنا إنَّ أيَّ شيء في وجود الإنسان يمكن أن يكون مادة عقدة أو فوبيا، أي إننا أمام احتمال ملايين أنواع الفوبيا، وقد عدد علماء النفس نحو خمسمئة نوع للفوبيا. ليس بينها جميعاً أي فوبيا جماعية إلا فوبيا الإسلام. فوبيا الإسلام وحدها فوبيا جماعية أو ظاهرة اجتماعية وفي هٰذا مؤشِّر يستحقُّ التَّفكير والتَّأمل.

حَتَّىٰ عندما تحدث علماء النفس عن الفوبيا الاجتماعية أو الرهاب الاجتماعي فقد تحدثوا عن خوف رهابي أو عقدي فردي من الجماعة أو المجموعة أو الجموع، وخلصوا إلىٰ أنَّ الفوبيا الاجتماعية «مرتبطة بحضور أشخاص آخرين، ويتضمن أيَّ نشاط يتمُّ أمام أيَّة مجموعةٍ من الناس ويسبب القلق الشديد وضعفاً في الأداء ويصل أحياناً إلىٰ التَّهرب من النشاط بحجج واهية»[4].

---

[1] ـ عندما درج اصطلاح الفوبيا تم تعريبه إلىٰ رهاب، ولٰكنَّ رويداً رويداً درج الفوبيا في العربية وندر استخدام الرهاب

[2] ـ موسوعة الوكيبيديا ـ مادة الفوبيا.

[3] ـ م. س ـ ذاته.

[4] ـ م. س ـ ذاته.

لم يستطيعوا أن يتحدَّثوا عن فوبيا جماعية لأنَّ ذَلكَ لا يستقيم مع منطق علم النفس في موضوع الفوبيا، الفوبيا كما أشرنا بدءاً عقدة نفسية في اتفاق العلماء، أي مرضٌ فرديٌّ، شخصيٌّ. فقط فوبيا الإسلام هي العقدة الجمعية، ظاهرة اجتماعية.

وعلىٰ افتراض إمكان وجود فوبيا جمعية أو جماعية فهي تندرج في بند غريزة القطيع من باب التقليد والاستهواء[5]، وهي ظاهرة جماعية طائرة، عارضة، مؤقتة، مرتبطة بظرف طارئ، ولا تتصف بالديمومة بحال من الأحوال ولذلك لا يمكن إدراجها في باب الفوبيا... فوبيا الإسلام وحدها تتسم بالديمومة، وحَتَّىٰ هنا تخرج عن القانون.

هل فاتت هٰذه التَّناقضات علىٰ مستخدمي اصطلاح فوبيا الإسلامية أو إسلاموفوبيا ومروجيه أم أنَّهُ أمر مقصود؟

علىٰ مضضٍ سنقبل أنَّها مصادفةً وأنَّهُم لم ينتبهوا إلىٰ عدم جواز استخدام الاصطلاح من النَّواحي المنهجيَّة والعلميَّة. وسنقبل أنَّ الوقوع في هٰذا الخطأ غير مقصودٍ بذاته ولٰكن لا يمكن أن نقبلَ بحالٍ من الأحوال أنَّ الحملة ليست حملة سياسية تضليلية تقوم علىٰ أوهام وافتراءات وافتئاتات مصنوعة بعناية من أجل شيطنة الإسلام والمسلمين معاً. أعني بذَلكَ أنَّها ليست حالة مرضية ولا ظاهرة اجتماعية. وفي هٰذا السياق، وعلىٰ هامش المنتدى الأول لانتشار ظاهرة الإسلاموفوبيا في أوروبا عموماً وبلجيكا خاصَّة الذي عقد ليوم واحد في بروكسل قال مصطفى الشعيري من حركة مناهضة العنصرية ومعاداة السامية للجزيرة نت: «منذ ثلاثين عاماً، وخاصة منذ عام 2001م، أصبح الخوف من الإسلام هو الطريقة الجديدة للتعبير عن عنصرية الدولة»[6]. بل كما سنبين لاحقاً الأمر أبعد من ذَلكَ بمئات السنين. ولا عجب أن تجد بَيْنَ الغربيين أنفسهم من يرى أنَّ «ظاهرة العداء للإسلام في أوروبا أحد مظاهر الاستهداف السياسي والإعلامي الذي يتعرض له العالم الإسلامي خدمة لمصالح إسرائيل وقوى الاستعمار الغربي»[7].

فما أهدافها وغاياتها؟

الحقيقة التي يجب أن تكون واضحة في أذهاننا أنَّ ظاهرة فوبيا الإسلام ليست طفرة ولا طارئة ولا هي ناجمة عن الأحداث الأخيرة، إنها تاريخ صراع وكره لم يمت، ولٰكن تم نفض الغبار عنه إثر انهيار الاتحاد السوفيتي أي قبل ربع قرن ومنذ ذَلكَ الحين «توسع حقل دراسات المهاجرين المسلمين إلىٰ أوروبا بشكل كبير وتضخمت رفوفه في المكتبات الجامعية التي تحتوي علىٰ كتب تحلل وتناقش غالبية أبعاد الحياة الإسلامية في المهجر ووضعهم كأقلية داخل مجتمعاتهم الجديدة»[8]. وعلىٰ هٰذا الأساس «تمَّ توجيه الأنظار نحو الإسلام باعتباره عدوًّا أزليًّا لأوروبا وخطراً داهماً يتعيَّن صهر طاقات الجميع للتصدي له»[9].

الحقيقة الثانية أنَّ ما سبق الكلام فيه ليس إلا تناقضات مفتاحية لا قيمة له أمام الكوارث التي تسبح فيها الإسلاموفوبيا وتسعى إليها. حسبك أنَّ نقطة الانطلاق تناقضات غير قابلة للتصالح مع العلم ولا المنطق، وأمام هٰذه التناقضات والتهافتات التي لا تصمد أمام المنطق في أي مواجهة من الطبيعي جدًّا، طالما السلاح/ القلم بأيديهم، أن يمارسوا سياسة الافتراء والتضليل وفوقها سياسة تكميم الأفواه لحجب الحقيقة، ومنع المسلمين من الدفاع عن أنفسهم ومنعهم من توضيح الحقيقة، بل لا عجب أن تجدهم «يهاجمون أي صوت ليبرالي ينتقد تطرف الأفكار. ويتهمون من ينتقدهم بأنَّهُم خانعين يقومون باسترضاء العدو»[10]، بل إنَّ بوس باوير خصص كتاباً لهٰذا الغرض اسمه الخنوع أو الاستسلام.

أهداف حملة فوبيا الإسلام

الناظر إلىٰ أهداف فوبيا الإسلام التي سنقدِّمها يحسب أنَّها حبكة روائيَّة أو مسرحيَّة ورُبَّما يحسب بعض أنَّها فيها مبالغة. رُبَّما يصح ذَلكَ لو أنَّ حملة فوبيا الإسلام ظهرت فقط في السَّنوات الأخيرة، أو أنَّها ظهرت فجأة من دون مقدمات، أو أنَّها ظهرت ردة فعل علىٰ أحداث طارئة مؤخراً...

إذا علمنا أن الإسلاموفوبيا حملة قديمة وقدمها أبعد مما يتخيَّل الكثيرون جدًّا أو حَتَّىٰ أبعد مما يمكن أن يصدقوه... فهٰذا يعني أنَّ لكلِّ مرحلةٍ أهدافها وإن كانت الأهداف عامَّةً في جوهرها هي ذاتها عبر التاريخ.

---

[5] ـ للتوسع في ذلك يمكن مراجعة كتاب الدكتور عبد العزيز القوصي: **أسس علم النفس** ـ مكتبة النَّهضة المصرية ـ فصلي التقليد والا ستهواء.

[6] ـ لبيب فهمي: **المنتدى الأول لانتشار ظاهرة الإسلاموفوبيا في بروكسل** ـ الجزيرة نت ـ الاثنين 1436/2/22 هـ ـ الموافق 2014/12/15م.

[7] ـ محمد فال ولد المجتبى: **الإسلاموفوبيا القاتلة.. على نفسها جنت أوروبا** ـ الجزيرة نت ـ الخميس 1432/8/27 هـ ـ الموافق 2011/7/28 م.

[8] ـ إبراهيم درويش : **كتابات أمريكية تروج لفكرة أسلمة أوروبا** ـ موقع مصرس ـ 17 / 08 / 2009م. منشور أيضاً بصحيفة **القدس العربي** 17 آب/ أغسطس 2009م.

[9] ـ محمد فال ولد المجتبى: **الإسلاموفوبيا القاتلة.. على نفسها جنت أوروبا** ـ مصدر سابق.

[10] ـ إبراهيم درويش : **كتابات أمريكية تروج لفكرة أسلمة أوروبا** ـ مصدر سابق.

أولاً: شيطنة الإسلام

فوبيا الإسلام حملةٌ سياسيَّة ممنهجةٌ ومدروسةٌ وليست ظاهرةً اجتماعيَّة ولا حالةً مرضيَّةً نفسيَّةً كما يوحي ظاهر الاصطلاح والحال. وشيطنة الإسلام والمسلمين هي الهدف العام والغاية العريضة لحملة فوبيا الإسلام التي تتكون كما يبدو واضحاً من خلال طريقين غير متفاصلين وكلاهما بارز بوضوح أولهما الممارسة السِّياسيَّة والإعلاميَّة والأمنيَّة من خلال مؤسسات الدول الغربيَّة.

وحسب المثقفين الغربيين أنفسهم فإنَّ هٰذا التشويه يتم عمداً، وعلىٰ سبيل المثال فقد «أدان الكاتب الصحافي الشَّهير **إيدوي بلينال** في كتابه (من أجل المسلمين[11]) المثقفين الفرنسيين الذين، تحت وطأة خلفيات أيدولوجيَّة عنصريَّة، **يخلطون عمداً** بَيْنَ الإسلام والإرهاب والعنف»[12].

والأمثلة علىٰ ذٰلكَ كثيرة جدًّا منذ سنوات غير قليلةٍ إلىٰ الآن، أبرزها الآن تواثب مرشح الرئاسة الأمريكيَّة **رونالد ترامب** بَيْنَ شيطنة الإسلام وشيطنة المهاجرين المسلمين وشيطنة جماعات إسلاميَّة... حسب ردود الأفعال تتغير وتيرة الخطاب. وإذا راجعنا الصحافة الغربيَّة عبر السنوات العشر الأخيرة فقط وجدناً من مثل هٰذه الذبذبات كثيراً وكثيراً جدًّا حَتَّىٰ يصعب الحصر. ومنها، في أوائل 2009م طرح **فيليب ديونتر** زعيم الحزب اليميني البلجيكي كتاباً بعنوان: (إن شاء الله) خصَّصه لشيطنة الإسلام ومما قاله فيه: «لا يوجد سوى إسلامٍ واحدٍ يدعو إلىٰ العنصريَّة والتَّمييز والقتل، خاصة قتل المرتدين عن الإسلام... والمرأة مضطهدة في الإسلام... الإسلام عقيدةٌ خطيرةٌ... والقرآن يعطي تصريحاً ورخصةً بالقتل»[13].

حسناً، السُّؤال الذي يفرض ذاته بقوة هنا هو: لماذا شيطنة الإسلام؟

ثانياً: محاربة أسلمة أوروبا

الخوف من أسلمة أوروبا ومحاربة أسلمة أوروبا هو كلمة السِّر الحقيقيَّة لفهم الإسلاموفوبيا. هي نقطة انطلاقها ونتيجتها في آنٍ واحدٍ، منذ مئات السنين إلىٰ اليوم، وكل ما عدا ذٰلكَ تفاصيل تدور في فلكها، كل ما يقال عن صراع مصالح وتنافسٍ اقتصاديٍّ أو سياسيٍّ ليس إلا تنويعاتٍ علىٰ نغم الخوف من أسلمة أوروبا. بل إنَّ الحقيقة التي يمكن إعلانها بجرأةٍ ومن دون تردُّدٍ هي أنَّ صراع المصالح الاقتصاديَّة وحماية المصالح الاقتصاديَّة والسِّياسيَّة ليس إلا غطاء علىٰ حقيقة هٰذه الحرب المتمثلة في الحرب علىٰ الإسلام.

ولٰكن لماذا يقبل الغربيون علىٰ الإسلام؟ **دانيال بايبس**، وهو من أشد المعادين للإسلام، يجيب علىٰ هٰذا السُّؤال فوجد أنَّ «العقيدة الإسلاميَّة ذاتها» أوَّل العوامل أو الأسباب، وهٰذا يعني أنَّ العقيدة الإسلاميَّة جذَّابة وجيِّدة وإلا لما أمكنها أن تجذبهم. وثانيها «الديموجرافيا السُّكانيَّة»[14]، أي تزايد عدد المسلمين في أوروبا العجوز التي تعاني من خلل في الهرم السكاني، وعدم الرَّغبة في الإنجاب... هنا صارت الحقيقة تبدو أكثر وضوحاً. الخوف من الأسلمة ليس خوفاً من سيءٍ ولا من شرٍّ وإنما هو خوف دوغمائي، أعمى.

اعترف واحد أو اثنان أو أكثر بهٰذه الحقيقة فهل يجرؤ الغربيون علىٰ مراجعة أنفسهم وثقافتهم وقيمهم؟ هٰذا ما يجب أن يفكروا فيه جيداً.

ثالثاً: تنفير الغربيين من الإسلام

من الطَّبيعي أن تتنوَّع الحملات الغربيَّة وتتكاتف لتنفير الغربيين من الإسلام والدخول في الإسلام، ويحدث ذٰلكَ كلَّما فترت مشاعر الحقد والكراهية علىٰ الإسلام والمسلمين، وكلَّما زاد الإقبال علىٰ الإسلام من قبل الغربيين، كما حدث في أمريكا مثلاً من «منها إقبال الأميركيين كأفراد وحكومة علىٰ التَّعرُّف علىٰ الإسلام ومسلمي أميركا ووجهات نظرهم، في حركة يشبهها مسؤولون في كير بأنها أشبه بموجات البحر المتلاحقة»[15].

---

[11] ـ صدر عن دار لاديكوفرت بفرنسا في أيلول/ سبتمبر 2014م.

[12] ـ بوعلام رمضاني: **إيدوي بلينال في كتابه من أجل المسلمين** ـ الجزيرة نت ـ السبت 1435/12/3 هـ ـ الموافق 2014/9/27م.

[13] ـ محمود سلطان: **الخوف من أسلمة أوروبا.. مجدداً!** ـ موقع الإسلام؛ـ حركة التوحيد والإصلاح ـ الأربعاء, 04 آذار/مارس 2009م. وهو منشور في أكثر من موقع إلكتروني منها مثلاً: المسلم أون لاين، المختصر، وغيرهما.

[14] ـ محمود سلطان: **الخوف من أسلمة أوروبا.. مجدداً!** ـ مصدر سابق.

[15] ـ قدس برس: **منظمة إسلامية تنتقد التشكيك اليهودي في تعداد مسلمي أميركا** ـ الجزيرة نت ـ السبت 1422/8/9هـ الموافق 2001/10/27م.

ومن هٰذا الباب لم تكتفي الكاتبة الإيطاليَّة الأمريكيَّة **أوريانا فالاتشي**[16] بالتَّشويه والإساءة بل تجاوزت إلىٰ التَّحريض، فهي تقول: «العقيدة الإسلاميَّة تبث الكراهية بدلاً من المحبة، والعبوديَّة بدلاً من الحريَّة»[17]. ولقد أخطأت الاختيار تماماً، ولٰكنَّ الحقد المضمر يعمي عن الحق، والنوايا الخبيثة محدودة الخيارات. ذٰلكَ أنَّهُ وفق دراسات وأبحاث المراكز الغربيَّة ذاتها، فإنَّ الإسلام أقل الأديان بثًّا للكراهية وأقلها حضًّا علىٰ العنف، وأقلها تحريضاً علىٰ الإرهاب...

رابعاً: محاصرة المسلمين بعقدة بالذنب

لا يمكن البتُّ في متى بدأ التَّفكير بهٰذه الطَّريقة، ولٰكنَّ المؤكد أنَّهُم استلهموا تجربة **فابيوس غايسو** التي أدت إلىٰ محاصرة الأوروبيين بعقدة الشُّعور بالذَّنب. محاصرة المسلمين بعقدة الشُّعور بالذَّنب والإثم والخوف والهلع تحقِّق لهم أغراضاً كثيرة جدًّا كلها تصب في أهداف حملة الإسلاموفبيا منها ما سبق وسيأتي من عزل المسلمين وحصرهم في چيتوهات خاصَّة وعدم اختلاطهم بالغربيين لعدم معرفة حقيقة المسلمين، ومنها إخضاعهم للرَّغبات الأوروبيَّة/ الغربيَّة وشروطهم علىٰ سبيل المثال، وهٰذا السِّياسي والباحث الأمريكي **تيموثي سافيج** يرى أنَّ «الدُّول الأوروبيَّة تعمل داخليًّا علىٰ محاولة تبيئة الإسلام واستيعابه من منظورٍ وطنيٍّ أو علمانيٍّ؛ بحيث يصبح تابعًا للدَّولة وخاضعًا لمعايير التعامل مع الظَّواهر الثَّقافيَّة والأديان، ولعَلَّ استحداث بعض المؤسَّسات النَّاطقة باسم المسلمين أو الممثلة لهم إحدى التَّعبيرات الأساسيَّة على هٰذا التَّوجه»[18].

خامساً: أوربة المسلمين

أَوْرَبَةُ الإسلام شيءٌ وأَوْرَبَةُ المسلمين الأوروبيين شيءٌ آخر. أَوْرَبَةُ المسلمين الأوربيين هي دمجهم بالمجتمع الأوروبي بالشُّروط الأوروبيَّة، وإن كان تحت مسمَّى «أوربة الإسلام أو صبغهُ بصبغة العلمانيَّة الأوروبيَّة في إشارة إلىٰ تراجع ارتباط المسلمين في أوروبا بدينهم خاصَّةً من أبناء الجيل الثَّالث نتيجة الانخراط في الحياة الأوروبيَّة وامتصاص العلمانيَّة الأوروبيَّة لهويتهم»[19]. ولٰكنَّ أَوْرَبَةَ الإسلام تعدت ذٰلكَ إلىٰ أوربة الإسلام ذاته عامَّة أي حَتَّىٰ في بلاد المسلمين.

وعلىٰ هٰذا الأساس عكفت فرنسا منذ ثلاثة عشر عاماً علىٰ تصنيع الأئمة وتربيتهم بما يتناسب مع ما يسمَّى القيم العلمانيَّة الفرنسيَّة، ففي تلك الأيام أعلن رئيس الوزراء الفرنسي **جان بيير رافاران** «في اجتماع الجلسة التأسيسيَّة للمجلس الفرنسي للدّين الإسلاميّ أنَّ حكومته كلَّفت الأستاذ الجامعي **دانيال ريفيه** مهمَّة البحث في مسألة تدريب الأئمة في فرنسا. وشدَّد علىٰ أنَّ من المهمّ أن يحيط الأئمة الذين يمارسون عملهم علىٰ أراضينا علماً بحقائق المجتمع الفرنسي، وأشار إلىٰ أنَّ الدَّولة ستساهم بشكلٍ كاملٍ في هٰذه المهمة مع احترام قوانين العلمانيَّة»[20].

سادساً: أوربة الإسلام

أخطر ما في الأهداف الإسلاموفيا علىٰ الإطلاق هو أَوْرَبَةُ الإسلام، وتكاد الأهداف كلها تختصر في هٰذا الهدف وتوجد فيه. لم تتوقَّف المؤتمرات العاملة علىٰ هٰذا الهدف، منها مؤتمر الأكاديميَّة الكاثوليكيَّة في مدينة شتوتچارت بجنوبي ألمانيا الذي اختتم أعماله الأحد 2013/11/17م الذي «حمل عنوان: (تركي أم بوسني أو ألماني... طرق نحو إسلام أوروبي)، وأقيم برعاية الوقفيَّة البحثيَّة لشركة بوش الصناعيَّة الألمانيَّة العملاقة»[21].

المشكلة في الإسلام المعتدل الذي يريده الغرب هي أنَّك لا تعرف بالضَّبط أين يبدأ ولا أين ينتهي، ولا تعرف ما الذي يريدونه بالضَّبط ليقفوا عنده. هٰذا ليس غباءً ولا تقصيراً، إنَّهُ مسألةٌ مقصودةٌ ومدروسةٌ بعنايةٍ في حقيقة الأمر. صحيح أنَّ الكثير من المحللين والمتابعين المهتمين يركزون علىٰ أنَّ الغرب معنيٌّ بإلغاء

---

[16] ـ أوريانا فالاتشي كاتبة أمريكية إيطالية الأصل عمرها حينها 75 عاماً، تعيش في نيويوك, وقد أصدرت العديد من الكتب منذ هجمات 11 سبتمبر/أيلول من مثل "الغضب والكبرياء" انتقدت فيها الإسلام وأيدت تفوق الحضارة الغربية على الحضارة الإسلامية.

[17] ـ أوريانا فالاتشي في كتابها: قوة عقل ـ نقلا عن: وكالات: **قاض إيطالي يأمر بمحاكمة الكاتبة فالاتشي بتهمة إهانة الإسلام** ـ الجزيرة نت ـ الأربعاء 1426/4/16 هـ ـ الموافق2005/5/25م.

[18] ـ تيموثي سافيج: **أوروبا والإسلام؛ الهلال المتنامي وصدام الثقافات** ـ ترجمة الموقع ـ موقع إخوان أون لاين ـ الاثنين 2004/08/19م. البحث منشور في: (The Washington quarterly. No Summer 2004).

[19] ـ عاطف محمد: **أوربة الإسلام أم أسلمة أوروبا؟** ـ الجزيرة نت ـ الأحد 1430/9/16 هـ ـ الموافق 2009/9/6م.

[20] ـ وكالات: **فرنسا تتجه لإصدار قانون يحظر الحجاب في المؤسسات التعليمية** ـ الجزيرة نت ـ الأحد 1424/3/3هـ الموافق 2003/5/4م.

[21] ـ خالد شمت: **قضايا مسلمي أوروبا بمؤتمر في ألمانيا** ـ الجزيرة نت ـ الاثنين 1435/1/15 هـ ـ الموافق 2013/11/18م.

الجهاد تحديداً، وبعضهم يفصِّل في أنَّ المقصود بعضه الحرب علىٰ اليهود أو النصارى أو معاً، إلا أنَّ الحقيقة تتجاوز ذٰلكَ.

الإسلام المعتدل أو الإسلام الحقيقي كما يزعمون لا يتوقَّف عند إبطال الجهاد أو تعطيله بل سيأتي علىٰ الدين كلِّه بملامحه وتفاصيله كلِّها، وقد شاهدنا في السَّنوات الأخيرة ظاهرةَ إمامة المرأة للرجال، وخطبتها الجمعة، والصَّلاة المختلطة، وصلاة المرأة السَّافرة، وغيرها مما يكثر نشره والترويج له بطريقة أو بأُخْرَىٰ. وهٰذا ما كانت تروج له أمريكا لسنوات وتسعى له.

سابعاً: تسويغ الحرب على العالم الإسلامي

من أهداف الإسلاموفوبيا التي لا يمكن تجاوزها تسويغ الحروب الغربيَّة ضدَّ العالم الإسلامي، وهٰذا الهدف قديمٌ برز في أول ظهور واضح له في التَّجييش للحروب الصَّليبية منذ أواخر القرن العاشر الميلادي، وهو أمرٌ متضمَّنٌ أساساً في الأهداف السَّابقة بطريقةٍ أو بأُخْرَىٰ، ناهيكم عن تداخل الأهداف وتشابكها. وفي هٰذا السِّياق أيضاً تسويغ الضُّغوط علىٰ المسلمين في الغرب وفي بلاد المسلمين أنفسهم لحملهم علىٰ ما تريد السِّياسة الغربيَّة من الأهداف التي سبق الكلام فيها...

بل الأشدُّ غرابةً من ذٰلكَ أنَّ أمريكا كما قالت **رايس ورامسفيلد وبوش** يشنُّون الحرب علىٰ المسلمين لتعليمهم الإسلام الصَّحيح. وقد وصل الأمر في فترة العُنجهيَّة الأمريكيَّة إلىٰ التَّصريح المباشر علىٰ لسان مستشارة الأمن القومي **رايس** «بأنَّ واشنطن ستغيِّر أنظمة الدُّول الإسلاميَّة»[22]. لأنَّهَا غير ديمقراطيَّة كما قالت، وكأنَّ أمريكا تريد الديمقراطيَّة فعلاً في الدول الإسلاميَّة وهي التي تحارب أيَّ ديمقراطيَّة في العالم الإسلامي قبل ذٰلكَ وبعد ذٰلكَ وإلىٰ اليوم كما هو الحال في سوريا ومصر وليبيا وتركيا.

مظاهر الإسلاموفوبيا

المسألة ليست مسألة إسلامٍ إرهابيّ، ولا عنف الإسلام، ولا تخلُّف الإسلام، ولا سوء الإسلام... فلو كان الأمر ديمقراطيَّةً كما يزعمون، أو حرَّيَّةً كما يدَّعون لتُركت الأمور لصندق الاقتراع، لحرية الرَّأي والتَّعبير والاختيار. ولٰكنَّهَا خوف من منافسٍ يعجزون عن مواجهته بغير الخسَّة والتَّلفيق والافتراء. وأوضح دليل علىٰ ذٰلكَ أنَّ كلَّ الانقلابات العسكريَّة في العالم الإسلاميّ كانت فقط علىٰ الإسلاميين عندما يصلوا إلىٰ السُّلطة، ولٰكنَّنا لم نشهد انقلاباً واحداً من الإسلاميين علىٰ الديمقراطيَّة[23]... كلُّ الحركات العلمانيَّة في العالم الإسلامي ركبت ظهر الإسلاميين حَتَّىٰ وصلت إلىٰ السُّلطة وعندما وصلت إلىٰ السُّلطة دكَّت الإسلاميين في السُّجون والمعتقلات والإعدامات، ولم يركب الإسلاميين ظهر أحدٍ ولم ينقلبوا علىٰ أحدٍ، ودائماً سعوا لإشراك الجميع في السُّلطة عندما وصلوا إليها ولٰكنَّ الجميع كان يأبىٰ مشاركتهم ويصرُّ علىٰ مقاطعتهم لا لتركهم ينفردون بالسُّلطة وإنَّمَا لإفشالهم والتَّضييق عليهم كما حدث علىٰ نحوٍ صريح وفجٍّ مع حماس في فلسطين، ومع الأخوان في مصر، وليبيا عقب الثورة...

هٰذا توضيحٌ لا أكثر. المهمُّ هنا نقطة انطلاق سنبرهنها فيما سيأتي هي أنَّ حملة فوبيا الإسلام ببطلان أساسها ستكون مبنيةً بالضَّرورة علىٰ تناقضاتٍ وأخطاءٍ مفضوحةٍ لمخالفتها المنطق والواقع في آنٍ معاً. حملة فوبيا الإسلام هي حرب علىٰ عدوٍّ وليست حرباً علىٰ خطأٍ، هي حربٌ علىٰ عدوٍّ وليست فضحاً لشيءٍ سيءٍ، هي خوف من عدوٍّ يمتلك من قوة الحق والحقيقة أكثر مما يمتلكون بكثير تجعلهم عاجزين عن مواجهته بالمنطق والحق فلا يجدون غير الافتراء عليه وتشويهه... بما يعني أنَّ العدوَّ عدوٌّ ليس لأنَّهُ خطأ أو سيء بل لأنَّهُ عدوٍّ لسببٍ ما من الأسباب. ومن منطلق الحرب علىٰ العدو يمكن أن نفهم حقيقة التَّشويه والافتراء والتَّضليل علىٰ الإسلام والمسلمين.

حسب تعريف الفوبيا وأساسها العلمي وطبيعتها العلميَّة فإنَّ الفوبيا هي خوف رهابيٌّ من شيءٍ. وكما أوضحنا فإنَّهُ حالةٌ مرضيَّةٌ فرديَّةٌ، شخصيَّةٌ. ومع ذٰلكَ تجازوت فوبيا الإسلام كلَّ الحدود الاصطلاحيَّة والمنهجيَّة، وقد تجاوزنا ذٰلكَ جدلاً. ولٰكن الفوبيا كيفما قلَّبتها علىٰ وجوهها تجدها خوفاً من شيءٍ لا استعراض قوَّةٍ عليه، لا استضعافاً له، وإلا فهي ليست رهاباً ولا فوبيا، إلا مع فوبيا الإسلام فإنَّ الأمر مقلوبٌ أيضاً ويظلُّون يكرِّرون فوبيا الإسلام، يجعلون المسلمين يعيشون حالةَ هَلَعٍ ورُعْبٍ وهم يتبخترون اعتزازاً وقوَّة واستعراضاً ويسمُّونها فوبيا الإسلام!

مظاهر فوبيا الإسلام إذن مخالفةٌ لأنواع الفوبيا كلِّها؛ في مختلف أنواع الفوبيا يهرب المريض مما يخاف منها إلا في فوبيا الإسلام فإنَّ (المريض يستعرض قوَّتَهُ علىٰ ما يخاف منه).

---

[22] ـ رويتر: **مصر تنتقد تصريحات رايس بشأن العالم الإسلامي** ـ الجزيرة نت ـ الثلاثاء 1423/7/17هـ الموافق 2002/9/24م.

[23] ـ نشرت مثل هذا التوضيح منذ أكثر من سنتين، وإذ بنا نسمع اليوم تضليلاً من نوع جديد يزعم أنَّ كل الانقلابات العسكرية في العالم الإسلامي فادها الإسلاميون وخططوا لها... والأدهى من ذٰلك متابعتهم بأن الإسلاميين سلموا السلطة للمستبدين ووقفوا وراءهم.

أمام هٰذه التَّناقضات المريعة والمضحكة في الوقت ذاته يجد الباحث ذاته أمام حيرة وحرج في التعامل مع الإسلاموفوبيا علىٰ أنَّها ظاهرةٌ أو حالةٌ مرضيَّة، بل إنَّهُ من غير الممكن التعامل معها علىٰ أنَّها حالةٌ أو ظاهرةٌ مرضيَّةٌ.

لن نتبسط في مناقشة هٰذه المسألة لأنها طويلة وتحتاج بحثاً ومستقلاً، وفي قد فعلنا ذٰلكَ في بحث مستقل موسَّعٍ. سنلقي نظرةً سريعةً خاطفةً. مركزين علىٰ نقطتين؛ الإرهاب ومحاربة الرموز الدينية.

لنبدأ من إحصاءات لم تمسسها يدٌ مسلمةٌ وإنَّمَا هي بأيدٍ غربيَّةٍ خالصةٍ كشفت أنَّ «الأعمال الإرهابيَّة التي ارتكبت في أوروبا ما بَيْنَ عامي 2011م، و2015م ليس فيها بيد المسلمين سوىٰ اثنين بالمئة فقط»[24]... وثمَّة في أوائل عام 2016م خريطة لتوزع الجريمة في أمريكا وإحصاءات مماثلة تقدِّم النَّتيجة ذاتها تماماً... ومع ذٰلكَ فإنَّ العالم الغربي ذاته يرى أنَّ الاثنين بالمئة أكبر من الثمانية وتسعين بالمئة بمئة مرَّة بل بمليون مرة!!! العالم الغربي ذاته يتحدَّث عن إرهابٍ إسلاميّ ولا يرى الإرهاب الذي يفوقه بمئة مرة.

لا أتحدث هنا عن الإرهاب الممارس ضدَّ المسلمين أتحدَّث فقط عن الجرائم الإرهابيَّة في أوروبا وأمريكا. لا أتحدث عن الإرهاب الغربيّ في حروبه ضدَّ المسلمين وضدَّ غيرهم، هٰذا الإرهاب الغربي والوحشيَّة الغربيَّة التي فرضت علىٰ **چوستاف لوبون** الاعتراف بالخط العريض أنَّهُ: «ما عرف التاريخ فاتحاً/ غازياً/ محارباً أرحم من المسلمين». كان هٰذا الاعتراف قبل الإرهاب الغربي الأشنع في القرن العشرين والحالي.

نعيش في وقتنا الراهن الكثير من التناقضات الصارخة في هٰذه المسألة؛ مسألة كل ما يفعله المسلم إرهاب، وكل إرهاب يفعله غير المسلم عمل له مبرراته. في قصَّةٍ تتكرر دائماً؛ أيُّ إرهابٍ من غير المسلم فهو مبرَّرٌ ولا يوصف بالإرهاب مهما بَلَغَ من الشِّدَّة والعنف... في 14 آب/ أغسطس 2016م تداولت وسائل الإعلام مقتل إمام مسجدٍ في أمريكا لدى خروجه من المسجد علىٰ يد مسلح أمريكيّ مسيحيّ. تَمَّ تدوال الخبر وكَأَنَّهُ لا شيء يستحقُّ الذِّكر، ولم يوصف المسلح بالإرهابي... بَيْنَما قبل أيامٍ قليلةٍ قام مسلمٌ بعمليَّةٍ مماثلةٍ تماماً قَتَلَ فيها قسًّا أمام كنيسة في أمستردام فضاجت الدنيا بالحدث علىٰ أنَّهُ إرهابٌ وإرهابٌ إسلاميٌّ... وقبل أسبوع من هٰذا الحدث أيضاً هاج العالم وماج لمقتل شرطيّ فرنسيّ علىٰ يد شخصٍ ينتمي إلىٰ الإسلام، ووصف الحدث بالإرهابي، وحورب الإسلام بتهمة الإرهاب[25]...

مثل هٰذه الحوادث والتَّناقضات أكثر من أن تحصى في حقيقة الأمر، تتكرر كل أسبوع علىٰ الأقل، والاعتداءات الإرهابيَّة علىٰ المسلمين أضعاف أضعاف اعتداءات المسلمين علىٰ غير المسلمين. وعلىٰ سبيل المثال أيضاً، من مئات بل آلاف الأمثلة، في 18 أيلول/ سبتمبر 2016م وقع ثمانية جرحى نتيجة طعنٍ بالسكِّين في ولاية مينسوتا الأمريكيَّة... سُمِّيَ علىٰ الفور هجوماً إرهابيًّا لأنَّ الفاعل مسلمٌ. وللمصادفة أنَّهُ في اليوم ذاته تماماً سقط 37 جريحاً حصيلة انفجارٍ في حيّ تشلسي في نيويورك، لم يتجرَّأ مسؤولٌ أمريكيٌّ علىٰ وصفه بالإرهابي لأنَّهُم لا يعرفون الفاعل، ويرجحون أنَّهُ غير مسلم. بل إنَّ حاكم نيويورك قال: «لا نستطيع الجزم إن كان الدَّافع شخصيًّا أم سياسيًّا»[26]. فقد عرفوا هنا أنَّ الفاعل غير مسلمٍ، وطالما هو غير مسلمٍ فهو غير إرهابيّ وإن كانت جريمته أشنع وضحاياها أضعاف ضحايا الجريمة التي ارتكبها المسلم.

وفي أواخر عام 2015م وأوائل عام 2016م حدث في أمريكا ما أدهش الأمريكيين أنفسهم، عندما هيمنت ميليشيا أوريغون علىٰ محميَّةٍ للدَّولة وطالبت أن تسمح لهم الدَّولة باستثمار هٰذه المحميَّة في الرَّعي والزَّرع وحَتَّىٰ استثمار ثرواتها الباطنيَّة وهدَّدت باستخدام السِّلاح إذا لم تستجب الدَّولة لهم... ثُمَّ تابعوا اعتصامهم المسلَّح باحتلال بنايةٍ اتحاديَّةٍ بولاية أوريجون الأمريكيَّة واستمرَّ الاعتصام المسلَّح في المحميَّة والبناء الاتحادي أسابيع...

هل يوجد إرهابٌ أوضح من هٰذا الإرهاب؟

ومع ذٰلكَ تعاملت معه الدَّولة الأمريكيَّة بمرونةٍ أدهشت الأمريكيين أنفسهم «فأثار انتقاداتٍ من جانب كثيرٍ من الأمريكيين وتساؤلات عن سبب عدم اتهامها بالإرهاب, وحفلت مواقع التَّواصل الاجتماعي بتساؤلات

---

[24] ـ مايكل بريڤو: برنامج بلا حدود ـ **لقاء مع مايكل بريڤو مدير الشبكة الأوروبية لمكافحة العنصرية** ـ قناة الجزيرة ـ الأربعاء 7 أيلول/سبتمبر 2016م.

[25] ـ مواقع/ وكالات. مختلف وكالات الأنباء ومواقع الإنترنت تابعت ذٰلكَ يمكن متابعة الموضوع والرجوع إليه من خلال الكلمات المفتاحية في الفقرة.

[26] ـ مواقع/ وكالات. مختلف وكالات الأنباء ومواقع الإنترنت تابعت تطورات الحدثين في هٰذا اليوم 2016/9/18م، ومع وضوح الازدواجية لم تلتفت وسيلة إعلام إلىٰ التناقض في التعامل مع الحدثين. انظر مثلاً: متابعات: **37 مصاباً حصيلة انفجار في حي تشلسي في نيويورك وهجوم بالسكين في مينسوتا** ـ الجزيرة نت ـ الأحد 16 ذو الحجة 1437هـ الموافق لـ 18 أيلول/ سبتمبر 2016م.

عن الكيفيَّة التي كانت ستتعامل بها الحكومة الاتحاديَّة لو كانت هٰذه المجموعة المسلحة من المسلمين العرب أو من السود»[27].

أكرّر كما فعلت مراراً: هٰذه شواهد لا إحصاءات. هٰذه شواهد من مئات بل من آلاف وأضعاف الآلاف ولا مبالغة في ذٰلكَ، حَتَّىٰ وصل الأمر إلىٰ استخفاف واستسخاف غربيين لما وصلت إليه الحال من سخافة وسفاهة اتهام الإسلام بالإرهاب، قال الكاتب الألمانى **دانيال باكس**: «إنَّ موضة (أسلمة) الإرهاب أصبحت مستهلكةً، حَتَّىٰ إنَّهَا لم تعد تصلح للاستخدام، فى الوقت الذى لا يكفُّ فيه المسلمون عن إعلان تبرؤهم من أيّ فعلٍ دمويّ يرتكب باسم دينهم»[28].

يزداد الأمر سخفاً وسفاهةً عندما نعلم أنَّ المسلمين هم الذين يتعرَّضون للإرهاب في البلدان الأوروبيَّة وأمريكا مئات أضعاف أضعاف ما يقوم به المسلمون، ومع وضوح الإحصاءات والحقائق فإنَّهُم ينكرونها، وهي إحصاءات مؤسَّساتهم هم وليست إحصاءاتنا. سياسة الإنكار واعتبار ما يصدر عن المسلمين فقط إرهاباً حدت بالسُّلطات الفرنسيَّة مثلاً إلىٰ إنكار هٰذه الاعتداءات «فعلىٰ رغم تسجيل 469 حالة اعتداء سنة 2012م، أي بارتفاع 57.4% مقارنة بسنة 2010م، فإنَّ السُّلطات الفرنسيَّة تنفي وجود ظاهرة الإسلاموفوبيا داخل مجتمعها»[29]. هٰذا الإنكار ليس إنكاراً للإسلاموفوبيا بقدر ما هو رفع تهمة الإرهاب عن الفرنسين وتصوير إرهابهم علىٰ أنَّهُم براءة لها مبرراتها.

هٰذا الذي يسمُّونه إرهاباً إسلاميًّا، وعلىٰ أنَّهُ لا يزيد عن اثنين أو ثلاثة بالمئة من إرهاب الغرب فإنَّهُ في حقيقة الأمر كما يقول الغربيون أنفسهم ليس إلا ردَّ فعلٍ علىٰ إرهابهم ضدَّ الإسلام والمسلمين، والأمثلة الشَّاهدة علىٰ هٰذه الحقيقة كثيرةٌ لا قليلةٌ، وقويَّةٌ قوّةً دامغةً، منها مثلاً الكاتب الألماني **دانيال باكس** الذي «أرجع تزايد نشاط الحركات الإسلامويَّة في الشَّرق الأوسط مؤخَّراً إلىٰ ما وصفه بإخفاق الأنظمة العلمانيَّة في المنطقة (التي يحميها الغرب) في تحقيق الرَّخاء والمشاركة والعدالة لمواطنيها، فنشط الإسلامويين الذين ألبسوا الخطاب المعادى للإمبرياليَّة مصطلحاتٍ دينيَّةٍ لتقدِّم نفسها علىٰ أنَّهَا البديل، موضحاً أنَّهُ كلما زاد القمع الذي تعرضت له عنفاً، زاد جزء منها تطرفاً»[30]، وأضاف **دانيال باكس** أنَّ «التَّدخلات الغربيَّة في عمليَّة تفتُّت دول الشَّرق الأوسط علىٰ طول حدود دينيَّةٍ ـ عرقيَّةٍ مثل ما حدث في العراق وليبيا فتغلغلت هٰذه الجماعات الإرهابيَّة المتطرّفة في الفراغ الذي خلفته هٰذه التَّقسيمات»[31]، وكان الحريُّ به القول إنَّ هٰذه التَّدخُّلات والاعتداءات الغربيَّة علىٰ دول المسلمين كان لا بُدَّ لها أن تولِّد ردود أفعالٍ عنفيَّةٍ ضدَّها وضدَّ عملائها.

ما لم يقله **دانيال باكس** بوضوح قاله الفيلسوف الفرنسي **ميشال أونْفري** في مقابلةٍ تليفزيونيَّةٍ علىٰ قناة بي اف ام تي في، إذا قال في خطاب مكثَّفٍ ما يختصر كتباً:

«لماذا نذهب إلىٰ بلدان المسلمين ونتدخل في شؤونهم ونقول لهم يجب أن تتَّبعوا منهج فرنسا؟ لماذا نقتلهم في مالي كما قتلنا قبل ذٰلكَ في بلدان شمال إفريقيا وعندما يدافعون عن أنفسهم نتهمهم بالإرهاب؟ لا تكذبوا علىٰ أنفسكم وكأنَّنا مظلومون... ترسمون نبيَّهم الذي هو قدوتهم في أوضاع مشينةٍ وندعي بعدها أنَّها حرّيَّة التَّعبير... لا لا معذرة و لٰكنَّ الأمور لا تسير هٰكذا لأنَّنا وبهٰذه الطَّريقة سنكون شعباً منافقاً»[32].

هٰذه هي الحقيقة باختصار... هي الحقيقة سواء أقالها ميشيل أو جورج أو عبد الله أو أيُّ شخصٍ مهما كانت صفته وعقيدته. المسألة ليست مسألة اسم المسألة مسألة مطابقة الوصف للواقع.

أمَّا محاربة الرُّموز الدينيَّة فهي أسطورةٌ مفضوحة الكذب والتَّضليل، واضحة تماماً في استهدافها المسلمين والمسلمات دون غيرهم من الأديان جميعاً. وهٰذا ما جاء في اعتراف **ميكائيل بريفو**[33] الذي قال للجزيرة نت بوضوح: «إنَّ مقترح القرار الأخير للحكومة الجديدة السَّاعي إلىٰ حظر الرُّموز الدّينيَّة في المؤسَّسات العموميَّة، يستهدف المسلمين وخاصَّةً النِّساء»[34].

---

[27] ـ **متابعات: انتقاد للسلطات الأميركية لمرونتها مع مليشيا "أوريغون"**ـ الجزيرة نت ـ الأحد 10 كانون الثاني/ يناير 2016م.

[28] ـ نبيلة مجدي: **كاتب ألمانى؛ الغرب مسئول عن زيادة نشاط المتطرفين... ويجتزئ من الإسلام النصوص التى تخدم أهواءه اعتباطيًّا... ويوجد آلاف السلفيين فى ألمانيا** ـ موقع جريدة اليوم السابع ـ الثلاثاء 17 شباط/ فبراير 2015م.

[29] ـ **فائزة مصطفى: الإسلاموفوبيا في فرنسا؛ حروب افتراضية** ـ الجزيرة نت ـ الثلاثاء 1434/9/22 هـ ـ الموافق 2013/7/30م.

[30] ـ نبيلة مجدي: **كاتب ألمانى؛ الغرب مسئول عن زيادة نشاط المتطرفين... ويجتزئ من الإسلام النصوص التى تخدم أهواءه اعتباطيًّا... ويوجد آلاف السلفيين فى ألمانيا** ـ موقع جريدة اليوم السابع ـ الثلاثاء 17 شباط/ فبراير 2015م.

[31] ـ المصدر السابق ـ ذاته.

[32] ـ عادل عبد الله القناعي: **صنع في فرنسا** ـ موقع يمن 24 ـ 21/ 11/ 2015م، وقد نشر في مواقع كثيرة تحت عنوان الفيلسوف الفرنسي ميشال أونفري يعترض، ينتقد، يوضح.

[33] ـ رئيس المنتدى الأول لانتشار ظاهرة الإسلاموفوبيا في بروكسل.

[34] ـ لبيب فهمي: **المنتدى الأول لانتشار ظاهرة الإسلاموفوبيا في بروكسل** ـ الجزيرة نت ـ الاثنين 1436/2/22 هـ ـ الموافق 2014/12/15م.

مشكلة الحجاب والنِّقاب مشكلةٌ قديمةٌ وليست جديدةً، وطويلةٌ عريضةٌ كبيرةٌ وليست قانوناً أو اثنين ولا حادثةً أو اثنتين. يزعمون أنَّهُم حريصون علىٰ المرأة وحريَّة المرأة ويحاربون الحجاب لتحرير المرأة وهٰذا كذبٌ صريحٌ، ثُمَّ زعموا أنَّها حربٌ علىٰ الرموز الدِّينيَّة فتبيَّن أيضاً أنَّ هٰذا الكلام كذبٌ صريحٌ وإنَّمَا هي فقط حربٌ علىٰ رموز الإسلام دون سواه من سائر الأديان وحَتَّىٰ الوثنيَّة منها. الكاتب والصحافي **برنارد ليڤي** «لا يرى في الحجاب إلا سجناً»[35]، فقط حجاب أو نقاب المسلمة هو السِّجن، أمَّا نقاب اليهوديَّة المماثل فهو تاج جمالٍ وحريَّةٍ لا حدود لها. أمَّا **جاك أتالي** فقد «كتب عن الحجاب بوصفه معادلاً لجدار برلين»[36]. فقط حجاب المرأة المسلمة هو جدار وليس حجاب الراهبات ولا اليهوديات ولا البوذيات.

حَتَّىٰ في أزمة البوركيني وقعت السِّياسة الأوروبيَّة في فضيحةٍ من التَّناقض والحرب المباشرة ضدَّ الإسلام في انتقائيَّةٍ صفيقةٍ، وقد بدأت المشكلة في قرارات بلديات محليَّة ومرَّت في يوم الجمعة 2016/8/26م بقيام المحكمة الفرنسيَّة العليا بإبطال بل تعليق قرار بلديَّة نيس، ولٰكنَّ «البلديات الفرنسيَّة أعلنت أنَّها لن تلتزم به، في تحدٍّ صارخٍ للقانون والقضاء الذي هو فوق العلمانيَّة وفوق الديمقراطيَّة»[37]. وتوج في الفترة ذاتها باعتداءٍ شرطيٍّ اعتداءً فاضحاً علىٰ مسلمةٍ علىٰ الشَّاطئ وإرغامها علىٰ خلع البوركيني وقد تمَّ تصوير ذٰلكَ ونشره علىٰ اليوتيوب ومواقع التَّواصل الاجتماعي وحَتَّىٰ المحطَّات التِّلفزيونيَّة.

في هٰذه الأثناء «أثار إمام مسجد مدينة فلورنسا الإيطاليَّة **عز الدين الزير** جدلاً واسعاً بعد قيامه بنشر صورةٍ علىٰ حسابه في فيسبوك لمجموعة من الرَّاهبات علىٰ شاطئ البحر بلباسهن الدِّيني، ردًّا علىٰ الحملة ضدَّ انتشار لباس البحر الإسلاميّ[38] المعروف باسم (البوركيني)»[39]. الغريب هنا ليس إشارة الإمام إلىٰ التَّمييز الدِّيني فو لم يكتب أي تعليق علىٰ الصورة، وإنَّمَا قيام موقع الفيسبوك «بحجب صفحة **الزير** التي استعادها بعد ساعاتٍ قليلةٍ». في ظاهرةٍ لا يمكن القول إنَّهَا غير مسبوقةٍ في مواقع التَّواصل الاجتماعي لأنَّنا شهدنا مثل هٰذا الحجب لحسابات إسلاميَّة، بل في مرَّةٍ أغلق موقع الفيسبوك حسابات كلّ الذين يستغفرون الله باللغة العربيَّة[40] وبلغ عددهم حينها في يوم واحد أكثر من مئة وخمسين ألف حساب. فماذا يمكن أن نقول بعد ذٰلكَ؟

المدهش أكثر من ذٰلكَ هو أنَّهُم يريدوننا إقناعنا بأنَّهُم يقومون بهٰذا التَّصرف حرصاً علىٰ المرأة المسلمة ودفاعاً عنها ضدَّ الاستعباد كما زعم كثيرون ممن ذكرنا، وكما زعم رئيس الوزراء الفرنسي **مانويل فالس** عندما برَّر حربهم علىٰ البوركيني؛ لباس البحر الإسلامي بسبب أنَّهُ «ترجمة لمشروع سياسي ضدَّ المجتمع مبنيٌّ خصوصاً علىٰ استعباد المرأة»[41].

أسطورة الحرص علىٰ المرأة المسلمة والعمل علىٰ تحريرها ليست جديدةً علىٰ أيّ حالٍ، إنَّهَا أسطورة تمكين المرأة العربيَّة أو المسلمة التي نسمع بها وعنها منذ أواخر السَّبعينيات في القرن العشرين وهي أيضاً مهزلةٌ من مهازل الغرب.

خاتمة

الحقيقة التي يجب تأكيدها هنا هي أنَّ الموضوع طويل جدًّا ولا يخلو من التعقيد. ولٰكنَّهُ علىٰ طوله وما قد ينطوي عليه من تعقيد فإنَّهُ واضح المعالم واضح التَّناقضات واضح الافتراءات إلىٰ درجة مربكة حقًّا ومحرجة للمتبع الموضوعي أيًّا كان دينه أو عرقه أو جنسيته.

وعلىٰ أي حال، يبقى أمامنا تساؤل عريض يفرض ذاته في ظل هٰذه الحملة المحمومة علىٰ الإسلام وهو: ما مدى استجابة الشعب الغربي لهذه الحملة والإيمان بها؟

الشعب الأوروبي والأمريكي في حقيقة الأمر مثل أي شعب من شعوب الأرض يتأثر بما يضخه له الإعلام والشَّائعات وما ينتشر في أوساطه من أفكار وقناعات ومعتقدات وفي المقابل فإنَّهُ قلما يكلف نفسه عناء أو مشقة البحث عن الحقيقة، يؤثر الاستسلام لما هو رائج والاقتناع به علىٰ أن يفكر أو يبحث عن الحقيقة، ولا يعتد بما تقوم به القلة من الناس خلاف ذٰلكَ. هٰذه حقيقة نفسية واجتماعية وليست رأياً ولا توقعاً. أقرب مثال لنا علىٰ ذٰلكَ أن أوروبا لا تعرف ماذا يدور في سوريا علىٰ مدار خمس سنوات، عندما تصاعدت أزمة اللاجئين

---

[35] ـ إبراهيم درويش : **كتابات أمريكية تروج لفكرة أسلمة أوروبا** ـ مصدر سابق.

[36] ـ المصدر السابق ـ ذاته .

[37] ـ المصدر السابق ـ ذاته.

[38] ـ يسمون البوركيني لباس البحر الإسلامي وهٰذا غير صحيح، فمصممته أصلاً مصممة أزياء فرنسية صممته لمسيحيات لا يرد التعري الكامل لدى السباحة البحر ليس من باب التستر ولا من غيره من باب الموضوة أساساً.

[39] ـ وكالات: **إمام مسجد فلورنسا ينشر صور راهبات على البحر** ـ الجزيرة نت ـ الأحد 1437/11/18 هـ ـ الموافق 2016/8/21م.

[40] ـ كان ذٰلكَ في 26/ 10 / 2014م وقد أثار ضجة في الأوساط العربية على نحو خاص، ويمكن مراجعة التفاصيل في كثير من مواقع الإنترنت العربية.

[41] ـ المصدر السابق ـ ذاته.

تعاطف الجميع فجأة من السوريين، وفجأة انقلب التعاطف إلىٰ حرب عليهم بسبب انقلاب الخطاب الإعلامي وتحميل اللاجئين بعض الجرائم التي وقعت في أوروبا.

هٰذه نقطة أولى، أما النقطة الثانية فهي أنَّ ما يسمى بالوعي الحضاري الذي يعيشه الغربيون، وهو حقيقة لا ننكرها، لم يغير قناعاتهم بالإسلام والمسلمين، وهٰذا ما لم ترده وما لم تسعى له الثقافة الغربية، وإنما بضرورة الفكر الاجتماعي والسياسي السائد فإن الشعب الغربي عامة لا مطلقاً يؤمن بحرية الآخر واحترام الآخر ولذٰلك تجدهم عامة ضد الاعتداء علىٰ حريات المسلمين في أوروبا أو أمريكا علىٰ أساس كونهم مواطنين أو لاجئين، ولٰكنَّهُم لا يكترثون كثيراً بل أبداً بما تفعله حكوماتهم بالمسلمين في العالم.

النقطة الثالثة والأخيرة هي أنَّ الشعب الغربي مثقل أساساً بقناعات راسخة عبر مئات السنين ضد الإسلام والمسلمين، ومن ثمَّ فإنهم لا ينتظرون حملة فوبيا الإسلام لتكوين مواقف أو قناعات مخالفة لقناعاتهم ومعتقداتهم. السِّمة العامة للعقليَّة الغربيَّة في هٰذا الإطار هي عدم حبِّ الإسلام ولا المسلمين وعدم الارتياح لهم. ولذٰلك من المضحك رصد تزايد التغريدات المعادية للإسلام من قبل الغربيين علىٰ أنَّها تغير في القناعة أو الموقف[42] وكأنَّهُم كانوا يمجدون الإسلام ليل نهار. السُّؤال الذي يجب أن يطرح هنا: هل قل في المقابل عدد التغريدات التي تحب الإسلام أو المسلمين؟ مطلقاً، لأنَّهَا غير موجودةٍ أساساً.

المصادر والمراجع

لبيب فهمي: **المنتدى الأول لانتشار ظاهرة الإسلاموفوبيا في بروكسل** ـ الجزيرة نت ـ الاثنين 1436/2/22 هـ ـ الموافق 2014/12/15م.

محمد فال ولد المجتبى: **الإسلاموفوبيا القاتلة.. على نفسها جنت أوروبا** ـ الجزيرة نت ـ الخميس 1432/8/27 هـ ـ الموافق 2011/7/28 م.

إبراهيم درويش : **كتابات أمريكية تروج لفكرة أسلمة أوروبا** ـ موقع مصرس ـ 17 / 08 / 2009م. منشور أيضاً بصحيفة **القدس العربي** 17 آب/ أغسطس 2009م.

بوعلام رمضاني: **إيدوي بلينال في كتابه من أجل المسلمين** ـ الجزيرة نت ـ السبت 1435/12/3 هـ ـ الموافق 2014/9/27م.

محمود سلطان: **الخوف من أسلمة أوروبا.. مجدداً!** ـ موقع الإسلام؛ـ حركة التوحيد والإصلاح ـ الأربعاء, 04 آذار/مارس 2009م. وهو منشور في أكثر من موقع إلكتروني منها مثلاً: المسلم أون لاين، المختصر، وغيرهما.

قدس برس: **منظمة إسلامية تنتقد التشكيك اليهودي في تعداد مسلمي أميركا** ـ الجزيرة نت ـ السبت 1422/8/9هـ الموافق 2001/10/27م.

أوريانا فالاتشي في كتابها: قوة عقل ـ نقلا عن: وكالات: **قاض إيطالي يأمر بمحاكمة الكاتبة فالاتشي بتهمة إهانة الإسلام** ـ الجزيرة نت ـ الأربعاء 1426/4/16 هـ ـ الموافق2005/5/25م.

تيموثي سافيج: **أوروبا والإسلام؛ الهلال المتنامي وصدام الثقافات** ـ ترجمة الموقع ـ موقع إخوان أون لاين ـ الاثنين 2004/08/19م. البحث منشور في: (The Washington quarterly. No Summer 2004).

عاطف محمد: **أوربة الإسلام أم أسلمة أوروبا؟** ـ الجزيرة نت ـ الأحد 1430/9/16 هـ ـ الموافق 2009/9/6م.

وكالات: **فرنسا تتجه لإصدار قانون يحظر الحجاب في المؤسسات التعليمية** ـ الجزيرة نت ـ الأحد 1424/3/3هـ الموافق 2003/5/4م.

خالد شمت: **قضايا مسلمي أوروبا بمؤتمر في ألمانيا** ـ الجزيرة نت ـ الاثنين 1435/1/15 هـ ـ الموافق 2013/11/18م.

رويتر: **مصر تنتقد تصريحات رايس بشأن العالم الإسلامي** ـ الجزيرة نت ـ الثلاثاء 1423/7/17هـ الموافق 2002/9/24م.

مايكل بريڤو: برنامج بلا حدود ـ **لقاء مع مايكل بريڤو مدير الشبكة الأوروبية لمكافحة العنصرية** ـ قناة الجزيرة ـ الأربعاء 7 أيلول/سبتمبر 2016م.

مواقع/ وكالات. مختلف وكالات الأنباء ومواقع الإنترنت تابعت تطورات الحدثين في هٰذا اليوم 2016/9/18م، ومع وضوح الازدواجية لم تلتفت وسيلة إعلام إلىٰ التناقض في التعامل مع الحدثين. انظر مثلاً:

[42] - تقرير تداولته وسائل الإعلام عن تزايد التغريدات المعادية للإسلام في أوروبا وأمريكا في الأسبوع الثالث من آب/ أوغسطس 2016م.

متابعات: **37 مصاباً حصيلة انفجار في حي تشلسي في نيويورك وهجوم بالسكين في مينسوتا** ـ الجزيرة نت ـ الأحد 16 ذو الحجة 1437هـ الموافق لـ 18 أيلول/ سبتمبر 2016م.

متابعات: انتقاد للسلطات الأميركية لمرونتها مع مليشيا "أوريغون"ـ الجزيرة نت ـ الأحد 10 كانون الثاني/ يناير 2016م.

نبيلة مجدي: **كاتب ألمانى؛ الغرب مسئول عن زيادة نشاط المتطرفين... ويجتزئ من الإسلام النصوص التى تخدم أهواءه اعتباطيًّا... ويوجد آلاف السلفيين فى ألمانيا** ـ موقع جريدة اليوم السابع ـ الثلاثاء 17 شباط/ فبراير 2015م.

فائزة مصطفى: الإسلاموفوبيا في فرنسا؛ حروب افتراضية ـ الجزيرة نت ـ الثلاثاء 1434/9/22 هـ ـ الموافق 2013/7/30م.

وكالات: **إمام مسجد فلورنسا ينشر صور راهبات على البحر** ـ الجزيرة نت ـ الأحد 1437/11/18 هـ ـ الموافق 2016/8/21م.

للتوسع في ذلك يمكن مراجعة كتاب الدكتور عبد العزيز القوصي: **أُسس علم النفس** ـ مكتبة النَّهضة المصرية فصلي التقليد والا ستهواء.

HAÇLI SEFERLERİ PROPAGANDASI: AVRUPA VE RUS ORTAÇAĞ EDEBİYATINDA MÜSLÜMANLARIN TASVİRİ

Prof. Dr. Raed Mustafa ABDELRAHEEM*

وسائل الدعاية الصليبية صورة المسلمين في أدب الرحلات الأوروبية والروسية إلى الأماكن المقدسة في العصور الوسطى أنموذجاً

ملخـــــــــــص

كثر الحديث عن الحروب الصـــليبية : أســـبابها ، وأهدافها ، ونتائجها ، ولكنّ الحديث عن وســـائل الدعاية الصليبية لتلك الحروب لم تُفرد له دراسة خاصة ، ومن هنا يأتي هذا البحث ليقف على تلك الوسائل ، **وليركز** على **صـورة المسـلمين** في أدب الرحلات الأوروبية والروسـية إلى الأماكن المقدسـة في فلسـطين والأردن ولبنان في العصور الوسطى ، وتحديداً عقب الحملة الصليبية الأولى ، وسقوط القدس بيد الصليبيين سـنة 1099م ، وللكشـف عن دور هذه الصـورة في الترويج للحروب الصـليبية . ويقوم البحث على المنهج الوصـفي التحليليّ ، على قراءة تلك الرحلات ، ثم تحليل صورة المسلمين فيها ، وربط هذه الصورة ما أمكن بوسـائل الدعاية الصـليبية ، ولهذا اقتضـت الدراسـة أن ينصـب الحديث في المبحث الأول منها على وسـائل الدعاية الصليبية بعامة في العصور الوسطى .

THE CRUSADERS PROPAGANDA: DEPICTION OF MUSLIMS IN EUROPEAN AND RUSSIAN MIDDLE AGES LITERATURE

ABSTRACT

Many studies have emerged that discussed the crusades wars: their motivations, aims, results, but the rare studies have discussed the crusaders propaganda, this studies aims at discussing this field of research to focus the light on the Depiction of Muslims in European and Russian middle ages literature, especially after the first crusade in the holy lands in Palestine, Jordan, Lebanon in the middle ages, and period the Jerusalem fill in the hands on the crusaders in 1099 AD, and to discover the role of this image in promoting the war efforts.

Key Words: The Crusaders, Muslim, Lebanon.

* Prof. Dr., Filistin Najah Ulusal Üniversitesi, Arap Dili Öğretim Üyesi.

مقدمـــــــــــة

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسوله الأمين ، محمد ، صلى الله عليه وسلّم ، وبعد ، فقد شهد القرن الخامس الهجري ، الحادي عشر الميلادي ، إعلان الحروب الصليبية ، وشنّ حرب مقدسة على المسلمين ، لتخليص الأراضي المقدسة في فلسطين ولبنان والأردن من قبضتهم ، وقد عملت الكنيسة على الترويج لهذه الحروب والدعاية لها بكل الوسائل المشروعة ، وغير المشروعة ، وكان لها الأثر الأكبر في إقناع المسيحيين الأوروبيين بضرورة خوض هذه الحروب ، والاستمرار فيها . كان لأدب الرحلات أهمية كبرى في هذه المعركة ، فقد درج المسيحيون منذ أقدم العصور على الحج إلى الأماكن المقدسة , و" لم تنقطع منذ أن اكتشفت القديسة هيلانة ، حسب الأسطورة المسيحية ، الصليب المقدس ، وغير ذلك من الآثار المقدسة خلال حجّ إلى القدس وإلى بيت لحم في عام 326م " ، وزاد بعد " إنشاء قسطنطين كنيسة القبر المقدس في القدس "[1] . ولم يقف الحج عقب الفتح الإسلامي ، وكثر عدد الحجاج إثر سقوط القدس ، وغيرها من المناطق في يد الصليبيين في القرن الحادي عشر وما بعده ، رغبة في التوبة والغفران ، والدفاع عن الأماكن المقدسة ، وزيارة الأماكن المرتبطة بالمسيح والديانة المسيحية ، و" يتطوّر موقف أخرويّ تجاه المدينة المقدسة ، فهناك رغبة في تحيّن نهاية الزمان فيها ، وتحقيق مصير ديني ، يجري فهمه بوصفه عبوراً واغتراباً عن العالم ، وفي هذا المنظور يعتبر الحج إلى القدس رحلة أخيرة ، تُهيئ عبر طقس التكفير الجماعي للأيام الأخيرة للزمان "[2] . **ويقول جوناثان سميث** : بعد الانتصار في الحملة الصليبية الأولى ، وسقوط القدس , صار " هناك حماسة للحج إلى بيت المقدس " ، فذهب حجاج كثيرون إليها ، لاسيما من كبار السادة ، وذوي المنزلة الرفيعة[3] . ويذكر محمد مؤنس عوض أهدافاً أخرى لهذه الرحلات ، منها الدافع الاقتصادي ،الذي يعدّ " ركناً ركيناً بين دوافع الرحلة الأوروبية إلى هناك ، إذ أنّ الكثيرين ذهبوا إلى فلسطين ، وعادوا ومعهم العديد من المقتنيات والسلع التجارية من أجل بيعها في أوطانهم على سبيل تحقيق أرباح وفيرة " . وهناك " الرغبة الملحة في استجلاء سحر الشرق وغموضه ، ومشاهدة معالمه بوصفه عالماً غريباً عن أعين الأوروبيين ، كذلك وجدت رغبة قوية لدى المسيحيين الأوروبيين في الوقوف على أوضاع إخوانهم المسيحيين الشرقيين خاصة عندما خضعوا لقوى سياسية غير مسيحية مثل القوى الإسلامية "[4] . وثمّة هدف آخر وقف وراء تلك الرحلات ، وهو الاستشراق ، والرغبة في التعرف عن قرب إلى العالم الإسلامي ، وسكان الأرض المقدسة ، فكانت زياراتهم مبرمجة بالتنسيق مع كبار رجال الكنيسة في الغرب الأوروبي , وقد تكون فردية ، ولكنّ الجامع المشترك بينها أنّها كانت ترمي إلى تقديم صورة عن الأماكن المقدسة ، والمسلمين القاطنين فيها ، وكان بعضها يكتب على شكل تقارير ترسل إلى أوروبا ليقرأها رجال الدين على المسيحيين هناك ، فتكون وسيلة أخرى من وسائل الترويج الإعلامي ، والدعاية إلى الحروب الصليبية ، والاستمرار فيها ، ودعوة للمسيحيين الغربيين إلى القدوم إلى الأماكن المقدسة ,للاستيطان فيها ، وتخليصها من المسلمين ، لأنّهم هم سكانها الأصليون ، فتكون هذه الرحلات دعاية واقعية ، يكتبها رجال دين مخلصون ، وخريطة للقادمين الجدد . وهكذا يتلاقى الاستشراق القديم مع الحديث الذي يرى إدوارد سعيد أنّ الاهتمام الأوروبي ثم الأمريكي فيه كان سياسياً وقفت وراءه الثقافة ووجهته[5] .

وقد اتّخذت هذه الرحلات نهجاً يكاد يكون متشابهاً في عملية الترويج والتصوير[6] ، واعتمدت على أساليب الإقناع والتأثير ، وضربت على الوترين الديني والعاطفي ، فكانت بحقّ تجسيداً للوعي الجمعي المسيحي الغربي ، وللصورة النمطية المغروسة في أذهانهم عن الأماكن المقدسة ، وعن المسلمين المغتصبين لها[7] ، حسب أفكارهم ، ويمكن التعبير عن أساليب هذه الرحلات ومضامينها في الآتي :

أ- تلك العاطفة الدينية الجياشة التي أبدوها وهم يتحدثون عن الأماكن المقدسة في فلسطين ، وتناولوها من وجهة نظر الكتاب المقدس ، وربطوها بتاريخ الديانة المسيحية[8] ، وذكريات المسيح عليه

---

[1] - ميشيل بالار ، الحملات الصليبية والشرق اللاتيني , ص35 .

[2] - المرجع نفسه , ص35-36 .

[3] - سميث ، حالة الصليبيين الذهنية تجاه الشرق , ص125 .

[4] - محمد مؤنس عوض , الرحالة الأوروبيون في مملكة بيت المقدس الصليبية , ص16-17 . وقد استفاض المؤلف في الحديث عن رحلات الحج الأوروبية إلى الأراضي المقدسة ، وعن تطوّرها عبر التاريخ . انظر ص16 وما بعدها . وأفاد منه محمد مصطفى النقر في بحثه " كتابات بعض الرحالة الأوروبيين..." حين تحدّث عن الرحلة الأوروبية وأسبابها وتطوّرها عبر التاريخ . انظر ص195-200 .

[5] - انظر إدوارد سعيد ، الاستشراق ، 46 .

[6] - أعني الرحلات موضع الدراسة .

[7] - وهي صورة العنف والوثنية والهمجية .

[8] - انظر مؤنس عوض ، الرحالة الأوروبيون في مملكة بيت المقدس الصليبية ، ص84 .

السلام ، والمعاناة , حسب اعتقادهم ، التي كابدها واليهود يطاردونه،حتى لحظة صلبه . ففيها يتجلى الجانب الوعظي والروحاني في أبهى صوره .

ب- تجاهلوا الوجود الإسلامي في تلك الأراضي ، وقدّموا لهم صورة مشوهة ، فهم سراقنة ، ووثنيون ، وأعداء ، ومغتصبون ، وهمجيون يعتدون على الحجاج المسيحيين ، وينكلون بهم....[9] . ولم يقدّموا فيها سوى الصورة النمطية عن المسلمين , ومردّ ذلك أنّ معظم أولئك الرحالة لم يختلطوا بالمسلمين ، فكتبوا عنهم عن بعد ، دون اختلاط أو احتكاك مباشر ، فخلت معظم رحلاتهم من الموضوعية ، وعدم الموضوعية في حدّ ذاته أمر مقصود ، ومبرمج له .

ت- ركّزوا على الجانب الاقتصادي ، فوصفوا خصوبة الأماكن المقدسة ، وكثرة أشجارها وثمارها ومزروعاتها ومياهها وحيوانها ، فهي ، في عرفهم ،الأرض التي تدرّ عسلاً ولبناً ، وهي أرض الميعاد . وقد أدّت لغة الرحالة هنا دوراً مهماً في عمليتي الإقناع والتأثير ، وبخاصة في الصفات التي أسبغوها على تلك الأماكن المقدسة .

ث- ركّز الرحالة في مجملهم على إبراز صورة إيجابية للصليبيين الذين استوطنوا الأراضي المقدسة ، فوصفوا قوّتهم العسكرية ، ومنعة حصونهم ، وغناهم الفاحش ، وعناية ملوكهم وقادتهم بأبناء ملّتهم ، ولا يخفى ما في هذا الوصف من تشجيع على القدوم إلى هذه البلاد[10] .

وقد كثرت الكتابات عن الحروب الصليبية : أسبابها ، وأهدافها ، ونتائجها ، ولكنّ أحداً من الباحثين لم يفرد دراسة شاملة عن أساليب الغرب الأوروبي في الدعاية لهذه الحروب . ومن هنا جاء هذا البحث **ليلقي الضوء على بعض هذه الأساليب ، وليركّز على أدب الرحلات ، وعلى الصورة التي رسمها بعض الرحالة الأوروبيين والروس للمسلمين في رحلاتهم ، ويكشف عن دور هذه الصورة في الدعاية الصليبية** . فالدراسة مبحثان :

المبحث الأوّل : نبذة عامة عن وسائل الدعاية الصليبية في العصور الوسطى .

المبحث الثاني : صورة المسلمين في الرحلات الأوروبية والروسية إلى الأراضي المقدسة في العصور الوسطى .

يعتمد البحث الرحلات التي ترجمها إلى العربية سعيد البيشاوي منفرداً ، أو تلك التي ترجمها بمعاونة بعض زملائه : رياض شاهين الذي ترجم وإياه رحلة ثيودوريش ، وإسماعيل أبو هدبة ، وترجما رحلة دانيال الراهب ، وفؤاد عبد الرحيم دويكات ، الذي ترجم وإياه رحلة فيتلوس . والحق يُقال : لقد بذل هؤلاء المترجمون جهوداً عظيمة في الترجمة ، وكان لما قدموه أثر كبير في معرفة نظرة أولئك الرحالة الصليبيين إلى المسلمين , وبيان دور هذا الفنّ الأدبي في الترويج للحملات الصليبية . أمّا الرحلات موضع الدراسة ، فهي :

1- رحلة الحاج سايلوف (1102-1103م)
2- رحلة الحاج الروسي دانيال الراهب (1106-1107م)
3- رحلة فيتلوس (1130م)
4- رحلة يوحنا فورزبورغ (بين عامي 1160-1170م)
5- رحلة ثيودوريش (1161-1164م)
6- رحلة بورشارد (القرن الثالث عشر الميلادي) .

ويقوم البحث على المنهج الوصفي التحليليّ ، على قراءة تلك الرحلات ، ثم تحليل صورة المسلمين فيها ، وربط هذه الصورة ما أمكن بوسائل الدعاية الصليبية ، التي تتضح معالمها في المبحث الأول من هذه الدراسة. **صحيح أنّ هناك صوراً قدّمها بعض الرحالة ، مثل بورشارد ما هي إلاّ وصف محض للمسلمين ، ولكنّ معظم الصور كانت تخفي وراءها هدفاً ترويجياً دعائياً للحروب الصليبية .**

ولا بدّ من الإشارة إلى أن هناك بعض الدراسات السابقة التي يمكن الإفادة منها في هذا البحث ، وهي الآتي :

- بحث عنوانه **" الأغاني " لميخائيل روتليدج** ، تناول فيه دور الأغاني الأوروبية في الترويج للحروب الصليبية ، وفي تجسيد الصورة النمطية في أذهان الأوروبيين عن الإسلام والمسلمين .
- كتاب **" الرحالة الأوروبيون في مملكة بيت المقدس الصليبية (1099-1187م) " ، لمحمد مؤنس عوض** ، تحدث فيه عن أهم الرحلات الأوروبية إلى بيت المقدس عقب الاحتلال الصليبي لها ، فتناول مضامينها ، وأساليب كتّابها ، ولكنّه لم يقف على صورة مفصلة للمسلمين فيها , وهذه الرحلات هي : **رحلة سايلوف ، ورحلة دانيال الراهب ، ورحلة فيتلوس ، ورحلة يوحنا**

[9] ـ سيأتي تفصيل هذه الصورة في الصفحات القادمة إن شاء الله .
[10] ـ لم يخرج عن هذا الوصف سوى بورشارد ، وسيأتي الحديث عن أسباب ذلك في الصفحات القادمة إن شاء الله .

الورزبرجي ، ورحلة أبو فروزين ، ورحلة بنيامين التطيلي ، ورحلة ثيودوريش ، ورحلة بتاحيا الراتسبوني ، ورحلة يوحنا فوكاس .

- كتاب **" الغرب المتخيل " ، لمحمد نور الدين أفاية .** وقف فيه على الصورة النمطية للمسلمين في أذهان المسيحيين الغربيين ، وعلى بعض وسائل الدعاية والترويج للحروب الصليبية ، مثل الرسوم ، والألوان ، والشبقية .
- ويمكن الإفادة من مقدمة الترجمة للرحلات محلّ الدراسة ، أو الدراسة التحليلية التي وردت في بعضها ، مثل رحلة ثيودوريش على سبيل المثال .
- بحث كتبه **محمد الحافظ مصطفى النقر** ، عنوانه **" كتابات بعض الرحالة الأوروبيين عن مملكة بيت المقدس الفرنجية 1099-1187م "[11] .** تناول فيه بعض تلك الرحلات الأوروبية إلى الأراضي المقدسة ، وهي رحلة دانيال الراهب ، ورحلة فيتلوس ، ورحلة يوحنا فورزبورغ ، ورحلة ثيودوريش ، والأسلوب الذي اتّبعه في دراستها أنّه بدأ " بالتعريف بكل رحالة ، وسنة رحلته إلى فلسطين ، ثم الإشارة إلى أهم النقاط في الجوانب السياسية والحربية والاقتصادية والدينية ، ثم التعليق عليها في ضوء ما ذكرته الكتابات الرسمية لمؤرخي المملكة الفرنجية "[12] . ولكنّ الباحث لم يشر إلى الجديد الذي سيضيفه إلى كتاب محمد مؤنس عوض " الرحالة الأوروبيون في مملكة بيت المقدس الصليبية "

المبحث الأوّل
وسائل الدعاية الصليبية
وسائل الدعاية الصليبية

أعلن البابا أوربان الثاني الحروب الصليبية في مجلس عقد " في أوفيرون , في مدينة كليرمونت " بفرنسا " . تألف هذا المجلس الذي كان قد بعث الدعاة للتحضير له في جميع النواحي من 310 عضواً من الأساقفة والقساوسة "[13] . وقد وقفت وراء هذا الإعلان مجموعة من الأسباب تحدث الشارتري , وهو شاهد عيان على الحملة الصليبية الأولى , عن بعضها إذ قال مشيراً إلى أوربان : " لقد رأى الناس بأسرهم من الكهنة والعامة , وقد وطئوا الديانة المسيحية بأقدامهم , وأهملوا السلام كلّ الإهمال , وتناحر أمراء البلاد واحدهم مع الآخر في حروب لا تنقطع . رأى الناس يسرقون متاع الدنيا بعضهم من بعض , ورأى كثيراً من الأسرى يُحتجزون من غير حقّ , ويُلقون بهمجية في غياهب السجون إلى أن تُدفع فديتهم الفاحشة , أو يعانون من عذاب الشرور الثلاثة الجوع , والعطش , والبرد إلى أن يلقوا حتفهم سرّاً . ثمّ رأى الأماكن المقدسة وقد انتهكت حرماتها , والصوامع والكنائس قد التهمتها النيران , وما سلم من الأذى أحد من البشر , وصارت الشؤون البشرية والإلهية موضع ازدراء وسخرية " , و "عندما سمع أنّ الأتراك قد احتلوا المناطق الداخلية من أراضي بيزنطة , وأنّ المسيحيين خضعوا لشعب متوحش هدّام , هزّته مشاعر التقى والورع..."[14] .

إنّ المشاعر الدينية , ووضع الغرب البائس في هذا الصدد , هي التي حفزت أوربان الثاني على الإقدام على خطوة إعلان الحروب الصليبية , وحفزه خضوع الأماكن المقدسة والضريح المقدس في فلسطين لسلطان الوثنيين والهمجيين والمعتدين المسلمين , على حدّ تعبير الشارتري , وهذه هي الصورة النمطية عن المسلمين التي سادت في ذهن أبناء الغرب الأوروبي في تلك الحقبة الزمنية[15] , وتجسّدت في أشعارهم , وأغانيهم , وكتاباتهم المختلفة .

وقد سعى البابا والغرب الأوروبي بكل إمكاناته إلى الترويج لهذه الحروب , وحثّ المسيحيين على المشاركة فيها , والذهاب إلى فلسطين لإنقاذ الأماكن المقدسة , والتنعم بالأرض التي تدرّ عسلاً ولبناً , وفي الآتي عرض لأبرز وسائلهم في الترويج لتلك الحروب , وللصورة النمطية للمسلمين :

دور البابا ورجال الدين

أدى البابا ورجال الدين دوراً عظيماً في الترويج لهذه الحروب , وتشجيع المسيحيين على الانضمام إليها , وكان لخطاب البابا أوربان الثاني في مجمع كليرمونت بفرنسا أثره العظيم في النفوس إذ " ألقى

---

[11] - نشر في مجلة المنارة –جامعة آل البيت ، المفرق ، الأردن ، المجلد الرابع ، العدد الأول ، 1419هـ-1999م ، ص193-228

[12] - كتابات بعض الرحالة الأوروبيين عن مملكة بيت المقدس الفرنجية ، ص 194 .

[13] - فوشيه الشارتري , تاريخ الحملة إلى القدس , ص31 .

[14] - المصدر نفسه , ص31 .

[15] - انظر تفصيل ذلك : محمد نور الدين أفاية , الغرب المتخيل , ص121-143 .

موعظة بليغة عن العواصف الهوجاء التي تجتاح العالم الذي انحطّ فيه مستوى الديانة , وبخشوع حثّ الجميع على أن يسترجعوا قوة إيمانهم , وأن يثيروا في نفوسهم العزم على خذل ألاعيب الشيطان , وأن يعملوا على أن يعيدوا للكنيسة المقدسة , التي أضعفها الأشرار , مركزها المجيد التليد "[16] . وقد استغل أوربان بلاغته في الخطاب للولوج إلى أذهان المسيحيين , وضرب على الوتر الديني والعاطفي , وأكثر من الاقتباس من الكتاب المقدس للوصول إلى هدفه , إذ بيّن لهم أنّه مبعوث إليهم من الله كي يخاطبهم , وينذرهم عاقبة أخطائهم , والاستمرار فيها , وبيّن أنهم يحملون أمانة ومسؤولية الدين عليهم أن يؤدوا لها حقّها " كونوا رعاة حقيقيين , واحملوا عصيّكم بأيديكم , ولا تغفلوا , واحرسوا من جميع النواحي القطيع الذي عهد إليكم "[17] . وإذا ما قصّروا في حمل هذه الأمانة والمسؤولية , فإن مصيرهم الحجيم " إذن أصلحوا أنفسكم أولاً حتى لا تجوز عليكم الملامة ..., وإن أردتم أن تكونوا حقاً أخلاّء الله فاعلموا عن طيب خاطر بما يرضيه "[18] . ثمّ ولج من هذه المقدمة المؤثرة إلى حثّهم على رعاية شؤون الكنيسة , والإيفاء بحقوقها , وطلب إليهم الكفّ عن الاعتداء على رجال الدين والحجاج والتجار وقطع الطريق , ووعد المخالفين بالحرمان من الغفران والنعيم , ثمّ بدأ بموضوعه الرئيس , وهو تخليص القدس والأماكن المقدسة ومسيحييها من قبضة المسلمين , وصور بقاءها وبقاءهم تحت سيطرة المسلمين محنة " بل هي أسوأ المحن على الإطلاق , تحيق بالمسيحية في طرف آخر من العالم "[19]. " عليكم أن تسارعوا لمدّ يد العون لإخوانكم القاطنين في المشرق الذين يحتاجون إلى مساعدتكم وطالما التمسوها "[20] , ويتابع حديثه , فيصف توغّل الأتراك السلاجقة في الأراضي البيزنطية , واعتداءاتهم على المسيحيين ورموز المسيحية : " لقد انتزعوها شيئا فشيئاً من أراضي المسيحيين , كما وهزموهم في سبع معارك حتى الآن , وقتلوا وأسروا الكثيرين , وهدموا الكنائس , ودمروا مملكة الله "[21] , ويستمر في التحريض على المسلمين , ومهاجمتهم , ونعتهم بنعوت الكفر والإلحاد , ويطلب إليهم أن يهبّوا بقضّهم وقضيضهم من أجل الخلاص والتخليص , ويعد المشاركين منهم بغفران " كلّ خطاياه إذا ما واجه حتفه زاحفاً في البرّ , أو عابراً في البحر , أو مقاتلاً الكفار , إني أمنح ذلك لكلّ من يذهب , مستمداً القوة والسلطة التي وضعها الله فيّ "[22].

وحذّرهم عاقبة التقصير , أو التهاون في حرب المسلمين إذ قال : " يا خزينا , ويا عارنا , إذا ما انتصر جنس يتسم بهذه الحقارة والانحطاط , وتستعبده الشياطين والعفاريت , على شعب أنعم الله عليه بالإيمان , وتباهى باسم المسيح "[23] .

إن البابا يعلن الحرب الدينية بين المسلمين والصليبيين , فلا ينفك يستعمل الألفاظ , ويأتي بالصور التي تجسّد كفر المسلمين ووثنيتهم , وهمجيتهم , واتّباعهم الشياطين . وتلك الصور والألفاظ التي ترسم صورة إيمانية للمسيحيين , فهم أمناء الله , وجيش المسيح , المغفورة ذنوبهم , المعتدى عليهم . وقد حقق أوربان الثاني " التوليف المثمر بين الحج التكفيري , والحرب العادلة ضد الوثنيين " , و " تندرج في المسار المباشر لإصلاح الكنيسة في القرن الحادي عشر "[24] . وقد حوّل فيها " ما لم يكن حتى ذلك الحين غير حملات محدودة ضد المسلمين إلى حجّ حربيّ من جانب الجماعة المسيحية كلّها , أي إلى حرب صليبية "[25]. وهناك جانب استثمره البابا في خطبته , ولكنّ الشارتري لم يشر إليه , وهو دعوة المسيحيين الغربيين إلى تحرير الضريح المقدّس , والكنائس الشرقية من اضطهاد المسلمين[26] .

ويتحدث الشارتري عن أثر هذه الخطبة في نفوس المتلقين , فقد " قام جميع الحاضرين , من الكهنة والعامة , بعفوية , بشكر الله على كلمات البابا أوربان " , " وما إن سمعوا بغفران الذنوب إلاّ وأقسموا على أن يذهبوا بأرواح طاهرة , سواء أمروا بالذهاب أم لا "[27] . , وقالوا متحمسين " إنّها إرادة الربّ , وعندئذ يقرّر أوربان الثاني للمتطوعين أن يتناولوا صليباً علامة على التزامهم "[28]

---

[16] - الشارتري ، تاريخ الحملة إلى القدس , ص31-32 .
[17] - المصدر نفسه , ص32 .
[18] - الشارتري ، تاريخ الحملة إلى القدس , ص33 .
[19] - المصدر نفسه , ص35 .
[20] - المصدر نفسه , ص36 .
[21] - المصدر نفسه , ص36 .
[22] - المصدر نفسه , ص36 .
[23] - الشارتري ، تاريخ الحملة إلى القدس , ص36 . وانظر الخطبة في يوميات صاحب أعمال الفرنجة ، ص191-192 .
[24] - ميشيل بالار ، الحملات الصليبية والشرق اللاتيني , ص11 .
[25] - المرجع نفسه , ص33 .
[26] - المرجع نفسه , ص49 .
[27] - تاريخ الحملة إلى القدس , , ص37 ، وانظر أرنست باركر ، الحروب الصليبية ، ص23 .
[28] - ميشيل بالار ، الحملات الصليبية والشرق اللاتيني , ص50 .

وعقب هذه الخطبة , تولّى أوربان الثاني " هو نفسه القيادة بإعلان الحملة الصليبية في عدد من المدن التي زارها خلال جولته المطوّلة حول جنوب ووسط وغرب فرنسا , وأرسل خطابات وسفارات فيما وراء حدود فرنسا "[29] . وأصدر أوامره إلى رجال الدين كي يشاركوه في حمل الصليب , والدعوة إلى الحرب المقدسة في مختلف أنحاء أوروبا , وفي أماكن خاصة فيها[30] . فبدأ هؤلاء حملتهم الدعائية المنظمة , فاستغلوا الأعياد الدينية , " والتجمعات الترفيهية , مثل مبارزات الفرسان في محاولة لضمان أن يقسم الرجال المهمّون من بين الحضور على الذهاب في الحملة الصليبية , ولكي يقوموا بحملات تعبئة على نطاق واسع " , وكانوا يذهبون إلى الأماكن المكتظة بالناس حيث يتوقعون نتائج طيبة , ومن أجل ضمان أكبر قدر من القبول , كانوا يعرضون " الذخائر المقدسة الخاصة بآلام المسيح "[31] , وينتجون الخطب والكتب الخاصة التي تساعد المبشر بالحملة الصليبية[32] , وراحوا يعدون بالغفران أولئك " الذين يحضرون الخطب "[33] .

ونجحوا في ربط الحروب الصليبية بالتوبة والحج إلى الأماكن المقدسة , وكان تقدّم الصليبيين في حملتهم الأولى التي احتلّوا فيها القدس سنة 492هـ1099م عاملاً مهماً لإقناع الصليبيين بأنّ هناك مساعدة إلهية ," وأنّ يد الرب كانت تتدخل لمساعدتهم مادياً , وأنّ الربّ كان يوافق بالفعل على ربط الحرب المقدسة بالتوبة والحج "[34] . فهذا بطرس تيدبودة , وهو أحد رجال الدين المشاركين في احتلال القدس , يقول في كتابه الذي أرخ فيه الحملة الصليبية الأولى , وكتب عن ذلك الاحتلال : " **سقطت بيت المقدس** في الخامس عشر من يوليو , سادس أيام الأسبوع , **بمساعدة سيدنا يسوع الذي له المجد والشرف أبد الآبدين آمين** "[35] وبرزت في الدعاية الصليبية فكرة **شهداء الإيمان** في وصف أولئك الذين قضوا في الحملات الصليبية[36] , وغالباً ما وصفتْ الدعاية الصليبية " صوراً لهم تظهر أجسادهم على شكل ملائكة صاعدة إلى السماء "[37] .

وخلاصة الأمر , كما يقول سيمون لويد , : إن حملات رجال الدين الدعائية كانت تعتمد " على الجولات المخطط لها " , " وكثيراً ما كانت الدعوة عبارة عن مسألة إخراج مسرحي تمّ التخطيط لها قبل أسابيع أو شهور "[38] .

الفن ودوره في الترويج

أدى الفنّ والأدب دوراً عظيماً في الترويج للحروب الصليبية , ويمكن إجمال هذه الفنون في الآتي :

1- **الخطب :** صارت الخطب المؤثرة نهجاً اتبعه رجال الدين , وأرباب الأدب في الدعاية للحروب الصليبية , وقد استمدوا هذا النهج من خطبة البابا أوربان الثاني , وساروا عليه , فهذا سان برنارد في خطبته البليغة عدّ الحملة الصليبية الثانية (1102م) فرصة خاصة للخلاص , مفتوحة لأولئك الذين أخذوا الصليب إذ قال : " **إنّ الربّ يضع نفسه في موقف الحاجة , أو يتظاهر بأنّه في هذا الموقف , على حين يريد طوال الوقت أن يساعدكم في حاجتكم , إنّه يريد أن يتم التكفير فيه باعتباره المدين , حتى يمكنه مكافأة أولئك الذين يحاربون من أجله بأجورهم : غفران خطاياهم , والمجد الخالد . لهذا السبب أسميتكم جيلاً مباركاً , أنتم الذين تمّ جمعكم في زمن على هذا القدر من الثراء في الغفران , وأنتم أحياء في هذه السنة السارّة جداً بالنسبة للربّ , إنّها حقّاً سنة الغفران " , ويواصل حديثه المنمق عن الغفران : " خذوا شارة الصليب , وسوف تحصلون في المقابل على غفران لكلّ الذنوب التي اعترفتم بها بقلوب خاشعة . إنّ القماش " الذي صنعت من الصلبان " لا يساوي الكثير إذا ما بيع . أمّا إذا تمّ ارتداؤه على كتف مخلّص مؤمن , فمن المؤكّد أنّه سوف يساوي مملكة الربّ "[39] .**

2- **الشعر والغناء :** كتب **ميخائيل روتليدج** بحثاً مهماً عن " الأغاني " ودورها في الدعاية للحملات الصليبية , وفي تجسيد الصورة النمطية للمسلمين , وبيّن الأثر الذي تركته في الوجدان المسيحيّ , وأنها كانت تدور حول الحملات الصليبية في المشرق والأندلس , وقد كثرت هذه الأغاني في

---

[29] - سيمون لويد , الحركة الصليبية , ص57 , وانظر ميشيل بالار ، الحملات الصليبية والشرق اللاتيني , ص50 .
[30] - انظر المرجع نفسه , ص57 , 59 , 70 .
[31]- سيمون لويد ، الحركة الصليبية ، ص72 .
[32] - -المرجع نفسه , 76 .
[33] - المرجع نفسه , ص75.
[34] - جوناثان رايلي سميث , حالة الصليبيين الذهنية تجاه الشرق , ص124 .
[35] - حسن عبد الوهاب حسين , مقالات وبحوث في التاريخ الاجتماعي والسياسي للحروب الصليبية , ص27 .
[36] - انظر سميث ، حالة الصليبيين الذهنية , ص105 , أفاية ، الغرب المتخيل , ص 126 .
[37] - سميث ، حالة الصليبيين الذهنية , ص105 .
[38] - سيمون لويد ، الحركة الصليبية , ص72 , 75 .
[39] - سميث ، حالة الصليبيين الذهنية , ص126 .

اللغات الأوروبية المختلفة , وبخاصـــة الفرنســـية والألمانية , ووقف وراء هذه الكثرة " أنّ عدة شـــعراء كانوا يقودون الحملات الصـــليبية "[40] . وتدور مضـــامين الأغاني حول تمجيد أفعال الصـليبيين , وتحريضـهم على الحجّ إلى الأماكن المقدسـة , والمشـاركة في الحروب الصـليبية , وتمجيد الأبطال الصليبيين , والوعد بالغفران , وإرجاع هذه الحروب إلى إرادة الربّ المسيح ,على حدّ تعبيرها . ثمّ إنها تحرّض على المسلمين , وتصـوّرهم وثنيين , ومعتدين , وهمجيين . ومن هذه الأغاني **أنشـودة أنطاكية** " وهي قصـة حصـار أنطاكية سـنة 1098م , وتحكي أنشـودة الحملة الصـــليبية "[41] , ومنها الملاحم الفرنســـية المعروفة **بالمآثر** , وتعني " المآثر التي أنجزها بطل أو مجموعة أو عشيرة "[42] , ومنها **أنشودة رولان القديمة الشـهيرة** , وهي تجسّد حدثاً تاريخياً حقيقياً " على الرغم من أنّ الشـكّ يحوم حول تفاصـيله " , ومفادها أنّه في سـنة 778م , " كانت قوّات شارلمان عائدة من حملة عسكرية ناجحة في إسبانيا " عندما حدث أن تعرّضت لهجوم " من جانب مسلمي سرقسطة , وقد هلكت مؤخرة الجيش بأسرها بمن فيها إيجيهارد وكيل شارلمان , وسلم قائد الحرس الإمبراطوري , ورولان دوق بريتاني " , " وبحلول القرن الحادي عشـــر كان قد حدث تغيّر مذهل في الموازين , ذلك أنّ رواية الأحداث في أنشـــودة رولان حوّلت الحادثة إلى مواجهة رئيسية بين إمبراطورية شارلمان وقوى الإسلام , الذي توّجه غزو شارلمان الناجح لإسبانيا كلّها , وتحويل أهالي سرقسطة المسلمين غصباً إلى المسيحية "[43] , وتفاصيل الأنشودة " **استولى الإمبراطور على سـرقسـطة , وجعل ألفاً من الفرنجة الموالين له يفتشـونها , وفي معابد محمد , وبالهراوات الحديد والبُلط , هشّـموا صـنم محمد وغيره من الأصـنام , حتى لا يبقى أيّ شـرّ أو خرافة , والملك شـــارلمان مؤمن حقاً , ويخدم الربّ , وأســـاقفته يباركون المياه , ويقودون الوثنيين إلى التعميد , وإذا ما عارض أحدهم إرادة شـارل , فإنّه كان يأمر بسـجنه ,أو حرقه , أو ذبحه , وهكذا تمّ تعميد أكثر من مئـة ألف , وحُوّلوا إلى مســـيحيين حقيقيين , باســـتثناء ملكة سرقوسة وحدها , فقد كان لا بدّ من أن تُساق أسيرة إلى فرنسا , لأنّ الملك يرغب في أن تعتنق المسيحية عن حبّ "** , ويبيّن روتليدج أنّ الصورة التي رسمتها هذه الأنشودة للمسلمين , وتتجلّى في أنّهم وحوش , وعبدة أصنام , كان لها أثرها الكبير في العالم المسيحي[44] .

ومضـــامين الأغاني الأخرى لا تقلّ خطورة عن أنشـــودة رولان , فهي تضـــرب على الوتر العاطفي والديني والإنســـانيّ " مثل **أغنية كوســـي** أنا أحبك أكثر من كلّ الناس , وكلّ الأغاني الألمانية تقريباً مراث للأبطال الذين سـقطوا , مثل **أغنية جوسـليم فيديت** التي يرثي فيها ريتشـارد ملك إنجلترا 1199م , وأغاني المديح "[45] , وهناك أغنيات تمجّد كرم قادة الحروب الصـــليبية , وتتحدث عن مآثرهم الحربية[46] . ومنها قصـيدة الشـاعر الباريسـيّ **روتيبيف** , التي صـوّر فيها مصـير حملة لويس التاسـع إلى تونس , والنهاية المأساوية له إذ قضى غرقاً , ووصف المسلمين كفرة وأشراراً : **" إنّ الموت قد سبب لي خسارة كبيرة , وأنت أيضـاً أيها الملك الطيب , في رحلتين[47] , فقد انتزع أناسـاً صـالحين منّي , كما فعل الحج إلى تونس البعيدة , وهو مكان همجيّ , وكذلك فعل الأشرار الذين لا ربّ لهم "[48] .**

وتنظر بعض الأشعار والأغنيات " إلى الأرض المقدسة على أنها أملاك الربّ الحقّة , التي اغتصبها الناهبون " , وواجب على الصـــليبين " أن يبذلوا ما بوســـعهم لكي يعيدوها إليه , فإذا أخفقوا في القيام بهذا , فإنّهم بذلك لا يقومون بواجبهم "[49] , كما في قصيدة شاعر فرنسيّ مجهول سنة 1143-1146م :[50]

أيها الفارسُ إنّك حقّاً محظوظ
لأنّ الربّ دعاكَ إلى مساعدته
ضدّ الأتراك المسلمين

---

[40] - ميخائيل روتليدج , الأغاني , ص143 .
[41] - المرجع نفسه , ص138 .
[42] - المرجع نفسه , ص138 .
[43] - المرجع نفسه , ص138 .
[44] - المرجع نفسه , ص140 .
[45] - روتليدج ، الأغاني , ص141 .
[46] - المرجع نفسه , ص144 .
[47] - إشارة إلى حملته الأولى على مصر سنة 648هـ , حيث أسر وسجن , إلى الثانية , على تونس حيث غرق ومات .
[48] - روتليدج ، الأغاني , ص144 .
[49] - المرجع نفسه, ص145-146 .
[50] - المرجع نفسه ,ص146 .

الذين ارتكبوا مثل هذه الأمور الفظيعة ضده
فقد استولوا على ضيعته دون وجه حقّ
ويجب حقاً أن نأسى لهذا
لأنّه حدث هناك لأوّل مرّة
أنْ عُبدَ الربّ وتمّ الاعتراف به ربّاً
كلّ من وافق لويس الآن
لن يخشى نار الجحيم
لأنّ روحه ستكون في الفردوس
مع ملائكة الربّ سيدنا

وتركّز بعض الأغاني على رسم صورة مزرية للمسلمين , تصوّرهم قتلة وحشيين شبقين , لا يرحمون أو يرأفون , ويعتدون على النساء والأطفال , وأماكن المسيحيين المقدسة , كما يبدو في قصيدة شاعر مجهول , كتبها عقب استرداد المسلمين القدس سنة1244م[51] : " **ثمّ جاءت الحسناوات الرقيقات مكبلات بالأغلال , يثقلهنّ العذاب , وهنّ يبكين بحرقة في أسرهنّ وبلواهنّ بالقدس , ويرى المسيحيون أطفالهم يُشوون على النار , ويرون زوجاتهم وقد تمّ تشريح صدورهنّ , ونزعت من أماكنها , وهنّ لا يزلن على قيد الحياة , ومن الملابس يصنعون بطاطين , ويجعلون من الضريح المقدّس اصطبلاً , ومن الصلبان المقدسة أوتاداً في القدس** "[52] .

وأورد بعض المؤرخين الذين شاركوا في الحروب الصليبية أشعاراً تمجّد انتصارات الصليبيين في المشرق , وتصف هزائم المسلمين , والوضع المزري الذي آلوا إليه , فمن ذلك ما أورده فوشيه الشارتري عقب سقوط القدس :[53]

وبسيوف مشرعة ركض رجالنا في المدينة
لا يستبقون أحداً , حتى أولئك الذي يستعطفون الرحمة
وتساقط الجمع كما يتساقط التفاح المتعفّن
من الأغصان المهزوزة أو جوز البلوط من الشجر المتمايل

ولعلّ الأشعار التي كانوا يكتبونها على قبور ملوكهم وقادتهم في القدس , هي نمط من الأغاني التي كانوا يمجدون فيها أبطالهم , الذين ضحوا بحياتهم من أجل الحرب المقدسة , وقد أثبت بعض رحالتهم الذين زاروا القدس إبّان احتلالها بعض هذه الأشعار في رحلاتهم , ومنها ما ورد في رحلة ثيودوريش[54] إلى الأماكن المقدسة في فلسطين , فقد ذكر أنّه كان مكتوباً على ضريح بلدوين الثاني شقيق جودفري[55] :

هنا يرقد بلدوين , يهوذا المكابي الثاني
فهذا أمل بلاده وعنفوان وفخر الكنيسة
غطرسة قيدار ومصر ودان ودمشق
خرّت فزعاً لجبروته وأرسلت الهدايا والإتاوة كذلك
آه , فأمّا اليوم , فيرقد تحت هذا النصب الحقير[56]

ثالثاً : الرسوم والألوان : اعتمد الصليبيون في الترويج للحملات الصليبية على اللوحات الفنية , والرسوم الكاريكاتورية , التي تضمنت ما تضمنته الأغاني والأشعار والخطب البلاغية من تمجيد للصليبيين المشاركين في الحرب المقدسة , وشهداء الإيمان , ووعد بالغفران , وبيان التأييد الإلهي لهذه الحروب . وصوّرت المسلمين وثنيين , يعبدون الأصنام , وهمجيين معتدين . وقد حوى كتاب " تاريخ أكسفورد للحروب الصليبية "[57] عدداً كبيراً من هذه الرسومات . ووظّفوا " اللون بشكل مثير للانتباه , فالعدو يختزل **في الأسود** , وفي الكتابات الأدبية أو الأعمال الفنية في العصر الوسيط , كانت مجموعة من العلامات والإشارات تنسب إلى بعض القيادات الإسلامية التي قاومت الاختراق الصليبيّ المضاد , أو اشتهرت بانتصاراتها أمثال نور الدين زنكي وصلاح الدين الأيوبيّ ...إلخ . وقد وجدت صور تقدّم هذه القيادات بألبسة ودرقات مثل التي يتميّز بها الفرسان الصليبيون , غير أنّ الوجوه التي يرسمونها لهم مشحونة بدلالات قدحية

---

[51] - وهو الاسترداد الثاني عقب تنازل الكامل الأيوبي عنها .
[52] - روتليدج ، الأغاني , ص 159 .
[53] - الشارتري ، تاريخ الحملة إلى القدس , ص75 .
[54] - سيأتي الحديث عنها في الصفحات القادمة إن شاء الله .
[55] - جودفري من قادة الحملة الصليبية الأولى , وأول ملوك القدس عقب احتلالها .
[56] - ثيودوريش , وصف الأماكن المقدسة في فلسطين , ص73 .
[57] - حرره : جوناثان رايلي سميث , وترجمه إلى العربية : د. قاسم عبده قاسم .

, مثل رأس خنزير بري مذبوح , ... رأس تنين , وفهد , وثعبان ,وعقرب , , ونلاحظ أيضاً داخل هذا النّظام الشعاري المتخيّل المرتبط بالإسلام استعمالاً كثيفاً للون الأسود , وتجدر الإشارة إلى أنّ هذا اللون لم يعد يمثل لوناً عادياً مثل الألوان الأخرى , بل أصبح يعبّر عن فأل سيئ , وغدا للون الأبيض لونان متناقضان : اللون الأحمر , وهو اللون المفضّل عند السكان الأوروبيين , والأسود , وهو لون الخطيئة والوثنية والموت , ومُنح هذا اللون إلى المسلم "[58] .

الرؤى والأحلام والنبوءات

إنّ دعوة رجال الدين إلى هذه الحروب الإلهية المقدسة , جعلتهم يستثمرون الرؤى والأحلام والنبوءات للترويج لها , فكانوا " يروون شتى الخرافات والسخافات عن الرؤى النبويّة , وعن ظهور المسيح ومريم العذراء والرسل والقديسين , وعن العلامات السماوية , التي تنبئ بمعركة المسيحيين المقبلة ضد أتباع الإسلام "[59] . وقد اعتمد بطرس الناسك في حملته الدعائية بكثرة على هذه النبوءات[60] , وامتلأت كتب مؤرخيهم بالحديث عن هذه الرؤى والأحلام مثل كتاب فوشيه الشارتري " تاريخ الحملة إلى القدس " , وغيره . فمن يقرأ هذا الكتاب , يدهش لحجم الاعتماد على هذه الرؤى والأحلام في الترويج الديني للحملات الصليبية , فهي تبيّن للصليبيين أن الحروب الصليبية هي بإرادة الرب يسوع , الذي راح يبرز للرجال الصالحين , أو الفارين من ساحة المعركة , يحثهم على الثبات , ويأمرهم أن يذيعوا هذه الرؤى بين المسيحيين , وأنّه يعدهم بالنصر والتأييد , وكانت هذه الرؤى والأحلام , تكثر في حالة الضيق أو الخطر أو اليأس الذي كان يتعرض له الصليبيون في حروبهم مع المسلمين , وكان لها صدى في تثبيت العزائم , وبثّ الروح الدينية , ومن ثمّ الاستماتة في القتال . هذا إضافة إلى النبوءات الطبيعية التي كانت تؤدي الغرض ذاته في الدعاية الصليبية . وقد كانت هذه النبوءات هي المحرك الرئيسي للحملة الشعبية الصليبية الأولى ، تذكر **آنا كومينا في كتابها الألكسياد** أنّ بطرس الناسك أعلن للجمهور المسيحي أنّ " هاتفاً سماوياً جاء يأمره أن يعلن إلى جميع أمراء فرنسا أنّ عليهم مغادرة أوطانهم ، والسفر للتعبد في كنيسة القيامة ، وأن يبذلوا نفوسهم وجميع طاقاتهم في سبيل تحرير القدس من أبناء هاجر "[61] . وكان لهذه الدعوى أثرها في نفوس الغربيين ، تقول كومينا معبرة عن ذلك : " وإنّه لمن المدهش أن نرى درجات النجاح التي لاقاها ، حتى لكأنّ قلوب الجميع قد دخلت إليها القناعة عن طريق وحي ربّاني..."[62] وخير مثال على هذه الرؤى والنبوءات ما أورده الشارتري في كتابه " تاريخ الحملة إلى القدس " , منها على سبيل المثال :

- يروي الشارتري أنّه في أثناء حصار أنطاكية سنة 1098م , حين شعر الصليبيون أنّهم سيهزمون , ويفشلون " انطلق الكثيرون إلى القرى المجاورة بحثاً عن الطعام , ولم يرجعوا بعد ذلك إلى المعسكر , وتركوا الحصار نهائياً " , " في تلك الفترة رأينا شعاعاً أحمر في السماء , كما شعرنا بزلزلة عظيمة في الأرض , ممّا أوقع الخوف في قلوبنا , **وقد رأى الكثيرون علامة معينة على شكل صليب , بيضاء اللون , تسير في طريق مستقيم إلى الشرق "[63] .**
- عقب سقوط أنطاكية في اليوم التالي له " وصل حشد كبير لا يعدّ ولا يحصى من الأتراك , وضربوا حصاراً حول المدينة " , " لمّا رأى الفرنجة هذه الأمور , وهنت عزائمهم , ولم يخفف ذلك أن عقوبتهم قد تضاعفت بسبب خطاياهم , إذ أنّ كثيراً منهم ما إن دخلوا المدينة حتى عاشروا النساء انتهاكاً للشرع " , " وبقي الفرنجة محاصرين داخل الأسوار في حالة من القلق والبلبلة يصعب تصوّرها " . إنّ الشارتري يفسر ما جرى للصليبيين من تخاذل , وخوف ورعب عقوبة من الله على انتهاكهم شرعه , وارتكابهم الخطايا , ولكنّ الرؤى تتدخل مرّة أخرى لتقف إلى جانبهم , وترشدهم إلى الطريق القويم , وتشجّع الفارين منهم على التوقف , والرجوع مرّة أخرى : **" في تلك الأثناء , ظهر الربّ غير ناس عباده لكثير من الناس , وقد كرّروا ذكر هذه الحقيقة , وطمأنهم , ووعدهم أنّهم سيفرحون بالنصر في القريب . ثمّ ظهر الربّ لرجل دين معيّن , كان فارّاً لخوفه من الموت , وقال له : إلى أين أنت ذاهب يا أخي؟ فأجاب : إنّني فارّ لئلا يسعفني سوء الحظّ وأهلك , فأجاب الربّ رجل الدين : لا تهرب بل عد , وقل للآخرين أنّني سأكون معهم في المعركة , فقد طمأنتْ نفسي صلوات أمّي , وسوف أكون رحيما على الفرنجة , وقد أوشكوا على الهلاك**

---

[58] - أفاية ، الغرب المتخيل , ص148-151 .
[59] - أفاية ، الغرب المتخيل , ص148 .
[60] - انظر ميشيل بالار ، الحملات الصليبية والشرق اللاتيني , ص51-52 .
[61] - آنا كومينا ، الألكسياد ، ص112 .
[62] - المرجع نفسه ، ص112 .
[63] - الشارتري ، تاريخ الحملة إلى القدس , ص55 .

بسـبب خطاياهم . دع أملهم في أن يكون ثابتاً , وسـوف أكتب لهم النصـر على الأتراك , دعهم يتوبوا وسـوف يخلّصـون , لأنّني أنا الذي أكلّمك أنا الربّ , فرجع رجل الدين في الحال , وذكر ما سمع "[64] .

- ولم يقتصـر الأمر على رؤية المسـيح , بل أن بعض الصـليبيين رأوا أشـقاءهم , ومّن قتلوا منهم في المعارك السـابقة مع المسـلمين , وقد أدت هذه الرؤى الرسـالة ذاتها[65] . والغريب في الأمر أنّ هذه الرؤى امتدت إلى بعض المسـلمين , فقد ذكر الشـارتري أنّ أنطاكية سـقطت بفعل خيانة بعض الأتراك , ولكنّه عدّ هذه الخيانة إيماناً برؤيا رآها ذلك التركي المسلم , تدعوه إلى معاونة أصحاب الدين الصحيح , يعني المسيحيين , في العودة إلى ديارهم : **" لقد ظهر الربّ لتركيّ معيّن , كانت قد كُتبتْ عليه بركة الله , وقال له : انهض أيها النائم , إنّني آمرك أن تُرجع هذه المدينة للمسـيحيين , اسـتغربَ الرجلُ ذلك , ولكنّه حفظ أمر الرؤيا سـرّاً . وظهر الربّ له ثانياً , وقال : ارجِعْ هذه المدينة للمسـيحيين , لأنّني الذي آمرك بذلك . أنا يسـوع المسـيح . احتار الرجل فيما يفعل , ذهب إلى سيّده حاكم أنطاكية , وأعلمه بأمر الرؤيا , فأجابه هذا قائلاً : أتريد أيها الغبيّ أن تطيع شبحاً , فعاد الرجل , ولزم الصمتْ . ظهر الربّ له مرّة أخرى , وقال : لِمَ لمْ تفعل ما أمرتك به , لا تتردد إنني أنا الذي آمر بهذا , أنا ربّ الجميع , فلمّا زال الشكّ من نفسه , بدأ الرجل يخطط سرّاً مع رجالنا مؤامرة تمكنهم من الاستيلاء على المدينة "[66] .**
- وتدخّلت الرؤى والنبوءات في الترويج لقدسـية الأماكن المحتلة , فحين احتل الصـليبيون أنطاكية ادّعى رجل أنّه اكتشـف الحربة المقدسـة التي طعن بها الجنب الأيمن للمسـيح , وزعم الرجل " أنّ الحواريّ أندراوس هو الذي أوحى له بذلك " . صحيح أنّ الفرنجة شكّكوا في صدقه , لكن صدّقه كثير منهم , فكانت " الحربة موضـع إجلال وتبجيل "[67] , واحتفظ بها الكونت ريموند[68] مدة طويلة . وقد أشـار قادة الحروب الصـليبية في رسـالتهم التي أرسـلوها إلى أوربان الثاني عقب سـقوط أنطاكية إلى أثر هذه الرؤيا ثمّ الحربة في تثبيت الصـليبيين على أهدافهم , وإلى الاطمئنان النفسـي الذي شـعروا به : **" وجدنا الحربة المقدسـة التي طُعن بها لونجينوس جنب مخلّصـنا , وقد أوحى القديس أندراوس ثلاث مرّات لأحد خَدَمَةِ الرب , وأراه المكان الذي رقدتْ فيه الحربة المقدسـة في كنيسـة المبارك بطرس أمير الرسـل , وقد اسـتمددنا الطمأنينة والقوة من هذا الاكتشـاف , وغيره من الإيحاءات "[69] .**

الهجوم على رموز الإسلام وأفكاره

هاجم الصـليبيون شـخص الرسـول , صـلى الله عليه وسـلّم , ووسـموه بالشـبقية في علاقته بالمرأة , ونفوا أن تكون تلك العلاقة من وحي إلهي . وفي عرفهم يمثّل هذا قمة الانحلال الخلقي , لأن الداعي إلى الورع يتعالى عن اللذة , ويمتنع عن الزواج[70] . و " نعت المسلمين بكونهم يمارسون الشذوذ الجنسيّ , ولا يتورّعون في جعل الجنس مسـألة حيوية في علاقاتهم ووجودهم . وهذا ما يعبّر عن ضـعفهم وعجزهم عن التحكّم في غرائزهم وأهوائهم . فكيف لنبيّ , ولمن اتّبعه أن يدّعي الإتيان بمشروع إلهي وهو غير قادر على الترفّع عن غرائزه البسـيطة , والتحرّر من إغراءات اللذة والحياة العابرة؟ "[71] . وركزوا على قضـية تعدد الزوجات في الفكر الإسلاميّ للدلالة على أنّ الإسلام " دين فاسد وشرّير , يمتدح الفجور والزنا والعنف "[72] .

وقد ساهمت الدعاية الصليبية بوسائلها كلّها في الهجوم على الإسلام , وعلى رمزه الرسول , محمد , صـلى الله عليه وسـلّم , : الخطب , والشـعر , والأغاني , وكتب التاريخ... , وقد سـبق أن أشـار البحث إلى أنشـودة رولان التي جعلت محمداً , صـلى الله عليه وسلم , وثناً يعبده المسلمون , وهذا فوشـيه الشـارتري , يشـير إلى ذلك في قوله مهاجماً الديانة الإسـلامية , ومتحدثاً عن تبجيلهم الأقصـى , معبد السـيد أو الله في المصطلح الصليبي : **" كان الشرقيون يكنون فائق الاحترام لمعبد الله ، وقد فضّلوا أداء صلاتهم هنا عن**

---

[64] - الشارتري ، تلريخ الحملة إلى القدس , ص59-60 . وانظر يوميات صاحب أعمال الفرنجة ، ص 247-249 .
[65] - انظر الشارتري ، تاريخ الحملة إلى القدس , ص60 .
[66] - المصدر نفسه , ص75-76 .
[67] - الشارتري ، تاريخ الحملة إلى القدس , ص59 . وانظر يوميات صاحب أعمال الفرنجة ، ص 249 ، 250 ، 256 .
[68] - أحد قادة الصليبيين في الحملة الصليبية الأولى .
[69] - الشارتري ، تاريخ الحملة إلى القدس , ص65 .
[70] - انظر تفصيل ذلك : أفاية ، الغرب المتخيّل , ص138 وما بعدها .
[71] - أفاية ، الغرب المتخيّل , 139 . وانظر الحملات الصليبية والشرق اللاتيني , ص40 .
[72] - ميشيل بالار ،الحملات الصليبية والشرق اللاتيني , ص40 .

أي مكان آخر , مع أنّ صلاتهم ذهبت سدى , لأنّها قدّمت لوثن نُصب باسم محمد , ولم يسمحوا للمسيحيين بدخول الهيكل "[73] **.** وفي موضع آخر يقول : **" لقد مارس الشرقيون هنا عبادتهم الوثنية بشعائر خزعبلية "**[74] **.** وقد أدرك المسلمون هذه المواقف كلّها , فعبّروا عنها في آدابهم , ولا أدلّ على ذلك ممّا ورد في كتاب الاعتبار , لأسامة بن منقذ , ورحلة ابن جبير , وألف ليلة وليلة في قصتي " علي نور الدين ومريم الزنارية " , والأمير شجاع الدين والمرأة الفرنجية " , وهذه القصص تجسّد بحقّ صورة المسلمين النمطية في أذهان الصليبيين .

كتب التاريخ

ساهمت الكتابات التاريخية عن الحروب الصليبية في الدعاية لهذه الحروب , وبخاصة كتب أولئك الذين شاركوا فيها , وكانوا شهود عيان على أحداثها أو بعض تلك الأحداث , أمثال : فوشيه أوف الشارتري , وريموندا جيل , وبطرس تيدبوده , وآنا كومينا ، ووليم الصوري , وجوانفيل ، وكتاب يوميات صاحب أعمال الفرنجة . وقد أدّت هذه- الكتب في لغتها وتعبيراتها , وسرد أحداثها دوراً عظيماً في التحريض على المسلمين , وإبراز شرعية ما قام به الصليبيون , وأنهم أهل إيمان وحقّ , استردوا الأرض المقدسة من الوثنيين الهمجيين أي المسلمين , وتبدو الصورة النمطية للمسلمين جلية في هذه الكتب ، وكأنهم فيها بشر لا يستحقون الحياة ، وهي صورة تنفيرية مقصودة هدفها إثارة الحقد عليهم ، وتكشف عن العنصرية وعن الكره العميق ، الذي كان يكّنه الغرب الأوروبي للمسلمين في العصور الوسطى . فهذه آنا كومينا التي اعتادت أن تطلق على المسلمين مصطلح البرابرة تقول في وصفهم : " هم عبيد لمعاقرة الخمور ، ولعبادة الشيطان ، وفي الحقيقة من الملاحظ أنّ أبناء إسماعيل يُسيّرون من قبل إبليس والشيطان ، وهم منغمسون في جميع أنواع الرذائل الجسدية ، وهم إن خُتنوا في أجسادهم ، لم يُختنوا أبداً في طباعهم . وإذا ما أردت معرفة الحقيقة ، فاعلم أنّ أبناء إسماعيل هم عبيد ، لا بل عبيد ثلاث مرات لجميع شرور أفرودويت وآثامها ، حيث أنّهم يعبدون معها عشتار وعشتروت ..."[75] . ويكفي للتدليل على دور كتب التاريخ في الترويج للحروب الصليبية ، الوقوف على تحليل ما كتبه بطرس تيدبوده عن سقوط القدس بيد الصليبيين , وترجمه إلى العربية حسن عبد الوهاب حسين[76] , كتب تيدبوده عمّا شاهده بعينيه , فهو حين يصف الصليبيين يختار لهم ألفاظاً وعبارات : المؤمنين , وجيش الضريح المقدس , وفرسان الصليب , وفرسان بيت المقدس , والصليبيين , والقتلى المساكين , كما يبدو في قوله : " وصل ريموند أوف سان جيل وجودفري[77] ومعهم **المؤمنون السعداء** إلى مشارف بيت المقدس " . أمّا المسلمون , فهم وثنيون وكفار وأعداء : " وتسلقه فرساننا والتحموا **بالوثنيين** " , ولقي " كثير من المسيحيين الآخرين حتفهم , بيد أنّ قتلى **الأعداء** كانوا أكثر " , ويقول : " بيد أن تفوّق **الوثنيين** على رجالنا كان كبيراً , حتى إنّهم طوّقوا الصليبيين من جميع الجهات , وقتلوا إكهارد أوف مونتمريال **ومشاة مساكين " .** وفي هذه العبارة الأخيرة ما يذكرنا بالدعاية الصهيونية , والإعلام الصهيوني حين يصف الفلسطينيين مخرّبين قتلة , وقتلى اليهود أبرياء . ويقول : " شكّل **الكفّار** صفّين للقتال عندما شاهدوا **فرسان بيت المقدس "**.

وتتمثل الدعاية عند تيدبوده في تصويره بطولة الصليبيين في المعارك , وفرار المسلمين من أمامهم , وحديثه عن الشعارات التي كانوا يهتفون بها , وهم يواجهون المسلمين : " وتصدّى لهم المسيحيون , وهم يهتفون باسم المسيح المفدّى والضريح المقدّس , وألقوا بأنفسهم في شجاعة فائقة على أعدائهم ...." . وتبدو تلك الدعاية في تمجيده القتلى من الصليبيين :" وأراد أحد رجال الدين أن يدخل الكنيسة حيث وصل الموكب إلى مدخل الدير , فتلقّى ضربة في منتصف جبهته , ومات على الفور , **إنّني أعتقد أنّ روحه سوف تسكن مع المسيح إلى الأبد في عالم لا آخر له آمين "** . وضرب هذا الراهب المؤرخ على الوتر الديني حين وصف الأماكن المقدسة وصفاً شاعريا : " في هذا المكان رحلت مريم عن العالم , وقطع الربّ الخبز مع حواريه , ودخل الروح القدس في قلوبهم " , وحين وصف تجمّع الأساقفة , ورجال الدين وهم يبتهلون إلى الرب " أن يعتق مدينتهم المقدسة والضريح المقدّس من أيدي الوثنيين " , وأخيراً في حديثه عن إعانة المسيح لهم على ما أنجزوه في القدس : " سقطت بيت المقدس في الخامس عشر من يوليو , سادس أيام الأسبوع , **بمساعدة سيدنا يسوع الذي له المجد والشرف أبد الآبدين آمين " .**

---

[73] - الشارتري ،تاريخ الحملة إلى القدس , ص72-73 .
[74] - المصدر نفسه , ص75 .
[75] - آنا كومينا ، الألكسياد ،ص 113 .
[76] - ضمن كتابه " مقالات وبحوث في التاريخ الاجتماعي للحروب الصليبية " , ص20-27 .
[77] - من قادة الصليبيين في الحملة الصليبية الأولى .

وأكثرت هذه الكتب من الحديث عن الرؤى والأحلام[78] , وسعت إلى تأكيد الطابع الأخروي للحملة الصليبية الأولى , وبيان أنّها " مسيرة إلى لقاء رجوع المسيح , إلى اختتام الزمان , والصليبيون الذين اختارهم الربّ عليهم تحرير القدس , لكن عليهم بخاصة أن يستعدوا للمجيء الثاني للمسيح , الذي سوف يدخلهم في ملكوت مجده "[79] .

الدعاية الاقتصادية

ذهب بعض الباحثين في الحروب الصليبية إلى أنّ النمو الديموغرافي في الغرب الأوروبي في القرنين الحادي عشر والثاني عشر , جعل الحروب الصليبية ملحة , وصمّام أمان للغرب , و" مخرجاً ضرورياً للفرسان الذين لا يحوزون أراض , وللفلاحين الذين لا جذور لهم , وفرصة للعائلات وفيرة العدد للتخلص من الأفواه التي لا جدوى منها "[80] ، وهي فرصة لتنشيط الحركة التجارية بين الشرق والغرب , ولكنّ ميشيل بالار ردّ هذه الأسباب , وعدّها غير مقنعة " لأنّ الفائض الديموغرافي في الغرب الأوروبي " قد عرف أعظم اتّساع له في الشطر الثاني من القرن الثاني عشر , أي بعد عدة عقود من تدشين الحملات الصليبية . ومن جهة أخرى , تثبت البحوث الأخيرة أنّ الرحيل من أجل الحملة الصليبية قد أدى إلى أعباء ضخمة في عائلات المتطوعين , التي اضطرت إلى رهن أراض للحصول على تمويل من المؤسسات الكنسية , ولدى العودة , كان المقابل هزيلاً : إنّ عدداً جدّ محدود من الصليبيين يرجع إلى الغرب حائزاً على كنوز أو على أشياء ذات قيمة , وغالباً ما يصبح من الصعب سداد الديون سعياً إلى استرداد الأراضي المرهونة "[81] . أمّا التبادل التجاري , فكان قائماً بين الشرق والغرب ونشيطاً قبل الحروب الصليبية بقرن من الزمان , و" احتلال الصليبيين فلسطين لم يشجّع حركة الأعمال التجارية إلاّ بدرجة متواضعة "[82] . ولكنّ هذا لا يعني أن الترويج الاقتصادي لم يكن قائماً , ولكنّه كما يرى جوناثان سميث جاء في مرحلة لاحقة , إذ حدث تحوّل في الدعوة للحملة الصليبية وهدفها , كما يبدو في قوله : وبحلول " القرن الثالث عشر يبدو أنّ القوّة المحركة الرئيسية كانت هي السيادة الإقطاعية " , " ويبدو أنّ هذا الأمر أثر على صورة المسيح التي كانت تُقدّم في الدعاية , التي كانت على الدوام استجابة للقيم الاجتماعية لدى الجمهور الذي تخاطبه , وعندما كان المسيح يوصف عموماً باعتباره الأب الذي فقدَ أملاكه , وينادي أبناءه لكي يستعيدوها له , غالباً ما كانت تتراءى صورة ملك أو سيّد إقطاعي يطلب الخدمة من رعاياه , وصورة المسيح كسيّد إقطاعي....,, يمكن أن نجدها في أغنية يعود تاريخها إلى الحملة الصليبية الثانية , ولكنها انتشرت في كلّ مكان سنة 1200م "[83] . والواقع أن هناك دعاية مبكرة للجانب الاقتصادي , وتتجلّى في الرحلات التي قام بها رجال دين غربيون في السنوات التي تلت مباشرة سقوط القدس بيد الصليبيين[84] .

إنّ الدعاية الصليبية استثمرت " كلّ وسائل التعبير والحركة " , " لإقامة صرح الصور النمطية الهائل الذي صنعته المسيحية الغربية عن الإسلام "[85] , ولحثّ المسيحيين الغربيين على تحقيق أهدافها , في السيطرة على الأراضي المقدسة , وإعادة الاعتبار للكنيسة ورجالاتها .

المبحث الثاني
صورة المسلمين في الرحلات الأوروبية والروسية
صورة المسلمين في الرحلات الأوروبية والروسية
نبذة عن الرحلات موضع الدراسة

1- وصف رحلة الحاج سايلوف لبيت المقدس والأراضي المقدسة (1102-1103م)

رحالة إنجليزي ، وسايلوف لقب أطلق عليه ، " لكثرة ترحاله وأسفاره ، وهو يشبه تعبير كلب البحر "[86] . زار هذا الحاج الأوروبيّ الأراضي المقدّسة في فلسطين في تشرين أوّل سنة 1102م , بعد أن مضى

---

[78] - انظر ص 13 من هذا البحث .
[79] - ميشيل بالار ، الحملات الصليبية والشرق اللاتيني , ص32.
[80] - ميشيل بالار ،الحملات الصليبية والشرق اللاتيني ، ص30 ، وانظر أرنست باركر ، الحروب الصليبية ، ص21 .
[81] - ميشيل بالار ، الحملات الصليبية والشرق اللاتيني , ص30-31 .
[82] - المرجع نفسه , ص30 .
[83] - سميث ، حالة الصليبيين الذهنية تجاه الشرق , ص133-134 .
[84] - سيأتي الحديث عن ذلك في الصفحات القادمة إن شاء الله .
[85] - أفاية ، الغرب المتخيل , ص155 .
[86] - الرحالة الأوروبيون ، ص42 .

على استقرار الصليبيين " في فلسطين نحو ثلاث سنوات وثمانية أشهر" . ومن هنا تكمن أهمية هذه الرحلة لأنّها " جاءت في بداية الاستقرار الفرنجي في الأراضي المقدّسة "[87].

وهي رحلة صغيرة في عدد أوراقها قياساً إلى رحلات الآخرين من أبناء جلدته , وتتقاطع معها في أنّها ربطت بين الأماكن المقدسة وتاريخها الوارد في الكتاب المقدّس , فكانت عاطفتها الدينية قويّة جياشة . وفي ثنايا هذه الرحلة قدّم سايلوف صورة للمسلمين , وإن كانت هذه الصورة قليلة فيها , ولكنّها تكشف عن الخلفية العدائية التي كان يكنّها للمسلمين , وعن تحامله عليهم[88].

2- رحلة الحاج الروسي دانيال الراهب في الديار المقدسة (1106-1107م)

زار الحاج الروسي دانيال الراهب الأراضي المقدسة في الفترة الواقعة من سنة 1106-1107م , وهي توافق 500-501هـ . أي عقب سيطرة الصليبيين على بيت المقدس بثماني سنوات , ولهذا تعدّ رحلته وثيقة مهمة عن القدس والأراضي المقدسة في فلسطين والأردن ولبنان في بداية الاستقرار الصليبي في المنطقة[89] . أقام دانيال الراهب في القدس كما يقول هو " ستة عشر شهراً في محل إقامة الحجيج , في دير القديس سابا , وهكذا كان بإمكاني زيارة واستكشاف جميع الأماكن المقدسة , على الرغم أنّه كان من غير الممكن زيارة واستكشاف جميع الأماكن المقدسة دون وجود دليل ومفسّر , لذلك فقد أعطيتُ كلّ ما أستطيع كمكافأة لهؤلاء الذين كانوا يعرفون ويدلونني على الأماكن المقدسة في المدينة والمواضع الأخرى , ليتسنى لي رؤية كلّ شيء بالتفصيل , وقد نجحتُ في ذلك "[90] . وبلغ عدد المواضع التي زارها هناك سبعة وتسعين موضعاً " وصفها وصفاً واقعياً من وجهة نظره , وكان أوّلها بيت المقدس , ودير القديس سابا , وآخرها النور المقدّس " , " وحظيت بيت المقدس بنصيب وافر في الرحلة "[91] .

أمّا عن دواعي رحلته , فعبّر عنها في بداية رحلته ونهايتها , فبيّن أنّ " الحنين المتعطّش لرؤية مدينة بيت المقدس وأرض الميعاد "[92] حفزه على القيام برحلته . وتحدّث عن الأماكن التي زارها في الأراضي المقدسة , وهي لا تتجاوز تلك المتعلقة بالمسيح وأمّه العذراء , يقول : " ورأيتُ الأماكن المقدسة , وقمتُ بزيارة معظم المناطق في الجليل , وجميع الأماكن المقدسة حول بيت المقدس التي عانقها المسيح بقدميه , وحيث ظهرت عليه المعجزات "[93] .

وأوضح دانيال سبب تدوينه رحلته , فقال : " وإني أكتب عن رحلتي من حبي لتلك الأماكن المقدسة , وحتى يتسنّى لي أن أتذكّر كلّ ما سمح لي الله برؤيته بالرغم من عدم جدارتي , وخشية من أن أكون ذلك العبد الفاسد التي يدفن الموهبة التي منحها له مولاه . قمتُ بالكتابة من أجل المؤمنين ليتسنّى لهم عند سماع وصف هذه الأماكن المقدسة أن ينتقلوا ذهنياً من أعماق أرواحهم , وهكذا يكسبون من الله نفس الثواب الذي حصل عليه من زاروا تلك الأماكن "[94] . ويبدو من الرحلة أن هناك أسباباً أخرى سعى الرحالة إلى تحقيقها من خلال تدوين الرحلة , وهي :

1- تقديم صورة مشوهة عن المسلمين , تزيد من صورتهم السلبية , ومن كره الغربيين لهم .
2- حملة ترويجية للأماكن المقدسة , كي يقصدها الغربيون , ويستقروا فيها , ويخلّصوا ما تبقّى منها من أيدي المسلمين , ولهذا نجده يُعلي من شأن تلك الأماكن حين نقل تلك المشاعر الجيّاشة التي يحسّ بها المؤمنون , على حدّ تعبيره , عند مشاهدتها . وحين ركّز على جمال تلك الأماكن , وخصوبة أرضها وخيراتها . وأخيراً في حديثه الخيالي عن النور الذي يهبط على الضريح المقدس في القدس , فيضيء منه المسيحيون قناديلهم والقناديل المحيطة بالضريح . وقد شكّل ذلك الوصف جزءاً كبيراً من رحلته .

أمّا عن منهجه في رحلته ,فعبّر عنه بقوله : " اغفروا لي يا إخواني , ويا آبائي , ويا أسيادي . لا تحتقروا الجهل الذي قادني لوصف الأماكن المقدسة , بيت المقدس , وأرض الميعاد بكلمات بسيطة , دون مهارة أدبية , وإذا كنتُ كتبتُ دون ثقافة , أو دراية , فعلى الأقل ليس هناك كذب , وإنني لم أصف شيئاً لم أره بأمّ عيني "[95] . فهو يحاول إقناع المتلقين بصدق ما يقول , وبصدق ما جاء به من وصف ومعلومات , ولكنّ

---

[87] - وصف رحلة الحاج سايلوف , المقدمة ص5 . وانظر الرحالة الأوروبيون ، ص42 .
[88] - انظر مقدمة الرحلة , ص7 .
[89] - انظر الرحالة الأوروبيون ، ص73 .
[90] - رحلة دانيال الراهب , ص41 .
[91] - مقدمة الرحلة , ص14 .
[92] - رحلة دانيال الراهب , ص39 .
[93] - المصدر نفسه , ص39 .
[94] - رحلة دانيال الراهب , ص40 .
[95] - المصدر نفسه , ص130 .

هذا المنهج وإن كان يصدق على معلومات ليست بالقليلة قدّمها في رحلته , فإنّه لا يصدق على الصورة المشينة التي رسمها للمسلمين . وهي بالضرورة صورة مسبقة في ذهن الرحالة عنها لا تدعمها معايشة أو اختلاط بالمجتمع الإسلامي , ويؤكد ذلك دانيال نفسه , فهو بعد أن ذكر انّه لم يصف إلاّ ما رآه , عاد ليقول : " وبعون من الله قمنا بزيارة تلك الأماكن دون أن نقابل الكفّار "[96] . ولا يخفى أن الكفار هم المسلمون في نظره . ويناقض ما تقدّم كلام كاتب مقدمة الترجمة الإنجليزية للرحلة , الذي رأى أن الرحلة تتميّز " بالصدق الواضح "[97] .

وتتفق رحلة دانيال الراهب في نهجها مع بقية الرحلات الأوروبية باعتمادها في وصف الأماكن المقدسة على الكتاب المقدس , وربطها بالتاريخ المسيحيّ .

اهتم الرحالة برسم صورة للمسلمين في الأراضي المقدسة , وقد أشار البحث سابقاً إلى أنّ هذه الصورة مشوّهة بشعة , تخالف الحقيقة في تلك الحقبة الزمنية . أما بلادهم , فقدّم لها صورة مشرقة . وكلا الصورتين كان دانيال الراهب يخفي وراءهما هدفاً , وهو زيادة العداء للإسلام والمسلمين أوّلاً , وترغيب المسيحيين في الغرب الأوروبي بالأراضي المقدسة .

لقد وقف دانيال الراهب على بعض أخلاق المسلمين , وصفاتهم , وجوانب من حياتهم الاجتماعية والاقتصادية , ونعتهم بنعوت تكشف عن الخلفية العدائية عند هذا الرحالة .

3- وصف الأرض المقدسة في فلسطين حوالي 1130م-525هـ ، للرحالة فيتلوس .

يُكتب اسم هذا الرحالة بصور متعددة مثل فريتلوس وفيتلوس . والمعلومات حوله قليلة[98] , وكل ما هو معروف أنّه " كان رئيساً للشمامسة في كنيسة أنطاكية " عام 1200م[99] ، ويرى محمد مؤنس عوض أنّ هذا القول " لا ينطبق على الواقع في شيء على الأرجح ، نظراً لاتساع المسافة الزمنية بين الرحلة ذاتها ، والتاريخ المذكور لتولية فيتلوس ذلك المنصب ، والمرجح أنّه كان أحد الرحالة الأوروبيين الذين زاروا مملكة بيت المقدس خلال القرن الثاني عشر الميلادي "[100] . والرأي الراجح في توقيت هذه الرحلة كما يذهب إلى ذلك محمد مؤنس عوض , ومترجما الرحلة سعيد البيشاوي , وفؤاد الدويكات أنّها تمّت " خلال العقد الثاني من القرن الثاني عشر الميلادي , في الفترة الواقعة ما بين أعوام 1118-1130م , وعلى وجه التحديد بعد عام 1124م "[101] .

وقد ركّز الرحالة في رحلته الصغير نسبياً قياساً إلى رحلات الأوروبيين في العصور الوسطى على الجانب الديني في الأراضي المقدسة في فلسطين والأردن ولبنان , وجاء حديثه عنها من وحي الكتاب المقدس أي العهدين القديم والجديد . فقد ربط تلك الأماكن بالتاريخ المسيحي , وبمعجزات السيد المسيح , عليه السلام , وأكثر من " ذكر الكنائس والأديرة والمزارات المقدسة "[102] , وتناول " الأعياد الدينية التي احتفلت بها مملكة بيت المقدس الصليبية " , التي " كانت مجالاً خصباً لجذب الآلاف من الحجاج للقدوم إلى فلسطين للاحتفال بأعيادهم بها "[103] , وساهم في جذب هؤلاء الحجاج وغيره التركيز على وصف جمال الأراضي المقدسة , ثمّ الناحية الاقتصادية وبخاصة خصوبة أرضها , ووفرة مياهها , وخيراتها , وقد بدا ذلك عند فيتلوس , وعند غيره من الرحالة الأوروبيين الذين زاروا المنطقة في العصور الوسطى[104] .

ومن بين المعلومات التي قدمّها فيتلوس في رحلته حديثه عن المسلمين , فرسم لهم صورة لم تنفصل معالمها عن الصورة التي رسمها أقرانه من الرحالة الأوروبيين في العصور الوسطى , فقد بدا فيها عنصرياً متعصباً ضدّهم إذ نعتهم بنعوت قصد منها تحقيرهم وإهانتهم . وتناول فيتلوس جوانب من حياة المسلمين الاجتماعية والاقتصادية , وبعض العلاقات السياسية والحربية التي كانت بين المسلمين والصليبيين , وهي تعبّر عن الكره المتبادل بين الجانبين .

4- " وصف الأراضي المقدسة في فلسطين " للرحالة الألماني يوحنا فورزبورغ

---

[96] - المصدر نفسه , 129 .
[97] - مقدمة الترجمة الإنجليزية , ص27 .
[98] - انظر محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ، ص104 .
[99] - مقدمة الطبعة الإنجليزية للرحلة , بقلم جيمس ماكفرسون , ص23 . وانظر الرحالة الأوروبيون ، ص104 .
[100] - محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ، ص104-105 .
[101] - انظر محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ، ص105 , فيتلوس , وصف الأرض المقدسة في فلسطين , ص10 من مقدمة الطبعة العربية .
[102] - الرحلة , مقدمة الترجمة العربية , ص11 .
[103] - المرجع نفسه , ص13 .
[104] - انظر محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ، ص104 .

يوحنا فورزبورغ أحد الرحالة الأوروبيين الألمان ، والمعلومات عنه قليلة يستمد بعضها من رحلته ، فقد " كان راهباً في كنيسة فورزبورغ ، ثم صار أسقفاً لتلك الكنيسة "[105] . زار الأراضي المقدسة في فلسطين في القرن الثاني عشر الميلادي إبّان الاحتلال الصليبي للقدس وبعض مدن الساحل الفلسطينيّ , " بين عامي 1160-1170م "[106] . " وقد حظيت القدس بتقديره واهتمامه , ممّا يؤكّد هذا أنّه خصّص ستة عشر فصلاً من مجموع فصول الرحلة البالغ عددها سبعة وعشرين فصلاً للحديث عن بيت المقدس " , " درس يوحنا فورزبورغ الأرض المقدسة بما فيها بيت المقدس من خلال المعلومات الواردة في الكتاب المقدّس , هذا مع الاهتمام قليلاً بالظروف المعاصرة للمنطقة , والتطوّرات التي شهدتها المدينة "[107] .

قدّم الرحالة في ثنايا وصفه الأراضي المقدسة صورة للمسلمين الذين كانوا يقطنونها , صحيح أنّها معلومات قليلة , ولكنّها مهمّة , وإذا ما تظافرت مع غيرها مما قدّمه الرحالة الأوروبيون في تلك الحقبة الزمنية فإنّها تقدّم صورة متكاملة عن المسلمين في أذهان أولئك الوافدين في العصور الوسطى .

وتجدر الإشارة إلى أن هذه الرحلة كانت إبّان الاحتلال الصليبيّ لبيت المقدس , ومن هنا تكمن أهميتها في أنّها تقدّم صورة عن المحتل الصليبيّ, وعن جنسيات المحتلين , وعن الطريقة التي كانوا يديرون فيها المدينة المقدسة , وعن المعالم الدينية التي غيّر المحتلّ فيها . ولعلّ أهم معلوماتها إبرازها ذلك التنافس بين الفرنسيين والألمان , فقد حاول الفرنسيون التقليل من الدور الذي أدّاه الألمان في الاستيلاء على بيت المقدس حين ادّعوا تفرّدهم بالانتصار, وطمسوا نقوش الألمان التي خلّدوا فيها دورهم[108] . وتحدّثت الرحلة عن النفوذ الواسع الذي كان يتمتّع به ركيزتا الجيش الصليبيّ فرقتا الاسبتار والداويّة[109] .

5-وصف الأماكن المقدسة في فلسطين , للرحالة الألماني ثيودوريش (557هـ-1161م إلى 559هـ-1164م)

ثيودوريش رحالة ألمانيّ " من الشخصيات غير المعروفة , فلم يعرف عنه سوى اسمه الأول , وبقي اسم عائلته مجهولاً " , وهو مسيحيّ متعصب عمل " أسقفاً في مدينة فورزبورغ الألمانية " , ولهذا تميّز " بدرجة عالية من التديّن مع ثقافة دينية رفيعة "[110] . وخلص المترجمان إلى أنّها كانت ما بين سنة " 557هـ-1161م / ذي الحجة- 559هـ / أكتوبر 1164م "[111] .

أمّا عن الهدف من القيام بهذه الرحلة وسببها , فقد عبّر ثيودوريش في غير موضع من رحلته عن رغبته في نقل تجربته ومشاعره الدينية عقب زيارة الأماكن المرتبطة بالمسيح وآلامه إلى أولئك الذين لم يتمكنوا من زيارتها , ولم يشعروا بالنشوة الروحية عند تلك الزيارة , واستحضار سيرة المسيح فيها , لعلّ هذا الوصف يشعرهم بالاشتياق والرغبة في الذهاب إليها , أو كما يتجلى في قوله : " أنّنا قمنا بهذه التجربة بهدف أنّه عند قراءة هذا الوصف أو الرواية فإنّه من الممكن أن يتعلّم دائماً أن يتذكّر المسيح في ذاكرته , وعن طريق المحبة يشعر بالشفقة عليه لأنّه عانى قرب هذه الأماكن , وعن طريق الشفقة قد يصل لإحراز الاشتياق إليه , وعن طريق الشوق قد يغفر خطاياه , وعن طريق الغفران من الخطايا قد يحرز الرحمة , وعن طريق الرحمة قد يصبح مشاركاً في مملكة الجنة "[112] . ولا يخفى أنّ هذه الكلمات التي تضرب على الوتر الديني هي وسيلة إعلامية تسعى في نهاية المطاف إلى إيجاد علاقة روحية متينة بين المسيحيين والأماكن المقدسة في فلسطين المرتبطة بشخصية المسيح , عليه السلام , ثم زيارة تلك الأماكن , والاستيطان فيها والدفاع عنها . وهذا ما يتّضح في قوله في موضع آخر عن معلومات هذه الرحلة " : ويحدوني الأمل أن تثير عقول أولئك الذين يقرأونها أو يسمعونها من أجل محبته من خلال تعرّفهم عن الأماكن التي تمّ وصفها "[113] . ولعل هذه الكلمات هي التي دعت مترجمي الرحلة إلى القول عنها : إنّها كانت " مجموعة من الرسائل والتقارير ترسل إلى الغرب الأوروبي , وخاصة إلى رجال الدين اللاتين المسؤولين عنه ليقوموا بنشرها وتوزيعها على الناس , لا سيّما أنّ هذا الرحالة كان كاهناً له ارتباطاته وعلاقاته بالجهاز الكنسي الأوروبيّ "[114] , وذلك لحثّ الناس على المشاركة في الحروب الصليبية والاستقرار في الأراضي المقدسة .

---

[105] - المرجع نفسه ، ص124 .
[106] - المرجع نفسه ، ص124 .
[107] - مقدمة الرحلة , ص14 .
[108] - انظر فورزبورغ ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين , ص73 .
[109] - لمزيد من التفصيل : انظر الرحالة الأوروبيون ، ص 124 وما بعدها .
[110] - الدراسة التحليلية , ص11 ، محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ، 180 .
[111] - الدراسة التحليلية , ص14 . وهما بذلك خالفا محمد مؤنس عوض الذي حدد تاريخها بين عامي 1171-1173 .
[112] - ثيودوريش , وصف الأماكن المقدسة في فلسطين , ص53 .
[113] - المصدر نفسه , ص184 .
[114] - الدراسة التحليلية , ص15 .

وأكّد المترجمان وجهة نظرهما حين استعرضا أسلوب الكاتب وتركيزه في رحلته على الجانب الديني , ثمّ الاقتصادي[115] .

وفي الحقيقة لا ينفصل هدف ثيودوريش عن غيره من الرحالة الأوروبيين في العصور الوسطى , وفي فترة الحروب الصليبية تحديداً , فقد كانوا مستشرقين ,هدفهم التحريض على المسلمين , وتشويه صورتهم , والترويج للديانة المسيحية , وللأماكن المقدسة , وللأرض التي تحتضن هذه الأماكن , فرحلاتهم جزء من الدعاية الإعلامية للترويج للحروب الصليبية .ويؤكد ذلك تقارب الأساليب التي اتّبعها هؤلاء في كتابة رحلاتهم , والعبارات الترويجية التي زخرت بها تلك الرحلات , حين تحدثوا عن الأماكن المقدسة , وعن الصليبيين الذين كانوا يقطنون القدس وما حولها , وبخاصة حديثهم عن قوّة فرق الجيش الصليبيّ وغناها . وكان ثيودوريش أحد المكثرين من هذه العبارات , والأوصاف , كما يبدو في حديثه عن النار المقدسة[116] , وقوله واصفاً كنيسة الصليب في جبل الجلجثة : " لا يوجد عمل تحت السماء يمكن أن يُضاهى بها "[117] . ويتجلى الترويج إذ تحدّث عن فرسان الفرنج : " وليس سهلاً على أيّ شخص أن يصل إلى فكرة عن مدى قوّة وغنى فرسان المعبد , لأنّهم وفرسان الاسبتارية قد أخذوا في جميع المدن والقرى تقريباً مع جبل القدس...إلى جانب العديد من العزب والضياع والأملاك غير المعدودة التي عُرف جيداً أنهم يملكونها في أراض أخرى "[118] . هذا فضلاً عن عباراتهم التنفيرية من المسلمين , وتلك الصورة النمطية المقززة التي رسموها لهم .

أمّا عن التدوين النهائي لهذه الرحلة , فيرى المترجمان أنّ " صياغة هذه المذكرات والتقارير على هيئة كتاب " " تمّت بعد عودة ثيودوريش إلى ألمانيا , وخاصة بعد استعادة المسلمين بيت المقدس , ممّا دفع رجال الدين إلى تنشيط حركتهم الإعلامية داخل أوروبا , لإقناع الناس وحثّهم على زيارة بيت المقدس , وبذلك يكون هذا الكتاب من مظاهر الدعاية الدينية التي رعتها الكنيسة , لحثّ الناس على المشاركة في تخليص بيت المقدس من أيدي المسلمين "[119] .

أما مضامينها , فتقدّم " هذه الرحلة تفاصيل دقيقة جدا عن الأماكن المسيحية المقدسة في فلسطين , وتميّز الرحالة في قدرته على الربط بين هذه الأماكن وبُعدها التاريخيّ من الناحية الدينية فقط . كما برع في إيجاد الصلة بين الأماكن المقدسة والشعائر التعبيرية للمسيحيين , وكذلك الأعياد الدينية ذات العمق التاريخيّ " . وبرز اهتمامه بالأماكن المقدسة في بيت المقدس وما يجاوره أكثر من غيره من المناطق الأخرى , إذ بلغ ما كتبه عنها " ضعفي ما كتبه عن المناطق الأخرى "[120] .

أمّا عن صورة المسلمين في هذه الرحلة , فتبدو شبيهة بما ورد عند مَن سبقه ، أو جاء بعده من الرحالة الأوروبيين . لقد تجاهل ثيودوريش الوجود الإسلامي , والتاريخ الإسلامي في الأماكن المقدسة التي عني بوصفها والحديث عنها , وجاءت المعلومات عنهم معبرة عن الصورة النمطية التي كان يراهم من خلالها الأوروبيون في تلك الحقبة الزمنية , تلك الصورة السلبية التي تسعى إلى تشويههم وإبراز كفرهم , ووثنيتهم , وعدائهم للمسيحيين , واغتصابهم الأماكن المسيحية . أضف إلى ذلك أنّ ثيودوريش أشار إلى قوّة المقاومة الإسلامية يومذاك , وأثرها في حياة الصليبيين ونفسياتهم , وتناول جوانب اقتصادية واجتماعية وحضارية في الأماكن المقدسة , ولكن ليس باعتبارها أماكن إسلامية بل مسيحية صليبية .

7- وصف الأرض المقدسة ، للرحالة الألماني الحاج بورشارد من دير جبل صهيون

زار الرحالة الألماني بورشارد الأراضي المقدسة في فلسطين في حقبة زمنية حرجة في القرن الثالث عشر الميلادي , السابع الهجري , وتحديداً في العصر المملوكي في عهد السلطان الظاهر بيبرس ثمّ عهد المنصور سيف الدين قلاوون الألفي . وقد شهدت هذه الحقبة استكمال تحرير ما تبقى من أرض إسلامية في فلسطين ولبنان من الاحتلال الصليبيّ[121] , وتوّجت سنة 690هـ حين تمكن الأشرف خليل بن قلاوون من إخراج الصليبيين نهائياً من بلاد الشام في معركة عكا .

أقام بورشارد في الأراضي المقدسة عشر سنوات , فتعرّف إلى كثير من الدقائق والتفاصيل , ومن هنا يُعدّ كتابه " من أهم كتب الرحالة الأوروبيين , إن لم يكن أهمها على الإطلاق , وتكمن أهمية هذا الكتاب

---

[115] - المرجع نفسه , ص17 .
[116] - انظر ثيودوريش ، وصف الأماكن المقدسة في فلسطين , ص68-69 .
[117] - المصدر نفسه , ص74 .
[118] - المصدر نفسه , ص88 .
[119] - الدراسة التحليلية , ص19 .
[120] - المرجع نفسه , ص20 .
[121] -انظر مقدمة الرحلة , ص11 .

في أنّ مؤلفه تطرّق لجميع مظاهر الحياة الاجتماعية والاقتصادية والعمرانية والسياسية في بلاد الشام في تلك الفترة من الحروب الصليبية , فضلاً عن أنّه استقرّ فترة طويلة في الأرض المقدسة ، وتجوّل في مختلف دروبها ومسالكها , ووصفَ مدنها وقراها وقلاعها وأنهارها وعيونها , وتحدّث عن الأماكن المقدسة عن معرفة تامة , ولم يكن متحيّزاً في كتاباته "[122] . وتتجلى موضوعيته هذه في أنّه تحدّث عن الطوائف والأجناس والديانات المختلفة التي سكنت الأراضي المقدسة , وقدّم لها صورتين : الأولى سلبية , والثانية إيجابية , وشملت هذه الصورة المسلمين وغيرهم من أصحاب الديانات الأخرى , وقد كان شديد الانتقاد لطوائف المسيحيين قبل المسلمين , ومن الأمثلة على ذلك من رحلته قوله واصفاً بعض المسيحيين : " وللحقيقة فإنّ رجالنا اللاتين هم الأسوأ من جميع أهل الأرض "[123] , " الذين ينحدرون من سلالتهم أحفاد أكثر حقارة ورداءة , وهم يعيشون في الأراضي المقدسة بأقدام ملوّثة تدنّس المقدّسات "[124] . ويبدو أنّ بورشارد قد شكل صورة نهائية سلبية عن سكان الأرض المقدسة , عبّر عنها بهذا الأسلوب القاسي إذ قال : " ولكن لا يمكنني تسمية أولئك الذين يقطنون هناك رجالاً أقوياء , ولكنّهم يُعتبرون الأسوأ , والأكثر حقارة من الأوغاد , وهم يقيمون في الأرض المقدسة , وممّا يدعو للعجب أنّ هذه الأرض لها القدرة على تحمّلهم "[125] . ولعلّ هذه دعوة للأوروبيين كي يعودوا مرّة أخرى ليخلّصوا هذه الأرض من سكانها الذين يقطنون فيها , وربما كان ينتقد المسيحيين المقيمين في الأراضي المقدسة ليضع يده على الأسباب الحقيقية التي وقفت وراء الهزائم المتكررة للأمة الصليبية ، وتوّجت بضياع القدس منهم .

لقد أكثر بورشارد من الحديث عن المسلمين في رحلته , ورسم لهم صورة مفصّلة قلّما عني برسمها غيره من الرحالة الأوروبيين في العصور الوسطى , ومرد ذلك المدة الزمنية الطويلة نسبياً التي قضاها الرحالة في بلاد خضعت في معظمها للمسلمين , فوقف على أخلاقهم ودينهم وطوائفهم , ومظاهر حياتهم المختلفة الاجتماعية والاقتصادية والسياسية والعمرانية وغيرها ، وتتجلّى في رحلته صورة نمطية سلبية للمسلمين ، وأخرى إيجابية ، لعلّها جاءت عقب احتكاكه بهم ، ومعاشرتهم .

صورة المسلمين :

تكاد هذه الرحلات تتفق في الصورة التي رسمتها للمسلمين ، مثل اتّفاقها في المنهج والهدف ، فهناك عناصر مشتركة كثيرة بينها ، تجعل من السهل على البحث أن يؤطرها في عناوين ، وهي الآتي :

عقيدة المسلمين

إنّ الحديث عن عقيدة المسلمين شكّل جزءاً كبيراً من الصورة التي رسمها الرحالة الغربيون للمسلمين في العصور الوسطى ، ولا يعني ذلك أنّهم وقفوا على تفصيلات الفكر الإسلامي والعقيدة الإسلامية ، وإنما اكتفوا بتقديم الصورة النمطية عن الديانة الإسلامية وأتباعها ، باستثناء بورشارد الذي فصّل قليلاً في الحديث عن الدين الإسلاميّ ، فخرج عن نهج سابقيه من الرحالة الذين زاروا الأراضي المقدسة في العصور الوسطى .

لقد وسموا المسلمين بالوثنية والكفر والإلحاد ، وهي نعوت ضرورية في الحملة الترويجية للحروب الصليبية ، ذلك أن سلب صفة الإيمان عن المسلمين تعطي الشرعية لتلك الحروب ، وتعطي صورة عن طبيعة الصراع بين الجانبين ، وتشجع الأوروبيين على الانخراط فيها لتخليص أماكن المسيحيين المقدسة من قوم لا يؤمنون بالله ، ولا يعترفون بآلام المسيح ، وبخاصة وأن هؤلاء الرحالة حاولوا إقناع الغربيين أنّهم رأوا هذه الصفات عن قرب ومعايشة . فالمسلمون في نظر سايلوف وثنيون يكنون العداء للمسيحيين ، ولكلّ من يعبد الله ، وجاء ذلك في معرض إشارته إلى سكّان الجزيرة العربية التي لم يزرها ، يقول : " وهي بلاد تتسم بالعداء للمسيحيين ، ولا تتسم بالود لكلّ من يعبد الله "[126] . ويشايعه في هذا الوصف يوحنا فورزبورغ إذ تحدث عن قبة الصخرة , وعن إجلال المسلمين لها , وأنهم يعبدون خالقهم هناك , ولكنّهم لا يؤمنون بآلام المسيح , ولا يصدّقون ما جرى له من صلب وعذاب , وهذا " يُعتبر وثنية حسب نصّ القدّيس أوغسطين , الذي أوضح أنّ كلّ شيء يُعتبر وثنياً إذا كان خارجاً عن الإيمان المسيحيّ "[127] .

---

[122] - المرجع نفسه , ص11 .
[123] - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص171 .
[124] - المصدر نفسه , ص172 .
[125] - المصدر نفسه , ص 171 .
[126] - وصف رحلة الحاج سايلوف ، ص41 .
[127] - فورزبورغ ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين ، ص114 ، تجدر الإشارة إلى أنّ الرحالة نعت المسلمين بالوثنيين ، ولكنّ مترجم الرحلة أثبت مكان هذا اللقب لفظة المسلمين ، وأشار في الحاشية إلى لفظة الوثنيين .

ويسم دانيال الراهب المسلمين بالوثنية ، وبالكفر في غير موضع من رحلته ، وتكررت كلمة الكفار في رحلته ما يزيد على عشر مرات ، وجاءت مقترنة بحديثه عن همجية المسلمين ، واعتداءاتهم على المسيحيين والأماكن الدينية المسيحية في الأراضي المقدسة في القدس[128] . وعزا مترجما الرحلة سبب هذا الموقف من الرحالة إلى " تلقيه الرشوة من الصليبيين , أو بسبب تعرّضه لضغط قادتهم , الذين ربّما أجبروه على كتابة العبارات المشينة بحقّهم "[129] . قد يكون هذا التعليل منطقيّاً , ولكنّ دانيال لا يحتاج إلى ضغط أو رشوة ليقول ما يقول , فهذا نهج نهجه معظم الرحالة الأوروبيين الذين زاروا المنطقة في العصور الوسطى , الذين جاءوا إلى المنطقة متحاملين على سكّانها المسلمين , ومبتهجين بخلاصها منهم على حدّ تعبيرهم . أمّا ثيودوريش ، فنهج نهج سابقيه إذ وصف المسلمين بأنهم وثنيون وكفار في غير موضع من رحلته , ليؤكّد معاداتهم المسيحية وكلّ مَنْ يؤمن بها , وهو يؤكد من جهة أخرى الطابع الديني لرحلته , ويتجلّى ذلك كلّه في حديثه عن إحدى كنائس القدس , وعن الصليب المقدس الذي كان يحمله الصليبيون في حروبهم ضد الوثنيين على حدّ تعبيره : " وباتجاه الشرق توجد كنيسة صغيرة ذات قدسية خاصة , خصص مذبح عظيم القدسية للصليب المقدس , وقد حفظتْ قطعة كبيرة من الخشب نفسه في علبة جميلة بحيث يمكن رؤيتها بسهولة ووضوح , وهذه القطعة مغطاة بالذهب والفضة والجواهر , **وعندما تتطلب الحاجة يحمل المسيحيون هذا الرمز المقدس ضد الوثنيين في المعركة** "[130] . وبرزت سمة الوثنية في قوله متحدثاً عن كنيسة القديسة مريم في جبل صهيون : " وهي محصنة جيداً بالأسوار والأبراج والشرفات ذات الفتحات ضد هجمات **الوثنيين** "[131] . وبدت لفظة الكفار في قوله يصف كنيسة السيد المسيح أو الصعود على جبل الزيتون في القدس : " والكنيسة محصنة بقوة ضد **الكفار** "[132] .

وبرز العداء الديني للمسلمين " أنّه ذكر في إحدى رواياته أنّ العناية الإلهية تدخلت لجوار المسيحيين ضد المسلمين "[133] . ومن الأدلة في الرحلة التي تؤكد إضفاء الصبغة الدينية على الحروب الصليبية " حديثه عن مدينة عكا , وكيف أنّ كلّ من يحاول من الوثنيين " المسلمين" مهاجمتها فإنّهم يصابون بالعمى والطاعون "[134] . ويستكمل ثيودوريش هذه الصورة للمسلمين إذ وصفهم همجيين ودمويين يعتدون بالقتل والنفي[135] على رجال الدين المسيحيين في كنائسهم , ويبدو ذلك في حديثه عن عماد الدين زنكي : " وشيّدت على ضفة نهر الأردن كنيسة قطن فيها ستة رهبان حيث تمّ قطع رؤوسهم من قبل زنكي "[136] . وتحدّث الرحالة بورشارد عن ديانة المسلمين وأفكارهم ومعتقداتهم , وقدّم معلومات أكثرها صحيحة , وبعضها خاطئة , لا تنم عن فهم عميق للإسلام , والقرآن الكريم الذي ذكر أنّه قرأه , واطّلع عليه , من هذه المعلومات الخاطئة قوله عن المسلمين : " ويقولون : إنّ محمداً هو رسول الله بعثه الله إليهم " العرب " فقط , وقد قرأتُ هذا كلّه في قرآنهم , الذي يُعتبر كتابهم المقدّس ومصدر شريعتهم "[137] . فهذا القول يتنافى مع عالمية الإسلام التي أقرها القرآن الكريم ذاته . ويبيّن الرحالة أن الإسلام يبيح للمسلمين " تعدد الزوجات "[138] , ويحرّم عليهم شرب الخمر , وأنّ أغلبهم يلتزمون حرمته " باستثناء البعض الذي يشربه سرّاً "[139] .

ونقل بورشارد في رحلته موقف المسلمين والدين الإسلاميّ من رموز الديانة المسيحية , وكان دقيقاً في عرض هذه الرؤية , فهم يقدّمون " الاحترام والتبجيل الكبير للقديس يوحنا " يحيى " , وبعد ذلك للسيد المسيح والعذراء المبجّلة , ويعتقدون فضلاً كبيراً له , وهم بصدق يقرّون أنّ المسيح هو كلمة الله , ولكنّهم يقولون : إنّه ليس الله . ويقولون : إنّ العذراء قد تسلّمت الروح المقدّسة , وقد حملت به وهي عذراء , وبقيتْ عذراء . ويقولون : إنّ يوحنا كان نبيّاً عظيماً مقدّساً "[140] . والمسلمون في نظره يحترمون الأماكن الدينية المسيحية , وبخاصة كنيسة المهد في بيت لحم , وغيرها من الكنائس " التي أُقيمتْ على شرف مريم العذراء "[141] . ويقدّسون قبر العازر الواقع في بيثاني " العيزرية " , وهو المكان الذي نهض منه , وحدثت فيه

---

[128] - سترد هذه الأمثلة في الحديث عن همجية المسلمين في هذه الرحلات .
[129] - مقدمة الرحلة , ص20 .
[130] - ثيودوريش ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين , ص70 .
[131] - المصدر نفسه , ص95 . وانظر ص59 , 78 , 95 , 98 .
[132] - المصدر نفسه , ص103 .
[133] - الدراسة التحليلية , ص28 .
[134] - المرجع نفسه , ص26 .
[135] - انظر ثيودوريش ، وصف الأماكن المقدسة في فلسطين , ص134 .
[136] - المصدر نفسه , ص109 .
[137] - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص104 .
[138] - المصدر نفسه , ص172 .
[139] - المصدر نفسه , ص170 .
[140] - المصدر نفسه , ص104 .
[141] - المصدر نفسه , ص154 .

معجزة الانبعاث[142] . إنّ خروج بورشارد عن نمطية سابقيه في حديثه عن عقيدة المسلمين ليس نابعاً من موضوعيته حسب ، وإنّما تدخلت المرحلة وتغيراتها في ذلك ، فإقامته في الأماكن المقدسة في فلسطين كانت عقب تحرير صلاح الدين القدس بسنوات كثيرة ، وتحديداً في العصر المملوكي ، فهي خاضعة يومذاك لسلطة المسلمين ، وأتاحت له السنوات العشر التي أقامها في فلسطين أن يحتك بالمسلمين ، وأن يتعرف إليهم عن قرب ، ولهذا خرج عن الصورة النمطية في تصويرهم .

نعوت المسلمين وصفاتهم وأخلاقهم

لقد كثر الحديث عن أخلاق المسلمين وصفاتهم في الرحلات الأوروبية والروسية في العصور الوسطى ، وهو في معظمه حديث سلبي ، وصور مزرية لأمّة وثنية كافرة ، تكنّ العداء للمسيحيين ، ولكلّ من يؤمن بالله ، وتأتي هذه الصور في إطار حملة الدعاية الصليبية ، ولتثبيت النمطية المغروسة في أذهان الأوروبيين عن المسلمين . لقد وصف الرحالةُ الغربيون المسلمين ، ونعتوهم بأنهم :

1- **سراقنة ، أو السارازان Saracens** ، وهو لقب وسَم به أولئك الرحالة المسلمين في العصور الوسطى بقصد إهانتهم وتحقيرهم . وقد حاول الدكتور إحسان عباس في كتابه " تاريخ بلاد الشام " أن يقف على التفسيرات المختلفة لهذه اللفظة , فبيّن أنّ أول ورود لهذه اللفظة كان عند المسعودي في " كتاب التنبيه والأشراف " في حديثه عن نقفور إذ قال : " وأنكر , أي نقفور , على الروم تسميتهم العرب ساراقينوس ، تفسير ذلك عبيد سارة طعناً منهم على هاجر وابنها إسماعيل ". وحصر د.إحسان عباس التفسيرات المختلفة لهذه اللفظة , فبيّن أنّ مدلولها اتّسع في عصر الحروب الصليبية , وأرجعها بعض الباحثين إلى قبيلة السوارقة " السواركة " التي تسكن اليوم على الساحل بين غزة والفرما . ويرى بعضهم أنّها مشتقة من الفعل سرقَ صفة للبدو الذين كانوا يعيشون على عمليات السلب والنهب . وذهب فريق ثالث إلى أنّها مشتقة من لفظة شرق وتعني الجهة . وقد علّق د. سعيد البيشاوي على هذه الآراء قائلاً : " ومع اعترافي وإقراري بجميع الآراء التي أتى الأستاذ إحسان عباس على ذكرها إلاّ أنّني أعتقد أنّ لفظة السراقنة عند الغربيين كان المقصود منها مهاجمة المسلمين الذين فتحوا بلاداً كثيرة , ونشروا فيها الإسلام "[143] . ولعل سايلوف هو أكثر رحالة أوروبيّ استخدم لفظة السارازان أو السراقنة في رحلته[144] . وورد هذا اللقب في رحلة فيتلوس[145] ، وثيودوريش[146] ، وبورشارد[147] ، ورحلة يوحنا فورزبورغ إذ تحدث عن نهر دان في سفح جبل لبنان : " ويتدفق دان من مصدره ....، ونظراً لوقوع دان في وسط ميدان دعي السهل باسم لغة السراقنة "[148] .

2- **مغتصبون** : يؤمن المسيحيون بأن الأراضي المقدسة في فلسطين والأردن ولبنان من حقّ المسيحيين المؤمنين ، لأنّها مرتبطة ارتباطاً وثيقاً بتاريخ المسيح : ميلاده ، وآلامه ، وصلبه ، ثمّ رفعه إلى السماء ، وأنّ المسلمين اغتصبوها اغتصاباً ، ولا حقّ لهم بها . ومن هنا يجب على المسيحيين استردادها ، وإعادة الحقّ إلى نصابه ، وقد ركّز الرحالة على هذه الصورة للمسلمين ، لبث العزائم ، وحثّ الأوروبيين على تخليصها منهم ، واقترنت هذه الصفة بحديث الرحالة عن وثنية المسلمين وكفرهم ، فهذا يوحنا فورزبورغ يعبّر عن وجهة نظر أبناء ملّته حين صوّر المسلمين مغتصبين لبيت المقدس , وأن ما فعله الصليبيون في الحملة الصليبية الأولى سنة492هـ 1097م كان تحريراً للمدينة المقدسة من سلطة المسلمين وإعادة إلى حضنها الدافئ , أي الحضن المسيحيّ , يقول مشيراً إلى احتفالاتهم السنوية بهذه المناسبة : " عندما وقعتْ المدينة في الأسر لفترة طويلة تحت حكم المسلمين الذين ينتمون لأجناس مختلفة , فإنّ المدينة حرّرتْ من قبل الجيش

---

[142] - المصدر نفسه , ص124-125 .
[143] - فورزبورغ ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين , ص51 , حاشية 1 .
[144] - انظر الرحالة الأوروبيون ، ص51 ، وكتابات بعض الرحالة الأوروبيين ، ص201 .
[145] - انظر فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة ، 54 .
[146] - انظر ثيودوريش ، وصف الأراضي المقدسة ، ص109 .
[147] - انظر بورشارد ، وصف الأرض المقدسة ، ص 81 ، 170 ، 171 .
[148] - فورزبورغ ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين ، ص107 ، وانظر ص83 .

المسيحيّ إحياء لذكرى أقرّوها , وهم يحتفلون بذلك بعد تجديد تكرّس الكاهن بطقوس دينية مبجّلة , وذلك بالغناء في بداية صلاة القدّاس , والقدّاس العلى للتكريس "[149] . وتتجلى هذه النظرة للمسلمين من التراتيل التي تُقال في هذه الذكرى , وقد حضر الرحالة إحدى هذه التراتيل في الذكرى السنوية . وهم فيها يحمدون الله على هذا التحرير , ومنها : " الله القادر الأبديّ الذي أنقذ بيت المقدس برحمته الفائقة من أيدي **الوثنيين**[150] , وأعادها للمسيحيين , نتوسل ونتضرّع إليكَ , وتساعدنا , حيث تحفظ هذا اليوم في كلّ سنة , وقد يكون مستحقّاً تحقيق السعادة لبيت المقدس المقدسة بواسطة المسيح عليه السلام "[151] . ومنها : " أيها السيد نحن نتوسّل إليك , تقبّل هذا القربان الذي أحضرناه بتواضع .., ومُنح بقوّة صوفية , نحن الذين نحتفظ بقداسة هذا اليوم حيث أنقذت بيت المقدس من أيدي **الوثنيين** "[152] . ودفعت النظرة الدينية الحاقدة ثيودوريش إلى وصف المسلمين باغتصاب الأراضي المقدسة إذ وصف استعادة الصليبيين لها في حروبهم المقدسة , كما يبدو في حديثه عن ضريح جودفري الذي قاد حملة احتلال بيت المقدس : " وخلف هذا يقع الضريح الثالث , وهو يعود لشقيق الملك جودفري نفسه الذي بوساطة سيفه وحكمته استعاد مدينة بيت المقدس , التي تمّ اجتياحها من قبل المسلمين والأتراك , وقد أعادها للمسيحية "[153] . وأشار الرحالة إلى هذه الصفة حين تحدّث عن استرداد المسيحيين بانياس من المسلمين سنة 1161م[154] .

3- **أعداء وهمجيون وغادرون** : صور الرحالة الروس والأوروبيون المسلمين أعداء للمسيحيين ، ووسموهم بالهمجية ، والغدر ، والاعتداء على الحجاج المسيحيين ، وهي نتيجة طبيعية لقوم كفرة مغتصبين ، وتأتي في إطار الترويج للحروب الصليبية ، وإذكاء نار العداء التي حمل رجال الدين من هؤلاء الرحالة وغيرهم على عاتقهم إيقادها . وقد عبّروا عن ذلك العداء وتلك الهمجية في غير صورة ، وهي الآتي :

أ- لقد صوروا المسلمين أعداء للحضارة والمدنية ، تتملكهم رغبة جامحة في التدمير والتخريب ، وبخاصة تدمير الأماكن الدينية المتعلقة بالمسيحيين ، وورد هذا في سياق حديثهم عن المدن التي زاروها والأماكن المقدسة فيها ، ومنهم سايلوف الذي زار بيت لحم والخليل والناصرة ، فوجدها مدمرة ، فاتهم المسلمين بتدميرها ، يقول : مدينة الخليل كانت " عظيمة وجميلة , ولكنّها مدمّرة الآن من قبل المسلمين "[155] . وقال : " وقد دمّر المسلمون الناصرة "[156] . وقال عن بيت لحم : " ولم يترك المسلمون شيئاً يمكن السّكن به , ولكنّهم دمّروا كلّ شيء كما حدث في جميع الأماكن المقدّسة الأخرى خارج أسوار مدينة بيت المقدس "[157] . ويرى نؤنس عوض أنّ حديث الرحالة هذا هو من قبيل التعصّب الديني والعنصريّ ، ذلك أنّه لا يوجد دليل واضح على " حدوث الخراب بالمدن المذكورة ، أو إرجاع ما حلّ بها من صنوف الدمار على عاتق المسلمين "[158] . واقترن حديثهم عن التدمير بنعت المسلمين بالكفر والوثنية ، كما يبدو في الصورة التي رسمها دانيال الراهب للمسلمين واعتداءاتهم على الأماكن الدينية المسيحية في الأراضي المقدسة في القدس , وبيت لحم , وسيجور عند أريحا , وعمواس , وغيرها من الأماكن . ومن الأمثلة على ذلك قوله :

1- ففي القدس حيث حاول اليهود إلقاء جثّة العذراء المقدّسة من النعش كان هناك دير في هذا المكان , ولكنّ **الكفّار** دمّروه "[159] .
2- وفي بيت لحم قرب بئر داود كان" هناك كهف يعلوه كنيسة جميلة سمّيت نسبة إلى يوسف , وكان على جانبها دير جميل , وقد دمّرتا من قبل الكفّار "[160] .
3- لقد كانت عمواس بلدة كبيرة , وقد بنيتْ كنيسة كبيرة هناك , ولكنّها هدمتْ من قبل الكفّار "[161] .

---

[149] - فورزبورغ ، وصف الأماكن المقدسة في فلسطين , ص71 .
[150] - تجدر الإشارة إلى أنّ الرحالة أطلق على المسلمين اسم الوثنيين , ولكنّ المترجم أثبت مكانه لفظة المسلمين ، وأشار في الحاشية إلى لفظة الوثنيين .
[151] - سايلوف ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين , ص114 .
[152] - المصدر نفسه , ص114-115 .
[153] -ثيودوريش ، وصف الأماكن المقدسة في فلسطين , ص73 .
[154] - المصدر نفسه , ص134 .
[155] - رحلة الحاج سايلوف , ص42 .
[156] - المصدر نفسه , 43 .
[157] - المصدر نفسه , 38 .
[158] - محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ، ص45 .
[159] - رحلة دانيال الراهب , ص64 .
[160] - المصدر نفسه , ص88 .
[161] - المصدر نفسه , 100 . وانظر ص80 , 84 , 95 , 119 .

ب- صور الرحالةُ الأوروبيون المسلمين همجيين في سياق حديثهم عن المقاومة الشعبية للوجود الصليبيّ في فلسطين ، وغيرها من الأماكن المقدسة ، ولم يكن هدفهم من ذلك إبراز حركات المقاومة ، لأنّها في نظرهم غير شرعية ، وإنما هي اعتداء على الحجاج المؤمنين ، أصحاب الأرض الحقيقيين ، وكان هدفهم من ذلك كلّه تشويه صورة المسلمين ، وبيان المخاطر التي كان يتعرض لها مَنْ نذروا حياتهم لخدمة الأراضي المقدسة ، ثمّ زيادة الحقد المسيحي على هذه الأمّة . ولا معنى غير هذا من إبراز الوجه البشع للمسلمين ، وإخفاء المجازر التي كان يتعرّض لها المسلمون جراء الغزو الصليبي ، والهمجية الصليبية في فلسطين .

لقد ركزوا على القتل الذي كان يتعرض له الحجاج المسيحيون ، والخوف الذي كان يعتري نفوسهم من أولئك المقاومين ، وجاءت كلماتهم ممزوجة بالعاطفة الجياشة التي تسعى إلى الشفقة عليهم ، وتصويرهم بأنّهم الضحية ، المُعتدى عليها[162] . ولا بأس هنا من إيراد بعض الأمثلة من رحلة فيتلوس الذي عرض الصورة التي قتل بها طغتكينُ أميرُ دمشق القائدَ الصليبي جرفاس بوسوك بعد أن وقع أسيراً في يده , فقد وصفه بأنّه " الأمير الثالث للجليل ابتداء من أسرة تانكرد ", و " يتحدر من عائلة نبيلة من الفرنج "[163] . فقد انساق , كما يقول فيتلوس , طغتكين " وراء شهوات نفسه , وشرب حتى الثمالة , ثمّ قام بقطع رأسه , وبذلك قدّمه شهيداً من أجل الرب , وفي اليوم التالي حيث سكنتْ نفسه , كان ممتلئاً بالعار والغيظ , لأنّه قتل رجلاً بجنون , ودفنه بدون رأس , حيث احتفظ به , وزيّنه بالذهب والأحجار الكريمة , وأبقاه تحفة لكي يشرب بها "[164] . ولا يخفى على القارئ أنّ هذه الصورة تسعى إلى إثارة العواطف , ونبش الأحقاد , بكل ما فيها من انفعالات عاطفية , ثمّ إلى تقديم صورة وحشية عن هذا القائد الإسلامي , الذي كان يمثّل المسلمين في الشام في عهده . وقد علّق مترجما الرحلة على هذه الصورة بالقول : " الرواية التي يسوقها فيتلوس هنا تتسم بالحقد , وعدم الموضوعية , والذي حدث أن جرفاس قد خرج بقواته في الثامن والعشرين من رمضان- العاشر من حزيران 1108م لصدّ غارة إسلامية على طبرية , وقد تمكّنت القوات الإسلامية من اقتياده أسيراً إلى دمشق , وهناك عرض عليه طُغتكين الإسلام , فرفض ذلك , ثمّ أرسل برسالة إلى ملك القدس, عارضاً عليه الانسحاب من مدن طبرية وحيفا وعكا مقابل إطلاق سراحه , لكنه رفض العرض فقام طغتكين بإعدامه "[165] . " صحيح أنّ هذا الحادث وقع قبل قدوم فيتلوس إلى فلسطين , ولكنّ إيراده له يدلل على تناقل الناس قصة مصرعه حتى مقدم فيتلوس "[166] , ويدّلل على أنّهم كانوا يعدّونه بطلاً قومياً ضحّى بنفسه من أجل الهدف الذي قامت من أجله الحروب الصليبية , وهو السيطرة على الأراضي المقدسة , وديمومة هذه السيطرة[167] .

وحذا ثيودوريش في رحلته حذو غيره إذ حاول أن يسقط أحقية المسلمين في المقاومة , إذ نعتهم بالمعتدين الذين احتلوا أماكن ليست من حقّهم في الأراضي المقدسة , وأن يسبغ سمة الدموية على قادة المسلمين الذين وقفوا يواجهون الصليبيين , وينتصرون عليهم أمثال عماد الدين زنكي , وراح يختار من أفعاله ما يعزّز هذه الصفة في أذهان الأوروبيين , ويعزز سمة الهمجية , والاعتداء على أولياء الله من الرهبان المسيحيين , كما يبدو في قوله : " وشيّدتْ على ضفة نهر الأردن كنيسة قطن فيها ستة رهبان حيث تمّ قطع رؤوسهم من قبل زنكي "[168] .

وبرزت همجية المسلمين في رحلة بورشارد ، الذي صورهم معتدين قتلة للحجاج المسيحيين ، ينصبون لهم الكمائن ويذبحونهم , وقد عبّر عن ذلك خلال حديثه عن الحجر الكبير الذي وقف عليه السيد المسيح عليه السلام قرب مدينة صور اللبنانية : " وفي ذلك المكان أيضاً يوجد عمود ساقط أو مدمّر , ويُقال : إنّه يُحدّد معالم الموقع حيث كان بعض الحجاج المسيحيين يُذبحون على نحو غادر من قبل المسلمين عند زيارتهم لذلك الموقع "[169] . ويصفهم يعترضون الحجاج المسيحيين في بعض الأماكن ، ويمنعونهم من الوصول بأمان , وتجلّى ذلك في حديثه عن ممر الكلب الواقع شمال بيروت : " ويُعرف هذا المكان باسم ممرّ الكلب , ولا يمكن المرور منه بسلام بسبب وجود بعض الرجال من المسلمين الذين بإمكانهم منع كلّ الناس من المرور من هناك "[170] .

---

[162] - سيأتي تفصيل ذلك تحت عنوان العلاقات الحربية بين المسلمين والصليبيين .
[163] - محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ،ص106 .
[164] - فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة , ص55 .
[165] - فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة , ص136 , حاشية 309 .
[166] - مقدمة الترجمة العربية , ص14 .
[167] - انظر الرحالة الأوروبيون ، ص107 .
[168] - ثيودوريش ، وصف الأماكن المقدسة في فلسطين , ص109 .
[169] - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص46 .
[170] - المصدر نفسه , ص50 .

ويصوّر بورشارد المسلمين وقد كانوا **يعتدون على أملاك المسيحيين** , إذ حوّلوا إحدى الكنيستين اللتين بُنيتا تكريماً ليوحنا المعمدان " يحيى عليه السلام " إلى جامع[171]. ولكنّ العناية الإلهية كانت تدافع عن هذه الأماكن , ويسرد للتدليل على ما يقول محاولة أحد سلاطين المماليك[172] خلع زخارف كنيسة المهد في بيت لحم وأعمدتها ولوحاتها , ونقلها إلى القاهرة " راغباً بتشييد قصر خاص به شخصياً , وذلك باستخدام هذه الأشياء في البناء , ويا للمعجزة ! فعندما حضر العمّال مع أدواتهم , وكان السلطان نفسه واقفاً مع الآخرين , حضر ثعبان بحجم مذهل خارجاً من الجدار الصلب العازل للصوت , والذي بدا وكأنّه لا يُمكن حتى لإبرة أن تخترقه , وقد خصص الثعبان ضربة للوحة الأولى التي وصل إليها , وقد انشقّت اللوحة من جانبها .وقد فعل الثعبان نفس الشيء مع اللوحة الثانية , والثالثة والرابعة وحتى الثالثة عشرة , ونفس الشيء أصاب الجميع , وقد ذهل الجميع من جراء ذلك . أمّا السلطان , فقد تخلّى مباشرة عن هدفه , وتلاشى الثعبان عند ذلك...,, ويمكن رؤية بعض آثار جسم الثعبان على كلّ لوحة مرّ عليها , على الرغم أنّه جرى إحراق هذه اللوحات بالنار . وفوق هذا كلّه يبدو من خلال المعجزة أنّ الثعبان كان سيتمكّن من المرور على طول الجدار الذي يُعتبر ناعماً ومصقولاً كالزجاج "[173] .

4- الكذب : وتجلّت هذه الصفة في رحلة بورشارد إذ بيّن أن بعض المسلمين كانوا **يكذبون عليه** ، **ويزوّرون الحقائق** , وذلك حين أراد أن يزور بلدة سيجور على سفح جبل عين جدي في الجنوب الغربي من أريحا , حيث " يقع عمود الملح الذي تحوّلت إليه زوجة لوط عندما تلفتت وراءها " , ويتابع الرحالة : " وقد جاهدتُ بصعوبة من أجل رؤية هذا , ولكن السراقنة أخبروني أنّ المكان كان غير آمن حيث تكثر الحيوانات البرية والأفاعي والديدان المتواجدة هناك , وخصوصاً بسبب البدو المقيمين في تلك الأجزاء وهم رجال وقحون أشرار, وقد منعتني هذه الادّعاءات من الذهاب إلى هناك , ولكني علمتُ فيما بعد أنّ ذلك ليس صحيحاً "[174] .

لم يحظ المسلمون في هذه الرحلات بسمة إيجابية إلاّ في رحلة بورشارد ، الذي اختلط بهم وعايشهم ، فخرج قليلاً عن الصورة النمطية ، ولكنها مع ذلك إيجابية باهتة اختزلها بقوله : " وهم مضيافون جداً وكرماء ولطفاء ممتازون "[175] .

العلاقات السياسية والحربية بين المسلمين والصليبيين

وقف الرحالة كثيراً على العلاقات العدائية بين المسلمين والصليبيين ، فتحدثوا عن بعض العمليات العدائية التي كان يقوم بها الصليبيون ضد المدن الإسلامية في الشام ، ووصفوا جانباً من جهاد المسلمين ، وفصّلوا كثيراً في الحديث عن المقاومة الشعبية ، وجاء ذلك في سياق تشويه صورة المسلمين ، وتصويرهم همجيين ، يعتدون على أولياء الله من الحجاج المسيحيين ، وفي سياق رسم خريطة للحجاج الأوروبيين للأماكن الخطرة في الأماكن المقدسة التي عليهم تجنبها في رحلتهم إلى هناك . ويمكن تفصيل ذلك في النقاط الآتية :

1- صور الرحالة الأوروبيون والروس في العصور الوسطى بعض الحملات العسكرية الصليبية على المدن الإسلامية ، فدانيال الراهب أشار إلى بعض الغزوات التي تعرّضت لها مدينة دمشق في أوائل القرن السادس الهجري حين قصدها بلدوين الصليبيّ ملك القدس وحاصرها , وقد طلب إليه الرحالة أن ينضمّ إلى جيشه لا للغزو , وإنّما ليكون تحت حمايته حتى يصل إلى الأماكن المقدسة في الجليل وطبرية وجبل طابور غربيها , إذ لا يستطيع المرء " عبورها دون حماية "[176] , يقول دانيال :" عبر الأمير بلدوين فوق نهر الأردن مع جيشه , وزحف باتجاه دمشق , بينما ذهبنا نحن إلى مدينة طبرية , حيث بقينا هناك مدة عشرة أيام حتى عودة الأمير من حملته على دمشق , وقمنا في أثناء هذه المدة بزيارة جميع الأماكن المقدسة الواقعة على شاطئ بحيرة طبرية "[177] .

ورسم فيتلوس صورة لمهابة الصليبيين , وقوّة بأسهم ,وللخوف الذي كان يتملّك المسلمين منهم , إذ كانوا يدفعون لهم إتاوة حفاظاً على أرضهم وأرواحهم , وتجلّى ذلك حين تحدّث عن بلدوين ملك القدس , الذي توّج عقب أخيه جودفري سنة 1100م , وكان أحد المشاركين في الحملة الصليبية الأولى التي توّجت

---

171 - المصدر نفسه , 104 .

172 - يرجح سعيد البيشاوي أن يكون المنصور سيف الدين قلاوون الألفي . وصف الأرض المقدسة , ص154 , حاشية 3 .

173 - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص155 .

174 - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص117 .

175 - المصدر نفسه , ص173 .

176 - رحلة دانيال الراهب , ص106 .

177 - المصدر نفسه , ص113 .

بســقوط القدس . يقول : "وقد خلفه أخوه بلدوين الذي كان أوّل حاكم على الرها , وكان قد اختير من قبل معظم رجال الدين والشـعب المسـيحيّ.....**, في الوقت نفســه ارتعد العرب والفلسـطينيون خوفاً , وكانت دمشق وصور وعسقلان تدفع ضريبة إتاوة** "[178] . وهذه المعلومات أيضـاً إذ صورت طرفاً من العلاقات السياسية بين المسلمين والصليبيين , هدفت في الوقت ذاته إلى إعطاء الثقة بالصليبيين , وبيان مكانتهم التي صاروا عليها في الأراضي المقدسة , ليأتي أولئك الأوروبيون باطمئنان إليها .

2- تحدثوا عن جهاد المسـلمين ضـد الصـليبيين في الشـام في العصـور : الفاطمية ، والسـلجوقية ، والزنكية ، والمملوكية ، ووصـفوا وسـائل المسـلمين في مقارعة الصـليبيين ، فالرحالة سـايلوف وقف عند الجهود التي بذلتها الدولة الفاطمية "من أجل حماية المدن السـاحلية الفلسـطينية التي ما زالت بيد المسـلمين , ويتّضح ذلك من خلال إشارته للنشاط البحري الفاطميّ والاشتباكات البحرية بين الفاطميين والفرنجة "[179] . وقد أثارت هذه الإمكانات البحرية وذاك النشاط الخوف والفزع في نفوس الصليبيين , وسايلوف منهم , الذين كانوا يعبرون البحر الأدرياتيكيّ , ممّا كان يمنعهم من التوغل في ذلك البحر بعد أن زاروا الأراضي المقدّسة , ثمّ قفلوا راجعين إلى بلادهم , يقول معبراً عن ذلك : " وبعد أن قمنا بزيارة جميع الأماكن المحرّمة في مدينة بيت المقدس وحتى حدودها...ذهبنا بعد ذلك على متن سـفينة من يافا عائدين إلى الوطن ...ولكن خوفنا من المسـلمين لم يجعلنا نخاطر في الدخول إلى عمق البحر الأدرياتيكي لأنّنا كنّا خائفين من أسـطولهم "[180] . ويتحدّث في موضع آخر عن قوّة الأسطول الإسلاميّ الفاطميّ المنتشر في البحر , وعن كثرة عدد الأساطيل , وخشـية الفرنجة منها , ولكنّه هنا يبالغ , كما يقول مترجم الرحلة سـعيد البيشـاويّ " عندما ذكر أنّ سـفينته تصـدّتْ لمجموعة السـفن الفاطمية التي أمر قائدها المسـلم جنوده بالانسـحاب عندما شـاهد اسـتعداد بحارة السـفينة الأوروبيين للقتال من خلال إمكانات بحرية كبيرة "[181] . ولكن لا عجب في هذه المبالغة , فهو يريد أن ينفي أي بعد إنسـاني أو تسـامح دينيّ عن المسـلمين الذين سـمحوا لهذه السـفينة بالمرور , وإلاّ فليس من المعقول أن تفرّ ستٌّ وعشرون سفينة من وجه سفينة واحدة , يقول : " وفي يوم الأربعاء... وبينما كنّا نبحر بين حيفا وعكّا شـاهدنا سـتاً وعشـرين سـفينة للمسـلمين ظاهرة للعيان , وكانت تابعة لأدميرال مدن صـور وصـيدا , وكانت هذه السـفن تتجه إلى بابلونيا مع جيش , وذلك لمسـاعدة الكلدانيين في شـنّ حرب على ملك بيت المقدس .وتركتنا سفينتان جاءتا معنا من يافا , وكانتا محمّلتين بالحجّاج , وبقيت سفينتنا وحدها , وهربت السفينتان إلى قيسـارية , وأبحرت سفن المسلمين حتى أحاطونا مهيّئين أنفسـهم على مثل هذا الصـيد ، وكان رجالنا مستعدين للموت في سبيل المسيح , وقبضـوا على أسلحتهم , وبقدر ما سمح لنا الوقت قمنا بتحصين برج السفينة بالرجال المسلّحين . حيث أنه كان على مركبنا مائتا رجل قادرون على الدفاع عنها , ولكن بعد تأخير سـاعة تقريباً قام رئيس الأعداء بعقد مجلس الحرب , وأعطى الأمر لأحد بحارته بالصـعود إلى أعلى صـارية في السـفينة ليراقب من هناك ما كان يجري , وما كنّا نفعل على سـفينتنا , وعندما عرف من البحار عن قوّة استعدادنا , أعطى أوامره بالإبحار متّجهاً داخل البحر . وهكذا سلّمَنا الله بفضل منه ورحمة , وأنجانا من أعدائنا في ذلك اليوم , ولكنّ رجالنا استطاعوا بعد ذلك أسر ثلاثة من تلك السفن في يافا , وأثروا أنفسهم من تلك الغنائم "[182] . ويبدو أنّ هذه السفن الثلاث الأخيرة كانت صـغيرة , ولولا ذلك لما استطاعوا أسرها إن كانوا قد أسـروها فعلاً , لأنّ الأمر ربما لا يعدو عن كونه نقل رسـالة إلى أبناء أوروبا تخبرهم بضـعف المسـلمين وجبنهم , فوصـف القوّة الحقيقية للمسـلمين قد تدفع الأوروبيين إلى الإحجام عن المجيء إلى الأراضـي المقدّسـة , والمشـاركة في الحملات الصـليبية , وهذا ما يتناقض مع هدف هذه الحملات , وهدف الرحالة الذين روّجوا لها في رحلاتهم بوسائل مختلفة .

وكشـف يوحنا فورزبورغ في رحلته عن بعض وسـائل المسـلمين في تخليص بلادهم من الغزو الصليبيّ ، وحصاره مدنهم وقلاعهم , فقد كانوا يرشون الصليبيين لقاء فكّ الحصار عنهم , وهذا ما فعلوه مع فرسـان الداوية الذي كانوا يحاصـرون دمشـق سـنة 1148م , وهو ما يتجلى في حديثه عن سـمعة أولئك الفرسان التي تضرّرت في بلادهم جراء ذلك , يقول في معرض حديثه عن الداوية : " ...,لكنهم عانوا محنة , وتعرّضتْ سمعتهم للوم والخيانة , ولا أعرف إذا كانت التهمة حقيقة أم كاذبة . "[183] .

أمّا بورشـارد ، فتحدث عن بعض البلدان والقلاع والحصـون التي كانت بحوزة فرسـان الصـليبيين وبخاصـة فرسان التيوتون والداوية واستردها المسلمون منهم , مثل حصن الملك شرقي مدينة عكا , وصفد

---

[178] ـ فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة , ص79 .
[179] ـ مقدمة الرحلة , ص6 . وانظر محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ، ص47 .
[180] ـ وصف رحلة الحاج سايلوف , ص46 .
[181] ـ مقدمة رحلة سايلوف , ص6 .
[182]ـ وصف رحلة الحاج سايلوف , ص48 .
[183] ـ فورزبورغ ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين , ص52 .

وقلعتها ، التي فتحها السلطان الظاهر بيبرس , ثمّ قلعة الكرك[184]. وبيّن بورشارد مكانة تلك القلاع عند المسلمين , كما يبدو في حديثه عن قلعة الكرك : " وهي قلعة رائعة محصّنة.....,ولكنها الآن بأيدي السلطان[185], ويقبع هناك كلّ خزائن مصر وكنوزها "[186] . وبيّن الرحالة أثر سقوط صفد وقلعتها في هيبة بيبرس , ثم في تراجع السيطرة الصليبية , فقال : " وقد استولى عليها المسلمون بسهولة , الأمر الذي سبّب حرجاً لجميع المسيحيين , لأنّ سيطرة السلطان عليها , مكّنته من السيطرة على جميع الجليل "[187] .

وصور أولئك الرحالة بعض ما تعرض له قادة الصليبيين ، ورهبانهم الذين قادوا الحروب الصليبية من قتل على أيدي حكام المسلمين ، وقد أشار البحث آنفاً إلى طغتكين ، وما فعله بجرفاس القائد الصليبي[188] ، وإلى زنكي وقتله الرهبان الستة في ديرهم[189] .

3- **المقاومة الشعبية :** إن المقاومة الشعبية في فلسطين ولبنان للوجود الصليبيّ موضوع حيوي ومهم في هذه الرحلات ، فلا يكاد رحالة منهم إلاّ وتحدّث عن هذه المقاومة ، وطرقها ، وعن أماكن انتشارها ، وعن النتائج التي حققتها ، ثمّ عن آثارها في الصليبيين ونفسياتهم . وقد آثرت في هذا المقام أن أتناول ما تضمنته كلّ رحلة على حدة لخصوصية كلّ منها ، ولتباعد الفترات الزمنية بين بعضها :

ففي رحلة سايلوف يصف الرحالة الكمائن التي كان ينصبها المسلمون للحجاج الصليبيين، الذين كانوا يفدون من أوروبا لزيارة الأراضي المقدسة في الجبال الوعرة التي يسلكها أولئك الحجاج ما بين يافا والقدس, وهو هنا يحاول أن يبرز عظم المأساة التي يواجهها الحجاج والمخاطر المحدقة بهم , بل ما كان ينزل في نفوسهم من خوف وفزع , ويصيبهم من قتل , فقد كانت جثثهم تظلّ متناثرة على الأرض تنهشها الوحوش , لأنّ مرافقي القتلى لا يستطيعون دفنهم لحرص كلّ واحد منهم على النجاة بحياته . وهو إذ هدف إلى إعطاء صورة سيّئة عن المسلمين , أشار إلى المقاومة الشعبية المبكرة التي بدأها المسلمون في فلسطين رفضاً للوجود الصليبيّ فيها , وإلى طرق المقاومين في الظهور والتخفّي , واعتمادهم على الكمائن وعنصر المفاجأة , وإلى ما كانت تحدثه هذه الهبّة الشعبية في نفوس الأعداء , وإلى نتائجها العظيمة التي كانت نواة فيما بعد لحركة جهاديّة منظّمة , يقول سايلوف واصفاً ذلك كلّه : " وذهبنا من يافا إلى مدينة بيت المقدس في رحلة استغرقت مسيرة يومين عبر طريق جبلية وعرة وخطرة جداً , حيث أنّ المسلمين اعتادوا أن ينصبوا الكمائن والمصائد للمسيحيين إذ إنّهم يختبئون في الأماكن الجوفاء من الجبال والكهوف الصخرية , وكانوا يراقبون ليلاً ونهاراً حتى تسنح لهم الفرصة لمهاجمة مجموعة من المسافرين ، أو الهجوم على أولئك الذي يتخلّفون وراء جماعتهم بسبب التعب , وفي لحظة ما يمكن رؤيتهم في كل مكان ثمّ يختفون كليّة ,ويمكن لأي شخص يقوم بمثل هذه الرحلة أن يرى ذلك . كم هو كبير عدد الجثث الملقاة أو الممزّقة من قبل الوحوش في الطريق أو على جانبه , ويمكن للبعض أن يندهش لأنّ تلك الجثث المسيحية ملقاة هناك غير مدفونة , ولكن يجب ألا يندهش المرء البتة , حيث أنه لا يوجد إلاّ قليل من التراب , ولا يمكن الحفر بسهولة في الصخور الصلبة , وحتى لو وجدت الأرض الترابية مَنْ هو الأحمق الذي سيكون بوسعه ترك جماعته والقيام بمفرده بحفر قبر لأحد رفاقه؟ لو فعل ذلك فإنّه سيكون مستعدّاً لعمل قبر لنفسه , بدلاً من قبر رفيقه . على ذلك الطريق ليس الفقير أو الضعيف في خطر بل الغنيّ والقويّ يواجهان نفس الخطر , كثير يُقتل من قبل المسلمين "[190] . إنّ قتل الفقراء يدلّ دلالة واضحة على أنّ ما كان يقوم به المسلمون لم يكن قطع طريق أو لصوصية ، ذلك أنّ الهدف منه ليس سلب الأموال أو الأمتعة ، ولكن رغبة في مقاومة المعتدين الغاصبين[191] .

ووقف دانيال الراهب عند حركات المقاومة الشعبية في فلسطين عقب سقوط القدس بيد الصليبيين , ويبدو أنّها كانت حركة قوية تثير الخوف والفزع في نفوس الصليبيين والحجاج المسيحيين الذين يتنقلون بين الأماكن المقدسة في فلسطين , وقد حدّد الأماكن التي انتشرت فيها المقاومة بشدة وضراوة في الطريق من يافا إلى القدس , وفي عسقلان والمناطق المحيطة فيها , إذ قال : " وفي هذا المكان كثير من الينابيع حيث يستريح الحجاج ليلاً وهم في ذعر لأنّ المكان مهجور , وهو ليس بعيداً عن مدينة عسقلان حيث يقوم

---

184 - انظر بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص67 , 69 , 116 .
185 - الظاهر بيبرس .
186 - بورشارد ، وصف الأرض المقدّسة , ص116 .
187 - المصدر نفسه , ص69 .
188 - انظر فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة ، ص27 .
189 - انظر ثيودوريش ، وصف الأماكن المقدسة في فلسطين ، ص109 .
190 - وصف رحلة الحاج سايلوف , ص23 . وانظر محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ، ص44 ، محمد النقر ، وكتابات بعض الرحالة الأوروبيين ، ص201 .
191 - انظر محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ، ص45 .

المسلمون بذبح الحجاج على الطريق "[192] . ويقول بعد أن تحدّث عن مدينة الخليل والجبال القريبة منها : " وهذا المكان غير بعيد من مدينة عسقلان , حيث يتجمّع الكفّار بأعداد كبيرة , ويهاجمون المسافرين من هذا الممرّ , وفوق هذا الجبل "[193] , وانتشرت المقاومة في بيسان " حيث يقطن عدد كبير من المسلمين , الذين يستغلّون مخاضات الأنهار لمهاجمة المسافرين "[194] . ويتحدث دانيال الراهب عن تجربته الخاصة وهو يعبر منطقة جبل طابور غربي طبرية في طريقه إلى الناصرة , فيصف المسلمين وأسلوبهم في المقاومة , وما كانوا يقومون به من عمليات ذبح للمسيحيين العابرين هناك , ولكنّ دانيال قد نجا منهم , ووصل إلى الناصرة بأمان , يقول : " حيث الطريق متعب , ضيّق , وخطر لوجود المسلمين الخطرين , التي تنتشر قراهم فوق الجبال والسهول , وحيث أنهم يندفعون من بيوتهم , ويذبحون المسافرين على تلك المرتفعات الفظيعة , إنّه لمن الخطر أن تعبر تلك المناطق دون حراسة جيّدة , وكانت هذه المرّة تنقصنا حيث أنّنا كنّا ثمانية أشخاص فقط , دون سلاح , ولكنّنا وضعنا الثقة في الله , محروسين برحمته ,.....,, ووصلنا سالمين إلى المدينة المقدسة في الناصرة "[195] .. وكرر دانيال الحديث عمّا كانت تثيره هذه الهبة الشعبية من مخاوف في نفوس الصليبيين ، في معرض تقديمه صورة مخيفة للمسلمين من وحي تجربته الخاصة إذ بيّن أنّ الذي منعه من زيارة بعض الأماكن المقدسة في سدوم وجبل لبنان خوفه منهم , كما يبدو في قوله : " ولكنني لم أستطع الذهاب إلى موضع سدوم خوفاً من الكفّار "[196] . وقوله : " ولم أستطع الوصول إلى جبل لبنان خوفاً من الكفّار , ولكنّني حصلتُ على فكرة جيّدة من خلال المرشدين المسيحيين , الذين كانوا يقطنون ذلك الجبل , والذين لم يسمحوا لنا بالذهاب هناك ، لأنّ العديد من الكفّار يقطنون في هذا الجبل "[197] .

أما رحلة ثيودوريش ، فكثر الحديث فيها عن المقاومة الإسلامية المنظمة[198] والشعبية للوجود الصليبي في فلسطين , وجاء ذلك إذ بيّن أثر هذه المقاومة في نفوس الصليبيين , وتنقلاتهم , وقوّة أبنيتهم وتحصيناتهم , وأشار إلى انتشار المقاومة الشعبية في مناطق القدس وأريحا وجبل لبنان . ويتجلّى أثر المقاومة الشعبية الإسلامية , وحركة الجهاد المنظمة في الآتي :

أوّلاً : عبّر ثيودوريش في رحلته عن المخاوف التي كانت تعتري الصليبين وحجاجهم من الحركة الشعبية المقاومة وجودهم في فلسطين , ولهذا أشار في غير موضع من رحلته إلى كثرة الحراسات المرافقة لهؤلاء , وأنّ بعضها كان مخصصاً لهذه الغاية , يتناوبون عليها , كما يبدو في حديثه عن فرسان المعبد الذين كانوا يمتلكون " كثيراً من الأبراج والبيوت الواسعة .. من مهمتهم مرافقة الحجاج الذين يتوجهون إلى الأردنّ , ومراقبة ألا يُصابوا بأذى سواء أفي الذهاب أو العودة من قبل المسلمين , أو بينما يمرّون ليلاً هناك "[199] . ويتحدث عن تنظيم هذه الحراسات لهؤلاء الحجاج المتوجهين إلى نهر الأردن , النازلين جبل الكرانتينا أو القرنطل للاستراحة والصلاة : الحجاج " متعودون أن يقضوا الليل بأن يذهبوا إلى الكرانتينا من أجل الصلاة , ويمكن أن ينظّفوا أنفسهم في مياه نهر الأردنّ , ويتم حماية الحجاج على ثلاث نواح بواسطة الحديقة " حديقة إبراهيم " نفسها من كمين المسلمين , وعلى الناحية الرابعة تحميهم وتحرسهم دوريات من فرسان الاسبتارية والداوية "[200] . وتدخلت المقاومة الشعبية في حياة الصليبيين الاقتصادية في فلسطين فكانوا لا يجرؤون على حراثة بعض الأراضي الخاضعة لسيطرتهم بسببها , وبخاصة تلك الخاضعة لسلطة كنيسة القديس ألعازر في بيثاني " العيزرية " , فهذه الأرض , كما يقول الرحالة : " لم يتم حرثها وفلاحتها بسبب غارات العرب المسلمين "[201] . **وساهمت المقاومة في ارتفاع أسعار الخشب في القدس** , " لأنّ جبل لبنان , وهو الجبل الوحيد المحاط بخشب الأرز السرو والصنوبر , يقع على بعد مسافة شاسعة عنهم , ولا يستطيعون الوصول إليه خوفاً من هجوم الوثنيين "[202] . **وهذه المقاومة كانت تضطر الصليبيين إلى إخفاء طعامهم , وأسلحتهم في أماكن تحت الأرض** , ويتجلى ذلك في حديثه عن جبل القرنطل أو الكرنتينا , يقول :

---

[192] - رحلة دانيال الراهب , ص49 .
[193] - المصدر نفسه , ص89 .
[194] - المصدر نفسه , ص110 .
[195] - المصدر نفسه , ص123 .
[196] - المصدر نفسه , ص95 .
[197] - المصدر نفسه , ص119 .
[198] - أقصد التي كان يقودها قادة المسلمين بجيوشهم .
[199] - ثيودوريش ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين , ص105 .
[200] - المصدر نفسه , ص108 .
[201] - المصدر نفسه , ص109 .
[202] - المصدر نفسه , ص59 .

" إنّ قمة جبل الكرنتينا وكهوفه الموجودة تحت الأرض مليئة بالمؤن والأسلحة التي تخصّ فرسان المعبد الذين لا يملكون حصناً مناسباً بسبب مضايقة المسلمين "[203] .

ثانياً : بيّن ثيودوريش أن شدّة هذه المقاومة وأثرها ساهمت في النمط المعماريّ القويّ الذي بنيت عليه قلاع الصليبيين وحصونهم , ولا تكاد توجد إشارة في هذه الرحلة إلى قوّة هذه الحصون ومنعتها إلاّ مرتبطة بالمقاومة الشعبية وشدّتها , والأمثلة على ذلك كثيرة :

- يصف كنيسة القديسة مريم في جبل صهيون بالقدس , فيقول : " وهي محصنة جيداً بالأسوار والأبراج والشرفات ذات الفتحات **ضد هجمات الوثنيين** "[204] .
- ويقول في كنيسة السيد المسيح أو كنيسة الصعود على سفح جبل الزيتون بالقدس : " والكنيسة **محصنة بقوة ضد الكفار** , وهي محصنة بالأبراج سواء الكبيرة أم الصغيرة , وكذلك الأسوار والجدران المفتحة من الأعلى , فضلاً عن الدوريات الليلية "[205] .

الحياة الاجتماعية

صوّر الرحالة الأوروبيون والروس جوانب من المجتمع الإسلامي في الأراضي المقدسة في فلسطين والأردن ولبنان ، ويمكن تأطير ما تحدثوا عنه في الآتي :

السكّان وطوائف المجتمع

كان بورشارد أكثر رحالة زوّدنا بمعلومات عن المجتمع الإسلامي في العصور الوسطى ، وفي العصر المملوكي تحديداً ، ففي حديثه عن القدس بيّن أنّ أعداد سكان القدس من المسلمين وغيرهم قليلة , وذلك خشية الحروب والنزاعات , وخشية أن تتعرض المدينة لغزو مدمّر كالذي تعرّضت له في الحملة الصليبية الأولى , يقول : " ولكن سكّان هذه المدينة العظيمة قلائل في هذه الأيام , لأنّ الناس هناك يعيشون برعب مستمرّ "[206] . وقارن الرحالة بين عدد المسلمين في الأراضي المقدسة وبين عدد غيرهم من المسيحيين , وهي مقارنة فيها قدر كبير من المبالغة , فقال : " وسوف تجد ثلاثين مسيحياً أو أكثر مقابل مسلم واحد "[207].

وقدّم بورشارد في رحلته معلومات مهمّة عن طوائف المسلمين وأجناسهم في الأراضي المقدسة في فلسطين والأردن ولبنان في القرن السابع الهجريّ , وتحدّث عن أماكن سكناهم , وطبيعة حياتهم , وقوانينهم , وصفاتهم الشخصية وأخلاقهم , وبعض معتقداتهم وأفكارهم , وهذه الطوائف هي :

1- **المدينيون :** وهم الذين كان يُطلق عليهم في تلك الحقبة الزمنية الترك والبدو والتركمان , وجميع سوريا مليئة بهم , ولكنّ جزءاً كبيراً منهم يقيم حول نهر الأردن , وفي المنطقة الممتدة من لبنان حتى بريّة باران "[208] , يعيشون " في الخيام مع زوجاتهم وأطفالهم وقطعانهم ومواشيهم وجمالهم " وقد أعجب الرحالة بمنظر جمالهم التي شاهد " عدة آلاف منها "[209] . ثمّ يتحدث عن طبيعة حياتهم وأعمالهم وأخلاقهم وملابسهم , فيقول : " وقد خصّصوا أنفسهم للعناية بالماشية والجمال وإطعامها فحسب , وهم يمتلكون أعداداً كبيرة جداً منها , ولا يوجد لهؤلاء الناس مساكن معيّنة , وهم على أي حال يقطنون وينصبون خيامهم حيث توجد المراعي , وهم مولعون بالحرب كثيراً , يستخدمون السهام ...., وهم شجعان في الحرب , ولكنّهم يرتدون قميصاً أحمر فقط , وفوقه عباءة واسعة جداً , ويغطون رؤوسهم بقبعة قماش "[210].

2- **البدو :** وصف بورشارد البدو في الأرض المقدسة , الذين يقطنون في بلدة سيجور أو تل الشاغور على شاطئ البحر الميت , والجبال القاحلة الجرداء الواقعة وراء ذلك البحر , وبدا متحاملاً عليهم إذ نعتهم بالبرابرة , ووصفهم بأنهم " رجالٌ وقحون أشرار "[211] . ولعل سبب هذا التحامل أنّهم كذبوا عليه , حين أراد زيارة عمود الملح الذي تحوّلت إليه امرأة لوط عليه السلام , فادّعوا أنّ

---

[203] - المصدر نفسه , ص107 .
[204] - المصدر نفسه و ص95 .
[205] - المصدر نفسه , ص103 , وانظر ص131 .
[206] - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص127 .
[207] - المصدر نفسه , ص176 .
[208] - المصدر نفسه , ص55 , 174 .
[209] - المصدر نفسه , ص55 .
[210] - المصدر نفسه , ص174 .
[211] - المصدر نفسه , ص118 .

المنطقة مليئة بالوحوش والأفاعي والديدان , فمنعته هذه الادعاءات من الزيارة , وهي ادّعاءات اكتشف الرحالة بطلانها لاحقاً .

3- **النصيرية :** وهي فرقة إسلامية اشتهرت في القرن السابع الهجري , كانت تقطن جبال كسروان في لبنان , ولهم طقوس دينية بعيدة كلّ البعد عن روح الإسلام , مما اضطر شيخ الإسلام ابن تيمية إلى تشكيل جيش شعبيّ , قاده بنفسه لمحاربة هذه الطائفة , وردّها عن غيّها . أما بورشارد , فتحدث عن أماكن سكناهم , وبيّن موقفهم من المسيحيين , فهم يقيمون في الجبال " التي تبدأ قرب عرقة " في نهاية لبنان " , وتمتد حتى حصن الأكراد " ، " وهم شعب همجيٌّ ماكر , يكره المسيحيين"[212] .

4- **الحشاشون :** وقف بورشارد كثيراً عند هذه الطائفة التي استفحل خطرها في القرن السابع الهجري , وشكّلت تهديداً كبيراً لحكام تلك الحقبة الزمنية الذين اغتيل عدد منهم على أيدي أتباع هذه الطائفة , فقد كان يستعين بهم أرباب الدول وقتذاك للتخلص من منافسيهم أو أعدائهم , فيُقدم هؤلاء على مهمتهم دون وجل أو خوف , لا همّ لهم سوى طاعة شيخهم , وتنفيذ أوامره , وكان يطلق عليهم في مصادر التاريخ الإسلامي اسم الفداوية , وقد عجزت الدول الإسلامية يومذاك عن التخلص من شرورهم وأذاهم إلى أن تمكن هولاكو من السيطرة على قلاعهم الألموت سنة654هـ[213] . وكان يُطلق على هذه الطائفة اسم الإسماعيلية , والباطنية , أما اسم الحشاشين , فذلك لاعتمادهم على الحشيشة في تخدير الناس واستقطابهم لمذهبهم وسيطرتهم .

فصّل بورشارد في الحديث عن هذه الطائفة : عن قوّتها , وأعدادها , ونمط حياتها , وقوانينها , وأخلاقها , وأفكارها , وطاعتها العمياء لشيخها , ثمّ بيّن أثرها في المجتمع الإسلامي , وما كانت تحدثه من خوف وفزع في نفوس غيرها من المسلمين , كما تحدّث عن دورها في عمليات التصفية , وعن فشل الدول الإسلامية في التخلص منها , وعن أماكن سكناها , فقال : "وبجانب إرواد البرية " انتارادوس = طرطوس " , وعلى بعد نصف فرسخ من جانبها الشرقيّ توجد بعض الجبال قليلة الارتفاع , ولكنّها ذات طبيعة صعبة , إذ لا يمكن تسلّقها أو بلوغها , وتعرف هذه المنطقة باسم أرض الحشاشين "[214] . ويبيّن في موضع آخر من رحلته أنّهم كانوا يجاورون النصيريّة " ولديهم العديد من القلاع والحصون والمدن وأرض خصبة جداً ....,, ويقال : إنّ لديهم أربعين ألف مقاتل , ولهم رئيس يدعى شيخ الجبال الكبير , ولا يتولّى الشيخ أمرهم بسبب تقدّمه في السنّ , أو عن طريق وراثة المنصب , وإنّما يتمّ اختياره حسب جدارته الشخصية , ومكانته بين أتباعه , ويُقال : إنّ هؤلاء الناس من أصل فارسيّ , وهم مطيعون حتى الموت , وأنّه عند أوامر رئيسهم يقومون بقتل أي واحد مهما يكن , قائلين إنهم بهذا يفوزون بالجنة , حتى لو أنّهم قُتلوا قبل أن يُتمّوا الأوامر " , " وقد رسمت الحدود بين هؤلاء الناس وبين المسيحيين بالحجارة , وتمّ نقش الصلبان في الجانب المسيحي من الحدود , في حين نُقشت السكاكين في الجانب الآخر من الأرض الخاضعة لسلطة الحشاشين . ولم يتمكن أيّ من السلاطين بعد ذلك من قهرهم أو إخضاعهم , ولكنّهم سنّوا قوانينهم الخاصة , وعاداتهم الخاصة , واتّبعوها باختيارهم , وهم يرعبون جميع المواطنين الذين يقطنون بالقرب منهم , بسبب العنف والصرامة التي يتّصفون بها "[215] .

إن حديث الرحالة عن طوائف المسلمين يتضمن حديثاً عن أنماط حياتهم المختلفة , هذه الأنماط التي ظهرت بصور شتى في رحلته , ومنها قوله متحدثاً عن السهول القريبة من مدينة سويتا في حوران : " ...تعوّد المسلمون في أرام , وبلاد ما بين النهرين , وحماة , وسوريا , ومؤاب , وعمون , وجميع مناطق الشرق الاجتماع حول عين فيالي الرائعة ,وقد تعوّد المسلمون الاجتماع بانتظام طوال فصل الصيف بسبب جمال المكان , وكانوا يقومون بنصب الخيام ذات الألوان المختلفة .."[216] .

معتقدات المسلمين وحياتهم الدينية

وقف الرحالة على بعض معتقدات المسلمين في المناطق التي زاروها ، وصوّروا جانباً من حياتهم الدينية ، وبخاصة تحت الاحتلال الصليبي في القدس ، وألقوا الضوء على مشاعرهم ، وهم يرون المحتلّ يتحكم بأماكنهم المقدسة ، وأشاروا إلى ضرب من الحرية الدينية التي كان يتمتع بها المسلمون في ظلّ

---

[212] - المصدر نفسه , ص55 , ص174 .

[213] - انظر الهمذاني , جامع التواريخ , م2 ج1/254-256 , ابن العبري , تاريخ مختصر الدول , 464-465 , اليونيني , ذيل مرآة الزمان , 1/85-86 .

[214] - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص57 .

[215] - المصدر نفسه , ص174-175 .

[216] - المصدر نفسه , ص74 .

الاحتلال الصـــليبي ، ففي رحلة يوحنا فورزبورغ ، تحدّث الرحالة عن نوع من الحرية الدينية مُنِحها المسلمون في المسجد الأقصى الذي أطلق عليه معبد السيد المسيح , وتجلّى ذلك في حديثه عن البوصلة التي وضعها المسلمون لتشير إلى جهة القبلة , فقال : " وفي المعبد عند المذبح الموجود في الخلاء , وعلى بُعد ما يزيد على اثنين وعشرين خطوة من المعبد قاسى زكريا بن بركيا آلام الاستشهاد , وفوق هذا المذبح تعوّد اليهود في العهد القديم تقديم القبريات والحمام , وتغيّرتْ بعد ذلك عن طريق المسلمين إلى بوصلة , ويمكن رؤيتها في هذا اليوم , وهي جديرة بالاهتمام لأنّ العديد من المسلمين حتى الوقت الحاضر يأتون عندها للصلاة , حيث أنها تشير إلى الجنوب , أي إلى الاتجاه الذي يولون وجوههم إليه من أجل الصلاة "[217] .

وقدّم يوحنا فورزبورغ معلومات مهمة عن عبث الصليبيين بقبة الصخرة , ومحاولتهم تغيير معالمها وإسباغ المعالم المسيحية عليها حين نصبوا الصليب فوقها ، وعكس الرحالة مشاعر المسلمين الدينية وقتذاك , إذ صوّر تعلقهم بالحرم القدسي , ورغبتهم في التخلّص من ذلك الصليب , فقال : " وهذه القبة مدهونة من الداخل ومغطاة من الخارج بالرصاص , ويوجد شكل الصليب المقدّس في القمّة حيث وضعه المسيحيون , والذي يعتبره المسلمون مزعجاً جداً , والعديد منهم مستعدٌّ لدفع الذهب الكثير من أجل إبعاده , لأنّهم بالرغم من كونهم لا يُصدّقون آلام المسيح , إلاّ أنّهم يجلّون ويقدّرون هذا المعبد لأنّهم يعبدون خالقهم هناك "[218] . وهذه الحقيقة أكّدها أحد الشعراء الذين رثوا القدس عقب سقوطها سنة 492هـ , فقال :[219]

وكم من مسجد جعلوه ديراً على محرابه نُصب الصليبُ
دمُ الخنزيرِ فيه لهم خلوقٌ وتحريق المصاحف فيه طيبُ

وأشار فورزبورغ إلى بعض المعتقدات الدينية عند المسلمين ، وإلى بعض الأماكن التي يبجلونها لارتباطها بموروث دينيّ عندهم , وهذا ما يبدو في حديثه عن شجرة البلوط في مدينة الخليل " التي أقام تحتها سيدنا إبراهيم فترة طويلة , كما شاهد تحتها الملائكة الثلاثة , واستضافهم بكلّ ما يقدر عليه , وقدّم لهم الطعام , وجعلهم يستريحون , كما قام بتبجيل أحدهم , وقد صرّح القديس جيروم أنّ شجرة البلوط سابقة الذكر كانت موجودة زمن الإمبراطور ثيودوسيوس , والشجرة الموجودة حالياً نبتتْ منها , وهي تُرى في هذه الأيام , وتحظى باهتمام وعناية سكّان ذلك المكان "[220] .

ويتحدث بورشارد عن الأماكن الأخرى المقدسة عند المسلمين , وعن المعتقدات التي كانوا يعتقدون بها حول هذه الأماكن , فيبيّن أنهم يجلّون الكهف الموجود على سفح جبل عكار في لبنان ," ويقومون بزيارته , ويقولون : إنّه قبر يوشع "[221] . أمّا معتقداتهم حول الأماكن المقدسة أو المرتبطة بالأنبياء عليهم السلام , فتتجلى في حديثه عن البئر الموجودة في حديقة البلسم في جبل عين جدي بأريحا , حيث اختفى داود في هذا الجبل حين كان شاؤول يبحث عنه ليقتله , فأهل المنطقة من المسلمين يعتقدون " أنّه من مساء يوم السبت حتى يوم الاثنين فإنّ الثيران لا يمكنها أن تُخرج المياه من البئر حتى لو قطعت إلى قطع "[222]. ومثل ذلك اعتقادهم بالتربة الحمراء التي خلق منها آدم , وهي في حقل دمشق بالخليل , فيقال :" إنّه لا يمكن لأيّ حيوان مفترس مهاجمة الذي يحمل شيئاً من تلك التربة , كما أنّها تحمي المرء من السقوط "[223] ، ويبدو أنّ هذه الأفكار هي من اختراع تجار هذه التربة الذين كانوا يحملونها إلى بلاد شتى ليبيعوها , فهي بمثابة الحملة الترويجية لها . وقد شغلت هذه التربة ، والمعتقدات حولها حيزاً من الرحلات الأوروبية ، فهذا فيتلوس يبيّن معتقد المسلمين حول لون هذه التربة ، فيذكر أنّه لمّا كانت " ذاتَ لون أحمر ، فإنّ الاعتقاد السائد لدى أهل الخليل بأنّ آدم ، عليه السلام ، ذو بشرة حمراء "[224] .

موضوعات اجتماعية أخرى

وتناول الرحالة موضوعات اجتماعية أخرى ، فأشاروا إلى بعض الجوانب السلبية مثل انتشار **اللصوصية ، وقطع الطريق** ، ويتجلى ذلك في رحلة دانيال الراهب إذ تحدّث عن هذه الظاهرة الاجتماعية وانتشارها في الطريق بين بيت المقدس ونهر الأردن من فوق جبل الزيتون حيث " تتواصل هجمات

---

217 -فورزبورغ ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين , ص47 .
218 - المصدر نفسه , ص49 .
219 - عبد الجليل عبد المهدي , بيت المقدس في شعر الحروب الصليبية , ص70 .
220 - فورزبورغ ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين , ص98 .
221 - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص53 .
222 - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص122 .
223 - المصدر نفسه , ص160 .
224 - فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة ، ص38 .

قطّاع الطرق في هذه الجبال الوعرة والممرات المخيفة "[225] . ممّا كان يدفعه إلى الاســـتعانة ببعض زعماء المسلمين لحمايته وإيصاله إلى المكان الذي يقصده بالزيارة , وقد فعل ذلك في رحلته إلى بيت لحم : " وسرنا تحت حماية أحد زعماء المسلمين حتى بيت لحم , وقد صحبنا إلى كلّ مكان , وبدون مساعدته لم يكن ليتسنّى لنا عبور تلك الأماكن بســبب هجمات قطاع الطرق في الجبال "[226] . ولعلها الإشـــارة الإيجابية الوحيدة في الرحلة للمسلمين , وأتت بعد احتكاك الرحالة بهم .

ولم يغفل الرحالة الحديث عن لغة المسلمين ، فركزوا على نطقهم أسماء بعض المدن والأماكن التي قصـــدوها بالزيارة ، فيوحنا فورزبورغ يبيّن أنّ مدينة جنين التي تقع " على بعد ميلين من زرعين ..تُدعى الآن باسم جالينا العُظمى "[227] . أمّا شكيم , فتدعى" في هذه الأيام باسم نيابوليس "[228] . ويقول : " وعلى بعد ميل من الناصـــرة باتجاه الجنوب , وقع الموضـــع الذي يُدعى المنحدر , حيث أولئك الذين عثروا على السيد المسيح رغبوا طرحه أسفل , ولكنه جاز في وسطهم واختفى في لحظة . وفي هذه الأيام يطلق العامة على المكان موضع وثوب السيد المسيح "[229] . أمّا بورشارد ، فبيّن أن المسلمين كانوا ينطقون كابول الواقعة جنوب شرق عكا زابول[230] . ويقول عن بيت إيل جنوب سبسطية : " ويحرّف المسلمون اسمَ هذا المكان إلى بوت إيل دون أن يكون لديهم القدرة على قول بيت إيل "[231] .

وأشار الرحالة الأوروبيون إلى العلاقات بين المسلمين والمسيحيين الشرقيين في الأراضي المقدسة ، ولعل أبرز إشارة إلى ذلك وردت في رحلة بورشارد , إذ بيّن أنّ المسلمين كانوا يعاملونهم معاملة حسنة , تختلف عن معاملتهم للصليبيين القادمين للحج والاستيطان في الأرض المقدسة , وتجلّى ذلك في حديثه عن النصـــارى الذين كانوا يقيمون في بيت لحم والمناطق المحيطة بها في قرية بيزك " بيت بزان " , وفي وادي الصـــرار , ووادي السـنط " وادي أشـكول " , فقد اشـتهر هؤلاء بزراعة الكروم وصـناعة النبيذ , وكانوا يقدّمون الجزية للدولة الإســـلامية التي كانت تقوم برعايتهم , وتمنحهم حقّ الإقامة[232] . وتحدّث في موضـــع آخر عن تبعية هؤلاء النصـــارى الشـــرقيين للمســـلمين , ودفعهم الجزية لهم , وعلّل هذه التبعية بأنّ هؤلاء المسـيحيين الشـرقيين " غير مدرّبين كثيراً , ولم يكونوا قيد الاسـتعمال الحربيّ , وعندما يُهاجمون من قبل المسلمين والأتراك , أو من قبل أي جماعة أخرى , يستسلمون لهم , وينشدون تأمين الأمن والسلام والهدوء مقابل دفع الجزية "[233] .

الجانب الحضاري

أشار الرحالة إلى جوانب من الحضارة والمدنية في بعض المدن والأماكن التي زاروها في الأراضي المقدسة ، وقد يكون الحديث في معرض استرجاع ماضي هذه الأماكن ، والمقارنة بين حاضرها الصليبي وماضيها الإسلاميّ ، كما يبدو في رحلة فيتلوس إذ أنصف هذا الرحالة المسلمين من الناحية الحضارية ، فوصـــف مدينة قيســـارية ، في لحظة من الزمن ســـابقة وقت زيارته لها ، وقد كانت مزدهرة تحت الحكم الإسلامي , كازدهار القاهرة وبغداد وقتذاك , ومن مظاهر هذا الازدهار أنّهم جعلوها جنّتهم , على حدّ تعبيره , ثمّ وصف الروائح العبقة التي كان يحرص المسلمون على نشرها في أجوائها , وهي إشارة إلى ترف الحياة ونعيمها , فقال : " وفي محيط المدينة بين الحدائق كان يوجد كهوف متعددة أنشـــئت من حجارة , وحيث يتم خلط التوابل والعطور فوق النار , وبذلك تصبح جميع المدينة معبقة بنسمات رائحة ممتعة مانعة كلّ الروائح الكريهة من أجل إنعاش ملامح المواطنين , ولكنّ كلّ ذلك لم يعد موجوداً الآن "[234] .

وفي الرحلة ذاتها يتناول فيتلوس جانباً حضـــارياً آخر ، إذ تحدث " عن المزارات العلاجية التي يذهب إليها المصـــابون بالأمراض الجلدية للاســـتشـــفاء " في عيون طبرية الســـاخنة[235] , والحمامات الطبية في ســـهل الزعرور قرب أمّ قيس[236] .

---

[225] - رحلة دانيال الراهب , ص69 .
[226] - المصدر نفسه , ص97 .
[227] - فورزبورغ ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين , ص 30 .
[228] - المصدر نفسه , ص39 .
[229] - المصدر نفسه , ص30 .
[230] - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص68 .
[231] - المصدر نفسه , 107 .
[232] - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة, ص156 .
[233] - المصدر نفسه, ص176 .
[234] -فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة في فلسطين , ص73 .
[235] - مقدمة الترجمة العربية , ص17 .
[236] - فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة في فلسطين , ص55 .

ويبدي بورشارد في رحلته إعجابه بالعمارة الإسلامية في الأراضي المقدسة , وتجلّى ذلك في حديثه عن القلعة التي بناها المسلمون في الخليل الجديدة قرب الكهفين حيث دُفن آدم وحواء , وإبراهيم وسارة وإسحاق , يقول : " وقد بنى المسلمون قلعة رائعة قوية حول هذا الكهف المزدوج , الذي يوجد داخله مقرّ الأسقف . وقد رأيتُ على جدرانها أحجاراً يبلغ حجمها ستة وعشرين قدماً , وثمانية وعشرين قدماً , وثلاثين قدماً , ولم أرَ مكاناً قويّاً مثل هذا بني على أرضيّة جافّة "[237] .

وممّا قد يدخل في هذا الإطار حديثه عن انتشار الحاميات العسكرية الإسلامية ومراكز التدريب في الأراضي المقدسة , فهو يقول عن المسلمين : " ولديهم ايفيبايه[238] في كلّ مدينة "[239] . ويقول : وفي سهل قاقون في سفح جبل نابلس " أقام المسلمون حامية عسكرية في هذا المكان لمراقبة قلعة عتليت " قلعة الحجاج " "[240] .

وتعمّد بعض الرحالة تجاهل الوجود الإسلامي ، في الأراضي المقدسة ، فحين تحدّثوا عن عمارة بعض الأماكن المقدسة التي ترتبط بالمسلمين وغيرهم ، لم يشيروا البتة إلى الطراز المعماري الإسلامي فيها ، وركّزوا على العمارة المسيحية ، ومن هؤلاء ثيودوريش الذي جعل قدسية هذه الأرض مرتبطة بالديانة المسيحية حسب , كما يبدو في حديثه عن كنيسة ضريح المسيح , عليه السلام ، : " الأثر الوحيد الذي ما يزال قائماً , ثمّ ما سنتحدث عنه بخصوص الأماكن المقدسة التي على أساسها تسمّى المدينة نفسها مقدسة , لذلك فكّرنا أنّه من الصواب البدء بأقدس المقدسات , أي من ضريح السيد المسيح , تعرف كنيسة الضريح المقدس "[241] . ويتجلّى هذا التجاهل في حديثه عن قبة الصخرة وطرازها المعماري , وشكلها المثمّن , فلم يشر إلى اليد الإسلامية التي ساهمت في جعلها على قدر كبير من الروعة والجمال , وإنّما اكتفى بالوصف والحديث عن ارتباطها بالدين المسيحيّ , ونقل ما على جوانبها من نقوش مسيحية : " من الواضح أنّ المعبد نفسه ذو شكل ثماني من الجزء الأسفل . أمّا الجزء العلويّ , فهو مزيّنٌ بالرخام الجميل جداً حتى منتصفه , ومن المنتصف حتى جوانبه العليا , حيث يوجد الرووف المزيّن بأعمال الفسيفساء بشكل رائع جداً " , " ويشكّل السور العلويّ دائرة ضيّقة مثبتة على أقواس داخل المبنى , وتدعم رووفاً رصاصياً له عند قمّته كرة كبيرة فوق صليب مذهب "[242] . ويوضح هذا النصّ التغيّرات الدينية التي طرأت على قبة الصخرة عقب الاحتلال الصليبي للقدس , إذ أزالوا عنها الهلال , واستعاضوا عنه بالصليب .

وفي الرحلة ذاتها يصف ثيودوريش شوارع القدس , ونمط بيوتها المعماري , ويقارن بينها وبين النمط المعماري الأوروبي , فيلاحظ الفرق بين النمطين , لأنّ منازل القدس بنيت على الطراز الشرقي الإسلاميّ , فهو يشير إلى ذلك , ولكنّه يتجاهل الأيدي العربية الإسلامية التي بنتها , فيقول : " كل شوارع المدينة تقريباً مرصوفة بحجارة مقنطرة ومثقوبة بنوافذ عديدة لتمرير الضوء . أمّا المنازل , فهي مدعمة بأعمال حجرية ذات شكل رائع , وهي لا تنتهي بطوابق علوية مكشوفة من الأعلى طبقاً لأسلوبنا , وإنّما يقيمونها مستوية , وذات سطوح منبسطة "[243] .

الحياة الاقتصادية

حفلت الرحلات الأوروبية والروسية في العصور الوسطى بالحديث عن الحياة الاقتصادية في الأراضي المقدسة ، فرسموا لها صورة إيجابية جداً ، تجسّد الصورة النمطية في أذهان المسيحيين الغربيين عن الأرض التي تدرّ عسلاً ولبنا ، وهذه الصورة حلقة في سلسلة الدعاية والترويج الإعلامي للحروب الصليبية ، والدعوة إلى الهجرة والاستقرار في الأرض المقدسة . ولم يصف هؤلاء الرحالة هذا الجانب باعتباره صورة للمسلمين وأرضهم ، فهم يعدّونها أرضاً مسيحية اغتصبها المسلمون ، فهي صورة لأرض المسيح ، ومهد الديانة المسيحية .

لقد وقفوا على مظاهر متنوعة من الحياة الاقتصادية ، فتحدثوا عن جغرافية الأرض : خصوبتها ، وجمالها ، ومياهها ، وعن مزروعاتها ، وأشجارها ، وحيوانها ، وأسواقها ، وبعض صناعاتها ، ووقفوا على جوانب من نشاط المسلمين الاقتصادي فيها .

---

237 - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص159 .
238 - مركز تدريب عسكري للشباب .
239 - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص172-173 .
240 - المصدر نفسه , ص163 .
241 - ثيودوريش ، وصف الأماكن المقدسة في فلسطين , ص61 .
242 - المصدر نفسه , ص81-82 .
243 - المصدر نفسه , ص59 .

جغرافية الأرض المقدسة

أطال الرحالة في الحديث عن جغرافية الأرض المقدسة ، وأكثروا من عبارات الثناء والإطراء ، إذ جعلوها أكثر البسيطة جمالاً ، وبهاء ، وخصوبة ، وخيرات ، ولا يخفى أنّهم تحدّثوا عنها من واقع قدسيتها المرتبطة بأذهانهم ، ودليل ذلك أنّهم حين ذكروا شحّ المياه في القدس ، بيّنوا أنّه على الرغم من شحها إلاّ أنّها خصبة ، وجنة الله في أرضه ، ويتجلى هذا في رحلة دانيال الراهب[244] وفي قوله يصف بيت المقدس : فعلى الرغم من أنّ هذه المدينة يحيط " بها كثير من الأودية القاحلة والجبال الصخرية , والمنطقة خالية من الماء بشكل مطلق , حيث لا يجد المرء نهراً , أو آباراً , أو ينابيع قرب بيت المقدس باستثناء بركة سليمان , لذلك ليس أمام سكّان المدينة والماشية شيء يستخدمونه سوى ماء المطر , وبالرغم من ذلك فالحنطة تزدهر بشكل جيّد في تلك الأراضي الصخرية التي ينقصها المطر , والحمد لله على فضله ورحمته حيث أنّ محاصيل القمح والشعير ممتازة , وعند بذار مكيال واحد , نستطيع الحصول على مائة وتسعين عند الحصاد . أليست بركات الله تخيّم على هذه الأرض المقدّسة؟ "[245] . ويتجلّى هذا الانبهار في وصفه لأرض الخليل إذ قال : " وفي الوقت الحاضر فإنّ هذه الأرض هي حقّاً التي وعده[246] بها الله , ووهبها مع كلّ الأشياء الحسنة " ," هي أكثر وأفضل من أي مكان على وجه الخليقة , ولا يوجد مكان على وجه هذه الأرض يعادل هذا المكان قيمة "[247] . ويقول في جبل طابور غربي طبرية : " ويعدّ جبل طابور عملاً رائعاً من صنع الله لا يستطيع المرء وصفه , إنّه جميل جداً , ومرتفع جداً , وعظيم جداً "[248] .

وتحدّث عن خصوبة الأرض , ووفرة المياه في الأراضي المقدسة , فأرض أريحا تتسم " بالخصوبة والإنتاج " , وتنتشر في المناطق التي حولها " عدة عيون من الماء "[249] . وفي بيت لحم " هناك كثير من الحقول الخصبة والأودية "[250] . ويتخلل مدينة نابلس " عدد من الينابيع العذبة الباردة المياه "[251] . أمّا بيسان , فتتدفّق " سبعة أنهار من هذه المدينة "[252] .

وذكر الرحالة أنواع الأشجار والنباتات التي تزرع في الأراضي المقدسة , وبعضها تشترك فيه هذه الأراضي وبخاصة التين والزيتون , فعلى ضفاف نهر الأردن قرب استحمام السيد المسيح " غابة من أشجار صغيرة , مثل الصفصاف , وهناك على طول الضفّة نوع من أشجار الأسل والسمّار[253] , وهناك الكثير من أشجار البوص "[254] . وتنتشر في أريحا " كميات كبيرة من أشجار النخيل العالية " , وفي المناطق المحيطة بها " جميع أنواع الفاكهة الأخرى "[255] . وفي بيت لحم " تكسو المنحدرات السفلى للجبال أشجار الفاكهة والزيتون والتين , وأشجار الخرّوب , وتكثر كروم العنب قرب بيت لحم "[256] . وتكسو منحدرات جبال الخليل " أشجار الكروم , وعدد غير محدود من أشجار الفاكهة المختلفة , وأشجار الزيتون والتين والخروب والتفّاح والكرز , وأنواع أخرى من الأشجار . وهناك أيضاً مختلف أنواع الخضروات "[257] . وتنمو جميع أنواع الأشجار على منحدرات جبل طابور " مثل أشجار الزيتون , والتين , وأشجار الخروب بأعداد كبيرة "[258]. وتكثر في بيسان " أشجار الأسل أو السمّار على ضفافها , وتكثر بساتين أشجار البلح في هذه المدينة "[259] . أمّا نابلس , فتكثر " في أراضيها جميع أنواع أشجار الفاكهة مثل التين , والبندق , والخروب , وأشجار الزيتون ....., وعلى حدودها توجد حقول غنية بجميع أنواع الحنطة "[260] .

---

[244] ـ انظر محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ، ص82 .
[245] ـ رحلة دانيال الراهب , ص68 .
[246] ـ الضمير يعود على إبراهيم , عليه السلام , .
[247] ـ رحلة دانيال الراهب , ص92 .
[248] ـ المصدر نفسه , ص120 .
[249] ـ المصدر نفسه , ص75 .
[250] ـ المصدر نفسه , ص87 , وانظر ص88 .
[251] ـ المصدر نفسه , ص108 .
[252] ـ المصدر نفسه , ص110 .
[253] ـ " نوع من الأشجار تستعمل أوراقه لصنع الكراسي " . الرحلة , ص71 , حاشية 2 .
[254] ـ رحلة دانيال الراهب , ص71 .
[255] ـ المصدر نفسه , ص75 .
[256] ـ المصدر نفسه , ص87 .
[257] ـ المصدر نفسه , ص92 .
[258] ـ المصدر نفسه , ص120.
[259] ـ المصدر نفسه , ص110 .
[260] ـ رحلة دانيال الراهب , ص108-109 .

ويتحدث فيتلوس عن المزروعات فبيّن أنّ عين جدي في أريحا اشتهرت بزراعة الكرمة , والعنب الأنجاديّ , و" أشجار البلسم بشكل كثيف ورائع "[261] .

أمّا ثيودوريش ، فأكثر في رحلته من وصف جمال الأماكن المقدسة وبهائها ، وعدّد بعض نباتاتها ، ومزروعاتها ، وأشجارها المثمرة ، وتحدّث عن مياهها ، وقد حظيت القدس وجبالها أكثر من غيرها بالحديث عن هذه الجوانب يقول : " والآن تغلب الطبيعة الجبلية على منطقة جبل القدس بمعظم أجزائها , وترتفع حول المدينة المقدسة بحلقات فائقة الجمال , وتنحدر من كلّ الجوانب .... ومن ناحية أخرى فكأنّ المرء يصعد إليها من خلالها ، وتعتبر هذه الجبال في بعض الأماكن وعرة وخشنة , مع وجود كتل صخرية صلبة . وفي مناطق أخرى تعتبر مزخرفة بحجارة ملائمة بشكل رائع لتقطع حجارة مربعة الشكل , وفي أخرى ، فهي مزينة بالرخام الأبيض ، والأحمر , والمرقش , ولكن في أية رقعة من الأرض موجودة بين الكتل الصخرية تبدو الأرض ملائمة لإنتاج جميع أنواع الفاكهة , حيث أنّنا شاهدنا التلال والجبال المغطاة بكروم العنب , والمزروعة بأشجار الزيتون , والتين , والوديان المحاطة بالقمح ومنتوجات الحدائق "[262] .

وفي موضع آخر يصف جبل الزيتون بالقدس بأنّه " أعلى من جميع الجبال المحيطة بالقدس ، وهو يزخر بكافة أنواع أشجار الفاكهة "[263]. ويشير إلى اعتماد أهل القدس على مياه الأمطار في حياتهم , فهم يجمعونها " ويخزنونها بصهاريج من أجل استعمالهم الشخصي , ولا يستخدمون ماءً آخر ، لأنّه لا يوجد غيره "[264] .

ويتحدث ثيودوريش عن السهل الذي تقع فيه حديقة إبراهيم في أريحا قرب الأردنّ , فيصف امتداده , وحسنه , ومزروعاته : " وتعتبر مساحة هذه الحديقة مضاعفة , وهي تشتمل على سهل عظيم يرويه جدول جميل . إنّ عرض هذا السهل يمتد على طول وادي الأردن , وطوله يمتد على طول البحر الميت , فهذا السهل يمتاز بالتربة الصالحة لزراعة كلّ أصناف الفواكه ، كما يعجّ بالخشب والنباتات الشائكة , رأينا حديقة مليئة بالأشجار التي تحمل التفاح الكثير , ولكن ذو حجم صغير , كما شاهدنا هناك شعيراً ناضجاً ..."[265] .

ويذكر في موضع آخر أنّ الذي يزوّد هذه الحديقة والسهول المحيطة بها " نبع عظيم التدفّق " من على سفح جبل القرنطل أو الكرنتينا في وادي الأردن .

ويقف ثيودوريش على أرض أريحا , فيبيّن أنّها " الآن بلدة صغيرة " " تقع في أرض خصبة حيث تنضج جميع الفواكه على اختلاف أنواعها سريعاً , كما تنمو كثير من الورود , وتتفتح فيها عدد وافر من التبلات " التويجات " ...، كما أنّ هذا المكان مشهور بكروم العنب الفاخرة "[266] .

ومثل هذه المعلومات يقدّمها عن السامرة " سبسطية " الغنية بتربتها وكرومها وفواكهها[267] .

ويشير الرحالة في حديثه عن يافا إلى أهميتها البحرية , فهي " تمتلك ميناء خطيراً لشحن السفن خلال العواصف الجنوبية "[268] .

وتناول بورشارد جغرافية الأرض المقدسة , وأثنى عليها ، وذكر ما اشتهرت به من نباتات , وأنواع الفاكهة والخضروات والأعشاب , وبيّن طريقة زراعتها , ووصفها وصفاً دقيقاً , فقال : " يجب أن تعرفوا أنّ جميع الأراضي المقدّسة تعتبر أفضل من جميع الأراضي حتى يومنا هذا ...., والأرض المقدسة خصبة وغنية جداً بالقمح , الذي يُزرع وينمو دون أدنى جهد . كما تجود الأرض بالعديد من الأعشاب الطبيّة أو العطرية : الشومر , والمريمية , والسذاب[269] , والورود التي تنمو في كلّ الأراضي المنبسطة التي تلائمها "[270] . ومن المزروعات والثمار القطن , وقصب السكّر , وكروم العنب " والبرتقال , والليمون , وتفاح آدم " , " وهناك أيضا فاكهة تُدعى الخوخ " , " ويكثر في الأرض المقدسة التين والرمان والعسل , والزيت والخضراوات بجميع أنواعها مثل الخيار والقرع وفاكهة أخرى عديدة "[271] . وتحدّث عن النباتات المستوردة التي تُجلب من دمشق وهي الكمثرى والتفاح والكرز , ويعلل ذلك بقوله : " ويتمّ إحضار بعض الفاكهة من

---

261 - فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة في فلسطين , ص40 .
262 - ثيودوريش ، وصف الأماكن المقدسة في فلسطين , ص55-65 .
263 - المصدر نفسه , ص103 .
264 -المصدر نفسه , ص59 .
265 - المصدر نفسه , ص105 .
266 - المصدر نفسه ، ص109 .
267 - المصدر نفسه ، ص129 .
268 - المصدر نفسه , ص148 .
269 - " نوع بري وبستاني , إلاّ أنّ البريّ أصغر ورقاً واحدّ رائحة , ويطلق عليه اسم الفيحن , والبستاني يزرع طوال السنة " . ثيودوريش ، وصف الماكن المقدسة في فلسطين, ص168 , حاشية 2 .
270 - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص167-168 .
271 - انظر تفصيل ذلك المصدر نفسه ، ص168-171 .

دمشـــق , إلاّ أنّها تكون طرية جداً , ولا تصـــمد مدة طويلة , بســـبب حرارة الجو العالية أثناء تواجدها على الشجر , فضلاً عن دفء الأرض "[272] .

وخصـص بورشـارد جزءاً من رحلته للحديث عن الموز , الذي لم يسـبق له أن رآه في بلاده , وبدا عليه الإعجاب بهذه الفاكهة إذ وصـــفها بهذا الوصـــف الدقيق ، فقال : " وهناك نوع آخر من الفاكهة يدعى الجنة " الموز " , وهو فاكهة لذيذة جداً , وينمو مثل عنقود العنب الذي يشتمل على عدة حبات . وهذا العنقود كبير في حجم سلّة كبيرة , ويحتوي العنقود في بعض الأحيان على ستمائة حبة أو أكثر , وجميع هذه الفاكهة ذات شكل مستطيل , ويبلغ طول كلّ حبة منها نحو ستة أصابع , وسمكها كسمك بيضة الدجاجة . وهي ذات قشرة سميكة مثل غلاف حبّة الفاصولياء , ولونها أصفر ناعم , ويُخرج المرءُ الثمرة ويأكلها , ويُلقي بالقشر جانباً , ومذاقها لذيذ جداً , مثل الزبدة والعسل المأخوذ من النحل , ولا تحتوي هذه الحبات على بذور بداخلها , ولكنها قابلة للأكل مباشرة , وتحتاج هذه الثمار لأكثر من سنة حتى تنمو . وتبقى الشجرة أيضاً ولكن لوقت قصير , سنتين في الأغلب , وتذبل بعد ذلك مباشرة , ولكنها عندما تبدأ بالذبول تبدأ شجرة أخرى بالتبرعم أو النمو مباشـرة من جذورها , وتقوم بنفس ما قامت به الشـجرة السـابقة , أمّا أوراق هذه الشـجرة , فهي طويلة بارتفاع رجل , وعريضة بحيث يمكن للمرء أن يغطّي كلّ جسده بورقتين منها "[273] . إنّ هذا الوصف الدقيق مقصـــود بذاته , لتعريف الأوروبيين بخصـــائص الأرض المقدســـة , فهو يحقّق في هذه الرحلة هدفاً دعائياً فيدفعهم بذلك إلى الالتفات مرّة أخرى نحو هذه الأرض , وهذه الدعاية تتجلى بصـــراحة في بعض العبارات التي أطلقها في ثنايا رحلته , ومنها قوله : " وباختصـــار يوجد هناك كل الأشـــياء الجيدة في العالم . وتفيض الأرض بالحليب والعسل "[274] .

النشاط الاقتصادي والتجاري

قدّم الرحالة صورة عن النشاط الاقتصادي الإسلامي في الأراضي المقدسة ، فتحدثوا عن مصادر الدخل ، والأعمال التي كان يمارسها المسلمون من أجل تأمين لقمة العيش في الزراعة والتجارة والصناعة..، وذكروا بعض الأسواق المهمة يومذاك ، وصوروا رفاهية بعض المدن وسعة خيراتها ، فهذا فيتلوس يصف بيروت بأنها " مدينة غنية جداً "[275] .

ويتحدث بورشارد عن بعض مصادر دخل المسلمين ودولتهم في العصر المملوكي ، فيبيّن أنّها كانت تعتمد في بعض مصادر دخلها على الجزية ، التي كانت تأخذها من النصارى الشرقيين في مناطق بيت لحم , وهؤلاء عُرفوا بزراعة الكروم وصـــناعة النبيذ , ولذلك " حصـــل المســـلمون على عائدات عظيمة منهم قُدّمتْ إلى السلطان "[276] .

أمّا المسلمون , فكانوا يزاولون غير مهنة وعمل , ومنها زراعة الكروم , وبخاصة عند أولئك " الذين يقطنون بالقرب من المسيحيين " , فيبيعونه لهم [277] .

وتناول غيره من الرحالة أعمال المسلمين التجارية ، فحين تحدث فيتلوس عن الخليل وأريحا ذكر أنّ الأهالي كانوا يجمعون من البحر الميت مادة القطران والشـــبّة وحجارة الطواحين والبيتومين الذي كان يستخدمه الأطبّاء[278] ، وبيّن أنّهم كانوا يستخدمونه " لأغراض عديدة , منها دهن الجمال لإزالة الجرب , أو الحكّة , ولطلاء الكروم لإزالة الديدان التي تتغذى عليها "[279] وقريب من هذا ورد في رحلة يوحنا فورزبورغ حين وصف الخليل ، وأطلق على البحر الميت بحر الإسفلت وبحر الشيطان , يقول : " وخلف البحيرة سـالفة الذكر يوجد كثير من حجارة الشـبّة والقار التي تجمع من قبل السـكان , ويُسـتخرج من البحر الميت البيتومين " القار " المعروف لبيتومين اليهودي "[280] .

وكان أهل الخليل ، كما يصف فيتلوس ، يجلبون من جزر البحر الميت " الأشجار والحطب بواسطة سفينة صغيرة , ويستهلكها سكّان المنطقة "[281] . وهي إشارة تفيد أنّ سكّان الخليل كانوا يستخدمون " السفن

---

272 ـ المصدر نفسه , ص169 .
273 ـ المصدر نفسه , ص169 .
274 ـ المصدر نفسه , ص171 .
275 ـ فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة في فلسطين ، ص 77 .
276 ـ بوررشارد ،وصف الأرض المقدسة , ص156 .
277 ـ المصدر نفسه , ص170 .
278 ـ فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة , ص40 .
279 ـ المصدر نفسه , ص40 .
280 ـ فورزبورغ ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين , ص99 .
281 ـ فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة , ص41 .

الصغيرة في البحر الميت , وذلك لجلب ما يحتاج إليه سكان المناطق المجاورة "[282]. وفي سياق حديثهم عن النشاط التجاري في الخليل أفاضوا في الحديث عن تجارة أهلها بالتربة الحمراء الموجودة في حقل دمشق هناك ، تلك التربة التي خلق منها آدم ، عليه السلام ، وتناولوا أهميتها لأهل الخليل في معاملاتهم التجارية ، وذكروا المناطق التي كانوا يصدّرونها إليها ، وإلى أسعارها المرتفعة التي كانوا يبيعونها بها ، يقول فيتلوس : " ويقوم السكان الآن باستخراج تلك التربة الحمراء , واستخدامها كما يقومون بتصديرها إلى مصر , والأراضي العربية , حيث تُباع بسعر مرتفع , ورغم الكميّات الكبيرة التي تستخرج من الحقل السالف الذكر ، إلاّ أنّه يكون في نهاية السنة متجدداً , كما كان عليه الحال من قبل , وذلك بقدرة الله تعالى "[283]، ومثل هذا الحديث ورد في رحلة يوحنا فورزبورغ إذ قال : " وفي الخليل يوجد حقل تمتاز تربته بلونها الأحمر , ويقوم الأهالي باستخراجها واستخدامها , كما يقومون بتصديرها إلى مصر حيث تُباع بسعر مرتفع , وعلى الرغم من الكميات الكبيرة التي تُستخرج من الحقل الآنف الذكر , إلاّ أنّه يكون في نهاية كلّ سنة متجدداً كما كان عليه الحال من قبل , وذلك بقدرة الله سبحانه وتعالى "[284] . وكان بورشارد أكثرهم تفصيلاً ودقة في الحديث عن هذه التربة ، وعن أهميتها , وخصائصها , والدول التي تُصدَّر إليها , والدخل الذي توفره للمسلمين , يقول بعد أن تحدّث عن الخليل ، وعن الكهفين اللذين دفن فيهما آدم وحواء : " وغرب الكهف المزدوج برمية سهم يوجد حقل دمشق , حيث تمّ هناك خلْقُ آدم وحوّاء من الصلصال , وفي الحقيقة فإنّ لهذا الحقل تربة حمراء رائعة يُمكن أن تُشكّل مثل الشّمع , وقد أخذتُ كمية كبيرة منها معي . وقد فعل نفس الشيء بقية الحجاج المسيحيين الذين زاروا هذه الأماكن , وعلاوة على ذلك فإنّ المسلمين يحملون هذه التربة على ظهور الجمال إلى مصر , وأثيوبيا , والهند , وأماكن أخرى , ويقومون ببيعها مقابل كميات من التوابل القيّمة "[285] .

ولم يغفل هؤلاء المرتحلون الحديث عن بعض الصناعات التي كانت مزدهرة في بعض المدن في الأراضي المقدسة ، يذكر دانيال الراهب أنّ مدينة نابلس اشتهرت بإنتاج " الزيت , والنبيذ , والقمح , والفاكهة بكثرة "[286] , وأشار إلى اعتماد القدس على هذه المدينة إذ تستورد منها " جميع ما تحتاجه من طعام "[287] . وبعد أن تحدث بورشارد عن ثمار الأرض المقدسة ومزروعاتها ، وقف على بعض الصناعات التي كانت تنتج منها ، ففاكهة " الخوخ يتم تصنيعها وحفظها في عكا بطريقة فائقة وجيدة " , وتفاح آدم " يصنع منها المواطنون المخللات للأكل مع الدجاج , والسمك وأطعمة أخرى , وهي تجعل الطعام سائغاً جداً , أو ذا طعم لذيذ "[288] . وفصّل الرحالة في وصف صناعة السكر في الأرض المقدسة , فقصب السكر " مليئ بالمادة النّفاذة السائلة والرطبة جداً " , "ويتم تجميع القصب , ويُقطع طولياً , وكلّ قطعة بحجم نصف النخلة , وبعد ذلك يتمّ عصر القطع بالمعصرة , وينزل العصير في وعاء نحاسيّ مُعدّ لذلك , ثمّ يتمّ غلي العصير على النار حتى يصل إلى درجة التكاثف , ويُجمع في سلال مصنوعة من غضيات رفيعة , وبعد فترة يصبح السكر جافاً وقاسياً , وبهذه الطريقة يُصنع السكّر , وقبل أن يجفّ يتم ترشيح المادة السائلة منه التي تدعى عسل السكر"[289] .

ورسموا صورة لبعض الأسواق التجارية الكبيرة التي كان يقيمها المسلمون في الأراضي المقدسة ، ففي رحلة فيتلوس يقدّم الرحالة حديثاً مهماً " عن أحد الأسواق التجارية الموسمية المهمة الواقعة عند منطقة تلتقي فيها حدود مملكة بيت المقدس الصليبية مع أملاك المسلمين التابعة لأتابكية دمشق , ويبدو أنّ حركة ذلك السوق كانت على درجة كبيرة من النشاط والازدهار "[290] . ويتجلّى ذلك في قوله متحدثاً عن نهر دان " اليرموك " , وميدان : " ويتدفّق دان من مصدره تحت الأرض , ويبقى كذلك حتى يصل إلى ميدان , وهي ليست بعيدة عن تيما عاصمة السواد , وميدان سهل رائع وخصب , وفيه يظهر فرع دان فوق الأرض بوضوح , ولذلك سمّي بهذا الاسم ميدان , لأنّ دان يرتفع في وسط ميدان دعي السهل باسمه في لغة العرب , وفي اللغة اللاتينية عرف باسم السوق , والميدان تعني أيضاً مكان التسوّق , لأنّه في بداية فصل الصيف يحتشد جمع غفير هناك , ويقيمون في الخيام , وهم يحملون معهم أصناف الأشياء المختلفة من أجل بيعها ,

---

[282] - المصدر نفسه , ص112 , حاشية 145 .
[283] - المصدر نفسه , ص37-38 .
[284] - فورزبورغ ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين , ص98 .
[285] - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص159 .
[286] - رحلة دانيال الراهب , ص109 .
[287] - المصدر نفسه , ص109 .
[288] - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , 169 .
[289] - المصدر نفسه , ص168 .
[290] - محمد عوض ، الرحالة الأوروبيون ، ص110 ، مقدمة الترجمة العربية للرحلة , ص135 , حاشية 302 .

ويقيم هناك أعداد ضخمة من البارثيين[291] , والعرب من أجل رعي مواشيهم فضلاً عن حماية الناس "[292] . وهو السوق ذاته الذي وصفه ثيودوريش في رحلته إذ قال مضيفاً معلومات جديدة وشبيهة بما قدمه فيتلوس : فهناك " يجتمع حشد لا حصر لهم من الناس في هذا السهل كل سنة في بداية الصيف , جالبين معهم الأشياء للبيع ، ومعهم عدد ضخم من البارثين parthians والعرب لحماية الناس وتجمعاتهم ، الذين يبقون في تلك الأجزاء خلال الصيف "[293] .

الحيوان

تضمنت بعض الرحلات الأوروبية والروسية في العصور الوسطى حديثاً عن حيوانات الأرض المقدسة الأليفة منها والمفترسة ، التي لم يعد لها وجود أو قلّ وجودها في تلك الأرض , فدانيال الراهب يبيّن أنّه في الخليل تكثر " قطعان الأغنام والحيوانات الأخرى التي تلد مرتين في السنة , وهناك أعداد كبيرة من النحل تقوم بصنع خلاياها في صخور تلك الجبال الجميلة "[294] . وتعيش في سدوم قرب البحر الميت " كثير من النمور , وحمر الوحش"[295] , " وتكثر الحيوانات البرية , مثل الدببة والنمور والأسود "[296] قرب نهر الأردن حيث استحمام السيد المسيح . وأشار في موضع آخر إلى كثرة الأسود التي تأتي " لهذه الأجزاء القريبة من نهر الأردن"[297] . وذكر بورشارد أنّ هناك في الأرض المقدسة " توجد بوفرة الخنازير البرية , وإناث الظبي , والأرانب البرية , والجمل , والسمّان التي من الرائع رؤيتها , وهناك العديد من الأسود , والدببة , وأنواع مختلفة من الحيوانات البرية...,, وهناك أعداد غير محدودة من الجمال وحيدة السنام , والمُهُر , والجواميس "[298] . أمّا فيتلوس ، فتحدث عن الحيوانات البحرية التي كانت تشتهر بها مياه قيسارية في تلك الحقبة الزمنية التي زار فيها المدينة , فذكر منها التماسيح , وأفاعي اليدروس الضخمة وغيرها , وأسهب في وصف هذه الحيوانات , كما يبدو من حديثه عن اليدروس " ويوجد نوع آخر من الأفاعي يُدعى يدروس ydrus , وهو يودّ الإنسان أكثر من جميع المخلوقات , وهي تكره التمساح بدرجة ليست أقل من كراهيته لها , ولذلك فكلاهما يبحث عن الآخر بطريقة تبادلية , ولكنّ اليدروس تصبح بدون شكل عندما تخفي نفسها بالوحل , وبهذا تصبح غير معروفة من قبل أعدائها , وتعرض نفسها أمام التمساح مارة من حوله مرّتين أو ثلاث مرّات , وبتجاهل تقوم بابتلاعه , وتأكل ضمن حدود السجن الذي أغلقته , وتقوم بفضّ الأحشاء , وتبعثر الكبد , وتقطع القلب إلى قطع , وتثقب الجوانب , وتخرج بعد أن تبتلع عدوّها "[299] .

وقبل الختام لا بدّ من التنويه إلى أنّ هذه الصورة التي رسمها الرحالة الأوروبيون والروس للمسلمين في العصور الوسطى ، لا تبتعد كثيراً عن الصورة التي رسمها رحالة أوروبيون محدثون مستشرقون ، رأوا في سكان الشرق من المسلمين الهمجية ، والعدوانية ، والانحطاط ، والبعد عن الأخلاق والحضارة ، ولهذا استحقوا الغزو من جديد[300] .

المصادر والمراجع

- أرنست باركر ، الحروب الصليبية ، نقله إلى العربية : السيد الباز العريني ، ط2 ، دار النهضة العربية ، بيروت ، لبنان .
- إدوارد سعيد ، الاستشراق ، نقله إلى العربية : كمال أبو ديب ، ط4 ، مؤسسة الأبحاث العربية ، بيروت ، 1995م .
- بورشارد ، وصف الأرض المقدسة ، ترجمة وتعليق : سعيد عبد الله البيشاوي ، مراجعة وتدقيق : مصطفى الحياري ، ط1 ، دار الشروق ، رام الله ، فلسطين ، عمان ، الأردن ، 1995م .

[291] - فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة في فلسطين , ص134 , حاشية 300 .
[292] - المصدر نفسه , ص54 .
[293] - ثيودوريش ، وصف الأماكن المقدسة في فلسطين , ص135 .
[294] - رحلة دانيال الراهب , ص92 .
[295] - المصدر نفسه , ص79 .
[296] - المصدر نفسه , ص71 .
[297] - المصدر نفسه , ص110-111 .
[298] - بورشارد ، وصف الأرض المقدسة , ص171 .
[299] - فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة في فلسطين , ص74 .
[300] - انظر تفصيل ذلك : إدوارد سعيد ، الاستشراق ، ص186 وما بعدها .

- تاريخ أكسفورد للحروب الصليبية ، تحرير : جوناثان رايلي سميث ، ترجمة زتقديم وتعليق : قاسم عبده قاسم ، ط1 ، 1427هـ-2007م ، عين للدراسات والبحوث الإنسانية والاجتماعية ، ويتضمن هذا الكتاب عددا من البحوث التت أفدت منها :
* جوناثان رايلي سميث ، حالة الصليبيين الذهنية تجاه الشرق .
* سيمون لويد ، الحركة الصليبية .
* ميخائيل روتليدج ، الأغاني .
- ثيودوريش ، وصف الأماكن المقدسة في فلسطين ، ترجمة وتحقيق ودراسة : سعيد عبد الله البيشاوي ، ورياض شاهين ، ط1 ، دار الشروق ، رام الله ، فلسطين ، 2003م .
- حسن عبد الوهاب حسين ، مقالات وبحوث في التاريخ الاجتماعي للحروب الصليبية ، دار المعرفة الجامعية ، 1999م .
دانيال الراهب ، رحلة الحاج الروسي دانيال الراهب في الديار المقدسة ، 1106-1107م ، الترجمة عن الفرنسية : الكولونيل السير سي . دبليو ويلسون ، نقلها إلى العربية : سعيد عبد الله البيشاوي ، وداود إسماعيل أبو هدبة ، تقديم : عفيف عبد الرحمن .
- سايلوف ، رحلة الحاج سايلوف لبيت المقدس والأراضي المقدسة 1102-1103م ، ترجمة : سعيد عبد الله البيشاوي ، ط1 ، دار الشروق ، رام الله ، فلسطين ، عمان ، الأردن ، 1997م .
- سهيل زكّار ، الحروب الصليبية : الحملتان الأولى والثانية حسب روايات شهود عيان كُتبت أصلاً بالإغريقية والسريانية والعربية واللاتينية ، ط1 ، دار حسان ، دمشق ، ويتضمّن الكتاب ترجمة للكتب الآتية:
* آنا كومينا ، الألكسياد .
* تاريخ وليم الصوري .
* مجهول ، يوميات صاحب أعمال الفرنجة .
- عبد الجليل عبد المهدي ، بيت المقدس في شعر الحروب الصليبية ،ط1 ، دار البشير ، عمان .
- ابن العبري ، غريغوريوس أبو الفرج بن أهرون الملطي ، تاريخ مختصر الدول ، وقف على تصحيحه وفهرسته : الأب أنطون صالحاني اليسوعي ، دار الرائد اللبناني ، لبنان ، 1403هـ-1983م .
- فوشيه الشارتري ، تاريخ الحملة إلى القدس 1095-1127م ، ترجمة : زياد العسلي ، ط1 ، دار الشروق للنشر والتوزيع ، عمان ، الأردن ، 1990م .
- فيتلوس ، وصف الأرض المقدسة في فلسطين 1130م-525هـ ، ترجمة وتعليق : سعيد عبد الله البيشاوي ،وفؤاد عبد الرحيم دويكات ، ط1 ، مؤسسة حمادة للدراسات الجامعية ، إربد ، الأردن ، 2008م .
- محمد الحافظ مصطفى النقر ، كتابات بعض الرحالة الأوروبيين عن مملكة بيت المقدس الفرنجية 1099-1187م نشر في مجلة المنارة –جامعة آل البيت ، المفرق ، الأردن ، المجلد الرابع ، العدد الأول ، 1419هـ-1999م ، ص193-228 .
- محمد مؤنس عوض ، الرحالة الأوروبيون في مملكة بيت المقدس الصليبية 1099-1187م ، ط1 ، مكتبة مدبولي ، القاهرة ، 1992م .
- محمد نور الدين أفاية ، الغرب المتخيل في الفكر العربي الإسلامي الوسيط ، المركز الثقافي العربي ، د.ت
- ميشيل بالار ، الحملات الصليبية والشرق اللاتيني من القرن الحادي عشر إلى القرن الرابع عشر ، ترجمة : بشير السباعي ، ط1 ، عين للدراسات والبحوث الإنسانية والاجتماعية ، القاهرة ، 2003م .
- الهمذاني ، رشيد الدين فضل الله ،جامع التواريخ ، المجلد الثاني ، نقله إلى العربية: محمد صادق نشأت ، محمد موسى هنداوي ، فؤاد عبد المعطي الصياد ، راجعه وقدم له : يحيى الخشاب ، دار إحياء الكتب العربية ، القاهرة ، 1960 .
- يوحنا فورزبورغ ، وصف الأراضي المقدسة في فلسطين ، ترجمة وتعليق : سعيد عبد الله البيشاوي ، ط1 ، دار الشروق للنشر والتوزيع ، رام الله ، فلسطين ، عمان ، الأردن ، 1997م .
- اليونيني ، قطب الدين أبو الفتح موسى بن محمد بن قطب الدين البعلبكي الحنبلي ، ذيل مرآة الزمان ، مطبعة مجلس دائرة المعارف العثمانية ، 1380هـ-1960م .

KUR'AN'DA SAVAŞ AYETLERİ: RETORİK BİR ÇALIŞMA

Thana AYYASH*

آيات الحرب في القرآن الكريم، دراسة بلاغية

الملخص

ينطلق هذا البحث من حقيقة إن الدين الإسلامي دين التسامح والرحمة؛ وفي سبيل تأكيد هذه الحقيقة سأتناول بالدراسة والتحليل آيات القتال في القرآن الكريم .وسيسعى هذا البحث إلى بيان آداب القتال في القرآن الكريم؛ لإبراز الصورة الحقيقية للإسلام للرد على من يقول إن الدين الإسلامي يشجع على العنف وسفك الدماء.

WAR VERSES IN QURAN: A RHETORICAL STUDY

ABSTRACT

This research based on the fact that Islam is the religion of mercy and tolerance in order to ensure this fact and this research study and analysis of verses from the Koran. The rules and regulations of the war in Islam will appear in this research in order to show the true image of Islam, which was destroyed by people who say that Islam promotes violence and terrorism.

Key Words: Islam, Koran, Tolerance, Terrorism.

مقدمه

يهدف هذا البحث إلى الحديث عن آداب الحرب في الإسلام من خلال التحليل البلاغي لآيات القتال في القرآن الكريم .

وسيحاول هذا البحث الرد على بعض الشبهات التي ربطت بين الإسلام وإلارهاب, وصورت الإسلام دينا دمويا يشجع على سفك الدماء وقتل الأبرياء, وبذا أصبح الإسلام مصدرا من مصادر إلارهاب كما يقولون.

كما أن ممارسات بعض الفئات التي أولت النص القرآني تأويلا خاطئا, أسهمت في تشويه صورة الإسلام, بحيث بات المسلم رمزا للإرهابي, يُنظر إليه نظرة ارتياب؛ وإزاء ذلك كان لا بد من الدفاع عن الإسلام والمسلمين وإثبات براءتهم مما نُسِب إليهم؛ وذلك بالنظر في النص القرآني وقراءته قراءة فاحصة؛ لدحض الأباطيل التي أُلصِقت بالإسلام.

والمنهج المتبع في هذا البحث يقوم على استقراء النص القرآني؛ وذلك برصد الآيات التي تتحدث عن القتال في القرآن الكريم، ثم تحليلها لإبراز التسامح الديني في الإسلام حتى في أثناء القتال؛ لذا سيغلب على هذا البحث الجانب التطبيقي.

منهج الإسلام في الدعوة :

حرص الإسلام على الدعوة إلى سبيل الله بالحكمة والموعظة الحسنة، كما ورد في قوله تعالى:﴿**ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ**﴾**(النحل:125). وهذا الخطاب موجه للرسول– عليه السلام– وهو المعروف عنه رغبته الشديدة في هداية الناس، ودفعهم للإيمان، وهو القدوة والمثل الأعلى للدعاة في هذا المجال، وجاء التذييل(إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ) للدلالة على أن أمر هداية الناس متروك لله تعالى.**

وبيّن قوله تعالى:﴿ وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَهُنَا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾(العنكبوت:46)، أن النقاش والحوار مع الآخر ينبغي أن يكون حوارا هادئا عقلانيا لا شدة به، بدليل قوله تعالى:(ولا تجادلوا أهل الكتاب إلا بالتي

* Prof. Dr., Ürdün Haşimi Üniversitesi, Arap Dili Öğretim Üyesi.

هي أحسن)، كما أن صيغة التفضيل(أحسن) تدل على أهمية أن يكون الحوار بالصورة الفضلى، فهو الأسلوب الوحيد المقبول عند الله – سبحانه وتعالى- وأكدّ هذا المعنى أسلوب القصر(النفي وإلا).

وكشف قوله تعالى:﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾(آل عمران:159) عن أهمية اللين والرفق في الدعوة, ونلاحظ اجتماع لفظي(فظ وغليظ) معا لنفي أن يكون الأسلوب المتبع في الدعوة عنيفا أو منفرا، وقد يدفع حرص بعض الدعاة على الدعوة إلى الميل إلى الشدة ظنا منهم أن هذه هي الطريقة المؤثرة في الآخرين، وهذا مردودعليه بما ورد في النص القرآني(لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ). وإذا كان هذا الخطاب موجها للرسول-عليه السلام- فما بالك بالدعاة والوعاظ من بعده ؟؟

ولا يجوز إكراه أي إنسان على الاقتناع برأينا أو بديننا فما علينا إلا الدعوة، ودورنا ينتهي عند هذا الحد, كما يفهم من قوله تعالى عن حوار أهل الكتاب:﴿ قُلْ يا أَهْلَ الْكِتابِ تَعالَوْا إِلى كَلِمَةٍ سَواءٍ بَيْنَنا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللهَ وَلا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلا يَتَّخِذَ بَعْضُنا بَعْضًا أَرْبابًا مِنْ دُونِ اللهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾(آل عمران:64)، فالنص صريح (فإن تولوا فقولوا اشهدوا بأنا مسلمون).

وجاء التركيب الشرطي في الآية ليقضي على أي فهم خاطئ فجملة الشرط(فإن تولوا) تستوقف الداعية ليتمعن في جواب الشرط, إذ لأول وهلة قد يظن أن يكون جواب(فإن تولوا) على سبيل المثال: فحاربوهم أو اقتلوهم، وإذا بالجواب(فقولوا اشهدوا بأنا مسلمون) كلام فصْل صريح، والمفهوم إذن نتوقف ونتركهم وشأنهم؛ لأننا أدينا واجبنا نحوهم ليس هذا فحسب بل أن الله- سبحانه وتعالى- يترك للإنسان حرية الاختيار، واختيار العقيدة التي يريدها بدليل قوله تعالى:﴿لا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ البقرة :256)" والإكراه حمل الشخص على ما يكره بطريق القسر والجبر"[1]، والله– سبحانه وتعالى- لا يريد الإكراه للدخول في الدين؛" لأن الإكراه لا يكون إلا على أمر خَفيّة أعلامه، غامضة آثاره، أو في أمر في غاية الكراهه للنفوس"[2]؛ لذا افتتحت الآية بـ(لا) النافيه للجنس التي تفيد نفي خبرها عن جنس اسمها لقصد العموم،[3] " ونفي جنس إلاكراه, نفي كونه ابتداء فهو يستبعده من عالم الوجود والوقوع, وليس مجرد نهي عن مزاولته، والنهي في صورة النفي- والنفي للجنس- أعمق إيقاعا وآكد دلالة "[1]، كما أن التعبير بالمصدر(إكراه) وليس بصيغة الفعل جاء لنفي الإكراه مطلقا عبر الأزمنة المختلفة؛ لأن المصدر يدل على الحدث مجردا من الزمن، فهذا حكم عام وليس خاصا بفترة زمنية أو بفئة من الناس، والسبب في ذلك كما يتضح من الآية(فقد تبين الرشد من الغي)، فالإنسان مطلق الحرية يمكن أن يختار الهداية، ويمكن أن يختار الضلال.

وعلى الرغم من التباين الواضح بين الرشد والغي إلا أنه لا يجوز إجبار أحد على اختيار الرشد؛ لأن دين الإسلام دين" بيّن واضح جلي ودلائله وبراهينه لا يحتاج إلى أن يُكْره أحد على الدخول فيه"[2].

والآية ضمنا تشجع على الإيمان وتغري به, بدليل قوله(فمن يكفر ... لا انفصام لها) فالذي اختار" الإيمان ثبت في أمره واستقام على الطريقة المثلى والصراط المستقيم"[3]، والدليل تشبيه من " يسلك سبيل الله بمن أخذ بحبل وثيق مأمون لا ينقطع، فهو آمن من الانزلاق، والتردي في مهاوي الخطل والضلال"[4]، ومع ذلك لا يجوز الإكراه على الإيمان؛ لأن الله- سبحانه وتعالى- يريد الإيمان عن اقتناع واختيار لا إيمان إجبار أو إكراه، كما صرّح قوله تعالى:﴿ **إِن نَّشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ**﴾(الشعراء: 4) والمعنى كما يقول ابن كثير" لو نشاء لأنزلنا آية تضطرهم إلى الإيمان قهرا, ولكن لا نفعل ذلك؛ لأنا لا نريد من أحد إلا الإيمان الاختياري"[1]؛ لأن الإيمان الجبري لا يكون نابعا من القلب والعقل, ولا يتحقق به مراد الله- سبحانه وتعالى- من الإيمان.

ونجد المعنى نفسه في قوله تعالى:﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾(يونس: 99) فالرسول -عليه السلام - حريص أشد الحرص على هداية الناس وإنقاذهم من النار؛ لأنه- عليه السلام- يعرف حق المعرفه ما الذي ينتظر غير المؤمن، ومع ذلك فإن الله - سبحانه

---

(1) صفوة التفاسير، محمد علي الصابوني، دار القرآن الكريم، بيروت ، 1/ 148.

(2) تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان،عبد الرحمن بن ناصر السعدي، دار ابن الهيثم،القاهرة، ط1، 2000، 111.

(3) تفسير التحرير والتنوير، محمد الطاهر بن عاشور، الدار التونسية للنشر، 1984، 26/3

(1) في ظلال القرآن، سيد قطب، دار الشروق ، القاهرة ، ط 26، 1997، 1/ 291.

(2) تفسير القرآن العظيم، إسماعيل بن كثير، تقديم: عبد القادر الأرناؤوط، مكتبة دار الفيحاء، دمشق، ومكتبة دار السلام، الرياض،1/ 416.

(3) السابق، 1/ 417.

(4) إعراب القرآن الكريم وبيانه، محيي الدين الدرويش، دار اليمامة ودار ابن كثير للطباعة والنشر،389/1 .

(1) تفسير القرآن العظيم، ابن كثير،3/ 442 .

وتعالى- يعاتبه على ذلك, ويخفف عنه بقوله إنه- سبحانه وتعالى- يستطيع إرغامهم إرغاما على الإيمان(وهو قادر على فعل ذلك) لكنه لا يفعل.

ليس هذا فحسب بل إن إيمان المُكره أو المجبر لا يُقبل عند الله بدليل قوله لفرعون:﴿آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ﴾(يونس:91) ردا على قوله تعالى:﴿ وَجاوَزْنا بِبَنِي إِسْرائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلاَّ الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُوا إِسْرائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾(يونس: 90)، فإيمانه جاء بعد فوات الآوان وبعد إدراكه أنه لا محالة هالك.

ومما سبق يتضح أن الله -سبحانه وتعالى- ترك حرية الإيمان والكفر للإنسان نفسه, ولا يرغمه أحد على الإيمان حتى ولا الرسل-عليهم السلام- الذين تقتصر مهمتهم على التبليغ، وإذا كان هذه هو شأن الأنبياء فما علينا إلا الالتزام بمراد الله سبحانه وتعالى .

وصرّح قوله تعالى:﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُم مُّؤْمِنٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾(التغابن: 2) أن الناس منهم المؤمن ومنهم الكافر، ومعنى ذلك أنه ترك حرية الاختيار للإنسان؛ لأنه" هو البصير بمن يستحق الهداية ممن يستحق الضلال، وهو شهيد على أعمال عباده، وسيجزيهم بها أتم الجزاء"[1]; ولهذا جاء التذييل(وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) لتقرير هذه الحقيقة، فالله خلق النفس البشرية وهو الخبير بما خلق، وجاء تقديم الكفر على الإيمان في قوله(فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُم مُّؤْمِنٌ)؛ "لأنه الأغلب عليهم والأكثر فيهم"[2].

آيات القتال في القرآن الكريم:

وردت لفظة الحرب في أربعة مواضع, أما مقابلها لفظة السلام فوردت في ثلاثة وثلاثين موضعا, ووردت لفظة القتال في اثني عشر موضعا[3]، وهذا مؤشر على إيثار الإسلام السلام على الحرب، ويكفي أن الله- سبحانه وتعالى- وصف نفسه بالسلام في قوله تعالى: ﴿ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾(الحشر: 23) .

ويجدر التذكير بأن النفس البشرية مُكرّمة عند الله- سبحانه وتعالى- ولا يجوز قتلها إلا لأسباب مشروعة نصّ عليها القرآن الكريم بكل وضوح, كما في قوله تعالى:﴿ **مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذَٰلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ**﴾(المائدة: 32)، وفي" هذا تعظيم لتعاطي القتل"[1] وفي تشبيه من قتل نفسا كمن قتل الناس جميعا تعظيم آخر، وتقبيح لهذا الفعل وتنفير منه.

ومع أن الخطاب في الآية خاص ببني إسرائيل إلا أنه يفيد العموم بدليل تنكير كلمة(نفس) وقوله (الناس جميعا)؛" لأن من قتل نفسا بغير سبب....فكأنما قتل الناس جميعا؛ لأنه لا فرق عنده بين نفس ونفس، ومن أحياها،أي حرّم قتلها واعتقد ذلك، فقد سلم الناس كلهم بهذا الاعتبار"[2].

وأبرزت المقابلة بين(**قَتَلَ نَفْسًا ... فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا)** البون الشاسع بين من قتل نفسا ومن أحياها؛ ليدرك المتلقي أن الله- سبحانه وتعالى- يشجع ويرّغب في المحافظة على النفس البشرية وليس قتلها, لكن يشرع قتلها إذا قتلت نفسا ظلما واعتداء، وفي هذا صيانة للمجتمع كله وردع للقاتل فقبل أن يُقدم على القتل يعرف العقوبة مقدّما فهذا يردعه، والحالة الثانية تكفّل إيجاز القصر ببيانها(**فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ**) فكلمة الفساد كلمة عامة تحتمل كل أشكال الظلم والترويع والأذى، ومع استحقاق القتل في الحالتين المذكورتين إلا أن الله– سبحانه وتعالى- قنن ذلك في موضع آخر في القرآن الكريم- فالقرآن يفسر بعضه بعضا- في قوله تعالى:﴿ وَلا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنا لِوَلِيِّهِ سُلْطانًا فَلا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كانَ مَنْصُورًا﴾(الإسراء:33) فجاء النهي عن الإسراف في القتل, فإذا كان النهي عن الإسراف في القتل المشروع فما بالك في القتل غير المشروع!! ويتضح كذلك من إيجاز القصر(فلا يسرف) في الآية النهي عن المبالغة في القتل أو قتل البريء, أو التمثيل[3] بالمقتول أو التشويه ....الخ.

---

(1) تفسير القرآن العظيم، 4/ 480.

(2) الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل، محمود بن عمر الزمخشري، تحقيق: عادل أحمد عبد الموجود وعلي محمد معوض وفتحي عبد الرحمن أحمد حجازي، مكتبة العبيكان، ط1 ، 1998، 6/ 131.

(3) المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الكريم، محمد فؤاد عبد الباقي، دار الحديث، القاهرة، 1986، 196 و356 و536.

(1) تفسير القرآن العظيم، 2/ 66.

(2) السابق، الصفحة نفسها.

(3) السابق، 3/ 56.

واجتمع في الآية نهيان الأول مبني على أسلوب القصر(النفي وإلا) في قوله (وَلا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ) والثاني مبني على إيجاز القصر في قوله (فَلا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ) وتضافر النهيان لتقنين القتل في الإسلام.

والتصريح بلفظ الجلالة (اللَّهُ) في(حَرَّمَ اللَّهُ) أيضا للتقبيح من هذا الفعل وهو القتل, كما أن التضعيف في الفعل (حرّم) يدل على المبالغة في التحذير وفي الردع.

ولئن تحدثت الآيات السابقة عن الحالات التي يباح بها قتل النفس في الإسلام، فإن الآيات التالية تتحدث عن أحكام القتال والحرب في الإسلام.

لعل من أولى الحقائق التي تستوقف الإنسان أن القتال أمر غير محبب للنفس، كما يتضح من قوله تعالى:﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئاً وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ﴾(البقرة: 216)؛ لذا حفلت الآية بالتلطف في الخطاب للتخفيف من وقعه على النفوس، وافتتحت بالفعل المبني للمجهول(كُتب)لأن الأمر فيه مشقة على النفس؛ لذا لم يُصرّح بالفاعل على عادة الخطاب القرآني بعدم نسبة ما فيه ذم أو عذاب أو مشقة إلى الله- سبحانه وتعالى- وعُبر بالجملة الاسمية(وهو كره لكم) للدلالة على ثبات هذه الكراهية وديمومتها .

وتلطف الله -سبحانه وتعالى- في الخطاب بقوله (عسى) التي تفيد الرجاء ليلفت الانتباه إلى وجود حكمة ربانية من فرض القتال لم يصرّح بها النص هنا، لكن النصوص القرآنية الأخرى أفصحت عن ذلك كما يستضح في هذا البحث.

ويتضح من قوله تعالى(كتب عليكم القتال) أن فرض القتال لم يكن خاصا بالمسلمين بدليل الخطاب بصيغة العموم, ولم يكن الخطاب مثلا بـ(أيها المسلمون أو المؤمنون كُتب عليكم) .

وكشف قوله تعالى:﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلاَّ أَنْ يَقولوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلولا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَواتٌ وَمَساجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾(الحج 39-40) عن مبررات القتال في الإسلام فعند وقوع الظلم يجب القتال لإزالته, ولا يكون القتال إلا بعد تحقق هذا الأمر، كما يفهم من قوله تعالى(بأنهم ظلموا) فأداة التوكيد أن والفعل الماضي دلا على ذلك، ولا يجوز القتال لمجرد الظن أو الاحتمال، وهم في الحقيقة وقع عليهم القتال حقيقة بدليل قوله تعالى(يقاتلون).

والإخراج من الديار ما هو إلا شكل من أشكال الظلم التي تستوجب القتال للدفاع عن النفس، وبخاصة إذا كان سبب الإخراج هو الإيمان, فهم لم يؤذوا أحدا أو يعتدوا عليهم باختيارهم قول لا اله إلا الله؛ لذا وصف الله – سبحانه وتعالى- الإخراج (بغير حق)، إذن الاحتراس في الآية السابقة بينّ أن الإخراج كان ظلما واعتداء على حقوق الإنسان؛ عندئذ يجب القتال للدفاع عن هذا الحق.

وعلى الرغم من إباحة القتال في مثل هذه الحالات فإن قوله تعالى:﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾(البقرة:190) قيده بعدة شروط وفصّله، منها:

أن يكون في سبيل الله؛ لأنه- سبحانه وتعالى-" يريد أن يضع حدا لجبروت البشر, ولا بد أن يكون القتال في سبيل الله لا أن يكون بنية الاستعلاء والجبروت والطغيان فلا قتال من أجل الحياة أو المال أو لضمان سوق اقتصادي, وإنما القتال لإعلاء كلمة الله, ونصرة دين الله, هذا هو غرض القتال في الإسلام[1].

وفي قوله(الذين يقاتلوكم)" تهييج وإغراء بالأعداء الذين همتهم قتال الإسلام وأهله, أي كما يقاتلونكم فاقتلوهم أنتم"[1]، وفي الوقت نفسه فيه دلالة على أن المسلمين لا يبدأون القتال, وإنما هم يردون العدوان عليهم.

وجاء النهي المبني على إيجاز القصر(ولا تعتدوا) للتحذير من" ارتكاب المناهي كما قال الحسن البصري من المثلة، والغلول, وقتل النساء والصبيان والشيوخ الذين لا رأي لهم ولا قتال فيهم، والرهبان وأصحاب الصوامع , وتحريق الأشجار وقتل الحيوان لغير مصلحة"[2]، وهذه الفئات مستثناة من القتل لأن قوله تعالى(الذين يقاتلوكم) يدل على اقتصار القتال على قتال من قاتل وحمل السلاح، فهذه الفئات لا حول ولا قوة لها، أما التذييل في آخر الآية(إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) فجاء لتأكيد حقيقة أن الله ينهى عن الاعتداء, وتجاوز الحد. وتضافر التعبير بالجملة الاسمية والفعلية لبيان أن هذا الحكم حكم دائم لا يتوقف، وليس خاصا بفترة زمنية محددة أو فئة خاصة.

وقارن قوله تعالى:﴿الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾(النساء: 76) بين من يقاتل لتكون كلمة الله العليا وبين من يقاتل

---

(1) تفسير الشعراوي، محمد متولي الشعرواي، من موقع نداء الإيمان،www.al-eman.com ، 72.

(1) تفسير القرآن العظيم، 1/ 307

(2) السابق، الصفحة نفسها.

في سبيل الطاغوت، وجاء القيد(فِي سَبِيلِ اللَّهِ) لبيان أن القتال المقبول عند الله– سبحانه وتعالى- هو الذي يكون في سبيله فقط. والغرض من فعل الأمرفي قوله (فقاتلوا) تشجيع للمؤمنين لأن من قاتل في سبيل الله– سبحانه وتعالى- سيكون النصر حليفه؛ لأن الله وليه وناصره[3]، وهذه الحقيقة قررها التذييل في قوله (إن كيد الشيطان كان ضعيفا) وعلى الرغم من أن غرض التذييل التأكيد كما هو مقرر في البلاغة[1]، إلا أنه بني في الآية على ثلاثة مؤكدات(إن والجملة الاسمية وكان الواقعة في خبر إن)، للدلالة على ثبوت ضعف كيد الشيطان واستمراريته، فهو" منذ كان موصوفا بالضعف والذلة"[2]، وفصّلت الآية في تصوير ضعف كيد الشيطان؛ لتنعى على من يتبعه، وفي الوقت ذاته لإبراز ضعف حجته وتهافتها.

وجاء التعبير بالفعل المضارع (يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ) في وصف قتال المؤمنين" للدلالة على أن شأنهم هو ذلك فهم يقاتلون كلما دعا داعي الجهاد في سبيل الله حالا أو مستقبلا، فشأنهم كذلك مستعدون للجهاد وليس مرة ثم تنتهي"[3]، ودلّ الفعل المضارع في قوله تعالى عن الكفار(يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ) على أن هذا هو شأن قتال الكفار دوما.

ولا يجوز للمؤمنين أن يبدأوا القتال كما يفهم من قوله تعالى:﴿ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾(البقرة :191) فقوله (وأخرجوهم) يعني" أخرجوا هؤلاء الذين يقاتلونكم- وقد أخرجوكم من دياركم- من مساكنهم وديارهم كما أخرجوكم منها"[4]، فهنا القتال يكون ردا على فعل بدأ به الأعداء, إذن أباح لهم الله- سبحانه وتعالى- قتالهم في أي مكان تمكنوا من قتلهم[6]؛ لأن " الفتنة أشد من القتل وابتلاء المؤمن في دينه حتى يرجع عنه فيصير مشركا بالله من بعد إسلامه, أشد عليه وأضر من أن يقتل مقيما على دينه متمسكا عليه مُحقّا فيه"[1].

وكشف فعل التفضيل(أشد) أن محاولة إخراج الإنسان عن دينه أو عقيدته أعظم عند الله- سبحانه وتعالى- من قتله؛ لأن" إكراه المؤمن بالاضطهاد والتعذيب حتى يفتن عن دينه، أي يرتد عنه، إن هذه الفتنة، لا ريب في أنها أشد من القتل، ففي القتل الراحة الأبدية، أما الفتنة فتعذيب داخلي دائم، لا ينتهي، ولا يمكن أن ينتهي إلا بالموت"[2].

كما أن الله- سبحانه وتعالى- نهى عن القتال عند المسجد الحرام في قوله:﴿ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾ وفي هذا تعظيم وتشريف للمسجد الحرام؛ لأنه مكان عبادة، ويمكن تعميم الحكم بحيث لا يباح القتال عند الأماكن الدينية فهي مستثناه من هذا الفعل, وهذا النهي مقيد فإذا بدأ المشركون القتال عند المسجد الحرام فما على المؤمنين إلا الدفاع, إذن هم لا يبدأون القتال فإن فرض عليهم دافعوا.

وجاء التذييل(كذلك جزاء الكافرين) لتأكيد هذه الحقيقة وهي أن القتال هنا جاء ردا على فعل قام به الأعداء، وليس حبا في سفك الدماء.

وعلى الرغم من إباحة القتال لرد العدوان إلا أن الله- سبحانه وتعالى- نبّه إلى ضرورة التوقف عن قتال المعتدين إذا توقفوا عن عدوانهم، كما يتضح من قوله:﴿ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾(البقرة: 192- 193) وجاء جواب الشرط في قوله(فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) المبني على الجملة الاسمية المفتتحة بأداة التوكيد (إن) واجتماع غفور مع رحيم كل هذا جاء لتقرير حقيقة تغليب الرحمة والمغفرة على الرغبة في الانتقام،ينفي بكل وضوح أن يكون الإسلام يهدف إلى القتال لمجرد القتال، أو الرغبة في سفك الدماء.

وما تكرار(فإن انتهوا) في الآيات السابقة إلا من باب تأكيد عدم تجاوز الحد المسموح به لرد العدوان، بل إن الاستمرار في القتال بعد توقف المعتدين سماه الله- سبحانه وتعالى-(عدوان) وعندئذ يتحول القتال المشروع إلى عدوان.

---

(3) تفسير البحر المحيط، أبو حيان الأندلسي، تحقيق: عادل أحمد عبد الموجود وعلي محمد معوض وزكريا عبد المجيد النوتي، دار الكتب العلمية، بيروت ، 3/ 308.

(1) الإيضاح في علوم البلاغة، الخطيب القزويني، شرح: محمد عبد المنعم خفاجي، دار الجيل، بيروت، ط 3، 1993، 3/ 205.

(2) تفسير الفخر الرازي، المشتهر بالتفسير الكبير ومفاتيح الغيب، محمد الرازي، دار الفكر للطباعة والنشر، 1981، 10/ 189.

(3) النظم القرآني في آيات الجهاد، ناصر بن عبد الرحمن، مكتبة التوبة، الرياض، 388.

(4) تفسير الطبري، محمد بن جرير، تحقيق: محمود محمد شاكر، دار المعارف ، مصر، ط 2، 3/ 565.

(6) السابق، 3/ 564.

(1) تفسير الطبري،3/ 565.

(2) الجهاد والحقوق الدولية العامة في الإسلام، ظافر القاسمي، دار العلم للملايين، بيروت، ط1، 1982، 5.

وجاء القصر في(فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ) في الآية لقصر القتال على من قاتل إذ المعنى" فلا تقاتل إلا من قاتل"[1]؛ لذا وصف الله- سبحانه وتعالى- المعتدين بالظالمين وبصيغة اسم الفاعل للدلالة على تحقق الظلم وثبوته فيهم، مما يستوجب الرد عليهم لوقف عدوانهم فقط ولا يجوز المبالغة في القتل.

ومن المحددات الأخرى التي وردت في القرآن الكريم عدم القتال في الأشهر الحرم، كما نصّ على ذلك قوله تعالى:﴿ فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾(التوبة:5) حفاظا على حرمتها، وإذا انقضت عندئذ يباح قتال الأعداء" الذين لا عهد لهم, أو عن الذين كان لهم عهد فنقضوا عهدهم بمظاهرتهم الأعداءَ على رسول الله وعلى أصحابه, أو كان عهدهم إلى أجل غيره معلوم"[2].

وعلى الرغم من أن هذه الفئات استحقت القتل إلا أن الأمر لم يترك على الإطلاق، بدليل الشرط في قوله تعالى(فإن تابوا) فيجب التوقف عن قتالهم، وفي هذا دليل على أن الإسلام دين رحمة لا يهدف إلى سفك الدماء، وجاء فعل الأمر الصريح والمباشر(فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ)على سبيل الاستعلاء والإلزام؛ لإبراز هذا المعنى، وقرره التذييل في آخر الآية (إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) .

ولئن بدأت الآية بالشدة والغلظة والأمر بقتال المشركين فإنها ختمت بالرحمة والمغفرة، على عادة الأسلوب القرآني في المرواحة بين الترغيب والترهيب كل في موضعه.

وأباح قوله تعالى:﴿ وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾(التوبة: 12- 13) قتال الأعداء الذين ينقضون عهودهم مع المسلمين، وأعلنوا الحرب صراحة؛ لذا وصفهم الله – سبحانه وتعالى- بـ(أَئِمَّةَ الْكُفْرِ) وعلل ذلك بالجملة الاسمية(إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ) للدلالة على ثبوت كفرهم، ونفت(لا) النافية للجنس الإيمان عنهم، وجاء التحضيض(أَلَا تُقَاتِلُونَ) لتشجيع المؤمنين على قتال هؤلاء المشركين الذين استحقوا القتال بما فعلوا من أعمال استوجبت قتالهم، وهي على التوالي كما وردت في الآيتين (نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ) و(وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ) و(وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ) و(وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ) فهم تجاوزوا حدهم مع المؤمنين قولا وفعلا، وإزاء ذلك لا بد من قتالهم على ما فعلوه، وردعا لغيرهم لعدم التطاول على المؤمنين ثانية.

ويتضح من التذييل(**وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ**) في قوله تعالى:﴿ **وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا**﴾(الأحزاب: 25) أن السلام لا يشجع على سفك الدماء والقتال دونما سبب مشروع " ولولا ذلك لمّا منّ الله– سبحانه وتعالى- على المؤمنين بأن كفاهم عبء القتال وتكاليفه"[1]؛ لذا حثّ سبحانه وتعالى في قوله:﴿ **وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ**﴾**(الأنفال: 6) المؤمنين على قبول طلب السلم إن طلبه أعداؤهم" وفي هذا أوضح الدلالة على الرغبة الحقيقية لهذا الدين في السلام مع المخالفين، إذا جنحوا هم حقيقة للسلام، وظهرت أمارات هذه الرغبة أو الميل للسلام**[1]**" وهذا ما فعله الرسول– عليه السلام- مع المشركين في صلح الحديبية، واستجاب إلى شروطهم**[2]**، على الرغم مما كان فيها من امتيازات للمشركين.**

ولم يقتصر وضع الضوابط للقتال وآدابه في الإسلام في أثناء المعركة ففي قوله تعالى:﴿ تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾**(القصص: 83)** بيان للمقاتلين بعد انتهاء المعركة فلا يجوز لهم بعد الانتصار إذلال خصومهم، أو نهب خيراتهم، أو انتهاك حرماتهم[3]، وفي هذا دليل آخر على التسامح الديني في الإسلام، وتقرير لحقيقة أن القتال لم يترك بلا ضوابط تقننه.

النتائج

وردت لفظة الحرب بصيغة المصدر في القرآن الكريم في أربعة مواضع، ولفظة القتال بصيغة المصدر في اثني عشر موضعا، ولفظة السلام بصيغة المصدر في ثلاثة وثلاثين موضعا، وبذا يتضح أن لفظة السلام وردت أضعاف ما وردت به لفظتا الحرب والقتال، وفي هذا مؤشر على أن الدين الإسلامي يؤثر السلام على الحرب والقتال، ولكن في مواضع تقتضي الحرب والقتال، عندئذ على المسلمين القتال والدفاع، ومع ذلك لم

---

(1) تفسير القرآن العظيم، 1/ 308.

(2) تفسير الطبري، 14/ 134.

(1) فقه الجهاد، دراسة مقارنة لأحكامه وفلسفته في ضوء القرآن والسنة، يوسف القرضاوي، مكتبة وهبة، القاهرة، 2/ 816.

(1) **فقه الجهاد، 2/ 820.**

(2) **تفسير القرآن العظيم، 2/ 426.**

(3) فقه الجهاد 2/ 834 .

يترك الإسلام الأمر بلا ضوابط تضبطه قبل القتال، وفي أثنائه، وبعده، تمثلت في آداب الحرب في الإسلام التي اتضحت من خلال التحليل البلاغي لآيات القتال في القرآن الكريم.

أما منهج الإسلام في الدعوة فيقوم على اللين والإقناع، ولا إكراه لأحد للدخول في الدين الإسلامي، والقتال أمر مكروه غير محبب إلى النفس، فالأصل إذن السلام وليس القتال والحرب، ولا تكون الحرب إلا لضرورة اقتضاها المقام.

أباح الله – سبحانه وتعالى- القتال المشروع بالحالات التي وردت في القرآن الكريم، ورد العدوان، والتوقف عن القتال عندما يطلب الأعداء ذلك، أو ظهرت عليهم بوادر لعرض السلام، ولا يجوز تجاوز الحد والمبالغة في القتل، أو الإفساد في الأرض.

والأساس في القتال في الإسلام أن يكون في سبيل الله، وهذا هو الغاية القصوى من القتال؛ لذا وضع الله– سبحانه وتعالى- ضوابط وشروطا له لا يجوز بأي حال من الأحوال تجاوزها، وبذا لا يُترك الأمر لاجتهادات المقاتلين في ساحات القتال.

والقتال في الإسلام ليس هدفا بحد ذاته يسعى إليه المسلمون، وهم لا يبادرون أحدا بالقتال إلا إذا فرض عليهم فرضا فما عليهم إزاء ذلك إلا الدفاع عن أنفسهم ودينهم.

لم ترد لفظة السيف في القرآن الكريم، وفي هذا ردّ على من يقول إن الإسلام دين يقوم على العنف والقتل، أو أنه انتشر بقوة السلاح.

المصادر والمراجع

إعراب القرآن الكريم وبيانه، محيي الدين الدرويش، دار اليمامة ودار ابن كثير للطباعة والنشر.

الإيضاح في علوم البلاغة، الخطيب القزويني، شرح: محمد عبد المنعم خفاجي، دار الجيل، بيروت، ط 3، 1993.

تفسير البحر المحيط، أبو حيان الأندلسي، تحقيق: عادل أحمد عبد الموجود وعلي محمد معوض وزكريا عبد المجيد النوتي، دار الكتب العلمية، بيروت.

تفسير التحرير والتنوير، محمد الطاهر بن عاشور، الدار التونسية للنشر، 1984.

تفسير الشعراوي، محمد متولي الشعرواي، من موقع نداء الإيمان، *www.al-eman.com* .

تفسير الطبري، جامع البيان عن تأويل آي القرآن، محمد بن جرير، تحقيق: محمود محمد شاكر، دار المعارف ، مصر، ط 2.

تفسير الفخر الرازي، المشتهر بالتفسير الكبير ومفاتيح الغيب، محمد الرازي، دار الفكر للطباعة والنشر، 1981 .

تفسير القرآن العظيم، إسماعيل بن كثير، تقديم:عبد القادر الأرناؤوط، مكتبة دار الفيحاء، دمشق، ومكتبة دار السلام، الرياض.

تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان، عبد الرحمن بن ناصر السعدي، دار ابن الهيثم، القاهرة، ط1، 2000.

صفوة التفاسير، محمد علي الصابوني، دار القرآن الكريم، بيروت .

الجهاد والحقوق الدولية العامة في الإسلام، ظافر القاسمي، دار العلم للملايين، بيروت، ط1، 1982.

فقه الجهاد، دراسة مقارنة لأحكامه وفلسفته في ضوء القرآن والسنة، يوسف القرضاوي، مكتبة وهبة، القاهرة.

الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل، محمود بن عمر الزمخشري، تحقيق: عادل أحمد عبد الموجود وعلي محمد معوض وفتحي عبد الرحمن أحمد حجازي، مكتبة العبيكان، ط1، 1998.

المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الكريم، محمد فؤاد عبد الباقي، دار الحديث، القاهرة، 1986.

النظم القرآني في آيات الجهاد، ناصر بن عبد الرحمن، مكتبة التوبة، الرياض.

SÜNNET IŞIĞINDA TERÖRİZM VE CİHAD ARASINDAKİ AYRIMLA İNSANLARI AYDINLATMA

Ayman Jassım AL DOORI*

تبصير العباد بالتمييزِش بين الإرهاب والجهاد في ضوء السنة النبوية

ملخص

هدف هذا البحث إلى التفريق بين مصطلح الجهاد ومصطلح الإرهاب بعد أن شوّه بعض أعداء الدين مصطلح الجهاد لتنفيذ أهداف معيّنة ، فقد سعت هذه الدراسة لتوضيح الفرق بين مفهوم الجهاد ، ومفهوم الإرهاب من خلال نصوص القرآن الكريم ، والسنة النبوية الشريفة ، مع بيان موقف الدين الإسلامي من ظاهرة الإرهاب ومحاربته إياه ، وتحديد الضوابط الشرعية للجهاد في سبيل الله .

GUIDING PEOPLE WITH THE DISTICTION BETWEEN TERROR AND JIHAD IN LIGHT OF THE PRACTICES OF THE PROPHET MUHAMMAD

ABSTRACT

This research aims to differentiate between the terms "Jihad" and "Terrorism" after some of the enemies of this religion, Islam, have misrepresented the term "Jihad" to serve their own purposes. The goal of this study is to clarify the difference between the concepts of "Jihad" and "Terrorism", throughout presenting verses from the Holy Qur'an and evidence from the decent Prophetic teachings "the Sunna". In this study we shall also rebut the false link between Islam and terrorism. To the contrary, Islam is a religion that does not tolerate terrorism in any way shape or form. We will specify the religion edicts concerning "Jihad" in Islam.

Key Words: Jihad, Terrorism, Islam, Qur'an.

المقدمة

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على المبعوث رحمة للعالمين وعلى آله وصحبه الطّيبين الطاهرين وبعد:

فقد استطاع وللأسف الشديد بعض المغرضين من أعداء الدين الإسلامي ربط أفعال مُعينة بألفاظ ذات دلالات خاصة في ديننا الحنيف قاصدين من وراء ذلك ربط هذه الأفعال بالدين ذاته وهو منهم بريء "فالجهاد" لفظة ومصطلح إسلامي ذكره القرآن الكريم في مواضع عدة وبينه رسول الله صلى الله عليه وسلم في أحاديثه، ورغم ما يشوب المعنى الاصطلاحي من خلط قد يستخدمه البعض ذريعة لتنفيذ رؤية معينة وتحقيق أهداف محددة، إلا أن الكتاب والسنة لم يدع لأحد مساحة للخلط أو الالتباس في المعنى المقصود.

لذلك تسعى هذه الدراسة إلى توضيح ما أداه الخلط بين مفهوم الإرهاب ومفهوم الجهاد إلى حدوث كثير من مشكلات العصر الحديث فهناك فوارق يجب ادراكها وفهمها ، وما يحدث من عمليات إرهابية إنما هو نتيجة الجهل بالمفهوم الشرعي للجهاد لتحقيق مآرب يحكمها الهوى وتحقيق مصالح خاصة تحت ذريعة ومظلة الجهاد، مما يؤدي إلى تشويه صورة الإسلام في نظر الآخرين ، ولذلك وجب مضاعفة الجهد من أجل توضيح ونشر منهج الإسلام الأصيل القائم على التسامح والرحمة واحترام حقوق الآخرين ليعم السِّلم والسَّلام الذي دعا إليه الإسلام فقال تعالى:"ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ" (1)

أهمية الدراسة :

تكمن أهمية الدراسة هذه في بيان موقف الدين الإسلامي من ظاهرة الإرهاب في ظل الاتهامات الموجهة إليه وإيضاح أن الإسلام يرفض الإرهاب ويحاربه . وكذلك تصحيح بعض المفاهيم لمن لديهم التباس

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi, ay_dor@yahoo.com.

(1) النحل : 125

وتداخل بين مفهوم الجهاد ومفهوم الإرهاب ، وهذه الدراسة رسالة إلى العالم الإسلامي أن ما يقوم به أعداء الأمة الإسلامية ضد الإسلام إنما هي مؤامرة دنيئة روجتها وسائل الإعلام الغربي بقصد تشويه الإسلام وربطه بالإرهاب .

منهج الدراسة :

بما أن هذه الدراسة تستهدف نفي شبهة الجهاد عن جرائم الإرهاب فإن منهج الدراسة المناسب الذي سوف يسير عليه الباحث في دراسته هو المنهج الوصفي(التحليلي الاستقرائي التأصيلي).

خطة الدراسة :

تتكون هذه الدراسة بعد هذه المقدمة على مبحثين :

المبحث الأول : مفهوم الجهاد والإرهاب في اللغة والاصطلاح .

وفيه ثلاثة مطالب : المطلب الأول : مفهوم الجهاد في اللغة والاصطلاح .

المطلب الثاني : مفهوم الإرهاب في اللغة والاصطلاح .

المطلب الثالث : موقف الشريعة الإسلامية من الإرهاب .

المبحث الثاني : الجهاد وضوابطه الشرعية .

وفيه مطلبان : المطلب الأول : حكم الجهاد ، والحالات التي يتعين فيها .

المطلب الثاني : ضوابط الجهاد الشرعية .

ثم خاتمة فيها أهم النتائج والتوصيات .

وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم .

المبحث الأول : مفهوم الجهاد والإرهاب في اللغة والاصطلاح ، وموقف الشريعة الإسلامية منهما.

المطلب الأول : مفهوم الجهاد في اللغة والاصطلاح.

أولاً : الجهاد في اللغة :

الجهاد مصدر الفعل الرباعي: جاهد، على وزن "فِعال" بمعنى المفاعلة **من** طرفين ، والجهد : الطاقة، والمشقة ، واجْهَدَ جهدك : ابلُغ غايتك .([2])

وفي لسان العرب:قيل: الجَهْدُ والجُهْدُ: الطاقة، تقول: اجهد جَهْدَك ؛وقيل: الجَهْدُ المشقة والجُهد الطاقة.([3]) وقال في مختار الصحاح مادة جهد: (الجُهد) بفتح الجيم وضمها الطاقة، وقرئ بهما قوله تعالى: " الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ " [(4)]

ثانياً : الجهاد في الاصطلاح الشرعي :

جاءت كلمة الجهاد في أربعين موضعاً في القرآن الكريم، غالباً ما تكون مقيدة بكونه في سبيل الله. (5) وسنعرض مفهوم الجهاد في الإسلام في المذاهب الأربعة وعند بعض فقهاء المسلمين على النحوالتالي:

عند الأحناف : بذل الوسع في القتال في سبيل الله مباشرة أو معاونة بمال أو رأي أو تكثير سواء دعوة الكفار إلى الدين الحق وقتالهم إن لم يقبلوا .([6])

وعند المالكية :قتال المسلم كافراً غير ذي عهد لإعلاء كلمة الله أو حضوره له ، أو دخوله في أرضه.([7])

وعند الشافعية :قتال الكفار لنصرة الإسلام وإعلاء كلمة الله ، ويطلق أيضاً على جهاد النفس والشيطان وهو أعظم الجهاد .([8]) وعند الحنابلة : القتال وبذل الوسع فيه لإعلاء كلمة الله تعالى . ([9])

من خلال هذه التعريفات يظهر أن المعنى اللغوي يشترك مع المعنى الاصطلاحي في بذل الوسع

---

[2]) الفيروز أبادي ، مجد الدين محمد بن يعقوب ، القاموس المحيط ، مؤسسة الرسالة ، بيروت ، ط3 ،1413هـ ، ص: 351

[3]) ابن منظور ، أبو الفضل جمال الدين محمد بن مكرم ، لسان العرب،دار المعارف ، بيروت ،1390هـ ، 708/1

[4]) التوبة : 79)

[5]) عبد الباقي ، محمد فؤاد ، المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الكريم ، دار الكتب المصرية ، القاهرة ،ط2 ، 1363هـ ، ص533-536

[6]) ابن الهمام ، محمد بن عبد الواحد ، شرح فتح القدير ، دار إحياء التراث العربي ، بيروت ، 187/5

[7]) العدوي ، علي الصعيدي ، حاشية العدوي ، مطبعة مصطفى البابي الحلبي ، القاهرة ،1357هـ ، 2/2
الدردير ، أبو البركات أحمد بن محمد بن أحمد ، حاشية الشرح الصغير على أقرب المسالك إلى مذهب الإمام مالك ، مطبعة عيسى البابي الحلبي ، القاهرة ،9/3 .

[8]) القسطلاني ، أحمد بن محمد ، إرشاد الساري لشرح صحيح البخاري ، دار إحياء التراث العربي للنشر ،بيروت،1285هـ .31/5/

[9]) ابن قدامة ، أبو محمد عبد الله ، عمدة الفقه ، تحقيق : أحمد محمد عزوز، المكتبة العصرية للنشر ، بيروت ، ط1 ، 1422هـ ، ص:166.

والطاقة وبذل الجهد.

المطلب الثاني : مفهوم الإرهاب في اللغة والاصطلاح .

أولاً : الإرهاب في اللغة .

جاء في مختار الصحاح : الإرهاب مصدر مشتق من (رَهِبَ) بمعنى خاف ويقال أرهبه واسترهبه أي أخافه .([10])وقال صاحب القاموس المحيط : الإرهاب مصدر رَهِبَ كعَلِم، رهبةً ورُهباً بالضم وبالفتح وبالتحريك ، ورُهباناً بالضم ، ويُحرك : خاف ، وأرهَبَهُ واسْترهَبه : أخافه، وترَهَّبَه : توعَّده .([11])

وفي لسان العرب : رَهِبَ بالكسر يَرْهَبُ رَهَبَةً ورُهبةً بالضم ، ورَهْباً بالتحريك أي خاف ، ورَهب الشيء رَهْباً ورَهَباً ورَهْبةً : خافه ، وأرهَبَه ورَهَّبه واسترهَبَه : أخافه وفزَّعه . ([12]) من خلال التعريفات اللغوية لكلمة الإرهاب يتضح أن القاسم المشترك فيها يعني الخوف والتخويف والرعب.

ثانياً : الإرهاب في الاصطلاح الشرعي.

وردت كلمة الرهبة في القرآن الكريم اثنتي عشرة مرة .([13]) وجاءت بصيغ مختلفة الاشتقاق من نفس المادة اللغوية وبعدة معاني منها ما يلي :

1- الإرهاب الواجب ، ويشمل نوعين :

أ- الخشية من الله تعالى : قال الله تعالى : " يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ " ([14]) قال الطبري : " وإياي فاخشوا واتقوا أيها المضيعون عهدي من بني إسرائيل والمكذبون رسولي الذي أخذت ميثاقكم فيما أنزلت من الكتب على أنبيائي أن تؤمنوا به وتتبعوه أن أحل بكم من عقوبتي إن لم تنيبوا وتتوبوا إلي باتباعه والإقرار بما أنزلت إليه ما أحللت بمن خالف أمري وكذب رسلي من أسلافكم "([15]).

ب - تخويف الأعداء وإظهار القوة :

قال تعالى : " وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ "([16])

قال الطبري : "إن الله أمر المؤمنين بإعداد الجهاد وآلة الحرب وما يتقوون به على جهاد عدوه وعدوهم من المشركين من السلاح والرمي وغير ذلك ورباط الخيل ولا وجه لأن يقال عني بالقوة معنى دون معنى من معاني القوة وقد عم الله الأمر بها " ([17]) . وقال ابن كثير : أي "تخوفون به عدو الله وعدوكم وهم الكفار" ([18]).

2- الإرهاب بمعنى الخوف كظاهرة طبيعية .

قال تعالى :" اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ" ([19]) أي : من الرعب والخوف والفزع فأمر عليه السلام إذا خاف من شيء أن يضم إليه جناحه من الرّهب وهو يده فإذا فعل ذلك ذهب عنه ما يجده من الخوف وربما إذا استعمل أحد ذلك على سبيل الاقتداء فوضع يده على فؤاده فإنه يزول عنه ما يجده أو يخف إن شاء الله وبه الثقة .([20])

3- الإرهاب المذموم :

تطرق القرآن الكريم للإرهاب المذموم ورفضه بشكل قاطع من خلال جريمة الحرابة ، حيث جرمت الفعل ورتبت عليه العقوبة ، فقال تعالى :" إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ" ([21]). كما يدخل في الإرهاب المذموم تعريف المجمع الفقهي الإسلامي التابع لرابطة

---

[10]) الرازي ، مختار الصحاح ، ص:295

[11]) الفيروز أبادي ، القاموس المحيد ،118/1

[12]) ابن منظور ، لسان العرب ، 436/1

[13]) الهواري ، عبد الرحمن بن رشدي ، التعريف بالإرهاب وأشكاله ، أعمال ندوة الإرهاب والعولمة ، جامعة نايف العربية للعلوم الأمنية ، الرياض ، ص:15

[14]) البقرة :40

15) الطبري ، محمد بن جرير ، جامع البيان عن تأويل آي القرآن ، دار الفكر ، بيروت ، 1405هـ ،251/1

[16]) الأنفال :60

[17]) الطبري ، جامع البيان ، 32/10

[18]) ابن كثير ، إسماعيل ، تفسير القرآن العظيم ، دار طيبة للنشر ، الرياض ، ط2 ، 1420هـ ،399/3

[19]) المائدة :33

[20]) ابن كثير ، تفسير القرآن العظيم ، 399/3

[21]) المائدة : 33

العالم الإسلامي بأنه: العدوان الذي يمارسه أفراد أو جماعات أو دول بغياً على الإنسان ودينه ودمه وعقله وماله وعرضه ، ويشمل صنوف التخويف والأذى والتهديد والقتل بغير حق ، وما يتصل بصورة الحرابة ، وإخافة السبيل وقطع الطريق ، وكل فعل من أفعال العنف أو التهديد به ، يقع تنفيذاً لمشروع إجرامي فردي أو جماعي ، ويهدف إلى إلقاء الرعب بين الناس أو ترويعهم بإيذائهم أو تعريض حياتهم أو حريتهم أو أمنهم أو أحوالهم للخطر ، ومن صنوفه إلحاق الضرر بالبيئة أو بأحد المرافق والأملاك العامة أو الخاصة ، أو تعريض أحد الموارد الوطنية أو الطبيعية للخطر ([22]) ، استناد؛ لقوله تعالى :" وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ"([23])

من الملاحظ أن التعريفات السابقة للإرهاب تقترب من بعضها البعض إلى حد كبير وإن كان التعريف الصادر عن رابطة العالم الإسلامي يكاد أن يكون أكثرها إحاطة وشمولاً لجميع أصناف الإرهاب المذموم .

المطلب الثالث : موقف الشريعة الإسلامية من الإرهاب وجهود العلماء في مكافحته .

حرصت الشريعة الإسلامية على دحض كل السُبل التي تؤدي إلى الإرهاب في صورته المذمومة ، واعتبرته جرما يُعاقب عليه ، وقد نصت على العقوبات الخاصة بالحِرابة للإرهابيين ، وجعلت هذا الإرهاب فساد في الأرض لما يؤديه من إتلاف في الأنفس والأموال والممتلكات ويُطبق عليه حدّ الحِرابة ، وسنتعرف في هذا المبحث على موقف الشريعة الإسلامية السمحة من الإرهاب من حيث : التجريم ، والعقوبة ، والوقاية منه .

أولا: موقف الشريعة الإسلامية من الإرهاب من حيث التجريم .

جرّمت الشريعة الإسلامية في القرآن والسنة النبوية كل أشكال الترهيب وأنواعه التي تمارس ضد الإنسانية، وذلك من خلال تخصيص العقوبات الرادعة للإرهابيين المتمثلة في جريمة الحرابة ، قال تعالى :" إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ" ([24]) فالمتأمل في هذه الآية يجد أن الشريعة الإسلامية قد جرمت كل عمل يؤدي إلى الفساد بجميع صوره المروعة عن طريق استخدام أسلوب الردع والزجر وتشريع العقوبات ، خاصة وأن من أهم مقاصد الشريعة الإسلامية هو العمل على حفظ الضروريات الخمس المتمثلة في الدين والنفس والعرض والعقل والمال ، ومن صور الإرهاب التي جرّمها القرآن:

1- الفساد في الأرض :

قال تعالى : " :" وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ"([25])

قال القرطبي : "فيه مسألة واحدة أن الله سبحانه وتعالى نهى عن كل فساد قلّ أو كثر بعد صلاح قلّ أو كثر" ([26])

2- أكل الأموال بالباطل :

قال تعالى: " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا (29) وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا (30)" ([27]) قال القرطبي: أن الله سبحانه وتعالى حرم أكل الأموال بالباطل وأحل التجارة، كما نهى سبحانه عن قتل الناس بعضها ببعض. ثم لفظها يتناول أن يقتل الرجل نفسه بقصد منه للقتل في الحرص على الدنيا وطلب المال؛ بأن يحمل نفسه على الغرر المؤدي إلى التلف. ويحتمل أن يقال: "وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ "في حال ضجر أو غضب؛ فهذا كله يتناول النهي " ([28])

3- قتل النفس بغير حق :

قال تعالى : " مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ"([29]).

قال الزمخشري: شبه الله سبحانه وتعالى في هذه الآية الواحد بالجميع وجعل حكمه كحكمهم؛ لأن كل إنسان يدلي بما يدلي به الآخر من الكرامة على الله وثبوت الحرمة، فإذا قتل فقد أهين ما كرم على الله و

---

[22]) رابطة العالم الإسلامي ، قرارات المجمع الفقهي الإسلامي بمكة المكرمة ،1422هـ ، ص: 3

[23]) الأعراف :85

[24]) المائدة : 33

[25]) الأعراف :85

[26]) القرطبي ، الجامع لأحكام القرآن ،226/2

[27]) النساء : 29-30

[28]) القرطبي ، الجامع لأحكام القرآن 156/5

[29]) المائدة :32

هُتكت حرمته وعلى العكس، فلا فرق إذاً بين الواحد والجميع في ذلك. والفائدة من ذكر ذلك تعظيم قتل النفس وإحيائها في القلوب ليشمئز الناس عن الجسارة عليها، ويتراغبوا في المحاماة على حرمتها؛ لأن المتعرض لقتل النفس إذا تصور قتلها بصورة قتل الناس جميعاً عظم ذلك عليه فثبطه، وكذلك الذي أراد احياءها.([30])

وقد جرّمت السنة النبوية الإرهاب أيضاً بصوره المتعددة ومنها :

1ـ تجريم ترويع المسلم وإخافته :

اعتبرت السنة النبوية مجرد الإشارة للمسلم بما يخيفه، سبباً للعنة، كدليل على عظم ترويع المسلم وإخافته، فعن أَبَي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه ، قال : قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَشَارَ إِلَى أَخِيهِ بِحَدِيدَةٍ، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَلْعَنُهُ، حَتَّى يَدَعَهُ وَإِنْ كَانَ أَخَاهُ لِأَبِيهِ وَأُمِّهِ» .([31])

وعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِى لَيْلَى قَالَ حَدَّثَنَا أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ -صلى الله عليه وسلم- أَنَّهُمْ كَانُوا يَسِيرُونَ مَعَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَنَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَانْطَلَقَ بَعْضُهُمْ إِلَى حَبْلٍ مَعَهُ فَأَخَذَهُ فَفَزِعَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « لاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُرَوِّعَ مُسْلِمًا ».([32])

وعَنْ جَابِرٍ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَنْ يُتَعَاطَى السَّيْفُ مَسْلُولاً .([33])

فهذه الأحاديث النبوية الشريفة تؤكد الدلالة الواضحة على أنه لا يجوز ترويع المسلمين وإخافتهم.

قال ابن العربي : "إذا استحق الذي يشير بالحديدة اللعن، فكيف الذي يصيب بها ؟ وإنما يستحق اللعن إذا كانت إشارته تهديداً؛ سواء كان جاداً؛ أم لاعباً، وإنما أخذ اللاعب لما أدخله على أخيه من الروع، ولا يخفى أن إثم الهازل دون إثم الجاد، وإنما نهى عن تعاطي السيف مسلولاً، لما يخاف من الغفلة عند التناول، فيسقط فيؤدي" (34).

2ـ تجريم قتل المسلم والاعتداء عليه:

زخرت السنة النبوية بأحاديث تدل على تحريم قتل النفس بغير حق منها : ما روي عَنْ عَبْدِ اللَّهِ مسعود رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم : « لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنِّى رَسُولُ اللَّهِ إِلاَّ بِإِحْدَى ثَلاَثٍ النَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالثَّيِّبُ الزَّانِي ، وَالْمَارِقُ مِنَ الدِّينِ التَّارِكُ الْجَمَاعَةَ»([35]) وعنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ : "... مَنْ قَاتَلَ تَحْتَ رَايَةٍ عِمِّيَّةٍ يَغْضَبُ لِعَصَبَةٍ ، أَوْ يَدْعُو إِلَى عَصَبَةٍ ، أَوْ يَنْصُرُ عَصَبَةً فَقُتِلَ : فَقِتْلَةٌ جَاهِلِيَّةٌ ، وَمَنْ خَرَجَ عَلَى أُمَّتِي يَضْرِبُ بَرَّهَا وَفَاجِرَهَا وَلَا يَتَحَاشَى مِنْ مُؤْمِنِهَا وَلَا يَفِي لِذِي عَهْدٍ عَهْدَهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَلَسْتُ مِنْهُ "([36]) وعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم قَالَ: لَزَوَالُ الدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللَّهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ».(37)

ومن خلال هذه الأدلة يتضح جلياً تجريم السنة النبوية الاعتداء على النفس بغير حق ، بل إن النبي صلى الله عليه وسلم وجه قادته في الحروب إلى النهي عن قتل النساء والأطفال والمسنين ومن شابههم ، فعن سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَمَّرَ أَمِيرًا عَلَى جَيْشٍ أَوْ سَرِيَّةٍ أَوْصَاهُ فِي خَاصَّتِهِ بِتَقْوَى اللَّهِ وَمَنْ مَعَهُ مِنْ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا ثُمَّ قَالَ:" اغْزُوا بِاسْمِ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ اغْزُوا وَلَا تَغُلُّوا وَلَا تَغْدِرُوا وَلَا تَمْثُلُوا وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا" ([38])

3ـ تجريم قتل المعاهدين والمستأمنين:

إن من الأنفس المعصومة في الإسلام أنفس المعاهدين وأهل الذمة والمُستأمنين فلا يجوز قتلها أو الاعتداء عليها ، فعن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ـ رضى الله عنهما ـ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قَالَ « مَنْ قَتَلَ مُعَاهَداً لَمْ يَرَحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ ، وَإِنَّ رِيحَهَا تُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ عَاماً » .([39])

---

[30]) الزمخشري ، أبو القاسم جار الله محمود بن محمد، الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل، دار الكتب العلمية ،بيروت ، 1415هـ ،614/1

[31]) رواه مسلم في صحيحه ، كتاب الأدب ، باب النهي عن الإشارة بالسلاح إلى مسلم ، رقم (2616) ،2020/4

[32]) رواه أبو داود في سننه ، كتاب الأدب ، باب من يأخذ الشيء على المزاح ، رقم (5004) ،301/4 وصححه الألباني.

[33]) رواه الترمذي في سننه ، كتاب الفتن ، باب ماجاء النهي عن تعاطي السيف مسلولاً ، رقم (2163) ، وقال : حسن غريب ، 464/4 وصححه الألباني.

[34]) ابن حجر ، الحافظ أحمد بن علي العسقلاني ، فتح الباري بشرح صحيح البخاري ، تحقيق : محمد بن الجميل ، مكتبة الصفا للنشر ، القاهرة ، ط1 ، 1442هـ ، 28/13

[35]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب الديات ، باب قول الله تعالى: أن النفس بالنفس ، رقم (6484) ، 2521/6 ومسلم في صحيحه ، كتاب القسامة ، باب ما يباح به دم المسلم ، رقم (1676) ،1302/3

[36]) رواه مسلم في صحيحه ، كتاب الإمارة ، باب وجوب ملازمة جماعة المسلمين، رقم (1848) ، 1476/3

[37]) رواه الترمذي في سننه ، كتاب الديات ، باب ما جاء في تشديد قتل المؤمن ، رقم (1395) ،4/ 16 وصححه الألباني .

[38]) رواه مسلم في صحيحه ، كتاب الجهاد ، باب تأمير الإمام الأمراء على البعوث ووصيته إياهم بآداب الغزو وغيرها ، رقم (1731) ،1357/3

[39] رواه البخاري في صحيحه ، كتاب الجزية والموادعة، باب إثم من قتل معاهداً بغير جرم ، رقم (2995) ، 1155/3

قال أبو بكر الجزائري: لأهل الذمة على المسلمين حفظ أرواحهم وأموالهم وأغراضهم وعدم أذيتهم ما وفوا بعهدهم فلم ينكثوه؛ لقول الرسول صلى الله عليه وسلم :" مَنْ قَتَلَ مُعَاهَداً لَمْ يَرَحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ" فإن هم نكثوا عهدهم ونقضوه بارتكاب ما من شأنه نقض العهد حلت دماؤهم وأموالهم دون نسائهم وأولادهم ؛إذ لا يؤخذ المرء بذنب غيره ([40]).

وإن من يتولى إبرام عقد الذمة مع غير المسلمين هو الإمام أو نائبه حسب المصلحة التي يرونها للمسلمين فلا يصح إبرام العقد من غيرهما، قال ابن قدامة: ولا يجوز عقد الهدنة ولا الذمة إلا من الإمام أو نائبه؛ لأنه عقد مع جملة الكفار، وليس ذلك لغيره، ولأنه يتعلق بنظر الإمام وما يراه من المصلحة، ولأن تجوزه من غير الإمام يتضمن تعطيل الجهاد بالكلية، أو إلى تلك الناحية، وفيه افتيات على الإمام ، فإن هادنهم غير الإمام أو نائبه، لم يصح . ([41])

ومما سبق يتضح أن الشريعة الإسلامية كانت سباقة في تجريم الإرهاب، بل وقد عددت الآيات القرآنية الكريمة، والأحاديث النبوية الشريفة، كافة أشكاله، محذرة من الوقوع في هذه الآفة المريضة، وقد اعتبر الإسلام هذه الجرائم السابقة شكلاً من أشكال الإفساد في الأرض لما تحدثه من آثار سلبية على المجتمع.

ثانيا: موقف الشريعة الإسلامية من الإرهاب من حيث العقاب :

وضعت الشريعة الإسلامية عقوبات رادعة لمن يخالف حدود الله وينتهك محارمه ، لما لانتهاك هذه الحدود من تأثير كبير على المجتمع الإسلامي ، ولذا عدّ الإسلام جريمة الحِرابة من الكبائر ورصد لها أشد العقوبات فكان منهجه في تطبيق العقاب على هذه الجريمة يختلف عن بقية العقوبات وهو ما سيتضح في النقاط التالية:

1ـ تغليظ العقوبة : ومما يؤيد هذه الشدة والقسوة في العقوبة حديث أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ـ رضى الله عنه ـ أَنَّ رَهْطاً مِنْ عُكْلٍ ثَمَانِيَةً قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَاجْتَوَوُا الْمَدِينَةَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ ، ابْغِنَا رِسْلاً . قَالَ « مَا أَجِدُ لَكُمْ إِلاَّ أَنْ تَلْحَقُوا بِالذَّوْدِ » . فَانْطَلَقُوا فَشَرِبُوا مِنْ أَبْوَالِهَا وَأَلْبَانِهَا حَتَّى صَحُّوا وَسَمِنُوا ، وَقَتَلُوا الرَّاعِيَ ، وَاسْتَاقُوا الذَّوْدَ ، وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلاَمِهِمْ ، فَأَتَى الصَّرِيخُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم ، فَبَعَثَ الطَّلَبَ ، فَمَا تَرَجَّلَ النَّهَارُ حَتَّى أُتِىَ بِهِمْ ، فَقَطَّعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ ، ثُمَّ أَمَرَ بِمَسَامِيرَ فَأُحْمِيَتْ فَكَحَلَهُمْ بِهَا ، وَطَرَحَهُمْ بِالْحَرَّةِ ، يَسْتَسْقُونَ فَمَا يُسْقَوْنَ حَتَّى مَاتُوا . قَالَ أَبُو قِلاَبَةَ قَتَلُوا وَسَرَقُوا وَحَارَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ صلى الله عليه وسلم وَسَعَوْا فِي الأَرْضِ فَسَاداً.([42])

قال الحافظ ابن حجر : قال المهلب: "إن الحكمة في ترك سقيهم كفرهم نعمة السقي التي أنعشتهم من المرض الذي كان بهم "([43]).

2ـ سقوط الحد بالتوبة :

يتميز حد الحرابة عن بقة الحدود بسقوطه في حالة توبة المحارب قبل القدرة عليه، لقوله تعالى : " إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ" ([44])

أما باقي الحدود الأخرى فالراجح فيها أنها لا تسقط بالتوبة وهذا قول مالك وأبي حنيفة وأحد قولي الشافعي، واستدلوا على ذلك بعموم آيات إقامة الحدود في التائبين وغيرهم ، ولأن النبي صلى الله عليه وسلم رجم ماعزاً؛ والغامدية ، وقَطَع يد عمر بن حمزة الذي أقر بالسرقة وقد جاءوا تائبين يطلبون التطهير بإقامة الحد وقد سمى النبي صلى الله عليه وسلم فعلهم توبة، فقال عليه الصلاة والسلام في حق الغامدية لقد تابت توبة لو قُسمت على سبعين من أهل الأرض لوسعتهم ، فلا يسقط عنه الحد بالتوبة كالمحارب قبل القدرة عليه([45])

3ـ تفريد العقوبة في الحرابة :

وضعت الشريعة الإسلامية عقوبة محددة لكل جريمة من جرائم الحدود عدا الحرابة، فالقطع حد السرقة ، والجلد حد شرب الخمر ، والزاني غير المُحصن ، غير أن جريمة الحِرابة تتميز عن سائر الحدود الأخرى بتنوع العقوبات .

---

[40]) الجزائري، أبو بكر ، منهاج المسلم ، مكتبة العلوم والحكم للنشر ، المدينة المنورة ، 2004م ، ص: 285

[41]) ابن قدامة ، أبو محمد عبد الله بن أحمد ، المغني ، تحقيق : عبد الله التركي ، عبد الفتاح الحلو ، دار عالم الكتب ، الرياض ، ط4 ، 1419هـ ،157/13

[42]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب المحاربين من أهل الكفر والردة ، باب لم يسق المرتدون المحاربون حتى ماتوا ، (6419) ، 2495/6

[43]) ابن حجر ، فتح الباري ، 111/12

[44]) المائدة :34

[45]) سيد سابق ، فقه السنة ، دار الكتاب العربي ، بيروت ،ط2، 1392هـ ،481/2 ، وانظر : وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية ، الموسوعة الفقهية الكويتية ،ط2 ، مطبعة ذات السلاسل ، الكويت، 1410 هـ ، 134/17

قال ابن عباس رضي الله عنه : "إذا حارب فقتل فعليه القتل إذا ظهر عليه قبل توبته ، وإذا حارب وأخذ المال وقتل فعليه الصلب إن ظهر عليه قبل توبته ، وإذا حارب وأخذ ولم يقتل فعليه قطع اليد والرجل من خلاف إن ظهر عليه قبل توبته ، وإذا حارب وأخاف السبيل فإنما عليه النفي".([46])

مما سبق يتبين أن الإرهاب والمتمثل بجريمة الحرابة من الكبائر التي وضعت لها الشريعة الإسلامية عقوبات رادعة وزاجرة لأنها جريمة تقوم على القوة والقهر والسَّلب والترويع والتخويف ، ويترتب عليها هلاك الأنفس ونهب الأموال .

ثالثاً : موقف الشريعة الإسلامية من الإرهاب من حيث الوقاية منه :

إن التدابير الممكنة للحيلولة من وقوع الجريمة من أبرز ما اتسمت به شريعتنا الإسلامية الغراء ، ويتمثل دورها في الوقاية من الأعمال الإرهابية في الركائز التالية :

1- التمسك بالعقيدة الإسلامية الصحيحة :

إن ضعف الوازع الديني من أهم الأسباب التي تؤدي إلى الانحراف وارتكاب الجرائم بشتى أنواعها ، لذا فإن التمسك بقيم ديننا الحنيف النابعة من القرآن الكريم والسنة النبوية الصحيحة سبيل النجاح والتحصن من شرور تلك الجرائم ، فمتى آمن الإنسان بالله تعالى وأنه الواحد الأحد المُطلع على جميع أحوال العباد المُقدر للخير والشر، ورضي بما قسمه عليه وشكره فسيكون هذا الحصن المنيع من انتهاك محارم الله ، قال تعالى : " الَّذِينَ آَمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ" ([47]) قال الطبري في تفسير الآية : " أي هؤلاء الذين أخلصوا العبادة لله وحده ، ولم يظلموا أنفسهم بالإشراك بالله هم الآمنون يوم القيامة من عذاب الله تعالى المهتدون في الدنيا والآخرة " .([48])

2- المحافظة على أداء العبادات:

العبادة هي اسم جامع لكل ما يحبه الله ويرضاه من الأقوال والأفعال الباطنة و الظاهرة ([49]). فهناك رباط وثيق بين العقيدة والعبادة . فإن كانت العقيدة تمثل الجانب النظري لبناء الشخصية الإسلامية ،فإن البناء العبادي يمثل الجانب التطبيقي لهذا البناء.

فالعبادات تمثل الترجمة العملية للإيمان فهي الوسيلة التي يتقرب بها العباد إلى ربهم وتكون رمزاً لصدق إيمانهم. فالصلاة مثلاً من تمسك بها وحافظ على أدائها تكون حصناً عظيما لصاحبها من الانحراف والمنكر ، قال تعالى : " وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ " ([50]) قال الطبري : " إن الصلاة تحول بين المصلي وبين إتيان الفواحش ففي إقامة المرء الصلاة مزدجر عن الفحشاء والمنكر " .([51]) وكذا الحال لمن حافظ على أداء الزكاة وسد حاجة من تسول له نفسه بالسرقة والاعتداء على أموال الآخرين ، قال تعالى : " وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ" (52) ، وكذلك في عبادة الصوم التي جعلها النبي صلى الله عليه وسلم علاجا لكبح جماح الشهوة البشرية وإبعادها عن جريمة الاعتداء على أعراض النساء ، فقال صلى الله عليه وسلم : " يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ، مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ البَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ، فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ" ([53])، وكذلك عبادة الحج التي تتطلب من صاحبها البعد عن الفسوق والجدل والتحرر من أمور الدنيا وتذكر يوم القيامة وتطهر النفس وتنقيها من الذنوب ، قال تعالى : " الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ" ([54])

المبحث الثاني : الجهاد وضوابطه الشرعية .

المطلب الأول : حكم الجهاد ، والحالات التي يتعين فيها .

أولاً : حكم الجهاد :

اختلف العلماء في حكم الجهاد على ثلاثة أقوال : القول الأول : فرض كفاية :

وعلى هذا القول عامة المذاهب وجمهور علماء المسلمين .

---

[46]) الطبري ، جامع البيان ، 211/6

[47]) الأنعام : 82

[48]) الطبري ، جامع البيان ،237/1

[49]) ابن تيمية ، أبو العباس أحمد بن عبد الحليم ، العبودية ، المكتب الإسلامي ، بيروت ، ط2 ، 1389هـ ، ص:38

[50]) العنكبوت : 45

[51]) الطبري ، جامع البيان ، 2/ 172

[52]) الذاريات :19

[53]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب النكاح ، باب قول النبي صلى الله عليه وسلم من استطاع منكم الباءة فليتزوج، رقم (4778)، 5/ 1950 ومسلم في صحيحه ، كتاب النكاح ، باب استحباب النكاح لمن تاقت نفسه إليه ، رقم (1400) ،1018/2

[54]) البقرة : 197

ففي المذهب الحنفي:

قال السرخسي: استقر الأمر على فريضة الجهاد مع المشركين ، وهو فرض قائم إلى قيام الساعة ، ثم إن فريضة الجهاد على نوعين : أحدهما عين على كل من يقوى عليه بقدر طاقته ، وهو ما إذا كان النفير عاماً ، ونوع اخر وهو فرض على الكفاية إذا قام به البعض سقط عن الباقين لحصول المقصود ، وهو كسر شوكة المشركين وإعزاز الدين .([55])

وعند المالكية :

قال الدردير : الجهاد في سبيل الله لإعلاء كلمة الله كل سنة كإقامة الموسم بعرفة والبيت وبقيت المشاهد فيه فهو فرض كفاية إذا قام به البعض سقط عن الباقي"([56]).

وفي المذهب الشافعي :

قال النووي : وأما اليوم - أي ليس في عهد الرسول صلى الله عليه وسلم ـــ فهو ضربان : أحدهما أن يكون الكفار مستقرين في بلدانهم فهو فرض كفاية ، فإن امتنع الجميع أثموا ، وإن قام من فيه كفاية سقط عن الباقين ([57]).

وعند الحنابلة :

قال ابن قدامة: والجهاد فرض على الكفاية إذا قام به قوم سقط عن الباقين ، ومعنى فرض الكفاية إن لم يقم به من يكفي أثم الناس كلهم ، وإن قام به من يكفي سقط عن سائر الناس ، فالخطاب في ابتدائه يتناول الجميع كفرض الأعيان ، ثم يختلفان في أن فرض الكفاية يسقط بفعل بعض الناس له ، وفروض الأعيان لا تسقط عن أحد بفعل غيره ([58]).

والذين قالوا بهذا القول استدلوا بأدلة من القرآن الكريم والسنة النبوية الشريفة والقياس .

ومن النصوص القرآنية الدالة على أن الجهاد فرض كفاية :

قوله تعالى : " وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ" ([59])

قال القرطبي في تفسيره لهذه الآية الكريمة : "إن الجهاد ليس على الأعيان، وأنه فرض كفاية، إذ لو نفر الكل لضاع من وراءهم من العيال، فليخرج فريق منهم للجهاد وليقم فريق يتفقهون في الدين".([60])

وقال تعالى : " لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا"([61])

قال الفخر الرازي في تفسير هذه الآية : وكلا وعد الله الحسنى ، أي وكلا من القاعدين والجاهدين فقد وعده الله بالحسنى ، قال الفقهاء : وفيه دليل على أن فرض الجهاد على الكفاية ، وليس على كل واحد بعينه لأنه تعالى وعد القاعدين بالحسنى كما وعد الجاهدين ، ولو كان الجهاد واجباً على التعيين لما كان القاعد أهلاً لوعد الله تعالى له إياه بالحسنى"([62]).

ومن السنة حديث أبي سعيد الخدري رضي الله عنه أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ إِلَى بَنِي لِحْيَانَ ، وَقَالَ:" لِيَخْرُجْ مِنْ كُلِّ رَجُلَيْنِ رَجُلٌ ، ثُمَّ قَالَ لِلْقَاعِدِ : أَيُّكُمْ خَلَفَ الْخَارِجَ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ بِخَيْرٍ كَانَ لَهُ مِثْلُ نِصْفِ أَجْرِ الْخَارِجِ" ([63])

وحديث زَيْدُ بْنُ خَالِدٍ رضى الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ :« مَنْ جَهَّزَ غَازِياً فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَدْ غَزَا ، وَمَنْ خَلَفَ غَازِياً فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا » ([64])

---

[55]) السرخسي ، محمد بن أحمد ، دار المعرفة للنشر ، بيروت ، ط2 ، 9/ 2-3

[56]) الدردير ، الشرح الصغير على أقرب المسالك إلى مذهب الإمام مالك ، 267/2

[57]) النووي ، أبو زكريا يحيى بن شرف ، روضة الطالبين وعمده المفتين، إشراف : زهير الشاوش، المكتب الإسلامي، بيروت، ط3، 1412ه، 208/10

[58]) ابن قدامة ، المغني ، 196/9

[59]) التوبة : 122

[60]) القرطبي ، الجامع لأحكام القرآن ، 293/8

[61]) النساء :95

[62]) الفخر الرازي ، محمد بن أبي بكر ، التفسير الكبير ، مكتبة الإعلام الإسلامي ، بيروت ، 1311هـ ،9/11

[63]) رواه مسلم في صحيحه ، كتاب الإمارة ، باب فضل إعانة الغازي في سبيل الله ، رقم (1896) ،1507/3

[64]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب الجهاد ، باب فضل من جهز غازياً أو خلفه خيراً ، رقم (2688) ، 1045/3 ومسلم في صحيحه ، كتاب الإمارة ، باب فضل إعانة الغازي في سبيل الله ، رقم (1895) ، 1506/3

فالحديثان السابقان صريحان في أن الجهاد ليس فرضاً على الأعيان ، وإلا لما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :" لِيَخْرُجْ مِنْ كُلِّ رَجُلَيْنِ رَجُلٌ" ، كما أشار النبي صلى الله عليه وسلم إلى أنه لابد من وجود من يخلف الغزاة في الأهل والمال .([65])

وكذلك فإن فعله صلى الله عليه وسلم يدل على أن الجهاد فرض كفاية فقد كان يخرج أحيانا ويبقى أحياناً. قال ابن قدامة : "لأن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يبعث السرايا ويقيم هو وسائر أصحابه" .([66]) وقال الكاساني : " وكذا النبي عليه الصلاة والسلام كان يبعث السرايا ، ولو كان فرض عين في الأحوال كلها لكان لا يتوهم منه القعود عنه في الحال ولا أذن لغيره بالتخلف عنه بحال". ([67])

وأما القياس : فإن الجهاد شرع لإعلاء كلمة الله ، فإذا قامت به طائفة حتى تحقق هذا الهدف، فعلت كلمت الله وقهر أعداء الله بتلك الطائفة فقد حصل المقصود أو الهدف الذي شرع من أجله الجهاد ، فلا محل لفرضه على كل أفراد الأمة ([68]).

قال ابن الهمام: وهو فرض على الكفاية لأنه ما فرض لعينه إذ هو إفساد في نفسه ، وإنما فرض لإعزاز دين الله ودفع الشر عن العباد ، فإذا حصل المقصود بالبعض سقط عن الباقين ، كصلاة الجنازة ورد السلام"([69])

وقال الكاساني: "ولأن ما فرض له الجهاد هو الدعوة إلى الإسلام وإعلاء الدين الحق ، ودفع شر الكفرة وقهرهم يحصل بقيام البعض به"([70]) .

القول الثاني : فرض عين .

وأشهر من قال بأن الجهاد فرض عين هو سعيد بن المسيب رحمه الله .([71]) حيث استدل بعموم النصوص التي تأمر بالجهاد ، كقوله تعالى : " انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ".(72) ، وحديث أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم:" من مات ولم يغز ولم يحدث به نفسه مات على شعبة من نفاق "([73])

وقد رد العلماء على هذه الأدلة بأن المقصود بها هو جهاد الطلب .

القول الثالث : النّدب

وبه قال ابن عمر رضي الله عنهما ، وعطاء، والثوري ، وابن شبرمة ، وعمر بن دينار ، رحمهم الله.(74) ويحتج هؤلاء بدخول التخصيص على النصوص العامة الموجبة للجهاد ،والنص إذا دخله التخصيص أصبح ظني الدلالة فيضعف الاحتجاج به على الوجوب فيبقى على الندب.

ولكن قال ابن الهمام : والتخصيص المعتبر عند أهل الأصول قصر العام على بعض ما يتناوله بدليل مستقل لفظي مقارن للمعنى، وبهذا ينتفي ما نقل عن الثوري وغيره، أنه ليس بفرض وأن الأمر للندب.([75]) وقال النووي: "وذكر أن سفيان الثوري كان يقول ليس بفرض ولكن لا يسع الناس أن يجمعوا على تركه ويجزي فيه بعضهم على بعض، وبهذا يكون مذهبه فرض على الكفاية إن صح القول عنه"([76]) ومن هذا المنطلق يعتبر الجهاد في سبيل الله فرضاً من فروض الإسلام يأثم المسلمون جميعَ إذا تركوه ، فإذا قام به البعض وكان هذا البعض كافيا لصد الأعداء ، وإعلاء كلمة الله فإن القتال حينئذ يسقط عمن لم يقاتل ، وفي هذه الحالة لا يعتبر آثما ، أما إذا لم يقاتل المسلمون ، فإن جميع المسلمين القادرين على القتال والمكلفين به شرعا يعتبرون آثمين ومتمردين على الله وعلى رسوله صلى الله عليه وسلم .

ثانياً : الحالات التي يتعين فيها الجهاد .

أجمع العلماء على أن الجهاد يتعين في الحالات التالية :

---

[65]) القادري ، عبد الله بن أحمد ، الجهاد في سبيل الله حقيقته وغايته ، دار المنارة للنشر، جدة ، ط1، 1405هـ ،1/61-62

[66]) ابن قدامة ، المغني ،169/9

[67]) الكاساني ، علاء الدين أبي بكر بن مسعود، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، دار الكتاب العربي ، بيروت،ط2 ، 1402هـ ،98/7

[68]) القادري الجهاد في سبيل الله حقيقته وغايته ، 62/1

[69]) ابن الهمام ، شرح فتح القدير ، 190/5

[70]) الكاساني ، بدائع الصنائع ، 7/ 98

[71]) ابن الهمام ، شرح فتح القدير ،190/5

[72]) التوبة : 41

[73]) رواه مسلم في صحيحه ، كتاب الإمارة ، باب ذم من مات ولم يغزو ، رقم (1910) ، 1517/3

[74]) ابن الهمام ، شرح فتح القدير ، 189/5

[75]) المرجع السابق ،189/5

[76]) النووي ، يحيى بن شرف ، المجموع شرح المهذب ، دار الفكر للطباعة والنشر ، القاهرة ،269/19

1- إذا استنفر الإمام قوماً لزمهم النفير : أي عندما يعلن إمام المسلمين النفير العام، وذلك بدعوة جميع القادرين على حمل السلاح للاشتراك في القتال، فيجب على هؤلاء أن يخرجوا لقتال الأعداء .

قال ابن قدامة: إذا استنفر الإمام قوماً لزمهم النفير معه؛ لقول الله تعالى: " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآَخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآَخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ (38) إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا"(77) ، وقول النبي صلى الله عليه وسلم : " وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا"([78])

وقال النووي : والجهاد فرض عين على كل مسلم إذا انتهكت حرمة المسلمين في أي بلد فيه لا إله إلا الله محمد رسول الله، وكان على الحاكم أن يدعو للجهاد وأن يستنفر المسلمين جميعاً، وكانت الطاعة له واجبة بل فريضة كالفرائض الخمس، لقوله تعالى: " انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا"([79])([80])

2- إذا دخل العدو بلداً من بلاد المسلمين :

قال ابن تيمية: وإذا دخل العدو بلاد المسلمين، فلا ريب أنه يجب دفعه على الأقرب فالأقرب، إذ بلاد الإسلام كلها بمنزلة البلدة الواحدة، وأنه يجب النفير إليه بلا إذن والد ولا غريم .([81])

وقال الزركشي ([82]): إذا نزل الكفار ببلد تعين على أهله قتالهم والنفير إليهم، لألهم في معنى حاضري الصف فتعين عليهم كما تعين عليه لعموم قوله تعالى : " انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ".(83)

3- إذا التقى الجمعان (جيش المسلمين مع جيش العدو) والتحم القتال بينهما :

قال ابن قدامة :"يتعين الجهاد إذا التقى الزحفان، وتقابل الصفان ؛ حرم على من حضر الانصراف ، وتعين عليه المقام "([84]).

وذلك لقوله تعالى:" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ (15) وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ" (85)، ولقوله : " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ" (86) ولما روي عن أبي هريرة رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قَالَ :« اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ » . قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ قَالَ « الشِّرْكُ بِاللَّهِ ، وَالسِّحْرُ ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ، وَأَكْلُ الرِّبَا ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ ، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلاَتِ ».([87])

فيتبين لنا مما سبق أنه إذا توفرت هذه الحالات الثلاث فإن الجهاد يصبح فرض عين على كل مسلم ومسلمة قادر على الاشتراك في الجهاد كل حسب طاقته وإمكانياته الجسدية والمادية وهذا بالاتفاق.

المطلب الثاني : ضوابط الجهاد الشرعية .

إن طبيعة الجهاد في الإسلام مستمدة من طبيعة الإسلام الهادفة إلى الدعوة إلى عبادة الله سبحانه وتعالى

وحده لا شريك له ، والدين الإسلامي دين أدب وأخلاق حتى في قتال الأعداء ، لذا عندما فرض الإسلام الجهاد جعل له نظاماً وآدابا تتسم بالعدالة والدقة وعدم التجاوز والتعدي ، وهذا ما سنتعرف عليه في هذا المبحث من الضوابط الشرعية للجهاد والتي سنقسمها إلى قسمين :

القسم الأول : ضوابط الجهاد الشرعية قبل القتال :

حددت الشريعة الإسلامية للجهاد في سبيل الله ضوابط وشروط قبل بدء القتال يجب التقيد بها وعدم تجاوزها وهي :

1- إخلاص النية لله سبحانه :

---

[77]) التوبة : 38-39

[78]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب الجهاد والسير ، باب فضل الجهاد والسير ، رقم (2631) ،1025/3

[79]) التوبة : 41

[80]) النووي ، المجموع شرح المهذب ،269/19

[81]) البعلي ، علاء الدين أبو الحسن ، الاختيارات الفقهية من فتاوى شيخ الإسلام ابن تيمية ، المؤسسة السعدية ، الرياض ،ص:534

[82]) الزركشي ، أبو عبد الله محمد بن عبد الله شرح الزركشي على متن الخرقي ،تحقيق : عبد الملك بن دهيش ، دار خضر للطباعة والنشر ، بيروت ، ط1415،1هـ ، 126/4

[83]) التوبة : 41

[84]) ابن قدامة ، المغني ، 8/13

[85]) الأنفال : 15 - 16

[86]) الأنفال :45

[87]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب الوصايا ، باب قول الله تعالى : إن الذين يأكلون أموال اليتامى ظلما ، رقم (2615)، 1017/3

لا يقبل الله سبحانه أي عبادة إلا إذا أخلص المؤمن نيته لله سبحانه ، وكذلك الجهادة في سبيل الله والذي عده النبي صلى الله عليه وسلم ذروة سنام الإسلام لا يُقبل إلا بنية خالصة لله سبحانه لا يشوبها طلب المصلحة أو الرئاسة أو المال أو الشهرة ، فعن أَبِي مُوسَى - رضى الله عنه - قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَقَالَ: الرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِلْمَغْنَمِ ، وَالرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِلذِّكْرِ ، وَالرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِيُرَى مَكَانُهُ ، فَمَنْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ: « مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ » .([88])

قال النووي : فيه بيان أن الأعمال انما تحسب بالنيات الصالحة وأن الفضل الذى ورد في المجاهدين في سبيل الله يختص بمن قاتل لتكون كلمة الله هي العليا.([89])

2- الدعوة للإسلام قبل بدء القتال:

إن دعوة الكفار للإسلام قبل بدء القتال واجبة ولا يجوز قتالهم قبل تبليغ الدعوة التي هي الهدف الأسمى من الجهاد فإذا رفضوا إلا القتال ورفضوا الصلح ودفع الجزية كان لابد من استعمال السيف ، والدليل على ذلك حديث سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ - رضى الله عنه - سَمِعَ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ يَوْمَ خَيْبَرَ :« لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ رَجُلاً يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ » . فَقَامُوا يَرْجُونَ لِذَلِكَ أَيُّهُمْ يُعْطَى ، فَغَدَوْا وَكُلُّهُمْ يَرْجُو أَنْ يُعْطَى فَقَالَ « أَيْنَ عَلِيٌّ » . فَقِيلَ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ ، فَأَمَرَ فَدُعِيَ لَهُ ، فَبَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ ، فَبَرَأَ مَكَانَهُ حَتَّى كَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بِهِ شَيءٌ فَقَالَ نُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا . فَقَالَ: «عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ ، وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ ، فَوَاللَّهِ لأَنْ يُهْدَى بِكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ ».([90])

3- العلم والفقه في الدين :

لابد قبل الشروع في الجهاد من العلم بحقيقته ، ومقصوده ، وأنواعه ومراتبه ، والعلم بحال من يجاهده قال شيخ الإسلام ابن تيمية : " والواجب أن يعتبر بأمور الجهاد برأي أهل الدين الصحيح ، الذين لهم خبرة بما عليه أهل الدنيا، دون أهل الدنيا الذين يغلب عليهم النظر في ظاهر الدين ، فلا يؤخذ برأيهم ولا برأي أهل الدين الذين لا خبرة لهم في الدين " ([91]) لذلك فإن العلم والفقه الشرعي الصحيح في الدين من أهم الضوابط التي يستند عليها الجهاد في سبيل الله قبل بدء القتال .

4- إذن إمام المسلمين في الجهاد :

يعد إذن إمام المسلمين في جهاد الطلب من أهم الضوابط التي لا بد منها في الجهاد في سبيل الله ؛ لأن الجهاد ولا سيما جهاد الأعداء والنفس ، لا يتم إلا بالقوة ، والقوة لا تحصل إلا باجتماع ، والاجتماع لا يتحقق إلا بالأمارة ، والأمارة لا تصلح إلا بالسمع والطاعة ، وهذه الأمور المذكورة متلازمة لا يتم بعضها ولا يستقيم بدون بعض ، بل لا قيام للدين ولا الدنيا إلا بهما ([92]).

ويقول ابن قدامة: "وأمر الجهاد موكول إلى الإمام واجتهاده، ويلزم ا لرعية طاعته فيما يراه " ([93])

وقال البهوتي : ويحرم غزو بلا إذن الأمير، وذلك لرجوع أمر الحرب إليه؛ لعلمه بكثرة العدو وقلته ومكامنه ومكايده إلا أن يفاجأهم عدو وهم الكفار يخافون كلَبَه بفتح اللام، أي : شره وأذاه، فيجوز قتالهم بلا إذنه(94). وقال ابن أبي حاتم: فإن الجهاد ماضٍ منذ بعث الله عز وجل نبيه عليه السلام ، إلى قيام الساعة مع أولي الأمر من أئمة المسلمين (95).

وقال صاحب العقيدة الطحاوية: "والحج والجهاد ماضيان مع أولي الأمر من المسلمين برهم وفاجرهم إلى قيام الساعة، لا يبطلهما شيء ولاينقضهما" .(96)

هذه بعض النقول من أقوال العلماء في اشتراط وجود الإمام للمسلمين ينضمون تحت رايته ويقاتلون معه ولا يبدؤون بالقتال إلا بإذنه.

القسم الثاني : ضوابط الجهاد الشرعية أثناء وبعد القتال:

---

[88]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب الجهاد والسير ، باب من قاتل لتكون كلمة الله هي العليا ، رقم (2655) ، 3/ 1034 ومسلم في صحيحه ، كتاب الإمارة ، باب من قاتل لتكون كلمة الله هي العليا ، رقم (1904) ،1512/3

[89])النووي ، يحيى بن شرف ، المنهاج في شرح مسلم بن الحجاج ، بيروت : دار إحياء التراث ، 1392 هـ ، ط2 ، 49/13

[90]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب الجهاد والسير ، باب فضل من أسلم على يديه رجل ، رقم (2847) ، 1096/3

[91]) البعلي ، الاختيارات الفقهية من فتاوى ابن تيمية ، ص: 535

[92]) ابن تيمية ، أبو العباس أحمد بن عبد الحليم ، مجموع فتاوى ابن تيمية ، جمع وترتيب: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم ، مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف ، المدينة المنورة ،ط1، 1424ه ، 390/28

[93]) ابن قدامة ، المُغني ، 16/13

(1) [94] البهوتي ، منصور بن يونس ، شرح منتهى الإرادات دقائق أولي النهى لشرح المنتهى، تحقيق : عبد الله التركي، مؤسسة الرسالة ، بيروت، ط1 ، 1421هـ ،3/45-46،ج 3،ص: 45 -46.

[95]) اللالكائي، أبو القاسم هبة الله بن الحسن : شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة، تحقيق : أحمد حمدان، دار طيبة للنشر والتوزيع، الرياض، ،178/1

[96]) أبو العز، علي بن محمد : شرح العقيدة الطحاوية، حققه وخرج أحاديثه وعلق عليه : بشير محمد عيون، المكتبة العلمية، بيروت، ، ط1 ، 1405 هـ ،ص: 555 .

كما أن للجهاد ضوابط قبل بدئه ، كذلك يوجد آداب وضوابط أثناءه وبعده ومنها :

1- تحريم الفرار أثناء القتال .

قال الله تعالى : " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ (15) وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (16)"([97])

وعن أبي هريرة رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قَالَ :« اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ » . قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ قَالَ « الشِّرْكُ بِاللَّهِ ، وَالسِّحْرُ ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ، وَأَكْلُ الرِّبَا ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ ، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلاَتِ ».([98])

قال الطبري في تفسير الآية السابقة : " إن الله حرم على المؤمنين إذا لقوا العدو أن يولوهم الدبر منهزمين إلا لتحرف القتال أو لتحيز إلى فئة من المؤمنين حيث كانت من أرض الإسلام وأن من ولاهم الدبر بعد الزحف لقتال منهزما بغير نية إحدى الخلتين اللتين أباح الله التولية بهما فقد استوجب من الله وعيده إلا أن يتفضل عليه بعفوه" ([99]) وقال ابن النحاس : اعلم أن الجهاد إذا كان فرض كفاية على الإنسان ، ثم حضر الصف صار عليه فرض عين ، وحرم عليه الغرار ، وإنما يحرم الغرار ، إذا لم يزد عدد الكفار على المثلين ، فإن فر متحرفاً لقتال كمن ينصرف ليكمن في موضع ويهجم ، أو يكون في مضيق فينصرف ليتبعه العدو إلى متسع يسهل القتال فيه أو يحول من مقابلة الشمس والريح ونحو هذا ، جاز ، وكذلك إذا فر متميزاً إلى فئة يستنجد بها جاز ، وسواء كانت تلك الفئة قليلة أو كثيرة ، قريبة أو بعيدة على الصحيح " .([100])

2- النهي عن قتل النساء والأطفال والشيوخ والرهبان :

وهذا ضابط مهم جاء الأمر به والتأكيد عليه في الجهاد في سبيل الله وهذا من عدل الإسلام وإنصافه ورحمته أنه نهى عن التعرض بالأذى لمن لا يقاتل في صفوف الأعداء ، قال تعالى : " وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ" (101) . كما أن الرسول صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل النساء والصبيان حين وجد في بعض غزواته امرأة مقتولة ، قال : ما كانت هذه لتقاتل وكان على مقدم الجيش خالد بن الوليد فبعث رجلا وقال له:« قُلْ لِخَالِدٍ لاَ يَقْتُلَنَّ امْرَأَةً وَلاَ عَسِيفًا».(102)، وكان صلى الله عليه وسلم إذا بعث سرية يوصيهم بتقوى الله ويقول : " اغْزُوا بِاسْمِ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ اغْزُوا وَلَا تَغُلُّوا وَلَا تَغْدِرُوا وَلَا تَمْثُلُوا وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا" ([103])

وعنِ الحسن عن الأَسْوَدِ بْنِ سَرِيعٍ قَالَ : غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَفُتِحَ لَنَا ، فَتَنَاوَلَ بَعْضُ النَّاسِ قَتْلَ الْوِلْدَانِ فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : " مَا بَالُ أَقْوَامٍ , أَوْ رِجَالٍ جَاوَزَ بِهِمُ الْقَتْلُ حَتَّى قَتَلُوا الذُّرِّيَّةَ ؟" فَقَالَ رَجُلٌ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا هُمْ أَبْنَاءُ الْمُشْرِكِينَ ، قَالَ :" أَلا إِنَّ خِيَارَكُمْ أَوْلادُ الْمُشْرِكِينَ ،أَلا لا تُقْتَلُ الذُّرِّيَّةُ ، كُلُّ نَسَمَةٍ تُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ حَتَّى يُعْرِبَ عَنْهَا لِسَانُهَا" .([104])

قد جمع العلماءُ أصنافَ الذين لا يجوز قتالهم، أو التعرُّض له بالاعتداء، فذكروا منهم: النِّساء، والأطفال، والرُّهبان ، والشُّيوخ كِبار السِّن، والأعمى و والزَّمنْى _ وهم المرضى بإقعاد أو شلل أو فلج أو جذام _ ، والعُسفاء - وهم الأجراء والفلاَّحون - ويُشترط في الجميع ألاَّ يشتركوا في القِتال، ولا يُعينون عليه بحال.([105])

---

[97]) الأنفال : 15-16

[98]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب الوصايا ، باب قول الله تعالى : إن الذين يأكلون أموال اليتامى ظلما ، رقم (2615)، 1017/3

[99]) الطبري ، جامع البيان ، 203/9

[100]) ابن النحاس ، أبو زكريا أحمد بن إبراهيم ، مشارع الأشواق إلى مصارع العشاق ومثير الغرام إلى دار السلام ، تحقيق : إدريس علي ، محمد اسطنبولي ، دار البشائر الإسلامية ، بيروت ، ط3 ، 1423هـ ،569/1

[101]) البقرة : 190

[102]) رواه أبو داود في سننه ، كتاب الجهاد ، باب في قتل النساء ، رقم (2669) ،53/3 وصححه الألباني

[103]) رواه مسلم في صحيحه ، كتاب الجهاد ، باب تأمير الإمام الأمراء على البعوث ووصيته إياهم بآداب الغزو وغيرها ، رقم (1731) ،1357/3

[104]) رواه الإمام أحمد في مسنده ، رقم (15627)،435/3 قال الشيخ شعيب الأرناؤوط في تحقيقه للمسند : حكم حديث :مسند الإمام أحمد بن حنبل - حديث رقم 15627
قال الشيخ شعيب الأرناؤوط : رجاله ثقات رجال الشيخين ، لكن سماع الحسن من الأسود بن سريع لا يثبت عند بعضهم .
وصححه الحاكم ، محمد بن عبد الله النيسابوري ،المستدرك على الصحيحين ، تحقيق : مصطفى عبد القادر عطا ، دار الكتب العلمية ، بيروت ، 1411هـ ، رقم (2566) ، ووافقه الذهبي ، 133/2

[105]) انظر : التميمي ، مبارك بن علي ، تسهيل المسالك إلى هداية السالك إلى مذهب الإمام مالك ، تحقيق : عبد الحميد بن مبارك ، دار ابن حزم ، بيروت ، ط2 ، 1422هـ ،1103/4. الحجاوي ، أبو النجا موسى بن أحمد المقدسي ، الاقناع لطالب الانتفاع ، تحقيق : عبد الله التركي ،دار عالم الكتب ،الرياض، ط2، 1419هـ 73/2. الخرشي ، محمد بن عبد الله بن علي ، حاشية الخرشي على مختصر سيدي خليل ، ضبط وتخريج : زكريا عميرات ، دار الكتب العلمية ، بيروت ، ط1417،1هـ ،13/4

3- النهي عن التخريب والتدمير والاتلاف وقتل الحيوانات:

لم يقتصرِ النهي عن الاعتداء على بني البَشر فقط؛ وإنَّما تجاوز ذلك ليشملَ النهي عن الإتلاف، وقطع الشَّجر، وقتْل الحيوانات، وتخريب الممتلكات بغير مصلحة، أو ضرورة تقتضي الإقدامَ على ذلك، وهذا سُموٌّ أخلاقي لم تعرفْ له البشرية مثيلاً في تاريخها قديمًا وحديثًا.

قال الله تعالى:"وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ".(106) قال الشوكاني : "أي كل عمل يعمله الإنسان بجوارحه وحواسه يقال له سعي والمراد بالفساد كل أنواعه سواء كان فساد الدين أو فساد الدنيا " ([107]).

وهذا أبو بكر - رضي الله عنه - لَمَّا بعث يزيد بن أبي سفيان إلى الشام على ربع من الأرباع، خرج - رضي الله عنه - معه يُوصيه قائلاً : وَإِنِّي مُوصِيكَ بِعَشْرٍ : لاَ تَقْتُلَنَّ امْرَأَةً، وَلاَ صَبِيًّا، وَلاَ كَبِيراً هَرِماً وَلاَ تَقْطَعَنَّ شَجَراً مُثْمِراً، وَلاَ تُخَرِّبَنَّ عَامِراً، وَلاَ تَعْقِرَنَّ شَاةً وَلاَ بَعِيراً، إِلاَّ لِمَأْكَلَةٍ، وَلاَ تَحْرِقَنَّ نَخْلاً، وَلاَ تُغَرِّقَنَّهُ، وَلاَ تَغْلُلْ، وَلاَ تَجْبُنْ" ([108])

والشريعة الإسلامية لا تقر نهب الأموال وسلبها ، فعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: « لاَ يَزْنِى الزَّانِي حِينَ يَزْنِى وَهْوَ مُؤْمِنٌ ، وَلاَ يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُ وَهْوَ مُؤْمِنٌ ، وَلاَ يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهْوَ مُؤْمِنٌ ، وَلاَ يَنْتَهِبُ نُهْبَةً يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهِبُهَا وَهْوَ مُؤْمِنٌ » ([109]). قال الحافظ ابن حجر : "والنُّهبى بضم النون فعلى من النهب وهو أخذ المرء ما ليس له جهارا ونهب مال الغير غير جائز ومفهوم الترجمة"([110])

4- النهي عن المُثلة والتعذيب بالنار :

حرّم الإسلام المُثلة في القتال تكريماً للإنسان وصيانة له من انتهاك حرمة جثته بعد القتل كتقطيع بعض أعضائه ونحوه . ففي الحديث " اغْزُوا بِاسْمِ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ اغْزُوا وَلَا تَغُلُّوا وَلَا تَغْدِرُوا وَلَا تَمْثُلُوا وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا" ([111])

وعن عَبْدَ اللَّهِ بْنَ يَزِيدَ الأَنْصَارِيَّ قَالَ: نَهَى النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم عَنِ النُّهْبَى وَالْمُثْلَةِ .([112])

قالل ابنُ تيميةَ :" فَأَمَّا التَّمْثِيلُ فِي الْقَتْلِ فَلَا يَجُوزُ إلَّا عَلَى وَجْهِ الْقِصَاصِ " (113)

وأما التعذيب بالنار فقد ثبت نهيه صلى الله عليه وسلم عن ذلك ، فعَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ عَلِيًّا - رضى الله عنه - حَرَّقَ قَوْماً ، فَبَلَغَ ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَوْ كُنْتُ أَنَا لَمْ أُحَرِّقْهُمْ ، لأَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم قَالَ: «لاَ تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللَّهِ » وَلَقَتَلْتُهُمْ كَمَا قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: « مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ ».([114])

و عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - أَنَّهُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فِى بَعْثٍ فَقَالَ:« إِنْ وَجَدْتُمْ فُلاَناً وَفُلاَناً فَأَحْرِقُوهُمَا بِالنَّارِ » ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم حِينَ أَرَدْنَا الْخُرُوجَ :« إِنِّى أَمَرْتُكُمْ أَنْ تُحْرِقُوا فُلاَناً وَفُلاَناً ، وَإِنَّ النَّارَ لاَ يُعَذِّبُ بِهَا إِلاَّ اللَّهُ ، فَإِنْ وَجَدْتُمُوهُمَا فَاقْتُلُوهُمَا ».([115])

5- التعامل مع الأسرى :

كانت معاملة النبي صلى الله عليه وسلم للأسرى نموذجاً في البر والرحمة والإحسان ، مصداقاً لقوله تعالى : "وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا" ([116])

قال الطبري : " لقد أمر الله بالأسراء أن يحسن إليهم" .([117])

قال ابن قدامة: وجملته أن من أسر من أهل الحرب على ثلاث أضرب، أحدها، (النساء والصبيان)، فلا يجوز قتلهم، ويصيرون رفيقاً للمسلمين بنفس السبي؛ لأن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل النساء والولدان، وكان عليه الصلاة والسلام يسترقّهم إذا سباهم . والثاني، (ارجال من أهل الكتاب والمجوس الذين

---

[106]) البقرة : 205

[107] الشوكاني ، فتح القدير ، 208/1

[108]) رواه الإمام مالك في الموطأ ، كتاب الجهاد ، باب النهي عن قتل النساء والولدان في الغزو ، رقم (982) ،دار الكتاب العربي ،بيروت ، 1988م ، 253/4. وهذا الأثر روي من طرق عديدة ضعيفة إلا مارواه ابن أبي شيبة من طريق قيس بن أبي حازم البجلي قال بعث أبو بكر جيشاً إلى الشام. ينظر المصنف ، رقم (33681) ، 6/ 541. وهذه الطريق صحيحة.

[109]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب المظالم ، باب النهبى بغير إذن صاحبه ، رقم (2343) ، 875/2

[110]) ابن حجر ، فتح الباري ، 120/5

[111]) رواه مسلم في صحيحه ، كتاب الجهاد ، باب تأمير الإمام الأمراء على البعوث ووصيته إياهم بآداب الغزو وغيرها ، رقم (1731) ،1357/3

[112]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب المظالم ، باب النهبى بغير إذن صاحبه ، رقم (2342)،875/2

[113]) ابن تيمية ، مجموع فتاوى ابن تيمية ، 314/28

[114]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب الجهاد والسير ، باب لا يعذب بعذاب الله ، رقم الحديث (2854) ، 1098/3

[115]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب الجهاد والسير ، باب لا يعذب بعذاب الله ، رقم الحديث (2853) ، 1089/3

[116]) محمد :8

[117]) الطبري ، جامع البيان ، 209/29

يقرّون بالجزية) ، فيتخير الإمام فيهم بين أربعة أشياء، القتل، والمن بغير عوض، والمفاداة بهم، واسترقاقهم . والثالث، (الرجال من عبدة الأوثان وغيرهم ممن لا يقرّ بالجزية) ، فيتخير الإمام فيهم بين ثلاثة أشياء، القتل، أو المن، والمفاداة، ولا يجوز استرقاقهم.([118])

فقد عامل الإسلام الأسرى معاملة إنسانية رحيمة ، فعن أَبِى مُوسَى - رضى الله عنه – قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم « فُكُّوا الْعَانِىَ - يَعْنِى الأَسِيرَ - وَأَطْعِمُوا الْجَائِعَ وَعُودُوا الْمَرِيضَ » .([119])

وبهذه المعاملة الحسنة تلين النفوس وتصبح أكثر استعدادا لقبول الإسلام بصدر رحب لما يجده الأسير من الكرم والأدب والإحسان .

الخاتمة

في ختام هذه الدراسة المتواضعة نخلص إلى أهم النتائج والتوصيات الآتية :

أولاً : نتائج الدراسة :

1- إن الهدف من الجهاد في الإسلام هو إعلاء كلمة الله سبحانه وتعالى وإعزاز دينه ورفع راية الحق ومطاردة الباطل، ، فإذا أريد به شيء دون ذلك من حظوظ الدنيا، فإنه لا يسمى جهاداً .

2- براءة الإسلام مما ينسب إليه من قبل أعدائه من الغلو والتعصب والعنف، فهو دين يدعو إلى الاعتدال والسلام ونبذ جميع أشكال العدوان والإرهاب بكافة مجالاته المختلفة .

3- محاولة الغرب والصهاينة والمستشرقين الفاشلة بتشويه صورة الإسلام وذلك عن طريق التلاعب ببعض المفاهيم الإسلامية كالجهاد وإدخاله بمعنى الإرهاب الإسلامي .

4- نهت الشريعة الإسلامية عن قتل الأنفس المعصومة أو الاعتداء عليها ومن هذه الأنفس المعصومة أهل الذمة والمستأمنين فلا يجوز قتلها أو الاعتداء عليها طالما لم ينقضوا العهد الذي بين المسلمين وبينهم.

5- بينت الشريعة الإسلامية أن جهاد الطلب موكول إلى ولي الأمر، فلا بد من أخذ إذنه في هذا الأمر قبل البدء في القتال .

6-من سماحة الدين الإسلامي ويسره، أنه دين الأخلاق في جميع المجالات حتى في القتال فإنه ينهى عن الظلم وعن قتل النساء والأطفال والشيوخ والزمن وأرباب الصوامع أثناء القتال وبعده.

7- إن أصحاب الفرق الضالة يتمسكون بأفكار مغلوطة في فهم النصوص تنبع من جهلهم في علوم الدين بغية تحقيق أهوائهم وتحقيق مصالحهم .

ثانيا : توصيات الدراسة :

1- أن يطبق أولياء أمور المسلمين أحكام الشريعة الإسلامية النابعة من القرآن الكريم والسنة النبوية الشريفة ففيها صلاح الدنيا والدين .

2- يجب على العلماء توجيه النصح لحكام المسلمين وإرشادهم عند مشاهدة أي خلل يبدر منهم بالحكمة والموعظة الحسنة .

3- إقامة مؤتمرات عالمية تهدف إلى محاربة ظاهرة التكفير من قبل علماء متخصصين لمواجهة هذا الفكر ومجابهته بالحجج القوية والمقنعة من الكتاب والسنة النبوية .

قائمة المصادر والمراجع

1- أحمد ، ابن حنبل الشيباني ، مسند الإمام أحمد بن حنبل ، (القاهرة : مؤسسة قرطبة).

2-ابن الأثير ، مجد الدين أبي السعادات المبارك بن محمد الجرزي : النهاية في غريب الحديث والأثر، تحقيق: طاهر ازاوي، محمود الطناحي، مطبعة عيسى البابي ، القاهرة .

3- البخاري ، محمد بن إسماعيل ، صحيح البخاري ، تحقيق : مصطفى ديب البغا ، دار ابن كثير ، بيروت ، 1407 ه ، ط3 .

4- البروسوي ، إسماعيل حقي ، تنوير الأذهان من تفسير روح البيان، تحقيق: محمد الصابوني ، دار الصابوني للطباعة والنشر ، القاهرة ، ط1 ، 1408ه.

5- البعلي ، علاء الدين أبو الحسن ، الاختيارات الفقهية من فتاوى شيخ الإسلام ابن تيمية ، المؤسسة السعدية ، الرياض .

6- البغوي ، أبو محمد الحسين بن مسعود ، معالم التنزيل ، تحقيق : خالد العك ، مروان سوار ، دار المعرفة للطباعة والنشر، بيروت ،ط1406،1ه.

[118]) ابن قدامة ، المغني ،44/13

[119]) رواه البخاري في صحيحه ، كتاب الجهاد والسير ، باب فكاك الأسير ، رقم (2881) ، 1109/3

7- البهوتي ، منصور بن يونس ، شرح منتهى الإرادات دقائق أولي النهى لشرح المنتهى، تحقيق : عبد الله التركي، مؤسسة الرسالة ، بيروت، ط1 ، 1421ه.
8- بيان مجمع البحوث الإسلامية في الأزهر بشأن ظاهرة الإرهاب ، القاهرة ،1422ه.
9- الترمذي ، محمد بن عيسى، سنن الترمذي ،تحقيق :أحمد محمد شاكر وآخرون ، دار إحياء التراث العربي ، بيروت.
10- التميمي ، مبارك بن علي ، تسهيل المسالك إلى هداية السالك إلى مذهب الإمام مالك ، تحقيق : عبد الحميد بن مبارك ، دار ابن حزم ، بيروت ، ط2 ، 1422هـ .
11- ابن تيمية ، أبو العباس أحمد بن عبد الحليم ، العبودية ، المكتب الإسلامي ، بيروت ، ط2 ، 1389ه.
12- ابن تيمية ، أبو العباس أحمد بن عبد الحليم ، مجموع فتاوى ابن تيمية ، جمع وترتيب: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم ، مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف ، المدينة المنورة ،ط1، 1424ه .
13- ابن تيمية ، منهاج السنة ، تحقيق : محمد رشاد سالم ، مكتبة خياط ، بيروت ، ط1 ، 1406ه.
14- الجرجاني ، علي بن محمد ، التعريفات، تحقيق: إبراهيم الأبياري، دار النهضة للنشر والطباعة ، القاهرة ، ط1 ،1405هـ .
15- الجزائري، أبو بكر ، منهاج المسلم ، مكتبة العلوم والحكم للنشر ، المدينة المنورة ، 2004م.
16- ابن الجوزي ، تلبيس إبليس ، تحقيق : محمد تامر ، مكتبة نزار مصطفى الباز ، مكة المكرمة، ط1، 1425ه.
17- ابن الجوزي ، عبد الرحمن بن علي ، زاد المسير ، دار إحياء التراث العربي ، بيروت ،ط1، 1423ه.
18- الحاكم ، محمد بن عبد الله النيسابوري ، المستدرك على الصحيحين ، تحقيق : مصطفى عبد القادر عطا ، دار الكتب العلمية ، بيروت ، 1411 هـ .
19- الحجاوي ، أبو النجا موسى بن أحمد المقدسي ، الاقناع لطالب الانتفاع ، تحقيق : عبد الله التركي ،دار عالم الكتب ،الرياض، ط2، 1419هـ .
20- ابن حجر ، الحافظ أحمد بن علي العسقلاني ، فتح الباري بشرح صحيح البخاري ، تحقيق : محمد بن الجميل ، مكتبة الصفا للنشر ، القاهرة ، ط1 ، 1442ه.
21- ابن حزم ، أبو محمد علي بن أحمد ، الفصل في الملل والأهواء والنحل ، تحقيق : محمد نصر ، عبد الرحمن عميرة ، دار عكاظ ، الرياض ، ط1 ،1402ه.
22- حوى ، سعيد ، الأساس في التفسير ، دار السلام للطباعة والنشر ، القاهرة ،1405ه.
23- الخرشي ، محمد بن عبد الله بن علي ، حاشية الخرشي على مختصر سيدي خليل ، ضبط وتخريج : زكريا عميرات ، دار الكتب العلمية ، بيروت ، ط1417،1ه.
24- أبو داود ، سليمان بن الأشعث السجستاني الأزدي، سنن أبي داود ، تحقيق: محمد محيي الدين عبد الحميد ، دار الفكر ، بيروت.
25- الدردير ، أبو البركات أحمد بن محمد بن أحمد ، حاشية الشرح الصغير على أقرب المسالك إلى مذهب الإمام مالك ، مطبعة عيسى البابي الحلبي ، القاهرة .
26- رابطة العالم الإسلامي ، قرارات المجمع الفقهي الإسلامي بمكة المكرمة ،1422ه.
27- الرازي ، محمد بن أبي بكر ، مختار الصحاح ، مكتبة الرشد للنشر ، الرياض ، ط1 ، 1425هـ .28- ابن رجب ، أبو الفرج عبد الرحمن بن شهاب الدين ، جامع العلوم والحكم في شرح خمسين حديثاً من جوامع الكلم ، تحقيق : محمد عبد الرزاق الرعود ، دار الفرقان ، عمّان ، ط1 ، 1411ه.
29- ابن رشد ، محمد بن أحمد ، المقدمات الممهدات ، تحقيق : محمد حجي ، دار الغرب الإسلامي ، بيروت ، 1408ه.
30- رضا ، محمد رشيد ، تفسير المنار ، دار المعرفة ، بيروت ، ط2 ، 1393ه.
31- الزركشي ، أبو عبد الله محمد بن عبد الله شرح الزركشي على متن الخرقي ،تحقيق : عبد الملك بن دهيش ، دار خضر للطباعة والنشر ، بيروت ، ط1 ، 1415ه.
32- الزمخشري ، أبو القاسم جار الله محمود بن محمد، الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل، دار الكتب العلمية ،بيروت ، 1415ه.
33- السرخسي ، محمد بن أحمد ، دار المعرفة للنشر ، بيروت ، ط2 .
34- السعدي ، عبد الرحمن بن ناصر ، تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنّان ، دار السلام للنشر والتوزيع ،الرياض، ط3، 1422ه.
35- سيد سابق ، فقه السنة ، دار الكتاب العربي ، بيروت ،ط2، 1392ه.
36- الشوكاني ، محمد بن علي ، السيل الجرار المتدفق على حدائق الأزهار ، تحقيق : محمود إبراهيم زايد.

37- الشوكاني، محمد بن علي ، فتح القدير، مكتبة الرشد ، الرياض ، ط3 ، 1424ه.
38- الشوكاني ، محمد بن علي ، نيل الأوطار ، دار الحديث ، القاهرة
39- ابن الصلاح ، أبُو عَمْرٍو عُثْمَانُ الكردى ، صيانة صحيح مسلم من الإخلال والغلط وحمايته من الإسقاط والسقط، تحقيق : موفق عبد الله ، دار الغرب الإسلامي ، بيروت ، 1404ه.
40- الطبري ، محمد بن جرير ، جامع البيان عن تأويل آي القرآن ، دار الفكر ، بيروت ، 1405ه.
41- عبد الباقي ، محمد فؤاد ، المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الكريم ، دار الكتب المصرية ، القاهرة ،ط2 ، 1363هـ.
42- العدوي ، علي الصعيدي ، حاشية العدوي ، مطبعة مصطفى البابي الحلبي ، القاهرة ،1357هـ .
43- عبد الخالق ، محمد عبد المنعم ، المنظور الديني والقانوني لجرائم الإرهاب ، ط1 ، 1420 ه.
44- أبو العز، علي بن محمد : شرح العقيدة الطحاوية، حققه وخرج أحاديثه وعلق عليه : بشير محمد عيون، المكتبة ١لعلمية، بيروت، ، ط1 ، 1405 ه.
45- ابن عطية ، أبو محمد عبد الخالق ، المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز ، تحقيق :الرحالة الفاروق وآخرون ، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية ، الدوحة ،ط2 .
46- الغزالي ، أبو حامد ، فيصل التفرقة بين الإسلام والزندقة ، تحقيق : رياض مصطفى العبد الله ، دار الفكر ، بيروت ، ط2 ، 1407ه.
47- ابن فارس ، أبو الحسين بن أحمد ، معجم مقاييس اللغة ، معهد المخطوطات العربية ، الكويت ،ط1، 1405هـ
48- الفخر الرازي ، محمد بن أبي بكر ، التفسير الكبير ، مكتبة الإعلام الإسلامي ، بيروت ، 1311ه.
49- الفيروز أبادي ، مجد الدين محمد بن يعقوب ، القاموس المحيط ، مؤسسة الرسالة ، بيروت ، ط3 ،1413هـ .
50- القادري ، عبد الله بن أحمد ، الجهاد في سبيل الله حقيقته وغايته ، دار المنارة للنشر، جدة ، ط1، 1405ه.
51- القاسمي ، محمد جمال الدين ، محاسن التأويل ، صححه وخرج أحاديثه : محمد فؤاد عبد الباقي ، دار الفكر ، بيروت، ط2 ، 1398ه.
52- ابن قدامة ، أبو محمد عبد الله ، عمدة الفقه ، تحقيق : أحمد محمد عزوز، المكتبة العصرية للنشر ، بيروت ، ط1 ، 1422ه.
53ا- بن قدامة ، أبو محمد عبد الله بن أحمد ، المغني ، تحقيق : عبد الله التركي ، عبد الفتاح الحلو ، دار عالم الكتب ، الرياض ، ط4 ، 1419ه.
54- القرطبي ، محمد بن أحمد ، الجامع لأحكام القرآن ، دار عالم الكتب ، الرياض،1424ه.
55- القسطلاني ، أحمد بن محمد ، إرشاد الساري لشرح صحيح البخاري ، دار إحياء التراث العربي للنشر ،بيروت،1285هـ .
56- ابن القيم الجوزية ، محمد بن أبي بكر بن أيوب ،أحكام أهل الذمة ، تحقيق : يوسف بن أحمد البكري ، أحمد ابن توفيق العاروري ،رمادي للنشر ، الدمام ، ط1 ، 1418 ه.
57- ابن القيم الجوزية ، أبو عبد الله محمد بن أبي بكر ، بدائع الفوائد ، مكتبة ابن تيمية ، القاهرة .
58- الكاساني ، علاء الدين أبي بكر بن مسعود، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، دار الكتاب العربي ، بيروت،ط2 ، 1402ه.
59- ابن كثير ، إسماعيل ، تفسير القرآن العظيم ، دار طيبة للنشر ، الرياض ، ط2 ، 1420ه .
60- اللالكائي، أبو القاسم هبة الله بن الحسن : شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة، تحقيق : أحمد حمدان، دار طيبة للنشر والتوزيع، الرياض.
61- مالك ، ابن أنس بن مالك الأصبحي، الموطأ ،دار الكتاب العربي ،بيروت ، 1988م .
62- مجمع اللغة العربية ، المعجم الوسيط ، المكتبة العلمية ، طهران.
63- المحلي ، جلال الدين . السيوطي ، جلال الدين ، تفسير الجلالين ، راجعه ودققه : مروان سوار ، دار الجيل ، دمشق ، ط2، 1415ه.
64- مسلم ، ابن الحجاج النيسابوري ، صحيح مسلم ، تحقيق : محمد فؤاد عبد الباقي ، دار إحياء التراث ، بيروت.
65- ابن منظور ، أبو الفضل جمال الدين محمد بن مكرم ، لسان العرب، دار المعارف ، بيروت ،1390هـ .
66- ابن النحاس ، أبو زكريا أحمد بن إبراهيم ، مشارع الأشواق إلى مصارع العشاق ومثير الغرام إلى دار السلام ، تحقيق : إدريس علي ، محمد اسطنبولي ، دار البشائر الإسلامية ، بيروت ، ط3 ، 1423ه.

67- النووي ، أبو زكريا يجبى بن شرف ، روضة الطالبين وعمده المفتين، إشراف : زهير الشاوش، المكتب الإسلامي، بيروت، ط3، 1412ه.
68- النووي ، يحيى بن شرف ، المجموع شرح المهذب ، دار الفكر للطباعة والنشر ، القاهرة .
69- النووي ، يحيى بن شرف، المنهاج في شرح مسلم بن الحجاج ، بيروت: دار إحياء التراث ، 1392 هـ ، ط2 .
70- ابن الهمام ، محمد بن عبد الواحد ، شرح فتح القدير ، دار إحياء التراث العربي ، بيروت .
71- الهواري ، عبد الرحمن بن رشدي ، التعريف بالإرهاب وأشكاله ، أعمال ندوة الإرهاب والعولمة ، جامعة نايف العربية للعلوم الأمنية ، الرياض .
72- وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية ،الموسوعة الفقهية الكويتية،ط2، مطبعة ذات السلاسل، الكويت، 141

KUR'AN'DA VELÂ VE BERÂ KAVRAMLARI VE TERÖRÜN DİNLE ÖZDEŞLEŞTİRİLMESİ

Muhammed Mehdi RİFAE*

مفهوم "الوَلاء والبَراء"في القرآن وشَرْعَنَةُ الإرهاب

ملخص

الولاء والبراء مَفهومٌ قرآني ندَبَ إليه وأمَرَ به القرآنُ الكريم، لكنه في السنوات الأخيرة أُسِيْءَ استغلالُهُ حتى صارَ مِن أخطَرِ المَفاهيمِ الخاطِئةِ المَنسوبةِ إلى الإسلام ومِن أَجْلَى مظاهر الإسلاموفوبيا، إذ غَدا واحِداً مِن أهَمِّ أسبابِ التكفير ثم الاحتراب في وقتنا هذا، وأصبح موضوعاً ذا بال، خِلافاً لما كان عليه في العصور القديمة، حتى صِرنا نسمَعُ في المواقع المرئية والمكتوبة كلاماً يزعم أصحابه أن الولاء والبراء من آصَل أركان الدين وأهَمِّ أسُسِ الاعتقاد.

وقد أساءَ استغلالَ هذا الموضوع فريقان من الناس: فريقٌ من غير المسلمين زعَمَ أن الإسلام يأمُرُ أهلَه بِكُره وعَداوةِ كلِّ غير المسلمين، فما أبعَدَ هذا الدينَ إذن عن التَّعَايش والتَّسَامُح! وفريقٌ آخَرُ من المسلمين المُغالين أساؤوا فهْمَ هذا الباب، فانْتَقَصوا كثيراً مِن حُقوق غَيرِ المُسلِمين باسم الولاء والبراء من الكفار، ثم تمادَى بعضُهم، فسَعَوا في تقطيع أَواصِر المسلِمين أنفسِهم، أيضاً بِذريعة الولاء والبراء، وذَهَبوا إلى تَكْفِيرِ طَوائفَ من الأُمّة بِحُجَّةِ أنهم لا يَتَبَرَّؤون مِن غير المسلمين كما أمَرَ الله، فَحَجَروا واسعاً من دين الله، وتَنَطَّعوا بما لم يأذَنْ به الله ولم يُنزِّل به سُلطانا.

ونُبَيّن في هذا المقال مَنشَأَ الإشكال في تفسير آيات الولاء والبراء، ثم نُقارِبُ تِلْكُم الآي بمنهج علمي في ضوء سياقها اللغوي والمقامي، واستقراء مَواقِع المعنى لاستجلاء دلالتها في إطار سياقها الأكبر الذي هو جامِعُ النّصِّ القرآني كُلِّه، لنحدِّدَ المقصودَ بالولاء والبراء، ونميزَ بين أنواع من الكافرين من حيث الولاء والبراء، ونستنبِطَ المنهج الإسلامي الصحيح في كيفية التعامُل مع غير المسلمين وما أُمِرنا به من البِرّ والإقساط إليهم، وإثباتِ ذلك من خلال سياق المقام وعَمَلِ الرسولِ والصحابة، وبَيانِ تعارُضِ الفَهْمِ الخاطئ مع مَقاصِدِ الشريعة التي لا بد من اعتبارها في فهم آي القرآن، وبيانِ حِرصِ القرآن في كل موضع على تأكيد أن الإسلامَ الحنيفَ لم يأتِ متشوِّفاً ولا حَريصاً على تعظيم الكراهيةِ في نُفوسِ أَهلِه تُجاهَ غَيرِ المسلمين، ولِنُبَيّنَ أخيراً خُطورةَ هذا الفهم الخاطئ لآياتِ الولاء والبراء، الذي يَقُودُ إلى أن يكون الإسلامُ مَوضِعَ تُهْمَةٍ في باب التسامُحِ والتَّعايُشِ من جهة، وأنْ يَجُرَّ إلى العَداوَةِ بينَ أهْلِ الإسلام أنفُسِهم مِن جِهةٍ ثانية، فَنَحْنُ بِمِثْلِ هذه الأفكار والمَفاهيمِ الخاطئة نُخَرِّبُ أوطانَنا ونَحْمِلُ السِّلاحَ في وجوه بَعضِنا، إذْ كُلُّ مَفهومٍ خاطئ عن الإسلام إنما يَبني أَوْ هَامَهُ على نُصُوصٍ يُقَدِّسُها المسلمون وتَعْنُو لها رُؤوسُهم، وَهُنا تَكْمُنُ خُطورةُ كُلِّ المفاهيمِ الحَائِدَةِ عَن صَحيحِ الإسلام.

THE CONCEPT OF "LOYALTY AND DISAVOWAL" IN THE KORAN AND THE LEGITIMIZATION OF TERRORISM

ABSRACT

The theme of "loyalty and disavowal" (Al Wala' Wal Bara') is one of the most serious causes of Islamophobia, if not the most serious at all. And while the prevalence rareness of this subject in some Muslim countries is, it strongly has emerged in other Muslim countries in the recent years, and the problem of "loyalty and disavowal", or the problem of its interpretation, has become one of the major factors in the terrorism propaganda inflicted on Islam and Muslims.

"Loyalty and disavowal" in basis is a Koranic concept that is recommended and legitimized by the Koran, and it means that you Muslim believers should not befriend nor love the unbelievers "religiously", and you should dissociate and declare your innocence from them. But this concept has been deviated and misused in recent years, until it became the most dangerous misconception attributed to

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, mhrifae@hotmail.com.

Islam and the clearest manifestation of fear of Islam by non-Muslims, on one hand, and became one of the most serious reasons to accuse of unbelief and infidelity then strife and fight in these days among some Muslims on the other hand. "Loyalty and disavowal" has become a subject of importance, contrary to what it was in ancient times, to a level that we happen to hear from the media, both written and visual, that "loyalty and disavowal" is one of the main pillars, if not the main one, of Islam and the most basic foundations of belief. And I say it is NOT so at all.

This subject has been misused by two groups of people: one group is of the non-Muslims claiming that Islam tells and orders Muslims to hate and show enmity towards all of the non-Muslims, under the pretext of declaring the innocence from the unbelievers based on some texts of the Koran as they claim. I say how far this religion is from coexistence and tolerance then! The other group is of the Muslims themselves who are extremists and whose habits and practices are intolerance, hyperbole, and extremism. This group misunderstood this concept and they disparaged and offended many non-Muslims' rights in the name of "loyalty and disavowal", they even went further by seeking to cut the bonds between Muslims themselves under the pretext of "loyalty and disavowal", furthermore they accused a wide range of the Muslim nations of unbelief and infidelity under the pretext of not declaring innocence from the unbelievers as God commanded, so they restricted and tightened the wideness of the religion, and they made out of the religion something that God never said nor ordered. The problem has grown and become serious for two reasons:

The first: the terrorism charge here is based on a sacred text, and this makes it a very serious issue: the Islam is being presented as it calls for hatred toward people and all those who do not condemn to it, and puts many restrictions on the treatment of non-Muslims, and then -lies here the danger- makes this a law ascribed to God's commands.

The second: the historical conditions in ancient times did not call for the scholars to see the need to stop and search this issue and to have them clarify the relationship with non-Muslims adequately, despite its importance in our time. Therefore, I did not find, after search and examination, in the ancient Islamic heritage such independent intentional research in the issue of "loyalty and disavowal" and its borders. The absence of this issue in the ancient Islamic jurisprudential and interpretative studies has been an excuse for some extremists to take some deficient sayings found here and there; and to argue and build on the shallow meanings of some verses that are cut off from the context they come in; and to engage in the matter of "loyalty and disavowal" blindly and ignorantly.

We have gathered the verses of "loyalty and disavowal" and studied them scientifically in accordance with the contextual approach, and the study came up with two things:

The first is that within the context of the verses that call for "loyalty and disavowal" from the unbelievers and forbids befriending and loving them comes what signifies that what is meant is not all the unbelievers, but those who fight and declare hostility towards Muslim and those who seize every opportunity to harm Muslims. In addition we can clearly see that wherever the declaration of innocence from the unbelievers and not to befriend and love them is mentioned we find evidence from the context stands only to suggest that those who are in question are

those who fight and declare hostility towards Muslims, also supported by the military atmosphere in which the verses where cited.

The second is that the prohibited love is **only** by loving them in **religion**, and not for other considerations, which means only not to love them religiously, but personal love, natural affection, love of interest, love based on blood relations or nationalism, or any other considerations is not a prohibited love that meant by the verses of the Koran.

Then we supported this textual study of the verses by the study of the situational context which takes after the work of the prophet and his companions, and the circumstances of revelation.

In conclusion we say that Islam, represented by the Koran and Sunnah, does not shape the relationship with the others, the non-Muslims, on the basis of hatred, enmity, and war, but on the contrary, Islam orders justice, good conduct, and kindness to all creatures, it is the religion of love and compassion. Islam has never been keen to educate and raise its followers on hatred nor to seed the flame of hatred towards any people who don't condemn to it in the Muslims' hearts. How far Islam from such misconceptions! Though, such misconceptions have brought defamation, slander, and hostile upon Islam from the outside, the non-Muslims.

Key Words: Islamophobia, Terror, Quran, Sunnah, Wala, Bara.

مقدمة

لا نبالغُ إن زعَمْنا أنَّ موضوع "الولاء والبراء" هو من أخطرأسباب الإسلاموفوبيا إن لم يكن أخطرَها على الإطلاق. وعلى قِلّة شيوع هذا الموضوع في بعض البلدان الإسلاميةفقد ظَهَر بقوّةٍ في السنوات الأخيرة في بلدان إسلامية أخرى، وأضحت مشكلةُ (الولاء والبراء) أو مشكلةُ تفسيرها، أحدَ العوامل الرئيسة في لَصِيقة الإرهاب التي لحقت بالإسلام وأهلِه.

الولاء والبراء في الأساس مَفهومٌ قرآنيٌّ ندَبَ إليه وأمَرَ به القرآنُ الكريم، ويَعني أنّك أيها المسلم المؤمنُ قد نُهيتَ عن أن تُواليَ وتُناصِر وتُوادَّ الكفّار نُصرةً أو محبةً دينيّة، وأُمرتَ أن تتبرأ منهم، لكنّ هذا المفهومَ أُسِيْءَ في السنوات الأخيرة استغلالُهُ، حتى صارَ مِن أخطَرِ المفاهيمِ الخاطِئَةِ المَنسوبةِ إلى الإسلام ومِن أَجْلَى مظاهر الخوف من الإسلام مِن قِبَلِ غير المسلمين من جهة، وغَدا واحِداً مِن أهَمّ أسبابِ التكفير ثم الاحتراب في وقتنا هذا بين بعض المسلمين من جهة ثانية. وأصبَحَ (الولاء والبراء) موضوعاً ذا بال، خِلافاً لما كان عليه في العصور القديمة، حتى صرنا نسمَعُ في المواقع المرئية والمكتوبة كلاماً يزعم أصحابُه أن الولاء والبراء من آصَلِ أركان الدّين وأهَمّ أسُسِ الاعتقاد وليس هو كذلك البَتّة. وتدخُل مسألة الولاء والبراء في صياغة العلاقة بالآخَر، علاقة المسلم بالآخَرِ غيرِ المسلم، كما سنرى.

مَنشأ الإشكال:

وقد أساءَ استغلالَ هذا الموضوع فريقان من الناس: فريقٌ من غير المسلمين زعَمَ أن الإسلام يأمُرُ أهلَه بكُره وعَداوةِ كلّ غير المسلمين، بذريعة البراءة من الكافرين استناداً إلى نصوص القرآن فيما يزعمون، فما أبعَدَ هذا الدينَ، إذن، عن التَّعَايش والتَّسَامُح! وفريقٌ آخَرُ من المسلمين أنفسِهمالمُغالين الذين دَيدَنُهم الغُلُوُّ أساؤوا فهْمَ هذا الباب، فانْتَقَصوا كثيراً مِن حُقوق غَيرِ المسلمين باسم الولاء والبراء من الكفار، ثم تمادَى بعضُهم، فسَعَوا في تقطيع أَواصِر المسلِمين أنفسِهم، -كما نرى ونعيش ونسمع الآن في أماكن شتى من بلاد الإسلام- أيضاً بحجة الولاء والبراء، بل ذَهَبوا إلى تَكْفِيرِ جماعاتٍ من الأُمّة بِحُجَّةِ أنهم لا يَتَبَرَّؤون مِن غير المسلمين كما أمَرَ الله، فحَجَروا واسعاً من دين الله، وابتدَعوا من الدِّين ما لم يأذَنْ به الله ولم يُنزِّل به سُلطانا.

تَعاظُمُ الإشكال:

وإنما تنامت المشكلة وعَظُمتْ لسببين:

الأول: أن تهمةَ الإرهاب هنا تستند إلى نصٍّ مقدّس، وهذا يجعل المسألة خطيرةً جدّا، فأنتَ تُصوّر

الإسلام يدعوإلى كره الناس وكلّ من لا يدين به، ويضع قيوداً كثيرة على معاملة الآخر غير المسلم، ثم –وهنا مكمن الخطورة- تجعلُ من هذا شرعاً يُنسَبُ إلى أوامر الله، وأنّه سيُثيبك على هذا خير الجزاء! وبهذا يُشَرْعَن الإرهاب أي يتحوّل إلى دين وشريعة، لاستناده إلى نصّ مقدّس. وهذا أخطر ما فيالأمر.

الثاني: أنّ الظروف التاريخية قديماً لم تكن لتدعوَ إلى ضرورة الوقوف عند هذا الموضوع وتوضيح العلاقة مع غير المسلمين بصورة وافية مستوعبة،رغمأهميتهافي وقتنا هذا. ولذلكلا نجد في تراثنا الإسلامي القديم بحثاً مستقِلاً مقصوداً، في مسألة الولاء والبراء وحُدودِها، تحت عنوان مستقل، فبعد البحث الطويل والتنقيب لم أعثر على بحث قديم مُعَنونٍ بالولاء والبراء وما معناه وما هي شروطه؟وإنما يمرُّ به المفسرون مُروراً عند تفسير بعض آياتِمن القرآن، ولا سيما مطلع سورة الممتحنة.وغيابُ هذه المسألة في الدرس الفقهي والتفسيريّ القديم كانَ ذريعةً لدى بعضِ المعاصرين، ولا سيما المتنطعين والمتشددين، ليأخذوا بعموم أقوالٍ قاصرةٍ وَرَدتْ هنا وهنا،وليحتجّوا بظواهر آياتٍ مقطوعة عن سياقها التي وردت فيه، وليخوضوا في مسألة الولاء والبراء، ويَخبِطوا فيها خَبطَ عَشواء، ويَقضوا فيها على غير السواء.

ومن أولئكم القِلّة النادرة التي تعرضت للموضوع من القدامى: شهاب الدين القَرافي وهو أحد كبارِ علماء الأصول والاستنباط المتوفى سنة (684هـ) وقَفَ عند هذه المسألة في كتابه أنوار البروق في أنواء الفروق، لكن تحت عنوانٍ حَادَ بآياتِ الممتحنةِ عن مقصودها. نعم عَمَدَ القرافي إلى جمع آياتٍ وأحاديثَ أُخَر تقيّد ظاهرَآية الولاء والبراء، وتُخصّص عُمومَها وأحسَنَ صُنعاً، بَيْدَ أنه أدارَ بحثَه كلَّه على أهلِ الذِّمة، وأبدأَ وأعادَ في المسألة وكأنَّ الآياتِ نازلةٌ بأهل الكتاب الذِّمّيّين. فقال في «الفرق التاسع عشر بعد المئة: بَيْنَ قاعدة بِرِّ أَهْلِ الذِّمَّةِ وبينقاعدة التَّوَدُّدِ لهم:اعلمأنّ اللَّهَ تعالى مَنَعَ من التَّوَدُّدِ لأهلِ الذِّمَّةِ بِقولهتعالى﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمنوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَالحَقّ﴾الآيَةَ فَمَنَعَ الموالاةَ وَالتَّوَدُّدَ وقالفي الآيَةِ الأُخْرَى ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنْ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ من دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ﴾الآيَةَ وقالفي حقّالفريقالآخَرِ ﴿إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنْ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ﴾الآيَةَ .وَقَالَ صلّى الله عليه وسلمَ:«استَوصُوابأهلِ الذِّمَّةِ خيرا»وقالفي حديثٍآخر:«استَوصوا بِالقِبْطِ خيرا»فلا بُدَّ منالجَمْعِ بين هذهالنُّصوص. وإنَّ الإحسانلأهل الذِّمَّةِ مطلوبوإنّ التَّوَدُّدَ والموالاة مَنْهِيٌّ عنهماوالبابانِ مُلْتَبِسَانِ فيحتاجانِإلىالفَرْق. وَسِرُّ الفَرْقِ أنّ عَقْدَ الذِّمَّةِ يُوجِبُ حقوقاًعلينا لهملأنهم في جِوَارِنَا وَفي خَفَارَتِنَا وَذِمَّةِ اللهتعالى وَذِمَّةِ رسولصلى الله عليه وسلّم وَدِينِ الإسلام فَمَن اعْتَدَى عليهمولو بكلمة سوءٍ أو غِيبَةٍ في عِرْضِ أَحَدِهِماأو نوعِمنأنواعالأَذِيَّةِ أو أَعَانَ علىذلكفقد ضَيَّعَ ذِمَّةَ اللهتعالى وَذِمَّةَ رسولهصلى الله عليه وسلَّم وَذِمَّةَ دينالإسلام»[1] ثم ساق القرافيّ صحيفتين وهو يتحدث عن أهل الذِّمّة. ففاته المرادُ وفوّتَ علينا الفائدة، لما قصَرَ الحديثَ على أهل الذمة، إذْ حدود معاملة الذميين واضحة ومحلُّ اتفاق. لا جرمَ فسورة الممتحنة أعمّ. ومَقصودُها الكفارُ المحاربون. بل سببُ نزولها كما اتفق المفسرون في حاطب بن أبي بلتعة رضي الله عنه، وكان النبي عليه السلام ومَن معه في حالة حرب مع المشركين، لما سرّبَ حاطبٌ إلى الأعداء معلومات الحرب.

وكذلك ابن قَيّم الجَوزِيّة (ت751هـ) حين عرضَ لآيات الممتحنة في كتابه أحكام أهل الذمة، وهو يتحدث عن أحكام أوقاف الكفار ووقف المسلم عليهم[2]حادَ عمّا تُفيدُه الآيات، حين جَعَل الكفارَ صِنفاً واحداً، ولم يُعنَ بالتفرقة بين نوعين من الكفار قَصَدت الآياتُ تبيانها، بين كفارٍ قاتلوا وناصَبوا العِداء وجاهروا وبين كفارٍ آخرين سالَموا ولم يحاربوا، كما تُعطي الآيات بظاهرها وسنرى ذلك فيما يلي.وإهمالُ هذه التفرقة بين أنواع الكفار وإجراء الكلام على عمومهضيَّع ثمرةً عظيمةً اشتملت عليها الآيات وحالَ دونإصابة المَحَزّ فيها. والسببُ، كما أَشَرنا قبلُ:قِلّةُ أهمية الموضوع في عصور المسلمين السابقة قياساً إلى أهميته في عصرنا.

قراءة آي الولاء والبراء في ضوء سياق النص:

وبحثنا هذا ليس لإثبات الولاء والبراء، بل لنقد تفسيره، فالله عز وجل طلبَ إلينا صراحةً الولاءَ للمؤمنين وموالاتهم وموادّتهم، والبراء من الكافرين، ولكن بأيّ معنى؟ الخلافُ ليس على أصل الموضوع بل على تفسيره.

وللحصول على المعنى الدقيق المراد من النصوص لا بد من قراءة النصوص في ضوء سِياقها وسِياقها، ولا أقصد هنا مواقع ورود الآيات وحسب، بل توجيه معاني الآي ضمن سياقها الأكبر الذي هو جامع النص القرآني كله. فذلكم هو السبيل الأقوم والمنهج الأمثل لمن يَرُومُ معرفة مراد الله من كلامه. فالقرآن يُفَسِّر

[1]أنوار البروق في أنواء الفروق: أحمد بن إدريس الصنهاجي القَرافي، تحقيق: محمد أحمد سَرَّاج وعلي جمعة محمد، دار السلام للنشر والتوزيع، القاهرة، الطبعة الأولى، 2001م، ص701/2 وما بعدها.

[2]انظر أحكام أهل الذمة: ابن القيم، تحقيق: يوسف أحمد البكري وشاكر توفيق العاروري، رمادي للنشر، الدمام، الطبعة الأولى، 1997م، ص601/1-602.

بعضُه بعضاً، وهو بأكمله «كالكلمة الواحدة»[3] كما يقول علماء الأصول.

والولاء والموالاة والتولي والولاية ألفاظ مترادفة بمعنى واحد، من مادّة واحدة. ومعناها ارتباط بين اثنين من حيث الصداقة والنصرة والاعتقاد[4]. وقد وردت آيات الولاء والبراء في مواطن شتى[5]، لكن سورةَ الممتحنة هي أمّ الباب، وجُلُّها في موضوع موالاة الكافرين، وجاءت بتفصيلٍ، وبقيودٍ تُقيّدُ ما وردَ مُطلقاً في سواها من السور.

ولقد تبيَّنَ لنا، بعد أنجمعنا آيات الولاء والبراء وأنعمنا النظرَ فيها مجتمعةً، تبيَّنَ لنا أمران:

الأول: أن الآياتِ التي تدعو إلىالبراء منالكافرينوتنهى عن موالاتهم وموادّتهم يأتي في ضمن سياقها ما يدل على أن المراد بها ليس عموم الكافرين، وإنما المراد كافر محارب مجاهر بالعداوة متحيّن الفرص لإلحاق الأذى بالمسلمين.

الثاني: أن القرآن حين يذكر موالاة الكفار يضمّن الآيات قرائن سياقية على أن موالاة الكفار وموادّتهم تعني المحبة في الدين مع المؤازرة والمظاهرة لهم، وليس مُطلقَ المحبة. وليس كلُّ من أحبَّ غيرَ مسلم لسببٍ ما، يكون والى غير المسلمين، وسنوضح ذلك لاحقاً.

مطلع الممتحنة[6]: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾.اتفق المفسرون وثبَتَ في أحاديث صحيحة[7] أنّ هذه الآية نزلت في شأن الكتاب الذي أرسله حاطِبُ بنُ أبي بَلتعة إلى أهل مكة[8]. أي أنّ الحالَ كان مع محاربينوإنّما حرب. وكان النبي عليه الصلاة والسلام متوجهاً تلقاءَ مكة لفتحها. ففي الأمر خيانةٌ حربية ووطنية. هذا أولاً.

ثم لننظر إلى السياق: ﴿لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ﴾ فأكّدَ موضوعَ العداوة. والعدوّ: ذو العداوة[9]. قال ابن عاشور في التحرير والتنوير: «والمرادالعَدَاوَةُ في الدِّين» وليس كلَّ مشرك من العرب«وقد كان مُشْرِكو العرب مُتَفَاوِتِينَ في مُنَاوَاةِ المسلمين فَإِنَّ خُزَاعَةَ كانوا مُشْرِكِينَ وَكانوا موالين النبي صلى الله عليه

---

[3]انظر الإحكام لابن حزم: 118/3، والموافقات: 420/3، والبرهان في علوم القرآن: الزركشي، تحقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم، دار الجيل بيروت، 1988م، ص36/1، 17/2.

[4]انظر مفردات ألفاظ القرآن: الراغب الأصفهاني (ت425ه) تحقيق: صفوان عدنان داودي، دار القلم بدمشق، والدار الشامية بيروت، ط2، 1997م، ص885.

[5]انظر آل عمران: 28، النساء: 89، 139، 144، المائدة: 51، 57، 81، الأنفال: 72، التوبة: 23، الممتحنة: 1، 2، 3، 4، 6، 7، 8، 9، 13

[6]هي سورة الممتَحِنة أو الممتحَنة. يجوز الوجهان، بكسر الحاء أي بنسبة الامتحان إلى السورة مجازاً، قال القرطبي: وهو المشهور على الألسنة، وبفتح الحاء، مضافةً إلى المرأة التي نزلتْ فيها وهي أمُّ كلثوم بنت عقبة بن أبي مُعيط، زوج عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنهما. قال ابن حجر: وهو المشهور! انظر الإتقان للسيوطي: 195/1، والتحرير والتنوير لابن عاشور، الدار التونسية للنشر، تونس، 1984م، ص 129/28.

[7]صحيح البخاري: كتاب الجهاد والسير، باب الجاسوس وقول الله تعالى: لا تتخذوا عَدوّي وعدوكم أولياء، رقم: 2845.

[8]والقصةُ مشهورة في صحيح الآثار والسيرة والتفاسير. وحاصلها أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلّم كان قَدْ تَجَهَّزَ قاصِدًا مَكَّةَ، فَقَدِمَتْ أَيَّامَئِذٍ من مَكَّةَ إلى المدينة امرأةٌ تُسَمَّى سَارَةُ مَوْلاةٌ لِأَبِي عَمْرِو بن صَيْفِيّ بن هاشم بن عبد مناف، وَكانتْ مشركة فَقَالتْ لرسول الله صلى الله عليه وسلّم: كنتم الأَهْلَ والموالي وَالأَصْلَ وَالعَشِيرَةَ وقد اشْتَدَّتْ بِيَ الحاجةُ فقدمتُ عليكم لتعطوني وتكسوني، فَحَثَّ رسول الله صلى الله عليه وسلّم بَنِي عَبْدِ المطّلب على إِعْطَائِهَا، فَكَسَوْهَا وَأَعْطَوْهَا وحمَلوها، وجاءها حَاطِبُ بن أَبِي بَلْتَعَةَ فأعطاها خُفْيةً كتاباً لِتُبَلِّغَهُ الى مَن كَتَبَ إليهم من أهل مكة يُخبرهم بِعَزْمِ رسول الله صلى الله عليه وسلّم على الخروج إليهم، على الرغم من أن الرسول كان قد أخفى عزمه، وأعطاها حاطب أجرةً على إبْلاغِهِ فخرجتْ، وَأوحَى االله إلى رسوله صلى الله عليه وسلّم بذلك، فَبَعَثَ عَلِيًّا وَالزُّبَيْرَ وَالْمِقْدَادَ وَأَبَا مَرْثَدٍ الغَنَوِيَّ، وكانوا فُرْسَانًا، وقال: انطلِقوا حتى تأتوا رَوْضَةَ خَاخٍ، فَإِنَّ بِهَا ظَعِينَةً ومعها كِتَابٌ مِن حاطبٍ إلى المشركين فَخُذُوهُ مِنْهَا وَخَلُّوا سَبِيلَهَا. فركبوا مسرعين حتى لحقوا بالمرأة في روضة خاخ فقالوا لها: أَخْرِجِي الكتاب، فقالت: ما معي كتاب، فقالوا: لَتُخْرِجِنَّ الكِتَابَ أو لَتُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ (يعني: نجرّدُكِ من ثيابك) فَأَخْرَجَتْهُ من ضفائرها، فأتوا بِهِ النبي صلى الله عليه وسلّم. فقال: يَا حَاطِبُ مَا هَذَا؟ قال: لا تَعْجَلْ عَلَيَّ يا رسول الله، فإنّي كنتُ امْرَأً مُلْصَقًا فِي قُرَيْشٍ وَكان لِمَنْ معكَ من المهاجرين قَرَابَاتٌ يَحْمُونَ بها أَهْلِيهِمْ فَأَحْبَبْتُ إِذْ فَاتَنِي ذلك من النَّسَبِ فيهم أَنْ أَتَّخِذَ فيهم يَدًا يَحْمُونَ بها قَرَابَتِي (يُريدُ أُمَّهُ وَإِخْوَتَهُ) ولم أفعله كفراً ولا ارْتِدَادًا عن دِينِي ولا رِضًا بالكفر بعد الإسلام. فقال النبي صلى الله عليه وسلّم: صَدَقَ. فقال عُمر: دَعْنِي يا رسول الله أَضْرِبُ عُنُقَ هذا المنافق، فقال النبي صلى الله عليه وسلّم: «إنّه قد شَهِدَ بَدْرًا وما يُدْرِيكَ لعلّ الله اطَّلَعَ على أهل بَدْرٍ، فقال: اعملوا ما شئتم فقد غَفَرْتُ لَكُمْ» . وقال: لا تَقُولُوا لِحَاطِبٍ إلا خَيْرًا. فأنزلَ اللّهُ تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أولياء ....الآيات. انظر جامع البيان في تأويل القرآن، ابن جرير الطبري، تحقيق: أحمد محمد شاكر، مؤسسة الرسالة، ط1، 2000م، ص313/23، وتفسير الكشاف: الزمخشري، دار الكتب العلمية، بيروت، ط1، 1995، ص498/4، ومفاتيح الغيب: فخر الدين الرازي، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط3، ص515/29.

[9]العدوُّ يستوي في الوصف به المذكر والمؤنث والمفرد والمثنى والجمع. والمراد لا تتخذوا أعدائي وأعداءكم أولياء.

وسلَّمَ.فمعناإضافةِ عَدُوّ إلى ياء التَّكَلُّم على تَقْدِير: عَدُوّ دِينِي، أورسولي»[10]. فهذا أولُ قيدٍ يخَصِّصُ عموم الآية: قيد العداوة في الدين، مثل قبيلة خُزاعة ونَفر من بني هاشم كالعباس بن عبد المطلب عم النبي عليه الصلاة والسلام،وغيرهم.

ثم تتابع الآية بِقَيدٍ آخر: ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ﴾ وهي حال من ضمير كفروا، أي ليس لكفرهم فحسب، فهم لم يكتفوا بكفرهم بما جاء من الحق بل زادوا على ذلك بالسعي إلى إخراج الرسول صلى الله عليه وسلم وإخراجكم من بلدكم، هي إذن قصةُ إخراج وتهجير من الأوطان لا لسببٍ سوى أنكم﴿تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ فسببُعداوتهم لكم هو دينكم هذا وإيمانكم.فكيف تودّونهم ولا تبرؤون منهم؟من الطبيعي أن يبرأ المؤمن ويعادي هؤلاء. فهذه الصفات لا تنطبق إلا على مشركي مكة آنذاك،أومَن شابههم بتلك الصفات التي مجموعُها هو سبب النهي عن مُوادّتهم وليس الكفر وحده. ثم أكدتْ هذا المعنى الآيةُ التي تَلَتها: ﴿إِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِوَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ﴾. ظاهرٌ جليّ أن الآياتِ إذن واردةٌ في المحاربين المجاهرين بالعداوة لله ولرسوله ولدينه الحريصين المتحيّنين الفرص لبسط أيديهم وألسنتهم بالسوء.

هذه كلها قيودٌ معتَبَرة تَوَجّه معنى الآية، بل توضِّح المراد من آياتٍ أُخَرَ في مواطن أخرى لم يَرِد فيها هذا القيد. كما في الآيات من سورة آل عمران والنساء والمائدة[11]. وحتى لو جاءت تلك الآيات بصيغ العموم فلا بد أن يتضمنَ سياقها ما يومئ إلى كون الكافرين من النوع المحارب ذي العداوة،ففي آية آل عمران مثلاً التي جاءت مُطلَقة يقول تعالى: ﴿لَا يَتَّخِذِ المؤمنونالكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ المؤمنين .... ﴾ (الآية28) لكن ثمةَ في السياق ما يتضح منه أنهم محاربون، والمسلمون في حالة حرب أثناء نزول الآيات. والقيدُ أساساً يُورَد للاحتراز، ويشتمل على فائدة، وبتعبير علماء الأصول: القيد له مفهوم. يُدرَك معناه بمفهوم المخالفة. فإذا قال لا يتخذ المؤمنون الكافرين أولياء ﴿مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ أي على حساب المؤمنين، أي ينصر الكافرين في حربهم وإيذائهم للمؤمنين. وهذا ما لا يفعله إنسان طبيعي في أيّ فرقة من الفرق إلا إن كان منافقاً. فآية آل عمران، كما قلنا ، تتحدث عن حالة حرب، ولذلك أتبعها بقوله: ﴿إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً﴾ لأنهم ليسوا بتاركيكم وشأنكم. فهم محاربون مُعادون.

ولما كان ثَمَّ احتمالٌ في أن تُفهَم الآياتُ الواردةُ سابقاً على إطلاقها في حثِّها على عداوة وبغضةِ كلِّ غير مسلم، جاءت هذه الآية:﴿لا يَنْهاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (الممتحنة8)لِتَقطَعَ دابرَ الاحتمال ولِتُخَصِّصَ بشكل جَليّ -بمنطوقها ومفهومها- النهيَ الواردَ في عن موالاة غير المؤمنين والبراءة منهم. وقوله: ﴿أَنْ تَبَرُّوهُمْ﴾ بدَلُ اشتمال من الذين لم يقاتلوكم في الدين ولم يخرجوكم...الخ. والمعنى: لا ينهاكم الله عن برِّهم والإقساط إليهم.

فهذه الآية استئنافٌ هو منطوقٌ لمفهوم الأوصاف التي وُصف بها الكفّار بقوله: ﴿ عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ.....وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ﴾. وقوله ﴿إِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ﴾التي هي تعليلٌ للنهي عن اتخاذ عدو الله أولياء. ثم استثنى اللهبهذه الآية: ﴿ لا يَنْهاكُمُ ..... ﴾ أصنافاً من الكُفار لا يُضمرون عداوةً للمسلمين مع أنّ دينهم شديد المنافرة لدين الإسلام. يقول ابن عاشور رحمه الله في التحرير والتنوير: «فَإِنْ نَظَرْنَا إلى وَصْفِ العدوّمنقوله: (لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ) وَحَمَلْنَاهُ علىحالة مُعَادَاةٍ مَنخالفهمفي الدينونظرْنامعذلك إِلَى وَصْفِ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ، كان مَضْمُونُ قَوْلِهِ: لا يَنْهاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ في الدِّينِ إِلَى آخِرِهِ، بَيَانًا لِمعنىالعَداوةِ المجعولةِ عِلَّةً لِلنَّهيِ عنالموالاة وَكانالمعنىأنّ مَنَاطَ النهييهو مجموع الصِّفات المذكورةلا كل صِفةٍ على حِيَالِهَا»ثم قال:«وَإِنْ نظرْنَاإلى أنّ وَصْفَ العدوّهو عدوُّ الدِّين، أي مُخَالِفُهُ في نَفْسِهِ مع ضَمِيمَةِ وَصْفِ (وَقَدْ كَفَرُوا بِما جاءَكُمْ مِنَ الحق)، كان مَضْمُونُ (لا يَنْهاكُمُ اللَّهُ)إلى آخِره تَخْصِيصًا لِلنَّهْيِ بِخُصوصِ أعداء الدّينِ الذين لم يُقَاتِلُوا المسلمينلأجل الدّينِ ولم يُخْرِجُوا المسلمينمن ديارهم.وَأَيًّا مَا كان،فهذهالجملةقدأخرَجَتْمن حكم النّهيالقومَالذينلم يُقَاتِلُوا فيالدّينِ ولم يُخْرِجُوا المسلمينمن دِيَارِهِمْ، وَاتِّصَالُ هَذِهِ الآيَةِ بِالآيَاتِ التيقَبْلَها يَجْعَلُ الاعتِبارَيْنِ سَواءً فدخَلَفي حكم هَذِهِ الآيَةِ أَصْنَافٌ وهم حلفاء النبي صلى الله عليه وسلم مِثْلُ خُزَاعَةَ، وَبَنِي الحارِثِ بن كَعْبِ بن عَبْدِ مَنَاةَ بنِ كِنَانَةَ، وَمُزَيْنَةَ،كان هَؤُلاءِ كلُّهم مُظاهرين النبيصلى الله عليه وسلّم وَيُحِبُّونَ ظُهُورَهُ علىقريش، وَمِثْلُ النساء وَالصِّبْيَانِ من المشركين»[12]. وهذا كلامٌ نفيسٌ، وأفضلُ ما اطّلعتُ عليه في تفسير في هذه الآية.

وقبيلةُ خُزاعةُ هي نموذجٌ لأولئك الكفار الذين لم يقاتلوا النبي وأصحابه في الدين ولم يخرجوهم أو يُظاهروا على إخراجهم. فكانوا رغمَ كُفرهم حُلفاءَ رسول اللهصلى الله عليه وسلّم يوم الحديبية،إذ كان أحد بنود اتفاقية الحديبية بين رسول الله ومشركي مكة أنّ مَن يرغبْ من قبائل العرب الدخول في عهد النبي أو في عهد قريش فله ذلك. فإذا دخلَتْ قبيلةٌ في عهد أحد الفريقين صارتْ جزءاً من الفريق، وأيّ عدوانٍ عليها

[10]تفسير التحرير والتنوير: 28/133-134.
[11]آل عمران: 28، النساء: 89، 139، 144، المائدة: 51.
[12]التحرير والتنوير: 28/152

يُعدّ عدواناً مباشراً على الفريق الذي تتبع له. فدخلتْ خزاعةُ في حِلف رسول الله صلى الله عليه وسلّم، وكان النبي يأخذ بنصيحتهم، ويستمع إليهم، لأنهم كانوا مُوادّين لرسول الله -رغم شركهم- وماحِضِي النصح له. وكان النبي يُقدّر ويحفظ لهم ذلك. وفي صحيح البخاري: كانتْ خزاعةُ عَيْبَةَ نصح رسول الله صلى الله عليه وسلّم[13]. ويذكرُ المفسرون أن سببَ نزول الآية، في المشهور، هو خُزاعة. وبكلّ الأحوال فالآيةُ، بعموم لفظها لا بخصوص سببها، تعمّ كلّ من كان مثلَ خزاعة، كافراً كفَّ عنا وسالَمنا، ولم يتربّص بنا الفُرصَ والدوائر، فنحن نُدِبُنا إلى برّه والإقساط إليه. فالعداوة ليست لمجرد الكفر. تلكم هي النقطة المهمّة. وتلكم هي ما يحتجُّ بها شانئو الإسلام ومتهموه بالإرهاب والإسلاموفوبيا أنّكم أيها المسلمون، كلُّ كافر عدوّ لكم وكتابكم ينطق بهذا. لكن القرآن يصرّح ويستثني ويقول: إنما ينهاكم الله عن الذين قاتلوكم في الدين وأخرجوكم من دياركم وظاهروا على إخراجكم أولئك هم المقصودون بالبراء.

ومعنى قوله: ﴿أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ﴾البِرُّ: لفظٌ عام شامل لصنوفٍ من حسنُ المعاملة والإكرام والبذل والخير. وهذا يتنافى مع ما يزعمه بعضهم من ضرورة البغض والكراهية والعداوة والمعاملة بالجفاء لكل ما سوى المسلمين. فمن كان له أخ غير مسلم أو صديق أو أستاذ أو جار أو نحو ذلك من صنوف العلائق بين الناس فله أن يُحسن إليه ويكرمه رغم اختلاف المِلّة. وهذا ما عليه فِعلُ النبي والصحابة، لا كما يزعمُ عددٌ غير قليل من المعاصرين المتنطّعين ممن يتكلمُ في الدين، من ضرورة الجفاء في المعاملة لغير المسلم إلا في الضرورة، حتى منعوا ردَّ السلام عليهم إذا سلّموا علينا، ويا للأسف.

وأما ﴿وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ﴾[14] المشهورُ أن الإقساطهو العدل في المعاملة، ويدخلُ فيها الصدقُ والوفاء والمكافأة بالمثل ونحو ذلك. وذهب القاضي أبو بكر بن العربي المالكي رحمه الله (ت543هـ) إلى أن المقصودَ بالإقساط هنا أنْ نصِلَ بشيءٍ منا المال والعطايا أولئكم الكافرين المسالمين أيضا[15]، ثمّ ختم الآية بقوله: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ المُقْسِطِينَ﴾ليؤكد ما سبق من جهة، وليشيرَ إلى أن القِسطَ شاملٌ لا قيدَ فيه، وليس حقاً للمسلمين قَصرةً من دون الناس. وهذا يردّ ما يذهبُ إليه المتنطّعون متنزّعين بالولاء والبراء من الكافرين بعدم ردّ السلام عليهم، أو زيارتهم وعيادة مرضاهم إلا بحجة دعوتهم إلى الإسلام، فهذا ليس من العدل والإقساط في شيء، فالله عز وجل أمر بالعدل والقسط في كل الأمور، فإذا قال ﴿وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا﴾ أطلَقَ في التحية وفي المحيي، ولم يُقيّدها بمسلم ولا غيره، ﴿فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا﴾ وهذ فضل، ﴿أَوْ رُدُّوهَا﴾ التحية بمثلها وهذا عدل. وكذلك الزيارة والعيادة ومقابلة الإحسان بالإحسان فكلّ ذلك ضابطُه العدلُ في المعاملة. ولا تَنافي بينه وبين الولاء للمؤمنين والبراءة من الكافرين كما يزعمُ المتنطّعون والمتشدّدون الذين صَوَّروا الإسلام وقرآنه أنها حريصانِ على تعظيم الكراهية في نفوس أتباعه تُجاهَ كلّ آخر، من أيّ ملة وأي نِحلةٍ كان، حاشاهما من ذلك. والله أمرَ بالقسط وهو يحب المقسطين. وقال: ﴿هَلْ جَزَاءُ الإِحْسَانِ إِلَّا الإِحْسَانُ﴾. وقال الأثرم: سمعتُ أحمد بن حنبلرحمه الله يُسألُ عن الرجل له قرابة نصراني يعوده؟ قال: نعم، قيل له: نصراني!؟ قال: أرجو أن لا تَضِيقَ العِيادة[16]. فلا تَخصيصَ فيها بين مسلم وغيره. وهذا من سماحة الإسلام، إما أن تعامِلَ بالمثل وهو القِسط والعدل، وإما تزيد في الإحسان وهو الفضل.

وزيادةً في البيان ولردّ اعتقادِ مَن ظنّ في الآيات السابقات النهيَ عن صلةِ الكفار جملةً، وأن الآيةَ على إطلاقهاجاءتْ هذه الآية:﴿إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيارِكُمْ وَظَاهَرُوا[17]عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾. و(إنما) أداة حصر، لتحصرَ حكمَ ما سبقها من الآي في النهي عن الموالاة فيمن قاتلكم، وحاربكم بسبب الدين، وأخرجوكم من دياركم وعاونوا وآزروا مَن أراد تدميركم وتشريدكم فأولئكم هم الذين نُهيتم عن تولّيهم وموالاتهم، ومن يتولّ أمثال هؤلاء فهو لا شك ظالم لنفسه ودينه وأهله. وهذا منبوذ في كل نِحْلة ومِلّة، ولا يَقبله عاقل، حتى من يتهم الإسلام بالإرهاب وبمعاداة الآخر غير المسلم لا يمكن عقلاً أن يقبل هذا النوع من الخيانة، خيانة الفرد لنفسه وأهله ودينه. ولذلك قال: فأولئك هم الظالمون، أي الأجدَرُ والأحَقُّ بهذا الوصف. وعلى هذا فقد تبين من خلال قرائن السياق أن الآية قيّدت الحكم في فريق من المشركين دون فريق. وسائرُ آيات الولاء والبراء لو أنعمنا فيها النظر سنجد ما يدلُّ

---

[13] صحيح البخاري: كتاب الشروط، باب الشروط في الجهاد والمصالحة مع أهل الحرب وكتابة الشروط، رقم: 2581. والْعَيْبَة : مَا تُوضَع فِيهِ الثِّيَاب لِحِفْظِهَا ، أَيْ أَنَّهُمْ مَوْضِع النُّصْح لَهُ والأمانة على سِرّه ، كأَنَّه شَبَّه الصَّدْر الَّذِي هُوَ مُسْتَوْدَع السِّرّ بِالْعَيْبَةِ الَّتِي هِيَ مُسْتَوْدَع الثِّيَاب.

[14] الأصلُ في فعل تُقسطوا أن يتعدّى بحرف اللام، لكنّه هنا عُدّي بـ (إلى) على سبيل التضمين. أي ضَمَّنَ فِعل تُقْسِطُوا معنى فعل تُفْضُوا. أي تُفضوا إليهم بالقسط. على أنّ الحرفين: اللام وإلى يتناوبان في الكلام كثيراً.

[15] قال ابن العربي في كتاب أحكام القرآن: «قَوْله تَعَالَى: ﴿وَتُقْسِطُوا إلَيْهِمْ﴾ أَيْ تُعْطُوهُمْ قِسْطًا من أموالكم على وَجْهِ الصِّلَةِ، وليس يريد به من العدل؛ فإنّ العدلَ واجب فِيمَنْ قَاتَلَ وَفِيمَنْ لم يقاتل». أحكام القرآن، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الثالثة، ج4/ص228

[16] أحكام أهل الذمة: 427/1. والأثرم هو أبو بكر أحمد بن محمد، من حفاظ الحديث، أخذ عن الإمام أحمد وآخرين، ت261ه.

[17] المظاهَرة: المعاونة.

على الجو الحربي الذي سيقت الآيات فيه.

مسألة الحب والبغض:

نأتي إلى مسألة ثانية هي فرعٌ عن الأولى، وهي الحب والبغض، فبعضُ آيات الولاء والبراء جاءت بلفظ الود والمودة[18]. ولا ريب أن هناك علاقةً ما بين الولاء والبراء وبين الحب والبغض. فالأولُ ثمرةٌ، غَرسُها وأصلُها الحبُّ والبغض.فأقول: الولاء للمؤمنين بمعنى محبتهم ومناصرتهم **في الدين**، أما محبتهم الشخصية أو المحبة الطبيعية أو المحبة من أجل المصلحة فليس هو واجباً ولا هو من الولاء، وكذلك موالاتهم من أجل العرقية أو الوطنية أو الطائفية فليس هو من الولاء المراد من آيات القرآن. الولاء إذن مختص بالولاء بالدين.

وأما محبةُ غيرِ المؤمنينالتي نهت عنها النصوص فهي ما كانت باعتبار دينهم لا باعتبار آخر. وخُذ مثلاً: أباحَ الإسلامُ للمسلم الزواجَ من نصرانية، ولا بدّ أن ينشأ بينهما مودةً ورحمةً بحكم الطبيعة كما بين أيّ زوجين، أفرأيتم يبيحُ له الزواج ثم يأمره بالكره وعدم المحبة ومخالفة الطبيعة؟ لا يُكَلِّف الله نفساً إلا وُسعها. وكذلكَ لو أنَّ للإنسانِ أخاً أو ابناً او قريباً يهودياً كان أو نصرانياً فلا يَستقيم أن يحالَ بينه وبين مودتهِ باعتبار الأخوّةِ أو القرابة أو الوطنية أو الجِيرةِ أو أي مصلحةٍ ما، اللهم إلا اعتبارَ الدِّين، فهذا ما حذَّرَنا منه القرآن، فلا يجوز أن أودَّ أحداً لأنه كافر، ولو كان أبي أو أخي، ولا أحبّ نصرته على الإسلام وأهلِه ولو كان من أهلي وعشيرتي. ونحن نُعايش ونشهدُ في كل بقعة وكل صِقعٍ من أصقاع الأرض أن يضمّ البلد الواحد مسلمينَ وغيرَ مسلمين، فلم يقف الإسلامُ البتةَ أمام أُخُوّةِ القرابة أو الوطن أو اللغة أو المصلحة. فلو أحببتَ إنساناً لأنه إيجابي أو لأنه أحسنَ إلي فلا حرجَ، بل عليّ أن أُقسِطَ وأعامله بأحسنِ ما أحبّ أن يعاملني به. ولا أدلَّ على ذلك من محبةِ النبي صلى الله عليه وسلم لِعمّه أبي طالب فهي من هذا النوع، أما الكُرهُ في الدين فقد علَّلَها القرآن بالعداوة والمحادّة أي المحاربة ﴿لا تجد قوماً يؤمنون بالله واليوم الآخر يُوادّون مَن **حادَّ** الله ورسولَه﴾ومعنى الفعل حادَّ: عادى ونازَع[19]، أو من استعمال الحديد والسلاح[20]. هذه إذن علة النهي عن الموادّة: معاداة الله ورسوله ومحاربة أهل ملة الإسلام. والحُكم المعلَّل إذا قُرنَ بوصفٍ يَصلُحُ للتعليل، فالوصفُ هو العلة، كما يقول علماء الأصول. ويسمّونه بالإيماء[21]. والبدهيُّ في هذه الحالة أن مؤمناً لا يمكن أن يحبهم، ما لم يكن منافقاً أو مُرتداً لا حرمة للإيمان في نفسه ولا معزّةَ للإسلام في قلبه. هذا ما تقتضيه الفطرة والطبيعة.

والفطرة تقتضي كذلك محبةَ الإنسان أهلَه ونسَبه، .وقد قال الله تعالى في سورة القصص مخاطباً نبيه عليه الصلاة والسلام: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ﴾[22] والمشهورُ أنها نزلت في أبي طالب.عمّ رسول الله صلى الله عليه وسلم، وقيل: غيره من المشركين. وسواءٌ أكان المقصودُ أبا طالب أم غيره فالآية صريحة بأن النبي كان يحبّه. ولم ينهه الله عن هذا الحبّ، فهل يتعارض هذا مع النهي عن مودة الكافرين؟ لا. لماذا؟ لأنّ النبي لا يحبُّ كافراً محبةً في الدين أي باعتبار دينه، بل باعتبار آخر، كالقرابة أو لسابقة إحسانٍ إليه، أو نحو ذلك فهذا من الفطرة، ولا غضاضة فيه. ولهذا نقول لمن يعيّر الإسلام بعدم الحبّ ويقارن بالمسيحية ويفضّلها على الإسلام: هل هناك مسيحيٌّ موقِنٌ بنصرانيته مخلص لها يحبّ رجلاً يهودياً من حيثية كفره بالمسيح والمسيحية؟ لا يمكن. بل هو منافٍ للفِطرة. إنما يحبّه من حيثية أخرى كإنسانيته مثلاً أو قرابته أو لاعتبارٍ ما. وكذلك المسلم وكلُّ إنسان سويّ يحبّ الناسَ جميعاً من حيث كونهم إخوة في الإنسانية أو القرابة أو الوطنية. وإن كرهَ من بعضهم شيئاً فكفرُه وإجرامه، أو عداوتُه له. وهذه الأخيرة هي التي أريد أن ألفت النظر إليها، إذ مِن خلال تتبُّع الآيات واستقصائها لم نجد ذكر النهي عن مودة الكفار في القرآن إلا وتنتصب قرائنُ من السياق لتوحي لنا أن المنهيّ عنهم هم معادون حربيون محادّون لله ولرسوله والمؤمنين. ولذلك عقَّبَ الآية التي فيها: ﴿تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ﴾ بآية تلتها: ﴿وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ﴾ فمن الطبيعي حالَتَئذ أن لا أُحِبَّ من يريد بي السوء، بل ويريد كفري. كيف أحبّه؟ لا يمكن لمؤمن صحيح الإيمان أن يحبّه. بيد أن المؤمن، وإن كان لا يحبه باعتبار عداوته، يحب له الخير باعتبار آخر، فيدعو له بالهداية والسعادة كما هو مستحبٌّ، وكان الرسول عليه السلام يقول، حين آذَاه الكفار وضربوه: «اللهم اهدِ قومي فإنهم لا يعلمون».

نخلصُ من هذا إلى أن المراد من الموالاة: اجتماع المحبةِ مع النصرة والمعاونة والمؤازرة. وهذه لا

---

[18]سورة المجادلة: 22، والممتحنة: 1،

[19]لسان العرب: مادة: حدد، دار صادر، بيروت، ط3، 140/3

[20]انظر مفردات ألفاظ القرآن: ص222.

[21]الإيماء: اقتران وصف بحكم لو لم يكن هو أو نظيره للتعليل لكان بعيداً، فيحمل على التعليل؛ دفعا للاستبعاد. وهو أحد طرق استثمار المعنى من الألفاظ. انظر المستصفى في علم الأصول: أبو حامد الغزالي، تحقيق: محمد عبد السلام عبد الشافي، دار الكتب العلمية، بيروت، 1993م، ص263، والإحكام في أصول الأحكام: أبو الحسن الآمدي، تعليق: الشيخ عبد الرزاق عفيفي، المكتب الإسلامي، بيروت ودمشق، ص254/3. والإيماء لغةً: الإشارة باليد أو الرأس ونحو ذلك، أو إلقاء المعنى بالنفس بخفاء وسرعة.

[22]الآية: 56.

تجوز مطلقاً للكفار المعادين للمسلمين الساعين في أذاهم، بل هي خيانة لله ورسوله، ولو كانوا آباءنا أو أبناءنا. أما الحديث عن المودة والمحبة لغير هؤلاء أياً كان دينهم وانتماؤهم، فالإسلام ليس دينَ بُغض أو كره. والمحبةُ لنسبٍ أو لسابقةِ إحسان أو اتفاقٍ في ميول هي من طبيعة البشر، ولا تتعارض مع عقيدة الولاء والبراء، ولا يجوز تكفير الناس على أساسها، كما انزلق بعضُ المسلمين بل بعضُ دُعاتِهم إلى هذا المزلق الخطير فاحتملوا بهتانا وإثماً مبينا.

وأما ما وراء المحبة من البر والإحسان والعدل وشتى صنوف التعامل فهو مطلوب، ولا ينهاكم الله كما في الآية أن تبروهم وتقسطوا إليهم، وكل ذلك لا يقدح في الولاء والبراء الذي أُمِرنا به، فكل وجوه العطاء لا حرج فيها من الهدية والصدقة وحتى الوَقْف، كما فعلت صفيةُ زوج النبي صلى الله عليه وسلّم.

في ضوء سياق الحال: عمل النبي وأصحابه:

وبعدَ بيانِ معنى الآي من خِلال سِياقها النصّيّ، نقف عند الركن الثاني في استنباط المعاني، المتفَق عليه عند اللُّغويين قديماً وحديثاً وهو اعتبار سياق الحال في توجيه المعنى، والذي يكشف الدلالة الدقيقةَ للنص. ويتجلى لنا ذلك في الظروف المحيطة بالنص وأحوال المخاطَبين، أي عمل النبي وأصحابه، وأسباب نزول الآيات. ودونَكم بعضَ تلك الوقائع مما ورَدَ في التفسير ومشهور السيرة وصحيح الأحاديث:

1- أهدى النبي عليه الصلاة والسلام كثيراً من الهدايا إلى عدد من الكفار من أقاربه وغيرهم، كأقارب خديجة رضي الله عنها،وإكرامهم إذا وفدوا عليه ومناداتهم بأحب أسمائهم إليهم. وثناؤه على بعضهم بما فيهم. وبعضُهم ممن كان يعاديه كما فعل مع عامر بن الطفيل سيد بني صعصعة وأربد بن مقيسلما وفدا عليه فأحسن ضيافتهما،ومع كل هذا الإكرام لم يتواضع عامرٌ، وقال يا محمد، لأملأنَّها عليك خيلاً جُرداً ورجالاً مُردا، فقال النبي: يأبى الله ذلكوأبناء قَيلة[23]. ومع ذلك أكرمه بما يليق به.

2- حبه لعمه أبي طالب وإعلانه ذلك، وشَهِدَالقرآن بهذا الحبّ. وأَحْرِ به وقد كان يذودُ عنه أذى قريش. ولما مات بكى عليه النبي صلى الله عليه وسلم بكاءً شديدا. مع أن أبا طالب مات كافراً، كما هو المشهور عند أهل السنة والجماعة.

3- إكرام النبي صلى الله عليه وسلم للمُطعِم بن عَدِيّ وهو كافرٌ. وكان من سادات قريش، ومات كافراً. لأنه كان قد أجارَ رسول الله قبل الهجرة، حين أرادت قريش منعه من دخول مكة، بعد عودته من الطائف وبعد موت عمه أبي طالب. وحين مات المُطْعِمُ بن عَدِيّبكاه حسان بن ثابت رضي الله عنه ورثاه شِعراً بإذن من النبي، وذكَرَ فيه مآثِره كنقض الصحيفة، وإجارة رسول الله، ومما قال فيه:

أيا عينُ فابكي سيدَ القوم واسفحي بدمعٍ وإن أَنْزفتِهِ فاسكبي الدّما

فلو أن كان مجدٌ يخلد الدهر واحداً من النّاس أبقى مجده اليوم مُطْعِما[24]

وفي حديث البخاري: «لو كان المطْعِم حيا ثم كلمني في هؤلاء النَّتْنَى - يعني أُسارى بدر - لَتَركتُهم له»[25]. وتأمّل كيفَ حفظَ له هذا الجميل، ولم يبدُ من النبي ما يدلّ على أنه يكرهه أو يأمر بكرهه،وإنما يكره منه كفره وحسب.

4- علاقة النبيصلى الله عليه وسلّم بقبيلة خُزاعة، والتي سلَفَ ذِكرُها، وهي نموذج جَليّ يبين المراد من آية الممتحنة، فهي قبيلة كافرة، لكنها غير محاربة، وكانوا أهل عَيبة سِرّ رسول الله صلى الله عليه وسلم. وقد بيّنا ذلك فيما سبق.

5- حديث أسماء بنت أبي بكر الوارد في الصحيحين وإذْنُ الرسولِ لها في صلة أمها وهي كافرة. فقد روى الشَّيخانِ أن قُتيلةَ بنت عبد العُزّى وهي أمّ أسماء بنت أبي بكر الصديق جاءت المدينةَ زائرةً وكانت يومئذٍ مشركة أيامَ الهدنة بين النبي وكُفّار قريشٍ بعدَ صلح الحديبية، فسألتْ أسماءُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم، هل يجوز أن تَصِلَ أمها وهي مشركة؟ فقال النبي عليه الصلاة والسلام: نعم. صِلي أمّك[26]. وقال الخَطّابي عند هذا الحديث: «فيه -أي في هذا الحديث ما يدلّ- أن الرحم الكافرة توصَل من المال ونحوه كما توصل المسلمة. ويُستنبَطُ منه وجوب نفقة الأب الكافر والأم الكافرة وإن كان الولد مسلماً»[27]. أي قد ترتقي صلةُ غير المسلم إلى أن تكون واجبةً على قول بعضهم. وأياً كان، فالأدلةُ على صلة الرحم الكافرة كثيرة جداً من الكتاب والسنة والآثار عن الصحابة والتابعين.

---

[23]أبناء قيلة: هم الأنصار، الأوس والخزرج

[24]انظر سيرة ابن هشام: ص380/1

[25]صحيح البخاري: كتاب فرْض الخُمس، باب: ما منّ به النبي على الأُسارى من غير أن يُخَمّس، رقم: 2970.

[26]الحديث في صحيح البخاري: كتاب الهبة وفضلها، باب الهدية للمشركين، رقم: 2477، وصحيح مسلم: كتاب الزكاة، باب فضل النفقة والصدقة على الأقربين والزوج والأولاد والوالدين ولو كانوا مشركين، رقم: 1003

[27]فتح الباري شرح صحيح البخاري: ابن حجر العسقلاني (ت852ه)، تحقيق محب الدين الخطيب، دار المعرفة، بيروت، 234/5.

6- كانت عائشة رضي الله عنها تتصدق على عجائز اليهود في المدينة، وثبتَ ذلك في الصحيح

7- صَفِيَّة بنت حُيَيّ رضوان الله عليها وهي زوج رسول الله صلى الله عليه وسلم، وهي من اليهود، بنت سيد اليهود من بني النضير، وقفت داراً على أخ لها يهودي[28]. والوقفُ في مثل هذه الحالات أقوى من الصِلة العادية.

8- أهدى عمر رضي الله عنه لأخٍ له مشرك بمكة، الحُلّة التي أهداها له رسول الله صلى الله عليه وسلّم[29]. وقد يُؤخذ من هذه الرواية أن ذوي الأرحام يوصلون ولو كانوا حربيين إن لم يُؤدِّ ذلك إلى ضرر بالمسلمين. والله أعلم.

إلى غير ذلك من شواهد سياق الحال، وما أكثرَها.

أخيراً

1- إن الإسلامَ، متمثلاً بالقرآن والسنة، لا يصوغ العلاقة بالآخَر، علاقة المسلم بالآخَرِ غير المسلم على أساس البغضاء والكراهية ثم العداوة والحرب، بل لا يفتأ يأمرُ بالعدل والإحسانِ والإقساط في المعاملة، وأنْ عامِل كما تحبُ أن تُعامَل، وأن ﴿تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾. فهو دينُ الحبّ والرحمة والفضل. ولم يكُ حريصاً دؤوباً أن يربيَ أتباعه على الكره، ويُنشِئهم ويَعمُرَ في نفوسهم كراهية الناس والأمم وكلّ من ليس منهم. حاشاه من هذا. ومن أمثال تلكم الأفكار الخاطئة، يؤتى الإسلام بالقدح والمحاربة من الخارج، من غير المسلمين.

2- أما من الداخل، من الوسَط الإسلامي فتأويل نصوص القرآن وتَقويلها ما لم تَقُل يُضعِف المحبة والتسامح اللذين هما من آصَلِ أسس الدعوة إلى الإسلام، بل بمثل هذه الأفكار أيها الإخوة نحن نُفني أوطاننا دون أن ندري. والأدهى والأمرّ أن بعضَ المغالين يتذرّعُ لهذا بنصوص القرآن العظيم، فيجعلَ من نصوص الهداية والرحمة دستورَ إرهاب فيمكِّنَ شانئيه ومُبغضيه من الخوض في الإسلاموفبيا، وكَيلِ التُّهَم للإسلام وأهله.

تبين من خلال قرائن السياق أن الآية قيّدت الحكم في فريق خاصٍّ من الكفار دون عموم غير المسلمين. وهذا هو منهج القراءة والاستنباط لمن أراد أن يتَصَدّى لتفسير كلام الله، لا قراءة آية مفردة، بل قراءتها في سياقها من السورة وسياقها من القرآن كله، بعد التوفّر على أدوات الفهم، من علم اللغة والبيان، ومعرفة الظروف المحيطة بنزول النصوص، وأحوال المخاطَبين، وسائر قواعد تفسير النصوص التي جمعها علم أصول الفقه، هذا العلم الذي يمثل هرمونيطيقا المسلمين. أما انتزاعُ آيةٍ مفردة ثم التذرّعُ بها فهو تكلُّفبغير علم ولا هدى، أولئكم الذين ضلّوا وأضلّوا، وجَرّوا إلى التكفير والتفجير والتغرير بالجُهَلاء، والله ورسوله وديئُه منهم بَراء

المصادر والمراجع

الآمِدي، أبو الحسن سيف الدين (ت631هـ)، الإحكام في أصول الأحكام، تعليق: الشيخ عبد الرزاق عفيفي، المكتب الإسلامي، بيروت ودمشق.

البخاري، محمد بن إسماعيل (ت256هـ)، صحيح البخاري، تحقيق: محمد زهير الناصر، ترقيم: محمد فؤاد عبد الباقي، دار طوق النجاة، بيروت، ط1، 1422هـ.

البيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين (ت458هـ)، السنن الكبرى، نشره مجلس دائرة المعارف النظامية في حيدرآباد، الهند، ط1، 1344ه.

ابن حجر العسقلاني (ت852هـ)، فتح الباري شرح صحيح البخاري، تحقيق محب الدين الخطيب، دار المعرفة، بيروت.

ابن حزم، علي بن أحمد (ت456هـ)، الإحكام لأصول الأحكام، قدَّمَ له: إحسان عباس، دار الآفاق الجديدة، بيروت، ط1، 1984م.

الرازي، فخر الدين (ت606هـ)، مفاتيح الغيب (التفسير الكبير)، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط3.

الراغب الأصفهاني (ت425هـ)، مفردات ألفاظ القرآن، تحقيق: صفوان عدنان داودي، دار القلم بدمشق، والدار الشامية ببيروت، ط2، 1997م.

الزركشي، محمد بن بهادُر (ت794هـ)، البرهان في علوم القرآن، تحقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم، دار

[28] انظر السنن الكبرى: البيهقي، نشره مجلس دائرة المعارف النظامية في حيدرآباد، الهند، ط1، 1344ه، باب الوصية للكفار، 190/2،

[29] صحيح البخاري: كتاب الجمعة، باب: يلبس أحسن ما يجد، رقم: 846، وكتاب الهبة وفضلها: باب هدية ما يُكره لبسه، رقم: 2470.

الجيل، بيروت، 1988م.
الزمخشري، أبو القاسم محمود بن عمر (ت538هـ)، الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل، دار الكتب العلمية، بيروت، ط1، 1995م.
السيوطي (ت911هـ)، الإتقان في علوم القرآن، تحقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم، الهيئة المصرية العامة للكتاب، 1974م.
الشاطبي، أبو إسحق إبراهيم بن موسى (ت790هـ)، الموافقات في أصول الشريعة، تحقيق: محمد عبد الله دراز، دار المعرفة، بيروت، ط2، 1975م.
الطاهر بن عاشور (ت1973م)، التحرير والتنوير ، الدار التونسية للنشر، تونس، 1984م.
ابن جرير الطبري (ت310هـ)، جامع البيان عن تأويل القرآن، تحقيق: محمود وأحمد محمد شاكر، مؤسسة الرسالة، ط1، 2000م
ابن العربي، أبو بكر (ت453هـ)، أحكام القرآن، راجعه وعلّق عليه: محمد عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية، بيروت، ط3، 2003م.
الغزالي، أبو حامد (ت505هـ) المستصفى في علم الأصول، تحقيق: محمد عبد السلام عبد الشافي، دار الكتب العلمية، بيروت، 1993م.
القَرافي، أحمد بن إدريس الصنهاجي (ت684هـ)، أنوار البروق في أنواء الفروق، تحقيق: محمد أحمد سَرَّاج وعلي جمعة محمد، دار السلام للنشر والتوزيع، القاهرة، ط1، 2001م.
ابن قيّم الجوزيّة (ت725هـ)، أحكام أهل الذمة، تحقيق: يوسف أحمد البكري وشاكر توفيق العاروري، رمادي للنشر، الدمام، ط1، 1997م.
مسلم، أبو الحسين مسلم بن الحجاج القشيري (ت261هـ)، صحيح مسلم، تحقيق وترقيم: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي، بيروت.
ابن منظور، جمال الدين محمد بن مكرم (ت711هـ)، لسان العرب، دار صادر، بيروت، ط3.
ابن هشام، عبد الملك بن هشام (ت213هـ)، السيرة النبوية، تحقيق: مصطفى السقا وإبراهيم الأبياري وعبد الحفيظ الشلبي، مطبعة مصطفى البابي الحلبي، القاهرة، ط2، 1955م.

SİYASİ VE DİNİ AÇIDAN TERÖR KAVRAMI

Yahya Salih Al-HAJM*

الارهاب بين المفهوم الشرعي و السياسي

ملخص

الارهاب بالمفهوم الشرعي يختلف عن مفهومه السياسي ففي المفهوم الشرعي هو حالة من الاستعداد ترسل رسالة تبين الاستعداد لمواجهة تمنع الطرف الاخر من ممارسة العدوان عليها. لم يذكر لفظ (الإرهاب) في معاجم اللغة العربية القديمة ولا في النصوص الشرعية من الكتاب و السنة وإنما ورد ما تصرف من جذر كلمة (رهب) ووردت بعد ذلك في المعاجم الحديثة وبعض الكتب الفقهية وكذلك لم ترد جذور كلمة (رهب) في اللغة العربية وفيها دلالة على القتل والإرهاب في اللغة هو استدعاء الخوف أو الفزع، أي التخويف و اعلى درجات الخوف هو الرعب، وليس الرهب.وانما مطلق التخويف معنى كلمة (رهب) هي اقل درجات الخوف و اشد درجات الخوف (الرعب) كما ورد في سورة الحشر. وردت جذور الكلمة (ثلاثة عشر مرة)مرات في آيات القران الكريم، (سبعة) منها تدل على الخوف من الله و (خمس) آيات تدل على الرهبانية وآية واحدة فقط في اخافة عدو حقيقي غير متوهم متوقع وقوع الشر منه .

اما في المفهوم السياسي فهو حالة من الرعب تمارسه جماعات او افراد سواء بالقتل او التعذيب او اي ممارسة اخرى تدخل الفزع في القلوب.علما انه لا يوجد تعريف شرعي للإرهاب لأن هذه اللفظة لم ترد في نصوص الشرع الا في هذا القرن حيث دأبت بعض المجامع الفقهية على تعريفه .

وكانت بداية ظهور مصطلح (الإرهاب) كان في الفترة بين عامي 1789 - 1799 م على يد الفرنسيين وكان يسمى (عهد الإرهاب).

واستخدم مصطلح الارهاب بدلا من الفاظ (الفزع ، و الرعب، و الهلع) و التي هي اشد وطأة من كلمة ارهاب لكون الكيان الصهيوني استخدمه هذا الاصطلاح ضد المقاومة الفلسطينية ووصمها به ولذلك الاعلام الغربي ترك المفردات المذكورة انفا.

والسبب في العدول عن الترجمة الصحيحة للمصطلح من رعب والتي هي اكثر درجات الخوف الى رهب كانت لغايات سياسية وهي جزء من حرب المصطلحات التي تسوق على بلاد المسلمين وهي جزأ من حملة الاسلام فوبيا .

اما السبب في عدم الاتفاق على تعريف للإرهاب كان ذو غايات ومنها استخدامه كسلاح ضد الاسلام و بلاد المسلمين. والتوظيف السياسي للإرهاب من قبل الدول الكبرى ابان الحرب الباردة ما بعدها هو السبب الرئيسي لانتشار ظاهرة الارهاب وتناميها، حيث توجد أكثر من 390 تنظيمًا إرهابيا يمارس أنشطته وفقًا للدراسات الموجودة في 63 دولة وليس الاسلام والمسلمين هم السبب في انتشار هذه الظاهرة.

THE CONCEPT OF TERROR IN TERMS OF POLITICS AND RELIGION

ABSTRACT

Terrorism forensic concept differs from the political concept in forensic concept is a state of readiness to send a message showing preparedness to prevent the other party from exercising aggression against it. Did not mention the word (terrorism) in the dictionaries of the old Arabic language nor in the religious texts from the Quran and Sunnah, but stated that the disposal of the root of the word (rehab) and were then in modern dictionaries and some jurisprudential books, as well as the word (RHP) in Arabic roots did not respond and where an indication of murder and terrorism in the language is the call of fear or panic, no intimidation and fear is the highest degree of horror, not intimidation Alrhb. wanama absolute

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili Öğretim Üyesi.

meaning of the word (rehab) is less degrees of fear and the greatest degree of fear (terror) as stated in Surah Hashr.

Received word roots (thirteen times) times in the verses of the Koran, (seven) which indicates the fear of God and (five) signs indicate the monastic and one verse only in scaring real enemy is delusional expected the occurrence of the evil of it.

But in the political concept is a state of terror perpetrated by groups or individuals, whether murder or torture or any other exercise intervention in panic Algulwb.alma that there is no legitimate definition of terrorism because this word not only in this century is contained in texts where al-Shara has some jurisprudential academies on defined.

The onset of the term (terrorism) was in the period between 1789 to 1799 at the hands of the French and was called (Reign of Terror).

And used the term terrorism instead of words (dread, and terror, and panic), which are tougher than the word terrorism to the fact that the Zionist entity against the terminology used by the Palestinian resistance and branding it so the Western media to leave the vocabulary mentioned above.

The reason for the reverse correct translation of the term of the horror which is more degrees of fear to rehab was for political purposes, which is part of the terms that shopping on the country's Muslims, a war which is part of Islamophobia campaign.

The reason for the lack of agreement on a definition of terrorism was with them the goals and use it as a weapon against Islam and Muslim countries. Political and recruitment for terrorism by the major powers during the Cold War, what follows is the main reason for the spread of the phenomenon of terrorism and Tnamea, where there are more than 390 terrorist organization exercising its activities according to the studies in 63 countries and is not Islam and Muslims are the reason for the spread of this phenomenon.

Key Words: Terrorism, Koran, Muslim, Western Media.

المقدمة

بعد انتهاء الحرب الباردة كان لابد للإدارة الامريكية بعد انفرادها بقيادة العالم ذي القطب الواحد بالبحث عن عدو موهوم او متوهم و توجيه انظار العالم الغربي(ان الاسلام فوبيا الثقافية تجسدت بالتزامن مع الظهور التدريجي للعالم أحادي القطب كي تحل محل الشيوعية ليس فقط كمصدر لإثارة مشاعر الخوف و الكراهية لدى الامريكيين ، بل ايضا كتبرير لنشر سطوة الولايات المتحدة الامريكية وقوتها و الان غدا بإمكان القوى العظمى الوحيدة تخطي الحدود و الحواجز التي لم يكن من الممكن اختراقها من قبل في وجود القوة السوفيتية الوازنة لكن اختراق تلك المناطق و البلدان الجديدة ذات الغالبية المسلمة ،كان يستوجب اعادة هيكلة اقتصاداتها القومية و المحلية و استمالة نخبها و استيعابها و الا لكان على الولايات المتحدة مواجهة معاقل المقاومة تلك يسرت الاسلاموفوبيا تبرير تلك المواجهة)[1] . فبنظرة بسيطة للمشهد السياسي العام وعندما يتفق حلف الناتو مع اعضاء حلف وارشو على محاربة الارهاب مع عدم وجود تعريف محدد ومتفق عليه للإرهاب واختلاف في التصورات حول ما هو ارهاب و ما هو مقاومة و ما هو استخدام مفرط للقوة وغيرها مع العلم أن هذه الدول غير عاجز عن تحديد تعريف للإرهاب الذي يضرب اطنابه على الارض وكانت ساحة الحرب و ميدانها هي الارض العربية و الاسلامية ابتدأت في افغانستان ثم بعدها العراق فاجتمع العالم كله لحرب ما يسمى بالإرهاب على ارضنا فأمعنت في التخريب و الدمار و القتل و التهجير و التشريد بذريعة قتال عدو موهوم مفترض.

لقد ارسى جورج بوش بسابقة وهي بان حماية القانون الدولي للولايات المتحدة الامريكية كقوة عسكرية غازية (تم استخدام الاسلام فوبيا و تحويلها الى ظاهرة أيدولوجية جماهيرية .و من ثم مكن الارتياب في كل

[1] الاسلام فوبيا ستيفن ص282.

مسلم و عربي بصفته إرهابيا محتملا)[2]. وبوش اسمى حرب امريكا بالحرب الصليبية في تجاهل واضح وصريخ لمشاعر المليارات من المسلمين .

يتفق الكثير من اصحاب الاختصاص الى ان ظهور هذا المصطلح ابان الثورة الفرنسية عام 1789-1799حيث مارس الثوريون الذين استلموا زمام الامور حينها حيث تم قطع 45الف راس وعرفت تلك الفترة التي حكموا فيها باسم عهد الارهاب وهذا بحسب ما ورد في الموسوعة العربية العالمية . وبعد ذلك ظهرت جماعات كثيرة مثل جماعة كوكلوكس كلات[3] التي استخدمت العنف و القتل لإرهاب السود في عام العصابات الصهيونية كمنظمة الهاغانا الهاشومر[4] والبالماخ و الارغون[5] وعصابة شيرن ومنظمة كاخ في الاربعينيات والالوية الحمراء في ايطاليا[6] والجيش الاحمر في الماني في الستينيات القرن الماضي[7].وبعد أحداث 11 سبتمبر تحول مفهوم الارهاب كليا و اصبح لصيقا بالمسلمين دون غيرهم و استطاعة الماكنة الاعلامية الغربية تسويق هذا المصطلح و توظيفه ضمن حملة الاسلام فوبيا و مع شديد الاسف انساق الاعلام العربي و الاسلامي لاهثا خلفه. من هنا يتضح جليا بان البلاد الاسلامية و العربية لم تكن في يوم من الايام مرتعا الى الارهاب ولا

---

[2] الاسلام فوبيا ستيفن ص283.

[3] كو كلوكس كلان) بالإنجليزية (Ku Klux Klan :واختصارا تدعى أيضا ,KKK هو اسم يطلق على عدد من المنظمات الأخوية في الولايات المتحدة الأمريكية منها القديم ومنها من لا يزال يعمل حتى اليوم. تؤمن هذه المنظمات بالتفوق الأبيض ومعاداة السامية والعنصرية ومعاداة الكاثوليكية، كراهية المثلية وأخيرا بالأهلانية .تعمد هذه المنظمات عموما لاستخدام العنف والإرهاب وممارسات تعذيبية كالحرق على الصليب لاضطهاد من يكرهونهم مثل الأمريكيين الأفارقة وغيرهم. أول ظهور أو تشكل للكلان كان في عام .1866 حيث تأسست من قبل المحاربين القدامي في الجيش الكونفدرالي وكانت مهمة هذه المنظمة مقاومة إعادة التأسيس ومعارضة تحرير العبيد التي حدثت عقب الحرب الأهلية الأمريكية. سرعان ما طورت هذه المنظمة أساليب عمل عنيفة. عندئذ كانت ممارسات الكلان عذرا لحلفاء الجنوبيين لمتابعة القوات الفيدرالية فعالياتها في الجنوب. انحسرت منظمة الكلان بين عامي 1868 و1870 وتم تدميرها بالكامل في بدايات السبعينات من القرن التاسع عشر على يد الرئيس أوليسيس غرانت Ulysses S. Grant في عملية الحقوق المدنية لعام 1871 (تعرف أيضا بعملية كو كلوكس كلان (https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%83%D9%88_%D9%83%D9%84%D9%88%D9%83%D8%B3_%D9%83%D9%84%D8%A7%D9%86

[4] في الأعوام التسعة الأولى لتأسيس الهاغانا، كانت الأوضاع مستتبّة نسبياً وكانت الهاغانا منظمة مدنية تُدار من قِبل إدارة مدنية بقيادة (يسرائيل جاليلي) .وما أن اندلعت الثورة العربية في 1929 والتي خلّفت 133 قتيلاً يهودياً، تطوّر حال منظمة الهاغاناه بشكل جذري وانضم إليها آلاف الشّبان اليهود وقامت باستيراد السلاح الأجنبي وإنشاء الورش لتصنيع القنابل اليدوية والمعدات العسكرية الخفيفة وتحولت إلى جيش نظامي بعد أن كانت ميليشيا ذات تدريب متدنّي. كما حظيت هذه القوات بمساعدة بريطانية مباشرة من خلال مساهمة ضباط بريطانيين في سلطة الإنتداب بتدريب قواتها من أمثال الضابط البريطاني (وينجت) الذي كان يسمى بين أفراد العصابة بالصديق بحلول العام1936 ، أصبح أعداد الهاجاناة 10000 مقاتل و 40000 من الاحتياط. وخلال ثورة 1936 - 1939، قامت الهاغاناه بحماية المصالح البريطانية في فلسطين وقمع الثّوار الفلسطينيين. وبالرغم من عدم اعتراف الحكومة البريطانية بالهاغاناه، إلا أن القوات البريطانية قامت بالتعاون وبشكل كبير مع منظمة الهاغاناه فيما يتعلق بالقضايا الأمنية وأمور القتال . https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%87%D8%A7%D8%AC%D8%A7%D9%86%D8%A7%D9%8.

[5] قام اليمين المتطرّف في منظمة الهاغانا بالانشقاق وتأسيس منظمة الـ" أرجون في عام 1937 ويعزى انشقاق الإرجون عن الهاغانا لحجم القيود البريطانية المفروضة على الهاغانا وازدياد الضغط العربي الفلسطيني. ولامتصاص الغضب العربي، قامت الحكومة البريطانية بتقييد الهجرة اليهودية إلى فلسطين مما دعى الهاغانا لتنظيم هجرات يهودية سرية غير مشروعة إلى فلسطين وتنظيم المظاهرات المناهضة للحكومة البريطانية. https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%87%D8%A7%D8%AC%D8%A7%D9%86%D8%A7%D9%87

[6] لألوية الحمراء) بالإيطالي (Brigate Rosse, BR:) كانت منظمة إرهابية سرية متطرفة في إيطاليا، تأسست عام 1970 في ميلانو .تنتمي المنظمة إلى كل من (ريناتو كوريكو)، وزوجته(مارغريتا كاغول)، و(ألبيرتو فرانسيشيني)، قامت هذه المجموعة بارتكاب حوالي 75 عملية قتل بين أعوام 1970 و 1988، ونظمت العديد من عمليات الخطف والسّرقة والهجوم على البنوك. كما قامت أيضًا باغتيال رئيس الوزراء الإيطالي (ألدو مورو)عام.1978 https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%84%D9%88%D9%8A%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%85%D8%B1%D8%A7%D8%A1

[7] جماعة الجيش الأحمر) RAF بالألمانية Rote Armee Fraktion :*روته أرمي فراكتسيون*) (في مراحلها الأولى كانت تعرف عموماً باسم مجموعة(Baader-Meinhof بادر ماينهوف(، إحدى أبرز وأنشط الجماعات اليسارية المسلحة بألمانيا الغربية ما بعد الحرب. وتصف نفسها بأنها جماعة "مسلحة مدنية تشارك في مقاومة مسلحة، في حين أن حكومة ألمانية الغربية تعتبرها جماعة إرهابية .أسس الجيش الأحمر رسمياً في عام 1970 : أندرياس بادر، غودرون إنسلين، هورست مالر، أولريكي ماري ماينهوف، إرمغارت مولر وغيرهم%_D9%85%D8%A7%D8%B9%D8%A9_https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%AC%D9%84%D8%A7%D8%AC%D9%8A%D8%B4_%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%85%D8%B1.

حاضنة له بعكس المجتمعات الاخرى وذلك بسبب تمسكها بمبادئ الاسلام الذي حرم كل انواع الاعتداء على حرمات الاخرين . لقد اصبحت قضية مكافحة الارهاب ذريعة و مظلة للتدخل السافر في شوؤن الدول ومع عهد كل إدارة أمريكية جديدة يتم العزف على ذات الوتر ورفع شعار مكافحة الإرهاب الدولي واختياره بدقة متناهية بحيث يبدو خال من أي خلاف حول مضمونه, ترافقه حملة إعلامية كثيفة, وتقدمه تصريحات مدروسة مسبقاً كما في عهد(جيمي كارتر, ريغان, وبوش الابن.) وتحت مظلة القضاء على الإرهاب الدولي يبيح للغرب تدخله في السياسات الداخلية لبلدان العالم. وعلينا كمسلمين و كعرب ان ندرك هذه الحقيقة وان لا نكون وقودا و رمادا لها في ذات الوقت.

1- أهداف البحث: بيان ان تسويق مصطلح الارهاب هو جزء من حملة الاسلام فوبيا حيث لم تتم ترجمة المصطلح بذات المعنى المقصود وانما نقل وترجم بطريق فيه نوع من التخويف بناء على معهود ذهني لدى المتلقي استنادا الى وقائع تاريخية حدث ينصرف ذهن القارئ الى تصورها بذات السياق ومع شديد الاسف ان ينجر الاعلام العربي و الاسلامي وراء هذا الاصطلاح ويصبح اداة لتسويقه.

2- إشكالية البحث

نقل مفهوم مصلح الارهاب من التخويف الى جريمة قتل ورعب بينما لا توجد دلالة لغوية في اللغة الام و لا في الشرع ما يعضد هذ الفهم .بمعنى نقل مفهوم الارهاب من درجة من درجات الخوف الى القتل و استباحة الدماء بغر وجه حق وتسويق ذلك على اهل اللغة نفسها وهنا تبرز التساؤلات التالية:

أ-لماذا اختيرت هذه المفردة بينما توجد كلمات اخر أكثر دلالة على المعنى المراد وأشد من كلمة رهب مثل رعب، هلع، فزع

ب-لماذا لم يتحدد تعريف للإرهاب.

ت-من يقف وراء عدم تحديد وتعريف جامع مانع للإرهاب.

ث-عدم التعريف ناشئ عن عدم الاحاطة بالمعنى ام هناك اهداف أخرى.

ج- هل يوجد في النص الشرعي ما يعضد الفهم لمفهوم الارهاب السائد.

ح- ما نوع العلاقة بين المفهوم الشرعي و السياسي للإرهاب.

3- منهجية البحث: استخدام المنهج الوصفي.

4- أهمية الموضوع:

أ- تعريف الإرهاب أمرا مهم جدا بدل الهلامية في التعريف حتى تتضح معالم هذا الوصف و عملية انطباقه على الحالات دون انتقائية .

ب- بسبب الإرهاب المزعوم قامت حروب، وأزيلت حكومات، وقتل الآلاف في أفغانستان والعراق وفلسطين وغيرهم ولازالت ديار المسلمين مسرحا للدمار و القتل.

ج- اصبح الارهاب ماركة مسجلة باسم الاسلام و المسلمين وأثيرت الشبهات بان الإسلام الحنيف يشجع على الإرهاب وان اتباعه هم مشروع للإرهاب فلا بد من بيان خطا وخطورة هذا الطرح.

د- تسليط الضوء على نمو الظاهرة بسبب التوظيف السياسي للإرهاب.

5- خطة البحث وتتضمن:

أ- بيان المعنى اللغوي للإرهاب

ب-بيان الالفاظ المتقاربة للإرهاب ودرجاتها من الناحية اللغوية

ج- الارهاب اصطلاحا.

د- العلاقة بين التعريف اللغوي و الاصطلاحي

ه- المفهوم السياسي للإرهاب

6- أهم نتائج البحث

7- التوصيات

لقد أصبح سيف الارهاب مسلطا فوق روؤس المسلمين والعرب سواءا أكانوا دولا أم أشخاص. لقد نجح الغرب عبر ماكناته الاعلامية و نوافذها المتعدد في وصم الاسلام و العرب بالارهاب و جعله ماركة مسجلة باسمهم أينما حلوا و اينما أرتحلوا وغدا الارهاب صفة ملازمة لكل ماهو اسلامي او عربي ولم تسلم من هذه الوصمة حتى المؤسسات العلمية و الثقافية و الاغاثية . لقد نجحت الماكنة الاعلامية الغربية في تصنيع بضاعة الارهاب ورمتنا بدائها و انسلت و صدرته لنا وقام المسلمون و العرب وهم في حالة غيبوبة من الوعي الفكري والسياسي بتسويق بضاعتهم الفاسدة. يقول ستفين: (ظل المنظرون و السياسيون يكررون ان الحرب على الارهاب و على الاسلام القتالي و على الاسلمة هي الزام اخلاقي يناظر الزام الحرب العالمية الثانية .استخدم البيت الابيض و الصحفيون و التطرفون و افاقوا الوسائط الاعلامية قضايا النساء و المثليين و حرية

العقيدة و الكلام و التعبير السياسي ذرائع لتدخل الولايات المتحدة في العالم العربي و الاسلامي بزعم مناصرة شعوبه القموعة)8.

تناست الادارة الامريكية بانها هي من سلطت جل حكام تلك الدول على رقاب المسلمين وبمرأى و مسمع و مباركة منها(تبث أراء الانجليين و مرتزقة المحافظين الجدد بالمدونات و الاذاعة و تشكل جوهر خطابات التيار السائد المهيمنة عن الاسلام والعالم العربي ثم توظف تلك الهذيان و المناسبات التي يقيمها دعاة الاسلام فوبيا اليات ايدولوجية فاعلة ،حيث تعمل في البداية على اقناعا اكبر عدد من الامريكيين بان الاسلام دين عنف لا عقلاني وان المسلمين يعادون كل ما هو خير و عادل في العصر الحديث)9.

المعنى اللغوي للإرهاب

الارهاب لغةً: مأخوذ من الفعل (رَهَبَ) الرَّاءُ وَالْهَاءُ وَالْبَاءُ أَصْلَانِ: أَحَدُهُمَا يَدُلُّ عَلَى خَوْفٍ، وَالْآخَرُ عَلَى دِقَّةٍ وَخِفَّةٍ.10 و رَهِبَ، بالكسر، يَرْهَبُ رَهْبَةً ورُهْباً بالضم، و قال الزبيدي : ورَهَباً بالتحريك، أَي خاف. أَيْ أَنَّ فيهِ ثَلاَثَ لُغَاتٍ11.وقال الجوهري : أَرْهَبَهُ واسترهبه، إذا أخافَه. 12 وَبَابُهُ طَرِبَ وَ (رَهْبَةً) أَيْضًا بِالْفَتْحِ وَ (رُهْبًا) بِالضَّمِّ13،و قال الفراهيدي : قَالَ اللَّيْث: رَهِبْتُ الشيءَ رَهَبا ورهْبَةً: أَي خِفْتُه،14، يُقَالُ: رَهَبُوتٌ خَيرٌ مِنْ رَحَمُوتٍ، أَي لأَن تُرْهَبَ خَيرٌ مِنْ أَنْ تُرْحَمَ. وتَرَهَّبَ غيرَه إِذا تَوَعَّدَه؛15 وقال الزمخشري: أرهبته ورهبته واسترهبته: أزعجت نفسه بالإخافة. وتقول: يقشعرّ الإهاب، إذا وقع منه الإرهاب.16 و قال ابن فارس :الْإِرْهَابُ: هُوَ قَدْعُ الْإِبِلِ مِنَ الْحَوْضِ وَذِيَادُهَا.17(وأَرْهَبَهُ واسْتَرْهَبَه؛ أَخَافَهُ) وفَزَّعَهُ، واسْتَرْهَبَهُ: اسْتَدْعَى رَهْبَتَهُ حَتَّى رَهِبَهُ النَّاسُ، والرَّاهِبَةُ: الحَالَةُ الَّتِي تُرْهِبُ أَيْ تُفْزِعُ، والترهُّبُ: التعبد..[18] وقال الزبيدي (والأَرْهَابُ، بالفَتْح: مَا لاَ يَصِيدُ مِنَ الطَّيْرِ) كالبُغَاث 19 وَبِذَلِكَ فُسِّرَ قولُه عَزَّ وجَلَّ { واسترهبوهم وجاؤوا بِسحر عَظِيمٍ}20 والباحث في المعاجم العربية والقواميس اللغوية ، لا يجد كلمة (إرهاب) ولم تذكرها وزنا صرفيا او معنى .

مفهوم جذور كلمة(رهب) في النصوص الشرعية

لقد خلت النصوص الشرعية من الكتاب و السنة النبوية المشرفة من كلمة (أرهاب)

أ-في القران الكريم

ووردت جذور كلمة (رهب) ومشتقاتها في حوالي ثلاثة عشر من آيات القرآن الكريم .

وهي :

1- قوله تعالى :(يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ)[21] .

---

[8] الاسلام فوبيا – ستيفن شيهي ص 280

[9] الاسلام فوبيا – ستيفن شيهي ص 280

[10] ابن فارس/ أحمد بن فارس بن زكرياء القزويني الرازي، أبو الحسين (395هـ)/ معجم مقاييس اللغة/تحقيق عبد السلام محمد هارون/دار الفكر/ 1399هـ - 1979م. (2/ 447)

[11] الزَّبيدي/ محمّد بن محمّد بن عبد ا لرزّاق الحسيني، أبو الفيض، الملقّب بمرتضى (1205هـ)/ تاج العروس من جواهر القاموس/ دار الهداية (2/ 537)

[12] الجوهري/ أبو نصر إسماعيل بن حماد الجوهري الفارابي (393هـ) الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية/تحقيق: أحمد عبد الغفور عطا/دار العلم للملايين - بيروت/ط4، 1407 هـ - 1987 م /(1/ 140)، ،المحكم والمحيط الأعظم (4/ 310).

[13] الرازي /زين الدين أبو عبد الله محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الحنفي الرازي (666هـ)/ مختار الصحاح/تحقيق/ يوسف الشيخ محمد/ المكتبة العصرية - الدار النموذجية، بيروت - صيدا ط5، 1420هـ / 1999م(ص: 130)

[14] الفراهيدي /أبو عبد الرحمن الخليل بن أحمد بن عمرو بن تميم الفراهيدي البصري (170هـ)/ كتاب العين/تحقيق/ د مهدي المخزومي، د إبراهيم السامرائي/دار ومكتبة الهلال (4/ 47)، الهروي /محمد بن أحمد بن الأزهري الهروي، أبو منصور (370هـ)/ تهذيب اللغة/تحقيق/ محمد عوض مرعب/ دار إحياء التراث العربي - بيروت/ط1، 2001م(6/ 155).

[15] ابن منظور / لسان العرب (1/ 436).

[16] الزمخشري/ أبو القاسم محمود بن عمرو بن أحمد، الزمخشري جار الله (538هـ)/ أساس البلاغة/تحقيق: محمد باسل عيون السود/ دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان/ط1/ 1419 هـ - 1998 م (1/ 399)

[17] مقاييس اللغة (2/ 447)

[18] تاج العروس (2/ 538).

[19] تاج العروس (2/ 538)، القاموس المحيط (ص: 92).

[20] (سورة الأعراف: 116).

[21] [سورة البقرة: 40].

2- قوله تعالى : (وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ)[22] .

3- قوله تعالى: (وَقَالَ اللَّهُ لا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ)[23] .

4- قوله تعالى : (وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ)[24] .

5- قوله تعالى : (قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ)[25] .

6- قوله تعالى : (اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ)[26].

7- قوله تعالى : (لأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَفْقَهُونَ)[27] .

8- قوله تعالى :(فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ)[28] .

9- (لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ)[29].

10- (اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ)[30] .

11- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ)[31].

12- (إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ)[32] .

13- (ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ)[33].

ب- مفهوم الإرهاب في السنة النبوية:

اما جذر كلمة (رهب) لم ترد كثيرا في الحديث النبوي الشريف، ولعل أشهر ما ورد هو لفظ (رهبة) في حديث البراء بن عازب τ الذي يرويه في الدعاء الماثور عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: (اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ)[34].قال ابن حجر (قَوْله رهبة مِنْك أَي خوفًا وَكَذَا قَوْله يرهبون وَقَوله استرهبوهم من الرهب أَيْضا وَهُوَ الْخَوْف وَمِنْه قَوْله رهبوت بِوَزْن فعلوت من الرهبة أَيْضا)[35]. وقال النووي(وَقَوْلُهُ رَغْبَةً وَرَهْبَةً أَيْ طَمَعًا فِي ثَوَابِكَ وَخَوْفًا مِنْ عَذَابِكَ)[36]. وهذه الآيات والاحاديث النبوية الشريفة اجمالا لا تحمل أي دلالة على معنى او مفهوم لمصطلح الإرهاب وفق المفهوم الحالي والذي يسوق له الاعلام الغربي المعادي للإسلام ؛ إذ نجد أن هناك معاني متعددة ، وفق السياق التي جاءت في تلك الآيات المباركات ، تختلف من آية لأخرى. فالآية الاولى فيها الحث على الخوف من الله تعالى و هو امر محمود و كذلك الآية الثانية والثالثة والثامنة و الآيات الخمس الاواخر دلت على الرهبانية ، وكذلك باقي الآيات واما دلالة الآية الرابعة وكلمة (ترهبون) وهي التي حتى بعض المسلمين يخطئون في فهم مدلولها فهي في امر ممدوح و تدل على معان عظيمة مرغوب فيها .

---

[22] [سورة الأعراف: 154].
[23] [سورة النحل: 51].
[24] [سورة الأنفال: 60].
[25] [سورة الأعراف: 116].
[26] [القصص: 32] .
[27] [سورة الحشر: 13].
[28] [سورة الأنبياء: 90] .
[29] المائدة/82.
[30] التوبة/ 31.
[31] التوبة/34.
[32] الانبياء/90.
[33] الحديد/27.
[34] صحيح البخاري/ **بَابُ فَضْلِ مَنْ بَاتَ عَلَى الْوُضُوءِ**/(1/ 58)، صحيح مسلم/ **بَابُ مَا يَقُولُ عِنْدَ النَّوْمِ وَأَخْذِ الْمَضْجَعِ**(4/ 2081).
[35] فتح الباري لابن حجر (1/ 125)
[36] شرح النووي على مسلم (17/ 33)

وذهب المفسرون الى معنى ترهبون وقال ابن كثير رحمه الله في هذه الآية (ترهبون أي تُخَوِّفُون به عدو الله وعدوكم، هم المنافقون).[37]وقال القرطبي: [38]يعني تخيفون به عدو الله وعدوكم من اليهود وقريش وكفار العرب. وورد في تفسير المراغي عند شرحه للآية (الإرهاب والترهيب: الإيقاع في الرهبة، وهي الخوف المقترن بالاضطراب).[39] (أخرج ابْن أبي شيبَة وَابْن الْمُنْذر وَابْن أبي حَاتِم وَأَبُو الشَّيْخ عَن عِكْرِمَة رَضِي الله عَنهُ فِي قَوْله {ترهبون بِهِ عدوّ الله وعدوّكم} قَالَ: تخزون بِهِ عَدو الله وَعَدُوكُمْ[40] ، وقال ابو السعود({تُرْهِبُونَ بِهِ} أي تخوّفون وقرئ ترهبون بالتشديد وقرئ تُخزون به). [41]

وقال النيسابوري (تُرْهِبُونَ بِهِ أي بما استطعتم عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ لأن الكفار إذا علموا تأهب المسلمين للقتال لم يجسروا عليهم وخافوهم وربما يدعوهم ذلك إلى الانقياد والطاعة)[42] .

جاء في المجموع للنووي في باب جامع الوصايا (وأوصى له بطبل من طبوله، فان لم يكن له إلا طبول الحرب فالوصية به جائزة، لان طبل الحرب مباح) [43] ثم قال (فإن كانت طبول اللهو لا تصلح لغير اللهو لم يعط إلا طبل الحرب، وان كانت طبول اللهو تصلح لغيره من المباحات كان الوارث بالخيار في اعطائه ما شاء من طبل لهو أو حرب لانطلاق الاسم عليه، إلا أن يدل كلامه على أحدهما فيحمل عليه، كقوله: أعطوه طبلا للجهاد أو الارهاب فلا يعطى إلا طبل الحرب، وإن قال: طبلا للفرح والسرور لم يعط إلا طبل اللهو)[44].

ورد في شرح السير الكبير للسرخسي (أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - كَتَبَ أَنْ وَقِّرُوا الْأَظَافِيرَ فِي أَرْضِ الْعَدُوِّ فَإِنَّهَا سِلَاحٌ. وَهَذَا مَنْدُوبٌ إلَيْهِ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي دَارِ الْحَرْبِ، وَإِنْ كَانَ قَصُّ الْأَظَافِيرِ مِنْ الْفِطْرَةِ لِأَنَّهُ إذَا سَقَطَ السِّلَاحُ مِنْ يَدِهِ وَقَرُبَ الْعَدُوُّ مِنْهُ رُبَّمَا يَتَمَكَّنُ مِنْ دَفْعِهِ بِأَظَافِيرِهِ. وَهُوَ نَظِيرُ قَصِّ الشَّوَارِبِ فَإِنَّهُ سُنَّةٌ. ثُمَّ الْغَازِي فِي دَارِ الْحَرْبِ مَنْدُوبٌ إلَى أَنْ يُوَفِّرَ شَارِبَهُ لِيَكُونَ أَهْيَبَ فِي عَيْنِ الْعَدُوِّ فَيَحْصُلَ بِهِ الْإِرْهَابُ)[45].

ولم ترد في معنى يدل على القتل تكلمت على تخويف الانسان المتوقع منه الاعتداء و الشر بالأعداد لمنع وقوع الشر منه بالاستعداد له. و من الملاحظ ان جملة ترهبون جاءت بصيغة الجملة الفعلية التي لا تدل على الثبوت و الدوام بمعنى ان الغاية الاساسية من الاعداء هي ليست لقتال العدو وانما لانزال الرهبة في قلبة ومنعه من التعدي والتجاسر بإظهار القوة و الردع له و زرع الخوف والرعب في نفس العدو وإشعاره بقوة الآخر، لئلا يقدم على العدوان. وهو من وسائل الردع العسكري وأدوات الحرب الباردة، ولا دلالة له على الإرهاب بمعناه المتداول المعرّف في القانون الجنائي، بل هو خطوة نحو السلام، لأنه يمنع العدو من ممارسة عدوانه. وهذا ما تسعى له كل دول و الا لماذا سباق التسلح الان و لماذا تقيم الدول المصانع العسكرية و تطورها . فهذه حدود هذا اللفظ

بيان الالفاظ المتقاربة للإرهاب ودرجاتها من الناحية اللغوية

هناك الفاظ مقاربة لها دلالات متباينة لذا المعنى تختلف في الشدة ومنه مثلا الخوف وبين ابن هلال العسكري الفرق بينما بقوله(الْفرق بَين الْخَوْف والرهبة أَن الرهبة طول الْخَوْف واستمراره)[46].واضاف (قيل للراهب رَاهِب لِأَنَّهُ يدم أخوف واصله من قَوْلهم جمل رهب إِذا كَانَ طَوِيل الْعِظَام مشبوح الْخلق والرهابة الْعظم الَّذِي على رَأس الْمعدة)[47]وقال(قَالَ عَليّ بن عيس الرهبة خوف يقع على شريطة لَا مَخَافَة وَالشَّاهِد أَن نقيضها الرَّغْبَة وَهِي السَّلامَة من المخاوف مَعَ حُصُول فَائِدَة وَالْخَوْف مَعَ الشَّك بِوُقُوع الشرر والرهبة مَعَ الْعلم بِهِ يَقع على شريطة كَذَا وَإِن لم تكن الشريطة لم تقع)[48].

وفي معرض التفريق بَين الْخَوْف والهلع والفزع قال (أَن الْفَزع مفاجاة الْخَوْف عِنْد هجوم غَارة أَو صَوت هدة وَمَا أشبه ذَلِك وَهُوَ انزعاج الْقلب بتوقع مَكْرُوه عَاجل وَتقول فزعت مِنْهُ فتعدية بِمن وَخِفته فتعدية بِنَفسِهِ فَمَعْنَى خفتة أَي هُوَ نَفسه خوفي وَمعنى فزعت مِنْهُ أَي هُوَ ابْتِدَاء فزعي بِنَفسِهِ فَمَعْنَى خفته أَي هُوَ نَفسه

---

[37]تفسير القرآن العظيم، إسماعيل بن كثير: ج2، ص 308.

[38] الجامع لأحكام القرآن، القرطبي (أبو عبدالله محمد بن أحمد الأنصاري)، دار إحياء التراث، بيروت، 1405 هـ / 1985م، ج 8 ص 38.

[39] تفسير المراغي، أحمد المصطفى المراغي، دار إحياء التراث العربي، بيروت 1985م، ج10 ص 22.

[40] الدر المنثور في التفسير بالمأثور (4/ 84).

[41] تفسير أبي السعود = إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم (4/ 32).

[42] تفسير النيسابوري = غرائب القرآن ورغائب الفرقان (3/ 413).

[43] المجموع شرح المهذب (15/ 497).

[44] المجموع شرح المهذب (15/ 497).

[45] شرح السير الكبير (ص:112- 113).

[46] الفروق اللغوية للعسكري (ص: 241)

[47] الفروق اللغوية للعسكري (ص: 241)

[48] الفروق اللغوية للعسكري (ص: 241-242)

خوفي وَمعنى فزعت مِنْهُ أَي هُوَ ابْتِدَاء فزعي لِأَن من لابتداء الغاية وَهُوَ يُؤَكد مَا ذَكرْنَاهُ) وقال (وَأما الْهَلَع فو أَسْوَأ الْجزع وَقيل الهلوع على مَا فسره الله تَعَالَى فِي قَوْله تَعَالَى (إِن الْإِنْسَان خلق هلوعا إِذا مَسّه الشَّرّ جزوعا وَإِذا مَسّه الْخَيْر منوعا) وَلَا يُسمى هلوعا حَتَّى تجمع فِيهِ هَذِه الْخِصَال)[49]. واما الفرق بين الرهبة والخوف : هما مترادفان في اللغة، وفرق بعض العارفين بينهما فقال: الخوف: هو توقع الوعيد، وهو سوط الله يقوم به الشاردين من بابه ويسير بهم إلى صراطه حتى يستقيم به أمر من كان مغلوبا على رشده، ومن علامته: قصر الامل وطول البكاء[50].

وأما الرهبة فهي انصباب إلى وجهة الهرب، رهب وهرب مثل جبذ وجذب، فصاحبها يهرب أبدا لتوقع العقوبة، ومن علاماتها: حركة القلب إلى الانقباض من داخل، وهربه وإزعاجه عن انبساطه حتى إنه يكاد أن يبلغ الرهابة في الباطن مع ظهور الكمد والكآبة على الظاهر[51].

مما تقدم يتضح ان لفظ (رهب) هي درجة من درجات الخوف الاقل بينما كلمة (رعب) هي اشد وطأة منها ودلالاتها على الخوف الشديد اكبر بدليل الآيات الواردة كما في قوله تعالى :

قال الله تعالى: (سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا)[52]. أي أن الله سيلقي في قلوب أعداء المؤمنين الخوف منهم والذلة لهم. [53]

وقال تعالى: (سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ)[54]. أي سألقي الرعب والخوف والفزع والصغار على من خالف أمري وكذّب رسولي.[55]

وقال تعالى: (لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا)[56]. أي لو شاهدتهم - أي أصحاب الكهف وكلبهم - على تلك الحالة، لفررت منهم هربًا ورعبًا، وذلك لما ألبسهم الله من الهيبة والجلال، فرؤيتهم تثير الرعب.

(وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا)[57]

وقال تعالى:(هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ)[58]

أي ألقي في قلوب يهود كل من (بني قريظة) و(بني النضير) الخوف الشديد والفزع، فاستسلموا فأصابهم الله بأيدي المؤمنين قتلًا وأسرًا للأولين، وإخراجا وإذلالًا للآخرين.

وفي الصحيحين من حديث جابر - رضي الله عنهما - أن رسول الله -ρ- قال: "أعطيت خمسا لم يعطهن أحد من الأنبياء قبلي: نصرت بالرعب مسيرة شهر..." الحديث.[59].

ومن هنا كان التساؤل الاتي لما كان المصطلح (Terrorism) وفي قاموس أكسفورد " Oxford Dictionary": نجد أن كلمة (Terrorist) "الإرهابي" هو الشخص الذي يستعمل العنف المنظم لضمان نهاية سياسية، والاسم (Terrorism) بمعنى "الإرهاب" يُقصد به "استخدام العنف والتخويف أو الإرعاب - قتل وتفجير-، وبخاصة في أغراض سياسية".[60]ومصطلح (الإرهاب) ترجمة حرفية للكلمة الفرنسية (terrorisme) ، التي استحدثت أثناء الثورة الفرنسية ، وهي ترجمة حرفية أيضًا للكلمة الإنجليزية (terrorisme) ، ويعتقد أن الترجمة الصحيحة للمصطلح الأجنبي هي كلمة (إرعاب ، وإخافة شديدة) ، وليس (إرهابًا) وعرب إلى الإرهاب بينما كانت أمامه خيارات عدة مثل الفزع ، و الرعب، و الهلع، وغيرها كالعنف، والجريمة، والإرهاب حتى صار الاستقرار على اللفظ الأخير، وليس هذا الاستقرار مبنياً على أصول علمية من خلال المعرفة اللغوية و لدلالاتها ولو كان كذلك لسماه ارعابا فهي اكثر دلالة، أذا لماذا استخدمت هذه

---

[49] الفروق اللغوية للعسكري (ص: 242)

[50] معجم الفروق اللغوية = الفروق اللغوية بترتيب وزيادة (ص: 262).

[51] معجم الفروق اللغوية = الفروق اللغوية بترتيب وزيادة (ص: 262)

[52] [آل عمران:151]

[53] تهذيب تفسير ابن كثير، ص250.

[54] [الأنفال:12

[55]تهذيب تفسير ابن كثير ، ص529، وانظر: التفسير الواضح الميسر، للشيخ محمد علي الصابوني، ص427.

[56] [الكهف:18]

[57] [الأحزاب:26]،

[58] [الحشر:2].

[59] البخاري، كتاب التيمم، حديث رقم: 335، مسلم، كتاب المساجد ومواضع الصلاة، حديث رقم: 521.

[60] See: Oxford Universal Dictionary, Compiled by Joyce M. Hawkins, Oxford University Press, Oxford, 1981, p. 736.

اللفظة ، بالتأكيد لم يكن الذي استخدم اللفظ غافلا او ساهيا او متناسيا تلك المفردات و لكن ماهي المفردة التي تخدم الغرض السياسي الذي يسعى له كي يوظفه من بين تلك المفردات التي ذكرناها انفا، ان تلك المفردات(الفزع ، و الرعب، و الهلع) لم تربط بمعهود ذهني لدى المتلقي و بالتالي تعني تأسيس حالة جديد ثم البناء عليها، اما مصطلح الارهاب فله معهود ذهني لان اسرائيل استخدمت هذا الاصلاح ووسمة به المقاومة الفلسطينية والاعلام الموجه في الغرب معلوم من يسيطر و من يدير ، وجعل الغرب الإرهاب مرادفاً للجريمة البشعة، في حين أن الإرهاب يعني الخوف والفزع والرعب سواءً في معاجم اللغة العربية أو غير العربية، وكذلك مفهومه في القرآن والسنة.

وهذه سياسة قديمة يقول ابن القيم (وأشد ما حاول أعداء الرسول من التنفير عنه سوء التعبير عما جاء به وضرب الأمثال القبيحة له والتعبير عن تلك المعاني التي لا أحسن منها بألفاظ منكرة ألقوها في مسامع المغترين المخدوعين فوصلت إلى قلوبهم فنفرت منه وهذا شأن كل مبطل وكل من يكيد الحق وأهله هذه طريقه ومسلكه)[61].

الارهاب اصطلاحاً

عرَّف " المجمع الفقهي الإسلامي " الإرهاب بأنه : " العدوان الذي يمارسه أفراد ، أو جماعات ، أو دول ، بغياً على الإنسان (دينه ، ودمه ، وعقله ، وماله ، وعرضه) ، ويشمل صنوف التخويف ، والأذى ، والتهديد ، والقتل بغير حق ، وما يتصل بصور الحرابة ، وإخافة السبيل ، وقطع الطريق ، وكل فعل من أفعال العنف ، أو التهديد ، يقع تنفيذاً لمشروع إجرامي ، فردي ، أو جماعي ، يهدف إلى إلقاء الرعب بين الناس ، أو ترويعهم بإيذائهم ، أو تعريض حياتهم ، أو حريتهم ، أو أمنهم ، أو أحوالهم ، للخطر ، ومن صنوفه : إلحاق الضرر بالبيئة ، أو بأحد المرافق ، والأملاك العامة ، أو الخاصة ، أو تعريض أحد الموارد الوطنية ، أو الطبيعية ، للخطر ، فكل هذا من صور الفساد في الأرض ، التي نهى الله سبحانه وتعالى المسلمين عنها في قوله (ولا تبغ الفساد في الأرض إن الله لا يحب المفسدين)[62][63] ". اما منظمة المؤتمر الاسلامي فقد عرفته اصطلاحا في معاهدة منظمة المؤتمر الإسلامي لمكافحة الإرهاب الدولي في الفقرة الثانية من المادة الثانية منها((الإرهاب: كل فعل من أفعال العنف أو التهديد به أياً كانت بواعثه أو أغراضه، يقع تنفيذاً لمشروع إجرامي فردي أو جماعي ويهدف إلى إلقاء الرعب بين الناس أو ترويعهم بإيذائهم أو تعريض حياتهم أو أعراضهم أو حريتهم أو أمنهم أو حقوقهم للخطر أو إلحاق الضرر بالبيئة أو بأحد المرافق أو الأملاك العامة أو الخاصة أو احتلالها أو الاستيلاء عليها أو تعريض أحد الموارد الوطنية أو المرافق الدولية للخطر، أو تهديد الاستقرار أو السلامة الإقليمية أو الوحدة السياسية أو سيادة الدول المستقلة).[64]

وهناك تعريفات اخرى تكاد تكون متفقة على وجود ثلاثة عناصر سوآءا في تعريفاتها المحلية او الدولية وهي:

ويبدو أن معظم هذه التعريفات متفقٌ على العناصر الثلاثة للإرهاب الدولي:

1- العنف أو التهديد به.
2- استهداف المدنيين الأبرياء.
3- تحقيق أهداف سياسية أو تنفيذًا لدوافع سياسية.

ويلاحظ على التعريفات عدة امور :

1 – هلامية اللفاظ والمفهوم مما أدى الى حصول تباين واضطراب فيها.
2 – تركت مساحة واسعة لأفهام مختلفة وتحمل جوه كثيرة ويبنى ذلك اختلاف في تفسير المدلولات .
- الافتقار الى معيار للفصل بين ما هو ارهاب و ما هو غير ارهاب من اشكال حمل السلاح

رغم وجود حاجة حقيقة وملحة لتعريف الارهاب الا ان الدول الكبرى و خاصة الولايات المتحدة الامريكية يرفضون تحديد معنى الإرهاب الذي يريدون أن يُحاربوه، للأسباب كثيرة منها:

1- لا يدينوا أنفسهم بأنفسهم؛ لأنهم كيفما عرَّفوا الإرهاب سيجدون أن هذا التعريف يطالهم، وأنهم داخلون فيه دخولاً كلياً لما بينا بان هذه الدول هي كانت راعية لخلايا كثيرة من باب توظيف الارهاب سياسيا لمخططاتهم .

---

[61] الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة (3/ 944)

[62] القصص/ 77.

[63] "الدورة السادسة عشر " بمكة المكرمة ، من 21 إلى 26 / 10 / 1422هـ ، الموافق من 5 إلى 10 / 1 / 2002م.

[64] اعتمدت من قبل مؤتمر وزراء الخارجية دول المنظمة المنعقد في أواغادوغو المنعقد خلال الفترة من 28 حزيران يونيو إلى 1 تموز/يوليو 1999 http://hrlibrary.umn.edu/arab/b207.html

وكذلك لكي يُعطوا لأنفسهم الحرية والمساحة الكافية في أن يُمارسوا الإرهاب بكل صنوفه و انواعه، ومن دون أن يُدانوا بتهمة الوقوع في الإرهاب . وقول ألكسندر هيغ السابق ذكره وهو "كل شيء لا يعجبني فهو إرهابي" يمثل أيضاً الرأي العام والغالب على أمريكا والغرب فالإرهاب عندهم أمر مزاجي يطلقونه على أي شيء يخالف أهواءهم وكبرياءهم وتطلعاتهم نحو تبعية العالم لهم.

2- وحتى يبقى الإسلام هو في دائرة الاتهام لان تحديد اي تعريف سيخرج الاسلام والمسلمين خارج دائرة الاتهام و هذا مالا تريده الادارة الامريكية و الغرب ولذلك تجد الاعلام الغربي لا ينظر الى الجريمة و انما الى الفاعل فاذا كان مسلما صنفت على انها جريمة ارهابية و اذا كان غير مسلم صنفت على انها من الجرائم العادية و ان المجرم مختل عقليا.

3- حتى لا تستفيد حركات التحرر في العالم و حركات المقاومة وتبقى تحت استعباد الاحتلال.

4- تحديد مفهوم الارهاب يعني اسرائيل ستكون على راس قائمة الارهاب بما تمارسه يوميا على الشعب الفلسطيني و بالتالي ستظهر مشروعية المقاومة في فلسطين و العراق و فلسطين وباقي البلدان.

العلاقة بين التعريف اللغوي و الاصطلاحي

خلال العقدين الماضيين تم كتابة اكثر (6000)بين كتاب وبحث و مقال هو الارهاب وتعريفاته واشكاله و انواعه ولازمت اشكالية الوقوف على تعريف جامع مانع الكثير و الى الان لم نقف على تعريف يتفق عليه الجميع لا سباب كثيرة وقد حصر بعض المتخصصين للفترة بين عام 1936الى عام1981 اكثر من مئة تعريف حتى بدى بعض الكتاب يتندر بان محاربة الارهاب اصبحت اسها من تعريفه. وهذه الاشكالية القت بظلالها على العلاقة بين التعريف اللغوي و الاصلاحي و نجد اقرب تلك التعريفات هو تعريف المجمع الفقهي حيث دار في فلكه اللغوي و الاصطلاحي وفق منظور شرعي ،بينما نجد بعض التعريفات قد اخذت منحى متأثر بالتعريف الغربي للإرهاب ناهيك عن كثير من التعريفات التي فقدت حتى شروط التعريف من ناحية الاحاطة بالمعرف او جعله جامعا مانعا.

المفهوم السياسي للإرهاب

يتذكر الكثير في ابن الحرب الباردة كان هناك تزاوج بين الارهاب و السياسية فما تعده الولايات المتحدة إرهابا يعده الاتحاد السوفيتي حركة تحر ر او ما شابه ذلك من الاوصاف و ذاته ينطبق ما يعده الاتحاد السوفيتي ارهابا تعده الولايات المتحدة حركة تحرر و هذه المشهد تكرر كثيرا في الساحة الاسيوية كما في فيتنام و في الساحة الأفريقية كما حصل في انكولا و مثل ما حصل في في امريكا الجنوبية في شيلي و نيكاراغوا و بنما وغيرها ومع نهاية الحرب الباردة لم تؤدي إلى نهاية ظاهرة التوظيف السياسي للإرهاب أو ظاهرة الاستخدام السياسي للإرهاب، وبعدها بقيت العلاقة الوثيقة بين خطط وسياسات صناعة الفوضى الهدامة التي أطلقتها الإدارة الأمريكية منذ بداية الألفية الثالثة والتنظيمات تعد إرهابية فمثلا عندما تنصف امريكا ايران ضمن محور الشر و الداعم للإرهاب نجد ان امريكا سلمت العراق على طبق من ذهب الى ايران وعندما صنفت الحرس الثوري الايراني كمنظمة ارهابية طائراتها تحمي قاسم سليماني في العراق وهو الموضوع على قائمة الارهاب. ويرى الكاتب مختار شعيب في كتابه «خريف الإرهاب والفوضى الجديدة»، ان انتشار ظاهرة التوظيف السياسي لم تنتهي بنهاية الحرب البارد فقال(كما لم تؤد نهاية الحرب الباردة إلى نهاية ظاهرة الإرهاب وتحديدًا ظاهرة الاستخدام السياسي للإرهاب، وأن ظاهرة الإرهاب سوف تميز السنوات المقبلة من القرن الحادي والعشرين، خاصة إذا استمرت الظروف غير العادية بالنسبة لكثير من الشعوب والتمييز والكيل بمكيالين في المسائل الدولية،) ويرى فيما اذا استمر النظام الدولي الجديد بازدواجية المعايير في تصنيفه للإرهاب بالنظر الى مصدره لا الى العمل ذاته بمعنى التنصيف يعود الى الفاعل و ليس الى ذات الفعل الجرمي فقال(قد يجعل الإرهاب أكثر وحشية في ظل وجود أكثر من 390 تنظيمًا إرهابيا يمارس أنشطته وفقًا للدراسة في 63 دولة). الإرادة، ويري الكاتب أنه في ظل ظاهرة الاستخدام السياسي للإرهاب في إدارة العلاقات الدولية بين الدول يزداد الأمر تعقيداً، فهناك بعض الدول مثل بريطانيا والولايات المتحدة تستخدم الإرهاب وتحميه لتحقيق أهدافها السياسية في الضغط على بعض الدول أو إدارة صراع دولي) وهذا يتضح جليا في افغانستان و العراق وسوريا.

نتائج البحث

1- الإرهاب في اللغة هو استدعاء الخوف أو الفزع، أي التخويف و اعلى درجات الخوف هو الرعب، وليس الرهب.
2- لم يذكر لفظ (الإرهاب) في معاجم اللغة العربية القديمة و لافي النصوص الشرعية من الكتاب و السنة وإنما ورد ما تصرف من جذر كلمة (رهب) ووردت بعد ذلك في المعاجم الحديثة وبعض الكتب الفقهية .
3- لم ترد جذور كلمة (رهب) في اللغة العربية وفيها دلالة على القتل وانما مطلق التخويف .
4- ان جذر كلمة (رهب) هي اقل درجات الخوف و اشد درجات الخوف (الرعب) كما ورد في سورة الحشر.
5- وردت جذور الكلمة (ثلاثة عشر مرة)مرات في آيات القران الكريم، (سبعة) منها تدل على الخوف من الله و (خمس) آيات تدل على الرهبانية وآية واحدة فقط في اخافة عدو حقيقي غير متوهم متوقع وقوع الشر منه .
6- لا يوجد تعريف شرعي للإرهاب لأن هذه اللفظة لم ترد في نصوص الشرع الا في هذا القرن حيث دأبت بعض المجامع الفقهية على تعريفه .
7- بداية ظهور مصطلح (الإرهاب) كان في الفترة بين عامي 1789 - 1799 م على يد الفرنسيين وكان يسمى (عهد الإرهاب).
8- استخدم مصطلح الارهاب بدلا من الفاظ (الفزع ، و الرعب، و الهلع) و التي هي اشد وطأة من كلمة ارهاب لكون الكيان الصهيوني استخدمه هذا الاصطلاح ضد المقاومة الفلسطينية ووصمها به ولذلك الاعلام الغربي ترك المفردات المذكورة انفا.
9- العدول عن الترجمة الصحيحة للمصطلح من رعب والتي هي اكثر درجات الخوف الى رهب كانت لغايات سياسية وهي جزء من حرب المصطلحات التي تسوق على بلاد المسلمين وهي جزأ من حملة الاسلام فوبيا .
10- عدم الاتفاق على تعريف للإرهاب كان ذو غايات ومنها استخدامه كسلاح ضد الاسلام و بلاد المسلمين.
11- التوظيف السياسي للإرهاب من قبل الدول الكبرى ابان الحرب الباردة ما بعدها هو السبب الرئيسي لانتشار ظاهرة الارهاب وتناميها، حيث توجد أكثر من 390 تنظيمًا إرهابيا يمارس أنشطته وفقًا للدراسات الموجودة في 63 دولة وليس الاسلام والمسلمين هم السبب في انتشار هذه الظاهرة.

المراجع

1- القران الكريم.
2- ستفين/الاسلام فوبيا الحملة الايدلوجية ضد المسلمين /ستيفن شيهي/ ترجمة د فاطمة نصر، طبعة سطور الجديدة 2012.
3- ابن فارس/ أحمد بن فارس بن زكرياء القزويني الرازي، أبو الحسين (395هـ)/ معجم مقاييس اللغة/تحقيق عبد السلام محمد هارون/دار الفكر/ 1399هـ - 1979م. (2/ 447).
4- الجوهري/ أبو نصر إسماعيل بن حماد الجوهري الفارابي (393هـ) الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية/تحقيق: أحمد عبد الغفور عطا/دار العلم للملايين - بيروت/ط4، 1407 هـ - 1987 م .
5- المرسي/ أبو الحسن علي بن إسماعيل بن سيده المرسي [ت: 458هـ]/ المحكم والمحيط الأعظم/المحقق: عبد الحميد هنداوي/دار الكتب العلمية - بيروت،ط1، 1421 هـ - 2000
6- الزَّبيدي/ محمّد بن محمّد بن عبد ا لرزّاق الحسيني، أبو الفيض، الملقّب بمرتضى (1205هـ)/ تاج العروس من جواهر القاموس/ دار الهداية .
7- الرازي /زين الدين أبو عبد الله محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الحنفي الرازي (666هـ)/ مختار الصحاح/تحقيق/ يوسف الشيخ محمد/ المكتبة العصرية - الدار النموذجية، بيروت – صيدا/ط5، 1420هـ / 1999م.
8- الفراهيدي /أبو عبد الرحمن الخليل بن أحمد بن عمرو بن تميم الفراهيدي البصري (170هـ)/كتاب العين/تحقيق/ د مهدي المخزومي، د إبراهيم السامرائي/دار ومكتبة الهلال (4/ 47)، الهروي /محمد بن أحمد بن الأزهري الهروي، أبو منصور (370هـ)/

9- تهذيب اللغة/تحقيق/ محمد عوض مرعب/ دار إحياء التراث العربي - بيروت/ط1، 2001م(6/ 155).
10- الزمخشري/ أبو القاسم محمود بن عمرو بن أحمد، الزمخشري جار الله (538هـ)/ أساس البلاغة/تحقيق: محمد باسل عيون السود/ دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان/ط1/ 1419 هـ - 1998 م .
11- النيسابوري / نظام الدين الحسن بن محمد بن حسين القمي النيسابوري (المتوفى: 850هـ) /غرائب القرآن ورغائب الفرقان /المحقق: الشيخ زكريا عميرات/دار الكتب العلمية - بيروت/ط1 - 1416 هـ.
12- السيوطي / عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي (المتوفى: 911هـ) /الدر المنثور /دار الفكر – بيروت.
13- أبو السعود العمادي / محمد بن محمد بن مصطفى (المتوفى: 982هـ) /إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم / دار إحياء التراث العربي – بيروت.
14- المراغي/ أحمد بن مصطفى المراغي (المتوفى: 1371هـ)/ تفسير المراغي/ شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابى الحلبي وأولاده بمصر،ط1، 1365 هـ - 1946 م.
15- السعدي/ عبد الرحمن بن ناصر بن عبد الله السعدي (المتوفى: 1376هـ) /تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان/ /المحقق: عبد الرحمن بن معلا اللويحق/ مؤسسة الرسالة،ط1، 1420هـ -2000 م.
16- الصابوني/محمد علي الصابوني/ صفوة التفاسير/دار الصابوني للطباعة والنشر والتوزيع - القاهرة،ط1، 1417 هـ - 1997 م.
17- الصابوني / محمد علي الصابوني /مختصر تفسير ابن كثير/دار القرآن الكريم، بيروت - لبنان،ط7، 1402 هـ - 1981 م.
18- (ابن كثير)/أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: 774هـ)/ تفسير القرآن العظيم /المحقق: محمد حسين شمس الدين/دار الكتب العلمية، منشورات محمد علي بيضون - بيروت،ط1 - 1419 هـ.
19- القرطبي/ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أبي بكر بن فرح الأنصاري الخزرجي شمس الدين القرطبي (المتوفى: 671هـ) الجامع لأحكام القرآن = تفسير القرطبي/ /تحقيق: أحمد البردوني وإبراهيم أطفيش/دار الكتب المصرية – القاهرة،ط2، 1384هـ - 1964 م.
20- الامام البخاري/محمد بن إسماعيل أبو عبد الله البخاري الجعفي/صحيح البخاري/المحقق: محمد زهير بن ناصر الناصر/دار طوق النجاة (ترقيم محمد فؤاد عبد الباقي)ط1، 1422هـ.
21- الامام مسلم / مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري (المتوفى: 261هـ)/صحيح مسلم/المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي/دار إحياء التراث العربي – بيروت.
22- النووي / أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: 676هـ) المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج/ /دار إحياء التراث العربي - بيروت/ط2، 1392هـ.
23- ابن قيم الجوزية / محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين (المتوفى: 751هـ) /الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة/المحقق: علي بن محمد الدخيل الله/دار العاصمة، الرياض، المملكة العربية السعوديةط1، 1408ه.-
24- أبو هلال العسكري/ الحسن بن عبد الله بن سهل بن سعيد بن يحيى بن مهران (المتوفى: نحو 395هـ)/ الفروق اللغوية/ حققه وعلق عليه: محمد إبراهيم سليم/دار العلم والثقافة للنشر والتوزيع، القاهرة – مصر.
25- ابن منظور/ محمد بن مكرم بن على، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصاري الرويفعى الإفريقى (المتوفى: 711هـ) لسان العرب//دار صادر - بيروت/ط3 - 1414 هـ.
26- See: Oxford Universal Dictionary, Compiled by Joyce M.Hawkins, .Oxford University Press, Oxford, 1981, p. 736
27- https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%83%D9%88_%D9%83%
28- D9%84%D9%88%D9%83%D8%B3_%D9%83%D9%84%D8%A7%D 9%86
29- https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%83%D9%88_%D9%83%D9%84% D9%88%D9%83%D8%B3_%D9%83%D9%84%D8%A7%D9%86

30- https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%87%D8%A7%D8%AC%D8%A7%
.D9%86%D8%A7%D9%87
31- https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%87%D8%A7%D8%AC%D8%A7%
D9%86%D8%A7%D9%87
32- https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%84%
D9%88%D9%8A%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%85%
D8%B1%D8%A7%D8%A1
33- https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%AC%D9%85%D8%A7%D8%B9%
D8%A9_%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%8A%D8%B4_%D8%A7
.%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%85%D8%B1
34- http://hrlibrary.umn.edu/arab/b207.html

İSLAMOFOBİ VE TERÖR ARASINDAKİ İLİŞKİ VE BU İLİŞKİNİN ULUSLARARASI VE MÜSLÜMAN DEVLETLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ali BOKRETA*

العلاقة بين الاسلاموفوبيا والإرهاب وأثرها على العلاقات الدولية عامة والدول الإسلامية خاصة

ملخص

يعتبر الإرهاب بكل أشكاله اليوم، تهديداً حقيقياً للدول والشعوب الإسلامية خاصة وللعالم عامة، وإذا كانت موجات الإسلاموفوبيا التي تنامت في العديد من دول الغرب، قد نشرت الأكاذيب والافتراءات عن الإسلام، فجرائم الإرهابيين اللذين يدعون الانتماء إلى الإسلام، أساءوا إلى الإسلام والمسلمين أكثر بكثير مما فعله دعاة الإسلاموفوبيا.

من جهة أخرى الإسلاموفوبيا من القضايا الخطيرة التي تهدّد الأمن والسلم الدوليين، لأنها تتعدَّى المجال الخاص، وهو الإسلام والمسلمين، إلى المجال العام الذي يشمل العالم أجمع والإنسانية قاطبة، فازدراء الدين الإسلامي وإشهار الحرب الفكرية والدينية عليه، أن ينعكس لا محالة سلباً على جميع الأديان وعلى أتباعها و يشجع التطرف كردة فعل حتمية.

وعليه تهدف هذه الورقة البحثية إلى تبيان الصلة بين الإرهاب والإسلاموفوبيا، وأن محاربة الإرهاب لا تتم على الوجه الذي يحقق الهدف، ما لم تقترن بمكافحة الإسلاموفوبيا، وكل أشكال العنصرية والكراهية، بالإجراءات القانونية، وبالحملات التصحيحية، وبنشر الوعي الإنساني الراقي بخطورة ما يترتب على هذه الظاهرة من تداعيات مدمرة.

يجب ان يعرف الرأي العام الدولي أن الإعراض عن مواجهة ظاهرة الإسلاموفوبيا بكل قوة ، يشجع دعاة الشر وأعداء السلام على ممارسة التطرف الفكري الذي يحض على العنف الفعلي وهو لا يقل خطورة وتهديداً للسلام عن الإرهاب المسلح الذي تمارسه مختلف التنظيمات المعروفة في هذا المجال.

إن أهم ما ترتكز عليه هاته الورقة البحثية هو تحديد مدلول الإرهاب من خلال التطرق إلى الاختلاف المتباين في تطبيق المعايير المتعارف عليها في القانون الدولي وذلك بالرجوع إلى التطبيقات الموجودة حاليا.

كما تجدر الإشارة انه تم التطرق في المحور الثاني إلى المشاكل والحلول التي من شأنها الفصل بين المفاهيم الخاطئة التي ينظر من خلالها للإسلام وكذلك لبعض المدافعين عن حقوقهم الإنسانية بغض النظر عن انتماءاتهم الدينية أو السياسية .

ومن هنا نطرح الإشكالية التالية : ما مدى تأثير الترابط الموجود بين الاسلاموفوبيا والإرهاب على مستقبل العلاقات الدولية عامة والدول الإسلامية خاصة ؟

THE RELATIONSHIP BETWEEN ISLAMOPHOBIA AND TERRORISM AND ITS IMPACT ON INTERNATIONAL RELATIONS GENERAL MUSLIM COUNTRIES IN PARTICULAR

ABSTRACT

Terrorism is considered in all its forms today, as real threat to Islamic countries and peoples particular and the world in general, and whether Islamophobia waves that have grown in many Western countries, has published lies and slander Islam, crimes of terrorists who claim to belong to Islam, such as "Islamic state" or "isis " abused these circumstances to Islam and Muslims and damaged much more than did the advocates of Islamophobia interests.

The Islamophobia is one of serious issues thats threaten international peace and security, because they go beyond the private sphere, which is Islam and Muslims, to the public domain, which includes the entire human world as a whole, minimized the Islamic religion and the declaration of intellectual and religious war

* Dr., Cezayir Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Devlet Hukuku ve Uluslararası İlişkiler, alibokreta@gmail.com

against him, to be reflected inevitably negatively on all religions and their followers and encourages extremism reaction inevitable.

The paper ains to clarify the link between terrorism and Islamophobia, and that the fight against terrorism does not take place on the face that achieves the goal, unless accompanied by the fight against Islamophobia, and all forms of racism and hatred, legal procedures, and campaigns corrective, and the deployment of human consciousness upscale seriousness of the consequences of this phenomenon of devastating consequences.

The international public opinion must know that the reluctance to confront the phenomenon of Islamophobia with full force encourages advocates of evil and enemies of peace on the exercise of intellectual extremism that incites actual violence, which is no less dangerous and a threat to peace from the armed terrorism practiced by various well-known organizations in this field.

The is research paper tends to determine the meaning of terrorism, both through differential touched on the difference in the application of generally accepted standards of international law and with reference to existing applications.

It should also be noted that he was pierced in the second axis of the problems and solutions that will separate the misconceptions that view of Islam as well as to some of the defenders of human rights regardless of their religious or political affiliations.

Hence we ask the following question: What is the impact of the existing interconnection between Islamophobia and terrorism on the future of general international relations and Islamic countries in particular?

Key Words: Islamophobia, Terror, Islam, Peace.

مقدمة

أصبح الإرهاب في العالم الإسلامي بكل أشكاله، تهديداً حقيقياً للدول والشعوب الإسلامية وللعالم أجمع، يتعاظم خطره من جراء تصاعد موجات التطرف والتعصب الطائفي التي تنشر الكراهية وتستحل سفك الدماء وترويج الأباطيل عن الدين الإسلامي، وتشويه صورته السمحة ورسالته الحضارية البانية للإنسان وللعمران.

وإذا كانت موجات الإسلاموفوبيا التي تنامت في العديد من دول الغرب، قد نشرت الأباطيل والافتراءات عن الإسلام، وتطاولت على مقدسات المسلمين بالتشويه والاستهزاء، فجرائم الإرهابيين الذين يدعون الانتماء إلى الإسلام، ومنهم من يسمي كيانه المسخ "الدولة الإسلامية"، أساءت إلى الإسلام والمسلمين، وأضرت بمصالحهم أكثر بكثير مما فعله دعاة الإسلاموفوبيا.

إن تصرفات وسلوكيات الإرهابيين المنحرفين وجرائمهم البشعة وما يروج من أفكار متطرفة مرفوضة، ومن مفاهيم منحرفة ممقوتة، كل ذلك أدى إلى تأجيج الكراهية والعنصرية والعداء للإسلام وللمسلمين بصورة عامة، وعلى أوسع نطاق. وحيث إن ظاهرة الإسلاموفوبيا ترتبط بعوامل كثيرة، تتدَاخَلُ فيها رواسب أحقاد الماضي وتنامي تعصّب الحاضر على المستويات الثقافية والدينية والسياسية، فإنها ليست وليدة المرحلة الحالية، وليست من تداعيات 11 أيلول (سبتمبر) 2001، كما يروّج بعض الكتاب، ولكنها مزيجٌ من المعلومات المشوهة والتخطيطات المغرضة التي لها تأثيراتها العميقة في صنع الرأي العام الدولي السلبي عن الإسلام والمسلمين، مما يجعلها تتعارض كلياً مع ميثاق الأمم المتحدة، ومع الإعلان العالمي لحقوق الإنسان، ومع الاتفاقات والإعلانات والعهود الدولية ذات الصلة، وبخاصة الفقرة 2 من المادة العشرين من العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية، التي تقول: «تحظر بالقانون أية دعوة إلى الكراهية القومية أو العنصرية أو الدينية تشكل تحريضاً على التمييز أو العداوة أو العنف». وهذا ما يُكسب هذه الظاهرةَ طابعَ الصراع في عصر تتضَافرُ فيه جهودُ المجتمع الدولي من أجل تعزيز ثقافة الحوار والتفاهم والوئام والتسامح والتحالف بين الحضارات.

لذلك فالإسلاموفوبيا يعد من القضايا الخطيرة التي تهدّد الأمن والسلم الدوليين، لأنها تتعدَّى المجال الخاص، وهو الإسلام والمسلمين، إلى المجال العام الذي يشمل العالم أجمع والإنسانية قاطبة، لأن من شأن

ازدراء الدين الإسلامي وإشهار الحرب الفكرية والدينية عليه، أن ينعكسا سلباً على جميع الأديان وعلى أتباعها، وان يشجعا التطرف المضاد الذي يقود إلى العنف والإرهاب.

وعليه ألم يحن الوقت بعد ليعرف العالم الصلة الوثيقة بين الإرهاب والإسلاموفوبيا، وأن محاربة الإرهاب لا تتم على الوجه الذي يحقق الهدف، ما لم تقترن بمكافحة الإسلاموفوبيا، وكل أشكال العنصرية والكراهية، بالإجراءات القانونية، وبالحملات التصحيحية، وبنشر الوعي الإنساني الراقي بخطورة ما يترتب على هذه الظاهرة من تداعيات مدمرة؟ ألم يحن الوقت بعدُ ليعرف العالم أن الإعراض عن مواجهة ظاهرة الإسلاموفوبيا بكل قوة، كما هو الشأن مع اللاسامية، يشجع دعاة الشر وأعداء السلام على ممارسة التطرف الفكري الذي يحض على العنف الفعلي، وهو لا يقل خطورة وتهديداً للسلام عن الإرهاب المسلح الذي يمارسه أتباع داعش وتمارسه تنظيمات متعددة تحمل أسماء مختلفة وتنتمي إلى جهات ظاهرة ومستترة.

أصبح يتضح جليا على الساحة الدولية بروز مشكلات التطرف والإرهاب كطابع مميز ومؤثر في مجريات الأمور فيها مما يجعله من الأمور الخطيرة التي تهدد الأمن والسلام العالمين، بحيث قد عانى العالم منذ القدم من أخطار كثيرة مثل الحروب والاستعمار والتفرقة العنصرية وغير ها لكنه أصبح اليوم يعاني من خطر الإرهاب والتطرف الذين عرفا انتشارا في كثير من دول العالم .إن أهم ما يدور حوله النقاش هو تحديد مفهوم الإرهاب ومشكلة التعريف نظرا للصعوبة التي تحيط به والتي تعود إلى العديد من الأسباب التي تعود في معظمها إلى طبيعة العمل الإرهابي بذاته، واختلاف نظرة الدول له، فما يراه البعض إرهابا ويراه البعض الأخر عملا مشروعا، إلا أن مجمل التعريفات في القواميس العربية واللاتينية تخلص إلى أن الإرهاب هو الاستخدام المنظم للعنف والترهيب والتخويف لتحقيق هدف أو غاية ما، والإرهابي هو الذي يقوم بهذه الأعمال والتصرفات، وجوهر الإرهاب هو الرعب.

ومن هنا نطرح الإشكالية التالية : ما مدى تأثير الترابط الموجود بين الاسلاموفوبيا والإرهاب على مستقبل العلاقات الدولية عامة والدولية الإسلامية خاصة .

المحور الأول: مدلول الاسلاموفوبيا والإرهاب في ظل الواقع الدولي الحالي

يأتي الإرهاب في اللغة العربية من الفعل (رَهب , يُرهب, رَهبةً) أي خاف, ورهبه أي خافه. والرهبة هي الخوف والفرع وهو راهب من الله أي خائف من عقابه ,وترهبه أي توعده (1) أما في القرآن الكريم فينصرف معنى الإرهاب الى ما ورد في الآيات القرآنية التي تأتي بمعنى الفزع والخوف, والخشية, والرهبة من عقاب الله تعالى , فقد ورد في قوله تعالى ((وأوفوا بعهدي أوف بعهدكم وإياي فارهبون))[2]. وجاء ((إنما هو اله واحد فإياي فارهبون))(3) وورد ((إنهم كانوا يسارعون في الخيرات ويدعوننا رغباً ورهباً))[4].

كما يأتي الإرهاب في القرآن الكريم بمعنى الردع العسكري فقد ورد ((ترهبون به عدوا الله وعدوكم وآخرين من دونهم))(5). وجاء أيضاً ((واسترهبوهم وجاءوا بسحرٍ عظيم)).(6) أما في اللغات الأخرى فان الإرهاب يأتي بمعنى رعب (terror) وتعني خوفاً, أو قلقاً متناهياً أو تهديد غير مألوف وغير متوقع , وقد أصبح هذا المصطلح يأخذ معنى جديد في الثلاثين عاماً الأخيرة ويعني استخدام العنف وإلقاء الرعب بين الناس.

والإرهابي هو من يلجاء الى العنف غير القانوني, أو التهديد به لتحقيق أهداف سياسية سواء من الحكومة, أو الأفراد والجماعات الثورية, والمعارضة. [7]

وقد بلغت أهمية تعريف ظاهرة الإرهاب حدا" كبيرا"دفع الدول الى إقامة المؤتمرات, والندوات لتحديد مفهومه, وعناصره, ومسبباته. وعموما" ظهر في هذا السبيل اتجاهان الأول الاتجاه المادي والثاني هو الاتجاه المعنوي.

المبحث الثاني ـــ مفهوم الارهاب في ظل المتغيرات الدولية

المطلب الأول: الاتجاه المادى في تعريف الإرهاب

يقوم الأساس المادي في تعريف الإرهاب على السلوك المكون للجريمة أو الأفعال المكونة لها. وطبقاً لذلك يعرف الإرهاب بأنه عمل أو مجموعة من الأفعال المعينة التي تهدف الى تحقيق هدف معين.(8)

وقد قاد هذا لمفهوم الى تعريف الإرهاب بالاستناد الى تعداد الجرائم التي تعد إرهابية دون البحث في الغرض أو الهدف من العمل الإرهابي.

وفي هذا الاتجاه يذهب (بروس بالمر) الى إن الإرهاب قابل للتعريف فيما إذا كانت الأعمال التي يضمها معناه , يجري تعدادها وتعريفها بصورة دقيقة, وبطريقة موضوعية دون تمييز فيما يتعلق بالفاعل مثل الأفراد, وأعضاء الجماعات السياسية, وعملاء دولة من الدول (9).

ومن ثم ذهب أنصار هذا الأسلوب الى الاكتفاء بتعداد الأعمال, أو الأفعال التي تعد إرهابيه كالقتل, والاغتيال, والاختطاف, واحتجاز الرهائن, وأعمال القرصنة....

ولا يخفى ما يكتنف هذا التحديد من قصور من حيث انه تجاوز عن أهم عنصر من عناصر الجريمة الإرهابية وهو الغرض, أو الهدف السياسي, كما إن التحديد الحصري لجرائم معينة على إنها إرهابية يؤدي الى خروج الكثير من الجرائم من دائرة الإرهاب لا لشيء سوى إنها لم تذكر في ضمن هذا النوع من الجرائم متجاوزين عما قد يجلبه التطور العلمي والتكنولوجي من صور جديدة للجرائم الإرهابية.

إزاء ذلك اتجه جانب من الفقه الى تحديد صفات معينة للجرائم الإرهابية لتمييزها من غيرها وعدم الاكتفاء بالتعداد الحصري [10] ومن تلك الصفات على سبيل المثال:-

1- إن الأعمال الإرهابية تتصف بأنها أعمال عنف, أو تهديد به, وأضاف البعض الى هذه الصفة , إن يكون العنف غير مشروع. وفي ذلك يقول (بورامدينستن) ((أنا اعتبر الإرهاب على انه عمل عنف غير قانوني)) [11].

2- أن يتضمن هذا العنف أحداث الرعب, أو التخويف , وتقوم بهذا الدور الأداة أو الوسيلة المستخدمة في العمل الإرهابي.

3- أن يكون هذا العنف منسقا, أو منضماً, ومستمراً ,وعلى ذلك فعمل الاغتيال الذي لا يكون جزءاً من نشاط منظم لا يعد إرهابياً.

وأياً كانت محاولات هذا الاتجاه في تطوير مذهبة فقد ظل بعيداً عن المحتوى الأساسي للإرهاب والذي يتجلى في الطابع السياسي للجريمة الإرهابية رغم محاولات بعض الدول لاسيما الولايات المتحدة الأمريكية القبول بهذا التعريف.

فقد ذهب وفد الولايات المتحدة في الدورة الثامنة والعشرين للجمعية العامة للأمم المتحدة المتعلق بالإرهاب وطرق معالجته الى اقتراح تعريف ظاهرة الإرهاب على إنها ((كل شخص يقتل شخصاً أو يسبب له ضرراً جسدياً بالغاً, أو يخطفه أو يحاول القيام بفعل كهذا, أو يشارك شخصاً قام, أو حاول القيام بذلك)). [12]

وقد عرفت لجنة القانون الدولي في المادة (19) من المشروع المقدم من قبلها الى الدورة الأربعين للجمعية العامة للأمم المتحدة الإرهاب ((**هو كل نشاط إجرامي موجهٌ الى دولة معينة ويستهدف إنشاء حالة من الرعب في عقول الدولة أو أي سلطة من سلطاتها وجماعة معينة منها**)).

وهذا التعريف ركز على العنصر الأساسي للإرهاب المتمثل في النشاط الإجرامي، ولم تحدد لنا اللجنة المقصود بالنشاط الإجرامي وإن كانت الأمثلة التي أعطتها لجرائم الإرهاب توضح ان المقصود فيه الاعتداء على الأرواح والأموال, أو هما معاً، وأيضاً أدخلت في الأنشطة الإجرامية المكونة للإرهاب صناعة الأسلحة والحصول عليها وحيازتها، وكذلك الإمداد بالأسلحة, والذخائر ,أو إمدادها بالمواد المتفجرة لمساعدة الإرهابي على القيام بالعمل الإرهابي. ويعد من قبيل الجرائم الإرهابية بعض الأمثلة الواردة في تقارير لجنة القانون الدولي في نفس الدورة:

1 – الأفعال غير المشروعة التي من شأنها أن تحدث الموت أو الألم الجسمي الشديد إذا وجهه الى رئيس الدولة, أو أحد أفراد أسرته, أو معاونيه ,وكذلك الأشخاص المكلفين بالوظائف العامة إذا ما وجهه العدوان إليهم بصفتهم العامة، والشرط الوحيد لاعتبار الفعل الواقع عليهم إرهاباً هو أن يتم الاعتداء بمناسبة الصفة التمثيلية، وليس لاعتبارات أو دوافع خاصة تتصل بهم كأشخاص عاديين كالقتل للأخذ بالثأر أو السرقة.

2- الأفعال الغير مشروعة التي تستهدف تحطيم, أو إتلاف الملكية العائدة للدولة, أو المال العام.

3- أي فعل غير مشروع آخر من شأنه ان يعرض للخطر حياة الرهائن، أو أي شكل آخر من أشكال العنف يتخذ ضد الأشخاص الذين يتمتعون بالحماية الدولية, أو بالضمانة الدبلوماسية.

المطلب الثاني:الاتجاه المعنوي في تعريف الإرهاب:

يركز هذا الاتجاه في تعريف الإرهاب على أساس الغاية, أو الهدف الذي يسعى إليه الإرهابي من خلال عمله. غير إن أنصار هذا الاتجاه يختلفون في طبيعة هذه الأهداف فهناك أهداف سياسية, وأخرى دينية, وثالثة فكرية, وهكذا. فهل يتعلق الإرهاب بهدف من هذه الأهداف بالتحديد باعتباره الركن المعنوي للجريمة الإرهابية ؟؟؟

استقر الرأي الغالب على القول بان الركن المعنوي في الجريمة الإرهابية يتجلى في غاية الإرهاب ذاته, وهو توظيف الرعب, والفزع الشديد لتحقيق مآرب سياسية أياً كان نوعها [13].

وفي ذلك يعرف الدكتور شفيق المصري الإرهاب بشكل عام باعتباره ((استخدام غير شرعي للقوة, أو العنف, أو التهديد باستخدامها بقصد تحقيق أهداف سياسية)) [14].

غير إن هذا التعريف يشكل نوع من التطابق بين الجريمة السياسية, والأعمال الإرهابية, وهو أمر غير مقبول لما يقود إليه ذلك من تخفيف للعقوبة, وعدم إمكان تسليم المجرمين [15]. فإذا كان الغرض السياسي عنصراً مهماً في الجريمة الإرهابية فهو ليس المعيار الوحيد في تميزها.

إزاء ذلك ذهب البعض الى التركيز على عناصر أخرى في التعريف منها استخدام الوسائل القادرة على أحداث حاله من الرعب, والفزع بقصد تحقيق الهدف أياً كانت صورته سياسياً أو دينياً أو عقائدياً أو عنصرياً , وفي هذا إخراج للجريمة السياسية والتي يمكن أن تحصل دون اللجوء الى العنف.

والتعريف الانسب هنا هو ((إن الإرهاب هو طريقة, أو أسلوب فهو سلوك خاص, وليس طريقة للتفكير ,أو وسيله للوصول الى هدف معين, ويؤيد ذلك إن المقطع الأخير من كلمة Terrorisme بالفرنسية Isme تعني النظام, أو الأسلوب – فالإرهاب على ذلك هو الأسلوب, أو الطريقة المستخدمة والتي من طبيعتها إثارة الرعب, والفزع بقصد الوصول الى الهدف النهائي)) [16].

ونرى إن هذا التعريف مقبول الى حد كبير فهو يتضمن العناصر الواجب مراعاتها في تحديد مضمون الأعمال الإرهابية, وتمييزها عما قد يختلط بها من أفعال أخرى.

على انه من المهم التأكيد على أن تكون أعمال العنف تلك، أعمالاً غير مشروعه لتميز الفعل الإرهابي عن أعمال العنف المشروعة كأعمال المقاومة, والكفاح المسلح.

ومن ثم يمكن تحديد عناصر تعريف الجريمة الإرهابية فيما يلي:

1- العنف غير المشروع. [17]

2- التنسيق والتنظيم.

3- أن يؤدي العنف الى خلق حالة الرعب, والفزع.

4- أن يهدف العمل الى تحقيق أهداف سياسية, أو دينية, أو عقائدية, أو عنصرية بعيدة عن الغايات الفردية.

ويستوي أخيراً أن يمارس هذا العنف المنسق, وغير المشروع من الأفراد, أو المؤسسات, أو الدولة مادامت قد اجتمعت فيه العناصر المذكورة الأخرى.

المطلب الثالث :ملامح الظاهرة الارهابية.

اولا: دولية ظاهرة الارهاب

تعاظمت مخاطر الإرهاب بشكل ملفت خلال العقود الثلاثة الأخيرة، فبعدما كانت العمليات الإرهابية تتم وفق أساليب تقليدية وتخلف ضحايا وخسائر محدودة في الفئات والمنشآت المستهدفة, أصبحت تتم بطرق بالغة الدقة والتطور مستفيدة من التكنولوجيا الحديثة وأضحت تخلف خسائر جسيمة تكاد تعادل خسائر الحروب النظامية سواء في الأرواح أو الممتلكات والمنشآت...

فحتى وقت قريب كانت العمليات الإرهابية عادة ما تستهدف اختطاف الطائرات المدنية أو اختطاف الأفراد وأخذ الرهائن واحتجازهم (شخصيات بارزة، ديبلوماسيين وحتى أفراد عاديين) وكذا إلقاء القنابل وزرع المتفجرات التي لا تحتاج لمهارات . لكن مخاطرها الآن تصاعدت تبعا لتطور الوسائل المستخدمة والفئات والمنشآت المستهدفة، فقد أصبحت الجماعات الإرهابية تستغل كل ما من شأنه أن يمكنها من تنفيذ عملياتها ولو على حساب الأبرياء، وشهدنا مؤخرا مظهرا جديدا لهذه العمليات التي تم خلالها تحويل طائرات مدنية في الجو من أداة لنقل ركاب عزل إلى ما يشبه صواريخ موجهة نحو أهداف حساسة وهو ما خلف عددا كبيرا من الضحايا المتميزين وخسائر اقتصادية ومالية أصابت كل دول العالم وخسائر معنوية جسيمة تجلت في سيادة جو من الهلع والترقب وعدم الطمأنينة في كل بقاع العالم.

مظهر جديد لهذه العمليات نرى أنه أضحى يتزايد بشكل مطرد بدوره أيضا, وهو المرتبط بتدمير المعلومات من خلال شبكات الاتصال الدولية، فقد أصبح بإمكان جماعات أو أشخاص تحركهم دوافع سياسية وحتى شخصية, بل وبإمكان مراهقين تحركهم اندفاعيتهم وفضولهم وهم داخل غرفهم ومكاتبهم وأمام حواسيبهم, تدمير معلومات وبرامج ضخمة لكبريات الشركات والمؤسسات الوطنية والدولية البعيدة عنهم كل البعد, بعدما أصبح العالم عبارة عن قرية صغيرة بفعل تطور وسائل الاتصال وتدفق الأخبار من خلال الطريق السيار للمعلومات. مما ينتج عنه خسائر مالية وخدماتية كبيرة في ظرف زمني قصير, وهلع وخوف كبيرين في أوساط مالكي هذه البرامج والمؤسسات.

وبعد انهيار الاتحاد السوفيتي طرح اكثر من سؤال حول مصير ترسانته النووية وقد زادت التخوفات بشأن هذه الترسانة بعدما أضحى من السهل حصول بعض الجماعات على هذه الأسلحة من الأسواق السوداء في ظل المشاكل والإكراهات الاقتصادية والاجتماعية التي رافقت التحولات في روسيا عقب هذا الإنهيار وما صاحبها أيضا من أوضاع صعبة لفئة كبيرة من العلماء في هذا الشأن, بالشكل الذي قد يجعلهم لا يصمدون أمام الإغراءات المالية لهذه الجماعات مقابل تمكينهم من معلومات هامة بهذا الخصوص.

ومؤخرا ظهرت أيضا مظاهر جديدة لهذه العمليات تجلت في الرسائل المجرثمة وخاصة بالجمرة الخبيثة التي خلفت بدورها خسائر محدودة في الأرواح بأمريكا ومظاهر من الفزع والخوف في كل أرجاء العالم, حقيقة أن استعمال الأسلحة البيولوجية التي تسبب وباء الجدري والطاعون والكوليرا وشلل الأطفال والكلب ومختلف الإعاقات، قديم، حتى أنه استخدم في القرن الرابع عشر الميلادي عندما كانت بعض الجيوش تحاصر المدن وتقذف بالمنجنيق جثث المصابين بالطاعون او الجدري وكذا بعض النباتات الملوثة من فوق سور المدينة بقصد نشر الوباء داخل صفوف العدو(1), كما استعملت في الحرب العالمية الأولى والثانية, وقد اتهم النظام العراقي باستخدامها ضد الأكراد في أواخر الثمانينيات...

لكن مخاطر استخدامه من قبل أشخاص وقوى غير نظامية وبوسائل مستحدثة أصبح يخيم على الساحة الدولية بشكل ملح و كبير خاصة وأن العديد من الدول كالولايات المتحدة، فرنسا، بريطانيا، الصين، روسيا تمتلكه فيما يعتقد أن دولا أخرى مثل: كوبا، العراق، ليبيا تمتلكه أيضا رغم وجود اتفاقية حظر الأسلحة البيولوجية لعام 1979 الموقعة بجنيف التي تمنع إنتاج أو امتلاك أو استخدام هذه الأسلحة, حيث وقعت عليها لحد الآن 143 دولة. نفس المخاطر أيضا يمكن أن تنتج عن المواد الكيماوية السامة.

وخلاصة القول أن مخاطر الإرهاب الدولي تصاعدت وشكلت هاجسا بالنسبة للحكام كما الشعوب ومحورا مهما في خطاب المجتمع الدولي بدون استثناء.

ثانيا: تغير و تعدد مدلول الارهاب في الانظمة الاقانونية الداخلية والدولية

منذ بداية القرن الماضي وموضوع الإرهاب كظاهرة عنيفة يحظى باهتمام المفكرين والفقهاء ورجال السياسة ويشكل محورا أساسيا لعدة لقاءات ومؤتمرات دولية (مؤتمر بروكسيل لسنة 1926 وكوبنهاجن لسنة 1936). غير أن مجمل المحاولات التي تمت في هذا الصدد من أجل صياغة مفهوم محدد ودقيق للظاهرة، انتهت بفشل نسبي جراء اعتمادها على صيغ شمولية فضفاضة ومتباينة أحيانا.

إن الإرهاب كلمة قديمة، ففي المعجم الوسيط، هو وصف يطلق على الذين يسلكون سبل العنف لتحقيق أهدافهم السياسية، ومنه ما يقوم به بعض الأفراد والجماعات والدول بالقتل وإلقاء المتفجرات والتخريب. وعلى مستوى التأصيل الفقهي للظاهرة، فقد بدأ استخدام كلمة إرهاب (Terrorism) في نهاية القرن الثامن عشر للتعبير بشكل أساسي عن أعمال العنف التي تقوم بها الحكومات لضمان خضوع الشعوب لها، ثم تطور الأمر وأصبحت الكلمة تطلق بشكل أساسي على إرهاب التجزئة الذي يقوم به أفراد أو جماعات (2).

في حين هناك من يعتبر أفعالا محدودة عملا إرهابيا من قبيل إلقاء القنابل واختطاف الطائرات والأفراد واحتجازهم كرهائن إلى غير ذلك من أشكال الاعتداء على الأرواح والأموال والممتلكات العامة أو الخاصة بالمخالفة لأحكام القانون الدولي العام لأسباب سياسية أو بهدف الحصول على فدية (3).

أما الأستاذ أدونيس العكرة فيعتبره بمثابة (منهج نزاع عنيف يرمي الفاعل بمقتضاه وبواسطة الرهبة الناجمة عن العنف إلى تغليب رأيه السياسي أو إلى فرض سيطرته على المجتمع أو الدولة من أجل المحافظة على علاقات اجتماعية عامة أو من أجل تغييرها وتدميرها) (4).

أما الأستاذ عصام رمضان فيعرفه ب: (استخدام أو التهديد باستخدام العنف ضد أفراد ويعرض للخطر أرواحا بشرية بريئة أو يودي بها أو تهديد الحريات الأساسية للأفراد لأغراض سياسية بهدف التأثير على موقف أو سلوك مجموعة مستهدفة بغض النظر عن الضحايا المباشرين) (5).

أما على صعيد المؤتمرات العالمية وجهود المنظمات الإقليمية والدولية، نجد أن المؤتمر الدولي الذي عقدته عصبة الأمم في 1937 والذي تمخضت عنه اتفاقية دولية لقمع ومنع الإرهاب, اعتبر الإرهاب هو تلك الأعمال الإجرامية الموجهة ضد دولة ويكون هدفها أو من شأنها إثارة الفزع والرعب لدى شخصيات معينة أو لدى جماعات من الناس أو لدى الجمهور.

أما الميثاق الأوربي لقمع الإرهاب لسنة 1977 فنص في مادته الأولى على نزع الصفة السياسية عن مجموعة من الجرائم التي اعتبرها بمثابة عمل إرهابي.

وبخصوص منظمة الأمم المتحدة، فبعد أن قررت منذ 1979 إنشاء لجنة خاصة بالإرهاب توزعت عنها ثلاث لجان إحداها تكلفت بوضع تعريف للإرهاب الدولي، عجزت هذه الأخيرة في مهمتها بعد سنوات

وذلك بفعل تباين المواقف بين الدول، وخاصة بين تلك التي تميز بين الإرهاب الفردي وإرهاب الدولة، وبين الإرهاب والنضال الشرعي ضد المحتل (6).

وخلال اجتماع لوزراء الخارجية بالاتحاد الأوربي في هولندا لبحث أهم القضايا المرتبطة بخطط مكافحة الإرهاب بتاريخ 16-11-2001، قدمت بلجيكا صيغة مشروع لتعريف هـذه الظاهرة حددتها في: "مختلف الأفعال الإجرامية التي ترتكب بنية الإرهاب الجسيم للعامة بهدف إجبار سلطة مثل دولة أو منظمة دولية على التصرف على نحو معين أو بهدف تدمير هياكل دولة أو مجتمع أو منظمة دولية" (7).

ومن خلال ما سبق يمكن القول أن الإرهاب هو استعمال منظم للعنف بشتى مظاهره المادية والمعنوية بشكل يثير الرعب والخوف ويخلف خسائر جسيمة في الفئات والمنشآت والآليات المستهدفة بغية تحقيق أهداف سياسية أو شخصية بالشكل الذي يتنافى وقواعد القانون الداخلي والدولي.

ثالثا: الخلط السياسي بين العنف الإرهابي المحرم والعنف النضالي المشروع

إن غياب تعريف موحد ودقيق متداول بين الفقهاء وبين أعضاء الجماعة الدولية للإرهاب، يدفعنا إلى تسليط المزيد من الضوء على هذه الظاهرة من خلال التطرق لأهم التصنيفات المتضاربة حولها.

تتعدد وتتنوع أصناف وأوجه الإرهاب بتعدد وتنوع المدى والنطاق والأطراف والفاعلين والطبيعة والأهداف المرتبطة بهذه الظاهرة.

ولذلك يمكن القول بداية بأن محاولة الإحاطة بكل صوره ومظاهره صعبة للغاية بالنسبة لأي باحث، ومع ذلك هناك محاولات لتصنيفه من قبيل ما قام به الأستاذ عبد الناصر حريز(8) حيث حدد مجموعة من المعايير التي تمكن من التميز بين أنماطه، فتبعا للمعيار التاريخي يمكن التمييز بين إرهاب الماضي والإرهاب المعاصر، وعلى مستوى الطبيعة هناك الإرهاب الثوري المميز عن الإرهاب الرجعي وبين الانفصالي والانتحاري الذي يضحي من خلاله الفاعل بنفسه وهو يقدم على عمله والذي يعتمد على المتفجرات ويستهدف أماكن آهلة بالأشخاص كالأسواق ومنشآت عامة، والإرهاب الفكري الذي يهدف إلى سلب الفرد معنوياته وتوازنه.

ووفقا لمعيار النطاق يتم التمييز بين الإرهاب المحلي والإرهاب الدولي، فالأول تتم ممارسته داخل حدود دولة معينة من قبل أفراد أو قوى محلية لا تحصل على مساعدات أو دعم خارجي ويكون ضحاياه محليون في الغالب. وللإشارة فهذا النوع من الإرهاب لا يثير مشاكل دولية، خاصة وأنه يخضع للاختصاص القضائي الجنائي الداخلي. أما الصنف الثاني فيستمد صفته الدولية هاته من اختلاف وتباين جنسيات المشاركين في العمليات واختلاف جنسيات ضحاياه وتنوع مدى نطاقه الذي لا يخضع بالضرورة لسيادة الدولة التي ينتمي إليها الجاني أو الجناة, ناهيك عن نتائجه الدولية (خطف الطائرات، تفجيرات...) وغالبا ما يتم ذلك بتحريض أو بدعم من جهات أجنبية، وعلى خلاف النمط الأول، فهذا النوع من الإرهاب لا يخضع للاختصاص القضائي الداخلي وإنما تحكمه مقتضيات الاتفاقيات والمعاهدات الدولية...

ووفقا لمعيار الفاعلين يتم التمييز بين الإرهاب الفردي وإرهاب الدولة. وبالنظر إلى أهمية هذا التصنيف الأخير وخاصة في ارتباطه بالكفاح المشروع ضد المحتل سنحاول التركيز عليه بنوع من التفصيل.

يقصد بالإهاب الفردي: "ذلك الإرهاب الذي يرتكبه عادة أشخاص سواء بشكل فردي أو تنظيم جماعي وعادة ما يوجه ضد نظام أو دولة أو حتى ضد فكرة الدولة عموما، وهو إرهاب منتشر ومستمر ومتنوع في أهدافه ووسائله" (9).

أما إرهاب الدولة، فهو: "تلك الأعمال الإرهابية التي تقودها الدولة من خلال مجموع الأعمال والسياسات الحكومية التي تستهدف نشر الرعب بين المواطنين لإخضاعهم داخليا أو في الخارج بهدف تحقيق الأهداف التي لا تستطيع الدولة ولا تتمكن من تحقيقها بالوسائل المشروعة"(10).

أما الدكتور إسماعيل الغزال فيرى بأن إرهاب الدولة أو الإرهاب الرسمي كما يطلق عليه: "يقصد منه تخويف المعارضة وإجبارها على طاعة الحكومة أو إرهاب تقوم به دولة وتمارسه ضد نظام أو شعب يسعى للتحرر والتخلص من الاستغلال والسيطرة الخارجية" (11).

يذكر ناعومتشومسكي مثالا طريفا ومهما يقارب هذا التصنيف مفاده أن القديس أوغسطين يروي حكاية قرصان وقع بين يدي الإسكندر المقدوني العظيم، وحين سأله هذا الأخير: كيف تجرؤ على ممارسة المضايقات في البحر؟ يجيب القرصان قائلا: كيف تجرؤ على مضايقة العالم بأسره؟ لأني أفعلها بسفينة صغيرة فقط يقال بأنني لص، وحين تفعلها بأسطول كبير يقال بأنك إمبراطور (12).

وفي نفس إطار هذا التصنيف، يميز الأستاذ أدونيس العكرة بين إرهاب الضعفاء وإرهاب الأقوياء ويؤكد على أن "المثير في الواقع السياسي الدولي هو أن أصابع الاتهام والتجريم تدل دائما على إرهاب الضعفاء، أي المقهورين ومهضومي الحقوق، ولكن الإرهاب النووي يحتجز اليوم كرهائن جميع سكان العالم

لدى مالكي هذا السلاح... فهل يعني هذا أن سارق الحقل بطل وسارق الرغيف مجرم؟"(13) ويضيف بأن إرهاب المقهورين يولد من إرهاب القاهرين.

أما الدكتور إبراهيم أبراش فيفضل استعمال مسميات أخرى للدلالة على نفس الصنفين، فيسمى إرهاب الأفراد بالعنف الآتي من أسفل ويسمي إرهاب الدولة بالعنف الآتي من أعلى ويعتبر أن الأول يمارسه الأفراد وبعض المنظمات وغالبا ما تكون مظاهره وأخطاره محدودة، أما الثاني فهو أخطر أشكال الإرهاب الدولي لأنه أداة لسيادة الدولة والعدوان والبطش والسيطرة والتدخل في الشؤون الداخلية للدول(14). وهذا النمط الأخير من الإرهاب الذي تشرف عليه الحكومات يتم على مستويين: داخلي من خلال منظمات الدولة أو مجموعات إرهابية تنشئها لهذا الخصوص بغرض إرهاب المجتمع ككل أو جزء منه للقضاء على المعارضة وضمان استمرار النظام السائد, وخارجي من خلال إرسال الدولة لمجموعات إرهابية لاغتيال بعض معارضيها في الخارج مثلا أو تخريب منشآت دولة أخرى بشكل مباشر أو من خلال تقديم مساعدات مالية وتسهيلات وتدريبات ومعلومات وجوازات وتأشيرات مرور لجماعات معينة بغية تحقيق الأهداف المتوخاة..

ومن مظاهر الإرهاب الرسمي الذي يمارس في حق الدول الضعيفة نذكر على سبيل المثال: ضرب إسرائيل للبنان سنة 1982 وقصفها للمفاعل النووي العراقي (تموز) عام 1981 وقصفها لمقر منظمة التحرير الفلسطينية بتونس سنة 1985. وضرب جنوب إفريقيا لكل من زامبيا وزيمبابوي وبوستوانا سنوات حكم النظام العنصري, وضرب الولايات المتحدة الأمريكية ليبيا سنة 1986 وهو المشكل الذي كان بالإمكان مواجهته بوسائل أخرى غير العمليات العسكرية (16). وإسقاطها لطائرة إيرانية سنة 1988 وقصف السودان سنة 1998، و عمليات فرنسا ضد تشاد سنة 1983...

ومعلوم أن الدول التي تقوم بمثل هذه الأعمال غالبا ما تبرر سلوكها هذا بحق الدفاع الشرعي في مواجهة الإرهاب أو لرد الاعتداء...

وقد يصعب على البعض أحيانا التمييز بين الكفاح المسلح المشروع ضد المحتل وبين الإرهاب باعتبارهما مظهرين من مظاهر العنف السياسي المنظم، لكن الفرق بينهما واضح وكبير.

فالكفاح المسلح أو ما يسمى بالمقاومة الشعبية والحركات التحررية هو سلوك يحمل قدرا من العنف في مواجهة المستعمر من أجل تحقيق الاستقلال والتحرر من الإمبريالية، وتختلف مظاهره بين ما هو فردي أو جماعي، مباشر أو غير مباشر، مسلح أو غير مسلح، ويرى البعض أن: "الطابع الشعبي والدافع الوطني وعنصر القوى التي تجري ضدها عمليات المقاومة هي العناصر الأساسية والمرتكزات التي تميز الكفاح المشروع عن غيره من أعمال العنف ولا سيما الإرهاب" (17)، وهو ما لا يتوافر في الإرهاب مطلقا، ويستمد هذا الشكل المميز من العنف مشروعيته الدولية من مبادئ الثورتين الفرنسية والأمريكية ومبدأ مونرو ومن قواعد ومبادئ القانون الدولي الإنساني التي تؤكد على حماية أفراد المقاومة الشعبية المسلحة والتي تجسدها اتفاقية جنيف ومؤتمر فيينا ومبادئ وميثاق الأمم المتحدة التي تؤكد على شرعية تقرير المصير والحق في الدفاع الشرعي الجماعي والفردي والإعلان العالمي لحقوق الإنسان الصادر بتاريخ 10-12-1948 هذا إضافة إلى ما ذهب إليه الفقه الدولي في غالبيته باعتبار هذا العمل مشروعا.

وكذلك قرارات الجمعية العامة للأمم المتحدة التي نذكر من بينها:

- القرار 3246 بتاريخ 29 نونبر 1974 الذي أكد على شرعية الكفاح المسلح في سبيل تقرير المصير والاستقلال.
- القرار 2625 بتاريخ 24 أكتوبر 1970 الذي أجاز بصورة علنية ومباشرة للشعوب التي تناضل في سبيل تقرير مصيرها أن تقاوم كل أعمال العنف التي تمارس ضدها.

المبحث الثاني : علاقة الإرهاب بالاسلاموفوبيا.

في الغرب هناك إتجاه يلقي مسؤولية ما حدث في 11 سبتمبر على ما يسمونه البيئة الفكرية والفقهية التي ترعى نشوء الإسلام الجهادي الذي جنحت أبرز فصائله إلى ممارسة الإرهاب . فادعى بعضهم أن هذه البيئة تكمن في صميم التعاليم الإسلامية , وحاول من خلالها أن يخلط بين كفاح المسلمين لمقاومة الإحتلال وحق تقرير المصير في فلسطين والعراق والشيشان وبين العمليات الإرهابية التي تستهدف المدنيين والتي وصل بعضها إلى مستويات إجرامية لا تبرير لها في أية شريعة أو دين.

وقد تحول شعار مكافحة الإرهاب علمياً إلى أيديولوجيا أميركية جديدة مع المحافظين الجدد , أعلنت فيها الحرب على محور الشر ,الذي هو في غالبيته يتمثل في المسلمين بعدما كان ولسنوات طويلة يتمثل بالمعسكر الإشتراكي حسب منطق المحافظين الجدد, وبفعل هذه السياسة الجديدة لإدارة جورج بوش الإبن تحولت الحرب على الإرهاب إلى حرب على الإسلام , وظهر مصطلح" الإسلامو فوبيا " ليعبر عن ظاهرة

الخوف المرضي من الإسلام والذي تحاول بعض الدوائر المعادية في الغرب , فضلاً عن المؤسسات الصهيونية عموماً , تعميمه وتسويقه.

وإذا كانت مخاوف المريض بالرهابَ لا تستند إلى تهديد جدي وفعلي في أغلب الحالات , وإن هذا المرض يعبر في حقيقته عن إضطراب نفسي وإدراكي , فإنه يصبح من الضروري لتبرير هذا الإضطراب والخوف من الإسلام , أن يسعى المسلمون أنفسهم إلى مواجهة الصورة النمطية السلبية التي يجري تسويقها في الغرب عن علاقة الإسلام كدين بالإرهاب.

وللحق , فقد لعب بعض أبناء المسلمين دوراً سلبياً في تأكيد هذه الصورة السلبية , وتقاعس آخرون عند تقديم الصور الإيجابية المطلوبة . آما كان للتطبيق المتزمت للإسلام الذي يركز على الشكل على حساب الروح والمضمون والمقاصد العليا للشريعة, والذي إعتمدته بعض الدول , ويعتمده بعض الأفراد كنمط حياة ,نصيب مؤثر في الإساءة إلى صورة الإسلام وتخويف الآخر منه, بل أن جنوح بعض الشباب إلى العنف , وتبنيهم فتاوى وإجتهادات غير مجمع عليها صبّ في تيار تصعيد المخاوف من الإسلام, واعطى أعدائه المزيد من المبررات لمحاربته وتضييق الخناق على مجتمعاته , وتحميله المسؤولية المباشرة عن توليد الإرهاب والإرهابيين.

ومع ذلك لا ينبغي أن ننسى ولو للحظة واحدة , أن براغماتية المؤسسة الأميركية الحاكمة تسببت في صناعة وتوليد الإرهاب الحقيقي والأصلي , ليس بإنحيازها الكامل لإسرائيل فقط , بل أيضاً لمحاربتها آل مشاريع التنمية والإستقلال والتحرر في المنطقة العربية , وهي إصطدمت مع القيادة الناصرية التي كانت تخوض مواجهة مع الإخوان المسلمين , أقوى تيارات الإسلام السياسي الشعبوي آنذاك , ومنذ ذلك الحين اصبحت مصالح السياسة الأميركية مضاعفة في كسب الإسلام السياسي في صورتيه الشعبوية والرسمية , وهذا ما تجسّد بالإعلان عن مشاريع مثل الحلف الإسلامي في الخمسينات والستينات ودعم دول الخليج ومعارضة أي مطالبة بالإصلاح والتطوير فيها , وصولاً إلى ولادة الحالة الأفغانية حيث تحالف الإسلاميون)أنظمة وتيارات (مع الولايات المتحدة التي قامت بتدريب وتنظيم وتمويل وتسليح غالبية فصائل الجهاد الأفغاني ضد " الكفار " الشيوعيين .

ومنح الغرب آلة التسهيلات للإسلاميين الهاربيين من دولهم , وسمح لهم بعقد المؤتمرات وتأسيس الجمعيات وإنتشرت كوادرهم محصنة باللجوء والجنسيات الأوروبية والأميركية من مختلف العواصم الأجنبية.

لم يكن الإسلام في تلك المرحلة خطراً , بل آان هؤلاء الإسلاميون " مقاتلون من أجل الحرية " حسب تعريف المخابرات الأميركية في ذلك الحين , وهم أصبحوا شياطين العصر حين إآتشف الجميع أن هؤلاء ليسوا مجرد حالة وظيفية يقتصر دورها على محاربة الشيوعية.

إن الإسلام دين السلم والصلح والموادعة , وهو لا يبيح القتال والجهاد إلا في حالتين : الدفاع عن الوطن ضد إحتلال الأرض ونهب الثروات ودفع فتنة المسلمين في دينهم أو إجبارهم على تغيير عقيدتهم , وحتى عندما يقع القتال , فإن له آداباً وأحكاماً واضحة تحرم قتل غير المقاتلين والأبرياء والشيوخ والنساء والاطفال , بل وتتبع الفارين أو قتل المستسلمين , أو إيذاء الأسرى أو التمثيل بالجثث , أو تدمير المنشآت التي لا علاقة لها بالقتال . هذه هي فتوى مجمع البحوث الإسلامية) في 9 نوفمبر (2001 إثر تفجير البرجين في الولايات المتحدة , وهي مستمدة من صريح القرآن والسنة , ولا يجوز أن يحمل المسلمون في العالم وزر أفعال إرهابية لقلة منهم , آما لا يجوز الخلط بين حق المسلمين في مقاومة الإحتلال ودفع العدوان من جهة والإرهاب من جهة أخرى , وإلا تصبح قصة الغرب مع المسلمين آقصة الغبي الذي تدله إلى موقع القمر في السماء فينظر إلى الإصبع ؟___

المطلب الثالث :ظاهرة "الإسلاموفوبيا" في الوطن العربي.

مع صدمة احتكاكه بالغرب قبل قرابة القرنين، بات المجتمع العربي يعاني حالة من الانفصام والانشطار الحضاري، تتجسد وعلى شتى المستويات في سائر أنساق حياة ذلك المجتمع وتفاعلات أبنائه. فبات أسير التخبط والاضطراب والتصارع بين تيارين رئيسين يتنازعان الساحة: تيار إسلامي يعبر عن الفهم الذي حمله المسلمون للإسلام منذ وجد، الذي يدعو إلى جعل الشريعة مرجعية حاكمة وموجهة لسائر شؤون المجتمع، وتيار علماني ينادي بإقصاء الدين عن التدخل في مسائل إدارة المجتمع وتسيير أموره، ناظراً إليه ـ في أفضل الأحوال ـ باعتباره شأناً شخصياً بين الإنسان وربه، بما يذكر، إلى حد بعيد، بوجهة النظر السائدة عن طبيعة الدين في المجتمعات الغربية.

وبطبيعة الحال، وبحكم استلهام منطلقاته ومقولاته المرجعية الرامية إلى تحييد المكون الديني من معين التجربة الغربية، ومحاولة إسقاط تلك التجربة على الواقع الإسلامي، دون الأخذ بعين الاعتبار مواطن

الاختلاف ومواضع الخصوصية بين التجربتين الإسلامية والغربية، لم يكن للتيار العلماني إلا أن يتورط ـ بصورة واعية أحياناً وغير واعية أحيان أخرى ـ في تبني كثير من المقولات التي يتبناها الغرب حيال الإسلام. ومن هنا يمكن تفسير معاناة أصحاب الاتجاه العلماني في الوطن العربي من ظاهرة الخوف المرضي من الإسلام، التي لا تتردد في التعبير عن نفسها، بصورة عدائية أحياناً، كلما نجح الاتجاه الإسلامي في إحراز نصر سياسي هنا أو هناك، كما شهدنا عند حصول حركة الإخوان المسلمين في مصر على نسبة معتبرة من مقاعد المجلس التشريعي في الانتخابات التي أجريت في شهر كانون الأول من عام 2005.

وبعيداً عن اللجوء إلى توظيف نظرية المؤامرة، والافتراض بأن بعض أرباب الاتجاه العلماني ومروجيه يرتبطون بعلاقات نفعية ـ بصورة غير واعية أحياناً ـ مع بعض الدوائر الغربية المشبوهة، فإن المرء لا يحتاج إلى كثير من التدقيق كي يلاحظ قدراً كبيراً من الالتقاء بين المخاوف التي يحملها العلماني في الوطن العربي من الإسلام، وتلك التي يتم تداولها على نطاق واسع في الأوساط الغربية، وكأن الأولى مستمدة في أصلها من الثانية!. فالإسلام في وعي كثير من العلمانيين العرب، بوجه عام، عصي على الانسجام مع الديموقراطية ومقتضياتها، وبعيد عن الإقرار بحقوق المرأة ومساواتها بالرجل، وقصي عن احترام حقوق الأقليات غير المسلمة، وقاصر عن امتلاك أو تطوير برامج عملية ناجعة للتعامل مع قضايا العصر ... الخ.

المحور الثاني : أسباب وحلول مكافحة ظاهرتي الاسلاموفوبيا والإرهاب.

مع صدمة احتكاكه بالغرب قبل قرابة القرنين، بات المجتمع العربي يعاني حالة من الانفصام والانشطار الحضاري، تتجسد وعلى شتى المستويات في سائر أنساق حياة ذلك المجتمع وتفاعلات أبنائه. فبات أسير التخبط والاضطراب والتصارع بين تيارين رئيسين يتنازعان الساحة: تيار إسلامي يعبر عن الفهم الذي حمله المسلمون للإسلام منذ وجد، الذي يدعو إلى جعل الشريعة مرجعية حاكمة وموجهة لسائر شؤون المجتمع، وتيار علماني ينادي بإقصاء الدين عن التدخل في مسائل إدارة المجتمع وتسيير أموره، ناظراً إليه ـ في أفضل الأحوال ـ باعتباره شأناً شخصياً بين الإنسان وربه، بما يذكر، إلى حد بعيد، بوجهة النظر السائدة عن طبيعة الدين في المجتمعات الغربية.

وبطبيعة الحال، وبحكم استلهام منطلقاته ومقولاته المرجعية الرامية إلى تحييد المكون الديني من معين التجربة الغربية، ومحاولة إسقاط تلك التجربة على الواقع الإسلامي، دون الأخذ بعين الاعتبار مواطن الاختلاف ومواضع الخصوصية بين التجربتين الإسلامية والغربية، لم يكن للتيار العلماني إلا أن يتورط ـ بصورة واعية أحياناً وغير واعية أحيان أخرى ـ في تبني كثير من المقولات التي يتبناها الغرب حيال الإسلام. ومن هنا يمكن تفسير معاناة أصحاب الاتجاه العلماني في الوطن العربي من ظاهرة الخوف المرضي من الإسلام، التي لا تتردد في التعبير عن نفسها، بصورة عدائية أحياناً، كلما نجح الاتجاه الإسلامي في إحراز نصر سياسي هنا أو هناك، كما شهدنا عند حصول حركة الإخوان المسلمين في مصر على نسبة معتبرة من مقاعد المجلس التشريعي في الانتخابات التي أجريت في شهر كانون الأول من عام 2005[31].

وبعيداً عن اللجوء إلى توظيف نظرية المؤامرة، والافتراض بأن بعض أرباب الاتجاه العلماني ومروجيه يرتبطون بعلاقات نفعية ـ بصورة غير واعية أحياناً ـ مع بعض الدوائر الغربية المشبوهة[32] ، فإن المرء لا يحتاج إلى كثير من التدقيق كي يلاحظ قدراً كبيراً من الالتقاء بين المخاوف التي يحملها العلماني في الوطن العربي من الإسلام، وتلك التي يتم تداولها على نطاق واسع في الأوساط الغربية، وكأن الأولى مستمدة في أصلها من الثانية!. فالإسلام في وعي كثير من العلمانيين العرب، بوجه عام، عصي على الانسجام مع الديموقراطية ومقتضياتها، وبعيد عن الإقرار بحقوق المرأة ومساواتها بالرجل، وقصي عن احترام حقوق الأقليات غير المسلمة، وقاصر عن امتلاك أو تطوير برامج عملية ناجعة للتعامل مع قضايا العصر ... الخ.

---

(31) على سبيل المثال، وفي سياق تخوف أحد الكتاب المصريين من فوز حركة الإخوان المسلمين في مصر في الانتخابات التشريعية، ينهي الكاتب مقالة له بقوله: "الجماعة روعتنا في بداياتها بالعنف، وشغلتنا دائماً بالأمور الهامشية ودعم ركائز الدولة الدينية الفاشية، وسعت لتخريب علاقات مصر الدولية، ولم تقترب من تحديات الحياة المعاصرة المعقدة وحقوق المواطن في دولة حديثة". أنظر: خليل، مجدي."الإخوان المسلمون في البرلمان المصري .. وقائع وشواهد قريبة"، مقالة منشورة في الشبكة الإلكترونية على الرابط التالي: http://www.amcoptic.com/n2005/magdy_khaleel.htm

(32) للمؤلفة فرانسيس ساوندرز كتاب مهم يتناول بالوثائق والأسماء أساليب عملالمخابرات الأمريكية، بالتعاون مع المخابرات البريطانية أحياناً، في دعم وتمويل أنشطة ثقافية وسياسية تصب في خدمة المصالح الأمريكية. وتشير المؤلفة إلى كيفية عقدندوات واجتماعات وتمويل مؤسسات عالمية ثقافية وبحثية من جانب المخابرات الأمريكية دون معرفة أصحابها في كثير من الأحيان. لمزيد من التفصيل أنظر: Saunders, FrancesStonor. The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters, New York: The New Press, 2000.

المبحث الأول: الجهود الدولية لاحتواء الظاهرة الإرهابية

إن مواجهة العنف بكل مظاهره في العلاقات الدولية وجهود التضييق على استخدام القوة في المجتمع الدولي تعود إلى عام 1907 عندما تمت المصادقة على اتفاقية لاهاي الثانية المعروفة ب"دراكو بورتر" التي أكدت على ضرورة الحد من استعمال الدول للقوة في سبيل استرداد الديون المستحقة، وكذا عهد عصبة الأمم المرفق بمعاهدات باريس لسنة 1919 الذي يقيد استخدام هذا الحق ويؤجله (19) دون تحريمه نهائيا, حيث تم التمييز بين الحروب المشروعة والحروب غير المشروعة، ثم جاء ميثاق "بريان كيلوج" بتاريخ 27-08-1928 ليسد نسبيا هذا النقص بعدما ركز ولأول مرة على الجوانب الوقائية لمبدأ الأمن الجماعي حيث أكد على تحريم الحرب ليس كوسيلة من وسائل حل المنازعات والمشاكل الدولية فقط وإنما باعتبارها أداة لتنفيذ سياسة الدولة القومية أيضا.

ومع اندلاع الحرب العالمية الثانية تبين عدم فاعلية هذه الجهود بالشكل المطلوب، وهو ما جعل منظمة الأمم المتحدة التي قامت على أنقاض عصبة الأمم تنص صراحة وضمن مبادئها الأساسية على مبدأ عدم استخدام او التهديد باستعمال القوة في العلاقات الدولية (الفقرة الرابعة من المادة الثانية من الميثاق) كما منعت المنظمة التدخل في شؤون الدول وربطت ذلك باستثنائين هما: حالة الدفاع الشرعي الفردي أو الجماعي (المادة 51 من الميثاق)، وحالة تدخل المنظمة لمواجهة تهديد السلم والأمن الدوليين أو الإخلال بهما أو عند وقوع حالات عدوانية (المادتين 41 و42 من الميثاق).

أما بخصوص مكافحة ظاهرة الإرهاب فقد تنامى الوعي الدولي في العقود الأخيرة بأهمية مكافحتها من خلال إجراءات جماعية مشتركة وفعالة في إطار من التنسيق والتعاون.

فعلى مستوى منظمة الأمم المتحدة، فقد أدرج موضوع الإرهاب ضمن جدول أعمال الدورة 27 للجمعية العامة عام 1972 بناء على مبادرة من الأمين العام الأممي، غير أنها لم تحقق نتائج ملموسة في هذا الشأن.

ويمكن أن نشير هنا إلى بعض جهود الجمعية في هذا الشأن من قبيل قرارها رقم 2625 الذي اتخذته في دورتها 25 بتاريخ 24 أكتوبر 1970 والمرتبط بإعلان مبادئ القانون الدولي بشأن العلاقات الودية والتعاون بين الدول,حيث تم التأكيد على "وجوب الامتناع عن تنظيم القوات غير النظامية أو العصابات المسلحة..." ثم قرارها رقم 8 الذي اتخذته في دورتها 32 سنة 1977 والمرتبط بسلامة الملاحة الجوية والذي أكدت فيه على إدانة كل أعمال خطف الطائرات وكل ما يؤدي إلى تهديد سلامتها وسلامة راكبيها. وهناك قرارها رقم 146 الدورة 34 بتاريخ 17 دجنبر 1979 الذي اعتمد الاتفاقية الدولية الخاصة بمناهضة احتجاز الرهائن.

وبتاريخ 11 دجنبر 1973 تبنت الجمعية العامة قرارا نص على دراسة وجوب اتخاذ إجراءات لمنع الإرهاب، ثم ألحقت به قرارا صادرا في 14 دجنبر من نفس السنة تمحور حول منع ومعاقبة الجرائم المرتكبة بحق الشخصيات التي تقع تحت حماية القانون الدولي.

وفي السابع من شهر دجنبر اتخذت الجمعية العامة قرارا مهما أدانت فيه الإرهاب الرسمي والأنظمة العنصرية والاحتفالات الأجنبية، وتضمن الدعوة إلى عقد مؤتمر لتحديد مفهوم الإرهاب وقد عارضته الولايات المتحدة وإسرائيل(20).

ومن جهة أخرى وحتى سنة 1997 وصل عدد الاتفاقيات الدولية التي تتعلق بالجرائم المرتبطة بالإرهاب والتي أودعت في الأمم المتحدة إحدى عشر اتفاقية، وتتناول كل واحدة منها جانبا محددا من جوانب الجهود الرامية إلى القضاء على الإرهاب (21).

ومن أهم الاتفاقيات في هذا الشأن نذكر: اتفاقية جنيف لسنة 1937 المرتبطة بمواجهة الإرهاب واتفاقية واشنطن لسنة 1971 الخاصة بمنع ومعاقبة أعمال الإرهاب التي تأخذ شكل جرائم ضد الأشخاص وغيرهم من الفئات ذات الأهمية الدولية، ثم الاتفاقية الأوربية لقمع الإرهاب والموقعة بتاريخ 27-01-1977 بستراسبورغ الفرنسية، حيث تضمنت لائحة للأفعال الخاضعة للتسليم والاختصاص القضائي...ثم هناك اتفاقية طوكيو الموقعة بتاريخ 14 شتنبر 1963 بشأن حماية الملاحة الجوية وقد اعترتها بعض النواقص مثل عدم اعتبارها الاستيلاء على الطائرات جرائم تستوجب العقاب...

وجاءت اتفاقية لاهاي لعام 1970 الخاصة بحماية الملاحة الجوية أيضا لسد الثغرات الحاصلة في الاتفاقية السابقة حيث جاءت أكثر شمولا في معالجة ظاهرة الاختطاف، ومع ذلك اعترتها بدورها بعض النواقص خاصة فيما يتعلق بعدم تحريمها لبعض الأنشطة الإرهابية التي تمس ملاحة الطيران المدني، كتلك المرتبطة بالاشتراك والشروع التي تتم في الطائرة وهي جاثمة على الأرض وجاءت اتفاقية مونتريال لسنة 1971 لسد ما لحق بالاتفاقيتين السابقتين من ثغرات وهفوات حيث جاءت أكثر دقة وشمولا (22).

وهناك أيضا الاتفاقية الدولية لقمع الأعمال غير المشروعة ضد الملاحة البحرية الموقعة بروما بتاريخ 10 مارس 1989.

هذا طبعا بالإضافة إلى العديد من المؤتمرات واللقاءات الدولية التي اهتمت بهذا الشأن، ونذكر في هذا الخصوص قمة "صانعي السلام" المنعقدة بشرم الشيخ بمصر بتاريخ 13 مارس 1997 ومؤتمر قمة مجموعة الدول الصناعية السبعة المنعقدة في ليون بفرنسا بتاريخ 28 يونيو 1997، وكذا الإعلان الصادر بمناسبة الذكرى الخمسينية لإنشاء هيئة الأمم المتحدة في أكتوبر 1995، وهو الإعلان الذي أكد على أهمية التعاون الدولي في القضاء على الإرهاب (23).

هذا على مستوى الجهود القانونية الجماعية لاحتواء الظاهرة , أما بخصوص الممارسة, فإن ذلك اتخذ طابعا انفراديا سواء على مستوى الآليات المستعملة أو على مستوى الذرائع والمبررات التي تتبنى عليها مكافحة الظاهرة.

المبحث الثاني: الجهود الدولية المشتركة للحد من التطرف

تحتل مكافحة التطرف أهمية كبرى على سلم أولويات دول المغرب العربي ويعد التطرف العنيف من الأشكال المهددة للأمن الدولي وبالتالي تسعى دول المغرب العربي وشركاءه من دول الغرب على التخفيف أو الحد من التطرف بأي شكل من أشكاله.

وفي هذا الصدد يمكن أن ننطلق من مبدأ أساسي يكمن في الحرية للجميع أي إمكانية الفرد دون جبر أو ضغط خارجي على اتخاذ قرار أو تحديد خيار من عدة إمكانيات موجودة، إلا أن التطرف مشكل يجعل من المتطرفين في أمس الحاجة لضم الأفراد نحو أيديولوجياتهم المتعصبة والدفاع عنها بشكل غير منظم وهمجي كما أن الممارسة الأوربية في مجال مكافحة التطرف في شكل أساسي على مقاربة احترام الشرعية، ولا تهدف إلى مواجهة خطاب إيديولوجي يمكنه أن يساهم من دون شك في ارتكاب عمل عنفي لكنه لا يؤدي في شكل إلا إلى استخدام العنف وتستهدف الممارسة الأوربية مخالفات القانون التحريض على العنف، والكراهية العنصرية، ... وليس تبني خطاب معين لأنه قد يتعارض مع المفهوم الأوربي لحرية المعتقد والتعبير.[17]

وقد عملت المجموعة الأوربية على الصعيد الثنائي عبر التبادلات الضرورية بين أجهزة المخابرات والتعاون التقني الواسع النطاق والحوارات الدبلوماسية الجارية مع أبرز شركائها من أجل الحد من التطرف العنيف وذلك من خلال وضع هياكل من قادة الرأي في مجالات الفكر الديني والتعليم والعمل الحكومي والإعلام وللحد من انتشار الإسلام الراديكالي والعمل بالتعاون مع أشهر الفنانين الجماهيريين المسلمين في مجالات التسويق اللغوي والثقافي الذي يمكنه أن يصل إلى الأغلبية الساحقة للشعوب الإسلامية في العالم.

إن الإرهاب صورة من صور العنف الذي يشهده العالم، على أن هذا الشكل من العنف لايقارب في خطرة على الكيان الدولي مما يصنعه الفقر، البطالة، الفساد، الاختلاسات، الرشوة، الكبت، القمع، عمالة الأطفال، المرض، الرق الأبيض والمخدرات، وهي آثار مدمرة على البنيان الاجتماعي ابتدأ من الأسرة وانتهاء بأرقى أشكال التنظيم الدولي.

والإرهاب سيبقى ظاهرة جلية أخذت وستأخذ مستقبلا حيز كبيرا من الاهتمام الدولي دون مبرر منطقي، حيث بدئت ردود الأفعال تختلط مع الأساليب الكامنة وراء هذا العنف، وأصبح الإرهابيون ديمقراطيين، وأصحاب الحق إرهابيين دون أن يكون هناك أساس لهذه التسميات، لكن من أكثر الأمور التي تدعو إلى الدهشة هي الحاجة إلى معرفة مدى ارتباط الأديان السماوية بالإرهاب.(144)

الخاتـمة:

معقدة العناصر ومتشعبة الأبعاد ومتداخلة الارتباطات وعميقة الآثار هي ظاهرة الخوف من الإسلام. ومن ثم فإن التعامل مع تلك الظاهرة يستوجب تضافر كل الجهود الممكنة في العالم الإسلامي من أجل الخروج باستراتيجية شاملة، ترتقي بإحكامها وتماسكها وإحاطتها إلى مستوى تلك الظاهرة البلغة الخطورة، التي تقف عقبة جدية أمام تمكن دول ذلك العالم منإقامة علاقات إيجابية سليمة، ليس مع بقية دول العالم، وبخاصة الدول الغربية، وحسب، بل فيما بينها ومع أبنائها أيضاً.

غير أن الخروج بتلك الاستراتيجية المنشودة يستوجب العمل على تحديد معالم المنظومة المرجعية المتماسكة والموحدة التي ستنظم سبل التعامل مع تللك الظاهرة، وتضمن الانطلاق في ذلك من صف متضامن موحد. إذ إن من المستبعد أن يتمكن العالم الإسلامي من مجابهة وعلاج ظاهرة خوف الآخر من الإسلام، ما زال هو نفسه يختبر الظاهرة نفسها في ربوعه!. وعلى الرغم من إقرارنا بصعوبة الاتفاق على مثل تلك المرجعية المتوخاة، إلا أننا نزعم أن الخطوة الأولى إلى ذلك تتمثل في وجوب الإقرار الفعلي من جانب

المجتمعات الإسلامية بأن الإسلام، بثوابته وأصوله العامة، هو الإطار العريض الذي يحتضن تلك المرجعية ويحتوي قواعدها. إذ يغدو انتساب تلك المجتمعات إلى الإسلام واعتبارها (مجتمعات إسلامية) محض لغو لا طائل منه، ما لم يشكل الإسلام بالفعل الأرضية التي تنطلق منها في تعريف نفسها وتحديد هويتها الحضارية، مقارنة بالهويات الحضارية الأخرى

وعليه؛ فقد يكون من أفضل السبل لمواجهة ظاهرة الخوف من الإسلام بعث الحياة في الجوانب الحضارية لذلك الدين، عبر إبراز أبعاده المشرقة وتجليتها للعالم، وفتح باب الاجتهاد على مصراعيه، انطلاقاً من منطق المبادرة الفاعلة الواثقة بقوة هذا الدين وإمكاناته الرحبة غير المتناهية، وليس من منطق ردة الفعل الاعتذارية الخجولة، الذي يحكم حتى الآن تفاعل العالم الإسلامي مع معظم التحديات التي تعترض سبيل تقدمه!.

إن هناك حاجة ملحة للتعرف إلى الإسلام، من جانب أبنائه أولاً، تمهيداً لتعريف العالم به. وهذا يتطلب جهوداً حثيثة صادقة من لدن الحكومات الإسلامية لتعريف الناس بجوهر دينهم وتعاليمه الحقيقية. مع ما يرتبط بذلك من وجوب وضع تلك التعاليم موضع التطبيق الفعلي، سعياً إلى تجاوز حالة النفاق والتذبذب والتنافر المعرفي التي تعيشها المجتمعات الإسلامية، نتيجة التأرجح بين الإيمان بمبادئ عقدية وعدم القدرة على الالتزام السلوكي بها!.

وبكل تأكيد، فإنه ليس من الحكمة إحجام العالم الإسلامي عن تعريف أمم الأرض بالإسلام إلى أن يحسم مشكلاته الداخلية المتشابكة المتعلقة بهذا الدين. بل إن من الحكمة المسارعة إلى بذل قصارى الجهود الممكنة لتقديم الإسلام بالحكمة والموعظة الحسنة إلى أكبر عدد ممكن من الناس على امتداد المعمورة. إذ تثبت الآلاف المؤلفة من الذين يدخلون في الإسلام كل عام في أرجاء الأرض ـ على الرغم من الواقع المزري للمسلمين ـ أن البشرية التائهة تتعطش إلى التفيؤ تحت ظلال الدين الذي ارتضاه الله خاتماً للأديان والرسالات، بعد أن أضناها اللهاث في بيادي العبثية والعدمية والضلال.

يتضح مما سبق أن الإرهاب يثير العديد من الإشكاليات في علاقته بمنظومة الحريات بصفه عامة، وعدد من الحريات الأساسية على وجه الخصوص، مثل حق الشعوب في تقرير مصيرها ومظاهر الديمقراطية لمختلف الشعوب وعلى أساس ذلك يمكن أن نورد عددا من النقاط وهي:

ـــــ أن الإرهاب ظاهرة تضرب بجذورها في أعماق التأريخ حيث شهدتها العصور القديمة سواء كانت في الشكل الفردي أو الجماعي.

ـــــ لابد من التصدي لمحاولات الغرب المستمرة والتي تعمل على لصق الإرهاب تأريخيا بالحركات الإسلامية، حيث أن الإسلام بريئ من هذه الإفتراءات.

ـــــ أن الإرهاب لم يتخذ شكلا دوليا إلا بعد الحرب العالمية الثانية من خلال دعم بعض الدول للحركات والجماعات الإرهابية.

ـــــ أنه لايمكن القول بأن هناك سببا واحدا للإرهاب ولكنها مجموعة عوامل قد تدفع الفرد أو الجماعة إلى الانزلاق في مهاوي الإرهاب.

ـــــ أن العديد من الدول مازالت تلعب دورا مباشرا وأغير مباشر في دعم الإرهاب فقد تمارس الدولة الإرهاب بنفسها على الأفراد الذين ينتمون إليها من خلال الممارسات التعسفية وعدم إتاحة الوسائل السلمية لهم للتعبير عن أرائهم، أو تتخذ من أساليب الترهيب والهجمات المسلحة على دول أخرى أو الفصل العنصري سياسة ثابتة لها، أما عن الدور غير المباشر فقد يظهر في تبني الدولة لبعض السياسات الاقتصادية والاجتماعية والسياسية والثقافية التي توفر المناخ الملائم لعمليات العنف والإرهاب.

ـــــ إستخدام الإرهاب بديلا عن الحرب التقليدية من جانب بعض الدول نظرا لما تتطلبه الحروب مباشرتا، من ثروات مادية وبشرية وما تثيره من إستثناء في الرأي العام العالمي جعل من الإرهاب وسيلة مفضلة لدى العديد من الدول، بل إن بعضها شجع على ظهور بؤر للتوتر في معظم أنحاء العالم، بل على إستمرار سياسات استعماريه حتى الآن في ظل عجز النظام العالمي الجديد بمختلف آلياته عن الوقوف في وجه الأنظمة الإستعماريه والعنصرية، بالرغم من اعترافه بحق الكفاح المسلح للشعوب من أجل الحصول على تقرير مصيرها أن الإرهاب كظاهرة عالمية معاصرة يعكس أزمة ضمير واخلاقيات حادة ومستحكمة يعيشها النظام السياسي العالمي لإفتقاده الحزم في الرد على المخالفات والانتهاكات التي تتعرض لها المواثيق الدولية بعقوبات دولية شاملة ورادعة تطبق على كل مخالفة دون انتقاء أو الكيل بمكيالين.

– أن مشكلة تعريف الإرهاب هي أول المشكلات التي تعترض طرق مكافحته مما يلزم معه الإتفاق على تعريف واحد ليزول اللبس والغموض حول ظاهرة لم تعد أي دولة أو فرد بمنحى منها، كما أن التعريف سوف يدفع الدول إلى تبني إستراتيجيات ثابتة وموحدة من أجل منع وعلاج هذه الظاهرة، كما سيكون معيار القياس مدى إلتزام الدول بالاتفاقيات الدولية التي توقع في هذا الش

الهوامش

1- ضيف الله بن محمد الضيعان: الحرب البيولوجية (الجرثومية) - مجلة البيان المنتدى الإسلامي (لندن)-السنة 16 عدد 169 دجنبر 2001، ص: 101.
2- إلهام محمد العاقل: مبدأ عدم تسليم المجرمين في الجرائم السياسية (دراسة مقارنة) سلسلة الدراسات القانونية-مركز دراسات العالم الإسلامي-مالطا الطبعة الأولى 1993- ص: 110.
3- عبد السلام العبادي: الجزاءات الاقتصادية في الممارسة الدولية المعاصرة- رسالة لنيل دبلوم الدراسات العليا في القانون العام- الرباط 1993 (غير منشورة)، ص: 47.
4- أدونيس العكرة: الإرهاب السياسي، بحث في أصول الظاهرة وأبعادها الإنسانية، دار الطبعة، بيروت- الطبعة الأولى 1983- ص: 93.
5- د.عصام صادق رمضان: الأبعاد القانونية للإرهاب الدولي-مجلة السياسة الدولية-الأهرام-مصر- عدد 85 يوليو 1986، ص: 24
6- للإشارة فقد تمكنت الجمعية العامة من إصدار قرار هام رقم 29/3314 سنة 1974 يتعلق بتحديد تعريف للعدوان، يعد مرجعية مهمة في هذا الصدد.
7- جريدة القدس العربي (لندن) عدد 3893 بتاريخ 17 و 18 نونبر 2001، ص: 7.
8- عبد الناصر حريز: الإرهاب السياسي، دراسة تحليلية - الطبعة الأولى 1996-مكتبة مدبولي (مصر)-ص: 181.
9- عبد الناصر حريز: الإرهاب السياسي، مرجع سابق، ص: 174.
10- عبد الناصر حريز: الإرهاب السياسي-مرجع أعلاه، ص: 174 أيضا.
11- د.إسماعيلالغزال: الإرهاب والقانون الدولي-المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع- الطبعة الأولى 1990م- 1410هـ (مصر) ص:19.
12- ناعومتشومسكي: قراصنة وأباطرة، الإرهاب الدولي الجديد في العالم الواقعي - ترجمة محمد برهوم- المؤسسة العربية للدراسات والنشر- بيروت - الطبعة الأولى 1991- ص: 9.
13- أدونيس العكرة: مجلة دراسات المتوسط، ع1 –شتنبر 1991-مركز دراسات البحر المتوسط-ص: 48.
14- إبراهيم أبراش: العنف السياسي بين الإرهاب والكفاح المشروع-مجلة الوحدة (المجلس القومي للثقافة العربية)-الرباط-السنة السادسة –عدد 67 أبريل 1990-ص: 84.
15- إسماعيل الغزال: الإرهاب والقانون الدولي-مرجع مذكور-ص: 28.
16- Berramdane.A : Les Actions militaires Amérique contre la Libye et le droit international-centre d'études Stratigiques, Annales.1989-1990- N°3 (Maroc).P179
17- عبد الناصر حريز: الإرهاب السياسي- مرجع سابق-ص: 124.
18- يراجع في هذا الشأن:د.أحمد مفتاح البقالي-حركة عدم الانحياز- مطبعة الأنباء (المغرب)- الطبعة الأولى 1980.
19- المختار مطيع: المختصر في القانون الدولي العام- أنفو برانت- فاس- الطبعة الأولى 1992-ص: 186.
20- إسماعيل الغزال: الإرهاب والقانون الدولي – مرجع سابق- ص: 56.
21- بطرس بطرسغالي: الأمم المتحدة ومواجهة الإرهاب الدولي الجديد- مجلة السياسة الدولية ع 127 يناير 1997 ص:10.
22- للمزيد من التوسع في تفاصيل هذه الاتفاقيات الثلاث الأخيرة، يراجع: احمد أبو الروس- الإرهاب والتطرف والعنف الدولي- المكتب الجامعي الحديث - الإسكندرية (مصر) الطبعة الأولى 2001.
23- انظر Serge regord : « Raid « anti-terroristes » et développements récents des atteintes illicites au principe de non intervention ». A.F.D.I 1986. P:84.
24- تنص المادة 51 من الميثاق الأممي على أنه:" ليس في هذا الميثاق ما يضعف أو ينتقص من الحق الطبيعي للدول , فرادى أو جماعات , في الدفاع عن أنفسهم إذا اعتدت قوة مسلحة على أحد أعضاء" الأمم المتحدة " وذلك إلى أن يتخذ مجلس الأمن التدابير اللازمة لحفظ السلم والأمن الدولي, والتدابير التي اتخذها الأعضاء استعمالا لحق الدفاع عن النفس تبلغ إلى المجلس فورا, ولا تؤثر تلك التدابير بأي حال فيما للمجلس, بمقتضى سلطته ومسؤولياته المستمدة من أحكام هذا الميثاق, من الحق في أن

يتخذ في أي وقت ما يرى ضرورة لاتخاذه من الأعمال لحفظ السلم والأمن الدولي أو إعادته إلى نصابه."

25- ناعومشومسكي: مرجع مذكور, ص: 144.

26- للتوسع في هذا الشأن يراجع: منى مصطفى محمود: استخدام القوة المسلحة في القانون الدولي، بين الحظر والإباحة – دار النهضة العربية 1989، الصفحات: 87 و 88 و 89.

27- ادريس لكريني: إدارة مجلس الأمن للأزمات العربية في التسعينات، أزمة لوكربي نموذجا. أطروحة لنيل الدكتوراه في الحقوق، كلية الحقوق أكدال-الرباط 2001 (غير منشورة) ص: 223.

28- للإشارة فإن جميع أطراف هذه الأزمة (ليبيا، فرنسا، بريطانيا والولايات المتحدة الأمريكية) وقعت على هذه الاتفاقية وأقرت التزامها المسبق بمضمونها. وللإطلاع على مقتضيات هذه الاتفاقية بتفصيل، يراجع: نبيل أحمد حلمي، الإرهاب الدولي وفقا لقواعد القانون الدولي العام- دار النهضة العربية (القاهرة) ص: 139 وما بعدها.

TERÖR VE İSLAMOFOBİ ARASINDA İSLAM'IN İMAJI

Souad RAJAD*

صورة الاسلام بين الارهاب والاسلاموفوبيا

الملخص

الإرهاب ظاهرة مركبة ومعقدة، ليس سمة لازمة لفكر أو دين أو مجتمع أو زمن أو مكان معين، وإن اختلفت درجاته بين هذه المتغيرات، الا انه اليوم لصيق بالإسلام.

هو اختلال في الوعي أنتج لنا مجموعة من الإختلالات التصورية والمنهجية، والتي بدورها أنتجت مجموعة تأثيرات أسهمت في تشكيل رؤية مغلوطة عن الإسلام وذويه، فأصبحت الصورة تخالف جوهر الإسلام، فمن مبادئ التسامح إلى العنف والتطرف.

وأجج من تعاظم هذه الصورة الواقع السياسي العالمي، من خلال مظاهر العنف والاحتراب الذي تمارسه القوى العظمى باسم محاربة الإرهاب في العالم العربي -من أفغانستان الى سوريا. -وأيا كان مسمى التدخل، تبقى أولى أهداف هذه المبادرات، الهيمنة وبسط النفوذ على العالم، بإعادة صياغة وترتيب المنطقة سياسيا.

هذا الوضع المزري، لاشك أحدث ردة فعل، أو إرهاب من نوع آخر عنوانه" الجهاد، العمليات الاستشهادية،..." من أجل الدفاع عن حرمة الإسلام وأهله خاصة من طرف أولي العهد بالإسلام الذين أخذتهم الحمية، وهم ينظرون في وسائل الإعلام لشتى أنواع التقتيل.

تفاقمت الأوضاع لدرجة أصبحت صورة المسلم يغلب عليها السواد، بحيث أصبح يمثل في المشهد الغربي قنبلة موقوتة، بفضل الإعلام الذي يراها حربا مشروعة، ويسخر كل آلياته من أجل نشر هذه الصورة، واستجلاب كره المجتمعات الغير المسلمة له، وهو ما ترسخ فعلا في أذهان المجتمع الغربي، فأصبح الرهاب أو الاسلامافوبيا شعار اللحظة، بحيث أضحى الخوف من الإسلام وأهله سمة العصر.

هذه الإشكالات المركبة والمعقدة، تستدعي منا تغيير الصورة التي أصبحت نمطية، فكيف السبيل الى ذلك؟ وهل تفكيك هذه الاشكالات والوقوف على مواضع الخلل فيها لتقويمها ومعالجتها، كاف أم يلزم الارتكاز إلى قيم جديدة تستبعد العنف، وتنفتح على قيم الإنسانية ؟

THE IMAGE OF ISLAM BETWEEN TERRORISM AND ISLAMOPHOBIA

ABSRACT

Terrorism is a complex phenomenon. It is neither a religious nor a communal aspect; It not related to a particular time or place, but today people connect it to Islam.

Is an imbalance in our consciousness produced by a set of conceptual and methodological disorders, which creates false vision of Islam and muslims. Eventually, the essence of Islam is misportrayed; from tolerance to violence and extremism.

The image of Islam is fueled by the growing global political reality, through the manifestations of violence and strife practiced by the superpowers under the excuse of fighting terrorism in the Arab world (e.g from Afghanistan till syria). Whatever the name of the intervention is, the first goals of these initiatives is domination, extension and reshaping the political order in the region.

This situation is miserable, no doubt the latest backlash, or a terrorism of another kind entitled "Jihad, martyrdom operations," ... in order to defend the

* Dr., Fas İslami Vakıf İşleri Başkanlığı, İslami Vakıf Araştırmacısı, rajadsouad@gmail.com.

sanctity of Islam and muslims because they watch the every day killings in the media.

The situation got worse to the point that people have negative impressions about muslims, expecting them to commit a suicide bombing, thanks to the media, which it deems illegal war, and make fun of all the mechanisms for the dissemination of thispicture, and add to the hate of muslims in western societies, which already entrenched in their minds.phobias or Islamophobia became the slogan of the moment, and it has become the fear of Islam and muslims.

These problematic issues require research and reforming the muslims' minds so as to change the image that has become typical.So, how are wegoing to accomplish that? Will the dismantling of these problematic issues by standing on the flaws through evaluation and treatment, be necessary to have new values away from violence, and opening up to the values of humanity?

Key Words: Islamophobia, Image, Terror, Jihad, Extremism.

الإرهاب ظاهرة مركبة ومعقدة من فصـــيلة العنف، التطرف، الغلو... وإن اختلفت دلالتها الدقيقة اللغوية والعلمية إلا أنها تتفق في المعنى العام وهو الغلو والتشـــدد، وهو مفهوم جديد كتســـمية قديم كمعطى، وهو ليس سمة لازمة لفكر أو دين أو مجتمع أو زمن أو مكان معين، وإن اختلفت درجاته بين هذه المتغيرات، وان كان اليوم لصيق بالإسلام، وهو ينم عن اختلال في الوعي نتج عنه مجموعة من الاختلالات التصورية والمنهجية، والتي بدورها أنتجت مجموعة تأثيرات أســهمت في تشـكيل رؤية مغلوطة عن الإســلام وذويه، فأصبحت الصورة تخالف جوهر الإسلام، فمن مبادئ التسامح والرحمة إلى العنف الغلو التطرف...

وقد زاد من تعاظم هذه الصورة الواقع السياسي العالمي، بحيث أن مظاهر العنف والاحتراب والظلم الذي تمارسه القوى العظمى باسم محاربة الإرهاب ونبذ التطرف في الدول العربية والإسلامية "كأفغانستان باكستان العراق سوريا.." . وأيا كان مسمى التدخل تبقى أولى أهداف هذه المبادرات هو الهيمنة وبسط النفوذ على العالم، ولا يتسـنى لهم ذلك إلا بإعادة ترتيب المنطقة العربية ترتيبا سـياسـيا وإعادة صـياغتها حسـب مخططاتها.

هذا الوضـع المزري الذي تعيشـه الدول العربية من قتل وتنكيل أحدث ردة فعل أو إرهاب من نوع آخر عنوانه" الجهاد، العمليات الاسـتشـهادية، إقامة الدولة الإسـلامية.." من أجل الدفاع عن حرمة الإسـلام وأهله خاصـة من الذين لهم عهد بالإسـلام، وهم ينظرون في وسـائل الإعلام لشـتى أنواع التقتيل والتهجير والتخريب الذي تقوم بها الدول حاملة راية الحماية ومحاربة الإرهاب للمنطقة العربية.

تفاقمت الأوضاع لدرجة أصبحت صورة المسلم يغلب عليها السواد، بحيث أصبح يمثل في المشهد الغربي قنبلة موقوتة، بفضـل الإعلام الذي يراها حربا مشـروعة، ويسـخر كل آلياته من أجل نشـر النظرة السوداوية اتجاه المسلم واستقطاب كره المجتمعات الغير المسلمة له، وهو ما ترسخ فعلا في أذهان المجتمع الغربي، فأصبح الإرهاب أو الإسـلاموفوبيا شـعار اللحظة، بحيث أضـحى الخوف من الإسـلام وأهله سـمة العصر، مما أحدث قطيعة بين الشرق والغرب.

هذا الوضـع وهذه الإشـكالات المركبة والمعقدة، والتي أثرت سـلبا على الأقليات المسـلمة في الديار الغربية قبل المســلم في الديار الإســلامية، يســتدعي منا بدل الجهد والطاقة من أجل تغيير الصــورة التي أصبحت نمطية.

فكيف السبيل إلى تغيير هذه الصورة؟

وهل تكفي الجهود الفردية والمؤسـساتية أم يحتاج الأمر إلى جهود دولية وتنسيق على صـعيد الدول الإسـلامية قاطبة من أجل تفكيك هذه الإشـكالات والوقوف على مواضـع الخلل فيها لتقويمها ومعالجتها، ثم الارتكاز إلى قيم جديدة تسـتبعد الكراهية والحقد، وتنفتح على قيم الإنســانية والدين، الشــيء الذي يتطلب الغوص في أعماق الفكر بحثا عن جذور المشــكلة، أي ينبغي البحث عن الدوافع الحقيقية وراء ثقافة العنف المجتمعي، وتقصي المفاهيم المسؤولة عن صياغة البنى الفكرية والمعرفية لهذه الاتجاهات؟

وهل تفكيك هذه الإشــكالات والوقوف على مواضــع الخلل فيها لتقويمها ومعالجتها، كاف أم يلزم الارتكاز إلى قيم جديدة تستبعد العنف، وتنفتح على قيم الإنسانية ؟

من أجل الإجابة على هذه الإشكالات لابد لنا من الاشتغال حول المحاور الآتية:

الإرهاب: قراءة في المفهوم النشأة .

الارهاب دوافع ونتائجه
الإسلاموفوبيا: النشأة والدلالة.
الإسلام بين الإرهاب والإسلاموفوبيا

الإرهاب: قراءة في المفهوم والنشأة

انشغل العالم في الآونة الأخيرة بقضية الإرهاب، وأصبحت من أهم أولويات المجتمع الدولي حتى تم تشكيل تحالف دولي لمحاربة الإرهاب بزعامة الولايات المتحدة الأمريكية بعدما بات الإرهاب يهدد مصالحها المباشرة في منطقة الشرق الأوسط، فما مفهوم الإرهاب وما جذوره التاريخية؟

كثرت التعاريف وتعددت الكتابات حول مفهوم الإرهاب من أجل تحديد تعريف يستوعب كافة الجوانب التي تحدد مفهوم الإرهاب، إلا أن قضية تحديد ما يتضمنه من معاني ملتبسة وهلامية تجعل منه إشكالية صعبة ، فما أكثر التعاريف وما أشد غموض المفهوم وتعدد السياقات التي يستعمل فيها.

تُجمع معظم أدبيات الإرهاب على أن المفهوم بصيغته المعاصرة وبوصفه عنفاً سياسياً قد ولد وتشكل مع الثورة الفرنسية، وأن عبارة الإرهاب اكتسبت مضمونا سياسيا واضح المعالم في ثلاث فترات حاسمة ورئيسة من تاريخ تطور استعمالها، حيث يمكننا استخراج المراحل الثلاث الأساسية في تكامل مدلولها.

المرحلة الأولى :حيث لم تكن العبارة تدل بعد على أي معنى سياسي.

المرحلة الثانية: حيث تظهر بعض الملامح السياسية في استعمالها.

المرحلة الثالثة: حيث اتضح فيها المعنى السياسي بوصفه عنفاً سياسياً منظماً.

ويتفرع عن هذه المرحلة الأخيرة اتجاه إيديولوجي مهم، استطاع أن يجمع عناصر المرحلتين الأخيرتين مع بعض التعديلات الحاسمة التي جاءت نتيجة للتطور التاريخي في الفكر والاجتماع والسياسة.

لكن يجدر بنا توضيح مشكلة تتعلق بالمفردات، وهي ناجمة عن اختلاف اللغة العربية عن اللغة الفرنسية التي عاينت تاريخ كلمة الإرهاب، والتي كان لها كما كان لتاريخ فرنسا الحديث، دور رئيسي في تبلور المضمون السياسي لهذا المصطلح، وهذه المشكلة هي أننا نجد في الفرنسية كلمة (Terreur) وكلمة (Terrorisme)، وهما تشتركان إلى حد كبير في الدلالة على المعنى نفسه، إلا أن لكل واحدة منهما مميزات مستقلة بلغت في فترة معينة من تاريخ فرنسا حد التناقض، فلو حاولنا نقل هاتين المفردتين إلى العربية بالصورة المتعارف عليها معجميا لوجدنا أن كلمة (Terreur) ترادفها "رعب" أو "ذعر" أو "رهبة"، كما ترادفها اصطلاحيا كلمة "إرهاب"، وذلك للدلالة على حكم الإرهاب الذي عرفته فرنسا إبان الثورة الكبرى. إلى ذلك هناك أيضا كلمة (Terrorisme) وترادفها في العربية كلمة "إرهاب".

يتضح إذا أن كلمة "إرهاب"في اللغة العربية تدل على كلتا الحالتين (Terreur) و(Terrorisme) دون أن يكون هناك ما يميز في المفردات العربية بين خصوصيات كل حالة على حدة مقارنة باللغة الفرنسية، أو في اللغات الأجنبية الأخرى، حيث أن كلا منهما يدل على نموذج معين من نماذج الإرهاب السياسي. أضف إلى ذلك أنه يصعب إيجاد لفظة عربية مرادفة لكل من تلك الحالتين وإلا وقعنا في الالتباس، وبالتالي عدم الثقة[1].

الإرهاب كمصطلح هو حديث النشأة والظهور، حيث ظهر لأول مرة سنة 1798 في تذييل أكاديمية فرنسا le supplément du dictionnaire de l'académie ، والإرهاب terrorisme يقصد به حالة من الرعب و الهلع التي اجتاحت فرنسا ما بين 1793 و1794 مع زعماء الثورة الفرنسية "كروبيسبير"Rober pierre و "سانت جوست" "Saint Juste" 2 اللذان نظرا للإرهاب السياسي كما هو مصاغ في الإيديولوجيا الجاكوبية، وكانت مؤشرات انطلاقه مع صدور المرسوم الذي يبيح للشرطة قتل واغتيال وتصفية وإسكات واعتقال المعارضين لهذه المجموعة السياسية التي كان لها دور بارز في الثورة الفرنسية، التي كانت توجهاتها معتدلة في البداية ولكنها بدأت تنحو منحى يساريًا متطرفاً بعد الثورة، بالتالي القبض على المشتبه بهم وتنفيذ حكم الإعدام عليهم.

وتشتق كلمة (Terreur) الفرنسية من الأصل اللاتيني (Tersere) و(Terrere)3. وهما فعلان يفيدان معنى جعله يرتعد ويرتجف، ومن الأسماء المتعلقة بهذين الفعلين (Terror) و(Terroris) نشأت الكلمة الفرنسية (Terreur). ففي قاموس الأكاديمية الفرنسية المنشورة عام 1694 نجد لهذه المفردة التفسير الآتي:

---

[1] ادونيس العكرة، الإرهاب السياسي، بحث في أصول الظاهرة وأبعادها الإنسانية، دار الطليعة، بيروت 1993، ص 25.

[2] ادونيس العكرة، الإرهاب السياسي، بحث في أصول الظاهرة وأبعادها الإنسانية، دار الطليعة، بيروت 1993، ص 13.

[3] مجلة الدفاع الوطني اللبنانية، كانون الثاني، 2002م عدد 39، ظاهرة الإرهاب: جذورها الفكرية والتاريخية دراسة في أبعادها الاجتماعية والسياسية حتى نهاية الثورة الفرنسية ، دلال بسما، ص 72

"رعب، خوف شديد، اضطراب عنيف تحدثه في النفس صورة شر حاضر أو خطر قريب"4. ويتضح هنا أن ما يقابل هذا المعنى في اللغة العربية هي لفظة "رهبة" أو "راهبة" أو "رهبى" وكلها تدل على معنى الخوف والفزع أو "الحالة التي ترهب أي تفزع وتخوف"5. ولتوضيح مكان استعمال هذه المفردات وكيفية هذا الاستعمال فإن قاموس الأكاديمية الفرنسية يقدم الأمثلة الآتية: يقال مثلا، "ألقى الرهبة بين الأعداء، نشر الرهبة في جميع الأمكنة التي يمر فيها، زرع الرهبة في كل مكان. كما يقال عند الكلام عن أمير كبير أو فاتح، إنه يملأ كل شيء برهبة اسمه، وذلك للإشارة إلى أن اسمه يزرع الرعب في كل مكان"6.

وبالنظر إلى كيفية استعمال مفردة الرهبة، يمكننا تصنيف عناصرها الدلالية وفق اتجاهين أساسيين: اتجاه سيكولوجي وآخر سوسيولوجي، فالنسبة للأول نفهم الرهبة(Terreur) باعتبارها حالة تعيشها النفس، أو حالة شعورية عنيفة ومزعجة يعبر عنها أفراد معرضون لشر معين أو لخطر محتمل [7] أما بالنسبة للمجال السوسيولوجي فبإمكاننا توسيع معنى الرهبة بصورة يتعدى فيها النطاق الفردي ليشمل النطاق الجماعي. فالرهبة لا تصدر على الأفراد من حيث كونهم أفرادا بل بإمكانها أن تسود أيضا مجموعة من الأفراد تربطهم علاقة اجتماعية ناتجة عن تشاركهم في وجود جماعي تحدده مقاييس سوسيولوجية.

من خلال هذه الأوجه التي تتجلى فيها عبارة الرهبة، هناك مجال لإبراز العلاقة الرئيسية القائمة بين السبب والمسبب فمن جهة، هناك سبب الرهبة الذي يجسده الفاعل الذي يوحي بها أو يفرضها، ومن جهة أخرى هناك المسبب الذي يتجلى بردة الفعل لتي تظهر عند الأشخاص المقصودين. إلا أن هذه العلاقة هي مباشرة وتلقائية، أو بعبارة أخرى إنها علاقة طبيعية. فمن خلال الأمثلة التي نعالج على ضوئها مدلول الرهبة، يبدو أن الفاعل الذي يوحي الرهبة أو يفرضها، إنما يستطيع أن يفعل ذلك لأنه يمتلك قوة مادية أو معنوية يواجه بها الآخرين الذين إما لا يملكونها وإما يملكونها ولكن بنسبة أقل. وهذا يعني أن العلاقة السببية بين الرهبة ومفعولها، أو بين الفاعل والذي يتحمل الفعل، وهي علاقة طبيعية وتلقائية ينحصر فهمها ضمن حدود المبدأ الطبيعي في علاقة القوي بالضعيف: فالضعيف يخاف تلقائيا وطبيعيا من الأقوى الذي يمكنه أن يشكل خطرا مستمرا. وعند هذا الحد فقط تتوقف العلاقة السببية بين الرهبة ومفعولها.8

أما مفهوم الإرهاب في الثقافة العربية القديمة، فيواجهه اعتراض معرفي أشار إليه عبد الله العروي كما يلي"إدراك الواقع الإسلامي في الماضي البعيد صعب جدا، ان لم نقل مستحيل في بعض الأحيان، لكن هذا لن يعفينا من محاولة الوصول إليه بكل الوسائل الممكنة"[9]– وللإجابة عن التساؤل المنصب حول مدى وجود تأصيل مفاهيمي لجذور هذا المفهوم أو غيره عند الباحثين العرب القدامى والمعاصرين،لا بد من الإشارة باقتضاب لمعناه أولا في القرآن الكريم، وثانيا في المعاجم والقواميس العربية:

فكيف وردت عبارة الإرهاب في القرآن الكريم؟

قال تعالى: وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ "[10]

وأيضا قال تعالى"لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ"[11]

ونجد أيضا قوله تعالى في سحرة موسى: قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ" [12] أي: خوَّفوهم.

إن مصطلح الإرهاب غير موجود في القرآن الكريم، وبالمقابل نجد مصطحات تشبهه "كالرَهْبَةً" و"وَاسْتَرْهَبُوهُم "،التي تعني الخوف والفزع، والإرهابي: هو الذي يُحدث الخوف والفزع عند الآخرين.

فماذا عن القواميس والمعاجم العربية؟

نجد في لسان العرب، في باب الذال- كلمة استرهب التي قصد بها: "رَهَّبَ الـجَمَلُ: ذَهَبَ يَنْهَضُ ثم بَرَكَ مِن ضَعْفٍ بصُلْبِه، والرَّهْبَى: الناقةُ المَهْزُولةُ جِداً؛ قال ومِثْلِكِ رَهْبَى، قَدْ تَرَكْتُ رَذِيَّةً، تُقَلِّبُ عَيْنَـيْها، إذا

---

[4] مجلة الدفاع الوطني اللبنانية، كانون الثاني، 2002م عدد 39، ظاهرة الإرهاب: جذورها الفكرية والتاريخية دراسة في أبعادها الاجتماعية والسياسية حتى نهاية الثورة الفرنسية

[5] Dictionnaire de L'academie Francaise 1694 op, cit, p 554

[6] ادونيس العكرة، الإرهاب السياسي، بحث في أصول الظاهرة وأبعادها الإنسانية، دار الطليعة، بيروت 1993، ص 28

[7] [7]ادونيس العكرة، الإرهاب السياسي، بحث في أصول الظاهرة وأبعادها الإنسانية، دار الطليعة، بيروت 1993، ص 30

[8] اونيس العكرة، الإرهاب السياسي، بحث في أصول الظاهرة وأبعادها الإنسانية، دار الطليعة، بيروت 1993، ص 30

[9] عبد الله العروي : "مفهوم الدولة " المركز الثقافي العربي .الطبعة السادسة 1998. ص 90 .

[10] سورة الأنفال، الآية 60

[11] سورة الحشر، الآية 13

[12] سورة الاعراف، الآية 116

مَرَّ طائِرُ، وقيل: رَهْبَى ههنا اسم ناقة، اسْتَرْهَبَه: اسْتَدْعَرَهْبَتَه حتى رَهِبَه الناسُ؛ وبذلك فسر قوله عزّ وجلّ: {**واسْتَرْهَبُوهم وجاؤُوا بسحرٍ عظيمٍ**} ؛ أَي أَرْهَبُوهم(...)[13]"

ونجد في القاموس المحيط –حرف الراء- مصطلح رهب ما يلي:

"ورَهِبَ، كَعَلِمَ، رَهْبَةً ورُهْباً، بالضم وبالفتح وبالتحريكِ، ورُهْباناً، بالضم ويُحَرَّكُ: خافَ، والاسْمُ: الرَّهْبَى، ويُضَمُّ ويُمَدَّانِ، والرَّهَبُوتَى، و«رَهَبُوتٌ، مُحَرَّكَتَيْنِ، خيرٌ منْ رَحَمُوتٍ»، أي: لأَنْ تُرْهَبَ خَيْرٌ منْ أن تُرْحَمَ. وأَرْهَبَهُ واسْتَرْهَبَهُ: أخافَهُ. وتَرَهَّبَهُ: تَوَعَّدَهُ. والمَرْهُوبُ: الأَسَدُ، كالرَّاهِبِ"[14]

فمن خلال استقراء العديد من الأحاديث النبوية نجد أن الرسالة النبوية عند نشأتها، لم تكن تستعمل مصطلح الإرهاب، بل كانت تستعمل مصطلحات ومفاهيم تلك الفترة الزمنية،لأنها تنتمي من الناحية الزمنية للفترة التاريخية والحضارية لنشأة وظهور الإسلام، إن الإشارة إليها ليس هو إسقاط مفاهيمي لا تاريخي، بقدر ما يعكس الرغبة المنهجية إلى الملامسة المقتضبة لجذور هذا المفهوم على مستوى الاصطلاح فقط، أي أن تلك الحقبة الزمنية ما لا تتحمل، عبر إدراج ما ينتمي لحقبة تاريخية معاصرة.

ليس المغزى من المسألة إذن التنقيص أو التحقير من التراث الحضاري والفكري لحقبة صدر الإسلام أو ما يليها، كونها لم تتضمن مثل هدا المفهوم، وهو حكم يسري على الحضارة الغربية في نفس الحقبة الزمنية إلى حدود التنظير والاستعمال للمصطلح مند القرن 18..

إن المعنى الاصطلاحي لمصطلح رَهِبَ يرهبُ، كان يحمل معنى الخوف الفزع، بينما ظل هدا المفهوم شبه منعدم في العديد من القواميس والمصنفات، لأن مضامينه كانت بعيدة عن ما نفهمه الآن من هذا المصطلح، وإن كانت مدلولاته ومعانيه كممارسة متواجدة، سواء عبر الاستبداد الممارس من طرف الدولة السلطانية" إن مفهوم الحرية الأصلية منعدم في السلطنة، لأن الدولة ملك لعصبة حاكمة ممثلة في شخص السلطان، فالخزينة والبيروقراطية والجيش ..كل ذلك ملك له يتصرف فيه، كما يشاء، وبالطبع قد يشاء العدل فيتصرف حسب منطق العقل، كما قد يشاء العكس و هو الغالب [15]

بالتالي لا يخلو عصر السلاطين من الصراعات السياسية والاجتماعية أو التنازع على السلطة والسلطان بين الحكام و الجماعات السياسية المعارضة، فكان يتم هذا العنف إما باسم الدين والإسلام وضرورة المحافظة عليهما بكافة الطرق والوسائل الممكنة المشروعة وغير المشروعة، وإما عبر ما أسماه ابن خلدون إنشاء دعوة دينية (الإيديولوجيا المعتمدة)، تستند على عصبية معينة (القوة المادية) للوصول إلى الحكم .

أما مفهوم الإرهاب في الأدبيات المعاصرة:

جاء في المؤتمر الإسلامي العالمي بعنوان "مكافحة الإرهاب" بمكة المكرمة في الفترة ما بين 22 إلى 25 فبراير2015م، أن الإرهاب يعني" توظيف الإمكانات المشروعة لبث الخوف في صفوف العدو لتحقيق غايات مقصودة" تعريف يحمل في طياته الكثير من الغموض والشرعية في نفس الوقت لكل الأطياف.

وفي تعريف آخر: الإرهاب السياسي هو فعل تغييري يرتكز على العنف، ويرمي الفاعل من خلاله إلى فرض سيطرته ونفوذه، بالرهبة على المجتمع أو الدولة أو هما معا، من أجل الحفاظ على البنية الاجتماعية القائمة، أو من أجل تغييرها أو تدميرها".[16]

وجاء في الاتفاقية العربية لمكافحة الإرهاب على أن الإرهاب هو "كل فعل من أفعال العنف أو التهديد به أيا كانت بواعثه أو أعراضه يقع تنفيذا لمشروع إجرامي فردي أو جماعي ويهدف إلى إلقاء الرعب بين الناس أو ترويعهم بإيذائهم أو تعريض حياتهم أو حريتهم أو أمنهم للخطر أو إلحاق الضرر بالبيئة أو بأحد المرافق العامة أو الخاصة أو احتلالها أو الاستيلاء عليها أو تعريض أحد الموارد الوطنية للخطر 1997م"[17].

وجاء المعجم السوسيولوجي الفرنسي ان " الإرهاب هو إستراتيجية سياسية، تعتمد على مبدأ الاستعمال النسقي للأفعال العنيفة بغرض خلق جو من عدم الأمن[18]

إن هذا التعريف يعطي لمفهوم الإرهاب معنيين متباينين لكنهما يأخذان نفس الدلالة، حيث يقصد الباحث أولا بالإرهاب العنف السياسي المشروع الذي يرتكز على التخطيط المنظم لأعمال العنف وفقا لإستراتيجية

---

[13] لسان العرب، ابن منظور الأفريقي، 2003م، دار صادر، الجزء 6 ،حرف الراء

[14] القاموس المحيط، مجد الدين محمد الفيروزابادي، ، دار الجيل، باب الباء

[15] ـ عبد الله العروي : "مفهوم الدولة " المركز الثقافي العربي .الطبعة السادسة 1998. ص 108 .
رشيد مقتدر، الارهاب والعنف السياسي، مقاربة مفاهيمية ونظرية

[16] الإرهاب مظاهره وأشكاله وفقا للاتفاقية العربية لمكافحة الإرهاب، محمد الحسيني مصيلحي ص 10 الاتفاقية العربية لمكافحة الارهاب، 1997م، ص 3.

[18] Terrorisme : dictionnaire de sociologie .sous dir. R Boudon Larouse .1989.p 195. [14]

سياسية،كما قد يحمل معنى الإرهاب لكن بمفهومه المسيس (يحمل هدفا سياسيا ويرتبط بقضية مجتمعية مشروعة)، إلا أن ما يركز عليه هذا التعريف هو خلق الإرهاب لجو عدم الأمن والاستقرار، مقابل عدم إدراج تحديدات عملية تساهم في وضوح التعريف ليبقى عاما، ولا يميز بين الإرهاب السياسي المقبول، والإرهاب المجرم والمستقبح.

إذن تتعدد التعاريف المقترحة لمفهوم الإرهاب، وتتباين وتتداخل مع بعضها البعض، لذلك فإن سردها في كليتها لن يفيد في شيء بقدر ما يدخلنا في متاهة الجدل.

نستنتج أنه لا يوجد حتى الآن تعريف واحد الإرهاب اكتسب القبول العالمي، سواء لدى الأطراف الدولية، أو المؤسسات أو الأفراد، لذلك استمر الجدل والخلاف لأسباب متعددة دينية وسياسية وإيديولوجية وكذلك تاريخية ومفهومية، تتعلق بتباين المصالح واختلاف المعايير والقيم بين الدول، ذلك أن استخدام المفهوم قد تغير وتبدل عبر الزمن، فإرهاب فترة الرعب عام 1793 و إبان الثورة الفرنسية، يختلف شكلا ومضمونا عن اتجاهات الإرهاب المعاصر[19]

يمكن القول إذن أن مفهوم الإرهاب يستعمل بمعان ملتبسة ومضامين مختلفة، فكل طرف سواء كان نظاما سياسيا أو فاعلا اجتماعيا، أو باحثا أو مثقفا له معنى ومدلول خاص به، ومهما بذلنا من جهود في عملية التحديد، فإن مضامينه تظل مسألة خلافية.

هل يمكن معرفة الأسباب الداعية إلى تواجد هذا الإرهاب ؟

شكلت السلطة والحكم محور الصراع والنزاع في المجتمعات التقليدية،أو الحديثة بين مختلف العشائر والعصبيات والقبائل، أو الطبقات والشرائح الاجتماعية، لكل طرف رغبة في الوصول للحكم، لما له من جاذبية سحرية وقوة إغرائية تسلب الألباب وتجذب العقول وتضعف النفوس، نظرا لما يخوله له هذا الأخير من مكاسب مادية أو رمزية، ومن سلطة ونفوذ على الجميع والهيمنة وإقصاء الآخرين فيتم اللجوء في هذه الوضعية إلى العنف الذي يغدوا مبررا ومباحا، ويتحول إلى إرهاب، عندما يكون دافعه الانتقام وتلبية نزوات فردية أو أنانية يعكس التعطش لإراقة الدماء، إنها ظاهرة شهدها التاريخ الغربي قبل القرن العشرين، والتاريخ العربي الإسلامي ولازال لحد الآن في العديد من الأنظمة المتسلطة، فتقوم كرد فعل تلقائي المعارضة السياسية بمناهضة الفئة الحاكمة أو عائلة سياسية كانت أم حزبا أو عشيرة أو قبيلة...عبر العديد من الأشكال الاحتجاجية والنضالية، لرفض هذه الأشكال المغلقة من الحكم التي تعتبر كل ما يمت للسياسة أو الحكم، يندرج إيديولوجيا ضمن خانة المقدس والمحظور فهو ملك شخصي لفئة خاصة فقط دون غيرها، فتقوم المعارضة كرد فعل بتكثيف عمليات التعبئة والتأطير الشعبي الذي يعززه ويقويه، فساد الحكم وتكالب أتباعه ومعاونيه على كافة المناصب والمواقع السياسية والإدارية الهامة، الشيء الذي يولد لدى المعارضة الإحساس بالظلم والحيف ويقوي من الرغبة في المقاومة والتصدي لهذا الوضع غير العادل ظاهرة عايشتها الإمبراطورية الرومانية مابين 73-66 قبل الميلاد، عبر حركة سيكاري التي كانت تهدف إلى تقويضها.

كما شهدتها المجتمعات العربية الإسلامية، بدءا بما كانت تقوم به فرق الخوارج، مند إعلانها الانشقاق عن علي بن أبي طالب، ثم عبر ممارسات جماعة الحشاشين ذات الانتماء العقدي الشيعي والمنحدرة من الطائفة الإسماعيلية خلال القرن 11م...، كما مورس من طرف بعض الحكام المستبدين الذين استولوا على الحكم بسفك الدماء والاغتيالات والمذابح الجماعية.

مما لا ريب فيه أن الإرهاب على اختلاف أهدافه ووسائله، هو نتيجة لأسباب مختلفة متعددة منها أسباب سياسية وأخرى اقتصادية واجتماعية ونفسية ....، ومن المتفق عليه أن دراسة هذه الأسباب مهمة صعبة لأنها تستلزم الغور في معظم المشكلات المعقدة التي تواجه الأفراد والمجتمع الدولي على حد سواء، والتي تكمن فيها أسباب الإرهاب، وقد تذرع البعض بهذه الصعوبة ورأى من الصواب التركيز أولا على اتخاذ تدابير عملية عاجلة لمكافحة الإرهاب دون الانغمار في محاولة تحديد أسبابه المتعددة والمعقدة ولكن هناك من رأى أن تحديد أسباب الإرهاب وإزالتها يجب أن يسبقا العمل على اتخاذ أية تدابير لمنع الإرهاب

ونحن نرى أن تشخيص أسباب الإرهاب ولا سيما بعد توسعه في الفترة الأخيرة ، لابد منه قبل الإقدام على أية إجراءات فعالة لاستئصاله في المدى البعيد، ولكن هذا لا يعني بأن العمل على اتخاذ تدابير لمنع الإرهاب يجب أن ينتظر بالضرورة تحديد أسباب الإرهاب وإزالته وذلك أن مقاومة حالة من حالات الإرهاب يمكن أن تتزامن والمساعي المبذولة لاستئصال جذورها، ونرى كذلك أن الإصرار على أولوية معالجة مشكلة الإرهاب قد يؤدي إلى تجزيء لا يفيد هذه المعالجة في شيء، وبصورة عامة، يمكننا القول بأن تشخيص أسباب الإرهاب يساعد على إيضاح مفهوم الإرهاب الدولي ذاته وإثارة مزيدٍ من الاهتمام بمكافحته.

[19] الشَرَفات، سَعود، (2016)، الإرهاب العالمي والتطرف: صراع الظواهر وتضارب المسلمات في ظل العولمة، الأهلية للنشر والتوزيع، عمان، الطبعة 1، 2016م، ص 36

الإرهاب كباقي الظواهر الإجرامية الأخرى ، ليس فعلا منعزلا أو عرضيا ولكنه ثمرة تضافر عوامل عديدة تحركه وتحدد تكوينه وهيئته وظهوره،

وبالنظر إلى هذا التعدد (تعدد دوافع الإرهاب وميزاته)، فقد تعددت آراء الباحثين فيما يتعلق بالأسس التي عليها يتم التحليل ودراسة دوافع الإرهاب، إلا أننا سنتناول تحليل الموضوع على ثلاث مستويات-:

-المستوى الفردي: أي الدوافع التي تجعل الفرد يتجه إلى الإرهاب ويختار النشاط الإرهابي كسبيل أساسي في حياته.

-المستوى الوطني: أي الدوافع والميزات التي تدفع إلى الإرهاب على المستوى الداخلي في الدولة الواحدة

-المستوى الدولي: ويقصد بالدوافع على هذا المستوى مجموعة الأوضاع الدولية التي تشجع على الإرهاب كنظام تقسيم العمل الدولي الراهن وما يحمله في طياته من ضغوط ومظالم على بعض الدول.

المطلب الأول: دوافع الإرهاب على المستوى الفردي

تتعدد الدوافع التي تقود الفرد إلى الإرهاب، وقد عرض كثير من الباحثين العديد من النظريات التي تفسر لماذا يندفع الفرد إلى الإرهاب فمنهم من يرى بوجود دوافع شخصية بذات الشخص، ومنهم من ركز على الجوانب السيكولوجية ومنهم من ركز على الاعتبارات المادية، في حين ذهب فريق آخر إلى القول بأن ذلك يعود إلى الجوانب الوجدانية.

أولا: الدوافع الشخصية للإرهاب:

بحث علماء الجريمة عن دوافع السلوك المنحرف وقد استرعى انتباههم أنى مرتكب هذا السلوك وهو الإنسان، فبدؤوا في محاولة تفسير السلوك الإجرامي بإرجاعه إلى شخصية الإنسان ذاته سواء في تكوينه العضوي الخارجي، أو في تكوينه النفسي وإصابته ببعض مظاهر الخلل والاضطراب النفسي، وقد حاولوا إيجاد العلاقة بين الجريمة وبعض الصفات الشخصية في الإنسان مثل الوراثة والسن والجنس والعنصر (السلالة) والذكاء وبعض الأمراض المختلفة ، ونظرا لخصوصية الإرهاب، فان بعضا من هذه العوامل قد تمثل دوافع بالنسبة له ، وليس جميعها ، ومنها على سبيل المثال الذكاء ، والعنصر والتكوين النفسي المرتبط ببعض الإختلالات العقلية ،

ثم الدوافع المادية والبيئية التي لا يتسع المجال لذكرها

المطلب الثاني :دوافع الإرهاب على المستوى الوطني:

تتنوع دوافع الإرهاب ومثيراته على المستوى الوطني – أي على مستوى الدولة الواحدة – وتختلف هذه الدوافع باختلاف الظروف التاريخية والجغرافية والديموغرافية للمجتمع، وهناك أهمية كبيرة لتقصي دوافع الإرهاب على المستوى الوطني نظرا لما ينتج عن عملياته من خسائر فادحة في الأرواح والممتلكات، بالإضافة إلى ما تتكلفه عمليات مكافحته من مبالغ طائلة، الأمر الذي يدعو إلى تحديد الدوافع الكامنة والعوامل المساعدة على نمو الإرهاب أيا كانت صوره وأشكاله أو نوعية ممارسيه، وذلك لإمكان التغلب عليها وإصلاحها، لان الوقاية خير من العلاج، وهذا التحديد ليس بالأمر الصعب، فالدوافع يمكن تحديدها بدوافع مباشرة للإرهاب على مستوى الدولة تظهر كنتيجة مباشرة لممارسة السلطة، في حين هناك دوافع أخرى تكمن في السياسة العامة التي تنتهجها الدولة على مختلف الأصعدة سياسيا واقتصاديا واجتماعيا وثقافيا ... أوعلى ذلك يمكن تقسيم دوافع الإرهاب على مستوى الدولة إلى قسمين، الأول يشمل الدوافع الناشئة عن ممارسات الدولة بصورة مباشرة، والثاني: يتناول الدوافع الكامنة في سياسات الدولة والتي تشجع على الإرهاب بصورة غير مباشرة.

المطلب الثالث: دوافع الإرهاب على المستوى الدولي

لاشك في أن الأوضاع الدولية والسياسية والاقتصادية والثقافية والاجتماعية.. الخ تؤثر على الإرهاب سلباً أو إيجاباً، زيادةً أو نقصاناً، وذلك يرجع بصفة خاصة إلى اكتساب الإرهاب –بعداً دولياً ظاهراً- بعد أن انقضت وتوارت طرق الصراع التقليدية، وانتهت فترة الحرب الباردة، فلم تعد هناك غير قوة واحدة تسيطر على العالم بما ينتج عن ذلك آثار عديدة على مختلف جوانب الحياة في الدول، ولهذا آثرنا أن نخصص فرعاً خاصاً عن دوافع الإرهاب على المستوى الدولي، قاصدين من وراء ذلك أن نحدد مدى إسهام الأوضاع الدولية الراهنة في تدعيم النزاعات الإرهابية لدى الأفراد والجماعات والدول، إضافة إلى دور بعض الدول في دعم ومساندة الحركات الإرهابية في دول أخرى، أو قيام الدولة ذاتها بممارسة الإرهاب ضد دولة أخرى.

نستخلص مما سبق إلى أن الإرهاب ليس له دين أو وطن أو جنسية معينة فهو يصيب الجميع حيث لا توجد حدود جغرافية له فمسرح عملياته يشمل كل أجزاء الكرة الأرضية. كما لا يوجد شكل معين لجرائم الإرهاب فيمكن أن يأخذ خطف طائرات وتغيير مسارها بالقوة أو تدميرها أو تتخذ شكل تفجيرات للمباني وغيرها أو احتلال مواقع واستعمال السموم أو الغازات الضارة، وإجمالاً كل ما يعتدى فيه على الأشخاص من اغتيالات...[20]

يتضح لنا أن الإرهاب (هو العمل الإجرامي الذي يتم عن طريق الرعب أو العنف أو الفزع الشديد بقصد تحقيق هدف معين سواء تم هذا العمل الإرهابي داخل إقليم دولة معينة أو خارجها وسواء مس هذا العمل الإجرامي وسائل النقل أو الأشخاص أو الأموال أو جميعها. ولكن المميز الرئيس للعمل الإرهابي هو الفزع أو الرعب واستخدام العنف أو التهديد معا في وقت واحد، ولا يعد إرهاباً الكفاح المسلح للشعوب الخاضعة للاحتلال الأجنبي من أجل تحرير أرضها المحتلة والحصول على حقها في تقرير مصيرها واستقلالها وفقا لميثاق الأمم المتحدة وقراراتها.

لكن يبقى السؤال بالنسبة لبحثنا لما يقترن الإرهاب بالإسلام؟ هذا الاقتران الذي سبب الخوف المرضي من الإسلام أو ما يعرف ب بالإسلاموفوبيا؟

فما مفهوم الإسلاموفوبيا، وما أسباب وما محاضن نموها؟ ومن المستفيد من إشاعتها وتفشيها؟

الإسلاموفوبيا النشأة والدلالة

يعد مصطلح "الإسلاموفوبيا" من المصطلحات الحديثة التداول نسبياً في الفضاء المعرفي المعني بعلاقة الإسلام بالغرب. وقد تم نحت المصطلح الذي استعير في جزء منه من علم الاضطرابات النفسية للتعبير عن ظاهرة الرهاب أو الخوف المرضي من الإسلام. وهي في الواقع ظاهرة قديمة جديدة، قديمة قدم الدين الإسلامي نفسه، وإن كانت قد تصاعدت حدتها في عالم اليوم، وبخاصة في دول الغرب بعد التفجيرات الشهيرة التي شهدتها الولايات المتحدة الأمريكية في الحادي عشر من شتنبر عام 2001 التي أسندت إلى تنظيم القاعدة. وربما كان من الممكن القول إن تلك الظاهرة تضرب بجذورها عميقاً في تاريخ قديم حافل بمسلسل طويل من العلاقات المضطربة بين الغرب و الإسلام، استقر فيه هذا الأخير في الذهنية الغربية بوصفه تعبيراً عن خطر داهم محدق يتهدد كل ما هو غربي، ربما انطلاقاً من الاقتران المتكرر الذي يمكن ملاحظته في مسيرة التاريخ، الذي يوحي وكأن هناك نوعاً من العلاقة الحتمية بين صعود نجم الحضارة الإسلامية وانحدار نظيرتها الغربية.

ويقول البروفيسور جوردون كونواى في كتاب الإسلاموفوبيا [21] "أن كلمة " إسلاموفوبيا " مبتكرة وحديثة نسبيًا، ومن المحتمل أن تكون مشتقة علي غرار Ximophobia (إرهاب الأجانب) والكلمة الأخيرة ظهرت في القرن التاسع مشتقة من الكلمة اليونانية Xemos غريب أو أجنبي، وPhobia ومعناها الرعب أو الخوف وفي قاموس أكسفورد كلمة Xemophia تعني كراهية الأجانب أو المخاوف المرضية من الأجانب أو الكراهية العميقة للأجانب، وقد اكتسب هذا المصطلح معاني إضافية في أوروبا في الثلاثين عاما الماضية ، وأصبح المقصود به في فرنسا وألمانيا مثلا المهاجرين الأجانب من المغرب والجزائر وتركيا ويوغوسلافيا، وعندما تشير لجان الاتحاد الأوروبي إلي هذه العبارة فإنهم يقصدون الأجانب داخل الدول الأوروبية وليس الأجانب في دول العالم عمومًا، أما العبارة الجديدة المبتكرة " إسلاموفوبيا " فإنها تتضمن المخاوف بنوعيها: مخاوف من المسلمين هنا الذين يعيشون داخل الوطن، وبذلك فإن كثيرا من غير المسلمين يزدادون خوفا من الإسلام وكراهية له، وتتضمن التشبيهات المتكررة التي تستخدم للإثارة القول بأن المسلمين في أوروبا هم الطابور الخامس، ورأس الجسر، جزر غربية، وحصان طروادة، والعدو الداخلي.

إذن الإسلاموفوبيا "هو المصطلح الأكثر تعبيرًا عن عقدة الخوف، والهلع من انتشار الإسلام، ونفوذ قوته الدينية والثقافية والبشرية داخل المجتمعات والدول الغربية، إنَّها تدل في القواميس تحديدًا على القلق العصبي أو العصاب النَّفسي الذي لا يَخضع للعقل، ويساور المرء بصورة جامحة، من حيثُ كونه رهبة في

---

[20] صالح بن فارس الزهراني: الإرهاب والسبيل إلى هزيمته - مجلة الأمن - وزارة الداخلية - العدد الثامن والخمسون - ذو الحجة 1424هـ - ص34

الاسلاموفوبيا كتاب عبارة عن تقرير استشاري صادر عن لجنة تضم عددا من المفكرين والعلماء البريطانيين اسمها " المسلمون البريطانيون والإسلاموفوبيا " يرأسها البروفيسور جوردون كونواى نائب المستشار لجامعة ساكس وقد أنشئت هذه اللجنة عام 1996 ، ومقدمة التقرير بقلم البروفيسور جوردون كونواى ويقول فيها : إذا كنت تشك في وجود " الإسلاموفوبيا " في بريطانيا ، فإنني أقترح عليك قضاء أسبوع في قراءة الصحف المحلية والقومية كما فعلت أنا ، وستجد أن المقالات التي تشير إلي المسلمين أو إلي الإسلام فيها تعليقات متحيزة ومعادية وهي في الغالب غير مهذبة بل في بعض الأحيان تكون التعليقات وقحة وغير مهذبة ، وحيث يسير الإعلام فإن معظم الناس يسيرون وراءه .. والمسلمون البريطانيون يعانون من التفرقة العنصرية في أماكن الدراسة والعمل وتنتشر أعمال التحرش والعنف ضد المسلمين، انظر مجلة "مجلة الوعي الإسلامي"، ص44 [21]

النَّفس شاذة عن المألوف، يصعب التحكم فيها، وتدل أيضًا على خوفٍ لا شعوري من أشياء أو أشخاص أو مواقف ليس له في الشُّعور ما يبررها أو يفسره، كما أنَّها تدل في الاصطلاح العام على ما تم ترسيبه وتكريسه وإشاعته، من قلق مرضي وخوف نفسي لا شعوري لدى الغرب من الإسلام، وكل ما يتصل به، وينتعش هذا المصطلح بصورة أكبر عندما يحتد العداء الغربي للإسلام، ويظهر من خلال الإعلام الغربي، كما حدث في الصَّحافة الدانماركيَّة وغيرها من الصُّحف الأوروبيَّة، عندما تَم نشر صور كاريكاتيرية مشينة ومسيئة لشخص الرسول - صلَّى الله عليه وسلم." [22]

بينما يرى ستيفن شيهي [23] وهو أستاذ اللغة والثقافة العربية بجامعة ساوث كارولينا " أن الإسلاموفوبيا ما هي إلا موجة ذعر غمرت الذات الأمريكية وتغلغلت فيها، ففي أعماق الذات الأمريكية ثمة خيال مصاب بجنون الارتياب والعظمة، وفقاً لتحليل علماء النفس الأمريكيين أنفسهم، والذين ذهبوا إلى أن مفهوم "الآخر" قد استغل من أجل تنقية الهوية الأمريكية وإضفاء المثالية عليها، الأمر الذي يعمل على ترسيخ نموذج (نحن / هم) المعياري في ثنائيات (الخير مقابل الشر) التبسيطية.

الإسلاموفوبيا بين المحضن والغاية

إن الإسلاموفوبيا تحولت من غطاء سياسي استخدمته الولايات المتحدة في حروبها الخارجية للبحث عن البترول، والسيادة تحت اسم الحرب على الإرهاب، إلى "حالة نفسية" مجتمعية، تجسد جميع مناقشات المجتمع المدني عن الحرب، وعن العراق وأفغانستان، وهي أيضًا تشكل بنية النقاشات، حول "الحرب على الإرهاب"، وتذيل جميع النقاشات حول "إصلاح العلاقات مع العالم الإسلامي"، وهي كذلك عند الحديث عن فلسطين وحماس، كما تشكل الكراهية الإستراتيجية المتعمدة للمسلمين والخوف منهم، حدود جميع النقاشات، حول الهيمنة على النفط والطاقة، فأصبحت – بحسب شيهي- تشكيلا إيديولوجيا جديدا تم التعبير عنه منذ انهيار الاتحاد السوفياتي من أجل تطبيع هيمنة الولايات المتحدة، الاقتصادية والسياسية، على العالم وتبريرها[24]. لما هذا العداء أو الفوبيا من الإسلام؟

الإسلام بين الإرهاب والإسلاموفوبيا:

كان ولا زال الشرق الأوسط محط أنظار الغرب القوي المهيمن، نظرة يطبعها الإرهاب والتوجس من الحراك الذي بدأ يدب في أوساط الأصوليات التي تدمج الدين في مجالات الحياة اليومية.

ومن أجل إحكام السيطرة تم استحداث جملة من القرارات والسياسات التي من شأنها إعادة رسم الخريطة السياسية والاقتصادية بالمنطقة، للحفاظ على المكتسبات التي تسترعي اهتمام الغرب في هذا المجال الحيوي. استدعى الأمر خارجيا حماية الدول شرق أوسطية من الإرهاب العنف الجماعات المسلحة، تنظيم القاعدة، حروبا لازالت تنهش لحم السوريين والعراقيين...

وعلى مستوى الداخل الغربي، تشويه المكون العقدي والتنقيص من معتنقيه وفي هذا الإطار تم تفعيل مخطط التخويف من الإسلام، بداية بالحملات الإعلامية التي تهدف إلى تقديم صورة غير مقبولة عن العرب والمسلمين، ولم يتوقف الأمر عند هذا الحد، بل تعزز ببعض الكتابات الغربية عن الإسلام التي تسعى إلى انتزاع بعض الحالات والمواقف لتعميمها، وتكريسها كمذهب عام في الشريعة يُظهر المسلمين وكأنهم كذلك في الواقع، يقول الرئيس الأمريكي الأسبق ريتشارد نيكسون ، في كتابه الفرصة السانحة: "إنّ الإسلام والغرب متضادان، وإنّ نظرة الإسلام للعالم تقسمه إلى قسمين دار الإسلام ودار الحرب، حيث يجب أن تتغلب الأولى على الثانية، وأنّ المسلمين يوحدون صفوفهم للقيام بثورة ضد الغرب، وعلى الغرب أن يتحد مع الاتحاد السوفياتي ليواجه هذا الخطر الداهم بسياسة واحدة".

إن مساعد بابا الفاتيكان الأسبق الكاردينال بول بوبار ينتفض في تصريح لجريدة الفيغارو الفرنسية ونشرته جريدة الشرق الأوسط بتاريخ 1999/10/1 مؤكداً على أنّ "الإسلام يشكل تحدياً لأوروبا وللغرب عموماً، وإنّ المرء لا يحتاج إلى أن يكون خبيراً ضليعاً لكي يلاحظ تفاوتاً متزايداً بين معدلات النمو السكاني في أنحاء معينة من العالم..."[25].

---

[22] مجلة الوعي الإسلامي، عدد: 491سنة 2006، ص44.

[23] الإسلاموفوبيا.. الحملة الأيديولوجية ضد المسلمين، ستيفن شيهي، ترجمة فاطمة نصر، مكتب سطور للنشر، القاهرة 2012، ط 1، ص -13_ 14

[24] الاسلاموفوبيا الحملة الايديولوجيةضد المسلمين، ستيفن شيهي، مرجع سابق ص15

[25] مسلمو الغرب تطلعات ومخاوف، صلاح الدين النكدلي: الدار الإسلامية للإعلام بألمانيا، الطبعة الشبكية الأولى، 14312010، ص 57

ولما كانت الغاية والهدف مقبولة في نظر الغرب تبقى الوسيلة إلى ذلك مهما كانت مبررة بل موجبة، بالتالي نشر تقبيح صورة الإسلام لها ما يبررها ولنا في الإهانات لنبي الإسلام، عبر قضية الرسوم الكاريكاتورية التي نشرتها العديد من الصحف والمجلات الغربية، وتناولت بعض الأفلام السينمائية جوانب من حياة الرسول الكريم بشكل مبتذل وخسيس خير مثال، هذه الاستفزازات التي لها بالغ الأثر في نفوس المسلمين والتي تجسد الحقد الدفين للغرب اتجاه الإسلام وما هذه السياسات التي تنهجها الدول الغربية إلا غيض من فيض من الكره والحقد.

هكذا أصبح الخوف والشعور بالخطر المرتبط به يشكلان اليوم منطلق أي تفكير غربي حول الإسلام وأهله، إسلاموفوبيا كما هو حديث اللحظة.

وهكذا تنقلب الإسلاموفوبيا عندهم إلى مجرد رد فعل طبيعي على عدوان قائم، أو منتظر من قبل العرب والمسلمين الذين يكنون العداء للآخر، وفي هذا المجال تلتقي الإسلاموفوبيا مع فكرة الحرب الاستباقية وتبررها، فهي تفترض أنّ أصحاب الثقافات الأخرى خطر محدق بنمط الحياة الغربية، بسبب تناقض قيمهم الخاصة النافية للعقل والتحرر والتنوير مع قيم الثقافة الغربية الإنسانية.

والحقيقة أنه ليس للإسلاموفوبيا صلة قائمة بالخوف بل بالتخوف أو الاستخواف إن جاز هذا التعبير، إذ هي تشخيص لصنف من المخاوف المرضية المزمنة، التي لا تدلل على قدوم أو حصول مخاطر ما، ولا تشكل تعبيراً صحيحاً وصادقاً عنها.

فهي حاصل تركيب ذهني عجيب يخلط بين واقع ومتوقع، وخوف وتخوف، وعقل وتخيل، إنها إذن استنتاج ثقافي مقصود مسبق لمواقف ومشاعر متعددة عن الآخر، الغرض منها صناعة رأي عام لتعزيز الخوف واختلاق التهديدات، وتضخيمها تجاه شريك غير مرغوب فيه.

إنها دعاية مغرضة لا تفسر الخوف من الإسلام، إنما توظف هذا الخوف لتبرير سياسات عدوانية مأصولة فكرياً، تتخذ كذريعة لتمرير اختيارات سياسية لا يمكن تبريرها في أي منطق أخلاقي أو قانوني، وهي مقطوعة الصلة مع فكر الأنوار الذي حرر أوروبا من الظلام والاستبداد والتخلف.

إذن لمصلحة أي جهة يعلى من راية الإسلاموفوبيا؟ ومن يقف وراء ذلك؟

تتنوع الجهات والأشخاص والتكتلات التي تقف وراء المخططات الشّقية لتأجيج وشحن مشاعر الإسلاموفوبيا، وهي لا تقتصر على الغربيين بل فيها مسلمون في ديار المسلمين وخارجها، وهي موجودة في الغرب الأوروبي والأمريكي، وفي هذا الأخير تنطلق فكرة تعزيز الإسلاموفوبيا من ثلاثة منطلقات أساسية.

الأول: القلق من أسلمة العالم:

وهو هاجس يبدو مقلقاً لدى عدد من مثقفي واستراتيجيي أوروبا، لم يعد خافياً أو مستتراً كما كان من قبل، إذ أصبح الكثير منهم يعلن أن تزايد أعداد المسلمين في الضفة الجنوبية من البحر الأبيض المتوسط هو تهديد واضح للتوازن الديموغرافي مع دول الضفة الشمالية منه، خصوصاً في ظل تزايد الهجرة من دول المغرب العربي إلى دول أوروبا. هذا التزايد السكاني للمسلمين لا يتوقف عند حدود أوروبا فقط، بل يمتد إلى الشرق والشرق الأوسط، لكن القلق الأوروبي يظل هو الأبرز بحكم التهديد الذي يمسّ قلب العالم المسيحي، أو قلب العالم العلماني بصورة أخرى أيضاً.

وفي هذا يكشف الكاتب الفرنسي فنسان جيسير صاحب كتاب الإسلاموفوبيا الجديدة عن نزعة عامة لدى وسائل الإعلام في اتجاه لجعل معركتها وقيمها أدوات في خدمة هوس واحد هو: مقاومة أسلمة فرنسا، ويشير بيرنسل هوغوز بنبرة تحذيرية إلى أن اختلال التوازن السكاني الذي يجري في منطقة البحر الأبيض المتوسط لمصلحة الضفة الجنوبية سيعجل فرضية عودة الإسلام بقوة لأوروبا في القرن المقبل.

من جانب آخر، فإن باحثين يسمون ما يجري بأنه ليس إسلاموفوبيا بل هو (دينوفوبيا)، وأن هذه الفئة تنطلق في خوفها من الأسلمة ليس لأجل خدمة دين آخر بديل عن الإسلام، بل لأجل عالم خالٍ من الأديان.

الثاني: تداخل العنصرية القومية بالعنصرية الدينية

وهو تداخل قد يكون لا إرادياً أحياناً، إذ يكمن في العقل الباطن للباحث أحياناً ضدّية مزدوجة ينصهر فيها القومي بالديني. ويتجلى هذا الارتباك الإيديولوجي أكثر ما يتجلى عند الكاتب الفرنسي ألكسندر دل فال، الذي كان قبل 11 أيلول 2001، يتبنى أطروحة تفسيرية لما يحدث في العالم تنطوي على تحالف بين البروتستانتية الأميركية والحركات الإسلامية حيث يرى أن الحضارتين الإسلامية والأميركية (المتزمتتين) قد تأسستا على الاستئصال التام للثقافات التي سبقتها بعدة آلاف من السنين. ويضيف دل فال: "فمن وجهة

النظر التاريخية نميل كثيراً لتناسي أن الحضارتين الإسلامية والأميركية قد تأكد أنهما مضادتان لأوروبا، وأن كلاً منهما حاولت بطريقتها الخاصة أن تستأصل الإرث المتعلق بهوية شعوب أوروبا"[26].

وفي موقع آخر يؤكد دل فال الفوبيا التي لديه من تحالف أميركا والإسلام، بقوله: "إذا كان ثمة خطر عنصري حقيقي في الغرب فهو ليس نتيجة التحرك المشروع للشعوب الأوروبية العريقة في الدفاع عن هويتها المهددة في بقائها من طريق امبرياليتين متنافستين وفي ذات الوقت متحدتين في التعطش للانتقام من أوروبا: إحداهما آتية من واشنطن التي تعمل في تخطيط محكم لإبادة كل ما هو ثقافي، والأخرى تقبع في مكة وتجعل هدفها الغزو الإيديولوجي الديني والسكاني للقارة العجوز أولاً، ثم العالم أجمع بعد حين، وهي الجهاد الإسلامي الجديد"[27]. لكن دل فال المنغمس بين تجاذبات العنصرية الدينية والعنصرية القومية يرتبك في تحليله بعد وقوع أحداث 11 سبتمبر بين عدوّيه المتحالفين!

وإزاء ذلك لا بد بالطبع من أن يعلو ضجيج التحريض ضد العرب والمسلمين والمبالغة المثيرة في تصوير العرب كبرابرة ومسلمين، ويعادون الحضارة ويصدّرون الإرهاب.بينما يُشخص رئيس تحرير لوموند ديبلوماتيك الكاتب الفرنسي آلان جريش هذا التلاعب بالعنصرية بين الديني والقومي بأن جزءاً من الناس يُخفون عنصريتهم تحت مظلة الإسلاموفوبيا عندما يقولون إنهم ليسوا ضد العرب لكنهم معادون لدينهم ويعيبون على العرب كونهم يتمسكون بدين يمنعهم من الاندماج ويضطهد المرأة ويعادي الجمهورية.

الثالث: تغطية جرائم إسرائيل وضغوط الصهيونية

وهنا يكمن التنازع في مشهد الكراهية بين الخوف من الإسلام (الإسلاموفوبيا) ومعاداة السامية، إذ لا يمكن أن تثبت أنك بريء وخالٍ من أعراض "العداء للسامية"، وهي براءة مهمة في الغرب من أجل النجاح والسلامة! ما لم تكن مؤمناً ومعززاً لهاجس الإسلاموفوبيا، الجناح الآخر الذي يحتاجه الإنسان الغربي، مع جناح عدم معاداة السامية، للطيران والتحليق في أجواء الرفاهية واللمعان الإعلامي والمالي.

أما على المستوى السياسي والشعبي فإن تأجيج هاجس الإسلاموفوبيا سيمنح فرصة أكيدة لتغطية الجرائم الصهيونية والإبادة المرتكبة ضد الفلسطينيين، خصوصاً عندما يتم التحذير دوماً من أن أي انتقاد لدولة إسرائيل أو الهمجية الصهيونية إنما هو شكل من أشكال معاداة السامية. إذ يؤكد ألكسندر إدلر في عمله الجماعي (شرح الصهيونية لأصدقائنا)،" أنه لم يعد من الممكن تصور هوية يهودية لا تحتوي مقوماً صهيونياً قوياً"[28].

تعددت منطلقات الجهات التي تحمل راية الإسلاموفوبيا والإرهاب، تعددت معها بالمقابل الوسائل والآليات، والتي بموجبها يبقى الغرب الذي تحركه نزوات الاستعمار وأطماع التفوق العسكري، وأحلام الكيان الذي لا يتوانى في توسيع ثرواته وآماله ولو على حساب آلام الآخرين، هو المستفيد الأكبر والأوحد بكل أطيافه المشرع للإسلاموفوبيا والإرهاب بكل الآليات والأساليب المتاحة، ويبقى الشرق حامل راية الإسلام الحلقة الأضعف اقتصاديا وسياسيا الداخل مرغما عليه في حروب هو منها بريء، بل ليست من منطلقاته العقدية فمن إسلام السلام والتسامح والتعاون والتعايش والمحبة إلى إسلام الإرهاب والحركات القتالية، وما بين الإرهاب والإسلاموفوبيا يضيع الإسلام.

خاتمة

إن ظاهرتي الإرهاب والإسلاموفوبيا أو الخوف من الإسلام معقدة العناصر ومتشعبة الأبعاد ومتداخلة الارتباطات وعميقة الآثار. ومن ثم فإن التعامل مع تلك الظواهر يستوجب تضافر كل الجهود الممكنة في العالم الإسلامي من أجل الخروج بإستراتيجية شاملة، ترتقي بإحكامها وتماسكها وإحاطتها إلى مستوى تلك الظواهر البالغة الخطورة، التي تقف عقبة جدية أمام تمكن دول ذلك العالم من إقامة علاقات إيجابية سليمة، ليس مع بقية دول العالم، وبخاصة الدول الغربية وحسب، بل فيما بينها ومع أبنائها أيضاً.

غير أن الخروج بتلك الإستراتيجية المنشودة يستوجب العمل على تحديد معالم المنظومة المرجعية المتماسكة والموحدة التي ستنظم سبل التعامل مع تلك الظواهر، وتضمن الانطلاق في ذلك من صف متضامن موحد. إذ إن من المستبعد أن يتمكن العالم الإسلامي من مجابهة وعلاج ظاهرة خوف الآخر من الإسلام، ما زال هو نفسه يختبر الظاهرة نفسها في ربوعه. وعلى الرغم من إقرارنا بصعوبة الاتفاق على مثل تلك المرجعية المتوخاة، إلا أننا نزعم أن الخطوة الأولى إلى ذلك تتمثل في وجوب الإقرار الفعلي من جانب المجتمعات الإسلامية بأن الإسلام، بثوابته وأصوله العامة، هو الإطار العريض الذي يحتضن تلك

---

[26] جريدة الحياة عدد 2010م، زياد الدريس، الخوف من الإسلام" و "العداء للسامية" أيديولوجيا منفعة وثقافة ابتزاز . هل تمهد الاسلاموفوبيا الى هولوكوست من نوع آخر

[27] المرجع نفسه

[28] المرجع نفسه.

المرجعية ويحتوي قواعدها. إذ يغدو انتساب تلك المجتمعات إلى الإسلام واعتبارها (مجتمعات إسلامية) مجرد كلام، ما لم يشكل الإسلام بالفعل الأرضية التي تنطلق منها في تعريف نفسها وتحديد هويتها الحضارية، مقارنة بالهويات الحضارية الأخرى.

فالإسلام صنع حضارة بالغة القوة والرقي والتميز، لم يأت ليكون مجرد دين روحاني لا شأن له إلا بأمور الآخرة والاعتكاف في انتظارها، بل جاء ليكون ديناً شمولياً ـــ ليس بالمعنى السلبي للشمولية الذي أثر عن الأنظمة الاشتراكية الأفلة - ينظّم لأتباعه كل جوانب حياتهم: الاقتصادية والسياسية والاجتماعية والثقافية والروحية، والحضارة المبدعة التي تشكلت في رحم ذلك الدين شاهدة على ذلك.

وعليه؛ فقد يكون من أفضل السبل لمواجهة هذه الظواهر الحديثة من الإرهاب والإسلاموفوبيا، بعث الحياة في الجوانب الحضارية لذلك الدين، عبر إبراز أبعاده المشرقة وتجليتها للعالم، وفتح باب الاجتهاد على مصراعيه، انطلاقاً من منطق المبادرة الفاعلة الواثقة بقوة هذا الدين وإمكاناته الرحبة غير المتناهية، وليس من منطق ردة الفعل الاعتذارية الخجولة، الذي يحكم حتى الآن تفاعل العالم الإسلامي مع معظم التحديات التي تعترض سبيل تقدمه.

" إن دماء الإنسان حمراء في مختلف الأحوال، وهي متشابهة إن سالت نقطة باسم العنف، (الظلم، الاستبداد أو النظام الدولي السائد) أو جرت سواقي باسم الإرهاب، فليس هناك فارق فيما بينهما، إلا إذا رفضنا ذلك عن خبث دنيء..."[29].

لائحة المصادر والمراجع

[1] ادونيس العكرة، الإرهاب السياسي، بحث في أصول الظاهرة وأبعادها الإنسانية، دار الطليعة، بيروت 1993، ص 25.

[1] ادونيس العكرة، الإرهاب السياسي، بحث في أصول الظاهرة وأبعادها الإنسانية، دار الطليعة، بيروت 1993، ص 13.

[1] مجلة الدفاع الوطني اللبنانية، كانون الثاني، 2002م عدد 39، ظاهرة الإرهاب: جذورها الفكرية والتاريخية دراسة في أبعادها الاجتماعية والسياسية حتى نهاية الثورة الفرنسية ، دلال بسما، ص 72

[1] مجلة الدفاع الوطني اللبنانية، كانون الثاني، 2002م عدد 39، ظاهرة الإرهاب: جذورها الفكرية والتاريخية دراسة في أبعادها الاجتماعية والسياسية حتى نهاية الثورة الفرنسية

[1] Dictionnaire de L'academie Francaise 1694 op, cit, p 554

[1] ادونيس العكرة، الإرهاب السياسي، بحث في أصول الظاهرة وأبعادها الإنسانية، دار الطليعة، بيروت 1993، ص 28

[1]دونيس العكرة، الإرهاب السياسي، بحث في أصول الظاهرة وأبعادها الإنسانية، دار الطليعة، بيروت 1993، ص 30

[1]ادونيس العكرة، الإرهاب السياسي، بحث في أصول الظاهرة وأبعادها الإنسانية، دار الطليعة، بيروت 1993، ص 30

[1] عبد الله العروي : "مفهوم الدولة " المركز الثقافي العربي .الطبعة السادسة 1998. ص 90 .

[1] سورة الأنفال، الآية 60

[1] سورة الحشر، الآية 13

[1] سورة الاعراف، الآية 116

[1] لسان العرب، ابن منظور الأفريقي، 2003م، دار صادر، الجزء 6 ،حرف الراء

[1] القاموس المحيط، مجد الدين محمد الفيروزابادي، ، دار الجيل، باب الباء

[1] - عبد الله العروي : "مفهوم الدولة " المركز الثقافي العربي .الطبعة السادسة 1998. ص 108 .

[1] رشيد مقتدر، الارهاب والعنف السياسي، مقاربة مفاهيمية ونظرية

[1] الإرهاب مظاهره وأشكاله وفقا للاتفاقية العربية لمكافحة الإرهاب، محمد الحسيني مصيلحي ص 10 الاتفاقية العربية لمكافحة الارهاب، 1997م، ص 3.

[1] Terrorisme : dictionnaire de sociologie R Boudon Larousse .1989.p 195. [14] .sous dir.

[29] Isaac STEINBERG.op.cit.,p.369

[1] الشَـرَفات، سَـعود، (2016)، الإرهاب العالمي والتطرف: صـراع الظواهر وتضـارب المسـلمات في ظل العولمة، الأهلية للنشر والتوزيع، عمان، الطبعة 1، 2016م، ص 36

[1] صـــالح بن فارس الزهراني: الإرهاب والســبيل إلى هزيمته - مجلة الأمن - وزارة الداخلية - العدد الثامن والخمسون - ذو الحجة 1424هـ - ص34

الاســـلاموفوبيا كتاب عبارة عن تقرير اســـتشـــاري صـــادر عن لجنة تضـــم عددا من المفكرين والعلماء البريطانيين اسمها " المسلمون البريطانيون والإسلاموفوبيا " يرأسها البروفيسور جوردون كونواى نائب المستشار لجامعة ساكس وقد أنشئت هذه اللجنة عام 1996 ، ومقدمة التقرير بقلم البروفيسور جوردون كونواى ويقول فيها : إذا كنت تشك في وجود " الإسلاموفوبيا " في بريطانيا ، فإنني أقترح عليك قضاء أسبوع في قراءة الصحف المحلية والقومية كما فعلت أنا ، وستجد أن المقالات التي تشير إلي المسلمين أو إلي الإســـلام فيها تعليقات متحيزة ومعادية وهي في الغالب غير مهذبة بل في بعض الأحيان تكون التعليقات وقحة وغير مهذبة ، وحيث يسير الإعلام فإن معظم الناس يسيرون وراءه .. والمسلمون البريطانيون يعانون من التفرقة العنصرية في أماكن الدراسة والعمل وتنتشر أعمال التحرش والعنف ضد المسلمين، انظر مجلة "مجلة الوعي الإسلامي"، ص44 [1]

[1] مجلة الوعي الإسلامي، عدد: 491سنة 2006، ص44.

[1]الإسلاموفوبيا.. الحملة الأيديولوجية ضد المسلمين، ستيفن شيهي، ترجمة فاطمة نصر، مكتب سطور للنشر، القاهرة 2012، ط 1، ص -13_- 14

[1] الاسلاموفوبيا الحملة الايديولوجيةضد المسلمين، ستيفن شيهي، مرجع سابق ص 15

[1] مسلمو الغرب تطلعات ومخاوف، صلاح الدين النكدلي: الدار الإسلامية للإعلام بألمانيا، الطبعة الشبكية الأولى، 14312010، ص 57

[1] جريدة الحياة عدد 2010م، زياد الدريس، الخوف من الإسلام" و "العداء للسامية" أيديولوجيا منفعة وثقافة ابتزاز . هل تمهد الاسلاموفوبيا الى هولوكوست من نوع آخر

[1] المرجع نفسه

[1] المرجع نفسه

[1]Isaac STEINBERG.op.cit.,p.369

İSLAMOFOBİ FENOMENİ: İNŞASI, SEBEPLERİ VE REFORMU

Mohammed Musdif THER*

ظاهرة الـ"إسلاموفوبيا": نشأتها، أسبابها، وعلاجها

الملخص

يقوم هذا البحث على تعريف ظاهرة الإسلاموفوبيا التي أصبحت من الظواهر المنتشرة بين مختلف مجتمعات البشر في الدول الأوربية عامة، وفي المجتمعات الأمريكية خاصة؛ حتى انتشرت مشاعر الكُرْه والعداء للإسلام في كثير من هذه البلدان، مِمَّا أدى إلى التمييز ضد المسلمين، وتعرضهم للاعتداءات والإساءة لهم ولمعتقداتهم وشعائرهم، وبيان أسباب انتشار تلك الظاهرة، وأشكالها، وسبل معالجتها.

PHENOMENON "ISLAMOPHOBIA" IT'S CONSTRUCT, REASONS AND REFORM

ABSTRACT

The research e explain the definition of the phenomenon "Islamophobia" which has become a widespread phenomenon between the various human communities in European countries in general, and in a private USA communities, even spread hatred and hostility to Islam in many of these countries, which led discrimination against Muslims, and subjected to attacks, abuse them, their beliefs, and their rituals. It's important to mention that this research shows the reasons of spread this phenomenon, it's types, and the ways to address them.

Key Words: Islamophobia, Europe, Muslims, Reform.

مقدمة

أصبحت ظاهرة الإسلاموفوبيا من الظواهر التي ذاعت وانتشرت بين مختلف أصناف البشر في المجتمعات الأوربية عامة، وفي المجتمعات الأمريكية خاصة؛ إذ مشاعر الكره والعداء للإسلام واضحة في كثير من شرائح المجتمع في أوربا وأمريكا تغذيها وسائل الإعلام وما يسمى مراكز الأبحاث ومن يوصفون بالخبراء والمفكرين والباحثين والأكاديميين وكذلك السياسيين وغيرهم .

وتنتشر هذه الظاهرة في معظم هذه المجتمعات على اختلاف في مستوياتها وأشكالها ومظاهرها، ومن مختلف التيارات من دينية وعلمانية وملحدة، ومن يمينية ويسارية، إذ يعتقد المؤمنون بهذه الظاهرة أن كل مسلم هو أحمق حقير، وإرهابي خطير. حتى بدأ كثير من المسلمين سواء كانوا مهاجرين أم مواطنين في تلك البلدان يعانون من انعكاسات وآثار تلك الظاهرة على حياتهم، تلك المجتمعات، حتى أصبحوا أحياناً يعانون من تهميش وتمييز داخل تلك المجتمعات مما يشعرهم بالغربة المستمرة.

المبحث الأول: معنى "إسلاموفوبيا"، ونشأتها:

الإسلاموفوبيا تعني: الخوف الجماعي المرضي من الإسلام والمسلمين. لكنه في الحقيقة نوع من العنصرية قوامه جملة من الأفعال والمشاعر والأفكار النمطية المسبقة المعادية للإسلام والمسلمين[1].

وليس أفضل وأبلغ من الرجوع الى التعريف الشامل الذي وضعه الاتحاد الأوروبي في تقرير أصدره عن الإسلاموفوبيا وتأثيرها على الشبيبة 2005: "الإسلاموفوبيا هي الخوف أو الأحكام المسبقة تجاه الإسلام والمسلمين وما يتعلق بهم، سواء تم التعبير عنه بالأشكال اليومية للعنصرية والتمييز أو في أشكاله الأكثر عنفاً. الإسلاموفوبيا هي انتهاك لحقوق الإنسان وخطر على التماسك الاجتماعي"[2].

يصعب في الحقيقة تحديد وقت معين لظهور مصطلح الإسلاموفوبيا، لكنه شاع كثيراً بين الناس في أيامنا هذه في شتى بقاع العالم وخاصة في الغرب مثل أمريكا وأوربا وغيرها من البلدان غير الإسلامية

(*) Öğr. Gör., Artuklu Üniveritesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri

(1) الإسلاموفوبيا معاناة المسلمين في ديمقراطيات الغرب، مقال على موقع قناة الجزيرة على الانترنت.

(2) ينظر: مقال في صحيفة الحياة لـ" زياد الدريس" المنشور (2010/9/27) عدد 17342.

بشكل خاص، والذي يعني الخوف (الرُّهاب) من الإسلام وكراهيته، ويُرْجِع قسم من الكُتَّاب تاريخ ظهور هذه الظاهرة إلى أحداث الحادي عشر من أيلول (سبتمر) في أمريكا، إذ تحول المصطلح من علمي محدود الانتشار الى مصطلح إعلامي كثير التداول. فيما يربط البعض تاريخ ظهورها مع بداية الهجرة إلى الغرب، ويدعي البعض الآخر أنّ بدايتها تقترن بالغزو الاستعماري الحديث الذي اجتاح معظم بلدان العالم الإسلامي خلال القرنين التاسع عشر والعشرين الميلاديين، أو إلى بداية القرن العشرين، وربما كانت بداية انتشار هذه الظاهرة غير منظمة وممنهجة ولا مخطط لها إلا أنها في الآونة الأخيرة بَدَتْ مدعومة من قبل مؤسسات ومنظمات وشخصيات سياسية بارزة ويتجلى ذلك واضحاً في أمريكا في أوساط الحزب الجمهوري مثلاً ومن مرشحي الرئاسة الأمريكية، وبحسب استطلاع أجرته جامعة ميريلاند بالتعاون مع معهد بروكينغز في شهر سبتمبر عام (2013م) فإن الأميركيين منقسمون مناصفة بين من يحملون مشاعر سلبية تجاه المسلمين وأولئك الذين يحملون مشاعر ايجابية[3]، بينما يرى الدكتور "جون فيفر"[4] أن بداية هذه الظاهرة تعود لمئات السنين حتى قبل الحرب الصليبية في القرن الحادي عشر الميلادي، يقول "جون فيفر": (الأمر يعود إلى مئات من السنين قبل بداية الحرب الصليبية، إذ أن الشعوب الأوروبية بدأت بتكوين نوع من الرُّهاب أو الخوف من المسلمين، ومثال ذلك هو "بن رولن" الذي يقول: إن المسلمين هاجموا شارلمان بن أخ شارلمان في معركة شهيرة في اسبانيا، لكن عند النظر إلى المعركة فإن المهاجمين لم يكونوا مسلمين بل كانوا من شعوب الباسك المسيحيين، لكن بطريقة ما تم تحويل الصراع المسيحي المسيحي إلى ما تم اعتباره صراعاً حضارياً أكبر بين المسلمين والمسيحيين، وأعتقد أن هذه هي الوثيقة الأساسية التاريخية للخوف من الإسلام. والكثير ممن قرأوا هذا الكتاب عبر الآلاف من السنين يعتقدون أن المسلمين قساة ويريدون السيطرة على العالم ولا يمكن الوثوق بهم، وهذه هي الآراء النمطية التي بدأت منذ زمن بعيد في أوروبا وانتشرت إلى الولايات المتحدة بعد ذلك،...ستجد قصصاً مشابهة خلال الحرب الصليبية أن المسلمين كانوا متعطشين للدماء وارتكبوا فظاعات، وعندما حصلت الحرب الصليبية الأولى ذهب الفرسان الصليبيون إلى القدس وهجموا وسيطروا على المدينة وقتلوا المئات من المسلمين واليهود أيضاً من سكان القدس لكن تم تحويل هذا إلى شيء مختلف وهو تصوير الحرب الصليبية كحرب نبيلة ومقدسة ضد القساة والكفرة؛ لذلك فإن هذه القصص تم تحويلها خلال السنوات وأصبحت أساساً وقصصاً أساسية في الحضارة الغربية)[5].

بينما يرى بعض الكتاب أن هذه الظاهرة تمتد إلى أربعة عشر قرناً منذ زمن البعثة؛ لأن مشركي العرب كانوا يُسَمُّون النبي بالصادق الأمين، ولكن لما بُعِثَ ودعاهم للإسلام بدأوا يصفونه بالمجنون والساحر والكذاب من أجل إيقاف انتشار الإسلام[6]، وظلت هذه الظاهرة في استمرار حتى تُوِّجَت في القرن الحادي عشر بالحروب الصليبية، و تَجَلَّتْ اليوم باحتلال وتدمير كثير من البلدان الإسلامية.

وأنا أرى أن جذور هذه الظاهرة قديمة بقدم الإسلام، ولكنها برزت بشدة وازدهرت بعد أحداث الحادي عشر من سبتمبر التي شكَّلت منعطفاً خطيراً في تشكيل صورة نمطية عن الإسلام، إذ أدت هذه الأحداث- سواء كانت حقيقية مدبرة من خارج أمريكا أم كانت باشتراك من أجهزتها- إلى تشكيل صورة مرعبة عن الإسلام من الأمريكيين والأوربيين وغيرهم، وسُلِّطَ الضوءُ على هذه الحادثة حتى أصبحت مثار قلق لكل مسلم يعيش خارج البلدان الإسلامية وانعكست آثارها السلبية عليهم، فأصبح كثير من الملتزمين من المسلمين - خاصة إن كانوا ملتحين، أو نساءً منتقبات - ربما يُلمزون بأنهم أسامة بن لادن، والقاعدة والإرهاب ووو...إلخ.

فقد كان المسلم إذا أساء قبل أحداث الحادي عشر من سبتمبر، يقال: هذا مسيء، وهي حالات فردية، والإسلام دين جيد والقرآن كتاب سلام، لكن المسلمين أحياناً لا يفهمون القرآن و لا يفهمون دينهم جيداً. فكانوا لا يجرؤن الهجوم على الإسلام بشكل مباشر، أما بعد أحداث الحادي عشر من سبتمبر غَيَّروا من نبرتهم، فأصبحوا أكثر جرأة، فقالوا: الإسلام دين سيء، والقرآن كتاب يدعو إلى العنف والكراهية، ومَنْ يلتزم به سيءٌ.

وتقوم بُنْيَةُ مصطلح الإسلاموفوبيا على مسلمات نمطية افتراضية، من أبرزها:

1- الصلة العضوية بين الإسلام والعنف.
2- التعارض المبدئي بين الإسلام والديموقراطية.
3- العداء المطلق بين الإسلام والعلمانية[7].

---

(3) "الإسلاموفوبيا في الغرب" حلقة من برنامج "في العمق" على قناة الجزيرة الفضائية بتاريخ (3013/2/9م).
(4) الدكتور جون فيفر باحث في مؤسسة الدراسات السياسية في الولايات المتحدة.
(5) من مقابلة على قناة الجزيرة في برنامج "في العمق" بتاريخ (3013/2/9م).
(6) ممن يرى ذلك د. فاضل سليمان مدير مؤسسة جسور للتعريف بالإسلام وتدريب تالدعاة.
(7) ينظر: مقال في صحيفة الحياة لـ" زياد الدريس" المنشور (2010/9/27) عدد 17342.

المبحث الثاني: دوافع وأسباب انتشار ظاهرة الـ"إسلاموفوبيا":

أولاً ــ دوافع عنصرية: إن مصدر رفض الإسلام وكراهيته والخوف منه عنصري بالدرجة الأولى، ثم ثقافي ونفسي بالدرجة الثانية، مرده إلى الخطاب الاستعماري الجاهل بالإسلام والمُخَوِّف منه، بحكم سبقِ ريادةِ الحضارة العربية الإسلامية للعالم في القرون الوسطى، ففي عام2005م دخل مفهوم الإسلاموفوبيا إلى المعاجم الفرنسية بدءاً بمعجم (Le petit Rober) الذي عرَّف الإسلاموفوبيا كالتالي: " شكل خاص من الحقد موجه ضد الإسلام والمسلمين، يتجلى بفرنسا في أفعال عدائية وتمييز عنصري ضد المهاجرين المنحدرين من أصول مغاربية".

وهكذا يظهر التمازج واضحاً جلياً بين المشاعر العنصرية ضد العرب وكراهية الإسلام، فالمنحدر من شمال أفريقيا مربوطٌ بالإسلام أوتوماتيكياً مع أن فئات من هذه المجموعات المهاجرة غير متدينة، وبعضها روابطها ضعيفة بالإسلام حتى كادت تنعدم بسبب اندماجها بالمجتمعات غير المسلمة وتأثرها بها ونتيجة لتوالي وبعد الأجيال الأصلية المسلمة، ونتيجة لنشأتها وتربيتها في مجتمعات بعيدة في كثير من الأحيان عن التدين بصورة عامة، وعن الإسلام بشكل خاص.

ثانياً: القلق من أسلمة أوربا وأمريكا والعالم: إن من الأسباب الرئيسية لبروز وانتشار هذه الظاهرة هو انتشار الإسلام في أوربا والغرب عموماً بسبب كونه ديناً يوافق الفطرة ويلبي متطلبات الإنسان المادية والروحية ويوازن بينها، وتؤيده الأدلة العلمية، إضافة إلى عجز النصرانية عن الإجابة عن كثير من التساؤلات، وما يصاحب ذلك من تناقضات ملأت الكتاب المقدس بسبب تحريفه، وازدياد ظاهرة الهجرة وخاصة من بلدان المسلمين إلى الغرب، كل ذلك جعل المؤسسات الدينية واللادينية تدق ناقوس الخطر خوفاً من تحوّل أوربا بالكامل إلى الإسلام، مما ولد الذعر لدى أعداء الإسلام خشية على هوية أوربا والغرب، وهذا يدعو الكيان الصهيوني وغيره من قادة البلدان الذين أنشأوه إلى القلق والفزع من تحول أغلب سكان الكرة الأرضية إلى الإسلام.

وهذا الهاجس يبدو مقلقاً لدى عدد كبير من مثقفي واستراتيجيي أوروبا، حتى لم يعد خافياً أو مستتراً كما كان من قبل، إذ أصبح الكثير منهم يعلن أن تزايد أعداد المسلمين في الضفة الجنوبية من البحر الأبيض المتوسط هو تهديد واضح للتوازن الديموغرافي مع دول الضفة الشمالية منه، خصوصاً في ظل تزايد الهجرة من دول المغرب العربي إلى دول أوروبا. هذا التزايد السكاني للمسلمين لا يتوقف عند حدود أوروبا فقط، بل يمتد إلى الشرق والشرق الأوسط، لكن القلق الأوروبي يظل هو الأبرز بحكم التهديد الذي يمسّ قلب العالم المسيحي، أو قلب العالم العلماني بصورة أخرى أيضاً[8].

وفي هذا يكشف الكاتب الفرنسي فنسان جيسير[9] صاحب كتاب (الإسلاموفوبيا الجديدة) عن نزعة عامة لدى وسائل الإعلام في اتجاه لجعل معركتها وقيمها أدوات في خدمة هوس واحد هو: مقاومة أسلمة فرنسا[10]، ويشير بيرنسل هوغوز بنبرة تحذيرية الى أن اختلال التوازن السكاني الذي يجري في منطقة البحر الأبيض المتوسط لمصلحة الضفة الجنوبية سيعجل فرضية عودة الإسلام بقوة لأوروبا في القرن المقبل.

من جانب آخر، فإن باحثين يسمون ما يجري بأنه ليس إسلاموفوبيا بل هو (دينوفوبيا)، وأن هذه الفئة تنطلق في خوفها من الأسلمة ليس لأجل خدمة دين آخر بديل عن الإسلام، بل لأجل عالم خالٍ من الأديان[11].

ثالثاً: أسباب سياسية: إن كثيراً من الأحزاب والشخصيات السياسية بدأت باستخدام الإسلاموفوبيا كوسيلة لتحقيق مصالح سياسية، فرفعت شعارات مناهضة للإسلام والمسلمين بهدف تحقيق أغراضها وتعزيز مكاسبها السياسية على حساب الأحزاب والجماعات الأخرى، وما نراه أن هناك شبكات ومنظمات وشخصيات تنشط في مجال ضخ الأموال لتغذية هذه الظاهرة خدمة لمصالحها، وقررت أن الخوف من الإسلام هو أداة سياسية مهمة لدعم أجندات سياسية خاصة، فمثلاً نجد أن الكثير من المحافظين الجدد المرتبطين مع إدارة بوش السابقة كانوا غير سعداء لانتخاب الرئيس أوباما وللانهيار في مشاريع المحافظين الجدد، فاستخدموا الخوف من الإسلام في محاولة لرفع أهمية المحافظين الجدد وأجندتهم، واعتقدوا أيضاً أن الولايات المتحدة يجب أن تكون لها علاقة أقوى مع بنيامين نتنياهو في إسرائيل واستخدموا الخوف من الإسلام من أجل تحقيق ودعم أهدافهم هذه ودعم العلاقات الأميركية الإسرائيلية. ولا ننسى دور اللوبي الصهيوني الذي يلعب دوراً كبيراً في هذا المجال، وما نشاهده ونسمعه من خطابات يتلوها كل يوم المرشح

---

[8] ينظر: مقال في صحيفة الحياة لـ" زياد الدريس" المنشور (2010/9/27) عدد 17342.

[9] باحث في معهد الدراسات الخاص بالعالم العربي والإسلامي والتابع لمركز البحوث العلمية في فرنساCNRS ، والأستاذ المحاضر في معهد العلوم السياسية في مدينة "أكس" جنوب فرنسا .

[10] من مقال لـ"هاجيرة ساكير" في صحيفة الحياة بتاريخ (2003/11/22) عدد14852.

[11] ينظر: مقال في صحيفة الحياة لـ" زياد الدريس" المنشور بتاريخ (2010/9/27) عدد 17342.

الرئاسي للولايات المتحدة "ترامب" الذي يتحدث وبكل وقاحة ومن دون مراعاة مشاعر ما يعادل ربع سكان الكرة الأرضية، فينادي بمنع دخول المسلمين إلى بلاده، ومن دون مبالاة بالمواطنين المسلمين الأمريكيين أو غيرهم.

وفي أوربا نجد أن من الأسباب السياسية لانتشار ظاهرة الإسلاموفوبيا صعود الحركات اليمنية المتطرفة، ومن الأسباب السياسية لتغذية هذه الظاهرة الهروب من المشاكل السياسية؛ لأن السياسيين يعجزون أحياناً عن إيجاد حلول لمشاكل عدة في بلدانهم كالبطالة وهواجس المجتمع من المستقبل؛ لذا يبحثون عن كبش فداء ليوجهوا سهامهم تجاهه، فصوَّبوا سهامهم باتجاه المسلمين بتحميلهم مسؤولية المشاكل التي تتخبط فيها فرنسا مثلاً، وللأسف فإن هذا النوع من الخطاب يجد صدى لدى الفرنسيين ما ينجم عنه أعمال عداء للمسلمين[12].

ومما يحزن القلب ما نراه من تسابق محموم بين "ساركوزي" و "هولاند"[13] في الطعن بالإسلام، فهما يصرحان علناً من دون أدنى استحياء أو ما يسمى دبلوماسية أو سياسة فيتهمان الإسلام والقرآن صراحة بالإرهاب، وما حال رئيس وزراء هولندا "مارك رات" بأفضل منهم بالرغم من أن بلاده لم ينلها شيء مما يسمى بالإرهاب الذي ينسبونه زوراً وبهتاناً للإسلام.

ويقول "برلسكوني" الذي يعتبر شخصية سياسية كبيرة في إيطاليا يقول: إن الحضارة الغربية هي أفضل من الحضارة الإسلامية وهذا إعطاء نوع من الشرعنة للإسلاموفوبيا[14].

والمشكلة عند إعطاء هذه الظاهرة طابعاً رسمياً فقد أصبح كثير من القادة ورؤساء أحزاب سياسية كبيرة كلما حدثت حادثة يتهمون الإسلام فيقولون الإرهاب الإسلامي، متناسين ما تقوم به آلاتهم وأدواتهم في مناطق العالم الإسلامي من احتلال وقتل وتشريد وتدمير وتدبير من بلدانهم، حتى تشكلت حكومات وأحزاب على هذا الأساس، وبذلك أصبحت الإسلاموفوبيا مغطاة بغطاء شرعي نوعاً ما.

رابعاً: احتشاد التاريخ بالكثير من وقائع الصراع بين الإسلام والغرب، إذ إن العلاقة بين الإسلام والغرب مثقلة بإرث الصراع التاريخي بين الطرفين، وسريعاً ما يتجدد هذا الإرث في أي محاولة لإعادة العلاقة إلى طبيعتها الإنسانية، كما أن الأحداث المعاصرة التي تشوب العلاقة بين الإسلام والغرب تقف حائلاً دون تجديد هذه العلاقة وتطويرها، وأصبحت هي المؤثر المباشر في رسم طبيعة العلاقة بين الطرفين، على الرغم من أن هذه الأحداث لا تعبر عن كل المسلمين من جهة، كما أنها لا تعبر عن كل الغربيين، بل هي لا تتجاوز فئة محددة من كلا الطرفين لها مصالحها وأهدافها التي لا تخدم بالضرورة مصالح وأهداف الجميع.

ولعل من أسباب شيوع فكرة الصراع بين الطرفين، أن هناك أسبابا عدة رسمت هذه الصورة للعلاقة بينهما، إذ ما زال المسلمون ينظرون إلى الغرب نظرة تاريخية وثقافية تحمل في إرثها صوراً من الصراع القديم والحديث. يقول الباحث ميخائيل جميعان: "تؤلف الحروب الصليبية أطول فصل من حيث امتداد الحوادث التاريخية في قصة النزاع بين الشرق والغرب منذ أقدم عصور التاريخ، ذلك النزاع الذي لم تهدأ ثائرته إلى الأبد، بل هي قصة التفاعل الدائم بين الشرق والغرب مبتدئة بغزو اليونان لطروادة في آسيا الصغرى؟

فحروب الفرس ضد اليونان وحروب الاسكندر المقدوني وهرقل في الشرق وحروب العرب في شمال أفريقيا وإسبانيا والحروب الصليبية في سورية، والانتصارات العثمانية في آسيا الصغرى والتوسع الأوروبي في آسيا وأفريقيا في العصر الحديث ومنتهية بالاستعمار الغربي المقنع باستعمال مخلب القط إسرائيل للاستيلاء على مقدساته وثرواته وخيراته. وما الحروب الصليبية إلا فصل متوسط من فصول النزاع العام بين الشرق الآسيوي والغرب الأوروبي يرجع إلى أسباب عدة جغرافية وسياسية واقتصادية ودينية[15]."

لقد رسمت الحروب الصليبية في مخيلة المسلمين صورة لحالة من الصراع بين الشرق والغرب أو بين الإسلام والغرب، ومازالت تلك الصورة حاضرة في فكر الطرفين يتم استدعاؤها كلما دعت الحاجة إلى ذلك .وبالمقابل فإن الصورة التي رسمها "التاريخ" في أذهان الغربيين عن المسلمين لا تخرج عن نفس الإطار، وهي صورة الحروب والغزوات[16].

فالحروب التي قامت بين المسلمين وغير المسلمين على مرّ العصور الإسلامية من محددات العلاقة بين الشرق والغرب. ولذا فمن التهم التي توجَّه إلى الإسلام، أنه انتشر بالسيف، وأُجبر الناس على القبول به

---

[12] مروان محمد /الناطق باسم مجمع مكافحة الإسلاموفوبيا (بتصرف بسيط)، من مقابلة على قناة الجزيرة في برنامج "في العمق" بتاريخ (3013/2/9م).

[13] مما جاء في خطاب هولاند بتاريخ (2016/7/15م) وصفه الإرهاب بالإسلامي.

[14] ينظر: الإسلام والإعلاموفوبيا: الإعلام الغربي والإسلام، تشويه وتخويف، ص117.

[15] ينظر: كتاب "المؤثرات الثقافية الشرقية على الحضارة الغربية من خلال الحروب الصليبية" لميخائيل جميعان.

[16] ينظر: الاستشراق ص115.

بالقوة، أي ان الإسلام جعل الناس مسلمين رغماً عنهم، وتزعّم هذه التهمة نفرٌ من المستشرقين، وقد تكررت الصورة المتوترة مرة أخرى بحملات الاستعمار التي سيطرت على بلاد المسلمين فترة من الزمن، وما زالت آثارها باقية في بعض أجزائه إلى اليوم، مما شكل في مخيلة المسلمين صورة سيئة عن طبيعة العلاقة مع الغرب.

وقد ساند ذلك عمل ثقافي تمثل في كثير من الدراسات الاستشراقية التي قام بها بعض المستشرقين والباحثين الغربيين عن الإسلام، حيث رسمت صورة الإسلام مقترنة بالوحشية والعنف والتعصب، مما رسّخ صورة سلبية عن الإسلام والمسلمين لدى الإنسان الغربي، وقد ساند ذلك في الوقت الحاضر الانتشار الواسع لوسائل الإعلام والاتصال وتأثيرها الكبير لدى متلقي الرسالة الإعلامية في كافة أرجاء العالم، فقد تمّ تصوير الإسلام بنمطية محددة لا تخرج عما رسمه المستشرقون قديماً، وقد أدّت الظواهر الجديدة كالعنف والإرهاب والتطرف الذي يمارسه بعض المسلمين إلى ترسيخ هذه الصورة. وقد عملت وسائل الإعلام الغربية على إبرازها وتضخيمها وتصويرها على أنها تمثل حالة عامة لدى المسلمين، مما عزز الرؤية المتخوفة لكل طرف، تقول المستشرقة الألمانية "آنا ماري شميل": "إن من المحزن اليوم حقاً أن لا يميز كثيرون في الغرب بين الإسلام وبين ما يلصق زوراً وبهتاناً بالإسلام أو ما يقترف من جرائم باسم الإسلام، فالإسلام بريء من الإرهاب والإرهابيين"[17].

إن هذه المقابلة السلبية بين الطرفين تبدو أنها تغلب حالة الصراع بينهما، وهي حالة لها من يزيدها ويعمل على تأجيج نارها تحقيقاً لمصالح دولية أو إقليمية، أو ترسيخاً لتصورات خاصة من كل طرف، أو فهماً خاطئاً لنصوص دينية أو أفكار تاريخية، إلا أن الواقع يشير كذلك إلى أن حالة التعايش بين الإسلام والغرب، بل بين كافة شعوب الأرض هو الحالة الطبيعية التي يجب أن تسود بينهم، لأن من طبيعة البشر أن يتعايشوا. إن هذا العمل المشترك لا يمكن أن يتحقق إلا بتصحيح العلاقة بين الطرفين وإزالة سوء الفهم المتبادل بينهما، والنظر إلى التاريخ باعتباره ماضٍ لا يمكن تغييره ولكن يمكن أخذ الدرس والعبرة، وعدم جعل التاريخ عائقاً أمام علاقة مشتركة بينهما.

خامساً: الجهل بالإسلام وذلك من خلال تفشي الجهل بالإسلام في الأوساط التي تنشط فيها هذه الظاهرة، وهذا الجهل يعود لأسباب عديدة، منها ما كان سببه الحرب الإعلامية التي يتعرض لها الإسلام، ومنها ما يعود سببه لقصور المسلمين في التعريف بدينهم الحق، إضافة لأسباب أخرى، مما أدى إلى تبني صورة نمطية سلبية عن الإسلام في أذهان الناس، يكون سببها غالباً دور وسائل الإعلام السلبي تجاه الإسلام في تلك البلدان، والخلط بين واقع بعض المسلمين المتردي وبين الإسلام، أضف إلى ذلك جهل كثير من المسلمين أنفسهم بحقيقة دينهم، وتشدد بعض من يحسبون على الإسلام وإعطاء صورة مشوهة عن الإسلام عبر تصرفاتهم الفردية أو الجماعية مع الناس، إذ هم بشر غير معصومين من الخطأ ولكن المصيبة أن أي خطأ يرتكبونه يحسب على الإسلام، بينما غير المسلمين مهما فعلوا من جرائم فلا أحد يقول إن الخلل في دياناتهم، والأمثلة على ذلك كثيرة مشاهدة، فإذا قتل مسلم- بالرغم من أننا لا نؤيد ذلك- أحداً، يقال: الإرهاب الإسلامي، إما إن فعل ذلك غير مسلم فتختلق له الأعذار ويوصف بأن حالته النفسية غير مستقرة، وو...إلخ.

وأبرز أسباب الجهل بالإسلام التي أدت إلى شويه صورته وكرهه والخوف منه ما يأتي:

أ - وسائل الإعلام التي تربط الإرهاب بالإسلام، ومن ذلك إنشاء المنظمات والجماعات الإرهابية من قبل دول معادية للإسلام، أو المساعدة في ذلك، ثم إظهار ما تقوم تلك الجماعات والمنظمات على أنها تمثل الإسلام . ومما يجدر الإشارة إليه أن 2% فقط من الأحداث الإرهابية في أوربا يقف وراءها مسلمون حسب تقارير اليوروبول.

فكثير من وسائل الإعلام تسلط الضوء على أي عمل إجرامي يقوم به أي مسلم لنبز الإسلام به، بينما العكس مع غير المسلم، وذلك عن طريق وسائل الإعلام بمختلف أنواعها سواء المشاهدة أم المسموعة أم المقروءة، بل تعدى الأمر ذلك حتى أصبحت الأفلام السينمائية يُسَخَّر كثير منها لغرض الإساءة للإسلام[18].

فقد كانت هوليوود في الستينات والسبعينات، حين اشتعال أزمة البترول العالمية، تقدم صورة العربي الشهواني، المحاط بالدولار والنساء والخمر والقهقهات، وفي التسعينات وفي ما بعد أحداث 11 أيلول تحولت الصورة النمطية للشخصية الهوليوودية إلى صورة المسلم الملتحي أحياناً والعبوس دائماً، وبجانبه المصحف والمسجد[19].

---

(17) العلاقة بين الغرب والإسلام، مقال على الانترنت في موقع "المسك".

(18) ينظر: مقالة "لماذا أصبحت صورة الإسلام سلبية في الإعلام الفرنسي؟"، د. قيس الغزاوي، منشورة في موقع www.balagh.co/islam.

(19) ينظر: مقال في صحيفة الحياة لـ" زياد الدريس" المنشور (2010/9/27) عدد 17342.

و لا تكاد تتوقف وسائل إعلامية عن إثارة ما تسميه خطر الإسلام على هوية المجتمع وعدم قابلية المسلمين لاستيعاب قيم الجمهورية وأخرى بعناوينها العريضة ففي فرنسا يتهم المسلمون بمحاولة أسلمة المجتمع الفرنسي، وبالنسبة للمسؤولين عن الجالية المسلمة في فرنسا الأمر لم يعد يطاق ولذا يجب على السلطات الفرنسية التحرك بعد أن اتخذت الإسلاموفوبيا في فرنسا أبعاداً مقلقة في المدة الأخيرة.

ب - القصور الواضح من جانب الكثير من الحكومات والمؤسسات والشعوب الإسلامية وعلماء الأمة في الذب عن دينها ومعتقداتها، وعدم الاستفادة من الإعلام للذب عن الإسلام، إذ من غير المعقول إهمال أو عم اكتراث بدور الإعلام الذي أصبح يوجه تفكير الناس في كل مكان، والذي حوّل العالم كله إلى قرية صغيرة، فالفلم الذي يسيء للنبي صلى الله عليه وسلم ينتج منه 28 مليون نسخة وتوزع مجاناً مع الصحف، بينما عُمِل فيلم تعريفي واحد وُزِّع مع نفس الصحف، هذا نفس الفيلم عُمِل بنفس الشكل وَكُتِبَ عليه (a gift from your neighbor) ، يعني هدية من جارك المسلم ووضع مع نفس الصحف، لكن60 ألف نسخة فقط، هذا ما استطاعت مؤسسة واحدة مستقلة فعله - اعتماداً على جهودها الذاتية –إذ قامت بجمع الأموال من الفقراء والمساكين[20]؟! وأنا أتساءل : أين الحكومات المسلمة الغنية ؟ أين أثرياء المسلمين؟!

ج- الخلط بين الإسلام وواقع المسلمين بسبب السلوك المتخلف لبعض المسلمين، والتطبيق المتزمت للإسلام؛[21] وهذا واضح مشاهد من خلال الجرائم والتفجيرات الإرهابية وردود الأفعال غير المنظمة والمناسبة عند تعرض معتقداتنا أو بعضها للإهانة المتعمدة من قبل أعداء الإسلام، وأمثلة ذلك كثيرة مشاهدة ومتكررة وللأسف، ومما يزيد من تأثيرها تسليط وسائل الإعلام الضوء عليها والاهتمام بها من أجل غرس صورة نمطية مشوهة في نفوس الناس مفادها أن الإسلام دين الإرهاب والقتل، وأن المسلمين أعداء الحضارة الإنسانية ولا يحترمون كرامة الإنسان وأنهم أناس يغمطون حق المرأة لإباحة الإسلام التعدد ولمسألة الحجاب والاختلاط وغيرها.

ومن أكثر ما يضر بالإسلام ويؤدي إلى كراهيته والخوف منه الهجمات الإرهابية، إذ أن كثيراً من الناس يتأثرون بسماعهم أو مشاهدتهم هجمات إرهابية ينفذها مسلمون سواء كانوا من القاعدة أو داعش أو غيرها من المنظمات الإرهابية، أو بسبب رؤيتهم مشاهد الذبح الذي تقوم به تلك المنظمات مما يؤدي إلى صدمة عنيفة لديهم؛ لذلك يقعون ضحايا لهذه الصورة المرعبة التي تنتشر عن الإسلام. وقد استغل الإعلام أبشع استغلال لمحاولة الخلط بين الإسلام وتصرفات وواقع بعض المسلمين، حتى شكلت نظرة نمطية عند غالب الأوربيين تتلخص في نقاط عدة أهمها أن المسلمين جميعهم فئة واحدة لا يختلف أحدهم عن الآخر، فهم جميعا لا يحترمون المرأة ، وكلهم إرهابيون يشكلون خطراً على البلدان التي يقيمون فيها، وهكذا.

وكذلك فإن من الطبيعي جداً أن يخاف الناس ممن يدعي الإسلام ويقدم نفسه على أنه "مسلم" لكن تصرفاته وأخلاقه تعكس ثقافته أكثر مما تعكس إسلامه! فكثير من هؤلاء يسابقون الغربيين في شرب الخمور وتناول المخدرات والزنا وربما حتى الاقتتال في الملاهي والنوادي الليلية الماجنة ! وبغض النظر عن حب الغربيين أو كرههم للمسلمين، لكن هل يحب الله أو رسوله مثل هذه التصرفات؟ [22]وما حصل من تحرش بالألمانيات هذا العام خير دليل على ذلك، إذ أغلب هؤلاء مسلمون لكن هل الإسلام يرتضي ذلك؟ ما أدى إلى تبرع الحكومة بصرف تذاكر أسبوعية لهؤلاء المهاجرين للدخول للنوادي الليلية مجاناً، إذن هل يقع كل اللوم على الغرب؟ أضف إلى ذلك ما خلفته الصورة المقيتة من تفرق المسلمين وكره بعضهم بعضاً واقتتالات ودماء باسم الإسلام، ففي هذا لا يحق لنا لوم أحد، بل نلوم أنفسنا.

سادساً: محاولة التغطية على جرائم الاحتلال التي يتعرض لها كثير من بلدان العالم الإسلامي، كالاحتلال الصهيوني لفلسطين، وجرائم الغزو الأمريكي للعراق وأفغانستان واحتلالهما، وغيرها من الجرائم الفظيعة التي تعرضت لها بلداننا المحتلة، إذ من المعلوم أن خير وسيلة للدفاع هي الهجوم، فمن قتل سبعة ملايين إنسان في هيروشيما؟ هل فعل ذلك المسلمون؟ أم هل احتل العراق أمريكا وحاصرها فقتل منها الملايين وجوّع وشرّد ودمّر البلاد؟ هل فعل ذلك المسلمون؟

المبحث الثالث: أشكال ظاهرة الـ"إسلاموفوبيا" ومظاهرها

1ـ الطعن في رسالة الإسلام و والتشكيك بنبوة الرسول صلى الله عليه وسلم والإساءة إليه، والطعن بالقرآن وأهم مقدسات وشعائر المسلمين، والإساءة لمعتقداتهم مما يؤدي إلى استفزاز المسلمين، ويسبب أحياناً موجات من ردود الأفعال التي قد تخرج عن المعقول والشرع، ثم تسليط الضوء عليها، وأنا أظن أن أي دين أو فكر أو معتقد لو يتعرض لما يتعرض له الإسلام اليوم، ربما لظهر من أتباعه أكثر مما يعاب على

---

[20] فاضل سليمان، الإسلاموفوبيا معاناة المسلمين في ديمقراطيات الغرب، مقال على موقع قناة الجزيرة على الانترنت، بتصرف.
[21] ينظر: مقال في جريدة "الشرق الوسط" الصادر في (2008/7/22).
[22] الإسلاموفوبيا معاناة المسلمين في ديمقراطيات الغرب، مقال على موقع قناة الجزيرة على الانترنت.

المسلمين في عصرنا الحاضر، ومن أمثلة ذلك محاولة تشويه صورة النبي صلى الله عليه وسلم وتصويره على أنه كان زير نساء وحاشاه من هذا عليه الصلاة والسلام ، ورسم الكاريكاتيرات المسيئة له عليه الصلاة والسلام، ومن ذلك إنتاج ونشر الأفلام التي تسيء للإسلام ونبيه صلى الله عليه وسلم، كفيلم "فتنة" في هولندا، أو فيلم(Obsession) وهو فيلم الهوس، إذ تم توزيع 28 مليون نسخة منه في يوم واحد مجاناً وهذه حملة سنة 2006 تقريباً - في أمريكا - لقارئ الصحف الأميركية، و كان منتج هذا الفيلم والقائم عليه منظمة تدعى كلاريون فند clarion fund وهي تابعة لمنظمة متطرفة أخرى في إسرائيل اسمها "أيش ها توراة" يعني "نار التوراة لحد الآن"، كل هذا لماذا؟ حتى ينفعل الشباب المسلم ويندفع الإسلام نحو مقتل منتج الفلم[23].

و من ذلك عمل وإنتاج ونشر الرسوم المسيئة للإسلام ونبيه مثل ما حصل في النرويج والدنمارك ثم إعادة نشر للرسوم المسيئة في كل دول أوروبا، أو حملات حرق القرآن المتواصلة والتسويق لها إعلامياً، أو الانتقاص من الاسلام عبر اتهامه بأنه انتشر بالعنف أو يهضم حقوق المرأة، أو الإساءة للحجاب، وغيرها من الإهانات والاستفزازات التي تهيج مشاعر المسلمين، وهكذا.

ومن ذلك حملات تدنيس القرآن وحرقه في بعض البلدان مثل ما حصل مرات عدة في أمريكا[24]، وكما فعل الجنود الأمريكان في العراق وأفغانستان وغوانتانامو إذ أُلقي في المراحيض، ومن ذلك ما كتبه الكاتب البريطاني - من أصل هندي - سلمان رشدي منذ حوالي 28 سنة الذي ألف كتاباً سمَّاه "آيات شيطانية"، يسيئ فيه للإسلام[25]، وغيره من الكتب، إضافة إلى كتابة المقالات في الصحف والمجلات بحجة حرية الرأي، وهذا فيما يخص الإسلام، أما لو كتب مؤلف أو كاتب ما كتاباً أو مقالاً ينتقد فيه الصهيونية لقامت الدنيا ؛ لأن هذا يدخل فيما يسمى بمعاداة السامية!

ومن صور الإساءة كتابة لفظ الجلالة أو اسم النبي صلى الله عليه وسلم على الأحذية، وما شابه من إهانة أقدس مقدسات المسلمين، بل حتى وصل الأمر إلى الألعاب، إذ بدأت الشركات المنتجة لألعاب الحاسوب تبتكر ألعاباً تجعل الإرهابيين مسلمين، ومعالم الإسلام تُستهدف فيها كالمساجد وغيرها.

2- نشر الفكر المتطرف ونشر الكراهية والخوف من الإسلام والمسلمين، وهذا بالطبع تقف خلفه جهات وحكومات معادية للإسلام ، وقد أعادت حادثة الطفل الأمريكي من أصول سودانية "أحمد محمد الحسن" البالغ من العمر 14عامًا، الأضواء مرة أخرى لظاهرة الإسلاموفوبيا التي تعاني منها المجتمعات الغربية، خاصة المجتمع الأمريكي، وقد أوقفت الشرطة الطالب بمدرسة "مارك آرثر" بمدينة آرفينغ، بولاية تكساس الأمريكية، بعد اشتباه مُدرّسته في ساعة صنعها بنفسه كونها قنبلة، وهذا الهاجس لم تتبناه المعلّمة من فراغ وإنّما هو نتاج حالة الرعب التي قام بتصديرها الإرهابيون الذين ينفذون عملياتهم باسم الإسلام[26].

3- مضايقات واستفزازات للمسلمين في الأماكن العامة، حتى تعرض الكثير من المسلمين هناك إلى عمليات اضطهاد أو قتل أو تحرش أو تعذيب، حتى أن بعض السيخ تعرضوا لأعمال عنف في الولايات المتحدة لأنهم كانوا ملتحين ويرتدون عمامات ظنا من المعتدين أنهم مسلمين. ومثال ذلك قتل تعرض له مجموعات من المسلمين، كقتل إمام مسجد علاء الدين أكونجي (55عاماً)، ومساعده ثراء الدين (64عاماً) في نيويورك بأمريكا من قبل رجل يدعى أوسكار موريل(35عاماً)[27]، وقتل فتاة سعودية في بريطانيا وفي مناطق كثيرة، وهذا نتيجة للنقطة السابقة، فالمسلمون دائما موضع شك وارتياب.

4ـــ محاولة منع الحجاب في المؤسسات التعليمية كالمدارس مثل ما حصل في فرنسا وفي مدارس بلجيكا، بل ومنع ارتداء النقاب في شوارع فرنسا، والتمييز الذي تتعرض له المحجبات في منعهن من العمل من دون أدنى سبب إلا لأنهن محجبات، حتى طردت بعض المحجبات من العمل بسبب حجابهن، بل إن الأمر وصل إلى أبعد من ذلك، إذ حاولت جهات رسمية في فرنسا تشريع قانون يمنع لبس ما يسمى (البوركيني)[28]؛ لأن المسلمات يرتدينه عند الشواطئ في فرنسا.

5- اتهام المساجد بتغذية التطرف؛ لتشويه صورتها في أذهان الناس وزرع وبث الرعب والخوف في قلوب الناس منها ؛ وذلك من أجل الحد من انتشار المساجد في أوربا والغرب، ولتشكل عائقاً في طريق

---

[23] ينظر: التخويف من الإسلام (الإسلاموفوبيا) جذور شبكة التخويف من الإسلام في الولايات المتحدة ص106، و موقع ويكيبيديا على الانترنت.

[24] ينظر: التخويف من الإسلام (الإسلاموفوبيا) جذور شبكة التخويف من الإسلام في الولايات المتحدة ص40.

[25] موقع ويكيبيديا على الانترنت.

[26] ينظر: موقع "عالم العرب" على الانترنت.

[27] جريدة الرياض بتاريخ (27 سبتمبر 2016م)، ومجلة المجتمع بتاريخ (2016/8/14).

[28] وهو لباس محتشم نوعاً ما ترتديه بعض المسلمات عن ذهابهن إلى الشواطئ، وهو ليس لباساً شرعياً تماماً إلا أنه يستر الجسم ومعه غطاء على الرأس، وقد نشرت بعض الصحف تعرض بعض المسلمات هناك للمضايقات من قبل الشرطة الفرنسية والضرب ومحاولة انتزاع الحجاب من فتاة في بلد الحريات.

انتشار الدعوة الإسلامية الصافية، ومن ذلك منع بناء المآذن في سويسرا، فالمسلمون فقط في سويسرا هم الغير قادرين على بناء مآذن لدور العبادة في حين أن المسيحي يستطيع أن يبني برجاً للكنيسة، واليهودي يبني برجاً للسيناجوج (Synagogue)، والهندوسي يبني ما يشاء والبوذي كذلك، بينما المسلم فقط لا يسمح له ذلك، بأي شيء تم هذا؟ بالديمقراطية العلمانية يعني الشعب صّوت على ذلك، وهذا أمر خطير، فمعنى ذلك أن 57% من الشعب دعم أمراً عنصرياً وهو دعم الإسلاموفوبيا..[29].

ومن مظاهرها الاحتجاجات على بناء المساجد، أو ضد بناء مراكز ثقافية إسلامية، مثال ذلك ما حصل في أمريكا من احتجاجات ضد بناء المركز الثقافي الإسلامي في مانهاتن في مدينة نيويورك، هذه الاحتجاجات بدأت في صيف 2010م، وما حدث من نشاطات معادية لبناء مسجد في تينيسي في ويسكونسن في كاليفورنيا[30]، وإعلانات في مواقف الباصات وفي قطار الأنفاق لها مشاعر معادية للمسلمين، وكما حدث في فرنسا إذ احتلت مجموعة من اليمين المتطرف مسجداً في مدينة بوتي في غربي فرنسا، وأطلقت شعارات مناوئة للمسلمين في فرنسا، ومظاهرة في قلب باريس بشعارات تطالب بتطهير فرنسا من المسلمين ولافتات تصف الإسلام بالفاشية وأخرى تتهم المسلمين باحتلال فرنسا[31].

5ـــ السعي إلى إخضاع بلاد المسلمين واحتلالها، وإثارة النزاعات بين المسلمين؛ من أجل السيطرة على بلدانهم وخيراتها ولأجل إضعاف المسلمين.

6- تدنيس مقابر المسلمين، وهذا يدل على حجم الهجمة الشرسة التي يتعرض لها حتى موتى المسلمين الذين لم يسلموا من عبث الأيدي الآثمة، ولو حصل هذا بمقابر اليهود لامتلأت الدنيا ضجيجاً بحجة معاداة السامية، فما هذه الازدواجية؟!

والأخطر من هذا كله هو إعطاء هذه الظاهرة طابعاً رسمياً، وهذه مشكلة حقيقية كبرى، فقد أصبح كثير من القادة ورؤساء أحزاب سياسية كبيرة كلما حدثت حادثة يتهمون الإسلام فيقولون الإرهاب الإسلامي، متناسين ما تقوم به آلاتهم وأدواتهم في مناطق العالم الإسلامي من احتلال وقتل وتشريد وتدمير وتدبير من بلدانهم، حتى تشكلت حكومات وأحزاب على هذا الأساس، وبذلك أصبحت الإسلاموفوبيا مغطاة بغطاء شرعي نوعاً ما[32].

يقول مخلوف مامش[33]: الحرب تعني: دمار، قتل وتشريد، فلما تُدَرَّسُ خاصةً في المدارس وبالذات المدارس الفرنسية في المناهج التربوية، على أنه تقديم الإسلام، يعني على أنه الجهاد الموجود في الدين الإسلامي، وهو (guerre sainte la) الحرب المقدسة، ويقدم الشريعة على أن في الإسلام تعدد الزوجات، فهذا بدوره يجعل الطفل الفرنسي ينشأ على صورة ملتبسة ومغلوطة عن الإسلام.

وقد سمعنا من بعض المسؤولين الغربيين مثل رؤساء ورؤساء فرنسا ساركوزي وهولاند، و رئيس وزراء هولندا إطلاق لفظ الإرهاب الإسلامي على تصرفات فردية قام بها مجموعات أو أفراد من الحمقى، ووصف القرآن بأنه كتاب ملئ بالدعوة للقتل ووو...إلخ، علماً أن الحوادث الإرهابية في أوربا حسب "يورو بول" لم يشترك المسلمون فيها إلا بنسبة 2% من مجموع الأحداث الإرهابية، وكذلك لما تجد إدارة شرطة نيويورك تستخدم مواد فيها إسلاموفوبيا في تدريب وتأهيل ضباط الشرطة لتعزيز حالة الخوف أو على الأقل ترسم صورة سلبية...

المبحث الرابع: علاج ظاهرة الإسلاموفوبيا: لعلاج هذه الظاهرة يجب توحيد الجهود من أجل تغيير هذه الصورة النمطية التي سرت وفشت في المجتمعات الأوروبية خصوصاً والغربية عموماً؛ ولذلك نحتاج إلى عدة عوامل وعدة أدوات وذلك من خلال:

أولاً- تصحيح الصورة المشوشة عن الإسلام وإبراز أثر الحضارة الإسلامية وبيان صورة الإسلام الحقيقية للناس، وذلك من قبل العلماء والدعاة وعموم المسلمين، وخاصة من يعيش في أوساط غير مسلمة عن طريق الاهتمام بتوعية المجتمعات التي يقيم في وسطها المسلمون، وإثبات خطأ وكذب ما ينشر عن الإسلام والمسلمين ودحض ذلك بالأدلة، ومن خلال واقع المسلمين وتعاملهم مع الآخرين، توعية المسلمين المقيمين في تلك الأوساط بضرورة احترام المجتمعات التي يقيمون فيها، وضرورة أن يكونوا قدوة الحسنة تمثل المسلمين أحسن تمثيل.

---

[29]) "الإسلاموفوبيا في الغرب" حلقة من برنامج "في العمق" على قناة الجزيرة الفضائية بتاريخ (3013/2/9م).
[30] ينظر: التخويف من الإسلام (الإسلاموفوبيا) جذور شبكة التخويف من الإسلام في الولايات المتحدة ص66-67.
[31] الإسلاموفوبيا في الغرب" حلقة من برنامج "في العمق" على قناة الجزيرة الفضائية بتاريخ (3013/2/9م).
[32] ينظر: التخويف من الإسلام (الإسلاموفوبيا) جذور شبكة التخويف من الإسلام في الولايات المتحدة ص110.
[33] الناطق الرسمي باسم اتحاد المنظمات الإسلامية في فرنسا.

ثانياً- الاهتمام بدور وسائل الإعلام كالتلفزيون والصحافة وغيرها واستخدامها في إظهار الصورة الحقيقية للإسلام ، وضرورة إنشاء مراكز تُقَيّم وتُقَوّم دور الإعلام الإسلامي، ودراسة كل ما ينشر حول الإسلام والمسلمين، وأن يكون الرد وحجمه بحجم الشبهات الملقاة، كما يجب بيان حجم الظلم الذي يتعرض له الإسلام والمسلمون، و ضرورة رفع ذلك الظلم والحيف عن المسلمين، وبهذا الشأن يجب رصد الأموال الطائلة لذلك، وعدم إهمال هذا الجانب، فالإعلام خطره لا يجارى حالياً، ويمكن الاستفادة في هذا المجال من رجال الأعمال والشركات والمؤسسات التي يجب أن تعلم أنه تتحمل جزءاً من المسؤولية.

ثالثاً - بعث الحياة في الجوانب الحضارية للدين الإسلامي : فالإسلام دين حضارة ويشهد بذلك المنصفون من الأعداء قبل الأصدقاء، ففي ديننا الإسلامي جوانب حضارية عظيمة لم يستطع أي نظام أو تشريع أن يأتي .

رابعاً - بث روح الوعي في صفوف المسلمين، إذ كثير من المسلمين يفتقرون للوعي، فيقعون بهفوات كبيرة، ويهملون جوانب هامة جداً، بينما يولون أهمية كبيرة لأمور ليس لها تلك الأهمية.

خامساً - تصحيح سلوك المسلمين المقيمين في الغرب، إذ أن الناس أسرى لما يرونه ويلمسونه ويجربونه من تعامل المسلمين مع غيرهم، فإذا وجدوا منهم الصدق والأمانة والأخلاق الحميدة، فلا شك أنهم سيتأثرون بهم، ولا يصدقون ما يشاع عنهم في وسائل الإعلام وغيرها .

سادساً - الاهتمام بدور المساجد والمراكز الإسلامية واستخدامها في إظهار الصورة الحقيقية للإسلام، وهذه الأداة من بين الأدوات التي تساهم في محاربة هذه الظاهرة، وقد انْتَشَرَتْ في أوروبا انتشاراً كبيراً، والتي يجب أن يكون لها دور رياديٌّ في نشر الوعي ومحاربة التطرف عن طريق نشر الثقافة والفكر

سابعاً - تكثيف الحوار بين أتباع الديانات والحضارات وتبني مؤسسات الدعوة في العالم الإسلامي خططاً لتعريف الناس بالإسلام الصحيح، الذي يدعو إلى الوسطية والاعتدال، وينبذ الإرهاب والتطرف، ويدعو إلى الإخاء الإنساني والرحمة والتسامح، والى التقدم والبناء، فضلاً عن أهمية ضرورة قيام مؤسسات الدعوة الإسلامية باستحداث آليات جديدة للنهوض بالدعوة في عصر العولمة لمواجهة التحديات التي تستهدف تشويه صورة الإسلام والنيل منه[34].

وصلى الله على عبده ونبيه محمد وعلى آله وصحبه وسلم

المصادر والمراجع

- الإسلاموفوبيا معاناة المسلمين في ديمقراطيات الغرب، مقال على موقع قناة الجزيرة على الانترنت.
- "الإسلاموفوبيا في الغرب" حلقة من برنامج "في العمق" على قناة الجزيرة الفضائية بتاريخ (3013/2/9م).
- الإسلام والإعلاموفوبيا: الإعلام الغربي والإسلام، تشويه وتخويف، د. المحجوب بن سعيد، دار الفكر – دمشق، ط1434/1هـ-2013م .
- الاستشراق، إدوارد سعيد، ترجمة : كمال أبو ديب، بيروت، 1971م.
- التخويف من الإسلام (الإسلاموفوبيا) جذور شبكة التخويف من الإسلام في الولايات المتحدة، كتاب منشور على شبكة الألوكة في الانترنت، إعداد: وجاهة علي، إيلي كليفتون، مائيو دوس، لي فانغ، سكوت كيز، فيض شاكر، 2011.
- جريدة الرياض بتاريخ (27 سبتمبر 2016م)
- صحيفة الحياة لـ" زياد الدريس" المنشور (2010/9/27) عدد 17342.
- العلاقة بين الغرب والإسلام، مقال على الانترنت في موقع "المسك".
- قناة الجزيرة في برنامج "في العمق" بتاريخ (3013/2/9م).
- لماذا أصبحت صورة الإسلام سلبية في الإعلام الفرنسي، مقال: د. قيس الغزاوي، منشورة في موقع www.balagh.co/islam.
- مقال في جريدة "الشرق الوسط" الصادر في (2008/7/22).
- موقع ويكيبيديا على الانترنت.
- موقع "عالم العرب" على الانترنت.
- مجلة المجتمع بتاريخ (2016/8/14).
- مقال في جريدة "الشرق الوسط" الصادر في (2008/7/22).
- "المؤثرات الثقافية الشرقية على الحضارة الغربية من خلال الحروب الصليبية" لميخائيل جميعان.

[34] ينظر: مقال في جريدة "الشرق الوسط" الصادر في (2008/7/22).

AŞIRILIK OLGUSUNUN SEBEPLERİNİ ARAŞTIRMADA ENTELEKTÜEL BOYUT: ŞİDDET, TERÖR VE YAPISAL ÇÖZÜM YOLLARI

Djallel KHECHİB*

البُعد الفكري في دراسة أسباب ظواهر التطرف، العنف والإرهاب وسبل معالجتها بنيويا.
(راهنية الفكر البنّابي -نسبة إلى مالك بن نبي- في دراسة ومعالجة هذه الظواهر)

ملخص

لقد صارت ظواهر التطرف، العنف والإرهاب ظواهر سائدة في عالمنا الإسلامي خلال العقود القليلة الماضية، فلا تكاد تخلو دولة من دوله من جماعة أو تنظيم مسلح أو على الأقل طائفة تحمل فكرا متطرفا يُنتج العنف ويقود إلى المواجهة وشلّ الدول والمجتمعات، ولاشّك أنّ الظروف الدولية التّي تشكلت بعد الحرب الباردة وكذا مخرجات العولمة بكافة أبعادها ومظاهرها كانت عاملا مساعدا على انتشار الظاهرة لتصير ظاهرة مائعة عابرة للدول والقارات، حتّى سمّاها الباحث الأمريكي الشهير في العلاقات الدولية روبرت كيوهان بظاهرة "عولمة العنف غير الرسمي" الذّي يقوده فاعلون غير رسميون من دون الدولة، يستفيد من عنصر المفاجئة والسرية وسهولة تدفق الأفكار والأفراد والأموال في عصر العولمة ليضرب بقوة فيحدث ضرارا كبيرا وبإستعمال وسائل مادية بسيطة أيضا متخطيا قداسة الجغرافيا وسيادة الدولة بحدودها الويستفالية الهشّة، الأمر الذّي دفع بالباحثين في حقول العلوم الإجتماعية والإنسانية المختلفة لدراسة هذه الظاهرة تمهيدا لمواجهتها والحدّ منها على الأقل، ويكاد يُجمع معظم الباحثين أنّ الإرهاب ظاهرة مركبة الأسباب والأبعاد، فلا يمكن بأيّ حال من الأحوال اختزالها في سبب واحد وإرجاعها إليه لوحده، وهذه مقدمة ضرورية علينا إدراكها حتّى نستطيع التعامل مع هذه الظاهرة، دراستها ومواجهتها أيضا. مع ذلك فبإمكان هؤلاء الباحثين أن يختلفوا إذا ما أراد كلٌ منهم أن يضع سُلّمًا للأهمية والأولويات في دراستهم للأسباب العميقة لهذه الظاهرة، فيقدموا سببا ويؤخروا آخرا تبعا للأهمية والعمق.

تحاول هذه الورقة البحثية أن ترجع إلى الأسباب الأولية الأولى المنتجة لهذه الظاهرة فتقدّم "عالم الأفكار" على العوالم الأخرى بتعبير الفيلسوف الجزائري الراحل مالك بن نبي، بإعتباره العالَم والعامِل الأول في إنتاج ما عداه من العوالم الأخرى (عالماَ الأشياء والأشخاص)، مركزّةً على أهمية دراسة البنية الفكرية للبيئة المجتمعية المنشئة لظواهر التطرف، العنف والإرهاب، متسائلة عن الطريقة التّي يتشكّل بها ومن خلالها "عقل الفاعل الإرهابي" بنيويا وما حدود تأثير المؤسسات المجتمعية الرسمية وغير الرسمية المشكِلّة للعقل الجمعي للمجتمع ومدى مساهمتها في نشوء هذه الظاهرة وإتساع نطاقاتها المادية والمعنوية، وبالتالي هل يكون التركيز على "المرض الذّي أصاب عالم الأفكار" سبيلا أمثلا وأكثر تأثيرا أثناء علاجنا ومواجهتنا لهذه الظاهرة المهلكة للأمة جمعاء؟

THE ROOTS OF EXTREMISM, VIOLENCE AND TERRORISM PHENOMENA AND THE STRUCTURAL MECHANISMS TO DEALING WITH: A CULTURAL APPROACH. (THE RELEVANCE OF MALIK BENNABI'S THOUGHT IN TREATMENT OF THESE PHENOMENA)

ABSTRACT

The extremism, violence and terrorism phenomena have become prevalent phenomena in the Muslim world over the last few decades, no country of that world hardly devoid from an armed group, organization, or, at least, a sect that carry an extremist ideology and produces violence which leads to the confrontation and disrupts states and societies. There is no doubt that the international circumstances,

* Marmara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi Doktora Öğrencisi, kh_dj@live.fr.

which was formed after the Cold War, as well as globalization in all its dimensions, outcomes and aspects were a contributing factor in the spread of these phenomena that is become a fluid phenomena across boundaries of countries and continents, therefore these phenomena was named by the famous American researcher of international relations Robert Keohane: " The globalization of informal violence.", led by none- state actors, takes advantage of the sudden, confidentiality and ease of component flow of ideas, people and money in an era of globalization, to strike forcefully and occurs great Damages by using a simple material means, surpassing the sanctity of geography and the sovereignty of state with its Westphalian fragile borders, This prompted researchers in a various social and human sciences fields to study these phenomena as a prelude to facing them and reduce its impacts at least. Almost researchers agree that terrorism is a complex phenomenon in its causes and dimensions, it can not be anyway shorthand to a single cause and returned this phenomenon to it alone. This is a necessary introduction we should be recognized it to be able to deal with this phenomenon, studied and facing it also. Nevertheless, might those researchers disagree when they want to put a ladder of importance and priorities of their studies of the deep roots of this phenomenon, by giving the priority for a reason and delay the other one depending on the importance and depth of that reason.

This study will be based primarily on the intellectual-cultural-civilizational approach that adopted by the Algerian philosopher Malik Bennabi in his writings about the problems of civilization, he studied the philosophy of history and the rules of the rise and fall of civilizations, as well as he focused on the Islamic civilization in particular, often he paid an important attention in his writings for what he named "The World of Ideas" which shape and control the rest of our other worlds . This study tries to starting from this vision to address one of the most important civilizational problems of contemporary Islamic world, namely the problem of extremism, violence and terrorism, attempt at the same time to revive "The Bennabism thought" as a intellectual and cultural approach to study the deep roots of this phenomena and treating them structurally from the roots.

Key Words: Islamophobia, Terror, Extremism, Islam.

- **إشكالية الدراسة:**

ما حدود دور "عالم الأفكار" في نشوء ظواهر التطرف، العنف والإرهاب وما مدى أولوية المعالجة الفكرية لهذه الظاهرة لأجل مواجهتها، الحدّ منها أو إقتلاعها من الجذور؟

- **فرضية الدراسة:**

في التقسيم البناني (نسبة لمالك بن نبي) لعوالم الحضارة يتقدم عالم الأفكار في الأهمية على بقية العوالم ليحدّد الشكل والمسار الذّي يأخذه كل من عالمَا الأشياء والأشخاص، لذا فعلاج مشكلات العالم الإسلامي - وعلى رأسها مشكلة القرن أي التطرف والإرهاب- يرتبط أساسا بعلاج المشكلات المتعلقة بالأفكار المؤسِّسة له والمتحكمة في مساره. لذا تذهب فرضيتنا للقول بأنّ عالم الأفكار هو المحدّد الأساسي لكل من عالما الأشياء والأشخاص وبالتالي فدراسة أسباب ظواهر التطرف، العنف و الإرهاب ومواجهتها يجب أن تنطلق أساسا من العمل على تحديد المرض الذّي أصاب عالم الأفكار المنشيء لهذه الظواهر أساسا، وهذه –في نظرنا- لهي الخطوة الأولى لمحاربة هذه الظاهرة السلبية وإقتلاعها من الجذور.

- **التساؤلات الفرعية:**
- كيف يمكن للمقاربة الفكرية النظرية التّي يقدمها مالك بن نبي وأمثاله في علاجه لمشكلات العالم الإسلامي الحضارية أن تكون مقاربة ناجحة في دراستنا وعلاجنا لظواهر التطرف، العنف والإرهاب المنتشرة في عالمنا الإسلامي؟
- كيف تساهم البنية الفكرية للبيئة المجتمعية في نشوء ظواهر التطرف، العنف والإرهاب؟ وما هي مؤسساتها المساهمة في ذلك؟
- كيف يتشكل "عقل الفاعل الإرهابي" بنيويا ؟
- إذا كان منطلق نشوء ظواهر التطرف، العتف والإرهاب الذّي تعرفه مجتمعاتنا منطلقا فكريا كما نزعم فهل يكون التركيز بذلك على "المرض الذّي أصاب عالم الأفكار" سبيلا أمثلا وأكثر تأثيرا أثناء علاجنا ومواجهتنا لهذه الظاهرة الملهلكة للأمة جمعاء؟

- ولمعالجتنا لإشكالية الدراسة وما يتفرع عنها من تساؤلات فرعية نضع الخطة التالية المحدّدة لمعالم هذه الورقة البحثية:

خطة الدراسة:

مقدمة.

i. **مفاهيم أساسية للدراسة: الإرهاب وما يرتبط به من المصطلحات.**
   1. تعريف مصطلح التطرف.
   2. تعريف مصطلح العنف السياسي.
   3. تعريف مصطلح الإرهاب.

ii. **الأبعاد المركبّة لظواهر التطرف، العنف والإرهاب في العالم الإسلامي.**
   1. البُعد الديني للظاهرة.
   2. البُعد السوسيو-إقتصادي للظاهرة.
   3. البُعد السياسي والأمني للظاهرة.

iii. **آليات المحاربة الفكرية لظواهر التطرف، العنف والإرهاب في العالم الإسلامي.**
(راهنية مالك بن نبي وأولوية عالم الأفكار في معالجة الظاهرة.)

1. المساجد والمدارس الدينية كآلية أولية في تشكيل اللبنة الأولى للوعي الجمعي المجتمعي.
2. الجامعات وضرورة تعميم تدريس العلوم الإجتماعية والإنسانية كآلية واقية من إنتشار التطرف بين الشباب.
3. المثقفين والكتّاب كآلية فاعلة في توجيه الوعي الجمعي للمجتمعات.
4. وسائل الإعلام كآلية للترويج الفكري النقدي والبنّاء في الحدّ من ظواهر التطرف، العنف والإرهاب.

خاتمة.

i. **مفاهيم أساسية للدراسة: الإرهاب وما يرتبط به من المصطلحات.**

نعالج هنا ثلاث مصطلحات أساسية سترافقنا طيلة الدراسة، كثيرا ما يتّم الخلط بين مدلولاتنا وإستعمال دلالة إحداها للتعبير عن مدلول مصطلح آخر، وهي التطرف، العنف السياسي والإرهاب.

1. **تعريف مصطلح التطرف:**

لغة: معناه الوقوف في الطرف، بعيدا عن الوسط، وأصله في الحِسّيات، كالتطرف في الوقوف أو الجلوس أو المشي، ثمّ انتقل إلى المعنويات كالتطرف في الدين أو الفكر أو السلوك. ومن لوازم التطرف أنّه أقرب إلى المهلكة وأبعد عن الأمان، وقد جاء على لسان الشرع بعدّة ألفاظ منها الغلو والتنطع والتشدّد، والواقع أنّ الذّي ينظر في هذه النصوص يتبيّن بوضوح أنّ الإسلام يُنفّر أشد النفور من الغلو ويحذّر منه أشد التحذير، وحسبنا الإشارة للحديثين الشريفين التاليين لكي ندلل على ذلك:

عن **ابن عباس** رضي الله عنهما، أنّ **النبي** ﷺ قال: "إياكم والغلو في الدين، فإنّما هلك من قبلكم بالغلو في الدين"، وقال الإمام **ابن تيمية** قوله: "إيّاكم والغلو في الدين" و الغلو مصطلح عام يكون في الاعتقادات

والأعمال ويعني: مجاوزة الحدّ. وروى **مسلم** في صحيحه عن **ابن مسعود** قال: قال **رسول الله** ﷺ "هلك المتنطعون" قالها ثلاثا قال **الإمام النووي** رحمه الله: أي المتعمقون المجاوزون الحدود في أقولهم وأفعالهم.[1]

اصطلاحا: التطرف مصطلح يُعنى به "الإفراط والغلو والتشدّد والتزمت سواء في الفكر أو السلوك أو كليهما معا". والتطرّف في لغة القاموس المحيط، "هو تجاوز حدّ الاعتدال في المسألة" فمثلا أنّ الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر قاعدة دينية وأخلاقية واجتماعية يستحق أصحابها الثناء، ولكن المعنى في ممارستها بغير حدود ولا ضوابط من شأنه أن يدفع بهؤلاء الآمرين والناهيين إلى الاعتداء على حقوق غيرهم وإلى تهديد أمن الأفراد والمجتمع وحرياتهم وحقوقهم، التطرف إذن -من مفهوم تربوي- يشير إلى الميل عن القصد، والقصد هو الطريق الوسط الميسّر للسلوك، والمتطرف هو الذّي يميل إلى أحد الطرفين حسّا ومعنى.[2]

2. **تعريف مصطلح العنف السياسي:**

يُعبّر العنف السياسي عن السلوك الذّي يهدف إلى المساس بالنظام السياسي، أي أنّ معيار التفرقة بينه وبين الأنواع الأخرى من العنف هو اشتراك النظام السياسي كطرف فيه ومدى الخطر الذّي يتعرّض له هذا النظام، سواء كان هذا العنف موجّها منه "أي النظام السياسي" أو موجها ضدّ أحد رموزه، أفرادا أو جماعات. إذن الفكرة العامة في العنف السياسي هو الاستخدام المادي للقوة بغرض إرغام الغير وإخافته لتحقيق مكاسب سياسية أو اقتصادية أو اجتماعية لها أبعاد وخلفيات سياسية لصالح أفراد أو جماعات.

ويعرفه **هارولد ليدنبرج** بأنّه: **"أفعال التدمير والتخريب وإلحاق الأضرار والخسائر التّي توجه إلى أهداف أو ضحايا مختارة أو ظروف بيئية أو وسائل أو أدوات والتّي تكون آثارها ذات صفة سياسية من شأنها تعديل أو تغيير أو تحويل سلوك الآخرين في موقف المساومة والتّي لها نتائج على النظام الاجتماعي".** ويعرفه **ميللر** بأنّه: **"يشمل كل أنواع وصور الحروب المعروفة: الحرب ذات النطاق المحدود، والحرب واسعة النطاق، والعالمية والحرب الشاملة".**

ممّا سبق يتضح أنّ العنف السياسي يشتمل على جوانب ثلاث وهي:

- وقائع وأحداث وممارسات يمكن أن تتخّذ من قبل الأفراد، ضدّ النظام أو أحد رموزه "العنف الشعبي" أو من قبل النظام ضدّ المواطنين أو فئة معينة منهم، ما يُعبّر عنه "بالعنف الحكومي".
- الاستخدام الفعلي للقوة "أحداث شغب-تمرد-ثورة-اغتيالات-حالة طوارئ-أحداث تعذيب واعتقالات-إعدامات بأحكام عسكرية-أو قتل وتصفية جسدية...الخ.
- تحقيق أغراض وأهداف سياسية منها على سبيل المثال: إلغاء قرار سياسي معين أو التأثير عليه لتعديله أو منعه من الصدور أو تبديله بقرار آخر لمصلحة الأفراد الممارسين للعنف، كذلك تغيير أشخاص سياسيين أو إقالتهم، توسيع نطاق المشاركة السياسية، وفتح قنوات أكثر للاتصال ولتحقيق الاستقرار واستعادة سيطرة وهيبة الدولة، والمقصود إجرائيا بالعنف السياسي **"استخدام أو التهديد باستخدام القوة لإنجاز أهداف سياسية سواء كان ذلك من قبل فرد أو جماعة أو دولة بشكل سري أو علني منظم أو غير منظم داخل المجتمع".**[3]

3. **تعريف مصطلح الإرهاب:**

لغة: كلمة إرهاب مأخوذة من رَهِبَ، يُرهب، رَهبة، رهبًا بمعنى الخوف الرَوع، ويقابلها باللغة الانجليزية كلمة (Terror) وهي الأكثر شيوعا ويرجع أصلها إلى كلمة لاتينية (Terr) وتعني الترويع أو الرعب، وكلمة (Terrorism) تقابلها إرهاب والكلمتان مرتبطتان من حيث المعنى والمدلول اللغوي، وكذلك تأتي كلمة إرهاب بكسر الهمزة بمعنى الإزعاج والإخافة.[4]

إصطلاحا: الإرهاب هو أسلوب من أساليب الصراع الذّي يقع فيه ضحايا بصورة جزافية أو رمزية بهدف إيقاع أذى أو عنف فعّال يضّر بطرف آخر، مدفوعا بأهداف يراها الفاعل أهدافا سامية لعمله هذا.[5]

مفهومه من وجهات نظر مختلفة: يوجد هناك عدّة تعريفات لمعنى الإرهاب ولكن لا يوجد اتفاق دولي على تعريفه وذلك لوجود خلاف كبير في تعريفه وتحديد معناه، فيما يراه البعض إرهابا يجده غيرهم نضالا مشروعا، ولكن سنوجز بعض هذه التعريفات للإرهاب من منظور غربي ثمّ إسلامي لكي نميّز الفرق ويتضّح المفهوم:

- **الإرهاب من منظور غربي:**

عرّف المؤتمر الدولي الذّي عُقد تحت إشراف عصبة الأمم سنة 1937 الإرهاب بأنّه: **"الأفعال الجنائية الموجّهة ضد دولة، يكون الغرض منها إثارة الفزع والرعب لدى شخصيات معينة أو جماعات من**

الناس." أمّا دائرة المعارف الحديثة فقد عرفّته بالقول أنّ: **"الإرهاب من الوسائل التّي يستخدمها الحكم الاستبدادي لإرغام الجماهير على الخضوع والاستسلام وذلك بنشر الرعب والفزع بين الناس"**. في حين جعلت دول عدم الانحياز سنة 1984 منه: **"نوعا من العنف الذّي تقوم به قوى استعمارية عنصرية أو نظام ضدّ الشعوب المناضلة من أجل الحرية والاستقلال".**[6]

فالإرهاب هو استخدام العنف غير القانوني أو التهديد به، بأشكاله المختلفة مثل الاغتيال والتشويه، والتعذيب والتخريب بُغية تحقيق هدف سياسي معيّن مثل كسر روح المقاومة عند الأفراد وهدم المعنويات عند الهيئات والمؤسسات أو كوسيلة من وسائل الحصول على معلومات أو مال أو بشكل عام استخدام الإكراه لإخضاع طرف مناوئ لمشيئة الجهة الإرهابية، لكن الإرهاب مفهومه واسع لا يمكن حصره ضمن إطار معين أو قواعد محدّدة يُقاس عليها، وتتراوح أشكاله بين ثلاث: إرهاب تقوم به الدول ضدّ أفراد أو جماعات أو دول أخرى، إرهاب يقوم به الأفراد وصوره عديدة مثل الإغتيال، خطف طائرات، احتجاز الرهائن، وإرهاب تقوم به منظمات توصف بالإرهابية مثل الحركة الانفصالية الباسكية إيتا وغيرها.[7]

- **من منظور إسلامي:**

وردت كلمة الرهبة في القرآن الكريم بمعنى الخوف والإخافة، كما وردت مقترنة بالرعب، فمن رهب وخاف الله وكان من المتقين فله الثواب في الدنيا وفي الآخرة ومن حاد عن التقوى، فقد وقع تحت رهبة الله وعقابه.

وجاءت كلمة الرهبة بمعاني عدّة فيها ترهيبٌ المشركين لقوله تعالى: **"تُرهبون به عدو الله و عدوّكم وآخرين من دونهم"**- الأنفال الآية 60، وكذلك في ترهيب المسلمين لعدوّهم وعدو الله والرسول وتحريضهم على ذلك كقوله تعالى: **"و أعدّوا لهم من ما استطعتم من قوة ومن رباط الخيل ترهبون به عدو الله وعدوّكم"** الأنفال الآية 60، وجاءت أيضا في ترهيب المشركين كقوله تعالى**: "إنّما هو إله واحد فإيايَّ فارهبون"** ، ***النحل51.***

وجاءت في التحذير من إرهاب العباد لبعضهم كقوله تعالى: **" فلما ألقوا سحروا أعين الناس واسترهبوهم"**، الأعراف 116 ، أي بالغوا في إخافتهم وإرهابهم. لذلك فالعنف والإرهاب الوارد في النصوص هو عقاب مقصود من الله سبحانه وتعالى، استخدمه لإصلاح بعض عباده، لأنّهم انحرفوا وأشركوا واستهزؤوا برسله وقتلوهم. فهو عنف لإصلاح الآخرين وتذكيرهم بأنّ الله قوي عزيز قادر على كل شيء، والرهبة جاءت مقابل الثواب والرحمة التّي وعد الله بها عباده المؤمنين، من خلال ذلك فإنّ فهم الإسلام للإرهاب عرف مفهومان أحدهما شرعي والآخر غير شرعي، فقد أجمع الفقهاء المسلمين وعلمائهم ومن خلال النصوص الشرعية، بأنّ الإرهاب هو استعمال مختلف الوسائل من أجل تخويف العدو وأنّهم أجازوا هذا الإرهاب لكن قيّدوا له أحكاما وضوابط وذكروا له عدّة صور وحالات إذا كان موجّها ضدّ العدو. وبذلك يمكن إيجاز تعريف الإسلام له: بأنه**: "استخدام يجمع الوسائل والأساليب المشروعة في بثّ الذعر والرعب في قلب العدو من أجل أهداف معينة"**، ويدخل في هذا التعريف كلّ ما من شأنه أن يُحدث ذعرا أو رعبا، كبثّ معلومات خاطئة أو مضلّلة عبر وسائل الإعلام وشبكات الانترنت أو وسائل الاتصال المختلفة أو ما يُعرف بالإرهاب المعلوماتي الآن، لكن على ألاّ تخرج تلك الأفعال عن قواعد القتال التّي سطرّها الفقهاء المسلمين تحت باب الجهاد كاستهداف النساء والأطفال، وهي أمور ينبغي للمسلمين أن يلتزموا بها في قتالهم مع العدو.[8]

قبل مغادرة هذا المحور نلفت الإنتباه إلى مصطلح آخر إلتصق في العقد الأخير خصوصا بالحركات الجهادية أو بتلك المتبنية لأفكار متطرفة، ونقصد هنا مصطلح الأصولية. جاء أول إستخادم لهذا المصطلح **Fondamentalism**[9] في العالم العربي مع الكاتب المصري **أنور عبد المالك** سنة 1965 واصفا به حركة **الأفغاني ومحمد عبده**، استعمل الغربيون هذا المصطلح أيضا في مختلف كتاباتهم، فجاء المترجمون العرب وترجموها إلى الأصولية رغم أنّه لا أصل لها في القاموس العربي والتّي ترجمت إلى العربية في لفظة أصولية تعني في معناها العام العودة إلى كل ما هو أساسي وأصلي، كما تعني أيضا حركة دينية أو اتجاها محافظا يقابل كل ما هو تطوري وتقدمي. يقول الباحث **حليم بركان** بأنّ الأصولية الدينية أو العودة إلى السلف والأصول أو السلوك في العقائد مسلك السلف كمصدر، يُعد من أهم مصادر شرعية أصحابها. ويمكن أن نضع مفهوم خاص للأصولية بأنّها كلمة تجد أصلها في الفكر الغربي، وتعني في أبسط معانيها العودة إلى الأصول والمحافظة عليها والتمسك بها.[10]

ii. **الأبعاد المركبّة لظواهر التطرف، العنف والإرهاب في العالم الإسلامي.**

يكاد يجمع معظم الباحثين أنّ التطرف، العنف والإرهاب ظواهر مركبة الأسباب والأبعاد، فلا يمكن بأيّ حال من الأحوال اختزالها في سبب واحد وإرجاعها إليه لوحده، وهذه مقدمة ضرورية علينا إدراكها حتّى نستطيع التعامل مع هذه الظاهرة، دراستها ومواجهتها أيضا. مع ذلك فبإمكان هؤلاء الباحثين أن يختلفوا إذا ما أراد كل منهم أن يضع سُلّمًا للأهمية والأولويات في دراستهم للأسباب العميقة لهذه الظاهرة، فيقدموا سببا ويؤخروا آخرا تبعا للأهمية والعمق. هنا سنحاول تقديم مقاربات تحليلية متباينة تركز كل منها على بعد من هذه الأبعاد وتحلّلها وفق أدوات معرفية معينة يتميّز بها كل حقل من الحقول المعرفية المحلّلة لهذه الظواهر من منظورها المعرفي.

1. **البُعد الديني للظاهرة.**

يذهب ثلّة من الباحثين في الدراسات الفلسفية والإسلامية المعاصرة خصوصا إلى البحث في المرجعية الدينية للجماعات المتطرفة أو الإرهابية بإعتبارها المُنشأ الأول للعقل المتطرف والسلوك المغلّب للعنف وأدواته في بلوغ غايات ما، عادة ما تكون غايات سياسية شرعية تنتصر للدين بإعتباره الحق الذّي ينبغي أن يسود. وحينما نتحدث هنا عن المرجعية الدينية فإنّنا نقصد النصوص الشرعية بالأخص (الوحيين) أو بالأحرى طريقة فهم هذه النصوص وتفسيرها وتأويلها والمنهج المتبع في ذلك، فقد عرف التاريخ الفقهي الإسلامي مدرستين كبيرتين، مدرسة نقلية حرفية ظاهرية ترجّح النص وتدور حوله[11] وأخرى عقلية مقصدية تقرأ النص على ضوء مقاصد الشريعة الكبرى، ومن المدرستين انبثقت تيارات فقهية، فكرية وسياسية متباينة جدّا في الفهم والمنهج والأدوات. لذا يرى هؤلاء الباحثين أنّ التطرف الحاصل اليوم (في الفكر) وما تعداه إلى إرهاب (على أرض الواقع) ما هو إلاّ إحدى النتائج الأولية المنبثقة عن المدرسة الحرفية الأولى متغذيا على إجتهادات سياسية لعلماءها الأوائل في زمن مضى، جاءت في سياقات وظروف وبيئات مختلفة عن سياقات وظروف وبيئة زمننا الحاضر. في هذا الصدد يتحدث الدكتور **يوسف القرضاوي** عمّا يسميه بالظاهريون الجدد في عصرنا الحالي، أولئك الذّين شكلوا مفهوما خاطئا وربّما مرعبا عن مدلول الشرع كمرجعية للمسلمين في حياتهم كافة بما فيها السياسية، فهو بالنسبة لهم: **"مجموعة أقوال المتأخرين من الفقهاء، من مقلّدة المذاهب المتبوعة والتّي تمثّل في الحقيقة عصرها وبيئتها.. كما أنّ بعض الناس يتصوّر الشرع في الجمود على ظواهر النصوص، يفهمها فهما حرفيا، لا يبذل جهده في معرفة مقاصدها وأسرارها، ولا يربط بين جزئياتها وكلياتها، ولا يصلها بمبادئ الشريعة العامة، وأهداف الإسلام الكبرى، ولا يبالي أن تصطدم تلك الأمور بعضها ببعض، مادام هو متمسكا بنص جزئي يعضّ عليه بالنواجذ."** [12] لذلك يدعو البروفيسور **طارق رمضان** في كتابه: **"الإصلاح الجذري، الأخلاق الإسلامية والتحرر"** إلى "ضرورة توسعت مساحة مصادر أصول الفقه الإسلامي" ومراعاة التطور الحاصل في الحياة والعلوم وتعقيدات الواقع بالإضافة إلى القراءة المقصدية لنصوص الشريعة كسبيل لتجاوز هذا النمط من التفسيرات الحرفية للدين المنتجة عبر التراكمات لأشكال كثيرة من العنف والتطرف والإرهاب، لذلك فعملية الإصلاح الجذري كما يقول عملية مشتركة بين جميع العلماء والباحثين في مختلف التخصصات المعرفية ولا تنحصر فقط فيما إصطلح على تسميتهم كلاسيكيا "بالعلماء" أي الفقهاء وعلماء الدين.[13] وفي هذا الصدد يصف قسما من هؤلاء بالرجعيين الذين: **"لا يمكن لنا اليوم أن نسمح لهم بالتحكم في تشكيل حياتنا المعاصرة، من خلال تحديدهم لمعايير تعاملاتنا وسلوكياتنا في القضايا الثقافية والاقتصادية والاجتماعية والعلمية اليوم، فهؤلاء الفقهاء لا يملكون سوى معرفة سطحية بهذه القضايا المعقدة، لأنّهم ما زالوا يتنفسون هواء السنين الأولى لظهور الإسلام".**[14]

إنّ الغلو الذّي تعرضت له هذه المدرسة وذهب إليه هذا النمط من الفقهاء هو العامل الذّي أنتج أتباعا يرفضون مفهوم الديمقراطية مثلا ويرونه كفرا بواحا، أو يُعادون أي شكل حديث للتنظيم السياسي البشري على غرار مفهوم الدولة الحديثة ويصرّون في المقابل على التمسك بمفاهيم كلاسيكية كالولاء والبراء، الشورى والخلافة بطريقة غير قابلة للنقاش. أيضا أنتجت هذه المدرسة في عقود متأخرة منظورا ضيقا جدّا للكون، فلا يزال العالم عند أتباعها المعاصرين منحصرا في ثنائية دار الإسلام ودار الكفر، والصراع الحاصل بين الدارين ما هو إلاّ "تدافع ربّاني" لأجل دحر الباطل بالحق، فالحق ما يمتلكه المسلمون وما عداه الباطل. لذلك قد يكون التطرف الحاصل (كفكر) والإرهاب الممارس (كسلوك) إحدى تجليات هذا التفسير المبسط جدّا للكون وغاياته الكبرى، طالما ينبي تصوره لهذا الكون على ثنائية الحق والباطل ويعتبر نفسه ممثّلا للحق وصاحبه في هذا الصراع.

كمثال على ذلك يقدم الباحث المصري **هاني نسيره** بعضا من السمات المهيمنة على الممارسة الخطابية لدى الجماعات السلفية الجهادية المعاصرة، ويرى أنّ تطرفها أصلا راجع للأسباب التّي أوردناها سابقا والمتعلقة بطريقة فهم وتفسير النصوص الشرعية والمغالاة في ذلك حتّى صار لها نوع من **"الإكتفاء النظري**

والحجز العقدي" كما يقول، جعلها ترفض قبول أي تشريع غير التشريع الإلهي الإسلامي، ورفض مفاهيم كالديمقراطية ونفي أصلها الشُوري بل وتكفير كل من يقبل بها ولو إنتمى للحركة الإسلامية عموما. كما أنّ إيمانهم بأبدية الصراع بين الإيمان والكفر يجعلهم متناسقين مع أطروحة صدام الحضارات والثقافات فهو عين التدافع بين أهل الإيمان وأهل الكفر في نظرهم، لذا كان الجهاد هو القانون الوحيد للتعامل مع أهل الكفر حتّى يُسلموا أو يعطوا الجزية وهم صاغرون.[15] هكذا يبدو بما لا يدع مجالا للشك أنّ للتطرف والعنف والإرهاب بعدا دينيا واضحا، قد لا يرتبط بنصوص الشرع ذاتها بقدر ما يرتبط بطريقة فهمها والمنهج المبسط والموروث في تفسيرها وقراءتها.

2. **البُعد السوسيو-إقتصادي للظاهرة.**

إذا كان البُعد الديني بعدا لصيقا بعالم الأفكار المنشئ لغيره من العوالِم حسب التحليل البنابي (نسبة **لمالك بن نبي**) الذّي تنطلق منه بالأساس ورقتنا هذه، فإنّ البعد السوسيو-اقتصادي سيبدو بُعدا مناقضا لهذه الفرضية طالما يرتبط بعالم الأشياء كعالَم وعامل مؤسس لغيره من العوالم حسب التفسير الماركسي المادي للتاريخ[16]، فالبنية التحتية هي التّي تحدّد البنية الفوقية حسب ما طرح **كارل ماركس**، بمعنى أنّ الماديات هي التّي تشكل الأفكار وتحدّد مسارها. ورغم أنّها فرضية مناقضة لما نعمل عليه إلاّ أنّه من الوجاهة الإشارة إليها هنا ثمّ تبيين حدود عجزها في تكوين تفسير نهائي لظواهر التطرف، العنف والإرهاب.

يذهب ثلّة من الباحثين إلى إعتبار الظروف الإقتصادية والإجتماعية التّي يمّر بها مجتمع ما تُعّد سببا مهما وفاعلا في نشوء التطرف بين أفراده وإلتحاقهم بالمنظمات الإرهابية، فتلك الظروف القاسية كالفق واللامساواة في توزيع الثروات تؤدي إلى شعورهم بالحرمان واللاعدالة الإجتماعية، يؤدي هذا الشعور المتفاقم إلى تبني أسلوب العنف كسبيل لتحسين الأوضاع فحينما يسود الفقر وتغيب العدالة سيكون الناس مستعدين للقتل لأجل تحقيقها.[17]

كمثال على ذلك يشير الباحث المصري **سعد الدين إبراهيم** في دراسة له على بعض التنظيمات التكفيرية في مصر إلى أنّ غالبية أفراد جماعة الفنية العسكرية وجماعة الهجرة والتكفير الذّين تمّت دراستهم (21 من أصل 34) ثبُت أنّهم من مواليد الريف أو المدن الصغرى في الأقاليم، وأنّهم إنضموا إلى هذه التنظيمات بعد مدّة قصيرة من إنتقالهم إلى المدن الكبيرة كالقاهرة وأسيوط والأسكندرية، مع ذلك ظلّوا يقطنون في المناطق الفقيرة والمحرومة. بدوره يؤكد **عادل حمودة** في كتابه **"إغتيال رئيس"** أنّ جماعة **خالد إسلامبولي** ينتمون إلى مناطق ريفية يسود فيها الفقر والبطالة وما شابه، ويؤكد تقرير المركز القومي للعلوم الإجتماعية والجنائية بشأن جماعة التكفير والهجرة أنّ معظمهم نشأ بمناطق ريفية أو جاء من ضواحي مدن محرومة. من جهته يرى مؤسس المدرسة النقدية في علم الإجتماع المصري الدكتور **سمير نعيم** أنّه لا عجب أن تستثمر الجماعات الإسلامية المتطرفة أعضاءها في مثل هذه المناطق من أجل إشباع الحاجات الأسياسية للإنسان فيها، وبخاصة بين قطاعات الشباب الذّين لا تُتاح لهم فرص الهجرة لصغر سنّهم وقلّة خبرتهم وعجزهم عن توفير مصاريف السفر، والذّين تمنعهم في الوقت نفسه القيم الريفية والشعبية من الإنخراط في الأعمال الإجرامية وغير الأخلاقية، والذّين يجدون الطريق موصدة أمام إمكانية حدوث أي تغيير في أوضاعهم وأوضاع أسرهم وبالتالي فهم يَخبرون المعاناة والفقر طوال حياتهم، وعندها تكون مثل تلك الجماعات المتطرفة ملاذا إنسانيا آمنا لهم يوفر إحتياجاتهم الإنسانية ويكون منطقها في التغيير منطقا مشروعا مادام هناك طغمة صغيرة من أصحاب النفوذ تعيش على أرزاق الشعب وأقدارهم.[18] وتشير دراسة أجراها **توماس ستروبهار Straubhaar Thomas**، أستاذ الاقتصاد الدولي في جامعة هامبورج، تحت عنوان: **"التحليل الاقتصادي للدين ولظاهرة العنف الديني"** إلى أنّ الكيانات الدينية تتصرف مثل النوادي المسيحية في الغرب، حيث تلتزم بتقديم بعض المنافع لأعضائها مثل التعليم الديني والخدمات الإجتماعية والإقتصادية مقابل إلتزام الأفراد بالمنهج والقواعد العامة لهذه الكيانات، ويرى أنّ هناك العديد من الأسباب التّي تدفع الأفراد للانضمام إلى الكيانات الدينية، فبينما يعد الهدف بالنسبة للبعض روحانياً ودينياً بالأساس، فإنّ أهداف البعض الآخر لهي أهداف أكثر علمانية تتعلق بتحقيق بعض مكاسب الحياة.[19]

ختاما لهذا العنصر نميل إلى الإفتراض القائل بأنّ العامل السوسيوإقتصادي ليست عاملا حتميا في تفسير إتجاه الأفراد نحو التطرف أو الإرهاب، قد يكون له أثر ما على الجذور المسبّبة للإرهاب لكنّه ليس شرطا حتميا يقود إليه بالضرورة، ذلك أنّ الأفراد يتميّزون بشخصيات متباينة، فقد يرفض أفراد ذوي تعليم مرتفع المشاركة في أعمال العنف أو الإرهاب رغم وضعهم الإجتماعي السيء، كما أنّ بعضا آخر تعتمد مشاركته تلك على إحتمالية إحداث تغيير سياسي منشود يغيّر بدوره من تلك الأوضاع المزرية، وليس الجميع قد يضع في ذهنه إحتمالية حدوث ذلك الهدف.[20] كما يذهب باحثون إلى القول بأنّ هذا العامل قد يقف وراء الفعل الإراهبي أو الإرهاب الفردي أكثر من كونه أحد جذور الإرهاب، ذلك أنّ الإرهابي ليس مرجحا أن

يكون شخصا فقيرا حقا، فالشخص الفقير يحتاج إلى تركيز جهوده لتحصيل لقمة الحياة بدلا من تحدّي النظام السياسي القائم طمعا في جلب آخر أفضل، كما أنّ الإرهابيون لاسيما قادتهم ينحدرون عادة من الطبقات الوسطى، كما يحظى أغلبهم بتكوين علمي جيد ومقبول يمكّنهم من فهم أهداف التنظيم وغاياته. ما نريد تأكيده هنا هو أنّ العنف والإرهاب ينشأ حينما تكون الأصول المهمة في المجتمعات ليست موزّعة بالتساوي، فحينما يكون هناك لا عدل نسبي في توزيع الثروة وتغيب العدالة الإجتماعية، فمن المحتمل أن يظهر العنف كخيار.[21]

3. **البُعد السياسي والأمني للظاهرة.**

لقد أظهرت التجارب أنّ العوامل الاقتصادية مثل الفقر وتدني مستوى التعليم، ليست قادرة على تقديم تفسير إحصائي لسؤال: لماذا قد يتجه الفرد إلى العنف؟ هذا ما تذهب إليه دراسة الأستاذ **توماس ستروبهار** سالفة الذكر، ويشير كل من **كريستان بيزل وجان بول كارفالو** أنّ الصحوة الإسلامية الحالية لم تكن أبدا عبارة عن حركة إنعزالية لطوائف دينية ما، فهذا الإنتعاش واسع النطاق نجده مدفوعا في كثير من الأحيان بأعضاء متعلمين وموهوبين منحدرين من الطبقة الوسطى للمجتمع، وبالتالي بدلا من النظر إلى العنف الديني على أنّه نتاج مباشر للجهل وإنخفاض الفرص المتاحة في سوق العمل، فقد نكون أكثر دقّة لو نظرنا إليه باعتباره نتاجا غير مباشر للظروف السياسية والشعور الدائم بالذل والإحباط، فهي التّي تدفع الأفراد نحو تصحيح ذلك الوضع الاقتصادي غير العادل عبر وسائل عنيفة.[22] من أحسن الأعمال الكلاسيكية التّي تحدثت عن علاقة العنف عموما بالسياسة، هي أعمال الفيلسوفة الألمانية **حنّة أرندت** والتّي تؤكد أنّه لا يمكن أن نهتم **"بالتاريخ والسياسة دون أن نتغافل عن الدور العظيم الذّي ما انفك العنف يلعبه دائما في شؤون البشر وفي سلوكهم."** كما درست **أرندت** تلك العلاقة الغاضمة بين السلطة والعنف، ورأت أنّ **"العنف بإمكانه أن يكون مبرّرا إلاّ أنّه لا يكون شرعيا دائما"** في حين أنّ **"السلطة يمكن أن تتحلى دائما بالعنف، لكن العنف لا يمكنه أبدا أن يكون مصدرا للسلطة."**[23] لهذا السبب يميّز **ماكس فيبر** بين العنف المشروع والعنف غير المشروع عند توصيف الدولة على أنّها: **"علاقات هيمنة للإنسان على الإنسان تنشأ عن وسائل العنف المشروع."** وتتولى السلطة السياسية "تنظيم العنف" وإدارته.[24]

فالسلطة السياسية في الدولة إذن تحتكر وسائل الإكراه المادي وبطريقة شرعية ومشروعة أيضا، في حين يُعتبر كل حمل أو إستخدم لتلك الوسائل دون السلطة السياسية أمرا غير مشروعا من الناحية القانونية وغير شرعي في نظر المجتمع، يؤدي إلى الفوضى والتنازع داخل المجتمع.[25] هذا مدخل ضروري لنستطيع إستنتاج الجذور السياسية لمظاهر العنف والإرهاب في العالم الإسلامي، فحينما تتمتّع السلطة السياسية في بلداننا بتلك الميزة الفريدة دون الجميع، ويركن أفرادها لخدمة المصالح الشخصية بعيدا عن مصلحة الشعب أو خدمة مصالح قوى خارجية أخرى بعيدا عن المصلحة العليا للبلاد أو الحكم بغير ما يتفق مع إرادة الشعب كمسألة مخالفة القيم الحضارية لذلك الشعب، مستندة في سلوكاتها لما توفره لها ميزته الإحتكارية الشرعية في إستخدام العنف، فضلا أنّ أغلبها إنتزع السلطة بعيدا عن إرادة الشعوب، فإنّها تضع اللبنات الأولى لنشأت العنف والإرهاب داخل المجتمع وتدفع أفرادا منه إلى مواجهتها بذات الأسلوب العنيف. لذلك فغالبا ما يأخذ العنف والإرهاب في هذه البلدان بُعدا سياسيا[2627]. تُلخّص الدكتورة **سلوى الخطيب** هذا المعنى حينما تُحاجج بأنّ غياب الديمقراطية سبب أساسي وراء نشوء العنف والإرهاب في دولنا ومجتمعاتنا، فالديمقراطية **"تُعطي الأفراد الفرصة لأن يعبّروا عن أنفسهم وأن يُشاركوا في صنع القرار، وأن يكونوا سواسية أمام القانون، وبالتالي فإنّ غياب القنوات الشرعية الديمقراطية التّي تتيح هذا الأمر سوف يجبر الأفراد على إستخدام قنوات غير شرعية أو غير مباشرة للتعبير عن أفكارهم أو مشكلاتهم."**[28]

وإذا كان هذا النمط من الإرهاب يجري داخليا بين النظام السياسي ومعارضيه المسلحين، فإنّ هناك نمطا آخر صار عابرا للحدود الوطنية، يملك مشروعا إقليميا أو حتّى عالميا، ساهمت مخرجات العولمة وتحولات النظام الدولي بعد الحرب الباردة في تعزيزه وإنتشاره وأكسبته قوةً أكثر وشعبية أوسع وتأثيرا عابرا للحدود والقارات. فالتنظيمات التّي تُعرّف نفسها بأنّها تنظيمات جهادية عالمية كالقاعدة مثلا أو تنظيم داعش اليوم ساهمت عوامل خارجية كثيرة مرتبطة بالوضع الدولي ومصالح القوى الكبرى فيه في نشوءها أو إنتشارها على حدّ سواء، فللاعدالة والظلم والحرمان وإحتكار الثروة والسلطة وعمليات التهجر القسري والتطهير العرقي أو التمييز العنصري صارت مظاهر كونية أيضا كثيرا ما تنتج عن المنافسة الدولية الشديدة بين القوى الكبرى المؤثرة على بنية النظام الدولي وتنعكس سلبا في النهاية على الدول الأقل قوة كدول العالم الإسلامي على شكل إحتلال، إجتياح عسكري، تدخل إنساني، حصار، فرض للرقابة والوصاية وغيرها من الأشكال التّي تنتهي نتائجها إلى تدخلات سافرة في الشؤون الداخلية لهذه البلدان وعادة ما يتّم ذلك بتواطئ وتنسيق مع الأنظمة السياسية لهذه البلدان، الأمر الذّي يثير سخطا داخليا بين مجتمعاتها يكون سببا في نشوء بعض التنظمات المسلحة التّي تتبنى مفهوم الجهاد العالمي، فيقاتل أفرادها في الداخل ضدّ النظام كما تضرب

شبكاتها وخلاياها السرية في عمق ديار ومصالح القوى الكبرى المتدخلة، مدفوعة طبعا بما يبرّر لها سلوكها السياسي هذا من تأويلات قادتها الروحيين لبعض نصوص الدين المتعلقة بالجهاد. دون الحديث عن القتال المشروع في بعض الدول المسلمة التّي تخضع للإحتلال الفعلي لأراضيها في فلسطين أو العراق أو الشيشان مثلا.

هناك نمط آخر من الإرهاب ترتبط جذوره بإيديولوجيات سياسية عرقية بالأساس، تدفع بأصحابها إلى تغذية النّزعات القومية (بفتح النون) القائمة على نقاء العرق أو عَراقته أو تميّزه عن الآخرين، مستندة إلى معطيات تاريخية وأنثروبولوجية تُثبت ذلك في نظرها، متبنيّة في ذات الوقت خطاب المظلومية لشرعنة أهدافها فتكون سببا أساسيا في نشوء حركات إنفصالية تتبنى أسلوب العنف والإرهاب سبيلا لخصلاها، هذا ما يورده مدير معهد الفرنسي للدراسات الجيوبوليتيكية الأستاذ **تشارلز سانت بروت** حينما يشير في مقال له إلى بعض الحالات المماثلة التّي ظلّت ملتهبة لسنوات طويلة دون أفقٍ للحل، مثل مشكلة إيرلندا الشمالية، مشكلة الأكراد في تركيا والعراق وإيران، إقليم الباسك الإسباني، النزاع الشيشاني-الروسي، العداء الأرمني للأتراك بسبب مذابح مزعومة ترجع إلى سنة 1915-1916وغيرها من القضايا ذات الصلة.[29] هناك رأي آخر بخصوص هذه المسألة يحيلنا إلى ضرورة الرجوع قليلا في التاريخ لنفهم الأسباب الحقيقية لهذا النمط من الإرهاب الإثني، فقد يكون هذا الإرهاب نتاجا لنشوء الدولة-الأمة أو الدولة-القومية في التاريخ " The Nation-State"، لأنّ القومية "Nationalism The"، تعني بالأساس هيمنة مجموعة عرقية ما في دولة على مقاليد السلطة والثروة على حساب بقية الإثنيات العرقية التّي يتّم إخضاعها وجعلها تابعة في مجالات الحياة السياسية، الإقتصادية والإجتماعية للبلاد لمدّة طويلة من الزمن. لاشّك في أنّ الحركات القومية والوطنية كانت المظهرالأقوى خلال ال25 سنة الماضية في مواجهتها للمحتلين ونيلها للإستقلال، اليوم من الصعب أن نرى كثيرا من جيوش القوى المحتلة على تراب دول محتلّة، لكنّنا نرى في المقابل كثيرا من الجماعات الإثنية داخل تراب الدولة القومية الواحدة تنظر إلى هيمنة جماعة إثنية أخرى على الحكومة على أنّه عمل كولونيالي وإلى تلك الجماعة المختلفة عنها على أنّها قوة محتلة، على سبيل المثال، يدّعي حزب العمال الكردستاني أنّه يتصرّف فقط إنطلاقا من مبدأ حماية الذات وحماية الأقلية الكردية في البلاد.[30]

ختاما، نؤكد مجدّدا على الأبعاد المركبة لظواهر التطرف، العنف والإرهاب كمقدمة ضرورية تساعدنا على إيجاد مقاربة شاملة لمعالجته والحدّ من آثاره السلبية على مجتمعاتنا، كما نؤكد جذوره الفكرية المنشئة والمرتبطة سواءً بالمعتقد الديني، بطريقة قراءة الفرد لنصوص وتعاليم هذا المعتقد أو المرتبطة أيضا بالتنشئة السياسية والإيديولوجية التّي يتعرض لها الأفراد داخل الكيان السياسي للدولة أو الجماعة السياسية فتُكوّن لهم ثقافة سياسية معينة تحدّد خياراتهم وسلوكاتهم السياسية، أو ما تورّثه أيضا التقاليد الإجتماعية في العقل الجمعي للأفراد والمجتمع وتحدّد لهم أنماط سلوكاتهم وإتجاهاتها تجاه قضاياهم ومشكلاتهم اليومية من فقر، بطالة وحرمان. لذلك نعود مجدّدا لنؤكد فرضية **مالك بن نبي** التّي تجعل من عالم أفكارنا محدّدا أولا ومركزيا لسلوكاتنا وبقية عوالمنا الأخرى، فما هي إذن هده الجهات الأساسية المؤثرة في تشكيل عالم الأفكار هذا لدينا وكيف يمكن أن نجعل منها مؤسسات فاعلة في محاربة ظواهر التطرف، العنف والإرهاب في مجتمعاتنا الإسلامية؟ هذا ما سنحاول العمل عليه في المحور الأخير من هذه الورقة البحثية.

iii. آليات المحاربة الفكرية لظواهر التطرف، العنف والإرهاب في العالم الإسلامي. (راهنية مالك بن نبي وأولوية عالم الأفكار في معالجة الظاهرة.)

في معالجته لمشكلات الحضارة يرى **مالك بن نبي** أنّ مشكلة كل شعب هي في جوهرها مشكلة حضارته، ولا يمكن لأي شعب أن يفهم أو يحّل مشكلته ما لم يرتفع بفكرته إلى الأحداث الإنسانية، وما لم يتعمق في فهم العوامل التّي تبني الحضارة أو تهدمها (ولاشّك في أنّ مشكلات التطرف، العنف والإرهاب إحدى أبرز مشكلاته الراهنة). فالتاريخ عند **مالك** حركة اجتماعية تبعثها مجموعة عوامل نفسية ناتجة عن دفعة الروح بما تشكله من طاقة يبعثها الإيمان في النفس والذّي يجعل من النفس المحرك الجوهري للتاريخ الإنساني. وهذه الطاقة **مصدرها الفكرة الدينية أو ما يقوم مقامها**، كأي فكرة يؤمن بها أصحابها ويعتقدون صدقها فتصبح لهم دينا كالفكرة الشيوعية بالنسبة للشيوعيين مثلا، وبتتبعه لحركية المجتمع عبر التاريخ يرى **مالك بن نبي** أنّ كل مجتمع إنّما تتفاعل فيه عوالم ثلاث: عالم الأشياء (يمنحه الوسائل)، عالم الأشخاص (يمنحه الغايات أو المسوغات)، وعالم الأفكار (يمنحه الاتجاه الإيديولوجي)، وهي عناصر الحركة التاريخية[31]، وعندما يبدأ سيره يتكوّن فيه عالم رابع وهو شبكة العلاقات الاجتماعية، وهي العامل التاريخي الأول (الإنجاز الطبيعي) الذّي يقوم به المجتمع ساعة ميلاده.[32] يرى **مالك بن نبي** كذلك أنّ **وظيفة الحضارة لا يمكن أن تتحقق دون أن تتوفر الأفكار الحيّة التّي توجه السياسة والاقتصاد بخطط تنمية ناجحة لتحقيق**

وظيفة الحضارة. فالمشكلة إذن تكمن في عالم الأفكار وليست في العوالم الأخرى، لأنّ أي خلل يطرأ على عالم الأشخاص أو عالم الأشياء هو نتاجُ خللٍ في عالم الأفكار، ويرى **مالك بن نبي** أنّ نقطة البداية في أي حضارة هو ذلك التغيير الذّي يحدث لعالم الأفكار بما يغيّر عالم الأشخاص، حيث توضع حدود لطاقة الإنسان الحيوية يقول **مالك بن نبي**: **" وهناك في عالم الأفكار داخل المجتمع تراتبٌ بين الأفكار التّي تغيّر الإنسان والأفكار التّي تغيّر الأشياء فالأفكار الأولى تضع قدرة تكيّف الطاقة الحيوية على عتبة الحضارة، أمّا الأفكار الثانية فإنّها تُطوّع المادة لحاجات الحضارة في المرحلة الثانية من دورتها."**[33]

إذن **فمالك بن نبي** يرجع للجذور الأولى المنشئة لأي مشكلة حضارية تعيشها الأمة الإسلامية ألا وهي عالم الأفكار، وهنا تبرز راهنية هذا المفكر الكبير في فهم وتحليل ومعالجة إحدى أبرز المشكلات التّي تواجه عالمنا الإسلامي اليوم، ألا وهي مشكلة التطرف، العنف والإرهاب. وكأنّ بمالكٍ يحثّنا بكتاباته إلى الإلتفات لتشخيص الأمراض التّي يعاني منها عالم أفكارنا وتحديد مصادر هذه الأمراض والمؤسسات المسؤولة عنها وبالتالي تطوير العلاج المناسب لهذه الأمراض الفكرية عبر أدوية فكرية نظيرة ومؤسسات منتجة لهذه الأدوية العلاجية للظاهرة المعالجة. أي عبر تبنّي منظور ثقافي بالأساس وإستراتيجية تعليمية، تربوية تكون أساسا لأمننا الفكري ونواةً صلبة لأمننا الشامل تبعا لذلك، وهذا ما سنحاول إجماله فيما يلي من عناصر.

1. **المساجد والمدارس الدينية كآلية أولية في تشكيل اللبنة الأولى للوعي الجمعي المجتمعي.**

يخطأ بعض العلمانيين أو العقلانيين في الغرب أو العالم الإسلامي على حدّ سواء حينما يعتبرون المساجد والمدارس الدينية في ذاتها مفرخا لكافة أشكال التطرف والإرهاب، فيدعو بعض المتطرفين منهم لإغلاقها أو تشديد المراقبة الأمنية عليها، ظنّا منهم أنّهم وجدوا حلاّ لهذه الظاهرة، وما هذا الإدعاء إلاّ نتيجة لسيطرة بعض التيارات المتعصبة على هذه المؤسسات التربوية في بعض البلدان نتيجة لفشل دور الدولة أو نتيجة لدعم الدولة ذاتها لخطاب أحادي بعينه يخدم مصالح نظامها السياسي في الداخل والخارج، الأمر الذّي يحرم المجتمع بأكمله من الدور التربوي التنويري الفعّال الذّي قام به المسجد وما شاكله من مؤسسات دينية طيلة قرون من الزمن في حضائرنا الإسلامية من نشر لثقافة التسامح والحوار ودرءٍ للفتن وتربيةً للعقول والأنفس. حريّ بنا ألاّ ننسى الأثر القوى الذّي يمارسه الدين على مجتمعاتنا، في تشكيل وتوجيه وعيها الجمعي وخياراتها السياسية أيضا، لذا ينبغي على المساجد وكل ما يندرج تحت تسميت المؤسسات الدينية داخل الدولة والمجتمع أن تقف رأس حربة في معركة علاج التطرف والإرهاب وتقليص أبعاده الدينية التّي حدّدناها سلفا.

على المساجد والمؤسسات الدينية أن تعمل على تجديد خطابها الديني، والتأسيس لخطاب يستوعب إحتياجات الشباب، نمط تفكيرهم وظروف عصرهم، خطاب متوازن يتوجه إلى العقل أساسا يستعمل الحُجّة والبرهان العقلي ويستوعب تطورات العلم والحياة من دون أن يستغني عن الروحانيات، حتّى تكون له القدرة على إستقطاب الشباب إلى الوسطية والإعتدال، فيكون خطا دفاعيا أماميا يحول بين هؤلاء الشباب وإستغلال المتطرفين لإحتياجاتهم وتوجيه مشاعرهم، ولا مانع من إشراف الدولة على ذلك في حدود تراعي معها الحريات وتقف بعيدة عن الإستغلال السياسي للمساجد، هكذا تكون المساجد حصنا منيعا ضدّ أي محاولات موازية للمتطرفين، وتُسهم في القضاء على العقل الأداتي الإستهلاكي (بتعبير الفيلسوف المصري **عبد الوهاب المسيري**) القائم الطاعة والتلقين وإجترار مقولات الأولين دون نقد ولا سؤال ولا تمحيص بشكل يسهل معه تحويل هؤلاء الشباب إلى مجرد آلات يتّم توجيهها بناءً على أقوال جاهزة، دون أن يكون لدى الشاب أي حرية أو حق في الإختيار أو التفكير. على الخطاب المسجدي أن يتخلّى عن أساليبه التلقينية، وتقديمه لموضوعات الحياة ذات العلاقة بالشرع على أنّها مسلمات وحقائق غير قابلة للنقاش، فمن مقتضيات التجديد أن يُجعل المُخاطب صاحي الذهن، يفكر فيما يُقال له، يستفسر ويعارض إن لم يقتنع بما يُطرح عليه من مقولات وكلّه ثقة أنّه لم يرتكب موبقا أو مخالفة شرعية تورده اللعنة وسوء العذاب، وفي ذلك أثرٌ في صحابة **رسول الله صلى الله عليه وسلم**، حينما سمعوا حديثا شريفا يقول: **"انصر أخاك ظالماً أو مظلوماً"، قال: رجل يا رسول الله أنصره إذ كان مظلوماً، أفرأيت إذا كان ظالماً كيف أنصره؟ قال صلى الله عليه وسلم: "تحجزه أو تمنعه من الظلم، فإن ذلك نصره."**، فهذا الصحابي الجليل إستشكل عليه الأمر، كيف يدعو **رسول الله** إلى نُصرة الظالم وقد بُعث أصلا نُصرة للمظلومين ورحمة للعالمين، كان هذا الصحابي الجليل ذا عقل نقدي غير تسليمي، عقل يُدرك قيمة السؤال ليتجذب الزلل، لا عقلا أداتيا خاضعا خضوعا مطلقا لكل سلطة مقدسة ولو كان مصدرها **رسول الله صلى الله عليه وسلم**، يمكننا أن نلاحظ أيضا تجاوب **النبي صلى الله عليه** وسلم مع سؤال الصحابي الجليل دون غضب أو إنكار، فلم يرى في ذلك أيّ إعتراض على وحي الله ولكن رآه سؤالا ضروريا لفهم هذا الوحي على نحو صحيح. فليكن هذا الحديث الشريف أساسا شرعيا نؤسس عليه عقلا نقديا لخطابنا الديني المسجدي يُدرك قيمة السؤال والتفكير، نتمكن به من عزل كل صوت متطرف ينطلق من الدين ليُضفي قداسة ما على فهمه وأهدافه، لنحرمه

من إستقطاب هؤلاء الشباب المحصّنة أفكارهم بعقول نقدية غير قابلة للتلاعب بها أو تجنيدها، عقول مستعدة للإعتراض والنقد والمحاورة وإبداء الآراء.

لعلماء الدين وباحثوا العلوم الشرعية دور في هذه المعركة ضدّ التكفير والإرهاب، مثلما يُحاجج بذلك المفكر المغربي **عبد الإله بلقزيز**، إذ يرى أنّ هذا الدور **"يبدأ من المدارس الدينية إلى التأهيل العلمي في الجامعات الخاصة بالعلوم الشرعية، إلى خطب الجمعة والفتاوي والتأليف في المواضيع الدينية"**، ويرى أنّ **"علماء الدين هم من أكثر الفئات المتضرّرة من صعود حركات التكفير، ليس فقط لأنّها حركات تحرّض عليهم أو تكفرهم وتستهدفهم أحيانا، ولكن لأنّها جماعات تزاحم علماء الدين على دورهم الديني، التربوي-التثقيفي"**، ويدعو بدوره إلى أن تعمل الجهات الرسمية في المقابل على المساعدة في التأهيل العلمي لفئة علماء الدين من خلال إعادة تأهيل مؤسساتهم التعليمية والعلمية من مدارس وجامعات.[34]

2. **<u>الجامعات وضرورة تعميم تدريس العلوم الإجتماعية والإنسانية كآلية واقية من إنتشار التطرف بين الشباب.</u>**

مؤخرا شاعت ظاهرة مثيرة للجدل فرضت نفسها على الباحثين الذّين وضعوا لها تفسيرات مختلفة، وهي إرتباط أسماء كثير من "الجهاديين الإسلاميين" بتخصصات علمية مرموقة على رأسها الهندسة والطب وغيرها من العلوم الطبيعية والتجريبية، بشكل أوحى أنّ هناك علاقة ما بين طبيعة التخصص ودرجة التطرف والميل إلى العنف والإرهاب. وقبل أن نناقش هذه العلاقة ونعبّر فيها عن تفسيرنا الخاص، نستعرض شيئا من هذه الدراسات ذات الأرقام البيانية.

في دراسة حديثة كُتبت سنة 2007 بكلية العلوم الإجتماعية لجامعة أوكسفورد وأعيد نشرها ككتاب سنة 2016 للباحثين: **ديبوجو جامبيتا وتسيفن هيرتوج** تحت عنوان: **"مهندسو الجهاد"**، يحاجج الباحثان بوجود علاقة قوية بين التخصصات العلمية-التجريبية وبين النزوع نحو التطرف والإرهاب الممارس من طرف الجماعات الراديكالية الإسلامية، فعلى الرغم من إختلاف الشخصيات والظروف الإجتماعية والإقتصادية والبيئة الجغرافية لهؤلاء المتطرفين إلاّ أنّ هذا النمط من التخصصات يُعد مساحة مشتركة قوية تجمعهم، بشكل يستدعي الإنتباه والتساؤل. لقد أجرى الباحثان دراسة "العينة مكونة من (497) شخصاً من الجماعات المتطرفة، وذلك استناداً إلى مصادر متنوعة؛ منها كتابات أكاديمية، ووثائق حكومية، بالإضافة إلى مسح يومي شامل للصحف الدولية وفي الشرق الأوسط خلال الفترة من عام 2004 حتى عام 2010. ويبرز الكاتبان أنّ هناك بيانات تعليمية متوفرة ل (335) شخص من إجمالي العينة محل الدراسة، وأنّه بالاطلاع على ملفاتهم، وجدوا أنّ الغالبية منهم قد أتموا التعليم العالي أو مازالوا فيه وعددهم يبلغ (231) شخصا أي بنسبة حوالي (69%) من العينة. وفيما يتعلق بطبيعة التخصص العلمي، هناك بيانات توفرت ل (207) شخصا، وُجد أنّ منهم (93) تخصصوا في الهندسة، بينما حوالي (38) شخص كانت تخصصاتهم في الدراسات الإسلامية، في حين أنّ الأعداد الأقل كانت في تخصصات أخرى، كالتالي: (21) شخص تخصصوا في الطب، و(12) في الاقتصاد، و(8) في الرياضيات والعلوم، و(5) في القانون، والبقيّة من تخصصات أخرى متنوعة. وحسب النتائج التّي تضمنها الكتاب، فإنّه من بين (93) خريج هندسة متطرفاً، هناك (38) منهم قيادات في الجماعات المتطرفة؛ أي بنسبة حوالي (41%). ويضيف الكتاب أنّ ثمة مؤشرات قوية على وجود علاقة بين التطرف ودراسة الهندسة، وهو أمر لا يقتصر على الوقت الراهن، ولكنّه يمتد إلى عقود مضت، وضرب أمثلة عديدة على ذلك، منها أن مُنفذي هجمات 11 سبتمبر 2001 في الولايات المتحدة كان من بينهم ثمانية مهندسين. كذلك ظهرت في مصر، خلال سبعينيات القرن الماضي، مجموعة متطرفة تسمى "جماعة التكفير والهجرة" بقيادة **شكري مصطفى**، وكان مهندساً زراعياً. وفيما يتعلق بعدد المتطرفين المنتمين لبعض الدول العربية، وفق العينة الكاملة للدراسة البالغ عددها (497)، فإنّ فلسطين جاءت في المرتبة الأولى بعدد (128) شخصاً، وبعدها مصر بعدد (88) شخصاً. كما يشير الكتاب إلى أنه ظهر في المملكة العربية السعودية عدد قليل من المهندسين بين صفوف المتطرفين، وهذا مرده أن المهندسين في المملكة تمتعوا بفرص ممتازة في سوق العمل بفضل قطاعات النفط والغاز والصناعات الثقيلة في البلاد. ومن أجل التحقق من العلاقة بين التطرف ودراسة الهندسة في الغرب، تم اختبار عينة مكونة من (344) من المتطرفين الإسلاميين الذّين ولدوا ونشأوا في الغرب، بينهم (338) من الذكور، وتشمل العينة أفراداً تورطوا بالفعل في أعمال متطرفة سواء بحكم من محكمة أو قُتلوا أثناء العمليات الإرهابية أو خططوا لعمليات إرهابية، سواء ناجحة أو تمّ إحباطها. وتأتي الولايات المتحدة، ثمّ المملكة المتحدة، وإسبانيا، وفرنسا، على الترتيب كأكثر الدول التي تُمثّل فيها هذه العينة. وتم توفير بيانات علمية عن حوالي (122) فقط منهم، وكان (9) منهم أقل من التعليم الثانوي، و(30) أتموا مرحلة التعليم الثانوي فقط، في حين دخل (83) منهم الجامعة أو حصل على الشهادة الجامعية. ووفقاً للنتائج، فإنّ نحو (79%) من الجامعيين المتطرفين في الغرب

جاءوا من كليات مرموقة وبيئتهم توفر لهم فرص عمل راقية، والمفارقة أنّ أغلبهم من التخصصات الهندسية.[35]

هناك مستوى ثاني للتفسير يرتبط بالإحتياجات التقنية والعملياتية لهذه المنظمات كصناعة القنابل والمحافظة على أمن شبكات الإتصال السرية المعتمدة على التكنولوجيا بينها، بيد أن هذه المقولة غير قاطعة، فعلى سبيل المثال، أشار الباحث مارك **ساجمان Sageman Marc** من خلال دراسة على عينة قام بدراستها عام 2004 إلى أنّ تنظيم القاعدة يقبل حوالي 10-30% من المتدربين في صفوف الجهاد الرسمي، إلا أنّ هذا في حدّ ذاته لا يفسر العلاقة بين مستوى التعليم وبين المهارات التّي تسعى المنظمة لتوافرها في المتدربين، نظرًا لوجود عدد من المحدّدات التّي قد ترجّح ثبوت العلاقة أو انتفاءها، ومنها: استراتيجية المنظمة في التعبئة والتجنيد، وما إذا كانت المنظمة تفضّل ارتفاع مستوى التعليم والمهارات التقنية للأعضاء المنضمين، أم أنّها تسعى لزيادة مستوى العضوية وحسب. كما أنّ صناعة القنابل هي وظيفة صغيرة ومتخصصة داخل التنظيم، وهو ما يجعل زيادة عضوية المهندسين بها غير مبرر، ومثال ذلك حركة المقاومة الإسلامية حماس، حيث إنّ أغلب صانعي القنابل بها تلقوا تعليمًا في الدراسات الإسلامية. علاوة على ذلك، فقد ثبت من دراسة الأدوار التّي قام بها 228 من العينة في تنظيماتهم، أنّ صانعي القنابل أقلية يصل حجمهم إلى 10% من إجمالي حجم التنظيم، في حين يتخصص المهندسون في أغلب الجوانب التنظيمية والمناصب القيادية.[36]

فالأسباب الكامنة وراء هذه العلاقة لا يمكن أن ترتبط فقط بحالة الإحباط والسخط التّي يشعر بها هؤلاء نتيجة لعدم توفر مناصب عمل مناسبة لمؤهلاتهم العلمية في بلدان أغلبها تنتمي لدول العالم الثالث، هذه الفرضية تنفيها البيانات الأخرى المتعلقة بالمتطرفين الناشئين في الغرب والمتخرجين من أرقى جامعاته، كما أنّها لا ترتبط بشكل حتمي بالإحتياجات التقنية لهذه التنظيمات مثلما أشرنا، **لهذا نميل شخصيا إلى إرتباط أسباب هذه العلاقة بطبيعة التخصص في حدّ ذاته**، ونحاجج بأنّ العلوم الطبيعية-التجريبية علوم مادية تتعامل مع المادة كموضوع للبحث ولا يكون فيها الباحث والمبحوث موضوعا واحدا على غرار العلوم الإنسانية والإجتماعية (أي أنّ الإنسان يكون فيها باحثا وموضوعا للبحث في آن) ، لذلك فمنهج الأولى في البحث يعتبر أكثر موضوعية وصرامة ودقة (كلّما إقتربت من مثلها الأعلى أي الرياضيات على حد تعبير عالم الرياضيات الفرنسي **بوانكاريه**)، كما أنّ هذه العلوم لا يكون فيها المجال متاحا كثيرا لحرية الرأي وإبداء الإنطباع أو المعارضة والمحاججة الفكرية والنقد العقلي، فحقائقها بين الأبيض والأسود، بين الصواب والخطأ ولا مكان لمساحات رمادية فيها كثيرا والتّي تحتمل الأخذ والرد، خلافا للعلوم الإجتماعية والإنسانية أين يكون الرأي والمحاججة والنقد عناصر ضرورية للتفكير وصياغة النظريات فهي علوم تساهم كثيرا في تكوين الروح النقدية لدى الفرد، تلك الروح الفلسفية المشككة، المتسائلة دوما، الرافضة لكل معطيات جاهزة تُقدم لها على أنّها حقائق غير قابلة للنقاش أو الدحض، لذلك فمنطق العلوم الطبيعية-التجريبية أقرب لمنطق الجماعات المتطرفة في نظرتها الثنائية للعالم بين الصواب والخطأ أو ثنائية الحق والباطل بتعبير تلك الجماعات كما وضحنا سابقا في أول عنصر. هذه الخاصية من شأنها أن تخدم تلك الجماعات كثيرا فهي توفر لها أتباعا ذوي طاعة عمياء وقدرة تقنية وعملياتة عالية جدّا.

كلّ هذه الحجج نوردها لنؤكد في النهاية **على ضرورة إعتناء دولنا وجامعاتنا بحقل العلوم الإجتماعية والإنسانية وعدم إحتقارها كما نراه اليوم، لأنّها علوم واقية جدّا لعالم أفكارنا من أعراض التطرف** بتعبير **مالك بن نبي** ومحافظة على وعينا الجمعي من التلاعب أو الزيغ ضدّ كل أشكال التطرف والعنف والإرهاب، كما أنّها علوم تساهم كثيرا في ترسيخ ثقافة الحوار والتعدّد والإختلاف، ثقافة راقية نحن بحاجة إليها كثيرا هذه الأيام في مجتمعاتنا المركبة.

3. **المثقفين والكُتّاب كآلية فاعلة في توجيه الوعي الجمعي للمجتمعات.**

للمثقف والمفكر والكاتب دور حضاري فاعل لا ريب فيه في صياغة الوعي وتوجيه وبناءه قبل كل شيء، **"فالمفكر هو طبيب الحضارة"** على حدّ تعبير الفيلسوف الألماني **فريدريك نيتشه**، ووظيفة الطبيب بعد تشخيص المرض بدقة، إقتراح أدوية مناسبة لعلاجه، وما الدواء الذّي يمكن لهذه الفئة المفتاحية في المجتمع أن تقدمه إلاّ أفكار مستنيرة تبني إنسان الحضارة وتحارب كل رجعية وهمجية قد يرتكس إليها هذا الإنسان، كتطرف شاذ أو عنف وإرهاب. فهذه الفئة هي عماد نخبة المجتمع التّي تحمل على كاهلها مسؤولية تاريخية في المعالجة البنيوية لداء التطرف والإرهاب، ولا يكون ذلك في نظرنا إلاّ بمحاربة الفكرة بالفكرة، فبدلا من التوجه لمحاربة الإرهاب مباشرة على هذه الفئة أن تتوجه بما تكتب وتُحاضر إلى محاربة الراديكالية التّي تصنع هذا الإرهاب، وعلاجها يتّم طبعا على مستوى عالم الأفكار الذّي تحدّث عنه **مالك بن نبي** وإنضوت كل كتبه تحت هذا المستوى الكبير، **فمالك بن نبي** يُعد أحد الأمثلة النخبوية التّي عالجة المرض من الجذور ولم تلتفت كثيرا لأعراضه.

يتّفق الباحث التركي **عمر طاشبينار** **Ömer Taşpınar**[37] مع هذه المقاربة الثقافية، ويرى أن نُعطي أولوية أكبر لمحاربة الراديكالية بدلا من الإرهاب إذا أردنا التخلص من هذه المشكلة أو على الأقل الحدّ من آثارها، لأنّ الراديكالية أو التطرف العنيف يتّم في عالم الأفكار، مدار بحث وإهتمام كل مثقف وكاتب كما قلنا. إنّ هذه المقاربة توفر أفضل إطار في هذا الصدد لأسباب عدّة في نظر الأستاذ **طاشبينار**:

أولا، تعكس الراديكالية بشكل أدق الأبعاد الإيديولوجية والسياسية للتهديد، فلا يهّم كثيرا هنا تنوع الأسباب والدوافع والإيديولوجيات التّي تقف خلف الإرهاب، ذلك لأنّ كل محاولات العنف المتعّمد ضدّ المدنيين تتقاسم سمات الراديكالية العنيفة. **ثانيا**، في الوقت الذّي نعتبر الإرهاب تحدّي أمني مميت، فإنّ الراديكالية تهديد سياسي (وفكري) بالدرجة الأولى بإمكاننا علاجه بتدابير غير قسرية. فكل الإرهابيون راديكاليون لكن لا ينتهي الأمر بكل الراديكاليين حتما إلى التورط في أعمال إرهابية إلاّ قليلا منهم. **أخيرا**، الراديكالية، خلافا للإرهاب، لها أبعاد إجتماعية، فهناك بعض المجتمعات الراديكالية التّي يجد فيها الفعل الإرهابي بعضا من التعاطف ودرجات من الدعم، إلاّ أنّه من المستحيل أن نتكلم عن الإرهاب بإعتباره ظاهرة إجتماعية، فليست هناك مجتمعات إرهابية على الإطلاق. فالشعبية النسبية التّي تتمتّع بها بعض الجماعات الإرهابية في العالم الإسلامي يمكن أن تفسّر فقط داخل إطار بعض المجتمعات المأدلجة التّي تمكنّت منها الراديكالية (بفعل غياب دور الكتّاب والمفكرين والمثقفين عموما) أين يجد التطرف العنيف مناخا مناسبا للشرعية والدعم الكامن. مثل هذه المجتمعات التّي تمكنت منها الراديكالية يعمّها شعور جماعي بالإحباط والإذلال والحرمان، لذا من السهل أن يُستغل هذا الوضع الإجتماعي من طرف الإرهابيين. لمثل هذه الأسباب فإنّ التركيز على معالجة المظالم الجماعية (من طرف المثقفين والكتّاب) التّي تقف خلف أحد أبعاد الراديكالية يمكن أن يكون أكثر فاعلية للتعامل مع الأسباب الجذرية للعنف والإرهاب. كما يمكن لهذه المقاربة أن تكون بمثابة خط الدفاع الأول ضدّ الإرهاب، من شأنها أن تحّد من الأسباب الفكرية، الإجتماعية، الإقتصادية والسياسية للإرهاب عبر عزل الإرهابيين وتحييد محيطهم وحرمانهم من تحصيل مزيد من المجندين المحتملين.[38]

4. وسائل الإعلام كآلية للترويج الفكرى النقدى والبنّاء فى الحدّ من ظواهر التطرف، العنف والإرهاب.

ترتبط هذه الآلية حتما بما قبلها من آليات، بل تُعّد عاملا ضروريا لنجاح الآليات الأولى، ذلك أنّ وسائل الإعلام هي المروج الأول للفكرة التّي تصنع الواقع، سواء كانت فكرة حميدة أو غير ذلك، وقد أدركت جماعات العنف والإرهاب أهمية هذه الوسيلة الحيوية وقامت بتوظيفها بشكل يتناسب وأهدافهما، فمثلما يشير الأستاذ **ألكسندر سبنسر** في دراسة له عن علاقة الإرهاب بالإعلام، أنّ الإرهاب يستعمل الإعلام بشكل جيّد لثلاثة أسباب: **أولا**، يحاول الإرهاب أن يفوز بإنتباه الجمهور، وهو بذلك يسعى **ثانيا** إلى كسب تعاطفه وإقناعه بشرعية تواجده وسلوكاته، **ثالثا**، يهدف الإرهاب إلى بثّ القلق والرعب في الجمهور العام، ظنّا منه أنّه سيتمكن من إحداث تغيير سياسي ما. كما أنّ إستعمال الإرهاب للإعلام يتمحور حول هدف رئيسي لا يتعلق فقط بفعل العنف ذاته أو القتل، بقدر ما يرتبط بنشر الهلع واللايقين بين الجماهير وأيضا إرسال رسائل معينة لغيره من الجماعات "الصديقة والعدوة" على حدّ سواء عبر أخبار أفعاله العنيفه هذه.[39]

لذلك تقع على الصحفيين والإعلاميين مهمة كبيرة في مواجهة هذا الإستعمال اللاأخلاقي للإعلام وعدم ترك الساحة شاغرة لهؤلاء المتطرفين ليستغلوها في الترويج لأفكارهم وأفعالهم وتبريرها لدى الجماهير. ستكون مهمة محاربة التطرف والإرهاب أمرا أشبه بالمستحيل إذا صار له شرعية وتعاطف أو شعبية لدى الجماهير، لذلك تقع على الإعلاميين والصحفيين مهمة الحفاظ على عالم الأفكار سليما بعيدا عن هذه الأمراض التّي يُروج لها من طرف هؤلاء، وذلك عبر التنبيه لخطورة التطرف والإرهاب ولسبل مواجهته أيضا. في هذا الصدد يرى الدكتور **عبد الإله بلقزيز** أنّ **"إتصّال هؤلاء الإعلاميين والصحفيين اليومي بمصادر المعلومات وقدرتهم الفنية على توظيفها في إنتاج مادة إعلامية تثقيفية لا يكفيان –على أهميتهما- لإحداث التأثير الكبير في الرأي العام، إن لم يقترن ذلك بإفساح مساحة معتبرة في المنابر الإعلامية والصحفية للمادة الفكرية التّي يُقدّمها باحثون متخصصون في الدراسات الإسلامية وتاريخ الفكر الديني وعلم الأديان المقارنة"** وغيرها من تخصصات العلوم الإنسانية والإجتماعية، من خلال برامج حوارية أو مقابلات وماشابه. **"على القائمين على هذه المنابر أن يحرصوا على إنتقاء الضيوف المتحدثين"** في هذا الشأن وعدم حرمان الجماهير من فرصة الإستفادة العميقة والفهم المتكامل والمستنير لظواهر التطرف، العنف والإرهاب، وأن يوازنوا في موادهم الإعلامية بين ضرورات الإعلام وحاجات المجتمع من الأفكار المستنيرة، حتّى تتمكن وسائل الإعلام بدورها من إيصال الخطاب الفكري بشكل مبسط إلى فئات واسعة من الجماهير، فقد صار الإعلام أداة محورية في هذه المعركة المستمرة ضدّ هذه الظواهر المرضية.[40]

خاتمة:

يقف العالم الإسلامي اليوم أمام تحدّي حاسم سيؤثر حتما على مصيره وعلى صورته أمام العالم، والأهم على صورة الإسلام كدين ربّاني حنيف يُعلي قيم التسامح والرحمة والتعارف بين البشر، وهو التحدّي المرتبط بهذه الظواهر المرضية من تطرف وعنف وإرهاب والتّي خلقت حججا ضدّ المسلمين ودينهم السمح وجعلت منهم في نظر الآخرين "مجرد إرهابيين" أو "جانحين للعنف"، "برابرة وهمج" يريدون النيل من القيم الحضارية المدنية التّي بلغتها الإنسانية اليوم. لا خلاص في نظرنا من مثل هذه الصور النمطية الخاطئة عن المسليمن ودينهم إلاّ بإعترافهم الذاتي المبدئي بمسؤوليتهم الأولية عن هذه الصور بعيدا عمّا تروج له بعض الجهات المعادية لهم في الخارج أو تخطط لأجل إظهارهم كذلك تحقيقا لأطماع ومصالح إستراتيجية مرتبطة بدولهم. ولعل أول خطوة ناجعة بعد هذا الإعتراف الذاتي هي المراجعة الذاتية وإيلاء الأهمية القصوى للأبعاد الحضارية التّي تُعلي من قيمة عالم الأفكار الخاص بهم ، الحافظ لتراثهم الحضاري والمولّد لنهضتهم الحضارية القادمة كمقدمة أساسية لأي إصلاح جذري تريده الأمة مستقبلا.

قائمة المراجع والمصادر

أ- قائمة المراجع والمصادر العربية:

1. مالك بن نبي: **شروط النهضة، دار الفكر**، الطبعة الأولى 1986، بيروت-لبنان.
2. مالك بن نبي، **مشكلة الأفكار في العالم الإسلامي**، دار الفكر، الطبعة الأولى 2002، دمشق، سورية.
3. البشير قلاتي، **هكذا تكلم مالك بن نبي ، نحو منهج رشيد للتغيير الاجتماعي والبعث الحضاري**، منشورات مكتبة اقرأ، الطبعة الأولى 2007، الجزائر.
4. يوسف القرضاوي، **الصحوة الإسلامية بين الجمود والتطرف**، دار الشاب للطباعة والنشر، 1981، باتنة-الجزائر.
5. يوسف القرضاوي، **السياسة الشرعية في ضوء نصوص الشريعة ومقاصدها**، مؤسسة الرسالة للطباعة والنشر والتوزيع، الطبعة الأولى 2000، القاهرة-مصر.
6. هاني نسيرة، **متاهة الحاكمية، أخطاء الجهاديين في فهم إبن تيمية**، مركز دراسات الوحدة العربية، الطبعة الأولى أغسطس 2015، بيروت-لبنان.
7. مفيد الزيدي،**التيارات الفكرية في الخليج العربي بين 1938-1981م**، مركز دراسات الوحدة العربية، الطبعة الأولى، 2004 بيروت، لبنان.
8. محمد أشتيه، **الفكر السياسي للحركات الإسلامية، تجربة مصر والأردن وفلسطين**، المركز الفلسطيني للدراسات الإقليمية، فلسطين، الطبعة الأولى 1999.
9. عبد الله العليان، **الإسلام والغرب ما بعد 11 سبتمبر 2001**، المركز الثقافي لعربي الدار البيضاء-المغرب، الطبعة الأولى 2005.
10. عروسي لسمر، **العنف والمقدس في الإسلام**، الدار التونسية للكتاب، الطبعة الأولى 2012، تونس.
11. سلوى الخطيب وآخرون، **السعوديون والإرهاب، رؤى عالمية**، دار غيثاء للنشر، الطبعة الأولى 2005، الرياض-المملكة العربية السعودية.
12. أحمد سعيفان، **قاموس المصلحات السياسية والدستورية والدولية**، مكتبة لبنان، الطبعة الأولى، 2004.
13. وشان حكيمة، **الإسلام والديمقراطية**، مذكرة لنيل شهادة الماجستير في علم الاجتماع التنمية، (جوان 1999).
14. محمد ياسر الخواجة، **التطرف الديني ومظاهرة الفكرية والسلوكية**، مؤسسة مؤمنون بلا حدود للدراسات والأبحاث، الرباط-المملكة المغربية، ص: 23-24.
http://mominoun.com/pdf1/2015-01/54c26d11ac214568135081.pdf
15. عبد الإله بلقزيز، **التفكير في التكفير، نحو إستراتيجية مواجهة ثقافية**، مجلة المستقبل العربي، العدد 433، آذار/ مارس 2015.
http://www.caus.org.lb/PDF/EmagazineArticles/mustaqbal_433_3bd_allah_balkaziz.pdf
16. أحمد عبد العليم، **عرض كتاب مهندسو الجهاد، في دراسة العلاقة بين التعليم والتطرف العنيف**، مركز المستقبل للأبحاث والدراسات المتقدمة، تاريخ النشر: 2016/07/04.

http://www.futurecenter.ae/book.php?book=1044

17. سمية متولي السيد، **عرض كتاب مهندسو الجهاد، القابلية للتطرف، لماذا خريجو الهندسة أكثر ميلا للتنظيمات الجهادية؟** المركز الإقليمي للدراسات الإستراتيجية، تاريخ النشر: 2016/05/05.
http://www.rcssmideast.org/Article/4606/%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%B0%D8%A7-%D8%AE%D8%B1%D9%8A%D8%AC%D9%88-%D8%A7%D9%84%D9%87%D9%86%D8%AF%D8%B3%D8%A9-%D8%A3%D9%83%D8%AB%D8%B1-%D9%85%D9%8A%D9%84%D8%A7-%D9%84%D9%84%D8%AA%D9%86%D8%B8%D9%8A%D9%85%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%87%D8%A7%D8%AF%D9%8A%D8%A9#.V-QOVM_tmko

18. إبراهيم كالين، **التطرف العنيف، كيف تحارب الوحوش دون أن تصبح أحدها**، منتدى الشرق، تاريخ النشر: 2016/04/27.
http://www.sharqforum.org/2016/04/27/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B7%D8%B1%D9%91%D9%8F%D9%81-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%86%D9%8A%D9%81-%D9%83%D9%8A%D9%81-%D8%AA%D8%AD%D8%A7%D8%B1%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%AD%D9%88%D8%B4-%D8%AF%D9%88%D9%86-%D8%A3/?lang=ar

19. عماد فؤاد، **طارق رمضان والإصلاح الجذري**، موقع الجزيرة نت، تاريخ النشر: 2011/02/16.
http://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2011/2/16/%D8%B7%D8%A7%D8%B1%D9%82-%D8%B1%D9%85%D8%B6%D8%A7%D9%86-%D9%88-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B5%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%B0%D8%B1%D9%8A

20. علي الوازني التهامي، **فهم النصوص الشرعية بين النظر الظاهري والنظر المقاصدي**، موقع حركة مصر المدنية، تاريخ نشر المقال: 2015/04/26.
http://www.civicegypt.org/?p=56543

21. حسين عكلة الخفاجي، **الإرهاب دراسة مقارنة بين القانون والشريعة**، موقع دنيا الوطن، تاريخ النشر: 2007/02/09.
https://pulpit.alwatanvoice.com/articles/2007/02/09/74200.html

ب- قائمة المراجع والمصادر الأجنبية:

22. Tariq Ramadan, **Radical Reform, Islamic Ethics and Liberation**, Oxford University Press, 2009, USA.
23. Bekir Çınar, **The root causes of terrorism**,METU Studies in Development, 36 (June), 2009. http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423909983.pdf
24. Thomas Straubhaar, **An Economic Analysis of Religion and Religious Violence**, Translantic Academy, June 2015. http://www.transatlanticacademy.org/sites/default/files/publications/Straubhaar_EconomicAnalysisReligion_May15.pdf
25. Ömer Taşpınar, **Fighting Radicalism, not'Terrorism': Root Causes of an International Actor Redefined**, SAIS Review, vol. XXIX no. 2 (Summer–

Fall 2009). https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/summer_fall_radicalism_taspinar.pdf

26. Diego Gambetta and Steffen Hertog, Engineers of Jihad, Department of Sociology University of Oxford, Sociology Working Papers, Paper Number 2007-10. http://www.sociology.ox.ac.uk/materials/papers/2007-10.pdf Alexander Spencer, **lessons learnt: Terrorism and the Media**, The Arts and Humanities Research Council (AHRC), AHRC Public Policy Series No 4, March 2012, London-Uk. http://www.ahrc.ac.uk/documents/project-reports-and-reviews/ahrc-public-policy-series/terrorism-and-the-media/

TASNİF SÜRECİNDE MUHADDİSLERE GÖRE AHLAKIN ÖNEMİ VE ROLÜ

Muhammed SIDDIK*

مكانة الأخلاق عند أهل الحديث ودروها في التصنيف عندهم

ملخص البحث

من المعلوم أن التصنيف والتبويب عند المحدثين قد أخذ أشكالا ومناهج متعددة، فنرى المصنفات التي أولت اهتماما للجانب الفقهي أو للجانب التفسيري وكذلك نرى في الجوامع الحديثية كصحيح أبوابا للفقه والعقيدة إلى غير ذلك، ومن الجوانب التي لقيت عناية كبرى من المحدثين الجانب الأخلاقي أو ما يسمى بالرقاق والآداب، وفي هذا البحث نحاول أن نقدم صورة وافية عن أثر الأخلاق في التصنيف والتبويب عند المحدثين عبر مطالعة المصنفات الحديثية التي اهتمت بالجانب الأخلاقي من الحديث النبوي وعن تأثير الأخلاق في تطور " التبويب والتصنيف" مستخدما المنهج التاريخي الوصفي، كما سيعنى البحث بدراسة أساليب التصنيف والتبويب ومناهجها في هذه المصنفات أثناء التعامل مع مفهوم " الأخلاق"، كما أنه يتطرق إلى مفهوم أخلاقيات المهنة واشتراط العدالة كشرط أخلاقي، وسيتطرق أيضا إلى السؤال عن مركزية الأخلاق في الإيمان حسب تصور أهل الحديث ومفهوم الأخلاق في مصنفاتهم.

تمهيد

لم يعد خافيا أن الحياة الغربية بحرصها على العقلانية والتطور المادي والتقني قد أفضت إلى تقهقر الإنسان وأخلاقياته، بل ومنعت الترقي الإنساني الأخلاقي بحجج الموضوعية والتطور. وتحت اسم التقدم والتطور انفصلت الأخلاق عن العلم، فشهدنا ظهور اختراعات باتت تهدد وجود الإنسان، وهذا أدى بدوره إلى خوف مستمر وإحساس بعدم الأمان جراء هذا التطور الذي حول الإنسان إلى مجرد آلة تشتغل في ظل غياب شبه كامل لإنسانيته ومعنويته، وباتت المصالح المادية هي العنوان الأبرز في جميع المحافل الدولية وغيرها.

إن هذه التطورات لا بد أن تدفع البحوث الإنسانية مجددا للحديث وبإلحاح عن ضرورة الأخلاق وإعادة انبعاثها مجددا في الحياة الإنسانية، لكنه في ظل الفلسفات الغربية – المنبثقة من مقولات المادية والعقلانية - وتطورها إلى فلسفات عدمية باتت الأخلاق وفلسفتها مهددة بالسقوط من الاعتبار، فأصبح الحديث الآن عن أخلاق المنفعة والأخلاق النسبية وما يلحق بها من تسميات تحاول العمل على محدودية الأخلاق في حياة البشر.

كل هذا يشكل ضرورة للبحث عن نظرية أخلاق جديدة تتجاوز السطح الذي وقفت عنده الحداثة الغربية وتغوص عميقا في الإنسان وحياته، وتبرز الأخلاق الإسلامية كملاذ وحيد من هذا الجحيم الذي تعيشه البشرية، لكن الناظر في واقع المصنفات الإسلامية يلاحظ فيها نقصا كبيرا، حيث أُجِّر البحث في الأخلاق في المصنفات الفقهية، ولم تُلاحظ كثيرا المعايير الأخلاقية، مما قد يُفهم منه إخراجها من دائرة الواجبات إلى دائرة التحسينيات وهذا سيؤدي إلى القول بعدم إلزاميتها، والحال أن الرسول عليه الصلاة والسلام قد حصر مهمته في إتمام مكارم الأخلاق، والحصر الموجود في هذا الحديث يفيد بأن جوهر الدين هو الأخلاق [1].

باختصار إن تضخم الفقه وعلم الكلام كان على حساب علم الأخلاق، مما أدى إلى سوء فهم لموقع الأخلاق في الدين، وهذا ما دفعنا للبحث في مكانتها ومركزيتها عند أصحاب الحديث الذين أبرزوا الأخلاق الإسلامية في كتبهم واعتنوا بها، وكانوا هم من أوائل من أسس لحركات الزهد.

انطلقنا في هذا البحث من السؤال عن "مركزية الأخلاق" وعن علاقته بالدين والإيمان، لنتابع بعد ذلك البحث في أثر الأخلاق في التصنيف والتبويب، ولم نقصد بالبحث مجرد السرد لأسماء المصنفات في هذا المجال، إنما قصدنا بـ"أثر الأخلاق" في منهجيتهم وتعاملهم معه في التصنيف والتأليف.

وقد قسمنا البحث إلى مقدمة ومبحثين:

في المقدمة سنتكلم فيها بإيجاز عن تاريخ التدوين عند المحدثين، وأولى المصنفات في الأخلاق.

وفي المبحث الأول سنتناول الحديث عن مكانة الأخلاق عند المحدثين.

وسيكون المبحث الثاني للحديث عن أثر الأخلاق في التصنيف والتبويب عند المحدثين.

* Necmeddin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Öğrencisi, m.sddik85@gmail.com

[1] عبد الرحمن، طه، سؤال الأخلاق 145 و155

THE IMPORTANCE AND THE ROLE OF MORALS IN THE PROCESS OF CLASSIFICATION TO THE HADITH REPRESENTATIVES

ABSTRACT

It is widely known that classifying and assorting for Hadith representatives might take different shapes and approaches. So, it's logical to find alot of classification that focuses on jurisprudence or expository views. As a result, we would find in the references of Hadith such as Sahih Albukharyentries for jurisprudence, ideology and so. Alrukak and literature are two methods that took a high importance from representatives of Hadith. This research aims at presenting a concluding point of view about the role of morals in the process of classifying and assorting for Hadith representatives, through finding that role in Hadith which took a great deal of a hention in the ethical perspective of Hadith and the role of the morals in the development of the science of assorting and classifying using the expository method

This research will also study the styles and methods of assorting and classifying using the ethical representative.

It will discuss the vocational ethics and uprightness for Hadith representatives and it will also discuss the basic role of morals centrality due to faith, according to Hadith representatives and their studies.

Key Words: Moral, Hadith, Hadith representatives.

المقدمة

أولا: التصنيف عند المحدثين وبدء التصنيف في الأخلاق:

من المعلوم أن الباحثين في تاريخ الحديث قد قسموا المراحل التي مر بها تاريخ الحديث والتصنيف فيه إلى عدة مراحل حسب ماهية طريقة الحفظ وطريقة الجمع، وعلى ذلك قسموا تلك المراحل إلى:

أولا: الحفظ.

ثانيا: الكتابة.

ثالثا: التدوين.

رابعا: التصنيف والتبويب[2]

وإذا وجهنا اهتمامنا شطر المرحليتن الثالثة والرابعة – كونهما تشكلان مرحلتين متداخلتين إضافة إلى كونهما نالتما النصيب الأسد من الدراسات الأكاديمية ذلك أنهما يبرزان بشكل صريح فكرَ أصحاب الحديث وتطوره- لرأينا أن التصنيف في الأخلاق قد بدأ في مرحلة مبكرة جدا، ويمكن الحديث هنا عن أول مصنف في الأخلاق لابن المبارك 181ه المعنون بالزهد[3]، ومن بعده أحمد بن حنبل 241ه [4] الذي يحمل العنوان نفسه، كذلك فإن البخاري المتوفى 256ه قد ضمن جامعه كتابَ الرقاق والأدب، ودون أيضا كتابه المشهور بالأدب المفرد[5].

كما نلاحظ أن التبويب الأخلاقي سواء في الجوامع أو في السنن كان حاضرا جنبا إلى جنب مع أحاديث الأحكام، **وبناء على هذه المعطيات يمكننا الحديث عن تبكير المحدثين بل حتى أوَّليّتهم في التصنيف الأخلاقي، وهذا له دلالة سنحاول قراءتها ووضعها في سياقها لاحقا.**

المبحث الأول: مكانة الأخلاق عند المحدثين، المفهوم والمكانة.

أولا: مفهوم الأخلاق عند أهل الحديث.

[2] Lütfi Çakan, İsmail, hadsi Edebiyattı 27

[3] خليفة، حاجي، كشف الظنون 1422/2

[4] المرجع السابق.

[5] المرجع السابق 48/1

إن الحديث عن مفهوم شيء ما عند المحدثين قد يبدو صعبا، وذلك لأمرين اثنين أولا كون علم الأخلاق فنا عمليا[6]، وثانيا لأن المحدثين لم يعهد عنهم نُقول تبين أصولهم في التنظير سوى ما نقل عنهم من ضرورة العمل بالحديث إذا ثبت -حسب قواعدهم-[7]، وهذا يصدق على ما نحن بصدده، فهم قد التفتوا إلى الأخلاق كسلوك لا بد من تطبيقه، فغايتهم - كما عبر د.دراز- "أن يروا الفضيلة، دون محاولة أو شعور بالحاجة إلى تعريفها"[8]، فلم يعطوا اهتماما كثيرا للتنظير – كشأنهم في بقية المواضيع- فهم –أي المحدثون- قوم عرفوا بضرورة العمل بالأحاديث متى ثبتت دون محاولات لوضعها في نظريات أو تأويلها إلا لضرورة[9]، **ولوضع مقاربة لتصور المحديثين عن مفهوم الأخلاق عند سنعتمد ثلاث محددات نراها أنها كافية.**

المحدد الأول ويتمثل بالسؤال عن مركزية الأخلاق في مسمى الإيمان في نظر أهل الحديث.

المحدد الثاني وسيعتمد السؤال عن شمولية الخلاق : مستويات الأخلاق – المستهدف من الأخلاق -.

المحدد الثالث: المعنى المشترك من التراجم التي اشتملت على الأحاديث الأخلاقية

لعل الحديث عن المحدد الأول سيكون واضحا أكثر في المبحث القادم، لكننا نكتفي هنا بالقول بأن البيهقي لما أدخل الأخلاق في كتابه المسمى بـ"شعب الإيمان" كان –كأنه- يريد القول بأنه: " كلما زادت أخلاقك زاد إيمانك"، كما أن وجود أحاديث أخلاقية في الأبواب التي تعنى بموضوع الإيمان كما سيأتي بعد قليل دليل على ما قلناه من دخول الإيمان في مسمى الإيمان.

أما بالنسبة للمحدد الثاني، وهو سؤال الشمولية، فيمكن الحديث عن ثلاث مستويات.

المستوى الأول: أخلاق مع الله.

المستوى الثاني: أخلاق مع المجتمع.

المستوى الثالث: أخلاق مع الذات. والذي دعانا إلى وضع " الأخلاق مع الذات " هو أن المحدثين في أبواب الأدب والزهد جمعوا فيها أحاديث قد لا يظهر مناسبتها لمفهوم الأخلاق الفلسفي، كالأحاديث التي تعنى باللباس أو تسريح الشعر أو ما شاكلها، وهذا برأينا راجع إلى سعة مفهوم الأخلاق عند المحدثين كما سيأتي. فالترمذي على سبيل المثال قد ذكر رحمه الله كثيرا مما يتصل بالآداب التي يجب على الإنسان أن يتحلى بها مع ذاته في كتاب الأدب كباب قص الشارب[10] والأخذ من اللحية[11] وتقليم الأظافر[12]، في حين أن أبا داود ذكر فيه باب لا يقال خبثت نفسي[13]، وهذه الأمور في الحقيقة تمثل تعاملا أخلاقيا/جماليا.

أما عن القاسم المشترك بين عناوين الأبواب التي احتوت على الأحاديث الأخلاقية فهو عبارة عن علاقات وسلوكيات يمدح الإنسان بفعلها ويذم بتركها.

وعلى هذا يمكن لنا القول بأن مفهوم الخلق عند المحدثين هو: ما يمدح الإنسان بفعله أو يذم بتركه من علاقات مطلوبة الفعل أو الترك بمقتضى الإيمان، ذات ثلاث مستويات – مع الله، مع المجتمع، مع ذاته.

ويمكن الاستئناس لهذا التعريف بما ذكره حاجي خليفة في كشف الظنون عن الأخلاق حيث يقول في تعريفه: " وهو علم بالفضائل، وكيفية اقتنائها، لتتحلى النفس بها، وبالرذائل: وكيفية توقيها، لتتخلى عنها.[14]

ثانيا: مكانة الأخلاق عند المحدثين

إن من نافلة القول الحديث عن مكانة الأخلاق في الإسلام، فالرسول عليه الصلاة والسلام قد بين مكانة الأخلاق في الحديث المشهور: " إنما بعثت لأتمم مكارم الأخلاق"[15]. والحديث عن مكانة الأخلاق عند المحدثين يمكن تقسيمه إلى مستويين مستوى عملي ومستوى نظري.

المستوى النظري: كلما زادت أخلاقك زاد إيمانك

ولإدراك أهمية الخلق النظرية عند المحدثين سنعتمد على عدة محددات

المحدد الأول: التبكير في التصنيف.

فلقد رأينا فيما سبق أن أولى المصنفات الأخلاقية قد ظهر في المنتصف الثاني للقرن الثاني، أي في نهاية مرحلة التدوين وبداية مرحلة التصنيف. كما أن جامعي المصنفات والجوامع كالبخاري وغيره ضمنوا جوامعهم أحاديث تعنى بالجانب الأخلاقي وصنفوها تحت عدة أبواب كما سيأتي.

---

[6] خليفة، حاجي، كشف الظنون 38/1.

[7] Yücel Ahmet, Hadis tarihi 50

[8] دراز، محمد، دستور الأخلاق في القرآن 687

[9] انظر: Yücel, Ahmet, Hadis tarihi 50

[10] سنن الترمذي، أبواب الأدب، باب ما جاء في قص الشارب

[11] سنن الترمذي، أبواب الأدب، باب ما جاء في الأخذ من اللحية

[12] سنن الترمذي، أبواب الأدب، باب ما جاء في تقليم الأظافر

[13] سنن أبي داود، كتاب الأدب، باب لا يقال خبثت نفسي.

[14] 35/1

[15] رواه أحمد في مسند أبي هريرة 8952

المحدد الثاني: الاهتمام بالتأليف في الأخلاق من قبل مؤلفي الجوامع والمصنفات

حيث نرى أن أغلب المصنفين في الجوامع والمصنفات والسنن قد صنفوا مصنفات مستقلة في الأخلاق، وأوضح مثال هو البخاري صاحب الصحيح الذي ما اكتفى بباب الأدب في جامعه الصحيح، بل عمد إلى تأليف كتاب مستقل بالأخلاق، فكان الأدب المفرد، وكذلك الحال مع البيهقي صاحب السنن والأسماء والصفات الذي جمع كتاب شعب الإيمان وكتاب الآداب.

المحدد الثالث: توزع الأحاديث في أبواب الإيمان وفي غيرها.

وللدلالة على مركزية الأخلاق ودخولها في مسمى الإيمان، أن المحدثين لم يفردوا بابا يجمع الأحاديث الأخلاقية، في باب منفصل، فهي جزء من الإيمان وجزء من العبادات، لذلك ووفقا لنظرة كون الأخلاق من الإيمان، فإنه من الطبيعي أن نجد تلك الأحاديث موزعة هنا وهنا، فمثلا في كتاب الإيمان في صحيح البخاري نرى هذه الأبواب:

إطعام الطعام من الإسلام[16]

باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه[17]

وفي صحيح مسلم

باب الحث على إكرام الجار والضيف[18]

باب غلظ تحريم النميمة[19]

وفي سنن الترمذي

باب أن الحياء من الإيمان، وقد ذكر الترمذي هذا الباب أولا في أبواب البر والصلة، ثم عاد وذكره في أبواب الإيمان[20]

وحتى في أبواب الأطعمة والأشربة

إن هذا يعني أنه من الممكن أن نجد الأحاديث الأخلاقية في أبواب الإيمان – كونها جزء من شعب الإيمان -، وفي الأبواب التي تتصل اتصالا مباشرا بحياة الفرد المسلم.

المحدد الرابع: السياق العام للتأليف في الأخلاق

ولمعرفة مكانة الأخلاق عند المحدثين بشكل أفضل، نرى أنه من الواجب أن تُقرأ المصنفات الأخلاقية في سياق عام، وهو السياق التاريخي للمواضيع التي صنف المحدثون فيها، ولشرح ذلك نقول: إن هذه المصنفات تأتي في إطار البناء الفكري والنظري لأهل الحديث، وهي تهدف إلى شرح رؤيتهم لأصول الدين، فهذه المصنفات الحديثية - كما يرى الباحث - تعد وثيقة تاريخية شاهدة على الحالة الفكرية لأهل الحديث وتطورها، كما أنه يمكن عَدُّ كل مؤلف وليدَ حاجة أو جوابا عن إشكال، وعند استحضارنا أن أهل الحديث كانوا يشكلون فرقة لها أسسها الفكرية والاعتقادية والفقهية كباقي الفرق آنذاك في القرنين الثاني والثالث هجري، سهل علينا إدراك ما قصدناه بالسياق العام لظهور هذه المصنفات، وإلقاء نظرة أفقية على جميع المصنفات الحديثية التي كتبت في تلك المرحلتين نجد أنها تحاول أن تغطي جميع "أحكام الدين وأبوابه"، فعندنا السنن " التي تناولت الأحكام الفقهية " وعندنا الأجزاء المتعلقة بجانب معين من أبواب الفقه كجزء القراءة خلف الإمام، وعندنا الجوامع " التي غطت المواضيع الثمانية الرئيسية في الدين"، وعندنا كتب الأسماء والصفات التي تناولت الجانب العقدي، وعندنا بعض الأجزاء التي تناولت السير والتفسير، وعندنا أيضا المصنفات التي غطت الجانب الأخلاقي في الدين، وفي هذا السياق قول البيهقي يقول: فإن الله جل ثناؤه لما سهل - وله الحمد والمنة - إيجاز ما صنفته في الأصول في كتاب سميته «الاعتقاد» ، واختصار ما خرجته في الفروع في كتاب سميته «المختصر» أردت والمشيئة لله عز وجل أن أضم إليه كتابا مختصرا فيما روي في البر والصلة، ومكارم الأخلاق، والآداب والكفارات"[21]

وأول ما يتبادر إلى الذهن عند رؤية هذه التوسع الأفقي في التصنيف الحديثي أنها محاولة لوضع تصور كامل عن الدين قائم على الاعتماد على الحديث وفق أصولهم من أحاديث مروية وفق أصولهم في الرواية والتحمل والأداء، فأحاديث العقيدة ستنظم الجانب العقدي من الدين، وأحاديث الأحكام ستنظم له أمور الحلال والحرام، أما أحاديث الأخلاق فهي تنظم له جانب علاقاته فيما بينه وبين الله، وفيما بينه وبين الناس وفيما بينه وبين ذاته – وهذا الأدبيات قد جمعت الأحاديث وفق رؤية تفسيرية ظاهرية تهرب من التأويل بل

---

[16] صحيح البخاري، كتاب الإيمان، باب إطعام الطعام من الإسلام.

[17] صحيح البخاري، كتاب الإيمان، باب: من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه

[18] صحيح مسلم، كتاب الإيمان، باب الحث على إكرام الجار والضيف

[19] صحيح مسلم، كتاب الإيمان، باب بيان غلظ تحريم النميمة

[20] سنن الترمذي، أبواب البر والصلة، باب ما جاء في الحياء، وفي أبواب الإيمان، باب ما جاء في أن الحياء من الإيمان.

[21] البيهقي، الآداب، 4.

وتذمه-**وانطلاقا من قراءة هذه المحددات بشكل تناسقي - وخصوصا سياق التصنيفات واستحضار أن المصنفات في الأخلاق لم تتأخر في الظهور، بل كانت أولاها في النصف الثاني للقرن الثاني يمكننا القول بأن الأخلاق – كما قلنا سابقا- داخل بشكل أساسي في مفهوم الدين أو مفهوم " شعب الإيمان"**، ولعلنا ندعم ما نراه من خلال ما قاله صاحب: " شعب الإيمان الإمام البيهقي" أما بعد فإن الله - جل ثناؤه وتقدست أسماؤه - بفضله ولطفه وفقني لتصنيف كتب مشتملة على أخبار مستعملة في أصول الدين وفروعه، والحمد لله على ذلك كثيرا. ثم إني أحببت تصنيف كتاب جامع أصل الإيمان وفروعه وما جاء من الأخبار في بيانه وحسن القيام به لما في ذلك من الترغيب والترهيب"[22]، والمفهوم من هذا النقل أن الأخلاق ليس بخارجة عن دائرة الإيمان والإسلام، بل هي من "شعب الإيمان، ولذلك أدرج في كتابه أبوابا عن بر الوالدين والحياء وغيرها من الأحاديث التي يتعنى بالأخلاق.

وكونهم أدخلوا الأخلاق في مفهوم الإيمان جعلهم:

1. يكثرون من التصنيف في الأخلاق ويفرعون عليها – كما سيأتي بعد قليل في الكلام عن تصنيف أدبيات الأخلاق.

2. إدخال الاعتبار الأخلاقي في القبول والرد، فجرى الحديث عن المروءة وضرورة اتصاف المرء بالخلق حتى تتم قبول روايته وسنتكلم عنه في المستوى العملي.

المستوى العملي: ويتمثل في أمرين اثنين

الأمر الأول: اشتراط العدالة والمروؤة، وهما في جوهرهما شرط خلقي، فالعدالة الالتزام بأوامر الدين وأخلاقياته، والمروؤة التزام بأعراف المجتمع وآدابه[23].

الأمر الثاني: الحديث عن آداب الشيخ والطالب وأخلاقهم " أي أننا نتحدث هنا عن أخلاقيات المهنة، وقد حضرت هذا الأمر في مؤلفات مصطلح الحديث حيث كان يجري الحديث عن آداب كل من المحدث وطالب الحديث[24]، وهناك مؤلفات كتبت في هذا الشأن ولعل أهمها ما كتبه الخطيب البغدادي463ه في الجامع لأخلاق الراوي وآداب السامع، وهو كتاب اعتنى كما يتضح من مقدمته بتقديم الأخلاق والسلوكيات التي يجب على طالب الحديث والشيخ أن يطبقاها أثناء العملية التعليمية، ونستطيع أن نقول بأن سبب تأليفه يعود إلى أن بعضا من طلبة الحديث قد أخلوا بـ"أخلاقيات طلب الحديث" فيقول رحمه الله: "وهم مع قلة كَتبهم له، وعدم معرفتهم به أعظم الناس كبرا، وأشد الخلق تيها وعجبا، لا يراعون لشيخ حرمة، ولا يوجبون لطالب ذمة، يخرقون بالراوين، ويعنفون على المتعلمين، خلاف ما يقتضيه العلم الذي سمعوه، وضد الواجب مما يلزمهم أن يفعلوه.....والواجب أن يكون طلبة الحديث أكمل الناس أدبا، وأشد الخلق تواضعا، وأعظمهم نزاهة وتدينا، وأقلهم طيشا وغضبا، لدوام قرع أسماعهم بالأخبار المشتملة على محاسن أخلاق رسول الله صلى الله عليه وسلم وآدابه , وسيرة السلف الأخيار من أهل بيته وأصحابه، وطرائق المحدثين، ومآثر الماضين، فيأخذوا بأجملها وأحسنها، ويصدفوا عن أرذلها وأدونها"[25].

المبحث الثاني: دور الأخلاق في التصنيف الحديثي والتبويب.

إن المصنفات الحديثية التي ظهرت في مرحلتي التدوين والتصنيف كانت متأثرة ومتفاعلة بتطور الأحوال العلمية وبشكل خاص بتطور العلوم الإسلامية، فالفقه وتطوره أدى إلى تطور الكتابة في السنن -التي تعنى بأحاديث الأحكام-، وكذلك الحال بالنسبة للأخلاق أو الأدب أو الزهد، حيث قامت هذه العلوم بدور مهم في التصنيف والتبويب، وقد تعددت أشكال المصنفات وتنوعت حسب المضمون والمحتوى وطريقة العرض.

أولا: أدبيات الأحاديث الأخلاقية

نستطيع تقسيم المصادر إلى قسمين:

القسم الأول: مصنفات صنفها المحدثون وهي تقسم إلى نوعين:

النوع الأول: مصنفات شاملة للأخلاق وغيرها.

النوع الثاني: مصنفات مختصة بالأخلاق.

القسم الثاني: مصنفات اعتمدت على الحديث أيضا لكنها صنفت من قبل المشهورين بالتصوف والزهد[26].

---

[22] 83/1

[23] انظر: عتر، نور الدين، منهج النقد في علوم الحديث 79 وما بعدها.

[24] انظر على سبيل المثال: ابن الصلاح، علوم الحديث، النوع السابع والعشرون " معرفة آداب المحدث" وفي النوع التالي" معرفة آداب طالب الحديث".

[25] الجامع لأخلاق الرواي وآداب السامع 77/1.

[26] Görmez, Mehmet, hadis ve ahlak3

القسم الأول: وهي -كما قلنا- تقسم إلى قسمين مستقلة وغير مستقلة

ونعني بغير المستقلة، الأدبيات التي جمعت المواضيع العامة للدين ابتداء بالإيمان وانتهاء بالفضائل مثل جامع البخاري المشهور بالصحيح أو التي اقتصرت على جمع أحاديث الأحكام كالسنن، أما المستقلة فهي التي اختصت بجمع الأحاديث الأخلاقية.

الأخلاق ودورها في التصنيف عند المحدثين.

إن هذه المصنفات- المستقلة وغير المستقلة – تصدران عن نفس المقاربة، وبالتالي فإن النظرية الفكرية واحدة بينهما، غير أن الفرق الوحيد بينهما هو أن المصنفات غير المستقلة جمعت أحاديث الأخلاق تحت عدة أبواب، مختلفة - كتاب البر، كتاب الأدب، كتاب الآداب، كتاب البر والصلة، كما سنرى بعد قليل-، أما المصنفات المستقلة فاقتصرت على جمع الأحاديث الأخلاقية فقط، وسنتاول الحديث عن المحتوى المعرفي لهذه الكتب من خلال عدة عناوين:

التصنيف والتبويب الأخلاقي عند المحدثين.

لم يجمع المحدثون الذين جمعوا كتبا عامة – كالجوامع والسنن- الأحاديث الأخلاقية في باب واحد، أو كتاب واحد، بل وزعوها تحت عدة كتب وأبواب، ومن خلال التتبع وجدنا أن أغلبية الأحاديث الأخلاقية قد جمعت تحت أبواب " البر والصلة/ الآداب/ الرقاق" الزهد ....[27]، والجدول التالي يبين لنا التبويب الأخلاقي عند أصحاب الكتب الستة:

اسم المصنف	اسم الكتاب الذي حوى الأحاديث الأخلاقية
جامع البخاري	كتاب الأدب، كتاب الرقاق
صحيح مسلم	كتاب الآداب، كتاب البر والصلة والآداب، كتاب الزهد والرقائق.
سنن أبي داود	كتاب الأدب.
سنن النسائي	الإيمان وشرائعه
سنن الترمذي	أبواب البر والصلة، أبواب الأدب.
سنن ابن ماجه	أبواب الأدب، أبواب الزهد،

فالملاحظ أن هناك أربعة عناوين رئيسية هي: الأدب، الآداب، الزهد، البر والصلة، فهل يا ترى هناك فرق في المحتوى المعرفي بين هذه العناوين أم أن هناك تداخلا فيما بينهم؟ الملاحظ أنه ليس هناك فرق جوهري فيما بين هذه العناوين، لكن من الممكن ملاحظة بعض الفروق، فمن خلال التتبع والمقارنة نرى أن:

كتب الأدب والآداب اختصت بالتأسيس للعلاقات الاجتماعية كأبواب صلة الرحم وبر الوالدين والمظهر الحسن للإنسان كالتجمل وما يتعلق بعدم التكبر.

كتب البر والصلة اختص بموضوع التواصل مع الآخرين والإحسان إليهم.

أما أبواب الزهد فاختصت بالتحفيز على ترك الانشغال بالدنيا والتوجه نحو الآخرة.

التراجم الحديثية الأخلاقية "البساطة والسهولة"

كانت مقاربة المحدثين للأحاديث الأخلاقية مقاربة بعيدة عن الفلسفة وعن التأويل –كما ذكرنا قبل-، **بل كان تعاملهم مع الأحاديث الواردة بشكل عام ومع الأخلاق بشكل خاص تعاملا بسيطا ينطلق من فكرة أن هذا الحديث يحفز أو يحض على هذا الخلق وما علينا إلا أن نقوم به**، وعلى سبيل المثال إن البخاري الذي اشتهر بالدقة في تراجمه وفي التفنن فيها، - هناك أبحاث عن منهجه وأسلوبه في تراجمه وتفننه فيها- فإننا ومن خلال تتبع تراجمه في كتب الأدب وجدناها بسيطة أغلبها يقرأ باتجاه واحد مغلق، ويغلب عليه أن يكون جزءا من الحديث أو مما يدل عليه ظاهر الحديث، وكذلك كان الحال في كتابه الأدب المفرد، فمثلا نراه يعنون بـ" باب وجوب صلة الرحم"[28] أو باب" من عال جاريتين"[29].

أنواع التراجم

بما أن التراجم اتصفت في غالبيتها بالبساطة، فإن بساطتها استمدت من كون غالبية التراجم إما أن تكون بجزء من آية نحو قول البخاري في الأدب المفرد: " باب الغيبة وقول الله تعالى: " ولا يغتب بعضكم بعضا"[30]، أو بجزء من نفس الحديث المخرج في الباب كقوله أيضا: " باب لا تنزل الرحمة على قوم فيهم

---

[27] Görmez, Mehmet, hadis ve ahlak1

[28] البخاري، الأدب المفرد، باب وجوب صلة الرحم.

[29] البخاري، الأدب المفرد، باب من عال جاريتين.

[30] البخاري، الأدب المفرد، باب الغيبة وقول الله تعالى: " ولا يغتب بعضكم بعضا"

قاطع رحم[31]، أو من ظاهر ما يفيده الحديث " ترجمة استنباطية " كقول الترمذي باب ما جاء في كراهية الهجر للمسلم[32]

وأحيانا كنا نرى التراجم الاستفهامية وهذا الأمر لاحظناه تقريبا فقط عند البخاري كقول: هل يدلي رجليه إذا جلس [33].

ثانيا: تصنيف أدبيات الأخلاق

يمكن لنا تصنيف الأدبيات عدة تصانيف انطلاقا من عدة اعتبارات.

من ناحية المخاطب، ومن ناحية الموضوع، ومن ناحية الشرح وعدمه.

1. عامة موجهة لكل المخاطبين.

عند مطالعتنا لهذه الأدبيات نجد أن قسما منها يخاطب المجتمع بالقواعد الأخلاقية الناظمة لشؤون حياتهم دون استهداف لفئة معينة، وهذا ما غلب على الجوامع الأخلاقية كالأدب المفرد للإمام البخاري.

2. أخلاقيات خاصة بفئة خاصة.

ونلمح توجها عمليا في التصنيف الأخلاقي في كتب من مثل الجامع لأخلاق الراوي وآداب السامع للخطيب البغدادي 463ه، وأخلاق حملة القرآن للآجري 360ه.

3. من ناحية الموضوع.

وهناك كتب اختصت بجانب واحد من الجوانب " دراسات أخلاقية في موضوع واحد كالبر والصلة للحسين بن الحسن بن حرب 246ه، وأدبيات الزهد كالزهد لأحمد بن حنبل241ه، وقد سلك بعضهم مسلكا يجمع فيه الأحاديث الناهية عن الأخلاق المذمومة كالتوبيخ والتنبيه لأبي الشيخ الأصبهاني369ه.

4. ومنهم من جمع أخلاق النبي كأخلاق النبي للأصفهاني.

5. من ناحية الشرح أو عدمه، ونلاحظ أن بعض الكتب قد اقتصرت على سرد الأحاديث بعد التبويب دون شرح وهذه عادة أكثر المحدثين، وبعضها الآخر أضاف إليها شرحا يطول ويقصر حسب الحاجة ككتاب روضة العقلاء ونزهة الفضلاء لابن حبان 354هـ.

القسم الثاني: المؤلفات والمصنفات التي صنفت من قبل المشهورين بالتصوف[34]

إن مبدأ الحركة الزهدية اعتمد في جزء كبير على سيرة النبي عليه الصلاة والسلام في التقشف والبعد عن ملذات الدنيا[35]، وبما أن أحاديثه اشتملت على سيرته فيمكن القول بأن من أهم مصادر الحركة الزهدية الأحاديثُ الأخلاقية أو أحاديث الرقاق والآداب، ومن بعد ذلك تطورت حركة الزهد إلى حركة التصوف، وكانت كتب التصوف في بداية الأمر تتخذ من تلك الأحاديث متكئا لمقولاتها ومبادئها، ويكفي لذلك مثالا قوت القلوب لأبي طالب المكي 386ه، وكتب الحارث المحاسبي243ه، وبحر الفوائد للكلاباذي 380ه وتنبيه الغافلين للسمرقندي 373ه.

ومما نلاحظه في هذه الكتب وعلاقتها بالأحاديث الأخلاقية ما يلي:

1. نلاحظ اهتماما بشرح الحديث واستبيان ما فيه من فوائد، على خلاف المحدثين الذين اكتفوا بسرد الحديث وفق التبويب.

2. كما رأينا البساطة في التبويب في كتب المحدثين نراها في كتب المتصوفة فلم نر أثر فلسفيا واضحا، ونضرب لذلك بالحكيم الترمذي في كتابه نوادر الأصول فهو يبدأ قسم كتابه إلى "أصول" وتحت كل أصل يضع عنوانا متسق مع ظاهر الحديث كقوله: " الأصل الثالث: تأثير الغضب في الإيمان" وأورد تحته حديث: " إن الغضب يفسد الإيمان كما يفسد الصبر العسل"[36]، وكذلك بالنسبة لتنبيه الغافلين للسمرقندي فقد عنون بـ"باب الكبر" وباب الحسد".

---

[31] البخاري، الأدب المفرد، باب لا تنزل الرحمة على قوم فيهم قاطع رحم

[32] سنن الترمذي، باب ما جاء في كراهية الهجر للمسلم.

[33] البخاري، الأدب المفرد، باب هل يدلي رجليه إذا جلس؟

[34] لم نتوسع كثيرا في هذا القسم، لأنه خارج عن إطار البحث المحدد بأصحاب الحديث.

[35] Yücel, Ahmet, Hadis tarihi 67

[36] نوادر الأصول، الحكيم الترمذي، 73/1.

ملاحظة ختامية:

يجدر بنا أن ننبه إلى أن نقاد المحدثين هدفوا إلى توسيع دائرة أحاديث الرقاق فشرطوا فيها شروطا أخف من شروط أحاديث الأحكام، ونقل عنهم أنهم قالوا: " إذا روينا في الحلال والحرام شددنا، وإذا روينا في الفضائل ونحوها تساهلنا.[37]

ولعلنا نستطيع القول بأن هذا التوجه المتساهل منهم ينبئ عن توجه أخلاقي/تربوي، لكن هذا لم يخلو من مشاكل فهذا التساهل في روايتها دفع البعض إلى توسيع دائرتها بشكل سلبي عبر وضع الأحاديث في الفضائل بهدف إدخالها إلى دائرة الدين، وهذا كان له أثر سلبي واضح، ولمجابهة هذا الأمر بادر المشتغلون بعلوم الحديث فوضعوا قواعد في نقد متن الحديث فبينوا أن من قواعد الحكم بوضع حديث ما أن يكون مشتملا على ثواب كبير أو عقاب مبالغ به مقابل عمل بسيط [38].

وأمر آخر وهو أن مفهوم الأخلاق لم يكن مستقرا تماما أو لم يكن منفصلا عن بقية الأبواب، وهذا أدى إلى دخول بعض المواضيع التي لا علاقة لها بشكل مباشر في موضوع الأدب كمثل ما بوب له ابن أبي شيبة في كتاب الأدب: باب كراهية القعود بين الظل والشمس أو باب تتريب الكتاب، ولعلنا قد نفهم هذه العناوين إذا ما تذكرنا بأن الأخلاق تشمل حسن علاقة الإنسان بذاته[39].

خلاصة:

إن تعامل المحدثين في بداية الأمر، ومن بعدهم الزهاد والتصوف مع تلك الأحاديث الأخلاقية كان تعاملا بسيطا يعتمد على تصنيف الأحاديث وفق المحتوى الظاهري، فلم يكن هناك من درس أخلاقي/فلسفي واضح كما أنه لم يكن هناك من محاولة لوضع نظرية أخلاقية شاملة، فهذا ليس من شأن أي علم حين يبدأ، بل كان المشتغلون بالتصنيف يكتفون كما قلنا بعرضه ضمن الباب الذي يشمله، أما التنظير الأخلاقي فكان من شأن الفلاسفة كابن مسكويه وغيره.

لكن ما يجب أن يشار إليه أن المحدثين نجحوا في مد مفهوم الأخلاق إلى جميع مفاصل الحياة فكان التصنيف الأخلاقي عندهم على ثلاث مستويات كما رأينا، وكذلك رأينا أن الأخلاق أسهمت بشكل كبير في توسيع دائرة التصنيف فرأينا مصنفات جامعة شاملة ومصنفات تخاطب فئة معينة إلى المصنفات التي تعنى بموضوع معين.

مسرد المصادر والمراجع

أولا: المراجع العربية

1. **البخاري**، محمد بن إسماعيل
الأدب المفرد، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار البشائر الإسلامية بيروت
الجامع الصحيح، تحقيق: **محمد زهير بن ناصر الناصر، دار طوق النجاة، ط1 1422**
2. **البغدادي، الخطيب**، الجامع لأخلاق الراوي وآداب السامع، **تحقيق محمود طحان، مكتبة المعارف الرياض.**
3. **البيهقي، أحمد بن حسين بن علي**
الآداب، اعتنى به أبو عبد الله السعيد المندوه، مؤسسة الكتب الثقافية بيروت
شعب الإيمان، تحقيق: عبد العلي عبد الحميد حامد، دار السلفية-مومباي
4. **الترمذي**، عيسى بن محمد، السنن، تحقيق بشار عواد معروف، دار الغرب الإسلامي-بيروت، 1998
5. **الحكيم الترمذي، محمد بن علي، نوادر الأصول، تحقيق عبد الرحمن عميرة، دار الجيل بيروت.**
6. **الخراساني، أحمد بن شعيب النسائي، السنن، تحقيق عبد الفتاح أبو غدة، مكتب المطبوعات الإسلامية-حلب، ط2 1406**
7. **خليفة**، حاجي، كشف الظنون، دار إحياء التراث العربي- بيروت
8. **السجستاني، سليمان بن الأشعث أبو داود، السنن، تحقيق محي الدين عبد الحميد، المكتبة العصرية، بيروت.**
9. السمرقندي، أبو الليث نصر بن محمد بن أحمد بن إبراهيم، تنبيه الغافلين، تحقيق يوسف علي بديوي، دار ابن كثير-دمشق، ط3 1421

[37] السيوطي، جلال الدين، تدريب الراوي 351/1.
[38] عتر، نور الدين، منهج النقد 312.
[39] مصنف ابن أبي شيبة، كتاب الأدب

10. السيوطي، جلال الدين، تدريب الراوي شرح تقريب النووي، تحقيق: أبو قتيبة نظر محمد الفاريابي، دار طيبة
11. **الشهرورزي**، عثمان بن الصلاح، علوم الحديث، تحقيق: نور الدين عتر، دار الفكر دمشق
12. **الشيباني، أحمد بن حنبل، المسند، تحقيق أحمد شاكر، دار الحديث القاهرة**
13. **دراز**، محمد، دستور الأخلاق في القرآن، مؤسسة الرسالة، ط10 1418
14. **العبسي، أبو بكر بن أبي شيبة، المصنف**، تحقيق كمال يوسف حوت، مكتبة الرشد- الرياض، 1407.
15. **عبد الرحمن**، طه، سؤال الأخلاق، المركز الثقافي العربي، بيروت-لبنان ط1 2000
16. **عتر**، نور الدين، منهج النقد في علوم الحديث، دار الفكر المعاصر دمشق
17. **القزويني، محمد بن يزيد، السنن، تحقيق شعيب الأرناؤوط وثلة، دار الرسالة، 1430.**
18. **النيسابوري**، مسلم بن الحجاج، صحيح مسلم، تحقيق فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي، بيروت

ثانيا:المراجع التركية

1. Lütfi Çakan, İsmail, hadsi Edebiyattı, İFAN 14.baskı
2. Görmez, Muhammet, hadis ve ahlak, (İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu, TDV Yayınları, Ankara 2003.)
3. Yücel, Ahmet, Hadis tarihi, İFAN, 17.baskı

ISLAMOPHOBIA: A NEW WAY OF RACISM? THE DUTCH CONTEXT

Leyla YILDIRIM*

ABSTRACT

Discussions about the presence of Muslims and Islam in Europe as the 'other' culture are stronger than ever. Spreading negative ideas about Islam by diverse groups, institutions and individuals in Europe is not a recent phenomenon but it has long historical roots. These ideas manifest itself in political, social and economic areas in different ways. The way it manifest itself divers also from one country to another. In this article we will focus on the Islamophobic ideas in The Netherlands. Special attention will be given to debates held about Islam by opinion makers and politicians from the nineties to recent time. Critique which was held by political figures as Pim Fortuyn, later by Ayaan Hirsi Ali and recently by Geert Wilders had influence on the racialization of Muslims in the policies and debate on Islam in The Netherlands. The boundary between critique on Islam and racism was blurred. And Islamophobia became as in Germany, France and other western countries also in the Netherlands a racial problem. In this article I will also explore in which way the Muslims in The Netherlands are racialised and how they are presented as a group who don't belong to Europe because of their attitudes which differs from the European one. All of these will be discussed in the context of Islamophobia and anti-Muslim racism.

Key Words: Islamophobia, Race, Racism, Racialization, Freedom of speech, The Netherlands

İSLAMOFOBYA YENİ BİR IRKÇILIK TEZAHÜRÜ MÜDÜR? HOLLANDA ÖRNEĞİ

ÖZET

İslam'ın Avrupa'da 'öteki' kültür olarak görülmesi tartışmaları ve müslümanlarla ilgili diğer tartışmalar her zamankinden daha yoğun bir şekilde sürdürülmektedir. Avrupa'da çeşitli gruplar, kurumlar ve bireyler tarafından İslam hakkındaki olumsuz düşüncelerin yaygınlaşmasının yeni bir olgu olmadığını köklerinin uzun bir tarihe dayandığını bu çalışmada ortaya koyacağım. Bu fikirlerin, her ülkede kendini politikada, sosyal ve ekonomik alanlarda farklı şekillerde gösterdiğini görmekteyiz. Fakat bu çalışmada özellikle Hollanda'daki İslamofobik fikirler üzerinde durulacaktır. 90'lı yıllarda ve son zamanlarda ki bazı yazarların ve politikacıların İslam hakkındaki görüşleri dikkate alınacaktır. İslam eleştirisi ile ırkçılık arasındaki sınırın belirsizliği de ayrıca irdelenip müslümanların ırksallaştırıldığı süreç ele alınacaktır. İslamofobi Almanya, Fransa ve diğer batılı ülkelerde olduğu gibi Hollanda'da da bir ırkçılık sorunu haline dönüşmüştür. Bu çalışmada aynı zamanda, Hollanda'daki Müslümanlar'ın ırk ayrımcılığına ve

* İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi ve Hollanda İnsan Hakları Araştırma Asistanı, Leyla_yildirim@hotmail.com.

Avrupa'lılardan farklı olarak görülmelerinden dolayı Avrupa'ya ait olmayan bir grup olarak nasıl sunuldukları da aydınlatılmaya çalışılacaktır. Bütün bunlar İslamofobi ve Müslüman karşıtı ırkçılık bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Islamofobi, Irk, Irkçılık, Irksallaştırma, İfade özgürlüğü, Hollanda.

INTRODUCTION

At different stages of the history, Islam and the west have encountered each other in different ways with different experiences for both sides. The first and main encounter started with the beginning of the Islamic expansions which was reflected in corpus of polemical literature. These writings had greatly influenced the development of the image of Islam in Europe and are still dominant in shaping the ideas in this century. Stereotypical images were mainly from the writings of the Christian theologians of the 8th and 9th century which were translated from Arabic to Latin language in Spain during and before the crusades.[1] In the writings, mostly written under a pseudonym, the prophet Muhammad was portrayed as a cheater, women lover and someone who spread his religion with violence. In the figure of Muhammed Muslims were also humiliated. These early images that Europeans had towards Muslims and Islam are still being repeated today in different ways. Second encounter of the west with Islam is during the colonial period. The Europeans believed in their cultural and religious superiority which awakened their belief that they were called by God to go on colonial expansions. Not only people with religious references but also liberals and even socialists saw the colonial expansions as righteous and were against Islam – a religion that in their opinion is incompatible with the requirements of the modern era.[2] Worth to mention here is the development in Europe of criticism of religion. Thus not only Islam but also Christianity was targeted and religion in general did not enjoy a status of prestige. Nowadays Islamophobia hides itself behind the critique of Islam and is often defined as a fear and Islamophobic attacks and speeches are because of this not sentenced.

Islamophobia manifest itself in each European country in different ways and every country had his own way of dealing with this problem.

Islamophobia a new way of racism?

The focus on Muslims and Islam critics and critique manifests itself in different ways. It has social and political consequences and is often discussed under the term Islamophobia. Although this term gained popularity in 1997 with the report of Runnymede Trust[3], it was used before 1997. But it does not reflect the

[1] W.A.R. Shadid&P.S. van Koningsveld, *De mythe van het islamitische gevaar. Hindernissen bij integratie,* Uitgeverij Kok, Kampen, 1995, p.24, See also N.Daniel, I*slam and the West. The making of an image,* Edinburgh, 1960; *The Arabs and Medieval Europe*, London/Beirut, 1975 and A. Huseyn, *Western conflict with Islam*, Volcano Books, London 1990.

[2] Y. Yazbeck Haddad, The Globalization of Islam, the return of muslims to the west, in The Oxford history of islam edited by J. L. Esposito, Oxford University Press, New York, 1999 p. 602-603, M.S. Berger, *A Brief History of Islam in Europe, Thirteen Centuries of Creed, Conflict and Coexistence*, Leiden University Press, 2014,p 227.

[3] The Runnymede Trust, Islamophobia A Challenge for Us All, Runnymede Trust, London, 1997.

contemporary usage or concepts.[4] Different thinkers throughout the world held discussions about how to understand and define Islamophobia.[5] When we read these views one common fact is appearing; the term does not cover the phenomena itself as a whole. We will discuss here some opinions about this term.

Martijn de Koning, a Dutch anthropologist who is working on Islamophobia in the Netherlands emphasizes that this terminology does not cover the phenomena self. Since anxiety is just a part of the phenomenon. According to him " Islamophobia is to construct a negative generalizations and essentialist definition of Islam that leads to make a hierarchical distinction between non-Muslims and Muslims. This is to problematize the Muslims as a group based on their religion." In this context Islamophobia must be seen as racism. According to him defining Islamophobia as anxiety contains legitimacy. Thereby they refer to all kinds of violence and other forms of intolerance by Muslims which are then attributed to the essence of Islam which also concerns other Muslims. Islamophobia, according to De Koning, could better explained under the concept racialization and in this case we have to speak about the racialisation of Muslims. After WWII biological arguments were displaced by cultural one. "With racialization we mean that we people categorize and that we are taking important to specify what differences would be between categories and we see those differences as a logical, natural and unchangeable, and we then generalize these differences across all individuals".[6]

Also Anna- Esther Younes notices comparable ideas as De Koning. According to her "Islamophobia brings together a number of stereotypes and biases that circulate around the figure of the supposed Muslim or Islamist". In her report about Islamophobia in Germany[7] she claims that such societal and historical discourse is claiming that Islam or Muslims are different and thus incompatible in the German society. What she writes about Germany is not different from The Netherlands. As De Koning, she also holds that Islamophobia is expressed via 'culturalising' discourse to give illegitimate reason to believe that the ' dislike' of or hatred toward Muslims is not a phenomenon of racism, but of a justified cultural incompatibility or just individual biases".[8]

Further Arun Kundnani in his recent book *The Muslims are Coming! Islamophobia, Extremism and the Domestic War on Terror* considers Islamophobia as a valid concept to describe structural racism directed to Muslims in Europe and United States. Its significance does not lie primarily in individual prejudices associated with it in its wider political consequences, it enables systematic violation of

---

[4] C. Allen, Islamophobia. Ashgate Publishing, Farnham, 2010, p. 5-7; N. Bakali, *Islamophobia Understanding Anti-Muslim Racism through the Lived Experiences of Muslim Youth,* Sense Publishers, Rotterdam, 2016, p. 11-12.

[5] See for more information: B. Sayyid, & A. Vakil, T*hinking through islamophobia : Global perspectives,* London: Hurst, 2010, J. Esposito, & I. Kalin, I*slamophobia The Challenge of Pluralism in the 21st Century.* Oxford University Press, Oxford, 2011.

[6] Martijn de Koning, Islamofobie is geen racisme want….moslims / islam zijn geen ras!, at http://religionresearch.org/closer/2015/03/21/deel-3-islamofobie-is-geen-racisme-want/, (accessed 30-09-2016).

[7] Anna- Esther Younes: Islamophobia in Germany: National Report 2015, in: Enes Bayrakli & Farid Hafez, European Islamophobia Report 2015, Istanbul, SETA, 2016.

[8] Anna- Esther Younes: Islamophobia in Germany: National Report 2015, in: Enes Bayrakli & Farid Hafez, European Islamophobia Report 2015, Istanbul, SETA, 2016, p.186.

the rights of Muslims.[9] From all of this we can conclude that discussing islamophobia without racism is not possible any more and Islamophobia is not an anxiety anymore but it embodies much more. Definition of Islamophobia without racism will legitimate violence and stigmatizing of Muslims. In line with this I will close with Prof. Dr. Nira Yuval-Davis. In her book *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle* she describes culturalist form of racism. According to her this 'new racism' does not depend on racial typology. She believes that the specificity of racism lies in its working on the notion of ethnic groupings. She writes "racism can also use notion of the undesirability of groups, in the form in which they exist. This may lead to attempts to assimilate, exterminate or exclude. These may be justified in terms of the negative attribution given to culture, ethnic identity, personality as well as 'racial' stock. For example, anti-Muslim racism in Britain relies on notions of the 'non-civilized' and supposedly inferior and undesirable character of Islamic religion and way of life, rather than an explicit notion of biological inferiority".[10]

At last the definition and research made by ENAR in her project "Forgotten Women: the impact of Islamophobia on Muslim women" is also worth to mention here. They aims to document the disproportionate impact of the islamophobia on the muslim women. In their report they defined islamophobia as racism against muslims and they defined it as "Islamophobia is a specific form of racism that refers to acts of violence and discrimination, as well as racist speech, fueled by historical abuses and negative stereotyping and leading to exclusion and dehumanisation of Muslims, and all those perceived as such." [11]

According to all above mentioned the way islamophobia manifest itself contain a structural racism against muslims. I will take the Dutch context as example to show how this phenomena manifests itself.

Freedom of speech or racism?

After the fall of communism a new enemy was created. In 1990 and after Islam had become a important topic in the west. Critical attitude towards Islam is a phenomena which existed for centuries as mentioned before. But after the 90s it became stronger and not only Muslim outside the boundaries of the western countries, also Muslim minorities in the west were stigmatized and discriminated. In each debat about multiculturalism, integration and future of western countries the place of muslim and Islam in the West were discussed.[12] All of the debates about failed integration policies of immigrants turned into critique towards Muslims. The interlinking of to what extent the immigrantes integrated to the dutch society and islam is confirmed by the rise of Islamophobia. This since the focus was too

[9] Arun Kundnani, The Muslims are Coming! Islamophobia, Extremism and the Domestic War on Terror. Verso, London and New York, p. 284.

[10] Anthias, F., Yuval-Davis, N., & Cain, H. Racialized boundaries: Race, nation, gender, colour and class and the anti-racist struggle. Routledge, London and New York, 1992, p. 10.

[11] M. Jung, Forgotten women:The impact of Islamophobia on Muslim women in the Netherlands 2016, ENAR, Brussels, http://www.enar-eu.org/IMG/pdf/forgotten_women_report_netherlands_-_final.pdf (accessed 8 november 2016)

[12] I.Kalin, "Islamophobia and the Limits of Multiculturalism", in Islamophobia, The challenge of pluralism in the 21st Century, Ed. J.L. Esposito and Ibrahim Kalin. Oxford University Press, New York, 2011, p. 4.

much on the religious background of these immigrants and the critique on them led to racialization and racism against them. The debates were going beyond just a fear or anxiety and turned into attacks and racism. The following questions raised: is Islamophobia a new way of racism? Can we speak about racialization of Muslims in The Netherlands?

The Netherlands had a longstanding relationship with the Islam but the presence of Muslims in the Netherlands does not have a long history. Some individuals lived in the Netherlands before World War II but we cannot speak of a community. Indonesians who made the first Muslim community in the Netherlands appeared only after colonialism. The other community worth mentioning is the Ahmadiyya community who were in the Netherlands for missionary purposes. They had a great contribution to the institutionalization of Islam in the Netherlands through building the first mosque in The Hague. Muslims as a big community appeared after the World War II and decolonization. These new Muslim communities in Netherlands were mostly guest workers and they settled themselves after the 60s. But this newly physically appearance of Muslim in Dutch society did not result in having a better image of Islam and Muslims.

The negative and stereotypical images that Dutch people had about Islam as enemy of the western values and society is not a position that is only carried out by far-right parties but it is also carried out by liberal thinking people and parties. Frits Bolkestein leader of the liberal party (VVD) in Netherlands was the person who tried to use the image of Islam as the enemy of the western values in 1990. In many speeches[13] of him he stands for the assumption that liberalism could not survive in a Islamic environment. But he referred mostly to the Islam and Muslims outside the borders of Europe.[14] As Anna Esther Younes point up before, Bolkestein had tried to claim that islam or muslims are different and thus incompatible in the Dutch society. We must notice here that existence of anti-Islam parties, thinkers and politician etc. always had been a reality in Netherlands but they did not receive much popularity. But some years before and after 2000 these voices gained popularity under Dutch people. Figures that gained popularity were Pim Fortuyn, Ayaan Hirsi Ali and Geert Wilders.[15]

Pim Fortuyn was an extraordinary professor at the Erasmus University. He had have been active in politics and was member of Labour Party (PvdA) till 1989 and hereafter he started membership by the liberal party (VVD). In 2002 he joined the election as member of Leefbaar Nederland (Livable Netherlands). After his interview with the Dutch newspaper Volkskrant he was rejected by his party because of his controversial opinions about migration. He said that he wanted to stop immigration of people with Muslim background.This was not accepted by his party and they rejected him. Hereafter he founded his own Pim Fortuyn List (Lijst Pim Fortuyn). Identical to other far-right parties and thinkers in Europe at that time and nowadays Fortuyn stressed the identity crisis that according to him Europe had. In his book *'Opposed to Islamization of our culture'* he states that after the fall of the Berlin wall and the collapse of the Soviet Union, the clearly

[13] see Volkskrant 12 september 1991.
[14] W.A.R. Shadid & P.S. van Koningsveld, (1995) p. 29-30.
[15] 2014 Yılı Hollanda Insan Hakları Raporu, Islamofobi ve entegresyon arasında azınlıklar, IZU yayın, Istanbul, 2015, p. 16-17.

arranged and stable world order had ended. According to him this had led to an identity crisis in the free West. We think, he says, we can manage without identity, without ideology, without our history. From now on we get away with a kind of cultural relativism, with which we delude ourselves into the belief that it is no longer needed to want something, and to be something as a nation. By that, we lose our strength and creative ideas to tackle and solve the big problems in our society.[16] Islam, which he considered to be a backward religion was for him a danger for this identity. He also demonized the Moroccan and Turkish minorities who adhere this backward religion. To the question why he hates Islam he answered that he does not hate it but he considers it as a backward culture. He clearly expressed his Islamophobic views via culturalising discourse to imply that his dislike or hatred of Muslims was not the result of racism but of a justified assessment of the incompatibility of Islam and Western culture.[17] Moreover his biggest problem with Islam was not hate towards Islam as a religion but islamization of Dutch society. According to him there were teachers at school who had to hide their homosexuality because of fear for Moroccan and Turkish pupils. This is not acceptable he stressed. We (Dutch people) must show that there are boundaries to what is acceptable to us.[18] Fortuyn was assassinated during the national election campaign by Volkert van de Graaf. De Graaf was an animal right activist not a Muslim but during his trial he said that he had problems with his ideas about Muslims and with the way he exploited Muslims as scapegoats for all social problems. Fortuyn was a figure who gained a lot of popularity after his death and his ideas did not disappear. His party *Livable Netherlands* achieved seats in district council elections and is still powerful party in the city of Rotterdam.

After the death of Fortuyn the general hardening of the climate of opinions regarding the Muslims/Islam increased. Islamophobic discourse was not only done by politicians from Dutch background but also Somalian Muslim background, namely, Ayaan Hirsi Ali a member of the Labour Party (PvdA). Together with the film producer Theo van Gogh she gave critique on Islam in very rough way and they made the film Submission in which they criticized the treatment of women in Islam. This resulted the murder of Theo van Gogh in November 2004 by a Muslim Moroccan man. He attached a note on his body that was addressed to Hirsi Ali and contained a death threat to her. Hereafter she went in hiding and was in protection of police. The murder of Theo van Gogh could be described as the 9/11 of The Netherlands. After his death many arson attacks made against mosques and Islamic schools and violent incidents against Muslims increased.

The climate and discourse was also supported by independent politician Geert Wilders. Until 2004 he was member of the Liberal Party (VVD) but after 2004 he founded his Party for Freedom (PVV). His political platform often overlaps that of Fortuyn but he systematically uses the worries of local people in order to mobilize them for his own political anti -islam objectives. Surveys indicates

[16] http://www.pimfortuyn.com/images/media/pim%20fortuynopposed_to_islamization_of_our_culture.pdf, (accessed 27-09-2016).

[17] Anna- Esther Younes: Islamophobia in Germany: National Report 2015, in: Enes Bayrakli & Farid Hafez, European Islamophobia Report 2015, Istanbul, SETA, 2016, p.186.

[18] http://www.volkskrant.nl/binnenland/pim-fortuyn-op-herhaling-de-islam-is-een-achterlijke-cultuur~a611698/, (accessed 27-09-2016).

that half of native-born Dutch people have negative attitudes towards Muslims. Wilders and his PVV exploit this feelings of Dutch people. As Ineke van der Valk stated in the European Islamophobia Report 2015 " Wilders and his PVV continue to politically organize these sentiments not only on a discursive level but increasingly to transform them into, thus far, legal extra-parliamentary social actions such as those against mosques." [19] What really stands out is that they organize campaigns against existing and newly planned mosques. He also calls for banning of headscarves, Quran and Azaan (Muslim call for prayer). And for proposing the government to not employ people with Islamic background. There have been trials against him because of his hate speeches on Islam but he has not been sentenced since the existence of freedom of speech Recently there has been a new trial against him but this time he is being prosecuted for insulting people on the grounds of their race and for inciting hatred and discrimination against a group of people. According to Dutch constitution insults against religion and ideology is free but people cannot be attacked neither insulted. During a meeting he asked his followers if they wanted fewer or more Moroccans in the city. The followers shouted back "fewer" "fewer" and he answered "We will arrange that"[20]. Geert Wilders is not only operating with his hateful discourse in the Netherlands but he is also internationally active. He supports PEGIDA (the German Pegida party) and has even held a speech at their rally in Germany. Also in America he was invited in Garland, Texas at anti Islam meetings. Wilders distinguishes himself from the other anti-Islam politicians through social mobilization of his followers. He is not only active as a politician but he had leadership and inspires people to hold campaign against for example mosques and recently against refugees.

CONCLUSION

Alongside the politicians and also the media played a major role in the rise of islamophobia in Europe. Populist media had consolidated the negative characteristic of muslims and enlarges the sphere of fear. [21] Wilders in the Netherlands used the attention of this populist media.[22] He turned the trials against him in his advantage through keeping the attention of the media and illustrates the trials against him as a attack on free speech and claimed that he is speaking for the ' silent majority' who are afraid to say what he is not afraid to say. Freedom of speech became a potent excuse for Wilders to justify his racist generalizations. After terorist attacks across Europe, the manner in which Wilders used the free

[19] Ineke van der Valk (2016): Islamophobia in Netherlands: National Report 2015, in: Enes Bayrakli & Farid Hafez, European Islamophobia Report 2015, Istanbul, SETA, 2016, p.392.

[20] Ineke van der Valk, Islamophobia in Netherlands: National Report 2015, in: Enes Bayrakli & Farid Hafez, European Islamophobia Report 2015, Istanbul, SETA, 2016, p. 391.

[21] Z. Iqbal, Understanding Islamophobia: Conceptualizing and Measuring the Construct, European Journal of Social Sciences – Volume 13, Number 4, Victoria, 2010, p. 579.

[22] S. Cherribi, An Obsession Renewed: Islamophobia in the Netherlands, Austria, and Germany, in *Islamophobia, The challenge of pluralism in the 21st Century*, Ed. J.L. Esposito and Ibrahim Kalin. New York, Oxford University Press, 2011

speech became a key in legitimizing the return of racism to the forefront of politics across the west.[23]

Finally we can say that the ideological struggle against Islam in The Netherlands evoked by Pim Fortuyn[24] is nowadays turned into politically organizing of Islamophobia by Geert Wilders. And structural racism against muslims is not a new phenomena but it has a long standing history. It is manifested in different ways. In recent years Islamophobia manifested itself in the beginning with a deep strain of intolerance of immigrants or foreigners. Debates about the integration policies or multiculturalism were not hold without discussing the place of Muslims and Islam in the Western society. These discussions contained unfounded fear, intolerance, discrimination, and racism against Islam and Muslims. Another point to be announced here is the call of the islamophobes to defend the Western identity against 'the attacks' of Islam. They suggest that Islamic culture does not go with the Western or European culture because of it backwardness.[25] This cultural racism also strongly manifest itself in The Netherlands. Islam is portrayed as being opposition to and inferior to Dutch/ Western culture. This is based on stereotypical and essentialised aspects of Islamic culture and religion.

To the question whether Islamophobia could be defined and considered as a new way of racism, the answer is according to many researchers and reporters positive. Nearly every definition of Islamophobia embodies "a specific form of racism against Muslims/Islam". But this term is a disputable term in the Dutch political and public debate. Opponents claims that this term is limiting the possibility to form critique on Islamic religious and cultural practices. This will, according to them, lead to reduction of free speech. Second objection of the opponents is that it is not a form of racism because islam is not a race but a religion. They are ignoring the fact that the ' race' is not only about biologically existence but also about a construction.[26] Martijn de Koning is stressing this and he claimed that to define and understand Islamophobia only as a anxiety contains legitimacy of racialization of Muslims. Last one give legitimacy to increasing attacks on mosques and refugee camps. Intensification of the Islamophobobic speeches, attacks and supporters led to more stigmatizing and problematize of muslims and recently turned into physically attacks towards muslims.

The debates about how to define and understand Islamophobia are sufficiently made. What missed here how this as antisemitism could be contested. Reports make clear that there is one- sided focus in the policies, the focus is to much on protecting the national safety by preventing and combating

[23] A. Mondon, Free speech, Islamophobia and the rise of racism in Europe, Published in Newsweek on 2/11/2016, http://europe.newsweek.com/geert-wilders-trial-netherlands-hate-speech-freedom-speech-far-right-europe-515841 (accessed on 10-11-2016)

[24] For more details see M. de Koning, Een ideologische strijd met de islam, Fortuyns gedachtegoed als scharnierpunt in de racialisering van moslims, Karakter Uitgevers, Uithoorn, 2016.

[25] K. Canatan, Islamofobi ve Anti-Islamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım, Batı Dünyasında Islamofobi ve Anti-İslamizm,ed. K.Canatan&Ö. Hıdır, Ankara, 2007, p.29.

[26] M. Jung, Forgotten women:The impact of Islamophobia on Muslim women in the Netherlands 2016, ENAR, Brussels, http://www.enar-eu.org/IMG/pdf/forgotten_women_report_netherlands_-_final.pdf (accessed 8 november 2016) p. 9.

Islamic radicalization and terrorism. On the contrary their is little attention given by policy makers to the far-right terrorism and violence against Muslim or other non-white communities. Many discriminatory events are solely understood as incidents and done by sick racist individuals. New qualitative researches are need to be done to see how Islamohobia could be challenged and what can be done on legal level.

BIBLIOGRAPHY

Mondon, Free speech, Islamophobia and the rise of racism in Europe, Published in Newsweek on 2/11/2016, http://europe.newsweek.com/geert-wilders-trial-netherlands-hate-speech-freedom-speech-far-right-europe-515841 (accessed on 10-11-2016)

A, Kundnani, *The Muslims are Coming! Islamophobia, Extremism and the Domestic War on Terror*. Verso, London and New York.

Anna- Esther Younes: Islamophobia in Germany: National Report 2015, in: Enes Bayrakli & Farid Hafez, European Islamophobia Report 2015, Istanbul, SETA, 2016.

Anthias, F, Yuval-Davis, N., & Cain, H. Racialized boundaries: Race, nation, gender, colour and class and the anti-racist struggle. Routledge, London and New York, 1992.

C. Allen, Islamophobia. Ashgate Publishing, Farnham, 2010.

I.Kalin, "Islamophobia and the Limits of Multiculturalism", in Islamophobia, The challenge of pluralism in the 21st Century, Ed. J.L. Esposito and Ibrahim Kalin. Oxford University Press, New York, 2011.

Ineke van der Valk (2016): Islamophobia in Netherlands: National Report 2015, in: Enes Bayrakli & Farid Hafez, European Islamophobia Report 2015, Istanbul, SETA, 2016.

K. Canatan, Islamofobi ve Anti-Islamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım, Batı Dünyasında Islamofobi ve Anti-İslamizm,ed. K.Canatan&Ö. Hıdır, Ankara, 2007.

M.S. Berger, *A Brief History of Islam in Europe, Thirteen Centuries of Creed, Conflict and Coexistence*, Leiden University Press, 2014.

Martijn de Koning, Islamofobie is geen racisme want….moslims / islam zijn geen ras!, at http://religionresearch.org/closer/2015/03/21/deel-3-islamofobie-is-geen-racisme-want/, (accessed 30-09-2016).

M. Jung, Forgotten women:The impact of Islamophobia on Muslim women in the Netherlands 2016, ENAR, Brussels, http://www.enar-eu.org/IMG/pdf/forgotten_women_report_netherlands_-_final.pdf (accessed 8 november 2016)

N. Bakali, *Islamophobia Understanding Anti-Muslim Racism through the Lived Experiences of Muslim Youth,* Sense Publishers, Rotterdam, 2016.

Shadid, W.A.R. & van Koningsveld, P.S., *De mythe van het islamitische gevaar. Hindernissen bij integratie,* Uitgeverij Kok, Kampen, 1995.

S. Cherribi, An Obsession Renewed: Islamophobia in the Netherlands, Austria, and Germany, in *Islamophobia, The challenge of pluralism in the 21st Century*, Ed. J.L. Esposito and Ibrahim Kalin. New York, Oxford University Press, 2011.

The Runnymede Trust, Islamophobia A Challenge for Us All, Runnymede Trust, London, 1997.
Yazbeck Haddad.Y, The Globalization of Islam, the return of muslims to the west, in The Oxford history of islam edited by J. L. Esposito, Oxford University Press, New York, 1999
see Volkskrant 12 september 1991.
2014 Yılı Hollanda Insan Hakları Raporu, Islamofobi ve entegresyon arasında azınlıklar, IZU yayın, Istanbul, 2015, p. 16-17.
http://www.pimfortuyn.com/images/media/pim%20fortuyn-opposed_to_islamization_of_our_culture.pdf, (accessed 27-09-2016).
http://www.volkskrant.nl/binnenland/pim-fortuyn-op-herhaling-de-islam-is-een-achterlijke-cultuur~a611698/, (accessed 27-09-2016).
Z. Iqbal, Understanding Islamophobia: Conceptualizing and Measuring the Construct, European Journal of Social Sciences – Volume 13, Number 4, Victoria, 2010.

Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
E-posta: iif@bartin.edu.tr
Web: http://iif.bartin.edu.tr